

धर्मशास्त्रसङ्ग्रहस्य उत्तरार्द्धं सूचीपत्रम् ।

- १६ पराशरसंहिता
- १७ बृहत्पराशरसंहिता
- १८ लघुव्याससंहिता
- १९ व्याससंहिता
- २० गृह्यसंहिता
- २१ लिखितसंहिता
- २२ दत्तसंहिता
- २३ गौतमसंहिता
- २४ शातातपसंहिता
- २५ वशिष्ठसंहिता
- २६ बृहद्गौतमसंहिता

सप्त अत्रिसंहितायाम् ।

—००—

हुताग्निहोत्रमासीन मत्रिं श्रुतवतां वरम् ।
 लपगम्य च पृच्छन्नि ऋषयः शंसितव्रताः ॥
 भगवन् । केन दानेन जपेन नियमेन च ।
 शुध्यन्ते पातकैर्युक्ता स्तं त्रयोषि महामुने ॥
 अविस्थापितदोषाणां पापानां महतां तथैव ।
 सर्वेषां चोपपातानां शुद्धिं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥
 प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपै स्तथा ।
 शुद्धिकामाः प्रमुच्यन्ते पातकैर्म्यो न संशयः ॥
 प्राणायामान्पवित्रांश्च व्याहृतीः प्रणवन्तथा ।
 पवित्रपाणिरासीनोऽध्यभ्यस्य ब्रह्म नैति कम् ॥
 आवर्त्तयेत्सदायुक्तः प्राणायामान् पुनः पुनः ।
 आकेशाग्रादानखान्तात्तपस्तप्यत उत्तमम् ॥
 निरोधाज्जायते वायुर्मायोरग्निर्हि जायते ।
 तापेनापोहि जायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥
 तथा चर्म तथानङ्गा देवा अभ्यर्ति धर्मतः ।
 तथेन्द्रियकृता दोषा दहन्ते प्राणनिग्रहात् ॥
 प्राणायामैर्देहेत् दोषाः क्षरणाभिश्च क्लिष्यम् ।
 प्रत्याहारैश्च विषयान्ध्यानेनानैश्वरान् गुणान् ॥
 न च ते त्रिण तपसा न स्वाध्यायेन चेच्छया ।
 गतिं गन्तुं सुताः शक्ता योगात्समाप्नुवन्ति याम् ॥
 योगात्समाप्यते ज्ञानं योगाहर्म्मस्य लक्षणम् ।

योऽयं परं तपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा भवेत्
 प्रणवाद्या स्तथा वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः ।
 वाग्भ्यः प्रणवः सर्वं स्तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
 प्रणवे विनियुक्तस्य व्याहृतोऽयं च सप्तसु ।
 त्रिपदायां च गायत्र्यां न श्रयं विद्यते कश्चित्
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ।
 ब्रह्माणो चैव गायत्रो पावनं परमं सातम् ॥
 समाहृतीकां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिः पठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 इत्यादि यस्मै तौ प्रथमोऽध्यायः ।

प्राणायामां स्तथा कुर्याद्यथापि धिरतन्द्रितः ॥
 अहोरात्रिहतात्पापात्तत्क्षणादेव शुध्यति ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यटेनः कुरुते निशि ।
 प्रतिष्ठत् पूर्वसन्ध्यायां प्राणायामेन शुध्यति ॥
 प्राणायामेन चात्मानं संयम्यास्ते पुनः पुनः ॥
 दृग्दृग्दृग्भिर्वापि चतुर्विंशत्परं तपः ॥
 कौर्मं जपत्वाप इत्येतद्वैमिष्ट्यं त्वं प्रति ।
 कृष्णं पाप्मानं च सुगर्भोऽपि विगृह्णति ।
 मश्वपत्वाश्च पानीयं शिवमदन्त्यमेव च ।
 सुवर्णमपहृत्यापि क्षणद्वयं निमेषः ॥
 अपिष्ठास्तीक्ष्णमभ्यस्य मरुभंश्च जनीव च ।
 मज्जन् पौरुषं जपत्वा मुञ्चते गुरुतपसः ॥

अपि भूषणं मासात् पुनस्त्यहरहः कृताः ॥
 अपि वाप्सु निमज्जन्ता विः पठेद्वचनार्थम् ।
 यथाग्रमेध ऋतुराट् तादृशं मगुरन्नदीत् ॥
 आरभ्ययज्ञः वनस्य न्हविर्यज्ञो विद्यामपि ।
 परिचर्ययज्ञः शुद्धं जपयज्ञो द्विजोत्तमः ॥
 आरभ्ययज्ञाजपयज्ञो विगिष्टो द्यौर्भिर्गुणैः ।
 उपांशु स्याच्छतैर्गुणैः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥
 अधरोष्ठविभागो वा विखासीयांश्चक्षुषः ।
 निर्विकारेण वक्त्रेण मनसा ज्ञानसः स्मृतः ॥
 सहस्रपरमां देवीं यतमध्यं देवावराम् ।
 गायत्रीं यः पठेद्विप्रो न स पापेन लिप्यते ॥
 चक्षुषो बहुवीर्येण तरेदामदमात्मनः ।
 विभेत्ते वैश्वशूद्रास्तु जपहीमैर्द्विजोत्तमः ॥
 यथाश्वा नयहीनास्तु रथो वास्त्रैर्यथा विनः ।
 एवं तपोऽप्यविद्यास्य विद्या वाप्यतपस्विनः ॥
 यथान्नं मधुसंयुक्तं मधु वान्येन संयुतम् ।
 एवं तपस्य विद्या च संयुक्तं भेषजं महत् ॥
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपतत्परम् ।
 कुर्वन्तैरपि वर्तन्ते मनोज प्रतिपद्यते ॥
 इति आचम्य ऋतौ द्वितीयोऽध्यायः ।
 यस्य कार्यं यतं सायं कृतं वैद्यं स साध्यते ॥
 सर्वं तत्तस्य वेदाग्निर्दहत्यग्निं रिवेत्स्वम् ।
 यथा जातवन्तो वाग्निर्दहत्यार्द्रानपि हुमान् ॥
 तथा दहति वेदज्ञः कर्मजन्दोपमात्मनः ।

यथा महाहृदे लोष्टं चित्तं सर्वं विनश्यति ॥
 एवमात्मकृतं पापं त्रयो दहति देहिनः ।
 न वेद्वलमाश्रित्य पापकर्मैरतिभवेत् ॥
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यते कर्म नैतरत् ।
 तपस्तपति योऽरुणे मुनिर्मूलफलायनः ॥
 ऋषमेकाच्च योऽधीते तच्च तानिच तत्फलम् ।
 वेदाभ्यासो यथागता महायज्ञक्रिया क्षमा ॥
 नाशयत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ।
 इतिहासपुराणभ्यां वेदं समुपहृहयेत् ॥
 विभेत्यल्पश्रुताद्देदान्नामयं प्रतर्ह्यति ।
 याजनाध्यापनादानात्तथैवाहुः प्रतिग्रहात् ॥
 विप्रेषु न भवेदोषो ज्वननार्कसमाहिते ।
 गङ्गास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोज्यप्रतिग्रहे ॥
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मो निगदतः शृणु ।
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहं मत परम् ।
 येषां जपैश्च होमैश्च तिलकम्पय संव्रता ॥
 अधमर्षणं वेदवतं शुद्धवत्संस्तरत्स्वमाः ।
 कुष्माण्डः पावमानश्च दुर्गा सावित्रिरेव च ॥
 गतरुद्रं धर्मैर्गिरं त्रिस्तुपर्णं महाततम् ।
 अनित्यद्वादयस्तोभाभामानि ध्यादति स्तथा ॥
 गारुडानि च सोमानी गायत्रीं रेवतं तद्यु ।
 पुरुषप्रतश्च भाष्यं तथा वेदस्ततानि च ॥
 अग्निश्चा याज्ञेय्यं च वाक्शुक्लशास्त्रं तद्यु ।
 गोशुक्लशास्त्रं च इन्द्राग्नेयं सामनि ॥

व्रीणाज्यदोहानि रघन्तरश्च मग्नेव्रतं वामदेव्यं वृहच्च ।
एतानि जप्यरानि पुनाति पापाज्जातिस्मरत्वं नभसे यदिच्छेत् ॥
अग्नेरपत्वं प्रथमं हिरण्यं भूर्वृणवो, सूर्यसुताश्च गावः ।
लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः कार्त्तुनङ्गाश्च महोच्च दद्यात् ॥

सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।

हाट ऊचितिधेनूनां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥

सर्वकामफलाह्वया नद्यः पायसकदमाः ।

काञ्चनां यत्न प्रासादा स्तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ॥

वैशाख्यां पौर्णमास्यान्तु घ्राह्यणान् सप्त पञ्च वा ।

तिलक्षौद्रेष संशुक्ता स्तुर्पयित्वा यथाविधि ॥

प्रीयतां घर्मरात्रेति यद्वा मनसि वृत्ते ।

द्यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥

सुवर्णनाभं यो दद्यात् सुमुखं कृतमागेकम् ।

तिलैर्दद्यात्तस्य पुष्पफलं पुण्यं च यत् शृणु ॥

सा सुवर्णधरा धेनुसशैलवनकानना ।

या तु सागरपर्यन्ता भवेद्दत्ता न संग्रयः ॥

तिनान् कृणांजिने कृत्वा सुवर्णमधुसपिपां ।

ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तर्गति दुष्कृतम् ॥

इति आश्वेयम्भृतौ तृतीयोऽध्यायः ।

अथ रघस्य प्रायश्चित्तानि व्याख्यास्यामः ॥

सोमान्यस्तोगमनरहस्यैरहस्यप्रकाशैः प्रकाशं पावनं अनुतिष्ठेत् ।

अथर्षाण्यु निमज्ज्य त्वात्रिरात्रन्तरात्मनं दीयमावर्त्य शुनं

तोषयन्ने कन्यादूषणे इन्द्र उवाच ब्रह्मण्यं पोत्वा मुच्यते ।

वेदम्यकगुणा यापि मध्यः गोधनमुच्यते ॥

यथा महाद्भुदे लीष्टं चित्तं सर्वं विनश्यति ॥
 एवमात्मकृतं पापं तयो दहति देहिनः ।
 न वेदबलमाश्रित्य पापकर्म्मरतिभवेत् ॥
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यते कर्म्म नेतरत् ।
 तपस्तपति योऽरण्ये मुनिमूलफलाशनः ॥
 ऋक्षमेकाक्षं योऽधीते तच्च तानिच तत्फलम् ।
 वेदाभ्यासो यथाशक्ता महायज्ञक्रिया क्षमा ॥
 नाशयत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ।
 इतिहासपुराणाभ्या वेदं समुपहृंहयेत् ॥
 विभेत्यल्पश्रुताद्देदान्मामयं प्रतरिष्यति ।
 याजनाध्यापनादानां तथैवाहुः प्रतिग्रहात् ॥
 विप्रेषु न भवेदोषो ज्वलनार्कसमाहिते ।
 शङ्कास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभीक्ष्यप्रतिग्रहे ॥
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तस्मै निगदत शृणु ।
 • सुर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यह मते परम ।
 येषां जपैश्च होमैश्च तिलकल्पश्च संव्रता ॥
 अवमर्षणं वेदवतं शुद्धवत्यंस्तरत्समा ।
 कुष्माण्डः पावमानश्च दुर्गा सावित्रिरेव च ॥
 शतरुद्रं धर्मेश्वरं त्रिसुपर्णं महाव्रतम् ।
 अनिषङ्गादयस्तोभासामानि व्याहृतिस्तथा ॥
 गारुडानि च सामानि गायत्रीं रैवतं तथ्य ।
 पुरुषव्रतश्च भावश्च तथा वेदकृतानि च ॥
 अवलिङ्गा वाहंस्पत्यं च वाक्सूक्तञ्चामृतं तथा ।
 गोसूक्तञ्चावसूक्तञ्च इन्द्रशहेयं सामनि ॥

सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यानं नियतमभ्यसेत् ।

सर्वदा ध्यानयुक्तश्च तपस्वी पंक्तिपावनः ॥

इति अनेयस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य तु ॥

वर्तुलञ्चैव वैश्यस्य शूद्रस्याभ्युच्चर्यं स्मृतम् ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च योहुताशन एव च ॥

मण्डलान्युपजीवन्ति तस्मात् कूर्वीत मण्डलम् ।

यातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तु राक्षसाः ॥

हरन्ति रसमन्नस्य मण्डलेन विवर्जिते ।

गोमयं मण्डलं कृत्वा भोक्तव्यमिति नियतम् ॥

यत्र क्षापयितस्मान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्वान्नस्वामिना युभौ ॥

तयोरन्नमदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिहस्ते जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ॥

तद्भैक्षं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ।

यामहस्तेन यो भुङ्क्ते पेयं पिबति वा द्विजः ॥

सुरायानेन तंतुल्यं मयुः स्याद्यश्वोऽन्नवोत् ।

हस्तदत्तास्तु ये स्नेहाश्रवणश्चक्षुनादि च ॥

दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुञ्जीत किन्त्रिपम् ।

अभीष्टं ब्राह्मणस्यान्नं हृषलेन निमन्वितम् ॥

तथैव हृषलम्यात्रं ब्राह्मणेन निमन्वितम् ।

ब्राह्मणाश्च ददन्तु शूद्राश्च ब्राह्मणो ददत् ॥

समावेतायभीष्टायी भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियाच्च पयः स्मृतम् ॥

एकादशगुणा वापि रुद्रानावर्त्य शुध्यति ।

महापातकोपपातकेभ्यो मलिनोकरणेभ्यो मुच्यते ।

त्रिपदा नाम गायत्री वेदे वाजसनेयके ।

त्रिः कृत्वोऽन्तर्जले प्रोक्तं सर्वपापं व्यपोहति ॥

ब्राह्मणीगमने ज्ञात्वा उदकुम्भं ब्राह्मणान् चतुर्थ
वैश्यागमने तापसं विराह्य शुद्धति गुरुदाराङ्गत्वा ऋषभं
हादयाहृत्य शुद्धति अपेयं पीत्वाधमर्षणेनापः पीत्वा
शुध्येत् । अशक्तप्राग्चित्ते सर्वरात्रि मनुशीच शुध्येत् अग्नि-
सोमेन्द्रसोमाकन्यादुषी विमुच्यते सोमं राजानमिति
जपित्वा विषदा अग्निदायविमुच्यन्ते ।

सर्वेषामेव पापानां सङ्घरे समुपस्थिते ॥

दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनी परा ।

ब्रह्महा गुरुतले वा गामी गम्या तथैव च ॥

स्वर्गस्तेयी च गोघ्नी च तथा विस्त्रभघातकः ।

शूरागतघाती च कूटसाक्षित्वकार्यवृत् ॥

एवमाद्येषु चान्येषु पापेष्वभिरतधिरम् ।

प्राणावामास्तु यः कुर्यात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

सूर्योदयनमप्राप्य निर्मला धीतकस्त्रपाः ।

भवन्ति भास्कराकारा विधूमाश्च पावकाः ॥

न हि ध्यानेन सृष्ट्यं पवित्रमिह विद्यते ।

श्रुपाकेष्वपि मुञ्जानो ध्यानेनेवात्र लिप्यते ॥

ध्यानमेव वरी धर्मो ध्यानमेव पुरं तपः ।

ध्यानमेव परं शौचं तस्माज्ज्ञानपरो भवेत् ॥

सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यानं नियत मभ्यसेत् ।

सर्वदा ध्यानयुक्तस्य तपस्वी पंक्तिपावनः ॥

इति आख्येयस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य तु ॥

वर्तुलञ्चैव वैश्यस्य शूद्रस्याभ्युक्ष्यं स्मृतम् ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च योहुताशनं एव च ॥

मण्डलान्युपजीवन्ति तस्मात् कूर्वात मण्डलम् ।

यातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तु राक्षसाः ॥

हरन्ति रसमन्त्रस्य मण्डलेन विवर्जिते ।

गोमयं मण्डलं कृत्वा भोक्तव्यमिति निश्चितम् ॥

यत्र क्षापितं तस्मान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिश्च ब्राह्मणश्चैव यक्त्वा तस्यामिना बुभुक्षे ॥

तथोरन्नमदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिहस्ते जलं दद्याद् द्वैचं दद्यात् पुनर्जलम् ॥

तद्वैचं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ।

यामहस्तेन यो भुङ्क्ते पेयं पिवति वा द्विजः ॥

सुरापानेन तत्तुल्यं मनुः सायन्बुधोऽन्नवोत् ।

इस्तदत्तास्त ये मेहाश्ववणश्चक्षणादि च ॥

दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुङ्क्ते किम्वियम् ।

अभोक्त्वा ब्राह्मणस्यान्नं हृपनेन निमन्त्रितम् ॥

तृचैव हृपन्त्याश्च ब्राह्मणेन निमन्त्रितम् ।

ब्राह्मणाश्च दृष्ट्वा शूद्राश्च ब्राह्मणो ददत् ॥

उभायेतावभोक्ष्यायौ भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

अमृतं ब्राह्मणस्यायं क्षत्रियश्च पयः स्मृतम् ॥

वैश्वस्य धानमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं ऋतम् ।
 शूद्रास्तेनोदरस्थे न योऽधिगच्छति मेधुनम् ॥
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं प्रवर्तते ।
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गी अधीत्यानोऽपि नित्यशः ॥
 जिह्वा चापि जपन्वापि गतिमूर्द्धां विन्दति ।
 यस्तु वेदमधीयानः शूद्रान्नमुपभुञ्जति ॥
 शूद्री वेदफलं याति शूद्रत्वं चाधिगच्छति ।
 मृतसूतकपुष्टाङ्गी द्विज शूद्रान्नभोजनम् ॥
 गृहमेव न जानामि काङ्क्षां योनिङ्गमिष्यति ।
 श्वानस्तु समजन्मानि नवजन्मानि शूकरः ॥
 गृध्रो हादृशजन्मानि इत्येवं मनुस्मृत्युक् ।
 परपाकं सुपासन्ते ये द्विजा गृहमेधिनः ॥
 ते वै खरत्वमुद्भवं श्वत्वञ्चैव धिगच्छति ।
 आह दक्षा च भुक्ता च मेधुनं योऽधिगच्छति ॥
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासे रितसोभुजः ।
 उच्छिष्टेन तु सम्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ॥
 भूमौ निधाय तद्द्रव्यमाचान्तं शुचितामिसात् ।
 स्मृगन्ति विन्दयः पादौ च आचामयतः परान् ॥
 भूमिगैस्तो समाज्ञेया न तेरप्रयतो भवेत् ।
 आचान्तोऽप्य शुचिस्तावदावत्पानं सङ्कृतम् ॥
 उद्धृतं च शुचिर्तावदावत्पानं गोधनम् ।
 आमने पादमारोप्य द्वाभ्रणो यस्तु भुञ्जति ॥
 मूत्रेन यमिने चात्र तुभ्यं गोमामभक्षणम् ।
 उपदृग्गात्रगोत्रं वा भीजने भग्ननिःसृतम् ॥

द्विजातीनामभोज्यान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषन्तु यत्तीयं ब्राह्मणः पिवते पुनः ॥
 अपेयं तद्वेदायः पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 अनुवंशन्तु भुञ्जीत नानुवंशन्तु सविशेत् ॥
 अनुवंशन्तु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जीत नार्द्रं वा सन्तं सविशेत् ॥
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 अनार्द्रपादः शयने दीर्घां श्रियमवाप्नुयात् ॥
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 श्रियं प्रत्यङ्मुखे भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्त उदङ्मुखः ॥
 यावे श्वगृहं गत्वा श्मशाने वान्तरे पिव ।
 आतुरव्यञ्जनं कृत्वा दूरस्थोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥
 अतिक्रान्ते दशाहे तु निराश्व मशुचिर्भवेत् ।
 सखत्सरे व्यतीते तु स्पृष्टैवापो विमुध्यति ॥
 निर्देशं प्रातिमरणं श्रुत्वा पुत्रस्य जन्म च ।
 सवासा जलमाप्नुत्य शुद्धो भवति मानवः ॥
 अशुद्धं स्वयमप्यन्नं न शुद्ध्यति यदि स्पृशेत् ।
 विमुध्यत्युपवासेन भुङ्क्ते कृच्छ्रेण स द्विज ॥
 सूतके सूतकं स्पृष्ट्वा स्नानं यावे च सूतके ।
 सूतकेनैव शुद्धिः स्यान्मृतस्याग्निर्देशे शुद्धिः ॥
 सूतके सूतकं स्पृष्ट्वा स्नानं यावे च सूतके ।
 भुक्त्वा पीत्वा तदज्ञानादुपवासस्याहं भवेत् ॥
 मृत्मयानाश्च पात्राणां दशाहे शुचिरिष्यते ।
 स्नानादिषु प्रयुक्तानां त्यागएव विधीयते ॥

सृतके सृतके चैव सृतान्ते च प्रसृतके ।
 तस्मात्तु सङ्गताशीचे सृताशीचे न शुध्यति ॥
 सृतकाद्विगुणं यावत् शवाद्विगुणं मासैवम् ।
 आर्त्तवाद् विगुणा सृतिस्तन्तोऽधिशवदाहकः ॥
 अनुगच्छेद्यथा प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा ।
 स्नात्वा संचैलं शृङ्गान्निं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 रेजता शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भक्षणा शुध्यते कांस्यं पुनः पाकेन मृत्तमम् ॥
 नोदन्वतोऽभसि स्नानं सुरकर्म तथैव च ।
 अन्तर्वज्रा पतिः कुर्वन् प्रजा भवति ध्रुवम् ॥
 दम्पती विगुणा सार्द्धं सृतकैः दग्धमेऽहनि ।
 सौरं कुर्यात्ततः पूता दानभोजनयोग्यताः ॥
 जन्ममध्ये जलं देयं पिष्टृणां जलमिच्छताम् ।
 घनस्थाने न दातव्यं पिष्टृणां नोपगच्छति ॥
 ज्ञातिं वृत्वा मिभागन्तु द्वौ भागौ पूर्ण एव च ।
 उत्तरांगः प्रभातेन युज्यते सृतसृतके ॥
 इति पश्चेत् भुजा तु पादुकारोक्षणं कृतम् ।
 स्नात्विग्धतमाटाय देवताभ्यो निवेदयेत् ॥
 अपूपं मयणं मुहं गृहमित्रं यथा हविः ।
 दद्याद्वाघ्रपयोभ्यो निशि भोजनमप्येव च ॥
 चतुर्दशदिनि कर्त्तव्यं सुरकर्मातिपथतः ।
 पुण्याहं वाचयित्वा ते भोक्तव्यं गृहमित्रतां त
 अपुण्याहे तु भुञ्जीत विषो धर्मं मज्जानतः ।
 तस्य ज्ञातिमयं भुङ्क्ते प्रायश्चित्तं ध्रुवं भवेत्

विवाहे वितते तन्त्रे होमकाल उपस्थिते ।
 कन्यामृतमतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति धार्जिकाः ॥
 हविषत्या आपयित्वा अन्यवस्त्रमलङ्घिता ।
 युष्मानामाहुतिं कृत्वा ततः कर्म प्रवर्त्तते ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातकी ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥
 आर्त्तवाभिप्लुता नारी चण्डालं पतितं शुनम् ।
 भोज्यान्तरे प्रयुज्यन्ते स्नात्वा मानं स्तृचं जपेत् ॥
 आर्त्तवाभिप्लुतां नारीं दृष्ट्वा भुङ्क्तेऽन्धकातराः ।
 तदन्नं चूर्दयित्वा तु कुशचारी पिवेदपः ॥
 ये तां दत्त्वा तु यो भुङ्क्ते प्राजापत्यं विशोधनम् ।
 आर्त्तवाभिप्लुता नारी आर्त्तवाभिप्लुता मिथः ॥
 भाषयित्वा तु सघोहादुपवासस्तयोर्भवेत् ।
 उदक्यायाः करिण्यथ भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥
 प्राजापत्यं अमत्या चैत् तिरालं स्पृष्टभोजने ।
 तदस्ताभाजनचेयं त्रिगुणं सह भोजने ॥
 चतुर्गुणतदुच्छिष्टे पानीये त्वहमेव च ।
 उदक्याया सम्यदस्य भक्ष्यं भुक्त्वावकामतः ॥
 उपवासेन शुद्धिः स्यात्पिवेद् ब्रह्मसुवर्चलम् ।
 आर्त्तनी यदि चण्डालमुच्छिष्टेन तु पश्यति ॥
 अस्नातकालं नाथीयादासौना वाग्यता वहिः ।
 पादकच्छन्तु यः कुर्याद् ब्रह्मलच्छं पिवेत् पुनः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्विप्राणां अनुशासनात् ।
 मृतसूतकसम्पर्के ऋतुं दृष्ट्वा कथं भवेत् ॥

अस्नातकाल नाग्नीयादभुक्ता चान्द्रायण चरेत् ।

आर्त्तं वाभिप्लुता नारी चण्डाल स्पृशते यदि ॥

आर्त्तं वाभिप्लुता नारी आर्त्तं वाभिप्लुता स्पृशेत् ।

स्नात्वोपवासं कुर्याच्च पक्ष्मगव्येन शुध्यति ॥

छच्छमेकश्चरेत्सा तु तदर्थं चान्तरोक्षते ।

आतुरा या ऋतुस्नाता स्नानकर्म कथं भवेत् ॥

साक्षां स्नात्वा पुन स्पृश दशकृत्वस्वनातुर ।

वस्त्रापनयनं कृत्वा भस्मना परिमार्जयेत् ॥

दत्त्वा तु शक्तितो दानं पुण्याहेन विमुध्यति ।

इति आत्रेयस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ।

इद्वा ऋतुयतैरेव देवराजो महाद्युतिः ।

स्वगुरु वाग्मिनां श्रेष्ठं पर्यष्टच्छब्दवृहस्पतिम् ॥

भगवन् । केन दानेन स्वर्गतं सुखमेधते ।

यदक्षयं महाभाग । त्वं ब्रूहि वदताम्वर । ॥

एव पृष्टं स इन्द्रेण देवदेवपुरोहितः ।

वाचस्पतिर्महातेजो बृहस्पतिं रुवाच ह ॥

हिरण्यदानं गोदानं भूमिदानञ्च वामव । ।

एतत्प्रयच्छमानोऽपि स्वर्गतं सुखमेधते ॥

सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिगन्धं वस्त्रं च ।

सर्पमेव भवेद्दत्तं वसुधां यः प्रयच्छति ॥

फलाकृष्टा मर्ही दगात् मवोजा सम्बमानिनीम् ।

यावत् मृगंकरा नोक्ते तावत् सर्वं महीयते ॥

इति योषानियस्मृतौ धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ।

धृतिसंहिता ।

योग्येशाय नमः ।

हुताग्निहोत्रमासीनमत्रिं वेदविदां वरं ।

सर्वशान्त्रविधिज्ञातृपिभिश्च नमस्कृतम् ॥

नमस्कृत्य च ते सर्वददं वचनमब्रुवन् ।

हितार्थं सर्वलोकानां भगवन् । कथयस्व नः ॥

अत्रिरुवाच ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा ! यस्मां पृच्छथ सशयम् ।

तत् सर्वं संप्रवक्ष्यामि यथादृष्टं यथाश्रुतम् ।

सर्वतौर्धान्युपमृश्य सर्वान् देवान् प्रणम्य च ।

जन्तान् सर्वसूक्तानि सर्वशास्त्रानुसारतः ॥

सर्वपापहरं नित्यं सर्वसंशयनाशनम् ।

चतुर्णामपि वर्णानामत्रिः शास्त्रमकल्पयत् ॥

ये च पापकृता लोके ये चान्ये धर्मदूषकाः ।

सर्वे पापैः प्रमुच्यन्ते श्रुत्वेदं शास्त्रमुत्तमम् ॥

तस्मादिदं वेदविद्भिरध्येतव्यं प्रयत्नतः ।

शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सद्वृत्तेभ्यश्च धर्म्यतः ।

अकुलीने ह्यसद्वृत्ते जडे शूद्रे शठे द्विजे ।

एतेष्वेव न दातव्यमिदं शास्त्रं द्विजोत्तमैः ॥

एकमप्यक्षरं यत्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ।

पृथिव्यां नास्ति तद्व्यं यद्वत्त्वा ह्यनृणी भवेत् ।

एकाक्षरं प्रदातारं यो गुरुं नाभिमन्यते ।
 शुनं यो निशतं मत्वा चाण्डालेष्वपि जायते ॥
 वेदं गृहीत्वा यः कश्चिच्छास्त्रञ्चैवावमन्यते ।
 स सद्यः पशुतां याति सम्भवानेकविंशतिम् ॥
 स्वानि कर्माणि कुर्वाणः दूरे सन्तोऽपि मानवाः ।
 प्रिया भवन्ति लोकस्य स्त्रे स्त्रे कर्मण्यवस्थिताः ॥
 कर्म विप्रस्य यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च याजनञ्चेति वृत्तयः ।
 क्षत्रियस्यापि यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 शस्त्रोपजीवनं भूतरक्षणञ्चेति वृत्तयः ॥
 दानमध्ययनं वापि यजनञ्चेति वै विप्रः ।
 शूद्रस्य वार्त्ता शूद्र्या द्विजानां कारककर्म च ॥
 मयैष धर्मोऽभिहितः संस्थिता यत्र वर्णिनः ।
 बहुमानमिह प्राप्य प्रयान्ति परमां गतिम् ॥
 ये त्यक्तारं स्वधर्मस्य परधर्मं व्यवस्थिताः ।
 तेषां शान्तिश्चरो राजा स्वर्गलोके महीयते ।
 आत्मोये संस्थितो धर्मो शूद्रोऽपि स्वर्गमश्नुते ।
 परधर्मो भवेत्त्याज्यः सुरूपपरदारवत् ॥
 बध्यो राजा स वै शूद्रो जपहोमपरश्च यः ।
 ततो राष्ट्रस्य हन्तासौ यथा वज्रेण दे जन्तुम् ॥
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च तथा विक्रयविक्रयः ।
 याज्यं चतुर्भिरप्येतैः क्षयविट्पतनं श्रुतम् ॥
 सद्यः पतति मांसेन लाघवा नवनेन च ।
 चरहेण शूद्रो भवति ब्राह्मणः क्षौरविक्रयात् ॥

अव्रताशानधीयाना यव मैत्रचराहिजाः ।
 तं ग्रामं दण्डयेद्राजा चौरभक्तप्रदं बधेः ॥
 विद्वद्भोज्यमविदांसो येषु राष्ट्रेषु भुङ्क्षते ।
 तेऽप्यनादृष्टिमिच्छन्ति महर्षां जायते भयम् ॥
 ब्राह्मणान् वेदविदुषः सर्वं शास्त्रविशारदान् ।
 तस्मै दर्पेति पर्जन्यो यतैतान् पूजयेद्भूषः ॥
 तयो सोकास्तीयो वेदा आश्रमाश्च त्रयोऽग्नयः ।
 एतेषां रक्षणार्थाय संसृष्टा ब्राह्मणाः पुरा ॥
 उमे सन्ध्ये समाधाय भोजनं कुर्वन्ति ते द्विजाः ।
 दिव्यवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥
 य एवं कुर्वते राजा गुणदोषपरोक्षम् ।
 यगः स्वर्गं नृपत्वञ्च पुनः कीपं समृद्धयेत् ॥

दुष्टस्य दण्डः सुजवस्य पूजा न्यायेन कीपस्य च संप्रवृद्धिः ।
 अपचपातोऽर्थिषु राष्ट्ररक्षाः पञ्चैव यन्त्राः कथिता नृपाणाम् ॥
 यत् प्रजापालने पुण्यं प्राप्नुवन्तीह पार्थिवाः ।
 न तु क्रतुसहस्रेण प्राप्नुयन्ति द्विजोत्तमाः ॥
 अलाभे देवस्यातर्बां हृदेषु च सरःसु च ।
 उद्धृत्य चतुरः पिष्ठान् पारके स्नानमाचरेत् ॥
 वसायुकमसृङ्मन्त्रा भूतविट् कर्कषिणखाः ।
 श्लेष्माग्नि दूषिकाः स्वेदो द्वादशैते नृणां मलाः ।
 एषां येषां कर्मणैव शुद्धिरुक्ता मनोविभिः ।
 नृद्वारिभिषु पूर्वेषामुत्तरेयान्तु वारिण्या ॥
 शौधमद्वन्नायामाग्ननमूयाऽस्पृहा दमः ।
 सक्षयानि च विप्रस्य तथा दानं दयापि च ॥

न गुणान् गुणिनोहन्ति स्तौति चान्यान् गुणानपि
 न हर्सेच्चावदोषांश्च सानसूया प्रकीर्त्तिता ॥
 अभक्ष्यपरिहारश्च संसर्गश्चाप्यनिन्दितैः ।
 आचारेषु व्यवस्थानं शौल्लभित्यभिधीयते ॥
 प्रशस्ताचरणं नित्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।
 एतद्धि मङ्गलं प्रोक्तं ऋषिभिर्धर्मदर्शभिः ॥
 शरीरं पीड्यते येन शुभेन त्वशुभेन वा ।
 अत्यन्तं तन्न कुर्वीत अनायासः सदृश्यते ॥
 यद्योत्पन्नेन कर्त्तव्यं सन्तोषः सर्वयम्पु ।
 न स्पृहेत् परदारेषु साऽस्पृहा परिकीर्त्तिता ।
 बाह्यमाध्यात्मिकं चापि दुःस्वसुतंपाठतेऽपरैः ।
 न कुपयति न चाहन्ति दमइत्यभिधीयते ॥
 अहन्यहनि दातव्यमदीनेनान्तरात्मना ।
 स्तोकादपि प्रयत्नेन दानमित्यभिधीयते ॥
 परस्मिन् बन्धुवर्गे वा मित्रे द्विष्ये रिष्या तथा ।
 आत्मवद्वर्त्तितव्यं हि दयैषा परिकीर्त्तिता ॥
 ययैतैस्त्वनैर्युक्तो गृहस्थोऽपि भवेद्द्विजः ।
 स गच्छति परं स्वानं जायते नेह वै पुनः ॥
 अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाश्चैव पालनम् ।
 भातिष्यं वैश्वदेवश्च इष्टमित्यभिधीयते ॥
 यापोकूपतडागादिदेवतायतनानि च ।
 अक्षप्रदानमारामाः पूज्यमित्यभिधीयते ॥
 इष्टं पूज्यं प्रकर्त्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
 इष्टेन शुभते व्यर्गं पूज्येन मोक्षमाप्नुयात् ॥

इष्टापूर्त्तौ द्विजातीनां सामान्यौ धर्मसाधनौ ।
 अधिकारी भवेच्छूद्रः पुर्त्तौ धर्मो न वैद्विके ॥
 यमान् सेवेत सततं न नित्यं नियमान् बुधः ।
 यमान् पतत्वकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् ॥
 आनृशंस्यं समा सत्यमहिंसा दानमार्जवम् ।
 प्रीतिः प्रसादो माधुर्यं मार्दवञ्च यमा दश ॥
 शौच मित्र्या तपोदानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः ।
 व्रतमौनोपवासाश्च खानञ्च नियमा दश ॥
 प्रतिष्ठातिं कृशमयीं तीर्थवारिषु मल्लयेत् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत अष्टभागं लभेत सः ॥
 मातरं पितरं वापि भ्रातरं सुदृढं गुरुम् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत द्वादशांशफलं लभेत् ॥
 अपुत्रेणैव कर्त्तव्यं पुत्रप्रतिनिधिः सदा ।
 पिण्डोदकक्रियाहेतोर्यस्यात्तत्त्वात् प्रयत्नतः ॥
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतो मुखम् ।
 ऋणमग्निं सनयति असुतत्वञ्च गच्छति ॥
 जातमात्रेण पुत्रेण पितृणामनृणी पिता ।
 तदङ्गि शुद्धिमाप्नोति नरकात्तायते हि सः ॥
 जायन्ते बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।
 यजते चाश्वमेधञ्च नीलं वा ह्यपमुत्सृजेत् ॥
 काङ्क्षन्ति पितरः सर्वे नरकान्तरभीरवः ।
 गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्नाता भविष्यति ॥
 फल्गुतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् ।
 गयाशीर्षं पदाक्रम्य मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥

महानदीमुपस्पृश्य तर्पयेत् पितृदेवताः ।
 अक्षयान् लभते लोकान् कुलञ्चैव समुदरेत् ॥
 शङ्कास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोगविवर्जिते ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥
 अचारलक्षणं भैक्षं पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चसम् ।
 विरात्रं शङ्खपुष्पीम्या ब्राह्मणः पयसा सह ॥
 मद्यभाण्डाद्विजः कश्चिदज्ञानात् पियते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य मुच्यते केन कर्मणा ॥
 पलाशविलुपन्नाणि कुशान् पद्मान्युद्मुखरम् ।
 क्वाथयित्वा पिवेदापस्तिरात्रेणैव शुद्धयति ॥
 सायं प्रातस्तु यः सन्ध्यां प्रमादाद्विप्रमेत् सकृत् ।
 गायत्र्यास्तु सहस्रं हि जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥
 गोकाकान्तेऽथ वा शान्तं स्थितः स्नानजपाद्विहिः ॥
 ब्रह्मकूर्चं चरेद्भक्त्या दानं दत्त्वा विशुध्यति ।
 गवां शृङ्गीदके स्नात्वा महानद्युपसङ्गमे ।
 सभुद्रदशनैव व्यालदष्टः शुचिर्भवेत् ॥
 वृकग्वानशृगालैस्तु यदि दृष्ट्य ब्राह्मणः ।
 हिरण्योदकसमिथं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 ब्राह्मणो तु शुना दृष्टा जम्बुकेन वृकेण वा ।
 उदितं ग्रहनक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥
 सप्ततय शुना दृष्ट्वा स्तिरात्रमुपचानयेत् ।
 राष्ट्रतं यावकं प्राग्य यतशेषं समापयेत् ॥
 मोहात् प्रमादात् संनोनाद्व्यतभङ्गं तु कारयेत् ।
 विरात्रेणैव शुद्धयत पुनरेव व्रती भवेत् ॥

ब्राह्मणान्नं यदुच्छिष्टमग्न्यात्यज्ञानतोद्भिजः ।
 दिनद्वयं तु गायत्र्या जप कृत्वा विशुद्ध्यति ॥
 चतुर्विधां यदुच्छिष्टमग्न्यात्यज्ञानतोद्भिजः ।
 त्रिरात्रेण भवेच्छुद्धिर्यथा चतरे तथा विशि ॥
 अभोज्यान्नं यथा भुक्त्वा स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव वा ।
 जग्ध्वा मांसमभक्ष्यन्तु सप्तरात्रं यवान् पिवेत् ॥
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु समाश्रय्य पण्मासान् कच्छमाचरेत् ॥
 असंस्पृष्टेन संस्पृष्टं स्नानं तेन विधीयते ।
 तस्य चोच्छिष्टमग्न्यायात् पण्मासान् कच्छमाचरेत् ॥
 अज्ञानात् प्राश्य विष्णुमूर्तं सुरासंस्पृष्टमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥
 वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्य्यवतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्म्मणि ॥
 गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि अन्तःस्थशवदूषिताम् ।
 प्रायोज्यं मृगमय भाण्डं सिंहमश्वं तथैव च ॥
 गृहादिष्कृत्य तत्सर्वं गोमयेनीपलेपयेत् ।
 गोमयेनीपलिप्याय क्रागेनाघ्रापयेत् पुनः ।
 ब्राह्मैर्मन्त्रैस्तु पूतन्तु हिरण्यकृशवारिभिः ।
 तेनैवाभ्युक्ष्य तद्देशं शुद्धते नान्नं सशयः ॥
 राज्ञान्ये श्वपचैर्व्यापि बलाद्विचलितो द्विजः ।
 पुनः कुर्वीत संस्कारं पथात् कच्छववचरेत् ॥
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु समाश्रय्य यत्नेन कच्छमाचरेत् ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि सूतकस्य विनिर्णयम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनर्यैव कथयिष्याम्यतः परम् ।
 एकाहाच्छुद्धाते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 ब्रह्मात् केवलवेदसु निर्गुणी दशभिर्दिनैः ॥
 व्रतिनः शास्त्रपूतस्य आहिताग्नेस्तथैव च ।
 राज्ञस्तु सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति ब्राह्मणः ॥
 ब्राह्मणो दशरात्रेण द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुव्रति ।
 सपिण्डानान्तु सर्वेषां गोवजः साप्तपौरुषः ।
 पिण्डाद्योदकदानञ्च शावाशौचं तथानुगम् ॥
 चतुर्थे दशरात्रे स्यात् षड्विंशः पञ्चमे तथा ।
 षष्ठे चैव त्रिरात्रं स्यात् सप्तमे त्र्यहमेव वा ॥
 अष्टमे दिनमेकान्तु नवमे प्रहरद्वयम् ।
 दशमे स्नानमात्रेण सूतके तु शुचिर्भवेत् ॥
 मृतसूतके तु दासीनां पत्नीनाञ्चातुलोमिनाम् ।
 भ्रामितुम्यं भवेच्छौचं मृते स्वामिनि यौनिकम् ।
 शवस्फुटत्ततीयसु सचेलः स्नानमाचरेत् ।
 चतुर्थे सप्तमैष्ठ्यं स्यादेव शावविधिः स्मृत ॥
 एकत्र संस्कृतानान्तु मातृणामेकभोजिनाम् ।
 ह्यस्मितुलं भवेच्छौचं त्रिमहतां पृथक् पृथक् ॥
 छट्रोक्षोरमषोक्षोरं यद्यात्रं मृतसूतके ।
 पाचकात्रं नवयादं भुक्ता चान्द्रायणचरेत् ॥
 मृतकावमध्वन्याय यन्म प्राशति मानवः ।

- विराजमुपवासः स्यादेकरात्रं जले वसेत् ॥
 महायज्ञविधानन्तु न कुर्यान्मृतजन्मनि ।
 होमं तत्र प्रकुर्वीत शुष्काग्नेन फलेन वा ॥
 बालस्त्वन्तर्दशाहे तु मस्रत्वं यंदि गच्छति ।
 सद्यएव विशुद्धिं स्यान्न प्रेत नैव सूतकम् ॥
 कृतं हस्तं कुर्वीत उदक पिण्डमेव च ।
 स्वधाकारं प्रकुर्वीत नामोच्चारण मेव च ।
 ब्रह्मचारी यतियैव भन्ते पूर्वकृते तथा ।
 यज्ञे विवाहकाले च सद्यः शौचं विधीयते ॥
 विवाहोत्सवयज्ञेऽप्यनन्तराभृतसूतकं ।
 पूर्वसङ्कल्पितार्थस्य न दोषश्चातिरव्ययः ॥
 भृतसंजननादूर्ध्वं सूतकादौ विधीयते ।
 स्पर्शनाचमनाच्छुद्धिं सूतिकाग्नेन संस्पृशेत् ॥
 पञ्चमेऽहनि विज्ञेयं संस्पर्शं चतुर्यस्य तु ।
 सप्तमेऽहनि यैश्वस्य विज्ञेयं स्पर्शनं बुधैः ॥
 दशमेऽहनि शूद्रस्य कर्त्तव्यं स्पर्शनं बुधैः ।
 मासेनैवात्मशुद्धिं स्मृत्युत्तमं भृतके तथा ॥
 व्याधितस्य कदर्थस्य ऋणयस्तस्य सर्वदा ।
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ।
 व्यसनास्त्राचिन्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ।
 स्वाध्यायव्रतहीनस्य सततं सूतकं भवेत् ॥
 द्वे कृच्छ्रे परिवर्त्तिषु कान्याया कृच्छ्रमेव च ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं मातुः स्याद्विदुः सान्तपनं स्मृतम् ।
 कुलवामनखण्डेषु गर्हितेऽथ जडेषु च ।

जात्यन्वयधारे मूके न दोष परिवेदने ।
 क्लीबे देशान्तरस्थे च पतिते व्रजितेऽपि वा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोष परिवेदने ॥
 पिता पितामहो यस्य अथजो वापि कस्यचित् ।
 नाग्निहोत्राधिकारोऽस्ति न दोष परिवेदने ॥
 भार्याभरणपक्षे वा देशान्तरगतेऽपि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुनस्तथा पातकस युते ॥
 ज्येष्ठो ज्ञाता यदा नष्टो नित्य रोगसमन्वित ।
 अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शङ्कस्य वचन यथा ॥
 नाग्नय परिविन्दन्ति न वेदा न तपांसि च ।
 न च श्राद्ध कनिष्ठो वै विना चैवाभ्यनुज्ञया ॥
 तस्मादहर्कं सदा कुर्याच्छ्रुतिस्मृत्युदितश्च यत ।
 नित्य नैमित्तिक काम्यं यच्च स्वर्गस्य साधनम् ॥
 एकैक वर्हयेन्नित्य शक्ते कृष्णे च ह्रासयेत् ।
 अमावास्या न भुञ्जीत एष चान्द्रायणोविधि ॥
 एकैक आसमश्रोयाच्चग्रहाणि त्रीणि मूळवत ।
 त्रग्रह परश्च नाग्रीयादतिष्ठच्छ्रुतदुच्यते ॥
 इत्येतत् कथितपूर्वैर्महापातकनाशनम् ॥
 वेदाभ्यासरत चान्त मह्यज्जक्रियापरम् ।
 न स्पृशन्तीह पापानि महापातकभान्यपि ॥
 वायुमहो दिवा तिष्ठेद्भानिचैवाप्सु सूर्यदृक् ।
 जप्ता सहस्र गायत्र्या शुद्धिर्न ह्यवधादते ॥
 पद्मोदुम्बरविनैय कुशाखत्यपनागयो ।
 एतेषामुदक पीत्वा पर्णैश्चान्तदुच्यते ॥

पञ्चगव्यञ्च गोक्षीरदधिमूत्रशकटम् ।
 जग्ध्वा परेऽङ्गुपवसे देय सान्तपनो विधिः ॥
 पृथक्सान्तपनैर्द्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनं स्मृतम् ॥
 त्रग्रहं सायं त्रग्रहं प्रातस्त्रग्रहं भुङ्क्ते त्वयाचितम् ।
 त्रग्रहं परञ्च नाग्रीयात् प्राजापत्योविधिः स्मृतः ॥
 सायं तु द्वादश ग्रासा प्रातः पञ्चदश स्मृताः ।
 अयाचिते चतुर्विंशः परेऽङ्गुप्रनशनं स्मृतम् ॥
 कुक्कुटाण्डप्रमाणं स्यादयावदयस्य सुखं विधेत् ।
 एतदग्रासं विजानीयाच्छुद्धार्थं कायशोधनम् ॥
 त्रग्रहमुष्णं पिबेदौषमत्रहंसुष्णं पिबेत् पयः ।
 त्रग्रहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥
 षट्पलानि पिबेदापस्त्रिपलं तु पयः पिबेत् ।
 पलमेकान्तु वै सर्पिस्तप्तकृच्छ्रं त्रिधीयते ॥
 दध्ना च त्रिदिनं भुङ्क्ते त्रग्रहं भुङ्क्ते च सर्पिणा ।
 क्षीरेण तु त्रग्रहं भुङ्क्ते वायुभक्षो दिनत्रयम् ।
 त्रिपल दधिक्षीरेण पलमेकं तु सर्पिणा ।
 एतदेव व्रतं पुण्यं वैदिकं कृच्छ्रमुच्यते ॥
 एकभक्तेन नक्तेन तद्येवायाचितेन च ।
 उपवासेन चेकेन पादकृच्छ्रं प्रकीर्तितः ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिम् ।
 द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥
 -पिण्याकदधिशर्कूनां प्यासश्च प्रतिवासरम् ।
 एकैकमपवासः स्यात् सौम्यकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥

एषां तिरात्रमभ्यासादेकेकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुषइत्येष ज्ञेयः पञ्चदशाहिकः ॥
 कपिलागोस्तु दुग्धाया धारीणं यत्पयः पिवेत् ।
 एष व्यासकृतः कृच्छ्रः श्रृङ्गाकमपि शोधयेत् ॥
 निशायां भोजनञ्चैव तज्ज्ञेयं नक्तमेव तु ।
 अनादिष्टेषु पापेषु चान्द्रायणं मथीदितम् ॥
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टैर्द्विगुणदक्षिणैः ।
 यत्फलं समवाप्नोति तथा कृच्छ्रैस्सपोधनः ॥
 वेदाभ्यासरतः चान्तो धर्मशास्त्राण्यवेक्षयेत् ।
 शौचाचारसमायुक्तो गृहस्थोऽपि हि सुच्यते ॥
 चक्तमेतद्विजातीनां महर्षेः । श्रूयतामिति ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि स्त्रीशूद्रपतनानि च ॥
 जपस्तपस्तीर्थयात्रा प्रव्रज्या मन्त्रसाधनम् ॥
 देवताराधनञ्चैव स्त्रीशूद्रपतनानि पट् ॥
 जीवद्वर्त्तरि या नारो उपोष्य व्रतचारिणी ।
 आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारो नरकं व्रजेत् ॥
 तीर्थस्नानार्थिनी नारो पतिपादोदकं पिवेत् ।
 शङ्करस्यापि विष्णोर्व्वा प्रयाति परमं पदम् ॥
 जीवद्वर्त्तरि वामाङ्गी मृते वापि सुदक्षिणे ।
 आहो यज्ञे विवाहे च पत्नो दक्षिणतः सदा ॥
 सोमं शौचं ददो तासां गन्धर्व्वाय तथाहिरा ।
 पावकः सर्वमेध्यं च मेध्यं वै योपितां सदा ॥
 जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते ।
 विद्यायां याति विप्रत्वं योगिगतिभिरेव च ॥

वेदशास्त्राख्यधीति यः शास्त्रार्थं निषेवते ।
 तदासौ वेदवित् प्रोक्तो वचनन्तस्य पावभम् ॥
 एकोऽपि वेदविद्वन्मं यं व्यवसेदुद्विजोत्तमः ।
 स श्रेयः परमो धर्म्मो नाज्ञानंमयुतायुतैः ॥
 पावकाश्च दीप्यन्ते जपहोमैर्द्विजोत्तमाः ।
 प्रतिग्रहेण नश्यन्ति वारिणा इव पात्रकः ॥
 तान् प्रतिग्रहजान् दीपान् प्राणायामैर्द्विजोत्तमाः ।
 उत्सादयन्ति विद्वांसो वायु मेघानि वाम्बरे ॥
 भुक्ताचम्य यदा विप्र आर्द्रपाणिस्तु तिष्ठति ।
 लक्ष्मीर्बलं ययस्तेज आयुश्चैव ग्रहोयते ॥
 यस्तु भोजनशालायामासनस्य उपसृशेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्ता चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 पात्रोपरिस्थितं पात्रं यः संस्थाप्य उपसृशेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्ता चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 न देवास्तृप्तिमायान्ति दातुर्भवति निष्फलम् ।
 हस्तं प्रक्षाल्य यस्त्वापः पिबेद्भुक्ता द्विजोत्तमः ।
 तदन्नमसुरैर्भुक्तं निराशाः पितरो गताः ॥
 नास्ति वेदात् परं शास्त्रं नास्ति मातुः परो गुरुः ।
 नास्ति दानात् परं मित्रमिह लोके परत्र च ॥
 अपात्रेऽपि यदन्नं दहत्यासृप्तं कुलम् ।
 हव्यं देवा न गृह्णन्ति कथञ्च पितरस्तथा ॥
 आयसेन तु पात्रेण यदन्नमुपदीयते ।
 अन्नं विहासमं भोक्तुर्दाता च नरकं व्रजेत् ॥
 इतरेण तु पात्रेण दीयमानं विचक्षणः ।

न दद्याद्दामहस्तेन आयमेन कदाचन ॥

मृगमयेषु च पालेषु यः श्याडे भोजयेत् पितृन् ।

अन्नदाता च भोक्ता च तावेव नरकं व्रजेत् ॥

अभावे मृगमये दद्याद्गुञ्जातस्तु तैर्हिजैः ।

तेषां वचः प्रमाणं स्याद्वृत्तानृतमेव च ॥

सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।

भिन्नादातुर्न धर्मोऽस्ति भिक्षुर्भुङ्क्ते तु किन्निषम् ॥

न च कांस्येषु भुञ्जीयादापद्यपि कदाचन ।

पलागे यतयोऽग्रन्ति गृहस्थः कांस्यभाजने ॥

कांस्यकस्य च यत्पापं गृहस्थस्य तथैव च ।

कांस्यभोजी यतिश्चैव प्राप्नुयात् किन्निषं तयोः ॥

अत्राप्युदाहरन्ति ॥ सौवर्णायसताम्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।

भुञ्जन् भिक्षुर्न दूष्येत दूष्ये चैव परिग्रहात् ॥

यतिहस्ते जलं दद्याद्भिचां दद्यात् पुनर्जलम् ।

तत्रैवं मेरुणा तुल्यं तल्लज्जं मागरोपमम् ॥

चरेन्माधुगरीं हस्तिमपि स्त्रीच्छकुसादपि ।

एकाग्रं नैव भोक्तव्यं वृद्धमतिकुलादपि ॥

अनापदि चरेदयम् सिद्ध भेषं गृहे वसन् ।

दग्ग्राहं पिवेदन्नमापरा कदाहमेव च ॥

गोमूत्रेण तु संनिद्रं यावत्कं एतदपचितम् ।

एतदन्नमिति प्रोक्तं भगवानभिरव्रवीत् ॥

ब्रह्मचारी यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुपायकः ।

पथगाः चोत्तराक्षिप्य वहेतुं भिक्षुकाः श्रूयताः ॥

पण्डासान् कामवेनात्थो गर्भिणीमेव च स्त्रियम् ।
 आदन्तजननादूर्ध्वमेव धर्मो विधीयते ॥
 ब्रह्महा प्रथमश्चैव द्वितीयं गुरुतल्पगः ।
 तृतीयन्तु सुरापोऽयं चतुर्थं स्तैयमुच्यते ॥
 पापानरश्चैव ससर्गः पञ्चमं पातकं महत् ।
 ययामेव विशुद्धयं चरेद्वर्पाखनुकमात् ॥
 त्रीणि कृच्छ्राण्यकांशयेद्व्रह्महत्वां व्यपीडति ।
 अर्हन्तु ब्रह्महत्वाया चवियेषु विधीयते ॥
 पद्मभागी द्वादशयैव विट्शूद्रयोस्तथा भवेत् ।
 त्रीन् मासान्नक्षमश्नीयाद्भूमौ शयनमेव च ॥
 स्त्रीघातं शुद्धतेऽप्येवं चरेत् कृच्छ्रान्दमेव च ।
 रजकं शैलुपयैव वेणुकर्मोपजीवनः ॥
 एतेषां यस्तु भुङ्क्ते वै द्विजघान्द्रायणचरेत् ।
 सर्वान्त्यजानां शमने भोजने सम्प्रवेशने ॥
 पराकेण विशुद्धिं स्याद्भगवानविरव्रवीत् ।
 चाण्डालभाण्डे यत्तीक्ष्णं पीत्वा चैव द्विजोत्तमः ॥
 गोमूत्रयावकाहारः सप्तत्रिंशदहान्यपि ।
 सस्पृष्टं यस्तु पक्वाक्षमन्त्यजैर्वापुःप्रदक्षया ॥
 अन्नानादन्नाह्मणोऽश्नीयात् प्राजापत्यार्द्धमाचरेत् ।
 चाण्डालीन् यदा भुङ्क्ते चातुर्वर्ण्यस्य निष्कृतिः ॥
 चान्द्रायणं चरिद्विप्रः क्षत्रं सान्तपनं चरेत् ॥
 यद्वातमाचरेद्देश्यः पञ्चयज्ञं तथैव च ।
 विराजमाचरेच्छूद्रो दानं दत्त्वा विशुद्धयति ॥
 ब्राह्मणो ह्यक्षमारूढश्चाण्डालो मूलसंस्तुय ।

फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥

ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।

नक्तभोजी भवेद्विप्रो घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥

एकवृत्तसमारूढयाण्डालो ब्राह्मणस्तथा ।

फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥

ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

एकशाखासमारूढयाण्डालो ब्राह्मणी यदा ।

फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥

विरात्रोपेषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

स्त्रिया स्नेच्छस्य सम्पर्काच्छुद्धिः सान्तपने तथा ।

ततश्छुत्तं पुनः कृत्वा शुद्धिरेषाभिधीयते ॥

सम्पर्कतं यथा भार्यां गत्वा स्नेच्छस्य सङ्गताम् ।

सचेलं स्नानमादाय घृतस्य प्राशनेन च ॥

स्नात्वा नदुदकेष्वेव घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ।

सङ्गृहीतामपत्यार्थमन्यैरपि तथा पुनः ॥

चाण्डालस्नेच्छश्चपचकपालव्रतधारिणः ।

अकामतः स्त्रियो गत्वा पराकेण विशुद्ध्यति ॥

कामतस्तु प्रसूतो वा तत्समी नात्र संशयः ।

स एव पुरुष इत्र गर्भो भूत्वा प्रजायते ॥

तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तो विस्मृतं कुरुते द्विजः ।

तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तयाण्डालं स्पृशते द्विजः ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

केशकीटनखसायु अस्थिकण्टकमेव च ।

स्पृष्ट्वा नदुःखदके स्नात्वा घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 मत्स्यस्थिजम्बुकास्थीनि नखयुक्तिकपर्दिवाः ।
 स्पृष्ट्वा स्नात्वा हेमतप्तघृतं पीत्वा विशुद्धयति ॥
 गोकुले कन्दुशालायां ज्वेलचक्रे शुचक्रयोः ।
 अमीमांस्यानि शीघ्रानि स्तीणाश्च व्याधितस्य च ॥
 न स्त्री दूषयति जायेत ब्राह्मणोऽवेदमृणा ।
 नापी भूतपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कर्मणः ॥
 पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववक्रिभिः ।
 भुञ्जते मानवाः पश्चात्ता दूषयन्ति कर्हिचित् ॥
 असवर्णस्य यो गर्भः स्त्रीणां योनौ निषेव्यते ।
 अथवा सा भवेन्मारी यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥
 विमुक्ते तु ततः शल्ये रजसापि प्रदृश्यते ।
 तदा सा यद्व्रते नारी विमलं काञ्चनं यथा ॥
 स्वयं विप्रतिपन्ना या यदि वा विप्रतारिता ।
 यलान्नारी प्रभुक्ता वा चौरभुक्ता तथापि वा ।
 न त्याज्या दूषिता नारी न कामोऽस्या विधीयते ॥
 ऋतुकाले उपासीत पुष्पकालेन शुभयति ॥
 रजकर्मकारस्य नटी वरुड एव च ।
 कैवर्त्तमिदमिच्छास्य समेते चान्यजा स्मृता ॥
 एषां गत्वा स्थियो मोहाद्भक्ता च प्रतिगृह्य च ।
 छच्छान्दमाचरेज्ज्ञानादज्ञानादेन्दवद्वयम् ॥
 सैकं भुक्ता तु या नारी स्नेच्छैर्वा पापकर्मभिः ।
 प्राजापतेन यजेत ऋतुप्रसवणेन तु ॥

लवाद्भृता स्वयं वापि परप्रेरितया यदि ।
 स्मृद्धः क्ता तु या नारी प्राजापत्येन एव प्रति ॥
 प्रारब्धदोषंतपसां नारीणां यद्रजो भवेत् ।
 न तेन तद्व्रतं तासां विनश्यति कदाचन ॥
 मद्यसंस्पृष्टकुम्भेषु यत्तोयं पिवति द्विजः ।
 कच्छपादेन एवेतत् पुनः संस्कारमर्हति ॥
 श्रुत्यजस्य तु ये वृक्षा बहुपुष्पफलोपगाः ।
 उपभोग्यास्तु ते सर्वे पुष्पेषु च फलेषु च ॥
 चाण्डालेन तु संस्पृष्टं यत्तोयं पिवति द्विजः ।
 कच्छपादेन एवेतत् आपस्तम्बोऽग्नवीक्षुनि ॥
 स्त्रीभोगानहविष्मूलज्जीरज्जीमदमेव च ।
 एभिः सम्पूजिते कूपे तोयं पीत्वा कथं विधिः ॥
 एकं द्वादशं त्र्यहर्षं च द्विजातीनां विधीधनम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव नक्तं शूद्रस्य दापयेत् ॥
 सद्योवान्ते सचैलं तु विप्रस्तु स्नानमाचरेत् ।
 पर्युषिणे त्वहोरात्रमतिरिक्ते दिनत्रयम् ॥
 शिरः कण्ठीरूपादांश्च सुरया यस्तु लिप्यते ।
 दशपट्वितयेकाहं चरेदेवमनुकृमात् ॥

अमाप्रादाहरन्ति ॥ प्रमादाद्यद्यपः सुरां सकृत्पीत्वा द्विजोत्तमः ।

गोमूत्रयावकाहारो दशरात्रेण एव प्रति ॥
 मद्यपस्य निषादस्य यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ।
 न देवा भुञ्जते तत्र न पिवन्ति हविर्जनम् ॥
 क्षितिभ्रष्टा तु या नारी चतुर्भ्रष्टा च घ्याधिनः ।
 प्राजापत्येन एवेतत् ब्राह्मणान् भोजयेद्दमः ॥

ये च प्रव्रजिता विप्राः प्रव्रज्याग्निजलावहाः ।
 अनायकास्त्रिवर्त्तन्ते चिकीर्षन्ति गृहस्थितिम् ॥
 धारयेत्त्रीणि कृच्छ्राणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकभ्रादिकं प्रोक्तं पुनः संस्कारमर्हति ॥
 नाशौचं नोदकं नान्ध नोपवादानुकम्पने ।
 ब्रह्मदण्डहतानां तु न कार्यं कटधारणम् ॥
 स्नेहं कृत्वा भयादिभ्यो यस्त्वेतानि समाचरेत् ।
 गोमूत्रयावकाहारः कृच्छ्रमेकं विशोधनम् ॥
 वृद्धः शौचस्मृतैर्लभः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः ।
 आत्मानं घातयेद्यस्तु भुक्त्वग्नयनास्वभिः ॥
 तस्य तिरात्मनाशौचं द्वितीये त्वस्थिसंशयम् ।
 तृतीये तूदकं कृत्वा चतुर्थे यावमाचरेत् ॥
 यस्यैकापि गृहे नास्ति धनुर्यस्त्रानुधारिणी ।
 मङ्गलानि कुतस्तस्य कुतस्तस्य तमःशयः ॥
 प्रतिदीप्तातिवाहाभ्यां नासिकाभेदेन वा ।
 नदीपर्यन्तसंरोधसृते पादोनमाचरेत् ॥
 षष्ठागवं धर्मैर्हलं षड्गवं व्यावहारिकम् ।
 चतुर्गवं नृगंसानां द्विगवं गववध्यकृत् ॥
 द्विगवं वाहयेत् पादं मध्याह्नं तु चतुर्गवम् ।
 षड्गवं तु क्षिपादोक्तं पूर्णाहस्त्वष्टभिः स्मृतं ॥
 काष्ठलोद्भूतिलागीघ्नः कृच्छ्रं सान्तपनश्चरेत् ।
 प्राजापत्यं चरेन्मृत्सा अतिकृच्छ्रन्तु आयसैः ॥
 प्रायश्चित्ते तत्तयोर्गे कुर्याद्वाघ्नयभोजनम् ।
 अनुहुत्सहितां गाव दद्यादिषाय दक्षिणाम् ॥

शरभोद्दृष्ट्यान्नागान् सिंहशार्दूलगर्भान् ।

हत्वा च शूद्रहत्वायाः प्रायश्चित्तं विधीयते ॥

मालारगोधानकुलमण्डूकांश्च पतत्रिणः ।

हत्वा त्रहं पिवेत् चीरं कृच्छ्रं वा पादिकञ्चरेत् ॥

चाण्डालस्य च संस्पृष्टं विस्मृत्स्पर्ष्टमेव वा ।

निरात्रेण विशुद्धिः स्यादमुकोच्छिष्टं तथाचरेत् ॥

वापीक्षूपतडागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।

उद्वरेदुद्वटगतं पूर्णं पञ्चगव्येन शुभ्रति ॥

अस्थिचर्मावसिक्तेषु खरखानादिदूषिते ।

उद्वरेदुदकं सर्व्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥

गोदोहने चर्मपुटे च तोयं ग्रन्थाकरे कारुकग्रिन्पिहस्ते ।

स्त्रीबालवृद्धाचरितानि यान्यप्रत्यक्षदृष्टानि शुचीनि तानि ॥

प्राकाररोधे विषमप्रदेशे सेनानिवेशे भवनस्य दाहे ।

आरब्धयज्ञेषु महोत्सवेषु तथैव दीपा न विकल्पनीयाः ॥

प्रपाप्सरस्ये भटकस्य कूपे द्रोण्यां जलं कीर्गविनिर्गतञ्च ।

खपाकचण्डालपरिपहे तु पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥

रेतोविस्मृत्संस्पृष्टं कीपं यदि जलं पिवेत् ।

विगले णेव शुद्धिः स्यात् कुम्भे सान्त्तपनं तथा ॥

क्लिन्नभिनगवं यत् स्यादग्नानादुदकं पिवेत् ।

प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः ॥

उद्वोक्षोरं खरोक्षोरं मानुषीक्षोरमेव च ।

प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः ॥

यज्ञदाशेन संस्पृष्ट उच्छिष्टम् द्विजोत्तमः ।

पञ्चगव्यपिबो भूत्वा पञ्चगव्येन शुभ्रति ॥

शुचि गोदमिक्षत्तोवं प्रकृतिस्थं महीगतम् ।
 चर्मभाण्डे सु धाराभिस्तथा यन्वोद्धृतं जलम् ॥
 चण्डालेन तु संस्पृष्टः स्नानमेव विधीयते ।
 उच्छिष्टसु च संस्पृष्टस्त्रिरात्रेणैव शुद्ध्यति ॥
 आकराहृतवस्तूनि नाशचीनि कदाचन ।
 आकराः शुचयः सर्वे वर्जयित्वा सुराकरम् ॥
 भ्रष्टाभ्रष्टयवायैव तथैव चणकाः स्मृताः ।
 खजूरश्चैव कपूरमन्यद्भ्रष्टतरं शुचि ॥
 अमीमांस्यानि शीचानि स्त्रीभिराचरितानि च ।
 अदुष्टाः सतत धारा वातीद्धृताश्च रेणवः ॥
 बहूनामेव लग्नानामेकघेदशुचिर्भवेत् ।
 अशीचमिकमात्रस्य नेतरेषां कथञ्चन ॥
 एकपङ्क्त्य पविष्टानां भोजनेषु पृथक् पृथक् ।
 यद्येको लभते नीलीं सर्वे तेऽशुचयः स्मृताः ॥
 यस्य पटे पटसूत्रे नीलीरक्तोहि दृश्यते ।
 निरात्रं तस्य दातव्यं शेषाथैवोपवासिनः ॥
 आदित्येऽस्तमिते रात्रावस्मृश्य स्मृत्यते यदि ।
 भगवन् । केन शुद्धिः स्यात्ततो ब्रूहि तपोधन ॥
 आदित्येऽस्तमिते रात्रौ स्मृशन् हीनं दिवा जलम् ।
 तेनैव सर्वं शुद्धिः स्याच्छवस्मृष्टन्नु वर्जयेत् ॥
 देशकालं वयः शक्तिं पापञ्चावेचयेत्ततः ।
 प्रायश्चित्तं प्रकृष्यं स्यादयस्य चोक्ता न निष्कृतिः ॥
 देवयात्राविवाहेषु यज्ञप्रकरणेषु च ।
 उत्सवेषु च सर्वेषु स्मृष्टास्मृष्टिर्न विद्यते ॥

आरनालं तथा चीरं कन्दुकं दधिशक्तवः ।
 स्नेहपक्वञ्च तक्रञ्च शूद्रस्यापि न दूष्यति ॥
 आद्रमांसं घृतं तैलं स्नेहाद्य फलसम्भवाः ।
 अन्यभाण्डस्थिता एते निष्क्रान्ता शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अज्ञानात् पिवते तोयं ब्राह्मणः शूद्रजातिषु ।
 अहोरात्रोपितः स्नात्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 आहिताग्निस्तु यो विप्रो महापातकवान् भवेत् ।
 अमुप्रक्षिप्य पात्राणि पथादग्निं विनिर्दिशेत् ॥
 यो गृहीत्वाऽविवाहाग्निं गृहम्य इति मन्यते ।
 अन्नं तस्य न भोक्तव्यं वृथापात्री हि सः स्मृतः ॥
 वृथापाकस्य भुञ्जानं प्रायश्चित्तं चरेद्द्विजः ।
 प्राणान्मसु विराचम्य घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 वेदिके लोकिके वापि हुतोच्छिष्टे जले क्षितौ ।
 यैर्गर्देव प्रकुर्वीत पञ्चसूनापनुत्तये ॥
 कनीयान् गुणयान् श्रेष्ठं श्रेष्ठये त्रिगुणो भवेत् ।
 पूर्वं पाणिं गृहीत्वा च गृह्याग्निं धारयेद्बुधः ॥
 श्रेष्ठये द्यदि निर्दोषो गृह्णीयादग्निमपतः ।
 नित्यं नित्यं भवेत्तस्य ब्रह्महत्या न सशयः ॥
 महापातकसम्पृष्टः स्नानमेव विधीयते ।
 सम्पृष्टश्च यटा भुङ्क्ते स्नानमेव विधीयते ॥
 पतितैः सह संसर्गं मामादे माममेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारी मासार्धेन विपद्यति ॥
 लघ्वार्हं पतितस्यैव सलदमुद्या द्विषोत्समः ।
 अविज्ञानाच्च तदमुद्या लघ्व् मांसपनश्चरेत् ॥

पतिताम्नं यदा भुक्तं भुक्तं चाण्डालवेश्मनि ।
 मासाद्वन्तु पिवेद्धारि इति शातातपोऽब्रवीत् ॥
 गोब्राह्मणहतानाञ्च पतितानां तथैव च ।
 अग्निना नच संस्कारः शङ्कस्य वचनं यथा ॥
 यथाण्डालीं द्विजो गच्छेत् कयश्चित् काममोहितः ।
 विभिः कृच्छ्रैर्विगृहेत प्राजापत्यामुपूर्वशः ॥
 पतिताश्चात्रमादाय भुक्ता वा ब्राह्मणो यदि ।
 कृत्वा तस्य समुत्सर्गमतिकृच्छ्रं विनिर्दिशेत् ॥
 अन्यहस्ताच्छ्वे क्षिप्तं काष्ठलोद्वहणानि च ।
 न स्मृयेत्तु तथोच्छिष्टमहोरात्रं समाचरेत् ॥
 चाण्डालं पतितं स्नेच्छं मद्यमाण्डं रजस्वलाम् ।
 द्विजः स्मृद्वा न भुञ्जीत भुञ्जानो यदि संस्मृशेत् ॥
 अतः परं न भुञ्जीत त्वक्कांसं स्नानमाचरेत् ।
 ब्राह्मणैः समनुज्ञात किरातमुपवासयेत् ।
 सष्टतं यावकं प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् ॥ • • •
 भुञ्जानः संस्मृशेद्यन्मु वायसं कुक्कुटं तथा ।
 त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्याद्योच्छिष्टस्वहेन तु ॥
 आरुढो नैष्ठिके धर्मे यन्मु प्रथवते पुनः ।
 चान्द्रायणं चरेत्स्मासमिति शातातपोऽब्रवीत् ॥
 पशुवेश्यामिगमने प्राजापत्यं विधीयते ।
 गवां गमने मनुप्रोक्तं व्रतं चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 अमानुषोपु गोवर्जमुदव्यायामयोनिषु ।
 रेतः सिक्ता जले चैव कृच्छ्रं सान्त्तपनश्चरेत् ॥
 चदकां स्मृतिकां वापि अन्यजां स्मृशते यदि ।

निरात्रेणैव शुद्धिः स्याद्विधिरेष पुरातनः ॥
 सैसर्गं यदि गच्छेच्चदुदकान्वा तथास्थजैः ।
 प्रायश्चित्ती स विज्ञेयः पूर्व स्नानं समाचरेत् ॥
 एकरात्रश्चरेन्मूत्रं पुरीषे तु दिनत्रयम् ।
 दिनत्रयं तथा पाने मैथुने पञ्च सप्त वा ॥
 भोजने तु प्रसक्तानां प्राजापत्यं विधीयते ।
 दन्तकाष्ठे त्वहोरात्रमेव शौचविधिः स्मृतः ॥
 रजस्वला यदा स्मृष्टा स्नानचण्डालवायसैः ।
 निराहारा भवेत्तावत् स्नात्वा कालेन शुद्ध्यति ॥
 रजस्वला यदा स्मृष्टा उद्भजम्बुकशम्बरैः ।
 पञ्चरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्मृष्टं रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या ब्राह्मणी च या ।
 एकरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या चतुर्थी च या ।
 निरात्रेण विगुह्मिः स्याद्वाग्रसस्य वचनं यदा ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या वैश्वसन्भवा ।
 चतुरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या शूद्रसन्भवा ।
 यदात्रेण विगुह्मिः स्याद्वाह्मणीकामकारतः ॥
 अकामतथैवैव ब्राह्मणी सर्वतः स्मृयेत् ॥
 चतुर्णामपि वर्णानां गुहिरिया प्रकीर्त्तिता ॥
 उच्छ्रितेन तु संस्पृष्टो ब्राह्मणो ब्राह्मणेन यः ।
 भोजने मूत्रपारे च शङ्कस्य वचनं यदा ॥
 स्नानं ब्राह्मणसंस्पृष्टं जपहोमौ तु चतुर्थे ।

वैश्ये नक्तश्च कुर्वीत शूद्रे चैव उपोषणं ॥
 चर्मको रजको वैश्यो धीवरो नटकस्तथा ।
 सतान् स्पृष्ट्वा द्विजो मोहादाचायेत् प्रयतोऽपि सन् ॥
 एतैः स्पृष्टो द्विजो निश्चयेकरात्रं पयः पिबेत् ।
 उच्छिष्टैस्त्रैस्त्रिरात्रं स्याद्दृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 यस्तु ह्यायां श्वपाकस्य ब्राह्मणस्तुभिगच्छति ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत दृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 अभिशस्तो द्विजोऽरण्ये ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ।
 मासोपवासं कुर्वीत चान्द्रायणमथापि वा ॥
 द्वादशमिष्योपयोगेन भूषणहत्याव्रतचरेत् ।
 अब्रह्मघ्नो द्वादशमिष्येन पराकीर्णैव शुद्ध्यति ॥
 शठश्च ब्राह्मणं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 निर्गुणं सगुणो हत्वा पराकव्रतमाचरेत् ॥
 उपपातकसंशुक्तो मानवो म्रियते यदि ।
 तस्य संस्कारकर्त्ता च प्राजापत्यद्वयचरेत् ॥
 प्रभुञ्जानोऽतिसस्त्रे हं कदाचित् स्पृगते द्विजः ।
 तिराव्रमाचरेन्नक्तैर्विस्त्रेहमथ वाचरेत् ॥
 विडालकाकादुच्छिष्टं जम्घ्ना ग्वनकुलस्य च ।
 केयकीटावपयश्च पिवेद्ब्राह्मीं सुवर्चसं ॥
 उष्ट्रयानं समारुह्य खुरयानश्च कामतः ।
 स्नात्वा विप्रो जितपासः प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥
 संख्याद्वर्ती सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिःपठेद्वा दत्तपाणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 अरुद्भिर्गुणगोमूत्रं सर्पिर्दद्याच्चतुर्गुणं ।

क्षीरमष्टगुणं देयं पञ्चगव्ये तथा दधि ॥

पञ्चगव्यं पिवेच्छूरो ब्राह्मणश्च सुरां पिवेत् ॥

धमौ तौ तुल्यदोषौ च वसतो नरके चिरं ॥

अजा गावो महिष्यश्च अमिध्यं भक्षयन्ति याः ।

दुग्धं हव्ये च कव्ये च गोमयं न विलेपयेत् ॥

जनस्तनीमधिकां वा या चान्या स्तनपायिनी ।

तासां दुग्धं न होतव्यं हुतं चेवाहुतं भवेत् ॥

वाह्यौदने च सोमे च सौमन्तोन्नयने तथा ।

जातयाहे नवयाहे भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥

राजान्नं हरते तेजः शूद्रान्नं ब्रह्मवर्षसं ।

स्वसुतान्नश्च यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलं ॥

स्वसुता अपजाता च नाग्रीयास्तद्गृहे पिता ।

अन्नं भुङ्क्ते तु मायायां पूयं स नरकं व्रजेत् ॥

अधीत्य चतुरो वेदान् सर्व्वयास्त्रार्थतत्त्ववित् ।

नरेन्द्रभवने भुक्त्वा विष्ठायां जायते क्षमिः ॥

नवयाहे त्रिपक्षे च षण्मासे मासिकेऽब्दिके ।

पतन्ति पितरस्तस्य यो भुङ्क्ते नापदि द्विजः ॥

चान्द्रायणं नवयाहे पराको मासिके तथा ।

त्रिपक्षे चैव कृच्छ्रः स्यात् षण्मासे कृच्छ्रमेव च ।

आब्दिके पादकृच्छ्रः स्यादेकाहः पुनराब्दिके ॥

ब्रह्मवर्च्यमनाधाय मासयाज्ञेषु पर्व्वसु ।

द्वादशाहे त्रिपक्षेऽब्दे यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ॥

पतन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मलोकं गता अपि ॥

एकादशाहेऽहोरात्रं भुक्त्वा संचयने त्रयहं ।

उपोष्य विधिवद्विप्रः कुष्माण्डीं जुहुयादुष्टतं ॥
 पक्षे वा यदि वा मासे यस्य नाश्रन्ति वैद्विजाः ।
 भुक्त्वा दुरात्मनस्तस्य द्विजयान्द्रायणं चरेत् ॥
 यत्र वेदध्वनिध्वान्तं न च गोभिरलङ्घितम् ।
 यत्र बालैः परितृत श्मशानमिव तदगृहं ॥
 दास्येऽपि ब्रह्मवो यत्र विनाऽधर्मं वदन्ति हि ।
 विनापि धर्मशान्सेण स धर्मं पावनः पूजितः ॥
 हीनवर्णै च यः कुर्यादज्ञानादभिवादनं ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत हृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 समुत्पन्ने यदा स्नाने मुङ्क्ते यद्यपि पिवेद्यदि ।
 गायत्र्यष्टसहस्रं तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥
 अङ्गुल्या दन्तकाष्ठञ्च मृत्यञ्च लवणं तथा ।
 मृत्तिकाभक्षञ्चैव तु त्वं गोमांसभक्षणं ॥
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दधिमोषु च ।
 कार्पास दन्तकाष्ठञ्च विशोरपि हरेच्छ्रियं ॥
 सूर्यं चातनखराग्रेण स्नानवस्त्रघटोदकं ।
 मार्जनोरिणुकेश्याम्बुं हन्ति पुनरि दिवाकृतं ॥
 मार्जनोरजकेश्याम्बुं देवतायतनोद्भवम् ।
 तैनावगुण्ठितं तेषु यद्वाग्वा प्रुतएव सः ॥
 मृत्तिकाः सप्त न प्राद्या वज्रोके मृपिकस्थले ।
 अन्तर्जले श्मशानान्ते त्रचमूने सुरानवे ।
 हव्यभैद्य तथोत्खाते श्रेयस्कामैः सदा युवैः ॥
 शुचौ देगे तु संपाद्या कर्कराश्वविवर्जिता ।
 पुरीषे मेथुने होमे प्रस्तावे दन्तधावने ॥

स्नानभोजनजप्येषु सदा मौन समाचरेत् ॥
 यस्तु सवतसर पूर्ण भुङ्क्ते मोनेन सर्वदा ।
 युगकोटिसहस्रेषु स्वर्गलोके महोत्ते ॥
 स्नान दान जप होम भोजन दैवतार्चन ।
 प्रोढपादो न कुर्वीत व्याध्याय पितृतर्पण ॥
 सर्वम्भमपि यो दद्यात् पातयित्वा दिजोत्तम ।
 नांययित्वा तु तत सर्वं मूर्णहत्याफल लभेत् ॥
 ग्रहणोद्वाहसंक्रान्तो स्त्रीयाश्च प्रसवे तथा ।
 दानं नैमित्तिक ज्ञेय रात्रौ चापि प्रशस्यते ॥
 क्षौमज बाध कार्पास पट्टसूत्रमद्यापि वा ।
 यज्ञोपवीत यो दद्याद्दत्तदानफलं लभेत् ॥
 कर्म्यस्य भाजन दद्याद्दृष्टपूर्णां सुयोधनम् ।
 तथा भक्त्या विधानेन अग्निष्टोमफल लभेत् ॥
 श्राद्धकाले तु यो दद्याच्छोभनो च उपानहो ।
 स गच्छत्यन्यमार्गेऽपि अन्नदानफल लभेत् ॥
 तैलपात्रं तु यो दद्यात् सपूर्णन्तु समाहित ।
 स गच्छति ध्रुव स्वर्गे नरो नाम्नाग्रम मगय ॥
 दूर्भिर्चे अन्नदाता च सुभिर्चे च हिरण्यदः ।
 पानीयदम्भुरखे च स्वर्गलोके महीयतं ।
 घावद्वर्धप्रसृता गोमूत्रायत् सा पृथिवी अमृता ।
 पृथिवी तेन दत्ता स्यादोदर्यो गान्धदाति यः ॥
 तेनाग्नयो हुता मय्यक् पितरस्तेन तर्पिता ।
 देवाय पुनिता मय्ये यो ददाति गयाश्लिषः ॥
 लक्षप्रभृति यत्पाप मातृक पैतृक तथा ।

तत् सर्वं नश्यति क्षिप्रं वस्त्रदानान्न संशयः ॥
 कृत्वाजिनञ्च यो दद्यात् सर्वोपस्कारसंयुतम् ।
 चदरेन्नरकस्थानात् कुलान्येकोत्तरं शतम् ॥
 आदित्यो वरुणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ।
 शूलपाणिसु भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ॥
 बालुकानां कृता राशि र्यावत् सप्तर्षिमण्डनम् ।
 गते वर्षे गते चैव पलमेकं विशीर्यति ॥
 क्षयश्च दृश्यते तस्य कन्यादानेन चैव हि ।
 आतुरे प्राणदाता च लीणि दानफलानि च ॥
 सर्व्वपामेव दानानां विद्यादानं ततोऽधिकम् ।
 पुत्रादिस्त्रजने द्रव्यादिप्राय च न कैतये ॥
 सकामः स्वर्गमाप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ।
 ब्राह्मणे वेदविदुषि सर्व्वशस्त्रविशारदे ॥
 मातृपितृपरि चैव ऋतुकालाभिगामिनि ।
 शीलचारित्र्यसंपूर्णे प्रातःस्नानपरायणे ॥
 तस्यैव दीयते दानं यदीच्छेच्छेय आत्मनः ॥
 संपूज्य विदुषो विप्रानन्येभ्योऽपि प्रदीयते ।
 तत्कार्यं नेव कर्त्तव्यं न दृष्टं न श्रुतं मया ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि श्राद्धकर्मणि ये हिजाः
 पितृणाम्प्रत्ययं दानं दत्तं येषान्तु निष्फलम् ॥
 न होनाद्भो न रोगो च श्रुतिस्मृतिविवर्जितः ।
 नित्यक्षानृतयादौ च तांस्तु श्राद्धे न भोजयेत् ॥
 हिंसारतं च कपटं उपगूह्य श्रुतं च य ।
 किट्टर कपिल काण श्विलिण रोगिण्यन्तथा ॥

दुःखप्राणं शीर्णकेशं पाण्डुरोगं जटाधरं ।
 भ्राष्ट्राणकमुग्रं द्विभार्यं वृषलीपतिं ॥
 भेदकारी भवेच्चैव बहुपीडाकरोऽपि वा ।
 हीनातिरिक्तगात्रोवा, तमप्यपनयेत्तथा ॥
 बहुभोक्ता दीनमुखो मत्सरी क्रूरकुहिमान् ।
 एतेषां नैव दातव्यः कदाचित् प्रतिग्रहः ॥
 अथ चेन्मन्त्रविद्युक्तः शारीरैः षड्भक्तिदूषणैः ।
 पदं त्यक्तं तं यमः प्राह षड्भक्तिपावन एव सः ॥
 श्रुति, स्मृतिश्च विप्राणां नयने द्वे प्रकीर्तिते ।
 काणः स्यादेकहीनोऽपि दाभ्यामन्यः प्रकीर्तितः ॥
 न श्रुतिर्न स्मृतिर्यस्य न शीलं न कुलं यतः ।
 तस्य यादं न दातव्यं त्वन्यकस्याचिरद्वीत् ॥
 तस्माद्देन शास्त्रेण ब्राह्मणं ब्राह्मणस्य तु ।
 न चैकेनैव वेदेन भगवानचिरद्वीत् ॥
 योगस्यैर्लोचनेर्गुणः पादापञ्च प्रयच्छति ।
 'नीतिक्रमेण शास्त्रोक्तं पञ्चेष्टेयाधरोत्तरं ।
 वेदैश्च ऋषिभिर्गीतं दृष्टिमान् शास्त्रावेदयित् ॥
 प्रतिनन्द कुलीनश्च श्रुतिस्मृतिरतं मदा ।
 तादृशं भोजयेच्छास्त्रे पितृणामग्रय भवेत् ॥
 यावतो ययते प्रामाण्यं पितृणां दीयतेऽसाम् ।
 पिता पितामहपौत्र तथैव प्रपितामहः ।
 नरकान्ता विमुच्यन्ते भूयः यागि विपिटपम् ॥
 तस्मादिदं परोक्षेण यादकाले प्रयत्नतः ॥
 न निर्व्ययं यः यादं प्रमोतपितृणां द्विजः ।

इन्द्रक्षये मासि मामि प्रायश्चित्ती भवेत्तु सः ॥
 सूर्ये कन्यागते कुर्याच्छ्राद्धं यो न गृहीष्यमी ।
 धनं पुत्रान् कुलं तस्य पितृनिष्ठासपीडया ॥
 कन्यागते सवितरि पितरो यान्ति मत्सुतान् ।
 शून्या प्रेतपुरी सर्वा यावद्वह्निकदर्शनम् ॥
 ततो हविकसंप्राप्ते निराशाः स्मितरोगताः ।
 पुनः स्वभजनं वान्ति ग्रापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥
 पुत्रं वा भ्रातरं वापि दौष्टिगं यौजकं तथा ।
 पितृकार्ये प्रसक्ता ये ते यान्ति परमां गतिम् ॥
 यथा निर्मन्वनादग्निं सर्व्वकाष्ठेषु तिष्ठति ।
 तथा स दृश्यते धर्मग्राह्यददानात्र संशयः ॥
 सर्व्वशास्त्रार्थगमनं सर्व्वतोर्थावगाहनम् ।
 सर्व्वयज्ञफलं विन्याच्छ्राद्धदानात्र संशयः ॥
 महापातकसयुक्तो यो युक्तयोपपातकैः ।
 घनैर्मुक्तो यथा भानूराहुमुक्तश्च चन्द्रमाः ॥
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तः सर्व्वपापं विलङ्घयेत् ।
 सर्व्वसौख्यं स्वयं प्राप्नुः श्राद्धदानात्र संशयः ॥
 सर्व्वेपामेव दानानां श्राद्धदानं विशिष्यते ।
 मेरुतुल्यं कृतं पापं श्राद्धदानं विमोघनम् ॥
 श्राद्धं कृत्वा तु मर्त्यो वै स्वर्गलोके महीयते ॥
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चान्नमेवात्र शूद्रान्नं रुधिरं भवेत् ॥
 एतत् सर्व्वं मया ख्यातं श्राद्धकाले समुत्थिते ।
 वैश्वदेवे च होमे च देवताभ्यर्चने जपे ॥

अमृतं तेन विप्राश्चमृग्यजुःसामसंस्कृतम् ॥
 त्र्यध्वारानुपूर्वेण धर्म्येण वलिभिर्जितम् ।
 क्षत्रियान्नं पयस्तेन घृतान्नं यज्ञपालने ॥
 देवो मुनिर्द्विजो राजा वैश्यं शूद्रो निषादकः ।
 परस्मैच्छोऽपि चाण्डालो विप्रा दशविधाः स्मृताः ॥
 सन्ध्यां स्नानं जपं होमं देवतानित्यपूजनम् ।
 धृतिं वैश्वदेवश्च देवग्राह्येण उच्यते ॥
 शाके पत्रे फले मूले वनवासि सदा रतः ।
 निरतोऽह्वरहः ग्राहे स विप्रो मुनिरुच्यते ॥
 वेदान्तं पठते नित्यं सर्वसङ्गं परित्यजेत् ।
 साङ्ख्ययोगविचारस्यः स विप्रो द्विज उच्यते ॥
 अम्नाहताय धन्वानः संग्रामे सयममुखे ।
 भारणे निर्जितायेन स विप्रः क्षत्र उच्यते ॥
 क्षपिकर्भरतो यद्य गवाश्च प्रतिपालकः ।
 याणिज्यथ्यवसायस्य स विप्रो वैश्य उच्यते ॥
 लाक्षात्मवणमंमित्रं कुसुमं क्षीरसर्पिणः ।
 विक्रेता मधुमांसानां स विप्रः शूद्र उच्यते ॥
 क्षीरस्य तस्करस्यैव क्षुद्रको दंशकस्तथा ।
 मत्पथगामि स दालुर्गो विप्रो निषाद उच्यते ॥
 ब्रह्मतत्त्वं न जानाति ब्रह्मसूत्रेण गर्हितः ।
 तेनैव स च पापेन विप्रः परुरुदाहृतः ॥
 यापीकृतदागानामागानस्य मरःसु च ।
 निःशङ्कं रोधकयेव स विप्रो रौक्ष उच्यते ॥
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य सयधर्म्यविरजितः ।

निर्दयः सर्वभूतेषु विप्रद्याण्डालउच्यते ॥

विहीनाद्य पठन्ति शास्त्रं शास्त्रेण हीनाद्य पुराणपाठाः ।

यहीनाः क्षपिणो भवन्ति श्रष्टास्ततो भागवता भवन्ति ॥

ज्योतिर्विंदो ह्यथर्वीणः कीराः यौराणपाठकाः ।

अष्टे यज्ञे महादानं वरणीयाः कदाच न ॥

आहश्च पितरं धीरं दानं चैव तु निष्फलम् ।

यज्ञे च फलहार्तिः स्यात्तस्मात्तान् परिवर्जयेत् ॥

आविकथितकारय वैद्यो नक्षत्रपाठकः ।

चतुर्विप्रा न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ।

भागधो माधुरयैव कापटः कीटकानजौ ।

पञ्च विप्रा न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ॥

क्रयक्रीता च वा कन्या पत्नी सा न विधीयते ।

तस्यां जाताः सुतास्तेषां पितृपिण्डं न विद्यते ॥

अष्टशब्दागतो नीरं पाणिना पिवते द्विजः ।

सुरापानेन तत्तुल्यं तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥

जर्द्धजर्द्धेषु विप्रेषु प्रक्षाल्य चरणद्वयम् ।

तावच्चाण्डालरूपेण धावद्गङ्गां न भजति ॥

दीपमथ्यासनच्छाया कार्पासं दन्तधावनम् ।

अजारेणसृशं चैव शक्रस्यापि त्रियं हरेत् ॥

गृहादशगुणं कूपं कूपादशगुणं तटम् ।

तटादशगुणं नद्यां गङ्गासंख्या न विद्यते ।

स्रवद्वयद्वयाह्वयं तीर्थं रत्नस्यं चित्रियं तथा ।

धापीकूपे तु वैश्यस्य शौद्रं भाण्डोदकं तथा ॥

तीर्थस्नानं महादानं यच्चान्यत्तिलतर्पणम् ।

अष्टमेकं न कुर्वीत महागुरुनिपाततः ॥
 गङ्गा गया त्वमावस्था वृद्धिश्चात्रे क्षयेऽहनि ।
 मघापिण्डप्रदानं स्यादन्यत्र परिवर्जयेत् ॥
 घृत वा यदि वा तैलं पयोवा यदि वा दधि ।
 चत्वारो ह्यज्यसंस्थान हुतं नैव तु वर्जयेत् ॥
 शुक्लेतानृषयो धर्मान् भाषितान्विषा स्वयम् ।
 ईदमूचुर्महात्मान सर्वे ते धर्मनिष्ठिताः ॥
 य इदं धारयिष्यन्ति धर्मं शास्त्रमतन्दिताः ।
 इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिटपम् ॥
 विद्यार्थी लभते विद्या धनकामो धनानि च ।
 आयुष्कामस्तथैवायुः श्रीकामो महतीं वियम् ॥
 इति श्रीशत्रुघ्नमहर्षिस्मृतिः समाप्ता ।

श्रीरामचन्द्राय नमः ॥

—००—

अथ ब्रह्मलेयश्रुतिप्रारम्भः ॥

—

अज्ञानतिमिरान्धस्य वृतेनानेन केशव । ।
प्रसौद सुमुखोनाथ । ज्ञानदृष्टिप्रदो भव ॥
हताग्निहोत्रमासीन मलिं श्रुतवतां वरम् ।
उपगम्य प्रपृच्छन्ति ऋषयः संशितव्रताः ॥
भगवन् ! केन दानेन जप्येन नियमेन च ।
पृथ्यन्ति पातकैर्युक्ता स्तदब्रूहि त्वं महामुने ।
अपि ख्यापितदोषाणां पापानां महतां तथा ।
सर्वेषां चोपपातानां शुद्धिं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥
प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपैस्तथा ।
शुद्धिकामाः प्रमुच्यन्ते पापेभ्यश्च द्विजपंभाः ॥
प्राणायामान् पवित्रांश्च व्याहृतिं प्रणव तथा ।
पवित्रपाणिरासीनो ह्यम्यसेद्ब्रह्म नैत्यिकं ॥
आवर्तयेत्सदा विप्रः प्राणायामान् पुनः पुनः ।
आकेशादानैश्चापान् तपस्तप्यतुत्तमम् ॥
निरोधाज्जायते वायु र्वायोरग्निर्हि जायते ।
अग्नेरापोऽभिजायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ।
छक्क्षममांस रविर मेदीमज्जास्थिभिः कृताः ।
तथेन्द्रियकृता दोषाः दहन्ते प्राणनिग्रहात् ॥

प्राणायामैर्दहेद्दोषान् धारणाभिश्च किंस्त्रिषान् ।
 प्रत्येहारेण विषयान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥
 नच तीव्रेण तपसा न स्वाध्यायैर्नचेज्यया ।
 गतिं गन्तुं हिजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति याम् ॥
 योगात्संप्राप्यते स्नानं योगाद्धर्मस्य लक्षणम् ।
 योगः परं जपो नित्यं तस्माद्युक्तः सदा भवेत् ॥
 प्रणवाद्या स्तथा देवाः प्रणवे पर्युपस्थिताः ।
 वाङ्मयः प्रणवं सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
 प्रणवे नित्ययुक्तस्य व्याहृतीषु च सप्तसु ।
 त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते कश्चित् ।
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ॥
 गायत्री ब्राह्मणी प्रोक्ता पावनं परम तपम् ।
 सव्याहृति सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ॥
 त्रिपठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ।
 इति हृद्वातियष्टौ प्रथमोऽध्यायः ॥
 प्राणायामांस्तु यः कुर्याद्यथाविधि समाहितः ।
 अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यदेनः कुरुते निश्चि ।
 उत्तिष्ठन् पूर्वसन्ध्यायां प्राणायामैस्तु यध्यति
 प्राणायामैः स्वमात्मानं संयम्याप्नोति पुनः पुनः ॥
 इयं इष्टगृभिर्वापि चतुर्विंशत्युत्तरं तपः
 कीदृशं जप्त्वापि इत्येतदासिष्ठं च त्रिचं प्रति ॥
 यूपान् पावमानं च सुरापोऽपि हि यध्यति
 सक्तजमास्य वागीयं निषसङ्गमेव च ॥
 सुवर्णं मपहत्यापि क्षणाद्वति निर्मलः ॥

हविष्मांस्तु यमभ्यस्य न तमभ्य इतोतिष्ठ ।
 सुक्तं तु पौरुषं जप्त्वा मुच्यते गुरुतत्त्वगः ॥
 सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश ।
 अपि मूणहन् मासात्पुनस्त्यहरहः कृताः ।
 अथवाप्सु निमज्जन्त स्निः पठेदधर्म्यणम् ॥
 यथाग्नेमेधः क्रतुराट्तादृशं मनुर्व्रवोत् ।
 चारभ्ययज्ञः क्षत्रस्य हविर्यज्ञो विग्रामपि ॥
 पाकयज्ञस्तु शूद्राणां जपयज्ञो द्विजोत्तमः ।
 चारभ्ययज्ञाज्जपयज्ञो विग्रिष्टो दशभिर्गुणैः ॥
 उपांशु स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ।
 उपांशुस्तु चलज्जिह्वाद्यनच्छद ईरितः ॥
 निर्विकारेण यक्त्रेण मनसा मानसः स्मृतः ।
 सहस्रं परमां देवीं शतमंध्यं दशावराम् ॥
 गायत्रीं यः पठेद्विप्रः न स पापेन लिप्यते ।
 चत्रियो वायुवीर्येण तरेदापदमात्मनः ॥
 वित्तेन वैद्याशूद्री तु जपहोमैर्द्विजोत्तमः ।
 यथाग्रा रथहीनास्तु रथो वाय्वैर्यथा विना ॥
 एवं तपोऽप्यविद्यस्य विद्या वाप्यतपस्विनः ।
 बधाम् मधुसंयुक्तं मधु यास्तेन संयुतम् ॥
 एवं तपस्य विद्या च संयुक्तं भेषजं महत् ।
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं लपतत्परम् ॥
 कुस्मिन्नेरपि वर्तमानं एनो न प्रतियुष्यते ॥
 इति उद्दिष्टं द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथाकार्यं शतं सायं कृतं वेदस्य साध्यते ।
 सर्वं हि नस्ति वेदाग्निं दहत्यग्निं रिवेन्धनम् ॥
 यथा ज्ञातबलो वज्रि दहत्यार्द्रानपि द्रुमान् ।
 तथा दहन्ति वेदज्ञाः कर्मजं दोषमात्मनः ॥
 यथा महाक्रुदे लोष्टं क्षिप्रमप्सु विनश्यति ।
 एवमात्मकृतं पापं तथैव दहति देहिनः ॥
 न वेदघलमाश्रित्य पापकर्मरतो भवेत् ।
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दहेत्कर्म च नेतरत् ॥
 तपस्तपति योऽरुण्ये मुनिर्मूलफलाशनः ।
 ऋचमेकां च योऽधीते तच्छतानि च तत्फलम् ॥
 वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या महायज्ञक्रियाधमाः ।
 नाशयन्त्याशु पापानि महापातकजान्यपि ॥
 इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपह्वयेत् ।
 विभेत्यल्पश्रुताद्देवो मामयं प्रतरिष्यति ॥
 यालनाध्यापनादानात्तथैवाहुः प्रतिग्रहात् ।
 विप्रेषु न भवेद्दीपो ज्वलनार्कसमा हिजाः ।
 यद्वास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोज्यप्रतिग्रहे ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदत शृणु ।
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहमतः परम्
 एषां जपेयं होमेयं शुध्यन्ति सस्तिना जनाः ॥
 अधमर्षणं देवव्रतं शुद्धवत्यः शरत्समाः ।
 कुष्माण्डां पावमानाश्च दुर्गासावित्रप्रयापि च ॥
 शतवृद्धमथर्वशिरसं त्रिमुषर्षमहाव्रतम् ॥
 सतिष्ठन्, गाः पदघ्नो मा. सामनि व्याहृतिस्तथा ॥

गारुडानि च सामानि गायत्री रैवतन्तथा ॥

पुरुषव्रतश्च भावश्च तथा वेदकृतानि च ॥

अग्निहोत्रा वाहस्यत्यश्च वाक्सूक्तश्च ब्रुवंस्तथा ॥

गोसूक्तश्चाश्वसूक्तश्च इन्द्रशुद्धेयं सामनि ।

नीष्ट्याज्यदोहानि रथन्तरं अग्ने ब्रूतं वामदेव्यं बृहच्च ॥

एतानि जप्यानि पुनाति पापान्जातिस्मरत्वं लभते यदिच्छेत् ।

अग्ने रपत्वं प्रथमं सुवर्णः भूर्वैष्णवो सूर्यमुताय माव ॥

लोकास्तयस्ते न भवन्ति दत्ता यः काश्चनं गाश्च महीश्च दद्यात् ॥

सर्वेषां मेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ॥

हाटकचित्तिधेनूनां सप्तजन्मानुगं फलम् ।

सर्वकामफला वृत्रो नद्यः पायसकर्दमाः ॥

काश्चना यत्र प्राप्तादा स्तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ।

वैशाखां पोर्णमाभ्यान्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ॥

तिलान् क्षौद्रेण संयुक्तांस्तर्पयित्वा यथाविधि ।

प्रीयतां धर्मराजिति तद्देशेऽस्मिन् स वर्धते ॥

यावज्जीवकृत पापस्तत्क्षणादेव नश्यति ।

सुवर्णानि तु यो दद्यात् सुमुखं कृतमङ्गलम् ॥

तिनैर्दद्यात्तु यो भूमिस्तस्य पुण्यफलं शृणु ।

ससुवर्णा धरा धेनुः सयैलवनकानना ॥

या तु सागरपर्यन्ता भवेद्दत्ता न संशयः ।

तिन्नान् कृत्वाजिने कृत्वा सुवर्णमधुसर्पिषः ॥

ददाति यस्तु विप्राय सर्वन्तरति दुष्कृतम् ।

इति ब्रह्मविष्णुशिवोऽध्यायः ॥

अथातो रहस्यप्रायश्चित्तानि व्याख्यास्याम सामान्य
मगम्यागमनेन्दरन्मोजनान्तौ रहस्यौ रहस्यं प्रकाशस्या
वनमनुतिष्ठेत् । अथवाप्सुनिमज्जन् स मन्दोऽयं विराहस्य
शुध्येत् । गोपे श्यबधे कन्यादूषणे इन्द्रशुच इत्यपः पीत्वा मुच्यते ।
वेदस्यैव गुणं जप्त्वा सद्यः शोधनमुच्यते ।

एकादशगुणान्वापि रुद्रानाहत्य शुध्यति ॥

महागातकोपपातकेभ्यो मलिनौकरणेभ्यो मुच्येत । द्वि-
पदा नाम गायत्री वेदे वाजसनेयके त्रिः कृत्वोऽस्तर्जुने प्रोक्ष्य
विमुच्येत महैनस ॥

ब्राह्मणीगमने स्नात्वा दकुम्भान् ब्राह्मणाय दद्यात्
चक्षियावैश्यागमने तापसास्त्रिराहृत्य शुध्यति ॥ शूद्रागमने
अघमर्षणं विराहृत्य शुध्यति । गुरुदारान् गत्वा वृषभहृदया
हृत्या शुध्यति अपेयं पीत्वा अघमर्षणेनापः पीत्वा विशुध्यति

अथ ह प्रायश्चित्ते सर्वरात्रमनुशील्य शुध्येत ॥ अग्निसोम
इन्द्ररोम इति जपित्वा कन्यादूषी विमुच्यते ॥

सोमं राजानमिति जपित्वा विषदाः अग्निदाय विमुच्यन्ते ॥

सर्वेषामेव पापानां सङ्घरे समुपस्थिते ॥

दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनी परा ।

ब्रह्महा गुरुतप्ती वाऽगम्यागामी तथैव च ॥

‘ध्वर्षस्तेयी च गोघ्नश्च तथा विस्त्रग्धातकः’ ।

शरणागतघातो च कूटसाची त्वकार्यकृत् ॥

एवमाद्येषु चान्येषु पापेष्वभिरतयिरम् ।

प्राणायामांसु यः कुर्यात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

सूर्यस्योदयनं प्राप्य निर्मला धीतकस्मयाः ।

भवन्ति भास्कराकारा विधूमा इव पावकाः ॥

न हि ध्यानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

श्रुपाकेष्वपि भुञ्जानो ध्यानेनैवान्न लिप्यते ॥

ध्यानमेव परो धर्मो ध्यानमेव परन्तपः ।

ध्यानमेव परं शीघ्रं तस्मादध्यानपरो भवेत् ॥

सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यायन् निमिषमुच्यते ।

पुनस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावनः ॥

इति ब्रह्मवेद्यस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य च ॥

वर्तुलं चैव वैश्यस्य शूद्रास्याभ्युच्चर्यं स्मृतम् ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रीर्हुताशन एव च ॥

मण्डलान्युपभुञ्जन्ते तस्मात् कुर्वन्ति मण्डलम् ।

थातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तथा सुराः ॥

हरन्ति रसमन्नस्य मण्डलेन विवर्जितम् ।

गोमयैर्मण्डलं कृत्वा भीक्षुन्यमिति निश्चितम् ॥

यत्नं कृत्वा पतिं तस्यायं भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ।

यतियं ब्रह्मचारो च पक्वावन्त्यामिना बुभौ ॥

तयोरन्नमदस्वात् भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिहस्ते जलं दद्याद्द्वैचं दद्यात् पुनर्जलम् ॥

तद्द्वैचं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ।

यामहस्तेन यो भुङ्क्ते पयः पिवति यो द्विजः ।

श्रुतपानेन तच्चुन्यमित्येव मयुर्ववधीत् ।

हस्तदत्तासु ये स्नेहाज्जप्यं त्र्यक्ष्णानि च ।

दातार नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुङ्क्तेऽत्र कित्विषम् ॥
 अभोज्य ब्राह्मणस्यान्नं हृपलेन निमन्त्रितम् ।
 ब्राह्मणान्नं ददच्छूद्रः शूद्रान्नं ब्राह्मणो ददत् ॥
 उभावेतावभोज्यान्नो युक्ता चान्द्रायणं चरेत् ।
 असृत ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः शृतम् ॥
 वैश्यस्य चाश्वमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं शृतम् ।
 शूद्रान्ने नोदरस्थेन योऽधिगच्छति मैथुनम् ॥
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्ताः प्रवर्त्तते ।
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गोऽधीयानोऽपि च नित्यम् ॥
 शुद्धचापि जपचापि गतिमूर्धा न विन्दति ।
 यस्त्रिवेदमधीयानः शूद्रान्नमुपभुञ्जते ॥
 शूद्रो वेदफलं याति शूद्रत्वं चाधिगच्छति ।
 मृतसूतकपुष्टाङ्गो हि जः शूद्रान्नभोजी च ॥
 अहमेव न जानामि क्वा क्वां योनिं गमिष्यति ।
 श्वानस्तु सप्त जन्मानि नव जन्मानि शूकर ॥
 गृध्रोऽष्टादश जन्मानि इत्येव मनुरन्नयोत् ।
 परपाकमुपासन्ते ये द्विजा गृहमेधिनः ॥
 ते वै खरत्वं गृध्रत्वं श्वत्वं चानुभवन्ति हि ।
 ग्राहं दत्त्वा च भुक्त्वा च मैथुनं योऽधिगच्छति ॥
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासे रेतसोभुजः ।
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ॥
 भूमौ निधाय तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामिंयात् ।
 अग्नन्ति विन्दन् पादो यः पाचामयत परान् ॥
 भूमिगैस्ते समाज्ञाता न तेऽप्यतोभवेत् ।

प्राचान्तोऽप्यशुचिस्तावद्यावत्पात्रमनुवृत्तम् ॥
 उदृतेऽप्यशुचिस्तावद्यावन्मण्डलशोधनम् ॥
 आसने पादमारोप्य ब्राह्मणो यस्तु भुञ्जते ॥
 मुखेन वमित चात्र तुल्यं गोमांसमक्षणम् ।
 उपदंशाश्वशेष वा भोजने सुखनिःसृतम् ॥
 द्विजातीनामभोज्यं तत् भुक्त्वा चाद्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषस्तु यत्तोष ब्राह्मणः पिवते पुनः ॥
 अपेयं तदभवेदन्ना पीत्वा चाद्रायणं चरेत् ।
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जीत नार्द्रपादस्तु सविशेत् ॥
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जानो दीर्घं मायु रवाप्नुयात् ।
 अनार्द्रपादशयनो दीर्घाः श्रियमवाप्नुयात् ॥
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखं ।
 त्रिगुणं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥
 शशि श्ववृहं गत्वा श्मशाने वान्तरेऽपि वा ।
 आतुरं व्यञ्जनं कृत्वा दूरस्थोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥
 अतिक्रान्ते दशहे तु तिरात्र मशुचिर्भवेत् ।
 स वत्सरेऽप्यतीते तु स्पृष्ट्वैवापी विशुध्यति ॥
 अशुद्धं स्वयमपान्यान्शुद्धास्तु यदि स्पृशेत् ।
 स शुध्यत्युपवासिनो भुङ्क्ते कृच्छ्रेण स द्विजः ॥
 सृतकं सृतके स्पृष्ट्वा स्नानं यावे च सृतके ।
 मुक्ता पीत्वा तदज्ञाना दुपवासो मग्नः भवेत् ॥
 मंसमयानां च पात्राणां दाहे शुद्धिं रिहिष्यते ।
 श्वानादिषु प्रयुक्तानां त्याग एव विधीयते ॥
 पृतके सृतके चैव मृतके च प्रसृतके ।

तस्मात्तु सहताशीचे मृताशीचे न शुध्यति ॥
 सूतप्लाद द्विगुण गाव गावाद्विगुणमार्तवम् ।
 आर्तवाद्विगुण सूति स्ततोऽधिशवदाहक ॥
 अनुगम्येच्छया प्रेत सञ्जातोवन्मुमेवच ।
 स्नात्वा सचैल स्पृष्ट्वाग्नि दृत प्राश्य विशुध्यति ॥
 रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भस्मना शुध्यते काम्य पुन . पाकेन मृगमथ ॥
 उद्वग्दभसा स्नान क्षुरकमं तथैवच ।
 अन्तर्वज्रा रतीकुर्वन्नप्रजा भवति ध्रुवं ॥
 दम्पत्यो शिशुना सार्धं सूतके दग्धमेऽहनि ।
 स्नान क्षीर पिता कुर्याद् भवेद्दानादियोग्यता ॥
 केशादि दूषिते तीरे न कुर्यात्तिलतर्पण ।
 जलमध्ये जल देय पितृणा जलमिच्छतां ॥
 रात्रि कुर्यात् विभागन्तु हो भागो पूर्वएवतु ।
 उत्तरांश प्रभातेन युज्यते ऋतुसूतके ॥
 'यदि पश्येद्वतु पूर्व क्रूरवारे मृति स्मृता ।
 स्नात्वा त्रतमादाय देवताभ्यो निवेदयेत् ।
 अपूप लवण मुदगं गुडमिथ तथा हवि ।
 दत्त्वा ब्राह्मणपत्नीभ्यो निशि भोजन मेवच ।
 चतुर्थेऽहनि कर्तव्या ऋतुशान्तिश्च यत्नत ।
 पुण्याह वाचायित्वा तु होतव्य यद्विमिच्छता ।
 विवाहे वितते तन्वे होमकाल उपस्थिते ।
 कथामृतुमती दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति याज्ञिका ।
 हविषत्या सापयित्वा त्वन्यवस्त्रै रलङ्कृताम् ।

युञ्जाना माहुति कृत्वा ततः कर्म प्रवर्तते ॥
 प्रथमेऽहनि चण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातकीं ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं चण्डालम्पतितं शुनम् ।
 भोज्यान्तरे तु सम्पृश्यन् स्नात्वा वाचस्पतिं जपेत् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं दृष्ट्वा भुङ्क्ते तु कामतः ॥
 तदन्नं कदंयित्वा तु कुशवारि पिबेदपः ।
 ये तां दृष्ट्वा तु यो भुङ्क्ते प्राजापत्य विशोधनम् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारी आर्तवाभिप्लुताभिधः ।
 भापते यदि समोद्वा दुपवाससायोर्भवेत् ॥
 उदक्यायाः करेणाथ भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ।
 प्राजापत्य मसत्याचेत् विराट् स्पृष्टभोजने ॥
 तद्वस्तभोजने चैव त्रिगुण सह भोजने ।
 चतुर्गुणं तदुच्छिष्टे पानीयेऽर्त्याङ्गमेव च ॥
 उदक्यायाः समीपस्थ मन्त्रं भुक्ता त्वकामतः ॥
 उपवासेन शुद्धिः स्यात्पिबेद् ब्रह्म सुवर्चसः ॥
 आर्तवा यदि चण्डालं मुच्छिष्टात्तु ग्रपश्रुतिः ।
 आस्त्रान्कालान्नाश्रीयादासीना वाग्यता वहिः ॥
 पादकच्छ ततः कुर्याद् ब्रह्म कूर्चं पिबेत् पुनः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्विप्रान् अनुशासनात् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारी आर्तवाभिप्लुता स्पृशेत् ।
 स्नात्वोपवास कुर्यातां पञ्चगव्येन शुध्यतः ॥
 कृष्णमेकचरिक्वा तु तद्वह्निं चान्तरीकृते ।
 प्रातुरा या कृतुर्भुत्वा स्नानकर्म कथं भवेत् ॥

स्नात्वा स्नात्वा पुनः स्पृश्या दशकद्वस्वनातुराः ।
 वक्ष्मापन्नयनं कृत्वा भक्षणा परिमार्जनम् ॥
 दत्त्वा तु शक्तितो दानं पुण्याहेन विशुध्यति
 ब्राह्मणानां करैर्मुक्तं तीर्थं गिरमि धारयेत् ॥
 सर्वतीर्थतटात्पण्याद्विशिष्टतरमुच्यते ।
 रजस्वलायाः प्रेतायाः संस्कारं नाचरेद्विजः ॥
 ऊर्ध्वं विरात्वात् स्नातायाः श्रावधर्मेण दाहयेत् ।
 रजस्वले च द्वे-स्पृष्टे चातुर्वर्ण्यस्य याः स्त्रियः ॥
 अतिशृङ्खलं चरेत् पूर्वं शृङ्खलेकं क्रमेण तु ।
 रजस्वलायाः स्नातायाः पुनरेव रजस्वला ॥
 विंशतेर्दिवसादूर्ध्वं विराचमंगुचिर्भवेत् ।
 प्रसूतिका तु या नारी स्नानतो विंशतेः परम् ॥
 रजस्वला तु सा प्रोक्ता प्राक्तु नेमित्तिकं रजः ।
 शुद्धा नारी शुद्धवासाः पुनरातवदर्शने ॥
 वस्त्रं तु मलिनं त्यक्त्वा तिलमाग्न्युत्थं गृह्यति ।
 स्नातुर स्नानसंप्राप्तौ दशकत्वं स्वनातुरः ॥
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेदेन ततः शुद्धो भविष्यति ।
 चन्द्रसूर्यग्रहे नाद्यात् स्नात्वा मुक्ते तु भुञ्जते ॥
 अमुक्तयो रस्तगयो रद्याद् दृष्ट्वा परेऽहनि ।
 यस्य स्वजन्मवचने गृह्येते शशिभास्करौ ॥
 व्याधिः प्रवाहे मृत्युश्च दारिद्र्यश्च महदभयम् ।
 तस्माद्दानं च होमश्च देवताभ्यर्चनं जपम् ॥
 कुर्यात्तस्मिन् दिने युक्ते तस्य शान्तिर्भविष्यति ।
 सर्वं गृह्णासमं तीर्थं राष्ट्रग्रन्थे दिवाकरे ॥

यो नरः स्नाति तत्तीर्थे समुद्रे सेतुबन्धने ।

उपोष्य रजनी मेका राहुग्रस्ते दिवाकर्त्तुः ॥

सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ।

सोमेऽप्येवं सूर्यतुल्य तस्मात् सर्वं समाचरेत् ॥

इति वृद्धात्रेयस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ॥

इति श्रीवृद्धात्रेयप्रोक्त धर्मशास्त्र सम्पूर्णम् ॥

विष्णुस्मृतिः ॥

महामते ! 'महाप्राज्ञ । सर्वशास्त्रविशारद । ॥

श्लीषकर्म बन्धसु पुरुषो द्विजसत्तम । ।

सततं किं जपन् जप्यं विबुधः किमनुस्मरन् ॥

मरणे यत्न्यपं जप्यं यच्च भाव मनुस्मरन् !

यच्चध्यात्वा द्विजश्रेष्ठ । पुरुषो सुत्यु मागतः ॥

परम्यद मवाप्नोति तन्मे 'वद महामुने : ।

श्रीनक उवाच ॥ इदमेव महाराज । पृष्टवांस्ते पितामह' ॥

भौषं धर्मभृतां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥

युधिष्ठिर उवाच ॥ पितामहामहाप्राज्ञसर्वशास्त्र विशारद ॥

प्रयाणकाले यच्चिन्त्यं सूरिभि स्तत्त्वचिन्तकै ।

किन्नु स्मरन् कुरुश्रेष्ठ । मरणे पर्युपस्थिते ॥

प्राप्नुयात् परमां सिद्धिं श्रोतु मिच्छामि तद्वद ॥

भौष उवाच ॥ अद्भुतं च हित सूक्ष्मं उक्तं प्रश्नं त्वयानघ ।

शृणुष्व अवहितो राजन् । नारदेन पुरा श्रुतम् ॥

श्रीवत्साङ्गं जगद्बीज मनन्तं लोकसाक्षिणम् ।

पुरा नारायण देवं नारद परिपृष्टवान् ॥

नारद उवाच ॥ त्वमधरं परं ब्रह्म निर्गुणं तमसः परम्

आहुर्वेदां परं धाम ब्रह्मादि कमलोद्भवम् ॥

भगवन् । भूतभक्षेण । अदधानै र्जितेन्द्रियैः ।

कथं भक्तैर्विचिन्त्योऽसि योगिभिर्देहमोचिभिः ॥

किंच जप्यं जपेन्नित्यं कल्यमुत्थाय मानवः ।

कथं शुक्लान् सदा ध्यायन् ब्रूहि तत्त्वं सनातनम् ॥

मीमा उवाच ॥ श्रुत्वा तस्यतु देवर्षेर्वाक्यं वाचस्पतिः स्वयम् ।

प्रीवाच भगवान् विष्णुर्नारदं परदः प्रभुः ॥

श्रीभगवानुवाच ॥—

हन्त ते कथयिष्यामि इमां दिव्यामनुश्रुतिम् ।

भरणे मामनुश्रुत्य प्राप्नोति परमां गतिम् ॥

यामधीत्य प्रयागे तु सद्भावाद्योपपद्यते ।

ओङ्कार मग्नतः कृत्वा मां नमस्कृत्य नारद ! ॥

एकाग्रः प्रयतो भूत्वा इमं मन्त्रं सुदीरयेत् ।

अवशेनापि यन्त्रान्नि कीर्तिते सर्वपातकेः ।

पुमान् विमुच्यते सद्यः सिंहस्तस्यै र्जुगैरिव ॥

श्रीमित्येव परं ब्रह्म शाश्वतं परमव्ययम् ।

एतदुच्चारयन्त्यो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वमो मिति चोच्यते ।

अम्पन्नेऽसुरसंयाने नम्यते च मुमुक्षुभिः ॥

मीक्षय ज्ञानिनां प्रीक्षो मीहयाज्ञानिनां फलः ।

यस्य यादृग्विधो भाष स्तस्य तादृग्विधो हरिः ॥

भवे भवनदिग्वासा भूतानां हितकाम्यया ।

यजते धामनाम्ना न मात्मन्येव स्वनायका ।

हरिरेव सतां नित्यं शरणः शरणार्थिनाम् ॥

नाहं नारायणादन्य स्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।

वसत्यसतमपण्यं यच्चिन् सोकाः ससामराः ॥

तएव सृजते लोकान् सृष्टिकाले जगत्प्रभुः ।
 तेजोसि येन दिव्यन्ते महोत्पन्नेन तेजसा ॥
 वासुदेवात्मकं सर्वं तत्तेजोऽपि हि नान्यथा ।
 वासनाद्यां तु ये भावाः संभवन्ति युगे युगे ॥
 लोकत्रयहितार्थाय स्वीपकाराय नो हरिः ।
 यतद्योत्पद्यते विश्वं यस्मिन्नेव प्रलिप्यते ॥
 चराचरविष्टेष्टसु सोऽच्युतः पुरुषोत्तमः ।
 अख्यक्तं शाश्वतं देव प्रभव पुरुषोत्तमम् ॥
 प्रपद्ये प्राञ्जलिर्विष्णु मच्चय्यं भक्तावत्मलम् ।
 पुराणं पुरुषं दिव्य मदभुतं लोकपावनम् ॥
 प्रपद्ये पुण्डरीकाक्षं देवं नारायणं हरिम् ।
 लोकनाथं सहस्राक्षं मच्चरं परमं पदम् ॥
 भगवन्तं प्रपन्नोऽस्मि भूतभव्यप्रभुं विभुम् ।
 स्रष्टार सर्वलोकानां मनस्तं विश्वतोमुखं ॥
 पद्मनाभ द्वयीकंशं प्रपद्ये सत्यमच्युतम् ।
 हिरण्यगर्भं ममृतं भूगर्भं परतः परम् ॥
 प्रभुं विभुमनाद्यन्तं प्रपद्ये तं रविप्रभम् ।
 सहस्रशीर्षं पुरुषं महर्षिं सत्यभावनम् ॥
 प्रपद्ये सूक्ष्ममचलं वरेण्यं मभयप्रदम् ।
 नागायणं पुराणेशं योगात्मानं शनातनम् ॥
 सन्नानां सर्वमत्मानां प्रपद्ये ध्रुवमोक्षरम् ।
 यः प्रभुः सर्वलोकानां येन सर्वमिदं ततम् ॥
 चराचरगुरुर्देव, स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 यस्मादुत्पद्यते ब्रह्मा पद्मयोनिः पितामहः ॥

ब्रह्मयोनिर्हिं विश्वस्य स मे विष्णुः प्रसीदत ।
 चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेवच ॥ •
 हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 पर्जन्यः पृथिवी सस्यं कालो धर्मः क्रियाक्रिये ॥
 गुणाकरः स मे विष्णुर्वासुदेवः प्रसीदतु ।
 अग्निसोमार्कताराणां ब्रह्मरुद्रेन्द्रयोगिनां ॥ •
 यस्तेजयति तेजांसि स मे विष्णुः प्रसीदतु •
 कार्यं क्रियाच करणं कर्त्ता हेतुः प्रयोजनम् ।
 अक्रिया करणी कार्यं स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 शमीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य गर्भस्य यो रिपुः ।
 रिपुगर्भस्य यो गर्भः स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 अधनी येन बालेन फंसमक्षी महाबलः ॥
 चाणूरो निहतो रङ्गे स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 ब्रह्मः करवरे यस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ •
 येन क्रान्तास्तयो लोका दानवाश्च वशीकृताः ॥ •
 शरणं सूर्यभुतानां स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 योगावास । नमस्तुभ्यं सखावाम । वरप्रदः ॥
 सखादि वासनाद्यादि वासुदेव । प्रधानकृत् ।
 यज्ञगर्भ ! हिरण्वाङ्ग ! पञ्चयज्ञ । नमोऽस्तु ते ॥
 चतुर्भूतिः परन्वाम नृघानन्दवृत्तार्चितः ।
 अङ्गुलवमगमः पन्था दामूर्तिर्विगमूर्तिर्धृक् ॥
 श्रीकृतः ! पद्मकानन । नमस्ते ज्ञानसागर ! ।
 अंघ्रिस्तादृशमुत्पन्नमयक्तादयः परोऽक्षरः ॥
 यथात्परतरत्राप्ति तमश्चि शरणं गतः ।

न प्रधानो न च महान् पुरुषश्चेतनो ह्यजः ॥
 अतदीन्य परतरस्तमस्मि शरणं गतः ।
 चिन्तयन्तोऽपि यन्नित्यं ब्रह्मेशानादयः प्रभुम् ॥
 निश्चयं नाधिगच्छन्ति तमस्मि शरणं गतः ।
 जितेन्द्रिया जितात्मानो ज्ञानध्यानपरायणाः ॥
 यः प्राप्य न निवर्त्तन्ते तमस्मि शरणं गतः ।
 एकाग्रैः जगत् कृत्स्नमवष्टभ्य विभुः स्थितः ॥
 अग्राह्यो निर्गुणो नित्यस्तमस्मि शरणं गतः ।
 सोमार्काग्निगतन्तेजो या च तारामयी शुक्तिः ॥
 दिवि सजायते यो यः स महात्मा प्रसीदतु ।
 सूर्यमध्यस्थितः सोमस्तस्य मध्ये च यास्मिताः ॥
 भूतवाद्याचरा दीप्तिः स महात्मा प्रसीदतु ।
 सगुणैः निर्गुणयासौ लक्ष्मीवान् चेतनो ह्यजः ॥
 चक्षुः सर्वगतो देही स महात्मा प्रसीदतु ।
 साङ्ख्ययोगाय ये चान्ये सिद्धाय परमर्षयः ॥
 यः विदित्वा विमुच्यन्ते स महात्मा प्रसीदतु ।
 अव्यक्तः समधिष्ठाता ह्यचिन्त्यः सदसत्परः ॥
 आस्थितः प्रकृतिं भुङ्क्ते स महात्मा प्रसीदतु ।
 क्षेत्रज्ञः पञ्चधा भुङ्क्ते प्रकृतिं पञ्चभिर्मुखैः ॥
 निर्विकारः । नमस्तुऽस्तु साक्षिचेति ध्रुवस्थितः ।
 अतीन्द्रियः । नमस्तुभ्य निद्रैर्ध्वजैर्न मोयसे ॥
 ये च त्वा नाभिजानन्ति ससारे सञ्चरन्ति ते ।
 कामक्रोधविनिर्मुक्ता भक्तास्त्वां प्रविशन्ति च ॥ १]
 , एवमत्यहं हारा मनोभूतेन्द्रियाणि च ।

त्वयि तानि चलेषु त्वं न तेषु त्वं न ते त्वयि ॥
 एकत्वान्यत्वनानात्वं ये विदु र्यान्ति ते प्ररम् ।
 भसोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेषोऽस्ति न प्रियः ॥
 समत्वमभिकाङ्क्षन्तश्चात्मा वै नान्यचेतसः ।
 चराचरमिदं सर्वं भूतग्रामश्चतुर्विधम् ॥
 त्वया त्वय्येव तत्प्राप्तं सूत्रे मणिगणादिव ।
 स्वष्टो । भोक्तासि कूटस्थो ह्यतत्त्वस्तत्त्वसंज्ञितः ॥
 भक्ततां ह्येतुरचरः पृथगात्मन्यवस्थितः ।
 न मे भूतेषु संयोगो न भूतत्वगुणाधिकः ॥
 बहुदारेण मुञ्जो वा न मे योगास्त्रिभिर्गुणैः ।
 न मे धर्मो ह्यधर्मो वा नामभोजन्रवा पुनः ॥
 लरामरणमोक्षार्थं त्वां प्रपन्नोऽपि सर्वगः ।
 विषयैरिन्द्रियैर्वापि न मे भृशः समागतः ॥
 दैवरोऽसि जगन्नाथ । किमतः परमुच्यते ।
 भक्तानां यद्वितं देव । तदेहि त्रिदशेश्वर । ॥
 पृथिवीं यातु मे घ्राणं यातु मे रसनञ्जलम् ।
 रूपं दृतागनं यातु स्पर्शं यातु च मारुतम् ॥
 श्रोत्रमाकागमयेतु मनो वैकारिकं पुनः ।
 शब्दियाचि गुणान् यातु व्यासु व्यासु च योनिषु ॥
 पृथिवी यातु मनिसमापोऽग्निं मननोऽनिनम् ।
 दागुगाकागमयेतु मनसाकागमये च ॥
 परं देवं मनो यातु मोक्षनं सर्वदेहिनाम् ।
 परदारमया बुद्धिं बुद्धिरज्यतमेव च ॥
 मधानं प्रकृतिं यानि गुणमास्ये व्ययस्मिन् ।

वियोगः सर्वकरणैर्गुणैर्भूतैश्च मेऽभवत् ॥
सत्त्वं रजस्तमश्चैव प्रकृतिं प्रविशन्तु मे ।
निष्कैवल्यं पदं देवकाक्षितं परमन्तपः ॥
एकीभावस्त्वया मेऽस्तु न मे जन्म भवेत्पुनः ॥
नमो भगवते तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ।
त्वद्बुद्धिस्तद्गतप्राणस्त्वद्गतस्वत्परायणः ॥
त्वान्मेवाहं स्मरिष्यामि मरणे पर्युपस्थिते ।
पूर्वदेहि कृता ये मे व्याधयः प्रविशन्तु माम् ॥
आर्दयन्तु च दुःखानि क्षणं मे न भवेदिति ।
उपदिष्टन्तु मे सर्वे व्याधयः पूर्वचिन्तिताः ॥
अनृणो गन्तुमिच्छामि तद्विष्णोः परमम्यदम् ।
अहं भगवतस्तस्य मम वासः सनातनः ॥
तस्याहं न प्रणश्यामि सच मे न प्रणशति ।
कर्मेन्द्रियाणि शंभुस्य पञ्च बुद्धेन्द्रियाणि च ।
दशेन्द्रियाणि मनसो ह्यहद्वारेण वा पुनः ।
'अहद्वारं' तथा बुद्धो बुद्धिमात्मनि योजयेत् ॥
आत्मबुद्धेन्द्रियम्यश्चेद्बुद्धौ बुद्धेः परायणम् ।
समायमपि तस्याहं येन मयं मिदन्ततम् ॥
आत्मनात्मनि योज्येत् समात्मन्यनुसंस्परेत् ।
एवं युक्तेः परस्मुद्धा नभते न पुनर्भवम् ॥
ओ नमो भगवते तस्मै देहिनां परमात्मने ।
नारायणाय भक्तानामेकनिनाय मागते ॥
इन्द्रियाय च भूतानां सर्वेषां च महात्मने ।
इमामनुष्मतिन्द्रिया ये शरीरे पापनाशनोम् ॥

म्वयम्विबुद्धश्च पठेद्यत्र तत्र समभ्यसेत् ।

मरणे समनुप्राप्ते यस्त्विमामनुसंशरेत् ॥ .

अपि पापसमाचारः स याति परमाद्भुतिम् ।

यद्यहङ्कारमाश्रित्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥

कुर्वन्कृतफलमाप्नोति पुनरावर्तते नतु ।

अभ्यर्चयेन् पितृन्देवान् पठन् जुह्वन् बलिन्ददन् ॥

ज्वलद्गनिं शरेद्यो मां लभते परमाद्भुतिम् ।

यज्ञोदानं तपः कर्म पावनानि मनीषिणाम् ॥

यज्ञोदानं तपस्तप्तात्कुर्याद्वाशाविवर्जितः ।

पौरुषमास्याममावास्यां द्वादश्यां च विशेषतः ॥

श्रावयेच्छ्रद्धधानांश्चमुज्जक्तांश्च विशेषतः ।

नम इत्येव यो ब्रूयान्नद्वक्तः श्रद्धयान्वितः ॥

तस्याजयो भवेन्नोक श्लेषाश्चस्यापि नारदः ।

किं पुनर्ये यजन्ते मां साधकाविधिपूर्वकम् ॥

श्रद्धावन्तो यतात्मान स्ते मां यान्ति भद्राश्रिताः ।

कर्माण्यद्यन्तवन्तीह मद्भक्तोऽनन्तमश्रुते ॥

मामेव तच्छादयेयं । ध्याहि नित्यमतन्द्रितः ।

अवाप्तमि तपःसिद्धिं लभ्यसेष पदं मम ।

अज्ञाना मिच्छन्ना ज्ञानं दद्यादहर्मापदेशनम् ॥

सात्त्वां वा पुष्टिर्वा दद्यात्तेन तुल्यं न तत्फलम् ।

अप्नात् प्रदेशं साधुभ्यो जन्मनन्वभङ्गोपहम् ॥

अग्नौधमहस्राणां महस्रं यः समाचरेत् ।

नाम्ना फलं मयाप्नोति मद्भक्तैर्यदवापते ॥

भीष्म उवाच । एवं पृष्टः पुरा तेन नारदेन सुरर्षिणा ।

विष्णु स्मृतिः

यदुवाच तथा शम्भुस्तदुक्तं तव सुव्रत । ॥
 त्वमप्येकमना भूत्वा ध्येयं ज्ञेयं गुणाधिकम् ।
 भज सर्वेण भावेन परमात्मानं मव्ययम् ॥
 श्रुत्वेतत् नारदी वाक्यं दिव्यं नारायणेरितम् ।
 अत्यन्तभक्तिमान् देवे एकान्तित्वं सुप्रेयिषान् ॥
 नारायणं सृष्टीन् देवं दशवर्षाख्यनन्दभाक् ।
 द्रष्टुं जपन्वे प्राप्नोति तद्विष्णोः परममदम् ॥
 किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः किं तस्य बहुभिर्ब्रतैः ।
 नमो नारायणायेति मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥
 नारायणाय नमः श्रीमिति वेदमन्त्रः
 यो नित्यमेव मनसापि समुभ्यसेत्
 पापैः प्रमुच्य परमे तपसातिथिष्णोः-
 स्थानं हि सर्वं मिति वेदविदो वदन्ति ॥
 किं तस्य दानैः किं तीर्थैः किं तपोभिः किमध्वरैः ।
 श्रीं नित्यं ध्यायते देव । नारायणं मनन्यधीः ॥
 धीरजासा जपो वापि त्रिदण्डी मुण्ड एववा ।
 भूमिपति वा हिजयेष्ट । न लिङ्गं धर्मकारणम् ॥
 ये नृगमा दुरात्मानः पापधर्मविवर्जिताः ।
 तैःपि यान्ति परं स्थानं नारायणपरायणाः ॥
 अन्यथा मन्दबुद्धीनां प्रतिभाति दुरात्मनाम् ।
 कुतर्कज्ञानदृष्टीनां विश्रान्तेन्द्रियवर्कनाम् ॥
 नमो नारायणायेति ये विदुर्गच्छन्त्याम्भतम् ।
 अमकानि जपन्तेति तद्विष्णोः परमं यदम् ॥
 आचारहीनोऽपि मुनिप्रयोगः । भगवा विहीनोऽपि तु विन्दतोऽपि

'कीर्त्त्य' नारायणशब्दमात्रं विमुक्तपापो विद्यतेऽच्युतां गतिम् ॥
 कान्तारवनदुर्गेषु कृतस्त्रेष्वापत्सु संयुक्ते . .
 दस्युभिः सन्निरोधेच नामभिर्मां प्रकीर्तयेत् ॥
 न दिव्यपुरुषो धीमान् येषु स्थानेषु मां स्मरेत् ।
 चौरव्याघ्र महासर्पैः क्रूरैरपि न बाध्यते ॥
 जन्मान्तरसहस्रेषु तपोध्यानसम्प्रधिभिः ।
 भराणां क्षीणपापानां कृष्णेभक्तिः प्रजायते ॥
 नामास्ति याति शक्तिश्च पापे निर्हरणे हरेः ।
 खपचोऽपि नरः कर्तुं क्षमस्तावन्न विलम्बिषम् ॥
 न तावत् पापमस्तौह यावन्नामहतं हरेः ।
 अतिरेक भयादाहुः प्रार्थयन्तान्तरं बुधाः ॥
 गत्वा गत्वा नियतन्ते चन्द्रसूर्यादयो ग्रहाः ।
 अद्यापि न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥
 न वासुदेवात्परमस्ति मङ्गलं न वासुदेवात्परमस्ति पावनम् ।
 न वासुदेवात्परमस्ति दैवतं न वासुदेवं प्रणिपत्य सौदृति ॥
 इमां रहस्यां परमामनुष्मृतिं ह्यधीत्य बुद्धिं लभतेच नैष्ठिकम् ।
 विहाय दुःखानि विमुक्त्य सद्गतात्
 स वीतरागो विचरेन्मही मिमाम् ।
 गङ्गायां मरणं चैव दृढा भक्तिश्च केशवे
 ब्रह्मविद्याप्रबोधय नान्यस्य तपसः फलम् ॥
 इति विष्णुभक्तिः समाप्ता ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

ब्रह्मरात्र्यां व्यतीतायां प्रवृद्धे पद्मसम्भवे ।
 विष्णुः सिसृक्षुर्भूतानि ज्ञात्वा भूमिं जलानुगाम् ॥
 जराक्रीडावचि शुभं कल्पार्दिपु यथा पुरा ।
 वाराहमास्थितोरूपमुज्जहार वसुधराम् ॥
 वेदपादो यूपद्वयः क्रतुवक्त्रयितामुखः ।
 अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षो महातपाः ॥
 अहीराचेक्षणी दिव्यो वेदाङ्गश्रुतिभूषणः ।
 आश्वनासः श्वसुण्डः सामघोषमहास्वनः ॥
 धर्मसत्यमयः श्रीमान् कर्मविक्रमसत्कृतः ।
 प्रायश्चित्तमयो वीरः प्राशुजानुर्महाहृषः ॥
 ५५ उद्गातन्त्रो होमनिहो वीजोपधिमहाकनः ।
 वेद्यन्तरात्मा मन्त्रस्मिग्बिभक्तः सोमशीणितः ॥
 वेदस्कन्धो हविर्गन्धो हव्यकव्यादिवेगवान् ।
 प्राग्वगकायो द्युतिमान् नानादीक्षाभिरन्वितः ॥
 दक्षिणाक्षदयो योगमहामन्त्रमयो महान् ।
 उदाकर्णोऽथरुदिरः श्वर्णोऽक्षस्तुर्धराः ॥
 नानाचन्द्रो गतिपयो गुह्योपनिषदासनः ।
 क्षायापक्षो महायोगी मणिशृङ्खल्योदितः ॥
 मर्ही मागरपथ्यन्ता मगैः नयनकाननाम् ।
 एकाशं वदनम्भटामेकाक्षं वगतः प्रभुः ॥

दंष्ट्राग्रेण समुद्धृत्य लोकानां हितकाम्यया ।
 आदिदेवी महायोगी चकार जगती पुनः ॥
 एव यज्ञवराहेण भूत्वा भूतहितार्थिना ।
 उद्धृता पृथिवी सर्वा रसातलंगता पुरा ॥
 उद्धृत्य निखली स्थाने स्थापिता च तथा स्वके ।
 यथास्थान विभज्यापस्तद्गता मधुसूदन ॥
 'सामुद्राय समुद्रेषु नादेयाय नदीषु च ।
 पल्लवेषु च पाण्डुस्य सरसु च सरोवरा ॥
 पातालसप्तक चक्रे लोकानां सप्तक तथा ।
 क्षीपानामुदधीनाञ्च स्थानानि विविधानि च ॥
 स्थानपालालोकपालान्नदीमैलवनस्पतीन् ।
 ऋषींश्च सप्त धर्मज्ञान् वेदान् साङ्गान् सुरासुरान् ॥
 पिशाचोरगगन्धर्व्यचराद्यंसमानुषान् ।
 पशुपक्षिमृगाद्याश्च भूतधर्मं चतुर्विधम् ॥
 भेदेन्द्रचापसम्पातान् यज्ञाश्च विविधास्तथा ॥
 एव वराहो भगवान् कृत्वेदं सचराचरम् ।
 जगज्जगाम लोकानानविज्ञातां तदा गतिम् ॥
 अविज्ञातां गतिं याते देवदेवे जनार्दने ।
 यमुधा चिन्तयामास का धृतिर्मे भविष्यति ॥
 पृच्छामि कश्यप गत्वा म मे वक्ष्यत्यसंशयम् ।
 मदीया वहते चिन्ता नित्यमेव महामुनि ॥
 एवं स निश्चयं कृत्वा देवी स्त्रीरूपधारिणी ।
 जगाम कश्यपं द्रष्टुं दृष्ट्वास्ताञ्च कश्यप ॥
 नीलपद्मजपवाचीं शारदेन्दुनिभाननाम् ।

अलिसङ्खालकां शुभ्रां वन्धुजीवाधरां शुभाम् ॥

सुशम्भेस्पृष्टदशनां चारुनासां नतभ्रुवम् ।

कम्बुकण्ठीं संहतोरुं पीनोरुजघनस्थलीम् ॥

विरेजतुस्ततो यस्याः समौ पीनौ निरन्तरौ ।

मत्तेभकुम्भसङ्काशौ श्यातकुम्भसमद्युती ॥

मृणालकोमलौ वाह करौ किशलयोपमौ ।

रत्नस्तम्भनिभावूरु गूढे शिष्टे च जानुनी ॥

जङ्घे विरोमे सुपमे पादावतिमनोरमौ ।

जघनञ्च घनं मध्यं यथा केशरिणः शिशोः ॥

प्रभायुता नखालाम्ना रूप सर्वमनोहरम् ।

कुर्वाणां वीक्षितैर्नित्यं नीलोत्पल्युता दिशः ॥

कुर्वाणां प्रभया देवीं तथा वितिमिरा दिशः ।

सुसूक्ष्मशुक्लवसनां रत्नोत्तमविभूषिताम् ॥

पदन्यासेर्वसुमती सपद्मामिव कुर्वती ।

रूपयौवनसम्पन्नां विनीतवदुर्पास्थिताम् ॥

समीपमागता दृष्ट्वा पूजयामास कश्यपः ।

उवाच ता वरारोहे ! विज्ञात हृदगतं मया ॥

धरे ! तव विशालाक्षि ! गच्छ देवि ! जनार्दन ।

स ते वक्ष्यत्यशेषेण भाविनी ते यथा म्यितिः ॥

घीरोदे वसतिष्ठस्य मया ज्ञाता शुभानने ।।

ध्यानयोगेन चार्वाङ्घ्रिं । तज्ज्ञानं तत्प्रसादतः ॥

इत्येवमुक्त्वा सम्पूज्य कश्यप वसुधा ततः ।

प्रययौ केशवं द्रष्टुं घीरोदमथ सागरम् ॥

सा ददर्शानृतनिधिं चन्द्ररश्मिमनोहरम् ।

पवनक्षीभसंजातवीचीशतसमाकुलम् ॥

हिमवच्छतसङ्काशं भ्रुमण्डलमिवापरम् ।

वीचीदृष्टैर्धवलितैराह्वयानमिव चितिम् ॥

तैरेव शुभ्रतां चन्द्रे विदधानमिवानिशम् ।

अन्तरस्थेन हरिणा विगताशेषकल्लवम् ॥

यस्मात्तस्मात्सु विस्मन्त सुशुभ्रां तनुंमूर्जिताम् ।

पाण्डुरं खगमागम्यमधीभुवनवर्त्तिनम् ॥

इन्द्रनीलकण्ठाराध्यं विपरोतमिवाख्यरम् ।

फलावलीसमुद्भूतवनसङ्घसमाक्षितम् ॥

निर्भीकमिव शेषादेर्विस्तीर्णं तमतीव हि ।

त दृष्ट्वा तच्च मध्यस्थं दृष्ट्वा वीशवालयम् ॥

अनिर्द्वेष्यपरामाणमनिर्द्वेष्यविसंयुतम् ।

शेषपथ्यदृशं तस्मिन् दृश्यं मधुसूदनम् ॥

शेषाद्विफणरक्षांशुदुर्निभाय्य सुखाम्बुजम् ।

शशाङ्कशतसङ्काशं सूर्यायुतसमप्रभम् ॥

पीतवाससमचोभ्यं सर्वरत्नविभूषितम् ।

सुकुटेनार्कवर्णेन कण्ठेलाभ्यां विराजितम् ॥

संवाद्यमानाहियुगं सक्षया करतनैः शुभैः ।

शरीरधारिभिः शस्त्रैः सेव्यमानं समन्ततः ॥

तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं वयन्दे मधुसूदनम् ।

ज्ञातव्यामयनीं गत्वा विप्रापयति चाप्यथ ॥

उद्धृताहं त्वया देव । रसातलतल्लङ्घिता ।

ये म्याने म्यापिता विप्री । लोकानां हितकाम्यया ॥

तस्माधुना मे देवेन । का हृतिर्वै भविष्यति ।

एवमुक्तस्तदा देव्या देवो वचनमब्रवीत् ॥
 वर्णाश्रमाचाररता शास्त्रैकतत्परायणा ।
 त्वां धरे । धारयिष्यन्ति तेषां तद्धार आदित ॥
 एवमुक्त्वा वसुमती देवदेवमभाषत ।
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान् वद सनातनान् ।
 त्वत्तोऽहं श्रोतुमिच्छामि त्वं हि मे परमा गतिः ।
 नमस्ते देव । देवेभ्यः । देवैरिव न सूदन ।
 नारायण । जगन्नाथ । शङ्खचक्रगदाधरः ॥
 पद्मनाभ । हृषीकेश । महाबलपराक्रमः ।
 षष्ठीन्द्रिय । सुदुष्पार । देव । शार्ङ्गधनुर्वरः ॥
 वराह । भीम । गोविन्द । पुण्डरीक । पुरुषोत्तमः ।
 हिरण्यकेश । विश्वाक्ष । यज्ञमुक्तैः । निरञ्जनः ॥
 क्षेम । क्षेमज्ञः । लोकेभ्यः । सलिलान्तरगायकः ।
 यन्ममन्त्रवहाचिन्त्यः । वेदवेदाङ्गविग्रहः ॥
 जगतीऽस्य समग्रस्य सृष्टिसंहारकारकः ॥
 सर्वधर्मज्ञः । धर्माङ्गः । धर्मयोनिः । धरपदः ।
 त्रिगुणक्षेत्रज्ञः । व्योमः । मधुकैटभसूदनः ॥
 हृत्कृतां हृत्कृताञ्जलिः । सर्वः । सर्वाभयपदः ।
 वर्णश्यामः । ज्योत्स्नायुः । निर्व्याणकारकः ॥
 पापशान्तः । पापशान्तः । चैतन्याधारः । निष्कृणु ।
 समगोपाध्वरगुरोः । पुण्डरीक । पुरुषोत्तमः ।
 प्रवृत्तः । सुमुखः । भक्तवत्सलपायनः ।
 त्वं गतिः सर्वदेवानां त्वं गतिर्विद्यादिनाम् ॥
 तथा त्रिदितवेद्यानां गतिम्वं पुरुषोत्तमः ।

प्रपन्नास्मि जगन्नाथ । ध्रुवं वाचस्पति प्रभुम् ॥
 सुब्रह्मण्यमनाष्टयं वसुखेलं वसुप्रदम् ॥
 महायोगबलीपेत प्रशिखर्भं धृताचिषम् ॥
 वासुदेव महात्मान पुण्डरीकाक्षमच्युतम् ।
 सुरासुरगुरु देव विभु भूतमहेश्वरम् ॥
 एकध्यूहं चतुर्वक्त्रं जगत्कारणकारणम् ।
 ब्रूहि मे भगवन् ॥ धर्मांयातुर्वर्ण्यस्य शास्त्रतान् ॥
 आश्रमाचारसयुक्तान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ।
 एवमुक्तस्तु देवेशः पुनः क्षौणोमभाषत ॥
 शृणु देवि । धरे । धर्मांयातुर्वर्ण्यस्य शास्त्रतान् ।
 आश्रमाचारसयुक्तान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ॥
 ये तु त्वां धारयिष्यन्ति सन्तस्तेषां परायणान् ।
 निषणा भव वामोरु । काश्चिनेऽस्मिन् वरासने ॥
 सुखासीना निबोध त्वं धर्मान्निगदतो मम ।
 शृणु वैश्यावान् धर्मान् सुखासीना धरा तदा ॥
 इति वैश्यावे धर्माशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चेति वर्णायत्वारः । तेषा-
 माद्या द्विजातयः । तेषां निषेकाद्यः श्रमयानान्तो मन्त्रवत्
 क्रियासमूहः । तेषां च धर्माः ब्राह्मणस्याध्यापयनं क्षत्रियस्य
 श्रमनिष्ठता वैश्यस्य पशुपालनं शूद्रस्य द्विजातिशुश्रूषा । द्विजा-
 नां यजनान्धयने । अथैतेषां वृत्तयः ब्राह्मणस्य याजनप्रति-
 ग्रहो क्षत्रियस्य क्षत्रित्वाण्यकपिगोरक्षवाण्यजकुसीदयोनिपो-
 यणानि वैश्यस्य शूद्रस्य सर्वशिल्पानि । आपद्यनन्तरा वृत्तिः ।

धमा सत्यं दमः शौचं दानमिन्द्रियसयमः ।

अहिंसा गुरुशत्रूणां तीर्थानुसरणं दया ॥

आर्जवत्वमलोभय देवब्राह्मणपूजनम् ।

अनभ्यसूया च तथा धर्मं सामान्य उच्यते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ राजधर्मः ॥ प्रजापरिपालनं वर्णान्यमाणां स्वे च धर्मं व्यवस्थापनम् । राजा च जाह्नवः पशव्यः शस्योपि देशमाययेत् वेश्यशूद्रपादश्च तत्र धन्वन्तमहीवारिहृक्षगिरि दुर्गाणामन्यतमं दुर्गमाययेत् । तत्र ग्रामाध्यक्षानपि कुर्यात् । दशाध्यक्षान् । शताध्यक्षान् । देगाध्यक्षाश्च ग्रामदीपाणां ग्रामाध्यक्षं परीक्षारं कुर्यात् । अशक्तो दशग्रामाध्यक्षाय निवेदयेत् । सोऽप्यशक्तः शताध्यक्षाय सोऽप्यशक्तो देगाध्यक्षाय । देगाध्यक्षोऽपि सर्वात्मना दंष्ट्रं पशुच्छिन्द्यात् । आकरशुक्लतरनागवनेष्वामात्रियुष्मैर्धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु । निपुणानर्थकार्येषु । शूरान् सशस्त्रकर्मसु । उग्रानुग्रहेषु पण्डान् स्त्रीषु ॥ प्रजाभ्यो वत्सं सम्यत्सखिणं धान्यतः षष्ठमग्रमादद्यात् । सर्वशस्त्रेभ्यः द्विकं गतम् । पशुक्षिरप्लेभ्यो वस्त्रेभ्यश्च । मासमधुघृतौ भिगन्धसूत्रफलरसदारु पत्राजिनमृद्गाण्डागमभाण्डपैदनेभ्यः षष्ठभागम् । ब्राह्मणेभ्यः कराटान् न कुर्यात् ते हि राजधर्मकारदाः । राजा च प्रजाभ्यः सुकृतदुष्कृतपर्वटागभाक् परदेगपल्याश्च शुक्लांग दगममादद्यात् परदेगपल्याश्च विगृह्यति ततमम् । शुद्धध्यानमपक्रामन् सव्यापहारित्यमाप्नुयात्

शिष्टिनः कर्मजीविनश्च शूद्राय मासैनैकं राज्ञः कर्म
 कुर्युः । स्वाम्यमात्यदुर्गकोषदण्डराष्ट्रमित्राणि प्रकृतयः ।
 तद्दूषकांश्च हन्यात् । स्वराष्ट्रपरराष्ट्रयोश्च चारचक्षुः स्यात् ।
 साधूनां पूजनं कुर्यात् । दुष्टांश्च हन्यात् । शत्रुमित्रोदासी-
 नमध्यमेषु सामभेददानदण्डान् यथाहं यथाकालं प्रयुञ्जीत ।
 सन्धिविग्रहयानामनसंययद्द्वैधीभावांश्च यथाकालमाश्रयेत् ।
 चैत्रे मार्गशीर्षे वा यात्रां यायात् । परस्य व्यसने वा ।
 परदेशावाप्तौ तद्देशधर्मान् नोच्छिन्द्यात् । परेणाभियुक्तश्च
 सर्वात्मना राष्ट्रं गोपयेत् । नास्ति राज्ञां समरे तनुत्या-
 गसदृशो धर्मः । गोत्राष्ट्रणट्टपतिमित्रधनदारजीवितरक्ष-
 णाद्ये हतास्ते स्वर्गभाजः । वर्णसङ्कररक्षणार्थं च । राजा
 पुरायाप्तौ तु तत्र तत्कुलीनमभिषिञ्चेत् ॥ न राजकुलसु-
 च्छिन्द्यात् । अन्यत्राकुलीनराजकुलात् । शृगयाचस्तीपा-
 नेष्वभिरतिं न कुर्यात् । वाक्पारुष्यदण्डपारुष्ये च नार्थ-
 दूषणं कुर्यात् । आद्यहाराणि नोच्छिन्द्यात् । नापात्रवर्षी
 स्यात् । आकरेभ्यः सर्वमादद्यात् ॥ निधिं लब्ध्वा तद्वर्द्धं
 ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् द्वितीयमर्द्धं कीर्त्तये प्रवेगयेत् । निधिं
 ब्राह्मणो लब्ध्वा सर्वमादद्यात् । चतुर्थस्तुर्धमं राज्ञे
 दद्यात् चतुर्थमं ब्राह्मणेभ्योऽर्द्धमादद्यात् । वैश्यस्तु-
 र्धमं राज्ञे दद्यात् ब्राह्मणेभ्योऽर्द्धमं मादद्यात् । शूद्रयावाम्
 हाटशधा विभज्य पञ्चांगान् राज्ञे दद्यात्
 पञ्चांगान् ब्राह्मणेभ्योऽंगद्वयमादद्यात् । अनिवेदितवि-
 ज्ञातस्य सर्वमपहरेत् । स्वनिहिताद्राज्ञे ब्राह्मणवर्जं
 दादयमंगं दद्युः । परनिहितं स्वनिहितमिति श्रुयंस्तत्समं

दण्डमावहेत् ॥ वासानाथस्त्रीधनानि च राजा परिपा-
 लयेत् । चौरहृत धनमवाप्य सर्वमेव सर्ववर्णैर्म्यो दद्यात्
 धनवाप्य च स्वकीयादेव दद्यात् । शान्तिस्वस्थयनैर्देवी
 पद्मातान् प्रशमयेत् । परतक्रोपघाताय गस्त्रनित्यतया
 वेदेतिहासधर्मशास्त्रार्थकुशल कुलीनमव्यङ्ग तर्पस्त्रिन पु
 रोहितश्च वरयेत् । शुचीनलुब्धानयहिताब्धितिसम्पन्ना
 सव्यार्थेषु च सहायान् स्वयमेव व्यवहारान् पश्येद्विद्विर्वा
 ह्यणै साङ्गैः । व्यवहारदर्शने ब्राह्मण वा नियुञ्ज्यात्
 जन्मकर्मप्रतोपेताय राजा सभासद कार्यादिपौ मिले
 ये समा कामक्रोधलोभादिभि ताव्याधिभिरनाहार्या
 राजा च सर्वकार्येषु सम्पत्सराधीम म्यात् । देवब्राह्मणा
 सततमेव पूजयेत् । वृद्धमेवी भवेत् । यज्ञयात्री च । नचाम
 विषये ब्राह्मण क्षुधात्तोऽवमीदेत् । नचान्योऽपि सत्क
 र्मनिरत । ब्राह्मणेभ्यश्च भुव प्रतिपादयेत् । येपाश्च प्रति
 पादयेत्तेषां स्ववग्यानन्तरप्रमाण दानज्जेदोपवर्णनश्च प
 तान्त्रपत्रे वा लिखित स्वमुद्राक्षितश्चागामिनृपनिज्ञापना
 दद्यात् । परदत्ताश्च भुव नापहरेत् । ब्राह्मणेभ्यः सर्व
 दायान् प्रयच्छेत् । मयंतम्यात्मानं गोपायेत् सुदर्शन
 म्यात् । विपत्तागदमन्त्रधारी च । नापरोक्षितरूपयुञ्ज्यात्
 पितृपुत्र्याभिभाषी म्यात् । वध्यैऽपि न भुङ्क्तेऽपि माचरत्
 अपराधानुरूपश्च दण्ड दण्डेषु टापयेत् । सम्यग्दण्डप्रणय
 जुष्यात् । द्वितीयमपराधं न यम्यचित् जनैः । सधर्म
 मपानयमादण्ड्योनामाप्तिं गच्छ ।

यत्र गन्तव्यं मोक्षितानीं दण्डपर्यन्तं निर्भर ।

प्रजास्तत्र विवर्धन्ते नेता चेत् साधु पश्यति । -

स्वराष्ट्रे न्यायदण्डः स्याद्भृशदण्डश्च शत्रुषु । -

सुहृत्स्वजिह्वाः स्निग्धेषु ब्राह्मणेषु क्षमान्वितः । -

एवंवृत्तस्य नृपतेः शिलोन्केनामि जीवतः । -

विस्तोर्यते यशोलोके तैलविन्दुरिवाग्नसि ।

प्रजासुखे सुखी राजा तद्विषये यय दुःखितः ।

स कीर्तियुक्तो लोकेऽस्मिन् प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

जालस्थार्कर्मरौचिगतं रजस्रसरेणसंज्ञकम् । तदष्टकं
लिख्या । तत्तयं राजसर्पयः । तत्तयं गौरसर्पयः । तत्पट्टकं
ययः । तत्तयं क्षणलम् । तत्पञ्चकं माषः । तद्वादशकम-
च्चाईम् । अच्चाईमेव सचतुर्माषकं सुवर्णः । चतुःसुवर्णकी
निष्कः । हे क्षणले समष्टौ रूप्यमाषकः । तत्षोडशकं
भरणम् । ताम्रकार्पिकः कार्पाषथः ।

पणानां हे शते सार्धे प्रथमः साहस्रः कृतः ।

मध्यमः पञ्च त्रिंशयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ महापातकिनी ब्राह्मणवर्जं सर्वे ब्रध्वाः । न गार्गे-
री ब्राह्मणस्य दण्डः । अदेनाद्ब्राह्मणं कृताईं विवासयेत् ।
तस्य च ब्रह्महत्यायामग्निरस्त्रं पुरयं ननादे कुर्यात् ।
सुराध्वजः सुरापाने । श्वपडं स्तेये । भगं शुरुतन्पगमने ।
अन्धत्रापि दध्यकर्मणि तिष्ठन्तः सगमधनमद्यतं विवासयेत् ।

कूटशासनकर्तृं च राजा हन्यात् । कूटलेख्यकारीय । गर-
 दाग्निदप्रसह्यतस्करान् स्त्रीबालपुरुषघातिनय । ये च धान्यं
 दशभ्यः कुम्भेभ्योऽधिकमपहरेयुः । धरिममेयानां शताद-
 ष्यधिकं । ये चाकुरीना राजन्यमभिकामयेयुः । सेतुभेद-
 कांश्च प्रसह्यतस्काराणाम्बावकाशभक्तप्रदाय । अन्यत्र राजा-
 शक्ते स्त्रियमगन्तवर्तुकां तदतिक्रमणाञ्च । होनवर्णोऽधि-
 कवर्णस्य येनाङ्गेनापराधं कुर्यात्तदेवास्व शातयेत् । एकास-
 नोपवेशौ कटां कृताङ्गो निर्वास्यः । निष्ठोव्योष्ठद्वयविहीनः
 कार्यं अवशम्वयिता च गुदहीनः । आक्रोशयिता च
 विजिह्व । दर्पेण धर्मोपदेशकारिणो राजा तप्तमासेवये-
 त्तैलमास्ये । द्रोहेण च नामजातिग्रहणे दशाङ्गुलीऽस्य
 शङ्खलिखेयः । श्रुतदेशजातिकर्मणामन्यथावादी कार्पा-
 पणशतद्वयं दण्ड्यः । काण्यखुक्तादिनां तथावाद्यपि कार्पा-
 पणद्वयम् । गुरुनाक्षिपन् कार्पापणशतं । परस्य पतनी-
 याक्षेपे कृते तूत्तमसाहसं । उपपातकयुक्ते मध्यमम् त्रैवि-
 द्यहृष्टोक्षेपे जातिपूगानाञ्च । आमदेशयोः प्रथमसाहसम् ।
 व्यङ्गतायुक्ताक्षेपे कार्पापणशतम् । मातृयुक्ते तूत्तमं सवर्णा-
 क्रोगने द्वादशपणान् दण्ड्यः । होनवर्णाक्रोगने पञ्चदण्ड्यः ।
 ब्रथाकालमुत्तमसवर्णाक्षेपे तत्प्रमाणोदण्ड । तयोर्व्या-
 कार्पापणाक्षयः शुक्लवाक्याभिधाने त्वेवमेव । पारजायो
 सवर्णागमने तूत्तमसंघिसं दण्ड्यः । होनवर्णागमने मध्य-
 मम् ग्रीगमने च । अन्त्यागमने वध्यः पशुगमने कार्पाप-
 णशतं दण्ड्यः ॥ दोषमनाभ्याय कन्या प्रयच्छंश्च ताञ्च
 विभयात् । अदुष्टां दुष्टामिति सुवच्युत्तमसाहसम् । गजा-

श्वोष्ट्रगोघाती त्वेककरपादः कार्यः । विमांसविक्रयी कार्पापणशतम् ग्राम्यपशुघाती च । पशुस्वामिने । तन्मूल्यं दद्यात् । आरण्यपशुघाती पञ्चाशतं कार्पापणान् । पक्षिघाती मत्स्यघाती च कार्पापणान् । फलोपगमद्वयच्छेदी कौटोपघाती तूत्तमसाहसं दण्डः । पुष्पोपगमद्वयच्छेदी मध्यमम् । वल्लीगुल्मसताच्छेदी कार्पापणशतम् । तृणच्छेद्येकं सर्व्वे च तत्स्वामिनां तदुत्पत्तिम् ॥ हस्ते नावनीरयिता दशकार्पापणान् । पादेन विंशतिं । काष्ठेन प्रथमसाहसम् । पापाणेन मध्यमम् । शस्त्रेणोत्तमम् । पादकेशांशककरलुण्ठने दशपणान् दण्डः । शोणितेन विना दुःखसुत्पादयिता द्वाविंशत्पणान् । सह शोणितेन चतुःषष्टिं । करपाददन्तभङ्गे कर्णेनासायिकर्त्तने मध्यमम् । चेष्टाभोजनवायोधे प्रहारदाने च । नेत्रकन्धरावाहुसक्थ्यसमङ्गे चोत्तमम् । उभयनेत्रभेदिनं राजा यावज्जीवं बन्धनात् विमुञ्चेत् । तादृशमेव वा कुर्यात् । एकं बृहन्निघ्नतां प्रत्येकमुक्ताहण्डाद्भिगुणः । क्रोशन्तमभिधावतां तत्समीपवर्त्तिनां संसरताञ्च । सर्व्वे च पुरुषपौडाकरास्तदुत्थानव्ययं दद्यात् ॥ ग्राम्यपशुपौडाकराश्च । गोश्वोष्ट्रगजापहार्य्यैकपादकरः कार्यः । अजाव्यपहार्य्यैककरश्च । धान्यापहार्य्यैकादशगुणं दण्डः । शस्यापहारी च ॥ सुवर्णरत्नतवस्त्राणां पञ्चाशतस्वभ्यधिकमपहरन् विकरः तदूनमेकादशगुणं दण्डः । सूत्रकार्पासगोमयगुडदधिघीरतक्रुष्टफलवणसङ्गमपक्षिमत्स्यष्टतैलमांसमधुवैदलवैष्णवमयलोहदण्डानामपहर्त्ता मूलप्राप्तिगुणदण्डः । पक्वाश्रुनाञ्च

पृथहरितगुल्मवल्लीलतापर्णानामपहरणे पञ्चक्षयक्षान् ।
 पाकनूलफलीनाञ्च रक्षापहार्युत्तमसाहसम् । अनुक्तद्र-
 याणां मपहर्ता मूलप्रसमम् । स्तेनाः सर्वमपहृतं
 धनिकस्य दापयाः । सतस्तेषामभिहितदण्डप्रयोगः । येषां
 देयः पन्थास्तेषामपयदायो कार्वाणानां पञ्चविंशति दण्डः
 आसनाहंस्यासन मददश्च । पूजार्हमपूजयंश्च । प्रातिवेश्यमा-
 ञ्छये निमन्त्रणातिक्रमे च । निमन्त्रयित्वा भोजनादायिमश्च ।
 निमन्त्रितस्तथेतु प्रक्तवानभुञ्जानः सुत्र्यं मापकं निमन्त्रयितुश्च
 द्विगुणमवन् । अभक्ष्येयं ब्राह्मणदूषयिता षोडशसुवर्णान् ।
 जात्यपहारिणा शतं सुरया बध्यः । क्षत्रियं दूषयितुस्तद्वर्षं ।
 वैश्यं दूषयितुस्तद्वर्षमपि । शूद्रं दूषयितुः प्रथमसाहसम् ।
 कामकारिणस्त्रयस्त्रैवर्णिकंश्च शम् बध्यः । रजस्तलां शि-
 फाभिस्ताडयेत् । पथ्युद्यानोदकसमीपेऽशुचिकारी पण्यतं ।
 तच्चापास्यात् । गृहभृकुट्यादुपभेत्ता मध्यमसाहसं दण्डः ।
 तच्च योजयेत् । गृहेषोढाकरं द्रव्यं प्रक्षिपन् पण्यतं ॥ साधा-
 रण्यापलापी च । प्रोषितस्याप्रदाता च । पित्रपुत्राचार्य्या-
 न्यर्त्विजामन्योन्यार्पिततत्यागी च । न च तान् जह्यात् । शूद्र-
 प्रयजितानां देवे पित्रेऽपि भोजकश्च । अयोग्यकर्मकारो च ।
 समुद्रगृहभेदकः । अनियुक्तः शपथकारी पशूनां पुंस्त्वोपघा-
 तकारी च । पितापुत्रविरोधे तु साक्षिणां दशपणो दण्डः ।
 यस्तयोयान्तरः स्यात्तस्योत्तमसाहसम् । तुलामानकटकमो-
 कट्यं च ।

तददृष्टे कूटवादिनश्च द्रव्याणां प्रतिरूपविक्रयिकस्त च ।
 सम्भूतवर्जिनां पृथक्मनवेषावबन्धतां । प्रत्येकं विक्रीयतां च ।

गृहीतमूयं पण्यम् केतुर्नैव दद्यात्तस्यासौ मोक्षं ददायः ।
 राज्ञा च पण्यगतं दण्ड्यम् । भीतमक्षीरतो द्या शानिः सा
 केतुरेव प्यात् । राज्ञविमिषिक् विक्षीयतस्तदपहारः ।
 तारिकः अन्नञ्च शुल्कं गृह्णन् दण्डं पणान् दण्ड्यः । मन्त्र-
 चारिवानप्रस्थभिषुगुर्विणीतोर्ध्वानुसारिणां नायिकः शीम्-
 किकः शुल्कमाददानय । तच्च तेषां दद्यात् । धूते कृटा-
 च्छदेयिनां करच्छेदः । संपदिदेविनां सन्दंशच्छेदः । प्रत्यि-
 भेदकानां करच्छेदः । दिवा पशूनां वृकादुपघाते पाते
 त्वनापदि पालदोषः । विनष्टपशुमूयश्च स्वामिने दद्यात् ।
 अननुज्ञातां दुधन् पशुत्रिंशतिकार्यापणान् दण्ड्यः । महिषी
 चेच्छस्यनागं कुर्यात्तत्पानकस्वटी मापकान् दण्ड्यः ।
 अपावाया. कामो अश्वरुद्रोगर्हर्भो वा । गौयेत्तद्वर्धं
 तद्वर्धं मलायिकं । भक्षयित्वोपविष्टेषु द्विगुणं । सर्व्वं च
 स्वामिने विनष्टस्यमूयश्च । पथिपामसीमास्ते न दोषः
 अनाहते च अण्यकानां चत्सृष्टहपभसृतिकानाञ्च । यज्जन्त-
 मवर्णान् दास्ये नियोजयेत्तस्वीतमसाहसदण्डः । त्वज्ज-
 प्रवृज्यो राज्ञोदान्यं कुर्यात् । भृतकयापूर्व्वकाले भृतिं
 त्यजन् सकलमेव मूर्खं दद्यात् । राज्ञे च पण्यगतं दद्यात्
 तद्दोषेण यद्विनश्येत्तत् स्वामिने । अम्यत्र देवोपघातात् ।
 स्वामी चेद्भृतकमपूर्व्वे काले जघ्नात्तस्य सर्व्वं मृत्तयं दद्यात् ।
 पण्यगतञ्च राज्ञि अन्यत्र भृतकदोषान् । यः कान्यां पूर्व्व-
 दत्तामन्यस्मै दद्यात् स चौरवच्छास्य । वरदोषं विना निर्दोषां
 परित्यजन् पत्नीञ्च अजानन् प्रकाशं यः परद्रव्यं क्रीणी-
 वात्तल तस्यादोषः । स्वामी द्रव्यमाग्रयात् । यद्यप्रकाशं

होनमृग्यश्च क्रीणीयात्तदा क्रेता विक्रेताश्च चौरवच्छास्यौ ।
 गणद्रव्यापहर्त्ता विवास्यः तत्सम्बिदं यश्च सहयेत् ।
 निक्षेपापहार्थ्यैर्हृदिसहितं धनं धनिकस्य दाप्यः । रात्रौ
 चौरवच्छास्यः यस्मानिच्छितं निक्षिप्तमिति ब्रूयात् । सीमाभे-
 त्त्तारमुत्तमसाहसं दण्डयित्वा पुनः सीमां लिहान्वितां
 कारयेत् । जातिस्त्रंशकरस्यामल्यस्य भक्षयिता विवास्यः ।
 अभक्ष्यस्यापि क्रेयस्य च विक्रेयी देवप्रतिमाभेदकयोत्तमसाहसं
 दण्डनीयः । भिषङ्मिथ्याचरन्नुत्तमेषु पुरुषेषु । मध्यमेषु
 मध्यमं तिर्यक्षु प्रथमम् । प्रतिश्रुतस्याप्रदायी तद्दापयित्वा
 प्रथमसाहसं दण्डय । कूटसाक्षिणां सर्वस्वापहारः कार्यः ।
 उत्क्रोशीपजीविना सभ्यानाञ्च । गोचर्ममात्राधिकां भुव-
 मन्यस्याधीकृतां तस्माद्गुनिष्क्रीयान्यस्य यः प्रयच्छेत् स ब-
 ध्दः । कनाक्षेत् पोडगसुवर्णान् दण्डयः ।

एकोऽग्रीयादयदुत्पन्नं नरः सम्बत्सरं फलम् ।

गोचर्ममात्रा सा चौणी श्लोका या यदि वा बहुः ।

ययोर्निक्षिप्तप्राधिस्तौ विवदेतां यदा नरो ।

यस्य भुक्तिः फलं तस्य वलात्कारं विना कृता ॥

सागमेन च भोगेन भुक्तं सम्यग्यदा भवेत् ।

आहर्त्ता न भवेत् तत्र नापहार्थ्यन्तु तत् क्षपित् ॥

पिता भुक्तस्तु यदद्रव्यं भुक्त्या चार्णे धर्मेतः ।

तस्मिन् प्रेतं न बाणोऽसौ भुक्ता प्राप्तं हि तस्य तन्

निभिरिव च या भुक्ता पुरुषैर्भूयेथाविधि ।

मेम्याभारेऽपि तां तत्र चतुर्थः समवाप्नुयात् ॥

नष्टिना दंष्ट्रिणाश्चैव शृङ्गिष्णुमाततायिनाम् ।

हस्यज्ञानां तथान्येषां वधे हन्ता न दीपभाक् ॥

शुरुं वा बालहृद्दी वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम् ।

आततायिनमायान्तं हन्यादेवात्रिचारयन् ॥

नाततायिवधे दीपो हन्तुर्भवति कथन ।

प्रकाशं वाग्प्रकाशं वा मन्युस्तन्मन्युमृच्छति ॥

उद्यतासिविपाग्निश्च शपोद्यतकरं तथा ।

आयुर्वर्णेन हन्तारं पिशुनश्चैव राजसु । •

भार्यातिक्रामणश्चैव विद्यात् समाततायिनः ।

ययोरित्तद्वरानन्यानाङ्गुधर्मार्थहारकान् ॥

उद्दे गतस्ते कथितो धरे । दण्डविधिर्नया ।

सर्वेषामपराधानां विस्तरादतिविस्तरः ॥

अपराधेषु चान्येषु ज्ञात्वा जातिं धनं वयः ।

दण्डं प्रकल्पयेद्राजा सम्मन्त्रं ब्राह्मणे सह ॥

दण्डं प्रमोचयन् दण्डादङ्घ्रिगुणं दण्डमावहेत् ।

नियुक्तयाप्यदण्डानां दण्डकारी नराधमः ॥ •

यस्य चौरः पुरे नास्ति नान्यस्त्रीगो न दुष्टवाक् ।

न साहसिकदण्डघ्नौ स राजा शक्रलोकभाक् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथोत्तमर्णोऽधमर्णादयथादत्तमर्थं गृह्णीयात् । द्विकं

त्रिकंचतुष्कं पञ्चकञ्च शतं वर्णानुक्रमेण प्रतिमामम् सर्वे

वर्णा वा स्वप्रतिपन्नां हृदि दद्युः । अक्षतामपि वत्सराति

क्रमेण यथाविहिताम् । आध्युपभोगे हृद्यभावः । दैवराजोप-

घातादृते विनष्टमाधिमुत्तमर्णो दद्यात् । अन्तहृद्दी प्रविष्टा-

यामपि । न स्यावरमाधिमृते वचनात् गृह्णीतधनप्रवेशार्थ-

मेव यन्त् स्यावरं दत्तं तदगृहीतधनप्रवेशे दद्यात् । दीय-
मानं प्रयुक्तमर्थमुत्तमं स्याद्वृत्तस्ततः परं न वर्द्धते ।
हिरण्यस्य परा वृद्धिर्द्विगुणा । धान्यस्य त्रिगुणा । वस्त्रस्य
चतुर्गुणा । सन्ततिः स्त्रीपशूनाम् । किण्वकार्पाससूत्रचर्म-
युधेष्टकाङ्गाराणामक्षया । अमुक्तानां द्विगुणा । प्रयुक्तमर्थं
यथाकथञ्चित् साधयन्न राज्ञो वाच्यः स्यात् । साध्यमानये-
द्राजानमभिगच्छेत्तत्समं दण्ड्यः । उत्तमर्थये द्राजानमिया-
तद्विभावितोऽधमर्णो राज्ञे धनदशभागसंमितं दण्डं दद्यात् ।
प्रामार्थ्येऽत्तमर्णो विंशतितममंशम् । सर्व्वापलाप्येकदेशवि-
भावितोऽपि सर्वं दद्यात् । तस्य च भावनास्तिस्त्री भवन्ति
लिखितं साक्षिणः समवक्रिया च । ससाक्षिकमाप्तं ससा-
क्षिकमेव दद्यात् । लिखितार्थप्रविष्टोलिखितं पाठयेत् ।
असमप्रदाने लेख्यासन्निधाने चोत्तमर्णोलिखितं दद्यात् ।
धनग्राहिणि प्रेते प्रव्रजिते द्विदशसमाः प्रवसिते वा तत्पुत्र-
पौत्रैर्धनं देयम् । नातः परमनीषुभिः । सपुत्रस्य याऽपुत्रस्य
वा ऋक्थग्राही ऋणं दद्यात् । निर्धनस्य स्त्रीग्राही । न स्त्री-
पतिपुत्रकृतम् । न स्त्रीकृतं पतिपुत्रो न पिता पुत्रकृतम् ।
अविभक्तौ कृतमृणं यस्मिन्नेत् स दद्यात् । पैत्यकमृणमभित्ता-
नां भ्रातृणाञ्च । विभक्ताय दायानुरूपमंशम् । गोपशीष्णिक-
गैलपरजवाद्याधस्त्रीणां पतिर्दद्यात् । वाक्प्रतिपन्नं नादेयं
कथ्यचित् । पुटुं म्याधे कृतञ्च ।

यो गृहीत्वा ऋणं सर्वं गोदाप्यामीतिसामकम् ।

न दद्यान्नेभतः यथास्तथा वृद्धिमवाप्नुयात् ॥

दर्शनं प्रत्यये दाने प्रातिभाष्यं विधीयते ।

आद्यो तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥
 बह्वयेत् प्रतिभुवो ददुस्तेऽर्थं यथाकृतम् ॥
 अर्थेऽविशेषिते तेषु धनिकच्छन्दतः क्रिया ॥
 यमर्थं प्रतिभूदं दद्याद्वनिकेनोपपौडितः ।
 ऋषिकस्तं प्रतिभुवे द्विगुणं दातुमर्हति ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ लेख्यं त्रिविधं राजसाच्चिकं ससाच्चिकमसाच्चिकञ्च ।
 राजाधिकरणे तन्मियुक्तजायस्यकृतं तदध्यक्षकरचिह्नितं
 राजसाच्चिकम् । यत्न कचन येन केनचिन्निखितं साच्चिभिः
 स्वहस्तचिह्नितं ससाच्चिकम् । स्वहस्तलिखितमसाच्चिकम् ।
 तद्वलात्कारितमप्रमाणम् । उपधिक्षताय सर्वेष्वपि ।
 दूयितकर्म्म दुष्टसाध्यं तत्ससाच्चिकमपि । तादृग्विधेन-
 निखितञ्च । स्त्रोवालाव्यतन्यमसीत्यतभोतताङ्गितकृतञ्च ।
 देगाचाराविरुद्धं व्यक्ताधिकृतलक्षणमनुत्तक्रमाक्षरं प्रमाणम् ।
 वर्णैश्च तत्कृतैश्चिह्नैः पत्रैरेव च युक्तिभिः ।
 सन्दिग्धं साधयेन्नेत्यं तदयुक्तिप्रतिरूपितैः ॥
 यत्कर्णी धनिको यापि साक्षी वा लेखकोऽपि वा ।
 म्रियते तत्र तस्मै तत्स्वहस्तैः प्रसाधयेत् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ साच्चिणः न राजयोऽनियमप्रवर्जितकृतवतस्तर-
 पराधीनमन्त्रीशलसाहसिकातिदहमर्त्ताभिर्यस्तपतितस्त-
 नृणां च व्यसनिरागान्धाः । रिपुमित्रार्थसम्बन्धिविकर्म्मद-
 द्दोषसहायाः । अनिर्दिष्टम् साच्चित्वे यथोपेत्य ब्रूयात् ।
 एकयासाक्षी । स्त्रेयसाहसवाग्दण्डपारुष्यसंप्रहयेषु

साक्षिणो न परीक्ष्य । अथ साक्षिणः कुलजावृत्तवित्तसम्पदा
यत्वनस्तपस्विनः पुत्रिणीधर्मज्ञाअधीयानाः सत्यवन्तस्त्रैवि-
द्यवृद्धाश्च । अभिहितगुणसम्पन्नउभयानुमतएकोऽपि ।
द्वयोर्विवदमानयोर्वस्यं पूर्ववादस्तस्य साक्षिणः प्रष्टव्या ।
आधर्यं कार्यवशादयत्न पूर्वपक्षस्य भवेत्तत्र प्रतिवादिनोऽपि ।
उद्दिष्टसाक्षिणि श्रुते देशान्तरगते वा तदभिहितज्ञांतरः
प्रमाणम् । समक्षदर्शनात् साक्षी-यवणाद्वा । साक्षिणश्च
सत्येन पूयन्ते । वर्णिनां यत्न वधस्तत्कानृतेन । तत्पावनाय
कुमाण्डीभिर्द्विजोऽग्निं जुहुयात् । शूद्रएकाहिकं गोद-
शकस्य पासं दद्यात् । स्वभावविज्ञतौ सुखउर्णविनाशेऽस-
स्वप्रलापे च कूटसाक्षिणं विद्यात् । साक्षिण्यारह-
यादित्योदये कृतशपथान् पृच्छेत् । ब्रूहीति ब्राह्मणं
पृच्छेत् । सत्यं ब्रूहीति राजन्यम् । गोवीजकाञ्चनैर्वैश्यम् ।
सर्वमहापातकैस्तु शूद्रम् । साक्षिणः आययेत् । ये
महापातकिनो लोका ये चोपपातकिनस्तौ कूटसाक्षि-
णामपि । जननमरणान्तरे कृतहानिय । सत्येनादित्यस्तपति
सत्येन भाति चन्द्रमाः । सत्येन वाति पवनः । सत्येन
भूर्धारयति । सत्येनापश्मिष्ठन्ति । सत्येनाग्निस्तिष्ठति ।
शुभं सत्येन । सत्येन देवाः । सत्येन यज्ञाः ॥

अममेषसहस्रश्च सत्यश्च तुलया हतम् ।

अममेषसहस्रांश्चि सत्यमेव विगिण्यते ॥

जानन्तोऽपि हि ये साध्ये तटीभृता उपासन्ते ।

ते कूटसाक्षिणां पापेशुण्या दण्डेन याप्यथ ॥

एवं हि साक्षिणः पृच्छेद्वर्णानुक्रमतो नृप ।

यस्योक्तुः साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयी भवेत् ॥

अन्यथावादिनो यस्य ध्रुवस्तस्य पराजयः ।

बहुत्वं प्रतिगृह्णीयात् साक्षिद्वैधे नराधिपः ॥

समेषु च गुणोत्कृष्टान् गुणिद्वैधे द्विजोत्तमान् ।

यस्मिन् यस्मिन् विवादे तु क्लृप्तसाध्यवृत्तं यदेत् ।

तत्तत्कार्यं निवर्त्तत कृतं वाप्यकृतं भवेत् ॥

इति यैश्वरे धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥

अथ समयक्रिया । राजद्रोहसाहचेषु यथाकामम् ।

निक्षेपस्तेष्वेवार्थप्रमाणम् । सर्वेष्वेवार्थेषु मूल्यं कनकं कल्पयेत् ।

तत्र क्षणलोने शूद्रं दूर्ध्वाकरं प्रापयेत् । द्विक्षणलोने

तिलकरम् । त्रिक्षणलोने रजतकरम् ।

चतुःक्षणलोने सुवर्णकरम् । पञ्चक्षणलोने शीतोद्भूतमही-

करम् । सुवर्णार्धे कोशो द्रव्यः शूद्रस्य । ततः परं यथाहं

धटान्युदकविशेषाणामन्यतमम् । द्विगुणेऽर्थे यथाभिहिता

समयक्रिया यैश्वर्यस्य । त्रिगुणे राजन्यस्य । कोशवर्जं चतुर्थे

ब्राह्मणस्य । न ब्राह्मणस्य कोशं दद्यात् । अन्यजागामि-

कालसमयनिवन्धनक्रियातः । कोशस्थाने ब्राह्मणं शीतोद्भूत-

महीकरमेव प्रापयेत् । प्रागद्वटदोषमन्त्रेऽप्यर्थे दिव्यानामन्य-

तममेव कारयेत् । सत्सु विदितसच्चरित्रं न महत्यर्थेऽपि ।

अभियोक्ता वर्तयेच्छीर्षं । अभियुक्तयः दिव्यं कुर्यात् ।

राजद्रोहसाहचेषु विनापि शीर्षवर्त्तनात् । स्त्री ब्राह्मण-

त्रिकलासमर्थे रोगिणां तुला देया । सा च न वाति वायी ।

न कुट्टममर्थलोहकाराणांमग्निर्देयः । शरदयोपयोय न

कुठिपैत्तिकमाह्वयानां विषं देयं प्राहपि च न क्षेपज्ञा-

अर्द्धितानां भीरूणां श्वासकासिनामम्युज्जीविनाश्चोदकम् ।
हेमन्तमिधिरयीय नास्तिकेभ्य कोयो देयः न देशे
व्याधिमयकोपराष्टे च ।

सचैलं स्रातमाह्वय सूर्योदयउपोषितम् ।

कारयेत् सर्वदिव्यानि देवब्राह्मणसन्निधौ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

अथ धटः । चतुर्हस्तोच्छ्रितो द्विहस्तायतः । तत् सार-
वृक्षीद्ववपञ्चहस्तायतो भयतः शिवा तुला । ताश्च सुवर्णका-
रकांस्यकाराणामन्यतमोविधृयात् । तत्र चैकस्मिन् शिखे
पुरुषमारोपयेद्वितीये प्रतिमानं गिलादि । प्रतिमानपुरुषौ
समधृतौ सुचिह्नितौ कृत्वा पुरुषप्रवतारयेत् । धटश्च समयेन
गृह्णीयात् तुलाधारश्च ॥

ब्रह्मज्ञो ये स्मृता लोका ये लोकाः कूटसाक्षिणः ।

तुलाधारस्य ते लोकास्तुलां धारयतोमृषा ॥

धर्मपर्यायवचनैर्धटइत्यभिधीयते ।

त्वमेव धट । जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥

ध्यवहाराभिगन्तोऽयं सानुप सुनप्रते त्वयि ।

तदेनं सगयादम्मादग्यंतस्त्रातुमर्हसि ॥

ततस्त्वारोपयेच्छिखे मृग एवाथ तं नरम् ।

तुलितो यदि वर्हेत ततः स धर्मतः सुचिः ॥

गिखच्छेदेऽक्षभङ्गे पु भूयस्त्वारोपयेन्नरम् ।

एवं निःसंगयं ज्ञानं यतो भवति निर्णयं ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

प्रदाग्निः । पोड्याद्गुणे तावदन्तरं मण्डलं सप्तकं

कुर्व्यात् । ततः प्राङ्मुखस्य प्रसारितभुजद्वयस्य समाश्रित्य
पत्राणि करयोर्दद्यात् । तानि च करद्वयसहितानि सूत्रेण
वेष्टयेत् । ततस्तन्नामनिवर्णं लोहपिण्डं पञ्चाशत्पलिकं सं-
न्यसेत् । तमादाय नातिद्वर्तं नाबिलम्बितं मण्डलेषु
पदन्यासं कुर्वन् व्रजेत् । ततः सममण्डलमतीत्य
भूमौ पिण्डं जज्ञात् ।

यद्यन्यपि ज्ञितकरस्तमशुद्धं विनिर्दिशेत् ।
न दग्धः सूर्यया यस्तु स वै शुद्धो भवेन्नरः ॥
भयाद्वा पातयेद्वयस्तु दग्धो वा न विभाव्यते ।
पुनस्तं धारयेत् पिण्डं समयस्याविमोधनात् ॥
कारौ विमृदितव्रीहेस्तस्याद्वादेव लज्जयेत् ।
अभिमन्यास्य करयोर्लोहपिण्डं ततो न्यसेत् ॥
त्वमग्ने ! सर्वभूतानामन्तर्दरसि साक्षियत् ।
त्वमेवाग्ने ! विजानीषे न विदुर्यानि मानवाः ॥
व्यवहाराभिगस्तोऽयं मानुषः खड्गमिच्छति ।
तदेनं संशयादस्मादग्नेतस्यातुमर्हसि ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥

अधौदकम् । पट्टगेवानदुष्टग्राह्यनत्स्यजनोक्तादिव-
र्जितेऽभसि । तत्र नाभिमन्यव्यारागद्वेषिणः पुरुषस्यान्यस्य
जातुनो गृहीत्वाभिमन्विततन्मः प्रयिजेत् । तत्समकालञ्च
नातिरू रमृदुना धनुषा पुरुषोऽपरः गरक्षेपं कुर्व्यात् ।

तत्रोपरस्य पुरुषो यवेन गरमानयेत् ।

तत्राप्येवो न दृग्मेत न शूद्रः परिकीर्तितः ॥

अन्यथा त्वनिशुद्धः स्यादेकाग्रस्यापि दर्शने ।

त्वमग्न । सर्वभूतानामन्तश्चरसि साक्षिवत् ॥
 त्वमेवाग्नी । विजानीये न विदुर्यानि मानुषा ।
 व्यवहाराभिगच्छोऽयं मानुषस्त्वयि भजति ।
 तदेन संशयादस्माद्धर्मतस्मात्तुमर्हसि ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ विषम् । विषाण्यदेयानि सर्वानि कृते हिमावलो
 द्वाच्छाङ्गीत् । तस्य च यवसप्तकं घृतं तु तमभिगच्छाय
 दद्यात् ।

विषं वेगक्रमापेतं सुखेन यदि जीर्यते ।
 विषहं तमिति ज्ञात्वा दिवसान्ते विसर्जयेत् ॥
 विषत्वादिषमत्वाच्च क्रूरः । त्वं सर्वदेहिनाम् ।
 त्वमेव विष । जानीये न विदुर्यानि मानुषा ॥
 व्यवहाराभिगच्छोऽयं मानुषः शुक्तिमिच्छति ।
 तदेन संशयादस्माद्धर्मतस्मात्तुमर्हसि ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ कोशः । उद्यान् देवान् समभ्यर्च्य तत्स्नानीदकात्
 प्रसृतित्रयं पिबेत् ।

इदं मया न कृतमिति व्याहरन् देवताभिमुखः ।
 यस्य पश्येत्तद्विसप्ताहान्विसप्ताहान्वापि वा ॥
 रोगोऽग्निर्जातिमरणं राजा तद्वमथापि वा ।
 तमग्नं विजानीयात्तथा शुद्धं विपर्यये ।
 दिव्ये च शुद्धं पुरुषं सतकुर्व्याद्वाग्मिको नृपः ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादश पुत्रा भवन्ति । स्त्री चैत्रे सकृतायामुत्

पादितः स्वयमौरसः प्रथमः । नियुक्तायां सपिण्डेनोत्तम-
वर्णेन वीत्पादितः चैतजो द्वितीयः । पुत्रिकापुत्रस्तृतीयः ।
यस्तस्याः पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति या पित्रा दत्ता सा पुत्रिका
पुत्रिकाविधिना प्रतिपादिता पित्रभ्रातृविहीना पुत्रिकैव ।
पीनभंवद्यतुर्थः अक्षता भूयःसंस्कृता पुनर्भू । भूयस्त्वसंस्कृतापि
परपूर्वा । कानीनः पञ्चमः । पित्रगृहेऽसंस्कृतयैवीत्पादितः ।
स च पाणिपादस्य गृहे च गूढोत्पन्नः षष्ठः । यस्य तत्पुत्रस्त-
स्यासौ सद्योऽसप्तमः । गर्भिणी या संस्क्रियते तस्याः
पुत्रः स च पाणिपादस्य दत्तकयाष्टमः । स च मातापित्रभ्यां
यस्य दत्तः क्रीतश्च नवमः । स च येन क्रीतः स्वयमुपगतो
दशमः । स च यस्योपगतः अपयिहस्वे जादशः । पित्रा
माता च परित्यक्तः स च येन गृहीतः यत्न कचनीत्-
पादितश्च द्वादशः । एतेषां पूर्वः पुंस्वः श्रेयान् । स एव
दायहारः । स चान्यान्निभ्यात् । अनूढानां स्त्रियिस्तारुरूपेण
संस्कारं कुर्यात् । पतितक्लीवाचिकित्सरोगविकला स्वभा-
गहारिणः । ऋक्थग्राहिभिस्ते भर्त्ताव्याः । तेषाञ्चौरसाः
पुत्रा भागहारिणः । नतु पतितस्य पतनीये कर्मणि कृते
त्वनस्तरोत्पन्नाः । प्रतिलोमासु स्त्रीषु चोत्पन्नाद्याभागिनः
तत्पुत्राः पैतामहेऽप्यर्घ्ये अंगपाहिभिस्ते भरणियाः ।
ययार्यहरः स पिण्डदायी । एकोढानामप्येकस्याः पुत्रः
संघ्वासां पुत्रएव च । भ्रातृणामेकजातानाश्च । पुत्रः पित्र-
वित्तानामेऽपि पिण्डं दद्यात् ।

पुत्राग्नौ नरकादयणात् पितरं लायते सुतः ।

तस्मात् पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥

ऋणमस्मिन् सत्प्रयति भवतत्वञ्च गच्छेति ।
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्ये चे जीवतोमुखम् ॥
 पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्तरमश्रुते ।
 अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रह्मस्याप्नोति पिष्टपम् ॥
 पौत्रदोहितयोर्लोके विशेषो नोपपद्यते ।
 दोहितोऽपि ह्यपुत्रं तं सन्तारयति पौत्रवत् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

समानवर्णासु पुत्राः सवर्णा भवन्ति । अतुलीमासु मातृ-
 वर्णाः । प्रतिलोमास्त्रार्यविगर्हिताः । तत्र वैश्यापुत्रः शूद्रेण-
 योगवः । पुक्तसमागधौ क्षत्रियापुत्रौ वैश्यशूद्राभ्यां । चाण्डा-
 लवैदेहकसुताश्च ब्राह्मणीपुत्राः शूद्रविट्क्षत्रियैः । सङ्करसङ्करा-
 यासंश्लेयाः । रज्जावतरणमायोगवानां । व्याधता पुक्तसानां ।
 क्षुतिप्रिया मागधानां । बध्यघातित्वं चाण्डालानाम् ।
 क्षीरघ्ना तज्जीवनञ्च वैदेहकानाम् । अश्वसारथ्यं सूतानां ।
 चाण्डालानां वह्निर्धामनिवसनं मृतचेनधारणमिति विशेषः ।
 सर्वेषाञ्च समानजातिभिर्विचाराः स्वपितृवित्तानुहरणञ्च ।

महरे जातयस्वे ताः पितृमातृप्रदर्शिताः ।

प्रच्छन्ना वा प्रकागा वा वेदितव्याः स्वकर्माभिः ॥

ब्राह्मणार्थं गयार्थं वा देहत्यागोऽनुपस्थातः ।

क्षोभानाभ्युपपत्तो च वाद्यानां सिद्धिकारणम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पौष्टगोऽध्यायः ॥

पिता चेत् पुत्रान् विभजेत्तस्य स्वेच्छा न्ययमुपात्तेऽर्थे ।
 पैतामहे त्वर्थे पितृपुत्रयोर्मुन्यं न्यामित्वम् । पितृविभक्ता-
 पिभागानन्तरोत्पन्नस्य भागं ददुः । अपुत्रस्य धनं पत्नर-

भिगामि । तदभावे दुष्टिगामि । तदभावे पित्रगामि ।
तदभावे मातृगामि । तदभावे भ्रातृगामि । तदभावे स्त्र्या
पुत्रगामि । तदभावे बन्धुगामि । तदभावे सकुलप्रगामि ।
तदभावे सहाध्यायिगामि । तदभावे ब्राह्मणधनवर्जं राज
गामि । ब्राह्मणार्थो ब्राह्मणानाम् । पानप्रस्थधनमाप्त्यर्थो
गृहीयात् शिष्योवा ।

ससृष्टिनसु ससृष्टी सोदरस्य तु सोदर ।

दद्यादपहरेद्याञ्च जातस्य च मृतस्य च ॥

पितृमातृसुतभ्रातृदत्तमध्यगन्धुपागतम् ।

आधिवेदनिकं बन्धुदत्तशुक्लमन्वाधेयकमिति क्षौधनम् ।
ब्राह्मणादिषु चतुर्षु विवाहेष्वप्रजायामतीताया तद्वर्त्तु ।
शेषेषु च पिता हरित् । सर्वेष्वेव प्रसूताया यदन तद्वि
त्तगामि ।

पत्न्यौ जीवति य स्त्रीभिरलङ्कारो हृतो भवेत् ।

न त भजेरन् दयादा भजमाना पतन्ति ते ॥

अनेकपितृकाणाञ्च पितृती भागकल्पना ।

यस्य यत् पैतृक रिक्तं स तद्वद्विद्वत् नेतर ॥

इति वैश्ववेधर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्याय ॥

ब्राह्मणस्य चतुर्षु वर्णेषु चेत् पुत्रा भवेयुस्ते पैतृकसूक्त्य
दमधा विभजेयुः । तत्र ब्राह्मणीपुत्रयतुरीया
मादद्यात् । क्षत्रियापुत्रक्षीन् । क्षात्रगर्भैर्वैश्यापुत्र । शूद्रापु
त्रस्त्वेक अथ चेच्छूद्रापुत्रवर्जं ब्राह्मणस्य पुत्रत्रय भवेत्तदा
तदन नवधा विभजेयुः । वर्णानुक्रमेण चतुर्स्त्रिभिर्भागस्तानं-
मानादद्यु । वैश्यवर्जमष्टधास्त चतुरस्त्रिभिर्भागस्तानं-
मानादद्यु । शूद्रवर्जमष्टधास्त चतुरस्त्रिभिर्भागस्तानं-
मानादद्यु ।

विषयवर्जं सप्तधाकृतं चतुरो ह्यवेकश्च । ब्राह्मणवर्जं षड्धाकृतं
 त्रीन् ह्यवेकश्च । अत्रियस्य अत्रियवैश्याशूद्रापुत्रेष्वयमेव
 विभागः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणचत्रियो पुत्री स्यातां तदा
 सप्तधाकृतादनाद् ब्राह्मणचतुरींशानादद्यात्तन् राजन्यः ।
 अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणवैश्यो तदा षड्धाविभक्तस्य चतुरीं-
 शान् ब्राह्मण आदद्याद्वावंशी वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मण-
 शूद्रो पुत्री स्यातां तदा तदनं पञ्चधा विभजेयातां चतुरीं-
 शान् ब्राह्मणस्वादद्यादेकं शूद्रः । अथ ब्राह्मणस्य अत्रियस्य
 वा अत्रियवैश्यो स्यातां तदा तदनं पञ्चधा विभजेयातां
 त्रीनंगान् अत्रियस्वादद्याद्वावंशी वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य
 अत्रियस्य वा अत्रियशूद्रो पुत्री स्यातां तदा तदनं चतुर्धा
 विभजेयातां त्रीनंगान् अत्रियस्वादद्यादेकं शूद्रः । अथ
 ब्राह्मणस्य अत्रियस्य वैश्यस्य वा वैश्यशूद्रो पुत्री स्यातां
 तदा तदनं त्रिधा विभजेयातां द्वावंशो वैश्यस्तादद्यादेकं
 शूद्रः । अथैकपुत्रा ब्राह्मणस्य ब्राह्मणचत्रियवैश्यः सर्वहरः ।
 अत्रियस्य राजन्यवैश्यो । वैश्यस्य वैश्यः । शूद्रः शूद्रस्य ।
 द्विजातीनां शूद्रस्त्वेकः पुत्रोऽर्द्धहरः । अपुत्रकृत्यस्य वा
 गतिः सामादिस्य द्वितीयस्य । मातरः पुत्रभागात्तु सारिष-
 भागहारिण्यः । अनूदाय दुहितरः । समवर्णाः पुत्राः सम-
 नंगानादशुः । ज्येष्ठाय ज्येष्ठमुद्वारं ददुः । यदि द्वौ ब्राह्म-
 णोपुत्रौ स्यातामेकं शूद्रापुत्रं मातरः ब्राह्मणपुत्रापदौ भागा-
 नादद्यातामेकं शूद्रापुत्रः । अथ शूद्रापुत्रादुभौ स्यातामेकौ-
 ब्राह्मणोपुत्रस्तदा षड्विभक्तमयार्धमा चतुरींशान् ब्राह्मण-

स्वाद्यादृष्टावंगौ शूद्रापुत्रौ । अनेन क्रमेणान्यथाप्यंगक-
न्यना भवति ।

विभक्ताः सहजीवन्तो विभजिन् पुनर्यदि ।
समस्तत्र विभागं सज्जैरष्ट तत् न विद्यते ॥
अनुपघ्नन् पितृद्रव्यं अमेण यदुपार्जितम् ।
स्वयमीहितलब्धं तत्राकामो दातुर्महति ॥
पैतृकन्तु यदा द्रव्यमनवाप्य यदाप्नुयात् ।
न तत पुनर्भजेत् सार्द्धमकामं स्वयमर्जितम् ॥
वस्तुं पञ्चमलङ्कारः लतासमुदकं स्त्रियः ।
योगक्षेमं प्रचारय न विभान्यश्च पुस्तकम् ॥
॥ इति वैष्णवे धर्माशास्त्रे अष्टादशोऽध्यायः ॥

मृतं द्विजं न शूद्रेण निर्हरेयेत् । न शूद्रं द्विजेन ।
पितरं मातरश्च पुत्रा निर्हरेयुः । न द्विजं पितरमपि शूद्रा-
ब्राह्मणमनाथं ये ब्राह्मणा निर्हरन्ति ते स्वर्गलोकभाजः ।
निर्हृत्य च यान्धवं प्रेतं सत्कृत्या प्रदक्षिणेन चिरामभिगम्यासु-
मवाससो निमज्जनं कुर्युः । प्रेतस्योदकमिर्वपणं कृत्वैकपिण्डं
कुशेषु दद्यात् । परिवर्तितवाप्तसद्य निम्बपत्राणि विदग्ध-
हार्यश्मनि पदन्यासं कृत्वा गृहं प्रविशेयुः । अनतायान्मो-
क्षिण्युः चतुर्थे दिवसेऽग्निसहयं कुर्युः । तेषां गङ्गाश्रमि-
प्रक्षेपः । यावत् महर्षमस्य पुरुषस्य गङ्गाश्रमि तिष्ठति
तापहर्षमहन्नापि स्वर्गलोकमधि तिष्ठति । यावदागौचं
तापत प्रेतस्योदकं पिण्डमेकत्र दद्यात् । शीतनशानाय
भवेत् । पर्मासागनाय । स्यष्टिनगायिभ्यः । पृथक् गायि-
नय । पामासिष्क स्यागौचान्ते कृतश्मशुकर्माणि द्विलक्षकैः

सर्पपक्कैर्वा स्नाताः परिवर्त्तितवाससो गृहं प्रविशेयुः ।
तत्र शान्तिं कृत्वा ब्राह्मणानाञ्च पूजनं कुर्युः । देवाः परो-
क्षदेवाः प्रत्यक्षदेवा ब्राह्मणाः । ब्राह्मणैर्लोका धार्यन्ते ।

ब्राह्मणानां प्रसादेन दिवि तिष्ठन्ति देवताः ।

ब्राह्मणमिहितं वाक्यं न मिथ्या जायते क्वचित् ॥

यद्ब्राह्मणसुष्टुतमा वदन्ति तद्देवताः प्रत्यभिनन्दयन्ति ।

तुष्टेषु तुष्टाः सततं भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥

दुःखान्वितानां मृतवान्धवानामाश्वासनं कुर्युरदीनसत्त्वाः ।

वाक्यैस्तु यैर्भूमि तवाभिधासेर वाक्यान्त्यहं तानि मनोऽभिरामे ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

यदुत्तरायणं तदहर्देवानाम् । दक्षिणायणं रात्रिः ।

सम्बत्सरोऽहोरात्रः तन्निशता मासः मासा द्वादश वर्षम् ।

द्वादशवर्षशतानि दिव्यानि कलियुगम् । द्विगुणानि द्वापरम् ।

त्रिगुणानि चेता चतुर्गुणानि कृतयुगम् द्वादशवर्षसहस्राणि

दिव्यानि चतुर्युगम् । चतुर्युगानां लोकसप्ततिर्मन्वन्तरम् ।

चतुर्युगसहस्रञ्चकल्पः । स च पितामहसप्राहः । तावती

चासत्र रात्रिः । एवंविधेनाहोरात्रेण मासवर्षगणनया सर्वं

सैव ब्रह्मणो वर्षयतमायुः । ब्रह्मायुषा च परिच्छिन्नः पौरुषो

दिवसः । तस्यान्ते महाकल्पः । तावत्येवासत्र निशा ।

पौरुषाणामहोरात्राणामतीतानां संख्यैव नास्ति । न च

भविष्याणाम् । अनाद्यन्तता कालस्य ॥

एवमस्मिन्नविरालम्बे काले सततयार्थिनि ।

न तद्भूतं प्रपश्यामि स्थितिर्यस्य भवेद्भ्रुवा ॥

— आद्याः सिकताधारास्तथा वर्षति वासवे ।

शक्या गणयितुं लोके न व्यतीताः पितामहाः ॥
 चतुर्दश विनश्यन्ति कल्पे कल्पे सुरेश्वराः ।
 सर्वलोकप्रधानाश्च मनवश्च चतुर्दश ॥
 बह्वनीन्द्रसहस्राणि दैत्येन्द्रनियुतानि च ।
 विनष्टानीह कालेन मनुजेष्वथ का कथा ॥
 राजर्षयश्च बहवः सर्वे समुदिताश्रुणैः ।
 देवा ब्रह्मर्षयश्चैव कालेन निधनं गताः ॥ .
 ये समर्था जगत्त्रिभिन् सृष्टिसंहारकारिणः ।
 तेऽपि कालेन लीयन्ते कालो हि दुरतिक्रमः ॥
 आक्रम्य सर्वः कालेन परलोकश्च नीयते ।
 कर्मपाशवशो जन्तुः का तत्र परिदेवना ॥
 जातस्य हि ध्रुवो मृतमध्वं जन्म मृतस्य च ।
 अथ दुष्परिहार्येऽस्मिन्नास्ति लोके सहायता ॥
 शोचन्तो नोपकुर्वन्ति मृतस्येह जना यतः ।
 अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः स्वयत्कृतः ॥ .
 सुकृतं दुष्कृतञ्चोभौ सहायो यस्य गच्छतः ।
 बान्धवैस्तथ किं कार्यं शोचन्निरयवा न वा ॥
 बान्धवानामगौचे तु स्थितिं प्रेतो न विन्दति ।
 अतस्त्वभ्येति तानेव पिण्डतोयप्रदायिनः ॥
 अर्घ्याक् सपिण्डीकरणात् प्रेतो भवति यो मृतः ।
 प्रेतलोकगतस्यान्नं सीदकुम्भं प्रयच्छत ॥
 पितृलोकगतस्यान्नं यादे मुहूर्त्ते स्वधामयम् ।
 पितृलोकगतस्यास्य तस्माच्छ्राद्धं प्रयच्छत ॥
 देयत्वे यातनास्याने तिर्यग्योनिं च ।

मानुषे च तथाप्रीतिं यातुं दत्तं स्ववान्धवैः ॥
 प्रेतस्य यादवक्तुं यं पुष्टिः याद्वे हते ध्रुवम् ।
 तस्माच्छ्राद्धं सदा कार्यं शोकं त्वक्ता निरर्थकम् ॥
 एतावदेव कर्त्तव्यं सदा प्रेतस्य बन्धुभिः ।
 नोपकर्त्तव्यं शोकात् प्रेतस्यात्मनएव वा ॥
 दृष्ट्वा लोकस्यनाक्रमं त्रिगम्याणां च बान्धवान् ।
 धर्ममेकं सहायार्थं वरयध्वं सदा नराः । ॥
 मृतोऽपि बान्धवः शक्तो नानुगन्तुं नरं मृतम् ।
 छायावर्जं हि सूर्यस्य याम्यः पन्था विरुध्यते ॥
 धर्मैकोऽनुयात्येनं यत्र कचन गामिनम् ।
 नम्यसारे मृत्लोकेऽस्मिन् धर्मां कुरुत मा चिरम् ॥
 शतः कार्यमद्य कुर्यात् पूर्याहे चापराधिकम् ।
 न हि मतीयते मृत्युः कृतं वाप्य न वाऽकृतम् ॥
 चेत्तापगृह्णामस्तमन्यत्र गतमानसम् ।
 हफीवीरणमामाद्य मृत्युरादाय गच्छति ॥
 न कालस्य प्रियः क्वचिद्दृष्ट्यस्य न प्रियते ।

तथा पूर्वकृतं कर्म कर्त्तारं विन्दते ध्रुवम् ॥
 अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि चाप्यथ ।
 अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥
 देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धोरेस्तत्र न संघाति ॥
 गृह्णातीह यथा वस्त्रं त्यक्त्वा पूर्वधृताम्बरम् ।
 गृह्णात्येवं नवं देहं देही कर्मनिबन्धनम् ॥
 नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
 न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥
 अश्वेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।
 नित्यः सततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥
 अश्वत्थोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
 तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हथ ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥

अथाशौचव्यपगमे सुस्नातं सुप्रक्षालितपाणिपाद आचा-
 न्तस्वेवंविधान् ब्राह्मणान् यथाशक्त्युदद्यु खान् गन्धमान्य-
 वस्त्रालङ्कारादिभिः पूजितान् भोजयेत् । एकवस्त्रान् नूहेतै-
 कोद्दिष्टे । उच्छिष्टसन्निधावेकमेव तन्नामगोत्राभ्यां पिण्डं
 निर्वपेत् । भुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु दक्षिणयाभिपूजितेषु प्रेत-
 नामगोत्राभ्यां दत्ताचर्योदकद्यतुरङ्गलपृथ्वीस्तावदन्तरास्ता-
 वदधःखाता वितस्थांयतास्त्रिस्त्र. कर्षू कुर्यात् । कर्षू समीपे
 चाग्निवयमुपसमाधाय परिस्तीर्य तत्रैकैकस्मिन्नाहुतिवयं
 जुहुयात् । सीमाय पितृमने स्वधा नमः । अग्नये कव्यवाह-
 नाय स्वधा नमः । यमाग्राङ्गिरसे स्वधा नमः । स्यामवये च

प्राग्वत्पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् । अन्नदधिघृतमधुमांसैः कर्पूत्रं
 पूरयित्वैतदिति जपेत् । एवंमृताह्ने प्रतिमासं कुर्यात् ।
 सम्यत्मरान्ते प्रेताय तत्पितृ तत्पितामहाय तत्प्रपिता-
 महाय च ब्रह्मणान् देवपर्वाण् भोजयेत् । अत्राग्नीकरण
 मावाहनं पाद्यञ्च कुर्यात् । सप्त जतु त्वा पृथिवीसमानीव-
 इति च प्रेतपाद्यपात्रे पितृपाद्यपात्रत्रये योजयेत् । उच्छिष्टं
 सन्निधौ पिण्डचतुष्टयं कुर्यात् । ब्राह्मणाय स्वाचान्तार्-
 दत्तदनिष्पाद्यागुन्नञ्च मिसर्जयेत् । ततः प्रेतपिण्डं पाद्य-
 पानोदकवत् पिण्डत्रये निदध्यात् । कर्पूत्रसन्निधौऽप्येव
 मेव । सपिण्डीकरणं मासिकार्थवद्द्वादशाहं यावत् कृत्वा
 तयोदगे ह्नि वा कुर्यात् । मन्त्रवर्जं हि शूद्राणां द्वादशी-
 ऽह्नि । सम्यत्सराभ्यन्तरे यद्यधिमासी भवेत्तदा मासिकार्थं
 दिनमेकञ्च वर्धयेत् ।

सपिण्डीकरणं स्तोत्रेणा काव्यमेवं तथा भवेत् ।

यावज्जीव तथा कुर्याच्छ्राद्धन्तु प्रतियत्सरम् ॥

अर्वाक्ष सपिण्डीकरणं यस्य सम्यत्मरात् कृतम् ।

तृस्याप्यथ सोदकुम्भा दद्याद्द्वयं द्विजन्मने ॥

इति योगवे धर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणस्य सपिण्डानां जननमरणयोर्द्वादशाहमशीचम् ।

द्वादशाहं राजन्त्यस्य । पञ्चदशाहं वैश्यस्य । मासः शूद्रस्य ।

सपिण्डता च पुनरेवमात्रे विनियर्तितं । अशीचे होमदान

प्रतिद्वन्द्व्याध्यागं नियर्तितं । नाशीचे कस्यचिद्वत्तत्तयोऽप्यात् ।

ब्राह्मणानां श्रान्तमगाधे यः मण्डपेयाग्रमश्नाति तस्य तावदशीचं

यावत्तपोऽयम् । अशीचापगमे प्राग्वत्तत् कुर्यात् । सप्तर्षिप्या-

शौचे द्विजो भुक्त्वा स्रवन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्तिरघमर्षणं
जम्भोत्तीर्य गायत्र्यष्टसहस्रं जपेत् । क्षत्रियाशौचे ब्राह्मण-
स्त्वेतदेवोपोषितः कृत्वा शुद्धति । वैश्याशौचे राजन्यश्च ।
वैश्याशौचे ब्राह्मणस्तिरालोपोषितश्च । ब्राह्मणाशौचे राजन्यः
क्षत्रियाशौचे वैश्यः स्रवन्ती मासाद्य गायत्रीशतपञ्चकं जपेत् ॥

वैश्यश्च ब्राह्मणाशौचे गायत्र्यष्टगतं जपेत् ।

शूद्राशौचे द्विजो भुक्त्वा प्राजापत्यव्रतश्चरेत् । शूद्रश्च
द्विजाशौचे स्नानमाचरेत् । शूद्रः शूद्राशौचे स्नातः 'पञ्चगव्यं'
पिबेत् । पत्नीनां दासानामानुलोभ्येन स्वामिनस्तुल्यमशौचम् ।
मृते स्वामिन्याम्नोयम् । हीनवर्णानामधिकवर्णेषु तदपगमे
शुद्धिः । ब्राह्मणस्य क्षत्रविट्शूद्रेषु पद्मालविरात्रैकरात्रैः ।
क्षत्रियस्य विट्शूद्रयोः पद्मालविरात्राभ्याम् । वैश्यस्य शूद्रेषु
पद्मात्रेण । मासतुल्यैरहीरात्रैर्गर्भस्त्रात्रैः । जातमृते मृतजाते
या कुलस्य सद्यःशौचम् । दन्तजाते बाले प्रेते सद्यएव ।
नास्याग्निसंस्कारो नोदकक्रिया । दन्तजाते त्वक्तचूडे त्वही-
रात्रेण । कृतचूडे त्वसंस्तुते विरात्रेण । ततः परं यथोक्तजा-
नेन । स्त्रोणां विवाहः रुक्ता. ८. । संस्तुतास्तु स्त्रोयुनाशौचं
भवति पितृपक्षे । तत्प्रसवमरणे चेत् पितृगृहे स्यातां तद्वै-
करात्रं विरात्रश्च । जननाशौचमध्ये यद्यपरं जननाशौचं
स्यात्तदा पूज्याशौचव्यपगमे शुद्धिः । रात्रिगेषु दिनद्वयेन ।
प्रभाते द्विगत्रयेण । मरणाशौचमध्ये प्रातिमरणेऽप्येवम् ।
श्रुत्वा देशान्तरस्य जननजरणे गेषेण शुद्धेत् । व्यतीतिशौचे
गम्यत्मरान्तम्वैकरात्रेण । ततः परं स्नानेन । प्राचार्यं
मातानहं च व्यतीते विरात्रेण ॥

धान्या शुद्धयन्ति विद्वांसो दानेनाकार्यकारिणः ।

प्रच्छन्नपापा जप्येन तपसा वेदवित्तभाः॥

मृत्तोयैः शुद्धयते शोध्यं नदी वेगेन शुद्धयति ।

रजसा स्त्री मनीदुष्टा संन्यासेन द्विजोत्तमाः ॥

अङ्गिर्गात्राणि शुद्धयन्ति मनः सत्येन शुद्धयति ।

विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्धयति ॥

एष शौचस्य ते प्रोक्त शारीरस्य विनिर्णयः ।

नानाविधानां द्रव्याणां शुद्धेः शृणु विनिर्णयम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

शारीरैर्मलैः सुराभिर्मद्यैर्वा यदुपहतं तदत्यन्तोपहतम् ।

अत्यन्तोपहतं सर्व्व लोहभाण्डमग्नौ प्रक्षिप्तं यद्येवम् । मणि-
मयमश्ममयमजश्च सप्तरात्रं महीनिखनेन । शृङ्गदंष्ट्रास्थि-
मयं तक्षणेन । दारवं मृगयश्च जह्यात् । अत्यन्तोपहतस्य
वस्त्रस्य यत्प्रक्षानितं विरज्येत तच्छिन्ध्यात् । सौवर्णराज-
तम्रमणिमयानां निर्लेपानामग्निः शुद्धिः । अश्ममयानाञ्च-
ममानां प्रहाणाञ्च । चरसुकुम्बवाणामुष्णे नान्मसा । यज्ञ-
कर्मणि यज्ञपात्राणां पाणिना संमार्ज्जनेन । स्फागूर्पशकट-
सुपमोन्मूलानां प्रोक्षणेन । गयनयानासनानाञ्च । बह-
नाञ्च धान्याजिनरत्नतान्तवैदलस्रवकार्पासपाससाञ्च ।
गाकमूलफलपुष्पाणाञ्च । दण्डकाष्ठशुष्कपत्राणानां च । एते-
षां प्रधानमेव । अम्बानाञ्च । जपैः कौशेयाविकयोः । अरि-
ष्टकैः कुतपानाम् । शीफलैरंशुपदानाम् । गौरसर्पपैः क्षी-
माणाम् शृङ्गास्थिदन्तमयानाञ्च । पद्माक्षिर्भृगसोमिकानाम् ।
ताम्ररोतितिपुसीसुनवानामस्तेऽन्तेऽत्र ॥ १००० ॥ तास्यमो-

हयोः । तच्चणेन दारवाणाम् । गोबालैः फलसम्भवानाम् ।
 प्रोक्षणेन संहतानाम् । उत्पवनेन द्रव्याणाम् । शुद्धादीना-
 मिष्टुविकाराणां प्रभूतानां गृह्णनिहितानां वार्यग्निदानेन ।
 सर्वलवणानाञ्च । पुनः पाकेन मृण्मयानाम् । द्रव्यवत्कृतशौ-
 चानां देवतार्चानां भूयः प्रतिष्ठापनेन । असिदस्यान्नस्य या-
 वन्मातृमुपहतं तन्मातृं परित्यज्य शिपस्य कण्डनप्रक्षालने
 कुर्यात् । द्रोणाद्यधिकं सिद्धमन्नमुपहतं न दुष्यति । तस्यो-
 पहतमात्मपास्य गायत्र्याभिमन्त्रितं सुवर्णाभः प्रक्षिपेत्
 वस्तस्य च प्रदशयेदग्नेः ।

पक्षिजग्धं गवात्रातमवधूतमवस्तुतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च मृदः क्षेपेण शुद्ध्यति ॥
 यावन्मातृमुपहतं तन्मातृं परित्यज्य शिपस्य कण्डनप्रक्षालने
 कुर्यात् । द्रोणाद्यधिकं सिद्धमन्नमुपहतं न दुष्यति । तस्यो-
 पहतमात्मपास्य गायत्र्याभिमन्त्रितं सुवर्णाभः प्रक्षिपेत्
 वस्तस्य च प्रदशयेदग्नेः ।
 पक्षिजग्धं गवात्रातमवधूतमवस्तुतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च मृदः क्षेपेण शुद्ध्यति ॥
 यावन्मातृमुपहतं तन्मातृं परित्यज्य शिपस्य कण्डनप्रक्षालने
 कुर्यात् । द्रोणाद्यधिकं सिद्धमन्नमुपहतं न दुष्यति । तस्यो-
 पहतमात्मपास्य गायत्र्याभिमन्त्रितं सुवर्णाभः प्रक्षिपेत्
 वस्तस्य च प्रदशयेदग्नेः ।
 पक्षिजग्धं गवात्रातमवधूतमवस्तुतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च मृदः क्षेपेण शुद्ध्यति ॥
 यावन्मातृमुपहतं तन्मातृं परित्यज्य शिपस्य कण्डनप्रक्षालने
 कुर्यात् । द्रोणाद्यधिकं सिद्धमन्नमुपहतं न दुष्यति । तस्यो-
 पहतमात्मपास्य गायत्र्याभिमन्त्रितं सुवर्णाभः प्रक्षिपेत्
 वस्तस्य च प्रदशयेदग्नेः ।
 पक्षिजग्धं गवात्रातमवधूतमवस्तुतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च मृदः क्षेपेण शुद्ध्यति ॥
 यावन्मातृमुपहतं तन्मातृं परित्यज्य शिपस्य कण्डनप्रक्षालने
 कुर्यात् । द्रोणाद्यधिकं सिद्धमन्नमुपहतं न दुष्यति । तस्यो-
 पहतमात्मपास्य गायत्र्याभिमन्त्रितं सुवर्णाभः प्रक्षिपेत्
 वस्तस्य च प्रदशयेदग्नेः ।

अनौरसेषु पुत्रेषु जातेषु च स्मृतेषु च । परपूर्वांसि
 भार्यासु प्रसूतासु स्मृतासु च । आचार्यपत्नीपु-
 त्रोपाध्यायमातुनग्वशुरग्वगृह्यसहाध्यायिभिर्येष्वतीतेष्वेकरा-
 त्रेण । स्वदेशराजनि च । असपिण्डे स्ववेश्मनि
 स्मृते च । भृश्वग्न्यनागकाम्बुसग्रामविद्युन्नृपहताना नाशो
 चम् । न राज्ञा राजकर्मणि । न व्रतिना व्रते । न सन्निष्ठा
 सखे । न कारुणा स्वकर्मणि । न राजाज्ञाकारिणा तदि-
 च्छया । न देवप्रतिष्ठाप्रवाहयो पूर्वसंभृतयो । न देशवि-
 प्रवे । आपद्यपि च कष्टायाम् । आत्मत्यागिन पतिताय
 नागोचीदकभाज । पतितस्य दासो स्मृतेऽङ्घ्रिपादाभ्या घट-
 मपवर्जयेत् । उद्वन्धनमृतस्य य पाशं छिन्द्यात् स तप्तक-
 ष्ण्डेण शुद्धयति । आत्मवातिना सम्कर्त्ता च । तदशुपातकारो
 च । सर्वम्येष प्रेतस्य बान्धवै सहानुपातं कृत्वा स्नानेन ।
 अकृते त्वम्यिमज्जये सचेनस्नानेन । द्विजं शूद्रप्रेतानुगमनं
 कृत्वा स्रवस्तीमासाद्य तन्निमग्नस्त्रिगधमर्पणं जीमन्तीर्थं
 गायत्राष्टमङ्गस्रं त्रयेत् । द्विजप्रेतम्याष्टमत् । शूद्रं प्रेतानु-
 गमनं कृत्वा स्नानमाचरेत् । चिताधूमसेवने सर्वे वर्णा
 स्नानमाचरेयुः । मेषुने दुस्वप्ने रुधिरपगतकण्ठे घमनं
 विगमयेत् । श्मशुकर्मणि कृते च । ययस्पर्शश्च मृदा रज-
 मलापाण्डानुपायः । भग्नवर्णं पञ्चनयगव्यं तदस्थिं मस्त्रे-

पीत्वा स्नात्वा निष्टीव्य वासः परिधाय रथ्यामाक्रम्य मूलपु-
रोषे कृत्वा पञ्चनखस्य मखेहास्थि स्पृष्ट्वा चाचामेत् ।
चाण्डालस्तेच्छसम्भाषणे च । नाभेरधस्तात् प्रवाहेषु च
कायिकैर्मलैः सुराभिर्व्योपहतो मृत्योयैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य शुद्ध-
ति । अन्यतोपहतो मृत्योयैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य स्नानेन । वक्तोप-
हतस्तूपोष्य स्नात्वा पञ्चगव्येन । दशनकुक्षदोपहतश्च ॥

वसा शुक्रमसृङ्गजामूलविट्कर्णविड्गन्धः ।

क्षेष्माशुद्रूपिका खेदो द्वादशैते नृणां मलाः ॥

गौडी माध्वी च पैठी च विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।

यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजातिभिः ॥

माधूकमैश्वरं टाडं कौलं खार्जूरपाणसे ।

मृद्विहारसमाध्वीके मैरयं नारिकेलजम् ॥

अभिधानि द्दशैतानि मद्यानि ग्राह्यण्यस्य च ।

राजन्यथैव वैश्यस्य स्पृष्टेतानि न दुष्यतः ॥

गुरोः प्रेतस्य शिष्यस्य पितृमेधं समाचरन् ।

प्रेताहारैः समं तत्र दशरालेण शुष्यति ॥

आचार्यं स्वमुपाध्यायं पितरं मातरं शुकम् ।

निहृत्य तु व्रतौ प्रेतान्न व्रतेन वियुष्यते ॥

आदिष्टी नोदकं कुर्यादान्नतस्य समापनात् ।

समाप्ते तूष्कं कृत्वा तिरालेण विशुद्ध्यति ॥

ज्ञानंतपोऽग्निराहारो मृगमनोवांसुप्रपाञ्चनम् ।

वायुः कर्माकार्ककालौ च शुद्धिकर्तृणि देहिनाम् ॥

सर्वेषामिव शौचानामन्नशौचं परं स्मृतम् ।

योऽन्ने शुचिर्हि स शुचिर्न मृदारिशुचिः शुचिः ॥

कूपवत् कथिता शुद्धिर्महत्सु च न दूषणम् ॥
 मीर्णि देवां पवित्राणि ब्राह्मणानामकम्पयन् ।
 अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥
 नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पण्यं यच्च प्रसारितम् ।
 ब्राह्मणान्तरितं भोक्ष्यमाकराः सर्वएव च ॥
 नित्यमाख्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने ।
 प्रशवे च शुचिर्वत्सः श्वा मृगग्रहणे शुचिः ॥
 श्वभिर्हतस्य यन्मांसं शुचि तत् परिकीर्तितम् ।
 क्रथाद्विद्य हतस्थान्यैवाण्डालाद्यैश्च दस्युभिः ।
 ऊर्ध्वं नाभेर्यानि खानि तानि मेध्यानि निर्दिशेत् ।
 यान्यधस्तान्यमेध्यानि देहाच्चैव मलाद्युत्तराः ॥
 भक्षिका विप्रपुत्राया गौर्गजाश्चमरीचयः ।
 रजोभूर्वायुरग्निश्च मार्जारश्च सदा शुचिः ॥
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्या विप्रोऽह्ने न यान्ति वा ।
 न श्मश्रूणि गतान्यास्यं न दन्तान्तरवेष्टितम् ॥
 श्मश्रूणि विन्दवः पादौ य आचामयत परान् ।
 भौमिकेष्टे समाप्तेया न तैरप्रयती भवेत् ॥
 उच्छिष्टे न तु सशृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ।
 अनिधानैव तद्द्रव्यमाशान्तं शुचितामियात् ॥
 मार्जनोपाङ्गनैवश्म प्रोक्षणैश्च पुस्तकम् ।
 समार्जनैनाङ्गनेन सेकेनोद्वेष्टुनेन च ॥
 टाहनेन च भुक् शुद्धिर्वाग्निनाप्यथवा गवाम् ।
 गावः पवित्रं महत्त्वं गोषु भोक्ता प्रतिष्ठिताः ।
 गायो गितन्वते यज्ञं गावः सर्वाधत्तनाः ॥

भोमूनं गोमयं सर्पिः क्षीरं दधि च रोचना ।

पङ्कजमेतत्परमं मङ्गल्यं सर्वदा गवाम् ॥ १

शुद्धोदकं गवां पुण्यं सर्वघविनिसूदनम् ।

गवां कण्डूयनश्चैव सर्वैकलम्पनाशनम् ।

गवां भासप्रदानेन स्वर्गलोके महीयते ॥

गवां हि तीर्थे वसतीह गङ्गा पुष्टिस्तथा सा रजसि प्रवृत्ता ।

वाङ्मनोः करीषे प्रणतौ च धर्मस्तासां प्रणामं सततञ्च कुर्यात् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ ब्राह्मणस्य वर्णानुक्रमेण चतस्रो भार्या भवन्ति ।

तिस्रः क्षत्रियस्य । द्वे वैश्यस्य । एका शूद्रस्य । तासां

सर्वस्वावेदने पाणिन्याहः । असर्वस्वावेदने शरः क्षत्रिय-

कन्यया । प्रतीदो वैश्यकन्यया । वसनदशान्तः शूद्रकन्यया ।

न सगोत्रां न समानापप्रवरां भार्यां विन्देत् मातृतत्त्वा

पञ्चमात् पुरुषात् पित्रतयासप्तमात् । नाकुलीनाम् नच

व्याधिताम् । नाधिकाङ्गीम् । न हीनाङ्गीम् । नातिक्ल

पिताम् । ॥ वाचाटाम् । अथाष्टौ विवाहा भवन्ति ।

ब्राह्मो दैव भार्यः प्राजापत्यो गान्धर्व आसुरो राजसः पैशा-

चक्षेति । आहूय गुणवती कन्यादानं ब्राह्मः । यज्ञस्य ऋत्विजे

दैवः । गोमिथुनग्रहणेनार्यः । प्रार्थिताप्रदानेन प्राजाप-

त्यः । इयोः सकामयोर्भार्तापितृरहितो योगो गान्धर्वः ।

ऋयेणासुरः । युद्धहरणेन राजसः । सुप्तप्रसत्ताभिगमनात्

पैशाचः । एतेष्वान्यायत्वारो धर्म्याः । गान्धर्वोऽपि राज-

न्यानाम् । ब्राह्मोपुत्रः पुरुषानेकविंशतिं पुनीते । दैवो-

पुत्रचतुर्दश । भार्योपुत्रश्च सप्त । प्राजापत्यचतुरः । माघेण

विवाहेन कन्यां ददद्ब्रह्मलोकं गमयति । दैवेन स्वर्गम् ।
 प्राजापत्येन देवलोकम् । गान्धर्वेण गन्धर्वलोकं गच्छति ।
 पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो मातामहो माता चेति क-
 न्याप्रदा । पूर्वाभावे प्रकृतिस्थः पर पर ।

ऋतुतयमुपास्यैव कन्या कुर्यात् स्वयम्बरम् ।

ऋतुचये व्यतीते त प्रभवत्यात्मन सदा ॥

प्रियवेश्मनि या कन्या रजं पश्यत्यसंस्कृता ।

सा कन्या वृषलो ज्ञेया हरंस्तां न विदुष्यति ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ स्त्रीणां धर्माः । भर्तुः समानव्रतचारित्वम् । शय-

नशुभ्रगुरुदेवतातिथिपूजनम् । सुसंस्कृतोपस्करता । अमुक्त-

वृक्षता । सुगुप्तभाण्डता । मूलक्रियाम्बनभिरति । मङ्गला-

चारतत्परता । भर्तारि प्रवासितेऽप्रतिकर्मक्रिया । परगृहेष्व-

नभिगमनम् । द्वारदेशगवाक्षकीपु नावस्थानम् । सर्वकार्म-

॥ ॥ वात्ययौवनवाक्केष्वपि पिष्टभर्तुपुत्राधीनता ।

मृते भर्तारि ब्रह्मचर्यं तदन्वारोदण वा ।

नास्ति स्त्रीणां पृथक्पत्नी न व्रत नापुत्रपोषणम् ।

पतिं गुह्ययते यत्तु तेन स्वर्गे महीयते ॥

पत्यो लीयति या योपिदुपवासवतश्चरत् ।

आयुः सा हरते भर्तुर्नरकश्चैव गच्छति ॥

मृते भर्तारि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्यं व्यपस्यता ।

स्वर्गं गच्छत्यपुत्रापि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

सप्तर्षीम् ऋषीभ्यो विद्यमानामु ऋषेभ्यो सप्त धर्म-

कार्यं कुर्यात् । मित्रासु च कनिष्ठयापि समानवर्णया ।
समानवर्णाभावे त्वनन्तरयैवापदि च । नन्वेव द्विजः शूद्रया ।

द्विजस्य भार्या शूद्रा तु धर्मार्थे न भवेत् क्वचित् ।

एत्यर्थमेव सा तस्य रागान्धस्य प्रकीर्तिता ॥

हीनजातिश्चित्तं मोहादुद्वहन्तो द्विजातयः ।

कुलान्येव नयन्त्यागु ससन्तानान्नि शूद्रताम् ॥

दैवपितृप्रतिथेयानि तत्प्रधानानि यस्य तु ।

नादन्ति पितृदेवासु न च स्वर्गं स गच्छति ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥

गर्भस्य स्पष्टताज्ञाने निपेक्षकम् । स्पन्दमात् पुरा पुंस्रवनम्

पठेऽष्टमे वा सौमन्तोन्नयनं । ज्ञाते च दारके जातकम् ।

अगौचव्यपगमने नामधेयं । मङ्गल्यं ब्राह्मणस्य । बलवत् क्षत्रि-

यस्य । धनोपेतं वैश्यस्य । लुगुक्षितं शूद्रस्य । चतुर्थे मासप्रादि-

त्यदर्शनम् । पठेऽश्वप्रायनम् । तृतीयेऽर्धे चूडाकरणम् ।

एताएव क्रियाः स्त्रीणाममन्त्रकाः । तासां समन्त्रको विवाहः ।

गर्भाष्टमेऽर्धे ब्राह्मणसरोपनयनं । गर्भैकादशे रात्रिः ।

गर्भद्वादशे विश्वं । तेषां सुपञ्ज्यावत्त्वजमथो मोक्षत्रं । का-

र्पासशष्पाविकान्युपवीतानि वासांसि च । मार्गवैयाघ्रवा-

स्तानि चर्माणि । पालाशस्तादिरोडुम्बरा दण्डाः । केशा-

न्तललाटनासादिशतुल्याः सर्व्व एव या । भवद्वाद भवन्मध्यं

भवदन्तश्च भैक्षचरणम् ।

आपीड्यथाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्त्तते ।

आद्वाविंशत् चतुर्विंशत् चतुर्विंशतेर्विंश ॥

अतलङ्घ्यं त्रयोऽप्येते यथाकालमभस्तृताः ।

सावित्री पतिता ब्राह्म्या भवन्त्यर्थविगर्हिताः ॥

यद्वयस्य विहितं चर्म यत्सूत्रं या च मेखला ।

यो दण्डो यश्च वसनं तत्तदस्य त्रतेष्वपि ॥

मेखलामजिबं दण्डमुपवीतं कमण्डलुम् ।

अप्सु प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्त्रवत् ॥

॥ इति वैशाखे धर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ ब्रह्मचारिणां गुरुकुले वासः । सन्यास्योपासनम् ।
पूर्वा सन्या जपेत्तिष्ठन् पश्चिमामासीन । कालहयमभिषे-
काग्निकर्मकरणम् । अप्सु दण्डवन्मज्जनम् । आहता-
ध्ययनम् । गुरोः प्रियाहिताचरणम् । मेखलादण्डाजिनी-
पवीतधारणम् । गुरुकुलवर्जं गुणवत्सु भैष्याचरणम् ।
शुर्वनुप्राप्ती भैष्याभ्यवहरणम् । यादृक्ततन्त्रवग्न्युक्तपय्युभि-
तनृत्यगीतस्त्रीमधुमांसास्त्रांतीच्छिष्टप्राणिहिंसाशील परिवर्ज-
नम् । अथ शय्या । गुरोः पूर्वोत्थानं चरमं सवेगनम् ।
छतसन्योपासनय शुर्वभिवादनं कुर्यात् । तस्य च-
प्यत्यक्तकरः पादावुपसृगेत् । दक्षिणं दक्षिणेनेतरमितरेण ।
एवञ्च नामामग्राभिवादनान्ते.भी शय्यान्त निवेदयेत् ।
तिष्ठवासीन. शय्यामी भुञ्जानः पराङ्मुख्य नासग्राभिभाषणं
कुर्यात् । वासीनप्योपस्थितः कुर्यात्तिष्ठतोऽभिगच्छन्नाग-
च्छतः प्रत्युद्गम्य पराङ्गावन् धावतः । पराङ्मुख्य्याभिमुख्य
दूरम्यग्न्याग्निकमुपेत्य । शयानमग्न्यप्रणम्य । तस्य च चक्षुर्यिप्रये
न यपेष्टामनः स्यात् । नचास्य केवलं नाम द्रूयात् । गति
पेष्टाभाषितादिकं नास्य कुर्यात् । 'तदास्य निन्दापरी-
वादो. मराता न तत्र तिष्ठेत् । नास्यैकासनो भवेत् ।

मृते शिलाफलकनीयानेभ्यः । गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुव-
द्वर्त्तेत । अनिर्दिष्टो गुरुणा खान् गुरुन्नाभिवादयेत् ।
बाले समानवयसि बाध्यापके गुरुपुत्रे गुरुवद्वर्त्तेत । नास्य
पादौ प्रक्षालयेत् नोच्छिष्टमश्रीयत् । एवं वेदः वेदौ वेदान्
वा स्वीकुर्यात् । ततो वेदाङ्गानि । यस्त्वनधीतवेदोऽन्यत्र
यमं कुर्यादसौ ससन्तानः शूद्रत्वमेति न मातुरग्रे विजननं
द्वितीयं मौञ्जिबन्धनम् । तत्रास्य माता सावित्री भवति
पिता त्वाचार्यः । एतेनैव तेषां द्विजत्वम् । प्राङ्मौञ्जीब-
न्धनाद्विजः शूद्रसमो भवति ॥ ब्रह्मचारिणा सुण्डेन जटि-
लेन वा भाव्यम् । वेदस्वीकरणादूर्ध्वं गुर्वनुज्ञातस्तस्मै वरं दत्त्वा
स्त्रायात् । ततो गुरुकुलएव जन्मनः शेषं मयेत् । तत्राचार्ये
प्रेते गुरुवदगुरुपुत्रे वर्त्तेत । गुरुदारेषु सवर्णेषु वा । तद-
भावेऽग्निशुश्रूषुर्नैष्ठिको ब्रह्मचारो संप्राप् ॥

एवञ्चरति यो विप्रो ब्रह्मचर्यममनन्दितः ।

स गच्छत्युत्तमं स्थानं न चेद्वा जायते पुनः ॥

जामतो व्रतसः सेको व्रतस्थस्य द्विजन्मनः ।

अतिक्रमं व्रतस्यार्हुर्मन्त्रा ब्रह्मवादिनः ॥

एतस्मिन्नेनसि प्राप्ते वसित्वा गर्हभाजिनम् ।

सप्तागारं चरेद्भैक्ष्यं स्वकर्म परिकीर्त्तयन् ॥

तेभ्यो लब्धेन भैक्ष्येण वर्त्तयन् कैवलिकम् ।

उपसृष्टं क्षिपवणमग्नेन स विशुद्धयति ॥

स्वर्गं सिद्ध्वा ब्रह्मचारो द्विजः शुक्रमकामतः ।

स्नात्वा कर्म च यित्वा त्रिः पुनर्गमिष्य च जपेत् ॥

अशुक्लं भैक्ष्यपरणमसमिध्य च पावकम् ।

अनातुरः सप्तरात्रमवकीर्णं व्रतञ्चरेत् ॥

तच्चिदंभुदियात् सूर्यं शयानं कामकातरः ।

निस्त्रोचेद्वाप्यविज्ञानाल्पव्रतपवसेद्दिनम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥

यस्तूपनोय व्रतादेशं कृत्वा वेदमध्यापयेत्तमाचार्यः
विद्यात् । यस्त्वेनं मन्त्रेनाध्यापयेत्तमुपाध्यायमेकदशं वा ।
यो यस्य यत्ने कर्माणि कुर्यात्तत्त्वित्तिजं विद्यात् । नापरी-
क्षितं याजयेत् नाध्यापयेत् नोपनयेत् ॥

अधर्मोऽपि च यः प्राह यद्यधर्मोऽपि पृच्छति ।

तथोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं वाधिगच्छति ॥

धर्मार्थं यत् न संगतां यत्पूर्वा वापि तद्विधा ।

तत्तु विद्या न यस्याश्नुभं बीजमिवोपरि ।

विद्याह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मा शिवधिक्षेहमस्मि ।

अम्पकायानृजवेऽयताय न मां ह्रुया वीर्यवती तथा स्याम् ॥

धमेव विद्याः एचिमप्रमत्तं मेधागिनं ब्रह्मवर्ध्यापपन्नम् ।

यस्तेन दृष्टेत् फतर्माद्य नाह तस्मै मां तुया त्रिभिषाय ब्रह्मन् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

श्रावणां प्रोष्ठपदां वा च्छन्दांसुरपाकृत्वाहंपञ्चमान्
मामानधीजेत । ततस्तेषामुक्तं वदतिः कुर्याद्वागुपाश-
तानां । उल्लनगोपाकर्मणोर्मध्ये वेदांश्चाध्ययनं कुर्यात् ।
नाधीजेताहोरात्रं चतुर्दशटमीषु च । नत्वंस्तत्पञ्चमते ।
नैन्द्रपराश । न वाति चम्पयने । नाकाननर्पविदु-
त्मानिगेषु । न भूकम्पोन्कापातदिग्दाहेषु । नान्त गये

ग्रामे । न शस्त्रसंपाते । न श्वशुरगालगर्हभनिर्झादे । न
वादित्रशब्दे । न शूद्रपतितयोः समीपे । न देवतायतन-
श्मशानचतुष्पथरथ्यासु । नोदकान्तः । न पीठीपहित-
पाद । न हस्त्यश्वोद्गनीगोयानैषु । न वान्तः । न विरि-
क्तः । नाजीर्णा । न पञ्चनखान्तरागमने । न राजश्रीवि-
यगोब्राह्मणव्यसने । नोपाकर्म्मणि । नोत्सर्गे न साम-
धनावृग्ययुषो । नापररात्रमग्नौ त्यज्यते । अभियुक्तोऽप्य-
नध्यायेष्वध्ययनं परिहरेत् । यस्मादनध्यवनाधीतं नेह-
नासुक्तं फलदम् । तदध्ययनेनायुषं क्षयी गुरुशिष्ययोश्च ।
तस्मादनध्यायवर्जं गुरुणा ब्रह्मलोककामेन विद्या सच्छि-
ष्यक्षेत्रेषु वक्तव्या । शिष्येण ब्रह्मास्मावसानयोगुरो पा-
दोपसंप्रहणं कार्यम् । प्रणवश्च व्याहर्त्तव्यः । तत्र च
यद्वचोऽधीते तेनाभ्याज्येन पितॄणां ह्यतिभवंति । यदयजूंषि
तेन मधुना । यत्सामानि तेन पयसा । यच्चार्धवर्णस्तेन
मावेन । यत्पुराणितिहासवेदाङ्गधर्मशास्त्राण्यधीते तेनास्त्र-
क्षेत्रेण यद्य विद्यामासायास्त्रिंशोऽङ्गे तथा जीवेन्न सा तस्य
परलोके फलप्रदा भवेत् । यद्य विद्यया यशः परेषां हन्ति ।
अनुज्ञातयान्यस्मादधीयानात्र विद्यामादद्यात् । तदादा-
नमस्य ब्रह्मण स्तेन नरकाय भवति ।

लौकिक वैदिक वापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।

आददीत यतो ज्ञानं न तं दृष्ट्वैतं कदाचन ॥

उत्पादकब्रह्मदात्रीर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता ।

ब्रह्मजन्म हि विप्रस्य प्रेत्य चेह च शाश्वतम् ॥

कामान्माता पिता चैनं यदुत्पादयती मयि !

सम्भूतिं तस्य तां विद्यादयदयोनाविह जायते ॥

आचार्यस्तस्य यां जाति विधिवहेदपारम् ।

उत्पादयति सावितरा सा सत्या साजरामरा ॥

य आह्वणोत्पवितघेनं कर्णवन्दुःखं कुर्वन्मृतं संप्रयच्छन् ।
तं वै मन्येत् पितरं मातरश्च तस्मै न दृष्टेत् कृतमस्य जानन् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिंशोऽध्यायः ॥

तयः पुरुषस्यातिगुरयो भवन्ति । माता पिता आचार्य-
यत्रय । तेषां नित्यमेव शत्रूपुणा भवितव्यम् । यत्ते ब्रूयु-
स्तत्कुर्यात् । तेषां प्रियहितमाचरेत् । न तैरननुज्ञातः
किञ्चिदपि कुर्यात् ।

एतएव त्रयो वेदा एतएव त्रयं सुराः ।

एतएव त्रयो लोका एतएव त्रयोऽग्नयः ॥

पितागार्हपत्योऽग्निर्देतिगाग्निर्माता गुरुराह्वनीयः ।

सर्वे तस्याहता धर्मा यम्येते तय आहताः ॥

अनाहतास्तु यस्येते सर्वान्तस्थाफलाः क्रियाः ।

इमं लोकं मातृभक्त्या पितृभक्त्या तु मधमम् ॥

गुरुशत्रूपया त्वेवं ब्रह्मलोकं समनुते ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

राजर्त्विक्ष्योत्रियाधर्मेप्रतिषेधुरपाधरायपितृधामाता-
महमातुनम्यशुरत्येष्ठभ्रातृमम्वन्विनद्यान्वार्यवत् । पत्न्या
एतेषां भयणीः । मांलष्यसा पितृष्यसा ज्येष्ठा स्वसा च ।
नृगुणविलयमातुनर्त्विजां कनीयसां प्रत्युत्थानमेवाशि-
वादनम् । शोचवर्णानां गुरुपत्नीनां दूरादभिवादनं न
पादोपमंभयंनम् । गुरुपत्नीनां गालोष्वादनाश्रनकर्मसंय-

मनपादप्रक्षालनं न कुर्यात् । असंख्यतापि परपत्नी
भगिनीति वाच्या पुत्रीति मातेति वा । न च 'गुरुणा'
त्वमिति ब्रूयात् । तदतिक्रमे निराहारो दिवसान्ते तं
प्रमाद्याग्नीयात् । न च गुरुणा सह विष्टेष्ट कथां कुर्या-
त् । मैव चास्य परीवादम् । न चानभिप्रेतम् ।

गुरुपत्नी तु युवतिर्नाभिवादेष्ट 'पादयोः ।

पूर्णे विंशतिवर्षे च' गुरुदोषी विजानता ॥

कामन्तु गुरुपत्नीनां युवतीनां युवा भुवि ।

अभिवादनकं कुयर्गदसावहमिति ह्रुवन् ॥

विप्रोप्य पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।

गुरुदारेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुसरन् ॥

वित्तं बन्धुर्वयं कर्म विदया भवति पञ्चमो ।

एतानि मानस्थानानि गरीयौ यदयदुत्तरम् ॥

ब्राह्मण दशवर्षं शतवर्षं भूमिपम् ।

पिता पुत्री विजानीयाद्ब्राह्मणस्तु तयो, पिता ॥

विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्यं क्षत्रियाणाम्नु वीर्यम् ।

वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामिव जन्मनः ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः

अथ पुरुषस्य कामक्रोधलोभाख्यं रिपुतयं सुघोरं भवति ।
परिग्रहप्रसङ्गादिशेषेण गृह्यायमिनः । तेनायमाकान्तोर्गति-
पातकमहापातकानुपातकोपपातकेषु प्रवर्त्तते । जातिभ्रंश-
करेषु सहचरीकरणेष्वपात्रीकरणेषु च । मलावहेषु प्रकोर्ष-
केषु च ।

तिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामक्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतच्चयं त्यजेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

मातृगमनं दुहितृगमनं स्नुषागमनमित्यतिपातकानि ।

अतिपातकिनस्त्वेते प्रविशेयुर्हुताशनम् ।

न ह्यन्या निष्कृतिस्तेषां विद्यते हि कथञ्चन ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणसुवर्णहरणं गुरुदारगमन-
मिति महापातकानि । तत्संयोगश्च ।

सम्बत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।

एकयानभोजनाशनशयनेः । यौनस्त्रीवमौखसम्बन्धात्
सद्यएव ।

अश्वमेधेन शूद्रेयुर्महापातकिनस्त्वमे ।

पृथिव्यां सर्वतीर्थीनां तथानुसरेणेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

यागस्थस्य क्षत्रियस्य वैश्यस्य च रजस्वलायाद्यान्तर्व्य-
वसायादिगोलायाद्याविज्ञातस्य गर्भस्य शरणागतस्य च घा-
तनं ब्रह्महत्यासमानोति । कौटसाख्यं सुहृद्वध एतौ सुरा-
पानसमौ । ब्राह्मणस्य भूम्यपहरणं निक्षेपापहरणं सुवर्ण-
स्तेयसमम् । पितृव्यमातामहमातुलञ्चगुर नृपपत्न्यभिगमन-
गुरुदारगमनसमम् । पितृष्वसृमातृष्वसृस्वसृगमनञ्च । श्रोत्रि-
यत्विगुपाधायमित्रपत्न्यभिगमनञ्च । स्वसुः सख्याः सगीवा-
या उत्तमवर्णायाः कुमार्या अन्यजाया रजस्वलायाः शरणा-
गतायाः प्रव्रजिताया निचिमायाश्च ।

अमुपातकिनस्त्वेते महापातकिनी यथा ।

अथ मेधेन शुद्धान्ति तीर्धानुसरणेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

अनृतयचनमुत्कर्षे । राजगामि च पेशुन्यम् । गुरोखा-
लौकनिर्वन्धः । वेदनिन्दा । अधीतस्य च त्यागः । अग्निमा-
दपि हसुतदाराणाञ्च । अभीष्ट्यान्नाभक्ष्यभक्षणम् । परस्वाप-
हरणम् । परदारभोगमनम् । अयान्ययाजनम् । विकर्मणा
जीवनम् । असत्प्रतिग्रहम् । क्षत्रविट्शूद्रगोबधः । अवि-
क्रीयविक्रयः । परिवित्तितानुजेन ज्येष्ठस्य परिवेदनम् ।
तस्य च कन्यादानम् । याजनञ्च । ज्ञात्यता । भृतकाध्या-
पनम् । भृताश्चाध्यायनादानम् । सर्वाकरिष्वधिकारः । मृष्टा
यन्त्रप्रवर्त्तनम् । द्रुमगुल्मवल्लीलतीपधीनां हिंसा । स्त्रीजी-
वनम् । अभिचारबलकर्मसु प्रवृत्तिः । आत्मार्थे क्रियारम्भः ।
अनाहिताग्निता । देवर्षिपितृवृत्त्यानामनप्राप्तिया । अस-
च्छाक्ताभोगमनम् । नास्तिकता । कुशीलवता । मद्यपक्षौ-
निषेधम् । इत्युपपातकानि ।

उपपातकिनस्त्वेते कुर्युश्चान्द्रायणं नरा ।

पराकञ्च तथा कुर्युर्यजेषुर्गोमखेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणस्य वजः करणम् । अपेयमद्ययोर्घातिः जैह्वरम् ।

पशुषु मैथुनाचरणं पुंसि च । इति जातिभ्रंशकराणि ।

जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया ।

कुर्यात् सान्तपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छया ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टाविंशोऽध्यायः ।

ग्राम्यारण्यानां पशूनां हिंसा सङ्करीकरणम् ।

सहरोकरणं कृत्वा मासमश्रीत यावकम् ।

‘कच्छातिकच्छमथवा प्रायश्चित्तं कारयेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

निन्दितेभ्यो धनादानं वाणिज्यं कुसीदजीवनमसत्यभा-
षणं शूद्रसेवनमित्यपातीकरणम् ।

अपातीकरणं कृत्वा तप्तकच्छेण शुक्नरति ।

‘श्रीतकच्छेण वा भूयो महासान्तपनेन वा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

पक्षिणां जलचराणां जलजानाञ्च घातनम् । कर्मिकौ-
टानाञ्च । मद्यानुगतभोजनम् । इति मलायहानि ।

मलिनौकरणीयेषु तप्तकच्छं विशोधनम् ।

कच्छातिकच्छमथवा प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् ।

प्रकीर्णपातके ज्ञात्वा गुरुत्वमय लाघवम् ।

प्रायश्चित्तं बुधः कुर्याद् ब्राह्मणानुमतः सदा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

अथ नरकाः । तामिस्रम् । अश्वतामिस्रम् । रौरवम् ।
महारौरवम् । कालभूतम् । महानरकम् । संजीवनम् ।
शवीषि । तापनम् । सम्प्रतापनम् । संधातकम् । काकोत्तम् ।
कण्डूलम् । कुट्टानम् । पूतिमृत्तिकम् । लोहशङ्खुः । ऋचौ-
सम् । विषमपन्यानम् । कण्टकशास्त्रलिः । दीपनदी । अशि-
पनवनम् । लोहचारकमिति । एतेष्वुक्तप्रायश्चित्ता अतिपा-
तकिनः पर्यायेण कल्पं पच्यन्ते । महापातकिनो मन्वन्त-

रम् । अत्रातकिनयातुर्युगम् । छतसङ्घरीकरणाद्य सम्वत्-
यरसहस्रम् । छतजातिभ्रंयकरणाद्य । छतापत्नीकरणाद्य ।
छतमलिनीकरणाद्य । प्रकोर्णकपातकिनद्य वहन् वर्षयुगान् ।

छतपातकिन. सर्वे प्राणेत्यागादिनन्तरम् ।

याम्यं पन्थानमासाद्य दुःखमग्रन्ति दारुणम् ॥

यमस्य पुरुषैर्घोरैः क्षुध्यमाणा यतस्ततः ।

सुशङ्खे पाशुकारेण नीयमानाय से यथा ॥

श्लभिः शृगालैः क्रयादैः काककङ्कवकादिभिः ।

अग्नितुण्डैर्भक्ष्यमाणा भुजङ्गैर्हं यिकैस्तथा ॥

शनिना दह्यमानाय नृक्षमानाय कण्टकैः ।

क्रकचैः पाट्यमानाय पीड्यमानाय तृणया ॥

क्षुधया व्यथमानाय घोरैर्व्याघ्रिगणैस्तथा ।

पूयगोषितगन्धेन मूर्च्छमानाः पदे पदे ॥

परान्नपानं लिप्सन्तस्ताड्यमानाश्च विद्वरैः ।

काककङ्कवकादीनां भोमानां सदृशाननैः ॥

क्वचित् क्वाप्यन्ति तैलेन ताड्यन्ते सुपनैः क्वचित् ।

आयसीषु च विध्यन्ते शिलासु च तथा क्वचित् ॥

क्वचिद्वान्तमथाग्रन्ति क्वचित् पूयमसृक् क्वचित् ।

क्वचिद्विष्टां क्वचिन्वासं पूयगन्धि सुदारुणम् ॥

अन्धकारेषु नतिष्ठन्ति दारुणेषु तथा क्वचित् ।

क्षमिभिर्भक्ष्यमाणाश्च वद्धितुण्डैश्च दारुणैः ॥

क्वचिच्छीतेन बाध्यन्ते क्वचिद्वा मेध्यमध्यगाः ।

परस्परमथाग्रन्ति क्वचित् प्रेताः सुदारुणाः ॥

क्वचिदुभूतेन ताड्यन्ते लम्बमानास्तथा क्वचित् ।

कचित् क्षिप्यन्ति वाणोघैरुत्कृत्यन्ते तथा कचित् ॥

कण्ठेषु दत्तपादाश्च भुजङ्गाभोगवेष्टिताः ।

पीड्यमानास्तथा यन्त्रैः कथ्यमाणाश्च जानुभिः ॥

भग्नपृष्ठशिरोऽङ्गीवाः सूचीकण्ठाः सुदारुणाः ।

कूटागारप्रमाणैश्च शरीरैर्यातिनाचमैः ॥

एवं पातकिनः पापमनुभूय सुदुःखिताः ।

तिर्य्यग्द्योनी प्रपद्यन्ते दुःखानि विविधानि च ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ पापात्मनां नरकैश्चनुभूतदुःखानां तिर्य्यग्द्योनीनां भवन्ति । अतिपातकिनां पर्यायेण सर्वाः स्यावरयो नयः । महापातकिनाञ्च कमियो नयः । उपपातकिना जलजयो नयः । कृतजातिभ्रङ्गकराणां जलचरयो नयः । कृतसङ्करीकरण-कर्मणा मृगयो नयः । कृतापालीकरणकर्मणा पशुयो नयः । कृतमलिनीकरणकर्मणा मनुष्येष्वस्पृश्ययो नयः । प्रकीर्णेषु प्रकीर्णा हिन्नाः क्रव्यादा भवन्ति । अभोज्यान्नाभक्ष्याशी क्षमिः । स्तेनः श्येनः । प्रकृष्टवर्णापहारी विलेशयः । आखु-धोन्यहारो । हसः कास्यापहारी । जलं ह्रत्वाभिप्लवः । मधु दशः । पयः काकः । रसं श्या । घृतं नकुलः । मांसं गृध्रः । वसां महुः । तैलं तैक्षपायिक । लवणं धीचिवाक् । दधि वलाका । कौशेयं ह्रत्वा भवति तित्तिरिः । क्षीमं दहुरः । कार्पासतान्तय क्रीचः । गोधा गाम् । वान्तुदो गुडम् । कुष्ठुन्दरिर्गन्धान् । पत्रशाकं वर्ही । कृताचं श्वावित् । अश्रुतामं शलकः । अग्निं वकः । गृहकार्यपस्तरम् । रक्त-

वासांसि जविस्त्रविकः । गजं कूर्मः । अश्वं व्याघ्रः । फलं
धुप्यं वा मर्कटः । ऋक्षः स्त्रियम् । यानमुद्गः । पशूनजः ।
मेतः पारजायी ॥

यदा तदा परद्रव्यमपहृत्य बलाघ्नरः ।

अवश्यं याति तिर्यक्त्व जग्ध्वा चैवाहुतं हविः ॥

स्त्रियोऽप्येतेन कल्पेन हत्वा दीपमवाप्नुयुः ।

एतेषामेव जन्तूनां भार्यात्वमुपयान्ति ताः ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे चतुष्टवारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ नरकानुभूत दुःखानां तिर्यक्त्वमुत्तीर्णानां मनुष्येषु लक्षण-
ानि भवन्ति । कुष्ठप्रतिपातको । ब्रह्महायक्ष्मी । सुरापः
श्यावदन्तकः । सुवर्षहारः कुनखः । गुरुतन्पगो दुश्कर्मा ।
पूतिनासः पिशुनः । पूतिवक्त्रः सूचकः । धान्यचोरोऽङ्गहीनः
मिश्रचोरोऽतिरिक्ताङ्गः । अन्नापहारकस्त्वामयावी । वागप-
हारको मूकः । अस्त्रापहारकः श्वित्नी । अश्वापहारकः पशु-
देवब्राह्मणक्रीशको मूकः । लोलजिह्वी गरदः । उन्मत्तोऽग्निदः ।
गुरुप्रतिकूलोऽपस्मारी । गोघ्नस्त्वन्धः । दीपापहारकश्च ।
काणश्च दीपनिर्व्यापकः । तपुचामरसौम्यविक्रयी रजकः ।
एकशफविक्रयी मृगव्याधः । कुण्डाशौ भगास्यः । घाण्टिकः
स्तेनः । वार्दुपिको भ्रामरी । मिष्टाश्लेष्माकी वातगुल्मी ।
समयमेत्ता खुल्वाटः । श्लोपद्यवकीर्णी । परहृत्तिघ्नो दरिद्रः
परपीडाकरो दीर्घरोगी ।

एवं कर्मविशेषेण जायन्ते लक्षणांविताः ।

रोगान्वितास्तथाभ्याय कुलखलैकलोचनाः ॥ .

वामना वधिरा मूका दुर्बलाश्च तथापरे ।

तस्मात् सर्वं प्रयत्नेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ कृच्छ्राणि भवन्ति । त्र्यहं नाश्रीगात् प्रत्यहञ्च
त्रिपवणं स्नानमाचरेत्ति प्रतिस्नानमप्यसु मग्नश्चिर-
घर्मर्षणं जपेत् दिवास्थितन्तिष्ठेत् रात्रावासीनः कर्मणिऽन्ते
पयस्विनीं दद्यादित्यधर्मर्षणम् । त्राह सायं त्राह प्रातः
स्त्र्यहमयाचितमश्रीयादेष प्राजापत्य । त्र्यहमुष्णा पिवेद्-
पस्त्र्यहमुष्णं घृतं त्राहमुष्णं पयस्त्र्यहञ्च नाश्रीयादेष तप्त-
कृच्छ्रः । एष एव शीते शीतकृच्छ्रः । कृच्छ्रातिकृच्छ्रं पयसा
द्विपसैकविंशतिचपणम् । उदकसङ्गुना मासाभ्यवहारेणो-
दककृच्छ्रः । विसाभ्यवहारेण मूलकृच्छ्रः । विल्वाभ्यवहारेण
श्रीफलकृच्छ्रः षड्मासैर्षा । निराहारस्य द्वादशाहेनैव
पर्याक । गोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिः कुशीदकान्येकद्विप-
समश्रीयाद् द्वितीयमुपवसेदेतस्मान्तपनम् । गोमूत्रादिभि-
प्रत्यहाभ्यस्त्रैर्महासान्तपनम् । चण्डाभ्यस्त्रैश्चातिसान्तप-
नम् । पिण्याकाचमतक्रोदकमङ्गुनामुपवासान्तरितोऽभ्य-
वहारस्तुलापुरुषः । कुशपलाशोदुस्वरपद्मगङ्गपुष्पोवटव्रक्ष-
सुवर्चसानां पत्रैः क्षयितस्याम्भसः प्रत्येकं पानेन पर्यं
कृच्छ्रः ॥

कृच्छ्राण्येतानि सर्वाणि बुर्व्वीति कृतपावनः ।

नित्यं त्रिपवणस्त्रायो अधः गायी जितेन्द्रियः ॥

१ क्षीशूद्रपतितानाञ्च वर्णवेद्याभिभाषणम् ।

पवित्राणि जपेन्नित्यं जुहुयाच्चैव शक्तित् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ चान्द्रायणम् ।

आसानविकारानश्रीयात्तांश्चन्द्रकलाभिरद्वौ क्रमेण व-
ह्वेदानीं । आसवेदनावास्यां नाश्रीयादैव चान्द्रायणो यव-
मधः । पिपोलिकानधोऽगः । यस्यामावास्या मध्ये भवति
स पिपोलिकामधः । यस्य षोडशमासी स यवमधः । अष्टौ
आसान् प्रतिदिवसं मासमश्रीयात् स यतिचान्द्रायणः ।
सायं प्रातश्चतुरपतुर न शिशुचान्द्रायणः यथा कथञ्चित्
षट्कोनां विंशतीं मासेनाश्रीयात् स सामान्यचान्द्रायणः ॥

व्रतमेतत् पुरा भूम कृत्वा सप्तर्षयो वरम् ।

प्राप्तवन्त परं स्थानं ब्रह्मा रुद्रस्तथैव च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ कर्मभिरात्मकतैर्गुरुमात्मानं मन्येतात्कार्यं प्रसू-
तियावकं श्रयेत् । न ततोऽग्नी जुहुयात् । न चान्द्रावलि-
कर्म । अशृतं श्रय्यमाणं शृतज्ञाभिमन्त्रयेत् । श्रय्यमाणे
रक्षां कुर्यात् । ब्रह्मा देवानां पदवी कवीनां ऋषिर्विप्राणां
श्रेणो गृध्राणां महिषो मृगाणां सधितिर्वनानां सोमः पवित्र-
मध्येति रेभञ्जति दर्भान् वध्नाति । शृतञ्च तमश्रीयात् पात्रे
निषिच्य । ये देवा मनोजाता मनोजुयः सुदक्षा दक्षपितरः ।
ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्योनमस्तेभ्यः स्वाहेत्यात्मनि
जुहुयात् । अथाचान्तो नाभिनालभेत । स्नाताः पीता भय-

ब्रह्मभृतममावास्यां पौर्णमास्यान्तथैव च ।
 योगभृतं परिचरन् केशवं महदाप्नुयात् ॥ •
 दृश्येत् सहितौ यस्यां दिवि चन्द्र वृहस्पतौ ।
 पौर्णमासी तु महती प्रोक्ता सम्यग्धरे तु सा ॥
 तस्यां दानोपवासाद्यमक्षतं परिकीर्तितम् ।
 तथैव द्वादशी शुक्ला या स्याच्छ्रवणसंयुता ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

वने पर्णकुटीं कृत्वा वसेत् त्रिवक्त्रं स्नायात् स्वकर्म चा-
 चक्षाणी पामे ग्रामे भैक्ष्यमाचरेत् वृणशायी च स्यात् । एत-
 म्महाव्रतं ब्राह्मणं हत्वा द्वादशसम्बत्सरं कुर्यात् । यागस्य
 चक्षियं वा । गुर्विणीं रजस्रतां वा । अविगोतां वा ना-
 रौम् । मित्रं वा । नृपतिवधे महाव्रतमेव त्रिगुणं कुर्यात् ।
 पादोनं चक्षियवधे । अर्धं वैश्ववधे । तदर्धं शूद्रवधे । सर्वेषु
 शघशिरोध्वजो स्यात् । सर्वेषु जीवेषु क्षमो स्यात् । मासमेकं
 ज्ञतपावनी गवानुगमनं कुर्यात् आसीनास्वासीत स्थितासु
 स्थितः स्यात् अवसन्नाञ्छीदरेत् भयेभ्यश्च रक्षेत् तासां
 गीतादिनामकृत्वा नात्मनः कुर्यात् गोमूत्रेण स्नायात्
 गोरसेन वर्त्तेत । एतद्भोव्रतं गोवधे कुर्यात् । गजं हत्वा
 पञ्च नीलान् वृषभान् दद्यात् । तुरगं वासः । एकहायनम-
 न्ड्राहं खरवधे । निवाजवधे च । सुवर्णस्य सुवर्णवधे ।
 श्वानं हत्वा विराचमुपवसेत् । हत्वा भूपरुमाज्ज्वरिणकुल-
 मण्डूककुण्डुभाजगराणामन्यतममुपोषितः क्षपराक्षं भोज-
 यित्वा लोहदण्डं दक्षिणां दद्यात् । गोधोन्मूककाकभपवधे

विराजमुपवसेत् । हंसवकबलाकमद्गुवानरश्च नभासचक्रवा-
कानामन्यतमं हत्वा ब्राह्मणाय गां दद्यात् । सर्पं हत्वा भ्रू-
कार्णायसीम् । पण्डुं हत्वा पलालभारकम् । वराहं हत्वा
घृतकुशम् । तित्तिरिं तिलद्रौणम् । शुकं विहायनं वत्सम् ।
क्रीडं विहायणम् । ऋष्यादमृगवधे पयस्विनीं गां दद्यात् ।
अऋष्यादमृगवधे वतसतरीम् । अनुक्तमृगवधे विराजं
पयसा वर्ज्जेत् । पक्षिवधे नक्ताग्नीं स्यात् रूप्यमापकं वा
दद्यात् । हत्वा जलचरमुपवसेत् ।

अस्थिमताश्च सत्वानां सहस्रस्य प्रमापणे ।
पूर्णं धानस्य न स्युर्नानु शूद्रहत्याव्रतश्चरेत् ॥
किञ्चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां वधे ।
अनस्या चैव हिंसार्या प्राणायामेण युध्यति ॥
फलदानान्नु वृक्षाणां छिदने जप्यमृक्गतम् ।
शुक्लवल्लीनतानाञ्च पुष्पितानाञ्च वीरुधाम् ॥
अन्नजानाञ्च सत्वानां रसजानाञ्च सर्वशः ।
फलपुष्पोद्भवाणाञ्च घृतप्रागो विशोधनम् ॥
लटजानामोषधीनां बातानाञ्च स्वयं यने ।
हृद्यान्ने तु गण्डेद्गां दिनमेकं पयोव्रतम् ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चागस्तमोऽध्यायः ॥

सुराप मयैकमेवार्जितं कणान् ययमग्रीयात् । मत्नानां
मयानां चान्यतमस्य प्राणने चान्द्रायणं कुर्यात् । नशुन-
पनाङ्गुष्ठमैतान्निषिद्धराष्ट्राम्यकुङ्कुटवानरगोमांसमभक्ष्ये
प । गर्वयेतेषु हृद्यानां प्राययिषागो भूयः संस्कारं कु-

र्यात् । वपनमेखलादण्डभैक्षचर्याव्रतानि पुनःसंस्कार-
 कर्मणि वर्जनीयानि । शशकगलकगोधाखड्गवूर्मवर्जं पञ्च-
 नखमांसाशने सप्तरात्रमुपवसेत् । गणगणिकास्तेनगायना-
 न्नानि भुक्त्वा सप्तरात्रं पयसा वर्त्तते । तच्चकात्रं चर्मकर्तुं च ।
 बाहुपिककदर्यदोक्षितवदनिगडाभिगस्तपण्डानाञ्च । पुं-
 थलोदाभिज्जचिकित्सकानुश्रजक्रूरोयोष्णिष्टभोजिनाञ्च ।
 भवौरास्त्रोसुवर्णकारमपर्वपतितानाञ्च । पिशुनाहतवादि-
 क्षतधर्मात्तरसविक्रयिणाञ्च । शैलपतन्तुवायकतन्नरजका-
 नाञ्च । कर्मकारनिपादरद्गावतारिवेशशस्त्रविक्रयिणाञ्च ।
 श्वजीविशौण्डिकतैलिकचैलनिर्णयकानाञ्च । रजस्रलासहो-
 पपतिवेश्मनाञ्च । शूणघ्रावेक्षितमुदक्का संस्पृष्टं पतद्भिणा-
 वलीढं शुना संस्पृष्टं गवाघ्रातञ्च । कामतो यदा संस्पृष्टम-
 वस्तुतम् । मत्तक्रुदातुराणाञ्च । नार्चितं हृद्यामांसं च ।
 पाठीनरोहितराजीवसिंहतुण्डशकुलवर्जं सर्वमत्स्यमांसा-
 शने त्रिरात्रमुपवसेत् । सर्वजलजमांसाशनेषु च । आपः
 सुराभाण्डस्या पीत्वा सप्तरात्रं शङ्खपुष्पीशृतमप्यः पिबेत् ।
 मद्यभाण्डस्याप्य पञ्चरात्रम् । सोमपः सुरापस्याघायाम्यगन्ध-
 सुदकमग्नस्त्रिरधमर्षणं जप्त्वा हृतप्राशनो भवेत् । खरोद्ग-
 काकमांसाशने चान्द्रायणं कुर्यात् । प्राश्याज्जातं सूनाम्यं
 शुष्कमांसञ्च । क्रत्यादंसृगपचिमांसाशने तप्तलच्छम् । कल-
 विद्धप्लवचक्रवाकहंसरज्जुदालसारसदाह्यहृशकसारिकावक-
 वलाकाकीकिलखञ्जरीटाशने त्रिरात्रमुपवसेत् । एकशफो-
 भयदन्तागने च । तित्तिरिकापिञ्जललावकवर्त्तिकामयूर-
 वर्ज्यं सर्वपचिमांसाशने चाहोरात्रम् । कीढायने दिन्मैकं

ब्रह्मसुवर्चलां पिवेत् । शुनां मांसाशने च । च्छत्राककरका-
 गने सरन्तपनम् । यवगोधूमपयोविकारं स्नेहाक्तं शुक्तं
 खाण्डवञ्च वर्जयित्वा पर्युषितं तत्प्राश्योपवसेत् । ब्रधना-
 मेध्यप्रभवांस्तोहितानि हवर्गिण्यासान् । शालूकवृथाकसरसं-
 यावपायमापूपशक्नुनीदेरावानि हवींषि च । गोऽजामहिषी-
 वर्ज्यं सर्वपयांसि च । अनिर्देशाहानि तान्यपि । स्यन्दिनी-
 सन्धिनीषिवत्साक्षीरञ्च । अमेध्यभुजश्च । दधिवर्जं केव-
 लानि च शुक्तानि । ब्रह्मचर्यायमीत्यावभोजने त्रिरात्रं
 सुपवसेत् दिनमेकं चोदके वसेत् । मधुमांसाशने प्राजा-
 पत्यम् । विडानकाकनकुमाखूच्छिष्टभक्षणे ब्रह्मसुवर्चलां
 पिवेत् । स्त्रीच्छिष्टाशने दिनमेकमुपोषितः पञ्चगव्यं पिवेत् ।
 पञ्चनखविष्णुमाशने सप्तरात्रम् । आमत्याहाशने त्रिरात्रं
 पयसा यर्त्तत । ब्राह्मणः शूद्रोच्छिष्टाशने सप्तरात्रम् । वैश्यो-
 च्छिष्टाशने पप्तरात्रम् । राजन्योच्छिष्टाशने त्रिरात्रम् ।
 व्याह्वयोच्छिष्टाशने त्रिकाहम् । राजन्यः शूद्रोच्छिष्टाशी
 पप्तरात्रम् । वैश्याच्छिष्टाशी त्रिरात्रम् । वैश्यः शूद्रो-
 च्छिष्टाशी च । क्षाण्डानाम् भुक्त्वा त्रिरात्रमुपवसेत् ।
 सिद्धं भुक्त्वा पराकः ।

असंस्तृतान् पशून्मन्यैर्नाद्यादिप्रः कथञ्चन ।

मन्येभ्यु संस्तृतानद्याच्छाश्रतं विधिमाप्स्यतः ॥

यायन्ति पशुरोमाणि तावत् सत्वेह मादृणम् ।

इद्या पशुप्र गाप्नोति प्रेत्य चेह च निष्कृतिम् ॥

यत्तायं पयसः शृष्टाः स्वयमेव स्वयन्भुवा ।

यप्नोति भूयै मय्यंय तन्मादयन्ते यधोऽयधः ॥

न तादृशं भवत्येनो मृगं हन्तुर्धनार्थिनः ।
 यादृशं भवति प्रेत्य वृथा मांसानि खादतः ॥
 श्रीपथः पशवो वृथा स्तिर्य्यञ्च पक्षिणस्तथा ।
 यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्तु प्रत्यितीः पुनः ॥
 मधुपर्कं च यज्ञे च पितृदेवतकर्मणि ।
 अत्रैव पशवो हिंस्या नान्यत्रेति कथञ्चन ॥
 यज्ञार्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविदुर्हिजः ।
 आत्मानञ्च पशून् चैव गमयतु उत्तमां गतिम् ॥
 गृहे गुरावरस्थे वा निवसन्नात्मवान् हिजः ।
 नावेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥
 या वेदविहिता हिंसा नियतास्त्रिंशराचरे ।
 अहिसामेव तां विद्याद्देवाद्यर्शो हि निर्वभी ॥
 योऽहिंसकानि भूतानि हिनस्यात्मसुखेच्छया ।
 स जीवन् नृत्यैव न कश्चित् सुखमेधते ॥
 यो बन्धनबध्नेशान् प्राणिनां न चिकीर्षति ।
 स सर्वस्य हितप्रेषुः सुखमत्यन्तमश्नुते ॥
 यद्वायति यत्कुरुते रतिं बध्नाति यत्न च ।
 तदवाप्नोति यत्नेन यो हिनस्ति न किञ्चन ॥
 नालत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते कश्चित् ।
 न च प्राणिबधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥
 समुत्पत्तिञ्च मांसस्य बध्नेवसौ च देहिनाम् ।
 प्रसमीक्ष्य निवर्त्तेत सर्वमांसस्य भक्षणात् ॥
 न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचयत् ।
 स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीयते ।

अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
 संस्कृता चीपहृता च खादकयेति घातकाः ॥
 स्वमासं परमासेन यो वर्धयितुमिच्छति ।
 अनभ्यर्च्य पितॄन् देवांस्ततोऽन्यो नास्य पुण्यकृत् ॥
 वर्षे वर्षेऽन्नमेधेन यो यजेत शतं समाः ।
 मांसानि च न खादैदृशस्तस्य पुण्यफलं समम् ॥
 क्लृप्तमूलाशनैर्दिव्यैर्मुन्यन्नानाश्च भोजनैः ।
 न तत्फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जनात् ॥
 मांसं भक्षयिताऽमुल यस्य मांसमिहाग्रहम् ।
 एतन्मांसस्य मांसत्वं शब्दन्ति मनीषिणः ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

सुवर्णमोयलद्राक्षे 'कर्मोपचाणो सुपलमर्पयेत् । यथा-
 क्षत्रागादा प्रयतो भवति । महावतं द्वादशाब्दानि वा
 कुर्यात् । निक्षेपापहारी च । धान्यधनापहारी च कष्ट-
 मश्नुम् । मनुष्यलोक्षोपक्षेपवापीनामपहरणे चान्द्रायणम् ।

प्रायश्चित्तं ततः कुर्यात् कल्मषस्यापनुत्तये ॥
 यद्वयत्परेभ्य आदद्यात् पुरुषस्तु निरद्भुतः ।
 तेन तेन विहीनः स्याद्वयत्र यत्ताभिजायते ॥
 जीवितं धर्मकामौ च धने यस्मात् प्रतिष्ठितौ ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धनहिंसा विवर्जयेत् ॥
 प्राणिहिंसापरो यस्तु धनहिंसापरस्तथा ।
 मंहादुःख महाप्नोति धनहिंसापरस्तयोः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथागम्यागमने महाव्रतविधानेनाहं चीरवासा वने
 प्राजापत्यं कुर्यात् । परदारगमने च । गोव्रतं गोगमने
 च । पुंस्ययोनावाकाशेऽप्यु दिवा गोयाने च सवासाः
 स्नानमाचरेत् । चाण्डालीगमने तंत्सांम्यमवाप्नुयात् । अ
 ज्ञानतद्यान्द्रायणद्वयं कुर्यात् । पशुवेश्यागमने प्राजाप-
 त्यम् । सक्तहुष्टा स्त्री यत् पुरुषस्त परदारे तद्व्रतं
 कुर्यात् ॥

यत्पारोत्येकरतिष वृषलीसेवनाद्विज ।

तत्रैष्यभुग् जपत्रित्वं त्रिभिर्वर्षैर्ध्यपोहति ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

यः पापात्मा येन सह संवृन्त्यते स तस्यैव प्रायश्चिनं
 कुर्यात् । नृतेपक्षनखात् कूपादत्यन्तोपहताच्चोदकं पीत्वा
 ब्राह्मणस्त्रिरात्रमुपवसेत् । द्वादशं राजन्यः । एकाह वैश्यः ।
 शूद्रो नक्तम् । सर्वे चान्ते व्रतस्य पञ्चगव्यं पिवेयुः ॥

पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्राह्मणसु सुरां पिवेत् ।

उंभीं ती नरकं यातो महारौरवसंज्ञितम् ।

पर्वानारोग्यवर्जं मृतावगच्छन् पत्नीं तिरात्रमुपवसेत् ।

कूटसाची ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् । अनूदकमूत्रपुरीषकरणे

सचेत्तन्नाशनं महाव्याघ्रतिहोमश्च । सूर्याभ्युदितनिर्भुक्तः

सचैल्लज्जातः सार्वित्रष्टशतमावर्त्तयेत् । श्वश्रूगालविह्व-

राहखरधानरवायसपुंखलीभिर्दष्टः स्ववन्तीमासाद्य प्रोङ्ग

प्राणायामान् कुर्यात् । वेदान्युत्सादी त्रिपवणस्त्रायधः-

गाथी सम्वत्सरं सक्तद्भैक्ष्येण वर्त्तेत । समुत्कर्षानृते गुरो-

द्यान्नीकनिर्वन्धे तदाक्षेपणे च मांसं पयसा वर्त्तेत । नास्ति-

को नास्तिकवृत्तिः क्षतघ्नः कूटव्यवहारी ब्राह्मणवृत्तिघ्नश्चैते

सम्वत्सरं भैक्ष्येण वर्त्तेरन् । परिवित्तिः परिवेत्ता या च परि-

वेत्ता या च परिविद्यन्ते दाता याजकश्च चान्द्रायणं कुर्यात् ।

प्राणिभूपृथ्वीमविक्रयी तप्तकच्छं कुर्यात् । आर्द्रांपधिगन्ध-

गुप्पफलमूलचर्मवेतवैदन्तुपकपालकेशभस्मास्थिगोरसपिण्या

कतिलतैलविक्रयी प्राजापत्यम् । श्लेष्मजतुमधूच्छिष्ट-

गद्रत्रपुशक्तिसीसलण्णनीहोदुम्बरखड्गपात्रविक्रयी चान्द्रा-

यणं कुर्यात् । रक्तयस्त्ररक्तद्वगन्धगुडमधुरसोर्णाविक्रयी

तिरात्रमुपवसेत् । मांससवण्णलाक्षाचीरविक्रयी चान्द्रायणं

कुर्यात् । तस्य भूयसोपनयेत् । दृष्टेण सुरेण या गत्वा

नग्नः प्रात्या शुभां मुक्ता प्राणायामकथं कुर्यात् ॥

क्षपित्वा नीणि सावित्र्याः महस्त्राणि समाहितः ।

मांसं गोष्ठे पयः पोत्वा मुष्यतेऽमृतप्रतिपद्यात् ॥

अयाप्ययाजनं क्षत्वा परेषामश्वकर्म च ।

अभिचारमहीनञ्च त्रिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति ॥
 येषां द्विजानां साविलौ नानूच्येत यथावृद्धिः ।
 तांश्चारयित्वा त्रौन् कृच्छ्रान् यथाविध्युपनापयेत् ॥
 प्रायश्चित्तं चिकीर्षन्ति विकर्मस्थान्स्ते ये द्विजाः ।
 ब्राह्मण्याच्च परित्यक्तास्तेषामपेयतदादिशेत् ॥
 यद्गर्हितेनार्जयन्ति कर्मणा ब्राह्मणा धनम् ।
 तस्योत्सर्गेण शुद्ध्यन्ति जपेन तपसा तथा ॥
 वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे ।
 स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभिरुजनम् ॥
 अवगूर्य चरेत् कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 एनस्त्रिभिरनिर्णिक्तैर्नार्थं कश्चित् समाचरेत् ॥
 कृतनिर्णेजनाद्यैतान्न जुगुप्सेन धर्मवित् ।
 बालघ्नाञ्च कृतघ्नाञ्च विद्यदानपि धर्मतः ।
 शरणागतहन्तृञ्च स्त्रीहन्तृञ्च न संवसेत् ॥
 अशोतितस्य वर्षाणि वाली वापूश्चनपोडगः ।
 प्रायश्चित्तार्हमर्हन्ति स्त्रिये रोगिण एव च ॥
 अनुक्तनिश्च्युतीनाञ्च पापानामपनुत्तये ।
 शक्तिसावेक्ष्य पापञ्च प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ रेहस्यप्रायश्चित्तानि भवन्ति । स्त्रवन्तोमासाद्य
 स्नातः प्रत्यहं पोडगं प्राणायामान् कृत्वैककालं हविष्यागी
 मांसेन पूतोवस्त्राभ्यां भवति । कर्मणोऽन्ते पयस्विनीं गां

दद्यात् । व्रतेनावमर्षणेन च सुराप. पूतो भवति । गायत्री-
दगसाहस्रलपेन सुवर्णस्तेयकृत विराचीपोषितः पुरुष-
सूक्तजपहोमाभ्यां गुरुतन्पगः ॥

यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वपापापनोदनः ।
तथाघमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥
प्राणायाम. द्विज. कुर्यात् सर्वपापापनुत्तये ।
दृष्टान्ते सर्वपापानि प्राणायामैर्द्विजस्य तु ॥
सव्याहृति सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
त्रि पठेदायतप्राणः प्राणायाम स उच्यते ॥
अकारश्चापुत्रकारश्च मकारश्च प्रजापति ।
वेदलयात्रिरदुहदभूर्भुव. स्वरितीति च ॥
त्रिभ्यएव च वेदेभ्य पाठ पादमदूदुहत् ।
तद्विद्वत्प्रचीऽस्याः सावित्र्या परमेष्ठी प्रजापति. ॥
एतदक्षरमेताश्च जपन् व्याहृतिपूर्विकाम् ।
सन्ध्योर्वेदविदुषो वेदपुण्येन युज्यते ॥
सहस्रकृत्वस्वभ्यस्य वहिरेतत्त्रिक द्विज ।
'महतीऽपि प्रनसो मासाश्च चेवाहिर्विमुच्यते ॥
एतयाऽपरिसंयुक्ता काले च क्रियया स्वया ।
विप्रश्च वियविड्जातिर्गर्हणं याति साधुषु ॥
ओङ्कारपूर्विकास्त्रिस्त्री महाव्यसहस्रयोऽवप्रया ।
त्रिपदा चैवं गायत्री विज्ञेय ब्रह्मणो मुखम् ॥
योऽधीतेऽहन्यहन्येता त्रीणि वर्षाण्यतन्द्रित ।
स ब्रह्म परमभ्येति वायभूत खमूर्त्तिमान् ॥
एकाक्षर पर ब्रह्म प्राणायाम परन्तपः ।

सावित्रास्तु परं नास्ति मौनात् सत्यं विशिष्यते ॥
 अरन्ति सर्ववेदिक्यो जुहोतियजतिक्रियाः ।
 अक्षरं त्वक्षरं ज्ञेयं ब्रह्मा चैव प्रजापतिः ॥
 विधियज्ञालपयज्ञो विमिष्टो दग्धभिर्गुणैः ।
 उपाशुः स्याच्छ्रुतगुणः सहस्रो मानसः स्मृत ॥
 ये पाकयज्ञायत्वारो विधियज्ञसमन्विताः ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति पीडशीम् ॥
 जपेनैव तु ससिद्धेर्द्वाराह्वयो नात्र समयः ।
 कुर्यादग्न्यक्षया कुर्यान्मौलो ब्राह्मणउच्यते ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथातः सर्ववेदपवित्राणि भवन्ति । येषां जपेद्य होमेद्य
 द्विजातयः पापेभ्यः पूयन्ते । अघमर्पणं देवकृतं शुद्ध-
 यत्यः तरत्सम्प्रदीयं कुषाण्ड्यः पावमान्यः दुर्गामावित्री
 अनीपद्माः पदस्त्रीमाः सामानि यत्राहृतयः भारुण्डानि
 चन्द्रसामपुरुषयते भासं बार्हस्पत्यं गोसूक्तं अग्नसूक्तं साम-
 नीचन्द्रसूक्ते च गतरुद्रियं अथर्वगिरं तिसुपर्णं मृदान्त
 नाशायणीयं पुरुषसूक्तञ्च । •

वीर्याज्यदीहानि रथन्तरञ्च अग्निव्रतं वामदेयं वृहद्य ।
 एतानि गोतानि पुनन्ति जन्तान् जातिभरत्वं लभते य इच्छेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ त्याग्याः । वात्याः पतितास्त्रिपुरुष भारतः पितृ-
 याम्नाः सर्वस्याभीत्यायाप्रतिपाद्याः । अमतिपातिभ्यः

प्रतिग्रहप्रसङ्गं वर्जयेत् । प्रतिग्रहेण ब्राह्मणानां ब्राह्म तेज
 प्रणश्यति । द्रव्याणां वाऽविज्ञाय प्रतिग्रहविधिं यः प्रतिग्रह-
 कुर्यात् स दाता सह निमज्जति । प्रतिग्रहसमर्पणं यः
 प्रतिग्रहं वर्जयेत् स दातृलोकमाप्नोति । एधोदकभृन्मृगफला-
 भयामिषमधुशय्यासनगृहपुष्पदधिशकाद्याभ्युद्यताश्च निर्गु-
 दैत ॥

आह्वयाभ्युद्यता भिक्षा पुरस्तादनुचोदिताम् ।
 शास्त्रा प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकर्मणः ॥
 नाग्रन्ति पितरन्त्यस्य दशवर्षाणि पञ्च च ।
 नच हव्यं यद्वत्पुण्यं स्नागभयमन्यते ॥
 गुरुन् नृत्यान् नृजिहीर्षुरर्चिष्यन् पितृदेवता ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयाच्चतुः लपेयत स्वयं ततः ॥
 एतेष्वपि च कार्येषु समर्पस्ततः प्रतिग्रहे ।
 नादद्यात् कुलटापण्डपतितेभ्यस्तथा द्विपः ॥
 गुरुषु त्वभ्यतीतिषु विना वा तैर्गृहे वसन् ।
 आत्मनो वृत्तिमन्विच्छन् गृहीयात् साधुतः सदा ॥
 अर्हिव कुलमित्यञ्च दासगोपालनापिता ।
 एतं शूद्रेषु भोग्यान्वा यद्यात्मानं निवेदयेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ गृहायसिण्णविधौऽर्थो भवति । शुक्लं शवली-
 सितयार्धं । शुक्लेनाथेन यदैहिकं करोति, तद्देवमासाद-
 यति । यच्छवलेन तन्मानुष्यम् । यत्क्षुण्णेन तत्तिथ्यङ्गम् ।
 गृह्यत्युपार्जितं सर्वं सर्वथा पुण्यम् । अनन्तरगृह्यत्वात्

शवलम् । अन्तरितवृत्त्युपात्तञ्च कृष्यम् ।

क्रमागतं प्रीतिदायं प्राप्तञ्च सह भार्यया ।

अविशेषेण सर्वेषां धनं शुल्कं प्रकीर्तितम् ॥

उत्कीचशुल्कसंप्राप्तमविक्रीयस्य विक्रीये ।

क्षतोपकारादाप्तञ्च शवलं समुदाहृतम् ॥

पार्श्विकद्यूतचौर्याग्नं प्रतिरूपकसाहसौ ।

व्याजिनोपार्जितं यच्च तत्कृष्णं समुदाहृतम् ॥

यथाविधेन द्रव्येण यत्किञ्चित् कुरुते नरः ।

तथाविधमयाप्नोति स फलं प्रेत्य चेह च ॥

॥ इति पेशवे धर्माशास्त्रे अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

गृहाग्रभी वेवाहिकाम्नो पाकं यज्ञात् कुर्यात् । सायं
प्रातश्चाग्निहोत्रम् । देवताभ्योजय्यात् । चन्द्रार्कसन्निकर्ष-
विप्रकर्षयोर्होमपूर्णमासाभ्यां यजेत । प्रत्ययनं परुणा । गर-
दृष्टीमयोद्यायहायणेन । त्रीहियवयोर्वा पाके । त्रैयार्पिकाभ्य-
धिकारः प्रत्यब्दं सोमेन । वित्ताभावे इष्ट्या वैश्वानर्या ।
शुद्रान्नं यागे परिहरेत् । यज्ञार्घ्यं भिक्षितमयात्मन्येव न
नेत्र वितरेत् । सायं प्रातर्वाग्देवं जुहुयात् । भिक्षा च
भिक्षवे दद्यात् । अर्चितभिक्षादानेन गोदानफलमवाप्नोति ।
भिक्षभावे तन्मात्रं गवां दद्यात् । वल्ली वा प्रक्षिपेत् । भुक्तः
ऽप्यग्ने पिबेत् न भिक्षुकं प्रत्याचक्षीत् । कण्ठो पेषणी
चुम्बी कुम्भद्वयस्करद्विति पञ्चसूना गृहस्थस्य । तत्रिण्यन्त्यर्धश
ब्रह्मदेवभूतपितृनरवृक्षान् कुर्यात् । स्वाध्यायो नष्टयज्ञः ।
होमो देवः । अग्निर्गोतः । पितृतर्पणं पित्रः । नृयज्ञयाति

धिपूजनम् ।

देवतातिथिभृत्यानां पितृणामात्मनस्तथा ।

न निर्वपति पक्षानामुच्छ्वसन्न स जीवति ॥

ब्रह्मचारी यतिभिर्भुज्जीवन्त्येते गृहायमात ।

तस्मादभागतानेतान् गृहस्थो नावमानयेत् ॥

गृहस्थएव यजते गृहस्थस्तपते तपः ।

ददाति च गृहस्थस्तु तस्माज्जिघ्रो गृहायमी ॥

ऋषयः पितरो देवा भूतान्यतिथयस्तथा ।

आशासते कुटुम्बभरस्तस्माज्जिघ्रो गृहायमी ॥

निवर्गसेवां सततान्नदानं सुरार्चनं ब्राह्मणपूजनञ्च ।

स्वाध्यायसेवां पिबतर्पणञ्च कृत्वा गृही शक्रपदं प्रयाति ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥

ब्राह्मे सुहर्त्ते उत्याय मूत्रपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् । दक्षि-
णभिमुखो रात्रौ दिवा चोदङ्मुखः सन्ध्योद्य । नाप्रच्छादि-
तायां भूमौ । न फालकृष्टायाम् । न च्छायायाम् । न चो-
परे । न शादले । न ससत्वे । न गर्त्ते । न घल्लीके । न
पथि । न रथायाम् । न पराशुचौ । नोद्याने । नोद्यानोद-
कसमीपयो । नान्द्वारे । न भस्मानि । न गोमये । न गोव्रजे ।
नाकाशे । नोदके । न प्रत्यनिलानलेन्द्रकस्त्रीगुरुब्राह्मणा-
नाञ्च । नेवात्रगुह्यतशिरा । नोष्टैष्टकाभिः परिमृज्य
गुदं गृहीतशिश्रयोत्पायाद्भिर्चन्द्रियोद्भूताभिर्गन्धलेपचयकरं
गौचं कुर्यात् ॥

एका निम्ने गुदे तिष्ठस्तथेकान् करे दध ।

उभयोः सप्त दानव्या मृदस्तिस्त्रस्तु पादयोः ॥

एतच्छोचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

त्रिगुणञ्च वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ पालाशं दन्तधावनं नाद्यात् । नैव श्लेष्मातकारि-
ष्टविभीतकधधवधन्वनजम् । न च वन्धूकनिर्गुणैश्चिपुति-
त्वतिन्दुकजम् । न च कीविदारशमौषीलुपिप्पलेद्गु-
ग्गुलुजम् । न पारिभद्रकान्तिकामोचकशास्त्रसीमणजम् ।
न मधुरम् । नान्तम् । नोर्द्धुष्कम् । न शुशिरम् । न पुति-
गन्धि । न पिच्छिलम् । न दक्षिणापराभिसुखः । अद्याच्ची-
दहसुखः प्राङ्मुखीवा । बटासनार्कखदिरकरञ्जवदर-
सर्जनिम्बारिमेदापामार्गमालतीकुङ्कुमविल्वानामन्यतमम् ।
कषायं तिक्तं कटुकञ्च ॥

कनीन्यग्रसमस्योत्थं सकूर्ध्वं हादगाङ्गमम् ।

प्रातर्भूत्वा च यतवाक् भक्षयेदन्तधावनम् ॥

प्रक्षान्य भुक्त्वा तज्जलाच्छुचौ देशे प्रयत्नतः ।

अमायास्यां नचाग्रीयादन्तकाष्ठं कदाचन ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकपष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विजातीनां कनीनिकामूले प्राञ्जापत्यं नाम ती-
र्थम् । अहृष्टमूले ब्राह्मम् । अहृन्त्ये देवम् । तर्जनीमूले
पितृम् । अनन्युणाभिरफेनिनाभिर्न शूद्रैककरायर्जिताभि-
रक्षराभिरद्भिः शुचौ देशे म्वासीनोऽन्तर्जानुः प्राङ्मुखोद-

पेषं जपेत् । तद्विष्णोः परमं पदमिति वा । द्रुपदां सावित्रीं
 वा । युञ्जते मन इत्यनुवाकं वा । पुरुषसूक्तं वा । स्नातव्या-
 द्रं यासा देवपितृतर्पणमस्मै स्वं एव कुर्यात् । परिवर्त्तितवा-
 साये तीर्थमुत्तीर्थ्य । अहत्वां देवपितृतर्पणं स्नानवस्त्रादि न
 पीडयेत् । स्नात्वा चम्य विधिवद्रुपसृजेत् । पुरुषसूक्ते न
 प्रद्व्यर्चं पुरुषाय पुण्याणि दद्यात् । उदकाञ्जलिं पद्यात् ।
 आदावेव दिव्येन तीर्थेन देवतानां कुर्यात् । तदनन्तरं पि-
 त्रेण पितॄणाम् । तत्रादौ खवश्यानां तर्पणं कुर्यात् । ततः
 सखन्धिवान्ययानाम् । ततः सुहृदाम् । एव नित्यस्त्रायी
 स्यात् । स्नातव्यं पवित्राणि यथाशक्ति जपेत् । विंशेऽपतः सा-
 वित्री त्ववश्यं जपेत् पुरुषसूक्तञ्च । नेताभ्यामधिकमस्ति ॥

स्नातोऽधिकारी भवति देवे पित्रे च कर्मणि ।
 पवित्राणां तथा जप्ये दाने च विधिगोष्ठिते ॥
 अमर्त्यः कालकर्णी च दुःखं दुर्धर्षचिन्तितम् ।
 स्नातस्य जनमात्रेण नश्यते इतिधारणा ॥
 याम्यं हि यातनादु खं नित्यस्त्रायी न पश्यति ।
 नित्यस्त्रानेन पूयन्ते येऽपि पापक्षतो नरा ॥
 ॥ इति येषु वै धर्मशाले चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥

अघातं सुघातः प्रथानितपाणिपादः स्याचान्तो देवता-
 ऽंयां लले या भगवत्कामनादिनिधनं वासुदेवमभ्यर्चयेत् ।
 शत्रुने प्राणैरेते इति कोचकोयमन्त्रेणाट्टय जीवस्य
 भगवतो जीवादानं दद्यात् युञ्जते मन इत्यनुवाकनावाहनं
 अथानुभ्यां पाणिभ्यां गिरगा च नमस्कारं कर्तव्यम् ।

आपोहिष्ठेति तिसृभिरर्घ्यं निवेदयेत् । हिरण्यवर्णा इति
चतसृभिः पादम् । शन्न आपो घन्वन्या इत्याचमनीयम् । इद-
मापः प्रवहत् इति स्नानीयम् । रथे स्वर्जेषु वृषभराजा इत्य-
नुलेपना लङ्कारौ । युवा सुवासा इति वंशः । पुष्पवतीस्ति-
पुष्पम् । धूरसि धूपमिति धूपम् । तेजोऽसि शुक्रमिति दीपम् ।
दधिक्रावण इति मधुपर्कः । हिरण्यगर्भ इत्यष्टाभिर्नैवेद्यम् ।

चामरं व्यजनं मातां क्षत्रं पानासने तथा ।
सावित्रेणैव तत् सव्ये देवाय विनिवेदयेत् ॥
एवमभ्यर्च्य च जपेत् सूक्तं वै पौरुषं ततः ।
तेनैव जुहुयादाजं य इच्छेत्पुण्याश्रितं पदम् ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चपष्टितमोऽध्यायः ॥

न नक्तं गृहीतेनोदकेन दंशपितृकर्म कुर्यात् ।
चन्दनमृगमदाशुकपूरककुडुमजातोफलवर्जमनुलेपनं न
दद्यात् । न वासी नीलीरक्तम् । न मणिसुवर्णयोः प्रतिकुप-
मलङ्करणम् । नागन्धिः । नोद्यगन्धिः । न कण्टकिजम् ।
कण्टकिजमपि शुक्तं सुगन्धिकं दद्यात् । रक्तमपि कुडुमं
जलजञ्च दद्यात् । न धूपार्थं जीवजातम् । न घृततैलं विना
किञ्चन दीपार्थं । नाभक्ष्यं नैवेद्यार्थं । न भक्ष्ये अप्यजामहि-
पोक्षीरे । पञ्चनखमेतस्यवराहमांसानि च ।

प्रयत्नय शुचिभूत्वा सर्वमेव निवेदयेत् ।

तन्मनाः सुमना भूत्वा त्वराक्रोधविवर्जितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चपष्टितमोऽध्यायः ॥

हृमुखोवा तन्मनाः सुमनायाचामेत् । ब्राह्मेण तीर्थेन तिरा-
चामेत् । द्विःप्रमृज्यात् । खान्यद्विर्मूर्धानं हृदयं स्मृशेत् ।

हृत्कण्ठतालुगामिखु यथासंख्यं द्विजातयः ।

शुद्धेतरन् स्त्री च शूद्रस्य सकृत्स्मृष्टाभिरन्ततः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ योगक्षेमार्थमीश्वरसुपगच्छेत् । नैकोऽध्यानं प्रप-
द्येत । नाधार्मिकैः सार्वम् । न वृषलैः । न द्विपद्भिः । नाति-
प्रत्यूषसि । नातिसायम् । न सन्ध्ययोः । न मध्याह्ने न सन्नि-
हितपानीयम् । नातितूर्णम् । न रात्रौ । न सन्ततं व्याल-
व्याधितान्तैर्वाहनैः । न हीनाङ्गैः न रोगिभिः । न दीनैः ।
न गोभिः । नादान्तैः । ययसोदकैर्वाहनानामदत्त्वात्मनः
क्षुत्तृष्णापनोदने न क्षुर्यात् । न चतुष्पथमधितिष्ठेत् ।
न रात्रौ वृक्षमूलम् । न शून्यालयं न वृणम् । न पशूना-
मन्वनागारम् । न केकतुपकपालास्त्रिभस्माद्धारान् । न का-
र्पासास्थि । चतुष्पथं प्रदक्षिणीकुय्यात् देवताञ्च प्रज्ञाताञ्च
यनस्पतीन् । अग्निब्राह्मणगणिकापूर्वकुम्भादर्गच्छत्तध्वज-
पताकाश्रीवृक्षवर्धमाननन्द्यायर्त्ताञ्च तालदन्तचामराश्वगजा-
जगोदधिक्षीरमधुसिंहार्थकाञ्च घोषाचन्दनायुधार्द्रगोमय-
पुष्पगाकगोरोचनादूर्वाप्ररोहाञ्च उष्णीषान्नद्वारमणिकनक-
रत्नतयस्तामनयानांमिवाञ्च भृङ्गारोहृतीर्ध्वरारज्जुवदपगु-
कुमारीमीनाञ्च दृष्ट्वा प्रयादिति । अथ मत्तोन्मत्तव्यङ्गान् दृष्ट्वा
निपत्तेत । वान्तविविक्तमुष्णमग्निवसनजटिमवामनाञ्च ।
कपायिप्रव्रजितमग्निनाञ्च । तेनगुडगुष्कगोमयेन्धनवृणकुग-

पलाशभस्माङ्गारांश्च । लवणक्लीवासवनपुंसकाकार्पासरज्जु-
निगडमुक्तकेशांश्च । वीणाचन्दनार्द्रांशकोष्ठीपोलङ्घरणकु-
मारीः प्रस्थानकालेऽभिनन्दयेदिति । देवद्याघ्नगुरुवस्तुदी-
क्षितानां च्छायां नाकामेत् । निष्ठू नवान्तरुधिरविण्मूत्र-
स्नानोदकानि वा । न वत्सतन्त्रीं लङ्घयेत् । प्रवर्पति न
धावन् । न हृथा नदीं तरेत् । न देवताभ्यः पितृभ्यश्चेदकामं
प्रदाय । न वाहुभ्याम् । न भिक्षया नावा । न कङ्कमधि-
तिष्ठेत् । न कूपमवलोकयेत् न लङ्घयेत् ॥

वृक्षभारिवृषस्नातस्त्रीरोगिवरचक्षिणाम् ।

पन्या देयो नृपस्वेषा मान्यः स्नातश्च भृपतेः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपटितमोऽध्यायः ॥

परनिपानेषु न स्नानमाचरेत् । आचरेत् पञ्चपिण्डाशु-
हृत्यापदि । नाजीर्णं । नचातुरः । न नग्नः । न रात्रौ राहु-
दग्नवर्जम् । न सभ्ययोः । प्रातःस्नायत्ररुणकिरणयस्तां
प्राचीमवलीक्य स्नायात् । स्नातः शिरो नावधुनेत् । नाङ्गेभ्य-
स्नायमुचरेत् । न तैलयमु स्मृशेत् । नाप्रक्षान्तिं पूर्ववृत्तं
यसनं विभ्रयात् । स्नातः सोष्णीषो धीतयाससौ विभ्रयात् ।
न स्नान्यजपतितैः सह सभापणं कुर्यात् । स्नायात्
प्रस्रवणदेवस्नातसरोवरेषु । उडृताद्भूमिष्ठमुदकं पुण्यं
स्यावरात् प्रस्रवणं सप्ताद्यादेयं तस्मादपि साधुपरिगृ-
हीतं सर्वतएव गाढम् । मृत्तोयैः कृतमलांपकपोऽप्यु निम-
ज्ज्यापोद्विष्ठेति तिसृभिर्हिरण्यवर्णाइतिचतसृभिरिदमापः प्र-
यष्टतइति चतुर्थमभिमन्त्रयेत् । ततोऽप्सु निमग्नस्त्रिरघम-

अद्याग्निं परिसमूह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य परिमिच्य सर्वतः
पाकादयमुद्धृत्य जुहुयात् । वासुदेवाय सद्युर्पणाय प्रद्युम्ना-
यानिरुद्धाय पुरुषाय सत्वायाच्युताय वासुदेवाय । अद्याग्नये
सोमाय मित्राय वरुणाय इन्द्रायेन्द्राग्निभ्यां विश्वेभ्यो देवेभ्यः
प्रजापतये अनुमत्यै धन्वन्तरये वास्तोष्पतये अग्नये स्विष्टिह-
तै च । ततोऽन्नशेषेण बलिमुपहरित् । भक्ष्योपभक्ष्याभ्यामभितः
पूर्वेणाम्नेः । अवानामासीति त्वलानामासीति नितन्तीना-
मासीति क्षिप्रणिकानामासीति सर्वांसाम् । नन्दिनि सुभगे
सुमङ्गलि भद्रकालौतिस्वस्तिष्वभिप्रदक्षिणाम् । स्युणायां
ध्रुवायां त्रिये । हिरण्यकेश्यै वनस्पतिभ्यः । धन्माधन्मयोर्द्वारे
मृत्यवे च । उदपाने वरुणाय । विष्णवे इत्युलूखले । मरुतत्र-
इति दृग्दि । उपरिशरणि वैश्रवणाय रात्रि भूतेभ्यश्च । इन्द्रा-
येन्द्रपुरुषेभ्य इतिपूर्वाहं । यमाय यमपुरुषेभ्य इतिदक्षि-
णार्हं । वरुणाय वरुणपुरुषेभ्य इतिपश्चार्हं । सोमाय सोम-
पुरुषेभ्य इत्युत्तरार्हं । ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्य इतिमध्ये । ऊर्ध्व-
माकाशाय । दिवाचरेभ्यो भूतेभ्य इतिस्वर्णिने । नक्तचरि-
भ्य इतिनक्तम् । ततो दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु पित्रे पितामहाय
प्रपितामहाय माते पितामह्यै प्रपितामह्यै स्वनामगोत्रा-
भ्याश्च पिण्डनिर्व्वपणं कुर्यात् । पिण्डानाञ्चानुन्नेपनपुष्पधप-
नैषेद्यादि दद्यात् । उदककनकमुपनिधाय स्वस्त्ययनं याच-
येत् । शक्वाकश्वपशानां भुयि निर्यपेत् । मिच्छाश्च दद्यात् ।
अतिथिपूजने च परं फलमधितीष्ठेत् । सायमतिथिं प्राप्तं
प्रयत्ने नार्थयेत् । अनागतमतिथिं गृहे न वासयेत् । यथा

वर्णानां ब्राह्मण, प्रभुर्यथा क्लीषां भर्ता तथा गृहस्थस्या-
तिथि । तत्पूजायां स्वर्गमाप्नोति ॥

अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।

तस्मात् सुकृतमादाय दुष्कृतान् प्रयच्छति ॥

एकरात्रं हि निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।

अनित्या हि स्थितिर्यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥

नैकग्रामीणमतिथि विप्रं साङ्गतिकं तथा ।

उपस्थितं गृहे विद्याद्वार्या यत्राग्नयोऽपिवा ॥

यदि त्वतिथिधर्मेण क्षत्रियो गृहमागतः ।

भक्तवत्सु च विप्रेषु कामं तमभिपूजयेत् ॥

वैश्यशूद्रावपि प्राप्तौ कुटुम्बेऽतिथिधर्मिणौ ।

भोजयेत् सह भृत्यैस्तावानृशंसं प्रयोजयन् ॥

इतराण्यपि सख्यादीन् सप्रीत्या गृहमागतान् ।

प्रकृतान्नं यथाशक्ति भोजयेत् सह भार्यया ॥

सुवामिनी कुमारोक्ष रोगिणो शुश्रूषीं तथा ।

अतिथिभग्नोऽप्येवैतान् भोजयेद्विचारयन् ॥

अदत्त्वा यन् एतेभ्यः पूर्वं भुङ्क्तेऽविचक्षणः ।

स भुञ्जानो न जानाति श्वगृध्वैर्जग्धिमात्मनः ॥

भुक्तवत्सु च विप्रेषु भृत्येषु स्त्रिषु चैव हि ।

भुञ्जयीतां ततः पश्चादवशिष्टान् दम्पती ॥

देवान् पितॄन् मनुष्यांश्च भृत्यान् गृह्याञ्च देवताः ।

पूजयित्वा ततः पश्चादगृह्यन्तः श्रेष्ठभुग्भवेत् ॥

अथ स केवलं भुङ्क्ते यः पचत्वात्मकारणात् ।

यत्र शिष्टाग्नं द्योततु सतामसं विधीयते ॥

स्वाध्यायेनाग्निहोत्रेण यज्ञेन तपसा तथा ।
 नचाप्नोति गृही लोकान् यथा त्वतिथिपज्जनात् ॥
 सायंप्रातस्त्वतिथये प्रदद्यादासनोदकम् ।
 अश्वश्चैव यथा शतयां सत्सुख्य विधिपूर्वकम् ॥
 प्रतिशयं तथा शय्या पादाभ्यङ्गं सदीपकम् ।
 प्रत्येकदानेनाप्नोति गोप्रदानसम फलम् ॥
 ॥ हूति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तपष्टितमोऽध्यायः ॥

—

चन्द्रार्कोपरागे नाग्रीयात् । स्नात्वा सुक्तयोरग्रीयात् ।
 असुक्तयोरस्तंगतयोर्द्वौ स्नात्वा चापरेऽङ्गि । न गोवाह्मणी-
 परागेऽग्रीयात् । न राजव्यसने । प्रवसिताग्निहोत्रे यदा-
 ग्निहोत्रं कृतं मन्येत तदाग्रीयात् । यदा कृतं मन्येत वैश्व-
 देयमपि । पर्वणि च यदा कृतं मन्येत पर्व । नाग्रीयाद्या-
 क्षीर्णे । नार्द्धरात्रे । न मध्याह्ने । न सन्ध्ययोः । नार्द्र-
 वासाः । नैकवासाः । न नग्नः । न जनस्थः । नोत्कुटुकः ।
 न भिक्षासनगतः । न च शयनगतः । न भिन्नभाजनि । नोत्-
 मङ्गे । न भुवि । न पाथी । न तपश्च यत्न दद्यात् न चाग्री-
 यात् । न धानफान्निर्भर्त्सयेत् । नैको मिष्टम् । नोदृत-
 ये हम् । न दद्या धाना । न रात्रौ तिलसमुत्तम् । न दधि-
 मज्जुन् । न कोविटारवटपिप्पलगायर्गाकम् । नाटस्त्वा । ना-
 ज्ञत्वा । नानार्द्रपादः । नानार्द्रकरमुखः । नोच्छिष्टं
 एतमादद्यात् न चन्द्रार्कतारका निगीचेत् । न मूर्धानं
 स्पृशेत् । न मद्यं कीर्त्तयेत् । प्रादुमुषोऽग्रीयात् दक्षिणा-

मुखौ वा । अभिपूज्यान् । सुमनाः स्वप्नानुलितः । न निः-
 शेषकृत् स्यात् । अन्यत्र दधिमधुसर्पिःपयःसक्तुर्पलमोदकेभ्यः ।
 नाग्नीयाह्वार्यया सार्द्धं नाकाशे न तथोत्थितः ।
 यज्ञानां प्रेक्षमाणानां नैकस्मिन् बहवस्तथा ॥
 शून्यागारे वङ्गिगृहे देवागारे कथञ्चन ।
 पिवेन्नाञ्जलिना तीर्थं नातिसौहित्यमाचरेत् ॥
 न तृतीयमथाग्नीयांश्चाप्यथ कथञ्चन ।
 नातिप्रगे नातिसायं न सायं प्रातराश्रितः ॥
 न भावदुष्टमग्नीयान्न भाण्डे भावदूषिते ।
 शयानः प्रौढपादय कृत्वा चैवावसथ्शुश्रूषां ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टपष्टितमोऽध्यायः ॥

नाष्टमौचतुर्दशीपञ्चदशीषु स्त्रियमुपेयात् । न आहं
 भुक्ता । न आहं दत्त्वा । नोपनिमन्वितः आहं । न स्नात्वा ।
 न जुत्वा । न व्रतौ । नोपोष्य भुक्ता वा । न दीक्षितः । न
 देवायतनशयानशून्यालयेषु । न वृक्षमूलेषु । न द्विवा । न
 सन्ध्ययोः । न मलिनाम् । न मलिनः । नाभ्यक्तम् । नाभ्य-
 क्तः । न रोगार्ताम् । न रोगार्तः ।

न हीनार्द्धी नाधिकाद्धीं तद्यैव च वयोधिकाम् ।
 नोपेयाद्गुर्विष्णीं नारीं दीर्घमायुर्निजोविषुः ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

• , नाद्रिपादः स्वप्यात् । नोत्तराधरावाक्गिरा । न

नग्नः । नार्द्रवंशे । नाकाशे । न पलाश शयने । न
 पञ्चदारुक्षते । न गजभग्नक्षते । न विदुःप्रदग्धक्षते न भित्ते ।
 नाग्निव्युष्टे । न घटासिक्तद्रुमजे । न श्मशानशून्यालय-
 देवतायतनेषु । न चपलमध्ये । न नारौमध्ये । न धान्यगी-
 शुरुहताश्वगसुराणासुपरि ।

नोच्छिष्टो न दिवा स्वप्यात् सन्ध्यायोर्न च भस्मनि ।

देशे न चाशुची नाद्रे न च पर्वतमस्तके ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ न कञ्चनावमन्येत । न च हीनाङ्गाधिकाङ्गा-
 मूर्खान् धनहीनानवद्वेष्टेत् । न हीनान् सेवेत । स्वाध्या-
 यविरोधि कर्म नाचरेत् । प्रयोऽनुरूपं वेशं कुर्यात् श्रुत-
 स्वाभिजनस्य धनस्य देशस्य च । नोदतः । नित्यं शास्त्रा-
 दवेची स्यात् । सति विभवे न जीर्णमन्यद्वासाः स्यात् ।
 मन्त्रान्मौल्यभिभाषेत । न निर्गन्धोपगन्धिरक्तञ्चमान्यं विभृ-
 यात् । विभृयाल्लज्जं रक्तमपि । यष्टिञ्च वैष्णवम् । कम-
 ण्डलुञ्च सोदकम् । कार्पासमुपवीतम् । रौप्ये च कुण्डले ।
 नादित्यसुद्यन्तमीधेत । नास्तं यान्तम् । न वाससा ति-
 रोहितम् । न चादग्ं जलमध्यगतम् । न मध्याह्ने । न
 क्रूहस्य शूरोर्मुखम् । न तैलोदकयोः स्वच्छायाम् । न
 मलवत्त्वादग्रे । न पत्नीं भोजनसमये । न क्षियुं नम्राम् ।
 न कद्वन मेहमानम् । न चालानभ्रष्टकुण्डरम् । न च वि-
 षमग्रीहपटियुक्तम् । न मक्तम् । नामेध्यमन्त्री प्रक्षिपेत् ।
 नागृक्षम् । न रिपुम् । नापमपि । नाग्निं नहयेत् । न

पादौ प्रतापयेत् । न कुशैस्तेषु वा परिसृज्यात् । न कांस्य-
 भाजने चार्पयेत् । न पादं पादेन । न भुवमालिखेत् ।
 न लोष्टमर्द्दी स्यात् । न वृणच्छेदौ स्यात् । न दन्तेर्नख-
 लोमानि छिन्द्यात् । द्यूतं वर्जयेत् बालातपसेवाच्च ।
 वस्त्रोपानहमाख्योपवीतान्यन्यष्टतानि न धारयेत् । न
 शूद्राय मतिं दद्यात् नोच्छिष्टहविषी न तिलान् । न
 चास्योपदिग्नेहर्गं न व्रतम् । न संहताभ्यां पाणिभ्यां शिर-
 उदरञ्च कण्डूयेत् । न दधिसुमनसी प्रत्याचक्षीत । नात्मनः
 स्रजमपकर्षयेत् । सुप्तं न प्रबोधयेत् । नोदकग्रामभि-
 भाषेत न स्त्रेच्छान्त्यजान् । अग्निदेवब्राह्मणसन्निधौ प्रद-
 क्षिणम् पाणिमुदरेत् । न परचेत्ते चरन्तीं गामाचक्षीत न
 पिवन्तं वत्सकम् । नोदतान् प्रहर्षयेत् । न शूद्रराज्ये
 नियमेत् नाधार्मिकजनाकीर्णं । न संवसेद्द्वैषह्नीने । नो-
 पमृष्टे । न चिरं पर्वते । न वृधाचेष्टां कुर्यात् । न नृत्य-
 गोते । नास्कीटनं कार्यम् । नाद्यीलं कीर्तयेत् । नानृ-
 तम् । नाप्रियम् । न किञ्चिन्मग्नाणि स्पृशेत् । नात्मानम-
 वजानीयादीर्धमायुर्जिजीविषुः । 'चिरं' सन्धरोपासनं कु-
 र्यात् । न सर्पगद्गैः क्रीडेत् । अनिमित्ततः श्वानि
 श्वाग्निं न स्पृशेत् । परस्य दण्डं नोदृष्यच्छेत् । ग्रास्यं
 ग्रासनार्थं ताडयेत् । तन्वा येषुदन्तेन कञ्ज्या वा पृष्ठे ।
 देवब्राह्मणग्रास्तप्तहात्मनां परीवादं यन्निहश्नत् । धर्मेशि-
 रदो पार्थकामी । नोक्तविद्विष्टञ्च धर्ममपि । पदेषु गान्ति-
 होमं कुर्यात् । न यणमपि छिन्द्यात् । धनद्वयं तिष्ठेत् ।
 पयमापारमेधौ ध्यात् ॥

श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक्साधुभिश्च निषेवितम् ।
 तमाचारं निषेवेत धर्मकामो जितेन्द्रियः ॥
 आचारात्कृते चायुराचारादीप्सिता गतिम् ।
 आचारादनमचर्यमाचारादन्यलक्षणम् ॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान्तरः ।
 श्रद्धावानोऽनसूयश्च शत वर्षाणि जीवति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

—

दमयमेन तिष्ठेत् । दमयेन्द्रियाणां प्रकीर्तितं दान्तं
 स्यात् लोक परश्च । नादान्तस्य क्रिया काचित् समृध्यति ॥
 दमः पवित्रं परमं मङ्गल्य परमं दमः ।
 दमेन सर्वमाप्नोति यत्किञ्चिन्न मनयेच्छति ॥
 दशार्धयुक्तेन रथेन याति मनोवशेनार्यपथानुवर्तिना ।
 तस्मै द्रव्यं नापहरन्ति वाजिनस्तथागतं नावजयन्ति शत्रवः ॥
 आपुर्यमाणमवलप्रतिष्ठं समुद्रमाप्य प्रविशन्ति यद्वत् ।
 तद्वत् कामा यः प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वादशतितमोऽध्यायः ॥

—

अथ आहोष्णं पूर्वदुर्गाह्मणानामन्वयेत् । द्वितीयेऽग्नि
 शुक्लपक्षस्य पूर्वार्द्धे क्षणपक्षस्यापरार्द्धे विमान् मुद्गातान्
 म्वाचान्तान् यथाभूयो विद्याक्रमेण कुशोत्तरेष्वामनेषूपवेश
 येत् । द्वौ दैवे प्राहमुखौ तौ यः पित्रे उदङ्मुखान् एकेक
 मुभयत्र वेति । अमयाहोषु काम्येषु च प्रथमं पञ्चकेना
 जत्वा । पञ्चोदेषु मध्यमपञ्चकेन । अमायास्यासूक्तमपष्ट-

केन । आयहायण्या ऊर्ध्वं कृष्णाष्टकासु च क्रमेणैव प्रथम-
मध्यमोत्तमपञ्चकैः । अन्वष्टकासु च । ततोब्राह्मणानुज्ञातः
पितृनावाहयेत् । अपयान्त्वसुरा इति आहविघ्नकर्तृन् ।
यातुधानानपसार्य तिलैर्यातुधानानां विसर्जनं कृत्वा । एत
पितरः सव्वांस्तान् अमाय सन्वेतदः पितर इत्यावाहनं कृत्वा
कुश तिलमिश्रेण गन्धोदकेन यस्तिष्ठन्त्वमृतागाविति यन्मे-
मातेति च पादं निर्वर्त्य निवेद्यार्घ्यं कृत्वा निवेद्य ज्ञानुलेपनं
कृत्वा कुशतिलवस्त्रपुष्पालङ्कारधूपदीपैर्यथाशक्त्या विमान्
समभरणं वृत्तद्युत्तमन्द्रमादायादित्यारुद्रावसव इति वीच्यागौ
करवाणीत्युक्ता तत्र विप्रैः कुर्वित्युक्ते आहुतित्रयं दद्यात् ।
ये मामकाः पितर एतदः पितरोऽयं यज्ञे इति च हविरनु-
मन्त्रणं कृत्वा यथोपपन्नेषु पालेषु विशेषाद्रजतमयेष्वन्नं
नमो विश्वेभ्यो देवेभ्य इत्यन्नमादौ प्राङ्मुखयोनिर्वेदयेत् ।
पित्रे पितामहाय प्रपितामहाय च नामगोत्राभ्यामुदङ्मुखे-
षु । तददत्तं ब्राह्मणेषु यन्मे प्रकामा अहोरात्रैर्यदहं
कृष्यादिति जपेत् । इतिहासपुराणधर्मशास्त्राणि चेति ।
उच्छिष्टसन्निधौ दक्षिणामेषु दर्भेषु दृष्विवी रक्षिता-
इत्येकं पिण्डं पित्रे निदध्यात् । अन्तरीक्षं रक्षिता-
इति द्वितीयं पितामहाय । द्यौर्दक्षी रक्षिता इति तृतीयं
प्रपितामहाय । अथ पितरः प्रेता इति वासोदेयम् । वीरावः
पितरो धत्त इत्यक्षम् । अथ पितरो मादयध्वं यथाभागमाह-
पायध्वमिति दर्भमूले करघर्षणम् । एजं वहन्तीरित्यनेन
सोदकेन प्रदक्षिणं पिण्डानां विकरणं सेचनं कृत्वा अर्घ्य-
पुष्पधूपालेपनाद्यादिभक्षणभोज्यानि च निवेदयेत् । उदकः

पातञ्च मधुघृततिलैः सयुक्तञ्च । सुकृतवत्सु ब्राह्मणेषु तृप्तिना-
 गतेषु मामेयेष्टेत्यत्र सत्क्षणमभ्युक्ष्यान्नविकिरमुच्छिष्टाग्रतः
 कृत्वा तृप्ताभवन्तः सम्पन्नमिति पृष्टोदङ्मुखैश्चाचमनमादौ
 दत्त्वा ततः प्राङ्मुखेषु दत्त्वा ततश्च सुसुप्रोक्षितमिति श्राद्ध-
 देशं संप्रोक्ष्य दर्भपाणि सर्व्वं कुर्यात् । ततः प्राङ्मुखः प्रातो-
 यन्मे नाम इति प्रदक्षिणं कृत्वा प्रत्येत्य च यथाशक्ति दक्षि-
 णाभिः ससभप्रार्थ्याभिरमन्तु भवन्त इत्युक्ता तैरुक्तीऽभिरता-
 स्मदिति देवाय पितरयेत्यभिजपेत् । अक्षय्योदकञ्च नाम-
 गोलाभरां दत्त्वा विष्टे देवाः प्रीयन्तामिति प्राङ्मुखैर्भ-
 स्ततः प्राञ्जलिरिदं तन्मना सुमना याचेत् । दातारो नोऽभि-
 वदन्तां वेदः सन्ततिरेव च । यदा च नो मा व्यगमदद्दु देयञ्च
 नोऽस्त्विति । तथास्त्विति ब्रूयुः । अत्रञ्च नोदद्दु भवेदतिथीश्च
 लभेमहि । याचितारय न सन्तु मा च याचयन्न कश्चन ।
 इत्येताभ्यामाश्रितः प्रतिगृह्य ।

• वाजेवाजे इति ततोब्राह्मणाश्च विमर्जयेत् ।

पूजयित्वा यथान्यायमनुव्रजराभिवाद्य च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नृसिंहतिलमोऽध्यायः ॥

—

अष्टकासु देवपूर्व्वं शाकमासापूपैः श्राद्धं त्वन्वष्टकान्-
 टकावदङ्गी देवपूर्व्वमेवं कृत्वा मासे पितामहौ प्रपितामहौ
 च पूर्व्वदब्राह्मणान् भोजयित्वा दक्षिणाभिराम्रभार्गानुव्रज-
 विसर्जयेत् । ततः कर्पूः कुर्यात् । तन्म ले प्रागुदगम्युपस-
 माधानं कृत्वा पिण्डनिर्घणम् । कर्पूतयमूले पुरुषाणां
 कर्पूत्रयमूले स्त्रीणाम् । पुरुषकर्पूतयं सास्त्रे नोदकेन पूर-

यत् । स्त्रीकर्षूत्तयं साधनेन पयसा । दध्ना मांसेन पयसा च
प्रत्येकं कर्षूत्तयं पूरयित्वा जपेद्भवतीभ्योऽस्तु चाक्षरम् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

पितरि जीवति यः श्राद्धं कुर्यात् स येषां पिता कुर्यात्-
क्षेपां कुर्यात् । पितरि पितामहे च जीवति येषां पितामहः
कुर्यात्क्षेपां कुर्यात् । त्विषु जीवत्सु नैव कुर्यात् । यस्य
पिता म्रितः स्यात् सपित्रे पिण्डं निधाय प्रपितामहात् परं
द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता पितामहश्च म्रितौ स्यातां स
ताभ्यां पिण्डौ दत्त्वा पितामहपितामहाय दद्यात् । यस्य
पितामहः म्रितः स्यात् स तस्मै पिण्डं निधाय प्रपिताम-
हात्परं द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता प्रपितामहश्च म्रितौ
स्यातां स पित्रे पिण्डं निधाय पितामहात् परं द्वाभ्यां
दद्यात् ।

मातामहानामप्येवं श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणः ।

मन्त्रीहेण यथान्धायं श्रेयाणां मन्त्रवर्जितम् ॥०

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अमावास्यास्तिस्त्रीऽष्टकास्तिस्त्रीऽन्वष्टका भाषी प्रौष्ठपदू-
र्द्धः क्षणत्रयोदशी त्रींह्रियवपाकौ चेति ।०

एतांशुः श्राद्धकालान् वै नित्यानाह प्रजापतिः ।

श्राद्धमतेष्वकुर्व्वाणो नरकं प्रतिपद्यते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

आदित्यस क्रमणं विषुवद्वयं विशेषेणायनद्वयं व्यती-
पातोर्जन्मर्चमभुदयश्च । एतांस्तु आहकालान् वै काम्यानाह
प्रजापति । आहमेतेषु यदुक्तं तदानन्त्याय कल्पते ॥

सन्धारान्त्रिंशोर्न कर्त्तव्यं आहं खलु विचक्षणैः ।

तयोरपि च कर्त्तव्यं यदि स्याद्राहुदर्शनम् ॥

राहुदर्शनदत्तं हि आहमाचन्द्रतारकम् ।

शुण्वत् सर्वकामीयं पितृणामुपतिष्ठते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

सततमादित्येऽङ्गि आहं कुर्वन्नारोग्यमाप्नोति । सौभाग्यं
चान्द्रे । समरविजयं कौजे । सर्वान् कामान् धौधे ।
विद्यामभीष्टा जीवे । धनं शौक्ले । जीवितं ग्रनैश्चरे ।
स्वर्गं क्षत्तिकासु । अपत्यं रोहिणीषु । ब्रह्मवर्चस्यं सौम्ये कर्म-
मिदं रौद्रे । भुवं पुनर्वसौ पुष्टिं पुष्ये । त्रियं सर्पे । सर्वान्
कामान् पैत्रे । सौभाग्यं भाग्ये । धनमार्थमणे । ज्ञातिश्रेष्ठं
हस्त्ये । रूपवतः सुतां स्वाद्रे । याणिन्यसिद्धिं स्वाती ।
कनकं विशाखासु । मिताणि मैत्रे । राज्यं शक्रि । क्षयं
मूले । समुद्रयानसिद्धिमाष्ये । सर्वान् कामान् वैश्वदेवे ।
श्रेष्ठमभिजिति । सर्वान् कामान् अश्विने । लवणं वासवे ।
आरोग्यं वारुणे । कुप्यद्रज्यमाजे । गृहमाहिर्वाधे । गा-
धौग्ये । सुरद्रमाश्विने । जीवितं याम्ये । गृहसुरूपा
मित्रघः प्रतिपदि । कन्यां परदां द्वितीयायाम् सर्वान् कामान्
चतुर्थायाम् । पशुं पशुर्धाम् । त्रियं पञ्चम्याम् । द्यूत-
विषयं षष्ठ्याम् । क्षयं सप्तम्याम् । याणिन्यमष्टम्याम् ।

पशून्वयस्याम् वाजिनो दशम्याम् । ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्राने-
कादश्याम् । आयुर्वसुरान्यजयान् द्वादश्याम् । सौभाग्यं
त्रयोदश्याम् । सर्वकामान् पञ्चदश्याम् शस्त्रहतानाम् ।
श्राद्धकर्मणि चतुर्दशी शस्ता । अपि पितृगीते गाये
भवतः ।

अपि जायेत सोऽध्याकं कुले कथिष्वरीक्षम ।
प्राष्टङ्काले ऽसिते पंचे त्रयोदश्यां समाहित ॥
मधुक्कटेन यः श्राद्धं पायसेन समाचरेत् ।
कार्तिकं सकलं मासं प्राक्कृत्वा कुञ्जरस्य च ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ न नक्तं गृहीतेनोदकेन श्राद्धं कुर्यात् । कुशा-
भावे कुशस्यानि काशान् दुर्वं वा दद्यात् । वाससोऽय्येकार्पा-
सीत्यं सूत्रम् । दशां विवर्जयेद् यद्यप्याहतवस्त्रजा स्यात् ।
उग्रगन्धोन्यगन्धीनि कण्टकिजातानि रक्तानि च पुष्पाणि ।
पल्लानि सुगन्धीनि कण्टकिजातान्यपि जनजानि रक्तान्यपि
दद्यात् । वसां मेदश्च दीपार्थं न दद्यात् । घृतं तैलं वा
दद्यात् । जीवजं सर्वधूपार्थं न दद्यात् । मधुघृतसंयुक्तं
गुग्गुलुं दद्यात् । चन्दनकुङ्कुमकपूरैरागुरुपद्मकान्यनुलेप-
नार्थं । न प्रत्यक्षलवणं दद्यात् हस्तेन च घृतव्यञ्जनादि ।
तैजसानि पात्राणि दद्यात् । विशेषतो राजतानि । खड्ग-
कुतपक्ष्पाजिनतिलसिंहार्यकाघतानि च पवित्राणि रक्षो-
घ्नानि चेति दद्यात् । पिण्णलीमुकुन्दकभृस्तृणगिपुसर्पप-

सुरसासर्जकमुवर्चलकुपाण्डालावुवार्त्ताकुपालङ्गुलीपोदकीत-
ण्डुलीयककुसुम्भपिण्डालुकमहिषीक्षीराणि वर्जयेत् । राज-
मापमसूरपर्युषितकतलवणानि च । कोप परिहरेत् ।
नाशुपातयेत् । न त्वरां कुर्यात् । दृतादिदाने तैजसानि
पात्राणि खड्गपात्राणि फल्गुपात्राणि च प्रशस्तानि । अत्र च
श्लोको भवति ॥ "

श्रीवर्णराजताम्याश्च खड्गेनोडुम्बरेण च ।

दत्त मत्तय्यतां याति फल्गुपात्रेण चाप्यथ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

तिलैर्ब्रीहियवैर्मांसैरङ्गिर्मूलफलैः शाकैः शग्रामाकैः
प्रियद्वभिर्नीवारैर्मुद्गेर्गोधूमैश्च मांसं प्रीयन्ते । द्वौ मासौ
मत्स्यमांसेन । त्रीन्द्वादशैरेण । चतुरथोरभ्रेण पञ्च शाकु-
नेन । षट्पञ्चागेन । सप्त रोरवेण । अष्टौ पार्षतेन । नव गव-
येन । दश माहिषेण । एकादश कौर्मेण । सम्बत्सर गव्येन
पयसा तद्विकारैर्वा । अत्र पितृगीता गाथा भवति ॥

कालशाकं महाशय्यं मांसं वाधोणसस्य च ।

विषाणवर्ज्या ये खट्वास्तास्तु भक्षामहे सदा ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ऽशीतितमोऽध्यायः ॥

चासमासनमांरोपयेत् । न पदा शृणुते । उच्छेपणं
भूमिगतमजिह्वप्यागठस्य वा । दास्यगंस्य तत्पित्रे भाग-
धेयं प्रपद्यते ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

दैवे कर्मणि ब्राह्मणं न परीक्षेत । प्रयत्नात् पितरं परीक्षेत ।
हीनाधिकाङ्गान् विवर्जयेत् । विकर्मस्थांश्च वैदालव्रत्रिकान्
वृथालिङ्गिनो नक्षत्रजीविनो देवलकांश्च चिकित्सकान् अनूढा-
पुमान् तत्पुत्रान् बहुयाजिनो यामयाजिन्तः शूद्रयाजिनोऽ-
याज्ययाजिनो ब्राह्म्यांस्तदयाजिनः पर्वकारान् सूचकान् भृत-
काध्यापकान् भृतकाध्यापितान् शूद्राश्च पुष्टान् पतितसंसर्गान्
अनधीयानान् सन्ध्योपासनान् अनुष्ठान् राजसेवकान् नग्नान्
पितृमातृगुर्वग्निस्त्राध्यायत्यागिनश्चेति ॥

ब्राह्मणापसदा ह्येते कथिताः पङ्क्तिद्वयकाः ।

एतान् विवर्जयेच्छेपाच्छास्त्रकर्मणि पण्डितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ पङ्क्तिपावनाः । निष्पाचिकेतः पञ्चाग्निर्येष्ठसा-
मगो वेदपारगो वेदाङ्गस्याप्येकस्य पारगः पुराणितिहास-
व्याकरणपारगो धर्मशास्त्रस्याप्येकस्य पारगस्तौर्यपूतो यज्ञ-
पूत स्तपःपूतः सत्यपूतो मन्त्रपूतो गायत्रीजपनिरतो ब्रह्म-
देयानुसन्तानस्त्रिसुपर्णो जामाता दीहिदयेति । विशेषेण
च योगिनः । अतः पितृगीता गाथा भवति ॥

अये स स्यात् कुलेऽस्माकं भोजयेद्यन्मु योगिनम् ।

विप्रं आहं प्रयत्नेन येन तृप्यामहे वयम् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

न श्चेच्छविपये आहं कुर्यात् । न श्चेच्छेच्छविपयम् ।

परनिपानेष्वपि प्रीत्या तत्साम्यमुपगच्छतीति ॥

चातुर्वर्ण्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते ।

॥ स स्नेच्छदेशो विज्ञेय आर्यावर्त्तस्ततः परः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पुष्करेणु आहम् । जप्यहोमतपासि च । पुष्करे
स्नानमावृतः सर्वपापेभ्यः पृथुः भवति । एवमेव गयाशीर्षे
अक्षयवटे अमरकण्टकपर्वते वरुणपर्वते यत्तु कचन नर्मदा-
तीरे यमुनातीरे गङ्गाया विशेषतः कुशावर्त्ते विश्वके नील-
पर्वते कनखले कुजास्त्रे भृगुतुङ्गे केदारं महालयं नडन्ति-
कायां सुगन्धायां शाकभार्या फल्गुतीर्थं महागङ्गायां लिङ्ग-
लिकायने कुमारधारायां प्रभासे यत्तु कचन सरस्वत्यां
विशेषतः ।

गङ्गाहारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे ।

सततं नैमिषारक्ष्ये वाराणस्यां विशेषतः ॥

अगस्त्यायने कात्यायने कौशिक्यां सरयूतीरे शीतल-
प्योतिपायाय सङ्गमे श्रीपर्वते धानोदके उत्तरमानसे वड-
यायां मतङ्गवाण्यां सप्तार्धे विष्णुपदे स्वर्गमार्गपदे गोदा-
वर्यां गोमत्या वेङ्गवत्या विषाभायां वितस्ताया शतद्रुतीरे
चन्द्रभागायां इरावत्या सिन्धोस्तीरे दक्षिणे पञ्चनदे श्रीजमे ।
एवमादिष्वन्येषु तीर्थेषु सरिहरासु सर्वेष्वपि स्वभावेण
पुनिनेषु प्रस्रवणेषु पर्वतेषु निकुञ्जेषु वनेषूपवनेषु गोमय-
पनिषु मनोज्ञेषु । अत्र च पितृगीता गाथा भवन्ति ॥

कुनिऽष्माकं स जन्तु स्याद्यो नो ददयाज्जलाञ्जलीन् ।

नदीषु यद्भुतोयामु गोतलासु विगेषतः ॥

अपि जायेत सोऽस्वाकं कुले कश्चिन्नरोत्तमः ।

गयाशीर्षे वटे आहं यो नः कुर्यात् समाहितः ॥

एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।

यजेत वाग्धमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ हंपोत्सर्गः कार्त्तिक्यामाश्वयुज्यां वा । तद्वादावेव
हृषभं परीक्षेत । जीवहत्सायाः पयस्त्रिन्याः पुत्रं सर्वसत्त-
णोपेतं नीलं लोहितं वा सुखपुच्छपादशृङ्गशूलं यूयस्या-
च्छादकम् । ततो गवां मध्ये सुसमिहमग्निं परिसृष्टीर्य पौष्णं
चक्रं पयसा अपयित्वा पूषा गा अन्वेतु न ईह रतिरिति च
पुत्रा वृषमयस्कारस्वङ्गयेत् । एकस्मिन् पार्श्वे चक्रेणापर-
स्मिन् पार्श्वे शूलेन । अद्वितश्च हिरण्यवर्णा इति चतसृभिः
शस्त्रीदेवीति च स्थापयेत् । स्नातमलङ्कृतं स्नातालङ्कृताभि-
श्चतसृभिर्वत्सतरोभिः सार्द्धमानौघ रुद्रान् पुनपसूक्तं कुपा-
ण्डीय जपेत् । पिता वत्सेतिवृषभस्य दक्षिणे कर्णे पठेत्
इमञ्च ।

वृषोऽङ्गि भगवान् धर्मयतुष्यादः प्रकीर्त्तितः ।

वृणोमि तमहं भक्त्या स मे रक्षतु सर्व्वतः ॥

एनं युवानं पतिं यो ददाम्यनेन क्रोहन्तीधरय प्रियेण ।

मंहामहिप्रजया मातनुभिर्मरिधाम द्विपते सोम । राजन् ॥

वृषं वत्सतरीयुक्तमैशान्यां कारगेहिगि ।

होतुर्व्यम्भयुगं दद्यात् सुवर्णं काम्यमेव च ॥

अयम्कारण्य दातव्यं वितनं मनमेधिदम् ।

भोजनं बहुसर्पिष्क ब्राह्मणांश्चात्र भोजयेत् ॥
 'उत्सृष्टो वृषभो यजिन् पिवत्यथ जलाशये ।
 जलाशये तत्सकलं पितृस्तस्योपतिष्ठति ॥
 शृङ्गेणोल्लिखते भृनि यत्र कचन दर्पित ।
 पितृणामन्नपानं तत् प्रभूतमुपतिष्ठति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पडशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ वैशाखां पोर्णमास्यां क्षणशृङ्गाजिनं सुवर्णशृङ्गं
 रोप्यसुरं मौक्तिकलाङ्गूलभूषितं कृत्वा आविष्टे वस्त्रे च
 प्रसारयेत् । ततस्त्रिलैः प्रच्छादयेत् । सुवर्णनाभिञ्च कुर्यात् ।
 शाङ्गतेन वासोयुगेन प्रच्छादयेत् । सर्व्वगन्धर्वत्तेशालङ्कृतं
 कुर्यात् । चतसृषु दिक्षु चत्वारि तैजसपात्राणि क्षीरदधि
 मधुघृतपूर्णानि निधायारहितान्नये ब्राह्मणायालङ्कृताया
 वासोयुगेन प्रच्छादिताय दद्यात् । अत्र च गाथा भवन्ति ॥

यस्तु क्षणशृङ्गाजिनं दद्यात् ससुर शृङ्गसंयुतम् ।
 तिलैः प्रच्छादय वासोभिः सर्व्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥
 ससमुद्रगुहा तेन सधेनवनकानना ।
 चतुरन्ता भवेद्भक्ता पृथिवी नाम सगय ॥
 क्षणशृङ्गाजिने तिलान् कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिषो ।
 ददाति यस्तु विप्राय सर्व्वं तर्हति दुष्कृतम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे समाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति तामलङ्कृतां ब्राह्म-

णाय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । अथ च गाथा
भवति ।

सवत्सा रोमतुल्यानि युगान्युभवतोमुखीम् ।

दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति यद्धानः समाहितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

मासः कार्त्तिकोऽग्निदैवत्यः । अग्निश्च सर्वदेवानां मुख-
म् । तस्मात्तु कार्त्तिकं मासं वह्निःस्त्रायी गायत्रीजपनिरतः
सकृदेव हविष्याशी संजत्सरकृतात् पापात् पूतो भवति ।

कार्त्तिक सकलं मासं नित्यस्त्रायी जितेन्द्रियः ।

जपन् हविष्यभुग्दाता सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनवतितमोऽध्यायः ॥

मार्गशीर्षशुक्लपञ्चदश्यां मृगशिरःसयुक्तायां चूर्णित
क्षयणस्य सुवर्णनाभं प्रस्थसेवां चन्द्रोदये ब्राह्मणाय प्रदाप-
येत् । अनेन कर्मणा रूपसौभाग्यवानभिजायते । मौषी-
चेत् पुष्ययुक्ता स्यात्तस्यां गौरसर्पपकल्कोदत्तिं तशरीरे गव्य-
घृतपूर्णकुम्भेनाभिषिक्तः सर्वौषधिभिः सर्वगन्धैः सर्वबीजैश्च
स्नातो घृतेन भगवन्तं वासुदेवं स्नापयित्वा गन्धपुष्पधूपदीप-
नैवेद्यादिभिश्चाभ्यर्च्य वैष्णवैः शास्त्रैर्वर्हस्यत्वेन मन्त्रैः पावकं
हुत्वा ससुवर्णेन घृतेन ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत् । वासो-
युगं कर्त्तुं दद्यात् । अनेन कर्मणा पुण्यते । माघी मघायुता
चेत्तस्यां तिलैः स्नात्वा पूतो भवति । फाल्गुनी फल्-
गुनोयुता चेत्तस्यात्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्कृतं स्वास्तीर्णं शयनं

भोजनं बहुसर्पिष्कं ब्राह्मणांश्चात्र भोजयेत् ॥
 'उत्सृष्टो हृषभो यग्निन् पिवत्यथ जलाशये ।
 जलाशयं तत्सकलं पितृ'स्तस्योपतिष्ठति ॥
 शृङ्गे षोडशिते भूमिं यत्र कचन दर्पितः ।
 पितृणांमन्नपानं तत् प्रभूतमुपतिष्ठति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पङ्कशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ वैशाखां पौर्णमास्यां क्षत्रशृगजिनं सुवर्णशृङ्गं
 रोप्यक्षुरं मौक्तिकलाङ्गूलभूषितं कृत्वा आविके वस्त्रे च
 प्रसारयेत् । ततश्चिलैः प्रच्छादयेत् । सुवर्णनाभिञ्च कुर्यात् ।
 षाहतेन वासीयुगेन प्रच्छादयेत् । सर्व्वगन्धर्व्वलेखालङ्कृतं
 कुर्यात् । चतसृषु दिक्षु चत्वारि तैजसपात्राणि क्षीरदधि-
 मधुष्टतपूर्णानि निधावाहिताग्नये ब्राह्मणायालङ्कृताया
 वासीयुगेन प्रच्छादिताय दद्यात् । अत्र च गाथा भवन्ति ॥

यस्तु क्षत्राजिनं दद्यात् सक्षुरं शृङ्गसंयुतम् ।
 तिलैः प्रच्छाद्य वासीभिः सर्व्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥
 ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना ।
 चतुरन्ता भवेद्भक्ता पृथिवी नात्र समयः ॥
 क्षत्राजिने तिलान् कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिणी ।
 ददाति यस्तु विप्राय सर्व्वं तर्ति दुष्कृतम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ प्रसूयमाना गोः पृथिवी भवति तामलङ्कृतां ब्राह्म-

णाय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । अथ च गाथा
भवति ।

सवत्सा रोमतुल्यानि युगान्मुभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति अर्द्धदानः समाहितः ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

मासः कार्त्तिकोऽग्निदैवत्यः । अग्निश्च सर्वदेवानां सुख-
म् । तस्मात् कार्त्तिकं मासं वह्निःस्त्रायौ गायत्रीजपनिरतः
सकृदेव हविष्याशी संयत्सरकृतात् पापात् पूतो भवति ।
कार्त्तिकं सकलं मासं नित्यस्त्रायौ जितेन्द्रियः ।

जपन् हविष्यभुग्दाता सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकीनवतितमोऽध्यायः ॥

मार्गशीर्षशुक्लपञ्चदश्यां ऋगग्निरःसंयुक्तायां चूर्णित
लयणस्य सुवर्णनाभं प्रस्थसिकं चन्द्रीदये ब्राह्मणाय प्रदाप-
येत् । अनेन कर्मणा रूपसौभाग्यवानभिजायते । पीपी-
चेत् पुष्ययुक्तां स्यात्तस्यां गौरसर्पपकस्कोदत्तिं तगरौरो गव्य-
घृतपूर्णकुम्भेनाभिषिक्तः सर्वोष्धिभिः सर्वगन्धैः सर्ववीजैश्च
ज्जातो घृतेन भगवन्तं वासुदेवं स्नापयित्वा गन्धपुष्पधूपदीप-
नैवेद्यादिभिर्घ्राभ्यर्च्य वैष्णवैः शाकैर्वर्हिस्पत्यैश्च मन्त्रैः पावकै-
र्हुत्वा ससुवर्णेन घृतेन ब्राह्मणान् सस्ति वाचयेत् । वासो-
युगं कर्त्तुं दद्यात् । अनेन कर्मणा पुष्यते । माघी मघायुता
चेत्तस्यां तिलैः आर्द्रं कृत्वा पूतो भवति । फाल्गुनी फल्गु-
युता चेतस्यात्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्तुतं स्वास्तीर्णं शयनं

निवेद्य भार्या मनोज्ञां रूपवतीं द्रविणवतीं प्राप्नोति । नार्थं
 अपि भर्तारम् । चैत्री चित्रायुता स्यात्तस्यां चित्रवरप्रदानेन
 सौभाग्यमाप्नोति । वैशाखी विशाखायुता चेत्तस्यां ब्राह्मण-
 सप्तका क्षौद्रयुक्तैस्तिलैः सन्तर्प्य धर्मराजानं प्रीणयित्वा
 पापेभ्यः पूतो भवति । ज्यैष्ठ्ये ज्येष्ठायुता चेत्तस्यां ह्योपान-
 हप्रदानेन गवाधिपत्यं प्राप्नोति । आपाण्यामापाढायुक्ताया-
 मन्नपानदानेन तदेवाक्षय्यमाप्नोति । श्रावण्या श्रवणयुक्तायां
 जलधेनुं साक्षां वासीयुगाच्छादितां दत्त्वा स्वर्गमाप्नोति ।
 प्रौष्ठपदां प्रौष्ठपदायुक्तायां गोदानेन सर्वपापविनिर्मुक्तो-
 भवति । आश्वयुज्यामश्विनौगते चन्द्रमसि दृतपूर्णं भाजनं
 सुवर्णयुतं विप्राय दत्त्वा दीप्राग्निर्भवति । कार्तिकी कृत्ति-
 कायुता चेत्तस्यां सितमुष्णमन्यवर्णं वा शशाङ्कोदये सर्व-
 शस्त्ररत्नगन्धोपेतं दीपमध्ये ब्राह्मणाय दत्त्वा कान्तारभयं
 नश्यति । वैशाखशुक्लतृतीयायामुपोषितोऽन्नतैर्वासुदेवमभ्यर्च्य
 तानेव हुत्वा दत्त्वा च सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । यच्च तस्मिन्
 ब्रह्मणि प्रयच्छति तदक्षय्यमाप्नोति । पोष्यां समतीतायां
 कृष्णपक्षद्वादश्यां सोपवासस्तिलैः स्नातस्निलोदकं दत्त्वा
 तिलैर्वासुदेवमभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा भुक्त्वा च पापेभ्यः
 पूतो भवति । माघ्यां समतीतायां कृष्णद्वादश्यां सोपवासं
 श्रवणं प्राप्य वासुदेवाग्रतो महावर्त्तिहृदयेन दीपद्वयं दद्यात् ।
 दक्षिणपार्श्वे महारजनरक्तेन समयेण वाससा दृततुला
 मष्टाधिकां दत्त्वा वामपार्श्वे तिलतैलतुलां साष्टा दत्त्वा
 श्वेतेन समयेण वाससा । एतत्कृत्वा क्षतक्षत्यो यस्मिन्
 राष्ट्रेऽभिजायते यस्मिन् देगे यस्मिन् कले स ततो ज्वलो

भवति । आश्विनं सकलं मासं ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं घृतं
प्रदद्यादश्विनौ प्रीणयित्वा रूपभाग्भवति । तस्मिन्नेव
मासि प्रत्यहं गोरसैर्ब्राह्मणान् भोजयित्वा राज्यभाग्भ-
वति । प्रतिमासं रेवतयुते चन्द्रमसि मधुघृतयुतं रेवती-
प्रीत्यै परमात्रं ब्राह्मणान् भोजयित्वा रेवतीं प्रीणयित्वा
रूपभाग्भवति । माघे मासेऽग्निं प्रत्यहं तिलैर्हुत्वा सघृतं
कुल्पाय ब्राह्मणान् भोजयित्वा दीप्ताग्निर्भवति । सर्वां
चतुर्दशीं नदीजले स्नात्वा धर्मराजान् पूजयित्वा सर्वपा-
पेभ्यः पूती भवति ।

यदीच्छेद्विपुलान् भोगान् चन्द्रसूर्यग्रहोपगान् ।

प्रातःस्नायी भवेन्नित्यं द्वौ मासौ माघफाल्गुनौ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ कूपपातुं क्षणवृत्ते पानीये दुष्कृतस्यार्धं विन-
म्रति । तडागकृत्रित्यद्वयो वारुणं लोकमश्नुते । जनप्रदः
सदा द्रुमो भवति । वृक्षारोपयितुर्ह्यत्राः परलोके पुत्रा भ-
वन्ति । वृक्षप्रदो वृक्षप्रसूनैर्ह्येवान् प्रीणयति फलैश्चातिथौन्
छायया चाभ्यागतान् देवे वर्यत्युदकेन पिबन् । सेतुकृत्
स्वर्गमाप्नोति देवायतनकारुर्यस्य देवायतनं करोति तस्यैव
लोकमाप्नोति । सुधाक्षितं कृत्वा यशसा विराजते । विविक्तं
कृत्वा गन्धर्वलोकां प्राप्नोति । पुष्पप्रदानेन श्रीमान् भवति ।
अनुलेपनप्रदानेन कीर्त्तिमान् भवति । दीपप्रदानेन चक्षुष्यान्
सर्वतोऽवलम्बय । अन्नप्रदानेन बलवान् । धूपप्रदानेनोर्ध्वं
गच्छति । देवनिष्काल्यापनयनाद्गोप्रदानफलमाप्नोति । देवा-

यतनमार्जनात्तदुपलेपनादब्राह्मणोच्छिष्टमार्जनात् प्रादा
दिशौचोदकल्पपरिचरणाच्च ॥

कूपारामतडागेषु देवतायतनेषु च ।

पुनःसंस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकनवतितमोऽध्यायः ॥

सर्वदानाधिकमभयप्रदानम् । तद्वदानेनाभीप्सितं
लोकमाप्नोति भूमिप्रदानेन च । गोचर्ममात्रमपि भुवं
प्रदाय सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । गोप्रदानेन स्वर्गलोकमा-
प्नोति । दशधेनुप्रदो गोलोकान् । शतधेनुप्रदो ब्रह्मलोकान् ।
सुवर्णशृङ्गां रौप्यसुरां सुक्तालाह्वलां कांस्योपदोद्वां वस्त्रो-
त्तरीयां दत्त्वा धेनुरोमसख्यानि वर्षाणि स्वर्गलोकमाप्नोति ।
विशेषतः कपिलाम् । दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा दशधेनुप्रदो
भवति । अश्वदः सूर्यसालोकमाप्नोति । वासीदशन्द्रसालो-
कम् । सुवर्णदानेनागिसालोकम् । रूपप्रदानेन रूप्यम् ।
तेजसानां पात्राणां प्रदानेन पात्रं भवेत् सर्वकामानामौषध-
प्रदानेन च । लवणप्रदानेन च लावण्यम् । धान्यप्रदानेन
वृत्तिं यस्यप्रदानेन च । अश्वदः सर्वम् । धान्यप्रदानेन सौभा-
ग्यम् । अकीर्त्तितानामन्येषां दानात् स्वर्गमवाप्नुयादिति ।
तिलप्रदः प्रजामिष्टा इन्धनप्रदानेन दीप्ताग्निर्भवति । आस-
नप्रदानेन स्थानम् । शय्याप्रदानेन भार्याम् । उपानयदाने-
नाग्नतरीयुक्तं रथम् । छलप्रदानेन स्वर्गम् । तालहस्तचामर-
प्रदानेनाध्वसुखित्वम् । वायुप्रदानेन नगराधिपत्यम् ॥

यद्यद्विष्टतमं लोके यच्चास्ति दयितं गृहे ।

तत्तद्गुणवते देयं तदेवाचक्ष्यमिच्छता ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दिनवतितमोऽध्यायः ॥

अब्राह्मणे दत्तं तत्सममेव पारलौकिकम् । दिगुणं
ब्राह्मणब्रुवे । सहस्रगुणं प्राधीते । अनन्तं वेदपारगे । पुरी-
हितस्वात्मन एव पात्रम् । स्वसा दुहिता जामातरथ पात्रम् ।

न वार्येपि प्रयच्छेत् वैङ्गलव्रतिके द्विजे ।
न वक्रव्रतिके पापे नावेदविदि धर्मवित् ॥
धर्मध्वजी सदा लुब्धच्छाधिकी लोकदाम्भिक ।
वैङ्गलव्रतिको ज्ञेयो हिंस्रः सर्वाभिसन्धिकः ॥
अधोदृष्टिर्नैकतिकाः सार्धसाधनतत्परः ।
शठो मिथ्याविनोतश्च वक्रव्रतपरोद्विजः ॥
ये वक्रव्रतिनो लोके ये च मार्जारलिङ्गिनः ।
ते पतत्यन्धतामिस्त्रे तेन पापेन कर्मणा ॥
न धर्मस्यापदेशेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् ।
व्रतेन पापं प्रच्छाद्य कुर्वन् कौशूद्रदम्भनम् ॥
प्रेत्येह चेदृशो विप्रो गृह्यते ब्रह्मवादिभिः ।
ऋणनाचरितं यच्च तद्वै रक्षांसि गच्छति ॥
अलिङ्गो लिङ्गिवेशेन यो हन्तिमुपजीवति ।
स लिङ्गेनाहरत्येन स्तिर्यग्ग्योनौ प्रजायते ॥
न दानं यशसं दद्यान्वभयान्नोपकारिणे ।
न नृत्यगीतशीलेभ्यो धर्मार्थमिति निश्चितम् ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दिनवतितमोऽध्यायः ॥

गृही वलीपलितदर्शने वनाश्रयो भवेत् । अपत्यस्य
चापत्यदर्शनेन वा । पुत्रेषु भार्या निचिपा तयानुगम्यमा-
नो वा । तलापग्नौनुपचरेत् । अफालकृष्णेन पञ्चयज्ञान्न
हृापयेत् । स्वाध्याय च न जघ्नात् । ब्रह्मचर्यं पालयेत् ।
चर्मचौरवासा स्यात् । जटाश्मश्रुलोमनखाश्च विमृश्यात् ।
विषवणस्त्रायी स्यात् । कपोतवृत्तिर्मांसनिचयः सम्बत्सर-
निचयो 'वा । सम्बत्सरनिचयो पूर्वनिचितमाश्वयुज्या
जघ्नात् ॥

ग्रामाद्गृह्यत्वा वाग्नीयादष्टौ आसान् वने वसन् ।

पुटेनेव पलाशेन पाणिना शकलेन वा ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥

यानप्रस्थस्तपसा शरीरं शोषयेत् । ग्रीमे पञ्चतपा,
स्यात् । आकाशशायो प्राहृषि । अर्द्रवासा हेमन्ते ।
'नक्ताशो स्यात् । एकान्तरह्यन्तरव्यन्तराशो वा स्यात् ।
पुष्पाशो । फलाशो । शाकाशो । पर्णाशो । मूलाशो ।
यवाश्वं पचान्तयोर्वा सकृदश्रीयात् । चान्द्रायणैर्वा वर्जित ।
अश्वकुट्टः । दन्तोत्खलिकोवा ॥

तपोमूलमिदं सर्वं देवमानुषजं जगत् ।

तपोमध्यं, तपोऽन्तश्च तपसा च तथाहृतम् ॥

यदुत्तरं यदराधं यद्दूरं यच्च दुष्करम् ।

सर्वं तत्तपसा साध्यं तपोहि दुरतिक्रमम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ लिप्तायनेषु पक्षकपायः प्राजापत्यामिष्टिं कृत्वा
सर्वं वेदं दक्षिणां दत्त्वा प्रव्रज्याश्रमी स्यात् । आत्मन्यग्नी-
नारीप्रा भिक्षार्थं ग्राममियात् । सप्तागारिकं भैक्षमाद-
द्यात् । अन्नाभे न व्यथेत । न भिक्षुकं भिक्षेत । भुतावति
जनेऽतीते पात्रसम्प्राप्ते भैक्षमादद्यात् । मृगमये दारुपात्रे-
क्षावपात्रे वा । तेषाञ्च तस्याङ्गिः शुद्धिः स्यात् । अभिपू-
जितलाभांदुहिजेत । शून्यागारनिकेतनः स्यात् । वृक्षनू-
लनिकेतनो वा । न ग्रामे द्वितीयां रात्रिमावसेत् । कौपी-
नाच्छादनमालमेव वसनमादद्यात् । दृष्टिपूतं न्यसेत्
पादम् । वस्त्रपूतं जन्ममादद्यात् । सत्यपूतं वदेत् । मनः-
पूतं समाचरेत् । मरणं नाभिकामयेत जीवितञ्च । अति-
वादांस्तितिजेत । न कञ्चनावमन्येत । निराश्रीः स्यात् ।
निर्नमस्कारः ॥

वास्यैकं तक्षती याहुं चन्दनेनैकमुद्यतः ।

नाकल्याणं च कल्याणं तयोरपि च चिन्तयेत् ॥

प्राणायामधारणाध्याननित्यः स्यात् । संसारस्यानि-
त्यतां पश्येत् । शरीरस्याशुचिभावनम् । जरया रूपमपि प-
र्ययम् । शरीरमानसागन्तुकव्याधिभिद्योपतापम् । सह-
जैश्च । नित्यात्मकारे गर्भे वसति मूलपुरीषमध्ये च । तत्र च
ग्रीतोष्णदुःखानुभवनम् । जन्मसमये योनिःसङ्घटनिर्गमान्म-
हद्दुःखानुभवनम् । बाल्ये मोहं गुरुपरवशताम् । अव्यध-
नादनेकक्लेशम् । यौवने च विषयप्राप्तावमार्गेण तदवामौ
विषयसेवनावरके पतनम् । अप्रियैर्वसतिं प्रियेण विप्रयो-
गम् । नरकेषु च सुमहद्दुःखम् । संसारबन्धतो तिथ्ये-

ग्योनिषु च । एवमस्मिन् सततपापिनि संसारे न कि-
 ञ्चित् । यदपि किञ्चिद् : खापेचया सुखसंज्ञं तदप्यनित्यम् ।
 तस्मै वाशक्तावलभने वा महद् : सुखम् । शरीरं चेदं सप्तधा-
 तुकं पश्येत् वसारुधिरमांसांस्थिमेदीमज्जाशुक्रात्मकं चर्मा-
 बनङ्गं दुर्गन्धिं च मलायतनं सुखयतैरपि हतं विकारि-
 प्रयत्नाद्भूतमपि विनाशि कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्य-
 स्थानं धृतिव्यसेजोवाक्काशालकं अस्थिशिराधमनिस्त्रा-
 युयुतं रजखलं षट् त्वक्पेशि अस्यां त्रिभिः शतैः पञ्चधि-
 कैर्धार्थ्यमाणम् । तेषां विभागः । सूक्ष्मैः सह चतुःषष्टिर्द-
 शनाः, विंशतिर्नखाः, पाणिपादशलाकाश्च, षष्टिरङ्गुलीनां
 पर्व्वणि, द्वे पाष्णौत्रः, 'चतुष्टयं' गुल्फेषु, चत्वार्यरत्नयोः,
 चत्वारि जङ्घयोः, द्वे द्वे, जानुकपोलयोः द्वे द्वे अक्षतालू-
 प्रकयोष्णिफलकेषु, भगांस्थ्येकं, पृष्ठास्थि पञ्चचत्वारिंशद्भागः,
 पञ्चदशास्थीनि जीवा, जान्वेकं, तथा हनुः, तन्मूले च
 द्वे, द्वे ललाटाक्षिगण्डे, नासा घनास्थिका, अर्बुदैः स्थान-
 कैश्च सार्धं द्वासप्ततिः पार्श्वकाः, चरः सप्तदश, द्वौ शङ्खौ,
 चत्वारि कपालानि शिरश्चेति । शरीरेऽस्मिन् सप्तशिराश-
 तानि । नव स्नायुशतानि । धमनीयते द्वे । प्रक्षपेगीश-
 तानि । क्षुद्रधमनीनामेकोनविंशत्तन्त्राणि नवशतानि षट्-
 पञ्चाशदमन्यः । लक्षत्रयं श्मश्रुकेशरूपानाम् । सप्तोत्तरं
 मर्मशतम् । सन्निध्यते द्वे । चतुःपञ्चाशद्ग्रीवकोटयः सप्त
 दृष्ट्य लक्षाणि । नाभिरोजोगुदं, एकं शोणितं गदको मृद्व-
 कण्ठोद्दयश्चेति प्राणायतनानि । बाहुद्वयं जङ्घाद्वयं
 मध्यं शोर्षमिति षडङ्गानि । वसा वया अवहननं नाभिः

स्त्रीमो यकृत् प्रीहा क्षुद्रान्त्रं वृक्षौ वस्ति' पुरीषाधानमामा-
शयोद्धदयं स्खलान्त्रं गुदमुदरं गुदकोष्ठम् । कनीनिके
अक्षिकूटे शङ्कुली कर्णौ कर्णपत्रकौ शण्डी भ्रुवौ शङ्खकौ
दन्तवेष्टाबोष्ठौ ककुन्दरे वक्षणौ वृषणौ कुक्षौ श्लेष्मसङ्घातकौ
स्तनौ उपजिह्वा स्फिचौ बाह्वजङ्घे ऊरुपिण्डके तालदरं
वस्तिशीर्षे चिवुक्कं गलगुण्डिके अवटयैत्यस्मिन् शरी-
रके स्थानानि । शब्दस्पर्शरूपगन्धाश्च विषयाः । नासि-
कालोचनत्वग्जिह्वाश्रोत्रमिति बुद्धीन्द्रियाणि । हस्तौ पादौ
पायूपस्थ जिह्वेति कर्मेन्द्रियाणि । मनोबुद्धिरात्मा चाव्यक्त-
मितीन्द्रियातीता ॥

इदं शरीरं यमुषे । चैत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्वयो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः ॥

क्षेत्रज्ञमेव मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भाविनि । ।

क्षेत्र क्षेत्रज्ञविज्ञानं ज्ञेयं नित्यं सुमुद्युता ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चवतितमोऽध्यायः ॥

ऊरुस्थोत्तानचरणं सव्ये करे करमितरं न्यस्य तालुस्थान-
धनजिह्वोदन्तैर्दन्तानससृग्गन्धनासिकाग्रं पश्यन् दिग्-
यानवलोकयन् विभीषयान्तात्मा चतुर्विगत्या तत्त्वेर्व्यतीतं
चिन्तयेत् । नित्यमतीन्द्रियमगुणं शब्दस्पर्शरूपगन्धातीतं
सर्वज्ञमतिस्खलं सर्वगमतिस्खलं सर्वतः पाणिपादं सर्वतो-
ऽक्षिगिरोमुखं सर्वतः सर्वेन्द्रियशक्तिम् । एवं ध्यायेत् । ध्यान-
निरतस्य च संवत्सरेण योगाविर्भावो भवति । अथ निरा-
कारे लक्षयन् कर्तुं न शक्नोति तदा पृथिव्यमेजीवाद्या-
कार्यमनोबुद्ध्यात्माव्यक्तपुरुषाणां पूर्वं पूर्वं ध्यात्वा तत्र

तच्च लघन्तत् परित्यज्यापरमपरं धरायेत् । एवं पुरुषधरा-
 नमारभेत । अलाप्यसमर्थः स्वहृदयपद्मस्यावाङ्मुखस्य मध्ये
 दीपयत् पुरुषं धरायेत् । तलाप्यसमर्थो भगवन्तं वासुदेवं
 किरीटिनं कुण्डलिनमद्भुदिनं श्रीवत्साङ्गं वनमालाविभू-
 षितोरस्कं सौम्यरूपं चतुर्भुजं शङ्खचक्रगदापद्मधरं चरण-
 मधरागतभुवं धरायेत् । यद्धरायति तदाप्नोति धरानगुह्यम् ।
 तस्मात् सर्वमेव चरं त्यक्त्वा अक्षरमेव धरायेत् । नच पुरुषं
 विना किञ्चिदप्यक्षरमस्ति । तं प्राप्य मुक्तो भवति ॥

पुरमाक्रम्य सकलं ज्ञेयं यस्मान्महाप्रभुः ।
 तस्मात् पुरुष इत्येवं प्रोच्यते तत्त्वचिन्तकैः ।
 प्रायालापररालेषु योगी नित्यमतन्द्रितः ।
 धरायेत् पुरुषं विष्णुं निर्गुणं पञ्चविशकम् ॥
 तत्त्वात्मानमगम्यञ्च सर्वतत्त्वविवर्जितम् ।
 असक्तं सर्वभूतैव निर्गुणंगुणभोक्तृ च ॥
 वहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।
 सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थश्चान्तिके च तत् ॥
 अविभक्तञ्च भूतेन विभक्तमिव च स्थितम् ।
 भूतभव्यभवद्रूपं असिष्णु प्रभविष्णु च ॥
 ज्योतिषामपि तत्त्वज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।
 ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥
 इति चेत् तथा ज्ञानं ज्ञेयञ्चोक्तं समासतः ।
 भक्त्यैतद्विज्ञाय यदायायोपपद्यते ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तमवतितमोऽध्यायः ॥
 इत्येवमुक्त्वा वसुमती जानुभ्यां शिरसा च नमस्कृतं

कृत्वोयाच । भगवत्स्वत्समीपे सततमेव चत्वारि महाभुता-
लयाऽन्याकाश शतरूपी वायुचक्ररूपी तेजस गदास्पर्शमो-
ऽभोरुद्धरुपि अहमपरानेनैव रूपेण भगवत्यादमधरपरिव-
र्तिनी भवितुमिच्छामि । इत्यैवमुक्ताभगवांस्तथेत्युवाच ।
वसुधापि सन्ध्याकामा तथा चक्रे देवदेवश्च तुष्टाय । ॐ नम-
स्ते देवतेव वासुदेव आदिदेव कामदेव महीपाल अनादि-
मधरनिधन प्रजापते सुप्रजापते महाप्रजापते लज्जंस्पते वासु-
स्पते जगत्पते दिवस्पते वनस्पते पयस्पते पृथिवीपते सलिल-
पते दिक्पते महत्पते मरुत्पते लक्ष्मीपते ब्रह्मरूप ब्राह्मण-
प्रिय सर्वग अचिन्त्य ज्ञानगम्य पुरुषत पुरुषुत ब्रह्मस्य
ब्रह्मप्रिय ब्रह्मकायिक महाकायिक महाराजिक-
चतुर्भहाराजिक भास्वर महाभास्वर सप्त महाभाग स्वर
तुषित महातुषित प्रतर्हन् परिनिर्मित अपरिनिर्मित वश-
वर्तिन् यज्ञ महायज्ञ यज्ञयोग यज्ञगम्य यज्ञनिधन अजित
वैकुण्ठ अपार पर पुराण लेख्य प्रजाधर चित्ताशखण्डधर
यज्ञभागहर पुरीडाशहर विश्वक् विश्वधर शचिग्रव अच्यु-
तार्चनं दृताब्धिं सङ्खपरशो पद्मनाभ पद्मधर पद्मधाराधर
हृषीकेश एकशृङ्ग महावराह बृह्णिण अच्युत अनन्त पुरुष
महापुरुष कपिल सारथाचार्य विश्वक्सेन धर्माधर्मद
धर्माङ्ग धर्मवसुप्रद वरप्रद विष्णो जिष्णो सहिष्णो कृष्ण
पुण्डरीकाक्ष नारायण परायण जगतपरायण नमो नम इति ॥

सुत्वा त्वेव प्रसन्नेन मनसा पृथिवी तदा ।

एवाच सम्मुख देवं सन्ध्याकामा वसुधरा ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टनवतितमोऽध्याय ॥

दृष्ट्वा श्रियं देयदेवस्य विष्णोर्गृहीत पादां तपसा ज्वलन्तीम् ।

सुतमजाम्बूनदचारुवर्णां प्रपच्छ देवीं वसुधाप्रहृष्टा ॥

उन्निद्रकोकनदचारुकरे वरेण्ये ।

उन्निद्रकोकनदनाभि गृहीतपादे ॥

उन्निद्रकोकनदसद्वसदास्थितीते ।

उन्निद्रकोकनदमधप्रसमानवर्णे ॥

नीलाब्जनेत्रे तपनीयवर्णे शुक्लाम्बरे रत्नविभूषिताङ्गि ।

चन्द्रानने सूर्यसमानभासे महाप्रभावे जगतःप्रधाने ॥

त्वमेव निद्रा जगतः प्रधाना लक्ष्मीर्घृतिः श्रीर्विरतिर्जया च ।

कान्ति प्रभा कीर्त्तिरथो विभूति, सरस्वती वागध पावनी च ॥

स्वधा तितिचा वसुधा प्रतिष्ठा स्थितिः सुदीक्षा च तथा सुनीतिः ।

ख्यातिर्विद्याला च तथानसूया स्वाहा च मेधा च तथैव बुद्धिः ॥

आक्रम्य सर्वान्तु यथा त्रिलोकी तिष्ठत्ययं देववरोऽसिताङ्गे ।

तथा स्मिता त्व वरदे तथापि पृच्छाम्यह ते वसतिं विभूत्याः ॥

इत्येवमुक्तां वसुधां वभाषे लक्ष्मीस्तदा देवरवाग्रतस्था ।

सदा स्मिताहं मधुसूदनस्य देवस्य पार्श्वे तपनीयवर्णे ॥

अस्याश्रयाय मनसा स्मरामि श्रियायुतं तं प्रवदन्ति सन्तः ।

सस्मारणे वाप्यय यत्न चाहं स्मिता सदा तच्छृणुलोकधात्रि ॥

वसाम्यथार्कं च निशाकरे च तारागणान्ये गगने विमेषे ।

मेघे तथालम्बपयोधरे च शक्रायुधान्ये च तडित्प्रकाशे ॥

तथा सुवर्णे विमले च रूपेण रत्नेषु वस्त्रेष्वमलेषु भूमे ।

प्रासादमालासु च पाण्डुरासु देवालयेषु ध्वजभूषितेषु ॥

सदा स्मृते चापराध गोमये च मत्ते गजेन्द्रे तुरगे प्रहृष्टे ।

हृषे तथा दर्पममन्त्रिते च विप्रे तथैवाध्ययनप्रपन्ने ॥

सिंहासने चामलके च त्रिल्वे च्छले च ग्रहे च तथैव पद्मे ।
 दीप्ते हुताग्ने विमले च खड्गे आदर्शविम्बे च तर्थास्तिताहम् ॥
 पूर्णोदकुम्भेषु सचामरेषु सतालहन्तेषु विभूषितेषु ।
 भृङ्गारपालेषु मनोहरेषु रुदिस्तिताहञ्च नवीडृतायाम् ॥
 क्षीरे तथा सर्पिषि शालले च क्षीद्रे तथा दक्षि पुरन्ध्रिगात्रे ।
 देहे कुमार्याय तथा सुराणां तपस्विनां यज्ञभृताञ्च देहे ॥
 शरे च संग्रामविनिर्गते च स्तितासृते स्वर्गसदःप्रयते ।
 वेदध्वनौ वायस्य ग्रहग्रहे स्वाहाम्बधायामथ वायस्य ॥
 राजाभिषेके च तथा विवाहे यज्ञे वरे स्नातशिरस्यथापि ।
 पुष्पेषु श्लेषेषु च पर्वतेषु फलेषु रम्येषु सरिहरासु ॥
 सरःसु पूर्णेषु तथा जलेषु सशार्ङ्गलायां भुवि पद्मखण्डे ।
 वने च वस्त्रे च शिशौ प्रहृष्टे साधो नरे धर्मपरायणे च ॥
 आचारसेविन्यथ शास्त्रनित्ये विनीतवेशे च तथा सुवेशे ।
 सुशुद्धदान्ते मलवर्जिते च मिष्टाशने चातिथिपूजके च ॥
 खदारतुष्टे निरते च धर्मे धर्मोत्कटे चात्यशनाद्विरक्ते ।
 सदा सपुष्पे च सुगन्धिगात्रे सुगन्धलिप्ते च विभूषिते च ॥
 सत्ये स्थिते भूतहिते निविष्टे समार्चिते शोधविवर्जिते च ।
 स्वकार्यदक्षे परकार्यदक्षे कल्याणचित्ते च सदाविनीते ॥
 नारीषु नित्यं सुविभूषितासु पतिव्रतासु मिथवादिनीषु ।
 अमुक्तहस्तासु सुतान्वितासु सुगुप्तभाण्डासु बलिप्रियासु ॥
 सम्पृष्टवेश्मसु जितेन्द्रियासु कलिबध्नेतासु बिलोलुपासु ।
 धर्मव्यपेक्षासु दयान्वितासु स्थिता सदाह भयसूदने तु ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवनवतितमोऽध्यायः ॥

धर्मशास्त्रमिदं श्रेष्ठं स्वयं देवेन भाषितम् ।
 ये द्विजाधारयिष्यन्ति तेषां स्वर्गे गतिः परा ॥
 इदं पवित्रं मङ्गल्यं स्वर्गमायुष्यमेव च ।
 ज्ञानश्चैव यशस्यं च धनसौभाग्यवर्द्धनम् ॥
 अध्येतव्यं धारणीयं आव्यं श्रोतव्यमेव च ।
 यादेषु आर्वण्यं च भूतिकामैर्नरैः सदा ।
 इदं रहस्यं परमं कथितं वसुधे । तव ॥
 मया प्रसन्नेन जगद्धितार्थं सौभाग्यमेतत् परमं रहस्यम् ।
 तु स्वप्ननाशं बहुपुण्ययुक्तं शिवालयं शास्त्रतर्धमशास्त्रम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे शततमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चैवं श्रीभगवद्विष्णुसंहिता ॥

सप्तहारीकतिः ।

—००—

ये वर्णाश्रमधर्मस्थास्तो भक्ताः केशवं प्रति ।
 इतिपथं त्वया प्रोक्तं भूर्भुवः स्वर्दिंकोत्तमा ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्माश्चो ब्रूहि सत्तमः ।
 येन सन्तुष्यते देवी नारसिंहः सनातनः ॥
 अत्रार्हं कथयिष्यामि पुरातनमनुत्तमम् ।
 ऋषिभिः सह सवादं हारीतस्य महात्मनः ॥
 हारीतं सर्वधर्मज्ञमासीनमिव पावकम् ।
 प्रणिपत्त्यापुवन् सर्वे मुनयोधर्मकाङ्क्षिणः ॥
 भगवन् । सर्वधर्मज्ञ । सर्वधर्मप्रवर्त्तकः ।
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्माश्चो ब्रूहि भार्गव ॥
 समासादुद्योगशास्त्रञ्च विष्णु भक्तिकरं परम् ।
 एतच्चान्यञ्च भगवन् । ब्रूहि न परमो गुरु ॥
 हारीतस्तानुवाचाय तैश्चैवं चीदितो मुनिः ।
 शृण्वन्तु मुनयः । सर्वे । धर्मान् वक्ष्यामि शास्त्रतान् ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च योगशास्त्रञ्च सत्तमा ॥
 सन्धार्थं मुच्यते मर्त्या जन्मसंसारबन्धनात् ॥
 पुरा देवो जगत्स्रष्टा परमात्मा जलोपरि ।
 सुष्वाप भोगिपर्यङ्गे शयने तु त्रिधा सह ॥
 तस्य सुप्तस्य नाभौ तु महत् पद्ममभूत् किनः ।
 पद्ममध्येऽभवद् ब्रह्मा वेदवेदाङ्गभूषणः ॥

स चीत्तो देवदेवेन जगत् सृज पुनः पुन' ।
 सोऽपि सृष्ट्वा जगत् सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥
 यज्ञसिद्धयर्थमनघान् ब्राह्मणान्मुखतोऽसृजत् ।
 असृजत् चतुर्यान् ब्राह्मो वैश्यान्पु रुदेशतः ॥
 शूद्राश्च पादयोः सृष्ट्वा तेषाञ्चैवानुपूर्वशः ।
 यथा प्रोवरच भगवान् ब्रह्मयोनि पितामह' ॥
 तद्वचः सप्रवक्ष्यामि शृणुत द्विजसत्तमाः । ।
 धन्यं ययस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं मोक्षफलप्रदम् ॥
 ब्राह्मण्यां ब्राह्मणेनैवमुत्पन्नो ब्राह्मणः स्मृत' ।
 तस्य धर्मं प्रवक्ष्यामि तदुद्योग्यं देशमेव च ॥
 कृष्णसारो मृगो यत्र स्वभावेन प्रवर्त्तते ।
 तकिन्द्रेणे वसेद्दर्मः सिद्धयति द्विजसत्तमा । ॥
 षट् कर्माणि निजान्याहुर्ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 तैरेव सततं यस्तु वर्त्तयेत् सुखमेधते ॥
 अध्यापनं चाध्ययनं याजनं यजनं तथा ।
 दानं प्रतिग्रहश्चेति षट् कर्माणीति चोच्यते ॥
 अध्यापनञ्च त्रिविधं धर्मार्थसूक्तकारणात् ।
 श्रुत्युपाकरणश्चेति त्रिविधं परिकीर्त्तितम् ॥
 एषामन्यतमाभावे वृषाचारो भवेद्द्विज' ।
 तत्र विद्या न दातव्या पुरुषेण हितैषिणा ॥
 योग्यानध्यापयेच्छिष्यानयोग्यानपि वृजयेत् ।
 विदितात् प्रतिगृह्णीयाद्गृहे धर्मप्रसिद्धये ॥
 वेदश्चैवाभ्यसेन्नित्यं शुची देशे समाहितः ।
 धर्मशास्त्रं तथा पाठ्य ब्राह्मणे शुद्धमानसैः

वेदवित्पठितव्यञ्च श्रोतव्यञ्च दिवा निशि ।
 स्मृतिहीनाय विप्राय श्रुतिहीने तथैव च ।
 दानं भोजनमन्यञ्च दत्तं कुलविनाशनम् ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धर्मशास्त्रं पठेद्द्विजः ।
 श्रुतिस्मृती च विप्राणां चक्षुषी देवनिर्मिते ।
 काणस्तत्रैकया हीनो ह्याभ्यामन्यः प्रकीर्तितः ॥

गुरुं शुश्रूषणञ्चैव यथान्यायमतन्द्रितः ।
 सायं प्रातरुपासीत विवाहाग्निं द्विजोत्तमः ॥
 सुस्नातश्च प्रकुर्वीत वैश्वदेवं दिने दिने ।
 अतिथीनागताच्छ्रित्या पूजयेदविचारतः ॥
 अन्यानभ्यागतान् विप्राः ! पूजयेच्छक्तितो गृही ।
 स्वदारनिरतो नित्यं परदारविवर्जितः ॥
 जतहोमस्तु भुञ्जीत सायं प्रातरुदारधीः ।
 सत्यवादी जितक्रोधी नाधर्मे वर्त्तयेन्मतिम् ॥
 स्वकर्मणि च संप्राप्ते प्रमादान्न निवर्त्तते ।
 सत्यां हितां वदेद्वाचं परस्त्रीकहितैषिणीम् ॥
 एष धर्मः समुद्दिष्टो ब्राह्मणस्य समासतः ।

धर्ममेष हि यः कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥

इत्येष धर्मः कथितो मयायं पृष्टो भवद्भिस्त्वखिलाघहारी ।

वदामि राज्ञामपि चैव धर्मान् पृथक् पृथक् बोधत विप्रवर्या ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

अनादीनां प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।

यसु प्रवृत्ता विधिना सर्वे यान्ति परां गतिम् ॥

रान्यस्य क्षतियथापि प्रजाधर्मेण पालयन् ।
 'कुर्यादध्ययनं' सम्यग्यजेदयत्रान् यथाविधि ॥
 दद्यादानं द्विजातिभ्यो धर्मबुद्धिसमन्वित ।
 स्वभार्यानिरतो नित्यं पट्भागार्हं सदा नृप ॥
 नीतिशास्त्रार्थकुशलं सन्धिविग्रहतत्त्ववित् ।
 देवब्राह्मणभक्तश्च पित्रकार्यपरस्तथा ॥
 धर्मेण यजनं कार्यमधर्मपरिवर्जनम् ।
 उत्तमा गतिमाप्नोति क्षतियोऽप्येवमाचरन् ॥
 गौरवा कृषिवाणिज्यं कुर्याद्द्वैश्या यथाविधि ।
 दानं देयं यथाशक्त्या ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥
 दग्धमोहविनिर्मुक्तस्तथा वागनसूयक ।
 स्वदारनिरतो दान्त परदारविवर्जित ॥
 धनैर्विमान् भोजयित्वा यज्ञकाले तु याजकान् ।
 अप्रभुत्वञ्च वर्त्तेत धर्मश्चादेहणतनात् ॥
 यज्ञाध्ययनदानानि कुर्यान्नित्यमतन्द्रित ।
 पित्रकार्यपरश्चैव नरसिंहार्चनापर ॥
 एतद्द्वैश्यास्य धर्मोऽयं स्वधर्ममनुतिष्ठति ।
 एतदाचरते योहि स स्वर्गो नात्र संशयः ॥
 वर्षत्रयस्य श्रुत्यया कुर्याच्छूद्रं प्रयत्नतः ।
 दासवदुन्नाह्मणानाञ्च विशेषेण समाचरेत् ॥
 अयाचितप्रदाता च कष्टं हृत्त्यर्थमाचरेत् ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेद्देवमतन्द्रित ॥
 शूद्राणामधिकं कुर्यादूर्ध्वं न्यायवर्त्तिनाम् ।
 धारणं जीर्णवस्त्रस्य विप्रस्योच्छिष्टभोजनम् ।

स्वदारेषु रतिश्चैव परदारविवर्जनम् ॥

इत्थं कुर्यात् सदा शूरी मनोवाकायकर्मभिः ।

स्थानमैन्द्रमवाप्नोति नष्टपापः सुपुण्यकृत् ॥

वस्त्रेषु धर्मो विविधा मयोक्ता यथातथा ब्रह्ममुखेरिताः पुरा ।

शृणुध्वमवाच्यमधर्ममाद्यं मयोच्यमानं क्षमयो मुनीन्द्राः ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

उपनीतो मानवको वसेद्गुरुकुलेषु च ।

गुरोः कुले प्रियं कुर्यात् कर्मणा मनसा गिरा ॥

ब्रह्मचर्यमधःशय्या तथा वस्त्रे रूपासना ।

उदकभान् गुरोर्दद्याद्भोग्यासञ्चेत्थनानि च ।

कुर्यादध्ययनश्चैव ब्रह्मचारी यथाविधि ।

विधिं त्यक्त्वा प्रकुर्वाणो न स्वाध्यायफलं लभेत् ॥

यः कथितं कुरुते धर्मं विधिं हित्वा दुरात्मवान् ।

न तत्फलमवाप्नोति कुर्वाणोऽपि विधिच्युतः ॥

नस्नाहेद्व्रतानीह चरेत् स्वाध्यायसिद्धये ।

श्रीवाचारमग्रेषं तु शिष्ययेद्गुरुसन्निधौ ॥

अजिनं दण्डकाष्ठञ्च मेखलाञ्चोपवीतकम् ।

धारयेद्गमत्तय ब्रह्मचारी समाहितः ॥

सायं प्रातश्चैव भोज्यार्थं सयतेन्द्रियः ।

आचम्य प्रयतो नित्यं न कुर्यादन्तर्धानम् ॥

कर्मसोपानहश्चैव गन्धमाल्यादि वर्जयेत् ।

नृत्यगीतमयालापं मैथुनञ्च विवर्जयेत् ॥

हस्तप्लवारीदृशश्चैव संत्यजेत् संयतेन्द्रियः ।

सन्ध्यापास्ति' प्रकुर्वीत ब्रह्मचारी व्रतस्थितः ॥
 अभिवाद्य गुरोः पादौ सन्ध्याकर्मावसानतः ।
 तथा योगं प्रकुर्वीत मातापितृभ्यो भक्तितः ॥
 एतेषु त्रिषु नष्टेषु नष्टाः स्युः सर्वदेवता ।
 एतेषां शासने तिष्ठेद्ब्रह्मचारी विमत्सरः ॥
 अधीत्य च गुरोर्वेदान् वेदौ वा वेदमेव वा ।
 गुरवे दक्षिणां दद्यात् संपत्नीं ग्रामभावचेत् ॥
 यस्यैतानि सुगुप्तानि जिह्वोपस्योदरं करः ।
 संन्याससमयं कृत्वा ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यया ॥
 तस्मिन्नेव नयेत् कालमाचार्येण यावदायुषम् ।
 तदभावे च तत्तपुने तच्छिष्ये वायवा कुले ॥
 न विवाहो न सन्ध्यासो नैष्टिकस्य विधीयते ॥
 इमं योविधिमांस्थाय त्यजेद्देहमतन्द्रितः ।
 नेह भूयोऽपि जायेत ब्रह्मचारी दृढव्रतः ॥

यो ब्रह्मचारी विधिना समाहितश्चरेत् पृथिव्या गुरुसेवने रतः ।
 स प्राप्य विद्यामतिदुर्लभां शिवां फलञ्च तस्यां सुलभं तु विन्दति ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

गृहीतवेदाध्ययनं श्रुतशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 असमानार्पणीनां हि कन्या सभ्राह्मका शुभाम् ॥
 सर्ववयवसंपूर्णां सुहृत्तामुदहेत्वरः ।
 ब्राह्मेण विधिना कुर्यात् प्रशस्तेन दिजोत्तमः ॥
 तथान्ये बहवः प्रोक्ता विवाहा वर्णधर्मतः ।
 श्रीपासनञ्च विधिवदाहृत्य दिग्गजपुङ्गवाः ॥

सायं प्रातश्च जुहुयात् सर्वकालमतन्द्रितः ।
 स्नानं कार्यं ततो नित्यं दन्तधावनपूर्वकम् ॥
 उषःकाले समुत्थाय कृतशौचो यथाविधि ।
 मुखे पर्युषिते नित्यं भवत्यप्रयतो नरः ॥
 तस्माच्छुष्कमधार्द्रं वा भक्षयेदन्तकाष्ठकम् ।
 करञ्जं खादिरं वापि कदम्बं कुरवं तथा ॥
 सप्तपर्णप्रश्निपर्णीजम्बनिम्बं तथैव च ।
 अपामार्गश्च विल्वश्चार्कश्चोडुम्बरमेव च ॥
 एते प्रशस्ताः कथिता दन्तधावनकर्मणि ।
 दन्तकाष्ठस्य भक्ष्यं समासेन प्रकीर्तितः ॥
 सर्वे कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिण्यश्च यशस्विनः ।
 षष्ठाङ्गुलेन मानेन दन्तकाष्ठमिहोच्यते ।
 प्रादेशभातमथवा तेन दन्तान् विप्रोषयेत् ॥
 प्रतिपत्पर्वपष्ठौषु नवम्याश्चैव सत्तमाः ॥
 दन्तानां काष्ठसंयोगाद्दहत्यासप्तमं कुक्षम् ॥
 अभावे दन्तकाष्ठानां प्रतिषिद्धदिनेषु च ।
 अपां द्वादशगण्डपैर्गन्धुस्तुष्टिं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा मन्त्रवदाचम्य पुनराचमनं चरेत् ।
 मन्त्रवत् प्रोक्ष्य चात्मानं प्रक्षिपेदुदकाञ्जलिम् ॥
 आदित्येन सह प्रातर्मन्देहा नाम राक्षसाः ।
 युद्धयन्ति वरदानेन ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥
 उदकाञ्जलिनिक्षेपा गायत्र्या चाभिमन्त्रिताः ।
 निघ्नन्ति राक्षसान् सर्वान् मन्देहाख्यान् द्विजेरिताः ॥
 ततः प्रयाति सविता ब्राह्मणैरभिरक्षितः ।

शृत्तोयेन स्वकं देहं लिप्मेत् प्रक्षाल्य यत्नतः ॥

ज्ञानादिकञ्च संप्राप्य कुर्यादाचमनं बुधः ।

सोऽन्तर्जलं प्रविश्याथ वाग्यतो निवर्त्तेन हि ।

हरिं संस्मृत्य मनसा मञ्जयेच्चोद्धमज्जले ॥

ततस्तीरं समासाद्य आचम्यापः समन्यतः ।

प्रीक्षयेद्धारुणैर्मन्त्रैः पावमानीभिरेव च ॥

कुशाग्रक्षततोयेन प्रोक्ष्यात्मानं प्रयत्नतः ।

स्थोनाष्टयिवीतिस्तृप्ताचे इदं विश्वरिति द्विजाः । ॥

ततो नारायणं देवं संस्मरेत् प्रतिमञ्जनम् ।

निमज्ज्यान्तर्जले सम्यक् क्रियते चाघमर्पणम् ॥

स्नात्वा क्षततिलैस्तद्वहेवर्षिपितृभिः सह ।

तर्पयित्वा जलं तस्मात्रिण्योश्च च समाहितः ॥

जलतोऽरं समासाद्य तत्र शस्त्रे च वाससी ।

परिधायोत्तरीयञ्च कुर्यात् केगान धनयेत् ॥

न रत्नसुख्यं वासो न नीलञ्च प्रशस्यते ।

मलान्नं गन्धहीनञ्च वर्जयेदम्बरं बुधः ॥

ततः प्रक्षालयेत् पादौ शृत्तोयेन विचक्षणः ।

दक्षिणन्तु करं कृत्वा गौकर्णाक्षतिवत् पुनः ॥

त्रिः पिवेद्दीक्षितः तोवमास्थं हि परिमार्जयेत् ।

पादौ गिरस्ततोऽभ्युक्ष्य त्रिभिरास्थमुपस्पृशेत् ॥

अदृष्टानामिकाभ्याश्च चक्षुषी समुपस्पृशेत् ।

तथेयं चक्षुर्भिरूर्ध्वं स्मृते देयं समाहितः ॥

अनेन विधिनाचम्य वाक्ष्येण शुद्धमानसः ।

कुर्वीत दर्भपाणिस्तदङ्गुलं प्राङ्मुखोऽपि वा ॥

प्राणायामत्रयं धीमान् यथान्यायमतन्द्रितः ।
 जपयज्ञं ततः कुर्याद्वायवीं वेदमातरम् ॥
 'त्रिविधो जपयज्ञः स्यात्तस्य तत्त्वं' निबोधत ।
 वाचिकस्य उपांशुश्च मानसस्य त्रिधास्तुतिः ॥
 तथाणामपि यज्ञानां श्रेष्ठः स्यादुत्तरोत्तरः ॥
 यदुच्चनीचोच्चरितैः शब्दैः सप्तपदाक्षरैः ।
 मन्त्रमुच्चारयन् वाचा जपयज्ञस्य वाचिक ॥
 शनैरुच्चारयन्मन्त्रं किञ्चिदोष्ठौ प्रचालयेत् ।
 किञ्चिच्छ्रवणयोग्यः स्यात् स उपांशुर्जपः पठतः ॥
 धिया पदाक्षरश्रेण्या अवर्णमपदाक्षरम् ।
 शब्दार्थचिन्तनाभ्यान्तु तदुक्तं मानसं पठतम् ॥
 जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रसीदति ।
 प्रसन्ने विपुलान् गौत्रान् पाप्मुषन्ति मनोपिण्डाः ॥
 राजसाद्य पिशाचाद्य महासर्पाद्य भीषणाः ।
 जपिताग्नौपसर्पन्ति दूरादेव प्रयान्ति ते ॥
 शब्दं श्रव्यादि विज्ञाय जपेन्मन्त्रमतन्द्रितः ।
 जपेद्दहरहर्ज्ञात्वा गायत्रीं मनसा द्विजः ॥
 सहस्रं परमां देवीं गतमध्यां दशावराम् ।
 गायत्रीं यो जपेत्तितः स न पापेन निष्यति ॥
 अथ पुण्याश्वत्थिं कृत्वा भानवे चोर्ध्वाहुकः ।
 उद्गूलात् जपेत् शृङ्गं तच्चक्षुरिति चापरम् ॥
 प्रदक्षिणमुपाहृत्य नमस्कुर्याद्विवाकरम् ।
 ततस्तीर्त्वेन देवादीनद्भिः सत्सर्पयेत्पुनः ॥
 ध्यानयमानो निष्पीय पुनराधमनं चरेत् ।

तद्वज्रकजनस्येह स्नानं दानं प्रकीर्तितम् ॥
 दर्भासीनो दर्भपाणिर्ब्रह्मयज्ञविधानतः ।
 प्राङ्मुखो ब्रह्मयज्ञं तु कुर्याच्छ्रद्धासमन्वितः ॥
 ततोऽर्घ्यं भानवे दद्यात्तिलपुष्पाक्षतान्वितम् ।
 उत्थाय मूर्धेपर्यन्तं हंसः शुचिर्बदित्युचा ॥
 ततो देवं नमस्कृत्य गृहं गच्छेत्ततः पुनः ।
 त्रिभिर्ना पुरुषसूक्तस्य गत्वा विष्णुं समर्चयेत् ॥
 वैश्वदेवं ततः कुर्यादलिकर्मविधानतः ।
 गोदोहमात्रमाकाङ्क्षेदतिथिं प्रति वै गृही ॥
 अष्टष्टपूर्वमज्ञातमतिथिं प्राप्तमर्चयेत् ।
 स्वागतासनदानेन प्रत्युत्थानेन चाश्विना ॥
 स्वागतेनाग्नयस्तुष्टा भवन्ति गृहमेधिनाः ।
 आसनेन तु दत्तेन प्रीतो भवति देवराट् ॥
 पादशौचेन पितरः प्रीतिमायान्ति दुर्लभाम् ।
 अन्नदानेन युक्तेन तृप्यते हि प्रजापतिः ॥
 तस्मादतिथये कार्यं पूजनं गृहमेधिना ।
 भक्त्या च शक्तितो नित्यं विष्णोर्गर्भादनन्तरम् ।
 भिक्षाश्च भिक्षवे दद्यात् परिव्राट्ब्रह्मचारिणि ॥
 अकल्पितान्नादुद्धृत्य सव्यञ्जनसमन्विताम् ।
 अकृते वैश्वदेवेऽपि भिक्षौ च गृहमागते ।
 उद्धृत्य वैश्वदेवार्घ्यं भिक्षां दत्त्वा विमुञ्चयेत् ॥
 वैश्वदेवभुक्तान् दोषाब्धक्तो भिक्षुर्व्यपोहितम् ।
 नहि भिक्षुक्तान् दोषान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥
 तस्मात् प्राप्ताय यतये भिक्षां दद्यात् समाहितः ।

विश्णुरेव यतिच्छायइति निश्चय्य भावयेत् ॥
 सुवासिनी कुमारीश्च भोजयित्वा नरानपि ।
 'वालं वृडांस्तत शेष स्वयं' भुञ्जीत वा गृही ॥
 प्राङ्मुखोद्दुःखो वापि मोनी च मितभाषक ।
 शस्त्रमादौ नमस्कृत्य प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥
 एव प्राणाहुतिं कुर्यान्मन्त्रेण च पृथक् पृथक् ।
 तत स्वादुकेराग्रश्च भुञ्जीत सुसमाहित ॥
 आचम्य देवतामिष्टा सध्वंरक्षुर्दरं स्मृशेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्या कश्चित् कालं नयेद्बुध ॥
 तत सन्यासुपासीत बहिर्गत्वा विधानत ।
 कृतहोमसु भुञ्जीत रात्रौ चातिथिभोजनम् ॥
 सायं प्रातर्द्विजांतीनामयन श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तराभोजनं कुर्यादग्निहोतसमोविधि ॥
 शिथ्यानध्यापयेच्चापि अनध्याये विसर्जयेत् ।
 स्मृत्युक्तानखिलाद्यापि पुराणोक्तानपि द्विज ॥
 महानवम्या द्वादश्यां भरण्यामपि पर्वसु ।
 तद्याक्षय्यतृतीयाया शिथ्यान्नाध्यापयेद्द्विज ।
 माघमासे तु सप्तम्यां रथ्याग्याया तु वर्जयेत् ॥
 अध्यापनं समभ्यक्षन् ध्यानकाले च वर्जयेत् ॥
 नीयमानं शयं दृष्ट्वा महीम्य वा द्विजोत्तमा ।
 न पठेद्दुहितं श्रुत्वा सन्याया तु द्विजोत्तम ॥
 दानानि च प्रदेयानि गृहस्थेन द्विजोत्तमा ।
 क्षिरत्वदानं गोदानं पृथिवीदानमेव च ॥
 एषं धर्मो गृहस्थस्य सायम्भूत उदाहृतः ।

यएवं श्रद्धया कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥

ज्ञानोत्कर्षश्च तस्य स्वादारसिद्धप्रसादतः ।

तन्नाम्नुक्तिमवाप्नोति ब्राह्मणो द्विजसत्तमाः । ॥

एव हि विप्राः । कथितो मया व. समासतः शाश्वतधर्मराशिः ।

गृही गृहस्थस्य सतोहि धर्मं कुर्वन् प्रयत्नाहरिमेति युक्तम् ॥

॥ इति हारीति धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अत परं प्रवक्ष्यामि वानप्रस्थस्य सत्तमाः । ।

धर्मायमं महाभागा. । कथ्यमानं निबोधत ॥

गृहस्थ. पुत्रपौत्रादीन् दृष्ट्वा पलितमात्मनः ।

भार्य्यां पुत्रेषु नि क्षिप्य सह वा प्रविशेद्वनम् ॥

नखुरोमाणि च तथा सितगात्रत्वगादि च ।

धारयन् जुहुयादग्निं वनस्थोविधिमाश्रितः ॥

धान्यैश्च वनसम्भूतैर्नीयाराद्यैरनिन्दितैः ।

शाकमूलफलैर्वापि कुर्यान्नित्यं प्रयत्नतः ॥

त्रिकालस्नानयुक्तस्तु कुर्यात्तौत्रं तपस्तदा ।

पश्चान्ते वा समग्रीयान्मुसास्ते वा स्वपक्वभुक् ॥

तथा चतुर्थकाले तु मुष्णीयादष्टमेऽथवा ।

पष्ठे च कालेऽप्यथवा वायुमचोऽथवा भवेत् ॥

धर्मे पश्चाग्निमध्यस्मत्तथा वर्षे निराश्रयः ।

हेमन्ते च जले स्निग्धा नयेत् कालं तपथरन् ॥

एवञ्च कुर्वता येन छतबुद्धिर्यथाक्रमम् ।

अग्निं स्वात्मनि लुत्वा तु प्रवजेदुत्तरां दिशम् ॥

प्रादेहपातं वनगो मौनमाय्याय तापसः ।

अरक्षतीन्द्रियं ब्रह्म ब्रह्मलोके महीयते ॥

तपोहि यः सेवति वन्यवास समाधियुक्तं प्रयतात्मरात्मा ।
विमुक्तपापो विभक्तप्रशान्तः स याति दिव्यं पुरुषं पुराणम् ॥
॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि चतुर्थार्थमनुत्तमम् ।
श्रद्धया तदनुष्ठाय तिष्ठन्मुचेत बन्धनात् ॥
एवं वनाश्रमे तिष्ठन् पातयद्यैव किस्विपम् ।
चतुर्थमार्थमं गच्छेत् सन्यासविधिना हिज ॥
दत्त्वा पितृभ्यो देवेभ्यो मानुषेभ्यश्च यद्रत ।
दत्त्वा श्राद्धं पितृभ्यश्च मानुषेभ्यस्तथात्मनः ॥
इष्टि वैश्वानरो कृत्वा प्राङ्मुखोदङ्मुखोऽपि वा ।
अग्निं स्वात्मनि सरोपत्र मन्त्रवित् प्रव्रजेत् पुनः ॥
ततः प्रभृति पुत्रादौ स्नेहालापादि वर्जयेत् ।
बन्धूनामभयं दद्यात् सर्वभूताभयं तथा ॥
त्रिदण्डं वेणुं सम्यक् सन्ततं समर्पयन्कमः ।
वेष्टितं कृष्णगोवालरज्जुमञ्चतुरङ्गलम् ॥
शौचार्घ्यं मानसार्थं च मुनिभिः समुदाहृतम् ।
कौपीनाच्छादनं वासं कन्या शीतनिवारिणीम् ॥
पादुके चापि गृह्णीयात् कुर्याद्धान्यस्य सग्रहम् ।
एतानि तस्य लिङ्गानि यते प्रोक्तानि सर्वदा ॥
सगृह्य कृतसन्यासो गत्वा तीर्थमनुत्तमम् ।
स्नात्वा चम्य च विधिवदस्त्रपूतेन वारिणा ॥
तर्पयित्वा तु देवाय मन्त्रवद्भास्करं नमेत् ।

आत्मनः प्राङ्मुखो मौनी प्राणायामलयं चरेत् ॥
 गायत्रीञ्च यथाशक्ति जप्त्वा ध्यायेत् परंपदम् ॥
 स्थित्यर्थमात्मनोनित्यं भिच्चाटनमथाचरेत् ।
 सायंकाले तु विप्राणां गृहाण्यभ्यर्चयेत् ।
 सम्यक् याचेच्च कवलं दक्षिणेन करेण वै ॥
 पात्रं यामकरे स्थाप्य दक्षिणेन तु श्रेययेत् ।
 यावन्तान्नेन दृष्टिः स्यात्तावद्भैक्षं समाचरेत् ॥
 ततो निवृत्य तत्पात्रं संस्थाप्यान्ध्रं संयमी ।
 चतुर्भिरङ्गुलैश्चाद्य आसमात्रं समाहितः ॥
 सर्वव्यञ्जनसंयुक्तं पुष्ट्यक् पाले नियोजयेत् ।
 सूर्यादिभूतदेवेभ्यो दत्त्वा संप्रीत्य वारिणा ।
 भुञ्जीत पात्रपुटके पाले वावभ्यतो यतिः ॥
 बटकाश्चत्यपर्णेषु कुम्भीतैन्दुकपांशके ।
 कौविदारकदम्बेषु न भुञ्जीयात् कदाचन ॥
 मलाक्षाः सर्वं उच्यन्ते यतयः कांस्यभोजिनः ॥
 कांस्यभाण्डेषु यत् पाको गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांस्ये भोजयतः सर्वं किंश्चिद् प्राप्नुयात्तयोः ॥
 भुक्त्वा पात्रे यतिर्नित्यं ज्ञात्वा येनान्तपूर्वकम् ।
 न दूयते च तत्पात्रं यज्ञेषु चमसाह्व ॥
 अथाक्षय्यं निदिध्यास्य उपतिष्ठेत् भास्करम् ।
 जपध्यानेतिहासेयं दिनशेषं नयेद्बुधः ॥
 कृतसम्यग्ज्ञातो रात्रिं नयेद्देवगृहादिषु ।
 इत्थं पुण्डरीकनिम्बे ध्यायेदात्मानमव्ययम् ॥
 यदि धर्मरतिः शान्तः सर्वभूतसमो व्रभो ।

प्राप्नोति परमं स्थानं यत्प्राप न निवर्त्तते ॥
 वदन्मर्त्यदयोहि पृथक् समाचरेच्छनैः शनैर्यसु बहिर्मुखाक्षः ।
 मुच्य संसारसमस्तबन्धनात् स याति विष्णोरमृतात्मनः पदम् ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥

वर्णानामाश्रमाणाञ्च कथितं धर्मलक्षणम् ।
 येन स्वर्गोपयर्गञ्च प्राप्नुवन्ति हिजातयः ॥
 योगशास्त्रं प्रवक्ष्यामि सङ्क्षेपात् सारमुत्तमम् ।
 यस्य च श्रवणादयान्ति मोक्षस्यैव सुसुखवः ॥
 योगाभ्यासबलेनैव नरोऽसुः पातकानि तु ।
 तस्मादयोगपरो भूत्वा ध्यायेन्नित्यं क्रियापरः ॥
 प्राणायामेन वचनं प्रत्याहारेण चेन्द्रियम् ।
 धारणाभिर्गन्धैः कृत्वा पूर्वं दुर्धपणं मनः ॥
 एकाकारमना मन्दं बुधैरुपमलामयम् ।
 सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरं ध्यायेत् जगदाधारमुच्यते ॥
 आत्मानं वहिरन्तस्थं शुद्धचामीकरप्रभम् ।
 रहस्ये कान्तमासीनो ध्यायेदामरणान्तिकम् ॥
 यत्सर्वप्राणि हृदयं सर्वेषाञ्च हृदि स्थितम् ।
 यत् सर्वजनेर्ज्ञेयं सोऽहमस्मीति चिन्तयेत् ॥
 आत्मज्ञाभसुखं यावत्तपोध्यानमुदीरितम् ।
 श्रुतिश्चत्वादिह धर्मं तद्विरुद्धं न चाचरेत् ॥
 यथा रथोऽग्रहीनश्च यथाग्नी रयिहीनकः ।
 एवं तपस्य विद्या च संयुतं भैषजं भवेत् ॥
 शपादं मधुमंसुक्तं मधुपात्रेण संयुतम् ।

उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां यथा खे पक्षिणां गतिः ।

तथैव ज्ञानकर्माभ्यां प्राप्यते ब्रह्म शाश्वतम् ॥ •

विद्यातपोभ्यां संपन्नो ब्राह्मणो योगतत्परः ।

देहद्वयं विहायाश्च मुक्तो भवति बन्धनात् ।

न तथा क्षीणदेहस्य विनाशो विद्यते कश्चित् ॥

मया ते कथितः सर्वो वर्णाश्रमविभागशः ।

संक्षेपेण द्विजयेष्ठा ! धर्मस्तेषां सनातनः ॥

श्रुत्वैवं मुनयो धर्मं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ।

प्रणम्य तन्मूर्ध्नि जन्मुर्मुदिताः स्वं स्वमाश्रमम् ॥

धर्मशास्त्रमिदं सर्वं हारीतमुखनिःसृतम् ।

अधीत्य कुरुते धर्मं स याति परमां गतिम् ॥

ब्राह्मणस्य तु यत् कर्म कथितं ब्राह्मणस्य च ।

ऊरुजस्यापि यत् कर्म कथितं पादजस्य च ।

अन्यथा वर्त्तमानस्तु सदाः पतति जातितः ॥

यो यस्याभिहितो धर्मः स तु तस्य तथैव च । •

तस्मात् स्वधर्मं कुर्यात् द्विजो नित्यमनापदि ॥

वर्णाश्रित्वारो राजेन्द्र ! चत्वारथापि धारमाः ॥

स्वधर्मं ये तु तिष्ठन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥

• स्वधर्मेण यथा नृणां नारसिंहः प्रसीदति ।

न तुप्यति तथान्येन कर्मणा मधुसूदनः ॥

अतः कुर्वन्निजं कर्म यथाकालमतन्द्रितः ।

सहस्रानीकदेवेशं नारसिंहश्च सालयम् ॥

उत्पन्नपैराग्यबलेन योगी ध्यायेत् परं ब्रह्म मदा क्रियावान् ।

सत्यं सुखं रूपमनन्तमाद्यं विहाय देहं पदमेति विद्वान् ॥

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

—००—

अस्मरीषस्तु तं गत्वा हारीतस्याश्रमं नृप
 ववन्दे तं महात्मानं बालार्कसदृशप्रभम् ॥
 संस्पृष्टकुशलंस्तेन पूजितः परमासने ।
 उपविष्ट स्तुतो विप्रमुवाच नृपनन्दनः ॥
 भगवन् । सर्वधर्माज्ञ । तत्त्ववेदप्रदाम्बर । ।
 पृच्छामि त्वां महाभाग । परमं धर्ममव्ययम् ॥
 ब्रूहि धर्माश्रयमाणान्तु नित्यनेमित्तिकक्रिया ।
 कर्त्तव्या मुनिशार्दूल । नारीणाञ्च नृपस्य च ॥
 स्वरूपं जीवपरंयोः कथं मोक्षपथस्य च ।
 तत्प्राप्ते साधनं ब्रह्मन् । वत्सुमर्हसि सुव्रत । ॥
 एवमुक्तस्तु विप्रंर्षिस्तेन राजर्षिणा तदा ।
 उवाच परमप्रीत्या नमस्कृत्य जनार्दनम् ॥
 शृणु राजन् । प्रवक्ष्यामि सर्वं वेदोपहंसितम् ।
 यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं पृच्छती मम भूपते । ॥
 तद्ब्रवीमि परं धर्मं शृणुष्वैकाग्रमानसः ।
 सर्वेषामिव देवाना मनादिः पुरुषोत्तमः ॥
 ईश्वरमु स एवान्ये जगतो विभुरव्ययः ।
 नारायणो वासुदेवो विष्णुर्ब्रह्मात्मनो हरिः ॥
 स्रष्टा धाता विधाता च स एव परमेश्वरः ।
 हिरण्यनर्भः सविता गुणधृद्धिर्गुणोऽव्ययः ॥
 परमात्मा परं ब्रह्म परं ज्योतिः परात्परः ।
 इन्द्रः प्रजापतिः सूर्यः शिवो वज्रिः सनातनः ॥

सर्वात्मकः सर्वमुद्धृत् सर्वभृद्भूतभावनः ।
 यमी च भगवान् कृष्णो मुकुन्दोऽनन्तएव च ॥
 यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा ब्रह्मण्यो ब्रह्मणः पतिः ।
 स एव पुण्डरीकाक्षः श्रीशो नाथोऽधिपो महान् ॥
 सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्रनरपादवान् ।
 यद्वत्वा न विवर्तन्ते तदाम परमं हरिः ॥
 चतुर्भिः शोभनोपायैः साध्योऽयं सुमहात्मनः ।
 तुरीयपदयोर्भक्त्या सुसिद्धोऽयं मुदाहृतः ॥
 तं स्वीकुर्वन्ति विद्वांस स्वरूपतया सदा ।
 नैसर्गिकं हि सर्वेषां दास्यमेव हरिः सदा ॥
 स्वाम्यं परस्वरूपं स्यादास्यं जीवस्य सर्वदा ।
 प्रजला त्वात्मनो रूपं स्वाम्यं दास्यमिति स्थितिः ॥
 दास्यमेव परं धर्मं दास्यमेव परं हितम् ।
 दास्ये नैव भवेन्मुक्तिरन्यथा निरयं भवेत् ॥
 त्रिणोर्दास्यं परा भक्तिरेषा तु न भवेत् क्वचित् ।
 तेषामेव हि संस्पृष्टं निरयं ब्रह्मणा नृपः ॥
 नारायणस्य दासा ये न भवन्ति नराधमाः ।
 जीयन्त एव चण्डाला भविष्यन्ति न संशयः ॥
 तस्मादास्यं पथं भक्तिमान्मयं नृपसत्तमः ।
 नित्यं नेमिस्तिकं सर्वं कर्ष्यान्पीत्यै हरिः सदा ॥
 तस्य स्वरूपं रूपञ्च गुणाद्यापि विभूतयः ।
 ज्ञात्वा समर्चयेद्विष्णु यावन्जीव मत्तन्द्रितः ॥
 तमेव मनसा ध्यादिहासा सद्गीतयेत्प्रभुम् ।
 लपेय शुद्धयाज्ञतो तद्वानेकविस्रक्षणः ॥

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुष्पादिधारणं दास्यलक्षणम् ।
 तन्नामकरणञ्चैव वैष्णवन्तदिहोच्यते ॥
 अवैष्णवाश्च ये विप्रा हर्षदास्ते नराधमाः ।
 तेषां तु नरके वासः कल्पकोटिशतैरपि ॥
 तदादि वर्षसञ्चारी मन्त्ररत्नार्थतत्त्ववित् ।
 वैष्णवः स जगत्पूज्यो याति विष्णो परं पदम् ॥
 अचक्रधारी यो विप्रो बहुवेदश्रुतोऽपि वा ।
 स जीवन्नेव चण्डालो मृतो निरयमाप्नुयात् ॥
 तस्मात्ते हरिसंस्कारा कर्त्तव्या धर्मक्राङ्गिणाम् ।
 अयमेव परं धर्मः प्रधानं सर्वकर्मणाम् ॥
 इति बृहहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
 प्रतिपादनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

अम्बरीष उवाच ॥

भगवन् । वैष्णवा पञ्च संस्कारा सर्वकर्मणाम् ।
 प्रधानमिति यद्योक्तं सर्वैरेव महर्षिभिः ॥
 तद्विधानं ममाचक्ष्व विस्तरेणैव सुव्रत ।

हारीत उवाच ।

शृणु राजन् । प्रवक्ष्यामि निर्मला वैष्णवा क्रियाः ॥
 यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं वसिष्ठादौ य वैष्णवैः ॥
 संस्काराणां तु सर्वेषा माद्य चक्रादिधारणम् ॥
 तत् कर्त्तव्यं हि सर्वेषां विधीनां वै हिजन्मनाम् ।
 आचार्यं संश्रयेत् पृथ्ममनघं वैष्णवं द्विजम् ॥
 शुद्धमत्वशुणोपेतं नवज्याकर्मकारणम् ।
 सत्सम्प्रदायसंयुक्तं मन्त्ररत्नार्थकोविदम् ॥

ज्ञानवैराग्यसपन्नं वेदवेदाङ्गपारगम् ।
 शासितारं सदाचार्यैः सर्वधर्मविदाम्बरम् ॥
 महाभागवतं त्रिप्रं सदाचारनिषेवणम् ।
 आलोक्य सर्वशास्त्राणि पुराणानि च वैष्णवाः ॥
 तदर्थमाचरेद्यस्तु आचार्यः स उदाहृतः ।
 आस्तिक्यमानसं सङ्गिरुपेतं धर्मवत्सलम् ॥
 ऋद्धधानं सदाचारे गुरुशुश्रूषतत्परम् ।
 सम्बत्सारं प्रतीक्याथ तं शिष्यं शासयेद्गुरुः ॥
 तस्यादौ पञ्च संस्कारान् कुर्यात् समविधानतः ।
 प्रातः स्नात्वा शुचौ देशे पूजयित्वा जनार्दनम् ॥
 स्नातं शिष्यं समानीय तेनैव सह देशिकः ।
 स्नाप्य पश्चात्तैर्गन्धैश्चक्रादीनर्चयेत्ततः ॥
 पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ।
 तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैर्नर्चयेत् पुरतो हरेः ॥
 अग्नौ होमं प्रकुर्वीत इष्वाधानादिपूर्वकम् ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन पायसं हृतमिन्धितम् ॥
 आप्येन मूलमन्त्रेण हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ।
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या जुहुयात् प्रयतो गुरुः ॥
 पश्चादग्नौ विनित्तिप्य चक्राद्यायुधपञ्चकम् ।
 पूजयित्वा सहस्रारं ध्यात्वा तदङ्गिमुण्डले ॥
 पङ्चरेण जुहुयादाज्यं विंशतिसंख्यया ।
 सर्वेयं हृतिमन्त्रेण एकैकाज्याहुतिं क्रमात् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा स शिष्यो वल्लिमात्तवान् ।
 नमस्कृत्वा ततो विष्णुं जप्त्वा मन्त्रवरं शुभम् ॥

- प्राङ्मुखं तु समासीनं शिष्यमेकाग्रचेतसम् ।
 प्रतपेच्चक्रगङ्गो ह्येतिभिर्मन्त्रमुच्चरन् ॥
 दक्षिणे तु भुजे चक्रं वामांसे गृहमेव च ।
 गदां च भालमध्ये तु हृदये नन्दकं तदा ॥
 मस्तके तु तथा शार्ङ्गं मङ्गयेद्दिमलं तदा ।
 पश्चात् प्रधान्य तीर्थेन पुनः पूजां समाचरेत् ॥
 होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 एवं तापः क्रियाः कार्याः वैष्णव्यः कल्पयापहाः ॥
 प्रधानं वैष्णवं तेषां तापसंस्कारमुत्तमम् ।
 तापसंस्कारमग्निं परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥
 केचित्तु चक्रगङ्गो ह्येति प्रतप्तौ बाहुमूलयोः ।
 धारयन्ति मङ्गात्मानश्चक्रमेकं तु वापरे ॥
 वैष्णवानां तु हेतोनां प्रधानं चक्रमुच्यते ।
 तेनेव बाहुमूलौ तु प्रतप्ते नास्त्वयेद्वयम् ॥
 जात पुत्रे पिता स्नात्वा होमं कृत्वा विधानतः ।
 तेनाग्निर्नैव सन्ततचक्रेण भुजमूलयोः ॥
 अद्वयित्वा गिगीः पद्याद्याम कुर्याद्य वैष्णवम् ।
 पद्यात्मर्षाणि कर्माणि कुर्वीताम्य विधानतः ॥
 अद्वयित्वा स चक्रेण यत्किञ्चिद्विष्णुसंस्कारम् सञ्चरेत् ।
 नमस्कृत्यैवैकं मिष्टापूर्तोरिदं नृप ॥
 फारयेन्मन्त्रशीलायां चक्राद्याः पञ्च हतयः ।
 चक्रं वै कर्ममिध्ययं जातकर्मणि धारयेत् ।
 अचक्रधारी विप्रसु मयंकर्मसु गर्हितः ॥
 अपेक्ष्यैवः समापशो नरकं जाधिगच्छति ।

चक्रादिविद्धरहितं प्राकृतं बालुपान्वितम् ॥
 अवैष्णवस्तु तं दूरात् श्वपाकमिव सन्त्यजेत् ।
 अवैष्णवस्तु यो विप्रः श्वपाकादधमः स्मृतः ।
 अग्राह्यो ह्यपाङ्क्त्यो रौरवं नरकं व्रजेत् ॥
 अवैष्णवस्तु यो विप्रः सर्वधर्मयुतोऽपि वा ।
 गवां पण्डति विज्ञेयः सर्वकर्मसु नाहति ॥
 तस्माच्चक्रं विधानेन तप्तं वै धारयेद्द्विजः ।
 सर्वाग्रमेतु वसतां स्त्रीणां च श्रुतिचोदनात् ॥
 अनायुधासो अक्षता अदेवा इति वै श्रुतिः ।
 चक्रेण तामपवप इत्युक्ता समुदाहृतम् ॥
 अपेत्यमङ्गमित्युक्तं वपेति श्रवणं तदा ।
 तस्माद् वै तप्तचक्रस्य चाङ्गनं सुनिभिः श्रुतम् ।
 पयित्रं धिततं ब्राह्मणं प्रभोर्गाले तु धारितम् ॥
 श्रुत्येव चाङ्गयेद्गाले तद्ब्रह्मसमवाप्तये ।
 यत्ते पयित्रमर्चिष्यमग्ने रीतमनन्तरा ॥
 ब्रह्मेति निहितमेव ब्रह्मणो श्रुतिवर्द्धितम् ।
 पवित्रमिति चैवाग्निरग्निर्वै चक्रमुच्यते ॥
 अग्निरेव सहस्रारः सहस्रा नेमिरुच्यते ।
 नेमितप्ततनुः सूर्यो ब्रह्मणा समता प्रजन् ॥
 यत्ते पवित्रमर्चिष्यमग्ने सु न क्षुनिहितम् ।
 दक्षिणे तु भुजे विप्रो विभ्रयाह्ने मुदग्ननम् ॥
 सध्ये तु गृहं विन्ययादिति ब्रह्मविदो विदुः ।
 इत्यादि श्रुतिभिः प्रोक्तं विष्णोश्चक्रम्य धारणम्
 पुराणेष्वितिहासेषु सात्विकेषु स्मृत्यपि ।

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणं नृप । ॥
 यः श्राद्धे भोजयेद्विप्रः पितॄणां तस्य दुर्गतिः । ॐ
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिचिह्नैः प्रियतमेर्हरेः ॥
 रहितः सर्वधर्मैश्च्युतो नरकमाप्नुयात् ।
 रुद्रार्चनं त्रिपुण्ड्रस्य धारणं यत्न दृश्यते ॥
 तच्छूद्राणां विधिः प्रोक्तो न हिजानां कदाचन ।
 प्रतिलोमानुलोमानां दुर्गागणसुभैरवाः ॥
 पूजनीया यदाहैण विष्वचन्दनधारिणाम् ।
 यक्षराक्षसभूतानि विद्याधरगणास्तदा ॥
 चण्डालानामर्चनीया मद्यमांसनिषेवणम् ।
 स्वर्णविहितं धर्ममेव ज्ञात्वा समाचरेत् ॥
 रुद्रार्चनादब्राह्मणस्तु शूद्रेण समतां व्रजेत् ।
 यक्षभूतार्चनात् सद्यश्चण्डालत्वमवाप्नुयात् ॥
 न भस्म धारयेद्विप्रः परमापद्गतोऽपि वा ५
 मोक्षाद्वै विभ्रयाद्यस्तु ससुरापो भवेद्ध्रुवम् ॥
 तिर्यक् पुण्ड्रधरं विप्रं पद्मांबरधरं तथा ।
 श्रवणं श्रवणं वीक्षितं न संभाषेत क्वचित् ।
 तस्मादहिजातिभिर्धार्म्यं मूर्ध्निपुण्ड्रविधानतः ॥
 मृदा शुभ्रेण सततं सान्तरालं मनोहरम् ।
 स्नात्वा शुद्धेऽपि पूर्वाह्ने विष्णुमभ्यर्च्य देशिकः ॥
 स्नातं गिर्यं समाह्वय क्षीमं कुर्वीत पृथक् ।
 परोमातेति शृङ्गे न पायस मधुमिश्रितम् ॥
 जलोदमूलमन्त्रेण गतमष्टोत्तरं घृतम् ।
 स्पृष्ट्वा तत्तत् पद्यान्मन्त्रानि यदा क्रमात् ॥

दीक्षस्थमध्ये चत्वारि विन्यसेत् पुरतो हरेः ।
 विलिखेत्तत्र पुण्ड्रादि विस्तारायामभेदतः ॥
 तेष्वर्चयेत्ततो धीमान् केशवादीननुक्रमात् ।
 तत्र तत्र च तन्मूर्तिं ध्यात्वा मन्त्रैः समर्चयेत् ॥
 गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैवांचयेद्गुरुम् ।
 प्रदक्षिण मनुव्रज्य स शिष्यः प्रणमेत्तथा ॥
 तद्वाहो निक्षिपेच्छिष्यः केशवादीननुक्रमात् ।
 इदि विन्यस्य पुण्ड्राणि गुरुक्तानि स वैष्णवः ॥
 शुभ्रेणैव नृदा पथादिभ्ययात् सुसमाहितः ।
 निसन्यासु नृदा विप्रो यागकाले विशेषतः ॥
 आदौ दाने तथा होमे स्वाध्याये पितृतर्पणे ।
 अह्नोरूर्ध्वपुण्ड्राणि विभृशद्द्विजसत्तमः ॥
 आदौ होमस्तथा दानं स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ।
 भस्मीभवन्ति तत्सर्वं मूर्ध्वं पुण्ड्रं विना कृतम् ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विना यस्तु आहं कुर्वीत स द्विजः ।
 सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं चाधिगच्छति ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विहीनस्तु यः आदौ भोजयेद्द्विजम् ।
 अग्रन्ति पितरस्तस्य विष्मत् नात्र संशयः ॥
 तस्मात्तु सततं धान्यमूर्ध्वं पुण्ड्रं द्विजन्मकः ।
 धारयेद्य तिर्यक् पुण्ड्रमापद्यपि कदाचन ॥
 तिर्यक् पुण्ड्रं धरं विप्रं चण्डालमिव सन्त्यजेत् ।
 सोऽनर्हः सर्वकृत्येषु सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विहीनः सन् सन्याकर्म समाचरेत् ।
 सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकश्च स गच्छति ॥

यदि स्यात्तु मनुष्याणा मूर्ध्वं पुण्ड्रं विवर्जितम् ।
 द्रष्टव्यमैव तत्किञ्चित् श्मशानमिव तद्भवेत् ॥
 कर्ध्वपुण्ड्रं मृदा शुभ्रं ललाटे यस्य दृश्यते ।
 चण्डालोऽपि हि शूद्रात्मा विष्णुलोके महीयते ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु ललाटे सुमनोहरे ।
 लक्ष्म्या सह समासीनी रमते तत्र वै हरि ॥
 निरन्तरास्त य कुर्यादूर्ध्वं पुण्ड्रं द्विजाधम ।
 स हि तत्र स्थित विष्णुं श्रियञ्चैव व्यपोहति ॥
 अथैवमूर्ध्वपुण्ड्रं तु य करोति द्विजाधम ।
 कल्पज्जोतिसहस्राणि रौरवं नरकं व्रजेत् ॥
 तस्माद्वागान्वितं पुण्ड्रं भवेद्विष्णुपदाकृति ।
 ललाटादिषु चाङ्गेषु सर्वकर्मसु वैष्णव ॥
 नासिकामूलमोरभ्य ललाटान्तेषु विन्यसेत् ।
 अङ्गुलद्वयमात्रन्तु मध्यच्छिद्रं प्रकल्पयेत् ॥
 पार्श्वे चाङ्गुलमात्रन्तु विन्यसेद्द्विजसत्तम ।
 पुण्ड्राणामन्तराले तु हारिद्रां धारयेच्छ्रियम् ॥
 ललाटे पृष्ठयो कण्ठे भुजयोरुभयोरपि ।
 चतुरङ्गुलमात्रन्तु विभ्रयादायकं द्विज ॥
 उरस्यष्टाङ्गुलं धार्यं भुजयोरायतं तदा ।
 उदरे पार्श्वयोर्वित्यभायतन्तुं दशाङ्गुलम् ॥
 केशवादि नमोऽन्तैश्च प्रीणनाद्यैरनुकम्भात् ।
 ललाटे केशव रूपं कुक्षौ नारायणं न्यसेत् ॥
 वक्षस्त्रले माधवश्च गोविन्दः कण्ठदेशतः ।
 विष्णुश्च दक्षिणे पार्श्वे वाङ्मोक्षं मधुमूदनम् ॥

त्रिविक्रमन्तु वामांसे वामनं वामपार्श्वतः ।
 श्रीधरं वामबाहौ तु हृषीकेशं तदा भुजे ॥
 पृष्ठञ्च पद्मनाभन्तु श्रीवे दामोदरं तदा ।
 तत्पञ्चालनतोयेन वासुदेवेति मूर्धनि ॥
 केशवस्तु सुवर्णाभिः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 शक्ताम्बरधरः सौम्यो मुक्ताभरणभूषितः ॥
 नारायणो घनश्यामः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।
 पीतवासा भण्डिमयैर्भूषणैरुपशोभितः ॥
 माधवस्योत्पलप्रख्यचक्रगार्ङ्गगदासिभृत् ।
 चित्रमाल्याम्बरधरः पुण्डरीकनिभेक्षणः ॥
 गोविन्दः शशिवर्णः स्यात्पद्मशङ्खगदासिभृत् ।
 रक्तारविन्दपादाब्जस्तम्भाक्षनभूषणः ॥
 गौरवर्णो भवेद्विष्णुश्चक्रशङ्खहस्तासिभृत् ।
 ज्योतिर्धरः सौम्यो केयूराङ्गदभूषितः ॥
 अरविन्दनिभः श्रीमान् मधुजित्कमलाननः ।
 चक्रं शार्ङ्गञ्च मुसलं पद्मं दीर्घिर्विभर्त्यसौ ॥
 त्रिविक्रमो रक्तवर्णः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।
 किरीटहारकेयूरकुण्डनैश्च विराजितः ॥
 वामनः कुन्दवर्णः स्यात् पुण्डरीकायतेक्षणः ।
 दीर्घिर्विभर्त्य गदां चक्रं पद्मं हैमं त्रिभर्त्यसौ ॥
 श्रीधरः पुण्डरीकाख्यश्चक्रगार्ङ्गी च पद्मपृक् ।
 रक्तारविन्दनयनो मुक्तादामविभूषितः ॥
 विद्युद्दर्पो हृषीकेशश्चक्रगार्ङ्गहस्तासिभृत् ।
 रक्तमाश्याम्बरधरः पुण्डरीकावतंसकः ॥

इन्दनीलनिभश्चक्रश्चपद्मगदाधरः ।

‘प्रज्ञनाभः पीतवासा चित्तमाख्यानुलेपनः ।

दामोदरः सार्वभौमः पद्मशार्ङ्गसिंशङ्कभृत् ॥

पीतवासा विशालाक्षो नानारत्नविभूषितः ।

एवं पुण्ड्राणि सततं धारयेद्वैष्णवोत्तमः ॥

पुण्ड्रसंस्कार इत्येवं शिषेयापि च कारयेत् ।

तन्त्रशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥

इति पुण्ड्रसंस्कारो द्वितीयः ।

तृतीयं नाम संस्कारं कुर्वीत शुभवासरे ॥

स्नात्वा संपूज्य देवेशं गन्धपुष्पादिभिर्गुरुन् ।

नानाभिदैवतं पश्चात् पूजयेत् प्रयतात्मवान् ॥

द्वादशैव तु मांसास्तु केशयास्यैरधिष्ठिताः ।

आरभ्य मार्गशीर्षं तु यदा सख्या द्विजोत्तमः ॥

यस्मिन्नासि भवेद्दीक्षा तन्मूर्त्तेर्नाम चोदितम् ।

नृसिंहरामकृष्णाख्यं दासनाम प्रकल्पयेत् ॥

शक्त्या दद्यावताराणां वर्जयेन्नाम वैष्णवः ।

नाम दद्यात्प्रयत्नेन वैष्णवं पापनाशनम् ॥

यस्य वै वैष्णवं नाम नास्ति चेत्तु द्विजन्मनः ।

अनामिकः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गद्दितः ॥

चक्रस्य धारण यस्य जातकर्मणि सम्भवेत् ।

तत्र वै मासनामापि दद्याद्विप्रो विधानतः

ध्यात्वा समश्च येन्नाममूर्त्तिं, मन्त्रेण देशिकः ॥

अथ ‘दीपञ्च नैवेद्यं ताम्रं लोच समर्पयेत् ।

प्रदक्षिणं मनुवज्य भक्त्वा सम्यक् प्रणम्य च ॥
 तन्मन्त्रं मूलमन्त्रं वा जपेत्साहस्रसहस्रया ।
 पञ्चाहोमं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं हविः ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च जुहुयात् सर्पिषा तदा ।
 नाम दद्यात् ततः शिष्यं मन्त्रतोयि समाश्रुतम् ॥
 ततः पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा होमशेषं समापयेत् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पश्चादक्षिणाद्यैश्च तोषयेत् ॥
 एवं हि नामसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ।
 गुणयोगिन चान्यानि विष्णोर्धामानि लौकिके ॥
 विशिष्टं वैष्णवं नाम सर्वकर्मसु चोदितम् ।
 हरिः परं पितुर्नाम यो ददात्यपरं सुतम् ॥
 अतिरोचनकं दिव्यं तृतीयं श्रुतिचोदितम् ।
 तस्माद्भगवतो नाम सर्वेषां मुनिभिः स्मृतम् ॥

॥ इति नामसंस्कार स्मृतीयः ॥

एवं तृतीयसंस्कारं कृत्वा वै वैदिकोत्तमः ॥
 चतुर्थमन्त्रसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ।
 ततः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् जगतां पतिम् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं तु मन्त्ररत्नं जपेद्गुरुः ॥
 स्नातं शिष्यं सम्राट्पुत्रं सुवेपं समलङ्घितम् ।
 आदाय कलशं रम्यं पवित्रोदकपूरितम् ॥
 पञ्चत्वक्पल्लवयुतं पञ्चरत्नसमन्वितम् ।
 मङ्गलद्रव्यसंयुक्तं मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत् ॥
 संस्मार्जयेत् ततः शिष्यं तत्पत्न्येन कुशैः ॥

सूक्तैश्च विष्णुदैवतैः पावमानैस्तदैव च ॥
 अष्टोत्तरशतं पद्यान्मन्तरत्नेन मार्जयेत् ।
 अभिविच्य ततो भूर्ध्वं शुक्लवस्तधर यच्चिम् ॥
 स्वलङ्घनं समाचान्तं भूर्ध्वं पुण्ड्रधर तदा ।
 पवित्रहस्तं पद्माक्षमालया समलङ्घनम् ॥
 निवेश्य दक्षिणे स्वस्य आसने कुम्भनिर्मिते ।
 स्वगृह्योक्तविधानेन पुरतोऽग्निं प्रकल्पयेत् ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन गौसूक्तेन तथैव च ।
 मध्वाव्यमिश्रितं रम्यं पायसं जुहुयाद्गुरु ॥
 अष्टोत्तरशतं पद्यादाज्यं मन्त्रद्वयेन च ।
 मूलमन्त्रेण जुहुयाच्चरुं घृतविमिश्रितम् ॥
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् सुक्तास्तथैव च ।
 एकैकमाहुतिं हुत्वा होममेव समापयेत् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम् ।
 आचार्यं स्वगुरुं नत्वा जपेद्गुरुपरम्पराम् ॥
 मातरं सर्वजगतां प्रपद्येत श्रियं ततः ।
 त्वं माता सर्वलोकानां सर्वलोकेश्वरप्रिये ॥
 अपराधशतैर्जुष्टं नमः स्तेन भमः श्रुतम् ।
 एव प्रपद्य नक्ष्त्री तां श्रियं सद्गुरुभावत ॥
 नित्ययुक्तं तथा देव्या वात्सल्यादिगुणान्वितम् ।
 शरण्यं सर्वलोकानां प्रपद्येत सनातनम् ।
 नारायण । दयासिन्धो । वात्सल्यगुणसागरः ॥
 एनं रक्ष जगन्नाथ । बहुजन्मापराधिनम् ।
 इत्याचार्येण सन्दिष्टं प्रपद्येत जनार्दनम् ॥

प्रपद्येत ततः शिष्यो गुरुमेव दयानिधिम् ।
 गुरो । त्वमेव मे देव स्वमेव परमा गतिः ॥
 त्वमेव परमो धर्मः स्वमेव परमं तपः ।
 इति प्रपन्नमाचार्यो निवेश्य पुरतो हरेः ॥
 प्रागग्रेषु समासीनं दर्भेषु सुसमाहितः ।
 स्वाचार्यं पुरतो ध्यात्वा नमस्कृत्वाभ्य भक्तिमान् ॥
 गुरोः परम्परां जप्त्वा हृदि ध्यात्वा जनार्दनम् ।
 कृपया वीक्षितं शिष्यं दक्षिणं ज्ञानदक्षिणम् ॥
 निक्षिप्य हस्तं शिरसि वामं हृदि च विन्यसेत् ।
 पादौ गृहीत्वा शिष्यस्तु गुरोः प्रयतमानसः ॥
 भो । गुरो । ब्रूहि मन्त्रं मे ब्रूयादिति दयानिधि ।।
 अध्यापयेत्ततस्तस्मै मन्त्ररत्नं शुभाह्वयम् ॥
 सन्नगासद्य समुद्रश्च सर्पिपण्डोऽधिधैवतम् ।
 सार्धमध्यापयेच्छिष्यं प्रयतं शरणागतम् ॥
 अष्टाक्षरं द्वादशार्णं पट्कुक्षिं वैष्णवीं तदा ।
 रामकृष्णनृसिंहाख्यान् मन्त्रान् तस्मै निवेदयेत् ॥
 न्यासे वाप्यर्चने वापि मन्त्रमेकान्तिनं श्रयेत् ।
 अवैष्णवोपदिष्टेन मन्त्रेण नरकं व्रजेत् ॥
 अवैष्णवादगुरोर्मन्त्रं यः पठेद्वैष्णवी द्विजः ।
 कल्पकोटिसहस्राणि पथ्यते नारकात्मना ॥
 अचक्रधारिणं यस्तु मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः ।
 रौरवं नरकं प्राप्य चाण्डानीं योनिमाप्नुयात् ॥
 तस्माद्दीक्षाविधानेन शिष्यं भक्तिसमन्वितम् ।
 मन्त्रमध्यापयेद्दिद्वान् वैष्णवं पापनाशनम् ॥

अनघोत्थ इयं मन्त्रं योग्यवैष्णवमुत्तमम् ।

अधोत्थ मन्त्रसंसिद्धिं न प्राप्नोति न सशयः ॥

जातकर्म्मणि वा चौले तदा मौञ्चनिबन्धने ।

चक्रस्य धारणं यत्र भवेत्तस्य तु तत्र वै ॥

उपनीय गुरुः शिष्यां गृह्योक्तविधिना ततः ।

अध्यापयेच्च सावित्रं तपोमन्त्रं इयं शुभम् ॥

प्राप्तमन्त्रं स्तुतः शिष्या पृजयेच्छ्रद्धया गुरुम् ।

गोभूदिरण्यरत्नाद्यैः वासीभिर्भूषणैरपि ॥

सहक्ता शासयेच्छिष्यमाचार्यं सशितव्रत ।

स्वरूपं साधनं साध्यं मन्त्रेणाद्यै निवेदयेत् ॥

इयेन वृत्तियार्थात्मनः सम्यगस्मै निवेदयेत् ।

आचार्याधीनवृत्तिस्तु संयतस्तु वसेत् सदा ॥

कर्म्मणा मनसा वाचा हरिमेव भजेत् सुधीः ।

यावच्च तौरपातन्तु इयमावर्तयेत्सदा ॥

एवं हि विधिना सम्यग्मन्त्रसंस्कारसंस्कृतः ।

॥ इति मन्त्रसंस्कारस्तुतुर्थं ॥

मन्त्रार्थतत्त्वविदुषं यागतन्त्रे नियोजयेत् ।

पूर्वाह्णे पूजयेद्देव तस्य प्रियतरं शुभम् ॥

मन्त्ररत्नविधानेन गन्धपुष्पादिभिर्गुरु ।

अर्चयित्वाक्षुप्रतं भक्त्या होम पूर्ववदाचरेत् ॥

सर्वेभ्य वैष्णवैः सृजैः पायसं घृतमिन्धितम् ।

आज्यं मन्त्रेण होतव्यं यतमष्टोत्तरं तदा ॥

शक्त्या च वैष्णवैर्मन्त्रे सर्वहोमं समाचरेत् ।

एकैकमाहुतिं हुत्वा सर्वावरणदेवताः ॥
 प्रणवादिचतुर्थ्यन्ते स्तोत्रां वै नामभिर्यजेत् ।
 होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्तदा ॥
 मन्त्ररत्नेन तद्विम्बं पुष्पाञ्जलिशतं यजेत् ।
 प्रणम्य भक्त्या देवेशं जप्ता मन्त्रमनुत्तमम् ॥
 आह्वय प्रणतं शिष्यं तद्विम्बं दर्शयेद्गुरुः ।
 कृपयाथ ततस्तस्मै दद्याद्विम्बं हरे ! गुरुः ॥
 एनं रक्ष जगन्नाथ ! केवलं कृपया तव ।
 अर्चनं यत्कृतं तेन विभी ! स्वीकर्तुं मर्हसि ॥
 एषं लब्ध्वा गुरोर्विम्बं पूजयेत्तुं प्रयत्नतः ।
 हिरण्यवस्त्राभरणयानशय्यासनादिभिः ॥
 ततः प्रभृतं देवेशमर्चयेद्विधिना सदा ।
 श्रौतस्मार्त्तांगमोक्तानां ज्ञात्वान्यतममनुत्तमम् ॥
 ॥ इति हवहारीतस्मृतौ विंशतिधर्मशास्त्रे प्रज्ञसंस्कार-
 विधानं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

अमरीष उवाच ।

भगवन् ! सर्वमन्त्राणां विधानं मम सुव्रतम् ।
 ब्रूहि सर्वमशेषेण प्रयोगं सार्यसंस्कृतम् ॥
 हवरीत उवाच ॥

शृणु राजन् ! प्रदक्ष्यामि मन्त्रयोगं अनुत्तमम् ।
 यथोक्तं विष्णुना पूर्वं ब्रह्मणा परमात्मना ॥
 सर्वापामेव मन्त्राणां प्रथमं गुह्यमुत्तमम् ।
 मन्त्रास्तु न प्रयेद्विद्वान् । सद्यो मन्त्रिपुत्रपदम् ॥

सर्वेश्वर्यप्रदं पथं सर्वेषां सर्वकामदम् ।
 यस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टो भवेद्धरिः ॥
 देशकालादिनियमभ्रिमित्रादिशोधनम् ।
 स्वरवर्णादिदोषश्च पौरुषरणकं न तु ॥
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या स्त्रिय शूद्रास्तथेतराः ।
 तस्याधिकारिणः सर्वं सत्त्वशीलगुणा यदि ॥
 पञ्चसंस्कारसम्पन्ना अहायन्तोऽनसूयकाः ।
 भक्त्या परमयाविष्टा युक्तास्तस्याधिकारिणः ॥
 पञ्चविंशच्चरो मन्त्रः पदैः पङ्क्तिभिः सन्वितः ।
 वाक्यद्वयं परं ज्ञेयं मन्त्ररत्नमनुत्तमम् ॥
 यदाश्रयति विद्यादिं सखिता जगता पतिम् ।
 तथा विद्याऽनपदिन्या सयुतः परमः पुमान् ॥
 नारायणोऽप्युत्तमः श्रीमान् वात्सल्यगुणसागरः ।
 नाथः सुशीलः सुलभः सर्वज्ञः शक्तिमान् परः ॥
 आपदुबन्धुः सदा मित्रः परिपूर्णमनोरथः ।
 दयासुधाब्धिः सविता वीर्यवान् द्युतिमान् विभुः ॥
 मयतो चरणौ तस्य शरणं श्रेयसे मम ।
 श्रीमते विष्णवे नित्यं सर्वावस्थासु सर्व्यदा ॥
 निर्ममो निरहङ्कारः कैङ्कर्यं कृत्वाणहम् ।
 एवमर्थं सिद्धिल्लेशं प्रदत्तकल्हं प्रयोजयेत् ॥
 नारायणो महाशङ्को गायत्री च परा गुभा ।
 स्वयं नारायणः श्रीमान् देयता समुदाहृतः ॥
 करयोः स्वनयोराद्यं मन्त्रं विन्यसेद्विजः ।
 शेषाचराणि देवानि तत्तुर्विगतिपर्वसु ॥

षट्पदैरङ्गलिन्यास मन्त्रेषु च यथाक्रमम् ।
 षडङ्गं षट्पदैः कृत्वा मन्त्रार्थेयं यथाक्रमम् ॥
 मूर्ध्निभाले नेत्रनासायवर्णेषु तथानने ।
 भुजयोर्हृत्प्रदेशे च स्तनयोर्नामिमण्डले ॥
 पृष्ठे च जघने कटोरुर्वर्जाङ्गुल्या च प्रादयो ।
 पञ्चविंशाक्षराण्यस्य क्रमेणाङ्गेषु विन्यसेत् ॥
 एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चादध्यान समाचरेत् ।
 इन्द्रीवरदलश्यामं कोटिसूर्याग्निवर्चसम् ॥
 चतुर्भुज सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् ।
 पद्मासनस्थं देवेशं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ॥
 रत्नारविन्दसदृशदिव्यहस्तपदाङ्घ्रितम् ।
 माणिक्यमकुटोपेत नीलकुन्तलशीर्षजम् ॥
 श्रीवत्सकौस्तुभीरस्त वनमालाविराजितम् ।
 दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गं दिव्यपुष्पावतसकम् ॥
 हारकुण्डल केयूर नूपुरादिविराजितम् ।
 कटकैरङ्गुरीयैश्च पीतवस्त्रैश्च गोभितम् ॥
 शङ्खपद्मगदाचक्रपाणिनं पुरुषोत्तमम् ।
 वामाङ्गे चिन्तयेत्तस्य देवीं कमलनोचनाम् ॥
 तरुणी सुकुमाराङ्गी सर्वलक्षणगोभिताम् ।
 दुकूलवस्त्रसंयुक्तां सर्वाभरणाभूषिताम् ॥
 तप्तकाञ्चीनसङ्काशां पीतोन्नतपयोधराम् ।
 रत्नशङ्खमसयुक्ता नीलकुन्तलशीर्षजाम् ॥
 दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पावतमकाम् ।

देवी च विभ्रतीं दीर्घिश्चित्तयेदिष्टदां सदा ।
 एवं ध्यात्वा परं नित्यमर्चयेदच्युतं द्विजं ॥
 यथात्मनि तथा देवे ज्ञानकर्म समाचरेत् ।
 अर्चयेदुपचारैश्च मनसा वा जनार्दनम् ॥
 आवाहनासने पाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् ।
 स्नानं यस्त्रोपवीते च भूषणं गन्धमेव च ॥
 पुष्पं धूपं तथा दीपं नैवेद्यं च प्रदक्षिणम् ।
 नमस्कारश्च ताम्बूलं पुष्पमालां निवेदयेत् ॥
 नमस्तत्त्वा गुरुन् पश्चाज्जपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 अष्टोत्तरसहस्रन्तु शतमष्टोत्तरं तथा ॥
 ध्यायन्वै मनसा देवं जपेदेकाग्रमानसः ।
 प्राङ्मुखोदन्मुखो वापि समासीनः कुशासने ॥
 तिस्र्यस्यासु जपेद्देवं सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 आदावन्ते जपस्यास्य प्राणायामान् समाचरेत् ॥
 पूरकः कुम्भको रेच्यः प्राणायामश्चिलक्षणः ।
 वामेन पुरयेद्वायुं बाह्यं नासा जपन्मनुम् ॥
 उभाभ्यां धारणं वायोः कुम्भकं ससुदाहृतम् ।
 तद्रेचनं दक्षिणेन रेचणं ससुदाहृतम् ॥
 पर्याहृत्या पुनश्चैवं प्राणायामत्रयं कृमात् ।
 पूरके कुम्भके चैव रेचके च विशेषतः ॥
 अष्टाविंशतिवारं तु जपन् मन्त्रं समाहितः ।
 उत्तमं मुनिभिः प्रोक्तं प्राणायामं नृपोत्तमम् ॥
 जपन् द्वादशवारं तु उत्तमं तत्पञ्चोत्तमम् ।
 पञ्चरन्तं कनीयं स्याच्चिदार मधमं श्रुतम् ॥

मनसैवाद्येदेयं पद्यादर्थं विचिन्तयेत् ।
 प्राणायामप्रयत्नं कृत्वा पद्यान्त्रयासं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा गङ्गााम्बरधरं कृत्वा सन्ध्यादिकर्म च ।
 धृतोर्वपुण्ड्रदेह्य पवित्रर्कर एव च ॥
 धृत्वा पद्माक्षमानां च सन्निधा वासने स्थितः ।
 भूतशुद्धिविधानञ्च कृत्वा मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥
 अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य गुरुर्नारायणः स्मृतः ।
 हृन्द्य देवी गायत्री परमात्मा च देवता ।
 जपद्याष्टाक्षरो मन्त्रः सर्वपापप्रणाशनः ॥
 सर्वदुःखहरः शोभान् सर्वकामफलप्रदः ।
 सर्वदेवात्मको मन्त्रस्ततो मोक्षप्रदो नृणाम् ॥
 ऋक्षो यजूंषि सामानि तथेवाथर्वणानि च ।
 सर्वमष्टाक्षरान्तस्य तच्चाग्यदपि वाङ्मयम् ॥
 सर्वार्थो वेदगर्भस्थः वेदाद्याष्टाक्षरे स्थिता ।
 अष्टाक्षरसु प्रणवेऽकारे प्रणवः स्थितः ॥
 इह लौकिकमैश्वर्यं स्वर्गाद्यं पारलौकिकम् ।
 कैवल्यं भगवत्त्वञ्च मन्त्रोऽयं साधयिष्यति ॥
 सकृदुच्चारणस्य चतुर्वर्गफलप्रदम् ।
 स्वरूपं साधनं प्राप्यं ददाति हि समञ्जसा ॥
 महापापं चातिपापं निवृत्ते वोपपापकम् ।
 जपादस्य मनोराशे प्रणश्यन्ति न सशया ।
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।
 सकृदष्टाक्षरं जप्त्वा लभते नात्र सशयः ॥
 गवामयुतदानस्य पृथिव्या मण्डलस्य च ।

कन्याशतसहस्रस्य गजाश्वानां तथैव च ॥
 दानस्य यत्फलं नृणां सत्पात्रे नृपनन्दन ! ।
 शतवारं मनुं जघ्ना तत्फलं सर्वमाप्नुयात् ॥
 सार्धं समुद्रं सन्नग्रासं सर्पिचण्डोऽधिदैवतम् ।
 अष्टाक्षरमनुजंघा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥
 पदत्रयात्मकं मन्त्रं चतुर्थ्या सहितं तदा ।
 स्वरूपसाधनोपेयमिति मत्वा जपेद्बुधः ॥
 प्रणवेन स्वरूपं स्यात् साधनं नमसा तथा ।
 संविभक्त्या चतुर्थ्यात्र पुरुषार्थो भवेन्मनोः ॥
 अकारश्चाप्युकारश्च मकाराश्चेति तत्त्वतः ।
 तान्येकदा समभवत्तदोमित्येतदुच्यते ॥
 तस्मादोमिति प्रणवो विज्ञेयः साक्षरात्मकः ।
 वेदत्रयात्मकं ज्ञेयं भूर्भुव स्वरितौति वै ॥
 अकारस्तु भवेद्विष्णु स्तद्व्यवहृद उदाहृतः ।
 उकारस्तु भवेत्तस्मादीर्यजुर्वेदात्मको महान् ॥
 मकारस्तु भवेज्जीव स्तयोर्दास उदाहृतः ।
 पञ्चविंशाक्षरः साक्षात् सामवेदस्वरूपवान् ॥
 पञ्चविंशोऽयं पुरुषः पञ्चविंश आत्मेति श्रुतिः ।
 आत्मा पञ्चविंशः स्यादिति ममात्मानं संस्मरेत् ॥
 इत्यौपनिषद् ह्यर्थं विदित्वा स्वं निवेदयेत् ।
 अवधारणमन्ये तु मध्यमार्गं वदन्ति ह ॥
 तदेवाग्निं स्तदायु स्तत्सूर्यं स्तदपि चन्द्रमाः ।
 इत्येवं धारणश्रुतेरेवमेवोपहंसितम् ॥
 उकारेणैव त्रीशब्दः प्रीच्यते मुनिसत्तमैः ।

न्यायेन गुणसिद्धिस्तु तस्यैव श्रीपतेर्वरौ ॥
 श्रीरस्येशाना जगतो विष्णुपत्नीति वै श्रुतिः ।
 कल्याणगुणसिद्धिस्तु लक्ष्मीभर्तुय नेतरा ॥
 सामानाधिकरण्यत्वात्कारणत्वं तदोच्यते ।
 अकार एव सर्वेषामक्षराणां हि कारणम् ॥
 अकारो वै सर्वा वागित्यादि श्रुतिवच्च स्तथा ।
 स्वर्गोऽभिर्यज्यमानो नानावहुविधोऽभवत् ॥
 कारणत्वं तथैवास्य विष्णोर्वै जगतां पतेः ।
 तस्मात् स्रष्टा च दाता च विधाता जगतां हरिः ॥
 रक्षिता जीवलोकस्य गुणवानेव सर्वगः ।
 अनन्या विष्णुना लक्ष्मीर्भास्करेण प्रभा यथा ॥
 लक्ष्मी मनुपगामिनीमिति श्रुतिवचो महत् ।
 तस्मादकारो वै विष्णुः श्रीश्चैव जगत्पतिः ॥
 लक्ष्मीपतित्वं तस्यैव नान्यस्येति सुनिश्चितम् ।
 नित्यैवैषा जगन्माता हरिः श्रीरनपायिनी ॥
 यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवैषा जगन्मायी ।
 तस्मादकारी वै विष्णुर्लक्ष्मीभर्ता जगत्पतिः ॥
 तस्मिद्यतुर्थीयुक्तात्वात् त्रिपदस्य च संग्रहः ।
 अकारप्रथमां तस्माच्चतुर्थ्यां संग्रहं नतु ॥
 तच्च श्रुतिविरोधत्वान्न युक्तमिति चोदितम् ।
 महसे ब्रह्मणे त्वा वै ओमित्यात्मानं युञ्जीत ॥
 परस्य चात्मनां तस्माद्देहस्तत्र सुनिश्चितः ॥
 त्वमस्माकं तपस्यैव श्रुत्युक्तमपि पार्थिव ।।
 तौ शाश्वतौ विपश्चिता वियन्ताविति वै तथा ॥

गृभिष्वदया प्रागेववाक्का न विश्वभृत् ।
 असौयमर्त्यो मर्त्येन नयेनेत्येवयोनिता ॥
 इत्यादि श्रुतयो भेदं वदन्ति परजीवयोः ।
 दास्यमेवाकानां विष्णोः स्वरूपं परमात्मनः ॥
 सास्यं लक्ष्मीर्वरमोक्तं देवादीनां तथात्मनाम् ।
 अनन्यशेषरूपा वै जीवास्तस्य जगत्पतेः ॥
 दास्यं स्वरूपं सर्वेषामात्मनां सततं हरेः ।
 भगवच्छेषमात्मानमन्यथा च प्रपद्यते ॥
 स चेयं हि महापापी चण्डालः स्यात् न संशयः ।
 तस्मात्प्रकारवाच्योऽसौ पञ्चविंशात्मकः पुमान् ॥
 प्रकारवाच्यस्येयस्य दास एवाभिधीयते ।
 अनुज्ञानाश्रयो नित्यो निर्विकारोऽध्ययः सदा ।
 देहेन्द्रियात् परो ज्ञाता धर्मा भोक्ता मनात्मनः ॥
 प्रकारवाच्यो जीवोऽसौ दान एव हरेः मदा ।
 श्रीगस्याकारवाच्यस्य विष्णोरस्य जगत्पतेः ॥
 चम्यामिनीरुकारिण्यैवधारणमुच्यते ।
 स जीवः स्यादतः स्वामी सर्वदा नृपसत्तमः ॥
 अनयोर्मान्यथेत्युक्तमुकारेण महर्षिभिः ।
 इत्येवं प्रणवस्यार्थं प्रणवस्य पदस्य तु ॥
 आत्मनश्च सारपत्यादिजैव्यं सृष्टिसत्तमैः ।
 सर्वेषामिव मन्त्राणां कारणं प्रणवः श्रुतः ॥
 तस्मादप्युक्तयो जाताम्नाभ्यो वेदवयं तथा ।
 भूरित्येव हि ऋग्यजुर्देवो भुव रिति यजुस्तथा ।
 न रिति सामवेदः स्यात्प्रदपो भूर्भुवश्च यः ।

भूर्विष्णुश्च तदा लक्ष्मीर्भुव इत्यभिधीयते ॥
तयो भ्वरिति जीवस्तु सव इत्यभिधीयते ।
अग्निर्वायु स्तथा सूर्यस्केभ्य एव हि जप्तिरे ॥
य एता व्याहृतीहुंत्वा सर्वं वेदं शुहोति वै ।
प्रसङ्गात्प्रहितं चेदं मन्यन्नेपसुंदीर्यते ॥
अन्वातन्वात्तु जीवानामधीनं परमात्मनः ।
नमसा प्रोच्यते तस्मात्प्रदन्ताममतोऽपितम् ॥
स्वरूपादितिवर्गस्य संसिद्धिर्न तु सैव हि ।
नमसा रक्षितं सर्वं विफलं सम्प्रकीर्तितम् ॥
नमसैव हि संसिद्धिर्भवेदेष न संशयः ।
पुरतः पृष्ठतश्चैव पार्श्वतश्चावशेषतः ।
नमसैवेक्ष्यते राजन् । तिवर्गः सर्वदेहिनाम् ॥
भकारेण स्वात्मनः स्यान्नरकस्तु निविध्यति ।
तस्माच्च नम इत्यत्र स्वात्मन्यपमनोदति ॥
इन्द्राक्षरस्तु भवेन्मृत्युस्त्राक्षरस्तु हि शाश्वतम् ।
ममेति इन्द्राक्षर मृत्युर्नममेति तु शाश्वतम् ॥
न ममेति च सर्वत्र स्वात्मन्यरहिताय वै ।
युज्यते मुनिभिः सम्यक् सर्वकर्मसु पार्थिव ॥
तस्मात्तु नमसा युक्ता मन्वा सर्वे च पार्थिव ।
सर्वसिद्धिप्रदा नृणां भवन्त्यत्र न संशयः ।
नमसा रक्षिता यतु न तु मुक्तिप्रदां नृणाम् ॥
तस्मात्तु नमसैवैषा पारतन्त्र्यत्वमीशितुः ।
पारतन्त्र्यप्राप्तमेतु सिद्धिं स्वात्मन्यान्नाशमेप्यति ॥
दास्यमेव हि जीवानां प्रोच्यते नमसैव तु ।

नमसा रहितं लोके किञ्चिदत्र न विद्यते ॥
 'नमो देवेभ्यो नम इति येषामीशे तथा मन ।
 हतश्चिदेनो नमसा अविवाक्येति वै श्रुति ॥
 चयैरकारः सम्योक्तो नकारस्तु निषिध्यति ।
 तस्मात्तु नर इत्यत्र नित्यत्वेनोच्यते जनः ॥
 नारा इति समूहत्वे बाहुव्यत्वात्जनस्य च ।
 तेषामयनमावासस्तेन नारायणः श्रुतः ॥
 महाभूतान्यहङ्कारी महद्दृष्टात्ममेव च ।
 अण्डं तदन्तर्गता ये लोकाः सर्वे चतुर्दश ॥
 चतुर्विधशरीराणि कान्तः कर्मेति वै जगत् ।
 प्रवाहरूपेणैवैषां नारत्वेनोच्यते बुधैः ॥
 तेषामपि निवासत्याम्नारायण इतीरितः ।
 अन्तर्वह्निश्च जगन्ती धाता सच सनातनः ॥
 स्रष्टा नियन्ता गरुडं विधाता भुतभायनः ।
 माता पिता सखा आता नियामश्च सुहृद्गतेः ॥
 योनी प्रियः श्रीः परमस्तेन नारायणः श्रुतः ।

दास्यमेव फलं विष्णोर्दास्यमेव परं सुखम् ॥
 दास्यमेव हरेर्मोक्ष दास्यमेव परं तप ॥
 ब्रह्माद्याः सकला देवा वशिष्ठाद्या महर्षयः ।
 काङ्क्षन्त परम दास्यं विष्णोरेवं यजन्ति तम् ॥
 तस्माच्चतुर्थ्या मन्त्रस्य प्रधानं दास्यमुच्यते ।
 न दास्यवृत्तिर्जीवानां नाशहेतुः परस्य हि ॥
 इत्यसञ्चिन्त्य मन्त्राद्ये जपेन्मन्त्रमतन्द्रितः ।
 अविदित्वा मनोरथं जपेत् प्रयतमानसः ॥
 न ससिद्धिमवाप्नोति स्वरूपञ्च न विन्दति ।
 संसारञ्च समुद्रञ्च सर्विचण्डोऽधिदैवतम् ॥
 सार्हं न यज्ञं सदानं मन्त्रमेव मम पूजयेत् ।
 नारायणार्घं गायत्री देवी चन्द्रोऽधिदेवता ॥
 परमात्मा च लक्ष्मोशी विष्णुरैवाच्युती हरिः ।
 प्रणवश्च भवेद्बीजं चतुर्थी शक्तिरुच्यते ॥
 ऋहोल्काय महील्काय विष्णुल्काय तथैव च ।
 जाल्काय सहस्रील्काय पञ्चाङ्गान्यास उच्यते ॥
 ह्रन्मूर्ध्नीय शिखायाञ्च कवचो नेत्रयोर्न्यसेत् ।
 पञ्चाङ्गान्यासमित्युक्तं सर्वमन्त्रेषु वैष्णवे ॥
 यदा त्रयेण कुर्वीत पङ्कजं तु यथाक्रमम् ।
 मूर्ध्नि नने च हृदये भुजयोर्जघने तथा ॥
 पृष्ठे च जान्वी पदयोर्मन्त्रार्णानि यदा न्यसेत् ।
 अष्टाक्षराण्यष्टदिक्षु क्रमैश्च तदनन्तरम् ॥
 नासिकाया तथाक्षोश्च शीतघोरानने तथा ।
 कण्ठे च स्तनयोर्नाभौ गुह्ये च तदनन्तरम् ॥

अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ।
 ज्वालाभहासुचक्राय त्रैलोक्याय तदन्तरम् ॥
 आधारकालचक्राय दशदिक्षु यथाक्रमम् ।
 स्वाहान्तं भ्रमवाद्यन्तं न्यसेच्चक्राणि वैष्णवः ॥
 एवमप्रासविधिं कृत्वा पद्याक्षरान् समाचरेत् ।
 हृदये प्रतिमायां वा जले सपिष्टमण्डले ॥
 वृक्षौ च स्थण्डिले स्नापे चिन्तयेद्विष्णुमव्ययम् ।
 बालार्ककोटिसङ्काशं पीतयस्त्रं चतुर्भुजम् ॥
 पद्मपत्रविशालाक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।
 चक्रमञ्जं गदां शङ्खं चतुर्दोर्भिर्धृतं तथा ॥
 श्रीभूमिसहितं देवमासीनं परमासने ।
 तत्र चाधारशक्त्याद्यैर्धर्माद्यैः सूरिभिर्धृतं ॥
 दिव्यरत्नमये पीठे पङ्कजेऽष्टदले शुभे ।
 तत्कार्णिकोपरितले तप्तकाञ्चनसन्निभे ॥
 देवीभ्यां सहितं तस्मिन्मासीन पङ्कजासने ।
 चिन्तयेद्विचित्रे पार्श्वे लक्ष्मीं काञ्चनसन्निभाम् ॥
 पद्महस्ताविशालाक्षीं दुकूलवसनां शुभाम् ।
 वामे दूर्वादलश्यामां त्रिचिताम्बरभूषिताम् ॥
 चिन्तयेद्वरणीं देवीं नीलोत्पलधरां शुभाम् ।
 महिष्यष्टदलाश्रेषु चिन्तयेद्भुक्तकामराम् ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेन्नायतमानसः ।
 स्नातः शुक्लाम्बरधरः कृतकृत्यो यथाविधि ॥
 धृतोद्दण्डपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च ।
 शुचिः सखाजिनासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् ॥

शङ्खचक्रगदाखड्गशङ्खं पद्मान्धनुःक्रमात् ।
 तार्क्ष्यञ्च वनमालाञ्च मुद्रा अष्टौ प्रपूजयेत् ॥
 पश्चात् ध्यात्वा जगन्नाथं मनसैवार्चयेद्दिभुम् ।
 गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रैश्चैव निवेदयेत् ॥
 अनेनाभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणम् ।
 अयुतं वा सहस्रं वा तिस्र्यन्यासु जपेन्ननुम् ।
 विष्णोः समानरूपेण शाश्वतं पदमाप्नुयात् ॥
 आयुष्कामी जपेन्नित्यं पञ्चासं नियतेन्द्रियः ।
 अयुतं तु जपेन्नित्यं सहस्रं जुहुयाद् दृढम् ॥
 आयुर्निरामयं सम्पदभवेद्दशताधिकम् ।
 विद्याकामी जपेद्द्वयं तिस्र्यन्यांस्रयुतं ननुम् ॥
 जुहुयाद्दिमलैः पुष्पैः सहस्रं नियतेन्द्रियः ।
 अष्टादशानां विद्यानां भवेद्दशासप्तमी द्विजः ॥
 विवाहार्थी जपेन्नित्यमेवं वर्षचतुष्टयम् ॥
 राजहोमी सहस्रं तु लभेत्कन्यां सुगोभिताम् ।
 सम्पत्कामी जपेन्नित्यं त्रयुतं वत्सरत्रयम् ॥
 पद्मैर्वा पद्मपद्मैर्वा तथा होमी त्रियं लभेत् ।
 भूकामी तु जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः ॥
 दूर्याभिर्जुहुयात्तद्वत्समेदभूमिमभीषिताम् ।
 राज्यकामी जपेन्नित्यं षडब्दं त्रयुतं तथा ॥
 सहस्रं जुहुयात् नित्यं पायसं दृढमिच्छितम् ।
 चक्रपत्नी भवेत् सद्यः पद्माभर्तुः प्रमादतः ॥
 द्वादशाब्दं जपेद्देवं सततं विजितेन्द्रियः ।
 आत्महोमी तु यो नित्यमिन्द्रत्वं न भवेत् नरः ॥

सचञ्जपेक्ष यो नित्यं त्रिंशद्वर्षं जितेन्द्रिय ।
 ब्रह्मत्वं वा शिवत्वं वा समाप्नोति न संशय ॥
 यावज्जीवं तु यो नित्यमयुतं सुप्रमादितः ।
 सहस्रं वा शतं वापि होतव्यं वह्निमण्डले ॥
 आर्ज्येन चक्षुषा वापि तिलैर्वा शर्कराग्नितैः ।
 पद्मै वा विल्वपत्रै वा समिद्धि पिप्पलस्य वा ।
 कीमलैस्तुलसीपत्रैरर्चयित्वा सनातनम् ॥
 अनन्तविहगेशानां जिप्रमन्यतमे भवेत् ।
 किमत्र बहुनोक्तेन सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् ॥
 श्रीमदष्टाक्षरो मन्त्रो नित्यप्रियतमो हरिः ।
 आसीनो वा शयानो वा तिष्ठन्वा यत्र कुत्रचित् ।
 जपेदष्टाक्षरं मन्त्रं तस्य विष्णुः प्रसीदति ।
 संज्ञानः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥
 अभितः सर्वदेवानां यो जपेत्सतत मनम् ।
 ब्रह्मघ्नो वा कृतघ्नो वा महापापयुतोऽपि वा ॥
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं दृष्ट्वा पापै प्रमुच्यते ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारो यथा भागवतोत्तमा ॥
 पुनन्ति सकलं लोकं सदेवासुरमानुषम् ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं प्रणमेदयस्तु भक्तितः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुर्लोकं महीयते ।
 अचिन्त्यमेतन्माहात्म्यं मनोरस्य जगत्पते ॥
 न हि वक्तुं मया शक्यं ब्रह्मादिति दृशेरपि ।
 अथ वक्ष्यामि माहात्म्यं द्वादशार्णस्य पार्थिव ॥
 यस्यैवाक्षरमात्रेण द्वादशाब्दफलं लभेत् ।

नमो भगवते नित्यं वासुदेवाय शार्ङ्गिणे ॥
 प्रणवेन समायुक्तं द्वादशार्णमनुं जपेत् ।
 पूर्ववत्प्रणवस्याहं नमसश्च महाम्नोः ॥
 ऐश्वर्यं च तथा वीर्यं तेजः शक्तिरनुत्तमा ।
 ज्ञानं बलं यदेतेषां पक्षां भगवदोरितः ॥
 एभिर्गुणैः पूर्ववाक्यैः स एव भगवान् हरिः ।
 नित्या च या भगवतो प्रीच्यते मुनिसत्तमैः ॥
 ऐश्वर्यरूपा सा देवी सुभगा कमलालया ।
 ईश्वरी सर्वजगतां विष्णुपत्नी सनातनी ॥
 तस्याः पतित्वा धीशस्य भगवानिति प्रीच्यते ।
 तस्मात् तु भगवान् श्रीमानेकार्थो मुनिभिः स्मृतः ॥
 भगवानिति शब्दोऽयं तथा पुरुषइत्यपि ।
 निरुपाधौ च वर्तते वासुदेवोऽखिलात्मनि ॥
 वक्ष्यन्ति केचिद्भगवान् ज्ञानवानिति सत्तमाः ।
 तद्वासुदेवेनोक्तं श्यात्सामान्यत्वात्ततोऽन्यथा ॥
 तस्मात्कल्याणगुणवान् श्रीमान् योऽसौ जगत्पतिः ।
 स एव भगवान् विष्णुर्वासुदेवः मनातनः ॥
 भगवते श्रीमते चेत्येकार्थो हि प्रीच्यते बुधैः ।
 गुणवान् भगवानेव सृष्टिस्थितिबिनागकृत् ॥
 हौ हौ गुणावधिष्ठाय सर्वाद्यमकरोत्तमः ।
 प्रद्युम्नयानिरुदय सद्वर्ण इतीरितः ॥
 भगवान् वासुदेवोऽसौ सृष्ट्यादप्रमकरोत् स्वयम् ।
 ऐश्वर्यवीर्यवान् सगं प्रदुग्धं पर्यपदप्रतः ॥
 तेजःशक्तिं समाविश्य अनिरुद्धो ह्यपानयत ।

बलज्ञाने तथा हे तु सद्धर्मणो द्यधिष्ठितः ॥
 'अधरोद्भगवानेव संहारं जगतं पुन ।
 एव षड्गुणपूर्णत्वात् पतित्वात्त्वपि च त्रिय' ॥
 सर्गादेः कारणत्वाच्च भगवानिति चोच्यते ।
 सर्वत्रासौ संसृतं च वसत्यवेति वै यत ॥
 ततः स कासुदेवेति विद्वद्भिः परिपद्यते ।
 'चतुर्थी पूर्वविहिदयात् कीदृर्यायं महात्मन ॥
 एवं ज्ञात्वा मनोरथं द्वादशार्णस्य चक्रिण ।
 स सिद्धिं परमाप्नोति सम्यगावर्त्य चेतसा ॥
 गत्वा गत्वा निवर्तन्ते सर्वकृतुफलैरपि ।
 तद्गत्वा न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तका ॥
 द्वादशार्णं सकलजन्तूनां सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि तत्संसर्गकृतानि च ॥
 द्वादशार्णं मनोजपहृन् दृष्ट्यग्निरिवेन्धनम् ।
 सर्वसौभाग्यसुखदं पुत्रपौत्राभिवर्द्धनम् ॥
 सर्वकामप्रदं नृणामायुरारोग्यवर्द्धनम् ।
 देवत्वममरेशत्वं शिवब्रह्मत्वमेव च ॥
 द्वादशार्णं भनुं जन्तूनां समाप्नोति न स शय ।
 दुराचारोऽपि सर्वांगी कृतघ्नो नास्तिकोऽपि धा ॥
 द्वादशार्णं भनुं जघ्ना विष्णुं सार्युज्यमाप्नुयात् ।
 प्रजापतिं कश्यपस्य भनुं स्वायम्भुवस्तथा ॥
 सप्तर्षयो दृतयैते ऋषयस्तस्य कीर्त्तिताः ।
 वशिष्ठ कश्यपोऽत्रिय विश्वामित्रय गोतम ॥
 जमदग्निर्भरद्वाजस्त्वैते मत्तमं हर्षयः ।

भगवान् वासुदेवो वै देवतास्य प्रकीर्तितः ॥
 छन्दस्य परमा दैवी गायत्री समुदाहृता ।
 साधकानां सदा राजन् । कामधेनुरितोरित ॥
 दशाङ्गुलीषु तलयोर्द्वादशाङ्गानि विन्यसेत् ।
 पदैश्चतुर्भिर्द्वेषु विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥
 चतुरङ्गेषु विन्यस्य मन्त्रेषु उत्तरयोर्द्वयोः ।
 मूत्रप्रांस्य नेत्रयोर्नासाकर्णयोर्भुजयोः स्तथा ।
 हृदि कुक्षौ तथा गुह्ये जर्वाज्जान्वोद्य पादयोः ॥
 मन्त्राणामि तु विन्यस्य क्रमेणैव नृपोत्तम ।
 अक्षक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ॥
 तथा पैलोक्यचक्राय महाचक्राय वै तथा ।
 असुरान्तकचक्राय स्वाहान्तं प्रणवादिकम् ॥
 हृदयादिपङ्क्त्येषु यथाशास्त्रं प्रयोजयेत् ।
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ॥
 नीलजीमूतसङ्काशं तप्तकाञ्चनभूषणम् ।
 पीताम्बरधर देव रक्ताब्जदललोचनम् ॥
 दौर्ध्वश्चतुर्भिर्दोर्भिश्च सर्वाभ्यर्च्यते ।
 शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गान् विस्त्राण परमेश्वरम् ॥
 नानाकुसुमसम्पन्न्नीलकुन्तलशीर्षजम् ।
 श्रीवत्सकीमुभोरस्त्रं वनमालाविभूषितम् ॥
 समाक्षिप्तं श्रिया दिव्या पद्मया पद्महस्तया ।
 स्तयमानं विमानस्यैर्वगन्धर्वकिन्नरैः ॥
 मुनिभिः सनकाद्यैश्च सेवितश्च सुरर्षिभिः ।
 एव ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेन्नान्य समाहित ॥

अर्चयित्वा हृषीकेश सुगन्धकुसुमैः सदा ।

खालग्रामादिकस्थानेष्वर्चमान जपेद् बुधः ॥

जपित्वा दशसाहस्र यावज्जीवं समाहितः ।

वैष्णव पदमाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥

आयुष्कामी जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः ।

संख्या द्वादशसाहस्र होमं तिलसहस्रकम् ॥

लभेतायुः शतसमा दुःखरोगविवर्जितम् ।

विवाहकामी पद्मास जपेन्नित्यं जितेन्द्रियः ॥

आन्यहोमी सहस्रान्तु लभेत्कन्यां सलुचयाम् ।

सम्पत्कामी जपेन्नित्यं वत्सरान्तु सहस्रशः ॥

सान्ध्यैश्च त्रीणिभिर्होमी सहस्रं त्रियमाप्नुयात् ।

राज्यमिन्द्रपदं वापि शिवत्वं ब्रह्मतामपि ॥

बहुकालं विलम्बयन् कमलैर्वा जपेन्मनुम् ।

सुहृद्याश्च जपेन्नित्यं तत्तत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥

यं यः कामयते चित्ते तत् तत् नृपोत्तमः ।

सुहृद्यान्मालतीपुष्पैरयुतं विजितेन्द्रियः ।

तां तां सिद्धिमवाप्नोति पदं चाप्नोति वैश्वम् ।

द्वादशार्णेन मनुजा पक्षे पक्षे द्विजोत्तमः ॥

द्वादश्यां पूजयेद्दिण्डिं कीमनैः सुलसीदले ।

विशुत्तुन्य वपुः शोमान् । मोदते परमे पदे ॥

द्वादशार्णमनोरेव विधानं प्रोच्यते नृपः ।

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि षडक्षरमनोरिदम् ॥

विधानं सर्वफलदं जन्ममृत्युविक्रान्तनम् ।

श्रीममो विष्णवे चेति षडक्षरं मुदाहृतम् ॥

पूर्ववत्प्रणवस्यार्थं नमःशब्द सदाहृतः ।
 व्याप्तत्वाद्व्यापकत्वाच्च विष्णुरित्यभिधीयते ॥ •
 सदैकरूपरूपत्वात् सर्वात्मत्वाद्विभुत्वतः ।
 अनामयत्वादीशत्वाद्भस्वत्वाद्दृष्टित्वतः ।
 यथेष्टफलदातृत्वाद्विष्णुरित्यभिधीयते ॥ •
 एकारो बलमित्युक्तः प्रकारः प्राण उच्यते ।
 तयोस्तु सङ्गतिर्यत्र तदात्मैतुप्रचरते धृतिः । •
 तस्मात्प्रकारप्रकारावनुसंहितमुत्तमम् ।
 संप्राणं सबलं देव । संहितामुत्तमां तु यः ॥
 तस्यैवायुश्चमित्युक्तं नेतरस्यैव च श्रुतेः ।
 एतदेव हि विद्वांसो वक्ष्यन्ते यै महर्षयः ॥
 एवं वक्ष्यामहे किन्तु किमुत व्यामहे वयम् ।
 इमौ एकारप्रकारावनुसंहितमैति यत् ॥
 तदेव विष्णुः कृष्णैति जिष्णुरित्यभिधीयते ।
 विष्णवे नम इत्येव भक्तः सर्वफलप्रदः ॥
 ऐश्वर्यं तु विकारः स्यात्तादात्म्याद्ययं स्मृतम् ।
 ऐश्वर्यद्वयबीजं स्याद्विष्णुमन्त्रमनुत्तमम् ॥
 तत् प्रदर्शयिधानेन केवलं वै जपेमहि ।
 इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे वेदवेदान्तपारगाः ॥
 परित्यज्येतरं धर्मं तदेकशरणं गताः ।
 एवं महामनुं जप्त्वा विधानेनाश्रुतं गताः ॥
 तस्मादेतन्महामन्त्रं सर्वसिद्धिप्रदं नृप । ।
 सकृदुच्चारणेनाप्य हरिस्तत्र प्रसोदति ॥
 ब्रह्माद्याः मनकाद्याश्च मुनयश्च जपन्ति हि ।

च्छन्दसु तस्य गायत्री देवता विष्णुरच्युत ॥
 स्यादोम्बीजं नम शक्तिर्मनोरस्य प्रकीर्तितम् ।
 त्रिभिः पदैः षडङ्गेषु यथासंख्यं सुविन्यसेत् ॥
 शङ्खलीर्षाप चाङ्गेषु मन्त्रार्थानि यथाक्रमात् ।
 भूधर्मास्ये हृदये वाह्यो पृष्ठे शुद्धे यथाक्रमम् ॥
 विन्यस्य सुकन्यासं च पद्याङ्गानेषु तन्मयम् ।
 प्रणवेनोन्मुखीकृत्य हृत्पद्मजमधोमुखम् ॥
 विकासयेच्च मन्त्रेण विमलं तस्य केशरम् ।
 तस्योपरि च वज्रप्रकाशमविम्बानि चिन्तयेत् ॥
 तत्र रत्नमयं यौतं तन्मध्येऽष्टदलाम्बुजम् ।
 तस्मिन् कोटिशशाङ्काभं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं युवानं पद्मलोचनम् ।
 कोटिकन्दर्पलावण्यं नीलभ्रूलतिकालकम् ॥
 शूलनासं रक्तगण्डं विम्बितोज्ज्वलं कुण्डलम् ।
 शङ्खचक्रगदापद्मधारणं दोर्भिरङ्गुलैः ॥
 कीयूराङ्गदहाराद्यैर्भूषणैश्चन्दनैरपि ।
 अलङ्कृतं गन्धपुष्पैः रक्तहस्ताङ्घ्रिपद्मजम् ॥
 सुक्ताफलाभदन्तालं वनमालाविभूषितम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं दिव्यपीताम्बरं हरिम् ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णम् पद्मया पद्महस्तया ।
 समार्शिष्टमसु देव ध्यात्वा विष्णुमयो भवेत् ॥
 मनसैवोपचाराणि कृत्वा मन्त्रं जपेत्सतम् ।
 त्रिसन्ध्यासु जपेन्नित्यं सहस्रं साष्टकं द्विज ॥
 विष्णोर्लोकमवाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् ।

पूर्ववज्रपहोमाज्यं कृत्वा सिद्धिं न्नरलभे ॥
 भगवत्सन्निधौ वापि तुलसीकाननेऽपि वा ।
 समाहितमना जप्त्वा षडङ्गं नियतेन्द्रियं ॥
 तिलहोमायुतं कृत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 एवं विष्णुमनो मोक्तुं विधानं मृपसत्तमम् ॥
 विधानैरधुनामुस्य मन्त्रस्यापि ब्रवीमि ते ।
 षडक्षरं दाशरयेस्तारिकव्रह्म कथ्यते ॥
 सर्वैश्वर्यप्रदं नृणां सर्वकामफलप्रदम् ।
 एतमेव परं मन्त्रं ब्रह्मरुद्रादिदेवताम् ॥
 ऋषयश्च महात्मानो मुक्ता जप्त्वा भवाञ्छुधौ ।
 एतन्मन्त्रमगस्त्यस्तु जप्त्वा रुद्रत्वंमाप्नुयात् ॥
 ब्रह्मत्वं काश्यपो जप्त्वा कौशिकस्त्वमरेशताम् ।
 कार्तिकेयो मनुष्यश्च इन्द्राकौ गिरिनारदौ ॥
 बालखिल्यादिमुनयो देवतात्वं प्रपेदिरे ।
 एष वै सर्वलोकानामेश्वर्यस्यैव कारणम् ॥
 इममेव जपेन्मन्त्रं रुद्रस्त्रिपुरधातकः ।
 ब्रह्महत्यादि निर्मुक्तः पृथ्व्यानीभयत् सुरैः ॥
 अद्यापि काश्या रुद्रश्च सर्वेषां त्यक्तजीविनाम् ।
 दिशत्येतन्महामन्त्रं तारकव्रह्मनामकम् ॥
 तस्य यवणमात्रेण सर्वं एव दिवं गताम् ।
 श्रीरामाय नमो ह्येव तारकव्रह्मनामकः ॥
 नाम्ना विष्णो सहस्राष्ट्रं तुल्यैव महामनु ।
 अनन्तो भगवन्मन्त्रो नानेयं तु समा कृता ।
 त्रिषो रमणसामर्थ्यात्कीकृत्यगुणगौरवान् ॥

- श्रीराम इति नामेदं तस्य विष्णोः प्रकीर्तितम्
 ८ इमया नित्ययुक्तत्वाद्गाम इत्यभिधीयते ॥
 रकारमैश्वर्यबीजं मकारस्तेन संयुतः ।
 अवधारणयोगेन रामेत्वस्मान्नमो स्तुतः ॥
 शक्तिं श्रीं रुच्यते राजन् । सर्व्वाभीष्टफलप्रदा ।
 श्रियो भनोरमो योऽसौ स राम इति विदुतः ॥
 ८ चतुर्थ्यां नमसद्यैव सीऽर्यं पूर्ववदेव हि ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च अगस्त्याद्या महर्षयः ॥
 छन्दश्च परमा देवो गायत्री समुदावृता ।
 श्रीरामो देवता प्रोक्तः सर्वैश्वर्यप्रदी हरिः ॥
 अङ्गुलीष्वपि चाङ्गेषु न्यासकर्माद्यबीजतः ।
 मूर्ध्निर्ग्रास्ये हृदये पृष्ठे गुह्ये चरणयोस्तथा ॥
 वैष्णवाश्च गुरोः पञ्चसंस्कारविधिपूर्वकम् ।
 अधीत्य मन्त्रं विधिना पश्चाद्देवं जपेद्बुधः ॥
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या मित्र शूद्रास्तथेतराः ।
 मन्त्राधिकारिणः सर्वे ज्ञानान्धगराणां यदि ॥
 खानादिस्ततस्तत्र सर्वेष्वङ्गुलिषु मयि कृतम् ।

तस्मिन् बालार्कसङ्घाशे पद्मजैष्टदले एमे ।
 वीरासने समासीन वामाङ्घ्रितसीतया ॥
 सुस्निग्धशादलश्याम कोटिवेश्वानरप्रभम् ।
 युवाम पद्मपत्राक्ष कनकाङ्बरशोभितम् ॥
 सिंहस्कन्धानुरूपासं कम्बुग्रीवं महाहनुम् ।
 पीनहस्तायतस्निग्धमहाबाहु चतुष्टयम् ॥
 विशालवक्षसे रत्नरस्तपादतल शुभम् ।
 बन्ध कञ्चित्सुतीभदन्तौष्ठद्वयशोभितम् ॥
 पूर्णचन्द्रानन स्निग्ध भ्रूयुग घननासिकम् ।
 रम्भोरुद्वयमानीलकुन्तलं स्मितचन्दनम् ॥
 तरुणादित्यसङ्काशकुण्डलाभ्यां विराजितम् ।
 हारकेयूरकटकेरुलीयैश्च भूषणैः ॥
 श्रीवत्सकौसुभाभ्याश्च वैजयन्त्यां विभूषितम् ।
 हरिचन्दनलिप्ताङ्ग कम्बुरौतिलकाञ्चितम् ॥
 शङ्खचक्रधनुर्बाणान् विभ्राण दीर्भिरायतैः ।
 वामाङ्गे सुस्थिता देवीं तप्तकाञ्चनसविभाम् ॥
 पद्माक्षी पद्मवदना नीलकुन्तलशीर्षजाम् ।
 आरुढयौवना नित्या पीनो व्रतपयोधराम् ॥
 दुकूलवस्त्रसम्प्रीता भूषणैरुपशोभिताम् ।
 भज ता कामदो पद्महस्ता सीता विचित्रयेत् ॥
 लक्ष्मणं पश्चिमे भागे धृतच्छत्र महाबलम् ।
 पार्श्वे भरतशत्रुघ्नौ बालव्यजनपाणिनी ॥
 अपतस्तु हनूमन्तं वडाक्षलियुट तथा ।
 सुग्रीव जाम्बवणश्च सुप्रेक्ष्य विभोपणम् ॥

नीलं नलचाङ्गदक्ष ऋषभं दिक्षु पूजयेत् ।
 वशिष्ठो वामदेवश्च जावालिरथ कश्यपः ॥
 मार्कण्डेयश्च मौद्गल्यस्तथा पर्वतनारदौ ।
 द्वितीयावरणं प्रोक्तं रामस्य परमात्मनः ॥
 धृष्टिर्जयती विजय सुराष्टो राष्ट्रवर्धन ।
 अलको धर्मपालश्च सुमन्तुश्चाष्टमन्त्रिणः ॥
 तृतीयावरणं तस्य तत्र चन्द्रादिदेवताः ।
 कुमुदाद्याश्च चण्डाद्या विमाने चाक्षरौयकाः ॥
 एवं ध्यात्वा जगन्नाथं पूजयेन्ननसाऽपि वा ।
 षट्सहस्रं जपेन्मन्त्रं जुहुयाच्च सहस्रकम् ॥
 जुहुयाच्चरुणा वापि शतं पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 एवं संपूज्य देवेशं यावज्जीवमतन्द्रित ॥
 तद्देहपतने तस्य सारूप्यं परमे पदे ।
 विद्या स्त्री राज्यवित्ताद्यं य यं कामयते हृदि ॥
 अन्यं देव नमस्कृत्वा रुबेसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 विना ये वैष्णवं मन्त्रमन्यमन्त्रान्विसर्जयेत् ॥
 तमेव पूजयेद्रामं तन्मन्त्रं वै जपेत् सदा ।
 अन्यथा नाशमाप्नोति इह लोके परत्र च ॥
 अद्वितीयं यदा मन्त्रं तारकब्रह्मनामकम् ।
 जपित्वा सिद्धिमाप्नोति अन्यथा नाशमाप्नुयात् ॥
 सावित्री मन्त्ररत्नञ्च तथा मन्त्रद्वयं शुभम् ।
 सर्वमन्त्रं जपेत् पूवे ससिद्ध्यर्थं जपेत् सदा ॥
 अजपेत्तान्महामन्त्रानतु संसिद्धिमाप्नुयात् ।
 तस्माच्छक्त्या जपित्वैतान् पद्यान्मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥

विद्यान्वीवित्तराज्यादिरूपारोग्यजगदार्थिनः ।
 पुष्पाजप्रविल्वरक्ताञ्ज जातिदूर्वाद्भुरैस्तथा ॥
 आरक्तकरवीरैश्च हुत्वा सिद्धिमवाप्नुयुः ।
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति तिलहीनेन वैष्णवः ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 सायं प्रातश्च जुहुयात् पश्मासं विजितेन्द्रिय ॥
 यावज्जीव जपेद्यस्तु भक्त्या राममनुष्मरन् ।
 सदारपुत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गं महीयते ॥
 षट्कारयुक्तं ब्राह्मणं रामास्यं सम्प्रकीर्तितम् ।
 सर्वापत्सु जपेन्मन्त्रं रामं ध्यात्वा महाबलम् ॥
 चोराग्निशत्रुसम्बाधे तथा रोगभयेषु च ।
 तोयवातग्रहादिभ्यो भयेषु च सभक्तिकम् ॥
 शङ्खचक्रधनुर्बाणपाणिन सुमहोदयलम् ॥
 लक्षणानुचरं रामं ध्यात्वा राक्षसनाशनम् ॥
 सहस्रान्तु जपेन्मन्त्रं सर्वापद्भ्यो विमुच्यते ।
 सूर्यादये यदा नाशमुपैति ध्वान्तमाशु वै ॥
 तथैव रामस्मरणादिनाशं यान्त्युपद्रवाः ।
 एवं श्रीराममन्त्रस्य विधानं ज्ञायते नृप ॥
 विधानं कृष्णमन्त्रस्य वक्ष्यामि शृणु पार्थिव ॥
 श्रीकृष्णाय नमो ह्येष मन्त्रः सर्वार्थसुधकः ॥
 कृष्णेति मङ्गलं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते ।
 भक्तीभवन्ति राजेन्द्र । महापातककर्षणः ॥
 सकृत् कृष्णेति यो ब्रूयाद् भक्त्या वापि च मानव ।
 पापकोटिविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥

अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।

भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः ॥

गवाश्च कन्यकानाञ्चा ग्रामाणाञ्च युनानि च ।

दत्त्वा गोर्द्धावरो कृष्ण यमुना च सरस्वती ॥

कावेरी चन्द्रभागादिस्नानं कृष्येति योऽसमम् ।

कृष्येति पृथक्कृज्जप्त्वा सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥

घोटिजन्मार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम् ।

भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा दह्यते तूलराशिवत् ॥

अगम्यागमनात्पापाद्भक्ष्याणाञ्च भक्षणात् ।

सकृत् कृष्णमनुं जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥

सकृद् भूवाचकाः शब्दो ण्य निर्वृतिवाचकः ।

उभयोः सङ्गतिर्यत्र तद्वन्नस्तीत्यभिधीयते ॥

एकारण्यं प्रकारण्यं बलप्राणा बुभौ स्मृतौ ।

आत्मन्येती समायुक्तौ जगतोऽस्यापि कृष्णतः ॥

तस्मात् कृष्येति मन्त्रोऽयं वाचकः परमात्मनः ॥

कृष्येति परमो मन्त्रः सर्ववेदाधिकः स्मृतः ॥

त्रियः सतः प्राणपदात् त्रीकृष्ण इति वै स्मृतः ॥

एवमर्थं विदित्वैव पश्यान्मन्त्रं जपेद् बुधः ॥

सर्वकामप्रदत्वाच्च जीनः कान्दर्पमुच्यते ।

नित्यानप्राया श्रीशक्तिर्मणोरस्य प्रयुज्यते ॥

देवर्षिं नारदस्तस्य गायत्रीं हृन्दउच्यते ।

देवता रुक्मिणी भर्ता कृष्णः सर्वफलप्रदः ॥

पूर्ववह्निधिना मन्त्रं गृहीत्वा वैष्णवादगुरोः ।

स्नानवस्त्रादिभिः शुद्धं कृत्यं कृत्वोर्ध्वं पुण्ड्रं धृत् ॥

तुलसीकानने रम्ये देशे वा प्राङ्मुखः शुभे ।
 कुशे कृष्णाचिने वार्षि पुष्पे वा शुभवासरे ॥ *
 समासीनस्तु कुर्वीत प्राणायामाय पूर्ववत् ।
 आदिवीनेन कुर्वीत प्रहङ्गेऽपु यथाक्रमम् ॥
 अङ्गुलीष्वपि तेनैव न्यासकर्म समाचरेत् ।
 सुखे वाह्ये च हृदये ध्वजं जान्वाद्यन्पादयोः ॥
 विन्यस्य मन्त्रवर्णानि चक्रं न्यासं ततः कृतम् ॥
 पूर्ववन्मन्त्रपादौनि स्मरेच्छाभरणं न च ॥
 विचित्रशुभपर्यङ्गे दिव्यकल्पतरी रधः ।
 सुगन्धपुष्पसङ्कीर्णं मयतः सुविचित्रिते ॥
 तस्मिन् देव्या समासीनं रुक्मिण्या रुक्मवर्षया ।
 नीलोत्पलामं कन्दर्पलावण्यं पद्मलोचनम् ॥
 चन्द्राननं जवापुष्परक्तहस्तपदाम्बुजम् ।
 नीलकुञ्चितकेशश्च सुकपोलं सुनासिकम् ॥
 सुभ्रूयुगं सुविम्बोष्ठं सुदन्तालिविराजितम् ।
 उग्रतासं दीर्घबाहुं पीनवचसमव्ययम् ॥
 निरङ्गचन्द्रनखरं सर्वलक्षणलक्षितम् ।
 श्रीवत्सकीस्तुभोद्भासं वनमालामशोरमम् ॥
 पीताम्बरं मृपणाढ्यं बालार्कामं सुकुण्डलम् ।
 हारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च शोभितम् ॥
 सौक्तिकान्वितनासायं कस्तूरीतिलकाञ्चितम् ।
 हरिचन्दननिभाङ्गं सदैवारूढयौदनम् ॥
 मन्दारपारिजातादिकुसुमैः फवलीकृतम् ।
 अनर्घ्यमुक्ताहारैश्च तुलसी वनमालया ॥

चक्रशङ्खसमेताभ्यामुदबाहुभ्या विराजितम् ।
 ° इतराभ्यां तथा देवी समाश्लिष्ट निरन्तरम् ॥
 अलङ्कृताभिः सत्यादिमहिषीभिः समावृतम् ।
 कालिन्दी सत्यभामा च मितनिन्दा च सत्यवित् ॥
 सुनन्दा च सुशैला च जान्ववती सुलक्षणा ।
 एता महिष्य सप्रोक्ता कृष्णस्य परमात्मन ॥
 ताभिश्च राजकन्याना सहस्रं परिसेवितम् ।
 तारकावृत्तराजैव गोभित निधिभिर्वृतम् ॥
 एषं ध्यात्वा हरिं नित्यमर्चयित्वा जपेन्मनुजः ।
 सालायामे च तुलसीवने वा स्थण्डिले हृदि ॥
 स्मृत्वा जपेत् त्रिसन्ध्यासु षट्सहस्रं मनु द्विजः ।
 विष्णुतुल्यवपुः श्रीमान्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति इह लोके परतः च ।
 विद्यार्थी वैष्णवायन्त जपेत् ध्यायन् ऋतुत्रयम् ॥
 लुङ्गयात् कुसुमैः शम्भौ विद्यासिद्धिमवाप्नुयात् ।
 आयुष्कामी तु पृथ्वाङ्गे वत्सरान् क्षयुत जपेत् ॥
 ध्यायेच्छिशुतनुः कृष्ण तिनैर्दुःखायुराप्नुयात् ।
 कन्यार्थी तु जपेत्कायं षोडश त्रयुत हरिम् ॥
 ध्यात्वा सहस्रं क्षुद्रवासाजैर्मधुविमिश्रिते ।
 न्निय नमेत् स्वाभिमतं रूपं दार्ययती सतीम् ॥
 सम्पत्कामो जपेन्नित्यं मध्याह्ने तु ऋतुत्रयम् ।
 दारकाया सुधर्माया रत्नमिष्टासगम्यितम् ॥
 गदादिनिधिभौ राजकुनेरपि ममेवितम् ।
 पारदिभूषणैर्युक्तं गङ्गाधायुधधारिणम् ॥

ध्यात्वा संमूज्य होमं च जपसायुतं सहस्रम् ।
 अथ विस्वदलैर्वापि होमं मधुविमिश्रितम् ॥
 शाश्वतीं श्रियमाप्नोति कुविरसदृशो भवेत् ।
 रूपसावर्ण्यकामी तु राममण्डलमध्यगम् ॥
 ध्यायन् त्रिमासमयुतं जप्त्वा सावर्ण्यवान् भवेत् ।
 एवं कृष्णमनोरस्य माहात्म्यं परिशीर्तितम् ॥
 अनन्तान् भगवन्मलान् वक्तुं शक्यं न ते मया ।
 वाराहं नारसिंहं च वामनं तुरगाननम् ॥
 क्रमेणैव तु वक्ष्यामि यथावच्छृणु पार्थिव ॥
 बुद्धारं प्रथमं बीजं आद्यं वाराहमुच्यते ॥
 पश्चात् तु धरणीबीजं लक्ष्मीबीजं ततः परम् ।
 मीनं वोज्ञानादितः कृत्वा पश्चान्मन्त्रं प्रयोजनम् ॥
 श्रीं नमो भगवते पद्याद्वाराहरूपाय भूर्भुवः ।
 सुपः पतयेति भूपतित्वं मे देहीति तदाप्स्यत्यस्यति ॥
 अङ्गुलीषु यथाङ्गेषु वोज्जिनाद्येन वै क्रमात् ।
 यथा सन्त्रयासवद् भूत्वा पद्याद्वारानं समाचरेत् ॥
 वृहत्तनुं वृहदग्रीवं वृहदङ्घ्रं सुशीभनम् ।
 समस्तवेदवेदाङ्गसाङ्गोपाङ्गयुतं हरिम् ॥
 रजताद्रिसमप्रस्थं शतपाङ्गुं शतेक्षणम् ।
 चङ्कृत्य दंष्ट्रया भूमिं समद्वलिङ्ग्य मुजैर्मुदा ॥
 ब्रह्मादित्रिदशैः सर्वैः सनकाद्यैर्मुनीश्वरैः ।
 स्तूयमानं समन्ताच्च गीय मानस्य किन्नरैः ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टोत्तरं शतम् ॥
 जप्त्वा लभेच्च भूयत्वं ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ॥

नमो यज्ञवराहाय इत्यष्टाक्षरको भेनु ।
 " उक्तवीजतयं पूर्वं कृत्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ॥
 मूलमन्त्रमिदं प्राहुर्वाराहं मुनिपुङ्गवाः ।
 एतमेव परं मन्त्रं जप्त्वा भूमिपतिर्भवेत् ॥
 नित्यमष्टसहस्रं तु जपेद्विष्णुं विचिन्तयन् ।
 कमलैर्विलम्पितैर्वा जुहुयाच्च दशाङ्गकम् ॥
 एवं संवत्सरं जप्त्वा सार्वभौमी भवेद्बुधवम् ।
 राज्यं कृत्वा च धर्मेण पद्याद्विष्णुपदं व्रजेत् ॥
 विधानं नारसिंहस्य मनोर्वक्ष्यामि सुव्रते ।।
 उग्रं वीरं महाबल्युं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम् ॥
 नृसिंह भोपणभद्रं नृत्योर्त्तुं नमाम्यहम् ।
 आर्यं ब्रह्मानुष्टुपच्छन्दो देवता च नृकेशरी ॥
 चतुष्टयं पट् पट्च पट्चतुष्टयं यथाक्रमात् ।
 शिरो ललाटे नेत्रेषु मुखे वाङ्महिसन्धिषु ॥
 साग्रेषु कुक्षौ हृदये गले पार्श्वद्वयेऽपि च ।
 अपराङ्गे ककुब्जे च न्यसेद्वर्णान्यनुक्रमात् ॥
 यार्योदङ्गाक्षरं यत्तु यद्द्वारं जपेत् सकृत् ।
 विन्दुना सहितं गन्तुं नृसिंहं वीजमुचरते ॥
 शृङ्गोष्ठीषु तथाङ्गेषु न्यासन्तेनैव चोदितम् ।
 ततोऽनमादितः कृत्वा मन्त्रं पद्यात्प्रयोजयेत् ॥
 श्री नमो भगवते नरसिंहाय ज्ञानासाक्षिने । दीर्घ-
 दंष्ट्रायाम्बिनेत्राय सर्वरक्षोघ्नाय सर्वभूतविनाशाय दहदहपव-
 पच रक्षाय ॥ फट् स्वाहा । इति ज्ञानामानिपातान्नृ-
 सिंहाय नमः ॥ योजनेनैव न्यासः पादौ श्रीं श्रीं फट् ॥

अस्य मन्त्रस्य ब्रह्मार्घं पङ्क्तिच्छन्दो नृसिंहो देवता
नृसिंहास्तमिदं वीजेनैव न्यासः ।

ग्रीकारपूर्वो नृसिंहो द्विर्जयादुपरिस्थितः ।

त्रि सप्तकृत्वो जम्बुः स्थानेहाभयनिवारणम् ॥

अस्य ब्रह्मा त्र रुद्रश्च प्रह्लादश्च मङ्गपङ्कः ।

तथैव जगति च्छन्दो देवता त्र नृकेशरी ॥

न्यासं वीजेन कुर्वन्ति ततो ध्यानं नृपोत्तमम् ।

भाषिक्याद्रिसप्तप्रभं निजरुचा सन्तस्तरयोगणम्

जामुन्यस्तकराम्बुजं त्रिनयनं रत्नोल्लसद्भूषणम् ॥

बाहुभ्यां धृतशङ्खचक्रं मनिशब्दं द्रोणसत्स्वाननम् ।

ज्वालाजिह्वमुदग्रकेशनिर्गन्धं वन्दे नृसिंहं प्रभुम् ॥

उद्यत्काटिरविप्रभं त्ररहरिं कीटिचपेगोच्चलम्

दंष्ट्राभिः सुमुखोज्ज्वलं नखमुखैर्दीर्घैरनेकैर्भुजैः ।

निर्भिन्नासुरनायकान्तु शशभृत्सूर्याग्निनेत्रवयम्

विद्युदजिह्वसटाकलापभयदं वक्त्रं वहन्तं भजे ॥

कीपादानोलजिह्वं विवृतनिजमुखं सोमसूर्याग्निनेत्र-

पादादानाभिरक्तं प्रसभमुप्रति संभिवदत्येन्द्रगात्रम् ।

चक्रं शङ्खं सपाशाङ्गुगमुसलगदाग्राहं वाषाण्वहन्तम्

भीमं तीक्ष्णदंष्ट्रं मणिमयविविधाकल्पभौडे नृसिंहम् ॥

महामयेष्विदं ध्यानं सौम्यमभ्युदयेषु च ॥

सौवर्णं मण्डपान्तस्थं पद्मं ध्यायेत्तकेशरम् ।

पञ्चास्यवदनं भीमं सोमसूर्याग्निलोचनम् ॥

तरुणादित्यमङ्गागकुण्डलाभ्यां विराजितम् ।

उपैयन्यासं सुमुखं तीक्ष्णदंष्ट्रविराजितम् ॥

व्यात्तास्य मरुणोष्ठश्च भीषणैर्नयनेर्धूतम् ।

• सिंहस्कन्धानुरूपासं वृत्तायतचतुभुजम् ॥

लपासमाङ्घ्रिहस्ताञ्च पद्मासनमुसस्थितम् ।

श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम् ॥

केयूराङ्गद्वाराढ्यं नपुराभ्यां विराजितम् ।

चक्रशङ्खाभयवरचतुर्हस्तं विभुं स्मरेत् ॥

वामाङ्घ्रे सस्थिता लक्ष्मी सुन्दरी भूषणान्विताम् ।

दिव्यचन्दनलिमार्ग्रीं दिव्यपुष्पोपशोभिताम् ॥

गृहीतपद्मयुगलमातुलुङ्गकरा चलात् ॥

एव देवीं नृसिंहस्य वामाङ्घ्रेपरिसस्थिताम् ॥

ध्यात्वा जपेत्तत्र नित्यं पूजयेच्च यथाविधि ।

सौ ह्रीं श्रीं श्रीं नृसिंहाय नमः ॥

इमं लक्ष्मीनृसिंहस्य जपेत् सर्वार्थदं मनुम् ।

अष्टोत्तरसहस्रं वा जपेत् सन्ध्यासु वाग्यतः ॥

अखण्डवित्त्वपत्त्रेण जुहुयादान्धमिश्रिते ।

सर्वसिद्धिमवाप्नोति परमासं प्रयतो भवेत् ॥

देवत्वममरेशत्वं गन्धर्वत्वं तथा नृप ॥

प्राप्नुयन्ति नरः सर्वे स्वर्गं मोक्षञ्च दुर्लभम् ॥

यं यं कामयते चित्ते तं तमेवाप्नुयाद् भवम् ।

अङ्गाङ्गी, तत्र, वाग्यतो, नरसिंहस्य देवता ॥

तदेव बीजं शक्तिं श्रीर्मनोरम्यं विधीयते ।

न्यासमाद्येन बीजेन चार्चनं तुलसीदत्तैः ॥

मूर्वाङ्गविधिना पीठे पुजयित्वा समाहितः ।

परितः पूजयेद्दिक्षु गरुडं शङ्करं तथा ॥

शेषञ्च पद्मयोनिञ्च त्रियं मायां धृतिं तथा ।
 पुष्टिं समर्चयेद्दिक्षु ततो लोकेश्वरान् यजेत् ॥
 महाभागवतं दैत्यनाशकं देवमग्रतः ।
 एवं सम्पूज्य देवेशं नारसिंहं संजातनम् ॥
 तत्पदं समवाप्नोति सुदितं सजनैः सह ।
 क्षपूरधवलं देवं दिव्यकुण्डलमूषितम् ॥
 किरीटकेयूरधरं पीताम्बरधरं प्रभुम् ।
 पद्मासनस्थं देवेशं चन्द्रमण्डलमध्यगम् ॥
 सूर्यकीटिप्रतीकाशं पूर्यचन्द्रनिभाननम् ।
 मेखलाजिनदण्डादिधारणं वटुरूपिणम् ॥
 कक्षधोतमयं पात्रं दधानं वसुपूजितम् ।
 यौग्यफलशं वामे दधानं द्विभुजं हरिम् ॥
 सनकाद्यैः स्तूयमानं सर्वदेवैषपासितम् ।
 एवं ध्यात्वा जपेन्नित्यं स्वासने च समाहितः ॥
 विश्वे वामनायेति प्रणवादिनमोऽन्तकः ।
 इन्द्रार्पञ्च विराट्चन्द्रो देवता वामनः स्वयम् ॥
 सुधावीजं सुदीर्घन्तुं भोजमाद्यन्तु वामनम् ।
 तेनैव तु पडद्वाद्यं न्यासं कूर्वीत वैष्णवः ॥
 दध्यन्नं पायसं वापि जुहुयात्प्रत्यहं द्विजः ।
 श्रीप्रासनाम्नी जुहुयादष्टोत्तरशतं गृह्यो ॥
 कुबेरसदृशः श्रीमान् भवेत्सद्यो न संशयः ।
 श्रीनमो वैष्णवे पतये महाबलाय स्वाहा ॥

इति वामनमन्त्रः ।

१. श्रुत्वा चेविक्रमं रूपं जपेन्नन्त मन्त्रधोः ॥

मुक्तो बन्धाद्भवेत् सद्यो नात्र कार्या विचारणा ।

• ह्रीं श्रीं श्रीं वामनाय नम इति मूलमन्त्रः ॥

ब्रह्मार्पणं चैव गायत्री देवता च त्रिविक्रमः ।

न्यासं बीजेन जपवानष्टोत्तरसहस्रकम् ॥

इति वामनमन्त्रस्य जपादन्नयतिर्भवेत् ।

उद्गीथप्रणवोद्गीथसर्ववागीश्वरेश्वर ! ॥

सर्ववेदमयाचिन्त्य ? सर्वं बोधय मे पितृ । ।

ॐ ऐं ह्रयग्रीवाय नमः ॥

नित्यार्पणं चैव गायत्री ह्रयग्रीवोऽस्य देवता ।

न्यासं बीजेन कृत्वाथ पद्याद्वानं समाचरेत् ॥

शरद्वशाद्गणप्रभमश्वक्कं सुक्तामयैराभरणैरुपेतम् ।

रथाङ्गशङ्खाक्षितबाहुयुग्मं जानुद्वयनखस्त्रक् भजाम् ॥

गङ्गाभः गङ्गाचक्रे करसरसिजयोः पुस्तकं चानग्रहस्ते
विभ्रद्व्याख्यानमुद्रालसदितरकरी मण्डलस्यः सुधांशी ।

आसीनः पुण्डरीके तुरगवरशिराः पूरुषो मे पुराण.

श्रीमानज्ञानहारी मनसि निवसता मृग्यजुःसामरूपः ॥

एवं ध्यात्वा जपेन्नन्वं सन्ध्यासु विजितेन्द्रियः ।

सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञो भवेदत्र न संशयः ॥

अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा ।

जपेच्च जुहुयाच्चैवं सान्ध्यै. शुभ्रैः सुतण्डुलैः ।

विद्यासिद्धिमवाप्नोति परमासं द्विजसत्तम ॥

अष्टादशानां विद्यानां बृहस्पतिसर्मा भवेत् ।

सहस्रारं ह्रं फडित्येवं मूलं सौदर्शनमनुम् ॥

अद्विबुधप्रोऽनुष्टुभस्य देवता च सुदर्शनम् ।

अवक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ॥

विचक्राय सुचक्राय ज्वालोचक्राय वै क्रमात् ।

पङ्क्त्येषु चे विन्यस्य पद्यादध्यानं समाचरेत् ॥

नमस्कृत्य स्वाहेति दशदिक्षु यथाक्रमम् ।

चक्रेण सह बध्नीमीत्युक्त्या प्रतिदिशेत्ततः ॥

त्रैलोक्यं रच रच हं फट् स्वाहेति वै क्रमात् ।

अग्निप्रोकारमन्त्रोऽबं सर्वरक्षाकरं परः ॥

ओं मूर्ध्नि सं मूर्ध्नि ह मुखे स्वाहमधीत्यतः ।

रक्तो हन्तुं जान्वायं फट् पदद्वयसन्धिषु ॥

कल्पान्तार्कप्रकाशं त्रिभुवनमखिलं तेजसा पूरयन्तम्

रक्षात् पिङ्गकेशं रिपुकुलभयदम्भीमदं द्राजहासम् ।

शङ्खं चक्रं गदाजं पृथुतरमुसन्नं चापपाशाङ्कुशाक्षम्

विभ्राण्दोर्भिराद्यं मनसि सुररिपुं भावयेच्चक्रसंज्ञम् ॥

ओं नमो भगवते महामुदर्शनाय हं फट् ।

इति षोडशाक्षरं इति सुदर्शनविधानम् ॥

इति हारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे भगवन्मन्त्र-

विधानं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र ! विशीराराधनं परम् ।

प्रत्यक्षे सहस्रोत्थाय सम्यगाचम्य वारिणा ॥

आत्मानं देहभ्रंशश्च चिन्तयेत् संयतेन्द्रियः ।

ज्ञानानन्दमयो नित्यो निर्विकारो निरामयः ॥

देहेन्द्रियात्परः साक्षात्पश्य विंगात्मको ह्यहम् ।

अस्मिन् देशे यस्यास्य जेपभूती हि शक्तिः ॥

शुक्लीणितसम्भूते करारीगादुपदेव ।

मेदोरक्तास्थिमांसादिदेहद्रव्यसमाकुले ॥
 मलमृचवसापद्धे नानादुःखममाकुले ।
 तांपचयमंहावज्जिद्वहमानेऽनिशमृशम् ॥
 दूषणतयंकृष्णाहिवाध्वमाने दुरत्यये ।
 क्लिष्ट्यामि पापभूयिष्ठे कारायहनिभे शुभे ॥
 बहुजन्मबहुक्लेशगर्भवासादि दुःखिते ।
 वसाभि सर्वदोषाणामलये दुःखभाजने ॥
 अस्मादिमोक्षणायैव चिन्तयिष्यामि केगवम् ।
 यैकुण्ठे परमव्योम्नि दुग्धाब्धौ वैष्णवे पदे ॥
 अनन्तभोगिपर्यङ्गे समासीनं त्रिया सह ।
 इन्द्रनीलविभांश्यामं चक्रगङ्गदाधरम् ॥
 पीताम्बरधरं देवं पद्मपद्मयतेक्षणम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरक्तं सर्वाभरणभूषितम् ॥
 चिन्तयित्वा नमस्कृत्वा कीर्त्तयेद्दिव्यनामभिः ।
 सद्दीर्घं नामसाहस्रं नमस्कृत्वा गुरुनमि ॥
 तुलसीं काञ्चनं गन्धं संस्पृश्याथ समाहितः ।
 दूरादुवाहिर्विनिष्क्रम्य शुची देशे च निर्जने ॥
 कर्णस्य ब्रह्मस्त्रस्तु शिरः प्रावृत्त्य वाससा ।
 कुर्यान्मूत्रपुरीषे च धीवनोष्णामवर्जितः ॥
 अहन्तुद्दुःमुखो राक्षो दक्षिणाभिमुखान्तथा ।
 समाहितमना मौनी तिष्ठन्मूले विसृजेत्ततः ॥
 उत्थाय तन्द्रितः शीघ्रं कुर्यादभ्यर्चनैर्जनैः ।
 गन्धलेपघण्टाकरं यथासद्व्यं मृदा शुचिः ॥
 अहंप्रसूतिमप्यनु नृदं दद्याद्यद्योक्तवत् ।

घडपाने विनिद्धे तु सव्यहस्ते तथा दश ॥
 उभयोः सप्त दद्याच्च तिस्रस्त्रिस्रस्र पादयोः ।
 आजहान्मणिवन्धात् प्रचाल्य शुभवारिणा ॥
 उपविष्टः एवै देशे अन्तर्जानुकरंस्तथा ।
 पवित्रपाणिराचामेत् प्रसूतिस्थः स वारिणा ॥
 त्रिः प्राश्याहुष्ठमूलेन द्विधोन्मृज्य कपोलकौ ।
 मध्यमाहुलिभिः पद्याद्विरोष्ठौ मृजयेत्तथा ॥
 नासिकौष्ठान्तरं पद्यात् सर्वाहुलिभिरेव च ।
 पादौ हस्तौ शिरयैव जले संमार्जयेत्ततः ॥
 अहुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेत्तद्वौ नासिकापुटौ ।
 अहुष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षु योत्र जले स्पृशेत् ॥
 कनिष्ठाहुष्ठनाभिश्च तलेन हृदयन्ततः ।
 सर्वाहुलिभिः शिरसि बाहुमूले तथैव च ।
 नामभिः केशधायैश्च यथासङ्गमुपस्पृशेत् ॥
 द्विराचामेत्तु सर्वत्र विष्णुमूत्रोत्सर्जने तथम् ।
 सामान्यमेतत् सर्वेषां शौध तु द्विगुणोदितम् ॥
 आचम्यातः परं मौनी दन्तान् काष्ठेन शोधयेत् ।
 प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि कपायं तिक्तकण्टकम् ॥
 कनिष्ठाग्रमितर्म्यं लं द्वादशाङ्गुलमायतः ।
 पर्वधः कृतकूर्चैर्न तेन दन्तान्निकर्षयेत् ॥
 अपां द्वादशगण्डूपैः वक्त्रं संगोधयेद्द्विजः ।
 मुखं संमार्जयित्वाथ पद्यादाचमनं चरेत् ।
 पायितपाणिराचम्य पद्यात् स्नानं समाचरेत् ॥
 ततः ततः ततः ततः ततः ततः ततः ततः

- तुलसीमृत्तिकां धात्रीमुपलिप्य कलेवरे ॥
अभिमन्त्र्य जलं पथान्मूलमन्त्रेण वैष्णवं ।
निमज्ज्य 'तुलसीभिश्च' जलं सम्प्राशयेत्ततः ॥
आचम्य मांजनं कुर्यात् क्षुब्धैः सतुलसीदलैः ।
पौरुषेण तु सूक्तेन आपोहिष्ठादिभिस्तथा ॥
- निमज्जाप्सु जले पञ्चाक्षिवारमघमर्पणम् ।
उत्थाय पुनराचम्य पश्चादप्सु निमज्ज्य वै ॥
मन्त्ररत्नं त्रिवारं तु जपेदध्यायन् सनातनम् ।
पिबेदुत्थाय तेनैव त्रिवारमभिमन्त्रितम् ॥
आचम्य तर्पयेद्देवान् पितॄन्पि विधानतः ।
- निष्पीड्य कूले वस्त्रं तु पुनराचमनं करेत् ॥
धीतवस्त्रं सौत्तरोयं मकोपीनं धरेम्यितम् ।
निमज्जगिष्यकच्छसु दिराचम्य यथाविधि ॥
धारयेद्दूर्ध्वं पुण्ड्राणि गृन्ना शुभ्राणि वैष्णवः ।
श्रीकृष्णतुलसीमूलमृन्ना वापि प्रयत्नतः ॥
मन्त्रेणैवाभिमन्त्र्यथ जगाटादिषु धारयेत् ।
नामिकामृगमारभ्य विभवाक्षीपदाकृति ॥
सान्तरालं भयेत् पुण्ड्रं दण्डाकारं तु वा यथा ।

एकैकमञ्जलि दत्त्वा पद्यादाचमन चरेत् ।
 श्रीशस्त्राराधनार्थं वै कुर्यात् पुष्पस्य सञ्चयम् ॥
 तुलसीविल्वपत्राणि दूर्वा कौशेयमेव च ।
 त्रिणुक्कान्त मरुवकं केशाम्बुददल तथा ॥
 उशीर जरतिकुसुम कुन्दञ्चैव कुरन्दकम् ।
 शमीक्ष्माङ्गदम्बञ्च चुतुसुप्प च माधवीम् ॥
 पिप्पलस्य प्रयालानि जाम्बव पाटलं तथा ।
 भास्कोटं कुटज लोभ्रं कर्णिकारञ्च किंशुकम् ॥
 नीपार्जुने शिशपञ्च खेतकिंशुकनामकम् ।
 जम्बीरं मातुलङ्ग च यूथिकारचयं तथा ॥
 पुन्नागं वकुलं नागकेशरागीकमलिका ।
 शतपत्र च हारिद्र करवीरं प्रियङ्गु च ॥
 नीलोत्पल तूत्पलञ्च नन्द्यावर्तञ्च कौतकम् ।
 घटज स्थलपद्म च सर्वाणि जलदानि च ॥
 तत्कालसम्भव पुष्पं गृहीत्वाथ गृहं विशेत् ।
 वितानादियुते दिव्यधूपदीपैर्विराजिते ॥
 चन्दनागरुकसूरी कर्पूरामोदवागिति ।
 विचित्ररङ्गवन्द्याद्यैर्मण्डपे रत्नपीठके ॥
 विस्तीर्णपुष्पपर्षङ्गे देव्या सहितमच्युतम् ।
 सन्निधा वासने स्थित्वा कुशे पद्मासने स्थित ॥
 प्राणायामविधानेन भूतशुद्धिं विधाय च ।
 प्राणायामतय कृत्वा पद्यादुद्धान यथोपजत् ॥
 परम्योन्नि म्वित देवं लक्ष्मीनारायणं विभुम् ।
 पराभि शक्तिभिर्युक्तं भृन्नीलायिमलादिभिः ॥

अनन्तविहगाधीशसैन्याद्यैः सुरसत्तमैः ।
 चण्डाद्यैः कुमुदाद्यैश्च लोकपालैश्च सेवितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं नानारत्नविभूषणम् ।
 वामाङ्गस्थत्रिधा युक्तं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥
 मन्दरवृक्षविधानेन न्याससुद्रादिकर्मकृतम् ।
 पञ्चौपनिषदं न्यासं कुर्यात् सर्वत्र शान्तम् ॥
 श्रीं भीमाय नमः परायेति परमेष्ठिनात्मने नमः ।
 श्रीं यां नमः परायेति ततः पुरुषात्मने नमः ।
 श्रीं रां नमः परायेति ततो विश्वात्मने नमः ।
 श्रीं वामनः परायेति खनिवृत्त्यात्मने नमः ॥
 श्रीं लां नमः परायेति ततः सर्वात्मने नमः ।
 शिरोनासाग्रहृदयगुह्यपादैषु विन्यसेत् ॥
 यथाक्रमेण तन्मन्त्रान् पञ्चाङ्गेषु क्रमान्तर्यसेत् ।
 तन्मूद्रया तदावाह्यं दद्याद्दासनमेव च ॥
 पाद्यार्घ्याचमनं स्नानपात्राणि स्थाप्य पूजयेत् ।
 पूरयित्वा शुभजनं पालेयुः कुसुमैर्युतम् ॥
 द्रव्याणि निक्षिपेत् तेषु मङ्गलानि यथाक्रमात् ।
 उशीरं चन्दनं कुष्ठं पाद्यपात्रं विनिक्षिपेत् ॥
 विष्णुत्कान्तञ्च दूर्वाञ्च कौशेयान् तिलसर्पपान् ।
 अचतांश्च फलं पुष्पमर्घ्यं पाले विनिक्षिपेत् ॥
 जातीफलञ्च कर्पूरमेलाञ्चाचमनीयके ।
 भकरन्दं प्रवालञ्च रत्नं सोवर्णमेव च ॥
 तानि दद्यात् स्नानपाले धात्रीं सुरतकं तथा ।
 द्रव्याणामप्यलाभे तु तुलसीपत्रमेव च ॥

- चन्दनं वा सुवर्णं वा कौशेयं वा विनिर्दिष्टम् ।
 दर्शयेत् सुरभेर्मुद्रां पूजयेत् कुसुमैर्जै ॥
 अभिमन्त्र्य च मन्त्रेण धूपदीपैर्निवेदयेत् ।
 अनन्तं चौदश्यां च दद्यात्पाद्यादिकं तथा ॥
 तत्पात्रञ्चालनं कृत्वा तथा पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 शीवर्णानि च रौप्याणि ताम्रकास्थानि योजयेत् ॥
 पात्राणामप्यलाभे तु शङ्खमेकं विप्रिष्यते ।
 शङ्खोदकं सदा पूतमतिप्रियतरं हरे ॥
 उद्वरिण्या जलं दद्यान्नाप्सु शङ्खं निमज्जयेत् ।
 अष्टाक्षरेण मनुना मन्त्ररत्नं च वा यजेत् ॥
 पाद्यार्घ्याचमनं दत्त्वा मधुपर्कं निवेदयेत् ।
 पुनराचमनं दत्त्वा पादपौठं निवेदयेत् ॥
 दन्तधावनगण्डपदर्पणालोचनं तथा ।
 निवेद्याभ्यञ्जनं तैलेनोर्ध्वं केशरञ्जनम् ॥
 सुखोष्णितजलैश्च स्नानं पुनरुद्वर्तनं हरेत् ।
 कुङ्कुमेन हरिद्रेण चन्दनेन सुगन्धिना ॥
 उद्वर्त्य गन्धतीयेन स्नापयेच्च पुनस्ततः ।
 स्नानपालोदकं पद्यादादाय कुसुमैः सह ॥
 पौरुषेण तु सुक्तेन स्नापयेत्कामलापतिम् ।
 मार्जयेच्छुभवस्त्रेण दीपैर्निराजयेत्तदा ॥
 वस्त्रञ्चैर्वापधीतञ्च दद्यादाभरणाणि च ।
 कर्तुरीतिलकं गन्धपुष्पाणि सुरभीनि च ।
 अन्तर्निवेश्य देवस्य लक्ष्मीं संपूजयेत्तथा ॥
 पार्श्वयोरर्द्धधरणी मद्भिन्व पतितां स्तथा ।

विमलीत्कर्षणीत्यापः पूर्वमेव प्रकीर्त्तिताः ॥
 चण्डादि द्वारपालांच कुमुदादींस्तथार्चयेत् ।
 वासुदेवः सौरपालिः प्रद्युम्नश्च उषापतिः ।
 दिक्षु कोणेषु तत्पत्न्यो लक्ष्मीरेव रती उषा ॥
 द्वितीयावरणं पद्मान्केशवाद्याः सशक्तयः ।
 संकर्षणादयः पद्मान्तत्स्यकूर्मादयः स्तथा ॥
 श्रीः लक्ष्मीः कमला पद्मा पद्मिनी कमलालया ।
 रमा वृषाकपिर्धन्या वृत्तिर्यज्ञान्तदेवता ॥
 शक्तयः केशवादीनां सप्रोक्ताः परमे पदे ।
 हिरण्या हरणी सत्या नित्यानन्दा त्रयी सुखा ॥
 सुगन्धा सुन्दरी विद्या सुशीला च सुलक्षणा ।
 सङ्घर्षणादिमूर्त्तीनां शक्तयः समुदाहृताः ॥
 वेदा वेदवती धात्री महालक्ष्मीः सुखासया ।
 भार्गवी च तदा सीता रेवती रुक्मिणी प्रभा ॥
 मत्स्यकूर्मादिमूर्त्तीनां शक्तयः सम्प्रकीर्त्तिताः ।
 एव सशक्तयः पूज्याः केशवाद्याः सुरेश्वराः ॥
 पद्माक्षशक्तयः पूज्या यक्षशङ्खादिहेतयः ।
 गृहं चक्रं गदां पद्मं शार्ङ्गं च सुसलं हलम् ॥
 धाणञ्च खड्गखेटं च क्षुरिका दिव्यहेतयः ।
 भद्रा सौम्या तथा माया जया च विजया शिवा ॥
 समङ्गला सुनन्दा च हिता रम्या सुरक्षिणी ।
 शक्तयो दिव्यहेतीनां पूजनीयाः सनातनाः ॥
 महिर्लोकेश्वराः पूज्याः साध्याश्च समरुद्रणाः ।
 एवमावरणं सर्वमर्चयेन्परमात्मनः ।

पुनरर्घ्यादिकं दत्त्वा धूपदीपैर्निवेदयेत् ॥

- प्रगुदीच्याञ्च सदृशं नागराजं तथापरे ।
 पुरतो वै नयेत् यच्च पूजयेच्छक्तिभिः सह ॥
 सेनापतेः सूत्रवतीं नागराजस्य वारुणीम् ।
 भद्राक्षलां तथा यस्य पूजयेद्वैश्वोत्तमः ॥
 गुग्गुलुं महिषाक्षीञ्च सालनिर्गसमेव च ।
 अगुरुं देवदारुञ्च उशीरं शीफलं तथा ॥
 ह्रीवेरं चन्दनं सुस्ता दशाङ्गं धूपमुच्यते ।
 गवाजिग्रन्थं च संयोज्य दद्यादधूपं सुवासितम् ॥
 कार्पासमार्कं क्षौमञ्च शाल्मलीक्षीरकोद्वयम् ।
 अम्भोजं कौटजं काशतूलिकाष्टाङ्गमुच्यते ॥
 गवाज्यं तिलतैलं वा कुसुमैश्च सुवासितम् ।
 संयोज्य वज्रिना दीपं भक्त्या विष्णोर्निवेदयेत् ॥
 नैवेद्यं शुभद्वयान्नं पायसापूपसंयुतम् ।
 फलैश्च भक्ष्यभोजैश्च पानकैर्व्यञ्जनैः सह ॥
 गवाजश्च दधि क्षीरं शर्कराञ्च निवेदयेत् ।
 शुक्लं हविष्यं हृद्यञ्च सुरुच्यं वै निवेदयेत् ॥
 यच्छास्त्रेषु निषिद्धं तु तदप्यत्र न वर्जयेत् ।
 कीदृक् चीलकं सुव्यं व्यावनालं तदासितम् ॥
 निष्पांश्च मसूरञ्च तुच्छधान्यानि सर्वशः ।
 भुक्तं पशुं पितं रुचं यज्ञे कर्मणि वर्जयेत् ॥
 वर्जयेदारनालञ्च मद्यमांससमानि च ।
 निर्यासान्वर्जयेत् सर्वान्विना हिह च गुग्गुलुम् ॥
 छन्नाकं मूलकं शीघ्रं कार्ष्णं लशुनं तथा ।

कुम्भीदलञ्च पिष्टाकं श्वेतवृन्ताकमेव च ॥
 आत्रञ्च नालिकाशाकं नालिकेर्याख्यमेव च ।
 विस्वञ्च शशापुष्पञ्च भूस्तृणं भौतिकं तथा ॥
 कोशानकीं विस्वफलं मद्यमांससर्माणि च ।
 अभक्ष्याण्यप्यशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥
 कालिङ्गं कतकं विस्वफलं जन्तुफलं तथा ।
 वशाद्दुरमन्नावुच्च तालहिन्तालके फले ॥
 अश्वत्थं प्लवनीपञ्च वटमारग्वधं तथा ।
 कलम्बिका च निर्गुण्डिमुण्डिवात्ताकमेव च ॥
 जम्बरं लवणञ्चैव श्वेतञ्च वृहतीफलम् ।
 नखचर्मातकञ्चैव चिच्छिलञ्चेति यद्वत् ॥
 विज्ञेयानि च भक्ष्याणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ।
 श्लेष्मातकञ्च विह्जानि प्रत्यक्षलवणं तथा ॥
 अविर्दर्शा वगोक्षीरमवक्षाया स्तथाविकम् ।
 ओद्गमेकशफञ्चैव यशुनां विद्भुजामपि ॥
 अतिदीर्घं तथा तक्रं करनिर्घृणितन्दधि ।
 ताम्रेण संयुतं गव्यं क्षीरञ्च लवणान्वितम् ॥
 घृतं लवणसंयुक्तं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 सुपात्रञ्च शुङ्गात्रञ्च शर्करामधुसंयुतम् ॥
 मरौचिमिश्रं दध्यत्रं पायसात्रं फलैः सह ।
 तुलसीदलसमिश्रं जले. समोक्ष्य दान्प्रतः ॥
 अष्टाविगतिवारन्तु मूलमन्वाभिमन्तितम् ।
 मुद्राञ्च सौरभेयीन्तां दर्शयेन्मन्त्रमुच्चरन् ॥
 सुधाधिममृतं बीजं चिन्तयन् परमात्मनः ।

दद्यात् पुष्पाञ्जलि पद्याद्दशवार समाहित ॥

पेपणक्रियया पूर्वमन्त्रमस्मै निवेदयेत् ।

शतवार जपेन्मन्त्र घण्टाशब्द निनादयन् ॥

जपेत्पीवू पदेवत्यान्मन्त्रानेकाग्रचेतसा ।

हरेर्भुक्तवत पद्याद्दद्याद्वारि सुवासितम् ॥

पद्यादाचमन दद्यात्तलैर्गन्धविमिश्रितैः ।

अभ्यर्चार्पापीरुषस्यास्य सूक्तस्य सुरसत्तमान् ॥

विष्णुर्पितचतुर्भागं क्रमाद्व्यस्य चार्पयेत् ।

अनन्तताच्छेनेनैवविवाणा निवेदयेत् ॥

तीर्थेन साहित हव्य पृथक्पात्रेषु निक्षिपेत् ।

सर्वेषा वारिपूर्वेण पद्यात् पुष्पाञ्जलिस्त्वेत ॥

नीराजम ततो दत्त्वा ताम्बूलञ्च निवेदयेत् ।

प्रणमैश्च ततो भक्त्या रम्यै स्तोत्रैः शुभाह्वयै ॥

प्रसार्य बाहुपादौ च बद्धे नाञ्जलिना सह ।

सुबन् सुतिभिरेव तु प्रणामी दीर्घं उच्यते ॥

नत्वा दीर्घप्रणामैश्च सुत्वा सुतिभिरेव च ।

सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलि ततः ॥

सूक्तैश्च विष्णुदैवत्वैर्गामभिः शार्ङ्गिणस्तथा ।

ततः शुभासने स्थित्वा जपेन्मन्त्रमनुत्तमम् ॥

न्यासमुद्रादिपूर्वेण ध्यायन्तैः कमलेक्षणम् ।

अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥

जप्त्वा पुष्पाञ्जलिं दद्याद्यथाशक्त्या च मन्त्रतः ।

नमोद्योगेन देवेभ्य हृदिभ्यः कमलेक्षणम् ॥

मनसवार्चयित्वाग्निं समाधीं विवर्ज्य भक्त्या ।

प्रातरौपासनं कृत्वा तत्र होम समाचरेत् ॥
 अजेयं चरुणा वापि समिद्धिर्वा च यज्ञियैः ।
 तण्डुलैष्टुतमिथैर्वा विल्वपत्रैरथापि वा ॥
 तिलैर्वा कुसुमैर्वापि यवैर्मिश्रभिरैव वा ।
 यत्नरूपं हरि ध्यात्वा सर्ववेदमयं विभुम् ॥
 दिव्याभरणसम्पन्नं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 वरदं पुण्डरीकाक्षं त्र्यम्बादस्यश्चिन्तयेत् हरिम् ॥
 यत्तत्स्वरूपिणं वज्रो ध्यायन् मन्त्रद्वयेन च ।
 सर्वेषु वैष्णवैर्मन्त्रैरेकैकेनाहुतिं तथा ॥
 नामभिः केशवाद्यैश्च सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः ।
 वैष्णुगुणपार्षदं सर्वं कृत्वा चैव ततो बलिम् ॥
 त्रिपेक्षतुर्निधान् भूतानुद्दिश्य च ततो भुवि ।
 आचम्य पूजयेत्पश्चात्तदीयान् सुसमाहित ॥
 तेभ्यः प्रणम्य भक्त्याथ सन्तर्प्य पितृदेवताः ।
 वेदमध्यापयेच्छत्र्या धर्मशास्त्रञ्च संहिता ॥
 सात्विकानि पुराणानि श्रुतिस्मृत्यानि वैष्णव ।
 सर्वोपनिषदामर्थं सद्भिः सह विचिन्तयेत् ॥
 योगक्षेमाद्यह्निश्च कुर्याच्छत्र्या यथाहृतं ।
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वर्णा यथाक्रमम् ॥
 आद्यास्त्रयो हिजा प्रोक्ता स्तेषां वे मुन्त्रसत्क्रियाः ।
 सर्वर्षेभ्यः सर्वर्षांश्च जायन्ते हि सजातयः ॥
 तेषां सङ्हरयोगाय प्रतिलोमानुलोमनाः ।
 विमान्मूर्धाभिपिक्तुश्च क्षत्रियायामजायत ॥
 वैश्यायान्तु तद्याम्बुष्ठो निषादः शूद्रा तथा ।

राजन्याद्वैश्यशूद्रान्तु माहिष्योग्रौ तु तौ कृताः ॥
 शूद्रां वैश्यात् तु करणस्थिरैर्वा तेषु लोभजाः ।
 विप्रायां क्षत्रियात् सूतः वैश्याद्वैदेहिकस्तथा ॥
 चण्डालस्तु तथा शूद्रात्सर्वकर्मसु गर्हितः ।
 मागध क्षत्रियायां वै वैश्या क्षत्रात् तु शूद्रतः ॥
 शूद्रादयोगवः वैश्या जनयामास वै सुतम् ।
 'रथकारः' करणान्तु माहिष्येण प्रजायते ॥
 असत्सन्ततयो ज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोभजाः ।
 प्रतिलोमास्तु वै जाता गर्हिताः सर्वकर्मणाम् ॥
 एतेषां ब्राह्मणाद्याथ षट्कर्मसु नियोजिताः ।
 विकर्मसु च चञ्चविधावैकस्मिन् शूद्रयोनिजः ॥
 प्रतिग्रहश्च हृत्यर्थं ब्राह्मणसु समाचरेत् ।
 असदेवासर्ता प्रोक्तं निषिद्धं तद्विवर्जयेत् ॥
 पापण्डाः पतिताः पापास्तथैव प्रतिलोभजाः ।
 कुलटाश्च विकर्मस्था असतः परिकीर्तिताः ॥
 लयण तिलकार्पासं चर्मच तपुसीमकम् ।
 आयसं मधुमासश्च विषमसं घृतं रुजम् ॥
 किल्बिषं गजमुष्टश्च सूर्यपं जलमेव च ।
 तण्डुकाष्ठश्च कृष्णान्डः शिगपाश्च विवर्जयेत् ॥
 महिषीः गर्दभश्चैव वाजिनस्तथा विक्रमः ।
 दामोमजां यानवृथा न पशानदुहन्तानाम् ॥
 एवमाद्य ममदृश्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 धान्यं वामांसि भूमिश्च सुवर्णं रत्नमेव च ॥
 पुष्पाणि फलमूलाश्च मदृश्यं मुनिभिः धृतम् ।

सर्वत्र परिगृह्णीयाद्भूमिं धान्यं फलाधिकम् ॥
 भूमिं यस्तु प्रगृह्णाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति ।
 तावुभौ पुण्यकर्माणौ निवर्तौ स्वर्गगामिनौ ॥
 धान्यं करोति दातारं प्रगृहीतारमेव च ।
 धान्यं नृपवर्येष्ठ । इहलोके परत्र च ॥
 तस्मादान्यं धरिनींश्च प्रतिगृह्णीत सर्वतः ।
 कुसुमधान्य एव स्यात् कुसुमधान्यवान् नृप ॥
 ग्रीलोच्छेनापि वा जीवेच्छेयानेषां परो वरः ।
 जीवेद्यायावरेणैव विप्रः सर्वत्र सर्वदा ॥
 वज्रं यित्वेव पापण्डान् पतितार्थान्यदैविकान् ।
 क्षपिणा वापि जीवेत् सतां चानुमतेन वा ॥
 न बाह्येदनडुहं सुधातं यान्तमेव च ।
 तस्य पुंस्त्वं मज्जित्वेव बाह्येद् द्विजपुङ्गव ॥
 कर्मलोप मकुर्वन्वै क्षपिं कुर्वीत वै द्विजः ।
 हरे पूजां यथाकालं क्षपिलोपे समाचरेत् ॥
 न ब्राह्मणं सन्त्यजेद्विप्रं स्तथा यज्ञादिकर्म च ।
 आपद्यपि न कुर्वीत सेवां वाणिज्यमेव च ॥
 असत्यतिग्रहं स्तेयं तथा धर्मस्य विक्रयम् ।
 अन्यायोपार्जितं द्रव्यमापद्यपि विवर्जयेत् ॥
 भृतकाध्यापनं चैव सदासत्कर्मभावनम् ।
 प्रीतये वासुदेवस्य यद्वत्तमसतामपि ।
 महाभागवतस्पर्शान्तर्गतमित्युच्यते बुधैः ॥
 तापादीन् पञ्च सस्कारां स्तथाकारै स्त्रिभिरुत ।
 हरेरनन्यगन्गी महाभागयतं स्मृत ॥

यच्चराचसभूतानां तामसानां दिवौकसाम् ।
 तेषां यत्पीतये दत्तं तथा यद्यपि वर्जयेत् ॥
 बृहस्पती तथा वायुर्दुर्गागणसुभैरवा ।
 यमः स्कन्दो नैऋतश्च तामसा देवता स्मृता ।
 एव विश्विन्द्रोऽप्यस्य ज्ञात्वा गृह्णीत सत्तम ॥
 कृपिस्तु सर्ववर्णानां सामान्यो धर्म उच्यते ।
 प्रतिग्रहस्तु विप्राणां राज्ञा क्षमापालनं तथा ॥
 कुसीदश्चैव वाणिज्यं विशासिव प्रकीर्तितम् ।
 सेवावृत्तिस्तु शूद्राणां कृषिर्वा सम्प्रकीर्तिता ॥
 अशक्तस्तु भवेद्राजा पृथिव्या परिपालने ।
 जीवेहामि विशा वृत्त्या शूद्राणां वा यथासुखम् ॥
 कृषिर्भूति पात्रपाल्यं सर्वेषां न निषिध्यते ।
 स्तेयं परस्त्रीहरणं हिंसा क्षुद्रककौशिके ॥
 म्लोमद्यमासखण्डविषयं पतितं फलम् ।
 अपक्वनिष्कृष्टानां जीवितं शिल्पकर्मभिः ॥
 क्षीनन्तु प्रतिलोमानामक्षीनं मनुलोमिनाम् ।
 चर्मवैणववस्त्राणां हिसाकर्मैश्च नेजनम् ॥
 माणित्यं वपनाग्निश्च मद्यमासक्रिया तथा ।
 सारथ्यं वाहकानाञ्च रथानां भृशतामपि ।
 एवमाद्रि निषिद्धं यत्प्रातिनैम्यं तदुच्यते ।
 यत्सोम्यगिन्प नोऽङ्गिन् सोम्य तदङ्गुलोमकम् ॥
 मृदावृक्षैर्नलोहानां गिन्प सोम्यमिहोच्यते ।
 न्यायेन पालयेद्राजा पृथिवीं शाम्भुमार्गम् ॥
 स्वराद्वृत्तधर्मैश्च सदा पङ्भागमिहये ।

राज्ञा राट्कृतं पापमिति धर्मविदो विदुः ॥
 तस्मादपापसंगुतां यथा संरक्षयेद्भुवम् ।
 अग्निदङ्गरदक्षोरं हिंस्रं दुष्टं तमेव च ॥
 धूर्तं पतितमिल्यादीन् हन्यादेवाधिचारयन् ।
 अद्वयित्वा ज्वपादेन गर्दभे चाधिरोह्य वै ॥
 प्रवासयेत् स्वराट्प्राप्तुं ब्राह्मणं पतितं नृपः ।
 कुलटां कामचारेण गर्भघ्नो भर्तृहिंसकाम् ॥
 निष्ठात्तकर्णनामोष्ठो हत्वा नारीं प्रवासयेत् ।
 न्यायेन दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिविवर्धनम् ।
 अदण्ड्यान् दण्डयन् राजा तथा दण्ड्यान् दण्डयन् ॥
 अयशो महदाप्नोति नरकं चाधिगच्छति ।
 दिग्दण्डस्त्वय वाग्दण्डो धनदण्डो बधस्तथा ॥
 ज्ञात्वापराधं देशं च जनं कालमदीऽपि वा ।
 वयः कर्म च वित्तञ्च दण्डं न्यायेन पातयेत् ॥
 निश्चित्य शास्त्रमार्गेण विद्वद्भिः सच्च पाधिष्व ।
 गुरुणां तु गुरुं दण्डं पापानां च लघोर्लघुम् ॥
 व्यवहारान् स्वयं पश्यन् कुर्यात् सभ्यैर्ह तोऽन्वहम् ।
 मिथ्यापवादशुद्धार्थं यच्च दिव्यानि कल्पयेत् ॥
 ज्ञात्वा शुद्धेषु दिव्येषु शुद्धान्वै मानयेत्तथा ।
 तन्मिथ्याशंसिनं दुष्टं जिह्वाच्छेदेन दण्डयेत् ॥
 अपद्रव्यादिहरणं परदारामिमर्शनम् ।
 यः कुर्यात् तु बलात् यस्य हस्तच्छेदः प्रकीर्तितः ॥
 यो गच्छेत् परदारास्तु बलात्कामाद्य वा नरः ।
 सर्वान्वहरणं कृत्वा लिङ्गच्छेदश्च दापयेत् ॥

दहेत्केटाग्निना देहं गुरुस्त्रोगामिनं तदा ।
 ब्रह्मघ्नं च सुरार्पं वा गोस्त्रीबालनिपूदनम् ॥
 देवविप्रस्वहर्तारं शूलमारोपयेच्चरम् ।
 दैवतं ब्राह्मणं गाञ्च पितृमातृगुरुं स्तथा ॥
 पादेन ताडयेद्यस्तु तस्य तच्छेदनं स्मृतम् ।
 तेषामुपरि हस्तं तु दोषांश्च श्लेदन्तु कामतः ॥
 प्रत्येकं दण्डनं कुर्यादुर्ध्वं तस्य परस्त्रियाम् ।
 चुम्बने तालुविच्छेदो ह्यौ हस्तौ परिरम्भणे ॥
 हस्तास्याङ्गुलिविच्छेदः केशादिग्रहणे क्रियः ।
 दाहयेत्तप्ततैलेन हस्तमुष्ट्या च ताडनम् ॥
 सुरतं याचमानस्य जिघ्र्याच्छेदं च कामतः ।
 कामेद्भित्तेषु सर्वत्र तास्त्रोद्य दहनं स्मृतम् ॥
 दृष्ट्वा मुहुः प्रेरणे तु नेत्रयोः स्फोटनं चरेत् ।
 मानकूटं तुलाकूटं कूटसाध्यकृतां नृणाम् ॥
 सहस्रं दापयेद्दण्डं वृत्त्या म्रस्यापनायने ।
 येषु केषु च पापेषु शरीरे दण्डनं स्मृतम् ॥
 तेषु तेष्वङ्गुलेनैव अततो ब्राह्मणो व्रजेत् ।
 पापानिवाहयित्वाभ्य मुण्डयित्वा शिरोरुहान् ॥
 सर्वमन्तर्यामिणं कृत्वा राष्ट्रात् सम्यक् प्राप्नयेत् ।
 अवेण्वं विकर्मस्य हरिवासरभोजनम् ॥
 ब्राह्मणं गार्दभं यानमारोप्येन त्रिवासयेत् ।
 न्यायेन पानयेद्राजा घर्मान् पद्भ्यां माहुरेत् ॥
 त्रिभागमाहरेद्दान्याहनात् पद्भ्यामेव च ।
 गोमूत्रहिरण्यनामोभिर्धान्यरत्नविभूषणैः ॥

पूजयेद्ग्राह्याणां भक्त्या पोषयेच्च विशेषतः ॥
 विम्बानि स्थापयेद्विष्णोर्ग्रामेषु नगरेषु च ।
 चैत्यान्धायतनान्यस्य रम्यान्धेव तु कारयेत् ॥
 वसुपुष्पोपहारौघं भूधेन्वादिं समर्पयेत् ।
 इतरेषां सुराणां च वेदिकानां जनेश्वरः ॥
 धर्मतः कारयेद् यद्य चैत्यान्धायतनानि तु ।
 वापीं कूपतडागादिं फलपुष्पवनानि च ॥
 कुर्यात् सुविशालानि पूर्वकान्धपि पालयेत् ।
 फलितं पुष्पितं वापि वनं च्छिन्द्यात्तु यो नरः ॥
 तडागघेतुं यो भिन्द्यात् तं शूलेनानुरोहयेत् ।
 अग्निदं गरदं गोघ्नं बालस्त्रीगुरुघातिनम् ॥
 भगिनीं मातरं पुत्रीं गुरुदारान् क्षुषामपि ।
 साध्वीं तपस्विनीं वापि गच्छन्तंमतिपापिनम् ॥
 हिंस्रयन्त्रप्रयोक्तारं दाहयेद् वै कटाग्निना ।
 अदण्डयित्वा दुर्वृत्तान् तत्पापं पृथिवीपतिः ॥
 सम्प्राप्य निरयं गच्छेत्तस्मात्तान् दण्डयेत्तथा ।
 यः स्ववर्णस्थमं हित्वा स्वच्छन्देन तु वर्तयेत् ॥
 तं दण्डयेद्वर्षशतं नाशयेत्सहिदे शतम् ।
 सर्वेष्टित्येषु पापेषु धनदण्डं प्रयोजयेत् ॥
 पितेव पालयेद्भृत्यान् प्रजाय पृथिवीपतिः ।
 प्रजासंरक्षणायां संग्रामं कारयेन्नृपः ॥
 तस्मिन् मृत्युर्भवेच्छ्रेयो राज्ञः संग्राममूर्धनि ।
 मृतेन लभ्यते स्वर्गं जितेन पृथिवी त्वियम् ॥
 ययः कीर्त्तिर्विहृष्यर्थं धर्मसंग्राममाचरेत् ।

मुक्तशौर्वं मुक्तवस्त्रं त्यक्तहेतिं पलायितम् ॥

न हन्याद्वदिनं राजा युद्धे प्रेक्षणाकूलनान् ॥

भग्ने स्वसैन्यपुच्छे च सपामे विनिवर्त्तिनः ॥

पदे पदे समग्रम्य यज्ञस्य फलमश्रुते ।

नातः परतरो धर्मो नृपाणां नरशालिनाम् ॥

शुद्धलब्धा मही शस्या दीयते नृपसप्तमैः ।

जित्वा शत्रून्महीं लब्ध्वा लब्धां यत्नेन पालयेत् ॥

पालितां वर्धयेन्नित्यं वृद्धां पात्रे विनिक्षिपेत् ।

पात्रमित्युच्यते विप्रस्तपोविद्यासमन्वितः ॥

न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ।

श्रुतमध्ययन शीलं तपइत्युच्यते बुधैः ॥

इज्वरम्यात्मनयापि ज्ञानं विद्येति चोच्यते ।

तथानिधेषु पात्रेषु दत्त्वा भूमि धनं नृपः ॥

शामनं कारयेत्सम्यक् स्वधस्तलिखितादिभिः ।

एषजीव्योपसर्पेच्च रम्ये देशे नृपोत्तमः ॥

दुर्गाणि तत्र कुर्वीत जनकम्यात्मगुप्तये ।

तत्र कर्मसु निष्णातान् कुशलान् धर्मनिष्ठितान् ॥

सत्यशीलयुतान् शुडानध्यक्षान् स्थापयेत् नृपः ।

अगोतिभागो वृद्धिः म्याम्यासि मामि सवन्धके ॥

अवन्धके म्यादृद्विगुणं यथा तत्कालमात्रकम् ।

नेत्रुगेत्तद्वणं सम्यक् सममामादिकम्पने ॥

देवं महदप्राधविके पुरुषैश्चिभिरेव तत् ।

निर्धनम् गनेर्दयद्यथाकालं यद्योदयम् ॥

योऽर्त्ताहा यन्ताहा तु न दद्यादनिने पणम् ।

दण्डयित्वैव तं राजा धनिने दापयेद्वयम् ॥
 स्त्रिये दग्धेऽथवा पत्ने साक्षिभिः परिक्षयेत् ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिंशद्विगुणादिभिः ॥
 न सन्ति साक्षिणस्तत्र देशकालान्तरादिभिः ।
 शोधयित्वा तु दिव्येन दापयेद्धनिने ऋणम् ॥
 मध्यस्थस्यापितं द्रव्यं वर्धते न तत् परम् ।
 कृते प्रतिपद्ये चाधौ पूर्वो वै बलयत्तरा ॥
 अयद्विधिं विधं प्रोक्तं भोग्यं गोप्यं तथैव च ।
 चैव रामादिकं भोग्यं गोप्यं द्रव्यमुपस्कारम् ॥
 गोप्याधिभोगेन नो वृद्धिः सोपस्कारे तथापि ते ।
 नष्टं देवं विनष्टञ्च द्रव्यं राजकलतादृते ॥
 उपस्थितस्य मोक्तव्यं आधिस्त्री नोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजने सति धनं कुलेऽन्यस्याधिमाप्नुयात् ॥
 तत्कालकृतमूच्ये वा तत्र तिष्ठेदहद्विकम् ।
 विना धारणाद्वापि विक्रीणितमसाक्षिकम् ॥
 तं वनम्यमनास्थाय धान्यमस्य न दीयते ।
 तदा यदधिकं द्रव्यं प्रतिदेयं तथैव च ॥
 न दाप्योऽपहृतम्वक्तृराजदैविकतस्करैः ।
 न प्रदद्यात्तु तन्मोक्षात् दण्ड्यं शीरवत्तदा ॥
 ददोत स्वेच्छया दण्डं दापयेद्वाग्मि सीदरम् ।
 याचिवाङ्माहितं न्यायाविशेषाद्विषयं विधिः ॥
 सुराकामद्युतकृतं वृथा दानं तथैव च ।
 दण्डशक्तानुशिष्टञ्च पुनो दद्यान्न पैलकम् ॥
 पितरि प्रीयते प्रेते व्यसनाभिष्टतेऽपि वा ।

पुत्रपौत्रैर्ऋणं देयं निष्कृते साचिचीदितम् ॥
 रिक्थयाही ऋणं दद्याद्योषिद्व्याहस्तथैव च ।
 पुत्रो न स्वाश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्तु रिक्थिनः ॥
 प्रतिभाव्य ऋणं साध्यं देयं तस्मै यथोचितम् ।
 दीयते स्यात्प्रतिभुवा धनिने तु ऋणं यथा ॥
 द्विगुणं तत्पदातव्यं दण्डं राज्ञे च तत्तप्तम् ।
 पुत्रादिभिर्न दातव्यं प्रतिभाव्य ऋणं स्त्रियाम् ॥
 प्रतिपन्नं क्षिया देयं पत्या चैवहि यत् कृतम् ।
 स्वयं कृतं तु यद्वर्णं नान्यस्त्री दातुमर्हति ॥
 पत्यै स्वकं धनं पुत्रा विभजेयुः सुनिर्णीतम् ।
 मातृकक्षेदं दुहितरस्तदभावे तु तत्सुतः ॥
 भगिन्यश्च प्रमुदिताः पैतृकादाक्षरेवनात् ।
 न स्त्रीधनं तुं दायादा विभजेयुरनापदि ॥
 पित्रमातृसुताभ्यामपत्यपत्यादुग्रपागतम् ।
 आधिवेतनिकायां च स्त्रीधनं परिकीर्तितम् ॥
 अपुत्रा योपितयैव भर्तव्या साधुवृत्तयः ।
 निर्वाण्या व्यभिचारिण्यः प्रतिकूनास्तथैव च ॥
 नेत भागं वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 पापण्डुपतितानां च न चाथेटिककर्मणाम् ॥
 विभक्तैश्च नृजो जातः सवर्णो यदि भागभाक् ।
 अविभक्तपितृकाणां पितृभ्यात् भागकम्पना ॥
 द्वैमातृणां मातृतयः कम्पयेद्वा समोऽपिवा ।
 विभक्तस्यास्य पुत्रस्य पत्नी दुहितरस्तथा ॥
 पितरौ भ्रातरयैव तत्सुताय सपिण्डिनः ।

ममन्निवान्ववायैव कमाद् वै रिक्थभागिनः ॥
 सीमन्तोपवादे धेनेषु सामन्ताः स्थगिरादयः ।
 गोपाः सीमाक्षयाणां च सर्वे भवनगोचराः ॥
 नयेयु रेत सीमानं स्यूणाङ्गारतुषट्ठमेः ।
 सन्तु वल्मीकलिम्बास्थिचैत्वायै रूपशोभिता ॥
 औरसो दत्तकयैव क्रीतः कृत्रिमएव च ।
 क्षेत्रजः कानिकयेव दौहित्रः सत्तमः स्मृतः ॥
 पिण्डजश्च परर्यपां पूर्वाभावे परः परः ।
 पुत्रः पौत्रश्च तत्पुत्रः पुत्रिकापुत्रएव च ॥
 पुत्री च भ्रातरयैव पिण्डदाः स्युर्यथाकृमात् ।
 एषं धर्मेण नृपतिः शासयेत्सर्वदा प्रजाः ॥
 यदुक्तं मनुना धर्मं व्यवहारपदं प्रति ।
 विनीक्य तच्च त्रिहृद्विर्योत्तरागैर्विमत्सरेः ॥
 विमृश्य धर्मविद्विष्य विमलैः पापभीरुभिः ।
 धर्मैषैव सदा राजा शासयेत् पृथिवीं स्वकाम् ॥
 विपरीतां दण्डयेद्वा यावद्दर्पोपनाशनम् ।
 अस्या अपि च दण्ड्या वै शास्त्रमार्गविरोधिनः ॥
 राजधर्मोऽयमित्येवं प्रसङ्गात् कथितो मया ।
 कात्यायनेन मनुना याज्ञवल्क्येन धीमता ॥
 नारदेन च सम्प्रोक्तं विस्तरादिदमेव हि ।
 तस्मान्मया विस्तरेण नोक्तं सन्न नृपोत्तमः ॥
 परं भागवत धर्मं विस्तरेण ब्रवीमि ते ।
 विष्णोरम्यर्चनं यत्तु नित्यं नेमित्तिकं नृप ॥
 यदाह भगवान् धातुस्तेन स्वायम्भुवस्य च ॥

नारदस्य च मे सम्यक् तद्व्य कथयामि ते ।

इति हारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मगास्त्रे प्रातःकालभगवत-
समारोधनविधिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

अम्बरीष उवाच ।

भगवन् । ब्रह्मणा यत् तु सम्प्रीक्तं स्यान्मनो पुरा ।
तत्सर्वं परमं धर्मं वक्तुमर्हसि मेऽनघ ॥

हारीत उवाच ।

सर्गादौ लोककर्तासौ भगवान् पद्मसम्भवः ।

मन्वादिप्रमुखान् विप्रान् ससृजे धर्मगुप्तये ॥

मनुर्भूः शुर्वशिष्ठश्च मरीचिर्दक्ष एव च ।

अश्विनः पुलहश्चैव पुलस्त्योऽत्रिमहातपाः ॥

वेदान्तपारगास्त्रे च तं प्रणम्य जगद्गुरुम् ।

भगवन् ! परम धर्मं भववन्ध्यापगुप्तये ॥

यद् सर्वमशेषेण श्रोतुमिच्छामहे वयम् ।

इत्युक्तः स द्विजेः सोऽपि ब्रह्मा नत्वा जनार्दनम् ॥

वेदान्तगोचरं धर्मं तेषां यक्तुं प्रचक्रमे ।

सर्वेषामवलोकानां स्रष्टा धाता जनार्दनः ॥

मत्तवेदान्ततत्त्वार्थसर्वयज्ञमयः प्रभुः ।

अग्रे वेदविशुद्धित्वं मत्सङ्गं श्रूयते इतिः ॥

दृश्यते यत् तमुद्दिश्य परमो धर्मो उच्यते ।

भगवन्त मनुद्दिश्या ह्ययते यत्र कुत्र वै ॥

तत्र हिंसाफलं पापं भवेद्यन् निगर्हितम् ।

तस्मात् सर्वं यन्नम्य भोक्तारं पुरुषं हरिम् ॥

ध्यात्वेव जुहुयात्तस्मै हव्यं दीप्ते हुताग्ने ।
 सुखमग्निर्भगवतो विष्णोः सर्वगतस्य वै ॥
 तस्मिन्नेव यजदित्यमुत्तमं मुनिसत्तमा ॥
 यजेद्विप्रमुखे शक्त्या जलमध्रं फलीधिकम् ॥
 प्रीतये वासुदेवस्य सर्वभूतनिवासिनः ।
 तमेव चार्चयेन्नित्यं नमस्कुर्यात्तमेव हि ॥
 ध्यात्वा जपेत्तमेवेशं तमेव ध्यापयेद्बुद्धि ।
 तन्नामैव प्रगातव्यं वाचा वक्तव्यं मेव च ॥
 व्रतोपवासनियमान् तमुद्दिश्यैव कारयेत् ।
 तत्तमर्पितभोग स्यादन्नपानादिभक्षणैः ॥
 मतिः स्वार्थः सदारेषु नेतरत्र कदाचन ।
 न हिंस्यात्सर्वभूतानि यज्ञेषु विधिना विना ॥
 सोऽहं दासो भगवतो मम स्वामी जनार्दनः ।
 एवं हृत्तिर्भवेदस्मिन् स्वधर्म्यं परमो मतः ॥
 एष निष्कण्टकः पत्या तस्य विष्णोः परं पदम् ।
 अन्यन्तु कुपयं श्रेयं निरयमाप्तिहेतुकम् ॥
 भगवन्तं मनुद्दिश्य यः कर्म कुरुते नरः ।
 स पापण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 यो हि विष्णुं परित्यज्य सर्वलोकेष्वरं हरिम् ।
 इतरानर्चते मोहात् लोकायतिकः श्रुतः ॥
 उक्तं धर्मं परित्यज्य यो ह्यधर्मं च वर्त्तते ।
 पतितः स तु विज्ञेयः सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥
 यः कर्म कुरुते विप्रो विना विष्णुर्चनं क्वचित् ।
 ब्राह्मणादुभ्रंशते सद्यः क्षणालम् न गच्छति ॥

ब्राह्मणो वैष्णवो विप्रो गुरुरग्र्यश्च वेदवित् ।

पर्यायेण च विद्येत नामानि क्षमासुरस्य हि ॥

तस्माद्वैष्णवत्वेन विप्रत्वादभ्यक्ष्यते हि सः ।

अर्चयित्वापि गोविन्दमितरं नर्चयेत् पृथक् ॥

अवैष्णवत्वं तस्यापि मिश्रभक्त्या भवेदुधवम् ।

भोक्तारं सर्वयज्ञानां सर्वलोकेश्वरं हरिम् ॥

ज्ञात्वा तत्प्रीतये सर्वान् जुहुयात्सततं हरिम् ।

दानं तपश्च यज्ञश्च विविधं कर्म कीर्त्तितम् ॥

तत्सर्वं भगवन्प्रीत्यै कुर्वीत सुसमाहितः ।

तस्मात्तु वैष्णवा विप्राः पूजनूया यथा हरिः ॥

ये तु वैहेतुकं वाक्यमाश्रित्यैव स्ववाग्बलात् ।

वैष्णवं प्रतिपिध्यन्ति ते लोकायतिकाः स्मृताः ॥

यो यस्तु वैष्णवं लिङ्गं धृत्वा च तमसा हतः ।

त्यजिष्वेद्वैष्णवं धर्मं सोऽपि पापण्डतां व्रजेत् ॥

तस्मात्तु वैष्णवो भूत्वा वैदिकीं हृत्तिमाश्रितः ।

कुर्वीत भगवन्प्रीत्यै कुर्याद्यज्ञादिकर्म यत् ॥

तद्विशिष्टमिति प्रोक्तं सामान्यमितरं स्मृतम् ।

फलहीना भवेत्ता तु सामान्या वैदिकक्रिया ॥

तोयव्रजितवापीव निरर्था भवति ध्रुवम् ।

नैसर्गिकान्तु जीवानां दास्यं विष्णोः मनातनम् ॥

तद्धिना वर्त्तते मोहादात्मचारः सनातनात् ।

तस्मात्तु भगवद्दाम्यमात्मनां श्रुतिचोदितम् ॥

दास्यं विना कृतं यत्तु तदेव कलुषं भवेत् ।

विशिष्टं परमं धर्मं दाम्यं भगवतो हरेः ॥

ऋषय ऊचु । कथं दाम्यं हि तदृत्तिः कथं नेसर्गिवां नृणाम् ।

तत्सर्वं ब्रूहि तत्त्वेन लोकानुपहकाम्यथा ॥ •

ब्रह्मोवाच । सुदर्शनो ध्वेषुष्ठादिधारणं दास्यमुच्यते ।

तदिधिर्वैदिकी या च तदाज्ञा चोदिता क्रिया ॥

तत्राप्याराधनत्वेन कृता पापस्य नाशिनी ।

निरूपणत्वादास्यस्य धार्यं चक्रं महात्मनः ॥

अङ्गत्वात् सर्वधर्माणां वैश्वत्वाच्च धर्मतः ।

कर्म कुर्यात्प्रगवतस्तस्मै राज्ञा मनुस्मरन् ॥

विधिनेव प्रतप्तेन चक्रेणैवाङ्गयैर्दुभुजे ।

तथैव विभ्रयाङ्गले पुण्ड्रं शुभ्रतरं मृदा ॥

विभ्रयादुपवीतन्तु सव्यस्कन्धे विधानतः ।

कण्ठे पद्माक्षमालाञ्च कौशेयं दक्षिणे करे ॥

उभे चिह्ने विना विप्रो न भवेद्वि कथञ्चन ।

न लभेत्कर्मणां सिद्धिं वैदिकानां विशेषतः ॥

आच्यमाणा चतुर्णाञ्च स्त्रीणाञ्च श्रुतिचोदनात् ।

अङ्गयै चक्रशङ्काभ्यां प्रतप्ताभ्यां विधानतः ॥

एकैकमुपवीतन्तु यतीन्नां ब्रह्मचारिणाम् ।

गृहिण्याञ्च वनस्थानां सुपवीतद्वयं स्मृतम् ॥

सोत्तरीयं तत्र वापि विभ्रयाच्छुभ्रतन्तुना ।

तत्रमूर्ध्वद्वयं तन्तु तन्तुवय मधोवृत्तम् ॥

त्रिवृच्च ग्रन्थिनैकेन उपजीतमिहोच्यते ।

अकंकार्पासकौशेयक्षौमशीणमयानि च ॥

तन्तूनि चोपवीतानां योज्यानि मुनिसत्तमाः ।

सर्वेषामप्यलाभे तु कुर्यात् कुशमयं द्विजः ॥

ऐषेयमुत्तरीयं स्यादनस्थब्रह्मचारिणाम् ।

शुक्लकापायवसने गृहस्थस्य यते क्रमात् ॥

उक्तालाभेषु सर्वेषाङ्गुशचीरं विशिष्यते ।

मोज्जी वै मेखला दण्ड पालाशं ब्रह्मचारिणम् ॥

त्रयसु पैणवा दण्डा यते, कापायवाससी ।

कुशचीरं वल्कलं वा वृनस्थस्य विधीयते ॥

कटोत्तञ्च कौपीनं भङ्गश्च शुक्लवाससा ।

कुण्डके चाङ्गुलीयानि गृहस्थस्य विधीयते ॥

मुण्डिनौ सूक्ष्मशिखिनौ यत्यन्तेवासिनायुभौ ।

वामप्रस्थो यतिर्वा स्यात्सदा वै श्मश्रुरोमदृत् ॥

सुकेशी सुशिखी वा स्याद्गृहस्थ सोम्यवेषवान् ।

यतिश्च ब्रह्मचारी च उभौ भिक्षाशनौ स्मृतौ ॥

शाकामूलफलार्थी स्यादनस्थ सततं द्विज ।

कुसुलकुम्भधान्यो वा त्राहिको वा भवेद्गृही ॥

प्रतिगृहेण सौम्येन जीवेद्यायावरेण वा ।

यस्त्वेकं दण्डमानम्ब्रधर्मं ब्राह्मणं परित्यजेत् ॥

विकर्मीस्यो भवेद्विप्रश्च याति नरकं ध्रुवम् ।

शिखायज्ञोपवीतादि ब्रह्मकर्म यतिस्त्यजेत् ॥

सजीव नृच चण्डालो मृतश्चानोऽभिजायते ।

स्वर्गपणैरधर्मस्य त्यागो ज्ञानिर्भवेद्ध्रुवम् ॥

कर्मणा फलसन्त्यागः सत्प्राप्तः स उद्भूतः ।

अनाश्रित कर्मफलं सत्यं कर्म समाचरेत् ॥

स सत्प्राप्तो च योगी च स मुनिः सात्त्विकः स्मृतः ।

तुष्यत्यशुदेहस्य धर्मं वै यः समाचरेत् ॥

स योगी परमेकान्तं हरिं प्रियतमो भवेत् ।
 मोहादाय विना विष्णोः किञ्चित्कर्म समाचरेत् ॥
 न तस्य फलमाप्नोति तामसी गतिमश्नुते ।
 हित्वा यज्ञोपवीतन्तु हित्वा चक्रस्य धारणम् ॥
 हित्वा शिखीध्वं पुण्ड्रे च विप्रत्वादभ्यस्यते ध्रुवम् ।
 पञ्चसंस्कारपूर्वेण मन्त्रमध्यापयेद्गुरु ॥
 सस्कारा पञ्च कर्त्तव्यां पारमेकान्त्यसिद्धये ।
 प्रतिसम्बत्सरं कुर्यादुपाकर्म ह्यनुत्तमम् ॥
 सर्ववेदव्रत कृत्वा तत्र सम्पूजयेद्भरिम् ।
 दद्यादलोपधीतानि विष्णवे परमात्मने ॥
 ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाथ विभृयात्स्वयमेव च ।
 तदग्नौ पूज्य सन्तर्प्यं चक्रस्त्रेवाङ्गयेद्भुजि ॥
 एव प्रात्याङ्गिकं धार्यमुपवीतं सुदर्शनम् ।
 पुण्ड्राक्षु प्रतिसन्ध्यन्तु नित्यमेव च धारयेत् ॥
 हारवत्युद्भव गोपी चन्दन वैड्यटोद्भवम् ।
 सान्तरानं प्रकुर्वीत पुण्ड्रं हरिपदाकृति ॥
 ब्राह्मकाले विशेषेण कर्त्ता भीक्षा च धारयेत् ।
 अथ पञ्चकतत्वञ्च पञ्चसंस्कारदीक्षित ॥
 महाभागवतो विप्रः सतत पूजयेद्भरिम् ।
 नारायण परं ब्रह्म विप्राणां दैवतं सदा ॥
 तस्य भुक्तान्भक्षेयन्तु भोजनं भुजित्ततश्च ॥
 हरिभुक्नोऽपि त दद्यात्पितृणाञ्च दिवौकसाम् ॥
 तदेव जुहुयाद् ब्रह्मो भुञ्जीयात्तु तदेव हि ।
 हरेरनर्पितं यत्तु देवानामर्पितञ्च यत् ॥

मद्यमांससमं प्रोक्तं तदभुञ्जीयात्कदाचन ।

हरिः पादजलं प्राश्यं नित्यं नान्यद्विवीकसाम् ॥

सुराणामितरेषां तु फलपुष्पजलादिकम् ।

निर्माल्यमशुभं प्रोक्तमस्मृश्यं हि कदाचन ॥

विधिर्ह्येष विजातीनां नेतरेषां कदाचन ।

शिवार्चनं विपुण्ड्रञ्च शूद्राणां तु विधीयते ॥

तद्विधानामिदं ये च विप्राः शिवपरायणाः ।

ते वै देवलका ज्ञेयाः सर्वकर्मवद्विष्कृताः ॥

वेखानसास्तु ये विप्राः हरिपूजनतत्पराः ।

न ते देवलका ज्ञेया हरिपादाक्षसंश्रयात् ॥

नापहृत्य हरिर्द्रव्यं ग्रामाच्च नपरो भवेत् ।

भक्त्या संपूज्य देवेशं नासौ देवलकः स्मृतः ॥

भक्त्या योऽभ्यर्चयेद्देवं ग्रामार्थं हरिमव्ययम् ।

प्रसादतीर्थस्वीकारान्नासौ देवलकः स्मृतः ॥

शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं स्मरणं हरिः ।

तन्नामकीर्तनञ्चैव तत्पादान्बुनिषेत्तणम् ॥

तत्पादवन्दनञ्चैव तत् निर्वेदितभोजनम् ।

एकादश्युपवासश्च तु न स्येवार्चनं हरिः ॥

तद्दोयानामर्चनञ्च भक्तिर्नवविधा स्मृता ।

एतैर्नद्विधैर्युक्तो वैश्वव प्रोच्यते बुधे ॥

एतैर्गुणैर्विहीनस्तु न तु विप्रो न वैश्वव ।

कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येज्जनार्दनम् ॥

भक्ति सा सात्विकी ज्ञेया भवेदव्यभिचारिणी ।

नान्यं देवं नमन्तुर्याचान्यं देवं द्रष्टुमयेत् ॥

नान्यप्रसादं भुङ्क्ते नान्यदायतनं विशेत् ।
 न त्रिपुण्ड्रं तथा कुर्यात्पट्टाकारं जगत्त्रयम् ॥
 यतिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते हरिं स्वयम् ।
 हरिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते जगत्त्रयम् ॥
 महाभागवतो विपः सततं पूजयेद्हरिम् ।
 पाञ्चकाव्यं विधानेन निमित्तेषु विशेषतः ॥
 अप्स्रवंगी हृदये सूर्ये स्थण्डिले प्रतिमासु च ।
 पटपु तेषु हरे पूजा नित्यमेव विधीयते ॥
 स्नानकाले तु संप्राप्ते नद्यां पुण्यजले शुभे ।
 ध्यात्वा नारायण देवं नागपर्यङ्कगायिनम् ॥
 द्वादशार्णेन मनुना सोऽर्चयित्वाऽक्षतादिभिः ।
 अष्टोत्तरशतं जप्त्वा ततः स्नानं समाचरेत् ॥
 एतदप्यर्चनं प्रोक्तं ब्राह्मणस्य जगत्पतेः ।
 होमकाले तु सततं परिस्तीर्यान्तं शुभम् ॥
 यज्ञरूपं महात्मानं चिन्तयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 साङ्गलयोमयं शुभ्रदिश्याङ्गोपाङ्गशेभितम् ॥
 सर्वलक्षणसम्पन्नं शुद्धजाम्बूनदप्रभम् ।
 युवानं पुण्डरीकाक्षं शङ्खचक्रधनुर्धरम् ॥
 सर्ववैजयन्तं ध्यायेद्दामाह्वयितपङ्कजा ।
 सम्पूज्य चाक्षतैरेव पञ्चाहोमं समाचरेत् ॥
 प्राणार्गिहोत्रसमये सम्यगाचम्य वारिणा ।
 कुशासने समासीनः प्राग्वा प्रत्यङ्मुखोऽपि वा ।
 यतिस्थासनमात्मानं प्राणायामं समाचरेत् ॥
 मन्त्रेणोद्बुध्य हृदयपद्मजं केशरान्वितम् ।

तन्निष्कण्ठ्यर्कगोतांशुविश्वान्यन् विचिन्तायेत् ॥

• सर्वोत्तरमयं दिव्यरत्नापीठं तदुत्तरे ।

तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं ध्यायेत्कल्पतरोरधः ॥

यो रामने समामीनं तन्निष्कण्ठ्यं विचिन्तायेत् ।

स्निग्धदूर्वादनंगमं सुन्दरं भृषणीयुतम् ॥

पीताम्बरं युवानं च चन्दनस्त्रग्निभूषितम् ।

शरत्पद्मार नं रत्नपद्माभाङ्गि कारदयम् ॥

स्निग्धवर्णं मध्यामाङ्गं विमानोरस्कमध्यगम् ।

चक्रशङ्खगदायाण्यपाणिं रघुवरं हरिम् ॥

जानकीनक्षत्रणीपेतं मनसैवार्चयेद्दिभुम् ।

मन्त्रहयेनार्चयित्वा जप्त्वा चैव पठच्चरम् ॥

पद्याद् वै छुट्यात् पञ्च प्राणानभ्यर्च्य तं पुनः ।

ध्यायन्ने मनसा विष्णुं सुखं भुञ्जीत वाग्यतः ॥

एवं हृद्यर्चनं विष्णोरुत्तमं मुनिरुत्तमाः ।।

अत्यन्ताभिमता विष्णो ह तृपूजा परमात्मनः ॥

सन्ध्याकाले तु सम्प्राप्ते रविमण्डनमध्यगम् ।

हिरण्यगर्भं पुरुषं हिरण्यवपुषं हरिम् ॥

श्रीवत्सकीसुवोरस्कं वैजयन्तीविराजितम् ।

यद्दक्षिणादिभिर्युक्तं भूषितैर्दोभिरायतेः ॥

शुक्लाम्बरधरं विष्णुं मुक्ताहारैर्विभूषितम् ।

ध्यात्वा समर्चयेद्देवं कृष्णमेरुचतैरपि ॥

प्रणवेण च सावित्र्या पद्यात् सूक्तं निवेदयेत् ।

ध्यायन्ने वं जपेद्दिष्णुं गायत्रीं भक्तिसंयुतः ॥

तत्रैवाभ्यर्थ्य गोविन्दं नमस्कृत्वा विवर्जयेत् ।

एवमभ्यर्चयेद्देवं त्रिसन्ध्यासु तथा हरिम् ॥
 वैश्वदेवावसाने तु पुरस्ताद् वै विभावरीः ।
 उपलिप्य स्पण्डिले तु क्षुद्रयाद्वक्तिकर्म तत् ॥
 ध्यात्वा सर्वगतं त्रिणु घनगगनं सुलोचनम् ।
 कौस्तुभोज्ञासितोरस्क तुलसीवनमालिनम् ॥
 पोताम्बरधरं देवं रत्नकुण्डलशोभितम् ।
 हरिचन्दनलिताङ्ग पुण्डरीकायतेक्षणम् ॥
 भोक्तिकान्वितनासाग्रं जगन्मोहनविग्रहम् ।
 गोपीजनैः परिहृतं वेणु गायन्तमथुतम् ॥
 ध्यात्वा कृण्व जगन्नाथं पूजयित्वा यथाविधि ।
 क्षुद्रयाद्वरिचक्रं तद्देवानुद्दिश्य सत्तमाः ॥
 जघ्ना कृष्णमनु पश्चादभ्यर्च्य मनसा हरिम् ।
 आचम्य प्रयतो भूत्वा नमस्कार्यं विसर्जयेत् ॥
 स्पण्डिलेऽभ्यर्च्य न विन्दोरेव कुर्याद्विधानतः ।
 त्रिसन्ध्यास्यर्चयेद् विष्णुं प्रतिमासु विशेषतः ॥
 सुवर्णरजताद्यैर्वा शिलादूर्वादिनाऽपि वा ।
 कृत्वा विम्बं हरिं सम्यक् सर्वावयवशोभितम् ॥
 सर्वलक्षणसम्पन्नं सर्वायुधसमन्वितम् ।
 ततोऽधिवासनं कुर्याच्चिरातं शुद्धवारिषु ॥
 तत्रार्चयेद्विधानेन जपहोमादिकर्मभिः ।
 सायं पञ्चामृतैर्गन्धैस्तदा मन्दजलैरपि ॥
 यज्जपेदां समारोप्य पूजयेत्तत्र दीक्षितः ।
 मङ्गलद्रव्यसमुक्ते पूर्णकुम्भे समन्वितः ॥
 शरावैर्द्रव्यसम्पन्नं पताकैस्तोरणादिभिः ।

कुम्भेषु वासुदेवादीन् सुरान् सपूजयेत् क्रमात् ॥

- वासुदेवो हयग्रीवस्तथा सङ्कर्षणो विभु ।
महावराह प्रद्युम्नो नारसिंहस्तथैव च ॥
अनिरुद्धो वामनश्च पूजनीया यथाक्रमात् ।
तस्य पूर्णशरावेषु लोकेशानर्चयेत्तत ॥
मध्ये तु चारुण कुम्भ पञ्चरत्नसमन्वितम् ।
पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्ध्यात्वास्मिन् जलयायिनम् ॥
ततः सपूजयेद्देव धान्योपरि निधाय च ॥
व्याघ्रचर्म समास्तीर्य तस्मिन् कौशेयवाससि ।
निवेद्य पूजयेद् विम्ब मूलमन्त्रेण वैष्णव ॥
तीरणेषु चतुर्दिक्षु चण्डादीनर्चयेत् तदा ।
कुसुमादि सुरान् दिक्षु तथा धर्मादिदेवता ॥
संपूज्य विधिना तस्मिन् पद्याहोम समाचरेत् ।
आग्नेय कल्पयेत् कुण्ड मेखलाद्युपशोभितम् ॥
अश्वत्थाद् वा शमीगर्भादाहृत्याग्नी विनित्तिपेन् ।
वैष्णवस्य गृहाहापि समानीयानल द्विज ॥
गृह्योक्तविधिनेवात्र प्रतिष्ठाप्य हुताशनम् ।
इक्ष्वाधानादि पर्णैस्त कृत्वा होम समाचरेत् ॥
पायसेन गवान्येन तिलैर्व्रीहिभिरेव च ।
चतुर्भिर्गुण्यैः सूक्तैः पायस जुहुयादवि ॥
हिरण्यगर्भसूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
अह रुद्रैर्भिरिति च गवान्य जुहुयात्तत ॥
त्वमग्ने दुग्भिरिति च सूक्तेन प्रत्यृचन्त्रिभिः ।
अस्य वामेति सूक्तेन प्रत्यृचं व्रीहिभिस्तथा ॥

अग्निं तरोर्दीधितिभि सूक्तेन प्रत्यूच तथा ।
 समिद्धि पिप्पनैरोद्रेहोतव्यं मुनिसत्तमा ॥ *
 अष्टोत्तरसहस्र वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 होतव्यमाज्यं पद्यात्तु तथा मन्वश्चतुष्टयम् ॥
 वैकुण्ठपार्षदं होम पायसेन घृतं वा ।
 समाप्य होम हविष शेष तस्मै निवेदयेत् ।
 चतुर्मन्वाद्यतुर्वेदाद्यतुर्दिक्षु जपेत्तत ॥
 तत्र जागरणं कुर्याद्भीतवादिष्वनर्तकैः ।
 रजन्या तु व्यतीयाया स्नात्वा नद्या विधानतः ॥
 वैकुण्ठतर्पणं कुर्याद्वत्विग्भिर्वाघ्नयै सह ।
 तर्पयित्वा पितॄन् देवान्वाग्यतो भयनं विधेत् ॥
 आचम्य पूर्ववत् पूजां कृत्वा होमं समाचरेत् ।
 जुहुयाद्ब्रह्मण सुत्यै सूक्तैश्च घृतं पायसम् ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् ॥
 नयनोन्मीलनं कुर्यात् सुमुहूर्त्तस्य वैष्णव ।
 महाभागवतं श्रेष्ठं सूक्ष्महृदयशलाकया ॥
 हृदयेनेव प्रकुर्वीत नयनोन्मीलनं हरे ।
 निवेश्य भद्रवीरे तु स्नापयेत् सुसमाहितः ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्च त्विजः कलशोदकैः ।
 ततस्तन्मध्यमं कुशमादाय द्विजसत्तम ॥
 स्नापयेन्मन्त्ररत्नेन शतवारं समाहितः ।
 सौवर्णेन च ताम्रेण शङ्गेन रजतेन वा ॥
 स्नाप्य पद्मामृतैर्गव्यैरुदकैः शुभचन्दनम् ।

मन्त्रेण स्नापयित्वा च तुलसीमिश्रितैर्जलैः ॥
 वासीभिर्भूषणैः सम्यगलङ्कृत्य च वैष्णवः ।
 उपचारैः समभ्यर्च्य पद्यान्नीराजयेत्तदा ॥
 अलङ्कृतं शुभे गीर्हे पीठे संस्थापयेत्तरिमः ।
 सूक्तेनोत्तानपादस्य दृढं स्थाप्य सुखासने ॥
 षष्टोत्तरणतं वारं शुभमन्त्रचतुष्टयात् ।
 ध्यात्वा पुष्पाञ्जलिं दद्यान्महाभागवतोत्तमः ॥
 नत्वा गुरुन् परं धाम्नि स्थितं देव सनातनम् ।
 ध्यात्वैव मन्त्ररत्नेन तस्मिन् विम्बे निवेशयेत् ॥
 अर्चयित्वा उपचारैस्तु मङ्गलानि निवेदयेत् ।
 दर्पणं कपिलां कन्यां शङ्खं दूर्वाक्षतान् पयः ॥
 सौवर्णमाञ्जरं लाजाञ्च मधुसर्पपमच्चनम् ।
 एवं त्रयोदशं मासि मङ्गलानि निवेदयेत् ॥
 तथैव दशसुद्राञ्च मन्त्रेणैव समीक्षयेत् ।
 तद्विम्बमूर्त्तिमन्त्रेण पञ्चादशशतानि तु ॥
 पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या च जपेच्च सुसमाहितः ।
 सतिलैः स्तण्डुलैः शुभ्रैः पुङ्गुयाञ्च द्विजोत्तमाः ॥
 आशिषोवाचनं कृत्वा दीपैर्निराजयेत्तदा ।
 भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥
 आचार्यं मृत्विजयापि विशेषेण समर्चयेत् ।
 तदग्निं संयद्देवित्यं होमार्थं परमात्मनः ॥
 विराजमुष्णं तत्र कुर्याच्छ्रद्धया यन्तामवान् ।
 येष्वयैः पापमाप्तुं य तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 आर्जुन पुरुषा वापि होमं कुर्यान्ति वैष्णवः ।

प्रस्थं भोजयेद्दिप्रान् वैष्णवान् घृतपायसम् ॥
 तभूत्तिगौतमे शक्त्या दद्याद्दशांश्चिदक्षिणाः ।
 कुर्यादवमृषेष्टिञ्च महाभागवते सह ॥
 सहस्रनामभिर्विष्णोः सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः ।
 नद्यामयभृथं कृत्वा तर्पयेत्पितृदेवताः ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन पायसं मधुसंयुतम् ।
 आग्ने न भूलमन्त्रेण सहस्रं जुहुयात्तदा ॥
 आग्निपी वाचनं कृत्वा भोजयेद्द्विजसत्तमान् ।
 एवं संस्थापयेद्देवमर्चयेद्दिधिना तदा ॥
 गृहार्चाया स्थापने तु लघुतन्त्रं समाचरेत् ।
 अधिवासनमेधादि मन्त्रमन्त्रं विवर्जयेत् ॥
 एकल पञ्चगव्येषु विनिक्षिप्य परेऽहनि ।
 पञ्चासुतैः स्थापयित्वा पञ्चादुद्वर्त्तनादिकम् ॥
 आदाय कलशं यद्दं पवित्रोदकपूरितम् ।
 निक्षिप्य पञ्चरत्नानि सुवर्णतुलसीदशम् ॥
 चन्दनाक्षतदूर्वाश्च तिलान् धात्रीश्च सर्षपम् ।
 अभिमन्या कुशैः पद्यामन्त्ररत्नेन वैष्णवम् ॥
 शतवारं सहस्रं वा मन्त्रेणैवाभिषेचयेत् ।
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्तैर्गायत्र्या वैष्णवेन च ॥
 नामभिः केशवाद्यैश्च सर्वैर्मन्त्रैश्च वैष्णवैः ।
 स्नाप्य वस्त्रैर्भूषणैश्च शुभे धान्ये निवेदयेत् ॥
 स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य दद्याद्धानादिपूर्ववत् ।
 होमं कुर्यादगवाज्येन पायसाच्चेन वैष्णवम् ॥
 कर्त्तुरीपासनाग्नी तु होममन्त्रं विशिष्यते ।

प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयादष्टतपायभम् ॥

अस्य वामेति सूक्तेन गवान्यं जुहुयात्ततः ।

मन्त्ररत्नेन जुहुयादष्टोत्तरसहस्रकम् ॥

तद्विम्बमूर्त्तिमन्त्रेण तिलहोमं तथैव च ।

अविज्ञातसु तन्मन्त्रं मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥

यजेच्छ्रीम्प्रकाशैय गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।

वैकुण्ठपार्षदं होमं कृत्वा होमं समांपरोत् ॥

नयनोन्मीलनं कृत्वा सौवर्णेन कुशेन वा ।

निवेश्यावाहयेत्पीठे मन्त्ररत्नेन वैष्णवः ॥

मन्त्रेणैवार्चनं कृत्वा पश्चात् पुष्पाञ्जलिं यजेत् ।

तस्मिन्विम्बे तु तन्मूर्त्तिं ध्यात्वा नियतमानसः ॥

अष्टोत्तरसहस्रान्तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।

सर्वेय वैष्णवैः सूक्तैर्दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ॥

ब्राह्मणान् भोजयेत्पथात्पायसान्नं घृतान्वितम् ।

शक्त्या च दक्षिणां दत्त्वा विप्रैरेणाञ्जयेद्गुरुम् ॥

सहस्रनामभिः सुत्वां आशीर्भिरभिवादयेत् ।

प्रदक्षिणनमस्काराण् कुर्वीतात पुनः पुनः ॥

प्रसीद भम नाथेति भक्त्या सम्यार्थयेद्दिभुम् ।

दीप्तैर्नीराजयेत्पथाच्छक्त्या तेन समाहितः ॥

हुतशेषं हविः प्राश्य जप्त्वा मन्त्रं मनुत्तमम् ।

ध्यायन् कमलपत्राद्यं भूमीं स्वप्यात् कुशोत्तरम् ॥

एवं गृहार्चा विष्णस्य विष्णुं संस्थाप्य वैष्णवः ।

अर्चयेद्दिधिना नित्यं यावद्देहनिपातनम् ॥

साम्प्रयामशिलायान्तु पूजनं परमात्मनः ।

कोटिकोटिगुणाधिक्यं भवेदन्न न संशयः ॥
 न जपो नाधिवासश्च न च संस्थापनक्रिया ।
 सालग्रामार्चने विष्णुस्तस्मिन् सन्निहितस्तथा ॥
 मूर्त्तिनान्तु हरे स्तस्य यस्यां प्रीतिरनुत्तमा ।
 तस्यामेव तु तां ध्यात्वा पूजयेत् तद्विधानतः ॥
 मूर्त्यन्तरमविन्वे तु न यद्व्यं तदेव तत् ।
 सालग्रामशिलायान्तु यद्द्वान्या इष्टमूर्त्तयः ॥
 अर्चनं वन्दनं दानं प्रणामं दर्शनं नृणाम् ।
 सालग्रामशिलायान्तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥
 न स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ।
 यो वहिष्छिरसा नित्यं सालग्रामशिलाजलम् ॥
 असत्यकथनं हिंसामभक्षाणाञ्च भक्षणम् ।
 सालग्रामजलं पीत्वा सर्वं दहति तत्क्षणात् ॥
 द्विजानामेव नान्येषां सालग्रामशिलार्चनम् ।
 बालकृष्णवपुर्देवं पूजयेत्तद् द्विजः सदा ॥
 पठेद्दामप्रचये द्वाविष्णुं विशिष्टः शुद्रयोनिजः ।
 स्थण्डिले हृदये वापि पूजयेत्तद् द्विजः सदा ॥
 वाराहं नारसिंहञ्च हयग्रीवञ्च वामनम् ।
 ब्राह्मणः पूजयेद्द्विष्णुं यज्ञमूर्त्तिञ्च केवलम् ॥
 क्षत्रियः पूजयेद्दामं केशवं भृशसदनम् ।
 नारायणं वासुदेवमनन्तञ्च जनादनम् ॥
 प्रदुग्धं मनिरुद्धञ्च गोविन्दञ्चाशुतं हरिम् ।
 सद्गुर्पणं तथा कृष्णं वेश्य सपूजयेत्तदा ॥
 बालं गोपालवेपं वा पूजयच्छूद्रयोनिजः ।

सर्वे एव हि संपूज्या विप्रेण मुनिसत्तमाः । ॥

सर्वेऽपि भगवन्मन्त्रा जप्तव्या सर्वसिद्धिदाः ।

तस्माद्विज्ञोत्तमः पूज्य सर्वेषां भूतिमिच्छताम् ॥

पञ्चसंस्कारसम्पन्नो मन्त्ररत्नार्थकोविद ।

सालग्रामशिलायां तु पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।

पूजितस्तुलसीपत्रैर्दद्यादि सकल हृदिः ॥

• यः श्राद्धं कुरुते विप्रः सालग्रामशिलाग्रतः ।

पितृणां तत्र तृप्तिं स्वाद्गयायाश्चादनन्तरम् ॥

जपं हुतं तथा दानं यन्दनं च तत्र क्रिया ।

सालग्रामसमीपे तु सर्वं कीटिगुणं भवेत् ॥

ध्यात्वा कमलपत्राच्च सालग्रामशिलोपरि ।

पौरुषेण तु शक्तेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥

अनुष्टुभस्य सूक्तस्य त्रिष्टुबम्बास्य देवता ।

पुरुषो यो जगद्बीजमृषिर्नारायणः स्मृतः ॥

प्रथमां विन्ध्यसेहामि द्वितीया दक्षिणे करे ।

• तृतीयां वामपादे तु चतुर्थीं दक्षिणे तथा ।

पञ्चमीं वामजानोऽनु षष्ठीं वै दक्षिणे तथा ।

सप्तमीं वामकट्या तु अष्टमीं दक्षिणेऽपि च ॥

नवमीं नाभिदेगे तु दशमीं हृदि विन्ध्यसेत् ।

एकादशीं कण्ठदेगे द्वादशीं वामयाहुके ॥

तयोदशीं दक्षिणे तु व्यासदेगे चतुर्दशीम् ।

अष्टौ पञ्चदशीं मूर्ध्नि षोडशीं चैव विन्ध्यसेत् ॥

एव न्यासविधिं कृत्वा पद्यादध्यानं समाचरेत् ।

सहस्रार्कप्रतीकागद्वन्द्वर्पायुतसन्निभम् ॥

युवानं पुण्डरीकाक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।

पीनहृत्तायतैर्दोर्भिद्यतुभिर्भूषणान्वितैः ॥

चक्रं पद्मं गदां शङ्खं विभ्राणं धीतवाससम् ।

शक्तपुष्पानुलेपश्च रत्नहस्तपदाम्बुजम् ॥

सुस्निग्धनीलकुटिलकुन्तलैरुपशोभितम् ।

त्रिधा भूम्या समाक्षिप्तपार्श्वं ध्यात्वा समर्चयेत् ॥

यथात्मनि तथा देवं न्यासकर्म समाचरेत् ।

आद्यया वाहनं विष्णोरासनं च द्वितीयया ॥

तृतीयया च तत्पाद्यं चतुर्थार्घ्यं निवेदयेत् ।

पञ्चम्याचमनीयं तु दातव्यं च ततः क्रमात् ॥

षष्ठ्या स्नानन्तु सप्तम्या वस्त्रमप्युपवीतकम् ।

अष्टम्या चैव गन्धन्तु नवमग्राद्यं सुपुष्पकम् ॥

दशमया धूपकाञ्चैवमेकादश्या च दीपकम् ।

द्वादश्या च त्रयोदश्या चक्रं दिव्यं निवेदयेत् ॥

चतुर्दश्या नमस्कारं पञ्चदश्या प्रदक्षिणम् ।

षोडश्या शयनं दत्त्वा शेषकर्म्म समाचरेत् ॥

स्नानवस्त्रोपवीतेषु चरी चाचमनं चरेत् ।

हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशाज्याहुतीः क्रमात् ॥

तथैवाज्येन होतव्यं ऋद्धिः पुष्पाञ्जलिं चरेत् ।

तच्च सर्वं जपेत् सदाः पौरुषं सूक्तमुत्तमम् ॥

कृत्वा गार्ध्याङ्गिकस्नानं मूर्ध्नि पुण्ड्रधरस्ततः ।

नित्यां सन्ध्यामुपास्याथ रविमण्डलमध्यगम् ॥

हरिं ध्यायन्न गदः स्यादेनसः शुचिरित्यूचा ।

सावित्रीं च जपेत्तिष्ठन् प्राणानायामप्र पूर्वतः ॥

सौरेण चानुवाकेन उपस्थानजपं तथा ।

आत्मानं च परीक्षाय दर्भान्तरपुटाञ्जलिम् ॥

दक्षिणाङ्गे तु विन्यस्य जपयज्ञाप्तये बुधः ।

सवप्राह्वतिः सप्रणवां गायत्रीं तु जपेत्तदा ॥

शक्त्या च चतुरो वेदान् पुराणं वैष्णवं जपेत् ।

चरितं रघुनाथस्य गीतां भगवतो हरेः ॥

ध्यायन्वै पुण्डरीकाक्षं जप्त्वा चाप उपसृजेत् ।

पूर्ववत्तर्पयेद्देवं तैकुण्ठपार्षदं तथा ॥

देवानृषीन् पितृन् चैव तर्पयित्वा तिलोदकैः ।

निष्पीड्य वस्त्रमाचम्य गृहमाविश्य पूर्ववत् ॥

पूजयित्वाच्युतं भक्त्या पौरुषेण विधानतः ।

दैवं भूतं पैतृकं च मानुषञ्च विधानतः ॥

प्रीतये सूर्ययज्ञस्य भोक्तुर्विष्णोर्यजेत्ततः ।

वैशुण्ठं वैष्णवं ह्रीमं पूर्वमनुहुयात्तदा ॥

चतुर्विधेभ्यो भूतेभ्यो बलिं पद्यादिनिक्षिपेत् ।

क्षारि गोदोहमात्मन्तु तिष्ठेदतिधिवाञ्छया ॥

भोजयेद्यागतान् काले फलमूलोदनादिभिः ।

महाभागवतान् विप्रान् विगेषेणैव पूजयेत् ॥

मधुपर्कप्रदानेन पादार्घ्याचमनादिभिः ।

गन्धैः पुष्पैश्च ताम्रं लघूँपैर्दोषैर्निवेदनेः ॥

ब्रह्मासने निवेगैश्च पूजयेच्छ्रद्धयान्वितः ।

सहस्रं पूजिते विप्रे महाभागयतोत्तमे ॥

षष्टिर्वर्षसहस्राणि हरिः संपूजितो भवेत् ।

मोहादनर्धयेद्यमु महाभागयतोत्तमम् ॥

कीटिजन्मार्जितात्पुण्यादुन्मथ्यते नात्र संशयः ।
 गृहे तस्य न चाग्राति शतवर्षाणि केशवः ॥
 सुखं हि सर्वदेवानां महाभागवतीत्तमः ।
 तस्मिन् सम्पूजिते विप्रे पूजितं स्यान्नगन्त्रयम् ॥
 अर्घ्यपञ्चकतत्त्वज्ञः सत्त्वसंस्कारसंस्कृतम् ।
 नवभक्तिसमायुक्तो महाभागवतः श्रुतः ॥
 काले समागते तस्मिन् पूजिते मधुसूदन ।
 क्षणादेव प्रसन्नः स्याद्दीप्सितानि प्रयच्छति ॥
 महाभागवतानाञ्च पिवेत्पादोदकं तु यः ।
 गिरसा वा श्रेष्ठतया सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 यस्मिन् कस्मिन् हि वसिते महाभागवतीत्तमे ।
 अपेक्षकत्वात्तद्वया तद्देशस्तीर्थसंश्रितः ॥
 भोजयित्वा महाभागान् वैष्णवान्तिथौनपि ।
 ततो बालसुहृद्वृद्धान् बान्धवांश्च समागतान् ॥
 भोजयित्वा यथा शक्त्या यथाकालं जितक्षुधः ।
 भिक्षां दद्यात् प्रयत्नेन यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥
 शूद्रो वा प्रतिलोमो वा पथि श्रान्तः क्षुधातुरः ।
 भोजयेत्तं प्रयत्नेन गृहमभ्यागती यदि ॥
 पापण्डुः पतितो वापि क्षुधार्त्तो गृहमागतः ।
 नैव दद्यात् स्वपक्ताच्च माम मेव प्रदापयेत् ॥
 स्वशक्त्या तर्पयित्वैवमतिथौनागतान् गृहे ।
 सम्यह्निवेदितं विष्णोः स्वयं शुद्धीत वाग्यतः ॥
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च समागच्छन् वरिणा ।
 विष्णोरभिमुखं पीठे हेमदिग्धे कुशोत्तरे ॥

प्राग्वा प्रत्यङ्मुखा वापि जान्वीरन्त करः शुचि ।
 षट्ङ्मुखो वा पैत्रे तु समासीताभिपूजितः ॥
 वशतालादिपत्रैस्तु कृतं वसनमश्रम च ।
 कपालमिष्टकं वापि वर्णं दृश्यमयं तथा ॥
 चर्मासनं शुष्ककाष्ठं खलं पर्यङ्गमेव च ।
 निपिहदा तु पीठं च दान्तमस्थिमयञ्च तत् ॥
 दग्धं परावितं तालभायसञ्च विवर्जयेत् ।
 विभीतकन्तिन्दुकञ्च करञ्च व्याधिघातकम् ॥
 भस्मातकं कपित्थं च हिन्तालं शिथुमेव च ।
 निपिहतरो ह्येते सर्वकर्मसु गर्हिताः ॥
 शवदारुमये पीठे समासीत कुशोत्तरे ।
 पीठत्वलाभे सौम्ये स्यात् कुवले कुशविष्टरम् ॥
 चतुरस्रं त्रिकोणं वा वर्जुलञ्चाद्वचन्द्रकम् ।
 वर्णानामानुपूर्वेण मण्डलानि यथाक्रमात् ॥
 म्वलङ्कृते मण्डलेऽस्मिन् विमलं भाजनं न्यसेत् ।
 स्वर्णं रोम्यं च काश्यं वा पर्णं वा शास्त्रचोदितम् ॥
 चतुःपट्टिफलं काश्यं तदर्थं पादमेव वा ।
 गृहिणामेव भोज्यं स्यात् ततो हीनन्तु वर्जयेत् ॥
 पद्माग्रपद्मपत्रे तु गृही यद्येन वर्जयेत् ।
 यतीनाञ्च वनम्यानां पितृणाञ्च शुभप्रदम् ॥
 यटाग्रत्याकं पर्णानि कुम्भीतिन्दुकयोस्ताथा ।
 एरुतानविश्वेषु कीमिदारफरञ्चके ॥
 भस्मातकाग्रपर्णानां पर्णानि परिवर्जयेत् ।
 मोचागर्भपलाशं च वर्जयेत्तु सर्वदा ॥

मधूकं कुटजं त्रास्यजम्बू च मुदुम्बरम् ।
 मातुलङ्गं पनसं च मोचाचर्मदलानि च ॥
 पालावयवर्णं शीपणं शुभानीमानि भोजने ।
 यथाकालोपपन्ने तु भोजनं हृतसंस्मृतम् ॥
 पत्रादिभिर्दत्तवस्तु वास्तुदेवार्पिते शभे ।
 गायत्र्या मूलमन्त्रेण संग्रोह्य शुभवारिण्या ॥
 ऋतसत्याभ्यामिति च मन्त्राभ्यां परिपेक्षयेत् ।
 अन्नरूपं विराजं सन्ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ॥
 ध्यात्वा हतपद्मजं विष्णुं सुधांशुसदृशद्युतिम् ।
 अङ्गुलीकृतपादपद्मपाणिं वै दिव्यभूषणम् ॥
 मनसैवार्चयित्वाथ मूलमन्त्रेण यैष्णवः ।
 पादोदकं हरे पुण्यं तुलसीदलमिञ्चितम् ।
 अमृतोपस्तरणमसीति मन्त्रेण प्राशयेत् ॥
 उद्दिश्यैव हरिं प्राणान् जुहुयात् सद्यतं हविः ॥
 अन्नलाभे तु होतव्यं शाकमूलफलादिभिः ।
 पञ्चप्राणाद्या हुतयो मन्त्रैस्तैर्जुहुयाच्चरः ॥
 अद्वायां प्राणेनिष्ठेति मन्त्रेण च यथाक्रमात् ।
 तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैः प्राणायामेति यजेद्दिवि ॥
 मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरपानायामेत्यनन्तरम् ।
 कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैर्वरुणायामेत्याहुतिं ततः ॥
 कनिष्ठतर्जन्यङ्गुष्ठैरुदानायामेति वै यजेत् ।
 समानायामेति जुहुयात्सर्वैरङ्गुलिभिर्द्विजः ॥
 अयमग्निर्वैश्वानरिरित्यात्मानमनन्तरम् ।
 शतमष्टोत्तरं मन्त्रं मनसैव जपेत्ततः ॥

- ध्यायन् नारायणं देवं भुञ्जीयात् तु यथासुखम् ।
 वक्त्रादपादयन् ग्रासं चिन्तयन्मधुसूदनम् ॥
 नासनारूढपादसु न वेष्टितशिरास्तथा ।
 न स्नन्दयन् न च हसन् वह्निर्नाप्यवलोकयन् ॥
 नास्मीयान् प्रलपन् जल्पन् वह्निर्जानुकरो न च ।
 न वादकोपितनरः पृथिव्यामपि वा न च ॥
 न प्रसारितपादश्च नीत्सङ्गलतभाजनः ।
 नास्मीयाद्वायं या सार्धं न पुत्रैर्वापि विद्वलः ॥
 न शयानो नातिसङ्गो न विमुक्तशिरोरुहः ।
 अन्नं वृथा न विकिरन् निष्ठीवन् नातिकाक्षया ॥
 नातिशब्देन भुञ्जीत न वस्त्रार्थोपवेष्टितः ।
 प्रगृह्य पात्रं हस्तेन भुञ्जीयात् पेटके यदि ॥
 चपले पुटके वापि पिवेशोयं द्विजोत्तमः ।
 तप्तं वाप्यथ वा क्षीरं पानकं वापि भोजने ॥
 वक्त्रेण सान्तर्धानेन दन्तमन्येन वा पिवेत् ।
 ग्रासगेयं नचाश्नीयात्पीतगेयं पिवेच्च तु ॥
 शाकमूलफलादीनि दन्तच्छिन्नं न खादयेत् ।
 उद्धृत्य वामहस्तेन तोयं वक्त्रेण यः पियेत् ॥
 स सुरां वै पिवेद्वाक्ता सद्यः पतति रौरवे ।
 शब्देनाप्येव पीत्वा शब्देन दधिपायसे ॥
 शब्देनाप्यरसं क्षीरं पीत्वेय पतितो भवेत् ।
 प्रत्यक्षनयणं गुप्तं क्षीरं च नयणान्वितम् ॥
 दधि जम्बेन मच्छीतं सुरापानसमं मृतम् ।
 आरन्धनरसं तदक्षदेवानार्पितं हृत् ॥

आसनेन तु पात्रेण नेव दद्याद्दृष्टादिकम् ।
 मोच्छिष्टं दृतमादद्यात् पैटके भोजने विना ॥
 तथैव तु पुरोडाशं दृषदाव्यञ्ज माक्षिकम् ।
 पानीयं पायसं चीरं दृतं लवणमेव च ॥
 हस्तदत्तं न गृह्णीयात्तुल्यं गोमांसभक्षणम् ।
 अपूपं पायसं मांसं यावकं लसरं मधु ॥
 केवलं यो व्रथाश्रति तेन भुक्तं सुरासमम् ।
 करञ्जं मूलकं शीघ्रं लशुनं तिलपिष्टकम् ॥
 तालास्थि ज्वेतस्तन्ताकं सुरापानसमं क्षृतम् ।
 अन्यच्च फलमूलाद्यं भक्ष्यं पानादिकञ्च यत् ॥
 स्रक्चन्दनादि ताम्बूलं यो मुहूर्त्ते हर्यनर्पितम् ।
 कल्पकोटिसहस्राणि रेतोविष्णुमूत्रभाग् भवेत् ॥
 तस्मात्सर्वं सुविमलं हरिभुक्तं यथोक्तवत् ।
 स पवित्रेण यो भाङ्क्ते सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
 ध्यायन् नारायणं देवं वाग्यतः प्रयतात्मवान् ।
 भुक्त्वावनतिद्वयैव प्राशयेदम्बु निर्मलम् ॥
 अमृतापिधानमसौतिमन्त्रेण कुशपाणिना ।
 किञ्चिदन्नमुपादाय पीतशेषेण वारिणा ॥
 पैटकेन तु तीर्थेन भूमौ दद्यात्तदर्थिनाम् ।
 रौरवे नरके घोरि वसतां क्षुत्पिपासया ॥
 तेषामन्नं सौदकञ्च अघ्नय्यमुपतिष्ठतु ।
 इति दध्णोदकं तेषां तस्मिन्नेवासने स्थितः ॥
 प्रक्षाल्य हस्तौ पादौ च वक्त्रं संशीघ्रं वारिभिः ।
 द्विराघ्न्य विधानेन मन्त्रेण प्राशयेत्तत्तन् ॥

पीत्वा मन्त्रजलं पश्चादाचम्य हृदयाम्बुजे ।

राममिन्द्रीवरश्यामं चक्रशङ्खधनुर्धरम् ॥

युवानं पुण्डरीकाक्षं ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ।

समासीनः सुखांसने वेदमध्यापयेत्ततः ।

सन्धिस्थानं यांसु शास्त्रं वा स्नेहाद्वा धर्मसंहिताम् ।

इतिहासपुराणं वा कथयेच्छृणुयाच्च वा ।

रवावस्तङ्गते सन्ध्यां वह्निः कुर्वीत पूर्ववत् ॥

वह्निः सन्ध्या शतगुणं गोष्ठे शतगुणं तथा ।

गङ्गाजले सहस्रं स्यादनन्तं विष्णुसन्निधौ ॥

उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां जप्त्वा जपत्रं समाहितः ।

पूर्ववत् पूजयेद्दिष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥

अष्टाक्षरविधानेन निवेगैरवन् समाहितः ।

सायमीपासनं कृत्वा वैष्णवं होममाचरेत् ॥

ध्यात्वा यज्ञमयं विष्णुं मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ।

तिलव्रीह्याजत्रचरुभिस्तैकेनापि वा यजेत् ॥

वैश्वदेवं भूतबलिं कृत्वा दत्त्वा च आचमेत् ।

गव्यायां विन्यसेद्देवं पर्यङ्गे समलङ्कृते ॥

सवितानि गन्धपुष्पधूपैरामीदिते शुभे ।

शाययित्वा च देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम् ॥

द्विरक्षतगर्भसूक्तेन नासदासीदनेन च ।

कृत्वा पुष्पाञ्जलिं पश्चादुपचारैः समर्चयेत् ॥

त्रिये जात इत्यथैव ध्रुवसूक्तेन च द्विजः ।

दीपैर्नीराजनं कृत्वा पश्चादप्यं निवेदयेत् ॥

सूर्याससा यमनिकां विन्यस्याथ समाहितः ।

द्वादशार्णं महामन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम् ॥
 अन्ते च शङ्खचक्राद्यैर्दिक्षु रक्षां सुविन्यसेत् ।
 स्तोत्रैः सुत्वा नमस्कृत्वा पुनः पुनरनन्तरम् ॥
 वैष्णवैश्च सुद्विजैश्च भुञ्जीयादर्पितं हरैः ।
 आचम्याग्निसुपसृश्र सभासीनम्बुं वाग्वतः ॥
 ध्यायन् हृदि शुभं मन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम् ।
 शेषाहिंशायिनं देवं मनसैवार्चयेत्ततः ॥
 शयीत यमशयप्रायां विमले शुभमण्डले ।
 ऋतौ गच्छेद्धर्मपत्नीं विना पञ्चसु पर्वसु ॥
 पुत्रार्थं चेतु शुग्मासु स्त्रीकामौ विषमासु च ।
 न आदिवसे चैव नोपवासदिने तथा ॥
 नाशुचिर्मलिनो वार्षि न चैव मलिनां तथा ।
 न क्रुद्धां न च क्रुद्धः सन् न रोगी नच रोगिणीम् ॥
 न गच्छेत् क्रूरदिवसे मघामूलहयोरपि ।
 ब्राह्मे मुहूर्ते ण्वाय आचामेव्यतातवान् ॥
 यती च ब्रह्मचारी च वनस्थो विधवा तया ।
 अजिने कम्बले वापि भूमौ स्वप्यात् कुशोत्तरे ॥
 ध्यायन्तः पद्मनाभं तु शयीरन् विजितेन्द्रियाः ।
 अर्पयेद् वार्चयेद्दिणुं त्रिकालं यदयान्विताः ॥
 आचरेयुः परं धर्मं यथाहृत्यनुसारतः ।
 प्रातः कृष्णं जगन्नाथं कीर्तयेत् पुण्यनामभिः ॥
 शौचादिकन्तु यत्कर्म पूर्वोक्तं सर्वमाचरेत् ।
 नैमित्तिकविशेषेण पूजयेत् पतिमव्ययम् ॥
 तत्काले तु तन्मूर्ते रत्नं सुनिभिः श्रुतम् ।

प्रसुप्ते पद्मनाभेतु नित्यं मासचतुष्टयम् ॥
 द्रोण्यान्दोलायामपि वा भक्त्या संपूजयेद्दिभुम् ।
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्गे शयान रमया सह ॥
 नीलनीमूतसङ्घाश सर्वालङ्कारसुन्दरम् ।
 कौस्तुभोज्ञासिततनु वीजयन्त्या विराजितम् ॥
 लक्ष्मीघनकुचस्पर्शशुभोरक्त सुवर्चसम् ।
 ध्यात्वैव पद्मनाभन्तु द्वादशार्णेन नित्यम् ॥
 पूजयेद्ब्रह्मपुष्पाद्यै स्त्रिसन्ध्यास्तपि वैष्णव ।
 निवेद्य पायसान्नं तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं तत ॥
 सहस्रं शतवार वा ह्य मन्त्र जपेत्सुधी ।
 द्वादशार्णमनुर्ध्वं जलान्ज्येन तिसैद्य वा ॥
 केवलं चरुणा वापि शुश्रूयात्प्रतिवासरम् ।
 अध शायी ब्रह्मचारी सर्वभोगविवर्जित ॥
 वार्षिकांश्चतुरो मासान् एवमभ्यर्च्य केशवम् ।
 बोधयित्वाथ कार्त्तिक्या दद्यात् पुष्पाण्यनेकम् ॥
 साजैरसितै पायसेन मधुना च सहस्रम् ।
 मूलमन्त्रेण शुश्रूयात् सूक्तैश्चावभृथं तत ॥
 सहस्रनामभि कृत्वा दद्यादर्पणमेव च ।
 गृहं गत्वाथ देवेशम् पूजयित्वा यथाविधि ॥
 भोजयेद्द्वैष्णवान् विमान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 शक्तपक्षे नभोमासि द्वादशरा वैष्णव शुचिः ॥
 पवित्ररोपणं कुर्यान्नाभिमात्रायतं न्यसेत् ।
 तथा वचसि पर्यन्तं सहस्रस्तान्तव स्मृतम् ॥
 कुशयन्त्रिसहस्रन्तु पादान्तं विन्यसेत्तत ।

सौवर्णीं राजतीं मूलां शतयन्त्रियुतां न्यसेत् ॥
 मृणालतान्तवं पश्चात् पुष्पमालां ततः परम् ।
 अतमौक्तिकहाराणि नानारत्नमयान्यपि ॥
 उपोथ्यैकादर्शीं तत्र रात्रौ जागरणान्वितः ।
 अभ्यर्चयेज्जगन्नाथं गन्धपुष्पफलादिभिः ॥
 नीत्वा रात्रिं नर्तकाद्यैः प्रभाते विमले नदीम् ।
 गत्वा स्नात्वा च विधिना तर्पयित्वेशमर्चयेत् ॥
 सर्वं च वैष्णवैः कृत्तैर्मध्वाज्यतिलपायसैः ।
 हुत्वा दत्त्वा दशार्णेन सहस्रं जुहुयात्ततः ॥
 पश्चादारोपयेद्विष्णो पवित्राणि शुभानि वै ।
 पयस्य सोम इति च जपन् सुक्तं सुपावनम् ॥
 निवेदयेत्पवित्राणि तद्या विष्णोर्यथानमात् ।
 मन्दिरं कुशयोक्तेन वेष्टयन् परमात्मनः ॥
 वितानपुष्पमालादौ रत्नहस्त्य च सर्वतः ।
 सहस्रं द्वादशार्णेन भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ॥
 अयोपनिषदुक्तानि पञ्चसुक्तान्यनुब्रूयात् ।
 त्वेह यत्पीतमित्यादि जपन् पुष्पाञ्जलीनतः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात् स्वयं कुर्वीत पारणम
 शक्त्या वा सौत्सवं कुर्याच्चिरात् वैष्णवोत्तमः ॥
 प्रत्यहमेव कुर्वीत पवितारोपणं हरेः ।
 कृतुकोटिसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्वसंग्रहः ॥
 तत्र दुर्भिक्षरोगादिभयं नास्ति कदाचन ।
 संप्राप्ते कात्तिके मासे सायाह्ने पूजयेद्जरिम् ॥
 हस्त्यैः पुष्पैश्च जातीभिः कीमनैः सुगन्दीधनैः ।

अर्चये द्विष्णुं गायत्र्यानुवाकैर्वैष्णवैरपि ॥
 पावमान्यैश्च तन्मांसं भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥
 अष्टाविंशति वा शक्त्या दद्याद्दीपान् सुपालिकान् ।
 सुवासितेन तैलेन गवाजीनायवा हरेः ॥
 अष्टोत्तरशतं नित्यं तिलहोमं समाचरेत् ।
 मनुना वैष्णवेमापि गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा ताभ्यामेव तदा विभोः ।
 हविष्यं मोदकं शुद्धं नक्तं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 तैलं गुक्तं तथा मांसं निष्पापान्माक्षिकं तथा ।
 चणकानपि माषांश्च वर्जयेत्कार्तिकेऽहनि ॥
 भोजयेद्वैष्णवान् विप्रान् नित्यं दानादिशक्तयः ।
 अन्ते च भोजयेद्विप्रान् दक्षिणाभिश्च तीर्षयेत् ॥
 एवं संपूज्य देवेशं कार्तिके क्रतुकोटिभिः ।
 पुण्यं प्रापयानघो भूत्वा विष्णु लोके महीयते ॥
 दशमीमिश्रितां त्यक्त्वा वेलायामरुणीदये ।
 उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादशीं वापि वैष्णवः ॥
 स्नात्वामलकया नदरां तु विधानेन हरिं यजेत् ।
 सुगन्धकुसुमैः शुभ्रैरुपचारैश्च सर्वशः ॥
 रात्रौ जागरणं कुर्यात् पुराणं संहितां पठेत् ।
 जागरेऽस्मिन्नगत्तथैर्हर्मानास्तीत्य वैष्णवः ॥
 पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्रात्समाहितः ।
 ततः प्रभातसमये तुलसीमिश्रितैर्जले ॥
 स्नात्वा सन्तर्प्य देवेशं तुल्यस्या मूलमन्त्रतः ।

इत्येन वा विष्णुसूक्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलींस्ततः ॥
 तथैव जुहुयादाजगं मन्त्रेणैव शतं ततः ।
 पायसाद्यं निवेद्येति ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥
 ध्यायन् कमलपत्राद्यं स्मर्यं भुञ्जीत वाग्यतः ।
 अहःशेषं समानीय पुराणं वाचयन् बुधः ॥
 सायाह्ने समनुप्राप्ते दीलायां पूजयेत्तरिम् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्भस्त्रैर्नानाविधैरपि ॥
 ब्राह्मणस्य तु सूक्तैश्च शनैर्दीप्तां प्रचालयेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्यां गीतवादैश्च प्रबन्धकैः ॥
 एवं संपूजयेद्देवं तस्यां निशि समाहितः ।
 मध्याह्ने पूजयेद्विष्णुं वैष्णवेन समाहितः ॥
 चम्पकैः शतपत्रैश्च करवीरैः शितैरपि ।
 वैष्णवेनैव मन्त्रेण पूजयेत्कमलापतिम् ॥
 न करौन्देति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरिः ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं दद्यात् पुष्पाणि भक्तितः ॥
 तथैव हीमं कुर्यात् तिलैर्ब्रीहिभिरेव वा ।
 सुदध्यन्नं फलयुतं शैवेयं विनिवेदयत् ॥
 दीपैर्नीराजनं कृत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 मन्दवारे तु सायाह्ने तावत्सम्यगुपोषितः ॥
 तिलैः स्नात्वा विधानेन सन्तर्प्य च संनातनम् ।
 नृसिंहवपुषं देवं पूजयेत्तद्विधानतः ॥
 मन्त्रराजेन गायत्र्या मूनमन्त्रेण वा यजेत् ।
 अशुण्डविष्वक्पत्न्यैश्च जातिकुन्दैश्च यूथिकैः ॥
 पशुस्यः पञ्चीयना शक्त्या त्वमग्ने । दुभिरिति च

दद्यात् पुष्पाञ्जलिं भक्त्या मन्त्रेणैव शतं यथा ॥
 आभ्यामेवानुवाकाभ्यां प्रत्यृचं जुहुयाद् द्युतम ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं विस्वपत्नैर्द्वैतान्वितैः ॥
 वैकुण्ठपापैदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 मधुशर्करसंयुक्तानपूपान् मोदकास्तथा ॥
 मण्डकान् विविधान् भक्ष्यान् सूपान् मधुमिश्रितम् ।
 सुवासितं पानकञ्च श्लिष्टिहाय समर्पयेत् ॥
 नृत्य गीतं तथा वाद्यं कुर्यात् पुरतो हरे ।
 भोजयेच्च ततो विप्रान् नव सप्ताथ पञ्च वा ॥
 हर्यर्पितहविष्यान्नं भुञ्जीयाद्वाग्यत स्वयम् ।
 ध्यायेन्मृसिंहं मनसा भूमौ स्वप्राञ्जितेन्द्रिय ॥
 एव शनिदिने देवमभ्यर्च्य नरकेशरिम् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति सोऽग्नमेधायुतं लभेत् ॥
 षष्टिवर्षसहस्रं स पूजा प्राप्नोति केशव ।
 कुलकोटिं समुद्धृत्य वैकुण्ठपुरमाप्नुयात् ॥
 प्राग्यक्षितमिदं गुह्यं पातकेषु मद्दस्त्वपि ।
 अपुत्रो लभते पुत्र मृधनो धनमाप्नुयात् ॥
 पक्षे पक्षे पौर्णमास्यामुदितेऽस्मिन्दिनाकरे ।
 स्नात्वा सपूजयेद्दिष्णु वामन देवमव्ययम् ॥
 समासीन महात्मान तस्मिन् पूर्णेन्दुमण्डले ।
 सन्तर्पयेच्छुभजलैः कुसुमाक्षतमिश्रितैः ॥
 तत्र मूलेन मन्त्रेण पूजयेत् परमेश्वरम् ।
 तुलसीकुन्दकुमुदैरथ पुष्पाञ्जलि चरेत् ॥
 त्वं सोम इति सूक्तेन प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत् ।

पश्चात्तोमं प्रकुर्वीत पायसान्नं सशर्करम् ॥
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं सूक्तेन प्रत्यृचं तथा ।
 अग्निसोमानुवाकेन समिद्धिः पिप्पलैर्यजेत् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम् ।
 वैश्वान् भोजयेत्पद्याप्यायसान्नेन शक्तितः ॥
 स्वयं सुक्ता हविः शेषं शयीत नियतेन्द्रियः ।
 एवं संपूज्य देवेशं पौर्णमास्यां जनार्दनम् ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 मघायामपि पूर्वाह्णे स्नात्वा कृष्णं जलैर्हिजः ॥
 सन्तप्य मूलमन्त्रेण तिस्रमिष्टिवारिभिः ।
 तर्पयित्वा पितॄन्देवानर्चयेदंशुतं ततः ॥
 कृष्णं च तुलसीपत्रैः केतकैः कमलैरपि ।
 शोणितैः करवीरैश्च जपाकुटजपाटलैः ॥
 अस्य वामेति सूक्तैर्न दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरेः ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कृष्णं श्रीतुलसीदलैः ॥
 तथैव जुहुयादग्नी तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ।
 आन्येन पौरुषं सूक्तं मत्सृचं जुहुयात् ततः ॥
 नारायणानुवाकेन उपस्याय जनार्दनम् ।
 सुसंयतैः सौष्ट्वैश्च शाक्यैश्च विनिवेदयेत् ॥
 वैश्वान् भोजयेत्पद्यास्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ।
 तस्यां रात्रौ जपेन्नम्रमयुतं हरिसन्निधौ ॥
 वैश्वैरनुवाकैश्च दत्त्वा पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरे ॥
 एवं संपूज्य देवेशं मघायां वैश्वोत्तमः ।

उद्धृत्य वंशजान् सर्वान् वैष्णव पदमाप्नुयात् ॥
 व्यतीपाति तु संप्राप्ते हयग्रीव जनार्दनम् ।
 पुष्पैश्च करवीरैश्च पुण्डरीकैः समर्चयेत् ॥
 योरधीत्यनुवाकेन प्रत्यृच वै यजेद्बुध ।
 मन्त्रेण च शतं दत्त्वा पथाद्गोमं समाचरेत् ॥
 यवैश्च तण्डुलैर्वापि तिलैः पुष्पैरमापि वा ।
 सन्त्रेणाष्टोत्तरशतं जुहुयाद्वैष्णवोत्तम ॥
 अभूदेकाद्यष्टसूक्तैः प्रत्यृच जुहुयाच्चरुम् ।
 शेष निवेद्य हरये संप्राश्याचमनं चरेत् ॥
 सहस्रशीर्षसूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 शाल्योदनं सूपयुतं विविधैश्च फलैरपि ॥
 गवाज्ज्वेन युतं दत्त्वा दीपैर्निराजयेत्ततः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पद्याहस्त्रिणाभिश्च तोषयेत् ।
 हविष्यन्तु स्वयं भुक्ता भूमो सप्यार्जितेन्द्रिय ॥
 एवं संपूज्य देवेश व्यतीपाति सनातनम् ।
 दशवर्षसहस्रस्य पूजाया फलमाप्नुयात् ॥
 ग्रहणं रविसक्रान्तौ वराहवपुषः हरिम् ।
 कुमुदैरुज्ज्वलैः पद्मैः सुलसीभिः कुरन्दकैः ॥
 अर्चयेद्बभूधरं देवं तन्मन्त्रेणैव वैष्णव ।
 दूरादिहेति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं द्विज ॥
 मन्त्रेण च सहस्रं तु शतं वापि यज्ञेत्तदा ।
 तिलैश्च जुहुयात्तद्वत् सूक्तेन प्रत्यृचं हृतम् ॥
 सूपान्नं क्षमराद्यं च भक्ष्या पुर्या हृतप्रुतान् ।
 नेवेद्यं विनिवेद्येति ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥

एव सपूज्य देवेशं संक्रान्तो ग्रहणे न्हरिम् ।
 कल्पकोटिसहस्राणि विष्णुलोके महीयते ॥
 वैशाखे पूजयेद्राम काकुत्स्थं पुरुषोत्तमम् ।
 सीतालक्ष्मणसंयुक्तं मध्याह्ने पूजयेद्विभुम् ॥
 पुद्गागकेतकीपद्मेरुत्पलेः करवीरकौ ।
 चाम्पेयवकले पद्मां पङ्कजेनैव कारयेत् ॥
 जातयेवाति सूक्तेन कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 सञ्क्षेपेण शतश्लोकां प्रतिश्लोका यजेत्तथा ॥
 पुष्पाञ्जलिं सहस्रं तु मन्त्रेणैव यजेत्तमाम् ।
 त्वमग्न इति सूक्तेन पायसं लुङ्गुयादृचा ॥
 पथ्यामन्त्रेणान्यहोमौ नैवेद्यं पायसं दृतम् ।
 कदलीफल शर्करां च पानकं च निवेदयेत् ॥
 पञ्च सप्त त्रयो वापि पूजनीया द्विजोत्तमाः ।
 सुहृद्यैरन्नपानाद्यैर्गोहिरण्यादिदक्षिणैः ॥
 हविष्यान्नं स्वयं भुक्त्वा पठेद्रामायणं नरः ।
 एव संपन्न विधिवद्वाघवं जानकीसुतम् ॥
 भुक्त्वा भोगान् मनोरम्यान् विष्णुलोके महीयते ।
 लक्ष्मीनारायणं देव भार्गवे वासरे निशि ॥
 अखण्डवित्त्वपत्रैश्च तुलसीशोभलेर्दलैः ।
 अर्चयेन्मन्त्ररत्नेन वामाङ्गस्थत्रिया सह ॥
 चन्दनं क्लृप्तमोपेतहस्त्या च समर्पयेत् ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 मन्त्रद्वयेन पुष्पाणां सहस्रं च निवेदयेत् ।
 त्वमग्न इति सूक्तेन प्रत्युचं कुसुमान् धजेत् ॥

अथ एतद्विलम्बपक्षैर्वा पक्षपक्षैर्घृतेन वा ।

'श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां प्रत्यृचं जुहुयात् ततः ॥

अग्निं न वेति सूक्तेन तिलैर्ब्रह्मिभिरेव वा ।

मन्त्ररत्नेन जुहुयात् सुगन्धवासुमैः शतम् ॥

मण्डकान् क्षीरसंयुक्तान् पायसाक्षं सशर्करम् ।

शाल्यश्च पृषदाज्यं च भक्त्यासौ विनिवेदयेत् ॥

अथर्व विप्रमिथुनान् वांसोऽलङ्कारभूषणैः ।

भोजयित्वा यथाशक्त्या पद्यादुभुञ्जीत वाग्वतः ॥

मन्वन्तरश्चत विष्णुः दुग्धाब्धौ हिमपद्मजैः ।

स पूज्य यद्वाप्नोति तत्फलं भृगुवासरे ॥

एवं स पूज्यमानंस्तु तस्मिन्नहनि वैष्णवे ।

लक्ष्मणा सह हरि साध्यात् प्रत्यक्षं ततश्चणाद्भवेत् ॥

कृष्णाष्टम्या चतुर्दश्या स।यं सन्ध्यासमागमे ।

गोपालपुरुषं कृष्णमर्चयेच्छ्रद्धयान्वित ।

मलिकामालतीकुन्दयूथी कुटजकैतकी ॥

लोभनीपाजुनैर्नागैः कर्णिकारैः कदम्बकैः ।

कोविदारै करवीरै विख्यै रासफोटकैरपि ॥

दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।

ये निशतोति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥

अकिण्ण तुलसीप्रथं प्रत्युत्त पञ्चयेद्धिभुम् ।

श्रीकृष्णाय नमः इति सूक्तनाष्टोत्तर, शतम् ॥

पञ्चायत्याथ हामिन्नु तिल क्षणं च तान्वित ।

समिद्धिः। पिपासैराग्निं मन्त्रेणान्नोच्यते' इत्यादि।

प्राज्ञाभिन्नानि न सन्त्याय नन्वशास्त्रात्तरं मतम् ।

६५ नामभिः केशवाद्यैश्च चरुं पद्याद् घृतप्लुतम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पृथग्दाजत्रं भृतं तथा ।
 शुद्धोदकं सर्पिषाक्तं भक्ष्याणि विविधानि च ॥
 क्षीरान्नं शर्करोपेतं नैवेद्यञ्च समर्पयेत् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पद्यात् स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 एवमभ्यर्च्य गोविन्दं कृष्णाष्टम्यां विधानतः ।
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥
 द्वयोरप्यनयोः श्रीगं कूर्मरूपं समर्चयेत् ।
 ससागरां महीं सर्व्वा लभते नात्र संशयः ॥
 अर्चयेन्मूलमन्त्रेण गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 अर्चयित्वा विधानेन हविषं ज्यञ्जनैर्घृतम् ॥
 सुदीर्घयन्त्रराजान् सूपघृतमियान् निवेदयेत् ।
 अहं यवेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 सहस्रं मूलमन्त्रेण पजयेत्तुलसीदलैः ।
 तिलमित्यैश्च पृथुकै जुहुयादव्यवाहने ॥
 प्रयद् इति छत्राभ्यां नासदामीत्यनेन च ।
 मन्त्रेणाजत्रं सहस्रन्तु जुहुयादवैष्णवोत्तमः ॥
 भोजयेदवैष्णवान् भक्त्या विशेषेणार्चयेद्गुरुम् ।
 कौर्मं तु शतवर्षन्तु समभ्यर्च्य विधानतः ॥
 अत्राप्यर्चनमात्रेण तत्फलं समवाप्नुयात् ।
 मधुशुक्लप्रतिपदि केशवं पूजयेद्दहजः ॥
 स्नात्वा मध्याह्नसमये करवोरैः सुगन्धिभिः ।
 अग्निमील इत्याद्येन प्रत्यृचं कुसुमेर्यजेत् ॥
 मन्त्ररत्नेन वाभ्यर्च्य चरुपायसद्दीमकृतं ।

ईले द्यविति षक्ते न यदिन्द्राग्नीत्यनेन च ॥
 विष्णुसूक्तैश्च जुहुयाद्गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।
 अपूपान् कटकाकारान् शाल्यन्नं घृतसंयुतम् ॥
 फलैश्च भक्ष्यभोजीय नैवेद्यं विनिवेदयेत् ।
 भोजयेद्ब्राह्मणान् शक्त्या दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ।
 सायं संवत्सरं तत् सम्यक् स पूजयेद्हरिम् ।
 • सर्वान् कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ॥
 तस्मिन्नवभ्यां शक्ते तु नक्षत्रे दितिर्देवते ।
 तत्र जातो जगन्नाथो राघवः पुरुषोत्तमः ॥
 तस्मिन्नुपोष्य मध्याह्ने स्नात्वा सभ्यां विधानतः ।
 तर्पयित्वा पितॄन् देवानर्चयेद्ब्राह्मणं हरिम् ॥
 षडक्षरेण मन्त्रेण गन्धमाल्यानुलेपनैः ।
 अभ्यर्च्य जगतामैशं जपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 शान्तिं शारङ्गं पुराणञ्च नाम्नां विष्णोः सहस्रकम् ॥
 पावमानं विष्णुसूक्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 रामायणशतश्लोका दद्यात् पुष्पाक्षि वैष्णव ॥
 सशर्करं पायसाद्यं कपिलाघृतसंयुतम् ।
 रम्भाफलं पानकञ्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ॥
 पीतानि नागपर्णानि स्निग्धपूगीफलानि च ।
 कर्पूरेण च संयुक्तं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ॥
 दोषान्नीराजयेद्भक्त्या नमस्कृत्य पुनः पुनः ।
 प्रीतये रघुनाथस्य कुर्याद्दानानि शक्तितः ॥
 षडक्षरेण साहस्रं तिलैर्वा पायसेन वा ।
 कर्मलैर्विल्वपत्रैर्वा घृतेन जुहुयात्ततः ॥

अस्य वामेति सूक्तेन समिद्धिः पिप्पलस्य तु ।
 वैकुण्ठपापैदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 रात्रौ जागरणं कुर्यात्तद्विद्वियामं समर्चयेत् ।
 प्रभाते विमले चापि ततो भरतजन्मनि ॥
 तृतीयेऽहनि मध्याह्ने सौमित्रेर्जन्मवासरे ।
 सानुजं जगतामीशमर्चयेत् पूर्ववद्विजः ॥
 पूजां पुण्याञ्जलिं होमं, जपं ब्राह्मणभोजनम् ।
 अविच्छिन्नं तथा कुर्यादग्निहोत्रं त्रिवासरम् ॥
 एवं विराजं कुर्वीत राघवाणां विधानतः ।
 महोत्सवं जन्मभेषु प्रत्यब्दं चैत्रमासिके ॥
 चतुर्थेऽहनि तथा नद्यां कुर्याद्वभृतं द्विजः ।
 वैष्णवैरनुवाकैश्च रामनामभिरिव च ॥
 चरितं रघुनाथस्य जपन्नवभृतं, चरेत् ।
 देवान् पितॄन् च सन्तर्प्य गृहं गत्वा च वैश्वभुम् ॥
 कुर्याद्वभृतेष्टिञ्च चरुणा पायसेन वा ।
 अस्य वामेति सूक्तेन परोमालेत्यनेन च ॥
 प्रत्यृचं जुहुयात्पथान्मन्त्रेण शतसंख्यया ।
 हुत्वा समाप्य होमन्तु शेषं सम्प्राप्तयेच्चरुम् ॥
 आचम्य पूजयेद्देवं वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 स्वयं भुञ्जीत तद्रात्रौ वृद्धशायी समर्पितः ॥
 एवं द्वादशभिः पूजयेच्चैवावभिके तथा ।
 पटिवर्धसहस्राणि श्वेतक्षीपनिवासिनम् ॥
 संपूज्य यदवाप्नोति तदेवात्र समश्रुते ।
 यज्ञायुतशतं लब्ध्वा विष्णुलोके महीयते ॥

तस्यैव पौर्णमास्याच्च शीताशी रुदये तथा ।

• स्नात्वा सपूजयेद्देव माधव रमया सह ॥

शुद्धजाम्बूनदप्रस्थं कन्दर्पशतसन्निभम् ।

लक्ष्म्या सह समासीन विमले हेमपद्मे ॥

चन्दनेन सुगन्धेन करवीराञ्जपद्मे ।

कर्पूरकुङ्कुमोपेतचन्दनेन च पूजयेत् ॥

तन्मन्त्रमन्तरत्नाभ्यामाधव विधिना यजेत् ।

• मण्डकान् चीरस युक्तान् शान्धनं घृतसंयुतम् ॥

क्षणरम्भाफलैर्जुष्टं नैवेद्य विनिवेदयेत् ।

अस जीवत्व इत्यादि पट्सूक्तैः कसुमैर्यजेत् ॥

मन्त्रेणाष्टोत्तरशत कोमलैः सुलसीदलैः ॥

स पूज्य होम कुर्वीत साजीवन चरुणा ततः ।

विहीभोतोरित्यनेन सूक्तेन प्रत्यच द्विज ।

कमलैर्मिल्खपलैर्वा मन्त्रेणाष्टोत्तर शतम् ॥

हुत्वाथ पौरुष सूक्तं श्रीसूक्तं जुहुयाद्द्विज ।

सहस्रनामभिः सुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥

हुतशेषं स्वयं भुङ्क्ता भूमौ स्वप्याञ्जितेन्द्रियः ।

एव स पूज्य देवेश माधव्या मधुसूदनः ॥

सर्वान् कामानवाप्नोति हरिसायुज्यमाप्नुयात् ।

वैशाखां पौर्णमास्यान्तु मध्याह्ने पुरुषोत्तमम् ॥

अर्चयेद्रक्तकमले रुत्पले पाटलेरपि ।

क्रीतेरकरवीरैश्च गायत्र्या विष्णुसर्जया ॥

दध्यग्रं फलसंयुक्तं पायसञ्च निवेदयेत् ।

प्रत्युच चेद्विष सूक्तैः प्रत्युचं जुहुयात्ततः ॥

साराष्ट्रे द्वेति सूक्तेन दीपैर्निराजयेत्ततः ।
 शक्त्या विमान् भोजयित्वा पूजयेद्देशिकं तथ्य ॥
 तस्मिन् सम्पूजितो देवः प्रत्यक्षस्तत्क्षणादभवेत् ।
 शयने भोजयेद्दिण्णुं पूजयेच्छ्रद्धयान्वितः ॥
 कुशप्रसूनदूर्वाग्रपुण्डरीककदम्बकैः ।
 मूलमन्त्रेण श्रीविण्णुं गायत्र्या च समर्चयेत् ॥
 सत्येनोत्तमसूक्तेन ऋग्भिः पुष्पाञ्जलिं यजेत् ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं तुलसीपल्लवैस्तथा ॥
 पद्याद्दीपं प्रकुर्वीत विण्णुसूक्तैः सुपायसम् ।
 मन्त्ररत्नेन पुहुयादाज्यमष्टोत्तरं शतम् ॥
 सशर्करं पायसान्नमपूपान्वित्त्रिवेदयेत् ।
 विग्वजितेति सूक्तेन कुर्यान्नीराजनं ततः ॥
 भोजयेद्दैत्यवान् विमान् पूजयेच्च विशेषतः ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ॥
 प्राजापत्यर्चसंयुक्ता नभःकृष्णाष्टमी यदा ।
 नभस्यैव भवेत्सातु जयन्तो परिकीर्त्तिता ॥
 तस्यां जातो जगन्नाथः केशवः कसमर्दनः ।
 तस्मिन्नुपौष्य विधिवत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 अष्टमी रोहिणीयोगो मुहूर्ते वा दिवानिशम् ।
 मुख्यकाल इति ख्यातस्तत्र ज्ञातः खयं हरिः ।
 मासहये यद्यलामे योगे तस्मिन् दिवा निशि ॥
 नवमो रोहिणीयोगः कर्त्तव्या वैष्णवैर्द्विजैः ।
 रात्रियोगस्तु बलवान् तस्यां जातो जनार्दनः ॥
 तिलेन वै भवान्ते च पारणा यत्र चीर्यते ।

यामत्रयवियुक्तायां प्रातरेव हि पारणा ॥

• पूर्वदुर्नियमं कुर्यादन्तर्धानपूर्वकम् ।

प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् कृष्णमब्जम् ॥

पङ्कजरेण मन्त्रेण धालकृष्णतनुं हरिम् ।

शुक्लपुष्पससीपत्रैरर्चयेच्छ्रद्धयान्वितः ॥

दुग्धं क्षीरं शर्कराञ्च नवनीतं निवेदयेत् ।

सहस्रमयुतं वापि जपेन्नन्तं पङ्कजरम् ॥

श्याजत्रं अहुयादङ्गौ कृष्णमन्त्रेण पायसम् ।

सहस्रं शतवारं वा प्रत्यूचं विष्णुसूक्तकौ ॥

हुत्वा सुगन्धिपुष्पाणि तैरेव च समर्चयेत् ।

सहस्रनाम्नां गीतानां पठनं गुरुपूजनम् ॥

घण्टान् भोजयेच्छ्रद्धा हुतशेषं सकृत्स्त्रयम् ।

हुत्वा कुशोत्तरे स्वप्यादभूमौ नियमवान् शुचिः ॥

परिष्णुष्य विधिवत् स्नात्वा नद्यां विधानतः ।

तर्पयित्वा जगन्नाथं पितृन्देवांश्च तर्पयेत् ॥

पूर्ववत् पूजयित्वेशं जपहोमादिकं चरेत् ॥

अवैष्णवं द्विजं तस्मिन् वाङ्मात्रेणापि वार्धयेत् ।

पुराणादिप्रपाठेन रात्रौ जागरणं चरेत् ॥

शीतांशवुद्धिते स्नात्वा शुक्ताम्बरधरः शुचिः ।

नवो नधो भवतीत्युच्चार्यं विनिवेदयेत् ॥

अर्घ्येन्मन्त्रं तुष्टस्त्रे स्थितं क्षण्यं समात्मनः ।

तुलसीगन्धपुष्पैश्च कस्तूरीचन्द्रचन्दनैः ॥

पङ्कजरेण मन्त्रेण भक्त्या सम्पूजयेत् हरिम् ।

वसुदेवं नन्दगोपं वल्लभद्रुच रोहिणीम् ॥

नगोदां च सुभद्रां च मायां दिक्षु प्रपूजयेत् ।
 प्रह्लादानीन् वण्णवांश्च तथा लोकेश्वरानपि ॥
 धूपं दीपश्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ।
 अन्नमिति सूक्तेन भक्त्या नैराजनं तथा ॥
 गन्ध इत्यादिसूक्ते च दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 महस्मनामभिः कृत्वा ग्रन्थायां विनिवेशयेत् ।
 गीतं नृत्यञ्च वाद्यञ्च यथा शक्त्या च कारयेत् ॥
 ततः प्रभातसमये सन्यामन्वास्त वैष्णवः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण तुलसीचन्दनादिभिः ॥
 सम्पूज्य वैष्णवैः सूक्तेः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 मन्त्रेण जुहुयादाजत्रं सहस्रं हव्यवाहने ॥
 मनाग्न इति सूक्ताभ्यां जुहुयात्पायसं ततः ।
 परोमात्रेति सूक्तेन चरुं तिलविमिश्रितम् ॥
 सर्वैश्च भगवन्मन्त्रैरेकैकामाहुतिं यजेत् ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः ॥
 वैकुण्ठपार्षदं कृत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 ततो मङ्गलयादित्रैर्यागैर्योक्तैश्च चामरैः ॥
 लालैर्हरिद्राचूर्णैश्च गन्धैः पुष्पैः सुगन्धिभिः ।
 मुदा विकीरयन् सर्वे बालहृदाश्च मध्यमाः ॥
 नार्थश्च रमणैः सर्वं सुवासिन्यश्च योषितः ।
 आरोप्य शिविकायान् देवकीनन्दनं हरिम् ॥
 अकर्मणं नदीं रम्यां तडागं वा मनोहरम् ।
 गच्छेद्युगाहशैवालजलीकादिविवर्जितम् ॥

कुर्याद्वस्त्रं तत्र पावमान्यैः पवित्रकैः ।

• विष्णुसूक्तैश्च सुस्नात्वा देवान् पितॄंश्च तर्पयेत् ॥

विचित्राणि च भक्ष्याणि दद्यात्तत्र शुभान्वितं ।

गृहं गत्वा तथैवेशं पूर्ववत्पूजयेद्भिजः ॥

भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तीपयेत् ।

हिरण्यवस्त्राभरणैराचार्यं पूजयेत्तु सः ॥

स्त्रयश्च पारणां कुर्यात् पुत्रपोषसमन्वितः ।

सायाज्ञे समनुप्राप्ते दोलायामर्चयेद्भरिम् ॥

चतुः स्तम्भां चतुर्धामवितानाद्यैरलङ्कृताम् ।

धूपैर्दीपैश्चैव रम्यां दीलां सम्पूजयेद्भिरजः ॥

स्तम्भेषु वेदान् मन्त्रांश्च धामस्वभ्यर्च्य कच्छपम् ।

पादेष्वाशागजान् पीठे सप्तच्छन्दांसि चास्तुरे ॥

प्रणवश्चातपलेषु श्रेयश्चेतौ खगेश्वरम् ।

इतिहासपुराणानि सर्वतः परिपूजयेत् ॥

तस्यां निवेश्य दोलायां वासुदेव श्रियः पतिम् ।

उपचारैर्मर्चयित्वा शनैर्दीलाश्च दीलयेत् ॥

वेदाद्यैर्न ह्यण्यः सत्यैः सूक्तैरङ्गैर्द्विजोत्तमः ।

सामगानैः प्रवर्त्यैश्च गायन् कृष्णं जगद्गुरुम् ॥

सुवासिन्यो दीलयित्वा वैश्वान् पूजयेत्ततः ।

एवं संपूज्य देवेशं पापैर्मुक्तो हरिं व्रजेत् ॥

दीलायां दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् ।

कीटियागानुजं पुण्यं लभते नात्र सशयः ॥

शिवब्रह्मादयो देवा नारदाद्या महर्षयः ।

दीक्षायां दर्शनार्थं वै प्रयान्त्यनुचरैः सह ॥

गन्धर्वोपरसः सर्वा विमानस्थाः सकिन्नराः ।

गायन्ति सामगानैश्च दीलायामर्चितं हरिम् ॥

गवाजप्रसंयुतैर्दीपैर्भक्त्या नीराजनं चरेत् ।

मरुत्व इन्द्र सृक्तेन मङ्गलाशीर्भिरैव च ॥

ताम्य लफसपुष्पाद्यैर्वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।

आगिषोवाचनं कृत्वा नमस्कृत्वा विसर्जयेत् ॥

एषः संपूजा देवेशं ज्ञयन्त्या मधुसूदनम् ।

सर्वान् लोकान् जपेत्त्वाऽपि याति विष्णोः परं पदम् ॥

मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां विष्णुदैवते ।

अदित्यासुदभूद्विष्णुरुपेन्द्रो वामनोऽव्ययः ॥

तस्यां स्नानोपवासाद्यमक्षय्यं प्ररिकीर्त्तितम् ।

श्रीकृष्णजन्मयत् सर्वं कुर्यादत्रापि वैष्णवः ॥

सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुस्तयुज्यमाप्नुयात् ॥

भाद्रमासे तु सप्तम्या मुदिते चैव भास्करे ।

स्नात्वा नद्यां विधानेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥

रक्तैश्च करवीरैश्च कुसुदेन्द्रीवरादिभिः ।

मन्त्ररत्ने नार्चयित्वा पादसान्नं निवेदयेत् ॥

यतश्च गोपा इत्यादि दशसूक्तान्यनुकृमात् ।

पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या वै प्रत्यृचं वैष्णवोत्तमः ॥

सहस्रं शतवारं वा मन्त्रेणापि यजेत्ततः ।

पञ्चाङ्गोर्मं प्रकुर्वीत तिलैः कृष्णैः स्रङ्करैः ॥

वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्ररत्नेन मन्त्रयित् ।

वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषकर्म समाचरेत् ॥

नीराजनं ततो दद्यादयं गौरित्वनेन तु ।

इति वा इति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ॥

अहस्त्रनागभिः सुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।

गुरुं सम्पूजयेद्भक्त्या भुञ्जीत तद्विः स ॥ त ॥

अधःशायी ब्रह्मचारी जपेद्रात्रौ समाहितः ।

एवं सम्पूज्य देवेशं तस्मिन्नहनि वैष्णवः ॥

त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य वैष्णवं पदमाप्नुयात् ।

द्वादशग्रामेपि तस्यां वै यज्ञवराहमच्युतम् ॥

वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेत् प्रयतात्मवान् ।

महिसाक्षं घृताक्तं वै धूपं दद्यात् प्रयत्नतः ॥

दद्यादष्टाङ्गदीपं च गवाज्येन च वैष्णवः ।

सयर्कराजं सुपात्रं मोदकान् कसरं तथा ॥

इक्षुदण्डानि रम्याणि फलाणि च निवेदयेत् ।

प्रतेमहीति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाणि भक्तिमान् ॥

सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चरुणा पायसेन वा ।

मधुसूक्तेन हीतव्यं गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥

आज्येन वैशाखैर्मन्त्रैः त्रिशतं त्रिभिरेव तु ।

वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥

भोजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या गुरुं चापि प्रपूजयेत् ।

सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् ॥

तत्फलं लभते मर्त्यो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।

कीदण्डस्थे दिनकरे तस्मिन्मासि निरन्तरम् ॥

अरुणीदयवेलायां प्रातः स्नानं समाचरेत् ।

तर्पयित्वा विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ॥

नारायणं जगन्नाथ मर्चयेद्विधिवद् द्विजः ।

पौरुषेण विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥
 शतपत्रैश्च जातीभिस्तुलसीविल्वपुष्करैः ।
 गन्धर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥
 पायसान्नं शर्कराद्यं सुहृन्नं सघृतं हविः ।
 सुवासितञ्च दध्नश्चमूपान् मधुमिश्रितांश्च ॥
 मोदकान् पृथुकान् लाजान् शक्कुलीचणकानपि ।
 विविधानि च भक्ष्याणि फलानि च निवेदयेत् ॥
 वेदपारायणेनैव मासमेकं निरन्तरम् ।
 ऋचां दशसहस्राणि ऋचां पञ्चशतानि च ॥
 ऋचामथीतिपादश्च पारायणं प्रकीर्तितम् ।
 वेदपारायणेनैव प्रत्यृचं कुसुमान्यजेत् ॥
 रात्रौ होमं प्रकुर्वीत तिलैर्व्रीहिभिरिव वा ।
 सर्ववेदेभ्यश्चक्रस्तु होमकर्मणि वैशाव ॥
 वैष्णवैरनुवाकैर्वा प्रत्यहं जुहुयाद्बुधः ।
 यजुषापि तथा साम्ना शक्त्या पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 अशक्नो यस्तु वेदेन प्रतिवासरमनुगतम् ।
 मूलमन्त्रेण साहस्रं दद्यात् पुष्पाञ्जलिं द्विजः ॥
 तेनैव जुहुयाद्भक्त्या सहस्रं वज्रिमण्डले ।
 अथवा रघुनाथस्य चारित्र्येण महात्मनः ॥
 प्रतिश्लोकेन पुष्पाणि दद्यान्मासं निरन्तरम् ।
 अधःशायी ब्रह्मचारौ सहस्रहोजी भवेद्द्विजः ॥
 मासान्ते तु विशेषेण पूजयद् वैष्णवान् द्विजान् ।
 एवमभ्यर्च्य गोविन्दं धनुर्मसि निरन्तरम् ॥
 दिने दिने वैष्णवेभ्यः फलं प्राप्नोत्वसंशयः ।

यं यं कामयते चित्ते तन्तमाप्नोति पूरुषः ॥

महद्भिः पापकैर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ।

तपोमासुदिते भानौ मासमेकं निरन्तरम् ॥

स्नात्वा नंद्रां तडांगे वा तर्पयेत्पतिमष्टुतम् ।

अर्चयेन्माधवं नित्यं तन्मन्त्रेणैव तत्र वै ॥

मन्त्ररत्नेण वा नित्यं माधवीचूतचम्पकैः ।

अण्डपानि विचित्राणि शर्कराजप्रयुतानि च ॥

शाख्यन्नं दधिसंयुक्तं मोदकांश्च निवेदयेत् ।

वैष्णवै पावमानैश्च कुर्यात् पुष्पाक्षलिं तत ॥

तिलैश्च जुहुयाद्ब्रह्मो मधुशर्करमिश्रितैः ।

प्रत्यूचं पूरुषसंज्ञेन श्रीसुक्तेनापि वैष्णवः ॥

सहस्रं मूलमन्त्रेण तन्मन्त्रेणापि वै द्विज ।

सहस्रं वा शतं वापि शक्त्या च जुहुयाद् बुधः ॥

यज्ञे यज्ञमिति ऋचा दीपान्नीराजयेत्ततः ।

रात्रौ दोलाचनं कुर्याद्वैष्णवैर्द्विजसत्तमैः ॥

मासान्ते भोजयेद्दिमान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ।

एवं सम्पूजिते तस्मिन् प्रसन्नोऽभुञ्जनार्दनः ॥

ददाति स्वपदं दिव्यं योगिगम्यं सनातनम् ।

फाल्गुण्यां पोर्णमास्यां वै उदिते च निशाकरे ॥

उपोष्य विधिवद्भक्तिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः ।

तिलैश्च करवीरैश्च कर्णिकारैश्च पाटले ॥

कुन्दसहस्रकुसुमैर्यजेत् तं कमलापतिम् ।

विष्णुसूक्तं प्रत्यूचं च चरुणाज्येन मन्त्रतः ॥

ब्रह्मां देवानामनिन दीपान्नीराजयेत्ततः ।

प्रसन्नो नित्यमनेन उपम्याय सनातनम् ।
 वैष्णवान् भोजयेच्छुक्ता भुञ्जीयादागतम् ॥ स्वयम् ॥
 एवं सम्पूज्य देवेण तस्यां रात्रौ नृनातनम् ।
 षट्तिर्यप्यसृष्टस्य पूजामाप्नोत्यसंगम् ॥
 एवं सम्पूजयेद्दक्षिणं निमित्तेषु पिबेत् ॥
 यथाकालं यथायथं यथागत्या यथानलम् ॥
 यद्योक्तपुष्पान्नाभे तु तुलस्या वै समर्पयेत् ॥
 नैवेद्यम्याप्यनाभे तु हविष्यं वा निवेदयेत् ॥
 सूक्तानि वैष्णवान्येव सूक्तान्नाभे यथा यजेत् ॥
 एकेन वा पौरुषेण सूक्तेन जुहुयात्तथा ॥
 सर्वत्राज्ञा प्रशस्तं म्याहोमद्रज्यादन्नाभतः ।
 मन्त्रालाभे मूलमन्त्रं सर्वतन्त्रेषु यो यजेत् ॥
 उपम्यानन्तु सर्वं तद्विष्णोरिति वा ऋचा ।
 नीराजनन्तु सर्वं श्रिये जातेत्यनेन वा ॥
 तत्तात्कालोचितं सर्वं मनसा वापि पूजयेत् ।
 तुलसीमिश्रितं तीर्थं भक्त्या वापि समर्पयेत् ॥
 सर्वेष्वेव निमित्तेषु महाभागवतोत्तमान् ।
 संपूज्य परिपूर्णत्वमाप्नोत्यथ न सगय ॥
 इति हारीतस्मृतौ विगिष्टपरमधर्म्यगास्त्रे भगवन्नित्य
 नैमित्तिकविधिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

हारीत उवाच ।

महोत्सवविधिं कुर्याद्देवस्य परमात्मनः ॥
 यामार्चायाः प्रकुर्वीत यथोक्तविधिना नृप ॥

यात्रोत्सवे कृते विष्णोः श्रुतिस्मृत्युक्तमार्गतः ॥

अनाद्यष्टाग्निदुर्भित्तभयं नास्त्यत्र किञ्चन ।

वारिजं वातजं वाग्निसर्पविद्युदुद्दिप्तत्कृतम् ॥

महारोगग्रहैश्चैवं यद्भयं यामवासिनाम् ।

कृते-महोत्सवे तत्र भयं नास्ति न संशयः ॥

तस्य दासा भविष्यन्ति नानाजनपदेश्वराः ।

सर्वभौमो भवेद्राजा भक्त्या कृत्वा महोत्सवम् ॥

नवाङ्गिकं च सप्ताहं पञ्चाहं प्रत्यहं तथा ।

सम्बत्सरे ऋतौ मासि पक्षे कुर्यात् क्रमेण तु ॥

तस्मिन्नादौ शुभदिने स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ।

अङ्कुरार्पणमादौ तु गरुत्मत्केतुमुच्छ्रयेत् ॥

आद्यं पडित्योपधयः केतुको वेद इत्यपि ।

अथवाख्यशमीगर्भशुभामरणिमाहरेत् ॥

निर्मथीतेति सूक्तेन तथैवाम्रीदमीति च ।

आर्या च प्रत्यृचं तस्मिन्निष्पाधानादि पूर्ववत् ॥

पर्याज्यैरयमम्रीति उपस्यायार्चयेत्तथा ।

तदग्निं संग्रहेत्तावदुत्सवः परिपूर्यते ॥

दीक्षितः स भवेत्तावदाचार्यो विजितेन्द्रियः ।

वेदवेदाङ्गविच्छेदोत्प्रातःकर्मविधानवत् ॥

महाभागवतो विप्रस्तान्विकः सर्वकर्मसु ।

लौकिके वा प्रकुर्वीत मधिताग्निं चेद्यदि ॥

आभ्यामेव च सूक्ताभ्यामग्नौ देवं यंजेद्वधः ।

गातः स्मार्तविधानेन घोटवस्त्रोर्ध्वं गृह्णत् ॥

सृत्विग्भिर्वाघ्नैर्दान्तेर्यामभूमिं विजिदगुरुः ।

देवानयस्य मध्ये तु वेदिं रम्यां प्रकल्पयेत् ॥
 अङ्कुरार्पणपात्रैश्च भद्रकुम्भैरलङ्कितम् ।
 वितानकुसुमाद्युक्तां कृत्वा तत्र सुखासने ॥
 गहोक्तवाहं विम्बं च निवेद्याग्निं प्रपूजयेत् ।
 श्रीभूनिलादिसंयुक्तं नित्यैः परिजनैर्हृतम् ॥
 मन्तरत्नविधानेन पूजयित्वा जगद्गुरुम् ।
 इमे विप्रस्येत्यादिभिः स्त्रिभिः सूक्तैश्च पूजयेत् ॥
 सुरभीणि च पुष्पाणि प्रत्यूचं विनिवेदयेत् ॥
 चतुर्दिक्षु च चत्वारो ब्राह्मणा मन्त्रविज्ञमाः ।
 वाराहं नारसिंहं च वामनं राघवं मनुम् ॥
 ईशान्यादिषु चत्वारो विष्णुमन्त्रान् विदिक्षु च ।
 वेद्या दक्षिणतः कुण्डं लक्षणाय च तत्र तु ॥
 हुताशनं प्रतिष्ठाप्य इधाधानानिक्तं चरेत् ।
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्च तिलविमिश्रितम् ।
 प्रत्यूचं शुद्ध्याहक्री मध्वाजगुहमिश्रितम् ॥
 आज्यं श्रीभूमिसूक्ताभ्यां त्वं सोम इति पायसम् ।
 पूर्वोक्तेर्वैष्णवैर्मग्नैस्त्रिहोभिर्देवा ॥
 प्रत्येकं शुद्ध्यात्पद्यादष्टोत्तरशतं क्रमात् ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा ह्रीमशेषं समापयेत् ॥
 सुदध्यन्नं फलयुतं पानकञ्च निवेदयेत् ।
 ताम्बूलञ्च समाप्याथ ऋत्विजयापि पूजयेत् ॥
 ततः स्यन्दनमानोय पताकाच्छत्रसंयुतम् ।
 श्लेतेः सलक्ष्णैरुद्ययानमश्वैः प्रकल्पितैः ॥
 वस्त्रपुष्पमणिलक्षणभूषितं तत्र चित्रितम् ।

तस्मिन् मृदुतरशृङ्गपर्यङ्कं स्थापय देशिकः ॥

तस्मिन्निवेश्य देवेश देवीभ्यां संहितं हरिम् ।

अर्चयेद् गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपादिभिस्तथा ॥

रैद्यक्षक्रेषु वेदांश्च धर्मादीनपि पूजयेत् ।

आधारशक्तिमाधारं ईपादख्ये पुराणकम् ॥

चन्द्रासि कूवरे सप्त पर्यङ्के मुजगाधिपम् ।

द्वयेषु चतुरो मन्त्रान् योक्तेष्वङ्गानि षट्च वै ॥

ध्वजे पताकराजानं कुत्रेऽनन्तं स्वराणि तु ।

तालवृन्ते चामरे च अक्षराणि च पूजयेत् ॥

अभ्यर्चयेत् रथ दिव्यं पथात् सपूजयेद् हरिम् ।

दिष्पालावरणार्थमर्चयेद् द्विजं सर्वतः ॥

जीमूतस्येति सूक्तेन तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् ।

मरुत्वानिन्देति सूक्तेन कृत्वा नोराजनं ततः ॥

वनस्पतीति सूक्तेन वादयेत्पटहादिकम् ।

गोतेर्नृत्यैश्च वादित्रैः पुण्यस्तोत्रं मनोहरैः ॥

हयैर्गजैः स्यन्दनैश्च परितस्तर्पयेत्प्रभुम् ।

ऋत्विजं पुरतो वेदानङ्गानि च जपेत्तदा ॥

गायेत् सामानि भक्त्या वै पुरतः पार्वती हरि ।

कुङ्कुमे, कुसुमैर्लज्जैर्विकिरन्वै समन्ततः ॥

स्त्रलङ्घनेषु विधिषु पर्यटनं सेवयेत्प्रभुम् ।

गृहद्वारेषु मार्गेषु भक्षैरिक्षुभिरेव च ॥

कुसुमैर्धूपदीपैश्च ताम्बूलैश्चापि सेवयेत् ।

एव निषेव्य देवं पुनर्गृहं निवेशयेत् ॥

तमभिं प्रगायतेति जपन् सूक्तं निवेशयेत् ।

प्रसन्नाज मित्वनेन दीपाक्षीराजये ततः ॥
 पीठे निवेश्य देवेशमुपचारान् समर्पयेत् ।
 वयमुपेत्य ध्यायेत् आशीर्षो वाचनं चरेत् ॥
 अनेन विधिना कुर्यादुत्सवं प्रतिवासरम् ।
 जपैर्होमै स्तथा दानैर्विभ्राणां भोजनेरपि ॥
 समाप्ते चोत्सवे विष्णो कुर्यादवभृथं शुभम् ।
 नदीं खातं तद्भागं च देवेन सहितो व्रजेत् ॥
 स्यन्दनादिषु यानेषु स्थिता नार्यः स्वलङ्घिताः ।
 पुरुषाश्च हरिद्राश्च चूर्णादीन् विकिरन्मय ॥
 कुर्यादवभृथं तत्र विगिष्टैर्ब्राह्मणैः सह ।
 वासुदेवोत्सवे स्नानमश्वमेधफलं लभेत् ॥
 स्नात्वा सन्तप्तं देवादीन् प्रविश्य हरिमन्दिरम् ।
 यजेतावभृथेष्टिञ्च अस्य वामेति शृङ्गत ॥
 चरमाजयं तिलैर्वापि अनुयाकैश्च वैष्णवैः ।
 एवं हुत्वावभृथेष्टिं वै वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 गुरुञ्च ऋत्विजश्चैव पूजयेद्भक्तित स्ततः ।
 पिशासीमेतदध्यायेन कुर्यात् स्वस्थयनं हरि ॥
 पूर्यन्ति त्वेत्य ध्यानेन प्रत्यृचञ्च हयेन च ।
 अष्टोत्तरशतं जुहुयात्कुसुमैरेव वैष्णव ॥
 हिरण्यगर्भसूक्तेन तथैवाजयं द्विजोत्तमं ।
 पुनरेव तु होतव्यं हुत्वा वैकुण्ठपाषाणम् ॥
 होमशेषं संमाध्याय वैष्णवान् भोजयेदपि ।
 सर्वयज्ञसमाप्तौ तु पुण्ययागं समाचरेत् ॥
 सर्वं सम्पूर्णतामेति परितुष्टो जनादन ॥

एव महोत्सवः कुर्यात्प्रत्यब्दं परमात्मनः ॥

अथ नित्योत्सवे पूजा होमश्चात्र विधीयते ।

शिविकाया निवेश्येयं पूजयित्वा विधानतः ॥

तत्र चामरवादिकभूद्वारे स्तालहस्तके ।

दीपिकाभि रनेकाभिर्दूर्वायकुसुमाक्षते ॥

फलमीदृक्कहस्ताभिर्नारीभिः समनङ्गतम् ।

देवस्याग्रतः रम्यं त्वि प्रदक्षिणमाचरेत् ॥

तत्तन्मन्त्रान् जपेद्दिक्षु सर्वासु द्विजपुङ्गवा ।

बलिञ्च निक्षिपेतासु देवानुद्दिश्य पूर्वतः ॥

प्राचीं विश्वजिते सूतः अग्ने तव अनन्तरम् ।

याम्ये परे इमां सन्तु भोपुणसु तदन्तरम् ॥

यच्चिद्वेति प्रतीच्यान्तु विश्वहीत्येवमन्तरम् ।

स सोम इति सौम्यान्तु कद्रुद्राद्येयमन्तरम् ॥

प्रजापति तत्रा चोर्ध्वमधश्च पृथिवी क्षिपेत् ।

एष दिक्षु बलिं दत्त्वा परिणीय जनार्दनम् ॥

गुतिभिः पुष्पाभिश्च भवनं सम्यवेगमेत् ।

पीठे निवेश्य देवेभ्यः पूजयित्वा विधानतः ॥

विहिमोतादिमूक्तेन दद्यात् पुष्पाणि गार्हपत्ये ।

नीराजनं ततो दद्यात् ध्रुवसूक्तेन तैष्यम् ॥

गाययित्वा च शय्याया दद्यात् पुष्पाणि मन्त्रतः ।

इमं मन्त्रं सप्तभिः पूजयेत् विष्णुमध्ययम् ॥

सौदर्गनेन मन्त्रेण वच्चा कुर्यात्समस्ततः ॥

एष नित्योत्सवः कुर्यात्प्राचीं चाक्षनि गर्धना ।

गुरणामन्त्रदिग्ने भगवन्मयासरे ॥

कार्त्तिक्यां यावणि वापि कुर्यादिष्टिश्च वैष्णवोम ।
 उपोष्य पूर्वदिवसे दीक्षित सुसमाहित ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कारयेद्बहुरार्षणम् ।
 नद्यां स्नात्वा च ऋत्विग्भिर्यजुर्भिर्केदपारगैः ॥
 पौरुषेण विधानेन पजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 गन्धैर्नानाविधैः पुष्पैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ॥
 फलैश्च भक्ष्यभोजैश्च ताम्रमूलाद्यैः प्रपजयेत् ।
 अर्घ्यादिरूपचारैस्तु सूक्तान्ते पजयेद्धरिम् ॥
 अध्यायान्ते मण्डलान्ते नेवेद्देवैर्विविधैरपि ।
 पजयित्वा हरिं भक्त्या वैष्णवान् भोजयेत्तथा ॥
 आजीर्णं चरुणा वापि तिलैः पुष्पैरथापि वा ।
 समिद्धिर्विष्वपचैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णव ॥
 यज्ञरूपं हरिं ध्यायन् प्रत्युच वेदसहिताम् ।
 होमं समाप्यते यावत्तावद्द्वै दीक्षितो भवेत् ॥
 शुद्धयाद्वै गार्हपत्यो सोऽग्निमभ्यर्च्य भूपतिः ।
 अग्निरक्षणमप्युक्तं यावदिष्टिः समाप्यते ॥
 विगृह्णान् वैष्णवान् विप्रान् भोजयेत्प्रतिवासरम् ।
 ऋत्विजश्च पठेत्तावच्चतुर्मन्त्रान् समाहित ॥
 दक्षिणैश्च भृथेष्टि च पावमान्ये च वैष्णवैः ।
 अन्ते संपूजयेद्विप्रान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ॥
 ऋत्विजश्च गुरुं चैव पूजयेच्च त्रिशेषतः ।
 एवमिष्टिंस्तु यः कुर्याद्वैष्णवी वैष्णवोत्तम ॥
 ऋतूनां दशकोटीनां फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।
 यस्मिन्देसे वैष्णवेष्ट्या पूजितो मधुसूदन ॥

दुर्भिक्षरोगाग्निभयं तस्मिन् नास्ति न संशयः ।
 अशक्तः सर्वदेवेन कर्तुं मिष्टि च वैष्णवीम् ॥
 सर्वेद्य वैष्णवैः सूक्तैश्च हुयात्तत्त्वचं हविः ।
 तैरेव पुष्पाञ्जलि च कुर्यादिष्ट्या प्रपूजये ॥
 अथवा मूलगन्धं तु लक्षं जप्त्वा हुताग्ने ।
 अयुतं जुहुयात्तद्वत्पुष्पाणि च सनातने ॥
 इष्टिः स पूर्णतां याति सर्ववेदा सदक्षिणाः ।
 एवमिष्टि प्रकुर्वीत प्रत्यहं वैष्णवोत्तम ॥
 तुष्ट्यर्थं वासुदेवस्य वंशस्योज्जीवनाय च ।
 वृध्यर्थमपि लोकस्य देवतानां हिताय च ॥
 पिता वा यदि या माता भ्राता वान्ये सुहृज्जना ।
 यदि पञ्चत्वमापन्ना कथं कुर्यादुद्विजोत्तमः ॥
 कनिष्ठवर्जमेवात्र वपन मुनिभि स्तुतम् ।
 स्नात्वाचम्य विधानेन कारयेत् पूजनं हरे ।
 रङ्गवत्यादिभि स्तत्र कुर्यात् सर्वत्र मङ्गलम् ॥
 रोदनं वर्जयित्वेव गोमयेन शुचि स्थलम् ।
 विनिष्क मण्डले तत्र धान्यस्योपर्युलूखलम् ॥
 कलशास्तु चतुर्दिक्षु तण्डुलोपरि निक्षिपेत् ।
 हिरण्यपञ्चगव्यानि पञ्चत्वक्पल्लवान् न्यसेत् ॥
 वाससां तन्तुना वापि वेष्टयेत् त्रिः प्रदक्षिणम् ।
 उन्मूलके वासुदेवं कलशेषु क्रमेण च ॥
 प्रदुग्धं मनिरुद्वच्च सङ्घर्षेण मधोच्चर्जम् ।
 सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्त्या भक्ष्य निवेदयेत् ॥
 अभ्यर्च्य मुसलं पुष्पैर्गायत्र्या प्रणवेन च ।

हरिद्रामवह्न्यास्तु परोमात्रेति वे जपन् ॥
 भगवन्मन्दिरे विष्णुं हरिद्रादैः प्रपूजयेत् ।
 पितुः शरीरं विधिवत् स्नापयेत्कलशोदकैः ॥
 तिलैश्च पद्मगव्यैश्च गायत्र्यां वैष्णवेन च ।
 उद्धृत्य सर्वकर्मणेति स्नापयेत्पितरं सुतम् ॥
 नारायणानुवाकेन चैव स्नाप्य ततः पितुः ।
 धीतवस्त्रञ्च सर्वेष्ट्य भूषणैर्भूषयेत्ततः ॥
 गन्धमाख्यै रत्नहृत्य शुची देशे कुयोत्तरे ।
 तिलोपरि विधायैव वस्त्रं हित्वान्यतः सुतम् ॥
 धारयेदुत्तरीये द्वे यावत्कर्म समाप्यते ।
 हुत्वैवोपासनं तस्य आर्द्रं यज्ञीयकाष्ठकैः ॥
 शिविकां कारयित्वाथ वस्त्रमूल्यादिभिः शुभाम् ।
 तस्मिन्नेवेश्य तं प्रेतं बाह्वकान्वरयेत्ततः ॥
 स्वर्णवैष्णवानेव पूजयेत् स्वर्णदक्षिणैः ।
 महेयुस्तेऽपि भक्त्या तं पठन् विष्णुस्तवान् सुदा ॥
 हरिद्रालालपुष्पाणि विकिरन् वैष्णवा सुदा ।
 वादितृत्वगीताद्यैर्व्रजेयुः कीर्तयन् हरिम् ।
 हुताग्निमग्रतः कृत्वा गच्छेयुस्तस्य बान्धवाः ॥
 बाह्वकानामलाभे तु शकटे गीहपान्विते ।
 निवेश्य शिविकां रम्यां व्रजेयुर्व्रगराहृहिः ॥
 दक्षिणेन सृतं शूद्रं पुरहारेण निहरेत् ।
 पश्चिमीत्तरपूर्वेषु यथासङ्ग्रहं द्विजातयः ॥
 प्राग्द्वारं सर्ववर्णानां न निषिद्धं कदाचन ।
 गत्वा शुभतरं देशं रम्यं शुभजलान्वितम् ॥

यज्ञवृक्षसमाकीर्णं ममेध्यादिविवर्जितम् ।

खातयेत्तत्र कुण्डं तु निम्नं हस्तत्रयं तदा ।

द्वाभ्यान्निभिर्वा विस्तारं चतुरायतमेव च ॥

ततः समार्जनं कृत्वा गोमयान्वितवारिणा ।

सम्प्रेक्ष्य यज्ञियैः काष्ठैः स्थितिं कुर्याद्यथाविधि ॥

आस्तीर्य दक्षिणायामेवमेनाजिनमनुत्तमम् ।

तृप्तिस्त्यास्तीर्य दभान्ते विकीर्य च तिलांस्तथा ॥

तस्मिन्निवेष्ट्य तं देवघृताक्तं नववस्तकम् ।

ईपद्वीतं नवघृतं सदाशयमवारितम् ॥

अद्वयं तद्विजानीयाद्देवे पित्रे च कर्मणि ।

परिपिच्य चित्ते पथादपोऽप्यस्नानितीत्युच्यते ॥

परिस्तीर्य शुभैर्दूर्भैरपसव्येन सव्यतः ।

उरस्यग्निं निधायाम्य पात्रासादानमाचरेत् ॥

प्रीक्षणं चमसाज्ये च चरुमिक्षुसुवी तथा ।

असाद्योक्तविधानेन इध्माधानात् तमाचरेत् ॥

स्वगृहोक्तविधानेन हुत्वा सर्वमयेपतः ।

पथादाज्ययुतं हव्यं जुहुयादुपवीतवान् ॥

सोमानमित्योदनेन प्रत्यृचं ततः आचरेत् ।

ततः महेन्द्रेति सूक्तेन हुत्वा प्रत्यृचमेव च ॥

एष इत्यनुवाकाभ्यां पृथदाज्यं यजेत्ततः ।

सर्धं यैर्गवैर्मन्यैः पृथगष्टोत्तरं यजेत् ॥

तिन्नेष जुहुयात्पादमष्टाविंशतिमेव वा ।

एकैकामाहुतिं पथाद्वैकुण्ठपार्षदं यजेत् ॥

मध्यमेध इति प्रोक्तं मुनिभिर्ब्रह्मतत्पदे ।

महाभागवतानां वै कर्तव्यमिदमुत्तमम् ॥
 केशवार्पितसर्पाङ्गं शशिमं मङ्गलाह्वयम् ।
 न वृथा दापयेद्विद्वान् ब्रह्ममेधविधिं विना ॥
 परमाद्यगतेनापि कर्त्तव्यं हिं हिं विजग्मनः ।
 द्रव्यान्नाभेऽपि ह्येतत्तत्त्वं यज्ञियैश्च प्रसूनकैः ॥
 शूद्रभ्यापि विशिष्टस्य परमेकान्तिनस्तथा ।
 स्वाहाकारश्च वेदश्च हित्वा पुण्यैर्यजेच्छुभैः ॥
 तूष्णीमङ्गिः परीपिच्य परिकीर्त्य कुर्मैश्वरैः ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः ॥
 मत्स्यशूनादिभिश्चैव वेदार्थोक्तप्रबन्धकैः ।
 नमोऽन्तमेव जुहुयात् स्वाहाकारं विवर्जयेत् ॥
 अमन्तकं प्रकुर्वीत शूद्रः सर्वमशेषतः ।
 दग्धा गरीरं विधिवद्वैष्णवस्य मन्त्रात्मनः ॥
 यन्मरणं तदवभृतामिति मत्वा विचक्षणः ।
 स्नानार्थं पुण्यसलिलं ब्रजिङ्गागदतैः सह ॥
 यन्नुलिप्य हृतं सर्वं गोमयं वा तिलैः सह ।
 दूर्वाधैरक्षतैर्लाजैः स्नानं कुर्वीत मङ्गलम् ॥
 स्वर्गश्रीोक्तविधानेन तस्य पुत्राः स्वगोत्रजाः ।
 पिण्डोदकप्रदानाद्यं सर्वमप्यौर्ध्वदैहिकम् ॥
 निर्वर्त्य विधिना धर्मं सारमान्येनावशेषतः ।
 विशिष्टं परमं धर्मं नारायणबलिं ततः ॥
 प्रभुर्ग्याद्वैष्णवैः साहं यथायास्त मतन्द्रितः ।
 जिमन्तयेत्तत् पूर्वदुर्वाह्याणान् वैष्णवान् शुभान् ॥
 चतुर्विंशतिसंख्याकान् महाभागवतोत्तमः ।

केगवादीन् समुद्दिश्य चतुर्विंशति वैष्णवान् ॥

रात्रौ निमन्त्र्य सम्पूज्य तैः सार्धं विजितेन्द्रिय ।

प्रातरुत्थाय तैर्गत्वा नदीं पुण्यजलान्विताम् ॥

धानीफलानुलिप्ताङ्गो निमज्ज्य विमले जले ।

जप्त्वा वै वैष्णवान् सूक्तान् स्नानं कुर्वीत ये द्विज ॥

वैकुण्ठतर्पणं कुर्यात् कुसुमैः सतिलाक्षते ।

गृहं गत्वा च ये देवं सर्वावरणसमुत्तम ॥

सुगन्धपुष्पैर्विविधैर्गन्धैर्धूपैश्च दीपकैः ।

नैवेद्यैर्भक्ष्यभोजैश्च फलैर्निराजनेरपि ॥

अर्चयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण वैष्णव ।

पुत्तोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य दध्नाधानं समाचरेत् ॥

चरुं सगर्कं राजग्रन्थं जुहुयादह्निमण्डले ।

प्रत्यृचं वैष्णवं सूक्तं केगवादैश्च नामभिः ॥

हुत्वाथ वैष्णवं मन्त्रं पृथगष्टोत्तरं शतम् ।

गयाजानैव जुहुयाच्चतुर्भिर्वैष्णवोत्तम ॥

वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।

अग्नेरुत्तरभागेन होमशेषानुलिप्य च ॥

आस्तोष्यैर्दधानं प्रागग्रान् चतुर्विंशतिसम्यया ।

उदक्प्रावणिकेनैव केगवादिक्रमेण तु ॥

अभ्यर्च्य गन्धपुष्पादैश्च स्नात्वा मन्त्रं पृथक् पृथक् ।

मध्याह्नप्रतिनमिश्रेण चरुणा पायमेन वा ॥

फुलेषु तेषु दद्यात् पिण्डान् तीर्थं विधानतः ।

ग्राहाकारणं मनसा केगवादौ क्रमेण वै ॥

दद्यात् पिण्डान् समभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यतोदकैः ।

नित्यमभ्यर्च्य मुक्तेभ्यो वैष्णवेभ्यस्तथैव च ॥
 दद्यात् पिण्डवयं चैव तेषां दक्षिणतः क्रमात् ।
 विष्णोर्नु केन सूक्तेन उपस्थानजपं तथा ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा भक्त्याथ वैष्णवः ।
 पिण्डांस्तु सलिले दत्त्वा स्नात्वा संपूज्य केशवम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्पादप्रक्षालनार्दिभिः ।
 अर्घ्याद्यैर्गन्धपुष्पाद्यैर्योसोऽलङ्कारभूषणैः ॥
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् ।
 संपन्न विधिवद्भक्त्या महाभागवतोत्तमान् ॥
 पायसं सगुडं साज्यं शुद्धान्नं पानकं फलैः ।
 समभोजय विमानाचान्तान् प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
 हविष्यञ्च सकृदमुक्त्वा भूमौ दद्यात् कुशोत्तरे ।
 अयं नारायणवलिर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितः ॥
 स्वर्गस्थानां च सर्वेषां कर्तव्यो वैष्णवोत्तमैः ।
 अन्ताभि चैव विप्रेषु वैष्णवेष्वप्यशक्तितः ॥
 सर्वं कृत्वा विधानेन जपहोमार्चनादिकम् ।
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् ॥
 एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम् ।
 श्रुतिस्मृत्युदित धर्मं विशिष्टाद्य समाचरेत् ॥
 वैष्णवं परमं धर्मं महाभागवतोत्तमम् ।
 तस्मिन् संपूजिते विप्रे सर्वं संपूजितं जगत् ॥
 तस्माद्भागवतयेष्टमेकं वापि सुपूजयेत् ।
 हरिश्च देवतार्थैव पितरश्च महर्षयः ॥
 तस्मिन् संपूजिते विप्रे तुल्येभ्यो न संशयः ।

अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् ॥
 मन्त्रार्थचिन्तन योगो वैष्णवानाञ्च पूजनम् ।
 प्रसादतीर्थसेवा च नवेजप्राकर्म्म उच्यते ।
 पञ्चसंस्कारसम्पन्नो नवेजप्राकर्म्मकारकः ॥
 आङ्कारत्रयसम्पन्नो महाभागवतोत्तमः ।
 आद्यानामप्यस्तमिते एक नारायण बलिम् ॥
 कूर्वीत परया भक्त्या वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ।
 नित्यञ्च प्रतिमासञ्च पित्रो, आद्य विधानतः ॥
 सोदकुम्भं प्रदद्यात्तु यावदिष्ट्यान्तिकं द्विजः ।
 प्रत्यब्दं पावंशुआद्य मातापितृभ्योऽहनि ॥
 अर्चयित्वाऽच्युतं भक्त्या पश्चात् कुर्याद्विधानतः ।
 वैष्णवानेव विप्रान् सर्वकर्म्मसु योजयेत् ॥
 सर्वत्रावैष्णवान् विप्रान् पतितानिव सन्त्यजेत् ।
 यद्यचर्कयिहीनास्तु देवतान्तरपूजकाः ।
 द्वादशीविमुखा विप्राः शैवाद्यावैष्णवाः स्मृताः ॥
 अवैष्णवानां ससर्गात् पूजनाद्वन्दनादपि ।
 यजनाध्यापनात्सद्यो वैष्णवत्वाश्रयतो भवेत् ॥
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं नातिक्रम्याचरेत्तदा ।
 अशास्त्रोक्तविधानेन वैकुण्ठार्चनपूर्वकम् ॥
 कार्यं त्वफलसद्वित्त्वे परित्यज्य समाचरेत् ।
 धर्मस्य कर्ता भोक्ता च परमात्मा मनातनः ॥
 अप्रधर्मं मनसा वाचा कर्मणापि त्यजेत्तदा ।
 अस्त्यकरणादिमं हस्त्यभ्याकरणादपि ॥
 अनिधद्वारोऽभ्यासां मद्य मदनं मृच्छति ।

अनियं मनसा यस्तु पापमेवाभिचिन्तयेत् ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि निरयं वै स गर्च्छन्नि ।
 यस्तु वेचो वदेत्पाप मसत्कथनादिकम् ॥
 कैल्यायुतसहस्राणि तिर्यग्योनिषु जायते ।
 यस्वप्ने कुरुते नित्यं चापल्यात्करणादिभिः ॥
 युगकोटिसहस्राणि विष्ठायां जायते किमि ।
 दान्तः श्रेचि स्तपस्वी च सत्यवाग्विलितेन्द्रियः ॥
 स सार्वत्रिकः शमयुतः सुरयोनिषु जायते ।
 यस्त्वर्थकामनिरतः सदा विषयचापलः ॥
 स राजसो मनुष्येषु भूयो भूयोऽभिजायते ।
 क्रोधो प्रमादवान् दृष्टो नास्तिको विपरीतवाक् ॥
 निद्रालु सामसी याति बहुशो मृगपक्षिताम् ।
 महापाण्ड्यातिपापं पातकक्षीपंपातेकम् ।
 प्रासङ्गिकं नरं कृत्वा नरकान् याति दारुणान् ॥
 तामिस्त्र मन्वतामिस्त्रं महारौरवरौरवी ।
 सङ्घात कालसूत्रञ्च पूयशीणितकर्दमम् ॥
 कुम्भीपाकं भीहशङ्कुस्तथा विष्णुमूत्रसागरः ।
 तप्तायसाक्षयो घोरा स्तप्तायसमयं गृहम् ॥
 शय्या तप्तायसमयी पानकश्चाग्निसन्निभम् ।
 शूलमुद्गरसङ्घातं कालकङ्कोलदंशितम् ॥
 सिंहव्याघ्रमहानागभीकरं सम्यतापनम् ।
 क्रिमिराशिमहोज्वालं तथा विष्णुमूत्रभोजनम् ॥
 असिपद्मवनं घोरं तपाद्भारमयी नदी ।
 सञ्जीवनं महाघोरमित्याद्या नरकाः कृताः ॥

महापातकजैर्धोरैरुपपातकजैरपि ।

ब्रजतीमान् महाघोरान् दुर्धत्तैरन्वितश्च यः ॥

प्रायश्चित्तरूपेणैव यदकार्यकृतं महत् ।

कामतस्तु कृतं यत्तु मरणात्सिद्धिं मृच्छति ॥

ब्रह्महत्या सुरापानं विप्रस्वर्णस्य हारणम् ।

गुरुदाराभिगमनं तत्सयोगश्च पञ्चमः ।

सृलापात् स्वर्गनादासदेकग्रन्थासनाशनात् ॥

सौहार्दाद्दीक्षणादानात्ते नैव समतां ब्रजेत् ।

गुर्वीक्षेपस्त्रयीनिन्दा सुहृदाम्बधएव च ॥

ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाग्रजम् ।

यागस्यं चतुर्थं वैश्यं विगिष्टं शूद्रमेव च ॥

शरणागतं स्वामिनं च पितरं भ्रातरं गुरुम् ।

पुत्रं तपस्विनं शिष्यं भार्या तेषां च सर्वतः ॥

अन्तर्वर्ती स्त्रियो गाय तथा त्रयी रजस्वला ।

देवताप्रतिमां सार्धं बालांश्चैव तपस्विनीम् ॥

घातयित्वा समाप्नोति ब्रह्महत्यां न संशयः ।

जैघ्रमात्मस्तयं क्रूरं निषिद्धानां च भक्षयम् ॥

रजस्वलासुखाखाद पशुयज्ञादिवर्जनम् ।

अनृतं कूटसाक्षीच महायन्त्रप्रवर्त्तनम् ॥

आकर्षणादि पट्कर्म स्नात्स्नानवणविक्रयः ।

पापण्डकम्फकुक्कुवेदवाद्याविधिक्रिया ॥

यक्षराक्षसभूतानामर्चनं यन्दनं तथा ।

यत्किञ्चैवाभ्युपानश्च सुगपस्त्रीनिषेवणम् ॥

गवां निष्पीडनं चौरं ताम्रस्वं गव्यमेव च ।

पात्रान्तरगतं यत्तु नारिकेलफलाम्बु च ॥
 तालहिन्तालमाधूकफलामां रसमेव च ।
 खरोट्टमानुषीक्षीरं सुरापानंसमानि वै ॥
 मानकूट तुलाकूट निचिपहरणानि च ।
 भूरत्ननारीहरणं रसान्नस्तेयमेव च ॥
 शुडकार्पासलवणतिलकान् सामिषाम्बु च ।
 काप्यवस्त्रे च हत्वा च लोहानां हरणं तथा ॥
 विपाणिदाहनं चैव सुवर्णस्तेयसम्मितम् ।
 सखी भार्या कुमारो च संगोष्ठा शरणागता ॥
 साध्वी प्रव्रजिता राज्ञी निक्षिप्ता च रजस्वला ।
 यणोत्तमा तथा मिथ्यभार्या भ्रातृपितृव्ययोः ॥
 मातामही पितामही पितुर्मातुश्च सोदराः ।
 भ्रात्या मातृव्यदुहिता मातुलानी पितृष्वसा ॥
 जननी भगिनी धात्री दुहिताचार्यभामिनौ ।
 सुपाचार्यसुता चैव तत्पत्नी सुमहातपाः ॥
 मातुः सपत्नी सार्वभौमी दौहिता चैव भामिनौ ।
 कपिला महिषी धेनुर्देवताप्रतिमा तथा ॥
 आसामन्यतमाङ्गच्छेदगुह्यतत्त्वग उच्यते ।
 महापातकिनामकं तत्संयोगिन एव च ॥
 प्रायश्चित्तं नास्ति तेषां भृग्वग्निपतनं स्मृतम् ।
 होमयर्णाभिगमनं गर्भघ्नं भर्तृहिसनम् ॥
 विशेषपतनीयानि स्त्रीणां पुंसां च यानि तु ।
 श्लोशूद्रविट्क्षत्रवधो गोवालहननं तथा ॥
 फलपुण्यदुमाणां हि चोपधीनाश्च हिंसनम् ।

वापीकूपतडागानां ध्वंसनं ग्रामघातनम् ॥

अभिचारादिकं कर्म शस्यध्वंसनमेव च ।

उद्यानारामहननं प्रपाविध्वंसनं तथा ॥

मातापितृसुतत्यागी दारत्यागस्तथैव च ।

स्वाध्यायार्गिगुरुत्यागस्तथा धर्मस्य विक्रयः ॥

कन्याया विक्रयश्चैव स्वाध्यायमवविक्रयः ।

पुरुस्त्रीगमनश्चैव परद्रव्यापहारणम् ॥

तथा पुंसाभिगमनं पशूनां गमनं तथा ।

वृषक्षुद्रपशूनाञ्च पुंस्वविध्वंसनं तथा ॥

कन्याया दूषणं चैव गवां योनिनिपीडनम् ।

मानुषानां पशूनाञ्च नासाद्यङ्गविभेदनम् ॥

ग्रामाम्यजस्त्रीगमनं विज्ञेयमनुपातकम् ।

नित्यनैमित्तिकग्राह्ययजनं पशुहिसनम् ॥

मृगपक्षिमहासर्पयादसां हननक्रिया ।

साधारणस्त्रीगमनं पत्रग्राह्ये मैथुनं तथा ॥

पारवित्तं पारदार्यं निन्दितार्थोपजीवनम् ।

तथैवानाश्रमे वासीद्देवद्रव्योपजीवनम् ॥

पयोदधितिलानाञ्च विक्रयः सवणक्रयम् ।

शाकमूलफलस्तेयगतिबहुप्रपजीवनम् ॥

निमन्त्रितातिक्रमणं दुष्प्राप्तियहमेव च ।

भ्रष्टणानामप्रदानत्वं सन्ध्याकालातिवृत्तनम् ॥

हृद्यैवाग्निपरित्यागः संग्रामेषु पलायिता ।

दुर्भोजनं दुरासापः स्वधर्मस्य च कोर्त्तनम् ॥

परेषां दोषवचनं परदारनिरीक्षणम् ।

नास्तिक्यं व्रतलोपथ स्वायमाचारवर्जनम् ॥
 असंच्छास्त्राभिगमनं व्यसनान्यात्मविक्रयः ॥
 ब्राह्म्यतात्मार्यवचनमेकैकमुपपातकम् ॥
 इन्धनाद्यं द्रुमच्छेदः क्रिमिकीटादिहिंसनम् ।
 भावदुष्टं कालदुष्टं क्रियादुष्टं च भक्षणम् ॥
 मृच्चर्मलणकाष्ठास्युक्षेयमत्यशनं तथा ।
 अनृतं विषयचापल्यं दिवास्त्रप्रमसत्कथा ॥
 तच्छ्रावणं पराश्रं च दिवामैद्युनमेव च ।
 रजस्वला स्रुतिका च परस्त्रीमभिदर्शनम् ॥
 उपवासदिने ग्राहे दिवा पर्वणि मैद्युनम् ।
 शूद्रप्रेष्यं हीनसख्यं मुच्छिष्टस्पर्शनादिकम् ॥
 स्त्रीभिर्हास्यं कामजल्पं मुक्तकेश्यादियीक्षणम् ।
 इत्यादयो ये च दोषाः प्रकीर्णाः परिकीर्त्तिताः ।
 महापापं पातकञ्च अनुपातकमेव च ॥
 उपपापं प्रकीर्णञ्च पञ्चधा तत्र कीर्त्तितम् ।
 महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु ॥
 तानि पातकसंज्ञानि तन्मूलं ननुपातकम् ।
 उपपापं ततो न्यूनं ततोहीनं प्रकीर्णकम् ॥
 संसर्गस्तु तथा तेषां प्रसङ्गात्सम्प्रकीर्त्तितम् ।
 क्रमेण वक्ष्यते तेषां प्रायश्चित्तं विग्रहये ॥
 यो येन मृग्वसेत्तेषां तस्यैव व्रतमाचरेत् ।
 संसर्गिणस्तु संसर्गस्तत्संसर्गस्तथैव च ॥
 अतुर्यस्य न दोषस्तु पतत्येषु यथाक्रमम् ।
 प्रकीर्णकादिदोषाणां प्राकृष्टिकं भविष्यते ॥

स्वल्पत्वात्पतनाभावाच्चक्षंसर्गाच्च दुष्यति ।
 'क्षेत्रेणाच्च शुद्धिर्दोषस्य संसर्गात्पतितं विना ॥
 'सावित्त्रा चापि शुध्येत कर्तुरेव व्रतक्रिया ।
 कृते पापे यस्य पुंसं पश्चात्तापोऽनुजायते ॥
 प्रायश्चित्तं तु तस्यैव कर्तव्यं नेतरस्य तु ।
 जातानुतापस्य भवेत्प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥
 नानुतापस्य पुंससु प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 नाश्वमेधफलेनापि नानुतापे विमुक्त्यते ॥
 'तस्माज्जातानुतापस्य प्रायश्चित्तं विशुध्यते ।
 चरेदकामत कृत्वा पतनीय महत् पुमान् ॥
 न कामतचरेर्दमं भृग्वग्निपतनं विना ।
 य कामतो महापाप नर कुर्यात्कथञ्चन ॥
 न तस्य शुद्धिर्निर्दिष्टा भृग्वग्निपतनं विना ।
 इतुर्गता व्रज्या पूर्वं मनुना च महर्षिभिः ॥
 पातकेषु च सर्वत्र कामतो द्विगुणं व्रतम् ।
 कामत पतनीयेषु मरणाच्छुद्धिश्च्यति ॥
 हयमेधायनं शुद्धिः सार्वभौमस्य भूयते ।
 कामतस्त्वनुपापेषु लोके न व्यवहार्यता ॥
 'महत्सु चातिपापेषु प्रदीप्तं ज्वलनं विधेत् ।
 प्रायश्चित्ते रपैत्येनी यदकामकृतं भवेत् ॥
 कामतो व्ययहारसु यचनादिह जायते ।
 इति योगीश्वरगोक्तं सुपपापेषु तत्र तत् ॥
 तस्मादकामत पाप प्रायश्चित्तेन शुध्यति ।
 तेषां क्रमेण वक्ष्यामि प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यते ॥

शिरः कपालध्वजवान् भिक्षाशी कर्म वेदयन् ।

ब्रह्महा द्वादशाब्दानि पुण्यतीर्थं समाविशेत् ॥

प्रयागे सेतुबन्धादिपुण्यक्षेत्रेषु पापकृत् ।

तत्र वर्षादि विज्ञाप्य स्वस्वकल्पमशेषतः ॥

तत्तस्यैर्वाङ्मणरेवानुज्ञातो व्रतमाचरेत् ।

चत्वारो ब्राह्मणाः शिष्टाः परिषदित्यभिधीयते ॥

तै रक्तमाचरेद्दर्ममेको वाध्यात्मवित्तमः ।

जटी वल्कलवासाश्च वह्निरेव समाविशन् ॥

स्नानं क्षिपवणं कुर्वन् क्षितिशायी जितेन्द्रियः ।

एकभुक्तेन नक्त न फलेरनशनेन च ॥

समापयेत्कर्मफलं यथाकालं मथावलम् ।

राममिन्दोवरश्यामं पौलस्त्यद्रुमकल्पायम् ॥

ध्यात्वा षडक्षरं मन्त्रं नित्यं तावदहर्निशम् ।

एवं द्वादशवर्षाणि पुण्यतीर्थं समाचरेत् ॥

सुच्यते ब्रह्महत्याया स्तपसा वीतकल्मषः ।

चरिते व्रतमायाते यवसङ्केषु दापयेत् ॥

तै स्तस्य च सुसंस्काराः कर्त्तव्या बान्धवैर्जने ।

विप्रमुखप्राय गां दत्त्वा ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥

प्रारम्भव्रतमध्ये तु यदि पञ्चत्वमाप्नुयात् ।

विशुद्धिस्तस्य विज्ञेया यथाद्वितीयाप्नुयात् ॥

असंस्कृतसु गोषु स्यात् पुनरेव व्रतं चरेत् ।

अशक्तसु व्रते दद्याद्गोसहस्रं द्विजन्मनाम् ॥

प्राप्ते धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।

ब्रह्महत्यासमेवेव कामतो व्रतमाचरेत् ॥

अकामतश्चरेद्धर्मं पापं मनसि चोच्यते ।

आज्ञापयितानुमन्तानुग्राहकस्तथैव च ॥

उपेक्षिता शक्तिर्मायेत्पादोन व्रतमाचरेत् ।

कामतरुं चरेत् पूर्णं तत्रापि द्विगुणं गुरौ ॥

अन्तर्वज्रा तथा लब्धा तथैव व्रतमाचरेत् ।

आचार्यं च वनस्थेन मातापितृगुरौ तथा ॥

तपस्विनि ब्रह्मविदि द्विगुणं व्रतमाचरेत् ।

यावत्स्वच्छ्रियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च ॥

कपिला गर्भिणीङ्गाश्च हत्वा पूर्णव्रतं चरेत् ।

अकामतस्तु तेष्वर्थं मुनिभिः सम्यक्कीर्तितम् ॥

निधेः प्रायमिकादक्षाद् द्वितीये द्विगुणं चरेत् ।

तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृतिः ॥

चतुर्णां भायमाणाश्च यौचवत् साधनं चरेत् ।

प्रायश्चित्तं तरोर्मध्ये केचिदिच्छन्ति सूरयः ॥

गोधाह्वयपरित्राणं मण्डपे धावन्मृगताः ।

इयं निशुद्धिरुदिता प्रहृत्या कामतो द्विजान् ॥

अग्निप्रपतनं केचिदिच्छन्ति मुनिसत्तमाः ।

लोमभ्यः स्वाहेत्यादि मन्त्रेर्हुत्वा पृथक् पृथक् ॥

अवाकशिरा प्रविशन्नाग्नौ दग्धं शुद्धो भवेन्नरः ।

अकामंतः सुरा पीत्वा मद्यं वापि द्विजोत्तमः ॥

पूर्ववदृष्टां दशांशानि चरेद्व्रतमचिह्नितम् ।

जपित्वा दशसाहस्रं त्रिसंख्यासु निरन्तरम् ॥

द्वादशांशं मनुं जप्त्वा रतः शुद्धो भवेन्नरः ।

यानि कानि च पापाणि सुरापानसमानि तु ॥

अकामतश्चरेदर्थं कामत पूर्णमाचरेत् ।
 सर्वत्र पतनीयेषु चरित्वा व्रतमुक्तवत् ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयश्चैते द्विजातयः ।
 अज्ञानात्तु सुरां पीत्वा रेतोविण्मूत्रमव च ॥
 मानुषोक्षीरपानेन पुनः संस्कारमर्हति ।
 इत्युक्तं मनुना पूर्वमन्यथापि महर्षिभिः ॥
 वारुणं लघुनं शीघ्रं मूलकं ग्रामसूकरम् ।
 चूलाकं कुकुटाण्डञ्च कालं पिण्याकं लघुनं तथा ॥
 गृध्रसुद्वं वृमांसं च खरं तत्तत्क्रमेव च ।
 माहिषं माकरं मांससृक्षं वानरमेव च ॥
 निष्पीडितञ्च गोक्षीरमारनालं च मूपकम् ।
 मार्जारं खेतवृन्ताकं कुशूनिम्बदलं तथा ॥
 क्रव्यादञ्च तथा भेकं शृगालं व्याघ्रमेव च ।
 एवमादिनिपिह्वास्तु भक्षयित्वा तु कामतः ॥
 चरेद्ब्रतं तथा पूर्णं पादोनम्मादकामतः ।
 नारिकेलरसं पीत्वा वायुना ताडितं द्विजः ॥
 दग्ध्वा तालपसायम्वा कर्मनिर्मथितं दधि ।
 ताम्रपात्रगतं गव्यं क्षीरं च लवणान्वितम् ॥
 कराग्रेणैव यद्दत्तं दृतं लक्षणमम्बु च ।
 सूतकान्नञ्च शुद्धान्नं कदर्याद्यन्नमेव च ॥
 श्वसृष्टं सूतिकादृष्टं मुदव्यादृष्टमेव च ।
 पापखम्बुञ्चण्डालहृपलीपतिवीक्षितम् ॥
 दुष्पावशिष्टं यक्षाणां भूतानां रक्षसां तथा ।
 उद्धृत्य ग्रामहस्तेन वक्त्रेणैव पिवेदपः ॥

युवान्मर्माद्यैकोद्दिष्टमुच्छिष्टमगुरो रपि ।

हरेरनर्पित भुक्ता न भुक्ता देवतार्पितम् ॥

कामतस्तु चरेदमृच्चरेद्देदमकामत ।

अकामतः सखल्लग्धुः चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥

क्लेच्छचण्डालपतितपापण्डानामकामत ।

उदन्यासह भुक्ता च चरेदमृचव्रतं द्विज ॥

चण्डालकूपभाण्डस्य भयभाण्डस्यमेव च ।

पीत्वा समाचरेत्पाप कामतोऽर्द्धं समाचरेत् ॥

मद्यगन्धं समाघ्राय कामतो व्रतमाचरेत् ।

अकामतस्तु निष्ठौश्य चरेदाचमनं द्विज ॥

अभिमन्त्र्य जलं प्राया सावित्र्या च समन्वितम् ।

वृथा मासाशने चैव भावदुष्टादिभक्षणे ॥

चरेत्क्षान्तपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमद्यापि वा ।

कामतस्तु चरेत्पादमभ्यासे पूर्णमाचरेत् ॥

कामतस्तु सुरा पीत्वा सन्तप्तं चाग्निं सन्निभम् ॥

गोमूलमम्बु वा पीत्वा मरणाच्छुद्धिमुच्छति ॥

सुराया प्रतिषेधश्च द्विजानामेव कीर्तितः ।

विगिष्टस्यापि शूद्रस्य केचिदिच्छन्ति सूरयः ॥

अनृतं मद्यमासञ्च परस्त्रीस्वापहारणम् ।

विगिष्टस्यापि शूद्रस्य पातित्वं अनुरक्तवौत् ॥

सुरा वै मलमन्वादे पापाहं मलमुत्थते ।

तस्माद् बाह्यपराजन्त्यो वैग्रयं न सुरा पिवेत् ॥

चकारादिगिष्टस्य शूद्रस्यापि पूर्ववचनात् यत्तु राजन्

यथायोग्यवाच्यादिमद्यस्याप्रतिषेधः, तन्न मतं स्यात् न

निषिद्धादीनां सतां मतश्च । विशिष्टशूद्रस्यापि मद्यमांसनिषिद्धत्वात् । इज्याध्ययनादिश्रौतस्मात्तर्कमार्गस्य । चक्षुर्विशिष्टस्यापि तद्वद्वैश्यस्य च प्रतिषेधात् न तु प्रायश्चित्ताल्पत्वप्रतिपादनपराधैरव नत्वप्रतिषिद्धपराणि ब्राह्मणस्य मरणान्तिकमुपदिष्टं राजन्यवैश्यविशिष्टशूद्राणाम् पुण्यपादीनाद्धौनव्रतचर्या उक्ता । सुरायाम् सर्वेषां द्विजाणां मरणान्तिकमेव शूद्रस्य गोसहस्रदानं वा मरिपूर्णव्रतं वा चरितव्यम् न तु मरणान्तिकम् ॥

अग्निवर्णा सुरां पीत्वा सुरायाम् द्विजातयः ।
मरणाच्छुद्धिमाप्नोति शूद्रस्तु व्रतमाचरेत् ॥
राजन्यवैश्यौ तु मद्यं पीत्वा चरेतां व्रतमेव च ।
शूद्रस्त्वर्थचरेत्तद्वद्व्राह्मणो मरणाच्छुचिः ॥
यत्तद्व्रतः पिशाचात्तं मद्यं मांसं सुरासमम् ।
नास्तव्यमेव विप्रैश्च मुक्ता तु ज्वलनं विधेत् ॥
मद्यं वापि सुरां वापि यः पिवेद्व्राह्मणाधमः ।
अग्निवर्ण्यन्तु गोमूत्रं पिवेद्वज्रलिपञ्चकम् ॥
मरणाच्छुद्धिमाप्नोति जीवेद्यदि विशुध्यति ।
मद्यस्य प्रतिषिध्यर्धं घृतं क्षीरमथाम्बु वा ॥
प्राशयित्वाग्निवर्ण्यन्तु तद्व्रतां शुद्धिमाप्नुयात् ।
दत्त्वा सुवर्णं विप्राय गाञ्च दत्त्वा विशुध्यति ॥
चक्षुर्विशुद्धशूद्रजातीनां सुवर्णं तु यथाक्रमम् ।
पादीनमर्द्धं पादं वा चरेद्व्रतं यथोक्तवत् ॥
समेष्वर्थं प्रकुर्वीत कामतः पुण्यमाचरेत् ।
कामतः स्वर्णहारो तु राष्ट्रे मुसलमर्पयेत् ॥

स्वकर्म स्थापयथैव हेतो मुक्तोऽपि वा षचि ।
 राश्या यदि विमुक्तः स्यात् पूर्ववद्व्रतमाचरेत् ॥
 आत्मतुल्यसुवर्णं वा दद्याद्विप्रस्य तुष्टिस्तु ।
 तत्समव्यतिरिक्तेषु पादमेव चरेद्व्रतम् ॥
 चान्द्रायणं पराक वा कुर्यादल्पेषु सर्वम् ।
 द्रव्यप्रत्यर्पणं कर्तुं सान्मूल्यद्रव्यमेव वा ॥
 व्रतं समाचरेत् कृत्वा यथा परिपदीरितम् ।
 बलाच्छौर्ध्वेण वा स्नेहाच्चप्रवहारादिनापि वा ॥
 समाहरति यद् द्रव्यं तत्सर्वं क्षेयमुच्यते ।
 देशं कालं वयं शक्तिं पापञ्चावेक्ष्य सर्वतः ॥
 प्रायश्चित्तं प्रदातव्यं धर्मविज्ञिमनीषिभिः ।
 भगिनी मातरं पुत्रीं स्नुषामाचार्य्ययोपितम् ॥
 अकामतः सकृदङ्गत्वा चरेत् पूर्णव्रतं नरः ।
 पश्चिमाभिमुखा गङ्गा कालिन्ध्या सह सङ्गताम् ॥
 भ्रातृप्रसूयणं पुण्यं द्वारकां चेतुमेव वा ।
 चन्द्रप्रस्फरणीं वापि वेणीं सागरसङ्गमम् ॥
 गोदावर्यां शवर्यां वा गत्वा तत्राचरेद्व्रतम् ।
 पूर्ववद्वद्वादशाब्दानि चरेद् व्रतमनुत्तमम् ॥
 कृष्णाय नमः इत्येव मन्त्रः सर्वाघनाशनः ।
 इममेव जपन्मन्त्रं ध्यात्वा हृदि सनातनम् ॥
 त्रिसन्ध्यास्त्रयुतं भक्त्या नित्यं द्वादशवृत्तसरम् ।
 चान्द्रायणीं पराकैर्वा कच्छैर्वा शमयेत् समा ॥
 जीते क्षीणेऽथवा पुण्यकामी मण्डपपाटले ।
 निवसित्वा बहिर्ग्रासात् चितिशायी जितेन्द्रियः ॥

मनः सन्तापकरणमुद्वहेच्छोकमन्ततः ।
 सदा कृष्णं हरिं ध्यायन् जपन्मन्त्रमनुत्तमम् ॥
 द्वादशाब्दादिसुच्येत पापाद्दस्मात्तृपो बलात् ।
 भगिन्यादिषु योयित्सु यो गच्छेत्कामतो नरः ॥
 प्रतप्तासमतोयेन समाश्लिष्य हुताग्ने ।
 श्रयित्वा सुमहद्वज्रौ दग्धः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 एतासु मतिदुष्टासु कामतो बहुशो व्रजेत् ।
 एवमग्निं विशेद्दोमान् पापं विज्ञाप्य पर्पदि ॥
 अकामतः सकृद्वत्वा चरेद्दमव्रतं नरः ।
 अभ्यासे तु चरेत् पूर्णं कामतः सकृदेव च ॥
 कामतोऽभ्यासेविषये तत्रापि मरणान्तिकम् ।
 समेवैवं प्रकुर्वीत सकृदेव ह्यकामतः ॥
 कामतसु चरेत् पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ।
 अकामतो वाभ्यासे तु पूर्णमेव व्रतं चरेत् ॥
 अन्यास्तपि च नारीषु सकृद्वत्वाप्यकामतः ।
 पादमेवाचरेद्विद्वानभ्यासे त्वर्धमाचरेत् ॥
 साधारणासु सर्वासु चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 कामतो द्विगुणं तासु अभ्यासे व्रतमाचरेत् ।
 स्वदाराम्बाम्यगमने पुंसि तिर्यक्षु कामतः ॥
 चान्द्रायणं परार्कं वा प्राजापत्यमवापि वा ।
 उदकां स्तिकां गत्वा चरेत्कान्तपनं व्रतम् ॥
 चान्द्रायणं तथान्यासु कामतो द्विगुणं चरेत् ।
 श्रष्टम्याश्च चतुर्दश्यां दिवा यवर्णि मैथुनम् ॥
 कृत्वा सचैतं ज्ञात्वा च यारुणीभिश्च माजदेत् ।

- ० चण्डालीं पुंश्चलीं स्त्रीच्छां पापखर्डीं पतितामपि ॥
 ० रंजकीम्बु रुधिव्याधां सर्वां ग्रामान्त्यजाः स्त्रियः ।
 अकामतः सकृद्गत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 अभ्यासे तु व्रतं पूर्णान्ताभिय सह भोजने ।
 कामतस्तु सकृद्गत्वा भुक्त्वा त्वर्थव्रतं चरेत् ॥
 तत्र भूयश्चरेत् पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ।
 यो येन सम्भसेदेवान्तंत्पापं सोऽपि तत्समः ॥
 संलापस्पर्शनादेव शय्यायनासनादिभिः ।
 तद्देवाचरेत् सर्वं व्रतं हादशवार्षिकम् ॥
 अकामतश्चरेद्धर्मं पण्मासात्पादमाचरेत् ।
 मासत्रये द्विवर्षं स्यान्मासमात्रे तु वत्सरम् ॥
 कामतो द्विगुणं तत्र चरेद्द्विदिकं व्रतम् ।
 ऊर्ध्वन्तु वत्सरात् पूर्णं द्विगुण्यायमतः क्रमात् ॥
 कामतो वत्सरादूर्ध्वं द्विगुणव्रतमाचरेत् ।
 ऊर्ध्वं द्विवर्षात्तस्यापि मरणान्तिकमुच्यते ॥
 यजनाध्यापनादानत्पानाच्च सह भोजनात् ।
 सद्य एव पतत्यस्तिन् पतितीन सहाचरेन् ॥
 तथाप्यकामतस्त्वर्थं कामत पूर्णमाचरेत् ।
 पण्मासे वत्सरेऽप्यत्र द्विगुणं त्रिगुणं स्मृतम् ॥
 ऊर्ध्वन्तु निष्कृतिर्न स्यादभृग्विगुपतनं विना ।
 द्वितीयस्य तृतीयस्य नेष्यते मरणान्तिकम् ॥
 अर्धं पादं समुद्दिष्टं कामतो द्विगुणं तथा ।
 ब्रह्मकूर्चोपवासेन चतुर्थस्य विनिष्कृतिः ॥ ५
 पञ्चमस्य न दोषः स्यादिति धर्मविटो विदः ।

अन्येयामपि संसर्गात्प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥
 पतनीयेषु नारीणां मरणाद्विकमुच्यते ।
 अकामतश्चरेद्धर्मव्रतं पृथु यथोदितम् ॥
 व्यभिचारे तु सर्वत्र कामतो मरणाच्छुचिः ।
 अकामतश्चरेत् पूर्णं प्रातिलोभ्यं गता सती ॥
 अर्द्धमेवानुलोभ्ये पु तथैव स्त्रुणहादिषु ।
 यतिश्च ब्रह्मचारी च गत्वा क्षियमकामतः ॥
 गुरुतल्पगमुद्दिष्टं पूर्णमर्थं समाचरेत् ।
 नामनी ब्रह्मचारी तु पूर्णमेवाचरेद्व्रतम् ॥
 यतेषु मरणाच्छुद्धिः शिष्टः स्यात् कृत्तनेन वा ।
 तयोस्तु रेतःस्त्रवने कृच्छ्रं चाग्रायणं चरेत् ॥
 जम्बा सहस्रं गायत्र्या गृहस्थः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 द्विसहस्रं वनस्थस्तु जपेद्वैतो निपातने ॥
 तथापि कामतस्तेषां द्विगुणत्रिगुणादिकम् ।
 परिग्राजनकामस्तु नयनीत्पाटनं तथा ॥
 एवं समाचरेद्दीमान् प्रायश्चित्तं मतन्द्रितः ।
 प्रायश्चित्तं मकुर्वाणः पापेषु निरतः सदा ॥
 कल्पायुतशतं गत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 धृत्वा गोचर्ममाचन्तु सनमेकं निरन्तरम् ॥
 पञ्चगव्यं पिबन् गोघ्नो गुरुगामी विशुध्यति ।
 गोमूत्रेणैकं च खात्वा पीत्वा वाचम्यवारिभिः ॥
 विष्णोः सहस्रनामानि जपेन्नित्यं समाहितः ।
 शयीत गोव्रजे रात्रौ गर्वा दितं मनुष्मारनू ॥
 द्वात्रिंशदिभिर्गृहीतां गां पद्धे निपतितां तथा ।

॥ सू चरेदधंवा प्राणान् तदर्थं वै परित्यजेत् ॥
 तेनैव हि विशुद्धस्यादसम्पूर्णव्रतोऽपि वा ।
 व्रतान्ते गोपदो भूत्वा ततः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 गोखामिने च गां दत्त्वा पथादेव व्रतं चरेत् ।
 दद्यात् निराश्रमुपोष्य वृषमेकञ्च गा दश ॥
 योक्ते च गृहदाहाद्यैर्बन्धनैर्वा हता यदि ।
 गतिपूर्वण गा हत्वा चरेत्तैर्वाविकव्रतम् ॥
 द्विवर्षं पृथ्व्यापि चर्मणाद्र्येण वाससा ।
 कपिला गर्भिणी वापि वृष हत्वा च कामतः ॥
 व्रतं द्वादशवर्षाणि चरेद्व्रह्मव्रतोदितम् ।
 आचार्यदेवविप्राणां हत्वा च द्विगुणं चरेत् ॥
 होमधेनुं प्रसूताञ्च दाने च समलङ्घ्यताम् ।
 उपभुक्त्वा वृषेणापि ताञ्च द्वादशवर्षिकम् ॥
 निष्पीडनं वापि तेषु दीपेभ्यश्च मत्तन्द्रितः ।
 शरणागतवान्स्त्रीधातुर्कैः सम्बन्धेन तु ॥
 चीनव्रतानपि चरन् कृतज्ञानपि सर्वदा ।
 अग्निदाहरदा चर्च्छो भर्तृघ्नी लोकघातिनीम् ॥
 हिंस्रयशु विधानस्त्री हत्वा पापं न गच्छति ।
 शुरु वा वाग्जहाग्वा शीलिय वा बहुश्रुतम् ॥
 आतर्ताग्निं मायान्तं हन्वा देवाभिचारयन् ।
 नाततायिवधे दोषो हन्तुर्भवति कथनः ॥
 प्रस्थातदीपं कुर्वीत परित्यक्तं यथादितम् ।
 अनभिष्टानदीपम् न हस्यव्रतमाचरेत् ॥
 कण्ठमातजले स्निग्धा राममृन्तु समाहितः ।

जपेद्वा दशसाहस्रं ब्रह्महा शुद्धिमाप्नुयात् ॥
 सुरापः स्वर्णहारीतु जपेदष्टाचरं तथा ।
 लक्षं जप्त्वा कृष्णमन्त्रं मुच्यते गुरुतल्पगात् ॥
 उपोष्यान्तर्जले स्थित्वा वासुदेवमनु यभम् ।
 जपेद्वा दशसाहस्रं गोघ्नं प्रयतमानसः ॥
 असंख्यानं च पापानि अनुक्तान्यपि यानि च ।
 चित्तस्थो भगवान् कृष्णः सर्वं हरति तत्क्षणात् ॥
 एकादशपवासस्य फलं प्राप्नोति मानवः ।
 आपाठादिचतुर्मासे कृते भुक्त्वा जितेन्द्रिय ॥
 दुग्धाब्धौ जेषपर्यङ्गे शयानं कमलापतिम् ।
 ध्यात्वा समर्चयेदित्यं महद्भिर्मुच्यते ह्यधैः ॥
 इति रहस्यप्रायश्चित्तम् ॥

रजस्वलां सूतिकाञ्च चण्डालं पतितं तथा ॥
 पापण्डिनं विकर्मस्थं गैवं स्पृष्ट्वाऽप्यकामत ।
 गोमयेनानुनिष्ठाङ्गं सवासा जलमाविशेत् ॥
 गायत्र्याष्टगतं जप्त्वा घृतं प्राण्य विशुध्यति ।
 स्पृष्ट्वा तु कामतः स्नात्वा चरेत्स्नान्तपनं व्रतम् ॥
 श्वपचं पतितं स्पृष्ट्वा गोपालव्यजनादृतम् ।
 विड्वराहं शुनङ्गाकं गदेभं यूपमेव च ॥
 मद्यं मांसं तथैगोद्वं पिशुमूत्रं दग्धमेव च ।
 करकज्जनफेनञ्च वृक्षनिर्यासमेव च ॥
 करञ्जं लघनशानुगच्छति स्वस्य शुद्धये ।
 सचेनमेकवाद्यापः सावित्रीं त्रिगतं जपेत् ॥

तत्सृष्टसृष्टिनो सृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ।
 ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं धर्मविद्धिरकल्पपैः ।
 उच्छिष्टकेशभस्मास्त्रिकपालं मलमेव च ॥
 स्नानाद्रूर्ध्वणीचैव सृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
 प्रक्षाल्य पादौ संक्रम्य तथैवाचम्य वारिणा ॥
 मन्त्रसन्मार्जितजलं सृष्ट्वा ताञ्च विशुध्यति ।
 क्षिप्रिष्टानाञ्च विप्राणां गुरुणां व्रतशालिनाम् ॥
 विनीततराणामुच्छिष्टं सृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
 शैवानां पतितानाञ्च बाह्यानान्त्यक्तकर्मणाम् ॥
 उच्छिष्टस्पर्शनं कृत्वा चरेद्यान्द्रायणं व्रतम् ।
 उच्छिष्टेन स्पर्शं चान्यमुच्छिष्टं यद्यकामतः ॥
 सृष्ट्वा सचैलं ज्ञात्वा च सावित्राष्टगतं जपेत् ।
 कामतयाचरेत् कच्छं ग्रन्थकूर्चं द्विजोत्तमः ॥
 राजानञ्च विगं शुद्रं चरेद्यान्द्रायणं द्विजः ।
 तीक्ष्णं ज्ञात्वा चरेत् कच्छं गां वा दद्यात्पयंस्त्रिणीम् ॥
 उच्छिष्टिगं सृष्ट्वा शुद्रमुच्छिष्टं ज्ञानमेव वा ।
 मवासा जलमाप्नुत्य चरेद्यान्तपनव्रतम् ॥
 तत्तापि कामतः सृष्ट्वा पराकट्यमाचरेत् ।

पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पावमान्यैर्हि ज्योत्तमा ॥
 प्रत्यूचं कदलैः स्नाप्य सपवित्रैर्जलैः शुभैः ।
 शुभ्रवस्त्रेण सम्बेष्ट्य दाहं कुर्याद्विधानतः ॥
 चण्डालाद् ब्राह्मणाक्षर्पात् क्रव्यादादुदकादिभिः ।
 हतानामपि कुर्वीत पूर्ववद्विजमुद्रवम् ॥
 तत्रापि कामतः कुर्यात् पठब्दं तस्य बान्धवम् ।
 विपाद्यैर्धनशस्त्राद्यैरात्मानं यदि घातयेत् ॥
 गोशतं विप्रमुख्येभ्यो दद्यादेकं ह्यथ तथा ।
 नारायणबलिं कृत्वा सर्वमप्यौर्ध्वं देद्विकम् ॥
 रजस्वला तु या नारी सृष्ट्वा चान्यां रजस्वलाम् ।
 चण्डालं पतितं तापि शुनं गर्दभमेव च ॥
 तावत्तिष्ठेन्निराहारा चरेत्सान्तपनं व्रतम् ।
 सृष्ट्वाप्यकामतः स्नात्वा पञ्चगव्यैः शुभैर्जलैः ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य गेहेषु चण्डालः पतितोऽपि वा ।
 अन्तर्गत्नी भवेत्सा चेत्कथं स्यात्सत्र निष्कृतिः ॥
 तद्गृहं गन्तुं परित्यक्त्वा दग्ध्वा बान्धव संस्थितः ।
 संसर्गोऽत्र प्रकारेण प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 पृथक् पृथक् प्रकुर्वीरन् सर्वे गृहनिवासिनः ।
 दाराः पुत्राय सहृदः प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥
 सभर्तृकाणां नारीणां वयनन्तु विसृजयेत् ।
 सर्वान् केशान् ससृष्ट्वा च्छेदयेदङ्गलिप्रथमम् ॥
 केशानां रक्षणार्थाय द्विगुणं व्रतमाचरेत् ।
 प्रायश्चित्ते तु सम्पूर्णं कृत्वा सान्तपनं व्रतम् ॥
 मग्नकूर्चोपवासं वा विशुध्यन्ति तदेनसं ।

अर्वाक्सम्बत्सरार्धात्तु गृहदाहं न चोदितम् ॥
 यद्गृहे पातकोत्पत्तिस्तत्र यत्नेन दाहयेत् ।
 त्यजेदासं निकृष्टाच्च शुद्धिञ्चैवात्मनस्ततः ॥
 सम्यग्वाञ्छैव संसर्गात्तुल्यमेव नृणामघम् ।
 तस्मात्संसर्गसम्बन्धान् पतितेषु विवर्जयेत् ॥
 चण्डालपतितादीनां तीर्थं यस्तु पिवेन्नरः ।
 पुराकं कामतः कुर्याद्व्यङ्ग्यकूर्चं न कामतं ॥
 अभ्यासे तु पङ्क्तं स्याच्चान्द्रायणमकामतः ।
 चण्डालानां तडागे वा नदीनां तीर्थेण वा ॥
 स्नात्वा पीत्वा जलं विप्रः प्राजापत्यमकामतः ।
 कामतस्तु पराकं वा चान्द्रायणमथापि वा ॥
 अभ्यासे तु घृतं पूर्णं पङ्क्तं स्यादकामतः ।
 सर्वेषां प्रतिलोमानां पीत्वा सान्त्वनं चरेत् ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा ऋद्धं वापि यथाक्रमम् ।
 भोजने गमनेऽप्येवं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 चण्डालपतितादीनां गृहेष्वन्नमपि हिजः ।
 भुक्त्वाऽप्यमाचरेत् कृच्छ्रं चान्द्रायणमकामतः ॥
 चण्डालवाटिकायान्तु सुखा भुक्त्वाऽप्यमाचरेत् ।
 चरेत्सान्त्वनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥
 चण्डालवाटिकायान्तु मृतम्याद्धं विगोधनम् ।
 स्रपनं पञ्चगव्यं च पायमान्यैः शुभैर्जलैः ॥
 गृदासं सूतिकायं वा शुनां स्पृष्ट्वैव कामतः ।
 भुक्त्वा चान्द्रायणं कृच्छ्रं पराकं वा समाचरेत् ॥
 जलं पीत्वा तपोविप्रः पञ्चगव्यं पिबेद्द्वयम् ।

चण्डाल पतितो वापि यस्मिन् गेहे समाचरेत् ।
 त्यक्त्वा मृगमयभाण्डानि गोभिः सक्रामयेत् चंद्रम ॥
 मासादूर्ध्वं दशाहन्तु हिमासु पक्षमेव तु ।
 परमासात्तु तथा मास गवा हन्द् निवेशयेत् ॥
 ऊर्ध्वन्तु दहनं प्रोक्तं साहस्रेण च स्वातनम ।
 ब्रह्मकूर्चं तथा कच्छ चान्द्रायणमर्थापि वा ॥
 अतिकच्छ पराकच्छ त्र्यहं वापि समाचरेत् ।
 षडब्दमूर्ध्वं परमासाप्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 वत्सरादूर्ध्वं सम्पूर्णं त्रतमेवाचरेद् बुध ।
 अनेध्यशतचण्डालमद्यमासादिद्रुपितात ॥
 कूपादुद्धृत्य कदलैः सहस्रं रचयेज्जलम् ।
 निक्षिप्य पञ्चगव्यानि वारुणैरपि मन्त्रयेत् ॥
 तडागस्यापि यद्यर्थं गोभिः सक्रामयेज्जलम् ।
 धान्यन्तु चालनाच्छुद्धिर्मादुष्य प्रोक्षणादपि ॥
 रसानान्तु परित्यागं यागालादिप्रदूषणात् ।
 प्रासाददेवहर्म्याणां चण्डालपतितादिषु ॥
 अतः प्रविष्टे तु तदा यदि म्यात्केन कर्मणा ।
 गोभिः सक्राम्य कृत्वा गोभूतेष्वैव लेपयेत् ॥
 पुण्याहं वाचयित्वाथ तत्तोयैर्दर्मसंयुतैः ।
 सम्प्रोक्ष्य सर्वतः पश्चादेव समभिषेचयेत् ॥
 पश्चात्तु पञ्चगव्यं स्नापयित्वाथ वैष्णवं ।
 प्रत्युचं पावमानेयं वैष्णवं चाभिषेचयेत् ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रे स्नाप्य पुष्पाञ्जलिं तथा ॥

१. श्रीसूक्तेन तदा दिव्यैर्दद्यान्नोराजन तत ।
 २. अवेण्यवस्सर्गनेऽपि एव कुर्वीत वैष्णव ।
 भिक्षे विम्बे तथा दग्धे परित्यक्ते च त गृहे ॥
 वैदेही वैष्णवीमिष्टा पुन स्थापनमाचरेत् ।
 चौराद्यपहृते नष्टे वासुदेवीं यजेच्चरम् ॥
 स्थानान्तरंगते विम्बे पुन स्थापनमाचरेत् ।
 शीयादिवासन वेद्यामंधिरोहणमेव च ॥
 नयनीम्भीलन दीक्षा वर्णयित्वान्धमाचरेत् ।
 पञ्चगव्यं स्नापयित्वा पञ्चत्वक्पञ्चवाञ्छितं ॥
 महलद्रव्यसयुक्तैरङ्गि समभिषेचयेत् ।
 सूक्तं च वस्त्रं सुत्यैरविगवैष्णवीस्तथा ॥
 चतुर्विष्णुर्मन्त्रं पृथगष्टोत्तरं यतम् ।
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या शङ्खेन स्नापयेद्बुध ॥
 ध्रुवसूक्तमृचं कृत्वा जपन् सस्थापयेद्दरिम् ।
 ततस्तन्मूर्त्तिमन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा द्विज ॥
 दद्यात् पुष्पसहस्राणि देवतां स मनु स्मरन् ।
 पश्चात् सावरणं विष्णोर्ध्वयित्वा विधानतः ॥
 इन्द्रसोम सोमपतेरिति सूक्तमनुत्तमम् ।
 जपन् भक्त्याथ देवैस्तु दद्यान्नोराजन द्विज ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा विप्रास्तु भोजयेत् ।
 अवेण्यनेन विप्रेण शूद्रेणैवार्चिते हरौ ॥
 सहस्रमभिषेकं च पुष्पाञ्जलिसहस्रकम् ।
 महाभागवतो विप्रं कुर्यान्मन्त्रद्वयेन च ॥
 देवतोत्तरसम्पर्कं विना स्वाहरणं हरौ ।

अवैष्णवानां मन्त्राणां पक्वान्नस्य निर्वेदने ॥
 कृत्वा नारायणीमिष्टिं पुनः सस्कारमाचरेत् ॥
 देशान्तरगते विम्बे चिरकालमनर्चिते ॥
 अधिवासादिकं सर्वं पूर्ववद्वैष्णवोत्तमः ।
 विष्णोर्हृत्सवमध्ये तु विद्युत् स्तनितसम्भवे ॥
 रथे विम्बे ध्वजे भग्ने विम्बे च पतिते भुवि ।
 ग्रामदाहेश्वरवर्षे च गुरौ ऋत्विच ये नृते ॥
 नालङ्घ्यतेषु विधिषु परिणीते जनार्दने ।
 अवैदिकक्रियापेते जपहोमादिवर्जिते ॥
 कुर्वीत महती शान्तिं वैष्णवी वैष्णवोत्तमः ।
 अग्निनाशेतु तन्मध्ये पुनरादानमाचरेत् ॥
 कुर्वीत वैतथ्येष्टिं वैष्णवसेनामद्यापि वा ।
 श्वशूकरादिसम्पर्के पवित्रेष्टिं समाचरेत् ॥
 वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत पापण्ड्यादिप्रदूषिते ।
 अर्थास्य संप्रवे विष्णोर्यत्न यत्न च सहस्रम् ॥
 तत्र तत्र यजेदिष्टिं पावमानीं द्विजोत्तमः ।
 स्वापचारैः स्तथान्यैर्वा मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ॥
 अवैष्णवेन विप्रेण स्थापिते मधुसूदने ।
 तद्वाट्टं वा भूपतिर्वा विनाशमुपयास्यति ॥
 कुर्वीत वासुदेवेष्टिं सर्वं पापं प्रशानयेत् ।
 महाभागवतेनैव पुनः स स्कारमाचरेत् ॥
 सकीर्णवैनतेयादि नित्यानाञ्च द्विजैकमात्रम् ।
 गुप्तानामपि पूजार्थं दिव्यानि स्थापयेद्यदि ॥
 स निवेश्यैकरात्रं गच्छेत् स्नापय्य देशिकः ।

सर्ववैष्णवसूक्तैश्च तद्वायव्या सहस्रकम् ॥
 शङ्खे नैवाभिधिच्याथ भगवत्पुरतो न्यसेत् ।
 स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य यजेच्च पुरतो हरेः ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् ।
 अष्टोत्तरशतं पद्यादाज्यं मन्त्रचतुष्टयात् ॥
 सुवर्णतार्क्ष्यं चक्राभ्यां पृथदाज्यं यजेत्ततः ।
 हिलैर्व्याहृतिभिर्हुत्वा पद्यादष्टोत्तरं शतम् ॥
 वैकुण्ठं पार्पदक्षैव होमशेषं समापयेत् ।
 अहमस्मीतिसूक्तेन पीठे संस्थापयेद्बुधः ॥
 प्रणवादिचतुर्थ्यन्तनामभिस्तत्प्रकाशकैः ।
 आवाह्य पूजयित्वाथ दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 द्वादशाणनं मनुना सहस्रमथवा शतम् ।
 सोमरुद्रेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥
 भोजयित्वा ततो विप्रान् गुरुं सम्यक् प्रपूजयेत् ।
 भत्स्यकूर्मादिमूर्त्तीनामिव संस्थापनं चरेत् ॥
 तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैर्जपहोमादिकं चरेत् ।
 सहस्रनामभिर्दद्यात्पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 वापीकृपतडागानां तरुणां स्थापने तथा ।
 वारुणीभिश्च सौम्यैश्च जपहोमादिकं चरेत् ॥
 तरुणां स्थापने गोपकृष्णं मातरमेव च ।
 ताम्भामिव तु मन्त्राभ्यां सहस्र जुहुयाद् दृतम् ॥
 वैनतगादितं स्तम्भं मध्ये संस्थापयेद्बुधः ।
 अवैष्णवान्वये जातः कृत्वेष्टिं वैष्णवीं द्विजः ॥
 वष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो वैष्णवी भवेत् ।

देवतान्तरशेषस्य भोजने स्पर्शने तथा ॥
 अनर्चिते यद्वनाभे तस्यानर्पितभोजने ।
 अवेष्टवानां विप्राणां पूजने वन्दने तथा ॥
 राजनेऽध्यापने दाने यादौ चैषाञ्च भोजने ।
 अनर्चिते भागवते हरिं वासरभोजने ॥
 प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत वैयूहौ मिष्टिसुत्तमाम् ।
 पद्माङ्गागवतानाञ्च पिबेत् पादजलं शुभम् ॥
 एतत्समस्तपापानां प्रायश्चित्तं मनौपिभिः ।
 निर्णीतं भगवद्भक्तपादान्तनिषेवणम् ॥
 अज्ञोक्तो महाभागेर्महाभागवतैर्द्विजैः ।
 सर्वापचारैर्मुचेत परां कृतिञ्च बिन्दति ॥
 प्रायश्चित्ते तथा चोक्तं महाभागवताद्विजात् ।
 वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो हरिमर्चयेत् ॥
 ॥ इति हारीतसूतौ महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणं
 नाम पष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अम्बरीष उवाच ॥

भगवन् ! भवता प्रोक्ता विष्णोराराधनक्रिया ।
 प्रायश्चित्तमल्लत्यानामसतां देष्टव्यं च ॥
 अधुना श्रोतुमिच्छामि शाश्वतीं वृत्तिमुत्तमाम् ।
 इष्टीनाञ्च विधानानि विशेषांश्चोत्सवान् हरि ॥
 हारीत उवाच ॥ शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि सर्वं निरवशेषतः ।
 इष्टीनाञ्च विधानञ्च हरेरुत्सवकर्मणाम् ॥
 नारायणो वासुदेवो गारुडो वैष्णवो तथा ।

वैष्ण्वही त्रेभवी पाद्मी पवित्री पावमानिका ॥
 सीदशिनी च सेनेशो आनन्ती च शुभाक्षया ।
 महाभागवतीत्येताः सर्वपापहराः शुभाः ॥
 प्रायश्चित्तार्थमपि वा भोगार्थं वा समाचरेत् ।
 पूर्वं विघ्नसं विष्णुः प्रोक्तवान् विघ्नसा भृगो ॥
 प्रोक्तं भस्मेरितं तेन भृगुणा दिव्यमुत्तमम् ।
 गृह्यं तत्सर्ववेदेषु निश्चितं ते ब्रवीम्यहम् ॥
 अग्निर्वै देवानां भव मे विष्णुरीश्वरः ।
 तदन्तरेण वै सर्वा देवता इतिह श्रुतिः ॥
 निवसन्ति पुरोडाशमग्नी वैष्णवमव्ययम् ।
 देवाश्च ऋषयः सर्वे योगिनः सनकादयः ॥
 अग्नौ यद्भूयते हव्यं विष्णवे परमात्मने ।
 तदग्नौ वैष्णवं प्रोक्तं सर्वदेवोपजीवनम् ॥
 एतदेवहि कुर्वन्ति सदा नित्या अपीश्वराः ।
 विमुक्ता अपि भोगार्थमेतमेव मुमुक्षवः ॥
 एतदेव परं प्रीतिः सन्नियः परमात्मनः ।
 एतद्धिना न तुष्येत भगवान् पुरुषोत्तमः ॥
 यज्ञार्थमेव संखटमात्मवर्गं चतुर्विधम् ।
 यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्तु तदेवां कर्मबन्धनम् ॥
 बलिर्जिह्वा भगवतो वेदा अङ्गाः सदाध्वरे ।
 अस्थीनि समिधः प्रोक्ता रोमा दर्भाः प्रकीर्त्तिताः ॥
 स्वाहाकारः शिरः प्रोक्तं प्रणाएव हवींषि च ।
 सर्ववेदक्रिया भोगा मन्त्राः पत्राः प्रकीर्त्तिताः ॥
 एवं यज्ञवपुर्विष्णुर्विदित्वैनं हुताग्ने ।

जुहुयाद्दे पुरोडाशं यज्ञात्वेनम्यतेदथ ॥
 यज्ञोयज्ञपतिर्यज्वा यज्ञाद्भो यज्ञवाहनः ।
 यज्ञभृद्यज्ञरुद्यज्ञयज्ञभुग्यज्ञसाधनः ॥
 यज्ञान्तरुद्यज्ञगुह्यमवमन्नाद एव च ।
 तत्तादेनं विदित्वैव यज्ञं यज्ञेन पूजयेत् ॥
 कोऽयं लोकोऽस्ययज्ञस्य कथं स्यात्परतः शुचिः ।
 द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथा परे ॥
 स्वाध्यायज्ञानयज्ञाद्य सदा कुर्वन्ति योगिनः ॥
 हर्षभोगतया कुर्यान्न साधनतया कश्चित् ।
 साधनं भगवान् विष्णुः साध्याः स्युर्वैदिकाः क्रियाः ॥
 शेषभूतस्य जीवस्य तद्दाम्यैकफलाः क्रियाः ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं कर्म तद्दास्यं परिकीर्त्तितम् ॥
 नैसर्गिकं तथा कुर्यात्तद्दास्येकं निंकीर्त्तितम् ।
 वेदिकेनेव मार्गेण पूजयेत्परमेश्वरम् ॥
 अन्यथा नरकं याति कल्पकोटिशतत्रयम् ।
 तस्माच्छ्रुत्युक्तमार्गेण यजिद्विष्णुं हि वैष्णवः ॥
 अर्चयामर्षयेत्पुष्पैरग्नौ च जुहुयाद्विः ।
 ध्यायेत्तु मनसा वाचा जपेन्मन्त्रान् सुवैदिकान् ॥
 एवं विदित्वा सत्कर्म भोगार्थं परमाब्जनः ।
 कुर्वीत परमैकान्ती पत्युः पत्नी यथा प्रिया ॥
 इदं प्रसङ्गे श्रोतुं स्याद्विधानं तद्व्रवीमि ते ।
 पूर्वपञ्चदशम्यान्तु स्वात्वा संपूज्य केशवम् ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यादब्राह्मण्यारपणम् ।
 हरिं नारायणेष्वर्पमिति सङ्कल्प्य पूजयेत् ॥

- विष्णुप्रकाशकै राज्य भूस्त्रुताभ्या शत तत ।
 मन्त्रेण चैव वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा समापयेत् ॥
 अयुत तु जपेन्मन्त्र होमञ्चाष्टोत्तर शतम् ।
 जपं निवेद्य देवाय भुञ्जीयात् स्वयमेव च ॥
 ततो मौनी जपेन्न च शरीत पुस्तो हरे ।
 प्रभाते च नदी गत्वा स्नात्वा सन्तर्प्य देवता ॥
 सन्ध्यामन्त्रास्य चागत्य स्वर्गेहं समलङ्कते ।
 वेद्या सपूज्य देवेश मन्त्ररत्नविधानत ॥
 समावरणसयुक्त महिषीभि समन्वितम् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपनिवेदनै ॥
 अर्चयित्वा विधानेन कण्ड दक्षिणभागत ।
 विस्तरायामनिजैश्च हस्तमाचन्तिमेखलम् ॥
 तत्र वङ्गिप्रतिष्ठाप्य द्रुधाधानान्तमाचरेत् ।
 ओङ्कार स्वात्पर ब्रह्म सर्वमन्त्रेषु नायक ॥
 त्राक्षर तत्तथाणाञ्च वेदाना बीजमुच्यते ।
 अजायन्त ऋच पूर्वमकाराद्विष्णुवाचकात् ॥
 श्रीवाचकादुक्तात्तु यजू पि तदनन्तरम् ।
 अजायन्त ततो सद्भाक्कामान्यन्यान्धनेकश ॥
 तयोर्दासी मकारेण प्रोच्यते सर्वदेहिने ।
 कार्ण सर्ववर्णानामकार प्रोच्यते बुधे ॥
 अकारो वै च सर्वा वाक् सैषा स्पृशोमभि सदा ।
 वङ्गो सा व्यज्यमानापि नानारूपा इति श्रुति ॥
 अकार एव लुप्यन्ति सर्वमन्त्राक्षराणि हि ।
 अकारो वासुदेव म्यात्तस्मिन् सर्व प्रतिष्ठितम् ॥

मन्त्रोहि दीज सर्वत्र क्रिया तच्छक्तिरुच्यते ।
 मन्त्रतन्त्रसमायुक्तो यज्ञ इत्यभिधीयते ॥
 मन्त्रः पुमान् क्रिया र्त्विच तद्युक्तं मिथुनैः स्मृतम् ।
 तस्मादग्रजूपि तन्त्राणि ऋचो मन्त्राणि चाध्वरे ॥
 मन्त्रक्रियाजुष्टमेव मिथुनं यज्ञ उच्यते ।
 मन्त्रतन्त्राग्रमेते ऋग्यजुषी यज्ञकर्म्मणि ॥
 उक्तास्तु भवेत्साम तस्मात्तद्वैष्णवं त्रयम् ।
 ऋग्भिरेव तमुद्दिश्य पुरोडाशं यजिद्वृध ॥
 तामिरेव तु पुष्पाणि ददयात्कर्म्मसु गार्हपिणि ।
 इन्द्राग्निवरुणादीनि नामान्युक्तानि तत्र तु ।
 ज्ञेयानि विंशती स्तान्यत्र नान्येषां स्युः कथञ्चन ॥
 अकारे रुढइत्यग्निमिन्द्रत्व वर ईश्वरे ।
 आत्मना प्रसवे सूर्य सोम्यत्वात्सामइत्यत ॥
 वायु स्याज्जीवत प्राणाद्वरुण सर्वजोवन ।
 मित्र स्यात्सर्वमित्वादात्मैकत्वाद्वृहस्पति ॥
 रोगनाशो भवेद्भुद्रो यम स्यात्तु नियामक ।
 हिरण्यत्वमिति प्रोक्त ज्ञेति प्रापयत्वमुच्यते ॥
 नित्यरुत्वाद्विरण्य स्यात्तद्गर्भत्वाद्द्विरण्यम् ।
 हिरण्यगर्भ इत्युक्त सत्वगर्भो जनार्दन ॥
 द्विरण्यस्य स भूतेभ्यो ददृशे इति वै श्रुति ।
 मर्ब्धान् स त्राति सविता पिता च पिबतापिता ॥
 स्वर्भूमुव इति प्रोक्तो वेदवेद्येति चोच्यते ।
 यस्य च्छन्दासि चाङ्गानि स सुपर्ण इहोच्यते ॥
 अवाहं वर्णमित्युक्त च्छन्दोमयमुदीह्यतम् ।

गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च ॥
 त्रिष्टुप्च जगती चैव च्छन्दांस्येतान्यनुक्रमात् ।
 एतानि यस्य चाङ्गानि स सुपर्ण इहोचरते ॥
 यस्माज्जातास्त्रयो वेदा जातवेदाः स उचरते ।
 पवमानः पादयित्वा शिवः स्यात्सर्वदा शुभात् ॥
 सुजनैः सेव्यते यस्तु अतो वै शश्वरित्वजः ।
 सध्यान्यस्यैव नामानि वैदिकानि विवेचनात् ॥
 पुष्पामानि यानि दिष्णोः स्त्री सामानि श्रियन्तथा ।
 परस्य वैदिका शब्दाः समाश्रयेतरेष्वपि ॥
 व्यञ्जयन्ते सतत लोकवेदानुसारतः ।
 नतु नारायणादीनि नामान्यन्यस्य कर्हिचित् ॥
 एतन्नाम्नां गतिर्विष्णुरेक एव प्रचक्षते ।
 शब्दब्रह्मण्यो सर्व वेण्व तदिहोचरते ॥
 देवतान्तरशब्दा तु न कर्तव्याहि वैदिके ।
 वपद्भक्तं यद्देवेन तदत्यन्तप्रियं हरिः ॥
 स्वाहास्त्रधाभ्यां नमसा हुतं तद्देव्यं स्मृतम् ।
 समिदाज्येया आहुतीर्देवेनेव जुहति ।
 यो मनसा सवर इत्युचां प्रोक्तः सदाध्वरे ॥
 तदेनेव हरिं तस्माद्यजेत द्विजसत्तमः ।
 प्रमदादेर्व्यमुक्तं स्याद्विधानं तद्व्रथीमि ते ॥
 ऋग्मेदमहिंतायान्तु मण्डलानि दृश प्रमात् ।
 एकैकमित्याहोतयं चरुणा पायसेन वा ॥
 हुतेन वा तिनेर्वापि यिष्यपथैरद्यापि वा ।
 अग्निर्भोज इति पूर्वं मण्डनं प्रत्यृचं यजेत् ॥

पुष्पाणि च तथा दद्यात् सुगन्धीनि स्वनार्दने ।
 विष्णुसूक्तैर्हविर्हुत्वा चतुर्मन्त्रैः शतं यजेत् ॥
 येष्ववान् भोजयेन्नित्यमग्निश्चापि सुसंग्रहेत् ।
 उपोषितो दीक्षितश्च यावदिष्टिं समाप्स्यते ॥
 अन्ते चावसृतेष्टिश्च पुष्पयागश्च पूर्ववत् ।
 आचार्यं ब्राह्मणांयापि दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ॥
 इमांश्चारायष्टिश्च सकृदापि यजेत्तु यः ।
 अनधीतवेदश्चेष्टिमयुतं मूलमन्त्रतः ॥
 होमं पुष्पाञ्जलिं यापि तथैवायुतमाचरेत् ।
 पूजयित्वा ततो विप्रान्निष्ठां सम्यक्कफलो भवेत् ॥
 अवाक्यपौरुषं सूक्तमष्टोत्तरशतं चरुम् ।
 हुत्वा चतुर्भिर्मन्त्रैश्च लभेदिष्टिं न संशयः ॥
 ॥ अथ वासुदेवेष्टिरुच्यते ॥

एकादश्यां कृष्णपक्षे समुपोष्य जनार्दनम् ।
 समर्चयेद्विधानेन रात्रौ जागरणान्वितः ॥
 द्वादश्यां प्रातरुत्थाय स्त्रायान् नद्यां तिलैः सह ।
 द्वादशार्णेन मनुना सिञ्चेदष्टोत्तरं शतम् ॥
 अभिमन्त्र्य जलं पद्यात्तुलसीमिश्रितं पिबेत् ।
 सर्वकर्मफलमिहित एतदेवाधमर्षणम् ॥
 तत्तत्कर्मणि तन्मन्त्रं यो जपेदधमर्षणे ।
 स्नात्वा सन्तर्प्य देवर्षीन् कृतकृत्य समाहितः ॥
 गृहं गत्वा र्चयेद्देवं वासुदेवं सनातनम् ।
 द्वादशार्णविधानेन कस्तूरीचन्दनादिभिः ॥

८. जातिकेतककुन्दाद्यै सुकृष्णतुलसोदनै ।
 ९. सुधाब्धौ शेषपर्शद्भे समासीन श्रिया सह ॥
 इन्दीवरूदनश्याम चक्रग्रहगदाधरम् ।
 सर्वभरणसम्पन्नं सदायोजनमच्युतम् ॥
 अभन्त विहगाधीश शौनकाद्यैरुपासितम् ।
 त्रिदशैर्द्वैविमानस्यैर्ब्रह्मरुद्रादिभि स्तथा ॥
 १०. स्तूयमानं हरि ध्यात्वा अर्चयेत्प्रयतात्मवान् ।
 सर्वमावरणं पद्यादर्चयेत् कुसुमादिभि ॥
 प्रथमं महिषीसक्तं लक्ष्मीभूम्यौ सनीनया ।
 अनन्तरञ्च गरुडधर्मसेनादिभि स्तथा ॥
 ऐश्वर्यज्ञानवैराग्या पूजनीया यथाक्रमम् ।
 सनन्दनश्च सनक सनत्कुमार सनातन ॥
 श्रीडुश्च सोमकपिल पञ्चमो नारद स्तथा ।
 भृगुर्विघ्नसोऽत्रिश्च भरीचि कश्यपोऽङ्गिरा ॥
 पुलह स्वायम्भुवो दालभ्यो वशिष्ठाद्यास्तत क्रमात् ।
 वशिष्ठी वामदेवश्च हारौतश्च पराशर ॥
 व्यास शुकश्च प्रज्ञाद शौनको जनकस्तथा ।
 भार्कश्येयो ध्रुवश्चैव पुण्डरीकश्च मारुत ॥
 रुक्माङ्गद शिवो ब्रह्मा पूजनीया यथाक्रमम् ।
 तथा लोकेश्वरा पूज्या गृहचक्रादिहेतय ॥
 वेदाश्च साङ्गोऽसृतय पुराण धर्मसहिता ।
 राशयो ग्रहनक्षत्रा पूजनीया सम तत ॥
 एवं सम्पूज्य देवेश मन्वाधानादिपूर्वकम् ।
 द्वितीय मण्डलमृचा जुहुयात्सद्यत चरुम् ॥

ध्यात्वा वङ्गो वासुदेवं दद्यात् पुष्पाणि तत्र तु ।
 वैष्णवांश्च यजेत्तत्रावमृथ पुष्पयागकम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेदन्ते गुरुज्ञापि प्रपूजयेत् ।
 इमाश्च वासुदेवेष्टि यः कुर्याद्वैष्णवोत्तम ॥
 कुलकोटिं समुद्धृत्य स गर्भोत्तरं पदम् ।
 शय्या वासुदेवस्य मन्त्रेणैव द्विजोत्तमः ॥
 शुभ्यादयुतं वङ्गो वैष्णवैः प्रत्यृचं तथा ।
 पुष्पाणि दत्त्वा देवेशे सम्यगिच्छा लभेत् फलम् ॥
 अथ वक्ष्यामि राजर्षे वैष्णवेष्ट्या विधिं ततः ।
 शय्यांस्तु पूर्वार्द्धे पूर्वयश्च समारभेत् ॥
 उपोष्य पूर्वदिक्से भूजयेज्जागरे हरिम् ।
 प्रभाते पूर्ववत् स्नात्वा तर्पयेज्जगतां पतिम् ॥
 षडक्षरविधानेन परव्योम्नि स्थितं हरिम् ।
 वङ्गरक्तं हेमविम्याद्यैर्योगपीठसंस्थितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् ।
 चक्रशङ्खगदाशार्ङ्गान् विभ्राणं दीर्भिरायतैः ॥
 वामाङ्गस्यत्रियया माहं गन्धपुष्पाचतादिभिः ।
 नैवेद्यैश्च फलैर्भक्ष्यैर्दिव्यैर्भोग्यैः सुपानकैः ॥
 अर्चयेद्देवेशं सर्वाभरणसंयुतम् ।
 शीर्षेष्मि, कमला पद्मा साता सत्या च रुक्मिणी ॥
 सावित्री पुरितः पूज्या ततस्तुते वनादयः ।
 अगन्तताह्यं देवेशसत्यधर्मदमा श्रमः ॥
 बुद्धिं पृजनीयास्ते दिक्षु सर्वास्त्रनुक्रमात् ।
 ततो लोकेश्वरा पूज्या स्ततयक्तादिहेतयः ॥

महाभागवताः पूजया होमकर्म समाचरेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ॥
 व्यापका मन्तरब्रह्म चतुर्मन्त्रा उदाहृताः ।
 तैरप्यष्टोत्तरशतं पृथक् पृथगती यजेत् ॥
 छतीधमण्डलं पद्याञ्जुहुयात्प्रत्यृचं ततः ।
 तथा पुष्पैश्च सम्पूजय कुर्यादवभृथं ततः ॥
 रुमापय पुष्पयोगेन वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 एवं कर्त्तुं मग्नस्तथैवैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ॥
 वैष्णवया चैव गायत्रया पुष्पाञ्जनयुतं चरेत् ।
 तिसहस्रं चरुं हुत्वा वैष्णवेष्ट्याः फलं लभेत् ॥
 इमां तु वैष्णवीं मिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ।
 त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य याति विश्वोः परं पदम् ॥
 प्रायश्चित्तमिदं कुर्यादष्टतिभङ्गेषु वैष्णवः ।
 शान्त्यर्थं देवकार्येषु पापेषु च महत्स्वपि ॥
 अथ वैगही इष्टिरुच्यते ॥

यत्कपचे तु द्वादश्यां सङ्क्रान्ती अहणेऽपि वा ।
 उपोष्य त्रिधिवह्निष्णुं पूजयित्वा विधानतः ॥
 अभ्यर्चयेद्गन्धपुष्पैः केयवादीन् पृथक् पृथक् ।
 सङ्कर्षणादीनपि च पूजयेत्प्रयतात्मवान् ॥
 तत्तन्मूर्त्तिं पृथक् ध्यात्वा पृथगेव समर्चयेत् ।
 केयवस्तु सुवर्णाभं ग्यामो नारायणोऽव्ययः ॥
 माधवः स्यादुत्पलाभो गोविन्दः शशिसन्निभः ।
 गौरवर्णस्तथा विष्णुः शोणो मधुजिदम्ययः ॥

त्रिविक्रमोऽग्निसङ्घातो वामन स्फटिकप्रभ ।
 श्रीधरस्तु हरिद्रामो हृषीकेशोऽशुमान् यथा ॥
 पद्मनाभो घनश्यामो हैमो दामोदरः प्रभुः ।
 सङ्कर्षणस्तु मुक्ताभो वासुदेवो घनद्युतिः ॥
 प्रद्युम्नो रक्तवर्णः स्यादनिरुद्धो यथोत्पलम् ।
 अधोक्षजः शाहनाभो रक्ताङ्गः पुरुषोत्तम ॥
 नृसिंहो मणिवर्णः स्यादच्युतोऽर्कसमप्रभः ।
 जनार्दनः कुन्दवर्णः उपेन्द्रो विदुमद्युतिः ॥
 हरिर्वै सूर्यसङ्घातः कृष्णोभिराञ्जनदुरतिः ।
 आयुधानि त्रुवै चैषां दक्षिणाधः करादित ॥
 पद्मं शङ्खं गदाचक्रं गदां दधाति केशव ।
 शङ्खं पद्मं गदाचक्रं धत्ते नारायणोऽवग्रह ॥
 माधवस्तु गदां चक्रं शङ्खं पद्मं विभर्ति च ।
 चक्रं गदां तथा पद्मं शङ्खं गोविन्द एव च ॥
 गदां पद्मं गदाशङ्खं चक्रं विष्णुर्विभर्ति हि ।
 चक्रं शङ्खं तथा पद्मं गदा च मधुसूदनः ॥
 पद्मं गदां तथा चक्रं शङ्खं चैव त्रिविक्रमः ।
 शङ्खं चक्रं गदापद्मं वागनो विभ्रयात्तथा ॥
 पद्मं चक्रं गदाशङ्खं श्रीधरः श्रीपतिर्दधत् ।
 गदा चक्रं हृषीकेशः पद्मं शङ्खं विभर्ति हि ॥
 पद्मनाभस्तथा शङ्खं पद्मं चक्रं गदां धरेत् ।
 पद्मं शङ्खं गदां चक्रं धत्ते दामोदरस्तथा ॥
 सङ्कर्षणो गदा शङ्खं पद्मं चक्रं दधाति हि ।
 वासुदेवो गदां शङ्खं चक्रं पद्मं विभर्ति हि ॥

चक्रं शङ्खं गदां पद्मं प्रद्युम्नो विभृयात्तथा ।
 अनिरुद्धस्तथा चक्रं गदां शङ्खं च पङ्कजम् ॥
 चक्रं पद्मं तथा शङ्खं गदा च पुरुषोत्तम ।
 पद्मं गदां तथा शङ्खं चक्रं चाधीशजो हरि ॥
 चक्रं पद्मं गदा शङ्खं नरसिंहो विभर्ति हि ।
 अच्युतश्च गदां पद्मं चक्रं शङ्खं विभर्ति हि ॥
 जनार्दनस्तथा पद्मं शङ्खं चक्रं गदां धरेत् ।
 लोपेन्द्रस्तथा शङ्खं गदां चक्रं च पङ्कजम् ॥
 हरिस्तु शङ्खं चक्रं च पद्मं चैव गदां धरेत् ।
 शङ्खं गदा पङ्कजं च चक्रं लण्यो विभर्ति हि ॥
 एवं चतुर्विगतिस्तु मूर्त्तीं ध्यात्वा समर्चयेत् ।
 तत्तद्विम्बेषु वा राजन् । सालग्रामशिलासु वा ॥
 गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ।
 फलेष्वभक्ष्यभोज्यैश्च पानीये शर्करान्वितैः ॥
 नामभिस्तैश्चतुर्थ्यन्तैर्मूलमन्त्रेण वा यजेत् ।
 देवानावरणीयाश्च पूजयेत्पण्डितः क्रमात् ॥
 य इत्वाहतिमूर्त्तेन कुर्यान्नोराजनं शुभम् ।
 पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य खण्डहोतृविधानतः ।
 भण्डनेन चतुर्थेण प्रत्यक्षं जुहुयाच्चरम् ॥
 पुष्पैः खम्पलपेक्षितया कुर्यादवमृशं नरः ।
 द्रुमा वैयूहिकोमिटिं सम्यक् प्राङ्मुखं हर्षय ॥
 प्रागयिस्तं मिदं प्रोक्तं पातकेषु महत्स्वपि ।
 अनपस्तम्बं च विम्बानां शास्त्रार्थं वासमाचरेत् ॥
 प्रायश्चित्तं विविष्टं स्याददेयं प्रत्यक्षकर्मसु ।

अनघोतः कथं कुर्याद्वैयूह्यं वैष्णवीं दिजः ॥
 प्रत्येकं शतमष्टौ च मन्त्रैस्तेषां यजेद्बुधः ।
 सर्वं तावभ्येष्टिञ्च पुण्ययागञ्च वैष्णवः ॥
 ह्येन मूलमन्त्रेण कुर्वीत सुसमाहितः ।
 वैष्णवान् भोजयेद्भक्त्या कर्मान्ते सत्वसिद्धये ॥
 चतुर्विंशतिसंस्थान्वं महाभागवतान् दिजान् ।
 एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम् ।
 सवे सम्पूर्णतामेति तज्जिन् सपूजिते दिजे ॥
 यः करोति शुभामिष्टिं वैयूह्यं वैष्णवोत्तमः ।
 अनन्तस्याच्युतानाञ्च विशिष्टोऽन्यतमो भवेत् ॥
 वैभवीमथ वक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 पावनीं सर्वलोकानां सर्वकामप्रदां शुभाम् ॥
 भगवत्सन्नादिवसे वारे सूर्यसुतस्य वा ।
 स्वजन्मर्चेऽपि वा कुर्याद्वैभवीं मङ्गलाद्वयाम् ॥
 पूर्वोऽङ्गप्रभ्युदयं कुर्यादङ्गुरार्पणपूर्वकम् ।
 उपीष्य पूजयेद्विष्णुं मग्नराधानं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा परेऽङ्गि विधिना सन्तप्यं पितृदेवताः ।
 विशिष्टैर्द्राक्षाणैः सार्द्धमर्चयित्वा जनार्दनम् ॥
 सत्सङ्गं कूर्मं च धाराहं नारसिंहञ्च वामनम् ।
 श्रीरामं बलभद्रञ्च कृष्णं कल्किनमव्ययम् ॥
 हयग्रीवं जगद्योनिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः
 नार्चयेद्भार्गवं बुधं सर्वलापि च कर्मसु ॥
 कुशग्रन्थीषु विष्णुषु सालग्रामशिलासु वा ।
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैः प्रागुदकप्रवशेन च ॥

पृथक् पृथक् च नैवेद्यं विविधं चैव समर्पयेत् ।

मोदकान् घृतुकान् शक्त्तूनूपान् पायसांस्तथा ॥

हविष्यमन्नमुदगाच्च मण्डकान् मधुसंयुतान् ।

दध्यन्नञ्च गुडान्नञ्च भक्त्या तेभ्यो निवेदयेत् ॥

कपूरसंयुतं दिव्यं ताम्बूलञ्च निवेदयेत् ।

इमा त्रिंशेति सूक्तेन दद्यान्नोराजन तथा ॥

सहस्रनामभिः सुक्ता भक्त्या च प्रणमिदुधः ।

ब्रह्माधानादिपर्यन्तं कृत्वा ह्रीमं समाचरेत् ॥

सर्वेष्टु वैष्णवे सूक्तैर्हुत्वा पूर्यं शुभं हवि ।

पञ्चमं मण्डलं पश्चात्पत्युच्चं शुद्धयादहिनः ॥

इमान्तु वैभवीमिति कुर्याद्विष्णुपरायणः ।

अकृत्वा वैभवीमन्त्रं योऽध्यापयति देगिका ॥

दीरघं नरकं याति यावदाभूतसम्रथम् ।

ह्रीमं विना स शूद्राणां कुर्यात् सर्वमजेपतः ॥

मर्त्यैर्वा शुद्धयादाज्यं तत्तन्मूर्तिप्रकाशकैः ।

पौर्णमास्यां प्रकुर्वीत पूर्वोक्तविधिना नृप ॥
 आदानं पूर्ववत्कृत्वा अङ्कुरार्पणपूर्वकम् ॥
 उपोष्याभ्यर्चयेद्देवमनन्तं पुरुषोत्तमम् ।
 सहस्रशीर्षं विश्वेशं सहस्रकरलोचनम् ॥
 सहस्रचरणं श्रीगं सदैवाश्रितवत्सलम् ।
 पोरुपेण विधानेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 गन्धपुष्पैश्च धूपैश्च दीपैश्चापि निवेदनैः ।
 पूजयित्वा जगन्नाथं पञ्चादावरणं यजेत् ॥
 पार्श्वयोश्च शिवं भूमिनीलाक्षं शुभलोचनाम् ।
 हिरण्यवर्णां हरिणो जातवेदा हिरण्यग्री ॥
 चन्द्रां सूर्यां च दुर्धर्षां गन्धद्वारां महेश्वरी ।
 नित्यपुष्पां सहस्राक्षीं महालक्ष्मीं सनातनी ॥
 पूजनीयां समस्तां गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 सकर्पणस्तथानन्तं शेषो भूधर एव च ॥
 लक्ष्मणो नागराजश्च बलभद्रो हलायुधः ।
 तच्छक्तयः पूजनीयाः प्रागादिषु यथाक्रमम् ॥
 शिवती वारुणी कार्त्तिकेश्वर्या च इना तथा ।
 भद्रा सुमङ्गला गौरी शक्तयः परिकीर्तिता ॥
 अस्मान् लोकेश्वरान् पूज्यं पञ्चाङ्गैः समाचरेत् ।
 पश्चात् मण्डलं पठं प्रवृत्तं जुहुयाच्चरुम् ॥
 पुष्पाणि च तथा दत्त्वा कुर्यादवमृशान्दिकम् ।
 अशक्तये मृसूक्तेन शतमष्टोत्तरं चरुम् ॥
 इष्ट्वेष्ट्या फलं समग्रमाप्नोत्येव न संशयः ।
 आनन्तीयामिमामिष्टिं वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ॥

न दास्यमीयस्य भवेद्यस्य दास्यं नृणामसत् ।
 तत्र कुर्यादिमामिष्टिं दास्यैकफलसिद्धये ॥
 अधुना वैनतेयेष्टिं वक्ष्यामि नृपसत्तम । ।
 पञ्चम्यां भानुवारे वा कस्मिंश्चिच्छुभवासरे ॥
 उपोष्य पूर्ववत्सर्वं कुर्यादभ्युदयादिकम् ।
 भ्रातृवार्चयित्वा देवेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 लक्ष्म्या सह समासीनं वैकुण्ठभवने शुभे ।
 सर्वमन्त्रमये दिव्ये वाङ्मये परमासने ॥
 मन्त्रस्वरै रक्षरेय साङ्गैर्यैः समन्विते ।
 तारेण सह साधित्रया संस्तीर्णं शुभवर्चसि ॥
 ईश्वर्या च समासीनं सहस्रार्कसमद्युतिम् ।
 चतुर्भुजसुदाराद्यं कन्दर्पगतसन्निभम् ।
 युवानं पद्मपत्राक्षं चक्रगद्गदाजिनम् ॥
 वेणुव्या चैव गायत्र्या पूजयेत्परिमध्ययम् ।
 श्रियं देवीं नित्यपुटां सुभगाक्ष सुनक्षत्राम् ॥
 ऐरावतीं वेदवतीं सुकेगीश सुमङ्गलाम् ।
 चर्चयेत्पण्डितो देवीः सुरूपा नित्ययीवना ॥
 ततः समर्चयेत्ताक्ष्यं गरुडं विनतासुतम् ।
 सुपर्णाक्ष चतुर्दिक्षु विष्टिषु गतागमया ॥
 नृतिङ्गुतीतिष्ठानाय पुराणानीति गताय ।
 अष्टादशैर्गणैस्तान् पञ्चादर्थयेत् दक्षनाक्षतैः ॥
 धूपं धूपश्च नेवेद्यं ताम्बूलञ्च गन्धपुष्पैः ।
 अथ हि तेषां अर्थोति दद्याद्योराजनं शुभम् ।
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा होमं समाचरेत् ॥

वशिष्ठेन च संदृष्टं सप्तमं मण्डलं धुनेत् ॥
 पुष्पाणि च ततो दत्त्वा कुर्यादवमृथादिकम् ।
 रद्यानादिभङ्गे च वाहनध्वंसने तथा ॥
 अवैदिकक्रियाजुष्टे कुर्यादिष्टिमिमां शुभाम् ।
 अरिष्टे चोपपातेषु शान्त्यर्थमपि वा यजित् ॥
 इष्टानया पूजितेशे रोगसर्पाग्निभिः शमेत् ।
 वैनतेयसमो भूत्वा भवेदनुचरो हरे ॥
 वैश्वक्सेनीं ततो वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 उपोष्यैकादशीं शुद्धां पूष्ववत् पूजयेद्भरिम् ॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यामुपचर्त्तुं समर्चयेत् ।
 विश्वक्सेनश्च सेनेशं सेनान् पञ्च चमृपतिम् ॥
 अर्चयित्वा चतुर्दिक्षु शक्तयश्च विदिक्षु च ।
 त्रयीं सप्तजतीं सौम्यां सावित्रीं चार्चयेद्द्विजः ॥
 अन्नान् दीपांश्च सम्पूज्य होमं पथात् समाचरेत् ।
 कृत्वे धानादिपर्यन्तमष्टमं मण्डलं यजित् ॥
 पायमेनाथ पुष्पाणि दद्यात् प्रयतमानसः ।
 अन्ते चावमृथेष्टिश्च प्रस्नयजगं तथा ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 अशक्नो यस्तु वेदेन कर्तुं मिष्टिश्च वैश्वः ॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्या सहस्रं जुहुयाच्चरम् ।
 कृत्वा पुष्पाञ्जलिञ्चापि सम्यगिष्टिं लभेत्तम् ॥
 वैश्वक्सेनीं मिमां कृत्वा विश्वक्सेनसमो भवेत् ।
 प्रभूतधनधान्याद्यमेष्ट्यर्थं चैव विन्दति ॥
 यच्चराक्षमभृतानां तामसानां दिवीकमान् ।

अभ्यर्चने तद्दोषस्य विशुद्धार्थमिदं यजेत् ॥
 सोदर्शनी प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 व्यतीपाते वेष्टतो वा समुपोष्यार्चयेद्दरिम् ॥
 अखण्डवित्त्वपत्नैर्वा कोमलैः स्नानसीदनैः ।
 अर्चयित्वा हृषीकेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 पद्यात्ममर्चनीया स्युः श्रीभृगुनीलादिमातरः ।
 सुदर्शनं सहस्रारं पवित्रं ब्रह्मण्यं पतिम् ॥
 सहस्राक्षं शतीद्यामः लोकद्वारं हिरण्ययम् ।
 अभ्यर्चयेत् क्रमादिक्षु तथा शक्तीं समर्चयेत् ॥
 अनिटध्वसिनीं मायां लज्जां पुष्टिं सरस्वतीं ।
 प्रकृतीं जेगदाधारां कामधुक् वाष्ठगङ्गिका ॥
 तथा ताथैव लोकेशां पूज्या दिक्षु यथाक्रमात् ।
 अभ्यर्च्यं गन्धपुष्पाद्यैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥
 ऋग्वेदोक्तम्यं सूक्तेन ततो नोराजन् हरे ।
 नवमं मण्डनं पद्याक्षीतञ्च चरुणा नृप ॥
 आज्येन वा तिलैर्ध्यापि विन्येर्ध्यापि सरोरुहे ।
 पृत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा कुर्यादवभृथदिक्रमम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पद्याद् गुरुश्यापि समर्चयेत् ।
 उद्धाद्य वैष्णवीं कन्यां याचित्वा वैष्णवीं तथा ॥
 पृत्वा वा वैश्वेनेनैव तद्येयादित्यभुत्तपि ।
 अर्चयित्वा द्रष्टुं चापि कुर्यादिष्टिमिमां हिजः ॥
 मोदगं मेमं मन्थेन गृह्यस्व सुदुयान्तरम् ।
 पुष्पाणि दद्यात् गाह्यं सम्यग्निन्द्या कलमभेत् ॥
 यद्वा भागवतोदिष्टं प्रयत्नामि नृपोत्तमः ।

उपोषेकादशी शुद्धां द्वादश्यां पूर्ववद्धरिम् ॥
 अर्चयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 पोरुपेण तु सूक्तेन योमदष्टाक्षरेण वा ॥
 अर्चयेज्जगतामीश सर्वविवरणसंयुतम् ।
 ततो भागवतान् सर्वान् अर्चयेत्पस्तिो द्विज ॥
 पुष्पैर्ध्या तुम्नसीपत्नैः सलिलै रक्षतैरपि ।
 प्रह्लादं नारदञ्चैव पुण्डरीकं विभीषणम् ॥
 रुक्माङ्गदं तक्षुतञ्च हनूमन्तं शिवं भृशम् ।
 वशिष्ठं वामदेवञ्च व्यासं यौनकमेव च ॥
 मार्कण्डेयं चाम्बरीषं दत्तात्रेयं पराशरम् ।
 रुक्मदाक्षभ्यां कश्यपञ्च हारौतश्चात्रिमेव च ॥
 भरद्वाजं बलिं भीष्मं उदवाक्रूरपुष्करान् ।
 शुभं सुतञ्च वाल्मीकं स्वायम्भुवमन् ध्रुवम् ॥
 नैषञ्च रोमशञ्चैव मातङ्गं शम्भुरीं तथा ।
 सनन्दनञ्च सनकं विघ्नञ्च सतातनम् ॥
 वोढुं पञ्चशिखञ्चैव गजेंद्रञ्च जटायुपमम् ।
 सुशीलं विजटां गौरीं शुभां सन्ध्याबलिं तथा ॥
 अनसूयां द्रौपदीञ्च यथोदा देवकीं तथा ।
 सुभद्राञ्चैव गोपीयं शुभां नन्दग्रजं स्थिता ॥
 नन्दनं वसुदेवञ्च दिलीपं दशरथं तथा ।
 कौशल्याञ्चैव जनककन्यामपि च वैष्णवान् ॥
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपैर्दीपनिवेदनैः ।
 ताम्बूलैर्भक्ष्यभोजैः प्रय दीपैर्नीराजनैरपि ॥
 ग्रहं भुवेति सूक्तेन दद्याच्चीराजनं हरे ।

पद्माक्षीमं प्रकुर्वीत अग्न्याधानादिपूर्ववत् ॥
 दर्शमं मण्डलं सर्वं प्रत्यृचं जुहुयाद्विविः ।
 तिलमिश्रेण साजीवन चरुणां गोष्ठतेन वा ॥
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्तैश्चतुर्भिश्चाष्टोत्तरं शतम् ।
 नामभिश्च चतुर्थ्यन्तैस्तान् सर्वाङ्गान् वैष्णवान् यजेत्
 पुष्पैरिष्ट्वा चावमथ प्रसूनेष्टिष्व कारयेत् ।
 होमं कर्त्तुमशक्त्येवैदेन नृपनन्दन ॥
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः साहस्रं वा पृथक् पृथक् ।
 इमां भागवतीमिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तम ॥
 अनन्तगरुडादीनामयमन्यतमो भवेत् ।
 पावमानैर्यदा ऋग्भिरिजयते मधुसूदनः ॥
 तत्त्वावमानी मुनिभिः प्रोच्यते मधुसूदनः ।
 यदा तु द्वादशी शुक्ला भृगुवासरसंयुता ॥
 तस्यामेव प्रकुर्वीत पाद्मीमिष्टिं द्विजोत्तमः ।
 महाप्रौतिकरं विष्णोः सद्योमुक्तिप्रदायकम् ॥
 तस्यां कृतायामिष्ट्यां तु सत्त्वीभर्ता जनार्दनः ।
 प्रत्यक्षो हि भवेत्तत्र सर्वकामफलप्रदः ॥
 श्रीधरं पूजयेत्तत्र तन्मन्त्रेणैव वैष्णवः ।
 सुवर्णमण्डपे दिव्ये नानारत्नप्रदीपिते ॥
 उदयादित्यसङ्गमे हिरण्ये पद्मजे शुभे ।
 सप्तम्या सह ममासीन कोटिगीतशुसन्निभम् ॥
 चक्रगद्गदापद्मपाणिनं श्रीधरं विभुम् ।
 धीताम्बरधरं विष्णुं वनमाणाविराजितम् ॥
 पद्मैर्जगतामीशं सर्वाभरणभूषितम् ।

पद्मां पद्माक्षयां लक्ष्मीं कमलां पद्मसुभ्रवाम् ॥
 पद्ममाख्यां पद्महस्तां पद्मनाभीं सनातनीम् ।
 प्रागादिषु तथा दिक्षु पूजयेत् कुसुमादिभिः ॥
 अस्त्रादीनीश्वरान् पूज्य नमस्कुर्वीत भक्तिः ।
 ततो नीराजनं दत्त्वा श्रीसूक्तेन तु वैष्णवः ॥
 पुरतो जुहुयादग्नौ पायसं घृतमिश्रितम् ।
 तन्मन्त्रेणैव साहस्रं सूक्ताभ्यां सप्तदेव हि ॥
 हुत्वा मन्त्रेण साहस्रं दद्यात् पुष्पाणि शक्तिं च ।
 वैष्णवं विप्रगिधुनं पूजयेज्जोग्येक्षया ॥
 इमां पादौ सुभामिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तम ।
 प्रभृतधनधान्याब्धौ महाश्रियमवाप्नुयात् ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकं स गच्छति ।
 लक्ष्म्यायुक्ती जगन्नाथः प्रत्यक्षं समभूषारि ॥
 ददाति सकलान् कामानिह लोके परत्र च ।
 पुण्यं पवित्रदैवतं रिच्यते यत्र केशव ॥
 तां पवित्रेष्टिमित्याहुः सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 यत्ते पवित्रमित्यादि ऋगुभिर्यत् यजेद्द्विजः ॥
 प्रायश्चित्तार्थं सहस्रं शान्त्यर्थं वा समाचरेत् ।
 एवं विधानमिष्टीनां सम्यगुक्तं महर्षिभिः ॥
 वैदिकेनैव विधिना यथाशक्त्या समाचरेत् ।
 अर्वादिक्क्रियाशुष्टं यद्वत्नेन विवर्जयेत् ॥
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के बुध्यमाने सनातने ।
 अत्रोत्सवं प्रकुर्वीत पञ्चरात्रं निरन्तरम् ॥
 नद्याथ पुष्करिण्या वा तीरे रम्यतले शुक्ली ।

मण्डपं तत्र कुर्वीत चतुर्भिस्तोरणैर्युतम् ॥
 विर्तानपुष्पमालादि पताकाध्वजशोभितम् ।
 अङ्कुरार्पणपूर्वेण यज्ञवेदिञ्च कल्पयेत् ॥
 षट्त्विग्भिः सार्द्धमाचार्यो दीक्षितो मङ्गलस्वने ।
 रथमाग्रीय देवेश कर्त्तव्यचामरसयुतम् ॥
 पठन्वैशाकुनान् मन्त्रान् यज्ञशाला प्रवेशयेत् ।
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यात्कोतुकबन्धनम् ॥
 पूर्णकुम्भान् शस्ययुतान् पालिका परितः क्षिपेत् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः पश्चादावरणं यजेत् ॥
 वासुदेवमनन्तश्च सत्यं यज्ञं तथाच्युतम् ।
 महिन्द्रं श्रीपतिं विश्वं पर्यङ्कुम्भेषु पूजयेत् ॥
 पालिका सहिग्रीशाश्च दीपिकास्त्रयं हेतयः ।
 तोरणेषु च चण्डाद्याः पूजनीया यथाक्रमम् ॥
 वेदत्रयं दक्षिणे भागे कुण्डं कुर्यात्सलक्षणम् ।
 निक्षिप्याग्निं विधानेन इध्माधानान्तमाचरेत् ॥
 आचार्योपासनाग्नौ वा लौकिके वा नृपोत्तमः ।
 आधानं पूर्ववत् कृत्वा पश्चात्कर्म समाचरेत् ॥
 प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयित्वा सनातनम् ।
 प्रत्यहं पावमानीभिर्जुहुयात्पायसं शुभम् ॥
 वैष्णवेरनुवाकैश्च मन्त्रैः शक्त्या पृथक् पृथक् ।
 चतुर्भिर्व्यापकैश्चान्यैः प्रत्येकं जुहुयाद् दृढतमम् ॥
 वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समाचरेत् ।
 ताभिरेव च पुष्पाणि दद्याच्च जगताम्यते ॥
 उद्बोधयित्वा शयने देवदेवं जनादनम् ।

पथात् सर्जमिदं कुर्यादुत्सवार्थं द्विजोत्तम ॥
 गत्र नावं सुविस्दीर्णां कृत्वा तस्मिन् जले शुभे ।
 पुष्पमण्डपचिह्नादि समाचीर्णसमन्विताम् ॥
 सुतोरणयितानाद्या पताकाध्वजशोभिताम् ।
 तस्मिन् कनकपर्यङ्के निवेश्य कमणापतिम् ॥
 अर्चयित्वा विधानेन लक्ष्म्या साई सनातनम् ।
 पुष्पाञ्जलियत् तत्र मन्त्ररत्नेन कारयेत् ॥
 श्रीपौरुषाभ्या सूक्ताभ्या दद्यात्पुष्पाञ्जलिं तत ।
 परित शक्तय मृग्या जथावरणदेवता ॥
 दीपैर्नोराजन कृत्वा बलि दद्यात् समन्तत ।
 नोभि समन्ताद्गङ्गुभि र्गीतवादितसयुतम् ॥
 दोपिकाभिरनेकाभि स्तोत्रैरपि मनोरम ।
 भावयन्तो जगन्नाथं तत्र तत्र जलाशये ॥
 फलैर्भक्ष्यैश्च ताम्बूले कलशैर्दधिमिश्रित ।
 कुङ्कुमै कुसुमैर्गाजैर्विकिरन्त परस्परम् ॥
 गानैर्वेदै युराणैश्च सेवेत निशि केशवम् ।
 ऋत्विजो वारुणान् सूक्तान् जपेयुस्तत्र भक्तित ॥
 जपेच्च भगवन्मन्त्रान् शान्तिपाठश्चरत्तथा ।
 एवं ससेव्य बहुधा रात्रावस्मिन् जलाशये ॥
 प्रदेवतेति सूक्तेन यज्ञशाला प्रवेशयेत् ।
 तत्र नीराजनं दत्त्वा कुर्यादध्यादिपूजनम् ॥
 घृतव्रतेति सूक्तेन तत्र नीराजनं द्विज ॥
 स्नात्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हुत्वा पुष्पाञ्जलिं तथा ।
 आशिषीवाचनं कृत्वा भोजयेद्ब्राह्मणान् शुभान् ॥

- गाययित्वाय देवेश भुञ्जीयाद्वाग्यत स्वयम् ।
 एवं प्रतिदिनं कुर्यादुत्सव पञ्चवासरम् ॥
 अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयागञ्च कारयेत् ।
 आचार्यं मृत्विजो विप्रान् पूजयेद्दक्षिणादिभिः ॥
 एवं क्षीराब्धियजनं प्रत्यब्दं कारयेन्नृपः ।
 म्रसम्यगर्थवृद्धार्थं भोगाय कमलापते ॥
 वृद्धार्थमपि राष्ट्रस्य शत्रूणां नाशनाय वः ।
 सर्वधर्मविवृद्धार्थं क्षीराब्धियजनं चरेत् ।
 तत्र दुर्भिक्षरोगाग्निपापबाधा न सन्ति हि ॥
 गावः पुष्पादुष्णानित्यं बहुलस्य फलाधरा ।
 पुष्पिता फलिता वृक्षा भार्यो भर्तृपरायणा ॥
 आयुष्मन्ताश्च शिशवो जायते भक्तिरश्नुते ।
 यः करोति विधानेन यजनं जलगायिनः ॥
 ऋतुकोटिफलं तत्र प्राप्नोत्येव न संशयः ।
 यस्त्विदं शृणुयादित्यक्षीराब्धियजनं हरे ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकञ्च विन्दति ।
 पुष्पिते तु रसाने तु तवाप्युत्सवमात्मनः ॥
 त्रिवासरं प्रकुर्वीत दीनानाममहोत्सवम् ।
 उपोषितं संयतात्मा दीक्षितो माधवं हरिम् ॥
 च्छन्नचामूरवादिभिः पताके शिविका शुभाम् ।
 आरोप्यालङ्कृतं विष्णुं स्वयञ्च समलङ्कृतः ॥
 हरिद्रा विकिरन्तो वै गायन्त परमेश्वरम् ।
 गच्छेयुराद्रुमं प्रातर्नरनारीजनसह ॥
 तत्र मन्त्रचच्छायायां नवेद्यम्प्यजयेद्हरिम् ।

चूतपुष्पैः सुगन्धोभिर्माधवीभिश्च यूथिकैः ॥
 मरीचिमिश्रं दध्यक्षं मोदकञ्च समर्पयेत् ॥
 शष्कुचादीनि भक्ष्यानि पानकञ्च निवेदयेत् ॥
 सकर्पूरञ्च ताम्बूलं पूगीफलसमन्वितम् ।
 सयमावरणं पूज्यं होमं पयाक्षमाचरेत् ॥
 कृत्वा धानादिपर्यन्तं विष्णुसुक्ते यक्षुं यजेत् ।
 माधतेनैव मनुना शर्करासंयुतान् तिलान् ॥
 सहस्रं पुहुयाद्दण्डो भक्त्या वैष्णवसत्तमः ।
 वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 प्रत्यृचं पावमानीभिर्दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरिः ।
 अथ दोला यभाकारां ब्रह्मास्त्रिन् समलङ्कृताम् ॥
 धजवेदूर्यमाणिक्यमुक्ताविद्रुमभूषिताम् ।
 तस्यां निवेश्य देवेशं लक्ष्म्या साक्षं प्रपूजयेत् ॥
 गन्धैः पुष्पैर्धूपदीपैः फलैर्भक्ष्यैर्निवेदनैः ।
 क्षुसुमाक्षतदूर्वायतिश्रमपिर्मधूदकम् ॥
 मर्षपाणि च निक्षिप्य अष्टाङ्गार्घ्यं निवेदयेत् ।
 पादेषु चतुरो वेदान् मन्त्राख्योक्तेषु चास्तुरे ॥
 नागराजञ्च दोलायाः पीठे सर्वस्वरैरपि ।
 व्यजनैर्वैनतेयञ्च सावित्रीं चामरैस्तथा ॥
 द्विनिगामर्चयेद्दिक्षु ऊर्ध्वं ब्रह्मावहस्पतिः ।
 अधस्ताच्चण्डिकां रुद्रं चेतपालविनायकी ॥
 विताने चन्द्रसूर्यौ च नक्षत्राणि ग्रहास्तथा ।
 वेदाश्च वेतिहासाश्च पुराणं देवता गणाः ॥
 भूधराः सागराः सर्वे पूजनीयाः समन्ततः ।

एवं सम्पूज्य दोलायां लक्ष्म्या सह जनार्दनम् ॥
 दोलयेच्च ततो दोलां चतुर्वेदैश्चतुर्दिनम् ।
 सूक्तैश्च ब्रह्मणोऽपत्यैः सामगानैः प्रबन्धकैः ॥
 नामभिः कीर्तयन् देवमेव मन्दं प्रदोलयेत् ।
 स्त्रियं स्त्रलङ्घिताः सर्व्वा गायन्त्यो विभुमचुरतम् ॥
 चरितं इधुनाथस्य कृष्णस्य चरितं तथा ।
 दोलयेद्युसुं दा भक्त्या दोलायां परमेश्वरम् ॥
 दोलाया दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् ।
 भक्तिप्रसादनं नृणां जन्ममृत्युनिवृत्तनम ॥
 देवा सर्वे विमानस्था दोलायामर्चितं हरिम् ।
 दर्शयन्ति ततः पुण्यं दोलानामोत्सवं हरिः ॥
 भक्त्या नीराजनं दद्यात् श्रीसूक्तेनैव वैष्णवः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चादक्षिणाभिद्य तोषयेत् ॥
 एवं लिवासरं कुर्यादुत्सवं वैष्णवीत्तमः ।
 प्रद्युम्नमेवं कुर्यात् तत्तत्काले तु वैष्णवः ॥
 श्रीतेनैव च मार्गेण जपहोमपरःसरम् ।
 उत्सवं वासुदेवस्य यथाशक्त्या सगाचरेत् ॥
 यत्र यत्रोत्सवं विष्णोः कर्तुं शिष्यति वैष्णवः ।
 होमं कुर्यात्तत्र मन्त्रैः स्थायार्विण्यप्रकाशकैः ॥
 अतो देवेति सूक्तेन तथा विष्णोर्नुक्तेन च ।
 परेऽमानेति सक्ताभ्यां पौरुषेण च तृणयः ॥
 नागायणानुवाकेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ।
 प्रत्युच्चं जुहुयादङ्गी चरुणा पायसेन वा ॥
 अतुभि वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगदोत्तरं गगम् ।

आज्यहोमं प्रकुर्वीत गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 अनादिष्टेषु सर्वेषु कुर्यादेवं विधानतः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेद्दिमान् सर्वं सम्यग्गन्तां व्रजेत् ।
 अथ या मन्त्ररत्नेन सहस्रं प्रतिवासरम् ॥
 हुत्वा पुष्पाणि दत्त्वा च शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 होमं विना न कर्त्तव्यं मुत्सवं परमात्मनः ॥
 जपहोमविहीनस्तु न गृह्णाति जनार्दनः ।
 तस्माच्छ्रौतं प्रवक्ष्यामि विष्णोराराधनं नृप ॥
 अश्वयुक्कृष्णपक्षे तु सम्यग्भ्युदिते रवौ ।
 आदर्शात् गमरात्मन्तु पूजयेत्प्रभुमव्ययम् ॥
 स्नात्वा नद्यां विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ।
 गृहीत्वा जलकुम्भान्तु वारुणान् प्रवरान् व्रजेत् ॥
 पञ्चत्वंकृपकृत्वान् पुष्पाण्यभिमन्त्र्य विनिक्षिपेत् ।
 सोरभेयीं तथा सुद्रां दर्शयित्वा च पूजयेत् ॥
 विवारं वैष्णवेर्मन्त्रैः शङ्खेनेवाभिषेचयेत् ।
 पूनयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 अपूपान् पायसं शक्नून् कृसरञ्च निवेदयेत् ।
 मन्त्रैरष्टोत्तरशतं दत्त्वा पुष्पाणि चक्रिणः ॥
 पश्चादहोमं प्रकुर्वीत साजेयं चरणैः ततः ।
 कस्य वा नैतिस्तप्तेन वैष्णवेरपि वैष्णवे ॥
 हुत्वा तु मन्त्ररत्नेन द्रुतमष्टोत्तरं शतम् ।
 वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 सकृद्भोजनसंयुक्तं चितिशायी भवेन्नृपिणः ।

सायाज्ञेऽपि समभ्यर्च्य जातिपुष्पैः सुगन्धिभिः ॥

बहुभिर्दीपदण्डैश्च सेवेरन् पुरवासिनः ।

एव महोत्सवं कृत्वा धनधान्ययुतो भवेत् ॥

तत्तत्कामोचितं विष्णोरुत्सवं परमात्मनः ।

द्रव्यहीनोऽपि कुर्वीत पञ्चपुष्पैः फलादिभिः ॥

ममिद्भिर्विल्वपत्रैर्वर्षा होमं कुर्वीत वैष्णवः ।

सुन्तप्येच्च त्रिप्रांस्तु कोमलैस्तुलसीदलैः ॥

भक्त्या वै देवदेवेभ्यः परितुष्टो भवेद्ब्रह्मवन् ।

आस्तिक्यं यद्दधान्यं वियुक्तमदमत्सरं ॥

पूजयित्वा जगन्नाथं यावज्जीवमतन्द्रितः ।

इह भुक्त्वा मनोरम्यान् भोगान् सर्वान् यथेपसितान् ॥

सुखेन देहसुखसृजयं जीर्णत्वञ्च भिवारयः ।

स्थूलसूक्ष्मात्मिकाश्चेमां विहाय प्रहृतन्दुतम् ॥

सारूप्यमीश्वरस्याशु गत्वा तु स्वर्जने सह ।

दिव्यं विमानमारुह्य वैकुण्ठं गाम भास्करम् ॥

दिव्याप्सरीगणैर्घुंक्ती दिव्यभूषणभूषितः ।

स्नूयमानः सुरगणैर्गीयमानश्च किन्नरैः ॥

ब्रह्मलोकमतिक्रम्य गत्वा ब्रह्माण्डमण्डपम् ।

विष्णुचक्रेण वै भित्त्वा सर्वानावरणान् धनान् ॥

अतीत्य तीर्थजामाशु सर्ववेदस्त्रया नदीम् ।

अभ्युदय्यद्विरथ्यथै पृथग्गमनं सुरीजमे ॥

सम्पापं परमं धाम योगिगम्य सनातनम् ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्गाम परमं इति ॥

तदिष्टं परमं धाम सदा पश्यान्ति योगिनः ।

शीतांशुकोटिसद्वाशैः सर्वैश्च भवनैर्युतम् ॥
 आरूढयोवनैर्दिव्यैः पुमि स्त्रीभिर्य सद्गुलम् ।
 सर्वलक्षणसम्पन्नैर्दिव्यभूषणभूषितैः ॥
 अक्षरं परमं व्योम यस्मिन्दैवा अधिष्ठिता ।
 इरावती धेनुमती व्यसांभासूयवांसिनी ॥
 यत्न गावी भूरिष्टुङ्गा सायीध्या देवपूजिता ।
 अनन्तब्यूहलोकैश्च तदा तुल्यशुभावहै ॥
 सर्ववेदमयं तत्र मण्डपं सुमनोहरम् ।
 सहस्रसूक्ष्ममदसि ध्रुवे रम्योत्तरे शुभम् ॥
 तस्मिन् मनोरमे पीठे धर्माद्यैः सूरिभिर्हते ।
 सहास्रीन कमलया दृष्ट्वा देवं सनातनम् ॥
 लुप्तिमि पुष्कलाभिर्य प्रणम्य च पुन पुन ।
 प्रहर्षपुलको भूत्वा तेन चालिङ्गित क्रमात् ॥
 पूजित सकलैर्भोगै र्विया चापि प्रपूजित ।
 अनन्तविहगेशाद्यै रर्चित सर्वदैवतैः ॥
 तेषामन्यतमो भूत्वा मोदते तत्र देववत् ।
 एषु केषु च लोकेषु तिष्ठतेऽकमलापति ॥
 तेषु तेष्वपि देवस्य नित्यदासो भवेत्सदा ।
 दासवत्पुत्रवत्तस्य मित्रवद्बन्धुवत् सदा ॥
 अश्रुते सकलान् कामान् सन्न तेन द्विपयिता ।
 इमान् लोकान् कामभोग कामरूप्यनुमञ्जरम् ॥
 सर्वदा दूरविध्वस्तदुःखाविशलवायक ।
 गुणानुभवजप्रीत्या कुर्याद्दानमशेषतः ॥
 इममेव पर मोक्ष विदुः परमयोगिनः ।

काङ्क्षन्ति परमं दासा मुक्तमेकं महर्षयः ॥

हरिर्दास्यैकपरमा भक्तिमान्स्वयमानवः ।

इहैव मुक्तो राजर्षेः । सर्वकर्मनिबन्धनैः ॥

इति हारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशान्ते नानाविधोत्

सविविधानं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

हारीत उवाच ।

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र । विष्णुपूजाविधं परमम् ॥

श्रोत महर्षिभिः प्रोक्तं वशिष्ठाद्यैः पुरातनैः ।

वैद्यानसेय भृग्व्याद्यैः सनकाद्यैश्च योगिनिः ॥

वैष्णवैर्वैदिकैः पूर्वैर्यद्यदाचरितं पुरा ।

तत्ते वक्ष्यामि राजेन्द्र । महाप्रियतम हरे ॥

ब्राह्मो मुहूर्त्ते उत्थाय सम्यगाचम्य वारिणा ।

ध्यात्वा हतपद्भजे विष्णुं पूजयेन्मनसैव तु ॥

तत्प्रतीयेति सूक्तेन बोधयेत्कमलापत्तिम् ।

वनस्पतेति सूक्तेन तूर्यघोषं निनादयेत् ॥

कुर्यात्प्रदक्षिणं किञ्चोरतो देवेत्यनेन तु ।

तद्विष्णोर्गिति मन्त्राभ्यान्त्रिंशं प्रणम्याचारेत्ततः ॥

कृतगोचस्तथाचान्तो दन्तधावनपूर्वकम् ।

आनं कुर्याद्विधानेन धातोः शीतुलसीयुतम् ॥

नारायणानुवाकेन कृत्वा तत्राघर्म्यं ॥

स्ततः कृत्य शुचिर्भूत्वा तर्पयित्वा च पूर्ववत् ॥

धृतोर्ध्वपङ्कटदेह्य पयिचकर एव च ।

प्रवेष्टुं मन्दरं विष्णोः समार्जन्या पिबोधयेत् ॥

वासोऽप्यतेति वै सूक्तं जपन् संमार्जयेद्दृष्टहम् ।
 आगाव इति सूक्तेन गीमयेनानुलेपयेत् ।
 आनोभद्रेति सूक्तेन रक्षवलिच निक्षिपेत् ॥
 ततः कनशमादाय जपन्वेशाकुनौक्तं चः ।
 गत्वा जलागयं रम्यं निर्मलं शुचिं पाण्डुरम् ॥
 इमं मे गच्छेति ऋचा जनं भक्त्याभिमन्त्रयेत् ।
 आपोऽभ्यानिति ऋचां कनशं क्षालयेद्द्विजः ॥
 समुद्रं जगत्तमन्त्रेण गृहीयात्प्रयतो जलम् ।
 उतस्मेनं वसुभिरिति वस्त्रेणाच्छाद्य वैष्णवः ॥
 प्रसन्नाजेति सूक्तं वै जपन् सम्प्रविशेद्दृष्टहम् ।
 धान्योपरि तथा कुम्भं न्यसेद्दक्षिणतो हरेः ॥
 इमं मे वरुणित्यृचा मङ्गलद्रव्यसंयुतम् ।
 आञ्जन्ति निवस्येति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पस्य सञ्चयम् ॥
 अर्घ्यांसि सुभगे द्वाभ्यां गन्धांश्च पिपयेत्तथा ।
 वाग्यतः प्रयतोभूत्वा त्रीसूक्तेनैव वैष्णवः ।
 विश्वानिन्न इति ऋचा दीपं दद्यात्सुदीपितम् ॥
 तत्तत्पात्रेषु सलिलं दत्त्वा गन्धांस्तु निक्षिपेत् ।
 यज्ञोदेव्या च सलिलं गायत्र्या च कुशांस्तथा ॥
 आयनेति च पुष्पाणि यवोऽसीति ऋचाऽश्चतान् ।
 गन्धद्वारिति वै गन्धान् औषध्या तिलक्षर्पणान् ॥
 काण्डात्काण्डेति दूर्वाग्रान् सहिरण्येति रत्नकम् ।
 हिरण्यरूपेति ऋचा हिरण्यं निक्षिपेत्तथा ॥
 एवं द्रव्याणि निक्षिप्य तुलस्या च समर्पयेत् ।
 सवितुयेत्यादि ऋचा दद्यादर्घ्योदकं हरेः ॥

त्रियेति षादेति ऋचा दद्यात् पादजलं तथा ।
 मंड्रन्ते हस्तेत्यनेन हस्तप्रचालनं चरेत् ॥
 यय सुपर्णति ऋचा मुखसन्मार्जनं तथा ।
 आपो अंस्नानिति ऋचा वक्त्रगण्डूषमेव च ॥
 हिरण्यदन्तं त्यजेन दन्तकाष्ठं निवेदयेत् ।
 वृद्धस्यते प्रथमेति विधालेखनमेव च ॥
 आपयित्वा उभेपजैरिति गरुडप्रभाचरेत् ।
 आपोहिष्ठा इत्यनेन कुर्यादाचमनीयकम् ॥
 मूर्धामय इत्यनेन तैनाभ्यङ्गं समाचरेत् ।
 मूर्धान्दीव इत्यनेन गन्धान् केशेषु लेपयेत् ॥
 तद्विद्युत्स्यौ केशवन्ते केशान् वे चालयेत्पुन ।
 त्रिये श्रुति ऋचा तद्वर्चोदत्तनादिषाम् ॥
 आपोयश्च प्रथममिति सूक्तेनाभ्यङ्गसूचनम् ।
 कृत्वाद् आपयेत्सूक्तेर्वैष्णवैर्गन्धवारिणा ॥
 तत पञ्चामृतैर्गन्धैः आपयेत्तात्प्रकाशकैः ।
 आपप्रायस्वेत्यृचा क्षीरं दधिकाव्नेति यै दधि ॥
 घृतमामिचेति घृतं मधुवातेति यै मधु ।
 तन्ते ययं यथा गोभिरित्यृचेक्षुरसं शुभम् ॥
 एभिः पञ्चामृतैः आप्य चन्दनञ्च निवेदयेत् ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां पुनः सस्वापयेद्हरिम् ॥
 वनस्पतेति सूक्तेन कुर्यादघोषं सम्मन्वितम् ।
 त्रिये जात इति ऋचा दद्याच्छीराजनं तत ॥
 युवा मुयासनि ऋचाजस्ते षाद्रं प्रमार्जयेत् ।
 प्रसेनानिति मन्त्रेण ययं सम्येष्टयेत्ततः ॥

ध्रुवं तस्मात्पीति ऋचा उत्तरीयं तथैव च ।
 सर्वत्राचमनं दद्याच्छत्रो देवीत्यृचा च तु ॥
 उपवीतं ततो दद्याद् ब्राह्मणानिति वै ऋचा ।
 ऋतस्यतन्तु वितते दद्यात्कुशपवित्रकम् ॥
 पद्यादाचमनं दद्याद्भूषणैर्भूषयेद्धरिम् ।
 पिश्वजिस्तूक्तेन दद्याद्भूषणानि शुभानि वै ॥
 हिरण्यकेशेति ऋचा कैशान् संशोषयेत्तथा ।
 सुपुष्पैः कवरीं दद्याद्दिहिसीतेत्यनेन वै ॥
 क्षपायमिन्द्र ते रथ इत्यृचा तिलकं शुभम् ।
 गन्धश्च लेपयेद्वाघे गन्धहारेति वै ऋचा ॥
 वातारमिन्द्र इत्यृचा पुष्पमालां समर्पयेत् ।
 चक्षुषः पितेति ऋचा चक्षुषो रञ्जनं शुभम् ॥
 सहस्रधीर्मेत ऋचा किरीटं शिरसि क्षिपेत् ।
 ऋक्सामाभ्यामिति श्रोत्रे कुरळले मा करेऽर्पयेत् ॥
 दम्बूनसो अपस इति केसूरादिविभूषणम् ।
 आख्येते यस्येति ऋचा हाराणि विमलानि च ॥
 हस्ताभ्यां दशशाखाभ्या मित्यृचा चाहनीयकम् ।
 अम्य त्रिपूर्णमनुना सूर्याकिं विन्यसेच्छुभे ॥
 इन्द्रग्लदुत्तर इति कटिसूत्रं सुगोदिपम् ।
 म्यन्निदाविशम्यतिरित्यायुधानि समर्पयेत् ॥
 दीर्नय इन्द्रेति दद्याच्छत्रं सुविमलं तथा ।
 भोमः पवर्ततेत्यृचा चामरं हैममुत्तमम् ॥
 सोमापूपणेत्यृचा तालहन्तौ सुवर्चसा ।
 रूपं रूपमिति ऋचा दद्यादादर्शनं शुभम् ॥

इन्द्रमेव धीपथेति ऋचा आसने विनिवेशयेत् ।

इक्ष्वास्तमेति ऋचा दद्याच्च कुशविष्टरम् ॥

अपस्वन्तरिति ऋचा पादं दद्याच्च भक्तिः ।

गौरोमिमांशु सूक्तेन अर्घ्यं हस्ते निवेदयेत् ॥

न तमं होनंदुरितमित्याचमनं समर्पयेत् ।

पिवासीममित्यनेन भधुपर्कं च प्राशयेत् ॥

अप्स्वग्ने सथिष्टवेति पुनराचमनं चरेत् ।

अचन्तस्त्वाह वाहेत्यक्षतैरर्चयेच्छुभैः ॥

तण्डुलाः सहरिद्रासु अक्षता इति कीर्तिताः ।

विष्णोर्नुकमिति सूक्तेन धूपं दद्यादष्टतान्वितम् ॥

भावामितेति सूक्तेन दीपात्रीराजयेच्छुभान् ।

इन्द्र ते पात्रमिति भाजनं विन्यसेच्छुभम् ॥

तस्मा अरहं मामेति पात्रप्रक्षालनं चरेत् ।

अग्निं पदे परमेतच्छिवांसमिति गवाग्येनाभिपूरयेत् ।

पितृनुस्तोममिति सूक्तेन दद्यादात्रादिकं हविः ॥

तदस्यानिकमिति ऋचा सहिरण्यं दत्तं तथा ।

तस्मिन् रायवतय इति दद्यादापोशने दत्तम् ॥

ततः प्राणाद्याहुतयो होतव्या परमात्मनि ।

अग्ने त्विष्वदुपस इति पञ्चभिश्च यथाक्रमम् ॥

समुद्रा कूर्ममिति सूक्तेन दत्तधाराः समाचरेत् ।

परोमातेति सूक्तेन भोजयेत्सत्रियं हरिम् ॥

तुभ्यं हिन्वान इत्यनेन वयः सर्वं निवेदयेत् ।

इन्द्र पीवेत्यनेन दद्यादापोशनं पुनः ॥

प्रत आशिनि पवमानेत्यूचा हस्तप्रक्षालनं चरेत् ।

सरस्वतीं देवयन्त इति त्रिसृभिर्गण्डूपमेव च ॥
 दृष्टिं दिवीशः तक्षरेति द्वाभ्यां दद्यादाचमनं ततः ।
 शिशुं जिज्ञाग्निमिति ऋचा मुखहस्तौ च मार्जयेत् ॥
 दक्षिणावतामिति ऋचा दद्यात्ताम्रं लसुतमम् ।
 स्वादुः पवस्वेति ऋचा दद्यादाचमनं पुनः ।
 अयं गौरिति सूक्ताभ्यां दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 दीपन्नीराजयेत्पद्यादृष्टसूक्तेन वैश्वः ।
 यतश्चन्द्रेत्यादि षड्भिर्दिक्षु रक्षां प्रदापयेत् ॥
 यज्ञो देवानामितिसूक्तेन उपस्थानजपं चरेत् ।
 तद्विष्णोरिति द्वाभ्यां प्रणमिष्वैव भक्तितः ॥
 गौरिमिमायेति ऋचा दद्यादाचमनस्ततः ।
 सहस्रनामभिः सुत्वा पद्याङ्गोमं समाचरेत् ॥
 प्रातरौपासनं हुत्वा तस्मिन्नुग्नौ जनार्दनम् ।
 ध्यात्वा संपूज्य जुहुयाद्विष्णवेः प्रत्यृचं हविः ॥
 त्रीभूस्तृप्ताभ्यामपि च हुत्वा हृतयुतं हविः ।
 राभिः सोमो मोदतेत्यनेन मातृभ्यां जुहुयाद्विः
 किं त्विद्वनमित्यामन्तं जुहुयाद्विः ।
 सुपर्णं विप्रा इति ऋचा सुपर्णायमहात्मने ॥
 चमूपु ष्छेन इति च सेनेशायपि ह्ययताम् ।
 पवितन्त इति द्वाभ्याश्चक्रायामिततेश्वरे ॥
 स्वादुषं सु इति ऋचा हेतिभ्यो जुहुयाद्विः ।
 इन्द्रयेष्ठानितीन्द्राय अग्निमूर्धेति यावकम् ॥
 यमाय सोमेति यमत्रैऋतं व्योषुषेत्यृचा ।
 यष्टिन्दितेति यरुणं यायवामेति मारुतम् ।

द्रविणीदाददातुना द्रविणाद्याशमेध च ॥
 ऋग्वक् ऋचा रुद्रं आनः प्रजां प्रजापतिम् ।
 यज्ञेनेत्यृचा साध्येभ्यो मरुतो यज्ञवेति च ॥
 ये नः संपत्नेति ऋचा वसु रुद्रेभ्यएव च ।
 विश्वेदेवाः स चतसृभिर्ये देवा स ऋचा तथा ॥
 सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो जुहुयादन्नमुत्तमम् ।
 नृसत्याभ्यामिति ऋचा अग्निच्छन्दोभ्यएव च ॥
 सोमपूयेति ऋचा सूर्याचन्द्रमसोस्तथा ।
 संसमिद्युदसुक्तेन वैष्णवेभ्यस्तथा पुनः ॥
 ततः श्विष्टकृतं हुत्वा भृक्तेभ्यश्च बलिं क्षिपेत् ।
 नमो महद्भ्यं ऋचा बलिं भुवि विनिक्षिपेत् ॥
 आचम्य वारिणा पयाम्मन्त्रयागं समाचरेत् ।
 एतच्छ्रौतं नृपयेष्ट । मुनिभिः सम्यकीर्तितम् ॥
 सम्यगुक्तं मया तीऽद्य निश्चितमतमुत्तमम् ।
 एतन्नियतमं विष्णो स्त्रियोनाथस्य सर्वदा ॥
 श्रौतेनैव हरि देवमर्चयन्ति मनीषिणः ।
 श्रौतस्मार्त्तागमैर्विष्णो स्त्रिविधं पूजनं श्रुतम् ॥
 एतच्छ्रौतं ततः स्मार्त्तं पौरुषेण च यत् श्रुतम् ।
 मन्त्रै रष्टाचराद्यैस्तु तद्विव्यागममुच्यते ॥
 श्रौतमेव विशिष्टं स्यात्तेषां नृपवरोत्तम । ।
 श्रौतमेव तथा विप्राः प्रकुर्वन्ति ज्ञानार्दने ॥
 यजन्ति केचित्स्मितयन्त्रिसन्ध्यासु च देशिका ।
 यजन्ति केचित्चितयन्त्रयो वर्षा द्विजोत्तमाः ॥
 शृगृपा च तथा नामकीर्तनं शूद्रजम्भनः ।

अपि वा परमेकान्ति बालकृष्णवपुर्हरिम् ॥
 स्त्रीणामप्यर्चनीयं स्यात्स्ववर्णस्यानुरूपतः ।
 मन्दरत्नेन वै पूज्यो हित्वा श्रौतं विधानतः ॥
 एवमभ्यर्चनं विष्णोर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् ।
 श्रौतस्मार्तागमोक्ताश्च नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ॥
 प्रायश्चित्तमकृत्यानां दण्डमप्याततायिनाम् ।
 अधुना सम्प्रवक्ष्यामि वृत्तिमैकान्तिलक्षणाम् ॥
 नारीणामपि कर्तव्या महन्त्यहनि शाश्वतीम् ।
 उत्थाय पश्चिमे यामि भर्तुः पूर्वमतन्द्रिताः ॥
 कृत्वा शौचं विधानेन दन्तधावनमाचरेत् ।
 कृत्वाथ मङ्गलस्नानं धृत्वा गुह्याम्बरं तथा ॥
 प्राचम्य धारयेदूर्ध्वं पुण्यं शुभ्रं सधैव तु ।
 चन्दनेनापि कम्पय्या कुङ्कुमेनापि वा सती ॥
 जप्त्वा मन्त्रं गुरुं पद्यादभिनन्द्य च वेण्वान् ।
 नमस्कृत्वा जगन्नाथं जप्त्वा च शरणागतिम् ॥
 आत्मानं समलङ्कृत्य चिन्तयेन्मधुसूदनम् ।
 गृहभाण्डादिकं सर्वं वाग्यता नियतेन्द्रियाः ॥
 संशोधयेत्प्रतिदिनं यज्ञार्थं परमात्मनः ।
 मार्जयित्वा गृहं पश्चाद् गोमयेनानुलिप्य च ॥
 रङ्गवस्त्रादिभिः पद्मादलङ्कृत्य समनतः ।
 चतुर्विघ्नानां भाण्डानां चालजन्तु समाचरेत् ॥
 पाचकानि वह्निष्ठानि जलम्यानयनानि च ।
 स्थापनानि जलार्थं वा चतुर्विधं मुदाहृतम् ॥
 पृथक् पृथग्दद्यानि तेषु तेष्वपि विन्यसेत् ।

नान्योन्यं सद्वरं कुर्याद्वाण्डानां सर्वकर्मसु ॥

तानि तानि स्पृशेत्पाणिं प्रक्षाल्यैव पुनः पुनः ।

सम्यक् प्रक्षाल्य भाण्डानि दाहयेद्यज्ञोद्यैस्तृणे ॥

पुनः प्रक्षाल्य सन्तप्त्वा पश्चात्पचनमाचरेत् ।

रसभाण्डानि सर्वाणि क्षालयेदुष्णवारिणा ॥

चतुर्भिः पञ्चभिर्धात्वा श्लुक्श्लुवौ क्षालयेत्तदा ।

वह्निर्न निष्क्रामयीत पचकानि शृङ्गान्तिकात् ॥

ताभिरेव न दद्यात्तु भुञ्जतां हि कथञ्चन ।

दत्त्वा पात्रान्तरि दद्यात्कांस्ये वा मृत्स्येऽपि वा ॥

पुटे पणमये वापि दद्यादलतु दैणवे ।

स्रुवं दारुमयं कांस्यं कुर्वीतायोमयं नतु ॥

न दद्यादारनालस्य घटं तस्मिन् महावने ।

आरनालस्य यत् कुम्भान्त्यजिन्मध्यघटं यथा ॥

आरनालद्वारशाकं करञ्जं तिलपिष्टकम् ।

लशुनं मूलकं शिग्रुं कृतां कोशातकीफलम् ।

अलावुश्चान्द्रशाकश्च करनिर्मथितं दधि ॥

विम्बं विह्वलञ्च निर्ग्रासं पीलुं श्लेष्मातकं फलम् ।

आरम्बधश्च निर्गुण्डीं कालिङ्गत्रालिकां तथा ॥

नालिकेर्याख्यशाकश्च श्वेतवृन्ताकमेव च ।

उद्राविर्मनुषीक्षीरमवत्सानिर्दंशाहगोः ॥

एतान्यकामतः स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ।

मत्स्या जग्ध्वा व्रतं कुर्यान्मूर्जं जग्ध्वा पतेदधः ॥

केशानां रञ्जनार्थं वा न स्पृशेदारनालकम् ।

चन्दनं घनसारं वा मकरन्दमथापि वा ॥

माषमुद्गादिचूर्णं वा तक्रं लाम्बीरमेव वा ।
 तित्तिडञ्च कलायं वा केशरञ्जनमाचरेत् ॥
 लव्हं मासात्तत्रजिह्वं सृद्धाण्डं वैष्णवोत्तमः ।
 न त्यजेत्तोदभाण्डानि तापयेच्च हुताग्ने ॥
 दारुणा सन्त्वजेहापि तक्ष्णं वा समाचरेत् ।
 अश्मनामश्मभिर्भात्वा गोवालेर्षयेत्तथा ॥
 सूतके मृतके वापि शुनादिस्पर्शने तथा ।
 स्पर्शने वापप्रभक्ष्याणां सद्य एव परित्यजेत् ।
 एवं संशोध्य भाण्डानि यत्रार्थं वाचयेद्वि ॥
 सम्प्रोक्ष्याद्भि रुची देशे धान्यं संशोधयेद्भुवि ।
 अवहन्याच्छुभतरं गायन्तिमधुसूदनम् ॥
 संशोध्य तण्डुलान् पश्चादद्भि संक्षालयेत्त्रिभिः ।
 अन्धस्त्रिवारं वस्त्रेण शोधयित्वा घटान्तरे ॥
 कुशेनैव पयित्वेण तण्डुलान् निर्वपेच्छुभान् ।
 अन्तर्धाय कुशं तत्र मन्तरत्र मनुस्मरन् ॥
 पाचयेत्सपवित्रेण वाग्यतो नियतेन्द्रियः ।
 उपविश्य शुभे कुण्डे वज्रिं प्रक्षालयेत्ततः ॥
 अवैष्णवस्य शूद्रस्य पतितस्य तथैव च ।
 पापगुण्डम्याप्यशुद्धस्य गृहेष्वग्निं विवर्जयेत् ॥
 सम्प्रोक्ष्य मन्तरत्रेण वज्रिं कुशजलेऽस्त्रिभिः ।
 यज्ञीयेर्विमले काष्ठैर्व्यजनेन प्रदीपयेत् ॥
 सान्तर्धानमुखेनापि धमयन्वा प्रदीपयेत् ।
 पालाशैर्खादिरेर्विल्वैर्गोशलात्पिटकेरपि ॥
 अन्येष्वपि यज्ञीये काष्ठैस्तृणैर्यो यज्ञीये शुभे ।
 वर्जयेन्मद्यदिग्धानि तथा वैभित्तीयानि च ॥

प्रारम्भधानि शौग्रूणि तथा नैर्गुण्डिकानि च ।
 नैपानि च कपित्थानि कार्पासैरण्डकानि च ॥
 श्रमेध्यानि सकीटानि दीर्गन्धानि तथैव च ।
 असदाहानि चैल्यानि काकखट्वासनानि च ॥
 देवालयाणि यौष्यानि तथोपकरणानि च ।
 महिषोद्वखरादीनां करीषपीठकानि च ॥
 अन्यानां पाकशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ।
 मदीप्याग्निं ततो नाद्यं पच्यान्निवृतमानसः ॥
 चिन्तयन् परमात्मानं जपन्मन्त्रद्वयं तथा ।
 शुद्धं हृद्यं तथा रुच्यं पद्याद्रम्यतरं शुभम् ॥
 निषिद्धानि च शाकानि फलमूलानि वर्जयेत् ।
 अतिरूक्षश्चातिदुष्टमतिरक्तञ्च वर्जयेत् ॥
 भावदुष्टं क्रियादुष्टं कालदुष्टं तथैव च ।
 संसर्गदुष्टमपि च वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥
 रूपतो गन्धतो वापि यच्चाभक्ष्ये, समम्भवेत् ।
 भावदुष्टञ्च यत्प्रोक्तं मुनिभिर्धर्मपारगैः ॥
 आरनालञ्च मद्यञ्च करनिर्मथितं दधि ।
 हस्तादक्षञ्च नवणं क्षीरं घृतपायांसि च ॥
 हस्ते नोद्धृत्य यत्तोयं पीतं वक्त्रेण वै कदा ।
 गन्देत पीतं भुक्तञ्च गन्धं ताम्त्रेण संयुतम् ॥
 क्षीरञ्च नवणोष्णितं क्रियादुष्टमिहोच्यते ।
 एकादग्यां तु यच्चासं यच्चासं गार्हद्वर्गने ।
 मृतके मृतके चात्रं शुष्कं पर्युषितं तथा ॥
 अग्निर्दगाद्गोक्षीरं पठ्यां तेनं तथापि च ।

नदीष्वसमुद्रपासु सिंहककटयोर्जलम् ॥
 नि शेषजलवापरादौ यत्प्रविष्टं नवीदकम् ।
 नातीतपञ्चरात्रं तत्कालदुष्टमिहोच्यते ॥
 शैवपापस्य पतितैर्विकर्मस्यैर्निरीश्वरैः ।
 अवेणवैर्हि जैः शूद्रैर्हरिवासरभोक्तृभिः ॥
 श्वकाकशूकरोद्राद्यैरुदक्यासूतिकादिभिः ।
 पु यत्पत्नीभिश्च नारीभिर्ह्यपत्नीपतिभिस्तथा ॥
 दृष्टं स्पृष्टं च दत्तं च भुक्तशेषं तथैव च ।
 अभक्ष्याणां च संयुक्तं संसर्गदुष्टमुच्यते ॥
 विष्व शिषु च कालिङ्गं तिलपिष्टञ्च मूलकम् ।
 कीशातकीमलावुञ्च तथा कट्फलमेव च ॥
 नालिका नालिकेत्यादिजातिदुष्टमिहोच्यते ।
 एव सर्वान्प्रभक्ष्याणि तत्सङ्गान्मपि स त्यजेत् ॥
 तथैवाभक्ष्यभोक्तृणां हरिवासरभोजिनाम् ।
 लोकायतिकविप्राणां देवतान्तरसेविनाम् ॥
 अवेणवानामपि च स सङ्गे दूरतस्थजेत् ॥
 पक्वान्नाद्यं यथा पक्वं वाग्यतो नियतेन्द्रियः ।
 सन्नार्जयेच्छुभतरं वारिणा वाससैव च ॥
 करकैरपि धायाथ चक्रेणैवाह्वये सतः ।
 गन्धेन वा हरिद्रेण जलेनापयथ वा लिखेत् ॥
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं भाण्डानां यज्ञयोगिनाम् ।
 कुशोत्तरं शुची देशे विन्यस्य कुशवारिणा ॥
 सप्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वस्त्रेणाच्छादयेत्ततः ।
 चालयित्वाथ देवस्य भाजनानि शुभैर्जलैः ॥

अभिपूर्वं ततो दद्याद्भोजयेच्च विशेषतः ।
 भोजयेदागतान् काले सखिसम्बन्धिवान्धवान् ॥
 बालान् वृद्धान् भोजयित्वा भर्तारं भोजयेत्ततः ।
 स्वयं हृष्टः भूतोऽग्नीपाद्भर्तुर्भुक्तावशेषितम् ॥
 पैशाचिकानां यक्षाणां शक्तानां लिङ्गधारिणाम् ।
 हादशीविमुखानां च सङ्गापादिविवर्जयेत् ॥
 शैवबीजस्कान्दशाक्तस्थानानि न विशेषत्कचित् ।
 यजयेत्तत्ससीपस्थं जलपुष्पफलादि च ॥
 न निरीक्षेत देवानामुत्सवानि कदाचन ।
 स्तुतिं वापन्न्यदेवानां न कुर्याच्छृणुयाम् च ॥
 कामप्रसङ्गसङ्गायान् परिहासादि वर्जयेत् ।
 अन्यचिह्नाद्विषयं भूषणसमभाजनम् ॥
 वृक्षं पशुं कृपमृहान् भाण्डं चैव विवर्जयेत् ।
 अन्यालये हरिं दृष्ट्वा देवतान्नरससदि ॥
 नार्चयेन्नप्रमाणे च तोर्यसेवां विवर्जयेत् ।
 अवैष्णवस्य हस्तात्तु दिव्यदेशादुपागतम् ॥
 हरिः प्रसादतीर्थाय यत्रैव न परिवर्जयेत् ।
 आकारत्रयसम्पन्नो नवेद्याकर्माणि स्थितः ॥
 विष्णोरनव्यशेषत्वं तथैवानन्यसाधनम् ।
 तथैवानन्यभोग्यत्वमाकारत्रयमुच्यते ॥
 अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमस्य वन्दनम् ।
 स्तुतिर्योगं समाधिरथ भक्त्यर्थचिन्तनम् ॥
 एव नवविधा प्रोक्ता चेज्या वैष्णवसत्तमैः ।
 प्रापत्रस्य ब्रह्मणोरूपं प्राप्यश्च प्रत्यगात्मनः ॥

प्राप्सुपायं फलस्यैव तथा प्राप्तिविरोधि च ।
 ज्ञातव्यमेतदर्थस्य पञ्चकं मन्त्रवित्तमै ॥ १ ॥
 जगतः कारणत्वं च तथा स्वामित्वमेव च ।
 योगत्वं सगुरुत्वञ्च ब्रह्मणो रूपमुच्यते ॥
 देहेन्द्रियादिभ्योऽन्यत्वं नित्यत्वादिगुणोघता ।
 श्रीहरेर्दास्यधर्मत्वं स्वरूपं प्रत्यगात्मनः ॥
 उपायाध्यवसायेन त्यक्त्वा कर्मधाधमात्मनः ।
 हरे कृपावलम्बित्वं प्राप्सुपायमिहोच्यते ॥
 सर्वश्रेष्ठफलं त्यक्त्वा शब्दादिविषयानपि ।
 दास्यैकसुखसङ्गित्वं विष्णो फलमिहोच्यते ॥
 तत्कनस्यापराधित्वं शब्दादिष्वनुक्तता ।
 कृत्यस्य च परित्यागः अकृत्यकरणं तथा ॥
 द्वादशीविमुखत्वं च विरोधि स्यात् फलस्य हि ।
 अर्थपञ्चकमेतच्च ज्ञातव्यं स्यान्मुमुक्षुभिः ॥
 विहितं सकल कर्म विष्णोराराधनं परमं ।
 निबोध तन्नृपन्नेष्टं । भोगार्थं परमात्मनः ॥
 वृत्त्याख्यस्य तरोरस्य सुदृढमूलमुच्यते ।
 त्यागेन चैव धर्मस्य निषिद्धाचरणेन च ॥
 आज्ञातिक्रमणाद्विज्ञं पतत्येव न सशयः ।
 ज्योतिष्टोमादयः सर्वे यज्ञो वेदेषु कीर्तिताः ॥
 पुण्यव्रता पुराणीक्ता दाना नैमित्तिकादिषु ।
 विष्णोर्भोगतया सर्वा कर्त्तव्या वैष्णवेऽत्मैः ॥
 यक्षूपायतया कृत्यं नित्यनैमित्तिकादिकम् ।
 सत्कृत्यं कुरुते विष्णोर्वैष्णवः स उदीरितः ॥

विष्णो रज्जतया यस्तु सत्कृत्य कुरुते बुध ।
 स एकान्तोति मुनिभि प्रोच्यते वैष्णवोत्तम ॥
 यस्तु भोगतया विष्णो सत्कृत्यं कुरुते सदा ।
 स भवेत्परमैकान्तिमहाभागवतोत्तम ॥
 वर्जनीयमकृत्य तु सर्वेषां करणं क्षिभि ।
 अकामस्तु यत्प्राप्तं प्रायश्चित्तादिनश्यति ॥
 अकृत्यं वैष्णवे पापबुद्ध्या शास्त्रविरोधित ।
 एकान्तिं परमैकान्तिं ह्यभावाच्च सन्त्यजेत् ॥
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं यस्यजिह्वैषावाधन ।
 स प्रायण्णीति विज्ञेय सर्वलोकेषु गते ॥
 अकृत्यकरणाद्वापि कृत्यस्याकरणादपि ।
 द्वादशीविमुखत्वेन पतत्येव न सशय ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सत्कृत्यं सर्वदा चरेत् ।
 आश्नातिक्रमणाद्विष्णो मुक्तोऽपि विनिबध्यते ॥
 समस्तयज्ञभोक्तारं ज्ञात्वा विष्णुं सनातनम् ।
 दैवमैव तथा यज्ञं कुर्यान्नतु परित्यजेत् ॥
 त्रिदण्डमवलम्बन्ते यतयो ये महाधियः ।
 तेषामपि हि कर्तव्यं सत्कृत्यमितरेषु किम् ॥
 ब्रह्म ब्रह्मा ब्राह्मण्य त्रितयं ब्राह्ममुच्यते ।
 तस्माद्ब्राह्मणविधिना परं ब्रह्मण्यमर्चयेत् ॥
 समस्तयज्ञभोक्तारमज्ञात्वा विष्णुस्ययम् ।
 वेदोदितं यं कुरुते स लोकायतिकं स्मृतं ॥
 यस्तु वेदोदितं धर्मम्यक्ता विष्णुं समर्चयेत् ।
 स पापण्डित्वमापन्नो नरकं प्रतिपद्यते ॥

वेदाः प्राणा भगवतो वासुदेवस्य सर्वदा ।
 तदुक्तकर्माकुर्वाणः प्राणहर्ता भवेद्धरे ॥
 विष्णोराराधनाद्देवं विना यस्त्वन्यकर्माणि ।
 प्रयुञ्जीत विमूढात्मा वेदहन्ता न संशयः ॥
 वक्तुं माता लेदि यथा तथा लेदि स मातरम् ।
 श्रुतं विष्णोः प्रियं ज्ञात्वा विष्णुं वेदेन वै यजेत् ॥
 तस्माद्देवस्य विष्णोश्च संयोगो यस्तु दृश्यते ।
 स एव परमो धर्मो वैष्णवानां यथा नृप ! ॥
 कथितं पुरा नृपत्रेष्ठ ! काश्यपो ब्राह्मणोत्तमः ।
 शाण्डिल्य इति विख्यातः सर्वशास्त्रविशारदः ॥
 स तु धर्मप्रसङ्गेन विष्णोराराधनं प्रति ।
 अवेदिकेन विधिना कृतवान् धर्मसंहिताम् ॥
 अवलम्ब्य मतं तस्य केचिदत्र महर्षयः ।
 अवेदिकेन मार्गेण पूजयन्ति स्म केशवम् ॥
 अशास्त्रविहितं धर्मं सर्वे कुर्वन्ति मानवाः ।
 स्वाहास्वधावपट्कारवर्जितं स्यान्महीतलम् ॥
 ततः क्रुद्धो जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 इदमाह मुनित्रेष्ठ शाण्डिल्यममितौजसम् ॥
 दुर्बुद्धे ! मामकं धर्मं परमं वैदिकं मुहत् ।
 अवेदिकक्रिया जुष्टं प्राग्लभ्यात् कृतवानसि ॥
 यस्माद्वैदिकं धर्मं प्रवर्तयसि मां हिज !
 तस्माद्वैदिकं लोकं निरयं गच्छ दारुणम् ॥
 तं वाक्यादेव देवस्य शाण्डिल्योऽभूदयाकुलः ।
 भुवन् प्राह जगन्नाथं प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥

१. ताहि ताहीहि लोकेषु । मां विभो । सापगधिनम् ।
 २. तंतः स कृपया विष्णुर्भगवान् भूतभावनः ॥
 ३. दिव्यवर्षशत विप्र । भुक्ता नरकयातनाम् ।
 ४. उत्पत्स्यसे भूमीवर्षे जमदग्निरितोरितः ॥
 ५. तत्राराध्य पुनर्मां तु वेदिकेनैव धर्मैतः ।
 ६. गच्छ तस्मिन् मुनिश्रेष्ठ । मम लोकं सुनिर्मलम् ॥
 ७. इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयतं ।
 ८. शाण्डिल्यो निरयं प्राप्य पुनरुत्पद्य भूतले ॥
 ९. वेदोक्तविधिना विष्णुमर्चयित्वा सनातनम् ।
 १०. विशदभावात् सम्प्राप्य तन्नाम परमं हरे ॥
 ११. तस्माद्वेदिकं धर्मं दूरत परिवर्जयेत् ।
 १२. वैदिकेनैव विधिना भक्त्या सम्पूजयेद्हरिम् ॥
 १३. श्रोतेन विधिना चक्रं धृत्वा वै बाहुमूलयोः ।
 १४. धृतोर्ध्वपुण्ड्रः शुद्धात्मा विधिर्नैवार्चयेद्हरिम् ॥
 १५. कर्मणा मनसा वाचा न प्रमादेत् सनातनात् ।
 १६. न प्रमादेत्परं धर्मात् श्रुतिस्मृत्युक्तगौरवात् ॥
 १७. सुशीलन्तु परं धर्मं नारीणां नृपसत्तम । ।
 १८. शीलभङ्गेन नारीणां यमलोकं सुदारुणः ॥
 १९. मृते जीवति वा पत्यौ या नान्यमुपगच्छति ।
 २०. सैव कीर्तिं मयाप्नोति मीढते रमया सह ॥
 २१. पतिं या नातिचरति मनोवाक्पादकर्मभिः ।
 २२. सा मृतं लोकमाप्नोति यथैवारुन्मती तथा ॥
 २३. आर्तातं मुदिते दृष्टा प्रोषिते मलिना कृया ।
 २४. मृते म्रियेत या पत्यौ सा ह्यी ज्ञेया पतिप्रता ॥

या स्त्री मृतं परिष्वज्य दग्धा चेदव्यवाहने ।
 सा भर्तृलोकमाप्नोति हरिणा कमला यथा ॥
 ब्रह्मघ्नं वा सुरार्पं वा क्षतघ्नं वापि मानवम् ।
 यमादाय मृता नारी तं भर्तारं पुनरिति हि ॥
 साध्वीनामिह नारीणामग्निप्रपतन्नादृते ।
 नान्यो धर्मोऽस्ति विज्ञेयो मृते भर्तारि कुलचित् ॥
 वैष्णवं पतिमादाय या दग्धा हव्यवाहने ।
 सा वैष्णवपदं याति यत्र गच्छन्ति योगिनः ॥
 मृते भर्तारि या नारी भवेद्यदि रजस्रला ।
 चिताग्निं संगृहे तावत् स्नात्वा तस्मिन् प्रवेगयेत् ॥
 गर्भिणी नानुगन्तव्या मृत भर्तारमव्यया ।
 प्रपन्नचर्यवतं कुर्याद्याप्यजीरमतन्द्रिता ॥
 कैयारञ्जनताम्बूलगन्धपुष्पादिष्वेवं नम् ।
 भूपिते रङ्गवस्त्रेषु कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥
 द्विवारं भोजनश्चाण्योरञ्जनं वर्जयेत्सदा ।
 स्नात्वा शुक्याम्बरधरा जितश्रोधा जितेन्द्रिया ॥
 न कल्कं कुङ्कुमा साध्वी तन्द्रालस्य विवर्जिता ।
 सुनिम्नेला शुभाचारा नित्यं सम्पूजयेद्वरिम् ॥
 घृतिशायी भवेद्भ्रातृ शूची देशे कुशोत्तरे ।
 ध्यानयोगपरा नित्यं सतां सङ्घे व्यवस्थिता ॥
 तपश्चरणसंगुला यावज्जीवं समाचरेत् ।
 तायत्तिष्ठेयिराहारा भवेद्यदि रजस्रमा ॥
 सभर्तृका सती वापि पाणिपुराचभोजनम् ।
 एकवारं समग्रीणाद्भजमा च परित्यजेत् ॥

एव सुनियताहारा सम्यग्ब्रतपरागणा ।
 भर्त्ता सह समाप्नोति वैकुण्ठपदमव्ययम् ॥
 दग्धव्या साग्निहोत्रेण भर्त्तुं पूर्वं श्रुता तु या ।
 स्वाशमग्निं समादाय भर्त्ता पूर्ववदाचरेत् ॥
 कृत्वा कुशमयीं पत्नीं यावज्जीवमतन्द्रित ।
 जुहुयादग्निहोत्रं तु पञ्चयज्ञादिकं तथा ॥
 अथ च प्रव्रजेद्विद्वान् कन्या वापि समुद्धृते ।
 प्रव्रज्यामपि कुर्वीत कर्म वेदोदितं महत् ॥
 आत्मन्यग्निं समारोप्य जुहुयादात्मवान् सदा ।
 मनसा वा प्रकुर्वीत नित्यनैमित्तिकक्रिया ॥
 नृहृद्यो वा वनस्थो वा यतिर्वापि भवेद्विज ।
 अनाश्रमी न तिष्ठेत् यावज्जीव द्विजैस्तमः ॥
 वर्षाश्रमेषु सर्वेषां पूजनीयो जनार्दन ।
 न व्यापकेन मन्त्रेण सदैव च महीपते ॥
 घ्रापकानां च सर्वेषां ज्ञायानष्टाचरो मनु ।
 अष्टाचरस्य जप्ता तु साक्षाद्भारायणं स्वयम् ॥
 सन्धास च समुद्रश्च सर्पिंश्छन्दोऽधि दैवतम् ।
 न दीक्षा विधि न ध्यानं सार्धं मन्त्रमुदाहृतम् ॥
 खात्वा शुद्धं प्रसन्नात्मा कृतकृत्यो जनार्दनम् ।
 ममसांपूर्चयित्वा वा जपेन्नन्त्रं सदा बुधः ॥
 दानप्रतिग्रहौ याग स्वाध्याय पितृतर्पणम् ।
 पितृजिघाष्टाचरस्य जप्ता कुर्यादतन्द्रितः ॥
 धृतोर्ध्वं पुण्ड्रदेहय चक्राद्वितभुजस्तथा ।
 अष्टाधरं जपयित्वा पुनाति भुवनत्रयम् ॥

जपेद्भोगतया मन्त्रं सततं वैश्वोत्तम ।
न साधनतया जप्यं कर्तव्यं विष्णुतत्परैः ॥
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा ।
त्रिसन्ध्यासु जपेन्नान्तं तदर्थं मनुं चिन्तयन् ॥
उपोष्य पूर्वदिक्से नद्यां स्नात्वा विधानतः ।
आचार्यं सश्रयेत् पूर्वं महाभागवतं द्विजः ॥
आचार्यो विष्णुमभ्यर्च्य पवित्रं चापि पूजयेत् ।
पुरतो वासुदेवस्य इमाधानान्तमाचरेत् ॥
प्रजपेत् अस्य सूक्तेन पवित्र्यन्ते वतीत्युवा ।
पयमानस्य आद्येन ऋग्भिद्यतस्तृभिः क्रमात् ॥
आज्यं हुत्वा ततश्चक्र तदग्नीं प्रतपेद्गुरुः ।
चरणं पवित्रमिति यजुषा तच्चक्र षाड्वेदभुजम् ॥
वामा सम्प्रतपेत्पयात्प्राञ्चं जन्धेन देशिकः ॥
अग्निर्मन्वेति यजुषा तद्भोमाग्नीं प्रतपयैः ।
ततस्तु पाथिवैः ऋग्भिर्हुत्वा पुण्ड्राणि धारयेत् ॥
अतो देवेति सूक्तेन विष्णोर्गुह्यमन्त्रेण च ।
पूजयेद्वादगभिर्वैः केगयादीनमुक्रमात् ॥
कुशग्रन्थिषु संपूज्य जुष्टयात्ताभिरेव तु ।
हुत्वाथ चरुणा सम्यक् सृदा शुभ्रेण देशिकः ॥
ललाटादिषु चाङ्गेषु ऋग्भिर्नाभिं क्रमेण वै ।
नामभिः केगयाद्येव मच्छिद्राण्येव धारयेत् ॥
त्रिये जात इति ऋचा युद्धुमङ्गेषु धारयेत् ।
परोमाचेति सूक्तेन उपस्थाय जगर्दनम् ॥
रोमगोपं समाप्याथ मूर्ध्नि जपनमाचरेत् ।

एव पुण्ड्रक्रियां कृत्वा नाम दद्यात्ततः परम् ॥
 प्रदः प्रानामितिसूक्तेन नाममूर्त्तिं समर्चयेत् ।
 गवाज्यप्रत्युच कृत्वा नाम दद्याच्च वैष्णवः ॥
 अभिप्रियांशीति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 प्रदक्षिण नमस्कारौ कृत्वा शेषं समाचरेत् ॥
 मन्त्रदौक्ष्यं विधानन्तु श्रौतं मुनिभिरीरितम् ।
 नैवाहिता भवेद्दीक्षा न पृथक्त्वेन वक्ष्यते ॥
 अदौक्षितो भवेद्यस्तु मन्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ।
 अर्चनं वापि कुरुते न ससिद्धिमवाप्नुयात् ॥
 नादौक्षितः प्रकुर्वीत विष्णोराराधनक्रियाम् ।
 श्रौतं वा यदि वा स्मार्त्तं दिव्यागममथापि वा ॥
 तस्मादुक्तप्रकारेण दोक्षितो हरिमर्चयेत् ।
 पूर्वक्षुद्रपीथं गुरुणा नद्यां स्नात्वा कृतक्रियः ॥
 आचार्यं पूजयेद्दिष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 ईशान्यादि चतुर्दिक्षु सस्थाप्य कलशान् शुभान् ॥
 तेषु गवयानि निक्षिप्य चतुर्मूर्त्तीन् समर्चयेत् ।
 वाराहं नारसिंहञ्च वामनं कृष्णमेव च ॥
 तद्विष्णोरिति च द्वाभ्यां वाराहं पूजयेत्ततः ।
 प्रतद्दिष्णु इति ऋष्या नारमि क्षमनामयम् ॥
 न ते विष्णो रित्यनेन वामनं पूजयेत्तथा ।
 यमद्वैविध्यव इति कृष्णं संपूजयेत्तद्भिजः ॥
 स पूज्यावरणं सर्वं गन्धपुष्पैर्विधानतः ।
 प्रतिष्ठाप्य ततो वज्रमिधाधानान्तमाचरेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैः सुतैः पायसं मधुमिश्रितम् ॥

हुत्वाज्यं जुहुयात्पञ्चाक्षरीधन्वेन समाहितः ।
 अग्निमीड इत्यमुवाकेन सावित्रा वैष्णवेन च ॥
 सर्वेषु वैष्णवैर्मन्त्रैः, पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 हुत्वा वेदसमाप्तिञ्च जुहुयाद्देशिकोत्तमः ॥
 ततो भद्रासने शिष्यमुपविश्याभिषेचयेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः सूक्तैस्तत्कालशोदकैः ॥
 ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः शिष्यमभिषिष्याथदेशिकः ।
 कोपीनं कटिच्छत्तञ्च तथा वक्षश्च धारयेत् ॥
 ऊर्ध्वपुष्पाणि पद्माद्य तुलसीमालिकेऽपि च ।
 कुशोत्तरे समासीनमाचान्तं विनयान्वितम् ॥
 अध्यापयेद्देशवानि सूक्तानि विमलानि च ।
 व्यापकान् वैष्णवान् मन्त्रानन्यायापि विधानतः ॥
 तदर्थंन्याससुद्रादि सर्पिंश्छन्दोऽभिदैवतम् ।
 तस्मिन्निवेश्य सद्वृत्तौ शामयेच्छासनाच्छ्रुतैः ॥
 शामितो गुरुणा शिष्यः सद्वृत्तौ सत्पथे स्थितः ।
 अर्चयेत्परमैकान्त्य सितये हरिमव्ययम् ॥
 आचार्यात्समनु प्राप्तं विग्रहं सुमनोहरम् ।
 लब्ध्वाथ विधिना विष्णोः पूजयेत्तदनुज्ञया ॥
 पूर्वोऽङ्गि पूर्ववत्पूज्यः श्रोतमेवोपचारकैः ।
 ताभिरेव च हुत्वाथ ऋत्विग्भिराज्यं तथाक्रमात् ॥
 गय्यासूक्तानामाज्येन हुत्वग्निं वैष्णवक्रमः ।
 अध्यापयिष्या तान् मन्त्रान् वेदिकान् वैदिकोत्तमः ॥
 पूजाविधानं त्रिविधं तस्मै होमान्तभाविनेत् ।
 साधे तर्पणं होमार्चा जप्याद्या विविधाः क्रियाः ॥

वैशिष्ट्येण गुरोर्ज्ञात्वा शक्त्या सर्वं समाचरेत् ।

- ८ प्ररमापद्मतो वापि न भुञ्जीत हरेर्दिने ॥
 ९ नं तिर्यग्धारयेत्पुण्ड्रान् देवं प्रपूजयेत् ।
 वैष्णवं पुरुषो यस्तु शिव ब्रह्मादिदेवतान् ॥
 प्रणमेतार्चयेदापि विष्ठाया जायते किमि ।
 रजस्तमोऽभिभूतानां देवतानां निरीक्षणात् ॥
 पूजनाद्वन्दमाहापि वैष्णवो यात्यधोगतिम् ।
 शुद्धसत्त्वमयो विष्णु पूजनीयो जगत्पति ॥
 अनर्चनीया रुद्राद्या विष्णोरावरणं विना ।
 यस्तु स्वात्मेश्वरं विष्णुमतोत्थान्य यजेत हि ॥
 स्वात्मेश्वराय हरेर्ये च्यवते नात्रसंशयः ।
 यज्ञाध्ययनकाले तु नमस्यानि वषट्कृता ॥
 तानि वै यज्ञयान्यत यज्ञो वै विष्णुरव्ययः ।
 तस्मैवावरणं प्रोक्तं यज्ञाध्ययनकर्मासु ॥
 सुवन्ति वेदास्तस्यान्तः शुष्णरूपविभूतयः ।
 तस्मादावरणं हित्वा ये यजन्ति परान् सुगान् ॥
 ते यान्ति निरयं घोरं कपकोटिशतानि वै ।
 रुद्रं कालीं गणेशं कूष्माण्डां भैरवाद्यः ॥
 मथमासाग्निनयान्ये तामसा परिकीर्तिताः ।
 यज्ञानामपि देवानां या स्वतन्त्रार्चनक्रिया ॥
 सा दुर्गतिं नयत्येव वैष्णवं वित्तकलापम् ।
 अर्चयित्वा जगन्नाथं वैष्णवं पुरुषोत्तमम् ॥
 तदावरणरूपेण यजेद्देवान् समन्ततः ।
 अन्यथा नरकं याति यावदाभृतसंज्ञवत् ॥

वासुदेवं जगन्नाथमर्चयित्वैव मानवः ।
प्राप्नोति महदैश्वर्यं ब्रह्मेन्द्रत्वादिकं त्रयात् ॥
मनसापि जलेनापि जगन्नाथं जनार्दनम् ।
सम्प्राप्नोत्यमलां सिद्धिं जगत्सर्वं समञ्चितम् ॥
हृषीकेश त्रयोनाथं लक्ष्मीर्थं सर्वदं हरिम् ।
तं विना पुण्डरीकाक्षं कोऽर्चयेदितरान् सुरान् ॥
नारायणं परित्यज्य योऽन्यं देवमुपासते ।
स्र पतिं नृपतिं हित्वा यथा स्त्री पुरुषाधमम् ॥
विष्णोर्निवेदितं हव्यं देवेभ्यो जुहुयात् तथा ।
पितृभ्यश्चैव तद्दद्यात्सर्वमानन्त्यमश्रुते ॥
निर्मान्यमितरेषां तु यदन्नाद्यन्दिषीकसाम् ।
उपभुज्य गरी याति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥
नेवेद्य भोजनं विष्णोः सात्पादाभ्युनिषेधम् ।
तुलसी खादनं नृणां पापिनामपिमुक्तिदम् ॥
एषादश्युपवासश्च यद्वचसादिधारणम् ।
तु नम्या पूजनं विष्णोः स्तितयं वैष्णवं श्रुतम् ॥
अवैष्णवः श्यामो विप्रो बहुगाम्यश्रुतोऽपि वा ।
सजीवन्नेव चण्डालो मृतः श्यामोऽभिजायते ॥
क्षतुमाहस्त्रिणं वापि लोके विप्रमवैष्णवम् ।
चण्डालमिव गेहेत वर्जयेत्सर्वकर्मसु ॥
भगवद्वत्तटीसाग्निं दग्धदुर्जातिकुलम् ।
चण्डालोऽपि बुधे साध्यो न तु पूज्यो ह्यवैष्णवः ॥
गदचक्रार्धपुण्ड्रादिरहितं दाक्षणाधमम् ।
पूजयिष्यति यः श्राद्धे सर्वकर्मास्य निष्फलम् ॥

- तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं यः श्राद्धे भोजयिष्यति ।
 • पितरस्तस्य यात्येव कालसूत्रं सुदारुणम् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं चक्राद्वित भुजं तथा ।
 पूजयिष्यति यः श्राद्धे गया श्राद्धायुतं लभेत् ॥
 शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्राद्यैरुन्वितं वैष्णवं द्विजम् ।
 भक्त्या सम्पूजयेद्यस्तु दैवे पित्रे च काम्यणि ॥
 कल्पकोटिं सहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ।
 यास्यन्ति पितरस्तस्य विष्णुलोकं सुनिर्मलम् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं तप्तचक्राद्वितांसकम् ।
 श्राद्धे सम्पूजयेद्यस्तु गयाश्राद्धायुतं लभेत् ॥
 तप्तचक्रेण विधिना बाहुमूलेन लाब्धितः ।
 पुनाति सकलं लोकं नारायण इवावभित् ॥
 अविद्यो वा सुविद्यो वा शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
 ब्राह्मण सर्वलोकेषु पूज्यमानो हरिर्यथा ॥
 दुराशी वा दुराचारी शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
 नृणां हन्ति समन्तात् तमः सूर्योदये यथा ॥
 चक्राद्वितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जगन्म ।
 पुनाति सकलं लोकं यथा विषयगान्धो ॥
 तिस्रः कोट्यर्धं कोटी च तीर्थानि भुवनत्रये ।
 चक्राद्वितस्य विप्रस्य पादे तिष्ठन्त्य संग्रहः ॥
 चक्राद्वितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जगन्म ।
 पीत्वा पातकसाहस्रैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥
 श्राद्धे दाने व्रते यज्ञे विवाहे चोपनायने ।
 चक्राद्वित विप्रमेव पूजयेद्वितरात्रतु ॥

विष्णुचक्राद्वितो विप्रो भुज्जानीऽपि यतस्तत ।
 न लिप्यते न पापेन तमसैव प्रभाकर ॥ :
 चक्रद्वित भुजो विप्र पङ्क्तिं मध्ये तु भुज्जते ।
 मुनाति सकला पङ्क्ति गङ्गे वेतरंवाहिनीम् ॥
 चक्राद्वित भुज विप्र यो भूम्यामभिवाद्ध्येत् ।
 नलाटे पाश सख्यानि विष्णुलोके महीयते ॥
 ब्राह्मण क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा वैष्णव मुमान् ।
 अर्चयित्वेतरान् देवान् निरय यान्त्र सशयम् ॥
 विष्णो रावरण हित्वा पूजयित्वेतरान् सुरान् ।
 वैष्णव पुरुषो याति कालसूत्रमधोमुख ॥
 महापापी महापापेरन्वितो यदि वैष्णव ।
 मन्त्रादि धर्माशास्त्रोक्त प्रायश्चित्त समाचरेत् ॥
 प्रायश्चित्त विशेष तु पथात् कुर्वीति वैष्णव ।
 त्रैयासिकी वैष्णवी च पवित्रीक्ष समाचरेत् ॥
 वैष्णवानान्तु विप्राणां यथात्यादज्जल पिवेत् ।
 वृक्षौ न परिपूर्णोऽथ कर्मस्वधिकृतो भवेत् ॥
 मन्त्ररत्नायं विच्छान्तो न देव्यो कर्मसंयुत ।
 हादशी नियतो विप्र स एव पुरुषोत्तम ॥
 किमत्र बहुनोक्तेन सारं वक्ष्यामि ते नृप ।।
 एकादश्युपवासश्च गङ्गचक्रादिधारणम् ॥
 तदीयान्तु पूजनञ्च वैष्णव चित्तस्य शतम् ।
 पुण्यादिभ्यु दिनादन्यस्त्रीपोष्य वैष्णवे सदा ॥
 तथा भागवतादन्यो नार्चनीयो हि कुतचित् ।
 भगवन्तमनुद्दिश्य न दद्या न यजेत् कंचित् ॥

नवैष्णवाय भुञ्जीत दद्यात् वा वैष्णवाय च ।
 नार्चयेदितरान् देवान् तिर्यग्धारयेत्तथा ॥
 एकादश्याय भुञ्जीत यसेना वैष्णवे सह ।
 अष्टाध्वरस्य जप्तारं शङ्खचक्रधरं द्विज ॥
 अवमत्य विमूढात्मा मद्यद्यष्टानता व्रजेत् ।
 वैष्णवं द्वाह्याय गाव तुलसी द्वादशी तथा ॥
 अनर्चयित्वा मूढात्मा निरय दुर्गतिं व्रजेत् ।
 विष्णो प्रधानतनवो विप्रा गावश्च वैष्णवा ॥
 गक्त्या सपूज्य तानेव याति विष्णो परम्पदम् ।
 एकादश्युपवासश्च द्वादश्या विप्र पूजनम् ॥
 नित्यमामर्त्यक स्नान पापिनामपि मुक्तिदम् ।
 पक्षे पक्षे हरिं दिने चक्राङ्कित भुजे नृप ॥
 सपूज्यमानै विप्रेन्द्रे हरिस्तेषां प्रसीदति ।
 अभावे वैष्णवे विप्रे सप्राप्ते हरि वासरे ॥
 तद्वत्सम्पूजयेद् गाव तुलसी वापि वैष्णव ।
 अग्निहोत्रं तु जुहुयात्सायं प्रातर्द्विजोत्तम ॥
 पञ्चयज्ञाय कुर्वीत वैष्णवान् विष्णुमर्चयेत् ।
 तदर्पितं वै भुञ्जीत पिवेत्तत्पादवारि वै ॥
 एकादश्या न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।
 पूजयेद्द्वैष्णव विप्र द्वादश्यामपि वैष्णव ॥
 विष्णो प्रसाद तुलसी तीर्थं वापि द्विजोत्तम ।
 उपवासदिने वापि प्राशवेदविचारयन् ॥
 उपवासदिने यस्तु तीर्थं वा तुलसीदलम् ॥
 न प्राशयेद्दिमूढात्मा रौरवं नरकं व्रजेत् ।

हृद्यपितृन्तु यच्चान्नं तीर्थं वा पितृकर्मणि ॥
 दद्यात् पितृणां यद्वक्ष्यं गवायाद्यायुतं लभेत् ।
 हरेर्निवेदितं भक्त्या यो दद्याच्छ्राद्धकर्मणि ॥
 पितरस्तस्य यान्ते व तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 तीर्थं वा तुलसीपत्रं यो दद्यात्पितृदेवतम् ॥
 आकल्पकोटि पितरः परितृप्ता न संशयः ।
 यः श्राद्धकाले मृदात्मां पितृणाञ्च दिवौकसाम् ॥
 न ददाति हरेर्मुक्तं तस्य वै नारकी गतिः ।
 हृद्यपितृन्तु यच्चान्नं यच्च पादोदकं हरेः ॥
 तुलसीं वा पितृणाञ्च दत्त्वा श्राद्धायुतं लभेत् ।
 सर्वं यत्नमयं विष्णुं मत्वा देवं जनार्दनम् ।
 आमन्त्र्य वैष्णवान् विमान् कुर्याच्छ्राद्धमतन्द्रितः ॥
 प्रत्यब्दं पावणश्राद्धं कुर्यात्पितृमृतैश्च नि ।
 अन्यथा वैष्णवो याति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥
 भमायां कृष्णपक्षे च पित्रे वाभ्युदये तथा ।
 कुर्यात् श्राद्धं विधानेन विष्णोरात्रा मनुजवरम् ॥
 न कुर्यात् यो विधानेन पितृयज्ञं नराधमः ॥
 श्राद्धातिक्रमणाद्विष्णोः पतत्येव न संशयः ।
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रं दिचिज्जैः प्रियतमैर्हरेः ॥
 अन्वितान् ब्राह्मणानेव पूजयेत्सर्वकर्मसु ।
 अथादिनोऽप्ययज्ञस्य कर्मत्यागिन एव च ॥
 वेदस्याप्यनधीतस्य संसर्गं दूरतस्त्यजेत् ।
 पित्रोः श्राद्धं प्रकुर्वीत नैकादश्यां द्विजोत्तमः ॥
 द्वादश्यान्तत्प्रकुर्वीत तोषयाम दिने कश्चित् ।

विष्णोर्जन्मदिने वापि गुरुणाञ्च मृतेऽहनि ॥
 वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत वेदिकं वैष्णवीक्ष्मणः ।
 अगम्यागमनं हिंसा मभक्ष्याणाञ्च भक्षणम् ॥
 असत्यं कथनं स्तेयं मनसापि विवर्जयेत् ।
 तप्तचक्राङ्गनं विष्णोरेकादश्यामुपोषणम् ॥
 दृतीर्ध्वं पुण्ड्रदेहत्वं तन्मन्त्राणां परिग्रहः ।
 हित्यमामलकाद्यान् देवतान्तरवर्जनम् ।
 ध्यानं मन्त्रं जपो होमस्तुलस्याः पूजनं हरे ॥
 प्रसादस्तीर्थसेवा च तद्दीयानाञ्च पूजनम् ।
 उपायान्तरसन्त्यागस्तथा मन्त्रार्थं चिन्तनम् ॥
 श्रवणं कीर्तनं सेवा सत्कृत्यकरणं तथा ।
 असत्कृत्य परित्यागो विषयाग्निरवर्जनम् ॥
 दानं दम स्थाप शौचं आर्जवं चार्न्तिरेव च ।
 आनृशंस्यं सतासङ्गः पारमैकान्त्यद्वैतवः ॥
 वैष्णवः परमैकान्तो नीतरो वैष्णवः स्मृतः ।
 नावैष्णवो तज्जन्मुक्तिं बहुशास्त्रं श्रुतोऽपि वा ॥
 वैष्णवो वर्णवाह्योऽपि याति विष्णोः परं पदम् ।
 एतत्ते कथितं राजन् । पारमैकान्त्यसिद्धिदम् ॥
 वैशिष्ट्यं वैश्वं धर्मशास्त्रं वेदोपसंहितम् ।
 विश्वकसेनाय धात्रे च सम्प्रोक्तं परमात्मना ॥
 विश्वकसेनाय सम्प्रोक्तमेतद्विघ्नघ्नेपुरा ।
 भृगोः प्रोक्तं विघ्नघ्ना भृगुणा च महर्षिणा ॥
 भृगुणा च मनो प्रोक्तं गनुना च ममेरितम् ।
 मनुसु धर्मशास्त्रं च सामान्येनोक्तवान् स्वयम् ॥

तदेव हि भया राजन् । वैशिष्ट्येण तवेरितम् ।
 विशिष्टं परमं धर्मशास्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ॥
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या कथयेद्वा समाहितः ।
 पारमैकान्त्यं संसिद्धिं प्राप्नोत्येव न संशयः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम् ।
 यस्त्विदं शृणुयाद्भक्त्या नित्यं विन्तोय सन्निधौ ॥
 अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।
 हारीतमेतच्छास्त्रन्तु परमां धर्मसंहिताम् ॥
 आलोक्य पूजयन् विष्णुं पारमैकान्त्यमश्रुते ।
 एतच्छ्रुत्वाऽम्बरीषसु हारीतोक्तिं नृपोत्तमः ॥
 ब्रवन्ते परया भक्त्या तमृषिं वैष्णवीश्वरम् ।
 त्वमेव परमोधर्मस्त्वमेव परमं तप ॥
 त्वदङ्घ्रिं युगलं प्राप्य सर्वसिद्धिमवाप्नुयाम् ।
 महासुनिमिति स्तुत्वा राजर्षिः स महातपाः ॥
 प्राप्तवान् पारमैकान्त्यं तत्प्रसादात्सुसिद्धिदम् ।
 वैशिष्ट्यं पारमैकान्त्यं एतच्छास्त्रं ममाव्ययम् ॥

—भारद्वाजादयः सर्वे नृपाश्च जनकादयः ।
 योगिनः सनकाद्याश्च नारदाद्याः सुरर्षयः ॥
 वसिष्ठाद्या वैष्णवाश्च विष्वक् सेनादयः सुराः ।
 एतच्छास्त्रानुसारेण पूजयामासुरक्षुत्तम् ॥
 परमं वैदिकं शास्त्रमेतद्वैष्णवमुत्तमम् ।
 श्राव्येव परमैकान्त्यं पूजयेद्विष्णुमीश्वरम् ॥

इति हारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे हृत्यधिको नाम

• श्रीश्री गणेशाय नमः ॥

• ——— •

योगीश्वरं याज्ञवल्क्यं सम्पूज्य सुनवीजुवन् ।
वर्णाश्रमेतराणां नो ब्रूहि धर्मानशेषत ॥ १ ॥
मिथिलास्यः स योगीन्द्र चण्डं ध्यात्वाप्रबोध्य नोद् ।
यस्मिन् देशे नृग छण्डं स्तस्मिन् धर्मान्विधीधत ॥ २ ॥
पुराणन्यायमीमासा धर्मशास्त्राहमिथिता ।
वेदाः स्यान्तानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश ॥ ३ ॥
मन्त्रविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्यशनीश्विराः ।
यमापणमसम्पर्ता स्नात्यायन वृद्धस्पती ॥ ४ ॥
पराशरव्यासशङ्खसिखिता दक्षगीतमी ।
शातातपी वशिष्ठश्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः ॥ ५ ॥
देशकाल उपायेन द्रव्यं यदा समन्वितम् ।
पाने प्रदीयते यत्तत् सकलं धर्मेनचरम् ॥ ६ ॥
श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः साय च मियगात्मनः ।
सम्यक् सद्व्यसः कामो धर्मेगूणमिदं श्रुतम् ॥ ७ ॥
इजगाचारदमा हिंसादानं ग्राध्यायकर्म च ।
अयन्तु परमो धर्मोऽयदयोगेनामदर्शनम् ॥ ८ ॥
पत्यारो-नेदधर्मज्ञाः पत्यौ दिवमेव या ।
सा प्रुते ग म धर्मे आदेनो ग्राध्यायविशाम ॥ ९ ॥
प्रह्न अन्विदविट गुण वर्णाश्रमाभ्यायो हिजा ।
नयेत्तादि मयानाताप्तेन ये नम्यन् क्रिया ॥ १० ॥

गर्भाधानमृतौ पुंसः सवनं स्पन्दनत् पुरा ।
 यष्टेऽष्टमे वा सीमन्तः प्रसवे जातकर्म्म च ॥ ११ ॥
 अन्नन्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः ।
 यष्टेऽन्नप्राशनं मासि ब्रूयां कार्या यथाकुलम् ॥ १२ ॥
 एवमेतः शम याति जीर्जगर्भं संसृजवम् ।
 तूष्णीमेताः क्रिया स्त्रिया विवाहस्तु समन्तकः ॥ १३ ॥
 गर्भाष्टमेऽष्टमे वाग्दे व्रीह्यणस्योपनायनम् ।
 राशामिकादशे सैके विशामेके यथाकुलम् ॥ १४ ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम् ।
 वेदमध्यापयेदेनं शौचाचारांश्च शिक्षयेत् ॥ १५ ॥
 दिवा सन्यासु कर्णस्य ब्रह्मसूत्रं उदङ्मुखः ।
 कुयर्गाम्बूपुरीषे तु रात्रौ चेदक्षिणामुख ॥ १६ ॥
 गृहीतशिश्रयोत्थाय मृद्भिरप्युद्धृतैर्जलैः ।
 गन्धलेपचयकरं कुर्याच्छौचमतन्द्रितः ॥ १७ ॥
 चन्द्रार्जान् शुचीं देशे उपविष्ट उदङ्मुखः ।
 प्राग्वा ब्राह्मेण तीर्थेन द्विजो नित्यमुपसृजेत् ॥ १८ ॥
 कनिठादेशिन्यहृष्टमून्यान्यथं करस्य च ।
 प्रजापतिं पिब्रह्मदेवतीर्थान्यगुरुमात् ॥ १९ ॥
 त्रिं प्राश्यापो द्विरन्त्यजश्चान्यद्विं समुपसृजेत् ।
 अद्विंशं प्रकृतिस्थाभिर्हीनाभिं फेनकुद्बुदैः ॥ २० ॥
 द्रव्यैस्तानुगाभिस्तु यथा संख्यं द्विजातयः ।
 शूरेपरन् स्त्री च शूद्रश्च सकृत्सृष्टाभिरन्ततः ॥ २१ ॥
 खांनमद्यैवतैर्मन्त्रैर्मार्ज्येन प्राणसं यमः ।
 सूर्यस्य चाप्युपस्थानं गायत्र्या प्रत्यहं जपः ॥ २२ ॥

गायत्रीं शिरसा सार्वं जपेद्ग्राहृतिपूर्विकाम् ।
 प्रतिप्रणवसंयुक्तां विरयं प्राणसं यमः ॥ २३ ॥
 प्राणानायम्य सम्प्रोक्ष्य तृचेनाद्देवतेन तु ।
 जपन्नासीत सावित्रीं प्रत्यगातारकोदयात् ॥ २४ ॥
 सन्ध्यां प्राक्प्रातरैवेहं तिष्ठेदासूर्यदर्शनात् ॥
 अग्निकार्यं ततः कुर्यात् सन्ध्योरुभयोरपि ॥ २५ ॥
 तृतीऽभिवादयेद्ब्रह्मन्सप्तवहमितिब्रुवन् ।
 गुरुश्चैवाप्युपासीत स्वाध्यायार्थं समाहित ॥ २६ ॥
 आहृतस्यापप्रधीयौत लब्धं चास्मै निवेदयेत् ।
 हित चास्याचरेन्नित्यं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ २७ ॥
 कृतज्ञाद्रोहिमेधाविशुचिकल्याणसूचकाः ।
 अध्यापना धर्मतः साधुगन्तामज्ञानविशदा ॥ २८ ॥
 दण्डाजिनोपवीतानि मेखलाश्चैव धारयेत् ।
 ब्राह्मणेषु चरेद्भैक्षमनिन्द्ये स्वात्मवृत्तये ॥ २९ ॥
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दीपल्लिताः ।
 ब्राह्मणचक्रियविगां भैक्षचर्या यथाक्रमम् ॥ ३० ॥
 कृतस्नानिकार्योभुञ्जीत वाग्यतीगुर्ध्वनुत्तया ।
 आपोशानक्रिया पूर्व्वं सत्कृत्यात्रमकुत्सयन् ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मचर्यं स्थितोनेकमन्नमद्याटनापदि ।
 ब्राह्मण-काममश्रीयाच्छ्राद्धे व्रतमपीडयन् ॥ ३२ ॥
 मधुमांसास्त्रनोष्विष्टयत्नमतीप्राणिहिंसनम् ।
 भाम्तरा लोकनाश्रीनपरिवादीय वचंयेत् ॥ ३३ ॥
 न गुरुर्य क्रिया कृत्या चेदमग्नौ प्रगच्छति ।
 उपनीय ददद्देदमाचार्यः न उदाहृतः ॥ ३४ ॥

एकदेशसुपाध्यायस्तृग्यज्ञकदुच्यते ।

एते मान्या यथापूर्वमेभ्योमाता गरीयसी ॥ ३५ ॥

प्रतिवेदं ब्रह्मचर्यं द्वादशार्द्वानि पञ्च वा ।

ग्रहणान्तिकमित्येके केशान्तथैव षोडशे ॥ ३६ ॥

आ षोडशाब्दाद्दहाविशाश्चतुर्विंशश्च वत्सरात् ।

ब्रह्मचरविशा कास्योपनावनिक पर ॥ ३७ ॥

अत ऊर्ध्वं परत्वे ते सर्वधर्मं वहिष्कृता ।

मावित्री पतिता ब्राह्म्याग्रात्यस्तोमादृते कर्ता ॥ ३८ ॥

मातुर्यदपि जायन्ते द्वितीयं मोक्षिष्यन्नात ।

ब्राह्मणचक्षियविशस्तस्मादेते द्विजाः स्मृता ॥ ३९ ॥

यज्ञाना तपसाश्चैव शुभाना चैव कर्मणाम् ।

वेदएव द्विजातोना नि त्रैयसकर पर ॥ ४० ॥

मधुना पयसा चैव स देवा स्तर्पयद्भिज ।

पितृ च मधुसर्पिर्भ्यामृचोऽधीते तु योऽन्वहम् ॥ ४१ ॥

यजू पि शक्तितोऽधीते योऽन्वह स हृतासुतै ।

प्रीणाति देवानाजीन मधुना च पितृ स्तथा ॥ ४२ ॥

अ तु सोमहृतैर्देवा स्तर्पयेद्योऽन्वह पठेत् ।

सामानि तप्ति कुर्याच्च पितृणा मधुसर्पिषा ॥ ४३ ॥

भेदसा तर्पयेद्देवानथर्व्वीहिरस पठन् ।

पितृ च मधुसर्पिर्भ्यामन्वह शक्तितोर्द्विज ॥ ४४ ॥

वाकोवाक् पुराणञ्च नारायणीय गात्रिका ।

इतिहासा स्तथा विद्या योऽधीते शक्तितोऽन्वहम् ॥ ४५ ॥

मासचौरोदनमधुतर्पण स दिवोकसाम् ।

करोति तप्तिश्च तथा पितृणा मधुसर्पिषा ॥ ४६ ॥

ते तप्तास्तर्पयन्त्येनं सर्वकाम फलैः शुभैः ।

यं यं कृतुमधीयेत तस्य तस्याप्नुयात् फलम् ॥ ४७ ॥

निर्विघ्नपूर्णं पृथिवोदानस्य फलमश्नुते ।

तपसय परस्येह नित्यं स्वाध्यायवान् द्विजः ॥ ४८ ॥

नैष्ठिको ब्रह्मचारी तु वसेदाचार्यसन्निधौ ।

तदभातेऽप्य तनये पत्न्यां वैश्वानरेऽपि वा ॥ ४९ ॥

अनेन विधिना देहं स्रग्धयन् विजितेन्द्रियः ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति नचेह जायते पुन ॥ ५० ॥

गुरवे तु वरं दत्त्वा स्नायीत तदनुज्ञया ।

वेदं व्रतानि वापारं नीत्वाप्युभयमेव वा ॥ ५१ ॥

अविभ्रुत ब्रह्मचर्यालक्षणां स्त्रियगुहहेत् ।

अनन्यपूर्विकां कान्तामसपिण्डां यवयमीम् ॥ ५२ ॥

अरोगिणीं भ्रातृमतीमसमानावशोलजाम् ।

पञ्चमात् सप्तमादूर्ध्वं मातृतः पित्रुतस्तथा ॥ ५३ ॥

दशपूरुषविख्याताच्छ्रोत्रियाणां महाकुलात् ।

स्क्रोतादपि न सञ्चारिरोगदोष समन्वितात् ॥ ५४ ॥

एतैरेव गुणैर्युक्ताः सुतर्यः श्रोत्रियोवरः ।

यज्ञात् परोक्षितः पुंस्त्वे युवा धीशान् जनप्रियः ॥ ५५ ॥

यदुच्यते द्विजातीनां शूद्रादारोपमंग्रहः ।

न तन्मर्म मतं यस्मात्तत्तात्मा जायते स्वयम् ॥ ५६ ॥

तिस्रोवर्णानुपूर्व्येण हे तथैका यथाक्रमम् ।

ब्राह्मण क्षत्रिय विशां भार्याः स्वा शूद्रजन्मनः ॥ ५७ ॥

ब्राह्मो विवाह आहूय दीयते यत्तत्तल्लक्ष्मता ।

तज्जः पुनात्युभयतः पुरुषानेकविंशतिम् ॥ ५८ ॥

यज्ञस्थायत्विजे दैवआदायार्पसु गोद्वयम् ।

चतुर्दश प्रथमज पुनात्युत्तरजय षट् ॥ ५९ ॥

इत्युक्त्वा चरतां धर्मं सह यां दीयतेऽर्धमे ।

स काय पावयेत्तज्ज षट्षड्वयान् सहात्मना ॥ ६० ॥

आसुरोद्रविणादानाद्गार्ध्वं समयाग्निध ।

राक्षसे युद्धहरणात् पेशाच्च कन्यकाच्छलात् ॥ ६१ ॥

पाणिर्पाद्वा सवर्णासु स्त्रीयात् क्षत्रिया गरम ।

वैश्या प्रतोदमादद्याद्देदनेत्वयजन्म ॥ ६२ ॥

पिता पितामही भ्राता सकुल्यो जननी तथा ।

कन्याप्रद पूर्वनाशि प्रकृतिस्त पर पर ॥ ६३ ॥

अप्रयच्छन् समाप्नोति भ्रूणहत्या मृतावृत्तौ ।

गम्यन्त्वभावे दातृणा कन्या कुर्यात् स्वयम्बरम् ॥ ६४ ॥

सशत प्रदीयते कन्या हर स्ता चीरदण्डभाक् ।

दत्तामपि हरेत् पूर्वाच्छ्रेयाधे हर आग्रजित ॥ ६५ ॥

अनाय्याय ददद्दोष दण्ड उत्तमसाहसम् ।

अदुष्टाच्च त्यजन् कन्या दूषयच्च मृषाशतम् ॥ ६६ ॥

अक्षता वा क्षता चैव पुनर्भूः संकृता पुन ।

स्त्रैरिणी या पतिं हित्वा सवर्ण कामत अयेत ॥ ६७ ॥

अपुत्रा गुर्वनुज्ञातो देवर पुत्रकाम्यया ।

सपिण्डो वा सगोत्रो वा घृताभ्यक्त ऋतुविरात ॥ ६८ ॥

आगर्भं सगृवाद्भक्षित पतितस्त्वन्यथा भवेत ।

अनेन विधिना जात क्षेवज स भवेत् सुत ॥ ६९ ॥

हताधिकारा मलिना पिण्डमात्रोपजीविनीम् ।

परिभृतामध शय्या वासयेद्द्वयभिचानिणीम् ॥ ७० ॥

सोम शौचं ददौ तासां गन्धर्वाश्च शुभां गिरम् ।

पावकं सर्वमेध्यत्वं मेध्यायै योषितो ह्यतः ॥ ७१ ॥

व्यभिचारादृतां च द्विर्गर्भं ब्रह्मो विधीयते ।

गर्भमर्हदधादौ च तथा महति पातके ॥ ७२ ॥

सुरापी व्याधिता धूर्त्ता वन्ध्याः प्रप्रियम्बदा ।

स्त्रीपुत्राधिवेत्तव्या पुरुषद्वेपिणी तथा ॥ ७३ ॥

अधितित्रा तु भर्त्तव्या महदेनोऽन्यथा भवेत् ।

यत्रानुकूप्यं दम्पत्योस्त्रिवर्गसात्र यद्वते ॥ ७४ ॥

मृते जीवति वा पत्यो या नान्यमुपगच्छति ।

सिद्धं कीर्त्तिमवाप्नोति मोदते चोभया सह ॥ ७५ ॥

आशासम्प्राप्तिं दत्तां वीरस्य प्रिययादिनोम् ।

त्यजन् दाप्यस्तृतीयागमद्रव्यो भरणं स्त्रिया ॥ ७६ ॥

कीभिर्मर्हवर्चं कार्यमपधर्गं परः स्त्रियाः ।

आशुक्तेः सप्तौष्यो हि महापातकद्रूपितः ॥ ७७ ॥

भोक्तानन्यं दिव प्राप्तिं पुत्रपोषप्रपोषकौ ।

यन्नात्तन्मातु स्त्रियः सेवया भर्त्तव्याश्च सुरक्षिताः ॥ ७८ ॥

योऽङ्गर्तुनिशा भ्रेण्यां तासु युग्मासु सविशेत् ।

ब्रह्मवर्च्यं पयसाद्यायतस्त्रसु वर्जयेत् ॥ ७९ ॥

एयं गच्छन् भ्रियं घामां मघां मूलश्च वर्जयेत् ।

गदाद्वन्दो सकृत् पुनः स्त्रियं जनयेत् पुमान् ॥ ८० ॥

यत्ता यामो भवेदापि भीष्मा वरमनुगरेत् ।

मदारनिरतश्चैव निरीरय्य यतः स्मृताः ॥ ८१ ॥

मर्हभायपित्रप्रातिग्रह्यशरदेदरे ।

यन्मुमिष्य स्त्रियं पूज्याभुषणाज्जटनागर्भे ॥ ८२ ॥

संयतोपस्करा दद्याद्दृष्टा व्ययपराङ्मुखी ।
 कुर्याच्छृणुरयो पादवन्दनभर्तृततपरा ॥ ८३ ॥
 क्रीडा शरीरसस्कार समानोत्सवदर्शनम् ।
 ह्रास्य परटहे यान त्यजेत् प्रोषितभर्तृका ॥ ८४ ॥
 रक्षेत् कन्या पिता विन्ना पति पुत्रास्तु शार्दके ।
 अभावे ज्ञातयस्तेषां स्वातन्त्र्यं न कश्चित् स्त्रिया ॥ ८५ ॥
 पितृमातृसुतभ्रातृश्वश्रूग्वशुरमातुलैः ।
 हीना न भ्याद्विना भर्तृर्गर्हणीयान्यथा भवेत् ॥ ८६ ॥
 पतिप्रियहिते युक्ता स्वाचारा सजतेन्द्रिया ।
 इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुपमसुखम् ॥ ८७ ॥
 सत्यामन्या सवर्णाया धर्मकार्ये न कारयेत् ।
 सवर्णासु विधौ धर्मे ज्येष्ठया न विनेतरा ॥ ८८ ॥
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण स्त्रिय वृत्तवती पति ।
 आहरेद्विधिवद्वारानग्रीथैश्च विलम्बयन् ॥ ८९ ॥
 सवर्णेभ्यः सवर्णासु जायन्ते वै सजातयः ।
 अनित्येषु विवाहेषु पुत्रा सन्तानवर्धना ॥ ९० ॥
 विप्रान्मूर्धाभिपिक्तोहि क्षत्रियाणां विशः स्त्रियाम् ।
 अश्विष्ठं शूद्रा निषादीजात पारशवीऽपि वा ॥ ९१ ॥
 वैश्याशूद्रोस्तु राजन्यान्माहिष्योग्री सुतोऽसृती ।
 वैश्यात्तु करणशूद्रा विन्नास्त्रेयविघ्निः सृतः ॥ ९२ ॥
 ब्राह्मण्याऽप्यवियात सुतोवैश्याद्वैदेहकस्तथा ।
 शूद्राजातस्तु चाण्डाल सर्वधर्मावहिष्कृतः ॥ ९३ ॥
 क्षत्रिया मागध वैश्याच्छूद्रात क्षत्तारमेव तु ।
 शूद्रादायोगव वैश्या जगयामास वै सुतम् ॥ ९४ ॥

भापियेश करणान्तु रथकारा प्रजायते ।

असत्सन्तस्तु विज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ ८५ ॥

जात्युत्कर्षीयुर्गो ज्ञेयः सप्तमे पञ्चमेऽपिघा ।

व्यत्यये कर्मणां साम्यं पूर्ववचोत्तराधरम् ॥ ८६ ॥

कर्म स्नात् विवाहाग्नौ कुर्यात् प्रत्यहं गृहो ।

दायकालकृतेनापि श्रूतं वृत्तानिकाग्निषु ॥ ८७ ॥

गुरोरचिन्तां निर्वर्त्य क्षतशौचविविधिर्द्विजः ।

प्रातःसन्ध्यामुपासीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ८८ ॥

हुत्वाग्नीन् सूर्यदेवत्यान् जपेयन्त्वान् समाहितः ।

वेदार्थानधिगच्छेच्च शास्त्राणि विविधानि च ॥ ८९ ॥

उपेयाद्दीक्षरश्चैव योगक्षेमार्थसिद्धये ।

स्नात्वा देवान् पितृन् चैव तर्पयेद्दर्शनेत्तथा ॥ ९० ॥

वेदार्थव्यपराणानि सेतिहासानि शक्तितः ।

जपयन्प्रसिद्धार्थं-निद्याञ्चाध्यात्मिकीं जपेत् ॥ ९१ ॥

वलिकर्मस्त्रधाहोमस्त्राध्यायातिथिसत्क्रिया ।

भूतपितृमरुत्तमनुष्याणां महामखाः ॥ ९२ ॥

देवेभ्यश्च हुतादग्रांश्छेपाद्भूत वलिं हरेत् ।

अन्नं भूमौ श्लक्ष्णामवायहेभ्यश्च निःक्षिपेत् ॥ ९३ ॥

अन्नं पितृमनुष्येभ्यो देवमप्यन्वहं जलेम् ।

स्वाध्यागमन्वहं कुर्यात् न पचेद्वमात्मने ॥ ९४ ॥

बालं सुवासिनीं हृदं गर्भिण्या तुरुन्मयाः ।

सन्ध्याज्यातिथिभृत्वांश्च दम्पत्यो जपेभोजनम् ॥ ९५ ॥

आपीयानेनो पण्डितादधस्तादग्रता तथा ।

अनन्तममृतश्चैव कार्यमन्नं द्विजन्मना ॥ ९६ ॥

अतिथित्वेन वर्णेभ्यो देयं शतवानुपूर्वम् ।
 अप्रणीतोऽतिथि सायमपि वागमूढणोदको ॥ १०७ ॥
 सत्कृत्य भिक्षवे भिक्षा दातव्या स व्रताय च ।
 भोजयेद्वागतान् कान्ते मखिसम्बन्धिषाम्भवान् ॥ १०८ ॥
 महोक्षं वा महाज वा श्रोत्रियाशेषकम्पयेत् ।
 सत्क्रियाज्ञासन स्नादु भोजनं सूदृतं वच ॥ १०९ ॥
 प्रतिसम्बद्धरं त्वर्घ्यां स्नातकाचार्यपार्थिवा ।
 प्रियो विवाह्यश्च तथा यज्ञं प्रत्युत्विज पुनः ॥ ११० ॥
 अध्वनीनोऽतिथिर्ज्ञेय श्रोत्रियो वेदपारग ।
 मान्यावेतौ गृहस्थश्च ब्रह्मसोकमभीप्सत ॥ १११ ॥
 परपाककृच्चिन्त्यं स्यादनिन्द्या मन्त्रणादृते ।
 वाक्पाणिपादचापत्यं वर्जयेद्वातिभोजनम् ॥ ११२ ॥
 अतिथि श्रोत्रिय तृप्तमासीमान्स्तमनुब्रजेत् ।
 अन्न शेष सहामीत शिष्टेरिष्टेय बन्धुभिः ॥ ११३ ॥
 उपास्य पथिमा सन्ध्या हुत्वाग्नी स्नानुपास्य च ।
 भृत्यैः परिहृतो भुङ्क्ता नाभिलषतोऽद्य संविशेत् ॥ ११४ ॥
 ब्राह्मे सुहृत्तं उत्थाय चिन्तयेदात्मनोहितम् ।
 धर्मार्थकामान् स्वे काले यथाशक्ति न ह्यापयेत् ॥ ११५ ॥
 विद्याकर्मवयोवन्धुवित्तैर्मन्या यथाक्रमम् ।
 एतैः प्रभूते शूद्रोऽपि वार्षके मानमर्हति ॥ ११६ ॥
 हृहभारिद्रुपक्षातस्तीरोगिवरचक्रिणाम् ।
 पत्न्यादेयोऽप्येस्तेषा मान्य स्नातस्व भूपते ॥ ११७ ॥
 इज्याध्ययनदानानि वैश्वस्य चतुर्यस्य च ।
 प्रतिग्रहोऽधिको विभे याजनाध्यापने तथा ॥ ११८ ॥

प्रधानं चक्षिणे कर्म प्रक्षानां परिपाननम् ।

तुषीदक्षपित्राणिज्यं पाशुपात्र्यं विगः श्रुतम् ॥११८॥

शूद्रस्य द्विजशूद्रया तयाऽजीवन् यन्निगृभवेत् ।

शिम्यैर्धौ विविधैर्जीवेद्द्विजातिहितमाचरन् ॥१२०॥

भार्यारतिं शुचिर्भृत्यभर्त्ता श्राद्धक्रियारतः ।

नमस्कारिण मन्त्रेण पश्ययज्ञान् न ह्यपयेत् ॥१२१॥

ब्रह्मिणा चन्द्रमन्त्रेण शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।

दानं दद्याद्दमः क्षान्तिं सर्वेषां धर्मसाधनम् ॥१२२॥

वयोषुऽर्घ्यं शग्नेगन्धुताभिजनकर्मणाम् ।

आचरेत् सदृशीं वृत्तिमजिज्ञासुगठान्ताया ॥ १२३ ॥

तेषां पित्र्यार्धिकाधिकाश्रो यः स तु सोमं पिबेद्द्विजः ।

क्षत्रीमिको क्रियाः कुर्याद्द्वयस्यासं वार्षिकं भवेत् ॥

प्रतिसम्यत्समं सोमं पशुः प्रत्ययननया ।

कर्त्तव्यामयेदृष्टिय चातुर्मास्यानि चैव हि ॥ १२५ ॥

एषामसन्नाये कुर्यादिष्टि वैश्वानरीं द्विजः ।

क्षीनकम्प न कुर्वीत सति द्रव्येऽफलं प्रदम् ॥१२६॥

चाण्डालो जायते यज्ञकारणाच्छुद्रभिचितात् ॥

यज्ञार्थं लब्धमददद्भासः काकोऽपि वा भवेत् ॥१२७॥

कुशूल कुम्भीधान्यो वा वैरहिकोऽश्वस्तनोपि वा

जीवेद्वापि शिलोब्धेन श्रेयानिषां परः परः ॥ १२८ ॥

न स्वाध्याय विरोध्यर्थमीहेत न वृतकृतः ।

न विरुद्धं प्रसङ्गेन सन्नीषी च सदा भवेत् ॥१२९॥

राजान्तेवासियाज्येभ्य सीदन्निच्छेद्वनं क्षुधा ।

दर्शितैतूक पापशुद्धवक्त्रशीलं वर्जयेत् ॥ १३० ॥

शुकाम्बरधरो नीच केशश्मश्रु नखः शुचिः ।
 न भार्यादर्शनेऽग्रीवाच्चैकवासा न संस्थितः ॥ १३१ ॥
 न संशयं प्रपद्येत नाकस्माद् प्रियं वदेत् ।
 नाहितं नानृतं चैव न स्नेहः स्यान्नवाहुं विः ॥ १३२ ॥
 दाद्यायणी ब्रह्मसूत्री वेणुमान् सकमण्डलुः ।
 कुर्व्यात्प्रदक्षिणं देवमृद्धो विप्रवन्स्यतीन् ॥ १३३ ॥
 गतुं मेहेक्षदीच्छायादङ्गं गोष्ठाम्बुमक्षसु ।
 न प्रत्यर्कान्निगोसोमसन्ध्याम्बु स्त्री दिजन्मनः ॥ १३४ ॥
 नेक्षेताकं न नग्नां स्त्रीं नच संस्पृष्टमेषुनाम् ।
 नच मूत्रपुरीषं वा नाशुचैराहुतारकाः ॥ १३५ ॥
 अयं मे यज्ञ इत्येव सर्वमन्त्रमुदीरयन् ।
 घर्षत्सप्राहतो गच्छेत् स्वभ्यात् प्रत्यक् गिरा नच ॥ १३६ ॥
 छीवनासृक् शकन्मूत्रद्वेतांस्त्रपसु न निःक्षिपेत् ।
 पादौ प्रतापयेन्नागौ नचैनमभिलङ्घयेत् ॥ १३७ ॥
 जलं पिवेन्नाप्ललिना शयानं न प्रबोधयेत् ।
 नाक्षैः क्रीडेन्न धर्म्मघ्नैर्व्याधितैर्व्या न संविशेत् ॥ १३८ ॥
 विरुद्धं वज्रं ग्रेत् कर्म्म प्रेतधूमं नदीतरम् ।
 केशभसा तुषाक्षार कपालेषु च संस्थितिम् ॥ १३९ ॥
 नाचक्षीत धयन्तीं गां नादारेण विग्रेत् क्वचित् ।
 न राज्ञः प्रतिग्रहीयाद्भुव्यस्योच्छ्रास्तवर्त्तनः ॥ १४० ॥
 प्रतिग्रहे स्मृतिचक्रिध्वजविश्या नराधिपाः ।
 दुष्टा दशगुणं पूर्वात् पूर्वादि ते ययोनरम् ॥ १४१ ॥
 अध्यायानानुपाकर्म आयण्यां यवणेन वा ।
 दक्षिणौषधि भावे वा

पौषमासस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वा ।

जलान्ते च्छन्दसां कुर्यान्नदुत्सर्गं विधिं वह्निः ॥१४३॥

व्रह्मं प्रेतेष्वनध्याय. शिष्यत्विंशु रुक्मभ्यु ।

चपाकं गैषि चोत्सर्गं स्वशाखायोमिये मृते ॥ १४४ ॥

सन्ध्यागर्जितनिर्घातं भृकम्पोष्कानिपातने ।

समाप्य वेदं द्युनिशमारण्यकमधीत्य च ॥ १४५ ॥

पञ्चदश्या चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ।

वृतसन्धियु मुक्ता वा आह्निकं प्रतिमृष्ट्या च ॥ १४६ ॥

पशुमण्डूकं नकुलमार्जारश्चाहि भूमिकैः ।

छातेऽन्तरे त्वहोरात्रं शयुपाते तथोच्छ्रये ॥ १४७ ॥

शक्नोष्टु गर्दभोऽसूकसामवाणार्त्तनिखने ।

अग्नेर्ध्वशवशूद्रान्यश्मशानपतितान्तिके ॥ १४८ ॥

देशेऽशुचावात्मनि च विदुरत्स्तनितसंज्ञवे ।

भुक्ताद्र्यागिरग्नीऽन्तरर्द्धरात्रेऽतिमासते ॥ १४९ ॥

पांशुवर्षे दिशा दाहे सन्धानीहारभीतियु ।

धावत. पूतिगन्धे च शिष्टे च गृहमागते ॥ १५० ॥

खरोद्भयानहस्यश्चनौ वृक्षे रिणरोद्भवे ।

सप्तत्रिंशदनध्यायानेतां सप्तात्कालिकान् विदुः ॥१५१॥

देवत्विं क्स्नातकाचार्यराज्ञां छायां परस्त्रियाः ।

नाक्रामेद्रक्तविष्मूत्रपीवनोद्धर्त्तनादि च ॥ १५२ ॥

यिमाहि चक्षियात्मानोनावघ्नेयाः कदाचन ।

आमृत्यो. श्रियमाकाहेन कस्त्रिगमैषि स्पृशेत् ॥१५३॥

दूरादुच्छिष्टविष्मूलपादान्भांसि समुत्सृजेत् ।

श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक् नित्यमाचारमाचरेत् ॥१५४॥

गोब्राह्मणा नलात्रानि नोच्छिष्टानि पदा स्मृयेत् ।
 न निन्दा ताडने कुर्यात्सुतं शिष्यञ्च ताडयेत् ॥ १५५ ॥
 यस्मिन्ना मनसा वाचा यद्वाङ्मनं समाचरेत् ।
 अश्वग्यं लोकविहिष्टं धर्ममप्याचरेयं तु ॥ १५६ ॥
 मातृ पितृतिथि म्मातृजामिं सस्वन्निमातुलेः ।
 ब्रह्म बालातुराचार्यं वैद्यसंश्रितबान्धवैः ॥ १५७ ॥
 ऋत्विक् पुरोहितापत्य भार्यादास सनाभिभिः ।
 विवादं वर्जयित्वा तु सर्वान्होक्तान् जयेद्दृष्ट्वौ ॥ १५८ ॥
 पञ्चपिण्डा ननुदृत्य न स्नायात् परवारिषु ।
 स्नायान्नदौ देवस्नातगत्तं प्रस्नवपेषु च ॥ १५९ ॥
 परमथ्या सनीयान गृहयानानि वर्जयेत् ।
 अदत्तान्यग्निहोतस्य नाश्रमद्यादनापदि ॥ १६० ॥
 कर्ष्यवहचौराणां क्लोवरजावतारिणाम् ।
 वैष्णभिश्चस्त्याहं प्रिगणिकागणदोक्षिणाम् ॥ १६१ ॥
 चिकित्सकातुरङ्गुदपुंयलोम तत्रिदिषाम् ।
 क्रूरोपपतितग्रात्यदाग्निहोच्छिष्टभोजिनाम् ॥ १६२ ॥
 अवीरास्त्रीस्वर्णकारस्त्रीनिष्ठपामयाजिनाम् ।
 शक्रविक्रयिकर्णारतुश्चवायश्चजीविनाम् ॥ १६३ ॥
 नृशंसराजरजकक्ततप्तवधजीविनाम् ।
 चेन्नवावसुराजीविसहोपपतिवेश्मनाम् ॥ १६४ ॥
 पिशुनावृत्तिनोश्च तथा चाक्रिक्वन्दिनाम् ।
 एषामन्नं न भोक्तव्यं सोमविक्रयिणस्तथा ॥ १६५ ॥
 अर्धसितम् हयामांसं केश कीटसमन्वितम् ।
 शक्तं पथ्युंसितोच्छिष्टं गम्पटं पतितेक्षितम् ॥ १६६ ॥

उदक्यास्पृष्टसंघृष्टं पर्यायान्नश्च वर्जयेत् ।

गोधृतं शकुनोच्छृष्टं पदा स्पृष्टश्च कामतः ॥ १६७ ॥

शूद्रेषु दासगोपानकुलमिवार्हसीरिणः ।

भोज्यान्नागापितृश्चैव यथात्मानं निवेदयेत् ॥ १६८ ॥

अयं पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसंस्थितम् ।

अस्नेहा अपि गोधूमयवगोरस विक्रियाः ॥ १६९ ॥

सृन्धिन्यनिर्द्दशाऽवत्सगोः पथः परिवर्जयेत् ।

ओद्रेनैकशफं स्त्रीणमारण्यकमयाविकम् ॥ १७० ॥

देवतार्थं हविः शिघ्रं लोहितान् व्रथनांस्तथा ।

अनुपाकृतमांमानि विद्जानि करकाणि च ॥ १७१ ॥

क्रान्याद् पक्षिदांत्यूहः शुकप्रतुप्रदटिष्टिभान् ।

सारसैकशफान् हसान् सर्वांश्च ग्रामवासिनः ॥ १७२ ॥

कीयष्टिप्रयचंकाहवनाकावकविष्किरान् ।

वृथाकृपरसंयावपायसापूपयष्कुलीः ॥ १७३ ॥

कलविड् सकाकोलकुरुरंरज्जुदालकम् ।

जालपादान् खञ्जरोटानज्जातांश्च मृगद्विजान् ॥ १७४ ॥

चापांश्च रक्तपादांश्च सौनः यज्ञरमेयः च ।

मत्स्यांश्च कामतीजग्धाः सीपयामन्त्रग्रहंयमेत् ॥ १७५ ॥

पलाण्डुं यिद्वराहश्चच्छत्राकं ग्रामकुक्कुटम् ।

नरनः गृध्रनश्चैव जग्धा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १७६ ॥

भक्ष्याः पञ्चनखाः मेधागोधाक्तश्चपृष्ठाक्षकाः ।

गणयः मत्स्येऽपि हि सिद्धसुखकरोहिताः ॥ १७७ ॥

तथा पाठीनराजोवमगस्ताय द्विजातिभिः ।

पतः शृणुत मांसस्य विधिं भक्षणयर्जने ॥ १७८ ॥

प्राणालये तथा शब्दे प्रोक्षित द्विजकाम्यया ।
 देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य खादन् भासं न दोषभाक् ॥ १७८ ॥
 वसेत् स नरके घोरं दिनानि पशुरोमभिः ।
 सन्धितानि दुराचारो यो हन्यविधिना प्रशून् ॥ १८० ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति वाजिमेघफलं तथा ।
 षट्हेऽपि निवसन् विप्रो मुनिर्मांसस्य वर्जनात् ॥ १८१ ॥
 सौवर्णराजताजानामूर्ध्वपादप्रहाशनार्मः ।
 शाकरज्जुमूलफलवासोविदलचर्मणाम् ॥ १८२ ॥
 पात्राणाचमसानाञ्च वारिणा शुद्धिरिष्यते ।
 चरुसुकुसुमसस्त्रेहपात्राण्युष्णेन वारिणा ॥ १८३ ॥
 स्फुरत्पुष्पजिनधान्याना मुपलोदूखलानसाम् ।
 प्रोक्ष्य संहतानाञ्च बह्वणा चैव वाससाम् ॥ १८४ ॥
 तक्ष्य दारुशृङ्गाभ्या गोवालैः फलस्रग्भुवाम् ।
 मार्जनं यज्ञपात्राणा पाणिना यज्ञकर्माणि ॥ १८५ ॥
 सोपैरुदक गोमूत्रैः शुद्धत्वाविककीशिकाम् ।
 सत्रीफलैरुपष्ट सारिणीं कुतपस्तथा ॥ १८६ ॥
 सगौरसर्पपैः क्षौम पुन पाकान्महीमयम् ।
 कान्तहस्तं शुचिं पश्य भैक्ष योपिन्मुखस्तथा ॥ १८७ ॥
 भूगृदिर्मार्जनाद्वाहात् कालाद्दीकमणाक्षया ।
 सेकादुक्षेखनात्ते पातुगृहं मार्जनलेपनात् ॥ १८८ ॥
 गोघ्रातेऽन्त्रे तथा कीटमक्षिकाकेगदूपिते ।
 सलिलं भक्ष्यं मृद्वारिं प्रक्षेप्य विद्युदये ॥ १८९ ॥
 जपुमीमकताम्राणां चाराम्बोदकवारिभिः ।
 भक्ष्यं हि काम्यनीत्तानां शुद्धिं प्रावोद्वस्य ॥ १९० ॥

अमेध्यात्तस्य मृत्तोयैः शुद्धिर्गन्वापकर्षणात् ।

वाक् शस्तमम्बुनिर्णिक्तमज्ञातञ्च सदा शुचि ॥ १८१ ॥

‘शुचि गीलसिक्कत्तोयं प्रकृतिस्थं महौगतम् ।

तथा मांसं श्वचाण्डालकृव्यादादिनिपातितम् ॥ १८२ ॥

रश्मिरग्नीरजश्छाया गौरयोवसुंधानिल ।

विप्रुषोमचिका स्पर्शं यत्स प्रस्त्रवणे शुचि ॥ १८३ ॥

अजाश्च सुखतो मेध्य न गोर्धं न रजामन्ताः ।

तन्यानय विशुद्धवन्ति सोमसूर्यांशमांशतैः ॥ १८४ ॥

सुखजा विप्रुषोमेध्यास्तथाचमनविन्दय ।

अमृत्यु चास्यगतं दन्तसक्तं मुक्ता ततः शुचि ॥ १८५ ॥

स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते मुक्ते रथ्योपसर्पणे ।

आचान्त पुनराचमिदानीविपरिधाय च ॥ १८६ ॥

रथ्याणर्हं मृत्तोयानि स्पृष्टान्यन्यगतायसैः ।

मारुतेनैव गृह्यन्ति पक्वेष्टकचितानि च ॥ १८७ ॥

तपस्तवाऽष्टजद्वयद्वा ब्राह्मणान् वेदगृह्ये ।

तद्यार्थं पितृदेवानां धर्मसंरक्षणाय च ॥ १८८ ॥

सर्वस्य प्रभवो विप्राः श्रुताध्ययनगान्निन ।

तेभ्यः क्रियापदाः श्रुताग्नेभ्योऽप्यध्यात्मगिज्ञासा ॥ १८९ ॥

न विद्यायां केवलमया तपसा वापि पावता ।

यच्च श्रुतामिमे चेभे तच्च पापं प्रयोर्क्षितम् ॥ १९० ॥

गोभूतिमद्विरण्यादि पाते दास्यमर्चितम् ।

नापाये विदुषा किणिटाक्षन निरुद्धता ॥ १९१ ॥

विद्यातपोभ्यां दीमन ननु याज्ञ प्रसिद्धः ।

गृह्यन् प्रदातास्मधीयत्यात्मानमेव च ॥ १९२ ॥

दातव्यं प्रत्यहं पाले निमित्तेषु विशेषतः । .
 याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूर्वकं शक्तितः ॥ २०३ ॥
 हेमशृङ्गा शफैरौष्यैः सुशैला वस्त्रसंयुताः ।
 सकांस्थपात्रा दातव्या चीरिणी गौः सद्भिणा ॥ २०४ ॥
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति वत्सराक्षो गसन्निताम् ।
 कपिला चेत्तारयति भूयसा सप्तमं वृत्तम् ॥ २०५ ॥
 स वत्सारोम तुल्यानि युगानुप्रभयतोमुखीम् ।
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति पूर्णेन विधिना ददत् ॥ २०६ ॥
 यावद्वत्सस्य पादौ हौ मुखं योनौ च दृश्यते ।
 तावन्नो. पृथिवी ज्ञेया यावद्दत्तं न सुञ्चति ॥ २०७ ॥
 यथा कथाश्चिहत्वा गा घेनुं वाऽधेनुमेव वा ।
 अरोगामपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गं महीयते ॥ २०८ ॥
 आन्तसम्बाह न रोगि परिचर्यां सुरार्चनम् ।
 पादशौचं द्विजोच्छिष्टमार्जनं गोप्रदानवत् ॥ २०९ ॥
 भूदीपाश्वान्न वक्ष्यान्मस्तिलसर्पिः प्रतिश्रयान् ।
 नेवेशिकं स्वर्णधुर्यं दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥ २१० ॥
 गृहधान्याभयोपानच्छत्रमाभ्यामुलेपनम् ।
 यानं वृक्षं प्रियं गच्छा दत्त्वा त्वन्तं सुखो भवेत् ॥ २११ ॥
 सर्वदानमनं ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यतः ।
 तद्दत्त्वं समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युतम् ॥ २१२ ॥
 प्रतिग्रहसमर्थोऽपि नादत्ते यः प्रतिग्रहम् ।
 ये लोकाः दानगीतानां स तानाप्नोति पुष्कलान् ॥ २१३ ॥
 कुशा शाकं पयो मत्स्यागन्धाः पुष्पं दधि क्षितिः ।
 सांस शय्यासन धानाः प्रत्याभ्येयं न वारि च ॥ २१४ ॥

जुषा यथा सुखं वाच्यं भुञ्जीरंस्तेऽपि वाग्यता ॥ २१८ ॥

अथमिष्टं हविष्यञ्च दद्यात्क्रोधनोऽत्वरः ।

आत्मैस्त्र पवित्राणि जवा पूर्वजपन्तथा ॥ २१९ ॥

अन्नमांदार्थं तृप्ताः स्त्र्यं शेषं चैवानुमन्य च ।

तदन्नं विकिरेद्भूमौ दद्याच्चाप सकृत् सकृत् ॥ २२० ॥

सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।

उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान्भक्ष्यात्पितृयज्ञवत् ॥ २२१ ॥

मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।

स्नस्ति वाच्यं ततः कुर्यादक्षय्योदकमेव च ॥ २२२ ॥

दत्त्वा तु दक्षिणां शतव्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।

वाच्यतामित्यनुज्ञातः प्रकृतेभ्यः स्वधोप्यताम् ॥ २२३ ॥

ब्रूयुरसु स्वधेत्येवं भूमौ सिञ्चेत्ततो जलम् ।

विष्णेदेवाय प्रीयन्तां विप्रैश्चोक्त इदं जपेत् ॥ २२४ ॥

दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेद सन्त्यतिरेव च ।

अथा च नो माय्यगमद्बहु देयञ्च नोऽस्त्विति ॥ २२५ ॥

अन्नञ्च नो बहु भवेदतिर्योय लभेमहि ।

याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्य कश्चन ॥ २२६ ॥

इत्युक्त्वा तु प्रिया वाचं प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

वाजे वाजे इति प्रीतः पितृपूर्वे विसर्जनम् ॥ २२७ ॥

यस्मिंस्तैः सस्त्रवा पूर्वमर्घ्यपात्रे निवेशिताः ।

पितृपात्रं तदुत्तानं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २२८ ॥

प्रदक्षिणमनुग्रह्य भुञ्जीत पितृसेवितम् ।

ब्रह्मचारी भवेत्तान्तु रजनीं ब्राह्मणे सह ॥ २२९ ॥

एवं प्रदक्षिणं कृत्वा एदो नान्दीमुखान् प्रितृन् ।

यजेत दधिकर्कन्धूमिग्रान् पिण्डान् यवैः क्षिप्रम् ॥२५०॥
 एकोद्दिष्ट दैवहीनमेकार्घ्यं कपवित्कमः ।
 आशाहनाग्नौकरणरहितं क्षापसंव्यवत् ॥ २५१ ॥
 उपतिष्ठतामित्यक्षय्यस्थाने विप्रविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेद्ब्रूयुस्तोऽभिरता आह ॥२५२॥
 गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पात्रचतुष्टयम् ।
 गार्घ्याद्यैः पिष्टपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥२५३॥
 ये समाभा इति द्वाभ्यां शेष पूर्ववदाचरेत् ।
 एतत् सपिण्डीकरणमेकोद्दिष्टं श्रिया अपि ॥ २५४ ॥
 अर्घ्याक् सपिण्डीकरणं यस्य सम्वत्सराहवेत् ।
 तस्याप्यत्र सोदकुम्भं दद्यान् सम्वतरं द्विजं ॥२५५॥
 श्रुताहनि तु कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु यत्सरमः ।
 प्रतिसम्वत्सरस्यैव आद्यमेकादशेऽहनि ॥ २५६ ॥
 पिण्डांस्तु गोऽजतिप्रेभ्यो दद्यादग्नीं जलेऽपि वा ।
 प्रक्षिपेत् सत्सु विप्रेषु द्विजोऽपि न मार्लयेत् ॥२५७॥
 हविष्यान्नेन वै मासं पायसेन तु यत्सरमः ।
 मातृस्यहारिणकीरभ्रशकुनच्छागपार्थनैः ॥२५८॥
 ऐणरौरववाराहशार्ङ्गमासैर्यथाक्रमम् ।
 मासवृद्धा हि दृश्यन्ति दत्तैरिह पितामहा ॥२५९॥
 खड्गाभिष मद्वाशक्तं मधु मुन्यक्रमेव च ।
 लोहामिषं महाशकं मासं वार्द्धिणसस्य च ॥२६०॥
 यद्ददाति गयास्थं सर्वमानस्यमुच्यते ।
 तथा वर्षात्रयोदश्यां मघासु च न सशयः ॥ २६१ ॥
 कन्यां कन्यावेदिनयं पशून् मुस्यान् श्रुतानपि ।

अयाचिता हृतं याद्यमपि दुष्कृतकर्म्मणः ।

पन्थव् कुलटाषण्डपतितेभ्य स्तथा द्विषः ॥ २१५ ॥

देवातिथ्यर्चनकृते गुरुभृत्यादिव्रजये ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयादात्मवृत्तार्थमेव च ॥ २१६ ॥

अमावास्याष्टका वृद्धिः कृष्णपक्षोऽयनहयम् ।

द्रव्यं ब्राह्मणसम्पत्तिर्विषुवत् सूर्यसंक्रमः ॥ २१७ ॥

पृथीपातो गजच्छाया ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः ।

आहं प्रति क्वचित्थैव आहकांताः प्रकीर्त्तिताः ॥ २१८ ॥

अपराः सर्वेषु वेदेषु श्रीत्रियो ब्रह्मविद्युवा ।

विदार्थविज्जेष्टसामा विमधु क्षिसुपर्णकः ॥ २१९ ॥

ऋत्विक् स्वस्तीयज्ञामातृयाग्यश्च परमातुलाः ।

तृणाचिकेत दौहित्र शिष्यसम्बन्धिवान्धवाः ॥ २२० ॥

कर्त्तृनिष्ठा स्तपोनिष्ठा पञ्चाग्निब्रह्मचारिणः ।

पितृमातृपरायैव ब्राह्मणाः आहसम्पदः ॥ २२१ ॥

रोगो ह्यौनातिरिक्ताङ्गः काणः पौनर्भव जया ।

अवशीर्णी कुण्डगोलौ कुनखौ श्यावदन्तकः ॥ २२२ ॥

भृतकाध्यापकः क्लीवः कन्यादूयभिशलकः ।

मित्रभुक् पिशुनः सोमविक्रयी च विनिन्दकः ॥ २२३ ॥

मातापितृ गुरुत्यागी कुण्ठाशी हृषलात्मजः ।

परपूर्वापत्तिः स्तेनः कर्मदुष्टाश्च निन्दिताः ॥ २२४ ॥

निमन्त्रयीतपूर्वेदुर्वाह्यणानात्मवान् शुचिः ।

तेयापि संयतैर्भाव्यं मनोवाक् कायकर्मभिः ॥ २२५ ॥

अपराहे समभ्यर्च्य स्वागन्तेनागतांस्तु तान् ।

पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् ॥ २२६ ॥

युग्मान् देवे यथागतिं पित्रेऽयुग्मांस्तथैव च ।

परिग्रहे यच्च देशे दक्षिणां प्रवने तथा ॥ २२७ ॥

हौ देवे प्राक्त्वयः पित्रेऽउदगीकृतमेव वा ।

मातामहानामप्येवं तन्मया वैश्वदेविकम् ॥ २२८ ॥

पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ।

आवाहयेदनुज्ञातो विष्टेदेवास इत्यत्रा ॥ २२९ ॥

यवैरेन्ववकीर्याथ भाजने सपवित्के ।

शन्नो देव्या पयश्चिषा यवाऽसीति यवांस्तथा ॥ २३० ॥

या दिव्या इति मन्त्रेण हृत्क्षिप्यर्घ्यं विनिःक्षिपेत् ।

दत्त्वा दकं गन्धमाल्यं घूपं वासः सदीपकम् ॥ २३१ ॥

तथाष्टादनदानञ्च करग्रीवार्थमम्बु च ।

अपसयां ततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणम् ॥

द्विगुणांस्तु कुशान् दत्त्वा हुशन्तस्ते तत्रा पितॄन् ॥ २३२ ॥

आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ।

यवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादध्यादिपूर्ववत् ॥ २३३ ॥

दत्त्वार्घ्यसंस्त्रवां स्ते पां पात्रे कृत्वा विधानतः ।

पितृभ्यः स्नानमसीति नृप्रजं पात्रं करोत्यधः ॥ २३४ ॥

अग्नौ करिष्यन्नादाय पृच्छत्यन्नं हृतश्रुतम् ।

कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो हुत्वाग्नीं पितृयज्ञवत् ॥ २३५ ॥

हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ।

यथा लभ्योपपद्येऽपु रौघ्येषु तु विशेषतः ॥ २३६ ॥

दत्त्वान्नं पृथिवीं पालमिति पात्राभिमन्त्रणम् ।

कृत्वेदं विष्णुरित्यन्ने द्विजाहृष्टं निवेशयेत् ॥ २३७ ॥

सत्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति ब्राह्मणम् ।

दद्याच्चतुष्यथे सूर्ये कुशानास्तोथ्य सर्वतः ॥ २८६ ॥

छन्ताकृतांस्तुष्टुलांश्च पललौदनमेव च ।

मत्स्यान् पक्वास्तथैवामान् मासमेतावदेव तु ॥ २८७ ॥

पुष्यं चित्रं सुगन्धं च सुराश्च त्रिविधामपि ।

मूलकं पूरिकापूपांस्तथैवैरण्डिकाः स्त्रजः ॥ २८८ ॥

दध्यन्नं फायसश्चैव गुडपिष्टं समोदकम् ।

एतान् सर्वानुपाहृत्य भूमौ कृत्वा ततः शिरः ॥ २८९ ॥

विनायकस्य जननीमुपतिष्ठे ततोऽम्बिकाम् ।

दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्त्वाप्यर्घ्यं पूर्यमञ्जलिम् ॥ २९० ॥

रूपं देहि ययोदेहि भाग्यं भगवति । देहि मे ।

पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान् कामाश्च देहि मे ॥ २९१ ॥

ततः शक्ताम्बरधरं शुकलगन्धानुलेपनं ।

घ्राह्यणान् भोजयेद्दद्याद्वस्त्रयुग्मं गुरोरपि ॥ २९२ ॥

एव विनायकं पूज्यं ग्रहंश्चैव विधानतः ।

कर्मणां फलमाप्नोति त्रियञ्चाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ २९३ ॥

आदित्यस्य संदां पूजां तिलकं स्वामिनस्तथा ।

महागणपतेश्चैव कुर्वन् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९४ ॥

श्रीकामं शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत् ।

वृध्यायुः पुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्वरीन् ॥ २९५ ॥

सूर्यः सोमः मङ्गलोपुष्टः शोभपुष्टो वृहस्पतिः ।

शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति ग्रहाः श्रुताः ॥ २९६ ॥

ताम्रकात् स्रष्टिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकादुभौ ।

अज्ञादयमः सीमात् कांस्यात् कार्यग्रहा क्रमात् ॥ २९७ ॥

श्वेदं वैश्वं पटे लेख्या गन्धे मण्डलकैश्च वा ।

यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ २८५ ॥

गन्धाय वलयश्चैव धूपोदेयश्च गुग्गुलुः ।

कैतव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदैवतम् ॥ २८६ ॥

आकृष्टेन इमं देवा अग्निर्मूर्द्धा दिवंः कर्केतुः ।

उदुमुध्यस्वेति च ऋची यथासंख्यं प्रञ्जीति ताः ॥ २०० ॥

वृहस्पते अतिशयार्थस्तथैवाच्चात् परिश्रुतः ।

गन्धो देवोक्त्या काण्डात् केतुं कुम्बन्निमा क्रमात् ॥ २०१ ॥

अर्कः पलाशः खुदिरस्त्वपामार्गोऽथ पिप्पलः ।

उडुम्बरः शमी दूर्वा कुशश्च समिधः क्रमात् ॥ २०२ ॥

एकैकस्य त्वष्टशतमष्टाविंशतिरिव वा ।

होतव्या मधुसर्पिभ्यां दध्ना क्षीरेण वा युता ॥ २०३ ॥

गुडोदनं पायसञ्च हविष्यं क्षीरपाष्टिकम् ।

दध्यौदनं हविष्यं मांसं चितान्नमेव च ॥ २०४ ॥

दद्याद् ग्रहक्रमादेतद्विजिभ्यो भोजनं बुधः ।

शक्तितो वा यथा लाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ २०५ ॥

धेनुः शङ्खः कर्षाण्डान् हेम वासोहयस्तथा ।

लुणा गौरायसः क्षाग एतावै दक्षिणाः क्रमात् ॥ २०६ ॥

यद्य यस्य यदा दुःस्थः स तं यत्नेन पूजयेत् ।

ब्रह्मणैषां वरी दत्तः पूजिताः पूजयिष्यन् ॥ २०७ ॥

ग्रहाधोना नरेन्द्राणां मुच्छायाः पतन्मनि च ।

भावाभावौ च जगतस्तस्मात् पूज्यतमाः क्षताः ॥ २०८ ॥

महोत्साहः स्थूलनक्ष्यः कृतज्ञो वृहसेवकः ।

विनीतः सत्वसम्पन्नः कुलोन् सत्ववाक् शुचिः ॥ २०९ ॥

अदोर्वश्वः स्मृतिमानदुद्रोऽपरुषस्तथा ।

धार्मिकेऽवसनेऽथैव प्राज्ञः शूरो रहस्यवित् ॥२१०॥

संरन्ध्रगोमान्वीक्षित्वा दण्डनीत्यां तथैव च ।

विनीतस्त्वथ वार्त्तायां त्वय्याश्चैव नराधिप ॥२११॥

स मन्त्रिणं प्रकुर्वीत प्राज्ञान् मौलान् स्थिरान् शुचीन् ।

तैः सार्द्धं चिन्तयेद्राज्यं विप्रेणाथ ततः स्वयम् ॥२१२॥

पुरोहितञ्च कुर्वीत देवज्ञमुदितोदितम् ।

दण्डनीत्याश्च कुशलमथर्वार्द्धिरसे तथा ॥ २१३ ॥

श्रीतस्मोर्त्तक्रियाहेतोर्ह्युयादृत्विजस्तथा ।

यथाश्चैव प्रकुर्वीत विधिवद्भूरिदक्षिणान् ॥ २१४ ॥

भोगाथ दद्याद्विप्रेभ्यो वसुनि विविधानि च ।

अक्षयोऽयं निधीराज्ञां गृह्णिषूपपादितम् ॥ २१५ ॥

अस्त्रमन्यवश्चैव प्रायश्चित्तैरदूषितम् ।

अग्ने सकाशाद्विप्रास्यं पूतं श्रेष्ठमिहोच्यते ॥ २१६ ॥

धर्मेणालप्यभीहेतुं लब्धं यत्नेन पालयेत् ।

पालितं वर्धयेन्नोत्था हृदं पालेषु निक्षिपेत् ॥२१७॥

दद्याद्भूमिं निबन्धं वा कृत्वा लेख्यञ्च कारयेत् ।

आगामिभद्रनृपतिपरिज्ञानात् पार्थिव ॥ २१८ ॥

पटे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रोपरिचिक्षितम् ।

अभिलेख्यात्मनो वश्यानात्मानञ्च महीपति ॥ २१९ ॥

प्रतिग्रहपरीमाणं दानाञ्छेदोपवर्णनम् ।

स्वहस्ताकालसम्पन्नं शासनं कारयेत् स्थिरम् ॥२२०॥

रम्यं पशवप्रमाजीषा जातम् देशमावसेत् ।

तत्र दुर्गाणि कुर्वीत जनकोपात्मगुप्तये ॥ २२१ ॥

तत्र तत्र च निष्ठातानव्ययान् कुशलान् शुचीन् ।

प्रकुर्व्यादायकर्मन्तवयकर्मसु चोद्य तान् ॥ १२२ ॥
 नातः परतरो धर्मो नृपाणां यदुपार्जितम् ।
 विप्रेभ्यो दीयते द्रव्यं प्रजाभयार्थं तथा ॥ १२३ ॥
 य आहवेयु बध्यन्ते भूम्यर्थं मपराङ्मुखाः ।
 अकूटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा ॥ १२४ ॥
 पदानि क्रतुतुल्यानि भग्नेष्वविनिवर्त्तिनाम् ।
 राजा सुकृतमादत्ते हतानां विपलायिनाम् ॥ १२५ ॥
 तवाहं वादिनं क्लीबं निर्हेति परसङ्गतम् ।
 न हन्त्यादिनिवृत्तञ्च युद्धप्रेक्षकादिकम् ॥ १२६ ॥
 शतरक्षं सदोत्थाय पश्येदायवयौ स्वयम् ।
 वयवहारांलतो दृष्ट्वा स्नात्वा भुञ्जीत कामत ॥ १२७ ॥
 हिरण्यं घ्राष्टतानीतं भाण्डांगारेषु नि क्षिपेत् ।
 पश्येद्वारांलतो दूतान् प्रेरयेन्नन्तिसंयुत ॥ १२८ ॥
 तत स्त्रैरविहारी स्यान्नन्तिभिर्वा समागतः ।
 बलानां दर्शनं कृत्वा सेनान्या सह चिन्तयेत् ॥ १२९ ॥
 सन्ध्यामुपास्य शृणुवाच्चादराणां गूढभाषितम् ।
 गीतनृत्यैश्च भुञ्जीत पठेत् स्वाध्यायमेव च ॥ १३० ॥
 सविशेषं धर्मधोषेण प्रतिबुद्धिं तथैव च ।
 शास्त्राणि चिन्तयेद्बुद्ध्या सर्वकत्तव्यतान्तथा ॥ १३१ ॥
 प्रेयसेच्च ततश्चरान् स्त्रेषु चान्येषु सादरम् ।
 चर्त्तव्यं पुरोहिताचार्यैराशीर्भरभिनन्दित ॥ १३२ ॥
 दृष्ट्वा ज्योतिर्विदो वेद्यान् दद्याद्वां काञ्चनं महीम् ।
 नेवेशिकानि च तथा श्रोत्रियाणां गृह्णन्ति च ॥ १३३ ॥
 ब्राह्मणेषु चर्मा सिन्धेष्वजिम्भ. क्रोधनोऽरिषु ।

स्याद्राजा मृत्यवर्गेषु प्रजासु च यथा पिता ॥२१४॥
 पुण्यात् पङ्भागमादत्ते न्यायेन परिपालयन् ।
 सर्वदानाधिकं यस्मात् प्रजानां परिपालनम् ॥२१५॥
 चाटुत्स्करदुर्वृत्तमहासाहसिकादिभिः ।
 पीड्यमाना प्रजा रजेत् आयस्यैव विप्रेपतः ॥ २१६ ॥
 अरक्षमाणा कुर्वन्ति यत् किञ्चित् किल्बिषं प्रजा ।
 तस्माच्च नृपतेरर्द्धं यस्माद् षड्हात्यसौ करान् ॥ २१७ ॥
 ये राष्ट्राधिकृता स्तेषां चारैर्ज्ञात्वा विचेष्टितम् ।
 साधून् सम्पालयेद्राजा विपरीतास्तु घातयेत् ॥ २१८॥
 उत्कोचजीविभो द्रव्यहीनान् कृत्वा प्रजासयेत् ।
 सम्मानदानसत्कारैः श्रोत्रियान् वासयेत् सदा ॥२१९॥
 अन्यायेन नृपो राष्ट्रात् स्वकोषयोग्यमिवर्द्धयेत् ।
 सोऽचिरादिगतश्रीको नाशमेति सवान्धवः ॥ २२० ॥
 प्रजापीडनसन्तापसमुद्भूतोऽहुताशनः ।
 राज्ञः कुलश्रियं प्राणान् नादग्ध्वा विनिवर्त्तते ॥२२१॥
 यएव धर्मोऽनृपते स्वराष्ट्रपरिपालने ।
 तमेव कृत्स्नमाप्नोति परराष्ट्रं वशं नयन् ॥ २२२ ॥
 यस्मिन् देशे य आचारो व्यवहारः कुलस्थितिः ।
 तथैव परिपाल्योऽसौ यदा वशमुपागतः ॥ २२३ ॥
 मन्त्रमूलं यतो राज्यमतो मन्त्रः सुरक्षितम् ।
 कुर्यादयथान्ये न विदुः कर्मणामाफलोदयात् ॥२२४॥
 अरिर्भिलमुदासीनोऽनन्तरस्यात् परः परः ।
 क्रमशः मण्डनचिन्त्यं सामादिभिरनुक्रमैः ॥ २२५ ॥
 उपायाः सामं दानं ज्ञं भेदो दण्डश्च तेन ।

सम्यक् प्रयुक्ताः सिद्धेयुर्दण्डस्वगतिका गतिः ॥३४६॥

सन्निधौ विग्रहं यानमासनं संययं तथा ।

• है धीभावं गुणानेतान् यथावत् परिकल्पयेत् ॥३४७॥

यदा शस्यगुणोपेतं परराष्ट्रं तदा व्रजेत् ।

परश्च हीनघाता च हृष्टवाहनपूरुषः ॥ ३४८ ॥

दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिव्यवस्थिता ।

तत्र दैवमभिव्यक्तं पौरुषं पौर्वदेहिकम् ॥ ३४९ ॥

केचिद्देवात् स्वभावाच्च कालात् पुरुषकारतः ।

संयोगे केचिदिच्छन्ति फलं कुशलबुद्धयः ॥ ३५० ॥

यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।

एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिद्धरति ॥ ३५१ ॥

हिरण्यभूमिलाभेभ्यो मित्रसन्धिवैरा यतः ।

अतोयतेत तत् प्राप्नो रक्षेत् सत्यं समाहितः ॥३५२॥

स्वाम्यमात्यो जनोदुर्गं कीदो दण्डस्तथैवच ।

मित्राण्येताः प्रकृतयो राज्यं सप्ताङ्गमुच्यते ॥ ३५३ ॥

तद्वाप्य नृपोदण्डं दुर्हंतेषु निपातयेत् ।

धर्माहि दण्डरूपेण ब्रह्मणा निर्मितः पुरा ॥ ३५४ ॥

स नेतुं न्यायतोऽथयथो लुब्धेनालतदुद्धिना ।

सत्यसन्धेन शुचिना सुसहायेन धीमता ॥ ३५५ ॥

यथाशास्त्रं प्रयुक्तं सन् सदेवासुरभानुपम् ।

जगदानन्दयेत् सर्वमन्यथा तु प्रकीपयेत् ॥ ३५६ ॥

अधर्मेदण्डनं स्वर्गकीर्त्तिं लोकविनाशनम् ।

सम्यक् च दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्त्तिं जगदवहम् ॥३५७॥

अपि भ्राता सुतोऽर्घ्यो वा श्वशुरो मातुलोऽपिवा

- अशौचिभागो वृद्धिः स्वाभ्यासि भासि सदन्धके ।
 वर्णकमाच्छतं द्विस्त्रियतु पञ्चकमन्यथा ॥ १८ ॥
- कान्तारगास्तु दशकं सामुद्राविशकं शतम् ।
 ददुर्ब्बां सक्ततां वृद्धिं सर्वे सर्वास्तु जातिषु ॥ १९ ॥
- सन्ततिस्तु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यद्विरस्याना चतुस्त्रिगुणा स्मृता ॥ २० ॥
- प्रपूज्यं साधयन्नर्थं न वाच्यो नृपतेर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपः गच्छन् दण्डोदाप्यथ तदनम ॥ २१ ॥
- गृहीता तु क्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्णिक ॥ २२ ॥
- दत्त्वा तु ब्राह्मणायैव नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ २३ ॥
- राज्ञाधमर्णिकोदाप्य साधितादशकं शतम् ।
 पञ्चकञ्च शतं दाप्य प्रामार्थ्येद्भुजसमर्णिक ॥ २४ ॥
- हीनजातिं परिचीणं मृणार्थं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिचीणं शनेर्दाप्यो यथोदयम् ॥ २५ ॥
- दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यः स्वकं धनम् ।
 मध्यस्थस्यापि तत्स्याद्वर्जितं न ततः परम् ॥ २६ ॥
- अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यद्वणञ्च कृतं भवेत् ।
 दद्युस्तद्वक्त्रिणं प्रीते प्रीयिते वा कुटुम्बिनि ॥ २७ ॥
- न योपितुं पतिपुत्रार्था न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्याद्वै कुटुम्बार्थाय पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥ २८ ॥
- सुराकामदूतकृतं दण्डश्लोकावशिष्टकम् ।
 वृथादानं तथैवेह पुत्रो दद्यान्न पैत्रकम् ॥ २९ ॥
- गोपशौण्डिकशैनुपरजकव्याधयोपिताम् ।
 नृणः दद्यात् पतिस्तेषां यस्माद्वृत्तिस्तदाश्रया ॥ ३० ॥

प्रतिपन्नं, स्त्रियाः देयं यत्वा न सङ्गं यत्, कृतम् ।

स्वयं कृतं वा यदङ्गं नान्यत्, स्त्री दातुमर्हति ॥४०॥

पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनाभिद्धुतेऽथवा ।

पुत्रपौत्रैश्च कृणुं देयं निहवे साधिभृतवितम् ॥४१॥

अङ्गं यथाह कृणुं द्वाप्यो योषिदप्राहकथेवच ।

पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक्स्थितः ॥ ४२ ॥

भ्रातृणामग्र दम्भत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।

प्रातिभावप्र कृणुं साध्यमविभक्ते नतु, कृतम् ॥ ४३ ॥

दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभावं विधीयते ।

आद्यौ तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥४४॥

दर्शनप्रतिभूयं ऋतः प्रात्ययिकोऽपिवा ।

न तत् पुत्रा कृणुं ददुर्ददुर्दानाय ये स्थिता ॥४५॥

वचनः सूर्यदि स्वाशैर्ददुः प्रतिभुवो धनम् ।

एकच्छायाश्रितेष्वेव धनिकस्य यथारुचि ॥ ४६ ॥

प्रतिभूर्दापितो यत्तु प्रकाशं धनिनोधनम् ।

द्विगुणं प्रतिदातव्यमृशिकैश्च तद्वेत् ॥ ४७ ॥

सन्ततिः स्त्रीपशुष्वेव धान्यं त्रिगुणसेवच ।

वस्तु चतुर्गुणं प्रोक्तं रसयाष्टगुणसया ॥ ४८ ॥

आधिः प्रणयेद्द्विगुणे धने यदि न सोच्यते ।

काले कालकृतं नयेत् फलभोग्येन नयति ॥४९॥

गोप्राधिभोगी नोहृदि सोपकारेऽयं हापिते ।

नष्टोदेयोऽविनष्टश्च देवराजकृतोऽहते ॥ ५० ॥

आधिः स्त्रीकरणात् सिद्धीत्प्यमाणोऽप्यप्रसारताम् ।

यातये दन्य आधेयोधनभावा धनौ भवेत् ॥ ५१ ॥

- परिशुष्यत्स्वल्नदाक्योविरुद्धं बहु भाषते ।
 वाक्चक्षुः पूजयति नो तयोष्ठौ निर्भूजत्यपि ॥ १४ ॥
 स्वभावाद्विहर्ति नच्छन् मनोवाक्कायकर्माभिः ।
 अभियोगे च साध्ये वा दुष्टः स परिकीर्तितः ॥ १५ ॥
 सन्दिग्धार्थं स्वतन्त्रो यः साधयेद् यद्य निष्पतेत् ।
 नचाहृतो यदेत् किञ्चिद्वीनो दण्डाय स स्मृतः ॥ १६ ॥
 साक्षिपूजयतः सक्तु साक्षिणः पूर्ववादिनः ।
 पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्त्युत्तरवादिनः ॥ १७ ॥
 सपणथे द्विवादः स्यात्तत्र हीनन्तु दापयेत् ।
 दण्डस्त सपणं राक्षे धनिने धनमेव च ॥ १८ ॥
 एतं निरस्त भूतेन व्यग्रहाराद्येष्टृषः ।
 भूतमप्यनुपन्यस्तां क्षीयते व्यवहारतः ॥ १९ ॥
 निद्रुते लिङ्गितं नैकमेकदेशविभाजितः ।
 दापयः सर्वं नृपेणार्थं न ग्राह्यमवनिवेदितः ॥ २० ॥
 न्यायोर्विरोधे न्यायमु यल्लभान् व्यवहारतः ।

आध्यादीनां विहर्तारं धनिने दापयेदनम् ।
 दण्डश्च तत्समं राज्ञे शक्त्यपेक्ष मथापि वा ॥ २६ ॥
 आगमोऽभ्यधिको भोगादिना पूर्वक्रमागतात् ।
 आगमोऽपि बलं नैव भुक्तिस्तोकार्पियत्नो ॥ २७ ॥
 आगमस्तु हतो येन सोऽभियुक्तस्तमुदरेत् ।
 न तस्तुतस्तुसुतो वा भुक्तिस्तुत गरीयसी ॥ २८ ॥
 योऽभियुक्तः परेतः स्यात्तस्य रिक्थो तमुदरेत् ।
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाशता ॥ २९ ॥
 आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणाताम् ।
 अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नैव गच्छति ॥ ३० ॥
 नृपेणाधिकृताः पूगाः श्रेणयोऽथ कुलानि च ।
 पूर्वं पूर्वं गुरु ज्ञेयं व्यवहारविधौ नृणाम् ॥ ३१ ॥
 बलोपधिविनिर्हृत्तान् व्यवहारान्निवर्त्तयेत् ।
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवह्निः शलुक्ता स्तथा ॥ ३२ ॥
 मत्तोऽन्तार्त्तवसनिबालभौतादि योजितः ।
 अष्टस्वद्वक्तव्यैव व्यवहारो न सिद्धयति ॥ ३३ ॥
 प्रणष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनम् ।
 विभावयेन्न चेत्तिङ्गेऽन्तमं दण्डमर्हति ॥ ३४ ॥
 राजा लब्ध्वा निधिं दद्याद्विजेष्योऽर्हं द्विज पुनः ।
 विद्वानशेषमादद्यात् स सर्वस्य प्रभुर्गुणः ॥ ३५ ॥
 इतरेण त्रिधौ लब्धे राजा पठांगमाहरेत् ।
 अनितेदितविज्ञातो दापयन् दण्डमेव च ॥ ३६ ॥
 देये चौरद्वतं द्रव्यं राजा जानपदाय तु ।
 अददद्दि समाप्नोति किन्त्विषं यस्य तस्य तत् ॥ ३७ ॥

अशीतिभागो हृदि स्यान्मासि मासि सदन्धके ।
 वर्णक्रमोच्छ्रतं द्विस्त्रियतुः पञ्चकमन्यथा ॥ १८ ॥
 कान्तारगासु दशकं सासुद्राविंशकं शतम् ।
 ददुर्ध्वा संकृतां हृदि सर्वे सर्वासु जातिषु ॥ १९ ॥
 सन्ततिषु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिंशद्विगुणा. स्मृताः ॥ २० ॥
 मृपृत्रं साधयन्नर्थं न याचो नृपतेर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छन् दण्डोदाप्यथ तद्धनम् ॥ २१ ॥
 गृहीता तु क्रमादाप्यो धनिनामधमर्णिकः ॥ २२ ॥
 दत्त्वा तु ब्राह्मणायैव नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ २३ ॥
 राज्ञाधमर्णिकोदाप्य साधितादशकं शतम् ।
 पञ्चकश्च शतं दाप्य प्राप्तार्थोद्वृत्तमर्णिकः ॥ २४ ॥
 हीनजातिं परिचीणं शृणार्थं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिचीणं शनैर्दाप्यो यथोदयम् ॥ २५ ॥
 दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यः स्वकं धनम् ।
 मध्यस्थस्यापितं तत्स्याद्वर्जितं न ततः परम् ॥ २६ ॥
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यद्वृणश्च कृतं भवेत् ।
 दद्युस्तद्वक्त्रिनः प्रीते प्रीयिते वा कुटुम्बिनि ॥ २७ ॥
 न योयित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्याद्वत् कुटुम्बार्थान्न पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥ २८ ॥
 सुराकामद्रुतकृतं दण्डशक्तावशिष्टकम् ।
 हृषादानं तथेवेह पुत्रो दद्यान्न पैत्रकम् ॥ २९ ॥
 गोपशौखिकशैलुपरजकव्याधयोपिताम् ।
 नृणं दद्यात् पतिस्तेषां यस्माद्वृत्तिरुदायया ॥ ३० ॥

प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं यत्वा त्वा सङ्गं यत् कृतम् ।
 श्रव्यं कृतं वा यदपि नान्यत् स्त्री दातुमर्हति ॥४०॥
 पितरि प्रीक्षिते प्रेते व्यसनाभिपूतेऽथवा ।
 पुत्रपौत्रैः कृणु देयं निष्कवे साधिभृतवितम् ॥४१॥
 ऋक् यजुर्वाक् ऋणं द्वाप्यो योषिद्व्याहृतयेवच ।
 पुत्रोऽनन्यश्रितद्रव्यं पुत्रहीनस्य ऋकथिन ॥४२॥
 भ्रातृणामयं दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।
 प्रातिभावरं ऋणं साक्ष्यमविभक्ते न तु श्रुतम् ॥४३॥
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभावरं विधीयते ।
 आर्यो तु वितथे दापयवितरस्य सुता अपि ॥४४॥
 दर्शनप्रतिभूर्यं न श्रुतं भ्रात्यविकीर्णिव ।
 न तत् पुत्रा ऋणं ददुर्ददुर्दानाय त्रे स्थिता ॥४५॥
 बहवः सूर्यदि स्वाग्नेर्ददुर्दः प्रतिभुवो धनम् ।
 एकच्छायायितेष्वेव धनिकस्य यथाकृचि ॥४६॥
 प्रतिभूर्दानपितो यस्तु प्रकाशं धनिनो धनम् ।
 द्विगुणं प्रतिदातव्यं ऋणिकेऽस्य तद्वेव ॥४७॥
 सन्तति स्त्रीपशुष्वेव धान्यं त्रिगुणमेवच ।
 वस्तु चतुर्गुणं प्रोक्तं रसद्याष्टगुणकथा ॥४८॥
 आधि प्रणयेद्विगुणे धने यदि न सोऽप्यते ।
 काले कान्तकृतं न श्रेयत् फलभोग्यो न न्ययति ॥४९॥
 गोप्राधिभोगी नोऽहं सोऽप्यकारिष्यं ह्यपि ।
 नष्टो दीयो विनष्टस्य दैवराजकृतादिते ॥५०॥
 आधि स्वीकरणात् सिद्धीत्येवाप्योऽप्यप्रसारताम् ।
 यातयेद्वन्य आधेयो धनभावा धनी भवेत् ॥५१॥

चरित्रवन्धककृतं सहस्रं दापयेदनम् ।
 सत्यद्वारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ ६२ ॥
 उपस्थितस्य मोक्षव्यवसायिभ्योऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजकोऽसति धनं कुले न्यस्याधिमाप्नुयात् ॥ ६३ ॥
 तत्कालकृतं मूल्येन तत्र तिष्ठेदहिक ।
 विना धारुणकांक्षां विक्रीणीत स साक्षिकम् ॥ ६४ ॥
 यदा तु द्विगुणीभूतमृणमाधौ तदा खलु ।
 मोक्षव्यवसायिभ्योऽपि प्रविष्टे द्विगुणे धने ॥ ६५ ॥
 इति ऋणादीनामप्रकरणम् ॥

दासनस्वभनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्पितम् ।
 द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ ६६ ॥
 न दाप्योऽपहृतं तत्र राजदेविकतस्करैः ।
 श्रेयसे नार्गितेऽदत्ते दाप्योदण्डश्च तत्समम् ॥ ६७ ॥
 आजीवनं स्नेह्या दण्ड्योदापास्तथापि सोदयम् ।
 याचितान्वाहितन्यासनि क्षेपादिष्वयं विधिः ॥ ६८ ॥
 इति निक्षेपादिप्रकरणम् ॥

तपस्विनोदानशीलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।
 धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ ६९ ॥
 त्ववरा साक्षिणीर्ज्ञेया र्थोत्सासक्यारताः ।
 यथाजाति यथावर्णं सर्वे सर्वेषु वा क्षृताः ॥ ७० ॥
 योचिषास्तापसाह्वये च प्रव्रजितादयः ।
 प्रसाक्षिण्ये-यश्च ॥ ७१ ॥

स्त्रीवदवालकितवमत्तोन्मत्ताभिश्चस्तुतः ।

रङ्गावतारिपाषण्डिकूटकृदिकलेन्द्रियाः ॥ ७२ ॥

पतितामार्थसम्बन्धिसहायरिपुतस्कराः ।

साहसी दृष्टदोषश्च निर्दूताद्यास्त्वसाक्षिणः ॥ ७३ ॥

उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोऽपि धर्मवित् ।

सर्वः साक्षी संग्रहणे चौर्यपातश्चसाहसे ॥ ७४ ॥

साक्षिणः-आवयेद्वादिप्रतिवादिसमीपगान् ।

ये च पापकृता लोका महापातकिनान्तथा ॥ ७५ ॥

अग्निदानाश्च ये लोका ये च स्त्रीवालघातिनाम् ।

स तान् सर्वान् समाप्नोति यः साक्ष्यमदृतं वदेत् ॥ ७६ ॥

सुकृतं यस्त्वया किञ्चिज्जन्मान्तरगतैः कृतम् ।

तत्सर्वं तस्य जानीहि यं परालयसे मृषा ॥ ७७ ॥

अनुवन् हि नरः साक्ष्यमृणं स देशवन्धकम् ।

राज्ञा सर्वं प्रदाया स्यात् पट्चत्वारिंशकेऽहनि ॥ ७८ ॥

न ददाति च यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः ।

स कूटसाक्षिणां प्रापेत्सुखोदण्डेन श्वेद हि ॥ ७९ ॥

द्वैधे ब्रह्मणा वचनं समेषु गुणिनां तथा ।

गुणिद्वैधे तु वचनं ब्राह्मं ये गुणवत्तमाः ॥ ८० ॥

यस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिष्ठां स जयी भवेत् ।

अन्यथावादिनो यस्य भुवं तस्य परालयः ॥ ८१ ॥

उक्तेऽपि साक्षिभिः साक्ष्ये यदन्ये गुणवत्तमाः ।

द्विगुणा वा अन्यथा त्रयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः ॥ ८२ ॥

पृथक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकृत साक्षिणस्तथा ।

विवादाद्द्विगुणं द्रव्यं विनास्यो ब्राह्मणः श्रुतः ॥ ८३ ॥

य सास्त्रं यावितोऽन्येभ्यो निष्ठुते तत्तन्मोहितं ।
 सं दाप्योऽष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणन्तु विवासयेत् ॥ ८३ ॥
 वर्णिनान्तु बधो यत्र तत्र सास्त्रं नृत्यं वदेत् ।
 तत् पार्वतीयं निर्वाप्य यत्र सारस्वतो द्विजैः ॥ ८४ ॥
 इति साक्षिप्रकरणम् ॥

य कश्चिदर्थो निष्ठाता स्वहस्ता तु परस्परम् ।
 लेख्यन्तु साक्षिमेतु कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ ८५ ॥
 समामासंतदर्शनाहर्नामजातिस्वगीतकौ ।
 सप्तद्व्यचारिकाभौ यपितृनामादिचिह्नितम् ॥ ८६ ॥
 समाप्तेऽर्थे ऋणी नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् ।
 मतं मेऽमुकं पुत्रस्य यदत्रोपरिलेखितम् ॥ ८७ ॥
 साक्षिणश्च स्वहस्तेन पितृनामकपूर्वकम् ।
 अत्राहममुकं साक्षी लिखेयुरिति ते समा ॥ ८८ ॥
 उभयाम्बुधितेनेतन्मया इममुकं सन्तुना ।
 लिखितं इममुकेनेति लेखकोऽन्ते ततो लिखेत् ॥ ८९ ॥
 विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितन्तु यत् ।
 तत्प्रमाणं ऋतं लेख्यं बलोपधिकतादृते ॥ ९० ॥
 ऋणे लेखप्रकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु ।
 आधिसु भुज्यते तावदयावत्तत्र प्रदीयते ॥ ९१ ॥
 देशान्तरस्थे दुर्लेखे नष्टोन्मृष्टे ह्येते तथा ।
 भिक्षे दग्धेऽथवाच्छिन्ने लेख्ये मन्यत्तं कारयेत् ॥ ९२ ॥
 सन्दिग्धलेखप्रणदि स्यात स्वहस्तलिखितादिभिः ।
 युक्तिप्रामाण्यक्रियाचिह्नसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ ९३ ॥

लेखास्य पृष्ठेऽभिलिखेदत्वा दत्त्वा धनं कृणी ।
 धनो चोपगतं दद्यात् सहस्रपरिचिह्नितम् ॥ ८५ ॥
 दत्त्वेणं पाटयेत्लेख्यं यदैव वान्यत्तु कारयेत् ।
 साक्षिमच्च भवेद्यद्वा तद्दातव्यं ससांचिकम् ॥ ८६ ॥
 इति लेख्यप्रकरणम् ॥

तुलाम्यापो विषं कोप्रो दिव्यानीह विशुद्धये ।
 महाशियोगेष्वेतानि शीर्षकस्येऽभियोक्तारि ॥ ८७ ॥
 कथं वान्यतरः कुर्यादितरो वर्त्तयेच्छिरः ।
 विनापि शीर्षकात् कुर्याच्चपद्रोहोऽथ पातके ॥ ८८ ॥
 सपेक्षं ज्ञातमाह्वय सूर्योदय स्वपोषितम् ।
 कारयेत् सर्वदिश्यानि नृपमाह्वयसन्निधौ ॥ ८९ ॥
 तुला स्त्रीवालवृद्धान्धपङ्गमाह्वयरीगणाम् ।
 अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवा सप्त विषस्य च ॥ ९० ॥
 नासहस्रादरेत् फालं न विषं न तुलां तथा ।
 नृपार्थेऽभियोगे च बहेयुः शुचयः सदा ॥ ९१ ॥
 तुलाधारणविद्वद्भिरभियुक्तस्तुलायितः ।
 प्रतिमानसमोभूतो रेखां कृत्वावतारितः ॥ ९२ ॥
 त्वं तुल्ये । सत्यधामासि पुरा देवविनिर्मिता ।
 तत्सत्यं वद कच्याणि । संशयान्तां विमोचय ॥ ९३ ॥
 यद्यस्मि पापकृन्नात । स्ततो मां त्वमधोनय ।
 शुद्धये हर्मयोद्धं मा तुलामित्वमिमन्त्रयेत् ॥ ९४ ॥
 करो विमृदितव्रीहेर्लक्षयित्वा ततोऽन्यमेत ।
 सप्ताश्वस्य पलाणि तावत् सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ९५ ॥

त्वमग्ने । सर्वभूतानामन्तश्चरसि पावक । ।

साक्षिवत् पुण्यपापेभ्यो ब्रूहि सत्य करे मम ॥ १०६ ॥

तस्येत्युक्तवतो लौहं पञ्चाशत्पलिक समम् ।

परित्वर्थं न्यसेत्पिण्डं हस्तयोरुभयोरपि ॥ १०७ ॥

स तृमादार्यं समैवं मण्डलानि शनैर्व्रजेत् ।

षोडशाङ्गुलकं ज्ञेयं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ १०८ ॥

मुक्ताग्निं मृदितत्रीछिरदग्धं शुद्धिमाप्नुयात् ।

अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ १०९ ॥

सत्येन मभिरक्ष त्वं वरुणित्वमिश्रायक्षम् ।

नाभिदघ्नोदकस्यस्य मृहीत्वोरुजलं विधेत् ॥ ११० ॥

समकालमिषुं क्षिप्तमनोयान्यो जघ्नी नर ।

गते तस्मिन्निमज्जाङ्गं पश्चेच्चक्षुर्दिमाप्नुयात् ॥ १११ ॥

त्वं विषं ब्रह्मण्यं पुनः । सत्यधर्मे व्यवस्थितः ।

मायस्त्राणादभीयापात् सत्येन भव मेऽमृतम् ॥ ११२ ॥

एवमुक्त्वा विषं शार्ङ्गं भक्षयेद्विमशेलजम् ।

यस्य वेगैर्विना लीर्योत्तस्य शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ११३ ॥

देवानुमान् समभ्यर्च्य तत्स्नानोदकमाहरेत् ।

सथाव्यं पाययेत्तस्माज्जलन्तु प्रसूतित्रयम् ॥ ११४ ॥

अर्थाक् चतुर्दंशादङ्गो यस्य नो राजदैयिकम् ।

व्यसनं जायते घोरं स यद्व स्याच्चरांशय ॥ ११५ ॥

इति दिव्यप्रकरणम् ।

विनागश्चेत् पिता कुर्यात् स्विष्टया विभजेत्पुत्रान् ।

एषेष्टः वा श्रेष्ठभागेन सर्वे वा स्युः समाग्निन ॥ ११६ ॥

कुर्यात् समानंशान् पत्रयः कार्याः समांगिकाः ।
 न दत्तं स्त्रोधनं यासां भर्वा वा श्वशुरेण वा ॥१७॥
 शक्तस्यानीहमानस्य किञ्चिदुदत्त्वा पृथक् क्रिया ।
 नूनाधिकविभक्तानां धर्मैः पितृकृतैः स्मृतः ॥१८॥
 विभजेरन् सुता पितरुर्द्वैष्टुर्धर्मसमम् ।
 मातुर्दुहितरः शेषमृणात्ताभ्य ऋतेऽन्वयः ॥१९॥
 पितृद्रव्याविरोधेन यदन्यत् स्वयमर्जितम् ।
 मैत्रमीदादिकश्चैव दायादानां न तद्ववेत् ॥२०॥
 क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हतमभ्युदरेत्तु यः ।
 दायादेभ्यो न तद्दद्याद्विद्यया स्वयमेव च ॥२१॥
 यत्किञ्चित् पितरि मेते धनं ऋतेऽधिगच्छति ।
 भागो यवीसयां तत्र यदि विद्यानुपालिनः ॥२२॥
 सामान्यार्थसमुत्थाने विभागस्तु समः स्मृतः ।
 अनेकपितृकाणान्तु पितृतो भागकल्पना ॥२३॥
 भूर्या पितामहीपात्ता निवन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सदृशं स्वाम्ये पितुः पुत्रस्य चोभयो ॥२४॥
 विभक्तेषु सुतो जातः सदृशीयां विभागभाक् ।
 दृष्ट्वादा तद्विभागः स्वादायवयवविशोधितात् ॥२५॥
 पितृभ्या यस्य यदत्तं तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 पितरुर्द्वौ विभजतां माताऽप्यंशं समं हरेत् ॥२६॥
 असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रानरः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यथ निजादंशादस्त्वांशन्तु तुरीयकम् ॥२७॥
 चतुर्भिर्द्वैत्रकभागाः सुवर्णयो ब्राह्मणावजाः ।
 चतुर्जास्त्रिद्वैत्रकभागा विहजास्तु द्वैत्रकभागाग्निः ॥२८॥

अन्योन्यापहतं द्रव्यं विभक्ते यत्तु दृश्यते ।

तत्पुनस्ते समैरंशेर्विभजेरन्निति स्थितिः ॥ १२८ ॥

अपुनेण परत्वेन निवोगोत्पादितः सुतः ।

उभयोरेषांसावृक्थी पिण्डदाता च धर्मतः ॥ १२९ ॥

गौरसोधर्मपद्मीजस्तत्समः पुत्रिकासुतः ।

शैवजः शैवजातस्तु संगोलेषेतरेण यः ॥ १३० ॥

गृहे प्रच्छन्नचतुष्पद्मी गूढजस्तु सुतोमतः ।

कानोनः कान्यकाजातो मातामहसुतोमतः ॥ १३१ ॥

अक्षतायां क्षतायां वा जातः पौनर्भवस्तथा ।

दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥ १३२ ॥

क्रीतस्तु ताभ्यां विक्रीतः कृत्स्नस्तु स्वयं कृतः ।

दद्यात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भं विद्वः सहोद्वंजः ॥ १३३ ॥

उत्सृष्टोऽहंरते यस्तु सोऽपवित्री भवेत् सुतः ।

पिण्डदोऽग्रहरद्यैषां पूर्वभावे परः परः ॥ १३४ ॥

सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनयेषु नया विधिः ।

जातोऽपि दास्यां शूद्रेण कामतोऽग्रहरो भवेत् ॥ १३५ ॥

मृते पितरि कुर्युः स्तुतं भ्रातरस्त्वहं भागिनम्

अभ्रातृको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुतादृते ॥ १३६ ॥

पत्नी दुहितरथैव पितरौ भ्रातरस्तथा ।

तत् सुतो गोमजो बन्धुः शिष्यः सव्रह्मचारिणः ॥ १३७ ॥

एषामभावं पूर्वस्य घनभागुत्तरोत्तरः ।

स्वर्गातस्य ह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ १३८ ॥

वानप्रस्थयतिव्रह्मचारिणामृक् घमागिनः ।

क्रमेणाचार्यसच्छिष्यधर्माभ्रातृकतीयंिनः ॥ १३९ ॥

संसृष्टिनस्तु संसृष्टौ सोदरस्य तु सोदरः ।
 दद्याच्चोपहरेदर्थं जातस्य च मृतस्य च ॥ १४१ ॥
 अन्योदर्थस्तु संसृष्टौ नान्योदर्थो धनं हरेत् ।
 असंसृष्ट्यपि चादद्यात् संसृष्टौ नान्यमादृत्यः ॥ १४२ ॥
 स्त्रीवोऽथ पतितसंज्ञः पङ्कदभ्रभङ्गो जडः ।
 अन्धोऽविकित्त्यरोगोऽपि भर्ता स्यात् सुनिर्दयः ॥ १४३ ॥
 श्रीरसाच्चैव जास्तेषां निर्दोषा भागधारिणः ।
 सुताश्चैषां प्रभर्ता स्यात् यावेह भर्ता सार्त्तकृता ॥ १४४ ॥
 अपुत्रा योषितश्चैषां भर्ता स्यात् सार्धुमन्तयः ।
 निर्वासा वरभित्तोरिणः प्रतिकूलस्तथैव च ॥ १४५ ॥
 पित्रमाह पतिभ्रातृदत्तमेध्यम्युपागतम् ।
 आधिवेदनिकाद्यश्च स्त्रीधनं परिकौस्तुभम् ॥ १४६ ॥
 बन्धुदत्तं तथा युक्तेर्मन्वाधेयकमेव वा ।
 अतीतायामप्रजसि बान्धवास्तदवाप्नुयुः ॥ १४७ ॥
 अप्रजः स्त्रीधनं भर्तुर्गर्ह्यादियु चतुर्विधः ।
 दुहितृणां प्रसूता चैव शेषेषु पित्रगामि तत् ॥ १४८ ॥
 दत्त्वा कन्या हरन् दण्डाग्रेऽथवा दद्याच्च सोदयम् ।
 मृतायां दत्तमादद्यात्परिशेष्योभयवयम् ॥ १४९ ॥
 दुर्भिन्ने धर्मकारिणं च वराधौ सम्प्रतिरोधकम् ।
 गृहीत स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रियै दातुमर्हति ॥ १५० ॥
 अधिदिवस्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वहं प्रकीर्तितम् ॥ १५१ ॥
 विभागनिष्ठेव ज्ञातिप्रभुसाध्यभिनेयिते ।

विभागभावना ज्ञेया ऽष्टचैत्रैश्च यौतकैः ॥ १५२ ॥

इति रिक्त्यभागप्रकरणम् ॥

सीम्नो विवादे क्षेत्रस्य सामन्ताः स्वविरादयः ।

गोपाः सीमाक्षपाणा ये सर्वे च वनगोचरा ॥ १५३ ॥

नयेयुरेते सीमान् स्थूलाद्धारतुषट्पदैः ।

सेतुवल्मीकनिम्नास्थिचैत्यादीरुपलक्षिताम् ॥ १५४ ॥

सामन्ता वा समग्रामायत्वारोऽष्टौ दशापि वा ।

रक्तस्रग्बसनाः सीमां नयेयुः क्षितिधारिणः ॥ १५५ ॥

अनृते च घृथन्दच्छ्रा राज्ञा मध्यमसाहसम् ।

अभावे ज्ञातृचिह्नानां राजा सीम्नः प्रवर्त्तिता ॥ १५६ ॥

आरासायतनग्रामनिपानोद्यानवेश्मसु ।

एष एव विधिर्ज्ञेयो वर्षाभ्युप्रवहादिषु ॥ १५७ ॥

मर्यादायाः प्रभेदे तु सीमातिक्रमणे तथा ।

क्षेत्रस्य हरणे दण्डा अधमोत्तममध्यमाः ॥ १५८ ॥

न निषेधोऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः ।

परभूमिं हरन् कूपः स्वल्पक्षेत्रो बह्वदकः ॥ १५९ ॥

स्वामिने योऽनिवेद्यैव क्षेत्रे सेतुं प्रवर्त्तयेत् ।

उत्पन्ने स्वामिनी भोगस्तदभावे मञ्जीपते ॥ १६० ॥

फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् ।

त प्रदाप्य कष्टफल क्षेत्रमन्येन कारयेत् ॥ १६१ ॥

इति सीमाविवादप्रकरणम् ॥

मापानष्टौ तु महिषी शस्यघातस्य कारिणी ।

दण्डनीया तदर्द्धन्तु गीस्तदर्द्धमनाविकम् ॥ १६२ ॥

भक्षयित्वोपविष्टानां यद्योक्ताद्दिगुणो दमः ।
 समनेषां विवीतेऽपि खरोष्ट्रं महिषीसमम् ॥ १६१ ॥
 यावच्छंखं विनश्येत्तु तावत् स्यात् क्षेत्रिणः फलम् ।
 गोपक्षाक्षस्तु गोमौ तु पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १६४ ॥
 पथि ग्रामविब्रीतान्ते चे चे दीपो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चौरवदण्डमर्हति ॥ १६५ ॥
 महोद्योत्सृष्टपशवः सूतिकागन्तुकादयः ।
 मालो येषान्तु ते मोघा देवराजपरिभुताः ॥ १६६ ॥
 यथापितान् पशून् गोपः साग प्रत्यर्पयेत्तथा ।
 प्रमादन्तनष्टांश्च प्रदाप्यः क्षतवितनः ॥ १६७ ॥
 पालदोषविनाशे च पाले दण्डो विधीयते ।
 अर्हन्त्योदशपणं स्वामिनो द्रव्यमेव च ॥ १६८ ॥
 ग्राम्येच्छया गोपचारो भूमिराजवंशेन वा ।
 द्विजस्तृणैश्च पुष्पाणि सर्वतः स्ववदाहरेत् ॥ १६९ ॥
 धनुःशतं परीणाहो ग्रामक्षेत्रान्तरं भवेत् ।
 द्वे शते कर्काटस्य स्यान्नगरस्य चतुःशतम् ॥ १७० ॥
 इति ग्रामिपालविवाङ्मण्डपकरणम् ॥

स्य सभेतान्यविक्रीतं केतुर्दोषोऽप्रकाशिते ।
 हीनाद्रहो हीनमुषे वेलाहीने च तत्स्फुरः ॥ १७१ ॥
 नष्टापहतमामाद्य हर्षारं यादयेन्नरम् ।
 देशकामातिपक्षो च गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ १७२ ॥
 विक्रेतुर्दण्डं नान्दुजिः स्वामी द्रव्यं गृपो दमम् ।
 केठा मूषमणाप्रोक्ति तच्छाष्टं यस्यास्य विमंयो ॥ १७३ ॥

- आगमेनीपभोगेन नष्ट भाव्यमतीऽन्यथा ।
 गंधवन्धो दमस्तत्र रात्रौ मेतात्रिभाविते ॥ १७४ ॥
 इत प्रणष्ट यो द्रवां परद्वस्तादवाप्रुषात् ।
 अनित्येयं नृपे दृष्टं स तु मन्ववति पणान् ॥ १७५ ॥
 शौक्लिकौ स्थानिपोलेखा नष्टापहतमाश्रितम् ।
 अर्वाक् सम्वत्सरात् स्वामी हरेत परतो नृप ॥ १७६ ॥
 पूयानेकशफे दद्याच्चतुर पञ्च मानुषे ।
 महिषोद्भवां द्वौ द्वौ प्राद पादमजाविके ॥ १७७ ॥
 इत्यस्मान्निविक्रयप्रकरणम् ॥

स्त्र कुटुम्बाविरोधेन देय दारसुताद्वते ।
 नाम्बये सति सर्वस्व यत्नान्यन्नं प्रतिश्रुतम् ॥ १७८ ॥
 प्रतिग्रह प्रकाश स्वात् स्वावरसत्र विशेषत ।
 देय प्रतिश्रुतश्चैव दत्त्वा नापहरेत् पुन ॥ १७९ ॥
 इति दत्ताप्रदानिक नामप्रकरणम् ॥

दशैकपञ्चसताहसप्तद्वार्वर्मासिकम् ।
 योजायोयाद्यरत्नस्त्रीदोहापु सा परीक्षणम् ॥ १८० ॥
 भग्नौ सुवर्णमक्षीण रजते द्विप्रल गते ।
 अष्टौ, मण्डि सीते च ताम्बे पञ्चदशायसि ॥ १८१ ॥
 गते द्रव्य पला, सहिरीर्णे कार्पाससौत्रिके ।
 मध्ये पञ्चपला सते सूक्ष्मे तु त्रिपला मता ॥ १८२ ॥
 कार्मिके रीनत्रये च पिशङ्गागचयो मत ।
 न चयो नच दहि स्वात्, कौप्रेये वस्त्रसेषु च ॥ १८३ ॥

देशं कालञ्च भोगञ्च ज्ञात्वा नष्टे बलाबलम् ।

द्रव्याणां कुशला ब्रूयुञ्छद्वाप्यमसंशयम् ॥ १८४ ॥

इति क्रीतानुगयप्रकरणम् ।

बलाहासोक्तयोरैर्विक्रीतयापि सुच्यते ।

स्वामिप्राणप्रदो भक्तत्वागात्तन्निष्कयादपि ॥ १८५ ॥

प्रव्रज्यावसितो राज्ञी दासयामरणात्तिकुः ।

वर्णानामानुसोम्येन दास्यं न प्रतिनोमतः ॥ १८६ ॥

कृतयित्वाऽपि निवसेत् कृतकालं शुभेऽर्ग्ये ।

अन्ते वासो गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ १८७ ॥

राजा कृत्वा पुरे स्थानं ब्राह्मणाश्रमस्य तत्र तु ।

त्रैविध्यं वृत्तिमद्ब्रूयात् स्वधर्मः पाचतामिति ॥ १८८ ॥

निजधर्माविरोधेन यस्तु सामर्थिको भवेत् ।

सोऽपि यत्नेन संरक्ष्यो धर्मी राजकृतय यः ॥ १८९ ॥

गणद्वया हरिद्वयस्तु सन्निदं लब्धयेच यः ।

सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ १९० ॥

कर्त्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिनाम् ।

यत्नस्त विपरीतं स्यात् स दाप्यः प्रथमं दमम् ॥ १९१ ॥

समूहकार्यं आयातान् कृतकार्यान् विसर्जयेत् ।

स दानमानसत्कारैः पूजयित्वा महीपतिः ॥ १९२ ॥

समूहकार्यप्रक्षितो यत्नमेतत्तदर्पयेत् ।

एकादशगुणं दाप्यो यद्यमो नार्पयेत् स्वयम् ॥ १९३ ॥

धर्मप्राः शुचयोऽनुष्ठा भवेयुः कार्यचिन्ताकाः ।

कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनाम् ॥ १९४ ॥

- अग्निनेमसपापखिङ्गणानामप्रायं विधिः ।
भेदश्चैषा नृपो रुचेत् पूर्ववत्तिष्ठ पानयेत् ॥ १८५ ॥
इति सम्विद्वत्तिकमप्रकरणम् ॥

गृहीतवेतनं कर्म त्यजन् द्विगुणमावहेत् ।
अगृहीते त्सम दाप्यो भृत्यैरक्ष्य उपस्कर ॥ १८६ ॥
दाप्यस्तु दशम भाग वीणिज्यपशुशस्रात् ।
अनिश्चित्य भृतिं यस्तु कारयेत् स महीक्षिता ॥ १८७ ॥
देश कालश्च योऽतीयात् लाभं कुर्याच्च योऽन्यथा ।
तत्र सप्तात् स्वामिनश्छन्दोऽधिकं देयं कृतेऽधिके ॥ १८८ ॥
यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनम् ।
उभयोरपरमाध्यचेत् साध्वे कुर्यादयथाश्रुतम् ॥ १८९ ॥
अराजदैविकं नष्टं भाण्डं दाप्यस्तु वहिकः ।
प्रस्थानविघ्नकृच्चैव प्रदाप्यो द्विगुणां भृतिम् ॥ १९० ॥
प्रकान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पथि सत्यजन् ।
भृतिमर्धपथि सर्वां प्रदाप्यस्याजकीऽपि च ॥ १९१ ॥
इति वेतनादानप्रकरणम् ।

गतिं श्रुतिश्रवणेषु सभिकः पञ्चकं गतम् ।
गृहोयाङ्गैर्कितराटितरादगक गतम् ॥ २०२ ॥
म सम्यक्पानितो दद्याद्राप्ते भागं यथाश्रुतम् ।
जितमुद्रयाहयेत्तेन दद्यात् सत्य वचः क्षमी ॥ २०३ ॥
प्राप्ते नृपतिना भागे प्रगिद्धे धूर्ममरुदने ।
जितं समभिके न्याने दापयेद्रुद्रया नतु ॥ २०४ ॥

द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त एव हि ।
 राज्ञा सचिद्धं निर्वाह्या कूटाक्षोपधिदेविनः ॥ २०५ ॥
 दूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात् ।
 एव एव विधिर्ज्ञेयः प्राणिदूते समं द्विजे ॥ २०६ ॥
 इति दूतसमाह्वयाख्यं प्रकरणम् ।

सत्यासत्यान्यथास्तोत्रैर्नृणां न्द्रियरोगिणाम् ।
 क्षेपं करोति चेदण्डः पणानर्हत्वयोदय ॥ २०७ ॥
 अभिगन्तास्मि भगिनीं मातरं वा तवेति च ।
 शपन्तं दापयेद्राजा पञ्चविंशतिकं दमम् ॥ २०८ ॥
 अर्थाधमेव द्विगुणं परस्त्रीपूंसमेषु च ।
 दण्डप्रणयनं कार्यं वर्णं ज्ञात्युत्तराधरे ॥ २०९ ॥
 प्रातिलोम्यापवादेषु द्विगुणांश्चिगुणा दमा ।
 वर्णानामनुलोम्येन तस्मादर्हार्हानित ॥ २१० ॥
 बाहुग्रीवानेव सक्थिविनाशे वाचिके दमः ।
 शतस्तदर्हिकः पादनामाकर्णकरादिषु ॥ २११ ॥
 अगस्त्यस्तु यदनेवं दण्डनीवः पणान् दय ।
 तथा शक्तः प्रतिभुवं दाप्य चेमायं तस्य तु ॥ २१२ ॥
 पतनीये लभे चेने दण्डो मध्यमसाहसः ।
 उपजातकयुक्ते तु दाप्य प्रथमसाहसम् ॥ २१३ ॥
 त्रैविश्वतृमुट्टेयानां क्षेप उत्तमसाहसः ।
 मध्यमो जातिपूगानां प्रथमो ग्रामदेशयोः ॥ २१४ ॥
 इति वाक्पारुष्यप्रकरणम् ।

असाचिकहते चिक्रैर्युक्तिभिश्चागमेन च ।

द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिह्नकृतोभयात् ॥ २१५ ॥

भस्मपङ्कजस्यर्शं दण्डो दशपणं स्मृतः ।

अमेध्यपांष्णिनिष्ठृतस्पर्शने द्विगुणस्ततः ॥ २१६ ॥

समेष्ट्वेवं परस्त्रीषु द्विगुणान्तमेष्टु च ।

हीनेष्वर्द्धदमो मोहमदादिभिरदण्डनमः ॥ २१७ ॥

विप्रपीडाकरं छेद्यमङ्गमन्नाह्नयस्य तु ।

उदगूर्णे प्रथमो दण्डः सस्यर्शं तु तदर्द्धिकः ॥ २१८ ॥

उदगूर्णे हस्तपादे च दशविंशतिकौ दमौ ।

परस्परन्तु सर्वेषां शस्त्रे मध्यमसाहसमः ॥ २१९ ॥

पादकेशशककरोष्णुब्धनेषु पुणान् दश ।

पीडाकर्षाण्यकाविष्टपादाध्यासे शतं दमः ॥ २२० ॥

शीणितेन विना दुःखं कुर्वन् काष्ठादिभिर्नरः ।

हान्विगतं पणान् दाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽस्तुलः ॥ २२१ ॥

करपाददतोभङ्गे श्लेदने कर्णनासयोः ।

मध्ये दण्डो व्रणीह्नेदे मृतकल्पहते तथा ॥ २२२ ॥

चेष्टाभोजनयाग्रीधेनेत्रादिप्रतिभेदने ।

कन्धराबाहुसकण्ठाश्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ २२३ ॥

एकं घृतां वह्नाश्च यथोक्ताद्विगुणो दमः ।

कलहापह्नतः देयः दण्डश्च द्विगुणः स्मृतः ॥ २२४ ॥

दुःखमुत्पादवेदयन् स ममृत्यानजुग्ययम् ।

टाप्यो दण्डश्च यो यस्मिन् कर्महे समुदाहृतः ॥ २२५ ॥

अभिवाते तथाऽष्टे भेदे कुट्यावपातने ।

पणान् दाप्य पञ्च दश विंशतिस्तदुदयं तथा ॥ २२६ ॥

दु खोत्पादि गृहे द्रव्यं क्षिपन् प्राणहरस्तथा ।
 धोडयाद्य पणान् दाप्यो द्वितीयो मध्यमं द्रमम् ॥ २२७ ॥
 दु खे च शोणितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथान
 दण्डः सुद्रपशूनाञ्च द्विपणप्रवृत्तिक्रमात् ॥ २२८ ॥
 लिङ्गस्य च्छेदने मृत्यौ मध्यमो मृण्यमेव च ।
 महापशूनामेतेषु स्थानेषु द्विगुणो दमः ॥ २२९ ॥
 प्ररोहिशाखिनां शाखास्तम्बसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यद्दुमाणाञ्च विप्रते द्विगुणोदमः ॥ २३० ॥
 चैत्यश्मशानसीमासु पुण्यस्थाने सुरालये ।
 जातद्दुमाणां द्विगुणो दमो वृक्षेऽथ विप्रते ॥ २३१ ॥
 गुह्यगुच्छस्तुपलताप्रतानीपधिवीरुधाम् ।
 पूर्वगृतादहं दण्डः स्थानेषूक्तेषु कर्त्तव्ये ॥ २३२ ॥
 इति दण्डपादव्यप्रकरणम् ॥

सामान्यद्रव्यप्रसभहरणात् साहसं स्मृतम् ।
 तन्मूल्याद्विगुणो दण्डो निष्कवे तु चतुर्गुणः ॥ २३३ ॥
 य साहसं कारयति स दाप्यो द्विगुणं दमम् ।
 यथैवमुक्ताह दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २३४ ॥
 अर्घ्याक्रोशातिक्रमकदम्बादभार्याप्रहारदः ।
 सन्दिष्टस्वाप्रदाता च समुद्रगृहभेदहृत् ॥ २३५ ॥
 सामन्तकुनिकादीनामपजारस्य कारकः ।
 प्रष्टागत्पणिको दण्ड एवामिति विनिययः ॥ २३६ ॥
 ज्ञाच्छन्द विधवागामी विक्रुष्टेऽनाभिधावजः ।
 अकारणं च विक्रोष्टा चण्डानयोत्तमान् स्पृशन् ॥ २३७ ॥

शूद्रः प्रव्रजितानाञ्च दैवे पित्रे च भोजकः ।

अयुक्तं शपथं कुर्वन्नयोग्योऽयोग्यकर्म्मकृत् ॥ २१८ ॥

हपक्षुद्रपशूनाञ्च पु स्त्वस्य प्रतिघातकृत् ।

साधारणसत्रापलापी दासीगर्भविनाशकृत् ॥ २१९ ॥

पितृपुत्रभ्रष्टभ्रातृदम्पत्याचार्यशिष्यका ।

एषामपतितान्धोऽन्यत्थागो च शतदण्डभाक् ॥ २२० ॥

इति साहसप्रकरणम् ॥

वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशुकम् ।

विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दण्ड ॥ २४१ ॥

पितापुत्रविरोधे तु साक्षिणा लिपणो दम ।

अन्तरे च तयोर्थं स्यात्तस्यापष्टगुणो दम ॥ २४२ ॥

तुलाशालनमानानां कूटकुक्ष्याणकमत्र च ।

एभिद्य व्यवहर्त्ता य स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४३ ॥

अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यथाप्रकूटकम् ।

स नाणकपरीक्षी तु दाप्य उत्तमसाहसम् ॥ २४४ ॥

भिषङ्मिथ्याचरन् दाप्यस्तिथ्यस्तु प्रथमं दमम् ।

मानुषे मध्यम राजमानुषेऽपूतमं दमम् ॥ २४५ ॥

अवन्ध्यं यद्य बध्नाति वन्ध्यं यद्य प्रमुञ्चति ।

अप्राप्तव्यवहारश्च स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४६ ॥

मानिनं तुलया वापि योऽगमटमकं हरेत् ।

दण्डं स दाप्यो द्विगतं वही हानो च कल्पितम् ॥ २४७ ॥

भेषजयेहमवणगन्धधान्यगुडादिषु ।

पक्षेपु मक्षिपन् ह्रीन पणान् दाप्यस्तु पौदग ॥ २४८ ॥

मृच्चर्ममणिसूत्रायः काष्ठवल्कलवाससाम् ।
 अजातौ जातिकरणे विक्रेयाष्टगुणौ दमः ॥ २४८ ॥
 समुद्रपरिवर्तश्च सारमाणश्च कृत्रिमम् ।
 आधानं विक्रयं चापि नयतो दण्डकम्पना ॥ २५० ॥
 भित्ते पणे तु पञ्चाशत् पणे तु शतमुच्यते ।
 द्विपणे द्विशतो दण्डो मूल्यवृद्धौ च वृद्धिमान् ॥ २५१ ॥
 सम्भूय कुर्वतामर्धं सबाधं कारुणिन्पिनाम् ।
 अर्धस्य क्वास वृद्धिं वा जानतां दम उत्तमः ॥ २५२ ॥
 सम्भूय यणिजां पण्यमनर्धेषोपरुन्धताम् ।
 विक्रीणतां वा विद्धितो दण्ड उत्तमसाहसः ॥ २५३ ॥
 राजनि स्यापप्रते योऽर्धं प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो वा निःस्त्रवस्तक्षादणिजा लाभकृत् स्मृतः ॥ २५४ ॥
 स्वदेशपण्ये तु शतं वणिग्गृह्णीत पञ्चकम् ।
 दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयी ॥ २५५ ॥
 पण्यस्योपरि संख्याम्य व्ययं पण्यसमुद्भवम् ।
 अर्धोऽनुग्रहकृत् कार्यः क तुर्विक्रतुरेव च ॥ २५६ ॥
 गृहीतमूल्यं य पण्यं केतुर्नैव प्रगच्छति ।
 सोदयं तस्य दापरोऽसौ दिग्ग्लानं वा दिशागते ॥ २५७ ॥
 विक्रीतमपि विक्रयं पूर्वके तथ्यगृह्णति ।
 हानिये तु केतुदोषेण केतुरेव हि मां भवेत् ॥ २५८ ॥
 राजदेशोऽध्यातेन पण्ये दोषमुपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितमप्राप्यच्छत ॥ २५९ ॥
 अन्यहस्तो च विक्रीतं दुष्टं वाऽदुष्टवद् यदि ।
 विक्रीणीते दमस्तस्य मूलग्राप्तुं दिगुणो भवेत् ॥ २६० ॥

- अथ दृष्टिश्च वणिजा पण्यानामविजानता ।
 क्रीड्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् पट्भागदण्डभाक् २६१
 इति विक्रयासम्प्रदानप्रकरणम् ॥

- समवयसेन वणिजां लाभाय कर्म कुर्वताम् ।
 लाभालाभी यथाद्रव्यं यथावा सम्बिदा कृतौ ॥ २६२ ॥
 प्रतिपिष्टमनादिष्टं प्रमादादयश्च नाशितम् ।
 स तद्दद्याद्विभवाश्च रक्षितादशमांशभाक् ॥ २६३ ॥
 • अर्घप्रक्षेपणादिभ्यं भागं शुल्कं नृपो हरेत् ।
 व्यासिद्धं राजयोग्यश्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ २६४ ॥
 मिथ्या वदन् परीमाणं शुल्कस्यानादपासरन् ।
 टापस्त्वष्टगुणं यद्य सवराजक्षयविक्रयी ॥ २६५ ॥
 तरिकः स्थलजं शुल्कं गृह्णन् दाप्यः पणान् दग ।
 ग्राह्यप्रातिवेश्यानामितदेवानिमन्त्रणे ॥ २६६ ॥
 देगान्तरगते प्रेते द्रव्यं दायादवाश्रयाः ।
 ज्ञातयो वा हरेयुस्तदागतास्तैर्विना नृपः ॥ २६७ ॥
 लिङ्गं त्वजियुर्निर्लाभमगस्तोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराज्यात ऋत्विक् कर्षककर्मिणाम् ॥ २६८ ॥

इति सभायसमुत्थानम् ॥

- पादकैर्गृह्यते पीरो लोमेष्वप्यपदेन वा ।
 पूर्वकर्मोपराधी च तथा चाश्वत्थामक ॥ २६९ ॥
 अन्येऽपि गृह्या याघ्रा शान्तिनामादिनिर्णयैः ।
 दूतमोपानसन्नाय शुष्कभिद्यमुष्मन्तरा ॥ २७० ॥

परद्रव्यगृहाणाञ्च प्रच्छन्ना गूढचारिणः ।
 निराया व्यववन्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ २७१ ॥
 गृहीतः शङ्कया चौर्येण नात्मानं चेद्विशोधयेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ २७२ ॥
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्विविधैर्बन्धैः ।
 सचिह्नं ब्राह्मणं कृत्वा स्वराष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ २७३ ॥
 घातितोऽपहृते दोषो ग्रामभक्त्युरनिर्गते ।
 विधीतभक्त्युस्तु पश्चि चोरोद्धर्त्त रवीतके ॥ २७४ ॥
 स्वसीम्नि दद्याद् भामस्तु पदं वा यत्र गच्छति ।
 पञ्चग्रामी वह्निःक्रोशादयस्याम्ययवा पुनः ॥ २७५ ॥
 बन्दिग्राहांस्तथा वाजिकुञ्जराणाञ्च हारिणः ।
 प्रसह्यघातिनयैव शूलमारोपयेन्नरान् ॥ २७६ ॥
 उत्क्षेपकमग्निभेदौ करसन्दंशहीनकौ ।
 कार्येण द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ॥ २७७ ॥
 सुद्रमध्यमहा द्रव्यहरणे सारतीदमः ।
 देशकालवयःशक्तिं संचिन्त्य दण्डकर्मणि ॥ २७८ ॥
 भक्तायकाशान्युदकमन्त्रोपकरणवयान् ।
 दत्त्वा चौरस्य हस्तुर्वा जानतो दम उत्तमः ॥ २७९ ॥
 शस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः ।
 उत्तमो याऽधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रमापणे ॥ २८० ॥
 विप्रदुष्टां कृत्स्नश्चैव पुरुषस्त्रीमगर्भिणीम् ।
 चेतुर्भेदकरीक्षाप्सु गिनां बद्धा प्रवेशयेत् २८१ ॥
 विषाग्निदां पतिगुरुनिजापत्यप्रमापिणीम् ।
 विकर्णकरनाभौर्धौ कृत्वा भोभिः प्रमापयेत् ॥ २८२ ॥

• अविज्ञातहतस्याशु कान्हं सुतबान्धवा ।

प्रष्टव्या योपितयाम्य परपुंसि रताः पृथक् ॥ २८३ ॥

स्त्रीद्रव्यवृत्तिकामो वा केन वायं गतः सह ।

मृत्युदेशसमासन्नं पृच्छेद्वापि जनं शनेः ॥ २८४ ॥

घेववेषमवनश्रामविधीतखलदाहकाः ।

राजपत्न्यभिगामो च दग्धप्रासु कटाग्निना ॥ २८५ ॥

इति स्तेयप्रकरणम् ॥

पुमान् संग्रहणे याज्ञः केशोकेषि परस्त्रियाः ।

• सद्यो वा कामजैश्चिह्ने प्रतिपत्तौ द्वयोक्तया ॥ २८६ ॥

नीवीस्तनप्रावरणसक्धिकेगाभिमर्शनम् ।

आदेशकालसंभाषं सदैकस्थानमेव च ॥ २८७ ॥

स्त्रीनिषेधे शतं दद्याद्विगतन्तु दमं पुमान् ।

प्रतिषेधे द्वयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ॥ २८८ ॥

स्वजातायुत्तमो दण्ड आनुलोम्ये तु मध्यमः ।

प्रातिलोम्ये बधः पुंसः स्त्रीणां नासादिकर्त्तनम् ॥ २८९ ॥

अलङ्घ्यतां हरन् कन्यामुत्तमस्वन्वथाधमम् ।

दण्डं दद्यात् सवर्णासु प्रातिलोम्ये बधः स्मृतः ॥ २९० ॥

सकामास्वनुलोमासु न दीपस्वन्वथा दमः ।

द्रूपणे तु करच्छेद उत्तमायां बधस्तथा ॥ २९१ ॥

शतं स्त्रीद्रूपणे दद्याद् द्वे तु मिथ्याभिग्रंशने ।

पशून् गच्छन् शतं दाप्यो हीनां स्त्रीं गापु मध्यमम् ॥ २९२ ॥

अवस्रवासु दासीषु मुजिष्यासु तथैव च ।

गम्यास्वपि पुमान् दाप्यः पश्यायत् पणिकं दमम् ॥ २९३ ॥

प्रसह्य दास्यभिगमे दण्डो दशपणः स्मृतः ।

बहूनां यद्यकामासौ चतुर्विंशतिकः पृथक् ॥ २८४ ॥
 गृहीतवेतना वेश्या नेच्छन्ती द्विगुणं वहेत् ।
 अगृहीते समं दाप्य पुमानप्येवमेव च ॥ २८५ ॥
 अयोनी गच्छतो योषां पुरुषं वापि मोहन्तः ।
 चतुर्विंशतिको दण्डस्तथा प्रव्रजितागमे ॥ २८६ ॥
 अन्याभिगमने त्वङ्गं कुबन्धेन प्रयासयेत् ।
 शूद्रस्तथान्य एव स्यादन्त्यस्यार्थागमे बधुः ॥ २८७ ॥
 इति स्त्रीसंग्रहप्रकरणम् ॥

उक्तं दाप्यधिकं वापि लिखेद् यो राजशासनम् ।
 पारदारिकचोर वा सुचरितो दण्ड उत्तमः ॥ २८८ ॥
 अभक्ष्येण द्विजं दूयन् दण्ड उत्तमसाहसम् ।
 क्षत्रियं मध्यमं वैश्यं प्रथमं शूद्रमदं कम् ॥ २८९ ॥
 कूटस्वर्णवावहारी निमासस्य च विक्रयी ।
 त्र्यङ्गहीनस्तु कर्त्तव्यो दाप्योत्तमसाहसम् ॥ २९० ॥
 चतुष्पादकृतो दोषो नापैहीति प्रजल्पत ।
 काष्ठलोद्रेषु पापाण्यवाहुषु प्लुतस्तथा ॥ २९१ ॥
 चिद्वनमेतन् यानेन तथा भग्नयुगादिना ।
 पश्चाद्वैशापसरता हिंसने भ्याम्यदोषभाक् ॥ २९२ ॥
 यत्नो ह्यत्र मोक्षयन् म्यामी दंष्ट्रिणा मुक्त्रिणां तथा ।
 प्रथमं साहसं दद्याद्विक्रुटे द्विगुणं ततः ॥ २९३ ॥
 जारं चौरित्वमिव दन् दाप्य पञ्चगतं दमम् ।
 उपनीयधनं मुक्षन्तदेवाटगुणीकृतम् ॥ २९४ ॥
 राज्ञोऽनिष्टप्रयाहारं तस्यैवाक्रोशककारिणम् ।

तन्मन्त्रस्य च भेत्तार जिह्वां छित्त्वा प्रवासयेत् ॥ १०५ ॥
 मृताङ्गलग्नविक्रोतुर्गुरोस्माडयितुस्तथा ।
 राजयानासनारोढुर्दृष्ट्वा उत्तमसाहस ॥ १०६ ॥
 द्विनेत्रभेदिनो राजद्विष्टादेयकृतस्तथा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रसं जीवतोऽष्टयतो दम ॥ १०७ ॥
 दुर्दृष्टास्तु पुनर्दृष्ट्वा वारवहारान्नृपेण तु ।
 सृभ्या सजयिनो दण्ड्या विवादाद्विगुण दमम् ॥ १०८ ॥
 यो मन्येताजितोऽस्तीति न्यायेनापि पराजित ।
 तमायान्तं पुनर्जित्वा दापयेद्विगुण दमम् ॥ १०९ ॥
 राज्ञाऽन्यायेन यो दण्डो गृहीतोवरुणाय तम ।
 निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्य स्त्रयं त्रिंशद्गुणोक्ततम ॥ ११० ॥
 ॥ इति श्रीयाज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

जनद्विषर्षं निखनेन कुर्यादुदकं ततः ।
 आश्मयानादनुव्रज्य इतरो ज्ञातिभिर्हृत ॥ १ ॥
 यमस्तु यमो गाथा जपद्विलौकिकाग्निना ।
 स दग्धवत् उपेतये दाहिताग्न्याहृतार्थयेत् ॥ २ ॥
 सप्तमाहशमाहापि ज्ञातयोऽभ्युपयन्त्यप ।
 अपन शोशुचदधमनेन पितृदिङ्मुखा ॥ ३ ॥
 एव मातामहाचार्यप्रेतानामुदकक्रिया ।
 कामोदकं सखिप्रतापस्त्रीतश्चशुर्त्विजाम् ॥ ४ ॥
 सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदकं नामगोत्रेण वाग्यता ।
 न ब्रह्मचारिण कुर्यादुदकं पतितास्तथा ॥ ५ ॥
 पापण्ड्यनाश्रिता स्तेना भर्तृघ्न्य कामगादिका ।

सुराप्य आत्मत्यागिन्यो नाशौचोदकभाजनाः ॥ ६ ॥
 कृतोदकान् संसृतीर्णान् मुदुशादनसंस्थितान् ।
 स्नातानपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः ॥ ७ ॥
 मानुष्ये कदलीकम्बुनिःसारं सारमांगुणम् ।
 यः करोति स संमृद्धो जलबुद्बुदसन्निभे ॥ ८ ॥
 पञ्चधा सम्भृतः कायो यदि पञ्चत्रमागतः ।
 कर्मभिः स्वशरीरोत्प्रेक्ष्य का परिवेदना ॥ ९ ॥
 गन्तौ वसुमती नाशमुदधिर्देवतानि च ।
 केनप्रव्यः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ १० ॥
 ह्येषान्ध बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो मुहूर्त्ते यतोऽवयः ।
 अतो न रोदितव्यन्तु क्रियाः कार्याः स्वशक्तितः ॥ ११ ॥
 इति संश्रुत्य गच्छेयुर्गृहं बालपुरःसराः ।
 विदश्य निम्बपत्राणि नियताहारि वेश्मनः ॥ १२ ॥
 आचम्याग्न्यादिसत्तिचं गोमयं गौरसर्पपान् ।
 प्रविशेयुः समालभ्य दक्षाश्मनि पदं शनैः ॥ १३ ॥
 प्रवेशनादिकं कर्म प्रेतसंस्मर्शनामपि ।
 दृष्ट्वा तत्तृचणाच्छूदिं प्ररिषां स्नानसंयमात् ॥ १४ ॥
 आचार्यपितृपाध्यायानिहं त्यापि व्रती व्रती ।
 सकटाक्षं नवाश्रीयाश्च तैः सह संयमेत् ॥ १५ ॥
 क्रीतलब्धाशना भूमौ सपेयुषो पृथक् पृथक् ।
 विष्ण्वश्चाहुता देवं प्रेतायान्नं दिनमयम् ॥ १६ ॥
 जलमेकाहमाकाशे स्थाप्य चीरञ्च मृण्मये ।
 प्रेतानोपासनाः कार्याः क्रियाय नृतिदर्शनात् ॥ १७ ॥
 तिराचं दयराजं वा प्रावमाशोषमुच्यते ।

१. जनद्विवर्गमुभयोः सूतकं मातुरेव हि ॥ १८ ॥
 पित्रोश्च सूतकं मातुलदसृग्दर्शनाद् ध्रुवम् ।
 तदहर्न प्रदूषेत पूर्वेषां जन्मकारणात् ॥ १९ ॥
 अन्तरा, जन्ममरणे शेषाह्वाभिर्विशुद्धयति ।
 गर्भस्त्रावे मांसतुल्यानिशाः शुद्धेऽस्य कारणम् ॥ २० ॥
 हतानां नृपगोविप्रै रन्वक्षन्मघातिनाम् ।
 प्रोषिते कालमेव, स्यात् पूर्णं दत्तोदकं शुचि, ॥ २१ ॥
 क्षयस्य हादग्राहानि विमं पञ्चदशैव तु ।
 त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदर्धं न्यायवर्तिनः ॥ २२ ॥
 आदन्तजन्मनः सद्य आचूडात्रे शिकी क्षृता ।
 विराजमाव्रता देशादशराजमतः परम् ॥ २३ ॥
 अहस्वदत्तकन्यासु बालेषु च विगोधनम् ।
 शुर्वन्तेवास्यनूचानमातुलगोत्रियेषु च ॥ २४ ॥
 अनोरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतासु च ।
 निवासराजनि प्रेते तदहं पक्षिकारणम् ॥ २५ ॥
 ब्राह्मणेनानुगन्तव्यो न शूद्रो न द्विजः क्षत्रित् ।
 अनुगम्यान्मसि स्नात्वा सृष्ट्वाग्निं घृताभुक् शुचि ॥ २६ ॥
 महीपतीनां नाशोऽय उतानां विदुरता तथा ।
 गोव्राह्मणार्थं संग्रामे यस्य चेच्छति भूमिपः ॥ २७ ॥
 अतित्रां, दीवितानाञ्च यज्ञियं कर्म कुर्वताम् ।
 सन्निवृत्तिवद्वाचारिदायवद्वाविदां तद्वा ॥ २८ ॥
 दाने विवाहे यज्ञे च सगामे देशविप्रवे ।
 आपत्यापि च कटायां सद्यः शौचं विधीयते ॥ २९ ॥
 उदक्यां शौचिभिः स्नायात् संस्पृष्टोऽप्यस्येत् ।

अश्लिष्टानि जपेच्चैव सावित्रीं मनसा सकृत् ॥१०॥
 कान्तोऽग्निः कर्म सृष्टायुमनोज्ञानं तपो जलम् ।
 पद्मात्तापो निराहारः सर्वेऽमी शुद्धिहेतवः ॥ ११ ॥
 अकार्यकारिणां दानं वेगो नद्यासुं शुद्धितत् ।
 गोघ्नस्य सृष्ट तोयस्य सन्धासो वै द्विजकुलम् ॥१२॥
 तपोवेदविदां क्षान्तिर्विदूषां वर्षांशो जलम् ।
 जपः प्रच्छन्नपापानां मनसः सत्यमुच्यते ॥ १३ ॥
 भूतात्मनस्तपो विद्ये बुद्धेर्ज्ञानं विशोधनम् ।
 क्षेत्रज्ञस्थित्वरज्ञानादिशुद्धिं परमा मता ॥ १४ ॥
 इत्यथौचप्रकरणम् ॥

क्षान्तिं कर्मणा जीवेद्दिशा वाप्यापदि द्विजैः ।
 निज्जीर्य तामवात्मानं पावधित्वा न्यसेत् पथि ॥१५॥
 फलोपलक्षीमसोममनुष्यापूपवीरुध ।
 तिलौदनरसक्षारान् दधि क्षीरं घृतं जलम् ॥ १६ ॥
 शस्तासर्वमधूर्च्छिष्टमधस्ताद्याय बर्हिषः ।
 सृष्टन्मृगपुष्पकुतपकेशतनुविपक्षिती ॥ १७ ॥
 कौशेयनीललवणमांसैकशफसोरुक्षान् ।
 शाकाद्रीपधिपिण्याकपणगन्धान्तघैव च ॥ १८ ॥
 वैश्यहृत्त्वापि जीवन्नो विक्रीणीत दाढाचन ।
 धर्मार्थं विक्रयं नैवाग्निनाध्याग्येन तत्समाः ॥ १९ ॥
 साक्षान्नवणमांसानि पतनीयानि विक्रये ।
 पयोदधि च मदाश्च हीनवर्णकराणि च ॥ २० ॥
 आपहतं सम्प्रगृह्णन् भुञ्जानो वा यतस्ततः ।

न लिप्येतेनसा विप्रोज्ज्वलनार्कसमी हि सः ॥ ४१ ॥

हृषिः शिल्पः भृतिर्विद्या कुसौदं शकटं गिरिः ।

शेवाऽनूपं नृपो भैक्षमापत्तौ जीवनानि तु ॥ ४२ ॥

वुभुक्षितस्त्रहं स्थित्वा धान्यमन्नाह्नाहरेत् ।

प्रतिगृह्य तंदाख्येयमभियुक्तेन धर्मतः ॥ ४३ ॥

तस्य वृत्तां कुलं श्रीमं श्रुतमध्ययनं तपः ।

ज्ञात्वा राजा कुटुम्बश्च धर्म्यां वृत्तिं प्रकल्पयेत् ॥ ४४ ॥

इत्यापहर्म्मप्रकरणम् ॥

—/—

सुतविन्ध्यस्तपद्वीकक्षया वानुगतौ वनम् ।

वानप्रस्थो ब्रह्मचारी सारिन् सोपासनी व्रजेत् ॥ ४५ ॥

अफाशकृष्टे नार्म्येयं पिष्टदेवातिथीं लघा ।

मृत्यास्तु तर्पयेत् अश्वजटालोमभृदात्मवान् ॥ ४६ ॥

अङ्गो मासस्य पक्षां वा तथा संवत्सरस्य वा ।

अर्घ्यस्य सञ्चयं कुर्यात् कृतमाश्वयुजे त्यजेत् ॥ ४७ ॥

दान्तस्त्रिपवणस्त्राथी निवृत्तश्च प्रतिग्रहात् ।

स्वाध्यायवान् दान्श्रीलः सर्वसत्त्वहिते रतः ॥ ४८ ॥

दन्तो लूखनिकः कालपक्वागी वाऽश्मकुट्टकः ।

श्रोतं श्राव्यं फलश्रेष्ठेः कर्म कुर्यात् क्रियान्तथा ॥ ४९ ॥

चान्द्रांगणैर्नयेत्कालं कृच्छ्रैर्वा वर्त्तयेत्सदा ।

पक्षे गते वाप्यग्रीयान्मासे वाऽहनि या गते ॥ ५० ॥

म्यप्यादभूमी पृथीरामौ दिवा संप्रपदैर्नयेत् ।

म्यानासनविहारैर्वा योगाभ्यामेन वा तथा ॥ ५१ ॥

प्रीमे पश्चाग्निमध्यम्यौ वर्षासु स्युःस्थिते गयः ।

आर्द्रवासास्तु हेमन्ते यत्तथा वापि तपस्यरेत् ॥५२॥
 यः कण्टकैर्वितुदति चन्दनैर्यय लिम्पति ।
 अक्षुक्षोऽपरितुष्टय समस्तस्य च तस्य च ॥ ५३ ॥
 भग्नौन् वापरात्मसात् कृत्वा हृद्यावासी मिताशनः ।
 धानप्रस्थमृहेष्वेव यात्रार्थं भैक्षमाचरेत् ॥ ५४ ॥
 ग्रामादाहृत्य वा आसानष्टौ भुञ्जीत वाग्यतः ।
 वायुभक्षः प्रागुदीचीं गच्छेदावर्णसंचयात् ॥ ५५ ॥
 इति वानप्रस्थप्रकरणम् ॥

धनादृग्गृहाहा कृत्वेष्टिं सार्ववेदसदधिषाम् ।
 प्राजापत्यां तदन्ते तानग्नीनारोप्य चात्मनि ॥५६॥
 अधीतवेदो जपकृत् पुत्रवानश्वदोऽग्निमान् ।
 यत्तथा च यज्ञकर्मोच्चे मनः कुर्यात्तु नान्यथा ॥५६॥
 सर्वभूतहितः शान्तप्रिदण्डी सकमण्डलुः ।
 एकारामः परिग्रज्य भिक्षार्थी ग्राममाश्रयेत् ॥५७॥
 अप्रमत्तचरैश्चैव सायाह्ने नाभिलक्षितः ।
 रहिते भिक्षुकैर्पामे यात्रामात्मलोत्पुः ॥ ५८ ॥
 यति पात्राणि मृहेषु दावर्लावुमयानि च ।
 सन्निलै रुद्धिरेतेषां गोवालैयावधर्पणात् ॥ ६० ॥
 सन्निरुध्येन्द्रियग्रामं रागद्वेषौ विहाय च ।
 भयं हृत्वा च भूतानाममृती भवति दिज् ॥ ६१ ॥
 कर्त्तव्याश्रयं गृह्णितुं भिक्षुकेण विशेषतः ।
 प्राज्ञोत्पत्तिनिमित्तत्वात् स्वातन्त्र्यकरणाय च ॥६२॥
 अवेक्ष्यागर्भवासाय कर्मजा गतयस्तथा ।

आधयो व्याधयः क्लेशा जरारूपविपर्ययाः ॥ ६२ ॥

भवो जातिसहस्रेषु प्रिया प्रियविपर्ययः ।

ध्यानयोगेन सम्पश्येत् सूक्ष्म आत्मात्मनि स्थितः ॥ ६३ ॥

नृश्वसः कारणं धर्मं क्रियमाणो भवेद्वि स ।

अती यदरत्ननोऽपथ्यं परस्य न तदाचरेत् ॥ ६४ ॥

सत्यं मस्तेयमक्रोधोऽहोः शौचं धीर्धृतिर्दमः ।

संयतेन्द्रियता विद्या धर्मः सर्व उदाहृतः ॥ ६५ ॥

इति यतिप्रकरणम् ॥

निःसरन्ति यथा लोहपिण्डात्तस्मात् स्फुलिङ्गकाः ।

सकाशादात्मनस्तद्वदात्मानं प्रभवन्ति हि ॥ ६६ ॥

तवात्मा हि स्वयं किञ्चित् कर्म किञ्चित् स्वभावतः ।

करोति किञ्चिदभ्यासाद्यन्माधर्मोभयात्मकम् ॥ ६७ ॥

निमित्तमक्षरः कर्त्ता बीजा मन्त्रा गुणो वशी ।

अज शरीरग्रहणात् स जात इति कीर्त्यते ॥ ६८ ॥

सर्गादौ स यथाकाशं वायुं व्योतिर्जलं महीम् ।

सृजत्येजीव्यगुणांस्तथादत्ते भवत्यपि ॥ ६९ ॥

आहुत्याप्रायते सूर्यस्तस्माद्वह्निर्यौपधिः ।

तद्वत् समरूपेण शुक्लत्वमुपनच्छति ॥ ७० ॥

श्लोष्ठं मयोसु सयोगे विशुद्धे यत्कशीणिते ।

पञ्चधातुं व्ययं पष्ठ आदत्ते युगपत् प्रभुः ॥ ७१ ॥

इन्द्रियाणि मनः प्राणो ज्ञानमार्गं मर्मं धृतिः ।

धारणा प्रेरणा दुःखमिच्छाहंकार एव च ॥ ७२ ॥

प्रयत्न आकृतिर्वर्ण चरदे सो भवामयो ।

तस्यैतदात्मजं सर्वमनादेरादिमिच्छत ॥ ७४ ॥
 प्रथमे मासि सक्तेदमूतो धातुविमूर्च्छितः ।
 मास्यवुद द्वितीये तु तृतीयेऽङ्गेन्द्रियैर्युतः ॥ ७५ ॥
 आकाशास्त्राद्यव्यं सौक्ष्म्यं शब्दं श्रोत्रं घ्राणादिकम् ।
 वायोस्तु स्पर्शनं चेष्टां धूहनं रीक्ष्यमेव च ॥ ७६ ॥
 पित्तास्तु दर्शनं पक्तिमोष्णं रूपं प्रकाशिताम् ।
 रसास्तु रसनं शैत्यं स्नेहं क्लेदं समार्द्धवम् ॥ ७७ ॥
 भूमेर्गन्धं तथा घ्राणं गौरव मूर्त्तिमेव च ।
 आत्मा गृह्णात्यजः सर्वं तृतीये सन्दते ततः ॥ ७८ ॥
 दोहदस्याप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ।
 वेरूपं मरणं वापि तस्मात् कार्यं प्रियं स्त्रिया ॥ ७९ ॥
 स्यैर्यं चतुर्थे त्वद्गानां पञ्चमे शोणितोद्भवः ।
 षष्ठे बलस्य वर्णस्य नखरोम्भाश्च सम्भव ॥ ८० ॥
 मनस्यैतन्ययुक्तोऽसौ नाडीश्चायुशिरायुतः ।
 सप्तमे चाष्टमे चैव त्वदमासस्युतिमानपि ॥ ८१ ॥
 पुनर्द्वात्रिंशं पुनर्गर्भमोजस्तस्य प्रधावति ।
 अष्टमे मास्यतो गर्भो ज्ञातः प्राणैर्वियुज्यते ॥ ८२ ॥
 नवमे दशमे वापि प्रबलैः सुतिमारुतैः ।
 नि सार्यते वाण इव यन्त्रच्छिद्रेण सञ्चर ॥ ८३ ॥
 तस्य वोढा शरीराणि षट्त्वचो धारयन्ति च ।
 षडङ्गानि तथास्त्राश्च महं पट्यां शतलयम् ॥ ८४ ॥
 स्थानैः संह चतुःषष्टिर्दन्तावै विगतिर्नखाः ।
 पाणिपादशलाकाश्च तासां स्थानचतुष्टयम् ॥ ८५ ॥
 पद्महस्तीनां हे पाण्ड्याङ्गुल्यङ्गेषु च चतुष्टयम् ।

चत्वार्यरत्निकास्त्रीनि जङ्घयोस्तावदेव तु ॥ ८६ ॥
 द्वे द्वे जानुकपोलोरुफलकांससमुद्भवे ।
 अश्वतालूपके श्रीणीफलके च विनिर्दिशेत् ॥ ८७ ॥
 भगास्त्रिकं तथा षष्ठे चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
 घ्रीवा पञ्चदशास्त्रिं स्यात्तत्रैकैकं तथा हनुः ॥ ८८ ॥
 तन्मूले द्वे ललाटाक्षिगण्डे नासा घनास्थिका ।
 पार्श्वकास्यालकैः सार्धमर्बुदैश्च द्विसप्ततिः ॥ ८९ ॥
 द्वौ शङ्खौ कपालानि चत्वारि शिरसस्तथा ।
 उरः सप्तदशास्त्रीनि पुरुषस्यास्त्रिसंग्रह ॥ ९० ॥
 गन्धरूपरसस्पर्शशब्दाश्च विषया स्मृताः ।
 नासिका लोचने जिह्वा त्वक् श्रोत्र चेन्द्रियाणि च ॥ ९१ ॥
 हस्तौ पायुरुपस्थश्च वाक्पादौ चेति पञ्च वै ।
 कर्मेन्द्रियाणि जानीयात्मानस्यैवोभयात्मकम् ॥ ९२ ॥
 नाभिरोजोगुदं शुकं शोणितं शङ्खौ तथा ।
 मूर्ध्वासकण्ठहृदयं प्राणस्थायतनानि तु ॥ ९३ ॥
 यपावसावहननं नाभिः क्लोमयकृतं जिह्वा ।
 क्षुद्रान्त्रं वक्त्रौ वस्त्रिः पुरीषाधानमेव च ॥ ९४ ॥
 ग्रामाशयोऽथ हृदयं स्थूलान्त्रं गुदमेव च ।
 उदरश्च गुदौ कौष्ठ्यौ विस्सारोऽयमुदाहृत ॥ ९५ ॥
 कनीनिके चाक्षिकूटे श्यङ्कुली कर्णपत्रको ।
 फणीं शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टाबोष्ठौ ककुन्दरे ॥ ९६ ॥
 वह्ण्यौ हृषण्यौ वृक्कौ श्लेष्मसङ्घातजौ शूनी ।
 उपजिह्वा म्फिची बाह्व जङ्घोरुषु च पिच्छिका ॥ ९७ ॥
 तालूदरं वज्रि शीर्षं चिवुके गलशङ्खिके ।

अवटये वनेतानि स्थानान्यत्र शरीरके ॥ ८८ ॥
 अक्षिकर्णचतुष्कश्च पद्मस्तम्भद्वयानि च ।
 नवच्छिद्राणि तान्येव प्राणस्यायतनानि तु ॥ ८९ ॥
 गिराः शतानि सप्तैव नवच्छायुशतानि च ।
 धमनीनां शते द्वे च पेशीं पञ्चशतानि च ॥ ९० ॥
 एकोनविंशत्तन्त्राणि तथा नवशतानि च ।
 पट्पञ्चाशच्च जानीत गिरा धमनिसंज्ञिताः ॥ ९१ ॥
 तयोक्तवान् विज्ञेयाः श्लेष्मकेशाः शरीरिणाम् ।
 सप्तोत्तरं मर्मशतं द्वे च सन्धिशते तथा ॥ ९२ ॥
 रोम्णां कोटयश्च पञ्चाशच्चतस्रः कोट्य एव च ।
 सप्तपट्टिस्तथा लक्षाः सार्द्धाः स्नेहायनैः सह ॥ ९३ ॥
 वायवौर्ध्वैर्विगच्छन्ते विभक्ताः परमाणवः ।
 यद्यप्येकोऽगुवेदैषां भावानाञ्चैव संस्थितिम् ॥ ९४ ॥
 रसस्य नव विज्ञेया जलस्याञ्चतस्रो दश ।
 सप्तैव तु पुरीषस्य रक्तस्याष्टौ प्रकीर्त्तिताः ॥ ९५ ॥
 षट्श्लेष्मा पञ्च पित्तञ्च चत्वारो मूलमेव च ।
 वसाक्त्रयो द्वौ तु मेदीमज्जैक्तीऽर्धन्तु मस्तके ॥ ९६ ॥
 श्लेष्मोक्तसस्तावदेव रेतसस्तावदेव तु ।
 इत्येतदस्थिरं वर्षं यस्य मोक्षाय कृत्यसौ ॥ ९७ ॥
 दासप्ततिसहस्राणि हृदयादभिनि स्मृतां ।
 हितरहितरुनामनाद्यस्त्रासां मध्ये शशिप्रभम् ॥ ९८ ॥
 मण्डलं तस्य मध्यस्थ आत्मा दीप इवावृणः ।
 स 'जि यस्तु' विदित्वेह पुनरायतने न तु ॥ ९९ ॥
 जीवं चारण्यकमहं यदादित्वादवाप्तवान् ।

योगशास्त्रं मयोक्तं ज्ञेयं योगमभीप्सता ॥ १० ॥

नेनन्यविषयं कृत्वा मनोबुद्धिश्चतीन्द्रियम् ।

ध्येय आत्मा स्थितो योऽसी हृदये दीपवत् प्रभु ॥ ११ ॥

यथात्रिधानेन पठन् सामगायमविष्णुतम् ।

साधधानस्तदभ्यासात् पर ब्रह्माधिगच्छति ॥ १२ ॥

अपरास्तत्तमुष्णोपमं मद्रक प्रकरीन्तथा ।

श्रीवैष्णव सरोविन्दुसुत्तरं गीतकानि च ॥ १३ ॥

ऋमाथापाणिकादक्षविहितान्नह्यगीतिका ।

ज्ञेयमेतत्तदभ्यासकरणाभ्योक्षसञ्चितम् ॥ १४ ॥

वीणावादनतत्त्वज्ञ श्रुतिजातिदिशारदः ।

तालज्ञथाप्रयांसेन मोक्षमार्गं नियच्छति ॥ १५ ॥

गीतज्ञो यदिगीतेन नाप्नोति परम पदम् ।

रुद्रस्यामुचरो भूत्वा तेनैव सह मोदते ॥ १६ ॥

अनादिरात्मा कथितस्तस्यादितु शरीरकम् ।

आत्मनश्च जगत् सर्वं जगतयात्मसम्भवं ॥ १७ ॥

प्रकथमेतद्विमुञ्चाम सदेवासुरमानवम् ।

जगदुद्भूतमात्मा च कथं तस्मिन् वदस्व न ॥ १८ ॥

उमोहजानमपाम्येह पुरुषो दृश्यते हि यः ।

सहस्रकरपद्मेन सूर्य्यपर्वा सहस्रक ॥ १९ ॥

न आत्मा चैव यज्ञश्च विश्वरूप प्रजापति ।

विराज मोऽश्वरूपेण यज्ञत्वमुपगच्छति ॥ २० ॥

यो द्रव्यदेवतात्वागमन्भूतो यम उच्यते ।

देवान् भुङ्क्तेऽपि स यमो यज्ञगान फलेन च ॥ २१ ॥

सयोग्य वागुना मोम नीयते यस्मिन्निशात ।

ऋग्यजुःसामविहितं सौरं धामोष्णीयते ॥ १२४ ॥
 स्वमण्डनादसौ सूर्यः सृजत्यमृतमुत्तमम् ।
 यज्जम्भ सर्वभूतानामशनानयनात्मनाम् ॥ १२५ ॥
 तस्मादद्यात् पुनर्यज्ञः पुनरम् पुनः क्रतुः ।
 एवमेतदनाद्यन्तं चक्रं सम्परिवसते ॥ १२६ ॥
 अगादिरात्मा सन्भूतिरिष्यते नाम्नात्मानः ।
 समवायी तु पुरुषो मोहेच्छाहोषकर्मजः ॥ १२७ ॥
 सहस्रात्मा मया यो य आदिदेव उदाहृतः ।
 मुखबाह्वरूपत्वां स्युस्तस्य वर्णा यथाक्रम ॥ १२८ ॥
 पृथिवी पादतस्तस्य गिरिषो शौरजायत ।
 नद्याः प्राणादिशः श्रोत्रात् सर्गाद्वायुर्मुखाच्छिखी ॥ १२९ ॥
 मनसश्चन्द्रमा जातयक्षुषश्च दिवाकरः ।
 जघनादन्तरीक्षश्च जगत् सचराचरम् ॥ १३० ॥
 प्रयक्षेव स कथं ब्रह्मन् पापयोनिषु जायते ।
 ईश्वरः स कथं भावेरतिष्ठैः संप्रयुज्यते ॥ १३१ ॥
 करणैरन्वितस्यापि पूर्वज्ञानं कथञ्चन ।
 वेत्ति सर्वगतां कस्मात् सर्वज्ञोऽपि न वेदनाम् ॥ १३२ ॥
 उग्रन्यपक्षिस्थावरतां मनीषाकायकर्मजैः ।
 दीपैः प्रयाति जीवोग्यं भव योनिशतेषु च ॥ १३३ ॥
 अनन्ताश्च यथाभावाः शरीरेषु शरीरिणाम् ।
 रूपाण्यपि तथेवेह सर्वयोनिषु देहिनाम् ॥ १३४ ॥
 विपाक कर्मणां प्रेत्य केपाश्चिदिह जायते ।
 इह चामुत्र वैकेपां भावस्तत्र प्रयोजनम् ॥ १३५ ॥
 परद्रव्याण्यभिधायं रुधा निष्ठानि विस्तयन् ।

वितथाभिनिवेगी च जायन्तेऽन्यासु योनिषु ॥ १३४ ॥
 ऐरुपोऽनृतवादी च पिशुन पुरुषस्तथा ।
 अनिवद प्रलापी च मृगपक्षिषु जायते ॥ १३५ ॥
 अदंतादानं निरतं परदारोपमेवक ।
 हिसकयाविधानेन स्थावरेष्वभिजायते ॥ १३६ ॥
 आत्मज्ञ शीघवान् दान्तकपस्वी विजितेन्द्रिय ।
 धर्मज्ञद्वेदविद्यावित् सात्त्विको देवयोनिषु ॥ १३७ ॥
 असत्काररतोऽभीरआरम्भी विषयी च य ।
 स राजगोमनुष्येषु मृतोजन्माधिगच्छति ॥ १३८ ॥
 मिद्रालु क्रूरकृम्युन्मत्तात्तिकोयाचकस्तथा ।
 प्रमादवान् भिषक्तोभवेत्तिय्यश्च तामस ॥ १३९ ॥
 रजसा तमसा चैव समाविष्टोऽभ्यस्यिह ।
 भावैरनिष्टैः संयुक्तं ससारं प्रतिपद्यते ॥ १४० ॥
 मलिनोऽहि यथादर्शोरूपासीकस्य न क्षम ।
 तथाऽविपक्षकरण आत्मा ज्ञानस्य न क्षम ॥ १४१ ॥
 कटिर्दारी यथाऽपक्वे मधुरं सन् रसोऽपि न ॥
 प्राप्यते ह्यात्मनि तथा नापक्षकारणे क्षता ॥ ४२ ॥
 सर्वथाया निजे देहे देहो विन्दति वेदनाम् ।
 योगी मुक्तश्च सर्वथां यो नचाप्नोति वेदनाम् ॥ १४३ ॥
 आकाशमेकं हि यथा घटादिषु पृथग्भवेत् ।
 तथाऽमेकोऽप्यनेकस्य अलाघारिर्विश्रामान् ॥ १४४ ॥
 मद्यस्त्रानिस्तृणैर्जासि जलं भुञ्जेति घातः ।
 इमे लोका एव आत्मा तज्ज्ञातुं स चराचरम् ॥ १४५ ॥
 गृह्णन्त्यसंयोगात् कुम्भकारी यथा घटम् ।

करोति दृणमृत्काष्ठैर्गृहं वा गृहकारक ॥ १४६ ॥
 हेममात्रमुपादय रूपं वा हेमकारक ।
 निजलालासमायोगात् कोय वा कोशकारक ॥ १४७ ॥
 कारणान्येवमादाय तासु तास्त्रिह यैर्निपु ।
 सृजत्यात्मानमात्मा च सम्भूय करणानि च ॥ १४८ ॥
 महाभूतानि सत्यानि यथात्मापि तथैव हि ।
 कोऽन्यथैकेन नेत्रेण दृष्टमन्येन पश्यति ॥ १४९ ॥
 वाच वा को विजानाति पुन सञ्चत्य सञ्चताम् ।
 अतीतार्थमृति कस्य को वा स्वप्नस्य कारक ॥ १५० ॥
 जातिरूपवयोवृत्तिविद्यादिभिरहङ्गतः ।
 शब्दादिविषयोदयोग कर्मणा मनसा गिरा ॥ १५१ ॥
 स सन्दिग्धमति कर्मफलमस्ति न वेति वा ।
 विभुत सिद्धमात्मानमसिद्धोऽपि हि मन्यते ॥ १५२ ॥
 मम दारा सुतामात्या अहमेवामिति स्थिति ।
 हिताहितेषु भावेषु विपरीतमति सदा ॥ १५३ ॥
 ज्ञेयज्ञे प्रकृतौ चैव विकारे वाऽविशेषवान् ।
 अनाशकानलापातजलप्रपतनोद्यमौ ॥ १५४ ॥
 एव वृत्तोऽविनीतात्मा वितथाभिनिवेशवान् ।
 कर्मणा हे पमोहाभ्यामिच्छया चैव बध्यते ॥ १५५ ॥
 आचार्योपासन वेदशास्त्रार्थेषु विवेकिता ।
 ततकर्मणामनुष्ठानं सद्म सद्भिर्गिर उभा ॥ १५६ ॥
 स्त्रप्रानोक्तालम्बविगम सर्वभूतात्मदर्शनम् ।
 त्याग परिग्रहाणाञ्च जीर्णकाषायधारणम् ॥ १५७ ॥
 विषयेन्द्रियसरोधस्तन्द्राद्यस्यविवर्जनम् ।

शरीरपरिसंख्यानं प्रवृत्तिष्वधर्शनम् ॥ १५८ ॥
 नीरजस्तमता सख्युद्भिर्निःस्पृहता शमः ।
 एतेरुपाग्नैः संशुद्धः सख्युत्तोऽमृतौभवेत् ॥ १५९ ॥
 तत्त्वस्मृतेरुपस्थानात् सख्ययोगात् परिचयात् ।
 कर्मणां सन्निकर्षाच्च सतां योगः प्रवर्त्तते ॥ १६० ॥
 शरीरसंक्षये यस्य मनः सख्यसमीप्वरे ।
 श्रुविप्रुतमतेः सम्यक् स जातिस्मरतामियात् ॥ १६१ ॥
 यथा हि भरतो वर्णैर्वर्णयत्यात्मनस्तनुम् ।
 नानारूपाणि कुर्वाणस्तथात्मा कर्मदास्तनूः ॥ १६२ ॥
 कालकर्मात्मवीजानां दोषैर्मातुस्तथैव च ।
 गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गहीनादि जन्मतः ॥ १६३ ॥
 अहङ्कारेण मनसा गत्या कर्मफलेन च ।
 शरीरेण च नात्मायं सुक्तपूर्वः कथञ्चन ॥ १६४ ॥
 वर्त्याधारस्त्रेहयोगाद् यथा दीपस्य संस्थितिः ।
 विक्रियापि च दृष्टैवमकाले प्राणसंक्षयः ॥ १६५ ॥
 अनन्ता रश्मयस्तस्य दीपवद् यः स्थितो हृदि ।
 सितासिताः कर्बुभीलाः कपिलाः पातलोहिताः ॥ १६६ ॥
 ऊर्ध्वमेकः श्वेतस्तेषां यो भित्त्वा सूर्यमण्डलम् ।
 ब्रह्मलोकमतिक्रम्य तेन याति परां गतिम् ॥ १६७ ॥
 यदस्यान्यद्रश्मिगतमूर्ध्वमेव व्यवस्थितम् ।
 तेन देवशरीराणि सधामानि प्रपद्यते ॥ १६८ ॥
 येऽनेकरूपाथाधस्ताद्रश्मयोऽस्य स्रदुप्रभाः ।
 इह कर्मापभागाय तैः संसरति सोऽवशः ॥ १६९ ॥
 वेदैः शास्त्रैः सविज्ञानैर्जन्मना मरणेन च ।

रजस्तमोभ्यामाविष्टयक्रवद् भ्राम्यते हि सः ॥१८२॥
 चेनादिरादिमांश्चैव स एव पुरुषः परः ।
 निङ्गेन्द्रियग्राह्यरूपः सविकार उदाहृतः ॥ १८३ ॥
 पितृयानोऽजवीथ्याय यद्गस्त्यस्य चान्तरम् ।
 तेनाग्निहोत्रिणो यान्ति स्वर्गकामा दिवं प्रति ॥१८४॥
 ये च दानपराः सम्यगष्टाभिश्च गुणैर्युताः ।
 तैःपि तेनैव मार्गेण सत्यव्रतपरायणाः ॥ १८५ ॥
 तवाष्टाशीतिसाहस्रा मुनयो षट्दशमेधिनः ।
 पुनरावर्त्तिनो वीजभृता धर्मप्रवर्त्तकाः ॥ १८६ ॥
 सप्तर्षिनागवीथ्यन्तर्देवलोकसमाश्रिताः ।
 तावन्त एव मुनयः सर्वारम्भविवर्जिताः ॥ १८७ ॥
 तपसा ब्रह्मचर्येण सङ्गत्यागेन मीधया ।
 तेनैव तावत्तिष्ठन्ति यावदाहृतसंप्रवम् ॥ १८८ ॥
 यतो वेदा पुराणश्च विद्योपनिषदक्षया ।

श्लोकाः सूत्राणि भाष्याणि यच्च किञ्चन वाङ्मयम् ॥१८९॥

वेदानुवचनं यज्ञो ब्रह्मचर्यं तपो दमः ।
 अहोपवासः स्वातन्त्र्यमात्मनो ज्ञानहेतवः ॥ १९० ॥
 स ह्यायमैर्विजिज्ञास्यः समस्तैरेवमेव तु ।
 द्रष्टव्यं स्वयं मन्तव्यः श्रोतव्यश्च द्विजातिभिः ॥ १९१ ॥
 य एनमेवं विन्दन्ति ये चारण्यकमाश्रिताः ।
 उपासते द्विजाः सत्त्वं यद्धया परया युताः ॥ १९२ ॥
 क्रमात्ते सम्भवन्त्यर्चिरक्षः शुक्लं तथोत्तरम् ।
 अयन् देवलोकश्च सवितारं सर्वदुरतम् ॥ १९३ ॥
 ततस्तान् पुरुषोऽग्रेत्य मानसो ब्रह्मलोकिकान् ।

करोति पुनरावृत्तिरूपानिह न विद्यते ॥ १८४ ॥
 यज्ञेन तपसा दानैर्ये हि स्वर्गजितो नराः ।
 धूम निशा ह्यप्यपघ्नं दक्षिणापनमेव च ॥ १८५ ॥
 पितृलोकं चन्द्रमसं वायुं दृष्टिं जलं महीम् ।
 क्रमात्ते सम्भवन्तीह पुनरेव व्रजन्ति च ॥ १८६ ॥
 एतद् यो न विजानाति मार्गं दित्यमात्मवान् ।
 दन्त्यशुक्र, पतङ्गो वा भवेत् दौटोऽथवा कुर्मि ॥ १८७ ॥
 जहस्योत्तानचरण सव्ये न्यस्येतर करम् ।
 उत्तानं किञ्चिदुन्नाम्य मुखं विष्टभ्य चौरसा ॥ १८८ ॥
 निमीलिताश्च सत्वस्यो दन्तौर्दन्तानसंस्पृशन् ।
 ताशुष्माश्चक्षुजिह्वश्च संवृतास्यं सुनिश्चय ॥ १८९ ॥
 सन्निवृद्धेन्द्रियग्राम नातीनीचोऽपि तासन ।
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्राणाग्राममुपक्रमेत् ॥ २०० ॥
 ततो ध्येय स्थितो गोऽसौ हृदये दीपवत् प्रभु ।
 धारयेत्तत्र चात्मानं धारणा धारयन् ब्रह्म ॥ २०१ ॥
 अन्तर्ज्ञानं श्रुति कान्तिर्दृष्टिः श्रोत्रज्ञता तथा ।
 निर्जं शरीरमुत्सृज्य परकायप्रवेशनम् ॥ २०२ ॥
 अर्थानां कन्दत सृष्टियोगसिद्धेस्तु लक्षणम् ।
 सिद्धे योगे त्यजन् देहममृतत्वाय कल्पते ॥ २०३ ॥
 अयनाध्यभ्यसन् वेदं न्यस्तकामो वने व्रसन् ।
 अयाचिताशी मितभुक् परा सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २०४ ॥
 न्यायागतधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोऽतिविधिय ।
 आइक्ष्ण्वा सत्यवादी च गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥ २०५ ॥
 इत्याध्यात्मप्रकरणम् ॥

- महापातकजान् घोरान्नरकान् प्राप्य गह्वितान् ।
 कर्मक्षयात् प्रजायन्ते महापातकिगस्त्रिह ॥ २०६ ॥
- मृगश्वशूकरोद्राणां ब्रह्महा योनिमृच्छति ।
 खरपुङ्गववेणानां सुरापो नात्रसंशयः ॥ २०७ ॥
- हमिकीटपतद्भ्रतृत्वं स्वर्णहारी समाप्नुयात् ।
 तृणगुल्मलतात्वञ्च क्रमशो गुरुतल्पगः ॥ २०८ ॥
- ब्रह्महा क्षयरोगी स्यात् सुरापः श्यावदन्तकः ।
 हेमहारी तु कुनखी दुश्कर्मा गुरुतल्पगः ॥ २०९ ॥
- योपिन संवसत्येषां स तस्मिन्नेभिजायते ।
 अन्नहर्तामयावी स्यात्कोवागपहारकः ॥ २१० ॥
- धान्यमिश्रोऽतिरिक्ताङ्गं पिशुनं पूतिनासिकम् ।
 तैलद्वतैलपायी स्यात् पूतिवक्रसु सूचकः ॥ २११ ॥
- परस्य योपितं हत्वा ब्रह्मस्रमपहृत्य च ।
 अरण्ये निर्जने घोरे भवति ब्रह्मराक्षसः ॥ २१२ ॥
- हीनजाती प्रजायेत पररक्षापहारकः ।
 पत्रशाकं मिश्री हत्वा गन्धाङ्गुच्छुन्दरि यमान् ॥ २१३ ॥
- मूषिको धान्यहारी स्यादयानमुद्रं फलं कपिः ।
 जलं मयः पयः काको गृहकारो ह्युपस्वारम् ॥ २१४ ॥
- मधु दंश फलं गृध्रो गां गोधाग्निं यकः स्यात् ।
 खितौ वस्त्रं गा रसन्तु घोरी लवणहारकः ॥ २१५ ॥
- प्रदर्शनार्थमेतत्तु मयोक्तं लीयकर्मणि ।
 द्रव्यप्रकारा हि यथा तथैव प्राणिजातयः ॥ २१६ ॥
- यथाकर्मफलं प्राप्य तिर्यक्ता कालपर्ययात् ।
 क्षायन्ते नक्षत्रभटा दृष्टिना, पुरुषाधमाः ॥ २१७ ॥

ततो निष्कलापीभूताः कुले महति न्योगिनः ।
 जायन्ते विद्ययोपेता धनधान्यसमन्विताः ॥ २१८ ॥
 तिहितस्याननुष्ठानाविन्दितस्य च सेवनात् ।
 अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति ॥ २१९ ॥
 तस्मात्तेनेह कर्त्तव्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ।
 एवमस्यान्तरात्मा च लोकश्चैव प्रसीदति ॥ २२० ॥
 प्रायश्चित्तमकुर्व्याणाः पापेषु निरन्ता नराः ।
 अपद्यान्तापिनः कष्टावरकान् यान्ति दारुणान् ॥ २२१ ॥
 तामिस्रं लोहगङ्गुश्च महानिरयशाल्यली ।
 रौरवं कुड्मलं पूतिच्छत्तिफ कालसूतकम् ॥ २२२ ॥
 सघातं लोहितोदच्च सयिषं सम्प्रतापनम् ।
 महानरककाकोलं संजीवनमहापथम् ॥ २२३ ॥
 अवीचिमन्धतामिस्रं कुम्भीपार्श्वं तथैव च ।
 असिपत्रवनश्चैव तापनश्चैकविंशकम् ॥ २२४ ॥
 महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैस्तथा ।
 अन्वितायास्त्यचरितप्रायश्चित्ता नराधमाः ॥ २२५ ॥
 प्रायश्चित्तीरपैत्येनीयदज्ञानकृतं गयेत् ।
 कामतो व्यवहार्थस्तु यचनादिह जायते ॥ २२६ ॥
 ब्रह्महा मद्यप स्नेहो गुरुतन्पग एव च ।
 एते महापातकिनो यस्य ते सप्त संवर्षेभ्यः ॥ २२७ ॥
 गुरुणामध्यधिष्ठेपो वेदनिन्दा सुहृद्वधः ।
 ब्रह्महत्याममं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम् ॥ २२८ ॥
 निषिद्धभक्षणं जैह्यामुत्सर्पणं वचोऽनृतम् ।
 रत्नसलामुखास्तादः सुरापानसप्तानि तु ॥ २२९ ॥

अश्वरत्नमनुप्यस्त्रीभूर्धनुश्चरणं तथा ।

निःक्षेपस्य च सर्वं हि सुवर्णस्तेयसम्भितम् ॥ २३० ॥

सखिभार्याकुमारोपु स्वयोनिस्त्वन्त्यजासु च ।

सर्गोवांसु सुतस्त्रीषु गुरुतल्पसमं स्मृतम् ॥ २३१ ॥

पितुः स्वसारं मातुष मातुर्नामीं स्त्रुपानपि ।

मातुः सपत्नीं भगिनीमाचार्यतनयां तथा ॥ २३२ ॥

आचार्यपत्नीं स्वसुतां गच्छंशु गुरुतल्पशः ।

ह्रित्वा निद्रं वधस्तम्य सकामायाः श्रिया अपि २३३ ॥

गोबधो द्राव्यता मोयमृणानाश्चानपक्रिया ।

अनाहिताग्निताऽपत्यविक्रयः परिवेदगन्धं ॥ २३४ ॥

भृतादध्ययनादानं भृतवाध्यापनं तथा ।

पारहाय्यं पारिवित्त्यं यार्ह्यं न्यपणक्रिया ॥ २३५ ॥

स्त्रीशूद्रविट्चैत्रयधो निन्दितार्थोपजीवनम् ।

नाक्षिप्यं व्रतलोपय सुतानाश्चैव विक्रयः ॥ २३६ ॥

धान्यकृपप्रपशुस्तेयमयाजग्राणाश्च याजनम् ।

पिष्टमाद्यगुरुत्यागगण्डागारागविक्रयः ॥ २३७ ॥

कन्यासंदूषणश्चैव परिवेदकयाजनम् ।

कन्याप्रदानं तण्डैव कौटिल्यं व्रतलोपणम् ॥ २३८ ॥

आगार्थं च क्लियारम्भो मद्यपक्षीनिषेवणम् ।

स्त्राध्यांगानिसुनत्यागो वान्धवत्याग एव च ॥ २३९ ॥

द्वन्द्वनायं दुमच्छेदः क्षोहिंसोपधलोपनम् ।

हिंसायस्त्रविधानस्य व्यसमाग्याद्यविक्रयः ॥ २४० ॥

अनपणस्याग्निमग्नमाकरं पशुजानिता ।

भाष्याग्रा विक्रयैषां शैकमुपपातकम् ॥ २४१ ॥

गिर कपाली ध्वजवान् भिक्षाशी कंभं वेदयन् ।
 ब्रह्महा हादशान्दानि मितभुक् शुचिमाप्नुयात् ॥ २४२ ॥
 ब्राह्मणस्य परिभाषादवा हादशकस्य वा ।
 तथाश्वमेधावभ्यस्रानाहा शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २४३ ॥
 दीर्घतीव्रामयफलं ब्राह्मणं गामथापि वा ।
 दृष्ट्वा पथि निरातङ्गं कृत्वा वा ब्रह्महा शुचिः ॥ २४४ ॥
 आनीय विप्रसर्वस्वं हतं घातित एव वा ।
 तन्निमित्तं क्षतं शस्त्रैर्जीवन्नपि विशुद्धयति ॥ २४५ ॥
 लोमभ्य स्वादित्येव हि लोमप्रभृति वै तनुम् ।
 मज्जानां जुहुयादापि मन्त्रैर्भिर्यथाक्रमम् ॥ २४६ ॥
 सप्रामे वा हतो लक्ष्यभूतः शुचिमवाप्नुयात् ।
 शूतकण्ठं प्रहारात्तो जीवन्नपि विशुद्धयति ॥ २४७ ॥
 अरण्ये नियतो जप्ता त्रिर्न वेदस्य सहिताम् ।
 सुच्यते वा मिताशीत्वा प्रतिश्रोत सरस्वतोम् ॥ २४८ ॥
 पात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुचिमवाप्नुयात् ।
 आदातुय विप्रद्वयेमिटिर्वैश्वानरो ऋता ॥ २४९ ॥
 यागस्यक्षत्रविद्घातो चरेद्ब्रह्महणो व्रतम् ।
 गर्भहा च यथावणे तत्रानिधीनिसूदकः ॥ २५० ॥
 चरेद्ब्रतमहत्वापि घातार्थं चेत् समागृतः ।
 द्विगुणं सवनस्य तु ब्राह्मणे व्रतमादिशेत् ॥ २५१ ॥
 सुराभ्युद्धतशोमूत्रप्रसक्तसग्निस्त्रिभसः ।
 सुरापोऽन्यतम पीत्वा मरणाच्छुद्धिरुच्छति ॥ २५२ ॥
 वानवासा जटी वापि ब्रह्महत्याव्रतचरेत् ।
 पिष्ट्वाकं वा कृष्णं वापि भक्षयेन्निसमानिगि ॥ २५३ ॥

अज्ञानात्तु सुरां पीत्वा रेतो विष्णुमूलमेव वा ।
 पुन संस्कारमर्हन्ति वयो वर्णा द्विजातयः ॥ २५४ ॥
 पत्निलोकां न सा शति ब्राह्मणी या सुरां पिवेत् ।
 इहैव तु शुनी गृध्री शूकरी चाभिजायते ॥ २५५ ॥
 ब्राह्मणं स्वर्णहारी तु राज्ञे मृगलमपेयेत् ।
 स्वयम्भूः ख्यापयण न हतो मुक्तोऽपि वा शुचि ॥ २५६ ॥
 अजिवेद्य नृपे शुद्धेत् सुरापद्रवमाचरन् ।
 आत्मतुल्यं सुवर्णं वा दद्याद्वा त्रिप्रतुष्टिकत् ॥ २५७ ॥
 तप्तेऽय गयने सार्वमायम्या योपिता भवेत् ।
 दहीत्वीत्कृत्य हृषणो नैर्ऋत्याम्बोत्सृजितनुम् ॥ २५८ ॥
 प्राजःपत्य चरेत् कच्छं समा वा गुरुतम्पगः ।
 चान्द्रायणं वा लीगासानभ्यस्यन् वेदसं हिताम् ॥ २५९ ॥
 एभिस्तु स वमेद् यो वे वत्सरं सोऽपि तत्समः ।
 कन्या समुद्वेदेपां सोपवासामकिञ्चनाम् ॥ २६० ॥
 चान्द्रायणं चरेत् सार्धानवकृष्टाभिहन्य तु ।
 शत्रोऽधिकारहीनोऽपि कालेनानेन शुध्यति ॥ २६१ ॥

ऋपभैकसहस्रा गा दद्यात् चक्षवधे पुमान् ।
 ब्रह्महत्याव्रतं वापि वत्सरलितय चरेत् ॥ २६६ ॥
 वैश्वहाय्यं चरेदेतद्दद्याद्द्वैकशतं गवाम् ।
 यन्मासान् शूद्रहा ह्येतद्दद्यात्तेनूर्द्ध्वं वा ॥ २६७ ॥
 दुर्धर्मा ब्रह्मविट् चक्षशूद्रयोपा. प्रमाप्य तु ।
 हति धनुर्वस्तमविं क्रमाद्दद्याद्विष्टये ॥ २६८ ॥
 अप्रदुष्टा स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्याव्रतचरेत् ।
 अस्थिमतां सहस्रञ्च तथानस्थिमतामन ॥ २६९ ॥
 माज्जरिगोधानकुलमण्डूकगवपतत्रिण् ।
 हत्वा त्रयं पिवेत् चीरं कृच्छ्रं वा पादिकं चरेत् ॥ २७० ॥
 गजं नीलवृषा. पञ्च शुकं वत्सी विहायनः ।
 खराजमेपिपु हृषो देयः क्रोष्टे विहायण ॥ २७१ ॥
 हंसश्चैकपिकृष्याञ्जलस्यलमिष्टुण्डिन ।
 भासञ्च हत्वा दद्याद्गामकृष्यादस्तु वत्सिकाम् ॥ २७२ ॥
 उरगेष्वयसी दण्ड पण्डके त्रयसीसकम् ।
 कोले घृतघटो देय उष्ट्रे शुक्ला हयेऽश्वकम् ॥ २७३ ॥
 तित्तिरौ तु तिलद्रोणं गज्जादीनामशक्नुवन् ।
 दानं दातुश्चरेत् कृच्छ्रमेकैकस्य विष्टये ॥ २७४ ॥
 फलपुष्पान्नरसजसत्वाघाते घृताशनम् ।
 किञ्चित्तास्थिवधे देयं प्राणायामस्त्वनस्थिके ॥ २७५ ॥
 हचगुल्मलतावीरुच्छेदने जप्यमृकशतम् ।
 स्यादीपधिवृथाच्छेदे चोराशो मोतुगीदिनम् ॥ २७६ ॥
 पुंथलीवानरखरैर्दृष्टयोद्रादिवायसे ।
 प्राणायामं जले कृत्वा घृतं प्राश्य त्रिशुद्धयति ॥ २७७ ॥

यन्मेदरेत इत्याभ्यां स्कन्नं रेतोऽनुमन्वयेत् ।

अभान्तरं सुवोन्मध्यं तेनानामिकया स्मृशेत् ॥ २७८ ॥

मयि तेज इति च्छायां स्वां दृष्ट्वाभ्युगतां जपेत् ।

सावित्रीमशुचौ दृष्टे चापत्ये चानृतेऽपि च ॥ २७९ ॥

अवकीर्णं भवेद् गत्वा ब्रह्मचारी तु योषितम् ।

गर्दभं पशुमालभ्य नैऋत्यं स विशुद्धरति ॥ २८० ॥

भैक्षान्निकार्येण त्यक्त्वा तु सप्तरात्रमनातुर ।

कामावकीर्णं इत्याभ्यां जुहुयादाहुतिद्वयम् ॥ २८१ ॥

उपस्थानं ततः कुर्यात् समासिद्धत्वनेन तु ।

मधुमांसाशने कार्यः कृच्छ्रं शेषव्रतानि च ॥ २८२ ॥

प्रतिकूलं गुरोः कृत्वा प्रसाधैव विशुद्धरति ।

कृच्छ्रत्रयं गुरु कुर्यान्म्रियेत प्रहितो यदि ॥ २८३ ॥

क्रियमाणोपकारे तु मृते विप्रे न पातकम् ।

त्रिपाके गोवृषाणाञ्च भेषजान्निक्रियासु च ॥ २८४ ॥

महापापोपपापाभ्यां योऽभिगमेन्मृत्पापरम् ।

अश्वभक्षो मासमासीत सजापो नियतेन्द्रिय ॥ २८५ ॥

अभियस्ती मृषा कृच्छ्रं चरेदाग्नेयमेव वा ।

निर्वपेच्च पुरोडाशं वाय्व्यं पशुमेव वा ॥ २८६ ॥

अनियुक्तो भ्रातृजायां गच्छंयान्द्रायणसरेत् ।

तिराङ्मास्ते घृतं प्राग्नं गत्वोदक्यां विशुद्धरति ॥ २८७ ॥

तीन् कृच्छ्रानाचरेद् मातृयाजकोऽभिचरन्नपि ।

वेदप्रावी यवाग्निन् त्यक्त्वा च गरणागतम् ॥ २८८ ॥

गोष्ठे वसन् ब्रह्मचारी मासमेकं पयोव्रतः ।

गायत्रीषण्यनिरतो मुच्यतेऽगृह्यति प्रजात् ॥ २८९ ॥

प्राणायामो जले स्नात्वा खरयानोद्ग्रहणगः ।

नग्नः स्नात्वा च भुक्ता च गत्वा चैव दिवा स्तिब्रम् ॥ २८० ॥

गुरुं त्वं ह्यत्य हुं ह्यत्य विप्रं निजित्य वादतः ।

बद्धा वा वामसा चिप्रं प्रसाद्योपवसेद्दिनम् ॥ २८१ ॥

विप्रदण्डोद्यमे ह्यच्छस्वतिहच्छो निपातुने ।

ह्यच्छातिह्यच्छोऽभ्युक्पाते ह्यच्छोऽभ्यन्तरशीणिते ॥ २८२ ॥

देयं कासं वयं शक्तिं पापं चावेक्ष्य यत्नतः ।

प्रायश्चित्तं प्रकल्प्यं स्याद् यच्च चोक्ता न निष्कृतिः ॥ २८३ ॥

दासौकुम्भं वहिर्यामाग्निनयेयुः सयान्धवाः ।

पतितस्य वहिः कुर्युः सर्वकार्येषु चैव तम् ॥ २८४ ॥

चरितव्रत आघाते निनयेरत्नं घटम् ।

जुगुप्सेरन्न चाप्येन संवसेयुश्च सर्वशः ॥ २८५ ॥

पतितानामेष एव विधिः स्त्रीणां प्रकीर्तितः ।

वासो गृहान्तिके देयमन्नं वासः सरक्षणम् ॥ २८६ ॥

नोष्ठाभिगमनं गर्भपातनं भर्तृहिंसनम् ।

विशेषपतनीयानि स्त्रीणामेतान्यपि ध्रुवम् ॥ २८७ ॥

शरणागतबालक्रीहिंसकात् संवसेवतु ।

चीर्णव्रतानपि सदा कृतघ्नसहितानिमान् ॥ २८८ ॥

घटेऽप्यर्जिते ज्ञाति मध्यस्थोयवसं गवाम् ।

प्रदद्यात् प्रथम गोभिः सत्कृतस्य हि मत्किया ॥ २८९ ॥

विशुद्रातदोषं कुर्वीत पर्यदोऽनुमतं व्रतम् ।

अनभिसुद्रातदोषम् रक्षस्यं व्रतमाचरेत् ॥ २९० ॥

त्रिंशोपोपितो जया गच्छाद्वा त्वघमर्पणम् ।

अस्तर्जले विशुद्धेऽत गां दत्त्वा च पर्यर्जनीम् ॥ २९१ ॥

लोजभ्या स्वाहेत्यथवा दिवसं मारुताशनः ।

जले स्थित्वाभिजुहुयान्तत्वारिंशद्वृत्ताहुती ॥ २०२ ॥

विरालोपोपितो भूत्वा कुष्माण्डीभिर्द्वृतं शुचि ।

सुरापः स्वर्णहारी तु रुद्रजापी जले स्थितः ॥ २०३ ॥

सहस्रशीर्षाजापी तु मुच्यते गुरुतन्मगः ।

गौर्द्वया कर्मणोऽभ्यान्ते पृथगेभिः पयस्विनी ॥ २०४ ॥

प्राणायामशतं कार्यं सर्वपापपशुत्तये ।

उपपातकजातानामनादिष्टस्य चैव हि ॥ २०५ ॥

श्रोङ्गाराभिष्टुत सोमसलिल पावन पिवेत् ।

कृत्वा तु रेतोविष्णुमूत्रप्राशनञ्च द्विजोत्तमः ॥ २०६ ॥

निशायं वा दिवा वापि यदज्ञानकृतं भवेत् ।

त्रैकाग्र्यसन्ध्याकरणाक्षतं सर्वं विप्रणश्यति ॥ २०७ ॥

सुक्रियारण्यकजपो गायत्र्याश्च विशेषतः ।

सर्वपापहरा ह्येते रुद्रैकादशिनी तथा ॥ २०८ ॥

यत्र यत्र च सकीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।

तत्र तत्र तिस्रैर्हीमो गायत्र्या वाचं नन्तथा ॥ २०९ ॥

वेदाभ्या षडरतं चात्तं महायज्ञक्रियारतम् ।

न स्पृशन्तीञ्च पापानि महापातकजान्धपि ॥ २१० ॥

वायुमची दिवा तिष्ठन्नात्रिं नोत्वाप्सु सूर्येदृक् ॥

जघ्नां सहस्रं गायत्र्या शुद्धेऽदुर्ब्रह्मवधादृते ॥ २११ ॥

वृक्षार्चय्य दया चान्तिर्दानं सत्यमुकल्कता ।

अदिसास्तेयमाधुर्यदमाद्येति यमा स्मृता ॥ २१२ ॥

दानमौनोपवासं ज्येष्ठास्त्राध्यायोपस्थनिग्रहाः ।

नियमानुरूपयूषागोचामोधाप्रमादता ॥ २१३ ॥

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 जग्धा परेऽङ्गुपवसेत् कृच्छ्रं सान्तापनं चतुर्न् ॥ २१४ ॥
 पृथक् सान्तापनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तापनः स्मृतः ॥ २१५ ॥
 पर्णोद्गुम्बरराजीवविल्वपत्रकुशोदकाः ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं पीते पर्णकृच्छ्र उदाहृतः ॥ २१६ ॥
 तप्तक्षीरघृताम्बूनामिकैकं प्रत्यहं पिदेत् ।
 एकरात्रोपवासश्च तप्तकृच्छ्र उदाहृतः ॥ २१७ ॥
 एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ।
 उपवासेन चेकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥ २१८ ॥
 यथाकथञ्चित्तिगुणं प्राजापत्योऽयमुच्यते ।
 अयमेवातिकृच्छ्रः स्यात् पाणिपूराश्चभोजनः ॥ २१९ ॥
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं ययसा दिवसानैकत्रिंशतिम् ।
 द्वादशाहोपशमेन पराकः परिकीर्तितः ॥ २२० ॥
 पिष्टाकाचामतक्राम्बुशक्नूनां प्रतिवासरम् ।
 एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रः सौम्योऽयमुच्यते ॥ २२० ॥
 एषां विराजमभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुष इत्येष श्रेयः पाञ्चदशाहिनः ॥ २२२ ॥
 तिघिवह्मरा चरेत् पिष्टान् शक्ते शिष्यगण्डसम्पितान् ।
 एकीकं ज्ञासयेत् कृष्णे पिण्डे चान्द्रायणं चरन् ॥ २२३ ॥
 यथाकथञ्चित् पिष्टानां चत्वारिंशच्छतद्वयम् ।
 मासेनैवोपशुक्लीत चान्द्रायणमथापवम् ॥ २२४ ॥
 कुर्व्याद्विषवणस्यायी कृच्छ्रं चान्द्रायणं तथा ।
 पवित्राणि जपेत् पिष्टान् गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ॥ २२५ ॥

अनादिष्टेषु पापेषु शुद्धियान्द्रायणेन तु ।

धर्माद्यं यश्चरेदेतच्चन्द्रस्यैति स लोकताम् ॥ ३२६ ॥

सुच्छस्तम्भकामसु महतीं श्रियमाप्नुयात् ।

यथा गुरुकृतुफलं प्राप्नोति च समाहितः ॥ ३२७ ॥

श्रुत्वेसानृपयो धर्मान् याज्ञवल्करेण भाषितान् ।

इदमूचुर्महात्मानं योगीन्द्रममितीजसम् ॥ ३२८ ॥

य इदं धारयिष्यन्ति धर्मशास्त्रमतन्द्रिताः ।

इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ॥ ३२९ ॥

विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां धनकामोधनस्तथा ।

आयुस्कामस्तथैवायुः श्रीकामो महतीं श्रियम् ॥ ३३० ॥

श्लोकवयमपि ह्यस्माद् यः शब्दे श्रावयिष्यति ।

पितॄणां तस्य वृत्तिः स्यादक्षया नात्र संशयः ॥ ३३१ ॥

ब्राह्मणः पालतां याति क्षत्रियो विजयी भवेत् ।

वैश्योऽपि धान्यधनधानस्य शास्त्रस्य धारणात् ॥ ३३२ ॥

य इदं श्रावयेद्विप्रान् द्विजान् पर्वसु पर्वसु ।

अश्वमेधफलं तस्य तद्भवाननुमन्यताम् ॥ ३३३ ॥

श्रुत्वेतदुयाज्ञवल्करेऽपि प्रीतात्मा सुनिभाषितम् ।

एवमस्तिवति होवाच नमस्कृत्य स्वयम्भुवे ॥ ३३४ ॥

इति याज्ञवल्करीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ समाप्ता चेयं याज्ञवल्करसंहिता ॥

अतः परं प्रदक्ष्यामि जातिवृत्तिविधानकम् ।
 अनुलोमविधानञ्च प्रतिलोमविधिं तथा ॥ १ ॥
 सान्तरालकसंयुक्तं सुर्व्वं सुचिष्य ऋच्यते ।
 नृपाद् ब्राह्मणकन्यायां विवाहेषु समन्यथात् ॥ २ ॥
 जात स्रुवोऽव निहिंष्टः प्रतिलोमविधिर्दिजः ।
 वेदानर्हकन्या चैषां धर्माणामनुयोधकः ॥ ३ ॥
 सूतादिप्र मच्छतायां सूतो वेणुक उच्यते ।
 नृपायामिव तस्यैव जातो ययस्मंज्जारकः ॥ ४ ॥
 ब्राह्मण्यां क्षत्रियाश्चौर्यादयकारः प्रजायते ।
 वृत्तश्च शूद्रवृत्तस्य द्विजत्वं प्रतिपिष्यते ॥ ५ ॥
 यानानां ये च वोढारक्षीपाश्च परिचारकाः ।
 शूद्रवृत्त्या तु जीवन्ति न क्षात्रं धर्मेमाचरेत् ॥ ६ ॥
 ब्राह्मण्यां वैश्यसंसर्गाज्जातोमागध उच्यते ।
 यन्दित्वं ब्राह्मणानाञ्च क्षत्रियाणां विशिष्यत ॥ ७ ॥
 प्रयसाह्निको जीवेद्द्वैष्यप्रेष्यकरकन्या ।
 ब्राह्मण्यां शूद्रसंसर्गाज्जातयाप्यल उच्यते ॥ ८ ॥
 सौसमाभरणं तस्य कार्णायिसमयापि वा ।
 वर्ध्नी क छि समावध्य भक्तरीं कवतोऽपि वा ॥ ९ ॥
 मत्तापकूप्यं यामि पूर्वाह्णे परिशुद्धिकम् ।
 नापराह्णे प्रविष्टोऽपि वहिर्यामाञ्च नेर्ह्यते ॥ १० ॥
 पिण्डीभृता भवन्त्यत्र नोचेद् वध्या शिशेयत ।
 चाण्डालाद्वैश्यकन्यायां जातः स्वप च उच्यते ॥ ११ ॥
 नृसंसभक्षणं तेषां श्वान एव च तदननु ।
 नृपायां येनसंसर्गादायोगव इति स्मृतः ॥ १२ ॥

तन्नुवाया भवेत्येव वसुकांस्योपजीविन ।

गौलिवा केचिद्वैव जीवनं वस्त्रनिर्मिते ॥ १३ ॥

आयोगवेत्त विप्रायां जातास्तास्त्रोपजीविन ।

तसैत्रव नृपकन्यायां जात सूनिक उच्यते ॥ १४ ॥

सूनिकस्य नृपायान्तु जाता उद्धन्धका स्मृता ।

निर्णजयेयुर्वस्त्राणि असृश्राय भवन्त्यत ॥ १५ ॥

नृपाया वैश्रतथौर्यात पुलिन्द परिकीर्त्तित ।

पशुवृत्तिर्भवेत्तस्य हन्युक्तान् दुष्टसत्वकान् ॥ १६ ॥

नृपाया शूद्रसंसर्गाज्जात पुक्कश उच्यते ।

सुरावृत्तिं समारुह्य मधुविक्रयकर्मणा ॥ १७ ॥

छातकानां सुराणाञ्च विक्रेता याचको भवेत् ।

पुक्कगाद्वैश्रकन्यायां जातो रजक उच्यते ॥ १८ ॥

नृपाया शूद्रतथौर्याज्जातो रज्जक उच्यते ।

वैश्राया रज्जकाज्जातो नर्तको गायको भवेत् ॥ १९ ॥

वैश्रायां शूद्रसंसर्गाज्जातो वैदेहिक स्मृत ।

अजाना पालनं कुर्यान्महिषीणा गवागपि ॥ २० ॥

दधिधीराच्यतक्राणां विक्रयार्जीवनं भवेत् ।

वैदेहिकास्तु विप्रायां जातासम्भोपजीविन ॥ २१ ॥

नृपायामेव तसैत्रव स्कचिक पाचक स्मृत ।

वैश्रायां शूद्रतथौर्याज्जातयको च उच्यते ॥ २२ ॥

तेनपिटकप्रोषी तु सत्रेण शाययन् पुन ।

विधिना प्राशय प्राप्य नृपायान्तु समन्तरम् ॥ २३ ॥

जातं सुयज्ञं हन्युक्तं गान्धोमदिज स्मृत ।

अथ यर्षाक्रिया पुष्पद्रितानैमित्तिकीं क्रियाम् ॥ २४ ॥

अश्वं रथं हस्तिनं वा वाहयेद्वा नृपाश्रया ।
 सैनापत्यञ्च भैषज्यं कुर्याज्जीवेत्तु हस्तिपुं ॥ २५ ॥
 नृपायां विप्रतथीर्यात् संजातो योऽभिपक्वः स्रवः ।
 अभिपिक्तनृपसगाज्ञां परिपाल्येत् वैद्यकम् ॥ २६ ॥
 आयुर्वेदमयाष्टाङ्गं तन्त्रोक्तं धर्ममाचरेत् ।
 ज्योतिषं गणितं वापि कायिकीं हस्तिमाचरेत् ॥ २७ ॥
 नृपायां विधिना विप्राज्जातो नृप इति स्मृतः ।
 नृपाया नृपसंसर्गात् प्रमादाद् गूढजातकः ॥ २८ ॥
 सोऽपि क्षत्रिय एव सगादभिषेके च वर्जितः ।
 अभिषेकं विना प्राप्य गोज इत्यभिधायकः ॥ २९ ॥
 सर्वन्तु राजपुत्रस्य शस्रते पदवन्दनम् ।
 पुनर्भूकरणी गच्छां नृपकालीन एव च ॥ ३० ॥
 वैश्यायां विधिना विप्राज्जातो ह्यम्बष्ठ उच्यते ।
 क्षत्र्याजीवी भवेत्तस्य तथैशान्नेयवृत्तिकः ॥ ३१ ॥
 ध्वजिनी जीविका वापि अम्बष्ठाः यस्तजोविनः ।
 वैश्याया विप्रतथीर्यात् कुम्भकारः स उच्यते ॥ ३२ ॥
 कुलालवृद्ध्या जीवितं नार्पिता वा भवन्त्यतः ।
 सूतके प्रेतके वापि दीचालालेऽथ वरपनम् ॥ ३३ ॥
 नाभेरुर्ध्वं न्तु वपनं तस्मान्नापितं उच्यते ।
 कायस्य इति जीवेत्तु विचरेच्च इतस्ततः ॥ ३४ ॥
 काकाह्लीन्धं यमात् क्रौर्यं स्वपतेरथ हन्तनम् ।
 आद्याचराणि संगृह्य कायस्य इति कीर्तितं ॥ ३५ ॥
 शूद्राणां विधिना विप्राज्जातः पारशवोमवः ।
 भद्रकादीन् समाश्रित्य जीवेशु पूजका स्मृताः ॥ ३६ ॥

- शिवाद्यागमविद्याद्यैस्तथामण्डलवृत्तिभिः ।
 तस्यां वै चोरसो वृत्तो निषादो जात उच्यते ॥ ३७ ॥
 यने दृष्टशृणु हत्वा जीवन मांसविक्रयम् ।
 नृपाज्जातोऽथ वैश्यायां गृह्यायां विधिना सुतः ॥ ३८ ॥
 वैश्यावृत्त्या तु जीवेत चात्रधर्मं न चाचरेत् ।
 तस्यां तस्यैव चौरिण मणिकारः प्रजायते ॥ ३९ ॥
 मण्डेनां राजतां कुर्यान्मुक्तानां वेधनक्रियाम् ।
 प्रवालानाञ्च सूत्रित्वं शाखानां बलयक्रियाम् ॥ ४० ॥
 शूद्रस्य विप्रसंसर्गाज्जात उग्र इति स्मृतः ।
 नृपस्य दण्डधारः स्याद्दण्डं दण्डिषु सचरेत् ॥ ४१ ॥
 तस्यैव चावसंवृत्या जातः गुण्डिक उच्यते ।
 जातदुष्टान् समारोप्य गृह्यायार्थेण योजयेत् ॥ ४२ ॥
 शूद्रायां वैश्यासंसर्गाद्विधिना सूचकः स्मृतः ।
 सूचकादिप्रकण्यायां जातस्त्राचक उच्यते ॥ ४३ ॥
 गिन्पकर्मणि चान्यानि प्राप्तादलक्षणं तथा ।
 नृपायामेव तस्यैव जातो यो मत्स्यजन्यकः ॥ ४४ ॥
 शूद्रायां वैश्यासंसर्गात् कटकार इति स्मृतः ।
 यगिष्ठशापाभितायां केचित् पारगवास्तथा ॥ ४५ ॥
 वैश्यान्मेन केचित् कुविद्वागयतेन च ।
 सेटनारकाग्रमस्यान्ते मण्डिपति कर्मो कुतो ॥ ४६ ॥
 पटकारान्तः पयानारायणगणा भूताः ।
 गाम्ना वैश्यान्मेनोक्ता तत्रमार्गविधिभ्याः ॥ ४७ ॥
 निषेकाद्याः प्रगणान्ताः त्रियाः पुत्राश्च भिक्षाः ।
 पशुगणेषु वा प्रागं प्रोक्तं भ्रष्टं नमाचरेत् ॥ ४८ ॥

शूद्रादेव तु शूद्रायां जातः शूद्र इति स्मृतः ।
 द्विजशूद्रपूषणपर पाकयज्ञपरान्वितः ॥ ४८ ॥
 सच्छूद्रं त विजानीयादसच्छूद्रस्ततोऽन्यथा ।
 चौर्यात् काकनचो ज्ञेयश्चाखानां दण्णवाहकः ॥ ५० ॥
 एतत् सचेपतः प्रोक्तं जातिवृत्तिविभागश्च ।
 जात्यन्तराणि दृश्यान्ते संकल्पादित एव तु ॥ ५१ ॥
 ॥ इत्यौशनसं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

श्रीशनसस्मृतिः ।

शौनकाध्याय मुनय श्रीशनं भार्गवं मुनिम् ।
 नत्वा पद्मच्छुराखिलं धर्मशास्त्रं निश्चयम् ॥
 ऋषीणां शृण्वतां पूर्वमुगता धर्मतत्त्ववित् ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां कारणं पापनाशनम् ॥
 सुसमाधिहृदो यूयं शृणुध्वद्भदतो मम ।
 भार्गव पितर नत्वा उग्रं धर्ममग्रवीत् ॥
 कृतोपनयनो वेदानधीयोत द्विजोत्तमः ।
 गर्भाष्टमे व्यष्टमे वा त्वस्मैोक्तं विधानतः ॥
 दण्डे च मेखलासूत्रे कर्णालिनिधरो मुनिः ।
 भिक्षाहारी गुरुहिते दीक्षमाणी गुरोर्मुखम् ॥
 कार्पासमुपवीतात् सचिर्मितं ब्रह्मणा पुरा ।
 द्वाक्षपानान्तरापित् सुत्रं कोशवादात्ममेव यत् ॥
 मद्रोपवीती चैव स्यात् सदा वदगिखो द्विजः ।
 अन्वया यत्कृतं कर्मात्तद्भदत्वा यथाक्रमम् ॥
 वसेद्विकृतं वास कार्पासं वा कगायकम् ।
 तदेव परिधानीयं शक्यमस्यदुमुत्तमम् ॥

- उत्तरीयं समाख्यतां वासं ऋणाजिनं शुभम् ।
 अभावे भव्यमजिनं रौरव वा विधीयते ॥
- उपवीतं त्रामबाहु सव्य बाहु समन्वितम् ।
 उपनीतं भवेन्नित्यन्निवीन कर्णलम्बनम् ॥
- सव्यबाहुं समुद्धृत्य दक्षणेन धृता द्विजा ।
 प्राचीनावेतमित्युक्तं पित्रे कर्मणि धारयेत् ॥
- अख्यगारे गवाङ्गोष्ठे होमे जप्ये तथैव च ।
 स्वाध्यायभोजने नित्यं ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ॥
- उपासने गुरुणाञ्च सन्ध्योरुभयोरपि ।
 उपवीती भवेन्नित्यं विधिरेव सनातन ॥
- मौञ्जी लिङ्गसमाश्चर्या कार्या विप्रस्य मेखला ।
 सुज्ज्वलभावे कृशानाहु र्गन्धिनेकेन वा लिभि ॥
- धारयेद्देह्यपास्ताशो दण्डी कीर्णान्तगो द्विज ।
 यज्ञाव्यवृत्तजं वाथ सीम्य हृषणमेव च ॥
- सायं प्रातर्द्विजं सन्ध्यागुपासीत समाहित ।
 कामाक्षीभाद्रयानोद्घातं कदा न पतितो भवेत् ॥
- अग्निकार्यं ततः कुर्यात्प्रातः प्रसन्नधीः ।
 स्नात्वा मन्तर्पयेद्देवा नृपौ नृपिण्यगणांस्तथा ॥
- देवाभ्यर्चान्ततः कुर्यात् पुष्पैः पत्रैश्च चाम्बुभिः ।
 अभिषादनशीलं म्यात्तित्यं हृद्देष्टव्यमेतत् ॥
- असावज्जगती नानेति भव्यं प्रार्थितपूर्वकम् ।
 आगुरारोग्यवान् विष्णुं द्रव्याद्यपि विजितः ॥
- प्रायसान् भयं मांस्येति वाणो निप्राभिवाद्भिः ।
 अराण्यान् नागान् क्ते वाण् पृथ्वापरिधात ॥

यो न चेत्यभिवाटम्य-हिजः प्रत्यभिग्रादनम् ।
 नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्याथैव स ॥
 सत्येन पाणिना कार्त्तं उपसंपहर्षणं गुरोः ।
 सत्येन सत्यः स्यष्ट्यो-न्दक्षिणेन तु दंष्ट्रिणम् ॥
 लौकिकं वैदिकं वापि तं घाध्यात्मिकमेव वा ।
 आददीत वतो ज्ञानं तत्पूर्वमभिवादयेत् ॥
 नोदकं धारयेद् भैक्षं पुष्पाणि समिधस्तथा ।
 एवं विधानि चान्यानि न देवाय पु किञ्चन ॥
 ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत् अत्रियश्चाप्यनामयम् ॥
 वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ।
 उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो भ्राता चैव महीपतिः ॥
 मातुल्यश्वशुरभ्रातृमातामहपितामही ।
 वर्णकाय पितृव्यय पत्न्यै ते पितरः स्वताः ॥
 माता मातामही शुर्वी पितृमातृस्त्रसादय ।
 श्वशुर पितामही ज्येष्ठा ज्ञातव्या गुरवः स्त्रियः ॥
 इत्युक्त्वा गुरवः सर्वे मातृतः पितृतस्तथा ।
 अनुवर्तनमेतेषां मनीषाकृत्यकर्माभिः ॥
 गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठेदभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 न तै रुपवसेत्कार्त्तं त्रिवादेनार्थकारणात् ॥
 जीवितार्थमपि द्वेषं गुरुभिर्नैव भाषणम् ।
 उदितोऽपि गणेरन्यैर्गुरुहेधो पतत्यधः ॥
 गुणानामपि सर्वेषां पूजाः पञ्च विशेषतः ।
 त्रिषामाद्यस्त्रियः श्रेष्ठास्तेषां माता सुपूजिता ॥
 यो हि वासयति दिवा येन सद्योपदिशते ।

ज्येष्ठो भ्राता च भर्ता च पञ्च ते गुरवस्तादा ॥

आत्मनः सर्वयत्नेन प्राणत्यागेन वा पुनः ।

पूजनीयाः प्रवर्त्तेन पश्येते भूतिमिच्छता ॥

यावत् पिता च माता च द्वावेतो निर्विकारणम् ।

तावत् सर्वं परित्यज्य पुत्रः स्वात्परायणः ।

पिता माता च सुप्रीता भ्यातां पुमगुणैर्द्यदि ॥

स पुत्रः सकलं कर्म प्राप्नुयात्तेन कर्मणा ।

नान्नि भाटसमं दैवं नान्नि पितृसमो गुरुः ॥

तयोः प्रत्युपकारोऽपि न हि कश्चन विद्यते ।

तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यात्कर्मणा मनसा गिरा ।

न ताभ्या मननुज्ञातो धर्ममेकं समाचरेत् ॥

यर्जयित्वा मुक्तिफलं नित्यनेमित्तिकं तथा ।

धर्मसारः समुद्दिष्टः प्रेत्यानन्दफलप्रदः ॥

सम्यगाचारवक्तारं विदुष्टमदनुज्ञया ।

शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते प्रेत्य चापद्यते दिवि ॥

यो भ्रातरं पितृसमं ज्येष्ठं मूढोऽवमन्यते ।

तेन दोषेण संप्रेत्य निरगं सम्प्रयच्छति ॥

पुंसाच्चात्मनि वेपेण पूज्यो भर्ता च सम्मतः ।

यानि दातरि लोकेऽस्मिन्नुपकारोऽपि गौरवम् ॥

ये नरा भूतपिण्डार्थं स्वान् प्राणान् सन्त्यजन्ति हि ।

तेषामेव परान् लोकानुवाच भगवान् भृशुः ॥

मातुलांश्च पितृव्यांश्च श्वशुरान् ऋत्विजान् गुरुन् ।

असावयमिति ब्रूयात्प्रत्युक्त्या यवीयसः ॥

आचार्यो दीक्षितो नाम्ना यवीयानपि यो भवेत् ।

भोःशब्दपूर्वकं चेनमभिभाषेत धर्मवित् ॥
 अभिवाद्याथ पूर्वन्तु शिरसावघर्षम् च ।
 ब्राह्मणक्षत्रिणाद्यैश्च शौन्मैः सादरं सदा ॥
 नाभिवाद्यास्तु विप्राणां क्षत्रियाद्यां कथञ्चन ।
 ज्ञानवाग्मेगुणोपेता यद्यप्येते बहुयुताः ॥
 ब्राह्मणां सर्ववर्णानां स्वस्तिं कुर्यादिति स्थितिः ।
 सवर्णेऽप्यसवर्णानां कार्यमेवाभिवादनम् ॥
 गुरुरग्निर्हिजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
 पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥
 विद्यां कर्मं वयो बन्धुवित्तं भवति यस्य वै ।
 मान्यस्थानानि पञ्चाहुः पूर्वं पूर्वं गुरुणि च ॥
 पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भवेत्तु गुणवान् द्विजः ।
 यत्र स्यात्कोऽलमानार्हः क्षुद्रोऽपि स भवेद् यदि ॥
 पिण्डादेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः स्त्रियै राज्ञेऽस्य चक्षुषे ।
 हृदाय भावहीनाय रोगिणे दुर्बलाय च ॥
 भिक्षामाहृत्य शिष्टानां गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ।
 निवेद्य गुरवेऽग्रीयाद्वाग्यतस्तदनुज्ञया ॥
 भवत्पूर्वं चरेद्भिक्षुमुपनोती द्विजोत्तमः ।
 भवन्मध्यन्तु राजन्त्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरमः ॥
 मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वी भगिनीं तथा ।
 भिक्षेत भिक्षां प्रथमं या तु नैनं विमानयेत् ।
 सजातीयग्रहेष्वेव सर्ववर्णिनामेव वा ।
 भैक्षस्याचरणं प्रोक्तं पतितादिषु वर्जितम् ॥
 वेदयज्ञादिहीनानां प्रगस्तानां स्वकर्म्मसु ।

ब्रह्मचारी चरेद्भैक्षं गृहस्थः प्रयतोऽन्वहम् ॥

गुरोः कुले न भिचेत न ज्ञातिकुलवन्धुषु ।

‘अभावेऽप्यथ गेहानां पूर्व पूर्व विवर्जयेत् ॥

सर्वं वापि चरेद् ग्रामं पूर्वाक्तानामसम्भवे ।

नियम्य प्रयतो वाचं दिशश्चानवलोकयन् ॥

समाहृत्य तु तद्भैक्षं यावदर्थमिहाज्ञया ।

‘भुञ्जीत प्रयतो नित्यं वाग्यतो नान्यमानसः ॥

भैक्षेण घर्तयेन्नित्यं कासनाशीर्भवेद् व्रती ।

भैक्षेण वृत्तिनो वृत्तिरुपवाससमं कृता ॥

पूजयेद्दशनं नित्यमद्यादन्नमकुत्सयन् ।

दृष्ट्वा हृद्येत्प्रसीदित्वं प्रतिनन्देत् सर्वतः ॥

अनारोग्यमनायुष्यमस्वर्ग्यं क्षुत्सभोजनम् ।

अपुण्यं लोकविद्विष्टं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥

प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत दक्षिणामुख एव वा ।

नाद्याकुदङ्मुखो नित्यं विधिपूर्वं सनातने ॥

प्रक्षाल्य पाणिपादौ च भुञ्जानो द्विरुपसृजेत् ।

शुचौ देशे समासीनो भुङ्त्वान्ते द्विरुपसृजेत् ॥

मण्डलं पूर्वतः कृत्वा तत्र स्थाप्याथ भोजयेत् ।

स्वप्राणाहुतिपर्यन्तं मौनमेव विधीयते ॥

‘इत्योशनससूतो प्रथमोऽध्यायः ॥

भुक्त्वा पीत्वा च स्नात्वा च तथा रथोपसर्पणे ।

श्रोत्रावलोभकीं सृष्ट्वा वासो विपरिधाय च ॥

रितोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गेणान्तर्भाषणे ।

न वर्णरसदुष्टाभिर्न चैव प्रदरोदकैः ।

न प्राणिजनिताभिर्वा न वह्निः कलमेव वा ॥

हृन्नाभिः पूयते विप्रः कणाभिः चतुर्युगैः शुचिः ।

प्राणिताभिस्तथा वै स्त्रीः शूद्रैः संस्पर्शनं तत् ॥

अङ्गुष्ठमूलान्तरतो रेखाया ब्रह्मा उच्यते ।

अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्यो पितृणां तीर्थमुत्तमम् ॥

कनिष्ठो मूलतः पद्यात्प्राजापत्यं प्रचक्षते ।

अङ्गुष्ठे स्मृतं देवं तथैवार्पणं प्रकीर्तितम् ।

मूले स्याद्देवमार्गं स्यादग्नेयं मध्यतः स्मृतम् ॥

तदेव सौमिकं तीर्थमेतत् ज्ञात्वा न मुह्यति ।

ब्राह्मणैव तु तीर्थेन द्विजो नित्यमुपसृजेत् ।

कायेन वा देवतेन न तु पित्रेण वा द्विजाः ॥

त्रिः प्राश्नीयादपः पूर्वं ब्राह्मणः प्रयतः स्मृतः ।

संवृत्ताङ्गुष्ठमूलेन मुखं वै समुपसृजेत् ॥

अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु स्मृशेन्न तद्वयं ततः ।

तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्मृशेन्नासापुटं ततः ॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन श्यवणे समुपसृजेत् ।

सर्वांसामथ योगेन हृदयन्तु तलेन वा ॥

सस्मृशेद्दे शिरःकृद्धदङ्गुष्ठेनाथवा हयम् ।

त्रिः प्राश्नीयादेवमेव प्रीतास्तेनास्य देवताः ॥

ब्रह्मविष्णुमहेशाय सम्यवन्त्यनुशुश्रुम् ।

गङ्गा च यमुना चैव प्रीयते परिमार्जनात् ॥

प्रसंस्पर्शास्तोचनयोः प्रीयेते शशिभास्करौ ।

नासत्यौ चैव प्रीयेते स्पृष्टं नासापुटद्वयम् ॥

कर्णयोः स्पृष्टयो स्तद्वर्णीयते चानलानिलौ ।
 संस्पृष्टे हृदये चास्याः प्रीयन्ते सर्वदेवतः ॥
 मूर्ध्नि संस्पर्शनादेव प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ।
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्यं विप्रयोगं नयन्ति याः ॥
 अन्तवदन्तसलिलजिह्वास्पर्शं शुचिर्भवेत् ।
 स्पृशन्ति बिन्दवः पादौ य आचाग्रयतः परम् ॥
 भूमिर्गैस्ते समाज्ञेयाः न तैरप्रयतो भवेत् ।
 मधुपर्के च सोमे च ताम्बूलस्य च भक्षणे ॥
 फलमूलेक्षुदण्डे च न दोष उग्रना ब्रवोत् ।
 प्रचरयान्नपानेषु यदुच्छिष्टो भवेद् द्विजः ॥
 भूमौ निक्षिप्य तद्द्व्यमाचम्य प्रीक्षयेत्तु यत् ।
 तैजसे च समादाय भवेदुच्छिष्टपणाजितः ॥
 अनिधाय च तद्द्रव्यमाचान्नः शुचितामिधात् ।
 वस्त्रादीनां विरुध्यत्वात् सृष्ट्वा च देवमेव हि ॥
 आरभ्यानुदके रात्रौ चोरो वाप्याकले पथि ।
 कृत्वा मूलपुरीषं वा द्रव्यहस्तेन दुष्यति ॥
 निधाय दक्षिणे कर्णे ब्रह्मक्षत्र मुदङ्मुखः ।
 अथ कुर्यात् शङ्खम्बूषे रात्रौ चेदक्षिणामुत्तरः ॥
 अन्तर्धाय मर्ही काष्ठे पर्णेर्लोद्भट्टणेन वा ।
 प्रतियोनशिरा कुर्यात् कच्छमूलविमर्जने ॥
 च्छायाकम्पनदीगोष्ठे चैत्याम्नःपथि भक्ष्यते ।
 अनी चैव श्मशाने च विष्णुत्वेन समाचरेत् ॥
 बं गोमये न कुहो वा न गोष्ठे नैव शादने ।
 न तिष्ठन् वा न निर्वासा न च पर्वतमन्त्ये ॥

न जीर्णदेवायतने न वल्मीके कदाचन ।
 न, च सर्वेषु गर्तेषु न च गच्छन् समाचरेत् ॥
 तुपाद्भारकपालेषु राजमार्गे तथैव च ।
 न क्षेत्रे, न विले चापि न तीर्थे च चतुष्पथे ॥
 नोद्यानोपसमीपे वा नोपरि न पराशुचौ ।
 न चोपानत्कपादौ च च्छली वर्णान्तरीक्षके ॥
 न चैवाभिमुखः स्त्रीणां गुरु ब्राह्मणयोगं वाम् ।
 न देवदेवालययोर्नापामपि कदाचन ॥
 नदीज्योतींषि वीक्षित्वा तद्वाद्याभिमुखोऽपि वा ।
 प्रत्यादित्यं प्रत्यनिलं प्रतिसोमं तथैव च ॥
 आहत्य मृत्तिकां कुर्यात् स्लेपगण्डापकर्षणम् ।
 कुर्यादतन्द्रितः शौचं विशुद्धैरुदृतोदकैः ॥
 नाहरेन्मृत्तिकां विप्रं पांशलां गच कर्दमात् ।
 न मार्गान्नोपराष्ट्रेषाच्छोचविष्टोऽपरस्य च ॥
 न देवायतनात् कुड्याद् ग्रामात् तु कदाचन ।
 उपसृष्टेत्ततो नित्यं पूर्वोक्तेन विधानतः ॥
 तारव्याहृतिगायत्र्या वर्णनामेरणौ क्रमात् ।
 तन्मन्त्रितं पिवेशस्तु मन्त्राचमनमीरितम् ॥
 गायत्र्या चमनेनाथ श्रुत्वाचमनमीरितम् ।
 इत्यश्रनसप्तती द्वितीयोऽध्यायः ॥

एवं देहादिभिर्भुक्तं शौचाचारसमन्वितम् ।
 आहृत्याध्ययनं कुर्याद्दीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥
 नित्यमुद्यतपाणिश्च सन्ध्याचारसमन्वितः ।

आस्यतामिति चोक्तं नासीतामिमुखं गुरोः ॥ •

प्रतिश्रवणसन्नापे शयानो न समाचरेत् । •

आसीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन्न पुराङ्मुखः ।

न च शय्यासनं चास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ ॥

गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ।

नोदाहरदस्य नाम परीक्षमपि केवलम् ॥

न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषणचेष्टितम् ॥

गुरोर्गत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते ।

कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं परितोऽन्यतः ॥ •

दूरस्थो नार्चयेद्देवान् ऋचो नास्तिके स्त्रियः ।

न चैवास्त्योत्तरं ब्रूयान्न तेनासीत सन्निधौ ॥

उदकुम्भं कुशान् पुष्पं समिधोऽप्याहरत्सदा ।

मार्जनं लेपनं नित्यमङ्गानां वै समाचरेत् ॥

नास्य निर्माल्यशयनं पादुकोपानहायपि ।

आक्रामेदासनं तस्य श्वायामपि कदाचन ॥

ये दनापाठादीन् लब्ध्वा न चास्य विनिवेदयेत्

अनापृच्छन्न न गन्तव्यन्नत्वप्रियहिने रतः ॥

न पादौ स्थापयेदस्य सन्निधाने कदाचन ।

जृम्भितं हसितं चैव क्षपकं प्रावरणं तथा ॥

वर्जयेत् सन्निधौ नित्यं नखस्फोटनमेव च ।

यथाकालं प्रधीयीत यावन्न विमना गुरुः ।

आमनाद्गौ गुरोः कूर्चं फलकं वा समाहितं ॥

आसने शयने पाने न च तिष्ठेत्कथञ्चन !

धावन्त मनुधावेत्त गच्छन्त मनुगच्छति ॥

- गंजोद्वयानप्रामादप्रस्तरपु कंठेषु च ।
 नामीत गुरुणा सार्धं गिन्नाफनतन्नेषु च ॥
 जितेन्द्रियः स्यात् सततं वग्नात्माक्रोधनः शुचिः ।
 प्रयुञ्जीत सदा वाचं मधुरां हितभाषिणीम् ॥
 गच्छमान्यां रसं कन्यां सूक्ष्मप्राणिविहिंसनम् ।
 अभ्यङ्गश्चान्नोपानच्छत्रधारणमेव च ॥
 कामं क्रोधं भयं निद्रां गीतयादितनर्त्तनम् ।
 द्यूतं जनपरीषाद् स्त्रीप्रेक्षासापनं तथा ॥
 परीमतापमैशुन्यं प्रयत्नेन वियर्जयेत् ।
 उदकुम्भं समुनसी गीगहान्मृत्तिकां कुगान् ॥
 आहरेद्यानदन्वानि भेषसाहरह्यरित् ।
 तथैव लवणं सर्वं भक्ष्यं पय्युपितं नयेत् ॥
 अनन्यदर्शी सततं भवेद्भीतादिनिःस्पृहः ।
 नादर्शस्यैव वीजेत न चरेद्दन्तधावनम् ॥
 एकान्तमणचिः स्त्रीभिः शूद्राद्यैरभिभाषणम् ।
 गुरुच्छिष्टं भेषजार्घ्यं न प्रयुञ्जीत कामतः ॥
 मलापकर्षणं स्नामन्नाचरेद् वै कदाचन ।
 नचातिसृष्टो गुरुणा स्वान् गुरुनभिवादयेत् ॥
 विद्यागुरुष्वेतदेव नित्यहनिः स्वयोनिषु ।
 प्रतिपेधतुसु वा धर्मं हितं चीपदिशन् स्वधनम् ॥
 श्रेयः सुगुरुवद्वृत्तिं नित्यमेव समाचरेत् ।
 गुरुपत्नीषु पुत्रेषु गुरोश्चैव श्वबन्धुषु ॥
 बालः समानजन्मा वा शिष्यो वा यज्ञकर्मभूष ।
 मध्यापयन् गुरुसुतो गुरुवन्मानमर्हति ॥

उत्सादनं वै गात्राणां स्नानं चोच्छिष्टभोजनम् ।
 न कुर्याद् गुरुपुत्रस्य पादयोः शौचमेव च ॥
 गुरुवत्प्रतिपूज्याश्च सवर्णा गुरुयोऽपि ।
 असवर्णास्तु संपूज्या प्रत्युत्थानाभिवादनम् ॥
 अभ्यञ्जनं स्नापनञ्च गालोत्सादनमेव च ।
 गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानाञ्च प्रशोधनम् ॥
 गुरुपत्नी च युवती नाभिवाद्येह पादयोः ।
 कुर्वीत वदनं भूम्यामसावहमिति ब्रुवन् ॥
 विप्रस्य पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।
 गुरुदारेषु कुर्वीत सदा धर्ममनुसरन् ॥
 मातृष्वसा मातुलानी ज्ञेयून्पि पित्र्ष्वसा ।
 संपूज्या गुरुपत्नी च समास्ता गुरुभार्यया ॥
 भ्रातृभार्य्योपसगाह्या ज्ञातिसम्बन्धयोऽपि ।
 पितुर्भगिन्या मातुश्च जायायाञ्च स्वसर्वपि ॥
 मातृवद् वृत्तिमातिष्ठेन्माता तेभ्यो गरीयसी ।
 एवमाचारसम्पन्नमात्मवन्तं सदाहितम् ॥
 वेदं धर्मं पुराणञ्च तथा तत्त्वानि नित्यम् ।
 सम्वतसरोपिते शिष्ये गुरुज्ञानमनिर्दिशेत् ॥
 हरेत् दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वत्सरे गुरुः ।
 आचार्यपुत्रशूयुर्ज्ञानदो धार्मिकश्च ॥
 शक्तो गुर्वीर्हर्षमेधावी नाध्याप्यो द्रव्यधर्मतः ।
 क्षतजरा तथा द्रोही मेधावी शुभकृत्वरः ॥
 प्रमथ्य विप्रोऽप्यविधिवत् पठध्यात्मा द्विजोत्तमः ।
 एतेषु ग्राह्येणो दानमन्यत् न यथोदितम् ॥

- ० आचम्य संयतो नित्यमधीयीत उदङ्मुखः ।
उपसंगृह्य तत्पादौ वीक्ष्यमाणो गुरोर्मुखम् ॥
अधीष्व भो । रिति ब्रूयात् विरामोऽस्त्विति वाचयेत्
प्राक्कुशेषु समासीनः पत्रित्रैरवपावितः ॥
प्राणायामैस्त्रिभिः पूर्वं तथाचोद्धारमर्हति ।
ब्राह्मणं प्रणवं कुर्यादित्ते च विधिवद्विजः ॥
कुर्यादध्ययनं नित्यं ब्रह्माञ्जलिस्तृप्तिः ।
सर्वेषामेव भूतानां वेदश्चक्षुः सनातनः ॥
अधीते विधिवन्नित्यं ब्रह्मण्याच्चावतेऽन्यथा ।
योऽधीयीत ऋचो नित्यं क्षीराहुत्या स देवताः ॥
प्रीणाति तर्पयन्त्येनं कामैस्तृप्ताः सदैव हि ।
यज्ञं योऽधीते सततं दध्ना प्रीणाति देवताः ॥
सामान्यधीते प्रीणाति घृताहुतिभिरन्वहम् ।
अथर्वाङ्गिरसी नित्यमध्यात् प्रीणाति देवताः ॥
धर्माङ्गानि पुराणानि भीमासैस्तृप्यते सुरान् ।
अपां समीपे नियतो नैत्यकं विधिमाश्रितः ॥
गायत्रीमप्यधीयीतं गत्वारण्यं समाहितः ।
सहस्रपरमां देवीं यतमध्यात् दशापराम् ॥
गायत्रीं वै जपेन्नित्यं जपश्च त्रिः प्रकीर्तितः ।
गायत्रीं चैव वेदांश्च तुलया तुल्यन् प्रभुः ॥
एकतयसुरो वेदान् गायत्रीं च तथेकतः ।
ओद्धारमादितः कृत्वा व्याहृतीस्तदनन्तरम् ॥
ततोऽधीयीत एकाग्रं त्रिंश परमयान्वितम् ।
अध्यापयेत्तु एकाग्रं गायत्री परया तु या ॥

पुराकल्पे समुत्पन्ना भुभुवः स्वर्गनामतः ।
 महाव्याहृतयस्त्रिस्तः सर्वाशुभनिवर्हणाः ॥
 प्रधानं पुरुषः कालो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 सत्यं रजस्तमस्त्रिस्तः कामा व्याहृतप्रसङ्गः ॥
 श्रीद्धारस्तत्परं ब्रह्म गायत्री स्यात्तदर्चनम् ।
 एव मन्त्रो महायोगसाक्षात्कार उदाहृतः ॥
 योऽधीतेऽहन्यमाने तां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी स याति परमावृतिम् ॥
 न गायत्र्या परं जप्यमेतद्विज्ञानमुच्यते ।
 यवणस्य तु मांसस्य पोषणं मास्यां द्विजोत्तमाः ! ॥
 आपाश्यां प्रौष्ठपद्यां वा वेदोपक्रमणं स्मृतम् ।
 उत्सृज्य ग्रामनगरं मासान्विप्रोऽर्थपञ्चमान् ॥
 अधीयीत शुची दिशे ब्रह्मचारी रुमाहितः ।
 पुण्ये तु छन्दसां कुर्याद्विहितस्तर्जनं द्विजाः ! ॥
 माघे वा मासि संप्राप्ते पूर्वाह्ने प्रथमेऽहनि ।
 छन्दांस्तूर्ध्वमधीयीत शुक्लपक्षे तु वै द्विजाः ! ॥
 वेदाङ्गानि पुराणं वा कृष्णपक्षे तु मानवः ।
 इमन्नित्यमनध्यायानधीयानो विसर्जयेत् ॥
 अध्यापनञ्च कुर्वाणो अध्येभ्यमपि यत्नतः ।
 कर्माधुरे दिवा रात्रौ दिवावासं समुद्दिने ॥
 विद्युत्स्तनितवर्षासु महोत्कानाञ्च पातने ।
 अशक्तोऽपि मनध्यायमेतदेव मज्जायति ॥
 एता न म्युर्दिता नाद्यान्यदपाम्दुष्कृतादिषु ।
 तदा विन्यादनर्थाय मन्यते जापद्वयं ॥

- निर्धाते बाध चलने ज्योतिषा चोपसर्पणे ।
 एतानकालिकान् विन्ध्यादनर्थायागतावपि ॥
 प्राग्दुष्कृतैष्वग्निषु च विद्युतस्तनितनिस्वने ।
 सद्यो हि स्यादनध्यायमनृत मुनिरब्रवीत ॥
 निध्याय एवं स्यात् पानेऽरण्येषु नगरेषु च ।
 कर्मनैपुण्यगामाना पूतिगन्धे च नित्यश ॥
 अन्ध्याना सङ्गते ग्रामे वृषलस्य च सन्निधौ ।
 अमध्यायो निन्द्यमाने समवाये जनस्य च ॥
 उदये मध्यरात्रौ च विष्णून्ने च विसर्जयेत् ।
 उच्छिष्टाद्यादमुक् चैव मनसा न विचिन्तयेत् ॥
 प्रतिगृह्य द्विजो विद्यादेकोद्दिष्टस्य केतनम् ।
 तदाह कीर्त्तयेद् ब्रह्म राज्ञो राज्ञीय सतके ॥
 धायकोऽनुलिप्तस्य स्त्री होमाधस्य तिष्ठति ।
 विप्रस्याविदुषो देहे तावद् ब्रह्म न कीर्त्तयेत् ॥
 शयान प्रोढपादश्च कृत्वा वै वावसत्यिकाम् ।
 नाधीयीतामिषजग्ध्वा सूतकायाद्यमेव च ॥
 नीहारैर्ब्राह्मणशन्दैश्च सन्ध्योरुभयोरपि ।
 अमावास्या चतुर्दश्या पौर्णमास्यष्टमीषु च ॥
 उपाकर्मणि चोत्सर्गे तिरात्र चपणं क्षतम् ।
 अष्टकांसुच कुर्वीत मतिमान् तासु रात्रिषु च
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघे मासे तुथैव च ।
 तिस्रोऽष्टका समाख्याता कुर्ये पक्षे च सूरिभिः ॥
 श्लेषातकस्य छायाया शास्त्रानेर्मधुकस्य च ।
 कदाचिदपि नाव्येयं कोविदारक्कपित्ययो ॥

तन्विद्येऽनुसृते तथा सन्नद्धचारिणि ।
 चर्ये संस्थिते वापि त्रिरात्रं चरणं स्रुतम् ॥
 द्रष्टे तेषु विप्राणां अनध्यायाः प्रकीर्त्तिताः ।
 सन्ति राज्ञसास्ते च तस्मादेतान् विसर्जयेत् ॥
 एके नास्त्यनध्यायः सन्ध्योपासन एव च ।
 आकर्माणि कर्मान्ते होममन्त्रेऽप्यु चैव हि ॥
 तार्चयथैकं वा यजुः सामाथवा पुनः ॥
 इत्याद्याः स्वधीयीत मारुते चापि वापदि ॥
 आध्यायो विनाग्निं च नेतिहासपुराणयोः ।
 भस्मशास्त्रेष्वन्येषु पयस्त्रेतां विसर्जयेत् ॥
 । धर्मः समासेन कीर्त्तितो ब्रह्मचारिणः ।
 अण्णाभिहितः पूर्वमृषोणां भावितात्मनाम् ॥
 अन्यत्र कुरुते यत्नमनधीत्य श्रुतिं द्विजः ।
 वै मृष्टो न सम्भाष्यो वेदवाह्यो द्विजातिभिः ॥
 वेदपाठमात्रेण सन्तुष्टो वै द्विजोत्तमः ।
 ठमात्रायसानक्तं पढे गौरिव सीदति ॥
 अधीत्य विधिवद्देवं वेदन्ति न विचारयेत् ।
 सान्वयं शूद्रकन्यः स पादं न प्रपद्यते ॥
 देवा अप्रन्तिकं वासं कर्तुमिच्छति वे गुरो ।
 कः परिचरेदेनमागरी विमोक्षपात्रम् ॥
 वा यनः वा विधिवज्जुहुयाज्यातवेदमम् ।
 दीयीत सदा नित्यं ब्रह्मविद्यां समाहितः ॥
 विधीं शतरुशीयं वेदानां च विज्ञेयवः ।

आयुषं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रिगं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋणं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ।
 पश्चात् स भोजनं कुर्यात् भूमौ वा तन्निधापयेत् ॥
 उपवासेन तत्तुल्यमित्येवमुशना ब्रवीत् ।
 उपलिप्य शुचौ देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करो ॥
 आचान्तोऽकोधनो नक्तं पश्चात् भोजनं चरेत् ।
 इह व्याहृतिभिस्त्वचं परिधावीदकेन तु ॥
 परिपेषनमन्त्रेण परिषिच्य ततः परम् ।
 चित्रगुप्तवलिं दत्त्वा तद्वत् परिषिच्य च ॥
 अमृतीपस्तरणमसीत्यायोगनक्रियां चरेत् ।
 स्वाहाप्रणवसंयुक्तं प्राणायत्न्याहुतिं ततः ॥
 अपानायाहुतिं हुत्वा ध्यानाय तदनन्तरम् ।
 उदानाय ततः कुर्यात्समानायेति पञ्चमम् ॥
 विघ्नाय तत्त्वमेतथां जुहुयादात्मनि द्विजः ।
 शेषमत्र यथाकामं भुञ्जीत व्यञ्जनैर्युतम् ।
 ध्यात्वा तन्मानसे देवमात्मानं वै प्रजापतिम् ॥
 अमृतापिधानमसीत्युपरिष्ठादपि पिवेत् ।
 आचान्तं पुनराचानेदयं गौरिति मन्त्रतः ॥
 त्रिपदां वा त्रिराहृत्य सर्वं गणप्रणाशनीम् ।
 प्राणानां चत्थिरसीत्यालभेद्दृढं तूतं ॥
 आचम्याहुष्टमानीय पादाहुष्टेन दक्षिणम् ।
 निःस्त्रावयेद्दक्षिणमूर्ध्वं हस्तं समाहितः ॥
 हुत्वा तु मन्त्रं कुर्यात् स्वधायामिति मन्त्रतः ।
 शशीसुते इति शान्तेः सन्तेः शशीसुते इति च ॥

सर्वेषामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः ।

अथ आहममावास्याप्राप्तं कार्यं द्विजोत्तमैः ॥

पिण्डान्वाहार्यकं आहं क्षीणे राजनि शस्यते ।

अपराह्णे द्विजातीनां प्रशंस्ते नामिपेण तु ॥

प्रतिपत्त्यभूतिर्ह्यन्यास्तिथयः क्षणपक्षके ।

चतुर्दशीं वर्जयित्वा पञ्चमी ह्युत्तरोत्तरास् ॥

अमावस्याष्टकाक्षिप्तः पौर्णमास्यादिषु त्रिषु ।

तिस्रंथाप्यष्टकाः पुण्या मासि पञ्चदशी तथा ॥

तयोदशी मघा कृष्णावर्षासु त्वविशयतः ।

नैमित्तिकं तु कर्त्तव्यं दिवसे चन्द्रसूर्ययोः ॥

बालकानां च भरणे नारकी स्यात्सतोऽन्यथा ।

काम्यानि चैव आदानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु ॥

अयने त्रिषुवे चैव व्यतीपाते त्वनन्तकम् ।

संक्रान्त्यामक्षय आहं तथा जन्मदिनेष्वपि ॥

नक्षत्रतिथिवारेषु कार्यं काम्यं विशेषतः ।

स्वर्गं तु लभते कृत्वा कृतिकासु द्विजोत्तमाः ॥

द्रव्यप्राप्त्यसम्पत्तीन् कालं नियमं ततः ।

कर्मारब्धेषु सर्वेषु कुर्यादभ्युदयं ततः ॥

पुनर्जन्मादिषु आहं पार्वणं पार्वणं स्मृतम् ।

अष्टम्यहनि नित्यं स्यात् काम्ये नैमित्तिकं पुनः ॥

मन्त्रितमतिक्रम्य योनियं यः प्रयच्छति ।

स तेन कर्मणा पापो दहत्यागमं कुलम् ॥

यदि म्याटधिको विप्रः शीलविद्यादिभिः स्वयम् ।

राष्ट्रे यद्रे न दातव्यमतिक्रम्यापि सन्निधिम् ॥

अपूपश्च हिरण्यं च गामश्वं पृथिवीं तिलान् ।
 भविद्वान् प्रविष्टहानो भक्षोभवति काष्ठवत् ॥
 मासमारोहणं कुर्यात् भर्तृचित्वां पतिव्रता ।
 तन्मृताहनि संप्राप्तं पृथक् पिण्डे नियोजयेत् ॥
 धर्मपिण्डोदकं श्राद्धं पार्वणं गर्भसंज्ञकम् ।
 अस्थिसञ्चयनं कर्म दशाहभवनं तथा ॥
 शोधनं दशाहमुत्कर्षं शेषस्य यदि वा भवेत् ।
 पिण्डोदकं नदश्राद्धं पुनः कार्यं यथाविधि ॥
 यद्यस्थिसञ्चयं कर्म दशाहमूर्ध्वभाक् भवेत् ।
 नष्टे वापहतोऽस्थीनि दाहयेद्यदि वा पुनः ॥
 कुर्याद्दहरहः श्राद्धं प्रमीतपितृको द्विजः ।
 साग्निकोऽनग्निको वापि तीर्थे वेपविशेषतः ॥
 उत्तानं वा विवर्तं वा पितृपार्श्वे यदा भवेत् ।
 अभीज्यं तद्वेदघ्नं कुट्टैः पितृगणैश्च तैः ॥
 अन्नहीनं क्रियाहीनं मन्त्रहीनं तु यद्वयेत् ।
 सर्वमष्टिद्रुमित्युक्ता ततो यत्नेन भोजयेत् ॥
 एकोद्दिष्टन्तु विज्ञेयं वृद्धिश्चाह तु पार्वणम् ।
 एतत्पञ्चविधं श्राद्धं शृगुपुत्रेण सूचितम् ॥
 यात्रायां षष्ठमाख्यातं तत्पयत्नेन पावनम् ।
 यद्वयेत् सप्तमं श्राद्धं ब्रह्मणा परिकीर्तितम् ॥
 दैविकं चाष्टमं श्राद्धं यत् कृत्वा मुच्यते भयात् ।
 सन्ध्यारात्रौ न कर्तव्यमहोरात्रमदर्शनात् ॥
 दिशानान्तु विशेषेण भवेत् पुण्यमनन्तकम् ।
 गयायामक्षयं श्राद्धं प्रयागे मरणादिपि ॥

गायन्ति गाथां ते सर्वे कीर्तयन्ति मनोपिणः ॥

एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।

तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ॥

गयां प्राप्यानुपह्वेण यदि यादं समाचरेत् ।

तारिताः पितरस्तेन स याति परमाङ्गतिम् ॥

वाराहपर्वते चैव गयां चैव विशेषतः ।

एवमादिष्वतीतेषु तुष्यन्ति पितरस्तदा ॥

ब्रौहिभिश्च यवैर्मापैरङ्गिर्मुलफलेन वा ।

श्यामाकेय तु वै शाकीर्नैर्वारिश्च प्रियङ्गुभिः ॥

गोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्मापे प्रीणयते पितॄन् ।

मृष्टान् फलरसानिचून् मृदुकान् सस्यदङ्गिमान्

विदार्यान् करण्डाश्च व्याडकान्ते प्रष्टापयेत् ।

लाजां मधुयुतां दद्याद् दध्नाञ्चैरया सह ॥

दद्यात् शङ्खे प्रयत्नेन शृङ्गां गजशृङ्गैर्हृक्कान् ।

ह्यो मांसो मत्स्यमांसेन लिमासान् हरिणि च ॥

शोरम्भेणाप्य चतुरः शाके नीह च पञ्च तु ।

पश्मासान् व्यागमांसेन रोरवेण च ये नरु ॥

दशमांस्तु दृष्यन्ति घराहमहिषाविकैः ।

शगर्गश्चकयोर्मैर्माणिनेकादशैश्च तु ॥

मम्प्यैरुन्तु गव्येन पयसा पायमेन च ।

रुद्वै सध्मभाभेन द्राहिर्दशवार्ध्वैः ॥

कागगाकं महागाकं खगलोहाभिष मधु ।

अनस्तानेव च कान्ति मृद्वान्यम्यानि सध्मगः ॥

हन्तां चत्वारः पयः पाच गतानाद्यन्त वै द्विजः ।

दद्याच्छादे प्रयत्नेन दत्तस्यावयमुच्यते ॥
 पिप्पलोक्तमुक्तं चैव तथा चैव मधुरकम् ।
 कश्मनालाबुवात्ताकान् मन्त्रेण सारसं तथा ॥
 कूटञ्च भद्रमूलञ्च तण्डुलीयकमेव च ।
 राजमापांस्तथा नीरं मृद्विषञ्च विवर्जयेत् ॥
 कोद्रयान् कोविदारान् स्थलपाषाणमरीकतथा ।
 वर्जयेत्कर्षयन्नेन आहकाले द्विजोत्तम ॥
 इत्योशनसस्मृतौ तृतीयोऽध्यायः ॥

स्नात्वा यथोक्तं सन्तर्प्य पिष्टदेवान् ऋषीस्तथा ।
 पिष्टान्वाहार्यकं याहुं कुर्यात् सौम्यमर्गा शुचि ॥
 पूर्वमेव निरोक्षेत् ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।
 तीर्थं तद्व्यकथ्यानां प्रदाने चातिथिं कृत ॥
 ये सोमपाननिरता धर्मज्ञा सत्यवादिनः ।
 प्रतिनो नियमस्याथ ऋतुकालाभिगामिन ॥
 पश्चाग्निरपराधीरानी यजुर्वेदविदोऽपि च ।
 बहवस्तु सुवर्णाश्च त्रिमधुर्वाय वा भवेत् ॥
 लीनाविर्जितं चन्दो वै ज्येष्ठसामगणोऽपि वा ।
 अथर्वशिरसोऽध्येत रुद्राध्यायी विशेषतः ॥
 अग्निहोत्रपरो विद्वान् पापविच्च षड्भुवित् ।
 गुरुर्देवाग्निपूजासु प्रसक्तो ज्ञानतत्परः ॥
 अहिंसोपरता नित्यं अप्रतिग्राहिणस्तथा ।
 सन्निधौ दाननिरता ब्राह्मणा षड्भक्तिपावना ॥
 असमानप्रवरगा असंगीत्रा सधैव च ।

असम्बन्धं विज्ञेयं ब्राह्मणं पङ्क्तिपावनम् ॥
 भोजयेद्योगिनं पूर्वं तत्त्वज्ञानरतं परम् ।
 अनाभे नैष्ठिकं दान्तमुपकुर्वाणकं तु वा ॥
 तदनाभे गृहस्थस्तु मुमुक्षुं सद्गवर्जितम् ।
 सर्वान्नाभं साधकं ज्ञां गृहस्थं मा विभोजयेत् ॥
 प्रकृतेषु णतत्त्वज्ञं योऽन्नातीह यतिभवे ।
 पैलं वेदविद्रातम्यं सहस्रादतिरिच्यते ॥
 तस्माद्यत्नेन योगीन्द्रमोक्षरत्नतत्परम् ।
 भोजयेद्व्यक्त्येषु अनाभादिह च द्विजान् ॥
 एष वे प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः ।
 अनुकल्पः स्वयं श्रेयः कदा सन्निरनुच्छिद्यते ॥
 मातामहं मातुलं स्वस्त्रियं शायरं गुरुम् ।
 दीहितं विनुर्धनं सर्वमग्निकल्पाय भोजयेत् ॥
 न याति भोजयेन्मित्रं धने कार्योऽस्य सद्यः ।
 पैशाचदक्षिणाहीनेर्धामुष्यं फलमस्यदम् ॥
 कामं याति स्वयेन्मित्रं नाभिरूपमतिपरम् ।

शूद्रप्रेष्योदतो राज्ञो वृषलो ग्रामयाजकः ॥
 बध्नन्वोपजीजी च पडेते ब्रह्मबन्धव ।
 दत्त्वा तु वेदान्त्यर्थं पतितान्मनुरब्रवीत् ॥
 वेदविक्रयिणश्चेते आदादिषु विगर्हिताः ।
 श्रुतिविक्रयिणो यत्र परपूर्व्याः समुद्रगाः ॥
 असमानान् याजयन्ति पतितान् प्रकीर्त्तिताः ।
 असंस्तुताध्यापका ये मृतकान् पाठयन्ति चे ॥
 अधोयौत तथा वेदान् मृतकान् प्रकीर्त्तिताः ।
 वृद्धश्रावकनिर्गूढाः पञ्चरात्रविदो जनाः ॥
 कापालिकाः पाशुपताः पापण्याश्चैव तद्दिधाः ।
 यस्याग्नन्ति हवींश्चेते दुरात्मानसु तामसाः ॥
 न तस्या सङ्गवेत् यादं प्रेत्यापि हि फलप्रदाः ।
 अनाश्रमी यो द्विजः स्यादाश्रमी स्यान्निरर्थकः ॥
 मिथ्याश्रमी च विमेन्द्रा विन्नेयाः पङ्क्तिदूषकाः ।
 दुयर्गी कुनखी कुष्ठीश्वित्री च श्यावदन्तकः ॥
 क्रूरो बीजनकश्चैव स्त्रेनः स्त्रीवोऽथ नास्तिकः ।
 मद्यपीवृषणी सक्ती वीरहा दीधिपूषति ॥
 भ्रागारदाही कुण्डाभी सोमविक्रयिणो द्विजाः ।
 परिवेत्ता तथा हिंस्रः परिवेत्तिर्निराकृतिः ॥
 पौनर्भवः कुसौदीच तथा नचत्रदर्शकः ।
 गीतवादितृगोत्रय व्याधितः काण्डएव च ॥
 हीनाङ्गघातिरिक्काहो ह्यवकीर्णी तथेव च ।
 कन्याद्रोही कुण्डगोनी अभिशक्तीऽथ देवतः ॥
 मितप्र कपिशनश्चैव नित्यं नाय्यां निकन्तनः ।

मातापितृशुक्ल्यागो दारत्यागो तथैव च ॥
 अनपत्यं कृट्वाची पाचकोरगजीवक ।
 समुद्रवायी कृतज्ञा रण्यासमयभेदक ॥
 वेदनिन्दारतथैव देवनिन्दारत स्तथा ।
 द्विजनिन्दारतथैव ते वज्र्या आहकर्मघु ॥
 कृतघ्नं विघ्नं क्रूरो नास्तिको वेदनिन्दकः ।
 सितघ्नः पारदार्यय मिथ्यापण्डितदूर्धक ॥
 बहुनाम किमुक्तेन विहितान्येव कुर्वते ।
 निन्दितान्याचरन्ते ते वज्र्या आह प्रयत्नत ॥

॥ इत्यौशनसस्तौ चतुर्थोऽध्यायः ॥

गोमयेनोदकैः पूर्वं शोधयित्वा समाहित ।
 सन्निपात्य द्विजान् सर्वान् साधुभिः सन्निमन्ययेत् ।
 श्वो भविष्यति मे आहं पूर्वेष्वुरभिवक्ष्यति ॥
 असम्भवे परिक्षुर्वा यथोक्तैर्नक्षत्रैर्युतम् ।
 तस्य ते पितरः श्रुत्वा आहकाल उपस्थिते ॥
 अन्योन्यमनमा ध्यात्वा सम्पतन्ति मनोजवा ।
 ब्राह्मणान्ते समायान्ति पितरो ह्यन्तरिक्षगाः ॥
 वायुभूताय तिष्ठन्ति भुक्ता यानि पराङ्गतिम् ।
 आमुन्निताय ये विप्राः आहकाल उपस्थिते ॥
 वमेरक्षयता सर्वे ब्रह्मचर्यपराङ्गाः ।
 अक्रोधनोऽस्त्वरो यत्र मत्स्यवादी भमाहितः ॥
 भग्नैर्गुणमध्वानं आहभुग्वर्जयेत्पमम् ।
 आमन्त्रितो ब्राह्मणो वै योऽन्यत्रैः कुरुते क्षणम् ॥
 आमन्त्रयित्वा हो मोहादर्थं न मन्त्रयेत् द्विजः ।

स तस्मादधिकः पापी विष्टाकोटौहि जायते ॥
 याद्वे निमन्त्रितो विप्रो मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 ब्रह्महत्यामवाप्नोति तिर्यक् योनिषु जायते ॥
 निमन्त्रितश्च यो विप्रो ह्यध्वानं याति दुर्मतिः ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तस्मात्सं पांशुभोजनम् ॥
 निमन्त्रितश्च यः याद्वे प्रकुर्यात्कलहं द्विज ।
 भवन्ति तस्य तस्मात्सं पितरो मलभोजना ॥
 तस्मादनिमन्त्रित याद्वे नियतात्मा भवेद्द्विज ।
 अक्षोभ्यः शोचपरः कर्त्ता चैव जितेन्द्रिय ॥
 शोभने दक्षिणा गत्वा दृश्यं दर्भात् समाहित ।
 सन्नृत्ताग्राह्येद्वारि दक्षिणायां सुनिर्मलान् ॥
 दक्षिणाप्रवणं सिग्धं विभक्त्यभ्युद्यमानम् ।
 एषि देशं विविक्तञ्च गोमयेनोपनेपयेत् ॥
 नदीतीरेषु तीर्थेषु स्वभूमौ गिरिसानुषु ।
 विविक्तेषु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरस्तथा ॥
 परस्य भूमिभागे तु पितॄणां वै न निर्वपेत् ।
 स्वामित्वात् स विज्ञेयः श्रेयायत्क्रियते नरैः ॥
 अटव्यः पर्वता पुण्या जीर्धान्यायतनानि च ।
 सर्वाण्यम्भानि कान्याहुर्न हि तेषु परिग्रहः ॥
 तिलायावकिरित्तत्र सर्वतो बन्धयेद् द्विजं ।
 अक्षुरोपहन् सर्वं तिले सुव्यत्यजिन वा ॥
 ततोऽत्र बहुस्तस्कारः नैकव्यञ्जनमव्ययम् ।
 चोष्यं पेष्यं समृद्धं च यथाशक्त्युपकल्पयेत् ॥
 ततो गिरित्ते रुध्राद्वे लसलोमगन्धान् द्विजान् ।

अभिगम्य यथामार्गं प्रयच्छेदन्तधावनम् ॥

तैलमभ्यञ्जनं स्नानं स्नानीय च पृथग्विधम् ।

पात्रैरौदुस्वरैर्दद्याद्द्वैश्वदेव तु पूर्णकम् ॥

तत्र स्नात्वा निवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थानकृताञ्जलि ।

पाद्यसाचमनीय च संप्रयच्छेद्यथाकृतमम् ॥

ये चात्र त्रिव दैरन् विप्रा पूर्वं निमन्त्रिता ।

प्राङ्मुखान्यासनान्येषां सदर्भोपहितानि च ॥

दक्षिणागेकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदके ।

तत्पूषवेशयेदितान् ब्राह्मणान् देवकल्पकान् ॥

वास्यन्त्यमिति सकल्प्य त्वासिरस्ये पृथक् पृथक् ।

द्वौ दैवे प्राङ्मुखौ पित्रेऽत्रय यादङ्मुखस्त्वर्था ।

एकैकं वा भवेत्तत्र एव मातामहेष्वपि ।

सत्क्रिया देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसम्पदम् ।

पञ्चैतान्विचारीहन्ति तस्मात्त्रैहेत विष्णुम् ॥

अथवा भोजयेदेक ब्राह्मणं वेदपारगम् ।

श्रुतिगीतादिसम्पन्नमस्तक्षणविवर्जितम् ॥

प्रशङ्गापाले चावन्तु सर्वस्मात् प्रयतात्मनः ।

देवतावतने चास्मै विनोक्तात् सम्प्रवर्त्तते ॥

प्राग्नेर्दग्नी तदवन्तु दद्याच्च ब्रह्मचारिणे ।

गिक्तुर्को ब्रह्मचारीय भोजनार्थमुपस्थितः ॥

उपविष्टेषु यच्छ्राद्धे तामन्त्रमपि भोजयेत् ।

अतिथिर्देवताप्राति न तद्प्रादं प्रकाशयते ॥

तस्मात् प्रयद्यातोर्वेषु पुनरातिथिर्गो दिजं ।

अतोर्व्यं रमतं श्राद्धे भुञ्जते ये विजातयः ॥

काकयोनिं व्रजन्त्येते दत्त्वा चैव न संशयः ।
 होनाङ्गः पतितः कुष्ठौ वणिक्पुष्कसनासिकः ॥
 कुक्कुटः शूकरश्वानो वर्ज्या आदेषु दूरतः ।
 यौभत्समशचिं स्तेच्छं न स्पृशेच्च रजंशुलाम् ॥
 नीलकापायवसनं पापण्ड्यं विवर्जयेत् ।
 यत् तत्र क्रियते कार्यं पेट्यकं ब्राह्मणान् प्रति ॥
 तत्सर्वमेव कर्त्तव्यं वैश्वदेवस्य पूजनम् ।
 यद्योपविष्टान् सर्वास्तानलङ्घ्यार्हाहिभूपणैः ॥
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तेत्यर्घ्यं विनिक्षिपेत् ।
 प्रदद्याद् गन्धमाल्यानि धूपादीनि च शक्तितः ॥
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितॄणां दक्षिणामुखं ।
 आवाहयन् ततः कुर्यादुग्रन्तस्वेत्युच्चा बुधः ॥
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु न कृतः ।
 शन्नो दिवुग्रदक पात्रे तिलोऽसीति तिलास्तथा ॥
 क्षिप्वा चार्घ्यं तया पूर्य दत्त्वा हस्तेषु वै पुनः ।
 सस्त्रावाय ततः सर्वान् पात्रीकुर्व्यात् समाहितः ॥
 पिष्टभिः सममेतेन ह्यर्घ्यं पञ्च निधाय च ।
 अग्नौ करिष्येत्वादाय पृच्छेदन हृतप्रतप्तम् ॥
 कुरुष्वेति ह्यनुज्ञातो जुहुयादुपधीतवत् ।
 यद्योपवीतिना होमं कर्त्तव्यं कुशपाणिना ॥
 प्राचीनाबीतकं पित्वा वैश्वदेव तु होमयेत् ।
 दक्षिणं पातयेज्जानुं देवान् परिचरस्तदा ॥
 सोमाय वै पिष्टमते स्वधा नम इति ब्रुवन् ।

अन्त्ये कथ्यवाहनाय स्वधेति जुहुयात्ततः ॥
 अन्त्यभावे तु विप्रस्य पाणाविवोपपादयेत् ।
 मन्त्रादेवान्तिके वाथ गोष्ठे वा सुसमाहितः ॥
 ततस्तैरभ्यनुज्ञातो कृत्वा देवप्रदक्षिणम् ।
 गोमयेनोपलिप्योर्वरा कुर्यात् स्वस्यच दैवतम् ॥
 मण्डलं चतुरस्रं वा दक्षिणं चोदतं यमम् ।
 विरुक्षितस्य मध्यं दर्भेणैकेन चैव हि ॥
 ततः सकीर्य तत् स्थाने दर्भान् वै दक्षिणायकान् ।
 द्वौन् पिण्डान्नवपेत्तत्र हविःशेषान् समाहितः ॥
 द्वाप्यपिण्डां कृतस्तत्र निमृज्यास्तेषां भागिनाम् ।
 तैर्ष्वदर्भेष्वथाचम्य त्रिराचम्य शनैरसून् ॥
 उदकं निनयेच्छेपं शनैः पिण्डान्तिके पुनः ।
 अवक्षिप्यावर्हन्त्यात्मानं पिण्डान् यथा समाहितः ॥
 यथ पिण्डावगिष्टाश्च विधिना भोजयेद् द्विजम् ।
 षडप्यत्र नमस्कुर्यात् पितॄन् देवांश्च धर्मवित् ॥
 श्राद्धभोजनकाले तु दीपो यदि विनश्यति ।
 पुनरत्र न भोक्तव्यं भुक्त्वा शान्द्रायणं चरेत् ॥
 मापानपूषान्विविधान्दद्यात् सरसपायसम् ।
 सपशाकफलानिष्टान् पयो दधि घृतं मधु ॥
 अन्नञ्चैव यथाकामं विधिमन्यस्यपेयकम् ।
 यद्यदिष्टं द्विजेन्द्राणां तत्तत् सर्वं निवेदयेत् ॥
 धान्याग्निनाश्च विविधा शर्करा विविधा जया ।
 उष्णमद्यं द्विजातिभ्यो दातव्यं श्रेय इच्छता ॥
 अन्यत्र फलमूलेभ्यः पानकेभ्यः साधैव च ।

नाश्रूणि पातयेज्जातु न कुप्यान्नामृतं वदेत् ॥
 न पादेन स्पृशेद्दं न चैनमवधूनयेत् ।
 क्रोधेनैव च यदत्तं यद् दत्तं त्वरया पुनः ॥
 यातुधाना विलुम्पन्ति यच्च पापोपपादितम् ।
 खिन्नगात्रो न तिष्ठेत् सन्निधौ तुं दिजम्भनाम् ॥
 न च पश्येत् काकादीन् पक्षिणस्तु न वारयेत् ।
 तद्रूपाः पितरस्तत्र समायान्ति बुभुत्सवः ॥
 न दद्यात्तत्र हस्तेन प्रत्यक्षसंलग्नं तथा ।
 न चायमेव पालेण न चैवाश्रयया पुनः ॥
 काञ्चनेन तु पालेण तथा त्वीदुम्बरेण च ।
 छत्तमादिपतां याति खड्गेन तुं विशेषतः ॥
 पालि तु मृक्षयि यो वै श्राद्धे भोजयति पितॄन् ।
 स याति नरकं घोरं भोक्ता चैव पुरोधसः ॥
 न पङ्क्त्या विषमं दद्यान् न याचेत् न वादयेत् ।
 याचितादपि चात्मानं नरकं याति भीषणम् ॥
 सुञ्जीत वाग्यतोऽस्मृष्टं न ब्रूयात् प्रकृतान् गुणान् ।
 तावहि पितरोऽग्नन्ति यावुञ्जीता हविर्गुणाः ॥
 नाप्रासनीपविष्टस्तु सुञ्जीत प्रथमं दिजः ।
 बह्वनां पश्यतां सोऽन्नः पङ्क्त्या हरति क्लिष्टम् ॥
 न किञ्चिद्वर्जयेत् श्राद्धे नियुक्तास्तु दिजोत्तमः ।
 न माषं प्रतिषेधेत् न चान्यस्यान्नमीक्षयेत् ॥
 यो नाश्राति दिजोमाषं नियुक्तः पिष्टकर्मणि ।
 स प्रेत्य पश्यतां याति सन्ततामेकविंशतिम् ॥
 श्राध्यायं श्रावयेद्देवां धर्मशास्त्राणि चैव हि ।

इतिहासपुराणानि यादृक्कल्यान् सुशोभनान् ॥
 ततोऽन्यमुत्सृजेद् भुक्तेष्वग्रतो विकिरेद् भुवि ।
 'पृष्ठा स्वदितमित्येव तृप्तानाचामयेत्ततः ॥
 आचान्ताननुजानीयादभितो रम्यतामिति ।
 स्वस्था. ओति च तं धूयुर्वाह्या स्तदनन्तरम् ॥
 ततो भुक्तवतां तेषामवशेषन्तु वेदयेत् ।
 'यथा ब्रूयात्तथा कुर्यादनुज्ञातस्तु तैर्द्विजैः ॥
 पित्रो. स्वदितमित्येव याच्य गोष्ठेऽपि सूतृतम् ।
 सम्पन्नमत्याभ्युदये दैवेनीयत इत्यपि ॥
 विसृज्य ब्राह्मणांस्तान् वै देवपूर्वन्तु वाग्यतः ।
 दक्षिणां दिशमाकाङ्क्षन् याचतेऽदो वरान् पितॄन् ॥
 दातारो नोऽभवर्धन्ता वदाः सन्तातरप च ।
 अथा च नो मा वरगमद् बहु दैयश्च नोऽस्त्विति ॥
 पिण्डांस्तु भोज्यं विप्रेभ्यो दद्यादग्नौ जलेऽपि वा ।
 प्रक्षिपेत्तत्सु विप्रेषु द्विजोच्छिष्टं न मार्जयेत् ॥
 'मध्यमं त' तत पिण्डं दद्यात्पत्न्यैः सुतार्घ्यकः ।
 प्रक्षाल्यहस्तावाचस्य प्रातिशेषेण भोजयेत् ॥
 प्रातिष्वपि च तुष्टेषु स्नान् भृत्यान् भोजयेत्ततः ।
 पश्चात् स्वयं च पत्नीभिः शेषमन्नं समाचरेत् ॥
 नोदौचेत् तदुच्छिष्टं यावन्नाशं गतोरविः ।
 ब्रह्मचर्या चरेतान्तु दम्पती रजनी तु ताम् ॥
 'दत्त्वा यादृ' ततो भुक्त्वा सेवते यस्तु मैथुनम् ।
 महारौरवमासाद्य कौटयोनिं व्रजेत् पुनः ॥
 'यच्चिरक्रोधनः शान्त सत्यवादी समाहितः ।

स्वाध्यायश्च तथा ध्यानं कर्त्ता भोक्ता विसर्जयेत् ॥
 यादं दत्त्वा परं यादं भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 महापातकिना तुल्या यास्ति ते नरकान् वदन् ॥
 एष वोऽभिहितः सम्यक् यादकश्चः सनातनः ।
 धामं निवत्त यन्नित्यसुदांसो नो न तत्त्वतः ॥
 अग्निरध्वगो वापि तथैव वरचनान्वितः ।
 आमयादं द्विजः कुर्याद् ह्यपलसु सदैव हि ॥
 आमयादं द्विजः कुर्याद्विधिभिः यजयान्वितः ।
 तेनाग्नौ करणं कुर्यात् पिण्यांस्तैरेव निर्धयेत् ॥
 यो हि तद् विधिना कुर्याच्छ्राद्धं संहरामानसः ।
 वरपितृकलाशो नित्यं यात्यसौ वैष्णवं पदम् ॥
 तस्मात् सर्वः प्रयत्नेन यादं कुर्याद् द्विजीरामः ।
 आराधितो भवेद्दीयन्तेन सम्यक् सनातनः ॥
 अपि मूत्रफलेर्वापि प्रजुष्यन्निर्धनो द्विजः ।
 तिस्रोदके स्तुर्पयित्वा पितॄन् ज्ञात्वा द्विजीरमः ॥
 न जीवत्पितृको दद्यादोमानां वा विधीयते ।
 तेषां चापि समादद्यात्तेषां चैके प्रचक्षते ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 यो यस्य म्रियते तस्मै देवं मान्यस्व ते न तु ॥
 भोजयेद्वापि जीवन्तं यथाकामं तु भक्तितः ।
 न जीवन्तं मतिक्रम्य ददाति श्रवते श्रुतिः ॥
 दासुष्यायण्यो दद्याद्दीजहेतु स्याद्वि सः ।
 रिक्तया भार्यया दद्यान्नियोगोत्पादितो यदि ॥
 अनियुक्त- सुतो यस्तु शूद्रतो जायते त्विह ।

प्रदद्याद्वीजिने पिण्डं चेत्रिणे तु तदन्यथा ॥
 द्वौ पिण्डौ निर्वपेत्ताभ्यां चेत्रिणे वीजिने यथा ।
 कौत्तयेदथ वेकस्मिन् वीजिनं चेत्रिणे ततः ॥
 मृतेऽहनि तु कर्णवर्मकोद्दिष्टविधानतः ।
 आशौचत्वनिरीक्षाणुं कान्य कामयते पुनः ॥
 पूर्वार्हे चैव कर्त्तव्यं श्राद्धमभ्युदयार्थिना ।
 द्वैव ततः सर्वमेव स्यान्न वै कार्यं बहिः क्रिया ॥
 दर्भाद्य परितः स्वाप्या सदा स भोजयेद् द्विजान् ।
 नान्दीमुख्याद्य पितरः प्रीयन्तामिति वाचयेत् ।
 मातृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात् पितृणां तदनन्तरम् ॥
 ततो मातामहानाञ्च ददौ श्राद्धत्रयं स्मृतम् ।
 दैवपूर्वं प्रदद्याद् वे न कुर्यादप्रदक्षिणम् ॥
 प्राङ्मुखो निर्वपेत् पिण्डानुपवीती समाहितः ।
 स्यण्डिलेषु विचित्रेषु प्रतिमासु दिजातिषु ॥
 पुष्पैर्धूपैश्च नेवेद्यैर्भूषणैरपि पूज्य च ।
 पूजयित्वा मातृगणं कुर्याच्छ्राद्धमयं बुधः ॥
 अक्षत्वा मातृयागञ्च यः श्राद्धं परिवेषयेत् ।
 तस्य क्रोधसमाविष्टा विसामिच्छन्ति मातरः ॥
 इत्यौशनसंस्कृतौ पञ्चमोऽध्यायः ॥

दशाहं प्राङ्मुराशौचं सपिण्डेषु विपक्षितः ।
 मृतेऽथवाय जातेषु ब्राह्मणानां दिजोत्तमाः । ॥
 नित्यानि चैव कर्माणि कान्यानि च विज्ञेयतः ।
 न कुर्यादहितं लिप्सितं स्वाध्यायं मगसापि च ॥

शुचिरक्रोधनस्वन्यान् कालेऽग्ने भोजयेदृद्धिजान् ।
 शुष्काच्चेन कलेर्वापि पितरं जुहुयात्तथा ॥
 न सृज्येयुरिमानन्ये न भूतेभ्यं समाचरेत् ।
 सूतके तु सपिण्डानां सस्यंगो नैव दुष्यति ।
 सूतके सूतकाश्चैव वर्जयित्वा दृष्टं पुनः ॥
 अधीयानस्तथा यज्या वेदविद्याऽपि यो भवेत् ।
 चतुर्थे पञ्चमे वाङ्गि सस्यंगं कथितो दुधै ॥
 सृज्यात्तु सर्वमेवैते स्नानात् दशगाहर्णि ॥
 दशाहं निर्गुणं प्रोक्तनामौचन्दासनिर्गुणं ।
 एव द्विविगुणैर्युक्तं चतुर्थे कदिने यचि ॥
 दशाहान्त्तु परं सम्यगधीगीतं जुहोति यः ।
 चतुर्थे त्वस्य संस्यंगो मशुराह प्रजापतिः ॥
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।
 ये एषां मरणस्याहुर्मरणान्तमशीचकम् ॥
 त्रिरात्र दशरात्रं वा ताह्वाणानामशीचकम् ।
 प्राक् सस्कारात्त्रिरात्रं स्यादशरात्रमतः परम् ॥
 जन्मद्विवर्गं प्रेते मातापितृोस्तद्विध्यते ।
 त्रिरात्रेण शुचिस्नान्यो यदिह्यात्यन्तनिर्गुणः ॥
 अदन्तजातमरणं मातापितृोस्तद्विध्यते ।
 जातदन्ते त्रिरात्रं स्यादन्तं स्यात् यत्र विनिर्णयः ॥
 अदन्तजपन्नं सद्यः प्राचीलादिकरात्रकम् ।
 त्रिरात्रमुपनयनादशरात्रमुदाहृतम् ॥
 चातमालस्य वा तस्य यदि स्वाभरणं पितुः ।
 मातुश्च चूलदाति स्यात् पिताऽस्य सृष्टं एव हि ॥

सद्यः शौचं सपिण्डानां कर्तव्यं सोदरस्य तु ।
 ऊर्ध्वं दशाहादेकाहं सोदरो यदि निर्गुणः ॥
 अथोद्धे दन्तजनंभ स्यात् सपिण्डानामशौचकम् ।
 एकारात्र निर्गुणानाञ्चौलादूर्ध्वं तिरात्रकम् ॥
 आदन्तजातमरणं सम्भवेद्यदि सत्तमाः । ।
 एकारात्रं सपिण्डानां यदि चात्यन्तनिर्गुणः ॥
 व्रतादिगात् सपिण्डानां गर्भस्त्रावाच्च पाततः ।
 गर्भश्चुतावहोरात्र सपिण्डेऽत्यन्तनिर्गुणे ॥
 यथेष्टाचरणादुज्जातौ तिरात्रादिति निर्णयः ।
 सूतके यदि सूतिश्च मरणे वा गतिर्भवेत् ॥
 श्रेष्ठेणैव भवेच्छुद्धिरहं श्रेष्ठे द्विरात्रकम् ।
 मरणोत्पत्तियोगे तु मरणेन समाप्यते ॥
 अर्द्धवृत्तिमनाशौचमूर्ध्वमन्येन यद्व्रति ।
 देशान्तरगतं शुक्ला सूतकं श्राव एव वा ॥
 तावदप्रयतोऽन्ये वा यावच्छ्रेष्ठः समाप्यते ।
 अतीते सूतके प्रोक्तां सपिण्डानां तिरात्रकम् ॥
 तथैव मरणे घ्राणतूर्ध्वं सवक्त्रादुन्नती ।
 वेदाद्य यस्त्वधीयानो न भवेत् वृत्तिकर्मितः ॥
 सद्यः शौचं भवेत्तस्य सर्वावस्थासु सर्वदा ।
 स्त्रीणामसंस्कृतानान्तु प्रदानात् परतः पितुः ॥
 सपिण्डानां तिरात्र स्यात् संस्कारो भर्तुरेव च ।
 अक्षस्त्वदशकन्यानामशौचं मरणे सूतम् ॥
 द्विपं जन्ममरणे सद्यः शौचमुदाहृतम् ।
 आदन्तात् सोदरः सद्यः आचौलादेकरात्रकम् ॥

आत्रतानां तिरात् स्यादशमन्तु ततः परम् ।
 मातामहानां मरणे तिरात् स्यादशौचकम् ॥
 एकोदराणां विज्ञेयं सूतके चैतदेव हि ।
 यक्षिणी योनिसम्बन्धे बान्धवेषु तथैव च ।
 एकरात् समुद्दिष्टं गुरौ भ्रूवन्नाचारिणि ।
 प्रेते राजनि सद्यस्तु यस्य स्याद्विषये स्थित ॥
 नृहेऽमृतासु दत्तासु कन्यकासु अग्रह पितुः ।
 परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कुलजेषु च ॥
 तिरात् स्यात्तथाचार्ये भार्यासु प्रत्यगासु च ।
 आचार्यपुत्रपत्न्योश्च अहीरात्मुदाहृतम् ॥
 एकरात्सुपाध्याये तथैव श्रोत्रिणेषु च ।
 एकरात् सपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ॥
 तिरात् शत्रुमरणे शशुरे च तथैव च ।
 सद्यः शौचं समुद्दिष्टं सगोत्रे संस्थिते सति ॥
 शूद्रे तु द्विजो दशाहेन द्वादशाहेन भूपति ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो भामिनेन शुध्यति ॥
 क्षत्रविट् शूद्रदायादा येऽस्य विप्रस्य सेवकाः ।
 तेषामग्रेषु विप्रस्य दशाहात् शुद्धिरिष्यते ॥
 राजन्यवैश्यावप्येवं हीनवर्णासु योनिषु ।
 षड्रात् वा तिरात् वाऽपेयकराचक्रमेण हि ॥
 वैश्यक्षत्रियविप्राणां शूद्रेणाशौचमेवं तु ।
 अर्धमासोऽथ षड्रात् तिरात् द्विजपुङ्गवाः ॥
 शूद्रक्षत्रियविप्राणां शूद्रेष्वशौचमिष्यते ।
 षड्रात् द्वादशाहश्च विप्राणां वैश्यशूद्रयोः ॥

अगौचं क्षत्रिये प्रोक्तं क्रमेण द्विजपुङ्गवाः ।।
 शुद्रविट्क्षत्रियाणान्तु ब्राह्मणे संस्थिते यदि ॥
 दशरालेण शुद्धिः स्यादित्याह कमलोद्भवः ।
 अर्सापिण्डं द्विजप्रेतं विप्रो नि सृत्य बन्धुवत् ॥
 अशित्वा च सहोषित्वा दशरालेण शुद्धयति ।
 यदि निर्दहति क्षिप्रं प्रसीभात् क्रान्तमानसः ॥
 दद्याहेन द्विजः शुद्धेयत् दद्याहेन भूमिपः ।
 अर्हमासेन वैश्यसु शूद्रो भासेन शुध्यति ॥
 षड्रात्रेणाथवा सप्ताहिरात्रेणाथवा पुनः ।
 अनाथश्चैव निर्बन्धुः ब्राह्मणं धनवर्जितम् ॥
 आत्मा स्यात्तन्मृतं न पुनः जन्मन्ति ब्राह्मणादयः ।
 अपरयेत्परं यणमपरद्यापरो यदि ॥
 एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्वैश्ये तु स्यात् द्व्यहे सति ।
 शूद्रेषु च त्र्यहं प्रोक्तं प्राणायामगतं पुनः ॥
 अनस्थिसंस्थिते शूद्रे रीति चेद् ब्राह्मण स्वके ।
 विरालं स्यात्तथाऽगौचमेकाहं क्षत्रवैश्ययोः ॥
 अन्यथा चैव स ज्योतिर्ग्राह्ये स्नानमेव च ।
 अनस्थिसंस्थिते विप्रे ब्राह्मणो रीति चेत्तदा ॥
 स्नानेनैव भवेच्छुद्धिः सचैलेन न संशयः ।
 यस्तोः सहास्रं कुर्याच्च यानादीनि तु चेय हि ॥
 ब्राह्मणे यापरे वापि दद्याहेन विशुध्यति ।
 य क्षेपामवमश्राति स तु देवाऽपि कामतः ॥
 तदागौचनिवृत्तेषु स्नानं कृत्वा विशुध्यति ।
 यावत्तद्वमश्राति दुर्भिक्षाभिहतो नरः ।

तावेत्यहान्यशुद्धिं स्थात् प्रायश्चित्तं ततश्चरेत् ॥
 दाहाद्यगौत्रं कर्त्तव्यं द्विजानामग्निहोत्रिणाम् ।
 सपिण्डानां तु भरणे भरणादितरेषु च ॥
 सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नो रवेदने ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 लेपभाजस्तु यद्यात्मा सापिण्डः सप्तपौरुषम् ॥
 ऊर्ध्वनास्रैव सापिण्ड्यमाह देव प्रजापति ।
 ये चैवाजाता बहवो भिन्नयोनय एव च ॥
 भिन्नवर्णास्तु सापिण्ड्यं भवेत्तृणा विपूरुषम् ।
 आरवः शिल्पिनो वैद्यदासीदासास्तथैव च ॥
 राजानो राजभृत्याश्च सद्यः शौचाः प्रकीर्त्तिताः ।
 दातारो निग्रहो चैव ब्रह्मविद्ब्रह्मचारिणौ ॥
 सन्निधौ व्रतिनस्तावत् सद्यः शौचमुदाहृतम् ।
 राजा चैवाभिपिक्तश्च प्राणसन्निधौ एव च ॥
 यज्ञे विवाहकाले च देवयोगे तथैव च ।
 सद्यः शौचं समाग्यात् दुर्भिक्षे याग्युपद्रवे ॥
 विषादुपहतानाश्च विदुः पाथिर्वैदिर्लौ ।
 सद्यः शौचं समाग्यात् सर्पादिमरपेऽपि च ॥
 अग्निमेरुप्रपतने विषोधान्यपराशने ।
 गोमाद्यग्न्यास्ते मघ्नस्ते नद्यः शौचं विधीयते ॥
 नैष्ठिकानां न्यूनम्यानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 नागौष विद्यते सद्भिः पतिते च तद्या गृते ॥

इति षष्ठोऽध्यायः ।

पतितानां न दाहः स्थावास्त्येदिर्नास्तिनृपयः ।

न चाश्रुयातः पिण्डे च कार्ये आद्यादिकं क्वचित् ॥
 व्यापादयेत्तथात्मानं स्वयं योग्निविषादिभिः ।
 सहितं तस्य नाशौचं नृचस्यादुदकादिकम् ॥
 अथ कथितप्रमादेन म्रियतेऽग्निविषादिभिः ।
 तस्याशौचं विधानं च कार्यं चोदकादिकम् ॥
 जाते कुमारि तदहं आमं कुर्व्यात् प्रतिपद्यम् ।
 हिरण्यधान्यगोवासस्तिलान्नगुलसर्पिषः ॥
 फलानौक्षुष्यं शाकञ्च सवणं काष्ठमेव च ।
 तोयं दधि घृतं तैलमौषधं क्षीरमेव च ॥
 आशौचिनो गृहात् याद्यं शुष्कावस्येव नित्यम् ।
 आहिताग्निर्यथान्यायं दातव्यं त्रिभिरग्निभिः ॥
 अनाहितान्निर्गृह्येण सौमिकेनेतरैर्हि जैः ।
 द्द्वेहाभावात् पलाशेन कृत्वा प्रतिक्रान्तिं पुनः ॥
 दाहः कार्यो यथान्यायं सर्पिण्यैः श्रद्धयान्वितैः ।
 सकृत्प्रसिद्धे दुदके नाम गोत्रेण वाग्यत ॥
 दशाहं बान्धवैः सार्धं सर्वे चैवार्द्रवाससः ।
 पिण्डं प्रतिदिनं दद्यात् सायं प्रातर्मथाविधिः ॥
 प्रेताय च गृहद्वारि चतुरो भोजयेद् द्विजान् ।
 द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं चतुरकर्म सयाम्भवेः ॥
 सर्वैरस्यां सञ्चयनं प्रातिरेव भवेत्तथा ।
 त्रिपूर्वं भोजयेदिप्रानयुष्मान् श्रद्धया शुचीन् ॥
 पञ्चमे नवमे चैव तथैवेकादशेऽहनि ।
 अयुष्मान् भोजयेदिप्रान् नवयान् तु तदिदुः ॥
 एकादशेऽहनि कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भावत ।

हादशे वाथ कर्त्तव्यं मग्निदैस्त्वयवांऽहनि ॥
 एकं पवित्र मेकं वा पिण्डमात्रं तथैव च ।
 एवं मृतेऽङ्घ्रि कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ॥
 सपिण्डीकरणं प्रोक्तं पूर्णं सम्वत्सरे पुनः ।
 कुर्यात् चत्वारि पात्राणि प्रेतादीनां द्विजोत्तमा ॥
 प्रेतार्थं पितृपात्रेषु पाचमासेचयेत्ततः ।
 ये समीना इति द्वाभ्यां पिण्डानथैवमेव हि ॥
 सपिण्डीकरणञ्चाहं देवपूर्वं विधीयते ।
 पितृनावाहयेत्तत पुनः प्रेतञ्च निर्दिशेत् ॥
 ये सपिण्डीकृताः प्रेता न तेषां स्यात् पृथक्क्रिया ।
 यस्तु कुर्यात् पृथक् पिण्डं पितृहा त्वभिजायते ॥
 मृते पितरि वै पुनः पिण्डशब्दं समाविशेत् ।
 दद्याच्चात्रं सोदकुम्भं प्रत्यहं प्रेतधर्मत ॥
 पार्वणेन विधानेन साम्बत्सरिकमिष्यते ।
 प्रतिसम्बत्सरं कार्यं विधिरेव सनातन ॥
 मातापितृभ्यो मृतैः कार्यं पिण्डदानादि किञ्चन ।
 मन्त्रैकुर्यात् सुताभावे पत्न्याभावे तु सोदरः ॥
 एष वः कथितः समग्रकुटुम्बस्थानां यथाविधि ।
 स्त्रीणाञ्च भर्तृशूया धर्मो नान्य इहेष्यते ॥
 यः स्वधर्मपरो नित्यमौश्वरार्पितमानसः ।
 प्राप्नोति परमं स्थानं यदुक्तं वेदसम्भितम् ॥

इत्यौशनसस्मृतौ सप्तमोऽध्यायः ।

अथ प्रायश्चित्तम् ॥

ब्रह्महत्यां मद्यपि स्तेनो गुरुतल्पग एव च ।
 मन्त्रापातकिनस्त्वेते यः स तैः सह सम्बसेत् ॥
 सम्बत्सरेण पतति ससर्गं कुरुते तु यः ।
 यो हि शय्यासने नित्यं वसन् पतितो भवेत् ॥
 याजनं योनिसम्बन्धं तथैवाध्ययनं द्विज ।
 कृत्वा सद्यः पतेत् ज्ञानात् सहभोजनमेव च ॥
 अविज्ञायापि यो मोहात् कुर्यादध्ययनं द्विज ।
 सम्बत्सरेण पतति सहाध्ययनमेव च ॥
 ब्रह्महत्या वा दशाब्दानि कुण्ठीकृत्वा वने वसेत् ।
 भैक्ष्य चात्मविषयार्थं कृत्वा श्वशिरोध्वजम् ॥
 ब्रह्मणावसथानं सर्वान् देवागाराणि वर्जयेत् ।
 विनिन्द्य च स्वमात्मानं ब्राह्मणञ्च स्वयं क्षरेत् ॥
 असङ्गराणि योग्यानि सप्तागाराणि सविशेत् ।
 विधूमे शनकैर्नित्यं व्याहारे भुक्तयजिंते ॥
 क्षुर्यादनशनं वाद्यं भृगो पतनमेव च ।
 ल्वलन्तं वा विशेदग्निं जलं वा प्रविशेत् स्वयम् ॥
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा समग्रकं प्राणान् परित्यजेत् ।
 दीर्घमार्गयित्वा विप्रं कृत्वा नामरितं तथा ॥
 दत्त्वा चात्र स विदुषे ब्रह्महत्या व्यपोहति ।
 अश्वमेधावभृतके स्नात्वा यः शुध्यति द्विजः ॥
 सवस्त्रं वा वेदविदे ब्राह्मणाय प्रदापयेत् ।

ब्रह्महा मुच्यते पापैर्दृष्टा वा सेतुदर्शनम् ॥
 सुरापख सुरां तप्तामग्निवर्णां पिवेत्तदा ।
 निर्दग्धकायः स तदा मुच्यते च द्विजोत्तमः ॥
 गोमूत्रमग्निवर्णं वा गोश्लेष्मद्वयमेव वा ।
 पयो घृतं जलं वाथ मुच्यते प्रातर्कात्ततः ॥
 जलाद्रवासाः प्रयतो ध्यात्वा नारायणं हरिम् ।
 ब्रह्महत्याव्रतं चाथ चरेत्तत्पापमान्तये ॥
 स्वर्णस्नेयी सकृद्दिप्रो राजानमधिगम्य तु ।
 स्वकर्म ख्यापयन् ब्रूयाम्ना भवाननुयास्विति ॥
 गृहीत्वा मुसलं राजा सकृदन्धाक्षु तं स्वयम् ।
 स वै पापात्तत स्तेनो ब्राह्मणसंपसाथ वा ॥
 करेणादाय मुसलं लगुडं वाथ घातिनम् ।
 सच्चित्योभयतस्तीक्ष्णमायसं दण्डमेव च ॥
 राजा न स्तेन मर्हीत मुक्तकेशेन धावता ।
 आचक्षाण्य तत्पापमेवं कर्माणि शान्तिमाप्नुयान् ॥
 शासनादपि मोक्षाद्वा ततः स्तेयादिमुच्यते ।
 अशासित्वा च त राजा जेष्ठास्वाप्नोति किंलिपम् ॥
 तपसा द्रुतमन्यस्य सुवर्णस्नेयजं फलम् ।
 चीरवासा द्विजोऽरण्ये सञ्चरेद् ब्रह्मणो व्रतम् ॥
 स्नात्वाश्वमेधावसृते पूतः स्यादथ वा द्विजः ।
 प्रदद्याच्छाण्ड विप्रेभ्यः स्वात्मतुल्यं हिरण्यकम् ॥
 चरेद्वा वत्सरं कृतस्त्रं ब्रह्मचर्यपरायणः ।
 ब्राह्मणः स्वर्णहारी च तत्पापस्यापनुत्तये ॥
 गुरुभार्यां समाकृष्ट्य ब्राह्मणः काममोहितः ।

उपगृहेत् स्त्रियं तप्तां कान्तां कान्तायसोक्तताम् ॥
 स्वयं वा मिश्रवृषणे उत्पत्त्यादयवाञ्जलौ ।
 आतिष्ठद्दक्षिणामाशा मा निपातमजिह्वात ॥
 गुर्वर्थे बहवः शुभैश्चरेद् वा ब्रह्मणो व्रतम् ।
 शाखा कर्कटकोपेता परिष्वज्याथ वत्सरि ॥
 अधः शयीत निरतो मुच्यते गुरुतल्पगः ।
 क्षुब्धश्चाब्दचरेदिप्रदीरवासा समाहितः ॥
 अश्वमेधायभृतके स्नात्वा मुचेद् द्विजोत्तमः ।
 कालेऽष्टके वा मुञ्जानो ब्रह्मचारी सदाव्रतः ॥
 स्थानासनाद्यं विचरेद्धनीऽप्युपयव्रतः ।
 अधः शायी त्रिभिर्वर्षैस्ततः शुध्येत पातलात् ॥
 चान्द्रायणानि वा कुर्यात् पञ्च चत्वारि वा पुनः ।
 पतितैः सम्प्रयुक्तानां मयं गच्छति निष्कृतिम् ।
 पतितेन तु संसर्गं लोभेन कुरुते द्विजः ॥
 सकृत् पापापनोदार्थं तस्येव व्रतमाचरेत् ।
 तत्रक्षुब्धं चरेद्याथ सम्यत्तरमतन्द्रितः ॥
 पाण्मासिकेऽथ संमर्गे प्रायश्चित्तार्थमाचरेत् ।
 एभिः पृथै रथो हन्ति महापातकिनो मलम् ॥
 पुण्यातीर्थाभिगमनात् पृथिव्यामथ निष्कृतिः ।
 गङ्गाहत्यां कुर्यान्नानं नृपेक्षं सुर्वद्वन्द्वानभयम् ॥
 कृत्वा चैवं महापापं ब्राह्मणः लाममोहितः ।
 कुर्यान्नगमनं विप्रः पुण्यातीर्थे समाहितः ॥
 जम्बे वा प्रविशेद्भूमौ ध्यात्वा देवं कपदिनम् ।

न ह्यन्या दुष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिः कर्मावेदिभिः ॥ १

॥ इत्यौशनससंज्ञतो अष्टमोऽध्यायः ॥

गत्वा दुहितरं विप्रं स्वसारं च सुषामपि ।
 प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं मतिपूर्वमिति स्थितिः ॥
 मातृश्वसां मातुलानीं तथैव च पितृश्वसाम् ।
 भाग्निनेयीं समारुह्य कुर्यात् कृच्छ्रादिपूर्वकम् ॥
 चान्द्रायणानि चत्वारि पञ्च वा सुसमाहितः ।
 पेदृश्वस्त्रेयीं गत्वा तु स्वस्त्रियां मातुरेव च ॥
 मातुलस्य सुतां वापि गत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 भार्या सखीं समारुह्य गत्वा गजालीं तथैव च ॥
 अक्षोरालोपितो भूत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ।
 उदक्पागमने विप्रस्त्रिरालेख्य विदुष्यति ॥
 चक्षौमैद्युनमासाद्य चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 पराकिंशाग्रवा शुद्धिरित्वाह भगवानजः ।
 मण्डूकं नकुलं काकं विह्वराहश्च मृगिकम् ॥
 खानं हत्वा द्विजः कुर्यात् षोडशास्यमहाव्रतम् ।
 पयः पिवेच्चिरावन्तु खानं हत्वा त्वतन्द्रितः ॥
 मार्जारं चाथ नकुलं योजनं वाऽध्वनी व्रजेत् ।
 कृच्छ्रं द्वादशमायन्तु कुर्यादश्ववर्षे द्विजः ॥
 अथ कुर्यायसीं दद्यात् सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः ।
 बलाकं रद्ववं चैव मृगिकं छतलम्भकम् ॥
 वराहन्तु तिलद्रोणं तिलाटञ्चैव तिप्तिरिम् ।

हत्वा हंसं बलाकञ्च वक्रटिष्ठिभमेव च ।

वानरश्चैव भासन्न स्वयं वा ब्राह्मणाय गाम् ॥

क्रव्यादास्तु भृगान् हत्वा धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।

अक्रव्यादं वृक्षतरमुष्ट्रं हत्वा तु कृष्णलम् ॥

जीवितं चैव तृतीयं दद्यादस्थिमता वधे ।

अस्याश्चैव हि हिंसाया प्राणायामेन शुद्धयति ॥

फलदानन्तु विप्राणां चेदनादाहिकं शतम् ।

गुल्मवल्लीनतानाञ्च धोरुधा फलमेव च ॥

पुष्पागमानाञ्च तथा घृतप्रायो विशोधनम् ।

चाण्डायणं पराकञ्च कुर्यात् हत्वा प्रमादतः ॥

मतिपूर्वं वधे चास्या प्रायश्चित्तं न विद्यते ।

मनुष्याणाञ्च हरणं स्त्रीणां कृत्वा ग्रहस्य च ॥

वापीक्षुपजलानाञ्च शुद्धेचान्द्रायणेन तु ।

द्रवप्राणामन्यसाराणां स्तेयं कृत्वाऽन्यवेश्मनः ॥

चरेत् सान्तापनं कृच्छ्रं चरित्वात्कविशुद्धये ।

धान्यादिधनचौर्यं च पञ्चगव्यविशोधनम् ॥

वृणकाष्ठद्रुमाणाञ्च पुष्पाणाञ्च वनस्य च ।

चेलचर्माभिपाणाञ्च तिराजं स्यादभोजनम् ॥

मणिप्रवालरत्नानां सुवर्णरजतस्य च ।

अथ काश्यपेनानाञ्च द्वादशाहसंस्मरेत् ॥

एतदेव व्रतं कुर्याद् दिगम्बकशफस्य च ।

पतिणामोपधीनाञ्च हरद्यापि व्रतं पयः ॥

न मांसानां हतानान्तु दैवे चाण्डायणं चरन् ।

उपोष्य द्वादशाहं तु पुष्पाण्डैर्जुष्टुयाद् व्रतम् ॥

नकुलोन्मूलमार्जारं जग्ध्वा सान्त्वनं चरेत् ।
 श्वानं जग्ध्वाथ कृच्छ्रेण शुभर्क्षेण च शुध्यति ॥
 प्रकुर्याद्यैव सस्कारं पूर्वणैर्वै विधानैः ।
 शलनञ्च वलाकञ्च हंसं कारण्डव तथा ॥
 चक्रवाकञ्च जग्ध्वा च द्वादशाहमभोजनम् ।
 कपोतं टिट्ठिभं भासं शुकं सारसमेव च ॥
 जलौकं जालपातञ्च जग्ध्वा ह्येतद्व्रतं चरेत् ।
 शिङ्गुमारं तथा माघं मत्स्यं भासं तथैव च ॥
 जग्ध्वा चैव घराहञ्च एतदेव व्रतञ्चरेत् ।
 कीर्तिनं चैव मत्स्यादमण्डूकं भुजगं तथा ॥
 गोमूत्रयापकाहारैर्मासेनैकेन शुध्यति ।
 जलेचराय जलजान्यानुधानविषापितान् ॥
 रक्तपादाम्नाया जग्ध्वा सप्ताहं चेतदाचरेत् ।
 मृतमासं हृथा चैवमात्मार्थं वा यथाकृतम् ॥
 भुक्त्वा मामञ्जरेदितसत्मापस्यापनुत्तये ।
 कपोतं कुञ्जरं शिथुं कुङ्कुटं रजकां तथा ॥
 प्राजापत्यं चरेज्जग्ध्वा तथा दुग्भीरमेव च ।
 पलाण्डुं लशुनञ्चैव भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 वार्ताकुं तण्डुलीयं च प्राजापत्येन शुध्यति ।
 अस्नातः तथोपेत तप्तकृच्छ्रेण शुध्यति ॥
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्यात्ककुभ्यां शशभक्षणम् ।
 गङ्गां गृह्णन् चैव भुक्त्वाऽप्येतद् व्रतं चरेत् ॥
 उदुम्बरञ्च कामेन तप्तकृच्छ्रेण शुध्यति ।
 हृन्नां ससरसं चांघ्रं पायसाऽपूपमश्वत्थोन् ॥

८ भुक्ता चैवं व्रतं तत्र त्रिरात्रेण विगृह्यति ।
 पीत्वा क्षीराख्यपेयानि ब्रह्मचारौ विशेषतः ॥
 गोमूत्रयावकाहारी मासार्धेन विगृह्यति ।
 अनिर्देगाया गोः क्षीरं माहिषं वाचमेव च ॥
 मभिंष्टा वा विकल्पाया पीत्वा दुग्धमिदं चरेत् ।
 एतेषाञ्च विकाराणि पीत्वा मोहेन वा पुनः ॥
 गोमूत्रयावकाहारो सप्तरात्रेण शुद्धयति ।
 भुक्ता चैव नवग्रहं सूतके मृतकेऽथवा ॥
 चान्द्रायणेन शुध्येत ब्राह्मणस्तु समाहितः ।
 तस्य यद्भूयते नित्यं न यस्यापि न दीयते ॥
 चान्द्रायणं चरेत् सम्यक् तस्यान्नप्राग्ने द्विजः ।
 अभोज्यानास्तु सर्वेषां भुक्ता चान्नमुपस्कृतम् ॥
 अन्त्यस्रात्ययिनोऽन्नञ्च तप्तकृच्छ्रमुदाहृतम् ।
 चाण्डालान्नं द्विजो भुक्ता सम्यक् चान्द्रायणं चरेत् ॥
 अज्ञानात् प्राश्य विष्णुं सुरासंस्पर्शमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति तयो वर्णा द्विजातयः ॥
 क्रव्यादानां पविणाञ्च प्राश्य भूचपुरीषकम् ।
 महासान्तपनं कुय्यर्चिषा मोहाद् द्विजातयः ॥
 भासमण्डूककुकुर वायसे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 प्राजापत्येन शुध्येत वाद्यणः क्षिष्टभोजनात् ॥
 क्षत्रियस्तप्तकृच्छ्रं स्याद् वैश्यं चैव तिरुच्छ्रकम् ।
 सुराभण्डोदकं वापि पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 शनोच्छिष्टं द्विजो भुक्ता त्रिरात्रेण विगृह्यति ।
 गोमूत्रयावकाहारः पीतशेषेण वा पयः ॥

आपो मूलपुरीषाद्ये रूपेताः प्राग्वेद्यदि ।
 तदा सान्त्तपनं कुर्याद् घृतं कायविशीधनम् ॥
 चाण्डालकूपभाण्डेषु यद्भ्रानात् पिवेज्जलम् ।
 चरेत् सान्त्तपनं कृच्छ्रं ब्राह्मणः पापशीधनम् ॥
 चाण्डालेन च संस्पृष्टं पीत्वा वारिद्विजोत्तमः ।
 तिरात्रेण विशुध्येत पञ्चगवेन शुद्ध्यति ॥
 महापातकसंसर्गं भुक्त्वा स्नात्वा द्विजोत्तमः ।
 बुद्धिपूर्वन्तु मूढात्मा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥
 अन्यजातिविवाहे च स महापातकी भवेत् ।
 तस्य पातकिसंसर्गात्पातकित्वमवाप्नुयात् ॥
 चतुर्विंशतिकृच्छ्रं स्याद् विवाहे त्वन्यकन्यया ।
 संसर्गस्य तद्वत् स्यात् प्रायश्चित्तं सुतेन हि ॥
 दृष्ट्वा महापातकिनं चाण्डालं वा रजस्वलाम् ।
 प्रमादाद्भोजनं कृत्वा तिरात्रेण विशुद्ध्यति ॥
 स्नानार्हो यदि भुञ्जीत अहोरात्रेण शुद्ध्यति ।
 बुद्धिपूर्वं तु कृच्छ्रेण भगवानाह पद्मज ॥
 शुक्लं पयुषितादीनि गन्धादिप्रतिदूषितम् ।
 भुक्त्वापवासं कुर्वीत चरेद्विप्रः पुनः पुनः ॥
 अज्ञानाद् भुक्तिशुद्ध्यर्थं मज्जानस्य विशेषतः ।
 भृत्यानां यजनं कृत्वा परेषामन्यक्रमेण ॥
 अभिचरमनर्हं च त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुद्ध्यति ।
 माह्वण्यभिदत्तानाञ्च कृत्वा दाहादिकं द्विजः ॥
 गोमूत्रवायकाहारः प्राजापत्येन शुद्ध्यति ।
 तैलाभ्यक्तं प्रभाते च कुर्यान्मूलपुरीषके ॥

अहोरात्रेण शुष्येत श्मश्रुकर्माणि मैथुने ।
 एकः सति विशाह्वाग्निं परिभाष्य द्विजोत्तमः ॥
 विरात्रेण विगुडैरतः विराट्पात् पण्डितं पुनः ।
 दगाहं द्वादगाहं वा परिहास्य प्रमादतः ॥
 कच्छचान्द्रायणं कुर्यात्तात्पापम्यापनुत्तये ।
 गतितद्रथमादाय तदुत्सर्गेण शुद्धयति ॥
 चरेच्च विधिना कच्छ मित्याह भगवान् प्रभुः ।
 अनागकनिवृत्ता तु प्रयज्योपासिता तथा ॥
 आचरेत् त्रीणि कच्छाणि त्रीणि चान्द्रायणानि च ।
 पुनश्च जातकर्मोदिसंस्कारैः संस्कृता द्विजाः ॥
 गुह्यो यः स्तद्धर्मं सम्यक्चरेद्युर्ध्वं दर्शिनः ॥
 अनुपासितसिद्धस्तु तं व्यापकवर्गेन च ।
 अजस्रं संयतमना रात्रौ चेद्रानिमित्तं हि ॥
 अकृत्वा समिधाधानं शुचिः स्नात्वा समाहितः ।
 गायत्र्यष्टसहस्रस्य जपं कृत्वा विगुडयति ॥
 उपासीत न चेत्सन्ध्यां गृहस्थोऽपि प्रमादतः ।
 स्नात्वा विगुह्यते नद्याः परिश्रान्तः सुतंयमात् ॥
 वैदिकानि च नित्यानि कर्माणि च विलोप्य तु ।
 स्नातकव्रतलौच्यन्तु कृत्वा घोषवसेदिनम् ॥
 सम्बत्सरसूरेत् कच्छं मनुच्छन्दे द्विजोत्तमः ।
 चान्द्रायणं चरेद् व्रत्या गोप्रदानेन शुद्धयति ॥
 नास्ति क्वाप्यदि कुर्वति प्राजापत्यं चरेद् द्विजः ।
 देवद्रोहं गुरुद्रोहं तप्तकच्छेण शुद्धयति ॥
 उद्धयानं समारुह्य खरयानञ्च कामतः ।

तिराक्षेण विशुद्धेऽत नग्नी न प्रविशेज्जलम् ॥
 पठान्नकालमासं वा संहिताजपमेव वा ॥
 होमाश्च शाकलाजित्यमप्रत्यानां विशोधनम् ॥
 नीलं रक्तं घसित्वा तु ब्राह्मणो वस्त्रमेव हि ।
 अहीरालीपितः स्नातः पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 वेदधर्मेपुराणाय चण्डालस्य च भाषणम् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धिः स्यान्न ह्यन्या तस्य निष्कृतिः ॥
 उद्वन्धनादिनिहतं संस्पृश्य ब्राह्मणः क्वचित् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धः स्यात् प्राजापत्येन वा पुनः ॥
 उच्छिष्टो यदि नाशान्तयण्डालादीन् स्पृशेद्द्विजः ।
 उच्छिष्टं वा कुर्वीत प्राजापत्यं विशुद्ध्यते ॥
 चण्डालसूतकशवांस्तथा नारीं रजस्वलाम् ।
 स्पृष्ट्वा स्नायाद्विशुद्ध्यर्थं तत् स्पृष्टान् पतितांस्तथा ॥
 चण्डालसूतकशवैः संस्पृष्टं स्पर्शयेद् यदि ।
 प्रमादात् स्नात आचम्य जपं कृत्वा विशुद्ध्यति ॥
 अस्पृष्टस्पर्शनं कृत्वा स्नात्वा शुद्धेऽपि जोत्तमः ।
 आचमेत द्विषद्वर्थं प्राहृद्देवः पितामहः ॥
 विघ्नानस्य तु विप्रस्य कदाचित् स्रवते गुदम् ।
 कृत्वा शौचं ततः स्नात्वा उपोष्य जुहुयाद्घृतम् ॥
 चण्डालभृशु शवं स्पृष्ट्वा कर्चं कुर्यात् द्विजोत्तमः ।
 दृष्ट्वा नभस्यं नचत्र महोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 सुरां स्पृष्ट्वा द्विजः कुर्यात् प्राणायमलयं शुचि ।
 मंलाण्डुं लशुनं चैव घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मणसु शुना दष्टस्त्रयहं सायं पयः पिबेत् ।

- नाभेरुर्द्ध्वं ददृशुः तदेव त्रिगुणं भवेत् ॥
 स्यादेतच्चिगुणं वाङ्मूर्ध्नि स्यात्तु चतुर्गुणम् ।
 स्यात्वा जपेत् गायत्रीं शतभिर्दृष्टो द्विजोत्तमः ॥
 पञ्चयज्ञानकृत्वा तु यो भुङ्क्ते प्रत्यहं गृही ।
 अनातुरस्य निधनं कृच्छ्रादेन विगुह्यति ॥
 आहिताग्नेः रुपस्थानं यः कुर्यान्न तु पर्वणि ।
 ऋतौ गच्छेत् न भार्यायां सोऽपि कृच्छ्रादेमाचरेत् ॥
 विना हिरण्यं वा कुर्याच्छरीरं सन्निपेवतु ।
 सचेलो जलमाश्रित्य गामालभ्य विशुध्यति ॥
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु त्र्यहं चोपवसेद् गृही ।
 अतु गच्छेच्च यः शूद्रं प्रेतभूतं द्विजोत्तमः ॥
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपं कुर्यान्नदीषु च ।
 अकृत्वा शपथं विप्रो विप्रस्य विधिसंयुते ॥
 मृषैव ग्रावकान्ने त्रे कुर्यान्नाम्नायणं व्रतम् ।
 यज्ञौ विषमदागच्छ कृत्वा कृच्छ्रेण शुध्यति ॥
 च्छायां शय्याकस्यारुह्य स्यात्वा सम्प्राशयेद्दृष्टम् ।
 रक्षेदादित्यमशुचिं दृष्ट्वा ग्नौ न्द्रजमेव च ॥
 मागुप्यास्थि च संस्पृष्ट्वा स्नानमेव विशुध्यति ।
 कृत्वाप्यध्ययनं विप्रश्चरेद्भिचानुवत्सरम् ॥
 मृतप्रो ब्राह्मणश्च दृष्टो षष्ठ्यभ्युत्तरं ऋतौ ।
 हुद्धारं ब्राह्मणसंज्ञितं त्वद्धारन्तु परोयसः ॥
 स्यात्वाचम्य ततः शेषं प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 ताडयित्वा तृणैर्नैव कर्णे बद्धा च वाससा ॥
 विवादे परिनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।

अवगृह्य चरेत् कृच्छ्रमतिकृच्छ्रनिपातने ॥
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 गुरोराश्लोशने चैव कृच्छ्रं कुर्याद्विशोधनम् ॥
 एकरात्रं द्विरात्रं वा तत्पापसरापनुत्तये ।
 देशर्पिणामभिमुखं धीशताश्लोशनाकृते ॥
 चक्षुःश्रादि जनुर्जित्वा दातव्यश्च हिरण्यकम् ।
 देवोद्यानेन यः कुर्यान्मूर्त्तेश्वरं शकृद्द्विजं ॥
 च्छिन्द्याच्छिद्यन्तु शुद्धयर्थं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 देवतायतने मूर्त्तं कृत्वा देहाद्विजोत्तमं ॥
 शिग्रम्यीत्कृत्तनं कृत्वा चान्द्रायणमथाचरेत् ।
 देवतानामृषीणाञ्च वेदानाञ्चैव कुक्षनम् ॥
 कृत्वा सम्यक् प्रकुर्वीत प्राजापत्यं द्विजोत्तमं ।
 तैस्तु सन्नापणं कृत्वा स्नात्वा देवान् समर्चयेत् ॥
 श्री यदा बालभावेन महापापं कुरोति हि ।
 प्रायश्चित्तं व्रतस्यास्य पित्रा तद्व्रतचारिणीम् ॥
 चङ्गेदभिरूपान्तमन्यथा पतितस्तु स ।
 अपि राजन्यकवये वार्षिकनाह्यणोव्रतम् ॥
 तस्यान्ते ह्यपभैजेन सहस्त्रं गोदानमाचरेत् ।

सर्पं हत्वा माघमासं दद्यात् सुवर्णरजतताम्रवपु-
 सीसकास्थामनामङ्गिरेवमृतस्नायुक्ताभिस्तेजसाश्चोच्छिष्टानां
 भक्षणान्तिः । मृत्पावनं कनकरजतमणिपङ्कशक्षुपलानां
 वज्रविदलरज्जुचर्मणाश्चाङ्गिः शौचमिति ।

अपि चण्डालश्चपच स्मृष्टे वा विष्मूत्र एव च ।
 त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यादभुञ्जोच्छिष्टः सदाचरेत् ॥

पिता पितामहो यस्या अग्रजो वाथ कसत्रचित् ।
 तपोऽग्निहोतमस्त्रे पुं न दीप परिदेवने ॥
 अमावास्याया योऽब्राह्मणं समुद्दिश्य पितामहम् ।
 ब्राह्मणी स्त्रीं समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 अमावास्या तिथिं प्राप्य यममाराधयेद्भवम् ।
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 कृष्णाष्टम्यां महादेव तथा कृष्णचतुर्दशीम् ।
 संपूज्य ब्राह्मणमुखैः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 तयोदश्या तथा रात्रौ सोपहारं तिलोचनम् ।
 दृष्ट्वैव प्रथमे ग्रामे मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 सर्वत्र दानग्रहणे मुच्यते सोमयागतः ।
 शान्त्या च दक्षिणा गृह्णन् हिरण्यप्रतिमामपि ॥
 अयुतेनैव गायत्र्या मुच्यते सर्वपातकैः ।

• अमासा श्रीशनसंस्तुति ॥

अथ अङ्गिरसंस्तुति ।

गृह्याग्रमेषु धर्मेषु वर्णानामनुपूर्वशः ।
 प्रायश्चित्तविधिं दृष्ट्वा अङ्गिरामुनिर्ब्रवीत् ॥ १ ॥
 अन्त्यानामपि मिद्वान्न भक्षयित्वा द्विजातयः ।
 चान्द्रक्षत्रं तर्हन्तु ब्रह्मक्षत्रं विशा विदुः ॥ २ ॥
 राजकश्यपकारय नोऽवरुड एव च ।
 कैवर्ममटभिक्षाय समेते चान्त्यजा भ्रमताः ॥ ३ ॥
 अन्त्यजानां गृहे तोयं भाण्डे पर्युषितञ्च यत् ।
 प्रायश्चित्तं यदा पीतं तदेव हि ममाचरेत् ॥ ४ ॥
 चाण्डालकूपभाण्डेषु त्वज्जानात् पिवते यदि ।

१. 'प्रायश्चित्तं कथं' तेषां वर्णो वर्णं विधीयते ॥ ५ ॥
 चरेत् सान्त्वयन् विप्रः प्राजापत्यन्तु भूमिपुः ।
 तदहन्तु चरेद्वेशा पादं शूद्रेषु दापयेत् ॥ ६ ॥
 अज्ञानात् पिवते तोयं ब्राह्मणस्त्वन्त्यजातिषु ।
 अहोरात्रोपितीभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७ ॥
 विप्रो विप्रेण सस्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 आचमन्त एव शुध्येत अङ्गिरामुनिरज्ञवौत ॥ ८ ॥
 क्षत्रियेण यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 ज्ञानं जप्यन्तु कुर्वीत दिनस्यार्धेन शुध्यति ॥ ९ ॥
 वेश्मनस्तु यदा स्पृष्ट यना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपोष्य 'रजनौरीका पञ्चगव्येन' शुध्यति ॥ १० ॥
 अमुच्छिष्टेन सस्पृष्टौ ज्ञानं येन विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसस्पृष्टं प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ११ ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीली वस्त्रस्य वै विधिम् ।
 स्त्रीणां श्रीडार्घ्यसंयोगे शयनीयं न दुर्यति ॥ १२ ॥
 पासने विक्रयं चैव तदहन्ते रूपजोवने ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रेण्यपोहति ॥ १३ ॥
 ज्ञानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पिबितपणम् ।
 वृथा तस्य महायज्ञा नीलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ १४ ॥
 नीलीरक्तं यदा वस्त्रमज्ञानेन तु धारयेत् ।
 अहोरात्रोपितीभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १५ ॥
 नीलीदारुं यदा भिन्द्याद्ब्राह्मणं वै प्रमादतः ।
 शीणत दृश्यते यत्र द्विजयान्द्रायणचरितः ॥ १६ ॥
 नीलीवस्त्रेण पक्वन्तु अन्नमश्नाति चेद्विजः ।

आहारवमनं कृत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७ ॥

भक्षन् प्रमादतोनीलीं दिजातिस्त्व समाहित ।

‘त्रिषु वर्णेषु सामान्य चान्द्रायणमिति स्थितम् ॥ १८ ॥

नीलीरक्तेन वस्त्रेण यदन्नमुपनोयते ।

नोपतिष्ठति दातारं भोक्ता भुङ्क्ते तु किल्बिषम् । ८

नीलीरक्तेन वस्त्रेण यत्पाके अर्पित भवेत् ।

‘तेन भुङ्क्तेन विप्राणा दिनमेकमभोजनम् ॥ २० ॥

मृते भर्तारि या नारी नीलीवस्त्रं प्रधारयेत् ।

भर्ता तु नरकं याति सा नारी तदनन्तरम् ॥ २१ ॥

नीत्या चीपहते क्षेत्रे शस्य यत्तु प्ररोहति ।

अभोज्यं तद्विजातीना भुक्ता चान्द्रायणं चरित ॥ २२ ॥

दिवद्रोण्या वृषोत्सर्गे यज्ञे दाने तथैव च ।

अथ स्नानं नं कर्त्तव्यं दूषिता च वसुन्धरा ॥ २३ ॥

यापिता यत्र नीली स्यात्तावद्भुम्यपश्चिमंवेत् ।

यावद्वा दगवर्पाणि अतर्जहं शुचिभवेत् ॥ २४ ॥

भोजने चैव पाने च तथा चीपधभेजः ॥

एव म्रियन्ते या श्वाव पादमेकं समाचरेत् ॥ २५ ॥

घण्टाभरणदीपेण यत्र गोर्विनिषोद्धरति ।

चरेद्वै व्रतं तेषां भूषणार्थं हि तत् कृतम् ॥ २६ ॥

दमने द्दामने रोधे अवघाते च वैकृते ।

गवा प्रभषता घातैः पादोनं व्रतसाचरेत् ॥ २७ ॥

अङ्गपर्यमात्मन् वाहुमानः प्रमाणतः ।

सपञ्चमय माषय दण्डद्वयमधीयते ॥ २८ ॥

दण्डादुक्तादयदान्येन पुरुषाः प्रहरन्ति गाम् ।

दिगुण गोव्रतं तेषां प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ २८ ॥
 शृङ्गभङ्गे त्वस्त्रिभङ्गे चर्मनिर्घोचने तथा ।
 दशरात्रं चरेत् कच्छं यावत् स्वस्थो भवेत्तदा ॥ २९ ॥
 गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावत्कक्षोपजायते ।
 एतदेव हितं कच्छमिदं माङ्गिरसं मतम् ॥ ३० ॥
 असमर्थस्य बालस्य पिता वा यदि वा गुरुः ।
 यमुद्दिश्य चरेद्दण्डं पापं तस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥
 अशौचित्यं च वर्षाणि बालोवापूतपोडगं ।
 प्रायश्चित्तार्धमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥ ३२ ॥
 मूर्च्छिते पतिते चापि गवि यष्टिप्रहारिते ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ३३ ॥
 स्नात्वा रजस्वला चैव चतुर्थेऽहनि विशुध्यति ।
 पुण्याद्रजसि निवृत्तेऽनिवृत्ते न कथञ्चन ॥ ३४ ॥
 रोगेण यद्रजस्वलोऽस्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्त्तते ।
 अगुण्यन्ता न तेन सूर्यतासा वैकारिकं हि तत् ॥ ३५ ॥
 साध्याचारा न तावत् स्याद्रजो यावत् प्रवर्त्तते ।
 वृत्ते रजसि गम्या स्त्री षुद्धकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३६ ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
 तृतीये रजस्वी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ३७ ॥
 रजस्वला यदा स्य टा गुना शूद्रेण वैवं हि ।
 उपोष्य रजनीमेका पञ्चम्येन शुध्यति ॥ ३८ ॥
 द्वावेतावगुचौ स्यातां दम्पती गयनद्वयोः ।
 शयनादुचिता नारी शुचि स्यादशुचिः पुमान् ४० ॥
 गच्छन् पादगोचरं न कथ्यात् काम्यभाजने ।

भक्षणा शुध्यते कास्थं ताम्रमस्त्रेन शुध्यति ॥ ४१ ॥
 रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भूमौ निक्षिप्य पश्मासमृत्वन्तोपहत शुचि ॥ ४२ ॥
 गवांघ्राणानि कासयानि शूद्रोच्छिष्टानि यानि तु
 भक्षता दशभिः शुद्धेयत् काकेनोपहते तथा ॥ ४३ ॥
 शौचं सौवर्णरूप्याणां वायुना केन्दुरग्निभिः ॥ ४४ ॥
 रेतःसृष्टं शवसृष्टमाविक्रञ्च न दुष्यति ।
 अहिर्मुदा च तन्मात्रं प्रक्षाल्य च विशुध्यति ॥ ४५ ॥
 शष्कमन्नमविप्रस्थं भुक्त्वा सप्ताहमृच्छति ।
 अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ४६ ॥
 पयोदधि च मासेन पश्मासेन हृतं तथा ।
 तैलं सवत्सरिणैव क्रीडे जीर्यति वा नवा ॥ ४७ ॥
 यो भुङ्क्ते हि च शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ।
 इह जन्मनि शूद्रत्वं मृतं गवां चाभिजायते ॥ ४८ ॥
 शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कं शूद्रेण च सहासनम् ।
 शूद्राज्ज्ञानागमं यद्यिच्छन् नस्तमपि पातयेत् ॥ ४९ ॥
 अप्रणामे तु शूद्रेऽपि स्वस्ति यो वदति क्षिणः ।
 शूद्रोऽपि नरकं याति त्राह्मणोऽपि तथैव च ॥ ५० ॥
 दगाष्टाशुध्यते विप्रोदादगाहेन मृमिषः ।
 पात्रिकं यैश्वर्याद् शूद्रोऽपि शुध्यति ॥ ५१ ॥
 अग्निहोत्रे च यो विप्रः शूद्राय शैवं भोजयेत् ।
 पदं तस्य प्रणम्यन्ति आत्मा वेदाङ्गयोऽग्नयः ॥ ५२ ॥
 शूद्रास्त्रेन तु भुगेन यो द्विजो जनयेत् सुतान् ।
 असुरास्तं तस्य ते पुत्रा यथाशुक्लं प्रयच्छन्ते ॥ ५३ ॥

शूद्रेण सृष्टमुच्छिष्टं प्रमादादथ फालिना ।
 तद्विजेभ्यो न दातव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ ५४ ॥
 ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते चत्त्रियस्य च पर्वसु ।
 वैश्येष्वपतसु भुञ्जीत न शूद्रेऽपि कदाचन ॥ ५५ ॥
 ब्राह्मणास्ते दरिद्रत्वं चत्त्रियान्ते पशुसायाः ।
 वैश्यान्तेन तु शूद्रत्वं शूद्रान्ते नरकं भुवम् ॥ ५६ ॥
 अमृतं ब्राह्मणसन्नाहं चत्त्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं भुवम् ॥ ५७ ॥
 दुष्कृतं हि मनुष्याणामन्नमाश्रित्य तिष्ठति ।
 यो यस्यान्नं समयाति स तस्यायाति क्लिप्तम ॥ ५८ ॥
 सूतकेषु यदा विप्रो ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 पिवेत् पानीयमज्ञानाद्भुङ्क्ते भक्तमथापि वा ॥ ५९ ॥
 उत्तार्याचम्य उदकमवतीर्य उपसृजेत् ।
 एव हि समुदाचारो वरुणेनाभिमन्त्रितः ॥ ६० ॥
 अन्यगारे गवा गोष्ठे दिवब्राह्मणसन्निधौ ।
 आहारे जपकाले च पादुकानां विसर्जनम् ॥ ६१ ॥
 पादुकासनमारुढो गेहात् पञ्चगृहं व्रजेत् ।
 हृदयेऽस्य पादौ तु धार्यं कं दृशिवीपतिः ॥ ६२ ॥
 अग्निहोत्रो तपस्वी च योतियो वेदपात्रम् ।
 एते वै पादुकीर्थाः शेषान्दण्डेन ताडयेत् ॥ ६३ ॥
 जम्भप्रभृतिमस्कारे चूहान्ते भोजनं नवम् ।
 अमपिण्डेन भोक्तव्यं चूडम्यान्ते विशेषतः ॥ ६४ ॥
 याचकाश्च नवश्राद्धमपि सूतकभोजनम् ।
 मारीप्रथमगर्भेषु भक्ता चान्द्रायणं परतः ॥ ६५ ॥

अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्यस्य दीयते ।
 तस्यायान्नं न भोक्तव्यं पुनर्भूसा प्रगीयते ॥ ६६ ॥
 पूर्वस्य स्त्रावितोर्यस्य गर्भोयश्चाप्यसं स्मृतः ।
 द्वितीये गर्भसंस्कारस्तेन शुद्धिर्विधीयते ॥ ६७ ॥
 राजाद्येर्हर्षाभिर्मासेर्यावत्तिष्ठति शुर्विणी ।
 तापद्रक्षा विधातव्या पुनरन्योविधीयते ॥ ६८ ॥
 भर्तृशासनमुल्लङ्घ्य या च स्त्री त्रिप्रवर्त्तते ।
 तस्यायं न भोक्तव्यः विज्ञेया कामचारिणी ॥ ७९ ॥
 अनपत्या तु या नारी नान्नीरातद्रुहेऽपि वै ।
 अथ भुङ्क्ते तु यो मोहात् पुंस नरकं व्रजेत् ॥ ८० ॥
 स्त्रियाधनन्तु ये मोहादुपजोवन्ति बान्धवा ।
 स्त्रिया यानानि यासासि ते पापा यान्त्यधीगतिम् ॥ ८१ ॥
 राजान्नं हरते तेजः शूद्राश्च ब्रह्मवर्चसम् ।
 सूतकं पुत्रं यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ ८२ ॥
 इत्यङ्गिरसा मन्त्रपिण्या प्रणीत धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥
 यमस्तति ॥

—००—

अथातो ज्ञस्य धर्ममत्र प्रायश्चित्ताभिधायकम् ।
 चतुर्णामपि वर्णानां धर्मशास्त्रं प्रवर्त्तते ॥ १ ॥
 जन्मान्मुद्गन्धनभ्रष्टा प्रव्रज्या न गनयन्ता ॥
 विप्रपतनप्रायशक्तघातच्युताश्च ये ॥ २ ॥
 सर्वे ते प्रत्यवसिता सर्वलोकवहिष्कृता ।
 चान्द्रायणेन यदग्नौ तप्तं क्षुद्रद्वयेन वा ॥ ३ ॥
 उभयावसिता पापा येऽपाम्यग्गरणाञ्जुना ।

इन्दुद्वयेन शुद्धयन्ति दत्त्वा घेनुं तथा वृषम् ॥ ४ ॥

गोवाह्मणहमन्दग्धा मृतमुद्वन्धनेन च ।

पाशंतसैव च्छित्त्वा तु तर्जलच्छं समाचरेत् ॥ ५ ॥

कुमिभिर्ब्रणसंभूतैर्मन्त्रिकांश्चोपधातितः ।

कृच्छार्धं संप्रकुर्वीत यत्तत्रा दद्यात्तु दक्षिणाम् ॥ ६ ॥

ग्राह्मणस्य मलहारे पुयशोणितसम्भवे ।

कृदिभुक्तव्रणे मौञ्जीहोमेन स विशुद्धयति ॥ ७ ॥

यः क्षत्रियस्तथा वैश्यः शूद्रद्याप्यनुलोमजः ।

ज्ञात्वा भुङ्क्ते विशेषेण चरेन्नान्ययं व्रतम् ॥ ८ ॥

कुक्कुटाण्डप्रमाणान्तु चासद्य परिकल्पयेत् ।

अन्यथाहारदोषेण न स तत्र विशुध्यति ॥ ९ ॥

एकैकं वर्धयेच्छुक्लेकृण्वपि च क्लृप्तयेत् ॥

अमावासंया न भुञ्जीत एष चान्द्रयणोविधिः ॥ १० ॥

सुरान्यमद्यपानेन गोमांसमद्यपि कृते ।

तप्तकृच्छरेदिप्रस्तुत्पापस्य प्रणश्यति ॥ ११ ॥

प्रायश्चित्ते ह्युपक्रान्ते कर्त्ता यदि विपद्यते ।

पूतस्तदहरेवापि इहलोके परम च ॥ १२ ॥

यावदेकः पृथक्द्रव्यः प्रायश्चित्तेन शुध्यति ।

अपराधे न च स्मृशरास्तेऽपि सर्वविगर्हिताः ॥ १३ ॥

अभोन्यायाप्रतिषाध्याअसंपाठ्या विवाहिनः ।

पूयन्तेऽनुव्रते चीर्णे सर्वे ते ऋक्थंभागिनः ॥ १४ ॥

जनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षात् परस्य च ।

प्रायश्चित्तं चरेद्भ्राता पिता वान्योऽपि बान्धवः ॥ १५ ॥

अतीवालतरसरापि नापराधो न पातकम् ।

राजदण्डो न तस्यास्ति प्रायश्चिन्न न विद्यते ॥१६॥

अग्नौतिर्यस्य वर्षाणि बालोवाप्यूनपोडश ।

प्रायश्चित्ताहं मर्हन्ति स्त्रियोरोगिण एव च ॥ १७ ॥

अमृतगतो यदा सूर्ययाग्वालरजकस्तियः ।

सस्रष्टासु तदा कौशित् प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥१८॥

जातरूपं सुवर्णं च दिवानीतं च यज्जलम् ।

तेन स्नात्वा च पीत्वा च सर्व्वे ते शुचयः स्मृता ॥१९॥

दार्सनपितृगोपालकुलमिवार्हसौरिण ।

एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यद्यात्मनः निक्षेदयेत् ॥ २० ॥

अत्र शूद्रस्य भोज्यं वा ये भुञ्जन्त्यवुधा नरा ।

प्रायश्चित्तं तथा प्राप्तं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥२१॥

प्राप्ते द्वादशमे वर्षे च कन्यां न प्रयच्छति ।

मासि मासि रजंजस्या पिता पिवति शोणितम् ॥२२॥

माता चैव पिता चैव द्येष्टोभ्राता तथैव च ।

तयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्या रसस्वल्पाम् ॥२३॥

[यस्ता विवाहयेत् कन्यां ब्राह्मणो मन्दमोहितः ।

असभायो ह्यपाहृतेयः स विप्रो ह्यपनीपतिः] ॥२४॥

वभ्या तु ह्यपनी ज्ञेया ह्यपनी तु सृतप्रजा ।

शूद्रो तु ह्यपनी ज्ञेया कुमारी तु रजस्वला ॥ २५ ॥

यत् करोत्येतराणि ह्यपनीमेव नाटद्विज ।

तद्वेचभृग्ं जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षे र्यपोहति ॥ २६ ॥

सहस्रं या परित्यज्जान्यहपेण दृढम्यति ।

ह्यपनी सा तु तिष्ठेया न शूद्रो ह्यपनी भवेत् ॥ २७ ॥

ह्यपनीकेन पीतव्यं नि गतामोपहृतमत्र च ।

तस्याश्चैव प्रसूतस्य निष्कृतिर्नैव विद्यते ॥ २८ ॥

श्वितकुष्ठौ तथा चैव कुन्तु श्यावदन्तकः ।

रोगी हीनातिरिक्ताङ्गः पिशुनोमत्सुरसुधा ॥ २९ ॥

दुर्भगोहि तथा पण्डः पापण्डी वेदनिन्दकः ।

हैतुकः शूद्रयाजी च अयान्धानाश्च याजकः ॥ ३० ॥

नित्यं प्रतिपहे लुब्धोर्ध्वोचकोविधयात्मकः ।

श्यावदन्तोऽथ वैद्यश्च असदालापकस्तथा ॥ ३१ ॥

एते श्राद्धे च दाने च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ ३२ ॥

ततोदेवशक्येव भृतकोवेदधिक्रयी ।

एते वर्ज्याः प्रयत्नेन एतद्भास्वतिरब्रवीत् ॥ ३३ ॥

एतान्नियोजयेदयस्तु हव्ये कज्ये च कर्मणि ।

निराशाः पितरस्तस्य यान्ति देवामर्हपिभिः ॥ ३४ ॥

अपे माहिषिकं दृष्ट्वा मध्ये तु हवलीपतिम् ।

अन्ते वाह्दुपिकं दृष्ट्वा निराशाः पितरोगताः ॥ ३५ ॥

महिषीत्युच्यते भार्या या चैव व्यभिचारिणी ।

तान् द्रोणान् क्षमते यस्तु सवै माहिषिकं स्मृतः ॥ ३६ ॥

समार्घन्तु ससुवृत्य महावेद्यं प्रयच्छति ।

स वै वाह्दुपिकोनाम ब्रजवाद्यु गर्हितः ॥ ३७ ॥

श्यावदुष्णं भवत्यत्र श्यावद्रुच्छन्ति वागयताः ।

अग्नन्ति पितरन्नावदुश्यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ ३८ ॥

हविर्गुणाः न यत्तव्याः पितरीयत्वं तर्पिताः ।

पितृभिः स्तर्पिते पश्चाद्वक्तव्यं शोभनं हविः ॥ ३९ ॥

यावतो यसते आसान् हव्यकवेरपु मन्त्रवित् ।

तावतोयसते पिण्डान् शरीरे ब्रह्मण पिता ॥ ४० ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्ट शुना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपोषा रजनीमेकां पञ्चगवेन शङ्कति ॥ ४१ ॥
 अनुच्छिष्टेन संस्पृष्टे स्नानमालं विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४२ ॥
 यावद्विप्रा न पूज्यन्ते सभोजनहिरण्यकैः ।
 तावद्धौर्णव्रतस्यापि तत्पापं न प्रणश्यति ॥ ४३ ॥
 यद्विष्टितं काकवलाकचिक्षैरमेध्यलिप्तं तु भवेच्छरीरम् ।
 गोले मुखे च प्रविशेच्च सम्यक् स्नानेन लेपोपहतस्य शुद्धिः ॥
 ऊर्ध्वं नाभे करौ मुक्ता यदङ्गमुपहन्यते ।
 ऊर्ध्वं स्नानमधः शीघ्रं तन्मात्रेणैव शङ्कति ॥ ४४ ॥
 अभक्ष्याणामपेयानामलेष्टानाञ्च भक्षणे ।
 रेतोमूलपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ४५ ॥
 पद्मोद्गुम्बरविलास्य कुशाश्वत्थपलाशकाः ।
 एतेषामुदकं पीत्वा घट्नात्तैश्चैव शङ्कति ॥ ४६ ॥
 यः प्रत्यवसितोविप्रः प्रव्रज्याग्निर्निरापदि ।
 अनाहिताग्निर्वर्त्तत गृह्णित्वञ्च चिकीर्षति ॥ ४७ ॥
 आचरेत्तृणैश्च कृच्छ्राणि चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 जातकर्मादिभिः प्रोक्तैः पुनः संस्कारमर्हति ॥ ४८ ॥
 तूलिका उपधानानि पुष्प रक्ताम्बराणि च ।
 शोषयित्वा प्रतापेन प्रोचयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ४९ ॥
 देशं कालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् ।
 उपपत्तिमवस्थाञ्च ज्ञात्वा धर्मं समाचरेत् ॥ ५० ॥
 रथ्याकर्ममतोयानि नावायसं तृणानि च ।
 मारुतार्केण गृह्यन्ति पक्केष्टकचितानि च ॥ ५१ ॥

प्रातुरे स्नानसम्प्राप्ते दशस्रत्वोद्यनातुरः ।

स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेत्तन्तु ततः शुध्येत आतुरः ॥ ५२ ॥

रजकथमैकारश्च न ठोवरुद्ध एव च ।

कैवर्त्तमेदभिज्ञाय समैते प्रान्त्यजाः स्मृताः ॥ ५३ ॥

एषां गत्वा तु योषां वै तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५४ ॥

स्त्रीणां रजस्वलानान्तु स्पृष्टास्पृष्टि यदा भवेत् ।

प्रायश्चित्तं कथं तासां वर्णं वर्णं विधीयते ॥ ५५ ॥

स्पृष्टा रजस्वलां यान्तु सगोत्राश्च सभर्तृकाम् ।

कामादकामतो वापि स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ५६ ॥

स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रजा तथा ।

कृच्छ्रेण शुध्यते पूर्वां शूद्रा पादेन शुध्यति ॥ ५७ ॥

स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं क्षत्रिया शूद्रजा तथा ।

पादद्वीनं चरेत् पूर्वां पादादन्तु तथोत्तरा ॥ ५८ ॥

स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं वैश्यजा शूद्रजा तथा ।

कृच्छ्रपादं चरेत् पूर्वां तददन्तु तथोत्तरा ॥ ५९ ॥

स्पृष्टा रजस्वला चैव श्राजजम्बूकरासभैः ।

तावन्तिष्ठे विराहारा स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ६० ॥

स्पृष्टा रजस्वला कैश्चिच्छाण्डालैररजस्वला ।

प्राजापत्येन कृच्छ्रेण प्राणायामशतेन च ॥ ६१ ॥

विप्रं स्पृष्टोनिशयाश्च उदका पतिर्तेन च ।

दिवानोतेन तोयेन स्नापयेच्चान्निसन्निधौ ॥ ६२ ॥

दिवाकर्शस्मिंसंस्पृष्टं राली नचचरश्मिभिः ।

संन्योभयोश्च संन्यायाः पवित्र सर्व्वदा जलम् ॥ ६३ ॥

अपः करनखस्पृष्टाः पिवेदाधमने द्विजः ।

सुरां पिवति सुव्यक्तं यमस्य वचनं यथा ॥ ६५ ॥
 खतवाप्योस्तथा कूपे पाषाणैः शस्त्रघातनैः ।
 यद्या तु घातने तैव मृत्पिण्डे गोकुलेन च ॥ ६६ ॥
 रोधने बन्धने चैव स्थापिते पुष्कले तथा ।
 काष्ठे वनस्पतौ रोधसङ्घटे रज्जुवस्तयो ॥ ६७ ॥
 एतत्ते कथितं सर्वं प्रमादस्थानमुत्तमम् ।
 यत् यत् मृता गाव प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ६८ ॥
 दारुणा घातने कृच्छ्रं पाषाणैर्द्विगुणं भवेत् ।
 श्वकृच्छ्रन्तु खाते स्यात् पादकृच्छ्रन्तु पादपे ॥ ६९ ॥
 शस्त्रघाते त्रिकृच्छ्राणि यष्टिघाते द्वयं चरेत् ॥ ७० ॥
 कृच्छ्रेण वस्तघातेऽपि गोघ्नश्चेति विशुद्ध्यति ।
 योवर्त्तयति गोमध्ये नदीकान्तारमन्तिके ॥ ७१ ॥
 रोमाणि प्रथमे पादे द्वितीये श्मश्रु वापयेत् ।
 तृतीये तु शिरसा धार्या चतुर्थे शशिखं यपेत् ॥ ७२ ॥
 न स्त्रीणां वपनं कुर्यात् न च सा गामनुव्रजेत् ।
 रात्रौ वसेद्गोष्ठे न कुर्याद् वैदिकीं श्रुतिम् ॥ ७३ ॥
 सर्वाङ्गान् केशान् समुद्धृत्य छेदयेद्दहतिद्वयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरसो वपनं स्मृतम् ॥ ७४ ॥
 मृतकेन तु जातेन उभयोः सूतकं भवेत् ।
 पातकेन तु निम्ने न नामत्र सूतयिता भवेत् ॥ ७५ ॥
 चत्वारिंशन्तु कर्माणि मन्थ्याकाले विप्रर्जयेत् ।
 आचारं मैयुनं निद्रां व्याध्यायश्च चतुर्थकम् ॥ ७६ ॥
 आहारान्नाग्रते व्याधिः क्रूरगर्भस्य मैयुने ।
 निद्रा श्रियो नियतान्ते व्याध्याये मरणं ध्रुवम् ॥ ७७ ॥

अज्ञानात् द्विजयेष्ठ ! वर्णानां हितकाम्यया ।
 मया प्रोक्तमिदं शास्त्रं सावधानोऽवधोरयम् ॥ ७८ ॥
 इति यमप्रोक्तं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ।
 आपस्तम्बं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविनिर्णयम् ।
 दूषितानां हितार्थाय वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १ ॥
 परेषां परिवादिषु निवृत्तमृषिसत्तमम् ।
 विविक्तदेश आसीनमात्मविद्यापरायणम् ॥ २ ॥
 अनन्यमनसं शान्तं सत्त्वस्थं योगविधमम् ।
 आपस्तम्बमृषिं सर्वे समेत्य मुनयोऽब्रुवन् ॥ ३ ॥
 भगवन् ! मानवाः सर्वे असम्भारं स्थिता यदा ।
 धरेयुर्धर्मकार्याणां तेषां ब्रूहिं विनिष्कृतिम् ॥ ४ ॥
 यतोऽवश्यं गृहस्थेन गवादिपरिपालनम् ।
 कृषिकर्मादि चापत्सु द्विजामन्त्रणमेव च ॥ ५ ॥
 दैयदानाथकेऽयस्यं विप्रादौनाञ्च भेषजम् ।
 बालानां स्तन्यपानादिकार्यञ्च परिपालनम् ॥ ६ ॥
 एवं कृते कथञ्चित् स्यात् प्रमादो यद्यकामतः ।
 गवादीनां ततोऽस्माकं भगवन् ! ब्रूहि निष्कृतिम् ॥ ७ ॥
 एवमुक्तः चणं ध्यात्वा मणिपातादधोमुखः ।
 दृष्ट्वा ऋषीनुवाचेदमापस्तम्बः सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥
 बालानां स्तनपादादिकार्यं दोषो न विद्यते ।
 विपत्तावपि विप्राणामामन्त्रणचिकित्सने ॥ ९ ॥
 गवादीनां प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं रुजादिषु ।
 केचिदाहुर्न दोषोऽव देहधारणभेषजे ॥ १० ॥
 शीपधं लक्षणञ्चैव जेहदुष्यन्नभोजनम् ।

प्राणिनां प्राणवृत्त्यर्थः प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ११ ॥

अतिरिक्तं न दातव्यं काले स्वल्पन्तु दापयेत् ।

अतिरिक्ते विपन्नानां कृच्छ्रमेव विधीयते ॥ १२ ॥

त्र्यहं निरशनात् पादः पादयायाचितं त्र्यहम् ।

पादः सायं त्र्यहं पादः प्रताभोज्यं तथा त्र्यहम् ॥ १३ ॥

प्रातः सायं दिनार्द्धे च पादो न सायवर्जितम् ॥ १४ ॥

प्रातः पादं चरेच्छ द्रुः सायं वैश्यस्य दापयेत् ।

अयाचितन्तु राजन्ये विराजं ब्राह्मणस्य च ॥ १५ ॥

पाकमेकं चरेद्गोधे द्वौ पादौ बन्धने चरेत् ।

योजने पादहीनश्च चरेत् सर्वं निपातने ॥ १६ ॥

घण्टाभरणदीपेण गौन्तु यत्र विपद्यते ।

चरेद्द्विप्रतं तत्र भूषणार्धं कृतं हि तत् ॥ १७ ॥

दमने वा निरोधे वा संघाते चैव योजने ।

स्तम्भशृङ्गलपायैश्च मृते पादो न माचरेत् ॥ १८ ॥

पापान्तेर्लङ्घुडैर्वापि शस्त्रेणान्येन वा यत्नात् ।

निपातयन्ति ये गांस्तु तेषां सर्वं विधीयते ॥ १९ ॥

प्राजापत्यं चरेद्विप्रः पादो न च त्रिविधरेत् ।

कृच्छ्रादन्तु चरेद्द्वैश्वः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २० ॥

द्वौ मासौ दापयेद्दत्तं द्वौ मासौ द्वौ जनी स्नानौ दुहेत् ।

द्वौ मासावेकवेत्नायां जपकानि यथारुचि ॥ २१ ॥

दमतामर्हं मामेन गौन्तु यत्र विपद्यते ।

मगिग्नं वपनं कृत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २२ ॥

हनमष्टगवं धर्मं षड्गवं जीवितार्थिनाम् ।

चतुर्गवं नृगं मानां द्विगवश्च जिघांसिनाम् ॥ २३ ॥

अतिवाहातिदोहाभ्यां नासिकाभेदने तथा ।
 नदीपर्वतसरोधे मृते पादोनमाचरेत् ॥ ३४ ॥
 न नारिकेलबालाभ्या न मूत्रेण न चर्मणा ।
 एभिर्गासु न बध्नीयाद्बद्धा परवगोभवेत् ॥ ३५ ॥
 कुशै काशैश्च बध्नीयाद्दृढं दक्षिणामुखम् ।
 पादलग्नान्निदीपेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते । ३६ ॥
 वप्रापन्नाना वल्लनान्तु रोधने बन्धनेऽपि च ।
 भिषग्निष्योपचारे च द्विगुणं गोघ्नतश्चरेत् ॥ ३७ ॥
 शृङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च लाङ्गूलस्य च कर्त्तव्यम् ।
 सप्तरात्रं पिवेद्दुग्धं यावत्स्वस्था पुनर्भवेत् ॥ ३८ ॥
 गोमूत्रेण तु समिश्रं यावत् भञ्जयेद्द्विजं ।
 एतद्विमिश्रितं चैवमुक्तञ्चोशनसा स्वयम् ॥ ३९ ॥
 देवद्वीप्या विहारेषु कूपेष्वायतनेषु च ।
 एषु गोषु विपन्नेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४० ॥
 एका पादान्तु बहुभिदेवाद्यापादिता कंचित् ।
 पाद पादन्तु हत्वायाचरेयुस्ते पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
 यन्त्रेण गोशिकितसार्ये मृदगर्भविमोचने ।
 यत्रे कृते विपत्तिर्येत प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४२ ॥
 सरोम प्रथमे पादे द्वितीये श्मश्रुकत्तनम् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या सशिखन्तु निपातने ॥ ४३ ॥
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य च्छेदयेदहलिह्वयम् ।
 एवमेव तु नारीणां गिरसो मुण्डनं स्मृतम् ॥ ४४ ॥
 इत्थापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥
 कं रुहन्तगत पुण्यं यच्च यामाद्विनि स्मृतम् ॥

- स्त्रीबालवृद्धाचरितं प्रत्यचादृष्टमेव च ॥ १ ॥
 खरण्येषु जलेऽथ सीरे द्रोण्यां जलं यच्च विनि सृतं भवेत् ।
 कचाण्डालपरिरुहेषु पीत्वा जलं पञ्चगवेन शुद्धिः ॥ २ ॥
 न दुष्येत् सन्तताधारा वातोद्धूताश्च वेषवः ।
 न्नियो हृदाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥ ३ ॥
 आत्मशय्या च वस्त्रञ्च जायापत्यं कमण्डलुः ।
 आत्मनः चचिरेतानि परिपामशुचीनि तु ॥ ४ ॥
 अन्यैस्तु खानिताः कृपाकण्डागानि तथैव च ।
 एषु स्नात्वा च पीत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ ५ ॥
 उच्छिष्टमशुचित्वञ्च यच्च विष्टातुलीपनम् ।
 सर्वं शुद्ध्यति तोयैर्न तत्तोयं केन शुध्यति ॥ ६ ॥
 सूर्यरश्मिनिपातने मारुतस्पर्शनेन च ।
 गयां मूत्रपुरीषेण तत्तोयं तेन शुध्यति ॥ ७ ॥
 अस्थिचर्मादियुक्तान्तु खराश्वोद्वीपदूषितम् ।
 उन्मरेदुदकं सर्व्वं शोधनं परिमार्जेनम् ॥ ८ ॥
 कूपो मूत्रपुरीषेण छीवनेनापि दूषितः ।
 श्वशृगालखरोद्वेद्य क्रूरादैश्च क्षुण्डितः ॥ ९ ॥
 सदृत्यैव च तत्तोयं समपिण्डान् समुद्वेत् ।
 पञ्चगव्यं मृदा धूतं कूपे तच्छोधनं स्मृतम् ॥ १० ॥
 नापीकूपतद्गागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।
 कुम्भानां गतमुदृत्य पञ्चगव्यं ततः पिपेत् ॥ ११ ॥
 यद्य कृपात् पिवित्तोयं मांसमथः श्वदूषितात् ।
 कथं तत् विगुह्यि म्यादिति मे संगयोभवेत् ॥ १२ ॥
 अस्तिमे नाप्यभिमे गवेन परिदूषिते ।

पीत्वा कूपे ह्यहोरात्रं पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १२ ॥

क्लिन्ने भिन्ने शवे चैव तत्रस्थं यदि तत् पिबेत् ।

शुद्धियान्द्रायणं तस्य तप्तकन्धमथापि वा ॥ १४ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अन्यजातिमविज्जातो निवसिदयश्च वेश्मनि ।

सम्यग् ज्ञात्वा तु कालेन द्विजा कुर्वन्त्यनुग्रहम् ॥ १ ॥

चान्द्रायणं पराकीषा द्विजातीनां विशोधनम् ।

प्राजापत्यन्तु शुद्रस्य श्रेष्ठं तदनुसारतः ॥ २ ॥

यैर्भुक्ता तत्र पक्ताश्च कृच्छ्रं तेषां प्रदापयेत् ।

तेषामपि च यैर्भुक्तं कृच्छ्रपादं प्रदापयेत् ॥ ३ ॥

कूपैकंपानैर्दुष्टानां स्पर्शने श्वदूषिणाम् ।

तेषामेकीपवासेन पञ्चगवेन शोधनम् ॥ ४ ॥

बालोहृदस्तथा रोगी गर्भिणी वापि पीडिता ।

तेषां नक्तं प्रदातव्यं बालानां प्रहरद्वयम् ॥ ५ ॥

अगोतिर्यस्य वर्षाणि बालोवाप्यूनपीडितः ।

प्रायश्चित्तार्द्धमर्हन्ति क्रियोव्याधितएव च ॥ ६ ॥

न्यूनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षाधिकस्य च ।

चरेद्गुरुः सुहृदापि प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ७ ॥

अथवा क्रियमाणेषु येषामार्तिः प्रदृश्यते ।

श्रेष्ठसम्पादनाच्छुद्धिर्विपत्तिर्न भवेदुद्यथा ॥ ८ ॥

क्षुधा व्याधितकायानां प्राणीयेषां विपद्यते ।

ये न रक्षन्ति भक्तेन तेषां तत्क्लिष्टं भवेत् ॥ ९ ॥

पूर्णेऽपि कालनियमे न शुद्धिर्वाह्यैर्विना ।

अपूर्णेऽपि कालेऽपि शोधयन्ति द्विजोत्तमाः ॥ १० ॥

समाप्तमिति नो वाचं विषु वर्णेषु कर्हिचित् ।
 विप्रसम्पादनं कार्यं सुत्पन्ने प्राणसंशये ॥ ११ ॥
 सम्पादयन्ति यद्विप्रा स्नानतोर्ध्वं फलञ्च तत् ।
 सम्यक् कर्तुं रूपायं स्याद्दृती च फलमाप्नुयात् ॥ १२ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चाण्डालकूपभाण्डेषु योऽज्ञानात् पिवते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य वर्णे वर्णे विधीयते ॥ १ ॥
 चरेत् सान्त्वनं विप्रं प्राजापत्यन्तु भूमिम् ।
 तद्वन्तु चरेद्दृश्यं पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २ ॥
 भुक्तोच्छिष्टस्वनां चान्तथाण्डालैः श्वपचेन वा ।
 प्रमादात् स्पर्शनं गच्छेत्तत्र कुर्याद्विशोधनम् ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु द्रुपदा वा गतं जपेत् ।
 जपं त्रिरात्रमशून्यं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४ ॥
 चाण्डालेन यदा स्पृष्टो विष्णुर्मे च कृते द्विज ।
 प्रायश्चित्तं त्रिरात्रं स्यात्भुक्तोच्छिष्टं पडाचरेत् ॥ ५ ॥
 पानमैद्युनसम्पर्कं तथा मूलपुरीषयोः ।
 सम्पर्कं यदि गच्छेत्तु उदयवा चान्त्यजैस्त्रया ॥ ६ ॥
 एतेरेव यदा स्पृष्टं प्रायश्चित्तं कत्र भवेत् ।
 भोजने च त्रिरात्रं स्यात् पाने तु त्राहमेव ॥ ७ ॥
 मैद्युने पादकृच्छ्रं स्यात्तत्रा मूलपुरीषयोः ।
 दिनमेकं तथा मन्त्रे पुरीषे तु दिनत्रयम् ॥ ८ ॥
 एकाहं तत्र निर्दिष्टं दन्तधावनमक्षये ॥ ९ ॥
 दृष्ट्वागटे तु चाण्डाले द्विजमस्यैव तिष्ठति ।

फलानि भक्षयेत्तस्य कथं शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ११ ॥
 ब्राह्मणान् समनुजाम्य सवासाः स्नानमश्नरेत् ।
 एकरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १२ ॥
 येन केनचिदुच्छिष्टो अमेध्यं सृगर्तं द्विजं ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १३ ॥
 इत्यापस्नाम्बोये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥
 चाण्डालेन यदा सृष्टो द्विजवर्णं कदाचन ।
 अनभुङ्क्ष्य पिवेत्तोयं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १४ ॥
 ब्राह्मणस्तु तिरात्रेण पञ्चगवेन शुध्यति ।
 क्षत्रियस्तु तिरात्रेण पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १५ ॥
 चतुर्थस्य तु वर्णस्य प्रायश्चित्तं न वै भवेत् ।
 व्रतं नास्ति तपो नास्ति होमो नैव च विद्यते ॥ १६ ॥
 पञ्चगवां न दातव्यं तस्य मन्त्रविवर्जनात् ।
 व्यापयित्वा द्विजानान्तु शूद्रोदानेन शुध्यति ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणस्य यदोच्छिष्टमश्नात्पश्चान्तो द्विजः ।
 अहोरात्रान्तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ १८ ॥
 उच्छिष्टं वैश्यजातीनां भुङ्क्ते ज्ञानादद्विजो यदि ।
 शङ्खपुष्पीपयः पीत्वा तिरात्रेणैव शुध्यति ॥ १९ ॥
 ब्राह्मणा सह योऽशीयादुच्छिष्टं वा कदाचन ।
 न तत्र दोषं मन्यन्ते नित्यमेव मनीषिणः ॥ २० ॥
 उच्छिष्टमितरस्त्रीयामशीयात् पिवतेऽपि वा ।
 भ्राजापत्येन शुद्धिं स्याद्भगवानद्विरा ब्रवीत् ॥ २१ ॥
 अन्त्यानां भुक्तशेषान्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ।
 चान्द्रायणं तदर्द्धाद् ब्रह्मचरविद्यां विधिः ॥ २२ ॥

विष्मूढभक्षणे विप्रसक्तकृच्छ्रं समाचरेत् ।

श्वशाकोच्छिष्टभोगे च प्राजापत्याविधिः स्मृतः ॥ १० ॥

उच्छिष्टः स्पृशते विप्रो यदि कथिदकांमतः ।

शुनः कृकुटशूद्रांश्च मद्यभाण्डं तथैव च ॥ ११ ॥

पक्षिणाधिष्ठितं यच्च यदमेध्यं कदाचन ।

अहोरात्रोपितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १२ ॥

वैश्वेन च यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।

ज्ञानं जपञ्च तैकाल्य दिनस्यान्ते विशुध्यति ॥ १३ ॥

विप्रो विप्रेण संस्पृष्टं उच्छिष्टेन कदाचन ।

स्नात्वाचम्य विशुद्धः स्यादापस्तम्बोऽन्नवीन्मुनिः ॥ १४ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीलीवस्त्रस्य यो विधिः ।

स्त्रीणां क्रीडार्थसन्धौ शयनीये न दुष्यति ॥ १ ॥

पालने विक्रये चैव तद्वृत्तेरुपजीवने ।

पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ २ ॥

ज्ञानं दानं तपोहीनः स्वाध्यायः पिष्टतर्पणम् ।

पञ्चयज्ञा वृथा तस्य नीलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ ३ ॥

नीलीरक्तं यदा वस्त्रं ब्राह्मणोऽहं पु धारयेत् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४ ॥

रोमकूर्पूर्यदा गच्छेद्रसो नील्यास्तु कर्हिचित् ।

पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ ५ ॥

नीलीदारु यदा भिम्यादब्राह्मणस्य गरीरकम् ।

शोणितं दृश्यते तत्र द्विजयान्द्रायणं चरेत् ॥ ६ ॥

नीलीमध्ये यदा गच्छेत् प्रमादाद् ब्राह्मणः कश्चित् ।

अहोरात्रोपितीभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७ ॥

नीलीरक्तेन वस्त्रेण यदन्नमुपनीयते ।

अभोज्यं तद्विजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ८ ॥

भक्षयेद् यस्य नीलीन्तु प्रमादाद् ब्राह्मणः कश्चित् ।

चान्द्रायणेन शुद्धिः सप्तादायंस्तस्मोऽन्नवीन्मुनिः ॥ ९ ॥

यावत्यां वापिता नीली तावती चाशुचिर्मही ।

प्रमाणं द्वादशाब्दानि अत ऊर्ध्वं शुचिर्मवेत् ॥ १० ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

स्नानं रजस्वलायास्तु चतुर्थेऽहनि गम्यते ।

वृत्तं रजसि गम्या स्त्री नानिधृते कथञ्चन ॥ १ ॥

रोगेण यद्रजः स्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्तते ।

अशुद्धास्तु न तेनेह तासां वैदारिकं हि तत् ॥ २ ॥

साध्याचारा न सा तावद्रजो यावत् प्रवर्तते ।

वृत्ते रजसि साध्वी स्वादृष्टहकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३ ॥

प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।

तृतीये रजको प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ४ ॥

अन्यजातिशपाकेन संस्पृष्टा वै रजस्वला ।

अहानि तान्यतिकमत्र प्रयाचितं प्रकल्पयेत् ॥ ५ ॥

विरात्रमुपवासं स्यात् पञ्चगव्यं विशोधनम् ।

निशा प्राप्य तु ता योनिं प्रजाकारञ्च कारयेत् ॥ ६ ॥

रजस्वलां त्यजेत् स्पृष्टां यना च श्वपचेन च ॥

विरात्रीपोपिती भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७ ॥

प्रथमेऽहनि षष्ठ्यां द्वितीये तु चतुर्दशतथा ।

तृतीये चोपवासस्तु चतुर्थे वज्रिदर्शनात् ॥ ८ ॥

विवाहे वितते यज्ञे संस्कारे च कृते तथा ।
 रजस्वला भवेत् कन्या संस्कारसु कथं भवेत् ॥ ८ ॥
 आपयित्वा तदा कन्यामभ्यर्च्यै रलङ्घ्यताम् ।
 पुनः प्रत्याहुतिं हुत्वा शेषं कर्म समाचरेत् ॥ ९ ॥
 रजस्वला तु संस्पृष्टा प्लवकुक्कुटवायसैः ।
 सा विरालोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११ ॥
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टा कदाचित् स्त्री रजस्वला ।
 कक्षेण शुद्धते विप्रक्षया दानेन शुद्ध्यति ॥ १२ ॥
 एकशखासमारूढा चाण्डाला वा रजस्वला ।
 ब्राह्मणेन समं तत्र सवासाः स्नानमचरेत् ॥ १३ ॥
 रजस्वलायाः संस्पर्शः कथञ्चिज्जायते शुना ।
 रजोदिनात्तु दक्षेपस्तदुपोष्य विशुध्यति ॥ १४ ॥
 अशक्ता चोपवासे तु स्नानं पयात् समाचरेत् ।
 तत्राप्यशक्ता चैकेन पञ्चगव्यं पिबेत्ततः ॥ १५ ॥
 उच्छिष्टसु यदा विप्रः स्पृशेन्मदा रजस्वलाम् ।
 मदां स्पृष्ट्वा चरेत् कच्छं तदर्द्धन्तु रजस्वलाम् ॥ १६ ॥
 उदक्या सुतिकां विप्र उच्छिष्टः स्पृशते यदि ।
 कच्छार्द्धन्तु चरेद्विप्रः प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ १७ ॥
 चाण्डालेः श्वपचैर्वापि आत्रेयी स्पृशते यदि ।
 शिपाहात् फालकृष्टेन पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥ १८ ॥
 उदक्या ब्राह्मणो शूद्रामुदक्यां स्पृशते यदि ।
 अक्षोरात्तोयिता मूल्या पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥ १९ ॥
 एवञ्च चतुर्यां वैश्यां ब्राह्मणी चेद्रजस्वलाम् ।
 सचेलश्वनं कृत्वा दिनसान्ते घृतं पिबेत् ॥ २० ॥

स्ववर्णेषु तु नारीणां सद्यः स्नानं विधीयते ।
एवमेव विशुद्धिः सप्तादापस्तम्बोऽश्ववीम्बुजिः ॥ २१ ॥
इत्यापस्तम्बोऽध्यायः धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

भक्षणा शुध्यते कांस्यं सुन्दरा यत्र लिप्यते ।
सुराविष्मूत्रसंस्पृष्टं शुध्यते तापलेखनेः ॥ १ ॥
गघाघ्रातानि कांस्यानि शुद्धोच्छिष्टानि यानि तु ।
दशभिः क्षारैः शुध्यन्ति श्लकाकोपहतानि च ॥ २ ॥
शीघ्रं सुवर्णनारीणां वायुसूर्येन्दुरग्निभिः ॥ ३ ॥
रेतस्पृष्टं श्वसृष्टमाविकान्तु प्रदुष्यति ।
अहिर्मुदा च तन्मातं प्रक्षाल्यं च विशुध्यति ॥ ४ ॥
शुद्धमन्नमविप्रस्य पक्षरात्रेण जीर्यति ।
अवध्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ५ ॥
पयस्तु दधि मासेन पण्मासेन दृतं तथा ।
सम्बत्सरेण तैलन्तु कोष्ठे जीर्यति वा नवा ॥ ६ ॥
भुञ्जते ये तु शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ।
इह जन्मनि शूद्रत्वं जायन्ते ते मृताः शुनिः ॥ ७ ॥
शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कः शूद्रेणैव सहासनम् ।
शूद्रात्प्राणागमः कश्चिज्ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥ ८ ॥
आहिताग्निसु योविप्रः शूद्रान्नान्नं निवर्त्तते ।
तस्य तस्य प्रणशन्ति आत्मा ब्रह्म तस्योऽम्नयः ॥ ९ ॥
शूद्रान्नेन तु भुक्तेन मेथुनं योगधिगच्छति ।
यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा ह्यवाच्छुक्रस्य सम्भवः ॥ १० ॥
शूद्रान्ने नोदरस्थेन यः कश्चिन्म्रियते द्विजः ।

स भवेच्छूकरी याम्योऽमृतः खा वाथ जायते ॥११॥

ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य तु पर्वणि ।

वैश्यस्य यज्ञदीक्षायां शूद्रस्य न कदाचन ॥ १२ ॥

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः स्मृतम् ।

वैश्यस्याप्यन्नमिवान्नं शूद्रस्य रुधिरं स्मृतम् ॥ १३ ॥

वैश्यदेवेन होमेन देवताभ्यर्चनेर्जपेः ।

अमृतं तेन विमान्नमृग्यक्षु सामसंस्कृतम् ॥ १४ ॥

व्यवहारागुरूपेषु धर्मेण च्छलवर्जितम् ।

क्षत्रियस्य पयस्तेन भूतानां यश्च पालनम् ॥ १५ ॥

स्वकर्माणां च ह्यधमैरगुस्त्याद्यशक्तितः ।

खर्गयज्ञातिथिखिन वैश्यान्नस्तेन संस्कृतम् ॥ १७ ॥

अज्ञानतिमिरान्धस्य मद्यपानरतस्य च ।

रुधिरं तेन शूद्रान्नं विधिमन्यविवर्जितम् ॥ २७ ॥

आममांसं मधु घृतं धाना क्षीरं तथैव च ।

गुडं तक्रं समं ग्राह्यं निवृत्तेनापि शूद्रतः ॥ १८ ॥

शाकं मांसं कृणालानि तुम्बुरुः शक्तावस्त्रिलाः ।

रसाः फलानि पिण्याकं प्रतिपाद्या हि सर्वतः ॥ १९ ॥

आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रमृद्दे यदि ।

मनस्तापेन शुद्धेयत द्रुपदां वा शत जपेत् ॥ २० ॥

द्रव्यपाणिथ शूद्रेण स्पृष्टोऽपि छिद्येन कर्हिचित् ।

तद्दिजेन न भोक्तव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ २१ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

भुञ्जानस्य तु निप्रस्य कदाचित् स्रवते गुदम् ।

उच्छिष्टस्याग्रचेस्तस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १ ॥

पूर्व्यं शोचन्तु निर्वर्त्य तत् पद्मादुपसृजेत् ।

अहोरात्रोपितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २ ॥

अथित्वा सर्वमेवान्नमकृत्वा शौचमात्मनः ।

भोहाङ्गुष्ठा त्रिरावन्तु यवान् पीत्वा विशुध्यति ॥ ३ ॥

प्रसृतं यवशस्येन पलमेकन्तु सर्पिषा ।

पलानि पञ्च गोमूत्रं नातिरिक्तवदाशयेत् ॥ ४ ॥

अलेह्यानामपेयानामभक्ष्याणाञ्च भक्षणे ।

रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायेयित्तं कथं भवेत् ॥ ५ ॥

पद्मोदुम्बरविख्याय कुशाश्लेषपलाशकाः ।

एतेषामुदकं पीत्वा चन्द्रालेण विशुध्यति ॥ ६ ॥

ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रमत्त्याग्निजलादिषु ।

अनागकनिवृत्ताय गृहस्थत्वं चिकीर्षतः ॥ ७ ॥

चरेयुस्त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि चान्द्रायणानि वा ।

जातकर्मदिभि र्वै पुन सस्कारभागिनः ।

तेषां सान्तपन कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥ ८ ॥

यदेष्टित काकवलाकचिह्नै रमेध्यलितञ्च भवेच्छरीरम् ।

श्रीचे सुखेच प्रविशेच सम्यक् स्नानेन लेपोपहतस्य शुद्धिः ॥ ९ ॥

• ऊर्ध्वं नाभेः करौ मुक्ता यदङ्गमुपहृत्यते ।

ऊर्ध्वं स्नानमधः शोच मार्जनेनैव शुध्यति ॥ १० ॥

उपानहान्मेध्यं वा यस्य ससृशते मुखम् ।

• शृत्तिकाशोधनं स्नानं पञ्चगव्यं त्रिशोधनम् ॥ ११ ॥

दशाहाच्छुध्यते त्रिप्रो जन्महानो ज्योतिषु ।

पङ्क्तिभिर्घैकेन चतुर्विट्शूद्रयोनिषु ॥ १२ ॥

उपनीतं यदा त्वचं भोक्ता च समुपस्थितः ।

अपीतवत् समुत्सृष्टं न दद्यान्नेव होमयेत् ॥ १३ ॥

अन्ने भोजनसम्पन्ने मक्षिकाकेशदूषिते ।

अनन्तरं सृष्टेदाप्तस्तचान्नं भक्षना सृष्टेत् ॥ १४ ॥

शुष्कमांसमयं चान्नं शूद्रान्नं वाप्यकामतः ।

भुक्ता कृच्छ्रं चरेद्दिप्रो ज्ञानात् कृच्छ्रतयं चरेत् ॥ १५ ॥

अभुक्ते मुच्यते यद्य भुञ्जन् यथापि मुच्यते ।

भोक्ता च भोजकश्चैव पङ्क्त्या गच्छति दुष्कृतम् ॥ १६ ॥

यद्य भुङ्क्ते तु भुक्तं वा दुष्टं वापि विशेषतः ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन चक्षति ॥ १७ ॥

उदके चोदकस्यञ्च सलस्यस्य स्थले पचिः ।

पादौ स्याप्योभयत्रैव आचम्योभयतः शुचिः ॥ १८ ॥

उत्तीर्याचम्य उदकादवतीर्थं उपसृष्टेत् ।

एवमुत्थेयसा युक्तो वरुणेनाभिपूज्यते ॥ १९ ॥

अग्न्यगारे गवां गोष्ठे ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ।

स्वाध्याये भोजने चैव पादुकानां विसर्जनम् ॥ २० ॥

जन्मप्रभृतिसंस्कारे ज्ञानयानान्ते च भोजनम् ।

असपिण्डेन कर्त्तव्यं पूडाकार्यं विशेषतः ॥ २१ ॥

याजकाय नवत्याहं सग्रहे चैव भोजनम् ।

स्त्रीणां प्रथमगर्भे च भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२ ॥

ब्रह्मीदने च ग्राहे च सीमन्तोन्नयने तथा ।

अस्रत्याहे मृतग्राहे भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २३ ॥

अप्रजाता तु नारी स्याद्यात्रीयादेव तदगृहे ।

अथ भुञ्जीत मोहाद् यः पुण्यसंनस्कं व्रजेत् ॥ २४ ॥

अन्तेनापि हि शुल्केन पिता कन्यां ददाति यः ।

रौरवे बहुवर्षाणि पूरीषं भूत्वमश्रुते ॥ २५ ॥

स्त्रीधनानि च ये महादुपजोवन्ति बान्धवाः ।

स्वर्णं यानानि वस्त्राणि च पापा यान्त्यधोगतिम् ॥ २६ ॥

राजान्न तेजआदत्ते शुद्रान्न ब्रह्मवैश्वसम् ।

अःस्कृतन्तु गोभुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २७ ॥

नृतके सूतके चैव गृहीते शशिभास्वरे ।

हस्तिच्छायास्तु यो भुङ्क्ते पापं स पुण्यो भवेत् ॥ २८ ॥

पुनर्भू पुनरिता च रीतोधा कामचारिणी ।

आसां प्रथमगर्भेषु भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २९ ॥

मातृघ्नश्च पितृघ्नश्च ब्रह्मघ्नी गुरुतल्पगः ।

विशेषाद्वक्तमेतेषा भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३० ॥

रत्नकन्याधनैर्लपवेणुचर्मोपजीविनाम् ।

भुङ्क्तेषा ब्राह्मणशान्नं शुद्धिं चान्द्रायणेन तु ॥ ३१ ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टमसृष्टं यना शूद्रेण वा द्विजः ।

उपीथ्य रजनीमेका पञ्चमव्यनं शुद्धयति ॥ ३२ ॥

ब्राह्मणस्य सदाकालं शूद्रे प्रेषणकारिणः ।

भूमावन्नं प्रदाल्य यथैव ज्ञातयैव सः ॥ ३३ ॥

अनूदकेष्वरथेषु चौरव्याघ्राकुले पथि ।

कृत्वा मूत्रं पूरीषञ्च द्रव्यरुस्तं दध्यां च ॥ ३४ ॥

भूमावन्नं प्रतिष्ठाम्य कृत्वा योचयार्हता ।

उतसन्ने गृह्य पक्वावमुपस्पृश्य ततः शुचि ॥ ३५ ॥

मूत्रोच्चारं हि ३ कृत्वा प्रहृत्वा शीरगोत्पेन ।

मोहाद्भ्रूणा विराजन्तु गवत्रं पीत्वा विगृह्यति ॥२७॥

उदक्वां यदि गच्छेत्तु ब्राह्मणो मदमोहितः ।

चान्द्रायणेन गृध्येत् ब्राह्मणानाञ्च भोजनैः ॥ २७ ॥

भुक्तीच्छिष्टस्त्वनाचान्तस्याशालैः श्वपचेन वा ।

प्रमादाद् यदि संस्पृष्टो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्वलः ॥२८॥

स्नात्वा लिपवमं नित्यं ब्रह्मचारी धरागयः ।

स विरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥२८॥

चण्डालेन तु संस्पृष्टो यथापः पिबति द्विजः ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा लिपवनेन शुध्यति ॥ ४० ॥

सायं प्रातस्त्वहोरात्रं पादं कृच्छ्रस्य तं विदुः ।

सायं प्रातस्त्वथैवैकं दिनद्वयमयाचितम् ॥ ४१ ॥

दिनद्वयस्य नाग्रीयात् कृच्छ्रार्जं तदिधीयते ।

प्रायश्चित्तं सप्त ह्येकस्मादेषु तु यथार्हतः ॥ ४२ ॥

कृष्णाजिनतिलयाक्षो हस्त्यग्रानाञ्च विक्रीयी ।

प्रेतनिर्यातकस्यैव न भूयः पुरुषोभवेत् ॥ ४३ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

आचान्तोऽप्यशुचिस्तावद् यावन्नोद्ध्यते जलम् ।

उद्ध्यतेऽप्यशुचिस्तावद् यावद्भूमिर्न लिपत्रये ॥ १ ॥

भूर्मावपि च नितायां तावत् स्यादशुचिः सुमान् ।

आसनादुत्थितकृष्णाद् यावद्वाक्रमते महीम् ॥ २ ॥

न यमं यममिच्छादुरात्मः वै यम उच्यते ।

आत्मा स यमितो येन तं यमं किं करिष्यति ॥३॥

न तयासिक्तया तीर्णः रुषो वा दुरधिष्ठितः ।

यथा क्रोधोहि जन्तूनां शरीरस्यो विनाशकः ॥ ४ ॥

क्षमा शुणोहि जन्तूनामिहामूत्रसुखप्रदः ।

एकः क्षमावतां दीपो द्वितीयो नोपपद्यते ।

यदेनं क्षमया युक्तमगक्तं मन्यते जनः ॥ ५ ॥

न शक्तिशास्त्राभिरतस्य मोक्षो नचैवं रम्यत्वमयप्रियस्य ।

न भोजनाच्छादनतत्परस्य एकान्तशीलस्य दृढव्रतस्य ॥ ६ ॥

मोक्षो भवेत् प्रीतिनिवर्त्तकस्य अध्यात्मयोगैकरतस्य सम्यक् ।

मोक्षो भवेन्नित्यमहिंसकस्य स्वाध्याययोगागतमानसस्य ॥ ७ ॥

क्रोधयुक्तो यद् यजते यज्जुहोति यदर्चति ।

सर्वं हरति तत्तस्य आमकुम्भइवीदकम् ॥ ८ ॥

अपमानात्तपोवृद्धिः सम्मानात्तपसः क्षयः ।

अर्चितः पूजतो विप्रो दुग्धा गौरिव सीदति ॥ ९ ॥

आपग्रायते यथा धेनुस्तृणैरभृतंसन्नावैः ।

एवं जपैश्च होमैश्च पुण्यैरापग्रायते द्विजः ॥ १० ॥

मातृवत् परदारान्च परद्रव्याणि लोभ्यन्वत् ।

आत्मवत् सत्यभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥ ११ ॥

रजकवशाधगैलूपवेषुचर्मोपजीविनाम् ।

यो भुङ्क्ते भक्तमेतेषां प्राजापत्यं विगोघनम् ॥ १२ ॥

अगम्यागमनं कृत्वा अभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।

शुद्धिं चान्द्रायणं कृत्वा अथवोक्तं तथैव च ॥ १३ ॥

अग्निहोत्रं त्यजेद् यमु स नरोरोगहा भवेत् ।

तस्य शुद्धिर्विधातव्या नान्या चान्द्रायणादते ॥ १४ ॥

विजाहोत्सवयज्ञेषु चन्तरामृतसूतके ।

सद्यः शुद्धिं विजानीयात् पूर्वं मद्दन्पितं चरेत् ॥ १५ ॥

देवद्रीणां विवाहेषु यज्ञेषु प्रततेषु च ।

कल्पितं सिद्धमन्वाद्यं नाशौचं स्मृतसूतके ॥ १६ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

समाप्तं यायं ग्रन्थः ।

अथ सम्बत्तं स्मृतिः ॥

सम्बत्तं मेकमांसीननामविश्यावरारण्यम् ।

ऋषयस्तु समागम्य पप्रच्छुर्धर्मकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥

भगवन् । श्रोतुमिच्छामः ये यस्तर्ग्वे द्विजोत्तम । ।

यथावदुर्गमचक्षुः शुभाशुभविवेचनम् ॥ २ ॥

यामदेयादयं सर्वे तमपृच्छन् महोन्नतम् ।

तानमवीक्षुर्भूतान् सर्वाङ्गान् प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ३ ॥

स्वभावाद् यच्च विचरेत् कृष्णमार सदा मृग ।

धर्मप्रदेयः स विजोयो द्विजानां धर्मसाधनम् ॥ ४ ॥

उपनीतः सदा विप्रो गुरोर्गुह्यतमाचरेत् ।

स्नानान्धुगानानि वस्त्राचारौ विद्वर्जयेत् ॥ ५ ॥

मन्त्र्यां प्रातः मनसतामुपाकीत यथाविधि ।

मादित्यां पयिनां मन्त्र्यामर्हाम्भानिरामाभ्यरे ॥ ६ ॥

तिष्ठन् पृथो जपं कुर्व्याद्ब्रह्मचारी समाजितः ।

प्राचीनः पयिमां मन्त्र्यां जपं वाय्वाद्भस्मद्वितः ॥ ७ ॥

अग्निकाथ्यं ततः कुर्यान्मिधायी तदनन्तरम् ।
 ततोऽधीयीत वेदन्तु वोचमाणो गुरोर्मुखम् ॥ ८ ॥
 प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतिस्तदनन्तरम् ।
 गायत्रीञ्चानुपूर्वेण ततोवेदं समारभेत ॥ ९ ॥
 हस्तौ सुसंयतौ काथ्यौ जानुभ्यामुपरिस्थितौ ।
 गुरोरनुमतं कुर्यात् पठन्नान्यमहिर्भवेत् ॥ १० ॥
 मायं प्रातस्तु भिक्षेत ब्रह्मचारी सदा व्रतौ ।
 निवेद्य गुरवेऽश्रीयात् प्राङ्मुखो वाग्यत शुचि ॥ ११ ॥
 मायं प्रातर्दिंजातीनामग्नं श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोतृसमो विधि ॥ १२ ॥
 आचम्येव तु भुञ्जीत भुक्त्वा चीपस्त्रुग्दक्षिजः ।
 अनाचान्तस्तु योऽश्रीयात् प्रायश्चित्तीयते तु स ॥ १३ ॥
 अनाचान्तं पिबेद्गुरु योऽपिवा भक्षयेदक्षिजः ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपं कृत्वा विरुध्यति ॥ १४ ॥
 अकृत्वा पादशीचस्तु तिष्ठन् भुक्तशिखोऽपिवा ।
 विना यज्ञीपवीतेन आचान्तोऽथ शुद्धिर्दिजः ॥ १५ ॥
 आचानिद् ब्राह्मतीर्थेन सोपवीतौ ह्युदङ्मुखः ।
 उपवीतौ द्विजो नित्यं प्राङ्मुखो वाग्यत शुचि ॥ १६ ॥
 जले जलस्य आचामेत् स्थलाचान्तो वहिः शुचि ।
 वहिरन्तस्य आचान्त एव शुद्धिमदाप्नुयात् ॥ १७ ॥
 आसृणिवभ्यनादस्तौ पादावद्धिर्विशोधयेत् ॥ १८ ॥
 अशब्दाभिरनुष्णाभि स्ववर्णरसगन्धिभिः ।
 हृद्रताभिरफेनाभिस्त्रियतुर्वाङ्गिराचमेत् ।
 परिमृज्य हिराम्यन्तु हादशाहानि च स्मृशेत् ॥ १९ ॥

स्नात्वा पीत्वा तथा भुक्त्वा स्पृष्ट्वा चैव द्विजोत्तमा ।।

अग्नेन विविना विप्रश्वाचान्त शुचितामियात् ॥२०॥

शूद्रः शुद्धति हस्तेन वैश्यो दन्तधु वारिभिः ।

कण्ठगतं क्षत्रियसु आचान्त शुचितामियात् ॥२१॥

आसनारूढपादयः क्षतावशक्थिकसया ।

आरूढपादको वापि न शुद्धति वीदाचन ॥ २२ ॥

उपासीत न चैव सन्ध्यामग्निकार्यं नवा क्षतम ।

गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपेत् स्नात्वा समाहित ॥२३॥

• सूतकाम्र नवव्याडं मासिकाच तथैव च ।

ब्रह्मचारी तु योऽग्नौ याजिरात्रेणैव शुध्यति ॥ २४ ॥

ब्रह्मचारी तु यो गच्छेत् स्त्रिय कामप्रपीडित ।

प्राजापत्य चरेत् क्षच्छमथैकं सुमन्वित ॥ २५ ॥

ब्रह्मचारी तु योऽग्नौ याजिरात्रेणैव शुध्यति ।

प्राजापत्यं चरेत् क्षत्वासी मीक्षीहोमेन शुध्यति ॥ २६ ॥

निर्वपेच्च पुरोडाशं ब्रह्मचारी च पर्जन्यं ।

मन्त्रं शाकलहोमान्तैरग्नावाज्यञ्च होमयेत् ॥ २७ ॥

ब्रह्मचारी तु यः श्कन्देत् कामत शुक्रमात्मन ।

अवकीर्णो व्रतं कुर्यात् स्नात्वा शुक्लेष्टकामत ॥२८॥

भिजाटनमतं हवा स्वस्यो ह्येकात्मन श्रुति ।

अस्नात्वा चैव यो भुङ्क्ते गायत्र्यष्टगतं जपेत् ॥ २९ ॥

शूद्रहस्तेन योऽग्नौ याजिरात्रेणैव शुध्यति ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥३०॥

गृध्रपथ्युपितोऽष्टिष्ट भुङ्क्ते केगदूपितम् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३१ ॥

शूद्राणां भाजने मुक्ता मुक्ता वा भिन्नभाजने ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चव्येन शुध्यति ॥ ३२ ॥
 दिवा स्वपिति यः स्वस्थो ब्रह्मचारी कथञ्चन ।
 स्नात्वा सूर्यं समभ्यर्च्य गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ ३३ ॥
 एष धर्मः समाख्यातः प्रथमायमेवासिनाम् ।
 एव सर्वत्र मानसु प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ३४ ॥
 अथ द्विजोऽभ्यनुज्ञातः सर्वथा स्त्रियमुदहेत् ।
 कुले महति सगृतां सक्षणेन समन्विताम् ।
 ब्राह्मणेन विवाहेन शीलरूपगुणान्विताम् ॥ ३५ ॥
 पञ्चयज्ञविधानञ्च कुर्यादहरहर्द्विजः ।
 न हापयेत् क्षाप्तिदुहिमः श्रेयस्ताम कदाचन ॥ ३६ ॥
 हानिं तस्य तु कुर्वीत सदा मरणजन्मनो ॥ ३७ ॥
 विप्रो दशाहमासीत् दानाध्ययनवर्जितः ।
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशैव तु ।
 शूद्रः पृथ्वीमासेन सम्बर्तयचनं यथा ॥ ३८ ॥
 प्रेतस्य तु जलं दैव स्नात्वा च गोवजैर्वह्निः ।
 प्रथमेऽग्निं तृतीये च सप्तमे नवमे तथा ॥ ३९ ॥
 चतुर्थे मन्त्रं कुर्यात् सर्वेषु गोवजैः सह ।
 ततः सञ्चयनादूर्ध्वमङ्गुली विधीयते ॥ ४० ॥
 चतुर्थेऽहनि विप्रस्य पठे वै क्षत्रियस्य च ।
 अष्टमे दशमे चैव स्वर्गः स्यादैश्वर्यशूद्रयोः ॥ ४१ ॥
 जातस्यापि विधिदृष्ट एव एव मनोविभिः ।
 दशरत्नेन शुध्यन्ति देवदेवविचर्जिताः ॥ ४२ ॥
 मृते जातेऽपि तु स्नानं सर्वेऽसन्तु विधीयते ।

सम्यक्तं श्रुति ।

माता शुद्धेद्गच्छेन सातम्य स्रग्मन पितुः ॥ ४१ ॥
 होमस्तत्र तु कर्त्तांश्च शुष्काग्नेन फलेन च ।
 पञ्चयज्ञविधानस्तु न कार्यं मृत्युजन्मनो ॥ ४२ ॥
 दद्याद्दत्तांस्तु परं सम्यग् विप्रोऽधीतीत धनं वित्त ।
 दानञ्च विधिना दैवमगुभान्तकरं शुभम् ॥ ४३ ॥
 यद्यद्यद्विष्टम लोके यथापि दयितं गृहे ।
 तन्न दगुणं देयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥ ४४ ॥
 नानाविधानि द्रव्याणि धान्यानि सुवर्जनि च ।
 समुद्रजानि रत्नानि नरो विगतकलपः ।
 दत्त्वा विप्राय महते प्राप्नोति महतीं श्रियम् ॥ ४५ ॥
 गन्धमाभरणं मान्यं यः प्रयच्छति धनं वित्त ।
 न सुगन्धं सदा हृष्टो यम तस्मीपजायते ॥ ४६ ॥
 योस्त्रियात्र कुन्तीनाय त्वयिने च विधेयतः ।
 यद्दानं दीयते भक्त्या तद्वनेस्तु महतः फलम् ॥ ४७ ॥
 आह्वयं शीलसम्पन्नं श्रुतेनाभिजनेन च ।
 शुचिर्विप्रं महाप्राज्ञो हव्यकवेरपु पूजयेत् ॥ ४८ ॥
 नानाविधानि द्रव्याणि रसवन्तीप्सितानि च ।
 श्रेयस्कामेन दद्यानि स्वर्गमक्षयमिच्छता ॥ ४९ ॥
 वस्त्रदाता सुवेशः स्याद्द्वीप्यदो रूपमेव हि ।
 हिरण्यदो महत्त्वायुर्लभेत्तेजस्य मानसः ॥ ५० ॥
 भूताभयप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ।
 दीर्घमायुश्च लभते सुखी चैव तथा भवेत् ॥ ५१ ॥
 धान्योदकप्रदायी च सर्पिर्दं सुखमश्रुते ।
 अलङ्कृत्य त्वलङ्कारं दत्त्वा प्राप्नोति तत्फलम् ॥ ५२ ॥

फलमूलानि विप्राय शाकानि विविधानि च ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि दत्त्वा प्राज्ञस्य जायते ॥ ५५ ॥
 ताम्बूलं चैव यो दद्यादग्राह्याभ्योत्रिचक्षणः ।
 मेधावी सुभगः प्राज्ञो दर्शनोयस्य जायते ॥ ५६ ॥
 पादुकोपानहौ च्छनं शयनान्धासनानि च ।
 विविधानि च यानानि दत्त्वा दिव्यगतिर्भवेत् ॥ ५७ ॥
 दद्याच्च शिशिरे त्वग्निं बहुकाष्ठं प्रयत्नतः ।
 कायाग्निदीप्तिं प्राज्ञत्वं रूपसौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ५८ ॥
 औषधं स्नेहमाहारं रोगिणां रोगशान्तये ।
 दत्त्वा स्याद्रोगरहितः सुखी दीर्घायुरित् च ॥ ५९ ॥
 हन्धनानि च यो दद्याद्विप्रेभ्यः शिशिरागमे ।
 नित्यं जयति संपाते त्रिया युक्तसु दीप्यते ॥ ६० ॥
 अलङ्कृत्य तु यः कन्यां वराय सदृशाय वै ।
 ब्राह्मीयेण विवाहेन दद्यात्तान्तु संपूजिताम् ॥ ६१ ॥
 स कन्यायाः प्रदानेन श्रेयो विन्दति पुष्कलम् ।
 साधुवादं लभेत् सद्भिः कीर्त्तिं प्राप्नोति पुष्कलाम् ॥ ६२ ॥
 ज्योतिष्टोमादिसवाणां यतं यतगुणीकृतम् ।
 प्राप्नोति पुरुषो दत्त्वा होममन्त्रैस्तु संस्कृताम् ॥ ६३ ॥
 अलङ्कृत्य पिता कन्यां भूषणाच्छादनासनैः ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूजितस्तु सुरादिषु ॥ ६४ ॥
 रोमदर्शनसंप्राप्ते सोमो भुङ्क्तेऽथ कन्यकाम् ।
 रजोदृष्टा तु गन्धर्वः कुची दृष्टा तु पावकः ॥ ६५ ॥
 अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।
 दशवर्षा भवेत् कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्रता ॥ ६६ ॥

यो ददाति वलीवर्द्धमुक्तेन विधिना शुभम् ।
 अवरुहं गोप्रदानेन फलादृशगुण फलम् ॥ ७८ ॥
 जलदस्तृप्तिमतुना वित्त्य सर्ववस्तुषु ।
 अगद सुखमाप्नोति सुदृप्त सर्ववस्तुषु ॥ ८० ॥
 सर्वेषामेव दानानामवदानं परं कृतम् ।
 सर्वेषामेव जन्तूनां यतस्तत्त्वौचितं फलम् ॥ ८१ ॥
 यस्मादन्नात् प्रजा सर्वा कल्पे कल्पेऽष्टजत् प्रभु ।
 तस्मादन्नात् परं दानं न भूतो न भविष्यति ॥ ८२ ॥
 अन्नदानात् परं दानं विद्येते न हि किञ्चन ।
 अन्नाङ्गूतानि जायन्ते जीवन्ति च न संशयः ॥ ८३ ॥
 कृत्तिका गोशुक्लहर्भानुपवीत यथोत्तरम् ।
 दत्त्वा गुणाग्रविप्राय कुले महति जायते ॥ ८४ ॥
 सुखवासञ्च यो दद्याद्वन्तधावनमेव च ।
 शुचिगन्धसमाशुक्ती वाक्पटुः स सदा भवेत् ॥ ८५ ॥
 पादगोचन्तु यो दद्यात्तथाच गुदलिङ्गयो ।
 यः प्रयच्छति विप्राय शुद्भुवि सदा भवेत् ॥ ८६ ॥
 औषधं पथ्यमाहारं स्निग्धभ्यङ्गं प्रतिश्रयम् ।
 यः प्रयच्छति रोगिभ्यः सर्ववप्राधिविजितः ॥ ८७ ॥
 गुडमिहुरसश्चैव लवणं वज्रज्जनानि च ।
 सुरभोषि च पानानि दत्त्वात्यन्तसुखी भवेत् ॥ ८८ ॥
 दानैश्च विविधैः सम्यक् पुण्यमेतदुदाहृतम् ।
 विद्यादानेन पुण्येन ब्रह्मलोके महीयते ॥ ८९ ॥
 अन्योन्यान्नप्रदा विप्रा अन्योन्यप्रतिपूजकाः ।
 अन्योन्यं प्रतिगृह्णन्ति तारयन्ति तरन्ति च ॥ ९० ॥

दानान्येतानि दद्यान् ह्यन्यानि च विशेषतः ।

दीनान्धकृपणादिभ्यः त्रयस्कामेन धीमता ॥ ८१ ॥

ब्रह्मचारियतिभ्यश्च वपनं यस्तु कारयेत् ।

नखकूर्मादिकश्चैव चक्षुष्यान् जायते नरः ॥ ८२ ॥

देवागारे द्विजातीनां दीपं दद्याच्चतुष्पदे ।

मेधाविज्ञानसम्पन्नश्चक्षुष्यान् जायते नरः ॥ ८३ ॥

नित्यं नैमित्तिके काम्ये तिलान् दत्त्वा तु शक्तितः ।

प्रजापान् पशुमाथैव धनवान् जायते नरः ॥ ८४ ॥

यो ददात्यर्थितो विप्रे यत्तत् संप्रतिपादिते ।

लृष्टकाष्ठादिकश्चैव गोप्रदानसमं भवेत् ॥ ८५ ॥

कृत्वा गार्वाणि कर्माणि स्वभार्यापीयणे नरः ।

ऋतुकालाभिगामौ स्यात् प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ८६ ॥

उपित्वैवं गृहे विप्रो द्वितीयादाश्रमात् परम् ।

वलीप्रलितसंयुक्तस्तृतीयन्तु समाश्रयेत् ॥ ८७ ॥

गच्छेद्देवं यतः प्राप्तः स्वभार्या सहचारिणीम् ।

गृहीत्वा चाग्निहोत्रञ्च होमं तत्र न क्षापयेत् ॥ ८८ ॥

कुर्याच्चैव पुरोडाशं वन्यैर्मध्ये यैश्चाविधिः ।

भिक्षाश्च भिक्षवे दद्याच्छाकम्बूलफलानि च ॥ ८९ ॥

कुर्यादध्ययनं नित्यमग्निहोत्रपरायणः ।

इति पार्ष्णीयपीयान्तं प्रकुर्यात् प्रतिपद्यं ॥ ९० ॥

उपित्वैवं वने सम्यग्विधिना सम्यन्वजुषु ।

गतुं यात्राम् गच्छेद्भुजहोमोजिनेन्द्रियः ॥ ९१ ॥

अग्निमात्मनि सम्याप्य द्विजं प्रयजितो भवेत् ।

वेदाभ्यामरतो नित्यमात्मविद्यापरायणः ॥ ९२ ॥

अष्टौ भिक्षाः समादाय स मुनिः सुप्त पञ्च वा ।
 अद्रि प्रक्षाल्य तत्सर्वं भुञ्जीत च समाहितः ॥१०१॥
 अरण्ये निर्व्वर्त्तने विप्रः पुनरासीत भुक्तवान् ।
 एकाकी चिन्तयेन्नित्यं मनीषाकायसंयतः ॥१०४॥
 मृत्युञ्च नाभिनन्देत जीवितं वा कथञ्चन ।
 कालमेव प्रतीक्षेत यावदायुः समाप्यते ॥१०५॥
 ससेव्य चाश्वमान् जितक्रोधोजितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति वेदशास्त्रार्थमिदृद्धिजः ॥१०६॥
 नाश्वमेषु च सर्वेषु ह्युक्तः प्रासङ्गिको विधिः ।
 अथाभिवक्ष्ये पापानां प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥१०७॥
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापय स्तेयी च गुरुतल्पगः ।
 महापातकिनस्त्वेते तत्सग्रीही च पञ्चमः ॥१०८॥
 ब्राह्मघ्नश्च वन गच्छेत् कल्कवामज्जटी ध्वजी ।
 वनग्रान्थे व फलान्यश्वन् सर्व्वं कामविवर्जितः ॥१०९॥
 भिक्षार्थी च चरेद्दयामं वन्येयैदि न जीवति ।
 चातुर्वर्ण्यं च ब्रह्मचरं खट्वाङ्गी संयतः पुमान् ॥११०॥
 भैक्षश्चैव समादाय वनं गच्छेत्तत पुन ।
 वनवासी मपापय सदाकालमतन्द्रितः ॥१११॥
 व्यापयसेव तत्पापं ब्रह्मघ्न पापकृत्तरः ।
 अनेन तु विधानेन द्वादशावतसरेत् ॥११२॥
 मंनिगम्येन्द्रियग्रामं सर्व्वभूतहिते रतः ।
 ब्रह्महत्यापनोदाय ततोमुच्येत क्रिष्विपात् ॥ ११३ ॥
 अथ परं सुरापय प्रवक्ष्यामि विनिष्कृतिम् ।

शीतुमिच्छत भो विप्रः । वेदशास्त्रानुरूपिकाम् ॥ ११४॥

- ॥ द्वा पादो बन्धने चैव पादोर्नं कुट्टने तथा ॥ १३८ ॥
 पापाणैर्लंगुदैर्दण्डैस्तथा शस्त्रादिभिर्नरः ।
 निर्मातने चरेत् सर्वं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १४० ॥
 गजश्च तुरगं हत्वा महिषोद्वकपिन्तथा ।
 एषु कुर्वीत सर्वेषु सप्तरात्रमभोजनम् ॥ १४१ ॥
 व्याघ्रं श्वानं तथा सिंहं च शूकरमेव च ।
 एतान् हत्वा द्विजं लुष्टं ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ १४२ ॥
 सर्वांसामेव जातीनां शृगाणां वनचारिणाम् ।
 त्रिरात्रीपोपितस्तिष्ठेज्जपन् वे जातवेदसम् ॥ १४३ ॥
 ॥ हंसं काकं बलाकञ्च पारावतमथापिवा ।
 मारुसञ्चासभामञ्च हत्वा त्रिदिवसं क्षिपेत् ॥ १४४ ॥
 चक्रपाकं तथा क्रीञ्च सारिकाशुकतित्तिरिम् ।
 गेयनगृध्रादुलूकञ्च कपीतकमथापिवा । १४५ ॥
 टिट्ठिभं जालपाटञ्च कोकिलं कुक्कुटं तथा ।
 एव पक्षिषु सर्वेषु दिनमेकमभोजनम् ॥ १४६ ॥
 मण्डकञ्चैव हत्वा च सर्पमाञ्ज्जारिमृषिकम् ।
 तैरात्रीपोपितस्तिष्ठेत् कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥ १४७ ॥
 अगम्यीन् ब्राह्मणो हत्वा प्राणायामेन शुध्यति ।
 अन्विमतीवधे विप्रं किञ्चिद्दद्याद्विषयम् ॥ १४८ ॥
 चण्डाली यो द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहितः ।
 त्रिभिः संश्लेषेत् विगुपेत्ततः प्राजापत्यानुपूर्वके ॥ १४९ ॥
 पुनर्गौगमनं कृत्वा कामतोऽकामतोऽपिवा ।
 लुष्टं चान्द्रायणं तस्य पावनं परमं श्रुतम् ॥ १५० ॥
 नटीं गेलुपिकीं चैव रजकीं घण्टीं चोत्तिष्ठेत् ।

गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात्तथा चर्मोपजोविनोम् ॥ १५१ ॥

क्षत्रियामथ वैश्या वा गच्छेद्य काममोहित ।

तस्य सान्त्तपनं कृच्छ्रं भवेत् पापापनोदकम् ॥ १५२ ॥

शूद्री तु ब्राह्मणोगत्वा मांसं मांसार्द्धमेव वा ।

गोमूत्रयावकाह्यारो मांसार्धेन विशुध्यति ॥ १५३ ॥

विप्रसु ब्राह्मणीं गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ।

क्षत्रियां क्षत्रियोगत्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १५४ ॥

नरोगोगमनं कृत्वा कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५५ ॥

शूरोर्दुहितरं गत्वा श्वसारं पितुरेव च ।

तस्या दुहितरश्चैव चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५६ ॥

मातुलानी सनाभिश्च मातुलंस्यात्मजा सुपाम् ।

एता गत्वा स्त्रियो मोहात् पराकीर्णं विशुध्यति ॥ १५७ ॥

पितृव्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे तथा ।

शूतपुत्रतं कुर्यात्तस्यान्या निष्कृतिर्न च ॥ १५८ ॥

पितृदारा समारुह्य मातृवर्जं नराधम ।

भगिनी मातुलसुता श्वसारं चान्यमात्मजाम् ।

एतास्त्रिस्त. स्त्रियो गत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ १५९ ॥

मातरं योऽभिगच्छेच्च सुतां वा पुरुषाधम ।

भगिनीश्च निजा गत्वा निष्कृतिर्नो विधीयते ॥ १६० ॥

कुमारीगमने चैव व्रतमेतत् समाहिजेत् ।

पशुवैश्याभिगमने प्राजापत्यं विधीयते ॥ १६१ ॥

सखिभार्या कुमारीश्च श्वश्रून् वा शत्रालिकां तथा ।

नियमव्यां व्रतम्याश्च योऽभिगच्छेत् स्त्रिय द्विज ।

स कुर्यात् प्राततं कृच्छ्रं चेनु दद्यात् पयस्विनीम् ॥ १६२ ॥

• गौडी पैठी तथा माघी विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।

• यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजैः सदा ॥ ११५ ॥

सुरापसु सुरा तस्मा पिवेत्तत्पापमोचकः ।

गोमूत्रमग्निवर्णञ्च गोमय वा तथाविधम् ॥ ११६ ॥

दृतञ्चैव सुतप्तञ्च चीरं वापि तथाविधम् ।

वत्सरं वा कणानशून् सर्वकामविवर्जित ॥ ११७ ॥

• चान्द्रायणमग्नि वा त्रीणि सुरापो व्रतमाचरेत् ।

मुच्यते तेन पापेन प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ ११८ ॥

एव श्रुति सुरापस्य भवेदिति न संशयः ।

• मद्यभाण्डोदक पीत्वा पुन सस्कारमर्हति ॥ ११९ ॥

स्तेयं कृत्वा सुवर्णस्य राज्ञे शंखेत मानवः ।

ततोमुपलमादाय स्तेनं हन्यात्ततोऽनृप ॥ १२० ॥

यदि जीवति स स्तेनस्ततस्तेयात् प्रमुच्यते ।

अरण्ये चीरवासा वा चरिद्ब्रह्महृणो व्रतमः ॥ १२१ ॥

समाच्छिद्येत् स्त्रियं वापि दौष्टा कृत्वायसा कृतमः ।

एवं श्रुति कृता स्तेये सम्पर्कवचनं यथा ॥ १२२ ॥

शुरुतन्पे शयानस्तु तन्पे स्वप्यादयो मये ।

चान्द्रायणानि वा कुर्याच्चत्वारि त्रीणि वा द्विजः ।

ततो विमुच्यते पापात् प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ १२३ ॥

एभिः सम्पर्कमायाति यः कथितं पापमोहितः ।

पश्चात्साध्विकं वापि पूर्वोक्तव्रतमाचरेत् ॥ १२४ ॥

महापातकिसंयोगे ब्रह्महत्यादिभिर्नरः ।

तत्पापस्य विशुद्ध्यर्थं तस्य तस्य व्रतमाचरेत् ॥ १२५ ॥

अक्षयस्य बध्ना कृत्वा त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ।

कुर्याच्चैवानुरूपेण लीणि कृच्छ्राणि संयतः ॥ १२६ ॥

वैश्वहत्यान्तु संप्राप्तः कथञ्चित् काममोहितः ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत स नरो वैश्वघातकः ॥ १२७ ॥

कुर्याच्छूद्रवधं प्राप्तस्तमकृच्छ्रं यथाविधि ॥ १२८ ॥

गोघ्नस्यात प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं तत्त्वनः पुमान् ।

गोघ्नः कुर्वीत संस्थानं गोष्ठे गोरुपसंस्थिते ॥ १२९ ॥

तत्रैव क्षितिशायी स्यान्मासार्धं संयतेन्द्रियः ।

शक्तुं यावदपि ख्याकपयोदधि सकृन्नरः ॥ १३० ॥

एतानि क्रमतोऽग्नीवाद्दिजसु पापमोचकः ।

शुद्धयते सार्धमासेन नखलोमविवर्जितः ॥ १३१ ॥

ज्ञानं विषयणं चास्य गयामनुगमकथा ।

एतत् समाहितं कुर्यान्नरोविगतमत्सरः ॥ १३२ ॥

सावित्रीश्च जपेन्नित्यं पवित्राणि च शक्तितः ।

ततश्चीर्णव्रतं कुर्याद्विप्राणां भोजनं परम् ॥ १३३ ॥

भुक्तवत्सु च विप्रेषु गाश्च दद्यात् सदन्विणाम् ॥ १३४ ॥

ध्यापादितेषु बहुषु बन्धने रोधनेऽपि वा ।

द्विगुणं गोव्रतं तस्य प्रायश्चित्तं विशुद्ध्ये ॥ १३५ ॥

एका चेद्बहुभिः कैश्चिद्द्वैद्वापादिता क्वचित् ।

पादं पादन्तु हत्यायायनेयस्ते पृथक् पृथक् ॥ १३६ ॥

यन्त्रपे गोचिकित्सार्ये मूढगर्भविमोचने ।

यति तत्र विपत्तिं स्थानं स पापेन निष्यते ॥ १३७ ॥

निशाबन्धनिरूप्येषु सर्पव्याघ्रहतेषु च ।

अग्निविघ्ननिपातेन प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ १३८ ॥

प्रायश्चित्तस्य पादन्तु रीधेषु व्रतमाचरेत् ।

रजम्बलाक्ष योगच्छेदगर्भिणीं पतितान्तथा ।

तस्य पापविशुद्धार्थमतिकृच्छ्रं विधीयते ॥ १६२ ॥

वैश्याच्च ब्राह्मणोगत्वा कृच्छ्रमेकं समाचरेत् ।

एवं शुक्तिः समाख्याता सम्बत्तस्य वचोयथा ॥ १६३ ॥

ब्राह्मणोब्राह्मणीं गत्वा कृच्छ्रेणैकेण शुध्यति ॥ १६४ ॥

कथञ्चिदुब्राह्मणीं गत्वा चत्त्रियोवैश्याएव च ।

गोमूत्रयावकाहारी मासेनैकेन शुध्यति ॥ १६५ ॥

ब्राह्मणौ शूद्रसम्पर्के कथञ्चित् समुपागते ।

कृच्छ्रं चान्द्रायणं कुर्यात् पावनं परमं स्मृतम् ॥ १६६ ॥

चाण्डालं पुंशश्चैव क्षपाकं पतितं तथा ।

एतान् त्रैलोक्यो गत्वा कुर्याच्चान्द्रायणवयम् ॥ १६७ ॥

अतः परेण दुष्टानां निष्कृतिं श्रोतुमर्ह्यम् ।

सम्बत्तस्य दुर्मतिः कथिदंपत्यार्थं स्त्रियं व्रजेत् ।

कुर्यात् कृच्छ्रमथान्तः पश्चात्सन्तदनन्तरम् ॥ १६८ ॥

विषाग्निश्यामश्वलोक्तेषामेवं विनिर्दिशेत् ।

क्षीणाञ्च तथाचरेणै गच्छाभिगमनेषु च ।

पतनेषु तथेतेषु प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ १६९ ॥

नृणां विप्रतिपत्तौ च पावनः प्रेतराङ्घ्रिः ॥ १७० ॥

गोभिर्विप्रहते चैव तथा चैवात्मघातिनि ।

प्रपातनं कार्यं सद्भिः त्रेयोऽनुकाङ्क्षिभिः ॥ १७१ ॥

एषामन्यतमं प्रेतं यो वहति दहेतव्यं ।

तथोदकक्रियां कृत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १७२ ॥

तच्छब्दं केवलं स्पृष्ट्वा वस्त्रं वा केवलं यदि ।

पूर्वः कृच्छ्रापहारी स्यादेकाहएषणं तथा ॥ १७३ ॥

महापातकिनाञ्चैव तथा चैवात्मघातिनाम् ।

उदकं पिण्डदानञ्च शार्ङ्गं चैव तु यत् कृतम् ।

नोपतिष्ठति तत् सर्वं राक्षसेर्विप्रलुप्यते ॥ १७५ ॥

चाण्डालैस्तु हता ये च जलदंष्ट्रिसरोरुपैः ।

आश्रमेषां न कर्त्तव्यं ब्रह्मदण्डहंताश्च मे ॥ १७६ ॥

कृत्वा मृतं पूरयित्वा वा भुक्तोच्छिष्टस्तथा हिज ।

खादि स्मृष्टो जपेद्देव्याः सहस्रं स्नानपूर्वकम् ॥ १७७ ॥

चाण्डालं पतितं स्मृष्ट्वा श्वमन्त्यजमेव च ।

उदक्या स्रुतिकां नारीं सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ १७८ ॥

अमृश्यं सस्मृशेद्यस्तु स्नानं तेन विधीयते ।

जङ्घुमाचमनं प्रोक्तं द्रव्याणां प्रोक्षणं तथा ॥ १७९ ॥

चाण्डानादौस्तु संस्मृष्ट उच्छिष्टश्च द्विजोत्तम ।

गोमूत्रयावकाहारः पङ्कजेषु विगृह्यति ॥ १८० ॥

यना पुष्पवती स्मृष्टा पुष्पवत्यान्यथा तथा ।

शेवान्यहान्युपवसेत् स्नाता शुभ्येदृष्टतामनात् ॥ १८१ ॥

चाण्डालभाण्डसस्मृष्ट पीत्वा कूपगतं जलम् ।

गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरक्षेत्रेण विशुध्यति ॥ १८२ ॥

अन्त्यजैः स्वीकृते तीर्थे तडागेषु नदीषु च ।

शुध्यते पञ्चगव्येन पीत्वा तीर्थमकामत ॥ १८३ ॥

सुराघटप्रपातोयं पीत्वाकाशजलं तथा ।

अहोरात्रेऽपि तोमृत्वा पञ्चगव्यं पिवेद्द्विजः ॥ १८४ ॥

कूपे विष्णूवसस्मृष्टे नाश्व चापी द्विजातयः ।

विरानिषेव शुद्ध्यन्ति कुम्भे शान्तपन सृतम् ॥ १८५ ॥

वापीकूपतडागानां दूषितानां विशोधनम् ।

गत्वारण्ये नदीतीरे सर्वपापविगुह्ये ॥ २१० ॥

स्नात्वा च विधिवत्तत्र प्राणानायम्य वाग्यत ।

प्राणायामैस्त्रिभिः पूतो गायत्रीन्तु जपेद्द्विज ॥ २११ ॥

अक्षिचर्वासा सस्तग शुचौ देशे समाहित ।

प्रवित्प्राणिराचान्द्रो गायत्र्या जपमारभेत ॥ २१२ ॥

ऐहिकामुष्णिक लोके पाप सर्वं विशेषत ।

पञ्चरात्रेण गायत्री जपमानो व्यपोहति ॥ २१३ ॥

गायत्र्यास्तु पर नास्ति शोधन पापकर्मणाम् ॥ २१४ ॥

महाव्याहृतिसंयुक्ता प्राणायामेन संयुताम् ।

गायत्री प्रजपन् विप्र सर्वपापै प्रमुच्यते ॥ २१५ ॥

ब्रह्मचारी मित्ताहार सर्वभूतहिते रत ।

गायत्र्या सप्तजप्येन सर्वपापै प्रमुच्यते ॥ २१६ ॥

अथाच्यवाजनं कृत्वा भुक्त्वा चाप्य विगर्हितम् ।

गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जप्य कृत्वा विमुच्यते ॥ २१७ ॥

अहन्यहनि शोऽधीते गायत्री वै द्विजोत्तम ।

मासेन मुच्यते प्रापादुरग कञ्चुकाद् यथा ॥ २१८ ॥

गायत्री य सदा त्रिप्रो जपते नियत शुचि ।

स याति परम स्थान वायुभूत खमूर्त्तिमान् ॥ २१९ ॥

प्रणवेन तु संयुक्ता व्याहृतो सप्त नित्यम् ।

गायत्री गिरसा सार्धं मनसा त्रि पठेद्द्विज ॥ २२० ॥

निगृह्य चावाप्त प्राणान् प्राणायामो विधीयते ।

प्राणायामत्रयं कुर्यान्नित्यमेव समाहित ॥ २२१ ॥

मानसं वाचिकं पापं कायेनैव तु यत् कृतम् ।

तत् सर्वं नश्यते तूर्णं प्राणायामत्रये कृते ॥ २२२ ॥

ऋग्वेदमैत्र्यसेदृशस्तु यजुःशाखामथापि वा ।

सामानि सरहस्यानि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २२३ ॥

यावन्मानीं तथा कौत्सं शौर्यं मृक्तमेव च ।

जघा पापैः प्रमुच्येत पित्रश्च मधुच्छन्दसाम ॥ २२४ ॥

मण्डनं ब्राह्मणं रद्वृत्तकौत्साय वृहत्कथाः ।

यामदेव्यं वृहत्माम जघा पापैः प्रमुच्यते ॥ २२५ ॥

चान्दायणस्तु सर्वेषां पापानां पावत्रं परम् ।

कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति परमं स्थानमेव च ॥ २२६ ॥

धर्मगात्रमिदं पुण्यं सम्मर्त्तनं तु भाषितम् ।

अधीत्य ब्राह्मणो गच्छेद्भद्रं सद्यः शाश्वतम् ॥ २२७ ॥

इति श्रीसम्मर्त्तनोक्तं धर्मगात्रं समाप्तम् ॥

श्रीसामवेदायनमः ।

अथातो गोभिलोक्तानामन्येषां चैव कर्मणाम् ।

अस्पृष्टानां विविधं सम्यग्दर्शनं प्रदीपवत् ॥ १ ॥

त्रिहृद्बृहत् कार्यं तन्तुलयमधोवृतम् ।

त्रिहत्तश्चोपवीतं स्यात्तत्स्थीको ग्रन्थिरिष्यते ॥ २ ॥

पृष्ठवशे च नाभ्या च धृतं यद्विन्दते कटिम ।

तद्वार्यमुपवीतं स्यात्वातोत्सवं नचोच्छ्रितम् ॥ ३ ॥

सदोपवीतिना भाव्यं सदा बहगिस्त्रेण च ।

त्रिंशिस्त्रीं क्षुपत्तल्लक्षं यत् करोति न ततः कृतम् ॥ ४ ॥

त्रिप्राश्यापो द्विरुभृज्यं सुखमेतान्युपसृज्यते ।

आस्यनामाचिकर्णाय नाभिवक्षःशिखेऽशकान् ॥ ५ ॥

सहताभिस्तद्भुनिभिराभ्यमेवमुपसृज्यते ।

अङ्गुष्ठे च प्रदेशिन्या घ्राण चैवमुपसृशेत् ।

अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुः श्रोत्रं पुन पुन ॥ ६ ॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं हृदयं तु तलेन वै ।

सर्व्वाभिस्तु शिरः पथाद्वाह चापेण संस्पृशेत् ॥ ७ ॥

यत्रोपदिश्यते कर्म कर्तुरङ्गं न तूच्यते ।

दक्षिणस्तत्र विज्ञेय कर्मणां पारगः करः ॥ ८ ॥

यत्र दिङ्नियमो न स्याज्जपहोमादिकर्मसु ।

तिस्रस्तत्र दिशः प्रोक्ता ऐन्द्रीमौम्यापराजिताः ॥ ९ ॥

तिष्ठन्नासीनः प्रह्वो वा नियमो यत्र नैदृशः ।

तदासीनेन कर्त्तव्यं न प्रह्वेण न तिष्ठता ॥ १० ॥

गौरो पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।

देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥ ११ ॥

धृतिः पुष्टिस्तथा वृष्टिरात्मदेवतया सह ।

गणेशेनाधिका ह्येतावदौ पूज्यास्तुर्दश ॥ १२ ॥

कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः सगणाधिपाः ।

पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयन्ति ताः ॥ १३ ॥

प्रतिमासु च शुभ्रासु लिखित्वा वा पटादिषु ।

अपिवाचतपुञ्जेषु नैवेद्यैश्च पृथग्विधैः ॥ १४ ॥

कुड्यलग्नां वसोर्द्धां सप्तधारां धृतेन तु ।

कारयेत् शुभ्रधारां वा नातिनीचां न चोच्छ्रितम् ॥ १५ ॥

आयुष्याणि च शान्त्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः ।

पङ्कजं पितृभ्यस्तदनुभक्त्या यावमुपक्रमेत् ॥ १६ ॥

अनिष्टा तु पितृच्छादो न कुर्यात् कर्म वेदिकम् ।

तत्रापि मातरः पर्व्वं पूज्याः प्रयत्नतः ॥ १७ ॥

वगिष्ठोक्ती विधिः कृत्स्नो द्रष्टव्योऽत्र निरामिषः ।
तः परं प्रक्ष्यामि विशेष इह को भवेत् ॥ १८ ॥ २ खण्डः ॥

प्रातरामन्त्रितान् विप्रान् युग्मानुभयतश्चरा ।
उपवेश्य कुशान् दद्याद्वज्रं नैव हि पाणिना ॥ १ ॥
हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतकाः पाकयज्ञियाः ।
समूलाः पिष्टदेवत्या कल्पापा वैष्णवेदिकाः ॥ २ ॥
हरिता वै सपिञ्जलाः शुक्लाः सिग्धाः समाहिताः ।
रत्निमात्राः प्रमाणेन पिष्टतार्थेन संस्तृताः ॥ ३ ॥
पिण्डार्थं ये स्तृता दर्भास्तर्पणार्थं तस्यैव च ।
धृतेः कृते च विष्णवे त्यायज्ञेयां विधीयते ॥ ४ ॥
दक्षिणं पातयेज्जानुं देवान् परिचरन् सदा ।
पातयेदितरज्जानुं पितॄन् पश्चिचरन्नपि ॥ ४ ॥
निपातो नहि सव्यस्य जानुनो विद्यते क्वचित् ॥ ५ ॥
सदा परिचरेद्भक्त्या पितॄनप्यत्र देववत् ॥ ६ ॥
पिष्टभ्य इति दक्षेप उपवेश्य कुशेषु तान् ।
शोबनामभिरामन्तरं पितॄनर्घं प्रदापयेत् ॥ ७ ॥
नात्रापसव्यकरणं न पित्रं तीर्थं मिष्यते ।
पात्राणां पूरणादीनि देवेनैव हि कारयेत् ॥ ८ ॥
ज्येष्ठोत्तरकरान् युग्मान् कराग्रग्रपवित्रकान् ।
कृतार्थं संप्रदातव्यं नैकेकस्यात्र स्वीयते ॥ ९ ॥
अनन्तर्गमिण्य साग्रं कौशं हिदलमेव च ।
प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुतचित् ॥ १० ॥
एतदेव हि पिञ्जल्या लवणं समुदाहृतम् ।
आप्यस्योत्पवनाग्रं यत्तदप्येतावदेव तु ॥ ११ ॥

- एतत्प्रमाणाभैवैके कौशीमेवार्द्रं संजरीम् ।
 शुष्कां वा शीर्णकुसुमां पिञ्जलीं परिचक्षते ॥ १२ ॥
 पितृमल्लानु द्रवणं आक्कालग्रेऽधमेत्रणे ।
 अधोवायुसमुत्सर्गं गृहासेऽनृतभापणे ॥ १३ ॥
 माञ्जारमपकस्पर्शं आकृष्टे क्रोधसम्भवे ।
 भेमिस्तेष्वेयुः सर्व्वे कर्म कुर्व्वन्नप्य स्पृशेत् ॥ १४ ॥ २ खण्डः ॥
 अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता विद्वद्भिः कर्मकारिणाम् ।
 अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथाक्रिया ॥ १ ॥
 स्वगाखाययमुत्सृज्य परगाखाययञ्च यः ।
 कर्त्तुमिच्छति दुर्मेधा मोघं तत्तस्य चेष्टितम् ॥ २ ॥
 यन्नाम्नातं परगाखायां परोक्तमविरोधि च ।
 विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोतादिकर्मवत् ॥ ३ ॥
 प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद्गृहि मोघात् अथचन ।
 यतस्तदन्यथाभूतं तत एव समापयेत् ॥ ४ ॥
 समाप्ते यदि जानीयात्तदेतदयथाकृतम् ।
 तावदेव पुनः कुर्यान्नाहति सर्व्वकर्मणः ॥ ५ ॥
 प्रधानस्याक्रिया यत् सौम्यं तत् क्रियते पुनः ।
 तदङ्गस्याक्रियायाञ्च नाहतिर्नैव तत्क्रिया ॥ ६ ॥
 मधुमधितियज्ञात् विर्जपोऽगितुमिच्छताम् ।
 गायत्र्यन्तरं सोऽत्र मधुमन्द्रयिर्वर्त्तते ॥ ७ ॥
 नषाद्यतसु जपेद्य कदाचित् पितृसंहिताम् ।
 अन्न एव क्षप कार्यः सोमसामादिकः शुभः ॥ ८ ॥
 यन्मन्त्रं प्रकरोऽयम्य तिमयद् यययक्तया ।
 वृत्तिवृत्तमिधो सोऽत्र दत्तेषु विपरीतञ्च ॥ ९ ॥

सम्पन्नमिति तृप्ताः स्व प्रश्रयस्थाने विधीयते ।

सुसम्पन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ १० ॥

प्रागग्रेष्वथ दर्भेषु आद्यमामन्त्रं पूर्ववत् ।

अपः क्षिपेन्नूनदेशेऽवनेगिच्छेति पाततः ॥ ११ ॥

द्वितीयञ्च तृतीयञ्च मध्यदेशापदेशयोः ।

मातामहप्रभृतींस्त्रीनेतेवामिव धामतः ॥ १२ ॥

सर्वस्मादन्नमुद्रुत्व व्यञ्जनेरुपसिच च ।

संयोज्य यवककं न्यूदधिभिः प्राङ्मुखकृतं ॥ १३ ॥

अवनेमनवत् पिण्डान् दत्त्वा विव्यप्रमाणकान् ।

तत्पातचालनेनाथ पुनरप्यवनेजयेत् ॥ १४ ॥ ३०८ ॥

उत्तरोत्तरदानेन पिण्डानामुत्तरोत्तरः ।

भवेदध्याधराणामधरद्याहजर्म्मणि ॥ १ ॥

तस्माच्छ्राद्धेषु सर्वेषु वृद्धिमत्स्वितग्नेषु च ।

मूलमध्याग्रदेशेषु ईयत्सक्तांश्च निर्व्वयेत् ॥ २ ॥

गन्धादीन्नि क्षिपेन्पूषी तत आचामयेद्दिजान् ।

अग्न्याप्येष एव स्यादयनादिरहितो विधिः ॥ ३ ॥

दक्षिणाप्रवने द्यौर् दक्षिणाभिमुखस्य च ।

दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु एषोऽन्यत्र विधिः स्मृतः ॥ ४ ॥

अध्यायभूमिमासिञ्चेत् सुसंप्रोक्षितमस्त्विति ।

शिवा आपः सन्विति च युग्मानेवोद्भूतं च ॥ ५ ॥

सोमनस्यमस्त्विति च पुण्यदानमनन्तरम् ।

अघतञ्चारिटं चास्त्वित्यघनान् प्रतिपादयेत् ॥ ६ ॥

अघ्नव्योदकदानं तु अर्घ्यदानवद्विष्यते ।

पठेयमित्यं तत् कुर्यान्न चतुर्थ्या कदाचन ॥ ७ ॥

अथ्येऽक्षथ्योदके चेव पिण्डदानेऽवनेजने ।

• तन्त्रस्य तु निवृत्ति म्यात स्वधावाचन एव च ॥ ८ ॥

प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वास्वेव द्विजोत्तमै ।

पवित्रानार्हितान् पिण्डान् सिद्धे दुत्तानपात्रकृत ॥ ९ ॥

युग्मानेव स्वस्ति वाच्यमङ्गुष्ठाग्रग्रह सदा ।

• कृत्वा धुर्यस्य विप्रस्य प्रणम्यानुव्रजेत्तत ॥ १० ॥

एष आदविधि कृत्स्न उक्त सचेपती मया ।

ये विन्दन्ति न भुङ्क्षन्ति आहकर्मसु ते क्वचित् ॥ ११ ॥

इदं शास्त्रस्य गुह्यञ्च परिसंख्यानमेव च ।

वशिष्टोक्तञ्च यो वेद स आह वेद नेतर ॥ १२ ॥ ४ खण्ड ॥

असकृत्वानि कर्माणि क्रियेरन् कर्मकारिभि ।

प्रतिप्रयोग नेता स्युर्मातर आहमेव च ॥ १ ॥

आधाने होमयोयैव वैश्वदेवे तथैव च ।

वर्तिकर्मणि दर्शे च पौर्णमासि तथैव च ॥ २ ॥

नवग्रहे च यज्ञज्ञायदन्येव मनोपिण ।

एकमेव भवेच्छ्राद्धमेतेषु न पृथक् पृथक् ॥ ३ ॥

नाष्टवासु भवेच्छ्राद्ध न आहे आहमिष्यते ।

न सोष्यन्तीजातकर्म प्रोपितागतकर्मसु ॥ ४ ॥

यिशाहादि कर्मगणी य उक्ती गर्भाधानं शुभं यस्य चान्ति ।

यिशाहादायोनिर्मातृ कुश्याच्छ्राद्ध नादौ कर्मण कर्मण स्यात् ॥ ५ ॥

प्रदोषे आहमेव व्याप्नोतिष्क्रामप्रविगयो ।

न आह यूप्यते कर्त्तुं प्रथमे पट्टिषर्गणि ॥ ६ ॥

हनाभिर्वागादिषु तु पट्टं कुर्यात् पृथक् पृथक् ।

पट्टिषर्गणमपि गानादायेकं वाच्यं ॥ ७ ॥

हंहत्पेनक्षुद्रपशुस्वस्वर्थं परिविन्ध्यतोः ।

सूर्येन्दोः कर्मणी ये तु तयोः श्राद्धं न विद्यते ॥ ५ ॥

न दशायन्यिके चैव विषवदष्टकर्मणि ।

कमिदष्टचिकित्सायां नैव शेषेषु विद्यते ॥ ८ ॥

गणयः क्रियमाणेषु मातृभ्यः पूजनं सक्तम् ।

सक्तदेव भवेच्छ्राद्धमादौ न वृथगादिषु ॥ १० ॥

यत्नं यत्नं भवेच्छ्राद्धं तत् तत् च मातरः ।

प्रासङ्गिकमिदं प्रोक्तमतः प्रकृतमुच्यते ॥ ११ ॥ ५ खण्डः ॥

आधानकाला ये प्रोक्तास्तथा यथाग्नियोनयः ।

तदाश्रयोऽग्निमादध्यादग्निमानयजो यदि ॥ १ ॥

दाराधिगमनाधाने यः कुर्यादयजाग्रिमः ।

परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिसु पूर्वजः ॥ २ ॥

परिवित्तिपरिवेत्तारौ नरकं गच्छतो ध्रुवम् ।

अपिचीर्णप्रायश्चित्तौ पादो न फलभागिनौ ॥ ३ ॥

देयान्तरस्य क्लीबैकवृत्त्या न संशोदरान् ।

वेद्यातिसक्तपतितशूद्रतुल्यातिरोगिणः ॥ ४ ॥

जडमूकाश्वधिरकुलवासनकुण्डकान् ।

अतिवृदानभार्य्यं च कृपिसत्तामृपस्य च ॥ ५ ॥

धनहविप्रसक्तं च कामतः कारिणस्तथा ।

कुलटोऽभतचोरांश्च परिविन्दन्न दुष्यति ॥ ६ ॥

धनवाहुं पिकं राजसेवकं कर्मकम्तथा ।

प्रीपितश्च प्रतीचेत वर्षतयमपि त्वरन् ॥ ७ ॥

प्रीपितं यद्यश्वखानमग्नाद्गृहं रुमाचरेत् ।

आगते तु पुनस्तस्मिन् पादं तच्छुद्ध्यै चरेत् ॥ ८ ॥

लक्षणे प्राग्गतायास्तु प्रमाणं द्वादशाङ्गुलम् ।
 तन्मूलसक्ता योदीची तस्या एतन्नवोत्तरम् ॥ ८ ॥
 उद्गताद्याः संलग्ना शेषाः प्रादेशमात्रिकाः ।
 सप्तसप्ताङ्गुलांस्त्वक्ता कुशेनेव समुल्लिखित ॥ ९ ॥
 मानक्रियायामुक्तं यामनुक्ते मानकर्त्तरि ।
 मानकद्वयजमानः स्याद्विदुषामिव निश्चयः ॥ ११ ॥
 पुण्यमेवादधोताग्निं स हि सर्व्वः प्रगंस्यते ।
 अनर्द्धकत्वं यत्तस्य काम्यैस्तर्त्तनीयते शमम् ॥ १२ ॥
 यस्य दत्ता भवेत् कन्या वाचा सत्येन केनचित् ।
 सोऽन्यां समिधमाधास्यन्नादधीतेव नान्यथा ॥ १३ ॥
 अनूढैव तु सा कन्या पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 न तथा व्रतलोपीऽस्य तेनैवान्यां समुद्धहेत् ॥ १४ ॥
 अथ चेन्न लभेतान्यां याचमानोऽपि कन्यकाम ।
 तमग्निमात्मज्ञात् कृत्वा क्षिप्रं स्यादुत्तराश्रमी ॥ १५ ॥ ६ खण्डः ॥
 अश्वत्थो यः शमीगर्भः प्रशस्तीर्व्वीसमुद्भव ।
 तस्य या प्राङ्मुखी शफ्खा वीदीची वीर्द्धगापि वा ॥ १६ ॥
 शरणिस्तन्मयी प्रोक्ता तन्मध्येवोत्तरारणि ।
 सारवदारवक्षतमोविली च प्रशस्यते ॥ २ ॥
 संसृक्तमूलो यः शम्या च शमीगर्भ उच्यते ।
 अलाभे त्वशमीगर्भादुद्धरेद्विलम्बितः ॥ ३ ॥
 चतुर्विंशतिरुद्धदैर्घ्यं षडपि पार्थिवम् ।
 चत्वार उच्छ्रये मानमरण्यो परिकीर्त्तितम् ॥ ४ ॥
 अष्टाङ्गुलः प्रमथः स्याच्चतुर्दशदशाङ्गुलम् ।
 ओविली द्वादशैव स्यादेतन्मन्दनदन्तकम् ॥ ५ ॥

अहृष्टाहलमानन्तु यत्न यत्नीपदिश्यते ।

तत् तत् वृहत्पर्वश्रमिभिर्मनुयात् सदा ॥ ६ ॥

गोवालेः शणसमिथैस्त्रिवृत्तममलात्मकम् ।

व्यामप्रमाणं नेत्रं स्यात् प्रमथ्यस्तेन पावकः ॥ ७ ॥

मृदोक्षिकयावक्ताणि कन्धरा चापि पञ्चमी ।

अहृष्टमात्राख्येतानि इहृष्ट वक्ष उच्यते ॥ ८ ॥

अहृष्टमात्रं हृदयं त्र्यहृष्टमुदरं स्मृतम् ।

एकाहृष्टा कटिर्जया द्वौ वक्षिद्वौ च गुह्यकम् ॥ ९ ॥

ऊरु जङ्घे च पादौ च चतुस्तैः कैर्यथाक्रमम् ।

अरण्यवयवाद्येते याज्ञिकैः परिकीर्त्तिताः ॥ १० ॥

यत्तद्गुह्यमिति प्रोक्तं देवयोनिस्तु सोच्यते ।

अस्या यो जायते वज्रिः स कल्याणकदुच्यते ॥ ११ ॥

अन्तेषु ये तु मन्यन्ति ते रोगभयमाप्नुयुः ।

प्रथमे मन्यने त्वेय नियमो नीत्तरेषु च ॥ १२ ॥

उत्तरारणिनिष्यन्न प्रमन्य सर्वदा भवेत् ।

योनिस्तद्वरदोषेण युज्यते ह्यन्यमन्यकृत ॥ १३ ॥

आर्द्रा सशुषिरा वैर घूर्णाङ्गी पाटिता तथा ।

न हिता यजमानानामरण्योत्तरारणिः ॥ १४ ॥ ७खण्डः ॥

परिधायाहत वासः प्राहृत्य च यथाविधि ।

विभृयात् प्राङ्मुखो यन्त्रमाहता वक्ष्यमाणया ॥ १ ॥

चतुर्थे प्रमन्याग्रं गाढ कृत्वा विचक्षणः ।

कृत्वोत्तराग्रामरणि तद्वज्रमुपरिबन्धयेत् ॥ २ ॥

चत्राधे कीनकाग्रस्या मोविलीमुदगग्रकाम् ।

विष्टभाशरयेद्यन्त्रं निष्कम्पं प्रयतः शुचि ॥ ३ ॥

तिरुद्देश्यथ नेत्रेण चतु मन्त्रो हतांशुकाः ।

पूर्व मन्यन्तरस्यान्त्याः प्राचग्ने स्यादयथा च्युतिः ॥ ४ ॥

नैकयापि विना कार्यमाधानं भार्यया द्विजैः ।

अकृतं तद्विजानीयात् सर्वान्वाचारमन्ति यत् ॥ ५ ॥

वर्णज्येष्ठेन वङ्गीभिः सवर्णाभिश्च जन्मतः ।

कार्यमग्निहोत्रेणभिः साध्वीभिर्मथनं पुन ॥ ६ ॥

नालशूद्रौ प्रयुज्येत न द्रोहद्वेषकारिणीम् ।

नचैवाव्रतस्थां नान्यपुंसां च सह सङ्गताम् ॥ ७ ॥

ततः शक्ततरा पश्चादासामन्यतरापिवा ।

उपेतानां वान्यतमा मन्येदग्निं निकामतः ॥ ८ ॥

जातस्य लक्षणं कृत्वा तं प्रणीय समिध्य च ।

आधाय समिधं चैव ब्रह्माणं चोपवेशयेत् ॥ ९ ॥

ततः पूर्णाहुतिं हुत्वा सर्वमन्त्रसमन्विताम् ।

गां दद्यादयज्ञवास्वस्ते ब्रह्मणे याससी तथा ॥ १० ॥

होमपात्रमनादिशे द्रवद्रव्ये सुवः स्मृतः ।

प्राणिरेवेतरस्त्रिंशु सुचैवात्र तु ह्रियते ॥ ११ ॥

खादिरो वाय पालाशो द्विवितस्त्रिः सुवः स्मृतः ।

सुग्वाहुमात्रा विज्ञेया वृत्तस्तु प्रयहस्तयो ॥ १२ ॥

सुवाग्रे प्राणवत् स्वातं द्वादशपरिमण्डलम्यनम् ।

जुष्टा शराववात् स्वातं सनिर्वाहं षडहलं कुर्यात् ॥ १३ ॥

तेषां प्राक्शः कुशैः कार्यः संप्रमाणैर्जुहपता ।

प्रतापनश्च लिप्तानां प्रघाग्योऽग्नेन वारिणा ॥ १४ ॥

प्राञ्चं प्राञ्चमुदगग्ने रुदगग्रं समोपतः ।

तत्तथासादयेद्द्रव्यं यद्यथा विनियुज्यते ॥ १५ ॥

आज्यं हव्यमनादेशे जुहोतिषु विधीयते ।

मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥ १६ ॥

नाहृष्टादधिका ग्राह्या समित् सल्लतया कश्चित् ।

न वियुक्ता त्वचा चैव न सकीटा न पाटिता ॥ १७ ॥

प्रादेयान्नाधिका नो न तथा स्याद्विशुद्धिका ।

न सपर्णा न निर्व्वीर्या होमेषु च विजानता ॥ १८ ॥

प्रादेशद्वयमिधस्य प्रमाणं परिकीर्त्तितम् ।

एवंविधाः स्युरेवैह समिधः सर्वकर्मसु ॥ १९ ॥

समिधोऽष्टादशेधस्य प्रवदन्ति मनूषिणः ।

दर्शे च पौर्णमासे च क्रियास्वन्यासु विंशतिः ॥ २० ॥

समिदादिषु होमेषु मन्त्रदेवतवर्जिता ।

पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च होमनार्थं समिद्वेत् ॥ २१ ॥

इधोऽप्येधार्थमाचार्यैर्हविशजुतिषु स्मृतः ।

यत्र चास्य निवृत्तिरस्यासत् स्पष्टीकरवाय्यहम् ॥ २२ ॥

अङ्गहोमसमित्तन्त्रसोप्यन्याख्येषु कर्मसु ।

येषां चैतदुपयुक्तं तेषु तत्सदृशेषु च ॥ २३ ॥

अक्षभद्रादिविपदि जलहोमादिकर्मणि ।

सोमाहुतिषु सर्वासु नैवेद्विधा विधीयते ॥ २४ ॥ ८ खण्ड ॥

सूर्योऽस्त्यैलमप्राप्ते षट्त्रिंशद्भिः सदाहुतैः ।

प्रादुष्करणमग्नीनां प्रातर्भासाच्च दर्शनात् ॥ १ ॥

हजादूर्द्ध्वं रविर्यावद्विरिंहित्वा न गच्छति ।

तावद्वह्मविधिः पुण्यो नालेत्युदितहोमिनाम् ॥ २ ॥

यावत् सम्यग् न भाव्यन्ते नभस्पृचाणि सर्वतः ।

न च लौहित्यमापैति तावत् सायश्च ह्रियते ॥ ३ ॥

कात्यायनस्मृतिः ।

- रजोनीहारधूमाभ्रवृक्षाग्रान्तरिते रवौ ।
 सन्ध्यामुद्दिश्य जुहुयादुतमस्य न लुप्यते ॥ ४ ॥
 गं कुर्यात् चिप्रहीमेषु द्विज परिसमूहनम् ।
 वरूपाक्षश्च न जपेत् प्रवदंश्च विवर्जयेत् ॥ ५ ॥
 पर्युक्ष्णं च सर्वत्र कर्त्तव्यमदितेन्विति ।
 षन्ते च वामदेव्यस्य गानं कुर्याद्विचस्त्रिधा ॥ ६ ॥
 अहोमकेष्वपि भवेद् यथोक्तां चन्द्रदर्शनम् ।
 वामदेव्यं गणेष्वन्ते वन्यन्ते वैश्रदेविके ॥ ७ ॥
 यान्यधस्तरणान्तानि न तेषु स्तरण भवेत् ।
 एककार्यार्थसाध्यत्वात् परिधीनपि वर्जयेत् ॥ ८ ॥
 बर्हिः पर्युक्ष्णं चैव वामदेव्यजपस्तथा ।
 मात्वापुतिषु सर्वासु त्रिकमेतन्न विद्यते ॥ ९ ॥
 श्वपिष्येषु यवामुग्यास्तदनु व्रीहयः स्मृताः ।
 मापकोद्रवगोरादिसर्वाणाभेऽपि वर्जयेत् ॥ १० ॥
 प्राह्वतिर्द्वादशपर्वपरिणा कंसादिना चेत् सुयमातपावका ।
 येन तीर्थेन च हयते हविः श्वङ्गारिणि स्वर्चिपि तच्च पावके ॥ ११ ॥
 योऽनर्चिपि जुहोत्यग्ने व्यङ्गारिणि च मानव ।
 मन्दाग्निरामयावी च दरिद्रः स जायते ॥ १२ ॥
 तस्मात् समिदे होतव्यं नाममिहे कदाचन ।
 आरोग्यतिष्ठतायुः श्रियमात्यन्तिकीप्सराम् ॥ १३ ॥
 होतव्ये चैव ते चैव पाणिमुपेक्ष्यदारुभिः ।
 न कुर्यादग्निवसनं चुर्याद्वा यत्रनादिना ॥ १४ ॥
 गुरोर्नैके धनन्दारि मन्त्राण्येवोऽध्यजायत ।
 नित्यं मुनेर्नित्यं च यज्ञाग्निं योजयन्ति तत् ॥ १५ ॥ ८१०० ॥

येवाहनि तथा प्रातर्नित्यं स्नायादनातुरः ।

दन्तान् प्रक्षाल्य नद्यादौ गृहे त्रेतदमन्त्रवत् ॥ १ ॥

नारदाद्युक्तवाचे यदष्टाङ्गं लभपाठितम् ।

सत्त्वचं दन्तकाष्ठं स्यात्तदग्रेण प्रधावयेत् ॥ २ ॥

उत्थाय नेत्रे प्रक्षाल्य शुचिर्भूत्वा समाहितः ।

परिजप्य च मन्त्रेण भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३ ॥

आयुर्वैलं यशोवर्चः प्रजाः पशून् वसूनि च ।

ब्रह्मप्रज्ञाञ्च मेधाञ्च त्वन्नोषेहि वनेसते ॥ ४ ॥

यज्यहयं यावणादि सर्वा नदी रजस्वलाः ।

तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रम् ॥ ५ ॥

धनुःसहस्राण्यष्टौ तु गतिर्घासां न विद्यते ।

न ता नदीश्चन्द्रवहा गर्तान्ताः प्ररिकीर्तिताः ॥ ६ ॥

उपाकर्मणि चोत्सर्गे प्रेतस्नाने तथैव च ।

चन्द्रसूर्यग्रहे चैव रजोदीपो न विद्यते ॥ ७ ॥

वेदाङ्गन्दांसि सर्वाणि ब्रह्माद्याश्च दिवौकसः ।

जलाधिपान्यपि पितरो मरीचाद्यास्तथैव च ॥ ८ ॥

उपाकर्मणि चोत्सर्गे स्नानार्थं ब्रह्मवादिनः ।

यियासूतनुगच्छन्ति सन्तुष्टाः स्वगरीरिणः ॥ ९ ॥

समागमसु यनेषां तत्र हत्यादयोभसाः ।

नूनं सर्वं घृणं यान्ति किमुतैकं नदीरजः ॥ १० ॥

ऋषीणां सिञ्चमानानामन्तरालं समाश्रितः ।

संपिबेद् यः गरीरेण पर्यभूक्तजलच्छटाः ॥ ११ ॥

विद्यादीन् ब्राह्मणः कामान् वरादीन् कन्यका धुषम् ।

शामुभिकान्यपि सुगान्याप्रुयात् स न संयवः ॥ १२ ॥

अशुच्यशुचिना दत्तमाममन्तर्जलादिना ।

अनिर्गतदशाहास्तु प्रेता रक्षांसि भुञ्जते ॥ १२ ॥

स्वर्धुन्यभूः समाप्ति स्युः सर्वाण्यभ्वांसि भृतले ।

कूपस्थान्यपि सोमार्कपहणे नात्र संशयः ॥ १४ ॥ १० खण्डः ॥

इति कर्मप्रदीपपरिशिष्टे काल्यायनविरचिते प्रथमः प्रपाठकः ॥

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सन्ध्योपासनकं विधिम् ।

अनर्हः कर्मणां विप्रः सन्ध्याहीनो यतः स्मृतः ॥ १ ॥

सन्ध्ये पाणी कुशान् कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियाम् ।

हस्ताः प्रचरणीयाः स्युः कुशा दीर्घास्तु वह्निपः ॥ २ ॥

दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः सन्ध्यादिकर्मणि ।

सव्यं सोपपद्मः कार्यो दक्षिणः सपवित्रकः ॥ ३ ॥

रक्षयेद्धारिणात्मानं परिचिप्य समन्ततः ।

गिरसो मार्ज्जनं कुर्यात् कुशैः सोदकविन्दुभिः ॥ ४ ॥

प्रणवी भूर्भुव स्वस्य सावित्री च तृतीयका ।

अथैवत्यं तृचक्षैव चतुर्थमिति मार्ज्जनम् ॥ ५ ॥

भूराद्यास्तिस्र एवैता महाव्याहृतयोऽव्ययाः ।

महर्जनस्तपः सत्यं गायत्री च गिरमाद्या ॥ ६ ॥

आपञ्चोतीरसोमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरतिगिरः ।

प्रतीप्रतीकं प्रणवमुच्चारयेदन्ते च गिरसः ॥ ७ ॥

एता एनां सहानेन तथैभिर्दशभिः सह ।

विष्णुं पेदायतप्राणः प्रणायामः स उच्यते ॥ ८ ॥

करिणोद्धृत्य मस्तिनं प्राणमामज्य तच्च च ।

जपेदनायतामुख्या त्रिः मल्लादाचमर्पणम् ॥ ९ ॥

दद्यादार्कं प्रतिप्रोहेत्तिकेणाश्वत्थिनाभगः ।

उच्चित्मृगहयेनाथ चोपतिष्ठे दनन्तरम् ॥ १० ॥

सन्ध्याद्वयेऽप्युपस्थानमेतदाहुर्मनीषिणः ।

मध्ये त्वङ्ग उपर्यस्य विभ्राडादीच्छया जपेत् ॥ ११ ॥

तदसंसक्तपाणिर्वा'एकपादं पादपि ।

कुर्यात् क्षताङ्गलिर्वापि'ऊर्ध्वं बहुरथापि वा ॥ १२ ॥

यत् स्यात् क्षच्छभूयस्त्वं' अयसोऽपि मनीषिणः ।

भूयस्त्वं' श्रुवते तत्र क्षच्छाप्तेयो श्रवाप्यते ॥ १३ ॥

तिष्ठेदुदयनात् पूर्वा मध्यमामपि शक्तिताः ।

आनीतोडुहमाच्चान्त्यां सन्ध्यां पूर्वार्त्तकं जपन् ॥ १४ ॥

एतत् सन्ध्यात्रयं प्रोक्तं ब्राह्मण्य यत् तिष्ठति ।

यस्य नास्त्यादरस्तात् न स ब्रह्मण उच्यते ॥ १५ ॥

सन्ध्यानीपाच्च चकितः स्नानगोनय यः सदा ।

त' दोषानीपसर्पन्ति गरुत्मन्तमिवीरगाः ॥ १६ ॥

वेदमादित आरभ्य शक्तितोऽहरहर्जपेत् ।

उपतिष्ठे ततो रुद्रमर्ष्याद्वा वैदिकाञ्जपात् ॥ १७ ॥ ११ खण्डः ॥

अग्निसर्पवेदेवान् सतिसाभि पितृनपि ।

नमोऽन्ते तर्पयामीति आदावोमिति च श्रुवन् ॥ १ ॥

ब्रह्मणं विष्णुं रुद्रं प्रजापतिं वेदान् देवान्छन्दा-

न्यदीन् पुराणानाचार्यान् गन्धर्वानितराव्यासं संवत्सरं

सावयव देशोरप्सरसो देवानुगात्रागान् मातरान् पर्वतान्

सरितो दिव्यान् मनुष्यानितरान् मनुष्यान् यक्षान् रक्षाभि

सुपर्णान् पिशाचान् पृथिवीमीपधी पशून् वनस्पतीन् भूत-

पाम चतुर्विधमित्युपनीत्यर्थप्राचीनावीती यमं यमपुरुषान्

अत्राप इतनं सोमं यममयंमणमग्निप्राप्तान् सोमपीथान्

वहिषदोऽथ स्वान् पितॄन् सकृत् सकृन्नातामार्हायेति
 प्रतिपुरुषमभ्यस्येज्ये षभादृष्यशुरपितृथमातुलाय पितृवंश
 मादृवक्षीये चान्ये मस उदकमर्हन्ति तास्तर्पयामीलय
 मवसानाञ्जलिरथ श्लोका ॥ २ ॥

छाया यथेच्छेच्छरदतपात् पर पिपासु क्षुधितोऽलमन्नम् ।
 बालो जनित्री जननी च बाल योपित् पुमांस पुरुषश्च योपाम् ॥ ३ ॥

तथा सर्वाणि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।

विप्रादुदकमिच्छन्ति सर्वाभ्युदयकृद्भि स ॥ ४ ॥

तस्मात् सदैव कर्त्तव्यमकुवन्नहतेनसा ।

युज्यते ब्राह्मण कुर्वन्विश्वमेतद्विभर्त्ति हि ॥ ५ ॥

अल्पत्वाद्दोमकवलस्य बहुत्वात् स्नानकर्म्मण्य ।

प्रतर्नं तनुयात् स्नान द्दोमलोपो हि गहित ॥ ६ ॥ १२ खण्ड ॥

पञ्चानामथ सत्राणा महतामुच्यते विधि ।

यैरिद्धा सतत विप्र प्राप्नुयान् सन्न शाश्वतम् ॥ १ ॥

देवभूतपितृब्रह्ममनुष्याणामनुकमात् ।

महासत्वाणि जानीयात्त एवेह महामखा ॥ २ ॥

अध्यापनं ब्रह्मयज्ञ पितृयज्ञस्त तर्पणम् ।

होमी दैत्रो बलिर्भोतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥ ३ ॥

ग्राह वा पितृयज्ञ स्यात् पितॄो बलिरथापि वा ।

यश्च न्युतिजय प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञ सवोचरते ॥ ४ ॥

न चाव्योक्त तर्पणात् कार्यं पयाहा प्रातराहुते ।

येष्वदेवावसाने वा नान्यवर्त्ता गमिन्नकात् ॥ ५ ॥

अथैकमागयेद्दिर्षं पितृयज्ञार्थमिदमे ।

अदेव नास्ति चेदन्यो भोगो भोज्यमयापि वा ॥ ६ ॥

अप्युद्धृत्य यथाशक्त्वा किञ्चिदन्नं यथाविधि ।

पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्यादहरहर्हर्हिजे ॥ ७ ॥

पितृभ्य इदमित्युक्त्वा स्वधाकारमुदीरयेत् ।

हस्तकारं मनुष्येभ्यस्तद्वै निनयेदपः ॥ ८ ॥

मुनिभिर्हिरसनमुक्तं विप्राणां मर्त्यवाचिनां नित्यम् ।

अहनि च तथा तमस्त्रिन्यां सार्द्धप्रयमयामान्तः ॥ ९ ॥

सायं प्रातर्ज्वेक्षदेवः कर्त्तव्यो वसिकर्म च ।

अनश्रुतापि सततमन्यथा किस्त्रिपी भवेत् ॥ १० ॥

अमुष्मि नम इत्येवं वसिदानं विधीयते ।

वसिदानप्रदानार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ११ ॥

स्वाहाकारपट्टकारनमस्कारादिवौकसाम् ।

स्वधाकारः पितृणाञ्च हस्तकारी नृणां कृतः ॥ १२ ॥

स्वधाकारेण निनयेत् पितॄन् वसिमतः सदा ।

तदध्येके नमस्कारं कुर्वन् नैति गौतमः ॥ १३ ॥

नावराहर्षाधनयो भवन्ति महामार्जारययणप्रमाणात् ।

एकत्र चेद्विक्रता भवन्तीतरितरसंसक्ताश्च ॥ १४ ॥ १५ खण्डः ॥

अथ तद्विन्यासीवृद्धिपिण्डानिबोत्तरांयतुरीवलीभिर्दध्यात्

पृथिव्यै वायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः प्रजापतये इति सन्यत एतः ।

पामेकैकमङ्ग्रे श्रीपधिवनस्पतिभ्य आकाशाय कामायेत्येते-

पामपि मुन्यव इन्द्राय वासुकये ब्रह्मणे इत्येतेपामपि रक्षोज-

नेभ्य इति सर्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्या

आगम्य प्रभृतयः काम्याः सर्वेषामुभयतोऽग्निः परिपेकः

पिण्डवश्च पथिमा प्रतिपत्तिः ॥ १ ॥

न स्यातां काम्यसामान्ये जुहोति यद्विन्तमणी ।

पूर्वं नित्यविशेषोक्तं जुहोति वलिऋग्मणौ ॥ २ ॥

कामन्ते भवेयाता न तु मध्ये कदाचन ।

नैकस्मिन् कर्मणि तते कर्मान्यत्तायते यत ॥ ३ ॥

अग्न्यादिर्गोतमाद्युक्तो होम शाकल एव च ।

अनाहिताग्नेरप्युज्यते वलिभि सह ॥ ४ ॥

सृष्ट्वापो वीक्षमाणोऽग्निं क्षताञ्जलिपुटकृत ।

वामदेव्यजं पात पूर्वं प्रार्थयेद्द्रविनोदयम् ॥ ५ ॥

आरीग्यमायुरैश्वर्यं धीर्धृति श बल यश ।

ओजो वध पशुन् वीर्यं ब्रह्म ब्रह्मण्यमेव च ॥ ६ ॥

सौभाग्यं कर्णसिद्धिञ्च कुलग्यैष्ट्यं सुखसृताम् ।

सर्वमेतत् सर्वसाक्षिन् द्रव्यगोदरिरीहिण ॥ ७ ॥

न ब्रह्मयज्ञादधिकोऽस्ति यज्ञो न तत्प्रदानात् परमस्ति दागम् ।

सर्वेतदन्ता एतव संदानानान्तो दृष्ट कीदृशस्य दिक्कस्य ॥ ८ ॥

यं यं क्रतुञ्च पठति फलभाक्तस्य तस्य च ।

यसुपूर्णा वसुमती विद्वानफलमाप्नोति ।

ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्म दानमेवातिरिचयते ॥ १५ ॥ १४ खण्डः ॥

ब्रह्मणो दक्षिणा देया यत्र या परिकीर्तिता ।

कर्मान्तोऽनुचरमानापि पूर्णपालादिका भवेत् ॥ १ ॥

यावता बहुभोजसु तृप्तिः पूर्णेन विद्यते ।

नावराहप्रमतः कुर्यात् पूर्णपालमिति स्थितिः ॥ २ ॥

विदध्याजीवमनग्रये दक्षिणाहं हरो भवेत् ।

स्वयञ्चे दुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रतिपादयेत् ॥ ३ ॥

कुलत्विजमधीयानं सन्निकृष्टं तथा गुरुम् ।

नातिक्रामेत् सदा दित्सन् य ईच्छेदात्मनी हितम् ॥ ४ ॥

अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते ।

नैताव पृष्ठा ददतः पात्राणि फलमस्ति हि ॥ ५ ॥

दूरस्थाभ्यामपि दाभ्यां प्रदाय मनसा वरम् ।

इतरेभ्यस्ततो देयादिय दानविधिः परः ॥ ६ ॥

सन्निकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ।

यद्दाति तमुक्तञ्च तमुक्तेयेन युज्यते ॥ ७ ॥

यस्य त्वेक गृहे भूखो दूरस्थस्य गुणान्वितः ।

गुणान्विताय दातव्यं नास्ति भूखे व्यतिक्रमः ॥ ८ ॥

ब्राह्मणाभिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवाज्जिते ।

ज्वलन्मग्निमुत्सृज्य न हि भस्मानि दूयते ॥ ९ ॥

आज्यस्थाली च कर्तव्या तैजसद्रव्यसम्भवा ।

महीमयी वा कर्तव्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च ॥ १० ॥

आजरम्याभ्याः प्रमाणं तु यथाकामन्तु कारयेत् ।

सुदृढामव्रणां भद्राभाजप्रस्थालीं प्रचक्षते ॥ ११ ॥
 तिर्य्यगूर्ध्वं समिन्नाच्चा हृदा नातिवृक्षन्मुखी ।
 मृन्मयौडम्बरी वापि चरुस्थाली प्रशस्यते ॥ १२ ॥
 स्वशाखोक्तः प्रसुखिन्नो ह्यदग्धोऽकठिनः शुभः ।
 नचातिशिखिलः पांचगो न चरुधारसक्तघा ॥ १३ ॥
 इभजातीयमिभार्चप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ।
 हृत्तं चाहु उपृथ्व्यमवदानक्रियाक्षमम् ॥ १४ ॥
 एषैव दूर्वी यत्नतः विशेषस्तमहं ब्रूवे ।
 दूर्वी ह्यहु लपृथ्व्या तुरीयो नन्तमेक्षणम् ॥ १५ ॥
 सुपलीलूचले वार्चं स्वायते सुदृढे तथा ।
 इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पं वैभवमेव च ॥ १६ ॥
 दक्षिणं घामतो वाह्यमात्माभिसुखमेव च ।
 करं करस्य कुर्वीत करणे न्यक्षकर्मणः ॥ १७ ॥
 कृत्वाग्न्यभिसुखी पाणी स्वस्थानस्थौ सुसंयतौ ।
 प्रदक्षिणं तथासीनः कुर्व्यात् परिसमूहनम् ॥ १८ ॥
 बाहुमात्राः परिधयः ऋजवः सत्वचोऽव्रणाः ।
 तयो भवन्ति शीर्षाया एकेयान्तु चतुर्दिशम् ॥ १९ ॥
 प्रागग्रायमितं पथादुदग्रमथवापरम् ।
 न्यमेत् परिधिमन्यश्चेदुदग्रः स पूर्यत ॥ २० ॥
 यथोक्तमैश्वर्यमप्यप्ती ग्राह्यं तदनुकारि यत् ।
 ययानामिव गोधूमा ब्रोह्मीणामिव शालवः ॥ २१ ॥ १५. १६ ॥
 पिण्डान्वाहार्यकं ग्राह्यं क्षीणे राजनि शस्यते ।
 यासरम्य व्यतीयांगे नातिसन्ध्यागमीपतः ॥ २२ ॥
 यदा चतुर्दशगोशमं तुरीयमनुपूरयेत् ।

अमावास्या क्षीयमाणा तदैव यादृग्निष्यते ॥ २ ॥

यदुक्तं यदहस्वेव दर्शनं नेति चन्द्रमा ।

अनयापेक्षया क्षेयं क्षीणे राजंनि चेत्यपि ॥ ३ ॥

यच्चोक्तं दृश्यमानेऽपि तच्चतुर्हं स्पेक्षया ।

अमावास्यां प्रतीचेत तदन्ते वापि निर्वपेत् ॥ ४ ॥

अष्टमे ऽग्रे चतुर्हं श्यां क्षीणो भवति चन्द्रमा ।

अमावास्याष्टमांशे च पुनः किल भवेदण्ड ॥ ५ ॥

आग्रहायणमावास्या तथा ज्येष्ठस्य या भवेत् ।

विशेषमाभ्या ब्रुवति चन्द्रचारविदो जना ॥ ६ ॥

अत्रेन्दुराद्ये ग्रहरेऽवतिष्ठते चतुर्थभागो न कस्तावशिष्ट ।

तदन्त एव क्षयनेति कृतस्मिन्नेव ज्योतिषकविदो वदन्ति ॥ ७ ॥

यस्मिन्नन्दे द्वादशैकय यव्य-

स्तस्मिंस्तृतीयया परिदृश्यो नोपजयते ।

एवं चारं चन्द्रमसो विदित्वा

क्षीणेतस्मिन्नपराह्णे च दद्यात् ॥ ८ ॥

सक्तिया या चतुर्हं श्या अमावास्या भवेत् कश्चित् ।

खर्वितां ता विदुः केचिद्गुताध्वामिति चापरे ॥ ९ ॥

वर्धमानाममावास्यां लभेच्चैदपरेऽहनि ।

यामांस्त्रीनधिकान् वापि पितृयज्ञस्ततो भवेत् ॥ १० ॥

पद्मादावेव कुर्वीत सदा पचादिकं चुरम् ।

पूर्वाह्ण एव कुर्वन्ति विद्वेऽप्यन्ये मनोपिण ॥ ११ ॥

स्वपितु पितृकृत्येषु ह्यधिकारो न विद्यते ।

न जोवन्तमतिक्रम्य किञ्चिद्दद्यादिति श्रुतिः ॥ १२ ॥

पितामहे भ्रिणति च पितु प्रेतस्य निर्वपेत् ।

पितुस्तस्य च वृत्तस्य जीवेच्चेत् प्रपितामहः ॥ १२ ॥

पितुः पितुः पितुर्थैव तस्यापि पितुरेव च ।

कुर्यात् पिण्डत्वयं यस्य संस्थित प्रपितामहः ॥ १३ ॥

जीवेन्ममति दद्याद्वा प्रेतायान्नोदके द्विजः ।

पितुः पितृभ्यो वा दद्यात् स्वपितेत्यपरा श्रुतिः ॥ १४ ॥

पितामहः पितुः पत्यात् पञ्चत्व यदि गच्छति ।

पौत्रेष्वेकादशाद्यादि कर्त्तव्यं श्राद्धयोऽङ्गम् ॥ १५ ॥

नैतत् पौत्रेण कर्त्तव्यं पुत्रवाञ्छेत् पितामहः ।

पितुः सपिण्डनं कृत्वा कुर्यान्मासानुमासिकम् ॥ १६ ॥

असंस्कृतौ न स स्कार्यः पूर्वो पौत्रप्रपौत्रजैः ।

पितरं तत्र संस्कुर्यादिति कात्यायनोऽग्रणीत् ॥ १७ ॥

पापिष्ठमति शुद्धे न शुद्ध पापीकृतापि वा ।

पितामहेन पितरं संस्कुर्यादिति निश्चयः ॥ १८ ॥

ब्राह्मणादिहते ताते पतिते सङ्गवर्जिते ।

व्युत्क्रमाच्च मृते देयं येभ्य एव ददात्यसौ ॥ १९ ॥

मातुः सपिण्डीकरणं पितामह्या सहोदितम् ।

यद्योक्तेर्नैव कल्पेन पुत्रिकाया न चेत् सुतः ॥ २० ॥

न योविद्वजः पृथग् दद्यादयसानदिनाहते ।

स्वभर्तृपिण्डमात्माभ्यस्तृप्तिरासां यतः श्रुता ॥ २१ ॥

मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्व्यपेत् पुत्रिकासुतः ।

द्वितीयस्तु पितुस्तस्यानृतीयस्तु पितुः पितुः ॥ २२ ॥ १६ ॥

पुत्रतो याम्ननः दुष्टेऽग्नौ यस्यां यदिकीर्त्यते ।

मध्यमा दक्षिणेनास्याक्षदक्षिणत उत्तमा ॥ २३ ॥

वायुग्निदिङ्मुग्गान्ताम्नाः पाण्याः साहोद्गुसान्तराः ।

तीक्ष्णान्ता यवमध्यास मध्यं नाव इवोत्किरेत् ॥ १ ॥
 शङ्खस्य खादिरः काय्यो रजतेन विभूषितः ।
 शङ्खस्यैवोपवेपथ्व इदं शाङ्खं ल इष्यते ॥ २ ॥
 अग्न्याशायैः कुशैः कार्यं कर्पूणां स्तूरणं घनैः ।
 दक्षिणान्तं तदग्रैस्तु पित्तयज्ञे परिस्तरेत् ॥ ४ ॥
 स्थगरं सुरभिं ज्ञेयं चन्दनादि विलेपनम् ।
 सौवीरास्त्रनमित्युक्तं पिप्पलीनां यदस्त्रनम् ॥ ५ ॥
 स्वस्तरे सर्व्व मासाद्य यथावदुपयुज्यते ।
 देवपूर्वं ततः आहमत्वरः शुचिरारभेत् ॥ ६ ॥
 आसनाद्यर्घपथ्यन्तं वशिष्ठेन यथेरितम् ।
 कृत्वा कर्माद्य पानेषु उक्तं दद्यात्तिलोदकम् ॥ ७ ॥
 तूष्णीं पृथगपी दत्त्वा मन्त्रेण तु तिलोदकम् ।
 गन्धोदकञ्च दातव्यं सन्निकर्ष्योक्तमेण तु ॥ ८ ॥
 आसुरेण तु पानेण यस्य दद्यात्तिलोदकम् ।
 पितरस्तस्य नाश्रन्ति दग्ध वर्षाणि पञ्च च ॥ ९ ॥
 कुलालचक्रगिष्यश्चमासुरः शृण्वयः स्मृतम् ।
 तदेव हस्तघटितं स्थाण्डादि दैविकं भवेत् ॥ १० ॥
 गन्धान् ब्राह्मणसात् कृत्वा पुष्पाण्युभवानि च ।
 धपञ्चेवानुपूर्वेण ह्यग्नौ कुर्यादनन्तरम् ॥ ११ ॥
 अग्नौ करणहोमश्च कर्त्तव्य उपवीतिना ।
 प्राङ्मुखेनैव देवेभ्यो जुहोतीति श्रुतिश्रुतेः ॥ १२ ॥
 अपसञ्चै न वा काय्यो दक्षिणाभिमुखेन च ।
 निरुप्य हविरन्यथा अन्यस्मै न हि ह्यते ॥ १३ ॥
 स्थाणा कुर्यान्नचाग्नौ नचेव जुहुयादपिः ।

स्वाहाकारेण हुत्वाग्नौ पश्चान्मन्त्रं समापयेत् ॥ १४ ॥

पित्रेऽथ यः पंक्तिमृद्वन्यस्तस्य पाण्डवनग्निमान् ।

हुत्वा मन्त्रवदन्येषां तूष्णीं पात्रेषु निःक्षिपेत् ॥ १५ ॥

नोद्धुं व्याडोममन्त्राणां मृथगादिषु कुतचित् ।

अन्येप्राञ्चाविक्षष्टानां कालेनात्रमनादिना ॥ १६ ॥

सव्येन पाणिनेत्येवं यदत्र समुदौरितम् ।

परिग्रहणमात्रतत् सव्यस्यादिशति व्रतम् ॥ १७ ॥

पिञ्जल्याद्यभिसंगृह्य दक्षिणेनेतरात् करात् ।

अन्वारभ्य च सचेन्न कुर्यादुल्लेखनादिकम् ॥ १८ ॥

यावदर्धमुपादाय हविषोऽर्भकमर्भकम् ।

चरुणा सह संनीय पिण्डान् दातुमुपक्रमेत् ॥ १९ ॥

पितुरुत्तरकर्णं श्रेष्ठं मध्यमे मध्यमस्य तु ।

दक्षिणे तत्पितुश्चैव पिण्डान् पर्वणि निर्वपेत् ॥ २० ॥

वाममावर्त्तनं केचिदुदगन्तं प्रचक्षते ।

सर्वं गोतमशाण्डिल्यौ शाण्डिल्यायन एव च ॥ २१ ॥

आहृत्य प्राणनाथस्य पितृन् ध्यायन् यथार्थतः ।

जपंस्तेनैव चाहृत्य ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ २२ ॥

शाकाच्च फाल्गुनाष्टम्यां स्वयं पत्रापि वा पचेत् ।

यस्य शाकादिको होमः कार्योऽपूपाष्टकाहत ॥ २३ ॥

अन्वष्टकं मध्यमायामिति गोभिलगोतमौ ।

याप्यंशाण्डिल्य सर्व्वासु कौतसो मेनेऽष्टकासु च ॥ २४ ॥

स्यान्नीपाकं पण्ड्याने कुर्यादगद्यनुकल्पितम् ।

अपयेत्तं भवत्सायास्तदस्यागोऽययन्तु ॥ २५ ॥ १० ख३३ ।

साधमादि प्रातरन्तमेकं कर्म प्रचक्षते ।

दैर्गन्तं पौर्णमासाद्यमेकमेव मनीषिणः ॥ १ ॥
 ऊर्ध्वं पूर्णाहुतेर्दृग्ः पौर्णमासोऽपि वाग्निम् ।
 य आयाति स होतव्यः सु एवादिरिति श्रुति ॥ २ ॥
 ऊर्ध्वं पूर्णाहुते कुर्यात् सायं होमार्दनन्तरम् ।
 वैश्वदेवन्तु पाकान्ति वलिकर्मसंमन्वितम् ॥ ३ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत् पद्यादभिरूपान् स्वयङ्कृत ।
 यजमानस्ततोऽभूयादिति काल्यायनोऽब्रवीत् ॥ ४ ॥
 वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत सायमातस्वतन्द्रितः ।
 चतुर्थीकर्म कृत्वैतदेतच्छाटप्रायनेमेतम् ॥ ५ ॥
 ऊर्ध्वं पूर्णाहुते प्रातर्हुत्वा तत्र सायमाहुतिम् ।
 प्रातर्होमजदेव स्यादेव एवोत्तरो विधिः ॥ ६ ॥
 पौर्णमासात्यये हव्यं होता वा यदहर्भवेत् ।
 तदहर्जुं हुयादेवममावास्यात्ययेऽपि च ॥ ७ ॥
 अहयमानेऽनशये चयेत् कान्तं समाहित ।
 सम्पन्ने तु यथा तत्तं जयते तदिहोचान्ते ॥ ८ ॥
 आहुताः परिसंख्याय पात्रे कृत्वाहुती सहात् ।
 मन्त्रेण विधियहुत्वाधिकमेवापरा अपि ॥ ९ ॥
 यत्र व्याहृतिभिर्होम प्रायश्चित्तात्मको भवेत् ।
 चतस्रस्तत्र विज्ञेया ऋषिर्वाणिग्रहणे यदा ॥ १० ॥
 अपिवाज्ञातमित्येषा प्राजापत्यापिवाहुतिः ।
 होतव्या विविकम्पोऽयं प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ ११ ॥
 यद्यग्निरग्निनान्येन सम्भवेदाहित कश्चित् ।
 अग्नये विविचय इति जुहुयाद्वा हताहुतिम् ॥ १२ ॥
 अग्नयेऽपसुमते चैव जुहुयाद्वाद्युतेन चेत् ।

- अग्नये शुचये चैव जुहुयाच्चेह रग्निना ॥ १३ ॥
 गृहदाहाम्निनाग्निस्तु यष्टव्यं क्षामवा द्विजैः ।
 दावाग्निना च संसर्गे हृदयं यदि तप्यते ॥ १४ ॥
 द्विभूतो यदि सृष्ट्वेत् संसृष्टमुपशामयेत् ।
 असृष्टं जागरयेन्निरिगर्भं वसुक्तवान् ॥ १५ ॥
 न स्त्रीऽग्नावन्यहोमं स्यान्मुक्तैकां समिदाहुतिम् ।
 स्वर्गभंसतक्रियाद्यां यावन्नासौ प्रजायते ॥ १६ ॥
 अग्निस्तु नामधेयादौ होमि सर्वं लौकिकम् ।
 न हि पिता समानीतं पुत्रस्य भवति क्वचित् ॥ १७ ॥
 यस्याग्नावन्यहोमं स्यात् स वैश्वानरदैवतम् ।
 चरुं निरुप्य जुहुयात् प्रायश्चित्तं तु तस्य ततः ॥ १८ ॥
 परिणाम्नी हुते स्वार्थं परस्याग्नी हुते स्वयम् ।
 पितृयज्ञात्यये चैव यैश्च देयद्वयस्य च ॥ १९ ॥
 अनिष्टा नययन्नेन नवायप्राग्ने तया ।
 भोजने पतितावस्य चरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ २० ॥
 स्वपितृभ्यः पिता दद्यात् सुतसंस्कारकर्मसु ।
 पिण्डानीहहनात्तेषां तस्याभावे तु तत्क्रमात् ॥ २१ ॥
 भूतप्रशाचने पत्नी यद्यसन्निहिता भवेत् ।
 रजो रोगादिना तत्र कत्र कुर्वन्ति याज्ञिका ॥ २२ ॥
 मघानसेऽथ या कुर्यात् सवर्णां तां प्रवाचयेत् ।
 प्रणवाद्यपि वा कुर्यात् कात्यायनवधो यथा ॥ २३ ॥
 यज्ञयासुनि मुष्ट्याश्च ऋषेर्दम्बटो तया ।
 दर्भसग्या न विहिता विष्टराक्षर्येषु च ॥ २४ ॥ १८ सुष्ट ॥
 नि निष्यामि मदार्येषु परिकल्पार्तिजं तया ।

प्रवसेत् कार्यवान् विप्रो वृथैव न चिरं क्वचित् ॥१॥
 मनसा नैत्यकं कर्म प्रवसन्नपरतन्त्रितः ।
 उपविश्य शुचिः सर्वं यथाकालमनुद्वेष्ट ॥ २॥
 पत्न्या चापरवियोगिन्या शुश्रूष्योऽग्निर्विनीतया ।
 सौभाग्यवित्तवैधव्यकामयै भर्तृभक्त्या ॥ ३ ॥
 या वा स्वाधीरसूरासामाज्ञासम्पादिनी प्रिया ।
 दत्त्वा प्रियंवदा शुद्धा तामत्र विनियोजयेत् ॥ ४ ॥
 दिनतयेण वा कर्म यथा षष्ठं स्वशक्तितः ।
 विभज्य सह वा कुर्व्युद्यथाज्ञानञ्च शास्त्रवत् ॥ ५ ॥
 स्त्रीणां सौभाग्यतो षष्ठं विद्ययैव द्विजन्मनाम् ।
 नहि स्वाध्याया न तपसा भर्ता तुष्यति योषिताम् ॥ ६ ॥
 भर्तुं रादेशवर्त्तिन्या यद्योमा बहुभिर्व्रतैः ।
 अग्निश्च तोषितोऽमुत्र सा स्त्री सौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ७ ॥
 विनयादनतापि स्त्री भर्तुं या दुर्भगा भवेत् ।
 अमुलोमान्निभर्तुं णामवज्ञाति कृता तया ॥ ८ ॥
 शीलियं सुभगां गाञ्च अग्निमग्निचित्तिं तथा ।
 प्रातरुत्थाय यः पश्येदापङ्गुः स प्रमुखाति ॥ ९ ॥
 पापिष्ठं दुर्भगामन्त्यं नम्रमुत्कृत्तनासिकम् ।
 प्रातरुत्थाय यः पश्येत् स कलेरुपयुज्यते ॥ १० ॥
 पतिमुल्लङ्घ्य मोहात् स्त्री किं किं न नरकं व्रजेत् ।
 कच्छान्मशुमतां प्राप्य किं किं दुःखं न विन्दति ॥ ११ ॥
 पतिशुश्रूषवेव स्त्री कात्र लोकान् समश्नुते ।
 दिवं पुनरिहायाता सुखानामप्युधिर्भवेत् ॥ १२ ॥
 सदारीऽन्यान् पुनर्दारां कथञ्चित् कारणान्तरात् ।

य इच्छेदग्निमान् कर्तुं क्व होमोऽस्य विधीयते ।
 स्वेऽग्नाविव भवेद्धोमो लौकिके न कदाचन ।
 न ह्याहिताग्नेः स्वं कर्म लौकिकेऽग्नौ विधीयते ।
 पङ्कादुत्तिकमन्येन जुहुयादध्रुवदर्शनात् ।
 न ह्यात्मनोऽर्थं स्यान्नावदयावन्न परिणीयते ॥ १५ ॥
 पुरस्तात् निर्विकल्पं यत् प्रायश्चित्तमुदाहृतम् ।
 तत् पङ्कादुत्तिकं शिष्टैर्यज्ञविद्भिः प्रकीर्तितम् ॥ १६ ॥ १८ ॥
 इति कात्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठः ।
 असमघन्तु दम्पत्योर्होतव्यं नत्विंगादिना ।
 'दयोरप्यसमघ' हि भवेदुत्तमनर्थकम् ॥ १ ॥
 विहायान्निं सभार्य्ययेत् सीमामुल्लङ्घ्य गच्छति ।
 होमकालात्यये तस्य पुनराधानमिष्यते ॥ २ ॥
 अरक्षोः क्षयनाशान्निदाहेष्यन्निं समाहितः ।
 पालयेदुपशान्तेऽस्मिन् पुनराधानमिष्यते ॥ ३ ॥
 जीठां चेद्वहुभार्य्यस्य अतिवारिणा गच्छति ।
 पुनराधानमत्रैक इच्छन्ति न तु गीतमः ॥ ४ ॥
 दाहयित्वाग्निभिर्भाष्यां सदृशीं पूर्वसंस्थिताम् ।
 पात्रैर्वाथाग्निमादध्यात् कृतदारोऽयिनम्वितः ॥ ५ ॥
 एवंष्टत्तां सवर्णां श्रीं द्विजातिः पूर्वमारिणीम् ।
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण यज्ञपालं य धर्मवित् ॥ ६ ॥
 द्वितीयाश्चैव यः पत्नीं दहेद्देतानि कार्त्तव्यभिः ।
 जीवन्त्यां प्रघमायान्तु व्रह्मघ्नेन समं हि तत् ॥ ७ ॥
 मृतायान्तु द्वितीयायां योऽग्निहोत्रं समुत्सृजत् ।
 मद्भोगं तं विजानीयादयम कामात् प्रमत्तमृजत् ॥ ८ ॥

मृतायामपि भायर्गायां वैदिकान्निं न हि त्वज्जेतु ।
 उपाधिनापि तत् कर्म यावज्जीवं समापयेत् ॥ ८ ॥
 रामोऽपि कृत्वा सौवर्ण्यं सीतां यत्रीं यशस्विनोम् ।
 द्विजे यज्ञैर्बहुविधैः सह आढभिरच्युतैः ॥ १० ॥
 यो दहेदग्निहोत्रेण स्वेन भायर्गां कथञ्चन ।
 सा स्त्री सम्पद्यते तेन भायर्गा वास्य पुमान् भवेत् ॥ ११ ॥
 भायर्गा मरणमापन्ना दिशान्तरगतापि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुत्री महापातकिनिं द्विजे ॥ १२ ॥
 मान्या चेन्म्रियते पूर्वं भायर्गा पतिविमानिता ।
 त्रीणि जन्मानि सा पुंस्त्वं पुरुषः स्त्रीत्वमर्हति ॥ १३ ॥
 पूर्वैव योनिः पूर्वाहृत् पुनराधानकर्मणि ।
 विशेषीऽन्त्यापुपस्थानमाजराहुत्वष्टकं तथा ॥ १४ ॥
 कृत्वा व्याहृतिहोमान्तमुपतिष्ठेत् पावकम् ।
 अध्यायः केवलाग्रेयः कक्षे जाभिरमानसः ॥ १५ ॥
 अग्निमीडे अग्नौ आयाह्वयग्नौ आयाहि वीतये ।
 तिस्रोऽग्निर्ज्योतिरित्यग्निं दूतमग्नौ ऋद्धेति च ॥ १६ ॥
 इत्यष्टावाहुतोहुंत्वा यथाविध्यमुपवस्य ।
 पूर्णाहुत्यादिकं सर्वमन्यत् पूववदाचरेत् ॥ १७ ॥
 अरण्योरुपमप्यङ्गं यावत्तिष्ठति पूर्वयोः ।
 न तावत् पुनराधानमन्यारण्योर्विधोयते ॥ १८ ॥
 विनष्टं न्युक् सुवन्मुक्तं प्रत्यक्स्यनमुद्रर्चिपि ।
 प्रत्यगग्रश्च मुपनं प्रहरेज्जातवेदसि ॥ १९ ॥ २० ॥ खुण्णः ॥
 स्यं होमासमर्द्यस्य समीपमुपसर्पणम् ।
 सताप्यमस्तस्य सतः गदनाद्योपवेगनम् ॥ २१ ॥

हुतायां सायमाहुत्यां दुर्बलश्चेदुगृह्यो भवेत् ।
 प्रातर्होमस्तदेव स्याज्जीवेच्चच्छुः पुनर्नवा ॥ २ ॥
 दुर्बलं स्नापयित्वा तु शुद्धचैलाभिसंस्तुम् ।
 दक्षिणागिरसं भूमौ वह्निष्मत्यां निवेशयेत् ॥ ३ ॥
 वृतेनाभ्यक्तमाग्रावत् संवत्समुपवीतिनम् ।
 चन्दनोजितसर्वाङ्गं सुमनोभिर्विभूषितम् ॥ ४ ॥
 हिरण्यशकलान्यस्य क्षिप्त्वा च्छिद्रेषु सप्तसु ।
 मुखेऽप्यपि धार्येन निर्हरेयुः सुतादयः ॥ ५ ॥
 आनपात्तेऽन्नमादाय प्रेतमग्निपुरःसरम् ।
 एकोऽनुगच्छेत्तस्यार्द्धं मर्द्धं पथ्युत्सृजेद्भुवि ॥ ६ ॥
 अर्द्धमादहनं प्राप्तं आसीनो दक्षिणामुखः ।
 सधत्तं जाम्बाक्षत्रं शनकैः सतिलं पिण्डदानवत् ॥ ७ ॥
 अथ पुलादिराशुत्वं कुर्याद्वाहकचयं जहत् ।
 भूपदेशे रुचौ देगे पद्याक्षित्यादिलक्षणे ॥ ८ ॥
 ततोत्तानं निपात्येनं दक्षिणागिरसं मुखे ।
 आजगृह्णीतं शुचं दद्याद्दक्षिणायां नसि सुवम् ॥ ९ ॥
 पादयोरधरां प्राचीमङ्गुलीमुरसीतराम् ।
 पार्श्वयोः शूर्पचर्मसं सयादक्षिणयोः क्रमात् ॥ १० ॥
 मुपलेन महं न्युत्तमन्तद्वर्षीरुनूयनम् ।
 पत्नीयोर्लोकमन्त्रयमनश्चनयनोविभीः ॥ ११ ॥
 अपसवेन सत्त्वं तद्वाग्यतः पिष्टदिङ्मुखः ।
 अत्राग्निं सज्जजान्यक्तो दद्यादक्षिणतः शनेः ॥ १२ ॥
 अज्ञात्वनधिजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ।
 अग्नौ स्पर्शाय नोकाय स्याद्वेति यजुरोऽग्नौ ॥ १३ ॥

एवं गृहपतिर्द्विग्वं सर्वं तरति दुष्कृतम् ।

यद्यैनं दाहयेत् सोऽपि प्रजां प्राप्नोत्यनिन्दितान् ॥ १४ ॥

यथा स्वायुधधृक् पान्थो ह्यरण्याद्यपि निर्भयः ।

अतिक्रम्यात्मनोऽभीष्टं स्थानमिष्टञ्च विन्दति ॥ १५ ॥

एवमेषोऽग्निमान् यज्ञपालायुधविभूषितः ।

लोकानन्यानतिक्रम्य परं ब्रह्मैव विन्दति ॥ १६ ॥ २१ खण्ड ॥

अयानवेक्षमेत्याप सव एव शवश्चूवः ।

स्नात्वा सचैलमाचम्य द्युरस्योदकं स्थले ॥ १ ॥

गोतनामानुवादान्ते तर्पयामीत्यननरम् ।

दक्षिणापान् कुशान् कृत्वा सतिलान्तु पुथक् पुथक् ॥ २ ॥

एवं कृतोदकान् सम्यक् सर्वान् शाकलसंस्थितान् ।

आङ्गुल्य मुनराद्यान्तान् वदियुस्त्रेऽनुयायिनः ॥ ३ ॥

मा शोकं कुरुतानित्ये सर्वस्मिन् प्राणधर्मणि ।

धर्मं कुरुत यत्नेन यो व सः शमिष्यति ॥ ४ ॥

मानुष्ये कदलीस्तम्भे नि सारि सारमागच्छन् ।

यः करोति स समूढो जलबुद्बुदसन्निभे ॥ ५ ॥

गन्तुं वसुमती नागमुदधिर्द्वैवतानि च ।

फेनप्रस्थं कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ ६ ॥

पञ्चधा सम्भृतं कायो यदि पञ्चत्वमागतः ।

कर्मभिः स्वशरीरोत्प्लेखस्तत्र का परिदेवना ॥ ७ ॥

सर्वेऽक्षयान्ता निश्चया पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ ८ ॥

श्रेयसाशु वान्यथैर्मुक्तं प्रेतो मुङ्क्ते यतोऽवगः ।

अतो न रोदितव्यं हि क्रिपाः कार्याः प्रयत्नतः ॥ ९ ॥

एवमुक्ताः त्रजैर्युक्ते गृहे लघुपुरःसराः ।

नाग्निस्य श्रमनाजग्राशैः गृध्रे युरितरे कर्तव्ये ॥ १० ॥ २२ खण्ड ॥

एवमेवाहिताग्नेस्तु पात्रन्यासादिकं भवेत् ।

कृष्णालिनादिकथात्र विशेष सूत्रचोदित ॥ १ ॥

विदेशमरणोऽस्थीनि ह्याहृत्याम्यजत्र सर्पिंषा ।

दाहयेदूर्णमाच्छाद्य पात्रन्यासादि पूर्ववत् ॥ २ ॥

अस्त्रामलाभे पर्णानि सकलान्युक्तयावता ।

भर्जयेदस्त्रिसंस्थानि ततः प्रभृति सूतकम् ॥ ३ ॥

महापातकसंयुक्तो देवात स्यादग्निमान् यदि ।

पुत्रादिः पालयेद्गर्भं युक्त आदोषसंक्षयात् ॥ ४ ॥

प्रायश्चित्तं न कुर्यादयः क्षुर्वन् वा स्त्रियते यदि ।

गृह्यं निर्व्यापयेच्छ्रोतमप्लव्येत् सपरिच्छदम् ॥ ५ ॥

सादयेदुभयं याष्मं ह्यहोऽग्निरभवदयत ।

पात्राणि दद्याद्विप्राय दहेदस्त्रेव वा क्षिपेत् ॥ ६ ॥

अनयेवावृता नारी दग्धव्या या व्यवस्थिता ।

अग्निप्रदानमन्तोऽस्या नं प्रयोज्य इति स्थितिः ॥ ७ ॥

अग्निर्नैव दहेद्वायुं व्यतन्ता पतिता न चेत् ।

तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत् पृथगन्तिके ॥ ८ ॥

अपरेदुस्तृतीये वा अस्युं भक्षयनं भवेत् ।

यस्मात् विधिरादिष्ट ऋषिभिः सोऽधुनोप्यर्ते ॥ ९ ॥

स्नानान्तं पूर्ववत् कृत्वा गव्येन पयसा ततः ।

मिश्रे दस्थीनि मर्स्याणि प्राचीनापीत्यभाषयन् ॥ १० ॥

शमीपनागगायाम्यामुद्वलीकृत्य भस्मनः ।

आजैर्नान्यजत्र गव्येन मेषयेद्वन्यवारिणा ॥ ११ ॥

मृतपावसपुटं कृत्वा सूत्रेण परिवेष्ट्य च ।

श्वभ्रं खात्वा शुचौ भूमौ निखनेदक्षिणामुख ॥१२॥

पूरयित्वावटं यद्वपिण्डग्रैर्वांससंयुतम् ।

दत्त्वोपरि समं शेषं कुर्यात् पूर्वाह्नकर्मणा ॥ १३ ॥

एवमेवागृहीताग्नेः प्रेतस्य विधिरिष्यते ।

श्रीणामिवाग्निदानं स्यादथातोऽनुक्तमुच्यते ॥१४॥ २३खण्ड

सूतके कर्मणां त्यागं सन्यादीनां विधीयते ।

क्षीमं चोते तु कर्त्तव्यं शुष्कान्नेनापि वा फले ॥ १ ॥

अकृतं हावयेद्य आर्त्ते तदभावे कृताकृतम् ।

कृतं वा हावयेदन्नमन्वारश्चविधानतः ॥ २ ॥

कृतमोदनशक्तादि तण्डुलादि कृताकृतम् ।

जौह्यादि चाकृतं प्रोक्तमिति हव्यं चिन्ना दुग्धं ॥३॥

सूतके च प्रवासेषु चाशक्तो याद्वभोजने ।

एवमादिनिमित्तेषु हावयेदिति योजयेत् ॥ ४ ॥

न त्यजेत सूतके कर्म ब्रह्मचारौ स्त्रैश्च क्वचित् ।

न ङीक्षण्यात् परं यज्ञे न कृच्छ्रादितपश्चरन् ॥५॥

पितर्यपि मृते नेषा दीप्ये भवति कर्हिषित ।

आशीर्षं कर्मणोऽन्ते स्यात्तत्र वा ब्रह्मचारिण ॥६॥

आहमग्निमतं कार्या दाहादेकादशेऽहनि ।

प्रत्याद्विकन्तु कुर्वीत प्रमीताहनि सर्वदा ॥ ७ ॥

दादग्नं प्रतिमास्यानि आद्यं पाण्मासिके तथा ।

सपिण्डीकरणश्चैव एतद्वै याद्वयोडशम् ॥ ८ ॥

एकाहं न तु षण्मासा यदा स्युरपि वा त्रिभिः ।

त्युनाः सवत्सरश्चैव स्याता पाण्मासिके तदा ॥९॥

यानि पञ्चदशाद्यानि अपुत्रस्येतराणि तु ।

एकस्मिन्नङ्गि देयानि सपुत्रस्यैव सर्वदा ॥ १० ॥

न योषायाः पतिर्दद्यादपुत्राया अपि क्वचित् ।

न पुत्रस्य पिता दद्यान्नानुजस्य तद्यापजः ॥ ११ ॥

एकाद्रग्रेर्गङ्गे निर्वृत्य अर्ष्वाग्दग्धाद् यथाविधि ।

प्रकुर्वीताग्निमान् पुत्रो मातापितोः सपिण्डताम् ॥ १२ ॥

‘सपिण्डीकरणादूर्ध्वं’ न दद्यात् प्रतिमामिकम् ।

एकोद्दिष्टेन विधिना दद्यादित्याह गोतमः ॥ १३ ॥

कर्पू समन्वितं मुक्ता तयाद्यं आशपोढगम् ।

प्रत्यादिकश्च त्रेपेयु पिण्डाः स्युः पदिति स्थितिः ॥ १४ ॥

अर्घ्येऽप्यग्नौर्दकं चैव पिण्डदानेऽग्नेजने ।

तन्मस्य तु निवृत्तिः सप्तात् संधायान्न एव च ॥ १५ ॥

मध्यदृष्टादियुक्तानो येषां नाभ्यग्निमत्क्रिया ।

योहादिमत्क्रियाभालो न भयतीह ते कश्चित् ॥ १६ ॥ ॥ ॥ ॥

स्ततापपल्लवो गूढः शुद्धेति परिकीर्त्यते ।

यतिव्रता व्रतवती ब्रह्मबन्धुस्तथाऽश्रुतः ॥ ६ ॥

शलाटु नीलमित्युक्तं यथः स्तवक उच्यते ।

कपुष्पिकाभितः केशा मूर्द्धि यथात् कर्पुच्छलम् ॥ ७ ॥

श्राविच्छलाका शनली तथा वीरतरः शरः ।

तिलतण्डुलसम्पक्कः क्षपरः सोऽभिधीयते ॥ ८ ॥

नामधेये मुनिवसुप्रियाचावहुवत् सदा ।

यक्षाद्य पितरो देवा यष्टव्रास्मिथिदेवताः ॥ ९ ॥

आग्नेयाद्येऽथ सर्पाद्ये विशाखाद्ये तथैव च ।

आपाढाद्ये धनिष्ठाद्ये अश्विन्याद्ये तथैव च ॥ १० ॥

हन्धान्येतानि बहुवदवाणां जुहुयात् सदा ।

हन्द्द्वयं द्विवर्च्येयमवशिष्टान्यथैकवत् ॥ ११ ॥

देवतास्वपि ह्ययन्ते बहुवत् सार्वपित्तयः ।

देवाश्च वसवश्चैव द्विवदेवाश्विनौ सदा ॥ १२ ॥

ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरुणा व्रतकर्मणि ।

यादमोमिति वा ब्रूयात्तथैवानुपालयेत् ॥ १३ ॥

समिखं वपन कार्यग्रमास्त्रानाद्ब्रह्मचाविणा ।

आशरीरविमोचाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत् ॥ १४ ॥

न गात्रीत्सादनं कुर्यादनापदि कदाचन ।

जलक्रोडामलङ्कारान् व्रती दण्ड इवाश्रित् ॥ १५ ॥

देवतानां विपर्यासे जुहोतिषु कथं भवेत् ।

सर्वं प्रायश्चित्तं कृत्वा क्रमेण जुहुयात् पुनः ॥ १६ ॥

संस्कारा अतिपत्नेरन् स्वकान्माचेत् कथञ्चन ।

कृत्वे तदेव कर्त्तव्या ये नूपनयनादधः ॥ १७ ॥

अनिष्टा नवयज्ञेन नवान्नं योच्यकामतः ।
 त्रैश्वानरश्चरुस्तस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ १८ ॥ २५ खण्डः ॥
 चरुः समग्रनोयो यस्तथा गोयज्ञकर्म्मणि ।
 हव्यभोतुसर्जने चैव अश्वयज्ञे तथैव च ॥ १ ॥
 श्यावण्यां वा प्रदोषे यः कृष्यारम्भे तथैव च ।
 कथमेतेषु निर्व्वापाः कथञ्चैव जुहोतयः ॥ २ ॥
 देवता सङ्ख्या आद्या निर्व्वापास्तु पृथक् पृथक् ।
 सूर्यां हिरेव गृह्णीयाद्दोमयापि पृथक् पृथक् ॥ ३ ॥
 यावता होमनिवृत्तिर्भवेद्वा यत्र कीर्त्तिता ।
 शेषं चैव भवेत् किञ्चित्तावन्तं निर्व्वपेच्चरुम् ॥ ४ ॥
 चरौ समग्रनोये तु पितृयज्ञे चरौ तथा ।
 होतव्य मेघर्षेणान्य उपस्तीर्णाभिधारितम् ॥ ५ ॥
 कालः काल्यायनेनीतो विधिश्चैव समासतः ।
 हव्यभोतुसर्गे यतो नोऽत्र गोभिलेन तु भावित ॥ ६ ॥
 पारिभाषिक एव स्यात् कालो गोवाजियज्ञयोः ।
 अन्यस्माद्रूपदेशान्तु स्वस्तरारोहणस्य च ॥ ७ ॥
 अथवा मार्गपाल्येऽङ्गि कालो गोयज्ञकर्म्मणः ।
 नोराजनेऽङ्गि याश्चानामिति तन्त्रान्तरे विधिः ॥ ८ ॥
 शरद्वसन्तयोः केचिन्नवयज्ञं प्रचक्षते ।
 धान्यं पाकवशादन्ये श्यामकीवनिनः स्मृतः ॥ ९ ॥
 अश्वगुव्यां तथा खण्यां वासुकर्म्मणि-याज्ञिका ।
 यज्ञार्थतत्त्ववेत्तारो होममेवं प्रचक्षते ॥ १० ॥
 द्वे पञ्च द्वे क्रमेणैता हविराहुतयः स्मृताः ।
 गिषा आज्येन होतव्या इति काल्यायनोऽग्रवीग ॥ ११ ॥

पयोयदाज्यसंयुक्तं तत् प्रपातकमुच्यते ।

दध्नेके तदुपासाद्य कर्त्तव्यः पायसयुक्तः ॥ १२ ॥

व्रीहयः शालयो मुद्गा गोधूमाः सर्पपास्तिलाः ।

यवाद्यौषधयः सप्त विपदं घ्नन्ति धारिताः ॥ १३ ॥

संस्काराः पुरुषस्यैते क्षय्यन्ते गीतमादिभिः ।

अतोऽष्टकादयः कार्याः सर्वे कालक्रमोदिताः ॥ १४ ॥

सकृदप्यष्टकादीनि कुर्यात् कर्माणि यो हिजः ।

स पंक्तिपावनो भूत्वा लोकान् प्रैति घृतं च्युतः ॥ १५ ॥

एकाहमपि कर्मस्योयोऽग्निशयूपकः शुचिः ।

नयत्यत्र तदेवास्य शतार्हं दिवि जायते ॥ १६ ॥

यस्त्वाधायानिमाशास्य देवादीन्त्रैभिरिष्टवान् ।

जिराकर्त्तामिरादीनां स विज्ञेयो निराकृतिः ॥ १७ ॥ २६ खण्डः ॥

यच्छाहं कर्मणामादौ यां चान्ते दक्षिणा भवेत् ।

अमावास्यां द्वितीयं यदन्वाहार्थं तदुच्यते ॥ १ ॥

एकसाध्येष्ववर्द्धिः पु न स्यात् परिसमूहनेन ।

नीदगासादनश्चैव क्षिप्रहोमा हि ते मताः ॥ २ ॥

अभावे व्रीहिपवयोद्भावा पयसापि वा ।

तदभावे यवाग्वा वा क्षुद्रयादुदकेन वा ॥ ३ ॥

रौद्रन्तु राक्षसं पितृमासुरं चाभिचारिकम् ।

उक्ता मन्त्रं स्पृशेदाप आलभ्याब्जानुमेयं च ॥ ४ ॥

यजनौयेऽङ्घ्रि सोमये हारुक्षां दिशि दृश्यते ।

तत्र व्याहृतिभिर्हुत्वा दण्डं दद्यात् द्विजातये ॥ ५ ॥

लवणं मधु मांसञ्च चारांशौ येन ह्ययते ।

उपवामेन भुञ्जीत नीरुराचौ न किञ्चन ॥ ६ ॥

स्वकाले सायमाहुत्वा अप्राप्तौ होढहव्ययौ ।

प्राक्प्रातराहुते. काल. प्रायश्चित्ते हुते सति ॥ ७ ॥

प्राक्सायमाहुते. प्रातर्होमकालानतिक्रमः ।

प्राक्पौर्णमासादर्शस्य प्राग्दर्शादितरस्य तु ॥ ८ ॥

वेश्वदेवे त्वतिक्रात्ते अहोरात्रमभोजनम् ।

प्रायश्चित्तमर्थो हुत्वा पुन सन्तनुयाद्व्रतम् ॥ ९ ॥

होमद्वयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा ।

पुनरेवान्निमादध्यादिति भार्गवशासनम् ॥ १० ॥

अनृचो माणवो ज्ञेय एणः क्षणमृग स्मृतः ।

रुर्गौरमृग प्रोक्तस्तम्बल श्रेण उच्यते ॥ ११ ॥

केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्ड कार्य्य प्रमाणात् ।

सालाटसमिती राज्ञ स्यात्तु नाशान्तिको विश्वः ॥ १२ ॥

ऋजयन्ते तु सर्वे स्युरव्रणा सौम्यदर्शना ।

अनुद्वेगकरा नृणा सत्वचोऽनन्निदूषिताः ॥ १३ ॥

गौर्विशिष्टतया विप्रैर्व्वेदेष्वपि निगद्यते ।

न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्माद्गोर्व्वर उच्यते ॥ १४ ॥

येषा व्रतानामन्तेषु दक्षिणा न विधीयते ।

वरस्तत्र भवेदानमपि वाञ्छादयेद्गुरुम् ॥ १५ ॥

अस्थानोच्छासविच्छेदघोषणाध्यापनादिकम् ।

प्रमादिकं श्रुतौ यत स्यादयातयामत्वकारि तत् ॥ १६ ॥

प्रत्यञ्ज यदुपाकर्म्म सोत्सर्गं विधियद्विज्ञे ।

क्रियते छन्दसां तेन पुनराप्यायनं भवेत् ॥ १७ ॥

अप्रातयामैच्छन्दोभिर्त् कर्म्म क्रियते द्विज्ञे ।

भीडमानरपि भद्रा तत्तेषां सिद्धिकारकम् ॥ १८ ॥

गायत्रीञ्च सगायत्रां घार्हस्पत्यमिति विकम् ।

शिथ्येभ्योऽनूच्य विधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिम् ॥ २८ ॥

छन्दसामेकविंगानां संहितायां यथाक्रमम् ।

तच्छन्दस्काभिरेवगुभिराद्याभिर्होमद्रूपते ॥ २९ ॥

पर्वभिर्द्यैव गानेषु ब्राह्मणेपुन्यरादिभिः ।

अद्रुपु चर्चामन्त्रेषु इति पट्टिर्जुहोतयः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

अक्षतास्त यवाः प्रोक्ता भष्टाधाना भवन्ति ते ।

भष्टास्तु व्रीहयो लाजा घटाः स्वाण्डित उच्यते ॥ ३४ ॥

नाधीयीत रक्षस्यानि सीत्तराणि विचक्षणः ।

नचोपनिषदर्थैव पणमासान् दक्षिणायनान् ॥ ३५ ॥

उपाकृत्योदगयने ततोऽधीयीत धर्मवित् ।

उत्सर्गयैक एवैषां तैषां प्रौष्ठपदेऽपिवा ॥ ३६ ॥

अजातशत्रूना लोम्नी न तथा संघ संविशेत् ।

अयुगः काकबन्धाया जाता तां न विवाहयेत् ॥ ३७ ॥

सप्तपदविन्वासस्त्रिपदः प्रक्रम स्मृतः ।

स्मार्त्तैर्कर्मणि सत्रञ्च श्रौते त्वध्वर्यु णोदितः ॥ ३८ ॥

यस्यां दिशि बलिं दद्यात्तामिवाभिमुखो बलिम् ।

अयणाकर्मणि भवेत्तच्च कर्म न सर्वदा ॥ ३९ ॥

बलिशेषस्य हवनमग्निप्रणयनस्तथा ।

प्रत्यहं न भवेयातासुला कन्तु भवेत् सदः ॥ ४० ॥

पृषातस्यप्रेषणरोनवस्य हविषस्तथा ।

शिष्टस्य प्राशने मन्त्रक्षत्र सर्वेऽधिकारिणः ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणानामसान्निध्ये स्वयमेव पृषातकम् ।

अवेक्षेद्बलिप्रेष नवयज्ञेऽपि भक्षयेत् ॥ ४२ ॥

सकला वदरोशाखा कलवत्यभिधीयते ।

घृताविमिकतागृहा सृता जातशिलासु ताः ॥ १० ॥

‘नष्टो विनष्टो मणिक’ गिलानाग्रे तथैव च ।-

तदेवाहृत्य सस्कार्यो नापेक्षेदाग्रहायणीम् ॥ ११ ॥

अथ षष्ठांशः । सुमन्त्रेत् कथञ्चित् सूतकादिना ।

आग्रहायणिकं कुर्याद्वसिर्जमगेयतः ॥ १२ ॥

‘जहं’ स्वप्नरगायी स्यान्नासमहं मयापि वा ।

सत्तरात् तिरात् वा एकां वा सद्य एव वा ॥ १३ ॥

नौद्वं मन्त्रप्रयोगः स्यान्नाम्नाभारं निगम्यते ।

नाहताक्षरश्चैव न मार्गश्चापि दाक्षिणम् ॥ १४ ॥

दृष्टये दाप्रहार्ण्यमावृत्तायपि कर्मीणः ।

शुभाय मन्त्रवदामिचेत् प्रतिकुलमृष्टं पठेत् ॥ १५ ॥

अश्वानां यो विधात स्यात् स वाधोवशुति, श्रुतः ।

प्राणमनास इत्यादि वागिष्ठं बाधितं यथा ॥ १६ ॥

विरोधो यत्र यावदानां प्रामाण्यं तत्र भूयसम् ।

तुल्यप्रमाणकृत्ये तु न्याय एव प्रकीर्तितः ॥ १० ॥

मेयम्यकं करतन्गुपुपामण्ड्याः श्रुताः ।

पानागा गान्गाय व मोक्षयुक्त चोयम् ॥ १८ ॥

मन्त्रनामिकापि न कश्चिदामाकयन्नापि ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १८ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

क्षुरीमासावदानार्थं कृतस्मा स्त्रिष्टु कदाहता ।

वपामादाय जुहुयात्तत्र मन्त्रं समापयेत् ॥ २ ॥

हज्जिह्वा ऋडमस्थानि यकंदृक्कौ शुद्ध स्तना ।

शोणिस्कन्धसटापार्श्वं पञ्चङ्गानि प्रचर्चते ॥ ४ ॥

एकादशानामङ्गानामवदानानि चङ्कया ।

पार्श्वस्य वृक्षसवश्रीय द्वित्वादाहृतुर्दश ॥ ५ ॥

चरितार्था श्रुति वार्या यस्मादपरनुक्तपशं ।

अतीष्टचेन होम स्याच्छागपने चरांवापि ॥ ६ ॥

अवदानानि यावन्ति क्रियेरन् प्रस्तरेपशो ।

तावत पायसान् पिण्डान् पञ्चभावेऽपि कारयेत् ॥ ७ ॥

जहनव्यञ्जनार्थन्तु पञ्चभावेऽपि पायसम् ।

सद्रव अपयेत्तद्वदन्वष्टकेऽपि कर्मणि ॥ ८ ॥

प्राधान्य पिण्डदानस्य केचिदाहुर्मनीषिण ।

गयादो पिण्डमात्रस्य दीपमानत्वदर्शनात् ॥ ९ ॥

भोजनस्य प्रधानत्व वदन्त्यन्ये महर्षयः ।

ब्राह्मणस्य परीक्षाया महायज्ञप्रदर्शनात् ॥ १० ॥

आमश्राद्विधानस्य विना पिण्डैः क्रियाविधिः ।

तदालभ्याप्यनध्यायविधानश्रवणादपि ॥ ११ ॥

विद्वन्मतमुपादाय समाप्येतद्वृद्धि स्थितम् ।

प्राधान्यमुभयोर्यस्मात्तस्मादेव समुच्यते ॥ १२ ॥

प्राचीन्प्रीतिना कार्यं पित्रेऽपु प्रीचय पशो ।

दक्षिणीहासनान्तश्च चरीनिर्वपणादिकम् ॥ १३ ॥

सत्रयथावदानाना प्रधानार्थो न हीतरः ।

प्रधानं हवनञ्चैव श्रेय प्रकृतिवद्भवेत् ॥ १४ ॥

दीपमुन्नतमाख्यातं शादा श्वेष्टका कृता ।

कीर्तिनं सजनं प्रोक्तं दूरखातोदको मरुः ॥ १५ ॥

हारगवाचस्रग्भैः कर्दुमभित्यन्तकोणवेधैश्च ।

नेष्टं वास्तुहारं विह्वमनाक्रान्तमार्यैश्च ॥ १६ ॥

वगङ्गमाविति व्रीहीन्ख्येति यवास्तथा ।

असावित्यत्र नामोक्ता जुहुयात् क्षिप्रहीमयत् ॥ १७ ॥

साक्षतं सुमनोयुक्तमुदकं दधिसयुतम् ।

अर्घ्यं दधिमधुभ्याश्च मधुपर्कं विधीयते ॥ १८ ॥

कांस्येनैवार्हणीयस्य निनयेदर्थ्यमग्नौ ।

कांस्यापिधानं कांस्यस्य मधुपर्कं समर्पयेत् ॥ १९ ॥ २८. रुण्डः ॥

इति कार्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः ॥

समाप्ता चेयं कार्यायनसंहिता ॥

अथ बृहस्पतिस्मृतिः ॥

फलाकृष्टां महीं दत्त्वा सवीजां शस्यशालिनीम् ।
 यावत् सूर्यकरा लोकास्त्वावत् स्वर्गं महेदयेते ॥
 यत्किञ्चित् कुरुते प्रापं पुरुषो वृत्तिकथितः ।
 अपि गोचर्यमात्रेण भूमिदानेन शृङ्ग्यति ॥
 दशहस्तेन दक्षेन त्रिंशद्वृष्ट्यानि वर्त्तनम् ।
 दश तान्येव विस्तारो गोचर्ये तन्नाह्यफलम् ॥
 सहस्रं गोसहस्रं च यत् तिष्ठत्यतन्द्रितम् ।
 बालवत्सप्रसूतानां तद्गोचर्यं इति स्मृतम् ॥

विप्राय दद्याच्च गुणान्विताय तपोविशुक्ताय जितेन्द्रियाय ।
 यावन्मही तिष्ठति सागरान्ता तावत् फलं तस्य भवेदनन्तम् ॥
 यथा बीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ।
 एवं कामा प्ररोहन्ति भूमिदानसमार्जिताः ॥
 यथाशु पतितः सद्यः सैलविन्दुः प्रसर्पति ।
 एवं भूमिगतं दानं सश्रे सश्रे प्ररोहति ॥
 अन्नदा सुखिनो नित्यं वस्त्रदश्चैव रूपवान् ॥
 स नरः सर्वदी भूपथो ददाति वसुधैराम् ।
 यथा गौर्भरते वस्त्रं चारमुत्सृज्य चीरिणी ॥
 एवं दत्ता सहस्राश्च । भूमिर्भरति भूमिदम् ।
 शङ्खं भद्रासनं कृतं चरस्यावरवारणाः ॥
 भूमिदानस्य पुण्यानि फलं स्वर्गं पुरन्दरं ।
 आदित्यो-वसुणी वज्रिर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ॥
 शूनपाणिय भगवानभिनन्दति भूमिदम् ।
 आस्तोऽयन्ति पितरः प्रहर्षन्ति पितामहाः ॥
 भूमिदाता कुले जायते स नस्ताता भविष्यति ।

लीलाहुरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ॥
 तारयन्ति हि दातारः सर्वात्पापादशं संघम् ।
 प्रावृता वस्तदा यान्ति नृणां यान्ति त्ववस्तदा ॥
 तृता शान्त्यग्निदातारः क्षुधिता यन्त्यनन्नदाः ।
 कोक्षणि पितरः सर्वे नरकाद्वयभीरवः ॥
 गृधां यो शास्यति पुत्रः स नः ताता भविष्यति ।
 एष्टव्या बहवः पुत्राः यद्येकोऽपि गृधां व्रजेत् ॥
 यजेत वाग्वैधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ।
 लोहितो यस्तु वर्णेन पुण्याये यस्तु पाण्डुरः ॥
 श्वेतः खुरविपाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते ।
 नीलः पाण्डुरनाम्नस्तु यस्तु मुदरते तु यः ॥
 पटिर्वर्षसहस्राणि पितरस्तेन तर्पिताः ।
 यश्च शृङ्गगताम्बुजं कूलमिहति चीहृतम् ॥
 पितरस्तस्य नश्यन्ति सोमलोकं महाद्युतिम् ।
 पृथोर्यदोर्दिनीपस्य नृगस्य नहुपस्य च ॥
 अन्येषाञ्च नरेन्द्राणां पुनरन्या भविष्यति ।
 यस्तु भिर्वसुधा दत्ता राजभिः सगरादिभिः ॥
 यस्य यस्य यदा भूमिकस्य तस्य तदा फलम् ।
 यस्तु ब्रह्मणः कीदृशो वा यस्तु ये पिष्टघातकः ॥
 गवां गजमहस्राणां हस्ता भवति दुष्कृताः ।
 ह्यदत्तां परदत्तां वा यो हरेत् वसुधारात् ॥
 अनिष्टायां किमिभृत्वा पितृभिः सह पश्यते ।
 आक्षेपा यानुमन्ता च तमिव नरकं व्रजेत् ।
 भूमिदो भूमिहर्ता च नापरं पुत्रपापयोः ।

ऊर्ध्वोवावतिष्ठेत यावदा भूतसंप्लवम् ॥

अग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यं भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ॥

लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनङ्गाञ्च महीञ्च दद्यात् ।

पदशीतिं सहस्राणां यो जनानां वसुधैराम् ।

स्वतो दत्ता तु सर्वत्र सर्वकामप्रदायिनी ॥

भूमिं यः प्रतिगृह्णाति भूमिं यस्य प्रयच्छति ।

उभौ तौ पुण्यकर्माणीं नियतं स्वर्गगामिनौ ॥

सर्वेषामेव दानानां एतज्जन्मानुगं फलम् ।

हाटकक्षितिगीरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥

योगहिंस्यादहं ह्यात्मा भूतपामं चतुर्विधम् ।

तस्य देहादियुक्तस्य भयं नास्ति कदाचन ॥

अन्यायेन हृता भूमिर्यं नरैरपराहिता ।

हरतो हारयन्तश्च हन्युस्ते सप्तमद्भुतम् ॥

हरते हरयेद्यस्तु मन्दबुद्धिस्ततो हतः ।

स बध्यो वारुणैः पाशैस्त्रिर्यग्योनिषु जायते ॥

अशुभिः पतितैस्तेषां दानानामपकीर्तनम् ।

ब्राह्मणस्य हते क्षेत्रे हतन्त्रिपुरयं कुलम् ॥

वापीकूपसहस्रेण अश्वमेधशतेन च ।

गवां कोटिप्रदानेन भूमिहर्त्ता न शुध्यति ॥

शान्तिकां स्वर्णमेकं वा भूमेरपर्यर्चमद्भुतम् ।

रुन्धन्नरक्कमायाति यावदाभूतसंप्लवम् ।

हुतं दत्तं तपोधीतं यत्किञ्चिद्वर्ग्यसञ्चितम् ॥

अर्द्धाहुलस्य सीमायां हरणेन प्रणश्यति ।

गोवोधीं यासरुष्याच्च श्मशानं गोपितं तथा ॥

सम्पीड्य नरकं याति यावदाभूतसंप्रवम ।
 ऊपरे निर्जले स्थाने प्रसूत शस्य विसर्जयेत् ॥
 जलाधारस्य कर्तव्ये व्यासृज्य वचनं यथा ।
 पञ्चकन्या नृते हन्ति दश हन्ति गवा नृते ॥
 शतमक्षा नृते हन्ति सहस्रं पुरुषा नृते ।
 हन्ति जाता न जानास्य हिरण्यार्थं नृत वदेत् ॥
 सर्वं भूम्या नृते हन्ति मास्य भूम्यनृत वरी ।
 ब्रह्मस्त्रेमारति कुयर्गा प्राणे कण्ठगतैरपि ॥
 अनौपधजभेषज्य विषमे तद्वलाहलम् ।
 न विषं विषमित्याहु ब्रह्मस्य विषमुच्यते ॥
 विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्य पुत्रपौत्रकम् ।
 सोहृष्टुण्डाश्मचूर्णं च विषस्य ज्वरयेच्चरम् ॥
 ब्रह्मन्वं त्रिषु लोकेषु क पुमान् ज्वर यिष्यति ।
 मन्युप्रहरणा विप्रा राजान शस्त्रपाणय ॥
 शस्त्रमेकाकिनं हन्ति विप्रमन्युः कुलक्षयम् ।
 मन्युप्रहरणा विप्रा चक्रप्रहरणो हरिः ॥
 चक्राक्षोवतरो मन्युस्तस्माद्विप्रं न कोपयेत् ।
 अग्निदग्धा प्ररोहन्ति सूर्यदग्धास्तथैव च ॥
 मन्युर्दग्धस्य विप्राणामह्नु री न प्ररोहति ।
 अग्निर्दहति तेलसा सूर्यो दहति रश्मिभिः ॥
 राजा दहति दण्डेन विप्रो दहति मन्युना ।
 ब्रह्मस्त्रेन तु यत् सौम्यन्देवन्वेन तु या रतिः ॥
 तदनं कुलनाशाय भवत्यात्मविनाशकम् ।
 अस्त्रस्य यद्यहत्या च दग्धिद्रव्यं च यत्पुनम् ॥

गुरुमित्रहिरण्ये च स्वर्गं स्थमपि पौडयेत् ।
 ब्रह्मस्वेन तु यच्छिद्रं तच्छिद्रं न प्ररोहति ॥
 प्रच्छादयति तच्छिद्रमन्यत् तुं विसर्पति ।
 ब्रह्मस्वेन तु पुष्टानि साधनानि बलानि च ॥
 स ग्रामे तानि लीयन्ते चिन्ततासु यथोदकम् ।
 श्रोत्रियाय कुलीनाय दरिद्राय च वासव । ॥
 सन्तुष्टाय विनीताय सर्वभूतहिताय च ।
 वेदाभ्यासस्तपोज्ञानमिन्द्रियाणां च समयम् ॥
 ईदृशाय सुरश्रेष्ठ । यदत्तं हि तदक्षयम् ।
 आमपात्रे यथान्यत्रं क्षीरं दधि घृतं मधु ॥
 विनश्येत्प्रातर्दोषं स्थातश्च पात्रं विनश्यति ।
 एवं गाञ्च हिरण्यञ्च वस्त्रमन्नं मही तिलान् ॥
 अविद्वान् प्रतिगृह्णाति भस्मीभवन्ति काष्ठवत् ।
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि बहुश्रुतः ॥
 बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ।
 कुलं तारयते धीरः सप्त सप्त च वासव । ॥
 यस्तटाकं नवं कुर्यात् पुराणं वापि खानयेत् ।
 स सर्वं कुलमुद्धृत्य स्वर्गं लोके भव्ययेत् ॥
 वापीक्षुपतलाकानि उद्यानोपवनानि च ।
 पुनः सस्कारकर्त्ता च सभते मौलिकं फलम् ॥
 निदाघकाले पानोयं यस्य तिष्ठति वासव । ॥
 स दुर्गं विषमं कृतम् न कदाचिदवाप्नुयात् ॥
 एकाहं तु स्थितं तोयं पृथिव्यां राजसत्तमम् ॥

कुलानि तारयेत्तस्य सप्त सप्त पराण्यपि ॥
 दीपास्त्रोकप्रदानेन वपुष्मान् स भवेन्नरः ।
 मोक्षणीयप्रदानेन कृतिं मेधाश्च विन्दति ॥
 कृत्वापि पापकर्मणि यो दद्यादन्नमर्थिने ।
 ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते ॥
 भूमिर्गाव स्तथा दाराः प्रसह्य क्रियते यदा ।
 भवावेदयते यस्तु तमाहुर्महाघातकम् ॥
 निवेदितस्तु राजा वै ब्राह्मणैर्मन्यु षोडशैः ।
 तं न तारयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
 उपस्थिते विवाहे च यज्ञे दाने च वासव ।।
 मोक्षश्चलति विघ्नं यः स मृतो जायते क्रिमिः ॥
 धनं फलति दानेन जीवितं जीवरक्षणात् ।
 रूपमैश्वर्यमारीग्य महिंसाफलमश्नुते ॥
 फलमूलाशनात् पूज्यं स्वर्गं स्वस्थेन लभ्यते ।
 प्रायोपवेशनाद्राज्यं सर्वतः सुखमश्नुते ॥
 गवाद्यश्वरुदौघायाः स्वर्गगामी तृणाशनः ।
 क्षिय स्त्रिपवणस्त्रायी वायुं पीत्वा क्रतुं लभेत् ॥
 नित्यस्त्रायी भवेदर्कः सन्ध्यै द्वे च जपन् द्विजः ।
 न तस्माधयते राजत्रं नाकष्टमनाशके ॥
 अग्निप्रवेशे नियतं ब्रह्मलोके महीयते ।
 इन्द्रानां प्रतिसंहारे पशुन् पुलांश्च विन्दति ॥
 नाके चिरं स वसते उपवासी च यो भवेत् ।
 अततं चैकस्यायी यः स लभेदौप्सिताह्मतिम् ॥

वीरासनं वीरशय्यां वीरस्थानमुपाश्रितः ।

अक्षय्यास्तस्य लोकाः सुप्रः सर्वकामगमास्तथा ॥

उपवासश्च दीक्षाश्च अभिषेकश्च वासव ॥

कृत्वा द्वादशवर्षाणि वीरस्थानादिशिष्यते ॥

अधीत्य सर्ववेदान् वै सद्यो दुःखात् प्रमुच्यते ।

पावनं चरते धर्मं स्वर्गं लोके महीयते ॥

हृदयस्य तिस्रः पुण्यं ये पठन्ति द्विजातयः ।

चत्वारि तेषां वर्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम् ॥

॥ इति हृदयस्य तिस्रोः धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ॥

पराशरसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अथातो हिमशैलाग्रे देवदारुवनाख्ये ।
व्यासमेकाग्रमासीनमष्टच्छन्दोपयः पुरा ॥
मानुषाणां हितं धर्मे वृत्तेमाने कलौ युगे ।
शोचाचारं यथावच्च वद सत्यवतीसुत । ॥
तच्छ्रुत्वा कर्पिवाक्यस्तु समिधान्यैर्कसन्निभः ।
प्रत्युवाच महातेजा श्रुतिस्रुतिविशारदः ॥
नचाह मर्त्यतत्त्वज्ञः कथं धर्मं वदाम्यह ।
अस्मत् पितैः प्रवक्ष्यदिति व्यासः सुतोऽब्रह्म ।
ततस्ते ऋषयः सर्वे धर्मतत्त्वार्थकाङ्क्षिणः ।
कर्पिं व्यासं पुरस्कृत्य गता वदरिकाश्रमे ॥
नानावृत्तसमाकीर्णं फलपुष्पोपशोभितम् ।
नदीप्रस्वपणाकीर्णं पुण्यतीर्थैरलङ्कृतम् ॥
अगपच्छिगणाश्रयं देवतायतनावृतम् ।
यत्तगन्धर्वमिद्वैशं नृत्यगीतसमाकुतम् ॥
तस्मिन्मृगिसभामध्ये शक्तिपुत्र पराशरम् ।
सुखामीनं महात्मानं मुनिमुख्यगणायतम् ॥

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा व्यासमु ऋषिभिः सह ।
 प्रदक्षिणाभिवादैश्च स्तुतिभिः सम्पूजयत् ॥
 अथ श्रुत्वा मनसाः पराशरमहामुनिः ।
 आह सुस्वागतं ब्रूहीत्यासीनो मुनिपुङ्गवः ॥
 व्यासः सुस्वागतं ये च ऋषयश्च समन्ततः ।
 कुशलं कुशलेत्युक्त्वा व्यासः पृच्छत्यतः परम् ॥
 यदि जानासि मे भक्तिं स्नेहाद्वा भक्त्या तु मया ।
 धर्मं कथय मे तात । अमुग्राह्यो ह्यहं तव ॥
 श्रुता मे मानवा धर्मा वाशिष्ठाः कान्तपास्तथा ।
 गार्गीया गौतमाश्चैव तथा चौशनसाः स्मृताः ॥
 अत्रैर्वक्ष्ये सांख्यार्थां दादा आङ्गिरसास्तथा ।
 शातातपाय हारीता याज्ञवल्क्यकृता च ये ॥
 कात्यायनकृता चैव प्राचेतसकृता च ये ।
 आपस्तम्बकृता धर्माः शङ्खस्य लिपितस्य च ॥
 श्रुता ह्येते भवत्प्रोक्ताः श्रौतार्यास्तेन विष्मृताः ।
 अस्मिन्मन्त्रान्तरे धर्माः शतवेतादिके युगे ॥
 सर्वे धर्माः कृते जाताः सर्वे नष्टाः कालौ युगे ।
 चातुर्वर्ण्यसनाचारं किञ्चित् साधारणं वद ॥
 व्यासवाक्यावसाने तु मुनिमुप्यः पराशरः ।
 धर्मस्य निर्णयं प्राह सूत्रा स्तूयन् विस्तरात् ॥
 षट्शतं पुनः । प्रवेक्ष्येह षट्शतं ऋषयस्तथा ॥
 य ल्पे कल्पे क्षयोत्पत्तौ ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 स्तुतिः स्मृतिः मद्वारा निर्णेतव्याश्च सर्वदा ॥
 न कश्चिद्देवकर्ता च विदेकर्ता चतुर्मुपः ।

- तथैव धर्मं स्मरति मनुः कल्पान्तरान्तरे ॥
 अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेताया द्वापरे परे ।
 अन्ये कलियुगे नृणां युगरूपानुसारतः ॥
 तपः पर कृतयुगे त्रेताया ज्ञानमुच्यते ।
 द्वापरे यज्ञमिन्द्राचुर्दानं मुक्कं कलौ युगे ॥
 क्षत्रे तु मानवो धर्मस्त्रेताया गौतमः स्मृतः ।
 द्वापरे शाङ्गलिखितं कलौ पाराशरः स्मृतः ॥
 त्यजेद्देशं कृतयुगे त्रेताया ग्राममुत्सृजेत् ।
 द्वापरे कुलमेकं तु कर्त्तारं कलौ युगे ।
 क्षत्रे सम्भाषणात् याप त्रेतायाश्चैव दर्शनात् ।
 द्वापरे चान्नमादाय कलौ पतति कर्मणा ॥
 क्षत्रे तु तत्क्षणाच्छापस्त्रेताया दशभिर्हि नैः ।
 द्वापरे मासमात्रेण कलौ संवत्सरेण तु ॥
 अभिगम्य क्षत्रे दानं त्रेतास्त्राह्वयं दीयते ।
 द्वापरे याचमानाय सेवया दीयते कलौ ॥
 अभिगम्योत्तमं दानमाहृतश्चैव मध्यमम् ।
 अधमं याच्यमानं स्यात् सेवादानञ्च निष्कृतम् ॥
 कृते चास्थिता प्राणास्त्रेताया माससंस्थिताः ।
 द्वापरे रुधिरं यावत् कलावन्त्रादिषु स्थिताः ॥
 धर्मो जितो ह्यधर्मेण जितः सत्योऽर्थेन च ।
 जिता भृत्यैश्च राजानः स्त्रीभिर्यं पुरुषा जिताः ॥
 मीढन्ति चाग्निहोत्राणि गुरुयुजा प्रणम्यति ।
 कुमार्यश्च प्रसूयन्ते तस्मिन् कलियुगे मदा ॥
 युगे युगे च ये धर्मास्तत्र तत्र च ये द्विजाः ।

तेषां निन्दा न कर्त्तव्या युगरूपाहि ते द्विजा ॥

युगे युगे च सामर्थ्यं शेष मुनिविभाषितम् ।

पराशरेण चाप्युक्तं प्रायश्चित्तं प्रधीयते ॥

अहमद्यैव तद्धर्ममनुस्मृत्य ब्रवीमि वः ।

चातुर्वर्ण्यसमाचारं शृणुध्वं मुनिपुङ्गवाः । ॥

पराशरमतं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ।

चिन्तितं ब्राह्मणार्थाय धर्मसंस्थापनाय च ॥

चतुर्णामपि वर्णानामाचारो धर्मपालकः ।

आचारभ्रष्टदेहानां भवेद्धर्मः पराह्मुखः ॥

षट्कर्माभिरतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ।

ऊतशेषस्तु भुञ्जानो ब्राह्मणो नावसीदति ॥

मन्त्रास्त्रानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।

वैश्वदेवातिथेयञ्च षट्कर्माणि दिने दिने ॥

प्रियो वा यदिवा द्विष्यो मूर्खः परितुष्ट एव वा ।

वैश्वदेवे तु संप्राप्तं सोऽतिथिः स्वर्गसक्रमः ॥

दूरादानं पथि भ्रान्तं वैश्वदेवे उपस्यतम् ।

अतिथिं तं विजानीयान्नातिथिं पूर्वमागतः ॥

न पृच्छेद्भोतचरणं न स्वाध्यायव्रतानि च ।

हृदयं कल्पयेत्तस्मिन् सर्व्यदेवमयोहि सः ॥

नैकग्रामोणमतिथिं विप्रः साहसिकः तथा ।

अनित्यं ह्यागतो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥

अपूर्वः सुवतो विप्रो अपूर्वो अतिथिस्तथा ।

येदाभ्यासरतो नित्यं त्रयोऽपूर्वा दिने दिने ॥

वैश्वदेवे तु संप्राप्ते भिक्षुके गृहमागते ।

उद्धृच वैश्वदेवार्थं भिक्षा दत्त्वा विमर्जयेत् ॥
 यती च ब्रह्मचारी च पक्वान्नास्यांभिनान्भूमी ।
 तयोरन्नमदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणं कुरेत् ॥
 यतिश्चक्षुः जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ।
 तद्वैक्ष मेरुणा तुल्यं तज्जलसागरीपमम् ॥
 वैश्वदेवकृतान् दीपान् शक्नो भिक्षुर्व्यमोहितुम् ।
 नहि भिक्षुः कृतान् दीपान् वैश्वदेवो व्यमोहति ॥
 अकृत्वा वैश्वदेवस्तु भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 सर्वे ते निष्कृन्ना ज्ञेया पतन्ति नरके शुचौ ॥
 शिरोवेष्टस्तु यो भुङ्क्ते योभुङ्क्ते दक्षिणासुखं ।
 वामपादे करं न्यस्य तद्वै रक्षासि भुञ्जते ॥
 यतये काञ्चनं दत्त्वा ताम्बूलं ब्रह्मचारिणे ।
 चौरैर्भ्योऽप्यभयं दत्त्वा दातापि नरकं व्रजेत् ॥
 पापोवा यदि चाण्डाला विप्रश्च पितृघातकः ।
 वैश्वदेवे तु सम्प्राप्तं मोक्षं तिथिं स्मर्य संक्रम ॥
 अतिथिर्यस्य भग्नो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।
 पितरस्तस्य नाश्रयन्ति दशवर्षशतानि च ॥
 न प्रसज्याति गोविप्रौ ह्यतिथिं देवपारगम् ।
 अददन्नान्नमातन्तु भुङ्क्ता भुङ्क्ते तु विस्त्रिपम् ॥
 ब्राह्मणस्य सुप्तं चेत निरुदकमवष्टकम् ।
 वापयेत् सर्व्ववीजानि सा कृपिः संव्यकामिका ॥
 सुचेन वापयेद्बीजं सुपुत्रे दापयेद्भुजं ।
 सुचेने च सुपुत्रे च यत्क्षिप्तं नैव नश्यति ॥
 अदत्ता ह्यनधीयाना यत्र भैक्षचरा हि ॥

तं ग्रामं दण्डयेद्राजा चौरभक्तप्रदो हि सः ॥

‘क्षत्रियोहि प्रजा रक्षन् शस्त्रपाणिः प्रचण्डवत् ।

विजित्य परसैन्यानि क्षितिं धर्मेण णालयेत् ॥

न श्रीः कुलकर्मायाता स्वरूपल्लिखितापि या ।

खड्गेणाक्रम्य मुञ्चीत वीरभोग्या वसुन्धरा ॥

पुष्प पुष्प विविधयान्मूलच्छेद न कारयेत् ।

मालाकारद्वयोद्याने न तथाङ्गारकारकः ॥

लोहकर्म तथा रत्नं गवाक्ष प्रतिपालनम् ।

वाणिज्य क्षधिकर्माणि वैश्यवृत्तिरुदाहृता ॥

शूद्राणां द्विजशुश्रूषा परो धर्मः प्रकीर्तितः ।

अन्यथा कुरुते किञ्चित्तद्भवेत्तस्य निष्फलम् ॥

लवण मधु तैलक्ष दधि तक्र घृतं पयः ॥

न दूष्येच्छुद्रजातीनां कुर्यात् सर्वस्य विक्रयम् ॥

अविक्रये मद्यमांसमभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।

अगम्यागमनस्यैव शूद्रोऽपि नरक व्रजेत् ॥

कपिलाक्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन च ।

वेदात्तरविचारेण शूद्रस्य नरक भ्रुयम् ॥

२।११ पराशरे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ द्वितीयोऽध्यायः ।

अतः परं गृहस्थस्य धर्माचारं कलनै युगे ।

धर्मं साधारणं यथा चातुर्वर्ण्यायमागतम् ॥

रुप्रवक्ष्याम्यहं भूय पापार्थं प्रचोदितः ।

पट्स्मर्त्तनिरतो विप्र क्षपिकर्माणि कारयेत् ॥

चलमष्टगवं धर्मं षड्गव मध्यमं स्मृतम् ।
 चतुर्गव नृशसाना द्विगव वृषघातिनाम् ॥
 क्षुधितं तृपितं शान्तं बलीवर्द्धं न योर्नयेत् ।
 होनाद् व्याधितं क्लीबं वृष विप्रो न वाहयेत् ॥
 स्थिराङ्गं नीरुजं दृढं वृषभं पण्डर्वर्जितम् ।
 वाहयेद्विसस्याङ्गं पश्चात् स्नानं समाचरेत् ॥
 जपं देवाङ्गनं होमं स्वाध्यायं साङ्गमथ्यमेत् ।
 एकद्वित्रिचतुर्विंशान् भोजयेत् स्नातकान् द्विजः ॥
 स्वयं कृष्टे तथा चोत्ते धान्यैश्च स्वयमर्जितैः ।
 निर्व्वपेत् पञ्च यजानि क्रतुदीक्षाश्च कारयेत् ॥
 तिला रसा न विक्रेया विक्रेया धान्यं न समा ।
 विप्रस्यैवविधा वृत्तिस्तृणकाष्ठादिविक्रयः ॥
 बाह्याण्यं तु कृपि कृत्वा महादोषं भवाप्नुयात् ।
 सस्वत्सरेण यत्पापं मत्स्यघाती समाप्नुयात् ।
 अयोमुखेन काष्ठेन तदेकाहं न खाद्वली ॥
 पायको मतस्यघाती च व्याधः शाकुनिकस्तथा ।
 अदाता कर्मकश्चैव पक्षैते समभागिनः ॥
 कण्डनी पेयणी चुल्ली च दकुम्भोऽथ मार्जनी ।
 पक्षः शूना गृहस्यस्य अह्न्यहनि वर्त्तते ॥
 वृक्षान् छित्त्वा महीं हृत्वा हृत्वा तु नृगकीटवान् ।
 कर्पकः खलु यज्ञेन सर्वं पापात् प्रमुच्यते ॥
 यो न दद्याद्द्विजातिभ्यो राशिमूलमुपागतः ।
 स चोरः स च पापिष्ठो ब्रह्मघ्नं तं विनिर्दिशेत् ॥
 राज्ञे दत्त्वा तु षड्भागं देवानाश्चैकविंशकम् ।

विप्राणां त्रिंशत्कं भागं कृषिकर्त्ता न लिप्यते ।

क्षत्रियोऽपि कृषिं कृत्वा द्विजान् देवांश्च पूजयेत् ।

वैश्यः शूद्रः सदा कुर्यात् कृषिवाणिज्यशिल्पकान् ॥

विकर्मं कुर्वते शूद्रा द्विजसेवाविवर्जिताः ।

भवन्त्यल्पायुर्षस्ते वै पतन्ति नरकेषु च ॥

चतुर्णामामर्षिणामामर्ष धर्मः सनातनः ।

इति पराशरे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

अतः शुद्धिं प्रवक्ष्यामि जनने मरणे तथा ।

दिनत्रयेण शुद्ध्यन्ति ब्राह्मणाः प्रेतश्चतुर्के ।

क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहकैः ।

शूद्रः शुद्ध्यति मासेन पराशरवचो यथा ॥

उपासने तु विप्राणामङ्गशुद्धिस्तु जायते ।

ब्राह्मणानां प्रसूतौ तु देहसुशो विधीयते ॥

जाते विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः ।

वैश्यः पञ्चादशाहेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥

एकाहाच्छुद्धाने विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।

अष्टाहं केवलवेदस्तु द्विहीनो दशभिर्दिनैः ॥

जन्मकर्मपरिर्वृतः सन्धोपासनवर्जितः ।

नामधारकविप्रस्य दशाहं सूतकं भवेत् ॥^१

एकपिण्डास्तु दद्यादाः पृथग्द्वारनिकेतनम् ।

जन्मन्यपि विपत्तौ च भवेत्तेषाञ्च सूतकं ॥

उभयत्र दशाहानि कुलस्यात्र न भुञ्जते ।
 दानं प्रतिग्रहो होमः स्वाध्यायश्च निवर्त्तते ॥
 प्राप्नोति सूतक गोत्रे चतुर्थपुरुषेण तु ।
 दायाद्विच्छेदमाप्नोति पञ्चमो वात्मवंशजः ॥
 चतुर्थे दशरात्र स्यात् पश्चिमा पुंसि पञ्चमे ।
 षष्ठे चतुरहाच्छुद्धिः सप्तमे तु दिनत्रयम् ॥
 पञ्चभिः पुरुषैर्युक्ता अत्राद्देया संगोत्रिणः ।
 ततः षट्पुरुषाद्यथ आह्वे भोज्याः संगोत्रिणः ॥
 भृग्वग्निमरणे चैव देशान्तररुते तथा ।
 बाले प्रेने च मन्त्रप्राप्ते सद्यः शौचं विधीयते ॥
 दशरात्रेष्वतीतेषु त्रिरात्राच्छुद्धिरिष्यते ।
 ततः सम्बत्सरादूर्द्ध्वं सचैल स्नानमाचरेत् ॥
 देशान्तररुतः कथित् संगोत्रः श्रूयते यदि ।
 न त्रिरात्रमहोरात्रं सद्यः स्नात्वा विशुद्ध्यति ॥
 अत्रिपक्षात्रिरात्रं स्यादापणसांसाञ्च पक्षिणी ।
 अहः सम्बत्सरादूर्ध्वं सद्यः शौचं विधीयते ॥
 अजातदन्ता ये बाला ये च गर्भाद्विनिहताः ।
 न तेषामग्निप्रस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ॥
 यदि गर्भोविपद्येत स्मरते वापि योषिता ।
 यावन्मासं स्थितोगर्भोदिनं तावत् स सूतकः ॥
 आ जतुर्थाद्भवेत् स्नावः पातः पञ्चमषष्ठयोः ।
 अत्र ऊर्द्ध्वं प्रसूतिः स्याद्दगाहं सूतकं शयम् ॥
 प्रसूतिकाले समाप्ते प्रसवे यदि योषिता ।
 जीवापत्ये तु गृहस्थे च ते मातुष शूतकम् ॥

राज्ञावेव समुत्पन्ने सृते रजसि सूतके ।
 पूर्वमेव दिनं ग्राह्यं यावन्नीदयते रविः ॥
 दन्तजातेऽनुजाने च कृतंचडे च सस्थिते ।
 अग्निसंस्करणे तेषां त्रिरात्रं सूतकं भवेत् ।
 आ दन्तजननात् सद्यः आचूडान्नैशिकी स्मृता ।
 त्रिरात्रमाव्रतात्तेषां दशरात्रमतः परम् ॥
 गर्भे याद विपत्तिं स्यत्दशाहं सूतकं भवेत् ।
 जीवन् जातो यदि मृतः सद्य एव विशुद्ध्यति ॥
 स्त्रीणां चूडान्न आदानात् सक्रमात्तदध क्रमात् ।
 सद्यः शौचमथैकाहं त्रिरहं पितृवन्धय ॥
 ब्रह्मचारी गृहे तेषां ह्ययते च कृतायने ।
 सम्पर्कं नच कुर्वन्ति न तेषां सूतकं भवेत् ॥
 सम्पर्काद्दुष्यते विप्रो नान्यो दीपोऽस्ति ब्राह्मणे ।
 सम्पर्केषु निवृत्तस्य न मृतं नैव सूतकं ॥
 शिल्पिनः कारुका वैद्या दासीदासाश्च नापिताः ।
 श्रोत्रियाश्चैव राजानः सद्यः शौचाः प्रकीर्त्तिताः ।
 मन्त्रती मन्त्रपुत्रश्च आहिताग्निश्च यो द्विजः ।
 राजश्च सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति पार्थिवः ॥
 उद्यतो निधने दाने आर्त्तो विप्रो निमन्त्रितः ।
 तद्देयं अर्पिर्भर्तृष्टं यथायालेन शुद्ध्यति ॥
 प्रमये गृहमेधी तु न कुर्यात् सङ्करं यदि ।
 दगाहाच्छ्रुते माता भवगाह्य पिता शुचिः ॥
 रुवेपा स्त्रावमाशौचं मातापितोर्दगाहिकं ।
 सूतकं मातुरेव स्यादुपस्पृश्य पिता शुचिः ॥

रात्रावेव समुत्पन्ने मृते रजसि स्नतके ।
 पूर्वमेव दिन आह्वां यावन्बोदयते रविः ॥
 दन्तजातिऽनुजाने च कृतं चूडे च संस्थिते ।
 अग्निसंस्कारेण तेषां तिरात्रं स्नतकं भवेत् ।
 आ दन्तजननात् सद्य आचूडान्नैशिकी स्मृता ।
 तिरात्रमावतात्तेषां दशरात्रमतः परम् ॥
 गर्भे याद विपत्तिः स्यत्दशाहं स्नतकं भवेत् ।
 जोदन् जातो यदि प्रेतः सद्य एव विशुद्ध्यति ॥
 स्त्रीणां चूडान्न आदानात् सक्रमात्तदधः क्रमात् ।
 सद्यः शौचमथैकाहं तिरात्रं पिष्टवन्धुषः ॥
 ब्रह्मचारी ण्डहे तेषां ज्ञयते च ज्ञताशने ।
 मर्त्यकं न च कुर्वन्ति न तेषां स्नतकं भवेत् ॥
 —————
 अनुगम्येच्छया प्रेतो ज्ञातिसेवोत्तिर्भवेत् प्राणो ।
 स्नात्वा चैव तु सृष्ट्वाग्निं हतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 क्षत्रियः पृतमङ्गानाद्वाह्यणो योऽनुगच्छति ।
 एकाहमशुचिर्भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 शूरे च वैश्यमज्ञानाद्वाह्यणो योऽनुगच्छति ।
 कृत्वा शौचं तिरात्रं प्राणायामान् पटाचरेत् ॥
 प्रेतीभूतस्तु यः शूद्रं प्राह्यणो प्राणदुर्धतः ।
 न दत्तमनुगच्छेत् तिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥

त्रिरात्रं प्रथमे पक्षे द्वितीये कृच्छ्रमाचरेत् ।
 तृतीये चैव पक्षे तु कृच्छ्रं सान्तपनं चरेत् ॥
 चतुर्थे दशरात्रं स्यात् पराक. पञ्चमे मतं ।
 कुर्याच्चान्द्रायणं पष्ठे सप्तमे त्वेन्दवद्वयम् ॥
 शुद्धयर्मष्टमे चैव परमाप्तात् कृच्छ्रमाचरेत् ।
 पक्षसंख्याप्रमाणेन सुवर्णान्यपि दक्षिणा ॥
 ऋतुस्नीता तु या नारी भर्तारं नोपसर्पति ।
 सा ऋता नरकं याति विधवा च पुन पुन ॥
 ऋतौ स्नातान्तु यो भार्यां सन्निधौ नोपगच्छति ।
 घोराया भ्रूणहत्याया युज्यते नात्र संशयः ॥
 अदुष्टापतिता भार्या योवने य परित्यजेत् ।
 सप्तजन्म भवेत् स्त्रीत्वं वैधव्यञ्च पुन पुनः ॥
 दरिद्र व्याधित मूर्ख भर्तारं या न मन्यते ।
 सा ऋता जायते व्याधी वैधव्यञ्च पुन पुन ॥
 श्रीघृताहृतं बीजं यथा क्षेत्रे प्ररोहति ।
 क्षेत्री तल्लभते बीजं न बीजी भागमर्हति ॥
 तद्वत् परस्त्रिया पुत्रौ द्वौ सुतौ कुण्डगोलकौ ।
 पत्यौ जीवति कुण्डं स्यात्स्यते भर्तारि गोलक ॥
 श्रीरस, क्षेत्रजस्यैव दत्तं कृत्रिमकं सुत ।
 दद्यान्माता पिता वापि स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥
 परिवर्त्तिं परीक्षेत्ता यया च परिविद्यते ।
 रुष्ये ते नरकं यान्ति दाहयाजकपक्षमाः ॥
 दाहग्निहोत्रमयोगं य कुर्यादग्रजे सति ।
 परिवर्त्ता स विज्ञेय परिवर्त्तिन्मू पूर्यज. ॥

द्वौ कृष्णौ परिवित्तेसु कन्यायाः कृष्ण एव च ।
 कृष्णातिकृष्णौ दातुश्च क्षीता चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 कुञ्जवामनपण्डेषु गङ्गदेपु जङ्घेषु च ।
 जात्यन्धे वधरे मूके न दोषः परिवेदने ॥
 पितृव्यपुत्रः सापत्यः परनारीसुतस्तथा ।
 दाराग्निहोत्रसयीने न दोषः परिवेदने ॥
 ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेदाघान नैव चिन्तयेत् ।
 अनुज्ञातसु कुर्वीत शङ्कस्य वधन यथा ॥
 नष्टे नृते प्रवर्जिते क्लीबेच पतिते पतौ ।
 यश्च स्वायत्सु नारीणां पतिरन्यो न विद्यते ॥
 नृते भर्त्तरि या नारी ब्रह्मचर्ये व्यवस्थिता ॥
 सा क्षता लभते स्वर्गं यथा सद् ब्रह्मचारिणः ॥
 तिष्ठः कीच्यर्द्धकोटी च यानि रोमाणि मानुषे ।
 तावत् कालं वसेत् स्वर्गे भर्त्तारं यानुगच्छति ॥
 व्यालप्राङ्गो यथा व्याल विलादुद्धरति बलात् ।
 एवमुद्धृत्य भर्त्तारं तेनैव सह मोहते ।

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

श्वहकाम्या शृगालाद्यैर्यदि दष्टं ब्राह्मणं ।
 स्नात्वा जपेत् गायत्रीं पवित्रा वेदमातरम् ॥
 गवा शृङ्गोदके स्नातो महानद्यासु सहमे ।
 समुद्रदर्शनाद्यापि शुना दष्टः शुचिर्भवेत् ॥

वेदं विद्यावतस्नातः शुना दष्टसु ब्राह्मणः ।
 स हिरण्योदके स्नात्वा घृतं प्राश्य विष्णुद्वयति ॥
 सवतस्तु शुना दष्टस्त्रिरात्रं समुपोषितः ।
 घृतं कुशोदकं धीत्वा व्रतशेषं समापयेत् ॥
 अवतः सवतो वापि शुना दष्टो भवेद्दिजः ।
 प्रणिपत्य सर्वेषु पूतो विप्रैश्चानुनिरीक्षितः ॥
 शुना प्रातावलीढस्य नखैर्विलिखितस्य च ।
 अङ्घ्रिं प्रक्षालनाच्छुद्धिरग्निना चोपचूलनम् ॥
 शुना न ब्राह्मणो दष्टा जम्बुकेन वृकेण वा ।
 उदितः सोमनक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥
 कष्टपक्षोऽथवा मोमो न दृश्येत कदाचन ।
 या दिशं व्रजो सोमस्ता दिशश्चावलीकयेत् ॥
 असद्ब्राह्मणके ग्रामे शुना दष्टसु ब्राह्मणः ।
 वृषं प्रदक्षिणीकृत्य सद्यः स्नानादिशुद्ध्यति ॥
 चाण्डालेन श्वपात्रेण गोभिर्विप्रैर्हतो यदि ।
 आहिताग्निर्मृतो विप्रो विषेणात्महतो यदि ।
 दहेत्तं ब्राह्मणं विप्रो लोकाग्नौ मन्त्रवर्जितम् ॥
 स्पृष्ट्वा चोक्ष्य च दग्ध्वा च संपिण्डेषु च सर्वथा ।
 प्राजापत्यं चरेत् पश्चादिप्राणामनुगामनात् ॥
 दग्ध्वाभ्योनि पुनर्गृह्य क्षीरैः प्रक्षालयेद्द्विजः ।
 पुनर्हं हेतुं स्यकाग्नौ तन्मन्त्रेण च पृथक् पृथक् ॥
 आहिताग्निर्द्विजः कश्चिन्ममसन् कामचोदितः ।
 देहनागमनुप्राप्तस्याग्नौ वर्जिते गृहे ॥
 त्र्योताग्निर्द्विजमस्कारः त्र्युयतामृषिमत्तमाः ॥

कृष्णं जिनं समांसीर्यं कुशैश्च पुरुषाक्रीतम् ॥
 षट् शतानि शतस्रैव पलाशानाञ्च हन्तकम् ।
 चत्वारिंशच्छिरे दद्यात् षष्टिं कण्ठे किञ्चिद्दिशेत् ॥
 बाहुभ्याश्च शतं दद्याद्दहलीषु दशैव तु ।
 शतश्वोरसि संदद्यात् त्रिशस्रैर्गोदरे न्यसेत् ॥
 अष्टौ वृषणयोर्दद्यात् पञ्च नेट्रौ च त्रिन्यसेत् ।
 एकविंशतिमूर्धभ्यां जानुजङ्घे च विंशतिम् ॥
 पादाङ्गुलीं शतार्द्धं च पात्राणि च तथा न्यसेत् ।
 शय्यां शिरो विनिक्षिप्य अरणीं वृषणे तथा ॥
 जुह्वं दक्षिणहस्तेन वामहस्ते तथोपसत् ।
 कर्णेचीद्रूषलं दद्यात् षष्ठे च मुपलतत ॥
 निक्षिप्योरसि दशदं तण्डुलाज्यतिलान्मुखे ।
 श्रोत्रे च प्रोक्षणीं दद्यादाज्यस्यालीञ्च चक्षुषौ ॥
 कर्णे नेत्रे मुखे घ्राणे हिरण्यमकलं क्षिपेत् ।
 अग्निहोत्रोपकरणं गात्रे शेषं प्रविन्यसेत् ॥
 असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति च वृताङ्गती ।
 दद्यात् पुत्रोऽथवा भ्राता ह्यन्ये वापि स्वधर्मिण ॥
 यथा दहनसंस्कारस्तथैव कार्यं विचक्षणे ।
 ईदृशान् विधिं कुर्याद्ब्रह्मलाके गतिर्भुवम् ॥
 ये दहन्ति द्विजास्तान् ते यान्ति परमा गतिम् ।
 अन्यथा कुर्वन्ते किञ्चिदालम्बुद्विप्रबोधिता ॥
 भवन्त्यस्याशुप्लवे वै पतन्ति नरके भुवम् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

परागरसंक्षितायाम् ।

षष्ठोऽध्यायः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि प्राणहत्यासु निष्कृतिम् ।
परागरेण पूर्वोक्ता मन्त्रर्थेऽपि च विस्मृताम् ॥
हंससारसकौशाक्षचक्रवाकसकुकुटम् ।
जाशपादाश्च शरभमच्छेगत्रेण शुद्ध्यति ॥
वनाकाटिद्विभानाश्च शुकपारावतादिनाम् ।
आटिनाश्च वक्रानाश्च शुद्ध्ये नक्तभोजनात् ॥
भासकाकंपोताना सारीतित्तिरिघातकः ।
अन्तर्जले उभे सन्धे प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥
गृध्रश्चेनशिपियाश्च सासोलूकनिपातने ।
अपकायी दिनतिष्ठैत्तिकालं मास्ताशनः ॥
वल्गुणीचटक्रानाश्च कीकितापञ्जरीटकान् ।
लाशकारक्तपादाश्च शुद्ध्यन्ते नक्तभोजनात् ॥
कारण्डश्च कीराणां पिङ्गनाकुररस्य च ।
भारहातिनिहन्ता च शुद्ध्ये शिवभूजनात् ॥
भेरुण्डश्चेनभासश्च पारावतकपिञ्जलान् ।
पक्षिणामेव सर्वेषामहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
हृत्वा नकुलमार्जारमर्पाजगरहुण्डभान् ।
कृगरभोजयेद्देवान् लोहदण्डश्च दक्षिणाम् ॥
गङ्गाकीगङ्गाङ्गीधामव्याकुर्ग्राभिपातने ।
हन्ताकफलभोक्ता च स्यहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
रजस्रस्यश्वाणां तरङ्ग्याश्च पातने ।
तिलप्रस्यं द्विले दद्यादायुभयो दिनद्वयम् ॥

गजगवयतुरङ्गानां महिषोद्वनिपातने ।
 शुद्धौ सप्तरात्रेण विप्राणा तर्पणेन च ॥
 मृगं मरु वरुहञ्च अन्नानाद्यस्तु घातयेत् ।
 अफालकृष्टमन्त्रीयादहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 एवं चतुष्पदानाञ्च सर्वेषा वृनचारिणाम् ।
 अहोरात्रोपितस्तिष्ठेज्जपन् वै जार्तवेदसम् ॥
 शिल्पिन कारक शूद्रं स्त्रिय वा यस्तु घातयेत् ।
 प्राजापत्यद्वयं कुर्याद्दृष्टैकादशदक्षिणा ॥
 वैश्यं वा क्षत्रियं वापि निर्दोषमभिघातयेत् ।
 सोऽतिकृच्छ्रद्वयं कुर्याद्भोविंशं दक्षिणा ददेत् ॥
 वैश्यं शूद्रं क्रियामक्तं विकर्मस्य द्विजोत्तमम् ।
 ह वा चान्द्रायणं कुर्याद्द्विधाज्ञोत्रिंशदक्षिणाम् ॥
 क्षत्रियेणामपि वैश्येन शूद्रेणैवेतरेण वा ।
 चाण्डालवधः प्राप्तः कृच्छ्रादेन विशुद्ध्यति ॥
 चौराश्च श्वपाकचाण्डाला विप्रेणामपि हुता यदि ।
 अहोरात्रोपवासेन प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥
 श्वपाकं वापि चाण्डाल विप्रः सम्भाषते यदि ।
 द्विजसम्भाषणं कुर्याद्भयित्वौ वा सकृज्जपेत् ॥
 चाण्डालैः सह सुप्तन्तु तिरात्रमुपवासयेत् ।
 चाण्डालैकपथद्वत्वा गायत्रीस्मरणाच्छुचिः ॥
 चाण्डालदर्शनेनैव आदित्यमवलोकयेत् ।
 चाण्डालस्यर्शने चैव सचैल स्नानमाचरेत् ॥
 चाण्डालस्नातवापीषु पीत्वा सलिलमग्रज ।
 अन्नानाञ्चैव नक्तेन त्वहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥

च.गुडाजभाण्डसस्पृष्टं पीत्वा कूपगतं जलम् ।
 गीमूत्रयावकाचारास्त्रिरात्राच्छुद्धिमाप्नुयात् ॥
 चाण्डालीदं कभाण्डे तु सञ्जानात् पिवते जलम् ।
 तत्क्षणात् क्षिप्रते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 यदि न क्षिपते तीव्रं शरीरे यस्य जीर्यति ।
 प्राजापत्यं न दातव्यं कर्षं सान्तपनश्चरेत् ॥
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु क्षत्रियः ।
 तद्वन्तु चरेद्द्वैज्यः पादं शुद्ध्य दापयेत् ॥
 भाण्डस्यमन्यजानान्तु जलं दधि पयः पिवेत् ।
 ब्राह्मणं क्षत्रियो वैश्यः शुद्रश्चैव प्रमादतः ॥
 बह्वर्शुर्धोपपात्रेण द्विजातीनान्तु निष्कृतिः ।
 शुद्ध्य चोपपात्रेण तथा दानेन शक्तिः ॥
 ब्राह्मणो ज्ञानतो भुङ्क्ते चाण्डालान् कदाचन ।
 गीमूत्रयावकाचाराद्गरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 एकैकं ग्राममद्यीशाहोमूत्रयावकस्य च ।

भास्वदुष्टं न भूञ्जीयान्वोच्छिष्टं कृमिदूषितम् ।

त्रिपलं दधिदुग्धस्य पलमेकन्तु सर्पिषः ॥

भक्षणा तु भवेच्छुद्धिरुभयोस्ताम्रकासयोः ।

जलशौचेन वस्त्राणां परित्यागेन शरमथम् ॥

कुसुम्भगुडकार्पासनवणं तैवसर्पिणीं ।

द्वारे कृत्वा तु धान्यानि गृहे दद्यादुताशनम् ॥

एव शुद्धस्ततः पद्यात् कुर्याद्वाह्याभोजनम् ।

विंशत गा ह्यपञ्चैकं दद्याद्विप्रेषु दक्षिणाम् ॥

पुनर्लेपनया तेन होमजप्येन शुद्धात् ।

आधारेण च विप्राणां भूमिदोषो न विद्यते ॥

रजकी चर्मकारी च लुब्धकस्य च पुङ्गवी ।

चातुर्वर्ण्यगृहे यस्य क्षात्राणादधितिष्ठति ॥

ज्ञात्वा तु निष्कृतिं कुर्यात् पूर्वोक्तस्यार्द्धमेव च ।

गृहदाहं न कुर्वीताप्यन्यत् सर्वञ्च कारयेत् ॥

गृहस्याभ्यन्तरे गच्छेच्चाण्डान्तो यस्य कस्यचित् ।

तस्मान्मृचाद्विनि स्तव्यं गृहभाण्डानि वर्जयेत् ॥

रसपूर्णं तु यद्भाण्डं न त्यजेच्च कदाचन ।

गोरसेन तु संमिश्रैर्जलैः प्रोक्षेत् समन्ततः ॥

ब्राह्मणस्य व्रणद्वारे पूयशोणितसम्भवे ।

कृमिस्तृपद्यते यस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥

गवा मूत्रपुरीषेण दग्धा चीरेण सर्पिषा ।

अर्चं स्नात्वा च पीत्वा च कृमिदुष्टं शुचिभवेत् ॥

क्षत्रियोऽपि सुवर्णस्य पञ्च मापान् प्रदापयेत् ।

गोदक्षिणान्तु वेदस्याप्युपवासं विनिर्दिशेत् ॥

शूद्राणां नोपवासः स्याच्छूद्रो दानेन शुद्ध्यति ।
 ब्राह्मणास्तु नमस्कृत्य पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 अग्निहोत्रमिति यद्वाक्यं वदन्ति क्षितिदेवताः ।
 प्रणम्य शिरसा धार्य मग्निष्टोमफलं हि तत् ॥
 व्याधिव्यसनिनि श्रान्ते दुर्भक्ते डामरे तथा ।
 उपवासो व्रतो होमो द्विजसम्पादितानि वा ॥
 अथवा ब्राह्मणास्तुष्टाः स्वयं कुर्वन्त्यनुग्रहम् ।
 सर्वधर्ममवाप्नोति द्विजैः सम्बद्धिं ताश्रया ॥
 दुर्बलेऽनुग्रहः कार्यस्तथा वै बालवृद्धयोः ।
 अतोऽन्यथा भवेद्दोषस्तस्मान्नानुग्रहः स्मृतः ॥
 स्नेहादा यदि वा लोभाद्भयादज्ञानतोऽपि वा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहे वै तत्पापं तेषु गच्छति ॥
 शरीरस्यात्यये प्राप्ते वदन्ति नियमस्तु ये ।
 महत्कार्योपरोधेन न स्वस्थस्य कदाचन ॥
 स्वस्थस्य मूढाः कुर्वन्ति नियमस्तु वदन्ति ये ।
 ते तस्य विघ्नकर्तारः पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥
 स एव नियमस्याज्यो ब्राह्मणं योऽवमन्यते ।
 वृथा तस्योपवासः स्यान्न स पुण्येन बुध्यते ॥
 स एव नियमो ब्राह्मणो यः योऽपि वदेद्द्विजः ।
 कुर्याद्वाक्यं द्विजानाञ्च अकुर्वेन् ब्रह्महा भवेत् ॥
 उपवासो व्रतश्चैव स्नानं तीर्थं जपस्तपः ।
 विप्रैः सम्पादितं यस्य सम्पन्नं तस्य तद्ववेत् ॥
 व्रतच्छूद्रं तपश्छूद्रं यश्छूद्रं यज्ञकर्मणि ।

सर्वं भवति निष्कृद्रं ब्राह्मणैरुपपादितम् ॥
 ब्राह्मणा जह्मं तीर्थं निर्जल सर्वकामदम् ।
 तेषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनान् ॥
 ब्राह्मणा यानि भाषन्ते भाषन्ते तानि देवताः ।
 सर्ववेदमया विप्रा न तद्वचनमन्यथा ॥
 अन्नाद्ये कीटसमुक्ते मल्लिकाकीटदूषिते ।
 अन्तरा रुंस्पृशेच्चापस्तदन्नं भक्षणां स्पृशेत् ॥
 भुञ्जानो हि यदा विप्रः पाद इस्तेन संस्पृशेत् ।
 उच्छिष्टं हि स वै भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते मुक्तभाजने ॥
 पादुकास्थो न भञ्जीत पर्यङ्गे सस्थितोऽपि वा ।
 शुना चाण्डालदृष्टो वा भोजन परिवर्जयेत् ॥
 पक्वान्नस्य निषिद्धं यदन्नशुद्धिस्तथैव च ।
 यथा पराशरेणोक्तं तथैवाहं वदामि वः ॥
 मित द्रोणाढकस्यान्नं काकश्चानोपधातितम् ।
 केनैतच्छुद्ध्यते चात्र ब्राह्मणेभ्यो निवैदयेत् ॥
 काकश्चानावलीढस्तु द्रोणाश्वं न परित्यजेत् ।
 वेदवेदाङ्गविहिमैर्धर्मैश्चास्त्रानुपालनैः ॥
 प्रस्था द्वात्रिंशतिद्रोणः स्मृतो द्विप्रस्य आढकः ।
 ततो द्रोणाढकस्यान्नं अतिसृतिविदो विदुः ॥
 काकश्चानावलीढस्तु गवाघ्रातं श्वरेण वा ।
 स्वल्पमन्नं त्यजेद्विप्रः शुद्धिद्रोणाढके भवेत् ॥
 अन्यस्योद्धृत्य तन्मात्रं यच्च नोपहतं भवेत् ।
 सुवर्णोदकमभ्युक्ष्य ऊताशेनैव तापयेत् ॥

जंताशनेन सस्पृष्ट सुवर्णसलिलेन च ।

विप्राणां ब्रह्मधोषेण भोव्य भवति तत्क्षणात् ॥

इति पराशरे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

अथालो द्रव्यमंशुद्धिः पराशरवचोयथा ।

दारवायान्तु पांत्राणां तक्षणाच्छुद्धिरिष्यते ॥

मार्ज्जनाद्वृक्षपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।

चर्मसनां ग्रहाणाञ्च शुद्धिः प्रक्षालनेन तु ॥

चरुणां शुकुस्तुवाणाञ्च शुद्धिरूपेण वारिणा ।

भक्षणां शुद्ध्यति कास्य तास्त्वमन्त्रेण शुद्ध्यति ॥

रजसां शुद्ध्यति नारी विकलं या न गच्छति ।

नदी वेगेन शुद्ध्यते लेपो यदि न हस्यते ॥

वापीकूपतडागेषु दूषितेषु कथञ्चन ।

उद्धृत्य वै घटशतं पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।

दशवर्षा भवेत् कन्या द्यतं ज्ञेयं रजस्वला ॥

प्राप्ते तु द्वादशे वर्षे यः कन्या न प्रयच्छति ।

मासि मासि रजस्तस्यां पिवन्ति पितरः स्वयम् ॥

माता चैव पिता चैव व्येष्टौ भ्राता तथैव च ।

तयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्या रजस्वलाम् ॥

यस्यां समुद्वहेत् कन्या ब्राह्मणोऽज्ञानमोहितः ।

असम्प्राप्यो ह्यपाङ्क्त्यः स विप्रो वृषणीपतिः ॥

यः करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवन द्विजः ।
 स भैक्षभुग्जपन्नित्य त्रिभिर्वर्षैर्विशुद्ध्यति ॥
 अस्त्रा गते यदा सूर्य्ये चाण्डाल पतितं स्त्रियम् ।
 स्मृतिकांस्पृशतश्चैव कथं शुद्धिर्विधीयते ॥
 जातवेद सुवर्णेश्च सोमभागं विलोप्य च ।
 ब्राह्मणानुगतश्चैव स्नानं कृत्वा विशुद्ध्यति ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी ब्राह्मणी तथा ।
 ताव त्तिष्ठेन्निराहारा द्विरात्रेणैव शुद्ध्यति ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी क्षत्रिया तथा ।
 अर्धं कृच्छ्रं चरेत् पूर्वा पादमेकमनन्तरा ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी वैश्यजा तथा ।
 पादौन चैव पूर्वायाः परायाः कृच्छ्रं पादकम् ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रेण शुद्ध्यते पूर्वा शूद्रा दानेन शुद्ध्यति ॥
 स्नाता रजस्वला या तु चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति ।
 कुर्व्याद्रजोनिवृत्तौ तु दैवपित्यादिकर्म च ॥
 रोगेण यद्रजः स्त्रीणाम्भवन्तु प्रवर्त्तते ।
 नाशुचिः सा ततस्तेन तत् स्नाद्वैकालिकं मतम् ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति ॥
 आतुरे स्नानउत्पन्ने दशकल्पो ह्यनातुरः ।
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेदेन ततः शुद्धोत् स आतुरः ॥
 लच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उमीय्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

- अनुच्छिष्टेन शूद्रेण स्नानं स्वर्गं विधीयते ।
 उच्छिष्टेन च संस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 भस्मान् शुद्ध्यते कस्य सुरया यन्न लिप्यते ।
 सुरामात्रेण संस्पृष्टः शुद्ध्यतिऽग्न्युपलेपनैः ॥
 गवां व्रतानि कास्यानि श्वंकाकोपहतानि च ।
 शुद्ध्यन्ति दशभिः क्षारैः शूद्रोच्छिष्टानि यानि च ॥
 गण्डूपादशौचञ्च कृत्वा वै कास्यभाजने ।
 परमासाहं भुवि निक्षिप्य उद्धृत्य पुनराहरेत् ॥
 आयुसेष्वपसारेण सूक्ष्माग्नीं विशोधनम् ।
 दन्तमस्थि तथा शृङ्गं रोष्यं सौवर्ण्यभाजनम् ॥
 मणिपापाणि शूद्राश्च एतान् प्रक्षालयेज्जलैः ।
 पापाण्ये तु पुनर्घृष्टिरेषा शुद्धिरुदाहृता ॥
 शृङ्गाण्डदहनाच्छुद्धिर्धान्यानां मार्जनादपि ।
 शृङ्गिणोऽप्यशौचं वृद्धना धान्यवाससाम् ॥
 प्रक्षालनेन त्वंस्पृष्टानामग्निं शौचं विधीयते ।
 वैश्वत्कलचीराणां क्षौमकार्पासवाससाम् ॥
 क्षौर्णानां नेत्रपट्टानां जलच्छौचं विधीयते ।
 कलिकाद्युपधानानि पीतरक्ताम्बराणि च ॥
 शोषयित्वा कृतापेन प्रीक्षयित्वा शुचिर्भवेत् ।
 मुञ्जोपस्करक्षूर्पाणां शण्डस्य फलचर्मणाम् ॥
 तण्डुकाष्ठादिरज्जूनां मुदकप्रोक्षणं मतम् ।
 मार्जारमल्लिकाकीटपतङ्गकमिदं दुरा ॥
 रंध्रमेध्या स्पृशन्त्येव नोच्छिष्टान् मग्नुरब्रवीत् ।
 भूमिं स्पृष्ट्वा गतं तोयं यथाप्यन्योन्यविप्रुष ॥

भूक्तोच्छिष्ट तथास्नेहं नोच्छिष्ट मनुरब्रवीत् ।

ताम्रूलेक्षुफले चैव भुक्तस्नेहानुर्लेपने ॥

मधुपर्कं च सोमे च नोच्छिष्ट मनुरब्रवीत् ।

रथ्याकर्द्दमतोर्यानि नाव पथ्यांसृष्ट्यानि च ॥

मरुतार्केण शुद्धान्ति पक्वेष्टकचितानि च ।

अदुष्टा सन्तता धारा वातोद्धूताश्च रेणव ॥

स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ।

क्षुते निष्ठोषणे चैव दन्तोच्छिष्टे तथावृते ॥

पतितानाञ्च सम्भाषे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ।

अग्निरापय वेदाश्च सोमसूर्यानि लासया ॥

एते सर्वेऽपि विप्राणा ओब्रूते तिष्ठन्ति दक्षिणे ।

प्रभासादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा ॥

विप्रस्य दक्षिणे कर्णे सान्निध्यं मनुरब्रवीत् ।

देशभङ्गे प्रवासे वा व्याधिषु व्यसनेष्वपि ॥

रक्षेदेव स्वदेहादि पञ्चाङ्गं समाचरेत् ।

येन केन च धर्मेण सृजुना दारुणेन च ॥

उदरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्ममाचरेत् ।

आपत्काले तु सम्प्राप्ते शौचाचारं न चिन्तयेत् ।

स्वयं समुदरेत् पश्चात् स्वस्यो धर्मं समाचरेत् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

गवा बन्धनयोक्तेषु भवेन्मृत्युरकामत ।
 अकामात् कृतपापस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 वेदवेदाङ्गविधुषा धर्मशास्त्रं विजानताम् ।
 स्य कर्मरतविप्राणां स्वकं पापं निवेदयेत् ॥
 अतं कृद्धं प्रवक्ष्यामि उपस्थानस्य लक्षणम् ।
 उपस्थितो हि न्यायेन व्रतादेशनमर्हति ॥
 सद्योनि शयये पापे न भञ्जीतानुपस्थितः ।
 भञ्ज्यानी वर्द्धयेत् पापं पर्यदुयत् न विद्यते ॥
 शतये तु त भोक्तव्यं यावत् कार्यविनिश्चयः ।
 प्रमादस्य न कर्त्तव्यो यथैवाश्रयसंशया ॥
 कृत्वा पापं न गूहेत् गुह्यमानं विवर्द्धते ।
 स्वल्पं वाप्यप्रभूतं वा धर्मविद्वदो निवेदयेत् ॥
 ते हि पापे कृते वेदा इन्तारयैव पाप्मनाम् ॥
 व्याधितस्य यथा वेदा बुद्धिमन्तो रुजापहाः ॥
 प्रायश्चित्ते समुत्पन्ने ह्येतां सत्यपराधम् ।
 सुहृदार्जवसम्पन्नं शुद्धिं गच्छेत् मानवः ॥
 सचैवं वाग्यतः स्नात्वा क्लिन्वन्वासा समाहितः ।
 क्षत्रिया वाप्य वैश्यावा ततः पर्यद्मावजेत् ॥
 उपस्थाप्य ततः शीघ्रमार्त्तिमान् धरणीं व्रजेत् ।
 गात्रैश्च शिरसा चैव न च किञ्चिदुदाहरेत् ॥
 सावित्र्याद्यापि गाथया सन्ध्यायास्त्यग्निकार्ययोः ।
 अज्ञानात् कृपिकर्त्तारो ब्राह्मणा नामधारकाः ॥

अवतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविनाम् ।
 सहस्रं समेतानां परिपत्तं न विद्यते ॥
 यद्वदन्ति तमोमूढा भूयः धर्ममतद्विदः ।
 ततपापं शतधा भूत्वा तद्वक्तुरधि गच्छति ॥
 अज्ञत्वा धर्मशास्त्राणि प्रायश्चित्तं ददाति यः ।
 प्रायश्चित्तीभवेत् पूतं किल्बिषं परिपञ्चयेत् ॥
 चत्वारो वा त्रयो वापि यं ब्रूयुर्देवपारगाः ।
 स धर्मेदति विज्ञेयो नेतरैस्तु सहस्रशः ॥
 प्रमाणमार्गं मार्गन्तो ये धर्मं प्रवदन्ति वै ।
 तेषां सुद्विजते पापं सम्भूतगुणवादिनाम् ॥
 यथाश्मनि स्थितं तोयं मरुताकेण शुद्ध्यति ।
 एव परिपदादेशान्नाशयेद्देवं दुष्कृतम् ॥
 नैव गच्छति कर्तार नैव गच्छति पर्यदम् ।
 मारुताकार्कटिसंयोगात् पापं नश्यति तोयवत् ॥
 अनाहिताग्नेयो येऽन्ये वेदवेदाङ्गपारगाः ।
 पञ्च त्रयो वा धर्माज्ञाः परिपत्तुं सा प्रकीर्तिता ॥
 मुनीनामात्मविद्यानां द्विजानां यज्ञयाजिनाम् ।
 वेदव्रतेषु स्नातानामेकोऽपि परिपङ्कवेत् ॥
 पञ्च पूर्वं मया प्रोक्तस्तेषाञ्चैव त्वसम्भवे ।
 स्ववृत्तिपरितुष्टा ये परिपत्तुं सा प्रकीर्तिता ॥
 अत ऊर्ध्वन्तु ये विद्यां केवलं नामधारकाः ।
 परिपत्तुं न तेषां वै सहस्रगुणितेष्वपि ॥
 यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।
 ब्राह्मणास्त्वनधीयानास्त्वयस्ते नामधारकाः ॥

ग्रामस्थानं यथा शून्यं यथा कृपसु निर्जलः ।
 यथा हृतमनग्नी च अमन्तो बाह्याणमाथा ॥
 यथा यगद्दीप्सुः स्त्रीषु यथा गौरूपराफला ।
 यथा चाक्षेऽफला दानं यथा विप्रोऽगृधोऽफलः ॥
 चित्तं कर्म यथा ते कैरहैरग्नौ ल्यने गनैः ।
 बाह्यणमपि तद्वत्स्यात् संस्कारैर्विधिपूर्वकः ॥
 प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति ये द्विजा नामधारकाः ।
 ते द्विजाः पापकर्मणाः समेता नरकं ययुः ॥
 ये पठन्ति द्विजा वेद पञ्चयज्ञरताश्च ये ।
 ब्रह्मलोकां धारयन्त्येते पञ्चेन्द्रियरताश्च ये ॥
 रुम्भणीतः श्मशानेषु दीप्तोऽग्निः सर्वभक्षकः ।
 तथैव ज्ञातवान् विप्रः सर्वभक्षश्च दैवतम् ॥
 अग्नेध्यानि च सव्याणि प्रक्षिपन्त्युदके यथा ।
 तथैव कल्पिषं सर्वं भक्षेत्तस्य द्विजोऽमले ॥
 गायत्रीरक्षितो विप्रः शूद्रादप्यगुचिर्मयेत् ।
 गायत्रीप्रहृतत्त्वज्ञाः संपूज्यन्ते द्विजोत्तमा ॥
 दुःशीलोऽपि द्विजः पूज्यो न शूद्रो विजितेन्द्रियः ।
 कः परित्यज्य दुष्टाद्वा दुष्टेच्छीलवतीं खरीम् ॥
 धर्मशास्त्ररथारूढा वेदपङ्क्तवरा द्विजाः ।
 क्रीडार्थमपि यद्वृत्र्युः स धर्मः परमः स्मृतः ॥
 चातुर्वेदो विकल्पो च अह्निर्विहर्मपाठकः ।
 प्रपञ्चाश्रमिणो मुख्याः परिपत् स्युर्दशावराः ॥
 रात्राश्चानुमते चैव प्रायश्चित्तं द्विजो वदेत् ।
 स्वयमेव न वक्तव्या प्रायश्चित्तस्य निष्कृतिः ॥

ब्राह्मणांश्च व्यक्तिकस्य राजा यत् कर्तुमिच्छति ।
 तत्पापं यतथा भूत्वा राजानं सुपगच्छति ॥
 प्रायश्चित्तं सदा दद्याद्देवतायतनाग्रतः ।
 आत्मानं पाषयेत् पश्चाज्जपन् वै वेदमातरं ॥
 सर्गिणं वपनं कृत्वा त्रिसन्ध्यमवगाहनम् ।
 गवा गोष्ठे वसेद्रात्रौ द्विधा साः समनुब्रजेत् ॥
 लण्णे वर्पति शीने वा मारुते वाति वा भृशम् ।
 न कुर्वीतात्मन्स्त्राण्य गोरकृत्वा तु शक्तिनः ॥
 आत्मनो यदि बान्धोपां गृहे चैत्रेऽथैवा पले ।
 भक्षयन्तीं न कथयेत् पिबन्तश्चैव वत्सकम् ॥
 पिबन्तीषु पिबेत्तोयं सन्निवन्तीषु संविशेत् ।
 पतितां पङ्कमग्नां वा रुक्मप्राणैः समुद्धरेत् ॥
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।
 सुच्यते ब्रह्महत्याद्यैर्गोप्ता गोब्राह्मणस्य च ॥
 गोवधस्यानुरूपेण प्राजापत्यं विनिर्द्दिशेत् ।
 प्राजापत्यस्तु यत्कृच्छ्रं विभजेत्तच्चतुर्विधम् ॥
 एकाहमेकभक्ताशी एकाहं नक्तभोजनम् ।
 अयाचिताश्चैकं महरेकाहं मारुताशनः ॥
 दिनद्वयं चैकभक्तोद्दिदिनं नक्तभोजनम् ।
 दिनद्वयमयाची स्याद्दिदिदिनं मारुताशनः ॥
 त्रिदिनञ्चैकभक्ताशी त्रिदिनं नक्तभोजनम् ।
 दिनत्रयमयाची स्यात्त्रिदिनं मारुताशनः ॥
 चतुरहन्वेकभक्ताशी चतुरहं नक्तभोजनम् ।
 चतुर्दिनमयाची स्याच्चतुरहं मारुताशनः ॥

प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णे कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।

विप्राय दक्षिणां दद्यात् पवित्राणि जपेद्द्विजः ॥

ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु गोघ्नः शुद्धो न शंसयः ।

इति पाराशरेधर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

गवां संरक्षणार्थाय न दुष्पेद्रोधयन्धयोः ।

तद्वधन्तु न तं विद्यात् कामात् कामकृतस्तथा ॥

अङ्गुष्ठमात्रः स्थूलो वा वाङ्गमात्रः प्रमाणतः ।

आर्द्रस्तु सपलाशश्च दण्ड इत्यभिधीयते ॥

दण्डादूर्ध्वं यदन्येन प्रहरेद्वा निपातयेत् ।

प्रायश्चित्तं चरेत् प्रोक्तं द्विगुणं गोघ्नतश्चरेत् ॥

रोधयन्धनयोक्त्राणि घातनश्च चतुर्विधम् ।

एकपादश्चरेद्रोधे द्विपाद यन्धने चरेत् ॥

योक्त्रेषु पादहीनं स्याच्चरेत् सर्व्वं निपातने ।

गोचारे च गृहे वापि दुर्गेष्वपि समेष्वपि ॥

नदीष्वपि समुद्रेषु पातः षष्ठ्य दरीसुखे ।

दग्धदेशे स्थिताः गावः स्वामनाद्रोधउच्यते ॥

योक्त्रदामकडोरैश्च घण्टाभरणभूषणैः ।

गृहे वापि बनि वापि यदा स्याद्गोष्ठेता यदि ॥

तदेव यन्धनं विद्यात् कामात् कामकृतश्च यत् ।

गृहे गकटे पत्नी भारे वा पीडितो नरैः ॥

गोपतिर्गत्युमाप्नोति योक्त्रो भवति तद्वधः ।

मत्तः प्रमत्त उन्मत्तयेतनो वाय्वचेतनः ॥
 कामाकामकृतक्रोधोदण्डैर्चन्यादयोपलैः ।
 प्रहता वा सृता वापि तद्वि हेतुर्निपातने ॥
 मूर्च्छितः पतितो वापि दण्डेनासिद्धतः स तु ।
 उत्थितस्तु यदा गच्छेत् पञ्च सप्त दशैववा ॥
 पासं वा यदि गृहीयात्तोयं वापि पिवेद्यदि ।
 पूर्वश्याध्युपसृष्टेत् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 पिण्डस्ये यादमेकस्तु द्वौ पादौ गर्भसंभ्रमते ।
 पादोन्मत्ततसुद्विष्टं हत्वा गर्भमचेतनम् ॥
 पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्मश्रुणोऽपि च ।
 त्रिपादे तु शिपावर्जं सशिष्यन्तु निपातने ॥
 पादे वस्त्रयुगलैव द्विपादे कांस्यभाजनम् ।
 पादोने गोद्वयं दद्याच्चतुर्थे मोदयं स्मृतम् ॥
 निष्पन्नसर्वगात्रन्तु हृष्यते वा सचेतनम् ।
 अङ्गप्रत्यङ्गसम्पन्ने द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ॥
 पापाणे नैव दण्डेन गात्रो येनाभिघातिताः ।
 षट्त्रभङ्गे चरेत् पाद द्वौ पादौ त्रिन यातने ॥
 लाङ्गूले कृष्णपादन्तु द्वौ पादावांस्यभञ्जने ।
 त्रिपादश्चैव कर्णे तु चरेत् मर्धं निपातने ॥
 षट्त्रभङ्गेऽस्यभङ्गे च कटिभङ्गे तथैव च ।
 यदि जीवति दण्डमासान् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 दण्डभङ्गे च कर्णस्थः स्नेहाभ्यङ्गसु पाणिना ।
 ययस्र्वापचर्त्तव्यो यायद्वयलो भदेत् ॥
 यावत्सम्पूर्णं प्रव्याङ्गस्तवत्तं पोषयेत्वरः ।

प्रायश्चित्ते ततश्चोर्णे कुर्याद्वाह्मणभोजनम् ।

विप्राय दक्षिणां दद्यात् पवित्राणि जपेद्द्विजः ॥

ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु गोघ्नः शुद्धो न शंसयः ।

इति पारागरेधमंशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

गवां संरक्षणायाय न दुष्येद्रोधबन्धयोः ।

तद्वधन्तु न त विद्यात् कामात् कामकृतस्तथा ॥

अङ्गुष्ठमात्रः स्थूलो वा वाङ्गमात्रः प्रमाणतः ।

आर्द्रं तु सपलागश्च दण्ड इत्यभिधीयते ॥

दण्डादूर्ध्वं यदन्येन प्रहरेद्वा निपातयेत् ।

प्रायश्चित्तं चरेत् प्रोक्तं द्विगुण गोघ्नतश्चरेत् ॥

रोधबन्धनघोक्राणि घातनञ्च चतुर्विधम् ।

एतन्मादस्येद्रोधे द्विधाह बन्धने चरेत् ॥

घोक्रेषु पादपीनं स्याच्चरेत् सर्वं निपातने ।

गोचारे च गृहे वापि दुर्गेष्वपि समेष्वपि ॥

नृदीप्त्वपि समुद्रेषु प्यातःपृथ दरीसुरे ।

दग्धदेगे स्थिताः गावः क्षाम्नाद्रोधउप्यते ॥

योऽक्रदामफडोरैश्च घण्टाभरणभूषणैः ।

गृहे वापि वनं वापि यदा स्यात्संघता यदि ॥

तदेव बन्धन विद्यात् कामाकामकृतश्च यत् ॥

सल्लेखे शकटे घन्तो भारे वा पीडितो गरीः ॥

गोपतिर्घातुमाप्नोति योऽक्रो भवति तद्वधः ।

मत्तः प्रमत्त उन्मत्तयेतनो वाप्यचेतनः ॥
 कामाकामकृतक्रोधोदण्डैर्हत्यादयोपलैः ।
 मृता वा मृता वापि तद्धि हेतुर्निपातने ॥
 मूर्च्छितः पतितो वापि दण्डेनाभिहतः स तु ।
 उत्थितस्तु यदा गच्छेत् पञ्च सप्त दशैव वा ॥
 ग्रासं वा यदि गृह्णीयात्तोयं वापि पिवेद्यदि ।
 पूर्वश्याधुपसृष्टश्चेत् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 पिण्डस्ये पादमेकान्तु द्वौ पादौ गर्भसंभ्रिते ।
 पादोन्वतसु द्द्विष्टं कृत्वा गर्भमचेतनम् ॥
 पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्लेष्मण्योऽपि च ।
 त्रिपादे तु शिखावर्जं सशिखस्तु निपातने ॥
 पादे वस्त्रयुगलैव द्विपादे कांस्यभाजनम् ।
 पादोने गोवृषं दद्याच्चतुर्थे भोदय स्मृतम् ॥
 निधन्त्रसर्वगात्रन्तु हृष्यते वा सचेतनम् ।
 अङ्गप्रत्यङ्गसम्पन्ने द्विसुखं गोव्रतं चरेत् ॥
 पापाद्ये नैव दण्डेन गात्रो येनाभिघातिताः ।
 षट्शतं चरेत् पाद द्वौ पादौ तिन यातने ॥
 लाङ्गूले श्लेष्मपादन्तु द्वौ पादावस्थिभञ्जने ।
 त्रिपादश्चैव कर्णे तु चरेत् मर्धं निपातने ॥
 षट्शतं चरेत् स्थिभङ्गे च कटिभङ्गे तथैव च ।
 यदि जीवति पणसासान् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 दण्डभङ्गे च कर्त्तव्यः स्नेहाभ्यङ्गस्तु पाणिना ।
 यवसत्यापहर्त्तव्यो यावद्दण्डलो भवेत् ॥
 यावत्सम्पूर्णसर्वाङ्गस्तत्तं पोषयेन्नरः ।

गोरूप ब्राह्मणस्याग्निं नमस्कृत्य विवर्जयेत् ॥

यद्यसम्पूर्णसर्वाङ्गो हीनदेहो भवेत्तदा ।

गोधातर्कस्य तस्यार्द्धं प्राथयित्तं विनिर्दिशेत् ॥

काष्ठनोद्वक्पात्राण्यौ शस्त्रेणैवोद्धतो बलात् ।

व्यापादयति यो गान्तु तस्य शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥

चरेत् सान्तपनं काष्ठे प्रजापत्यन्तु लोद्वक्के ।

तप्तकृच्छन्तु पापाण्यौ शस्त्रे चैरातिरुक्कम् ॥

पञ्च सान्तपने गावः प्रजापत्ये तथा त्रयः ।

तप्तकृच्छ्रे भवन्त्यष्टावतिरुक्कं त्रयोदश ॥

प्रमर्षण्ये प्राणभृता दद्यात्तत्प्रतिरूपकम् ।

तस्यानुरूपं मूल्यं वा दद्यादित्यब्रवीन्मनुः ॥

अन्यत्राहुर्नलक्ष्मभ्यां वाहने मोहने तथा ।

साय संयमनार्थन्तु न दुष्येद्वीधवन्धयोः ॥

अतिदाहेऽतिवाहे च नासिकाभेदने तथा ।

नदीधवतसञ्चारे प्राथयित्तं विनिर्दिशेत् ॥

अतिदाहे चरेत्यादौ द्वौ पादौ वाहने चरेत् ।

नासिके पादहीनन्तु चरेत्सर्वं निपातने ॥

दृष्टनाम्न विपद्येत यवजी वापि यन्त्रितः ।

उक्तं पाराशरेणैव श्लोकपाद यथाविधि ॥

रोधयन्धनयोक्तृश्च भारः प्रहरणन्तथा ।

दुर्गमैरणयोक्तृश्च निमित्तानि यधस्य यट् ॥

यन्धपागमुगुप्ताङ्गो म्रियते यदि गोपशुः ।

भयने तस्य नागस्य पापे रुक्मार्द्धमर्हति ॥

न नारिकेलैर्न च श्यामबालै-
 न चापि मौञ्जैर्न च बन्धनैर्हृत्कलैः ।
 एतैस्तु गावो न निबन्धनीया-
 बद्धास्तु तिष्ठेत् परशु मृच्छीत्वा ॥
 कुशैः काशैश्च बन्धीयान्नोपशु दक्षिणामुपमम् ।
 पाशलग्नान्निदग्धेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 यदि तत्र भवेत् काण्डं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ।
 जपित्वा पावनीं देवीं मुच्यते तत्र किल्बिषात् ॥
 प्रेरयन् कूपवापीषु वृक्षच्छेदेषु पातयन् ।
 गवाशनेषु विक्रीणस्ततः प्राप्नोति गोबधम् ॥
 आराधितस्तु यः कश्चिद्भिन्नकञ्चो यदा भवेत् ।
 श्रवणं हृदयं भिन्नं भग्नो वा कूटसङ्कटे ॥
 कूपादुत्क्रमणे चैव भग्नो वा ग्रीवपादयोः ।
 स एव म्रियते तत्र त्रीन् पादास्तु समाचरेत् ॥
 कूपपाते तटीबन्धे नदीबन्धे प्रपासु च ।
 पानीयेषु विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 कूपपाते तटीपाते दीर्घपाते तथैव च ।
 अन्येषु धर्मपात्रेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 वेश्मदारे निवासेषु यो नरः पातमिच्छति ।
 स्वकार्यगृहपातेषु प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 निशि बन्धनिरुद्धेषु सर्पव्याघ्रहनेषु च ।
 अग्निविद्युद्विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 ग्रामपाते शरीरेण वेश्मबन्धनिपातने ।
 अतिदृष्टिहतानाञ्च प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥

- सग्रामे प्रहतानाञ्च ये दग्धा वेश्मकेषु च ।
 दावाग्निं ग्रामघाते वा प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 यन्निर्वाता गौश्चिकित्सार्धं मूढगृध्रभयमोचने ।
 यत्ने कृते विपद्येत प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 व्यापन्नानां बहूनांश्च बन्धने रोधने ऽपि वा ।
 शिपन्मिथ्याप्रचारे च प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 गोवृषाणां विपत्तौ च यावन्तः प्रेक्षका जनाः ।
 न धारयन्ति तां तेषां सर्वेषां पातकं भवेत् ॥
 एको हतोयैर्वज्रभिः समेतै
 र्न जायते यस्य हतोऽभिधानात् ।
 दिव्येन तेषामुपलभ्य हन्ता
 निवर्त्तनीथो नृपसन्निवृत्तैः ॥
 एका चेद्वज्रभिः कापि दैवाद्यापादिता भवेत् ।
 पादं पादश्च हत्यायाश्चरेयुस्तौ पृथक् पृथक् ॥
 हतेषु रुधिरं दृश्यं व्याधिग्रस्तः कृगो भवेत् ।
 नाना भवति दृष्टेषु एवमन्वेषणं भवेत् ॥
 मनुना चैवमेकेन सर्वगास्त्राणि जानेता ।
 प्रायश्चित्तस्तु तेनोक्तं गोषु चान्द्रायणं चरेत् ॥
 केयानां रक्षणार्थाय द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ।
 द्विगुणे व्रतं चादिष्टे दक्षिणा द्विगुणा भवेत् ॥
 राजा वा राजपुत्रो वा ब्राह्मणो वा यज्जहुतः ।
 अक्षत्या यपनं तस्य प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 यस्य न द्विगुणं दानं केयश्च परिरक्षितः ।
 ततः पापं तस्य तिष्ठेत् वक्ता च नरकं यजेत् ॥

यत्किञ्चित् क्रियते पाप सर्वकेशेषु तिष्ठति ।
 सर्षान् केशान् समुहृत्य च्छेदयेदङ्गुलिद्वयम् ॥
 एवं नारीकुमारीणां शिरसो मुखेन स्मृतम् ।
 न स्त्रिया, केशवपन न दूरे शयनाग्नयम् ॥
 न च गोष्ठे वसेद्रात्रौ च दिवा गा अनुव्रजेत् ।
 नदीषु सङ्गमे चैव घरण्येषु विशेषतः ॥
 न स्त्रीणामजिन वासो व्रतमेव समाचरेत् ।
 निसन्ध स्नानमित्युक्त सुराणामर्चनं तथा ॥
 वन्युमध्ये व्रत तासां कृच्छ्रचान्द्रायणादिकम् ।
 गृहेषु नियतं तिष्ठेच्छुचिर्नियममाचरेत् ॥
 इह यो गोवधं कृत्वा प्रच्छादयितुमिच्छति ।
 स याति नरकं घोरं कालसूत्रमसंशयम् ॥
 विमुक्तो नरकात्तद्यान्मर्त्यलोके प्रजायते ।
 क्लीबो दुःखी च कुष्ठी च सप्त जन्मानि वै नरः ॥
 तस्मात् प्रकाशयेत् पापं स्वधर्मं सततं चरेत् ।
 स्त्रीबालभृत्यगोविप्रेष्वतिकोपं विवर्जयेत् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

चातुर्वर्ण्यस्य सर्वत्र हीयं प्रोक्ता तु मिष्कृतिः ।
 अगम्यागमने चैव शुद्धौ चान्द्रायणचरेत् ॥
 एकैकं ह्यासयेत् पिण्डं कृणो शुक्ले च वर्धयेत् ।
 अमावास्या न भुञ्जीत एष चान्द्रायणो दिधिः ॥

कुक्कुटाण्डप्रमाणानु ग्रासश्च परिकल्पयेत् ।
 अन्यथा भावदुष्टस्य न धर्मो नैव शुद्ध्यति ॥
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद्ब्रह्मण्यभोजनम् ।
 गोद्वय वस्त्रयुग्मञ्च दद्याद्विप्रेषु दक्षिणाम् ॥
 चाण्डालीञ्च श्रपाकीञ्च स्त्र्यभिगच्छति यो द्विजः ।
 त्रिज्ञात सुपवासी स्याद्विप्राणामनुशासनात् ॥
 सगिर्घं वपनं कुर्यात् प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 बह्मकृच्च ततः कृत्वा कुर्याद्ब्रह्मण्यतर्पणम् ॥
 गायत्रीञ्च जपेन्नित्यं दद्याद्भोमिथुनद्वयम् ।
 त्रिप्राय दक्षिणा दद्याच्छुद्धिमाप्नोत्यमंगयम् ॥
 क्षत्रियश्चापि वैश्यो वा चाण्डाली गच्छतो यदि ।
 प्राजापत्यद्वयं कुर्याद्दद्याद्भोमिथुनन्तथा ॥
 श्रपाकीमथ चाण्डाली शूद्रो वै यदि गच्छति ।
 प्राजापत्य चरेत् कृच्छ्र दद्याद्भोमिथुनन्तथा ॥
 मातर यदि गच्छेत भगिनी पुत्रिकान्तथा ।
 एतासु मोहितो गत्वा त्रीन् कृष्णान् समाचरेत् ॥
 चान्द्रायणत्रय कुर्याच्छिष्टशुद्धेन शुद्ध्यति ।
 मातृस्वहृगमे चैव आत्मभेदनिदर्शनम् ॥
 यज्ञानात्तानु यो गच्छेत् कुर्याच्चान्द्रायणद्वयम् ।
 दशगोमिथुर्नन्दद्याच्छुद्धिं पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 पितृदारान् ममारुह्य मातुराप्ताश्च ब्राह्मणम् ।
 गुरुपत्नीं श्रुपाञ्चैव ब्राह्मण्यं तथैव च ॥
 मातुलानी मगोत्ताञ्च प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 गोद्वय दक्षिणा दद्यात् शूद्रां नात्र मंगयः ॥

पशुवेश्यादिगमने मद्दिष्युद्धीकपीस्तथा ।
 परीक्ष्य शूकरी गत्वा प्राजापत्य समाचरेत् ॥
 गोगामी च तिरात्रेण नामेक ब्राह्मणे ददत् ।
 मद्दिष्युद्धीपरोगामी त्वहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 डामरे समरे वापि दुर्भिक्षे वा जनक्षये ।
 वन्दिग्राहे भयार्त्ते वा सदा स्वस्त्रीं निरीक्षयेत् ॥
 चाण्डालैः सह सम्पक्के या नारी कुरुते व्रतम् ।
 विमान् दश वरान् गत्वा स्वक दोषं प्रकाशयेत् ॥
 आकण्ठसन्निधौ कूपे गोमघोटकजर्दमे ।
 तत्र स्थित्वा निराहारा त्वेकरात्रेण निर्ष्कमेत् ॥
 सशिखं वपनं कृत्वा भुञ्जीयाद्दद्यावकौदनम् ।
 तिरात्रसुपवासित्वा त्वेकरात्रं जले वसेत् ॥
 शङ्खमुष्पीलतामूलं पत्रञ्च कुसुमं फलम् ।
 सुवर्णं पञ्चगव्यञ्च काययित्वा पिवेज्जलम् ॥
 एकभक्तं चरेत् पश्चाद्दद्यावत् पुष्पपत्नी भवेत् ।
 व्रतं चरति तद्दद्यावत्तावत् सवसन्ते वधि ॥
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णे कुर्याद्वाह्याभोजनम् ।
 गोद्वयं दक्षिणा दद्याच्छुद्धिं पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य नागीणां कृच्छ्रचान्द्रायणं व्रतम् ।
 यथा भूमिस्तथा नारी तस्मात्ता नतु दूषयेत् ॥
 वन्दिग्राहेण या भुक्ता दत्त्वा बद्धा बलाद्भयात् ।
 कृत्वा मान्तपनं कृच्छ्रं शुद्धेत् पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 सकृद्भुक्ता तु या नारी नेच्छन्ती पापकर्मभिः ।
 प्राजापत्येन शुद्धेत् चतुप्रस्त्रवणेन तु ॥

पतत्यर्द्धशरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेत् ।
 पतितार्द्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥
 गायत्रीं जपमानसु कृच्छ्रं सान्तपनं चरेत् ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिं कुशोदकम् ।
 एकरात्र्युपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम् ॥
 जारेण जनयेद्भ्रमं गते त्यक्ते मृते पतौ ॥
 तां त्यजेदपरे राद्रे पतिता पापकारिणीम् ॥
 ब्राह्मणी तु यदा गच्छेत् परपुंसां समन्वितः ।
 सा तु नष्टा विनिर्दिष्टा न तस्या गमनं पुनः ॥
 कामान्मोहाद्यदा गच्छेत्त्यक्ता बन्धून् सुतान् पतिम् ।
 सा तु नष्टा परे लोके मानुषेषु विशेषतः ॥
 दशमे तु दिने प्राप्ते प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 दशाहं न त्यजेन्नारी त्यजेन्मृष्टश्रुता तथा ॥
 भर्ता चैव चरेत् कृच्छ्रं कृच्छार्द्धं चैव बान्धवाः ।
 तेषां भुक्ता च पीत्वा च अहोरात्रेण शुद्धानि ॥
 ब्राह्मणी तु यदा गच्छेत् परपुंसां विवर्जिता ।
 गत्वा पुंसां शतं याति त्यजेयुः क्षान्तु गोत्रिण्यः ॥
 पुंसो यदि गृहं गच्छेत्तदगृहं गृहं भवेत् ।
 पितृमातृगृहं यच्च जारस्यैव तु तद्गृहम् ॥
 उल्लिख्य तद्गृहं पश्चात् पञ्चगव्येन शुद्धानि ।
 त्यजेन्मृगस्यपांदाणि वस्त्रं काष्ठञ्च गोधयेत् ॥
 मग्नारान् गोधयेत् मय्यान् गोकेशैश्च फलोद्भयान् ।
 ताभ्यां पञ्चगव्येन कास्यानि दश भक्ष्यभिः ॥
 प्रायश्चित्तं चरेद्दिप्रो ब्राह्मणैश्च पपादितम् ।

गोद्वयं दक्षिणां दद्यात् प्राजापत्य समाचरेत् ।
 इतरेषा महीरात्रं पञ्चगव्येन शोधनम् ।
 सपुत्रः सह भृत्यश्च कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ॥
 आकाशं वायुरग्निश्च मेध्यं भूमिगतं जलम् ।
 न दुष्यन्तीह दर्भाश्च यज्ञेषु च समांस्तथा ॥
 उपजामैर्व्रतैः पुण्यैः खानसन्ध्यार्धनादिभिः ।
 जपैर्होमैस्तथा दानैः शुद्धान्ते ब्राह्मणाः सदा ॥
 इति पारायणे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

एकादशोऽध्यायः ।

अग्निधरेतोगोमास चाण्डालान्ममथापि वा ।
 यदि भुक्तन्तु विप्रेण छच्छ्रं चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 तथैव क्षत्रियो वैश्यः क्षादहन्तु समाचरेत् ।
 शूद्रोऽप्येवं यदा भुङ्क्ते प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 पञ्चगव्यं पिबेच्छूद्रो ब्रह्मकूर्चं पिबेद्भिजः ।
 एकद्वित्रिचतुर्गोत्रं दद्याद्विप्रादनुक्रमात् ॥
 शूद्रान्नं सूतकस्यान्नं संभोज्यस्यान्नमेव च ।
 शङ्कितं प्रतिपिबान्नं पूर्वोच्छिष्टं तथैव च ॥
 यदि भुक्तन्तु विप्रेण अज्ञानादापदापि वा ।
 चात्वा भूमाचरेत् छच्छ्रं ब्रह्मकूर्चं पावनम् ॥
 व्यालैर्नकुलमर्जारै रन्वमुच्छिष्टितं यदा ।
 तिलदर्भोदकैः प्रोक्ष्य शुद्धान्ते नात्र संशयः ॥
 शूद्रोऽप्यभोज्यं भुङ्क्त्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।

चतुर्यो वापि वैश्वस्य प्राजापत्येन शुद्ध्यति ॥
 एकपक्षपृष्ठविष्टानां विप्राणां सहभोजने ।
 यद्येकोऽपि त्यजेत् पात्रं शेषमद्य न भोजयेत् ॥
 मोहाद्वा लोभतस्तत्र पंक्तावुच्छिष्टभोजने ।
 प्रायश्चित्तं चरेद्दिप्रं कृच्छ्रं सान्तपनन्तथा ॥
 पीयूषश्चेतलसुनन्ताकफलमृच्छनम् ॥
 पलाण्डं वृक्षनिर्व्यासं देवस्य कवकानि च ।
 उट्टीक्षीरं भविक्षीरं मज्जानाङ्गुल्लति द्विज ॥
 त्रिरात्रमुपवासी स्यात् पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।
 मण्डूकं भक्षयित्वा च मूपिकामासमेव च ॥
 ज्ञात्वा विप्रं स्वहोरात्रं यावन्तान्नेन शुद्ध्यति ।
 चतुर्योवापि वैश्वोवा ज्ञियावन्तौ शुचिर्ब्रवी ।
 तद्वृष्टहेतुं द्विजैर्भोज्यं हव्यकव्येषु नित्यम् ॥
 घृतं तैलं तथा क्षीरं गुडं तैलेन पाचितम् ।
 गत्वा नदीतटे विप्रो भुञ्जीयाच्छूद्रभोजनम् ॥
 अज्ञानाङ्गुल्लते विप्रो सूतके सूतकेऽपि वा ।
 प्रायश्चित्तं कथं तेषां वर्णैर्वर्णं विनिर्दिशेत् ॥
 गायत्र्यष्टसहस्रेण शुद्धः स्याच्छूद्रसूतके ।
 वैश्ये पञ्चसहस्रेण तिमहस्रेण चतुर्य ॥
 ब्राह्मणस्यैव भुङ्क्ते प्राणागमेन शुद्ध्यति ।
 अथवा वामदेव्येन साग्ना चैकेन शुद्ध्यति ॥
 शुष्कान्नं गोरसं स्नेहं शूद्रयेक्षणं आगतम् ।
 पक्षं विप्रमृष्टे पूतं भोज्यं तन्मनुरदधीत् ।
 आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रमृष्टे यदि ।

मनस्तापेन शूद्रेण द्रुपदां वा शतं जपेत् ॥
 दासनापितगोपालं कुनमित्राद्धंसीरिणः ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्नां यन्मात्मानं निवेदयेत् ॥
 शूद्रकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः ।
 संस्कृतस्तु भवेदास्यो ह्यसंस्कृतैस्तु नापितः ॥
 क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायां संसुतपन्नस्तं यः सुतः ।
 स गोपाल इति ज्ञेयो भोज्यायि त्रैर्न संशयः ॥
 वैश्यकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः ।
 आर्द्धिकश्च स तु ज्ञेयो भोज्यो विप्रैर्न संशयः ॥
 भाण्डस्थिनमभोज्येषु जलं दधि हृतं पयः ।
 अकामतस्तु यो भुङ्क्ते मायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वाप्युपसर्पति ।
 ब्रह्मकूर्चोपवासेन ययानर्णस्य निष्कृतिः ॥
 शूद्राणां नोपवासः स्याच्छूद्रो दानेन शुद्ध्यति ।
 ब्रह्मकूर्चमहोरात्रं ज्वपाकमपि शोधयेत् ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशीदकम् ।
 निर्दिष्टं पञ्चगव्यं तु पवित्रं पापनाशनम् ॥
 गोमूत्रं कृष्णवर्णायाः खेताया गोमयं हरिः ।
 पयश्च ताम्रवर्णाया रक्ताया दधि शीच्यते ॥
 कपिलाया हृतं ग्राह्यं सर्वं कापिलमेव वा ।
 गोमूत्रस्य पलं दद्याद्ब्रह्मस्त्रिपलमुच्यते ॥
 धाव्यस्यैकपलं दद्याद्द्वष्टार्द्धं तु गोमयम् ।
 क्षीरं सप्तपलं दद्यात् पलमेकं कुशीदकम् ॥
 गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गन्धदारेति गोमयम् ।

आध्यायस्वेति च क्षीरं दधिकावनेति वै दधि ॥

तेजोऽसि शुक्रमित्याज्य देवस्य त्वा कुशोदकम् ॥

पञ्चगव्यं च पूतं स्थापयेदग्निसन्निधौ ॥

आपोहिष्ठेति चालोढ्य मानस्तोकेति मन्त्रयेत् ।

सप्तावरास्तु ये दर्भा अर्घ्यिन्नाथाः शुक्रत्विषः ॥

एभिरुद्धृत्य होतव्यं पञ्चगव्यं यथाविधि ।

इरावती इद विष्णुर्मानस्तोके च शंखती ॥

एतैरुद्धृत्य होतव्यं छतशेषं स्वयं पिबेत् ।

आलोढ्य प्रणवेनैव निर्मय्य प्रणवेन तु ।

उद्धृत्य प्रणवेनैव पिबेच्च प्रणवेन तु ॥

यत्त्वगस्थिगतं पापं देहे तिष्ठति देहिनाम् ।

ब्रह्मकुर्वी दहेत् सर्वं यथैवाग्निरिवेन्धनम् ॥

पिबतः पतितं तोयं भाजने सुपनिःक्षतम् ।

अपेयं तर्हि जानीयाद्भुक्ता चान्द्रायण चरेत् ॥

कूपे च पतितं दृष्ट्वा शम्भुगालौ च मर्कटम् ।

अस्थि चर्मादि पतितं पीत्वा मेध्या अपो द्विजः ॥

नारत्नु कूपे काकश्च विड्वराक्षरोद्भकम् ।

गावयं सोमतीक्ष्ण मायूरं व्याड् गकं तथा ॥

वैयाघ्रमार्घं सैर्हं वा कुण्ठं यदि मज्जति ।

तद्भागस्याथ द्रुष्टव्यं पीतं व्यादुदकं यदि ॥

प्रायश्चित्तं भवेत् पुंसः क्रमेणैतेन सर्वगः ।

विप्रः शुद्धोत्तिरात्रेण क्षत्रियस्तु दिनद्वयात् ॥

एकाह्येन तु वैश्यस्तु शूद्रो नक्षत्रेण शुद्ध्यति ॥

परपाकनिवृत्तस्य परपाकरतस्य च ।

अपचस्य च भुक्तान् द्विजयान्द्रायणश्चरेत् ॥

अपचस्य च यद्दाने द्रातुयास्य कुतः फलम् ।

दाता प्रतिग्रहीता च द्वौ तौ निरयगामिनौ ॥

गृहीत्वाग्निं समारोप्य पञ्च यज्ञान् वर्त्तयेत् ।

परपाकनिवृत्तौऽसौ मुनिभिः परिकीर्तितः ॥

पञ्चयज्ञं स्वयं कृत्वा परान्नेनोपजीवति ।

सततं प्रातरुत्थाय परपाकरतो हि सः ॥

गृहस्थधर्मो यो विप्रो ददाति परिवर्जितः ।

अपिभिर्धर्मतत्त्वज्ञैरपचः परिकीर्तितः ॥

सुगे सुगे च ये धर्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः ।

तेषां निन्दा न कर्त्तव्या सुगरूपा हि ब्राह्मणाः ॥

ब्रह्मार् ब्राह्मणस्योक्ता त्वह्मरश्च गरीयसः ।

स्नात्वा तिष्ठन्वहं शेषमभिवाद्य प्रसादयेत् ॥

ताडयित्वा तृणेनापि कण्ठे वा बध्यवाससा ।

विवादेनापि निर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ॥

अवगूर्थं त्वहीरात्वं त्विरात्वं क्षितिपातने ।

अतिलक्ष्णं रुधिरे कृष्णमन्तरशोणिने ॥

नवाहमतिकृष्णं स्यात् पाणिपूरान्नभोजनम् ।

त्रिरात्रमुपवासः स्यादतिकृष्णः स उच्यते ॥

सर्वमेव पापानां सहारे ममुपस्थिते ।

शतसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधन परम् ॥

इति पाराशरे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

दुःस्वप्नं यदि पश्येत्तु श्वान्ते वा चतुरकर्मणि ।
 मैथुने प्रेतधूमो च स्नानमेव विधीयते ॥
 अज्ञानात् प्राग् विष्मूत्र सुरा वा पिबने यदि ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥
 अजिनं मेषलां दण्डो भैक्षचर्या वतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीना पुन संस्कारकर्मणि ॥
 स्त्रीशूद्रस्य तु शुद्ध्यर्थं प्राजापत्यं विधीयते ।
 पञ्चगव्यं तत कृत्वा स्नात्वा पीत्वा विशुद्ध्यति ॥
 जलाग्निघृतने चैव ब्रवज्यानाशकेषु च ।
 प्रत्यवसितमेतेषा कथं शुद्धिर्विधीयते ॥
 प्राजापत्यद्वयेनापि तीर्थाभिगमनेन च ।
 'हृषैकादशदानेन वर्णाः शुद्ध्यन्ति ते त्रयः' ॥
 ब्राह्मणस्य प्रवक्ष्यामि वनं गत्वा चतुष्पथम् ।
 रुग्णिष्वप्यन कृत्वा प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 गोहय दक्षिणा दद्याच्छुद्धिः स्वायम्भुनोऽब्रवीत् ।
 'सुथने तेन पानेन ब्राह्मणत्वञ्च गच्छति' ॥
 स्नानानि पञ्च पुण्यानि कीर्त्तितानि मनीषिभिः ।
 धाम्नेय वारुण ब्राह्म वायव्यं दिव्यमेव च ॥
 आग्नेय भस्मना स्नानमवगाह्य तु वारुणम् ।
 आपोहिष्ठेति च ब्राह्म वारुण्य रजसा स्मृतम् ॥
 यत्तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते ।
 तत्र स्नाने तु गङ्गाया स्नातो भवति मानवः ॥

स्नानार्थं विप्रमायान्त देवाः पितृगणैः सह ।

वायुभूताहि गच्छन्ति तृपात्ताः संलिलार्थिनः ॥

निराशोक्ते निवर्त्तन्ते दक्षनिष्पीडने कृतम् ।

तस्मान्न पीडयेदस्त्रं मकृत्वा पितृतर्पणम् ॥

विधुनोति हि यः केशीन् स्नानतः प्रस्त्रवतीद्विजः ।

आचामेहा जलस्योऽपि स वाह्यः पितृदैवतैः ॥

शिरः प्राप्य कं बद्धा मुक्तकच्छशिंखोऽपि वा ।

विना यज्ञोपवीतेन आचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥

जले स्थलस्यो नाचामेज्जलस्यश्च बहिःस्थले ।

उभे स्पृष्ट्वा समाचान्त उभयत्र शुचिर्भवेत् ॥

स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्ते रथोपसर्षणे ।

आचान्तः पुनराचामेहासौविपरिधाय च ॥

क्षुते निष्ठौविते चैव दन्तोच्छिष्टे तथाशुते ।

यतितानाश्च सम्भार्य दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सोमः सूर्योऽनिलस्तथा ।

ते सर्वे ह्यपि तिष्ठन्ति कर्णे विप्रस्य दक्षिणे ॥

दिवाकरकरैः पूतं दिवास्नानं प्रशस्यते ।

अप्रशस्तं निशि स्नानं राहोरन्यत्र दर्शनात् ॥

मरुतो वसवो रुद्रा आदित्याद्यादिदेवताः ।

सर्वे सोमे विलीयन्ते तस्मात् स्नानन्तु तदग्रहे ॥

फलयज्ञे विवाहे च संक्रातौ ग्रहणेषु च ।

शर्व्यां दानमतेषु नान्यत्रेति विनिश्चयः ॥

पुत्रजन्मनि यज्ञे च तथा चात्ययकर्मणि ।

राहोश्च दर्शने दानं प्रशस्तं नान्यदा निशि ॥

मंजानिशा तु विज्ञेया मध्यस्थप्रहरद्वयम् ।

० प्रदोषपश्चिमौ यामौ दिनवत् स्नानमाचरेत् ॥

चैत्यवर्त्तस्थितिस्य चण्डालः सोमविक्रयी ।

एतासु ब्राह्मणः स्यूद्वा सवासं जलमविशेत् ॥

अस्थिसञ्चयनात् पूर्वं रुदित्वा स्नानमाचरेत् ।

अन्तर्दशाहे विप्रस्य पूर्वमाचमन भयेत् ॥

सर्वं गङ्गासमं तीय राहुयसो दिवाकरे ।

सोमपहे तथैवोक्त स्नानदानादिकर्मसु ॥

कुशपूतन्तु यत्स्नान कुशेनोपस्यूशेद्विज ।

कुशनीहृततीय यत् सोमपानसम स्मृतम् ॥

अग्निकाष्ठात् परिष्कृष्टाः सन्धोपासनवर्जिताः ।

वेदश्चैवानघीयानाः सर्वे ते हृषला स्मृताः ॥

तस्मादृहपलभीतेर्न ब्राह्मणेन विशेषतः ।

• अध्येतव्योऽप्येकदेशो यदि सर्वं न शक्यते ॥

शूद्रान्नरमपुष्टस्याप्यधीयानस्य नित्यशः ।

जपतो जुहुतो वापि गतिरुक्ता नयिष्यते ॥

शूद्रान्न शूद्रसम्पर्कः शूद्रेण तु सहासनम् ।

• शूद्रान्जानागमयापि ज्वलन्तमपि पातयेत् ।

अनसूतकपुष्टाद्भोविज शूद्रान्नभोजने ।

अथ ता ग विजानानि का का योनिं गमिष्यति ॥

गृध्रो द्वादश जन्मानि दश जन्मानि शूकरः ।

श्वयोनौ सप्तजन्म स्यादित्येव मनुरब्रवीत् ॥

दक्षिणार्थं तु यो विप्रः शूद्रस्य जुहुयाद्वि ।

ब्राह्मणसु भवेच्छूद्रः शूद्रसु ब्राह्मणो भवेत् ॥

भौनव्रतं समाश्रित्य आसीनो न वदेद्द्विजः ।
 भुञ्जानो हि वदेद्दयस्तु तदन्नं परिवर्जयेत् ॥
 अर्धं भुक्ते तु यो विप्रस्तस्मिन् पात्रे जलं पिबेत् ।
 हतं दैवञ्च पितृञ्च आत्मानञ्चोपधासयेत् ॥
 भाजनेषु च तिष्ठत्पुंससि कुर्मन्नि ये द्विजाः ।
 न देवा भृष्टिमायान्ति निराशाः पितरस्तथा ॥
 गृहस्यस्तु यदा युक्तो धर्ममेषानुचिन्तयेत् ।
 पोष्यधर्मार्थमिहार्थं न्यायवर्त्तो संबुद्धिमान् ॥
 न्यायोपार्जितवित्तेन कर्त्तव्यं ज्ञानरक्षणम् ।
 अन्यायेन तु यो जीवेत् सर्वकर्मवहिष्कृतः ॥
 अग्निचित् कपिला सत्री राजा भिक्षुर्महीदधिः ।
 दृष्टमात्रं पुनन्येते तस्मात् पश्येत्तु न त्रिष्यः ॥
 अरिणि क्षण्यमार्जारचन्दनं सुमणिं हतम् ।
 तिलान् क्षण्यमग्निं छागं गृहे चैताति रक्षयेत् ॥
 गवां गतं सैकदृषं यत्र तिष्ठत्ययन्त्रितम् ।
 तत्क्षेत्रं दशगुणितं गोचमं परिकीर्तितम् ॥
 ब्रह्महत्यादिभिर्मर्त्यो मनोवाक्कायकर्मजैः ।
 एतद्गोचर्मदानेन मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥
 कुटुम्बिने दरिद्राय श्रोत्रियाय विगेषतः ।
 यद्दानं दीयते तस्मै तदायुर्द्विद्विगुणम् ॥
 आपोऽष्टदिनादर्वाक् स्नानमेव रजस्वला ।
 अत ऊर्ध्वं तिरात्रं म्यादृशना मुनिरब्रवीत् ॥
 युगं युगद्वयञ्चैव त्रियुगञ्च चतुर्गुणम् ।

चाण्डालसूतिकीदृक्पापतितानामध क्रमात् ॥
 तत सन्निधिमात्रेण सचैलं स्नानमाचरेत् ।
 स्नात्यखलोकयेत् सूर्यमज्ञानात् स्पृशत यदि ॥
 बापीकूपतडागिषु ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ।
 तोयं पिबति वस्त्रेण श्वयोनौ जायते भुवम् ॥
 यस्तु क्रुद्धः पुमान् भार्या प्रतिज्ञायाप्यगम्यताम् ।
 पुनरिच्छति तां हन्तुं विप्रमध्ये तु आवयेत् ॥
 आन्तः क्रुद्धस्तमोभ्रान्त्या क्षुत्पिपासामयार्द्रितः ।
 दानं पश्यमकृत्वा च प्रायश्चित्तं दिनत्रयम् ॥
 उपसृष्टेतिषवणं महानद्युपसङ्गमे ।
 चीर्यान्ते चैव गा दद्याद्ब्राह्मणान् भोजयेद्दश ॥
 दुराचारस्य विप्रस्य निषिद्धाचरणस्य च ।
 अन्नं भुक्त्वा द्विजः कुर्याद्दिनमेकमभोजनम् ॥
 सदाचारस्य विप्रस्य तथा वेदान्तवादिनः ।
 भुक्त्वा च सुच्यते पापादङ्गोरात्रन्तु वै नरः ॥
 ऊर्ध्वोच्छिष्टमधोच्छिष्टमन्तरीक्षमती तथा ।
 कृच्छ्रत्रयं प्रकुर्यात् आशौचमरणे तथा ॥
 कृच्छ्रदेव्ययुतञ्चैव प्राणायामशतत्रयम् ।
 पुण्यतीर्थे नार्द्रशिरः स्नानं द्वादशसंख्यया ।
 द्वियोजनं तीर्थयात्रा कृच्छ्रमेव प्रकल्पितम् ॥
 गृहस्थः कामतः कुर्याद्भेतसः सेचनं भुवि ।
 सहस्रं तु जपेद्देव्याः प्राणायामैस्त्रिभिः सह ॥
 शतुर्वेद्योपपन्नसु विधिशृङ्खलाघातके ।

समुद्रसेतुगमनप्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 सेतुबन्धपथे भिक्षां चातुर्वर्ण्यात् समाचरेत् ।
 वर्जयित्वा विकर्मस्याऽर्द्धतोषान्द्विवर्जितः ॥
 अहं दुष्कृतकर्मा वै महापातककीरकः ।
 गृहहारेषु तिष्ठामि भिक्षार्थी ब्रह्मघातकः ॥
 गोकुलेषु वसेच्चैव ग्रामेषु नगरेषु च ।
 तथा वनेषु तीर्थेषु नदीप्रस्थवनेषु च ॥
 एतेषु स्थापयन्नेन पुण्यं गत्वा तु सागरम् ।
 दशयोजनविस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥
 रामचन्द्रसमादिष्टं नलसञ्चयसञ्चितम् ।
 सेतुं दृष्ट्वा समुद्रस्य ब्रह्महत्या व्यपोहति ॥
 यज्जेत वाश्वमेधेन राजा तु पृथिवीपतिः ॥
 पुनः प्रत्यागतो वेश्म वामार्थं मुपसर्पति ।
 समुद्रः सञ्च भृत्यैश्च कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥
 गाश्चैकशतं दद्याच्चातुर्वर्ण्येषु दक्षिणाम् ।
 ब्राह्मणानां प्रसादेन ब्रह्मघातः क्षम्यते ॥
 सवनस्यां स्त्रियं कृत्वा ब्रह्महत्यावतः चरेत् ॥
 मद्यपश्च द्विजः कुर्यान्वदी गत्वा समुद्रगाम् ॥
 चान्द्रायणे ततश्चीर्णं कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 अनहुतमहिता गाश्च दद्याद्विभेषु दक्षिणाम् ॥
 अपहृत्य भुवर्णं तु ब्राह्मणस्य ततः स्वयम् ।
 गच्छेन्मुपनमादाय राजाभ्यासं यथायुतम् ॥
 ततः शुद्धिरुवाप्नोति राजासौ मुक्तएव च ।

कामकारकतं यत् स्यान्नान्यथा बधमर्हति ॥
 आसनाच्छयनादुद्यानात् सम्भाषात् सहभोजनात् ।
 संक्रामति हि पापानि तैलविन्दुरिवाम्बुसि ॥
 चान्द्रायणं पापकञ्चं तुलापुरुष एवच ॥
 गवाञ्चैवानुगमनं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 एतत् पाराशरं शास्त्रं श्लाकानां शतपञ्चकम् ।
 द्विनवत्यां समायुक्तं धर्मशास्त्रस्य संग्रहः ॥
 यथाध्ययनं कर्माणि धर्मशास्त्रमिदं तथा ।
 अध्येतव्यं प्रयत्नेन नियतं स्वर्गगामिना ॥
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेय पाराशरसंहिता ॥

अथ बृहत्पाराशरसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

व्यक्तव्यक्ताय देवाय वेधसेनान्ततेजसे ।
 नमस्कृत्वा प्रवक्ष्यामि धर्मान् पाराशरोदितान् ॥
 अथातो हिमशैलान्ग्रे देवदासवनाश्रमे ।
 व्यासमेकाग्रमासीनं श्रवणः प्रष्टुमागतः ॥
 मानुषाणां हितं धर्मं वेत्तमेति कस्यो युगे ।
 दृष्टानामाश्रमाणाञ्च किञ्चित्साधारणं वद ॥
 युगे युगेषु ये प्रोक्ता धर्मा भव्यादिभिर्मुने ।
 वाक्यं तेनैव ते कर्तुं वर्धेराष्टमवास्तिभिः ॥
 स पृष्टो मुनिभिर्व्यासी मुनिभिः परिवेष्टितः ।
 प्रष्टुं जगाम पितरं धर्मान् पाराशरं ततः ॥
 सर्वेषां माश्रमाणाञ्च वरे वदरिकाश्रमे ।
 स विवेशाश्रमे तस्मिन् तनुं योगीव वेधसः ॥
 नानापुष्पलताकीर्णं फलपुष्पैरलङ्कितं ।
 नदी प्रस्रवणानेकैः पुण्यतीर्थोपशोभिते ॥
 भगपक्षिमिराकीर्णं देवतायतनावृतं ।
 यच्च गन्धर्व सिद्धैश्च द्रव्यगीतमगाकुले ॥

तस्मिन्नपि सभामध्ये शक्तिपुत्रः पराशरः ।

सुखासीनो महातेजा मुनिमुख्यगणावृतः ॥

कृताञ्जलपुटो भूत्वा व्यासस्तु मुनिभिः सह ।

प्रदक्षिणाभिवादैश्च मुनिभिः प्रतिपूजितः ॥

ततः सन्तुष्टमनसो पराशरमहामुनिः ।

व्यासस्य स्वागतं ब्रूयात् आसीनो मुनिपुङ्गवः ॥

यशस्य स्वागतं तेन आसीनानां समन्ततः ।

कुशलं कुशलेत्युक्त्वा व्यासं दृष्ट्वा ततः परमः ॥

यदि जानासि मा भक्तं स्नेहोवा यदि वत्सलः ।

धर्मं कथय मे तातः । अनुग्राहो ह्यहं यदि ॥ १ ॥

श्रुतास्तु मानवा धर्मा गागीर्या गौतमास्तथा ।

वाशिष्ठा काश्यपाश्चैव तथा गोपालकस्य च ॥

आत्रेयाः ऋषयः सप्तर्षी दाक्षायश्चिरसस्तथा ।

शातातपाश्च हारीतयाश्च दत्ताकृतास्तथा ॥

आपस्तम्बकृता धर्माः सशङ्कलिखितास्तथा ।

कात्यायनकृताश्चैव प्रचेतसकृतास्तथा ॥

श्रुतिरात्मोद्भवा तातः । श्रुत्यर्था मानवा स्मृताः ।

मन्वर्थं सर्वधर्माणां कृतादिं त्रियुगेषु च ॥

धमन्तु त्रियुगाचारः स शक्नुवन्तु कलो युगे ।

वर्णानामाश्रमाणाञ्च किञ्चित्साधारणं वद ॥

व्यासवाक्यावसंनितुः मुनिमुख्यः पराशरः ।

सुखासीनो महातेजा इदं वचनं मव्रणीत् ॥

क्रियन्ते नैव वेदाश्च नैदातिः प्रभवन्ति तः ।

तथा सधर्मं स्मरति कल्पे कल्पान्तरान्तरे ।
 अन्ये कृतयुगे धर्मा स्नेतायां हापरे परे ॥
 अन्ये कलियुगे नृणां युगह्य सानुरूपतः ।
 तपः पर कृतयुगे चेतायां ज्ञानमुच्यते ॥
 हापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेक कलौ युगे ।
 कृते तु मानवा धर्मा स्नेताया गौतमस्य च ॥
 हापरे शङ्खलिखिताः कलौ पाराशराः स्मृताः ।
 त्वजेद्देशं कृतयुगे चेतायां ग्राममुत्सृजेत् ॥
 हापरे कुलमेकान्तु कर्त्तारश्च कलौ युगे ।
 कृते सम्भाष्य पतितै स्नेतायां स्पर्शनेन च ॥
 हापरे भक्त्योन्नस्य कलौ पतति कर्मणा ।
 अभिगम्य कृते दानं त्वेतामाह्वय दीयते ॥
 हापरे याच्यनामन्तु सेवया दीयते कलौ ।
 अभिगम्योत्तमन्दानम् आहृतश्चैव मध्यमम् ॥
 अधमं याच्यमानं स्यात् सेवादानञ्च निष्फलम् ।
 कृते त्वस्थिगताः प्राणा स्नेताया मास मेव च ॥
 हापरे रुधिरं यावत्कलौ त्वन्वाद्यमेव च ।
 कृते ताक्षणिकः शाप स्नेताया दशभिर्दिनैः ॥
 मासेन हापरे ज्ञेयः कलौ सम्बत्सरेण तु ।
 युगे युगेषु ये धर्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः ॥
 ते द्विजा नावमन्तव्या युगरूपा द्विजोत्तमाः ।
 धर्मश्च मत्स्यमायुश्च तुर्याशेन कलौ युगे ॥
 अदनात्तदनद्यस्य तुच्छमासुरकार्यत ।
 धर्मश्च लोकदुर्गार्यं पापण्डार्थं तपस्विनः ॥

विविधा वाग्वद्वनार्थं कलौ सत्यानुसारिणी ।
 अल्पक्षीरघृता गावो ह्यल्पसस्या च सेदिनी ॥
 स्त्रीजगत्स्त्रिय सर्वा रत्यर्थं कृतमैयुना ।-
 पुरुषश्च जिता स्त्रीभौ राजानो दस्युभिर्जिता ॥
 जितो धर्मश्च पापेभ्यश्चूर्तेन तथा घृतम् ।
 शुद्धाश्च ब्राह्मणाचारा शुद्धाचारा स्तथा द्विजाः ॥
 अन्यानुयायिनश्चाद्या वर्णास्तदुपजीविनः ।
 कृतन्तु ब्राह्मण्यगत्रेता तु क्षत्रिय युगम् ॥
 वैश्यन्तु द्वापरयुग कलि, शुद्रयुगं स्मृतम् ।
 चातुर्वर्णिकनारीणां तथा हरीयजन्मनी ॥
 यतिद्विजाभ्युपाख्यादधर्मं हि संहती वलौ ॥
 यत्र नयाकृते दत्ते फलाप्ति पुरुषस्य सा ॥
 दत्तेषु दशभिर्नृणां फलाप्ति स्यात् कलौ युगे ।
 युगस्वरूपमाख्यातमन्य निगदत श्रुणु ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च सर्वेषां धर्मसाधनम् ।
 मृग, कृष्णश्चरेद्यत् स्वभावेन महीतले ॥
 वसेन्नत्त द्विजातिषु शुद्धो यत्तु तत्तु तु ।
 हिमपर्वतविन्ध्याद्रौ विनाशेन प्रयागयोः ॥
 मध्येतु पावनोद्देशो स्त्रीच्छदेशस्तत् परम् ।
 देशेष्वन्येषु या नद्यो धन्या सागरगा, शुभा ॥
 तीर्थानि यानि पुण्यानि मुनिभिः सेवितानि च ।
 वसेयुः सादुपान्तेऽपि समिच्छन्वा हितातयः ॥
 मुनिभिः सेवितत्वाच्च पुण्यदेगः प्रतीर्तित ।

अगम्यागामिता यत्र त देशं परिवर्जयेत् ।
 एवं देशः समाख्यातो यज्ञीयस्तु द्विजन्मनाम् ॥
 एवमेवानुवर्त्तेरन्देशं धर्मानुकाङ्क्षिणः ।
 वसन्वा यत्र तत्रापि स्वाचारं न निर्वर्जयेत् ॥
 यत्कर्मणि च कुर्वीरन् दूति धर्मस्य निश्चयः ।
 पराग्रहः स्वयम्नाह शास्त्रं पुत्रस्य वत्सलः ॥
 अथातः सम्प्रवक्ष्यामि द्विजकर्मादिकं द्विजाः ।
 यत्कर्म वर्णा धर्माश्च प्रशसा गो वृषस्य च ॥
 अटोह्यवाह्यौ यौ तत्र क्षीरं क्षीरप्रयोज्जिणा ।
 अमावास्यानिपिष्ठानि ततश्च पशुपालनम् ॥
 अन्नतीक्ष्णप्रशसा च वाह्या वाह्या वसुन्धरा ।
 अथार्थकृपतोऽपाप तदप्यस्यापि शोधनम् ॥
 यज्ञं सिता मण्डपायि विवाहः कन्यका वराः ।
 स्त्रीषु धर्मो मयः पञ्च द्विजातिस्वर्गसाधनात् ॥
 विधिः प्राणीऽग्निहोत्रस्य आधानादिकं संस्कृतिः ।
 व्रतचर्या द तद्वर्माः प्रशसा पुत्रजन्मनः ॥
 कृतज्ञो गृहस्थधर्मश्च भक्ष्याभक्ष तथैव च ।
 निपिष्ठ वस्तुकथन पात्रशुद्धि स्तथा पुनः ॥
 द्रव्याणाञ्च तथाशुद्धिरुपाकर्माणि कर्म च ।
 अनध्याया स्तथा आह विभ्रा । कालहविर्युतम् ॥
 बलिर्नाशायणीयश्च सूतकाशौ च मेव च ।
 परिपत्त्रायश्चित्तानि तद्व्रताति यथा द्विजा ॥
 विधिवत्सर्वदानानि तेषाञ्चैव फलानि च ।
 भूमिदानप्रशसा च विशेषो विप्रकालयोः ॥

इष्टापूतौ तथा विदन् । पृथक्त्वयोः फलानि च ।

प्रतिग्रहविधिस्तद्वद्व्यासा तस्य प्रतिग्रहः ॥ -

विन्मयकादिशान्तीनां विधयश्च द्विजोत्तमाः । ।

वानप्रस्थस्य धर्मोऽपि तथा धर्मो यतेरपि ॥ .

चतुराश्रमभेदोऽपि वसुनिन्दा तथैव च ।

योगोऽर्चिर्धूमयोर्मार्गौ कालं रुद्रान्त मेव च ॥

दृष्टश्च तत्पर ध्येय सर्वमेतत्पराशरः । -

प्रोक्तवान् व्यासमुख्यानां शेषं मुनिविभाषितम् ॥

नियुक्तः सुवतः शेषं विप्राणां ख्यापनाय च ।

पराशरो व्यासश्चो निशम्य

यदाह शास्त्रं चतुराश्रमार्थम् ।

सुगानि रूपञ्च समस्तवर्णा

हिताय वक्ष्यत्यथ सुवतस्तत् ॥

शक्तिस्त्वनो रनुज्ञातः सुतपाः सुवतस्त्विदम् ।

चतुर्वर्णाश्रमोपाश्च हितं शास्त्रं मथामवीत् ॥

इति श्रीऽइत्याराशरीये धर्मशास्त्रे व्यासप्रज्ञे शास्त्रसंग्र-

होद्देशकचन नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ -

द्वितीयोऽध्यायः ।

पराशरमतं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ।

चिन्तितं ब्राह्मणार्थाय धर्मरुस्यापनाय च ॥

चतुर्णामपि वर्णानां साचारो धर्मपालनम् ।

आचारश्चट्टेहानां भवेदमपराङ्मुखः ॥

पट्कर्मभिः रतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ।
 जतशेषन्तु भुञ्जानो ब्राह्मणो नावंसीदति ॥
 कर्मणि कानीह कथञ्चितानि
 कार्याणि वर्ण्यं किमाद्यकांनि ।
 तेषां मनेहाकरणे विधिश्च
 सर्वं प्रसादात्प्रतनुष्व मृच्छम् ॥
 कमपट्क प्रवक्ष्यामि यत् कुर्वन्ति द्विजातयः ।
 गृहस्था अपि मुच्यन्ते ससारैर्बन्धहेतुभिः ॥
 यथोद्देशक्रमं शास्त्रं यच्छ्रुतं श्रुतिहर्मणत् ।
 तदुक्तं कर्म तत् पुसां षष्ठ्युध्वं पापनाशनम् ॥
 सन्ध्या स्नान जपश्चैव देवतानाञ्च पूजनम् ।
 वैष्णुदेव तथानिष्यं पट्कर्मणि दिने दिने ॥
 सन्ध्यामथ प्रवक्ष्यामि देवताकालनामभिः ।
 वर्णार्थेऽहन्दसा सुक्तं यद्विधानं यथार्चनम् ॥
 यावन्मन्त्रा यथोपास्ति रूपस्पर्शनमेवं च ।
 आवाहनं विसर्गञ्च यावन्मानं क्रमेणातु ॥
 दिवसस्य च रात्रेश्च सन्ध्यः सन्ध्येति कीर्तिता ॥
 सोपास्या सद्विजैर्यत्नात् स्यान्नैर्विखसुपासितम् ।
 मध्याह्नेऽपि च सन्धिः स्यात् पूर्वस्याह्नः परस्परम् ॥
 पूर्वाह्णे क्षपराह्नसु च ये चेति श्रुतिक्रमात् ।
 पूर्वसन्ध्या तु गायत्री ब्राह्मणो हसवाहना ॥
 रक्तपद्मारुणा देवी रक्तपद्मासनस्थिता ।
 रक्ताभरणभासाद्वा रक्तमाल्याम्बरा तथा ॥
 अक्षमालाध्रुवा धारा चारुहस्ताऽमरार्चिता ।

प्रागादित्योदयाद्विद्वान् मुहूर्त्ते वैधवे सति ॥

उत्पायोपासयेत्सन्ध्या यावत्स्यादर्कदर्शनम् ।

विश्वमातः । सुराभ्यर्च्ये ! पुण्ये ! गायत्रि ! वैधसि ! ॥

आवाहयाम्युपास्यर्थं एहो नोऽस्ति पुनीति माम् ।

सन्ध्या माध्याह्निका श्वेता सावित्री रुद्रदेवता ॥

हृषेन्द्रवाहना देवी बालत्रिशिषधारिणी ।

श्वेताम्बरधरा श्वेता नानाभरणभूषिता ॥

श्वेतस्त्रंगमालापि कृतानुरक्तगङ्गरा ।

जलाधारा धरा धात्री धरेन्द्राङ्गभवाभवा ॥

स्वभाविभातभूराद्या सुरौघनुतपादृद्धया ।

मातर्भवानि ! विश्वेशि ! विश्वविश्वजनार्चिन्ते ! ॥

शुभे ! वरे ! वरेण्या हि आहता हि पुनीति माम् ॥

सन्ध्या सायन्तनीं कृष्णा विष्णुदेवा सरस्वती ।

स्वर्गगा कृष्णपद्मा तु शङ्खचक्रगदाधरा ॥

कृष्णभ्रूभूषणैर्युक्ता सर्वज्ञानमया वरा ।

सर्ववाग्देवता सर्वा ब्रह्मादिवचसि स्थिता ॥

वीणाक्षमालिका चारुहस्ता भिन्ना वरानना ।

चतुर्दशजनाभ्यर्था कल्याणी शुभकप्रदा ॥

मातर्वाग्देवते । देवि । वरेण्ये ! च वरप्रदे । ।

सर्वमरुद्गन्तुत्ये ! आहते ! हि पुनीति माम् ॥

ब्रह्मे गार्कटरीणान्तु मद्रमोऽशुभयोर्भयेत् ।

माध्याह्निकायां सन्ध्यायां सूर्यदेवममागमः ॥

पूजाभिरार्चयित्वा येन येन किञ्चिदुपनार्चिनः ।

आद्यान्त्रभागधेया दे देषान्निष्ठान्भागिनः ॥

अन्यान्युच्चापचानीह स्थावराणि चराणि च ।
 साव्याङ्गिकामुपेक्षन्ते तेषामाप्याचिका हि सा ॥
 यस्तस्या नार्चयेद्देवान् तर्पयेत् पितृ स्वर्था ।
 भूतान्युच्चावचानीह सोऽन्वतामिच्छुः पृच्छति ॥
 ईशान्याभिमुखो भूत्वा द्विजं पूर्वमुग्रोऽपि वा ।
 सन्ध्यामुपासयेद्यद्वत्तथावत्तन्निबोधत ॥
 आमणोर्वन्धनादस्तौ पादौ चाञ्चनुत शुचिः ।
 प्रक्षाल्य ह्याचमेद्विद्वान्नन्तर्जानुकरो द्विज ॥
 निर्मलात् केनपूताभिर्मनोज्ञाभिः प्रयत्नवान् ।
 आचमेद्ब्रह्मणीर्येण पुनराचमनाच्छुचिः ॥
 वक्त्रनिर्मार्जनं कृत्वा हिस्तेनैवाधराण्यथा ।
 अद्विद्य सस्पृशेत् स्थानि सर्वाण्यपि विशुद्धयेत् ॥
 अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या सव्यपाणिस्यवारिणा ।
 ग्राण सस्पृश्य नेत्रे च तेन नासिकया श्रुती ॥
 नाभिश्च तत्कनिष्ठाभ्या वक्षः करतलेन च ।
 शिरः सर्वाभिरशौ च अङ्गुल्यग्रैश्च सस्पृशेत् ॥
 अनस्य प्राणसंरोध कृत्वा चोपस्पृशेत्पुनः ।
 अतोपस्पर्शने मन्त्रं प्रातः केचित्पठन्ति हि ॥
 सूर्यश्च मेति मध्याह्नं पुनस्वापो विपर्ययम् ।
 मन्त्राभिमन्त्रित कृत्वा कुशपूतश्च बज्जलम् ॥
 आचम्य विधिवद् धीमान् सन्धोपासनमाचरेत् ॥
 सोङ्कारा चैव गायत्री जप्त्वा व्याहृतिपूर्वकम् ।
 आपोहिष्ठादि जल्पन्ति छन्दोदेवर्षिपूर्वकम् ॥
 छन्दोभिर्विनियोगैश्च मन्त्रग्राह्यमयुतम् ।

एतंहीन न कुर्वीत कुर्यात् ह्येतत्तदाभुरम् ॥
 मृत्युभीतैः पुरां देवैरात्मनश्चादनाय च ।
 च्छन्दांसि संस्मृतानीह च्छादितास्तैरतोऽमरा ॥
 च्छादनाच्छन्दे उद्दिष्टं वाससी कृतिरव वा ।
 च्छन्दोभिरावृतं सर्वं विद्या सर्वत्र नान्यतः ॥
 यस्मिन्नन्ते तु ये देवा स्तेन मन्त्रेण चिद्भितम् ।
 मन्त्रं यद्देवतं विद्यात् सवितुस्तत्र देवता ॥
 येन यदृषिणा दृष्टं सिद्धिं प्राप्ता तु येन वै ।
 मन्त्रेण तस्य सप्रोक्तो मुनेर्भावस्तदात्मकः ॥
 यत्र कर्मणि धारब्धे जपहोमार्चनादिके ।
 क्रियते येन मन्त्रेण विनिर्गोस्तु स स्मृत ॥
 अस्य मन्त्रस्य चाधोऽयमयं मन्त्रोऽनुवर्तते ।
 तत्तस्य ब्रह्मणा ज्ञेयं मन्त्रस्येति श्रुतिक्रमः ॥
 एतद्धि पञ्चकं ज्ञात्वा क्रियते कर्म यदुद्विजैः ।
 तदनन्तफलं तेषां भवेद्देहिनिदर्शनात् ॥
 अकामेनापि यन्न्यूनं कुर्यात् कर्म द्विजोऽपि यः ।
 तेनासौ जन्यते कर्त्ताऽस्त्युती गन्ताधमृच्छति ॥
 कुर्वन्नसौ द्विज कर्म जपहोमादि कश्चन ।
 नासौ तस्य फलमिन्देत कर्ममात्रं हि तस्य तत ॥
 आपद्यते स्यान्नु गतं स्वयं वापि प्रलीयते ।
 या तयामानि च्छन्दांसि भवत्यफलदान्यपि ॥
 मिन्यद्दीपं च्छपिच्छन्दो गायत्रीस्तु तिष्ठतु ।
 आपो हि देवतं प्राञ्ज रापोऽष्टिष्टादिषु द्विजाः ॥
 गोभिर्नो राजपुत्रेभ्यः द्रुपदायानृपिर्भवेत् ।

अनुष्टुभ भवेच्छन्द आधत्तैव तु दैवतम् ॥
 सौत्रामपावभृतके विनियोगस्य कल्पितः ॥
 उदुत्यष्टपिः प्रस्कण्वो गायत्रं सूर्यदेवता ॥
 चित्रमित्यत्र कुत्सस्तु शर्वरी सूर्यदेवता ॥
 प्रणवो भूर्भुवः स्वस्व गायत्र्यापि चत्वारं त्रयम् ॥
 अथमर्पणसूक्तस्य षट्पिरेवाधकर्मणा ।
 छन्दोऽत्रानुष्टुभं प्राञ्ज राधत्तैव तु दैवतम् ॥
 द्रुपदाथमर्पण सूक्त मार्जने व्याहरेदिति ।
 स्मृतिभिः परिशिष्टैश्च विशेषस्तोत्रसेवने ॥
 चत्वार्योर्ध्वं विभागेन कर्तव्यः सोऽपि स द्विजैः ।
 आपोहिष्ठेति त्रिचक्ष अष्टाक्षरपद नञ्च ॥
 पादान्ते प्रक्षिपेद्वापि पादमध्येन च क्षिपेत् ।
 भूमौ मूर्ध्नि तथाकाशे सुध्वाकाशे तथा भुवि ॥
 एव वारि द्विजः मिश्रन् तर्पयेत् सर्वदेवताः ।
 उदुत्यष्टित्वं देवाना मुत्स्थाने नियोजयेत् ॥
 चतस्रः शुचिः सदित्यादि केचिदिच्छन्ति सूरयः ।
 अथाकृतमिदं ह्यासीत् सदेवासुरमानुषम् ॥
 सङ्क्षेपायाहजदृ ब्रह्मा सप्तमा व्याहती, पुरा ।
 भूर्भुवः स्वर्महर्जनस्तपः सत्यं तथैव च ॥
 आद्यास्तिष्ठो महाप्रोक्ताः सर्वत्रैव नियोजनात् ।
 अग्निर्वायुस्तथा सूर्यो हहस्पत्याप एव च ॥
 इन्द्रश्च विश्वदेवाश्च देवताः समुदाहृताः ।
 गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च वृहती पङ्क्तिरेव च ॥
 त्रिष्टुप् च जगतीचैव च्छदास्थेतान्यनुकमात् ।

दृढतपराथरसहितायाम् ।

भरद्वाजः कल्पय गौतमेऽतिस्तथैव च ॥

विश्वामित्रो जमदग्निर्वशिष्ठश्च ऋषिः क्रमात् ।

एताभिः सकल व्याप्त भेताभ्यो नास्ति चापरम् ॥

सप्तेनै स्वर्गलोका वै सत्यादूर्ध्वं न विद्यते ।

तस्मान्मोक्षात्परा मुक्ति रव्याचीना पदेक्षया ॥

प्रागसययनेष्वेता अभ्यस्या पूर्वकादिभिः ।

ॐ मां योज्योतिरित्येतच्छिरः पथात्प्रयुज्यते ॥

प्रत्योद्धारममायक्तो मन्त्रोऽय तैत्तिरीयके ।

अत्रोद्धारवदार्पादि विदुः ब्रह्मादिदो जनाः ॥

प्रणवाद्यन्त गायत्री प्र णायामेष्वय विधिः ।

गायत्र्यादिकचित्रान्तै र्मन्त्रैश्च प्रागुदीरितैः ॥

उपासीरन्द्वासास्त्रयावन्तीदिति भास्करः ।

गता बालपयित्वेण यस्तु सन्ध्यामुपासते ॥

सर्वतीर्थभिषेकं तु लभते नात्र समयः ।

गोपालदर्शनसारश्च षडङ्ग कनकमेव च ॥

दर्भतान्त्रितिल यापि एतैस्तृणकर्तृजः ।

न मन्तव्यं पितृन्तेवानात्मानं त्रिदिव नयेत् ॥

वि शक्तोऽयस्तु विष्णोः नाम मन्त्रेण नाम राक्षसाः ।

धितुष्यासो निवर्तन्ते मन्देहानामदृशनात् ॥
 रवेरप्यश्वो ह्यस्मात् यातायाता ह्यमर्कितः ।
 अराम वयरीरागा स्वामिनेव लयङ्गताः ॥
 हेपाशब्दमकुर्वाणाः शफस्फुरणवर्जिताः ।
 सन्ध्याङ्गा निर्जयाज्जाताः सूर्यस्यन्दनवाजिनः ॥
 ततो देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तप्रोधनाः ।
 यत्सन्ध्यान्ते उपासीत प्रक्षिपन्ति जलं रुद्धम् ॥
 ॐ ह्यारवह्यसंयुक्तं गायत्र्या चाभिमन्त्रितम् ।
 दक्षेरंस्तेन ते दैव्या वज्रिभूतेन वारिणा ॥
 सङ्ख्याशुरथे तिष्ठन् योऽधीयानश्च तु श्रुती ।
 याज्ञवल्क्यः समीक्षेत ऋषीशानुक्तवास्तवः ॥
 मत्वे त्वनुदिष्यदित्ये सन्ध्यापास्तिशरो भवेत् ।
 उदिते सति या सन्ध्या बालक्रीडोपमा च सा ॥
 सन्ध्या येन न विज्ञाता ज्ञात्वा नैव ह्युपासिता ।
 स जीवन्नेव शूद्रश्च ह्याशु गच्छति सान्ध्याः ॥
 भान्त्र पार्थिवमाग्नेयं वायव्यं दिव्यमेव च ।
 वारुणं मानसश्चेति सप्तैवानु क्रमेण तु ॥
 शम्भु आपस्तु वै भान्त्रं मृदान्धन्तु पार्थिवम् ।
 भस्मना स्नानमाग्नेयं गोरेणूनानिलं श्रुतम् ॥
 आतपे सति या दृष्टिर्दिव्यस्नानं तदुच्यते ।
 बहिर्नद्यादिके स्नानं वारुणं प्रोच्यते युवैः ॥
 यत्प्रधानं मनसा विष्णोर्मानसं तत्प्रकीर्तितम् ।
 अतमर्थेन कादस्य कालगच्छाद्यपेक्षाक्षया ॥
 तुल्यं फलानि सर्वाणि स्फुरत्याह परायणः ।

हृत्पराशरसंहितासाम् ।

स्नानानां मानसस्थानमन्वाद्यैः परमं स्मृतम् ॥
कृतेन येन मुच्यते गृहस्था अपितु द्विजाः ।
नित्यादीनां तृत्याणां तु स्नानातामोषसः परमम् ॥
सद्यः पापहरं प्राहुः प्राजापत्यव्रताधिकम् ।
उपस्युपसि यत्स्नानं क्रियतेऽमुदिनेऽरवो ॥
प्राजापत्येन तत्तुल्यं महापातकनाशनम् ।
प्रातरुत्थाय यो विप्रः प्रातः स्नायी रुदा भवेत् ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः परं ब्रह्माधिगच्छति ।
अस्नरतो नाचरेत्कर्म जपहोमादिं किञ्चन ॥
विद्यन्ते च सुहृद्भ्यानि द्रविण्यानि चरन्ति च ।
अङ्गानि समता यान्ति उत्तमान्यधमैः रुहः ।
अत्यन्तमलिनः कायो न वञ्छिद्रसमन्वितः ।
स्नवते च दिवारात्रौ प्रातः स्नानेन शुद्ध्यति ॥
उपस्नानं प्रशंसन्ति सर्वे च पितरोऽमराः ।
दृष्टादृष्टकरं पुण्यं शसन्ति पितरोऽपि हि ॥
प्रातः स्नायी हि यो विप्रः सोऽहं स्यात्सर्वकर्मसु ।
न तृप्तं कर्म न तु किञ्चित्तत्सर्वं स्याद्यथायवम् ॥
अब्रह्मज्ञानं स्नानकालेन यः कुर्यादन्तर्धानम् ।
प्राधीयान् रौरवं याति पितृशपहतो ध्रुवम् ॥
यश्च शमय्युः केशेषु यदा देहे च लोमसु ।
हस्ताभ्याश्च न वस्त्रेण जलं विद्वान् हि मर्जयेत् ॥
मर्जिते पितरः सर्वे भर्वा अपि च देवताः ।
तथा सर्वे मनुष्याश्च त्यजेरन् नियतं द्विजम् ॥
स्नानमश्नितं भवेत्तीर्थं पितृन्वीकृतम् ।

ततो नद्याद्यमो गच्छन्विराशा स्तेऽपन्ति हि ॥
 येतु स्नानाद्यन स्तीर्थं सस्तिन्तन्ति जलाश्रयाः ।
 तद्देह सुपतिष्ठन्ति ब्रह्मैः पितृदिबौकसः ॥
 अतो न चिन्तयेत्तीर्थं व्रजेदेवतु चिन्तितम् ।
 देवस्थाननदीस्त्रोत सरःसंस्नान माचरेत् ॥
 स्नानं नद्यादि बन्धेषु सङ्गः कार्यं सदस्वपुः ।
 स्नानेनन्तोय कूपस्थं तोय तत्र तु कृत्विमम् ॥
 न तीर्थं स्नानकुले स्नायान्न सज्जनसमाश्रये ।
 दर्भहीनोऽन्यचिन्तसु न नग्नो न गिरी विना ॥
 कदाचिद्दिदुषा मिथ्या न स्नातव्यं पशुश्रमाः ।
 अश्वःशुद्धिः कृताशेन स्नानकर्त्तापि लिप्यते ॥
 पक्ष वा सप्त वा पिण्डान् स्नायादुद्धृत्य तत्र तु ।
 दद्यात्स्नानादिकानीह विशेषेण विवर्जयेत् ॥
 दद्याच्चोष्णं दण्डस्नानं दद्याच्चोष्णं देवम् ।
 दद्याच्चोष्णं दानं दद्याच्चोष्णं भुक्तमसाधिकम् ॥
 मासे नभसि न स्नायात्कदाचिन्नित्यगासु च ।
 रजस्वला भवन्त्येता वर्जयित्वा समुद्रगाः ॥
 नापो मूत्रपुरीषाभ्या नाग्निर्दहति वर्मणा ।
 न स्त्री दुष्यति कारेण न विप्रो देहकर्मणा ॥
 न स्नायात्क्षीमितास्वासु स्वयं न क्षीमश्रेष्ठ ताः ।
 न निर्गतासु तीर्थाञ्च यतन्तीष्वाहतासु च ॥
 रविसक्रान्तिवारेषु ग्रहणेषु शशिवरे ।
 व्रतेषु चैव षष्ठीषु न स्नायादुष्णवारिणा ॥
 न स्नायाच्छूद्रहस्तो नैकहस्तेन वा तथा ।

वृहत्पराशरसंहितायाम् ।

- ८६-१।भिरपि स्नाया दाहताभिर्हिजातिभिः ॥
 स्वभावाभिरनुष्णाभिः रुचसाभिस्तथा द्विजः ।
 नवाभिर्निर्देशः शोभिरसस्पृष्टाभिरन्त्यजैः ॥
 य स्नानमात्रेन्नित्यं तं प्रशंसन्ति देवताः ।
 तस्माद्विजयस्य स्नानं सदा कार्यं द्विजातिभिः ॥
 उत्साहाद्यायनस्नानं प्रयान्ति शक्तिर्ब्रह्मिणम् ।
 की त कान्ति वपु सुष्ठौ सौभाग्यायु प्रवर्धनम् ॥
 स्वर्गश्च दशभिर्गुणैः सुष्ठौ स्नानं प्रशस्यते ।
 सूक्ष्मं हि दिनवारोक्तं तैत्तिरीयज्ञनपूर्वकम् ॥
 हृत्तापकीर्षिमरणं सुतस्यानामिच्छत्यव ।
 आयुश्चाकर्षादिवारेषु तैत्तिरीये फलं क्रमात् ॥
 जलावगाहनं नित्यं स्नानं सर्वेषु वर्णेषु ।
 शक्तेरहरहः कार्यं तस्याथ विधिरुच्यते ॥
 गोशकृन्मृत्कुशाद्यैव पुण्याणि परितः का तथा ।
 स्नानार्थी प्रयतोन्नित्यं स्नानकाले सदाहरेत् ॥
 स्वमनोऽभिमतं तीर्थं गत्वा प्रवाल्य पादयोः ।
 हस्तौ चाचम्य विधिवच्छिष्यावन्धैः कचेतसा ॥
 नृदम्बुभिश्च गात्राणि क्रमात्प्रक्षालयेद्यथा ।
 पादौ जङ्घे कटौ चैव त्रिमात्राणां जलैः स्वभिः ॥
 प्रक्षाल्य हस्तौ वाचम्यं नमस्कृत्य च तज्जलम् ।
 गुह्योपगुह्यम् इत्येतद्विज्ञा प्रयताञ्जलिः ॥
 उरु देहेतिमन्त्रे च कुर्यादापो भिमन्तिरा ।
 विधिज्ञा कवयः केचिन्मन्त्रात्पार्थवेदिनः ॥
 यत्र स्थानेषु यत्तीर्थं नदी पुण्यनरा-तथा ।

ता ध्यायेन्मानसा नित्यम न्यतीर्थं न चिन्तयेत् ॥
 गङ्गादिपुण्यतीर्थानि कृत्विमादिषु सञ्चरेत् ।
 ता ध्यायेन्मानसा वापि अन्यतीर्थं न चिन्तयेत् ।
 महाव्याहृतिभिः पद्यादाचामित्प्रयतोऽपि सन् ।
 उदुत्तम इति ह्यमुं मन्त्रेण प्राङ्मुखो विधेत् ॥
 येऽग्नयो दिवि चेत्ये तत्कुर्यादाश्वमेधनन्ततः ।
 सूर्यं पश्यन् जलमुक्त्वा स्मृतीये ततः स्थितम् ॥
 आचम्याथ हरे नमस्कृत्यान्तथा कायसमालभेत् ।
 अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते इत्याद्यपि पठन्ति हि ॥
 मन्त्रिका हरणे चैव इति वाशिष्ठजोऽब्रवीत् ।
 समालभेत्त्रिभिर्मन्त्रैरिदं विष्णुादिभिर्द्विजः ॥
 शिरश्चासा वस्त्रं ऊरुपादौ जङ्घाक्रमेण तु ।
 भास्कराभिमुखो रुज्ज्वादापो ह्यस्मानिति त्रिभिः ॥
 उदूहृत्य सर्वगात्राणि निमज्ज्याथ पुनः पुनः ।
 उन्तीर्थाचम्य गात्राणि गोमयेनाथ लेपयेत् ॥
 मानसोक्त इति श्रुत्वा प्राग्वदङ्गक्रमेण तु ।
 इमं मे वरुण । त्वन्म सत्यं नय उदुत्तमम् ॥
 अथ त्वत्प्रभयेत्येतैरात्मानमभिषेचयेत् ।
 निमज्जाचम्य चात्मानं दर्भैर्मन्त्रैश्च पावयेत् ॥
 हविष्मतीरिमांश्चाप इदमाप स्तथैव च ।
 देवीराम इति ह्याभ्यामापो देवीरितीत्यृचा ॥
 रुक्मृत्युद्रुपदां देवीं शन्नो देवीरपा रमम् ।
 प्रत्यहं मन्त्रनवकमापो देवी पुनस्तु माम् ॥
 चिन्तितमां पुनात्येतन्मन्त्रेणापि च पावयेत् ।

वृहत्पराग्रसंहितायाम् ।

हिरण्यवर्णा इति च पावमाना तथापरे ॥
तरत्सम्पृन्दि धावन्ति पवित्रान्यानि शक्तिः ।
स्नानफर्मात्मकैर्मन्त्रै रन्यैः पृथग् दैवतैः ॥
ज्ञायात्मानं निमज्जाय आचान्तस्वन्यदाचरेत् ।
कायं कायभूदेगानां तृष्णां चैवोदकस्य च ॥
प्राकृत्ये सति चैवायं विधिरन्यो विपर्यये ।
सोष्कारासैव गायत्री महाव्याहृतिभि र्ह ॥
विसर्गे वैकुण्ठावर्मा स्नानाद्विद्वानपि द्विजः ।
च्छन्दोमन्य परैर्युक्त स्वशास्त्राक्षरसंयुतम् ॥
आरत्यं प्रणवं स्नायाच्छतमर्धशतं दशम् ।
चिद्रूप परम ज्योतिर्निरालम्बमनामयम् ॥
अथक्ता मथ्ययं शान्तं स्नायाद्वापि हरिं स्मरेत् ।
गायत्री वारिसन्नातः प्रणवै निर्मलाकृतः ॥
विष्णुस्मरणं संशुद्धिं कृत्यह सर्वेषु कर्मसु ।
योऽधीने वेदवैदार्थं सुस्नातः सर्ववारिषु ॥
शुद्धे दशुचिन्, स्वान्तस्तच्छुद्धसु शुचिर्यत ।
मन्त्रैश्च मनसा स्नानं नो गोमयमृदस्युभिः ॥
तैश्चेद्भोक्षुरमत्स्याश्च स्नानस्य फलमाप्नुयुः ।
भाय पूत पवित्रं स्यान्मन्त्रपूतं स्नाया नरः ॥
उभयेन पवित्रसु नित्यस्नायी शुचिर्नरः ।
विधिदृष्टं यत्कर्म करोतु विधिना नरः ॥
न किञ्चित् फलमाप्नोति कुशमात्रं हि तस्य तत् ।
उत्पद्यन्ते जले मत्स्या विपद्यन्ते तु तत्र च ॥
तिष्ठतोऽपि च ते स्नाने फलं नैवाप्नुयुर्हताः ।

विधिहीनं भवेद्दुष्टं कृतमथ इयापि च ।
 तद्धरन्त्यसुरास्तस्य मूढत्वादकृतात्मनः ।
 अथाविधिसमायुक्तं कर्म यत्क्रियते नृभिः ॥
 शुचिभिर्ह्यैकचित्तैस्तु तदनन्त्याय कल्प्यते ।
 उदात्तं मनुदात्तञ्च विसर्गान्तं तथैव च ॥
 द्रुतञ्च स्वरितोदात्तं स्वरं विन्द्यान्तया द्रुतम्
 स्वरान्तं व्यञ्जनान्तञ्च विसर्गान्तं तथैव च ॥
 मानुस्वरं पृथक्कञ्च ज्ञातमन्यपरं च यत् ।
 ह्रस्वं शतक्रतुर्हन्ति वज्रं शतपर्वणाम् ॥
 यथा तथा प्रवक्तारं मन्त्रहीनं स्वरादिभिः ।
 स्वरतो वर्णतः सम्यक् सन्ध्याध्यानजपादिषु ॥
 सर्वे मन्त्राः प्रयोक्तव्याः क्षीमाः स्वरफला वृणाम् ।
 नाभेरधस्तादङ्गानि क्षालयित्वा मृदन्मना ॥
 उपविष्टः सितवस्त्रे मन्त्रैः प्रोक्ष्य शुचिर्भवेत् ।
 चतुरस्रचतुरस्त्रङ्गो हौ हौ च जङ्घयोस्तथा ॥
 हौ हौ च जानुनोर्नस्य ऊर्वोः पञ्च च पञ्च च ।
 हावप्येवं तथा गुह्ये दश द्वादश वक्षसोः ॥
 हौ हौ गले च बाह्वोश्च हौ हे च सुमुखेष्वपि ।
 हौ हौ च चक्षुषोः श्रुत्योः मग्नोद्गाराश्च मूर्धनि ॥
 न्यस्तप्रणवसर्वाङ्गः स्वातः स्वात्मववारिषु ।
 अकारः मूर्ध्नि विन्यस्य उकारं नेत्रमध्यतः ॥
 मकारं कण्ठदेशे तु ब्रह्मी भवति वै द्विजः ।
 अनङ्गाक्लिष्टधौते तु विद्वान्च रक्तगङ्गसमी ॥
 परिधाय मृदन्मूर्ध्नां करौ पादौ च मार्जयेत्

वृहत्परागरसंहितायाम् ।

तद्वाससोरसम्पत्तौ शोणक्षौमाविकानि च ॥
कुन्तपं योगपट्टस्वा द्विवासास्तु यथा भवेत् ।
न जीर्णं नीलकाशार्था माञ्जिष्ठेन च वामसा ॥
मूत्राद्युपगतिर्नैव शुचिः स्यान्नेकवाससा ।
एकं वासो यथा प्राप्तं प्ररिधाय मनः शुचिः ॥
अन्ये कृत्वोत्तरामङ्गम् आचम्य प्राङ्मुखः स्थितः ।
प्रत्योङ्कारसमायुक्ताः प्रणवाद्युतकास्तथा ॥
महाव्याहृतयः सप्त देवतार्पादिसंयुतम् ।
प्रणवाद्यन्त गायत्र्या तस्याः शिरस्तथैव च ॥
द्विरावर्त्तनमेतस्याः प्राणायामो विधीयते ।
शक्त्या सुसंयम कृत्वा तथाचम्य विधानतः ॥
उपास्य विधिवत्सन्ध्यामुपस्थाय च भास्करम् ।
गायत्रीं शक्तिं लज्जा तर्पयेद्देवताः पितॄन् ॥
अम्बारब्धेन तोयेन पाणिना दक्षिणेन तु ।
तृप्यता मिति वक्तव्यं नाम्ना तु प्रणवादिना ॥
ब्रह्मेशकेशवान् पूर्वं प्रजापति मथान्युतिम् ।
छन्दो यज्ञानृषीन् मिहानाचार्यान् स्नानपायिनः ॥
गन्धर्वयत्सरत्नं च मासान्दिननिशानि च ।
देवान्देवानुगाथापि नागान् नागकुलानि च ॥
सरितः सागरां स्त्रीर्यान् पर्वतान् कुलपर्वतान् ।
क्षिप्रान् पेशरान्येषान् अनुष्ठान्य च तर्पयेत् ॥
सनकस्य सनन्दस्य तृतीयस्य सनातनः ।
आनुरिः कृष्णस्यैव वोटः पद्मशक्तिमया ॥

सुपर्णोश्च पिशाचाश्च भूतान्यथ पशून्सथा ॥
 वनस्पतींश्चोपधी च भूतग्राम चतुर्विधम् ।
 ब्रह्मादयो मया हृता आगत्य ददतु त्वंपूः ॥
 अदृष्टो मा प्रकुर्वतुं प्रसीदन्तु ममोत्पत्तिरि ॥
 ततः पूर्वाग्रदग्नेषु साग्रेषु सकृदेषु च ॥
 प्रादेशिकेषु शुद्धेषु ब्रह्मादिभ्योऽम्बुनिक्षिपेत् ।
 अन्वारभ्यापसथ्येन पाणिना दक्षिणेन तु ॥
 दक्षिणा जानु भूलग्नो देवेभ्यः संचयेज्जलम् ।
 देवेभ्यश्च नमः स्वाहा पितृभ्यश्च नमः स्वधा ॥
 मन्यन्ते कपयः केचिदित्येव तर्पणक्रमः ।
 तपमाणेषु कर्मत्वं निजत्वञ्च क्रियापदम् ॥
 तर्पयामि पितृन्देवानित्यङ्गरपरे पुनः ।
 सिद्धमानेन त्रायेण मन्यन्ते सुनयोऽपरे ॥
 देवास्तप्यन्तु पितरः तृप्यन्त्विति निदर्शनम् ।
 उदीरतामङ्गिरसश्च यन्तुर्नोर्जमित्यभि ॥
 पितृभ्यश्च स्वधायिभ्यो ये चेज्ज नियतास्तथा ।
 अग्निष्वान्तापहृताश्च तथा दर्हिषदोऽपि च ॥
 येन पूर्वेच पितरः सोमपाना सुदीरयेत् ।
 आवाह्य च पितृन्तैरथ सव्योपवीतिना ॥
 दक्षिणाभिसुप्तो द्वाभ्याह्वराभ्या मम्बुकेचयेत् ।
 भूलग्नं मव्यजानुश्च दक्षिणाग्रकुशेषु च ॥
 रुक्मरोप्यतिलैस्ताम्रदर्भमन्त्रै क्षिपेत्प्रथमम् ।
 विना रौप्यसुवर्णोभ्याम्बुना ताम्रतिलैरपि ॥

दृष्टत्परोशरसंहितायाम् ।

विना दमैश्च मन्त्रैश्च पितृणाम्नीपतिष्ठति ।
 दमैर्लौहितेदमैश्च काशवीर्यवल्बजैः ॥
 शुक्रधान्यद्वयैर्वीर्यं दंसकार्यं अयेदुद्विज ।
 न तर्पयेत्पतन्तीभिर्विद्वानङ्घ्रि कथञ्चन ॥
 पातस्याभि सदर्भाभिः सतिलाभिश्च तर्पयेत् ।
 ईश्वरुद्रास्तथादित्यान्मस्कारस्वधान्वितान् ॥
 एतैश्च दिव्यपितर एतदायत्तमानुषा ।
 ध्रुवोऽध्वरय सोमश्च आपश्चैवानलोऽनिल ॥
 प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिता ।
 अजैर्कपाद हि बुद्धीर्विक्रपाचोऽथ रैवत ॥
 हरश्च बर्जकश्च त्र्यम्बकश्च सुरेश्वर ।
 सावितरश्च जयेन्तश्च पिनाकीत्यपराजित ॥
 एते रुद्रा समाख्याता एकादश सुरोत्तमा ।
 इन्द्रोधाता भग पुषा मित्रोऽथ वरुणोऽर्यमा ॥
 अंशुर्विषसास्वष्टाश्च सविता विष्णुरेव च ।
 एते वै द्वादशादित्या देवाना परमा स्मृता ॥
 एवञ्च दिव्या पितर पूज्या सर्वे प्रयत्नत ।
 कव्यवानोऽनन् सोमो यमश्चैव तथायमा ॥
 अग्निध्वान्ता सोमपाश्च तथा वर्चिपदोऽपि च ।
 एते चान्येच पितर पूज्या सर्वे प्रयत्नत ॥
 एतैस्तु तर्पिते सर्वे पुरुषास्तर्पिता नृभिः ।
 यगाश्च धर्मराजश्च श्रुत्युच्यैव तयान्तक ॥
 येषस्ततश्च कानश्च सर्वभूतक्षय स्रष्टा ।
 श्रीदुम्भरश्च नीलश्च बभ्रश्च परमेष्ठिना ॥

चित्तश्च त्रिवर्गुग्रन्थ एकोदर स्तयार्यमा ।
 एतैस्तु तर्पितैः सद्भिर्विवस्वांस्तर्पितो ब्रूमि ॥
 तस्मात्प्राक् तर्पयित्वैतान् त्रिंशतीन्तर्पयेत्ततः ।
 मातामहान्मातुलांश्च सप्तिसम्बन्ध धाम्भवान् ॥
 स्वजनज्ञातिवर्गीयानुपीध्यायान् गुरुनपि ।
 मित्रान् भृत्यान्पत्न्याश्च ये भवन्ति तदा स्मृतौ ॥
 तान् सर्वास्तर्पयेद्विद्वान् इच्छन्ते ते यतो जलम् ।
 जलस्यैव जले सिद्धेत् स्थलस्यैव तथा स्थलम् ॥
 पादौ स्थाप्याभयश्चैव भवेत्तूभयतः शुचिः ।
 गोष्ठइमाव सुतृप्तिप्य करौ विप्रौ जले स्थितः ।
 अश्वरे तु क्षिपेद्धारि चाकाशे दक्षिणामुखः ॥
 पितॄणां स्थानमाकाशं दक्षिणादिद्वयैव च ।
 स्थलगो नार्द्रवासास्तु कुर्याद्वै तर्पणादिकम् ॥
 मेताद्विते नार्द्रवासा नैकवासाः समाचरेत् ।
 एवं हि तर्पणं कृत्वा सर्वेषां विधिवंद्विजः ॥
 निष्पीडयेत् स्नानवस्त्रं येन स्नातो भवेद्विजः ।
 निष्पीडयति यः पूर्वं स्नानवस्त्रं मज्जानतः ॥
 निराशाः पितरस्तस्य यान्ति देवाः सद्दर्पिभिः ।
 निष्पीडयेत् स्नानवस्त्रं तिलदर्भैः समन्वितम् ॥
 न पूर्वं तर्पणादस्त्रं नैवाम्नासि न पादयोः ।
 एषु चेत्पीडयेदस्त्रं राक्षसं तदतिक्रमात् ॥
 वस्त्रनिष्पीडने मन्त्रं सिमं श्लोकं मुदाचरेत् ।

बृहत्पराशरसंहितायाम् ।

तिलदर्भसमायुक्तं कुम्भत्युर्नष्टदेहिनाम् ॥

ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदोराववर्जिताः ।

तेषां तु दत्तमक्षय्यमिदमस्तु तिलोटकम् ॥

पितृवंशे क्षता ये च मातृवंशे तथैव च ।

एवं ह्यग्निर्भवेत्तेषां तिलैस्तु स च वारिभिः ॥

वदसु मलनिक्षेपः शौचस्नानादि कुर्यताम् ।

तस्य पापघ्नोऽप्योऽहार्थमिमं मेन्म सुदीरयेत् ॥

यन्मया तुपितं तीर्थं मलैः शरीरसम्भवैः ।

तस्य पापस्य निष्कृत्यै यक्ष्माणां स्तवः कथ्यताम् ॥

अश्वपेभ्योऽयं यक्ष्मभ्यो ददामीदं जलाञ्जलिम् ।

अन्यथा भ्रन्ति ते सर्वे सुखतं पूर्वसंश्रितम् ॥

अपुत्रा ये स्त्रियाः केचित्तु मांसो योपितोऽपि वा ।

अस्मिन्वंशे पितृभ्यो वै दत्तं वस्तुजलं मया ॥

नास्ति क्वेनापि यो विप्रः सर्पयेत्पितृदेवताः ।

स तत्तृप्तिकरो धर्मान् प्राप्नुयात्परमावृतिम् ॥

नास्ति क्वेदं धनुतो यस्तु तर्पयेन्न पितॄन् द्विजः ।

पितृन्ति देहिना स्त्रावं पितरसाञ्जलार्थिनः ॥

पितॄणां पितृतीर्थेन देवानां देवकेन तु ।

इति मत्वा तु कुर्याणां मुच्यन्ते गृहमेधिनः ॥

पञ्च तीर्थानि विप्रस्य करे मन्नाय दक्षिणे ।

प्राज्ञं देवं तथा पितॄन् प्राजापत्यन्तु सौमिकम् ॥

प्राज्ञा पश्चिमलेयायां देवः स्याद्दक्षमूर्धनि ।

प्राजापत्यं कनिष्ठादौ मध्ये सौम्यं विज्ञानतः ॥

अहठस्य प्रदेगिन्या मध्ये पित्यं प्रतिष्ठितम् ।
 कुर्यादहरहश्चैव सस्यक् ज्ञात्वा विधानतः ॥
 म प्राप्नुयाद्भक्ष्योऽपि ब्रह्मणः पदं मन्त्रयम् ।
 स्नात्वा ऊत्वा च जप्त्वा च दत्त्वा चैव तु योऽश्रुते ॥
 अमृतं सोऽश्रुते नित्यं नृस्य स्थानं मुनामयम् ।
 अस्नात्वाद्युमलं भुङ्क्ते अजप्त्वा पूयशोणितम् ॥
 अजुह्वंश्च कृमीन् कीटान् अददश्च शकुन्तथा ।
 आह्लादकरणं स्नानं दुःखशोकापहन्तथा ॥
 दुःखप्रनाशनञ्चैव कार्यं स्नानमतः सदा ।
 चित्तप्रसादं बलरूपं तपासि मेधा
 मायुष्यं च सुभगत्वमरोगिताञ्च ।
 श्रीजस्तितान्त्रिपं मदात्पुरुषस्य शीर्षम्
 स्नानं यशोविभवसौख्यमलोलुपत्वम् ॥
 गीर्वाणहृन्दद्विजसत्तमस्तुतः
 प्राप्तो मया युयुवश्चिष्ठपौत्रतः ।
 पापप्रनाशं वितनोति यः श्रुतः
 प्रचोदितः स्नानविधिः सलेशः ॥
 उद्देशतो मया प्रोक्तः स्नानस्य परमो विधिः ।
 द्विजन्मना हितार्थस्तु जपस्यातः परविधिः ॥

इति श्रीबृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रोक्ताया संहि-
 ताया पट्कर्मस्नानविधिर्नाम तृतीयोऽध्यायः । ३ ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

जपस्यातः पश्यामि विधि पराशरोदितम् ।
 यावद्विधं जपं यद्यद्व्यष्टाकार्यं द्विजातिभिः ॥
 जप्यानि ब्रह्मसूक्तानि शिवसूक्तानि चैव हि ।
 वैष्णवानि च सूक्तानि तथा पौराण्यनेकधा ॥
 सारस्वतानि दौर्गाणि व रुष्यान्यनस्तानि च ।
 पौनराणिकानि चान्यानि तथा सिद्धान्तिकानि च ॥
 सर्वेषां जपसूक्तानां ह्येषा च यजुषा तथा ।
 साम्ना चैकाक्षरादीनां गायत्री परमो जपः ।
 तस्याश्चैव तु ओंकारो ब्राह्मणाय उपासितः ।
 आभ्यास्तु परमं जप्यं वै लोकेऽपि न विद्यते ॥
 तयोश्च देवताप्रीतिं समासान्तोऽभिधीयते ।
 येन विज्ञानमात्रेण द्विजो ब्रह्मत्वमश्नते ॥
 आसीन्नच यदा किञ्चित्सुदेवासुरमानुषैः ।
 तद्देवाचरमेवामीदात्मविभ्यस्तविश्वक ॥
 गतभीरद्वितीयोऽपि एकाकी दिवि मोदते ।
 चिन्तयामास गायत्रीं प्रत्यक्षा साऽभवत्तदा ॥
 गायत्री सा अवत्यत्नीं प्रणवोऽभूत्प्रतिस्तथा ।
 पुनरन्यो च दम्पत्याविति ताभ्यां मभूर्जगत् ॥
 प्रणवी हि परं तत् त्रिदेवं त्रिगुणात्मकम् ।
 त्रिदेवत्वं विधामश्च त्रिप्रज्ञं त्रिरवस्थितम् ॥
 त्रिसानश्च त्रिकालश्च त्रिनिद्रा कनयो विदुः ।

सर्वमेतत्तिरूपेण व्याप्तं तु प्रखवेन तु ॥
 ऋग्यजुः सामवेदश्च त्रिवेद इति कीर्तितः ।
 सत्त्वं रजः सन्धैव त्रिगुणक्षेत्रे चोच्यते ॥
 ब्रह्मा विष्णुस्तथेशान् स्त्रिदेवत मित्तीर्यते ।
 अग्निः सोमश्च सूर्यश्च त्रिधामेति प्रकीर्तितः ॥
 अक्षः प्रज्ञः बहिः प्रज्ञः घनप्रज्ञः मुदादृतम् ।
 हृत्कण्ठे तालुके चेति त्रिस्थान् मिति कीर्त्यते ॥
 अकारोकारमथेति त्रिमात्रा उच्यते सुतः ।
 भूतम्भवं भविष्यच्च त्रिकाल मिति स स्मृतः ॥
 स्त्रीपुंनपुंसकज्ञेयं त्रिविधेति प्रकीर्तितः ।
 विश्वभावस्थितो वेदो मन्तव्यो ब्रह्मवादिभिः ॥
 पर्यवस्यति यच्चैतद्विष्य मुत्सृज्यते यतः ।
 निर्मात्रिकः समावोऽपि सादरपि निरादिकः ॥
 स जप्यः सर्वदा सङ्गः ध्यातव्यश्च विधानतः ।
 वेदेषु चैव शास्त्रेषु बहुधा स प्रकीर्तितः ॥
 तथा सत्याप चैकोऽयं षट्काराद्य सदा स्थितः ।
 कर्मरन्ध्रेषु सर्वेषु त्रिमात्रं समप्रकीर्तितः ॥
 स्थितो दत्त तथोद्धारः स्मर्तव्यः स तथैव हि ।
 ऋग्वेदः स्वरितोदात्त उदात्तसु दजुः श्रुतो ॥
 सामवेदः स विष्टेयो दीर्घः रघुठ एव च ।
 सप्तकुमारसिद्धान्ते प्रणवो विष्णुरुच्यते ॥
 यस्मिन्सत्यं च विश्रान्ति सत्यं ब्रह्मसङ्गितम् ।
 अक्षरितम्य तस्याय विश्रान्तश्च यदक्षरम् ॥

तदक्षरं समाध्याये, यस्तत्रैव स लीयते ॥ १०० ॥
घण्टास्तु नितवस्त्रस्य विन्यान्तिः शब्दवेधसः ।
कुर्वीत ब्रह्मविद्भिषो यदीच्छेद्योगं मात्मनः ॥
सर्वस्यापि 'च' शब्दस्य ह्यन्तमुच्चारितस्य च ।
स ध्यायेद्यस्तु स ज्ञानी शब्दब्रह्मविदुच्यते ॥
यात्रवल्की सुनीनाश्च प्राग्भूवीज्जनकस्य च ।
वर्गिष्ठजोऽपि तं ब्रूयात् स्वभवे शब्दवेधसः ॥
तैलधारां मित्राच्छिन्नदीर्घघण्टानिनादवत् ।
अथागूर्जं प्रणयस्यायं यस्तु वेद स वेदवित् ॥
स्थित्वा सर्वेषु शब्देषु सर्वं व्याप्तं मनेन हि ।
न तेन हि विना किञ्चिदङ्गुं यान्ति-गिरा यतः ॥
उद्गीतं मन्त्रं ह्येतदुद्गीथञ्च उपासते ।
उपास्यो मध्यतस्त्वेपि दानं विश्रामयेद्बुद्धिः ॥
प्रणवाद्याः स्मृता वेदाः प्रणवे तर्पणे स्थिताः ।
वाङ्मयं प्रणवे सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
ब्रह्मार्पणं ब्रह्म विद्महे ब्रह्मदेवताय नमः ।
आद्यच्छन्दः स्मरेत्तत्र त्रियोगोदयाति कर्मणि ॥
इत्यन्तमेतत् यजतः समस्तम् ॥ १०१ ॥
व्यावृत्त्य तिष्ठेत्प्रसंगेऽपि यत्र ।
एकाक्षरेणापि जगन्ति येन ॥ १०२ ॥
व्याप्तानि कोऽन्यः परमोऽस्ति तस्मात् ॥ १०३ ॥
ध्येयं न जप्यं न च पूजनीयं ॥ १०४ ॥
तस्मान्न देवाद्वरणाद्यं मन्यत् ॥ १०५ ॥

दुस्तार संसारपयोधिमग्न-

ताराय विष्णुप्रणवः स पुज्यः ॥

उक्तमुद्देशतो ज्योतत ग्रहं मेकाक्षरस्य च ।

ज्येष्ठा च सतत देवी गायत्री सांघुनीच्यते ॥

इति श्रीवृद्धत्पाराशरीयं षट्कर्मणि स्वरूपवर्णनं नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

गायत्र्या समवस्थामि देवार्पादिक्रमेण तु ।

अक्षराणाञ्च विन्यासं तेषाञ्चैव तु देवता ॥

जपे यथाविधा कार्या यथाविधा च सार्चयेत् ।

हीमे यथा चोक्तं यथाय वाभिचारके ॥

यत्फलं जपहीमादौ यथावज्जप्यते चोक्तं ।

ध्यातव्या च यथा देवी यथावन्निबोधेत ॥

गायत्री तु पर तत् गायत्री परमा गतिः ।

सर्वाऽमरैरिय ध्याता रत्य ध्यात तेषां जगत् ॥

उत्पाद्यते त्रिपादाया स्तस्यां पुनर्निवेशितम् ।

गायत्री महतिर्देया ॐ हारं पुरुषं स्मृतम् ॥

ताभ्यां उभयरुयोगाज्जगत्सर्वं प्रवर्तते ।

पादास्तय स्वयो वेदा श्लोपु तत्वाक्षराणि च ॥

चतुर्विंशतिरेव ध्यात्तैर्व्याप्तमखिलं जगत् ।

आदाय चैकं प्रथमन्तु पाद सङ्गभ्यो द्वितीयन्तु तथा यजुः
 सामं तृतीयन्तु ततो भवेत्सा साहित्यदेवी स्वयमेव सर्गे ॥
 दैवत्यमस्या, सृविता सुरार्च्यं ऋन्दोऽपि गायत्रमभूच्च तस्य
 विश्वस्य मित्रो विजराजपुत्रो मुनिर्नियोगस्तु जपादिकेषु
 अस्यान्तु तत्वाक्षरविंशतिस्तु चत्वारि पादत्रितयन्तु तस्या
 भ्रादिभिस्तद्विभि सम्युक्ता सोऽङ्कारमेतद्वदनं परस्याम् ॥
 केचिद्भुताशं वदनवदन्ति सौविभ्रदैव्या श्रुतितत्त्वविज्ञा
 इमाश्च वक्तुं सकलामराणामित्येतया व्याप्तमशेषमेतत् ॥
 भृश्यादिकेन त्रितयेन पादं पादस्तु वेदत्रितयेन चास्या, ।
 प्राणादिकेन त्रितयेन पाद पादौ त्रिभिर्व्याप्तमशेषमस्या,

यत्सूक्त्यमस्या द्विज वेत्ति पाद ७५१

स वेत्ति विद्वान् परमं यदन्तु । ७५२

व्याप्त परस्या, सकलापि चैषा ७५३

यो वेत्ति चैना स तु विप्रमः स्यात् ॥ ७५४

गायत्री यो विजानाति ज्ञात्वा नैव उपासयेत् ।

नामधारकमात्रोऽसौ न विप्रो वृषलोहि स ॥

किं वेदै पठितै सधै सेतिहासपुराणकै ।

साहै सावितृहीनेन न विप्रत्वमवाप्यते ॥

गायत्रीमेव यो ज्ञात्वा सम्यगभ्यसते पुनः ।

इहामुत्र च पूज्योऽसौ ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥

गायत्री चैव वेदाय ब्रह्मणा तोलिता पुरा ।

वेदेभ्यश्च सङ्घेभ्यो गायत्र्यतिगरीयसी ॥

तदचरेषु दैवत्यं चतुर्विंशति रूच्यते ।

सन्त्यासं यद्विबोधेन कुर्वन् ब्रह्मत्वमाप्नुयात् ॥
 जानीयादक्षरं देव्याः प्रथमामाशुशुक्षणे ।
 प्राभञ्जनं द्वितीयन्तु तृतीयं शश्विदैवतम् ॥
 विद्युतश्च तुरीयन्तु पञ्चमन्तु यमस्य तु ।
 यष्टन्तु षाड्दशं तत्त्वं सप्तमन्तु दृढस्य तु ॥
 पाज्यं न्यमष्टमं तत्त्वं नवमं चन्द्रदैवतम् ।
 गान्धर्वं दशमं विद्यात्त्वदुरेकादशं तथा ॥
 मैत्रावरुणमन्यदैः पुण्यस्तथा त्रयोदशम् ।
 चतुर्दशं सुरेशस्य प्राणिदं ब्रह्मणा स्मृतम् ॥
 मरुदेवात्मकं ज्ञेयं पञ्चदशं यदक्षरम् ।
 सौम्यं च षोडशं तत्त्वं माह्निरसमथापरम् ॥
 विश्वेपाश्चैव देवानां मष्टादशमयाक्षरम् ।
 अश्विनौ चोत्तराश्विनौ विश्वं प्राजापतेर्विदुः ॥
 एकविंशं कुबेरस्य द्वाविंशं शङ्करस्य च ।
 त्रयोविंशं तथा ब्रह्मं चतुर्विंशन्तु वैष्णवम् ॥
 इति ज्ञात्वा द्विजः सम्यक् स सर्वाक्षरदेवताः ।
 कुर्वन् जपोदिकं कर्म परं श्रेयोऽधिगच्छति ॥
 पादाङ्गुठादिमूर्धान्तं मात्मनो वपुषि न्यसेत् ।
 अक्षराणि च सर्वाणि पृच्छन् ब्रह्मत्वमात्मनः ॥
 पादाङ्गुलद्वये त्वेकं एकङ्गुलद्वयोर्द्वयोः ।
 ज्ञानुनोच द्वयोरेकमेकन्तु रेकयोर्द्वयोः ॥
 गुह्ये कथ्यां तथैकैकं एकैकं जठरो रसैः ।
 स्नानद्वये तथैकन्तु न्यसेदेकं गले तथा ॥

वक्त्रे तालुनिहृक् श्रुत्योः चतुर्थ्यैकमेव च ।
 भ्रुवोर्मध्ये तथैकन्तु ललाटे चैकमेव हि ॥
 यास्यप्रांथिमसौम्येषु एकैक मेकमूर्धनि ।
 गायत्रीन्यस्तसर्वाङ्गो गायत्री विप्र उच्यते ॥
 लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसि ।
 यः प्रोक्तोऽक्षरविन्यासो व्याहृतीनामथोच्यते ॥
 सप्तापि व्याहृतीन्यस्वा भवेदर्धो जपादिषु ।
 भूर्लोक पादयोर्न्यस्वा भुवर्लोकन्तु जातुनोः ॥
 स्वर्लोक कटिदेशे तु नाभिदेशे मण्डस्तथा ।
 जनलोकन्तु हृदये कण्ठदेशे तपस्तथा ॥
 भुवोर्ललाटसन्ध्योश्च संत्यलोकः प्रतिष्ठितः ।
 हिरण्यमेपरे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलम् ॥
 तच्छुभं ज्योतिषां ज्योतिस्तद्वदात्मविदो विदुः ।
 देवस्य भवितुर्भर्गो वरणीयश्च धीमहि ।
 तदध्याकन्मियो यस्तु ब्रह्मत्ये च प्रचोदयात् ॥
 छन्दोदैवतर्पणश्च विनियोगश्च ब्राह्मणम् ।
 मन्त्र यज्ञविधं ज्ञात्वा हिजः कर्म समाचरेत् ॥
 स्वरतो यस्तैय परिपूर्णं भयेद्यथा ॥
 चीन न विनियुञ्जीत मन्त्रन्तु मात्रयर्पि च ।
 देवतायतने कुर्व्याज्जयं नद्यादिकेषु च ॥
 आगमेषु यतीनाञ्च गोष्ठे वा स्वगृहेऽपि वा ।
 चतुर्षु मतिपूर्वेषु ज्येनमादि क्रमेण तु ॥
 दगगुण मण्डलं स्यात् कर्म निष्कामनन्तकम् ।

असमीपे जलं कुर्यात् समङ्गं तद्भवेद्यथा ॥

असङ्गं मासुर यस्मात्तस्मात्तद्गणयेद् भ्रुवम् ।

स्फाटिके द्राक्षरुद्राक्षे पुत्रजीवसमुद्भवैः ॥

अक्षमाला प्रकर्त्तव्या प्रशस्ता क्षुत्तरेत्तरा ।

अभावे त्वक्षमालायाः कुशग्रन्थाय पाणिना ॥

यथा कथञ्चिद्गणयेत्सरङ्गं तद्भवेद्यथा ।

प्रणवो भुर्भुवः स्वयं पुनः प्रणवं समुतम् ॥

अथोद्धारसमायुक्ता मन्यन्ते कवयोऽपरे ।

प्रणवान्ते तथाचादौ आङ्गरन्ये जपे क्रमम् ॥

आदौ चैवतु चोद्धार आहृत्तादिकमोऽन्ततः ।

तदाद्यञ्च तदन्तञ्च कुर्यात्प्रणवसम्पुटम् ॥

आद्यन्तरक्षितं कुर्यात् इति पाराशरोऽब्रवीत् ।

अक्षरं प्रतिलोपेन सोद्धारेण क्रमेण तु ।

पुट्कारान्ताञ्च कुर्वीत प्रच्छन्नरिषधं बुधः ॥

चोमेऽपि च जपं कुर्यात् प्रणवावर्जनं द्विजः ।

अभिप्रेतार्थहेमादौ स्वाङ्गान्तान्तं सुदीरयेत् ॥

सङ्कीर्णानां यदा पश्येद्गागादा द्विपतोऽपि वा ।

तदा जपेच्च गायत्री सर्वदोषापनुत्तये ।

रुद्राण्यनि कार्याणि सूक्तञ्च पुरुषस्य च ।

शिवसङ्कल्पजल्पञ्च सर्वं कुर्याद्विधानतः ॥

मन्त्रि जप्तानि पापानि त्रेयोदशुस्तर्हिनः ।

घतो जपं सदा कुर्याद्यदिच्छेच्छुभमात्मनः ॥

द्रुपदा वा जपेद्देवी मजपाञ्चव्युक्तान्तथा ।

प्रणवश्च सदाभ्यस्येद्यति ब्रह्मात्ममिच्छति ॥
 प्रणवानामयुक्ताभ्या तथा षोडशभिः शतैः ।
 पुसां च्छत्यहोरात्रं तत्सह्यामजपा विदुः ॥
 रविमण्डलमध्यस्थे पुरुषे लोकसाक्षिणि ।
 समर्पितमयाचेदं सूर्योऽस्ये ब्रह्मण, पदे ॥
 न जप प्रसभ कुर्यात् प्रसभ घ्नन्ति राजसा ।
 ब्राह्मणा भागधेयस्तु तेषास्त्रैवावधीकृताः ॥
 उपाशुतुं जप कुर्यात् कार्यं चैव तु मानसम् ।
 निवृत्तोऽमुपाशु स्यादचलोऽष्ट तु मानसम् ॥
 द्विविधन्तु जप कुर्यादुपाशु मानसन्तथा ।
 उपाशु स्याच्छतगुण सहस्रो मानसः स्मृतः ॥
 उपाशुजपयज्ञस्य मानसे च रतस्य च ।
 इहैव याति वेधस्त्वमिति पारायरोऽब्रवीत् ॥
 विधियज्ञा पात्रयज्ञा ये चान्ये ब्रह्मो मखा ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कृता नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 जपेनैकेन सिद्धेन किल सिद्ध भवोदह ।
 कुर्यादन्यं न वा कुर्यान्नौलो ब्राह्मण उच्यते ॥
 शतेन जन्मजनित सहस्रेण पुराकृतम् ।
 अयुगेन त्रिजन्म, त्वं गायत्री हन्ति पातकम् ॥
 दशभिर्जन्मजनित शतेन तु पुराकृतम् ॥
 सहस्रेण त्रिजन्मोऽथ गायत्री हन्ति पातकम् ।
 अस्मिन् कलियुगे विद्वान्निधियत्कर्म यत् कृतम् ॥
 भवेद्दशगुणं तद्धि कृताद्यैर्युगतो भुवम् ।

न च तच्छब्दे कर्तुं भावास्त्रायस्य भूययात् ॥
 अथयार्थकृतात्पाठान्मन्त्रसिद्धिर्गरीयसी ।
 नच मन्त्रोपहसनं स्वपाथं भवनीकुर्यात् ॥
 नान्यसक्तो न तप्तस्थो न चैवार्द्धशिरास्तथा ।
 नाद्रीणां पादमात्रस्य न चैवार्द्धं तथाकरौ ॥
 नैवस्त्रिध जपद्भुव्यान्त्रच सञ्चालयेत्करौ ।
 प्रच्छन्नानि च दानानि ज्ञानञ्चानिऋद्धकृतम् ॥
 जपानि च सुष्ठानि तेषां फलमनन्तकम् ।
 य एवमभ्यसेन्नित्यं ब्राह्मण सयनेन्द्रियः ॥
 स ब्रह्मलोकमाप्नोति तथा ध्यानार्चनादपि ।
 अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि विशेषस्तु पितामहे ॥
 लब्धवान्वेधसः पृष्ठाङ्गायत्रीध्यानं मुत्तमम् ।
 तदक्षरे तु यद्वर्णं यत्र यत्र च यः स्मरेत् ॥
 यत्फलं लभते कृत्वा यथा तस्याः समर्चनम् ।
 तत्प्रकृतिं न च स्वान्तस्त्रिकारो बुद्धिर्ये च ॥
 तुरीत्येतदृद्धारं वशब्दं विद्विषापहम् ।
 रे सर्गस्तु यिरूपं च यः रसद्वन्द्वमात्रभम् ॥
 गौः श्रोतन्देवचञ्चलं सकारं रसना तथा ।
 यो नासाच तथा वाग्मी हि हस्तो च द्विपादुदयम् ॥
 य उग्रस्तु हं वोन्यो नष्टमाकारमाश्रितम् ।
 चो तेजोदलजं यक्ष्मा गायत्र्यास्तत्त्वचिन्तनम् ॥
 चतुर्विंशतितत्त्वानामत्येकमक्षरेषु य ।
 गायत्री संस्मरेद्योगान् स याति ब्रह्मण्यं पदम् ॥

- नकार पादयोर्न्यस्य ब्रह्मविष्णुशिवाकृतिम् ।
 शान्तम्यद्भासनारूढन्थानाद्दृष्टिं किंस्त्रिषम् ॥
 सकारे पादयोर्न्यस्य तसीपुष्पसन्निभम् ।
 पद्ममध्यस्थितं सौम्यस्तद्धते चोपपातकम् ॥
 विकारं जङ्घयोर्होसिन्ध्यायेदेतद्विचक्षणः ।
 ब्रह्महत्याकृतं पापं हन्यान्नद्विच्छृतः क्षणात् ॥
 चकारं जानुदेशे तु इन्द्रनीलसमप्रभम् ।
 निर्द्वहेत् रुक्मपापानि ग्रहरोगमुपद्रवम् ॥
 खर्वोर्विविमलन्ध्यायेत् शुद्धस्फटिकविद्युतिम् ।
 विज्ञातं हन्ति तन्मापमगम्यागमनकृतम् ॥
 रेकारं वृषणे प्रोक्तं विद्युत्स्फुरिततीक्ष्णम् ।
 मितद्रोहकृतं पापं करणादेव नाशयेत् ॥
 शिगुक्ष्णे श्वेतवर्णं तु जातिपुष्पसमद्युतिम् ।
 गुरुहत्याकृतं पापं शोधयेद्दधानचिन्तनात् ॥
 यङ्गव्या तारका वर्णाक्षुद्रवधिषा भूषितम् ॥
 गीच्छाविहितं पापं गीकारस्य विगोधयेत् ॥
 ग्लामरक्तश्च देकारन्धःनक्षत्रेशमाश्रयेत् ।
 हृदि कुन्देन्दुवर्णाभस्वकारं ममृतं खयेत् ॥
 गुरुहत्याकृतं पापं वकारेण प्रणश्यति ।
 स्यकारं विन्यसेत्कण्ठे त्रैलोक्ये स्फटिकसन्निभम् ॥
 मनमोषार्जितं पापं स्यकारेण प्रणश्यति ।
 धिकारं वसुदेवत्यं यदनस्यर्षसन्निभम् ॥
 प्रतिग्रहकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ।

मकार पञ्चरागाम शिरस्यं दीप्ततेजसम् ॥
 पूर्वजन्मकृतं पापं मकारेण प्रणश्यति ।
 हिकार नासिकाग्रितुं प्रणोचन्द्रमसप्रभम् ॥
 पूर्वात्परतरं पापं पररणादेव नश्यति ।
 धीकार त माहिरसर्वैर्द्रयोर्विन्यसेद्विबुधः ॥
 मनेवाकाशिकं पापं चिन्तनादेव नश्यति ।
 योकार रक्तवर्णाम्बुमिन्द्रनीलसमप्रभम् ॥
 प्राणिहत्याकृतं पापं योकारेण विनश्यति ।
 द्वितीयं तु तथा प्रोक्तं योकारं सप्तसन्निभम् ॥
 निदहेदुदुष्टपापानि श्रेयसाश्रयकानि च ।
 नकारे सुमुखे पूर्वं मार्दव्योदयसन्निभम् ॥
 सकृद्वात्सा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्देव पदम् ।
 नीलोत्पलदलश्यामं प्रकरं दक्षिणामुखे ॥
 सकृद्वात्सा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्देव पदम् ।
 सौम्यङ्गोरोचनापीतचोकारं स्पृशेत्तु यः ॥
 सकृद्वात्सा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्भद्रं पदम् ।
 शङ्खजुन्देन्दुवलयन्दकारं श्रोत्रराशुपम् ॥
 सकृद्वात्सा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्भद्रं गायतम् ।
 यकारस्तु शिरः प्रोक्तश्चतुर्वदनमयुतम् ॥
 याकारं मनुष्यं प्रोक्तश्चतुर्विंशतिं संभृतम् ।
 य यः पश्यति चक्षुर्भ्यां यं यं स्पर्शति पाणिना ॥
 य यं च भाषते चित्ते तत्सर्वं मृतमेव च ।
 जायेतु त्रिपदा ज्ञेया वाङ्मनसतन्त्रिणा ॥

जम्बुका नाम सा देवी यज्ञवेदप्रतिष्ठिता ।

अन्तर्जले तिरावत्यु मुच्यते ब्रह्मचर्यया ॥

सा देवी द्रुपदा नाम येदे वाजसनेयके ।

सोपनीय समस्तानि भजतां स द्विजोत्तमः ॥

ब्रह्मणः पदमाप्नोति यद्भुक्ता न निवर्त्तते ।

प्रसादेन कथञ्चिद्वा जपं कुर्वन् भवेत्त्वपि ॥

स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति स्मृतिः ।

तद्विष्णोरिति मन्त्रोऽयं स्मर्त्तव्यः सर्वकर्मसु ॥

आवत्यु प्रणवी चापि सर्वस्यादिर्यतोहि सः ।

अभ्यसेत्प्रणवान्त्रित्व मेकचित्तसमावृतः ॥

गायत्री च तथा देवी वैदिकस्तु जपश्चियत् ।

पौराण पाश्चात्तत्र योऽभ्यसेन्मुक्तिमाप्नुयात् ॥

यत्वेदं स्तानि वै तानि यान्येतानि च सा श्रुतिः ।

अपेनयेनेहकृतेन पुंसो ददाति मार्गं सवितापि कर्तुः ।

अथ हि सर्वेष्टकृतास्वरिष्ठोविधेः पदं यास्यति निर्विकल्पः ।

यदुक्तं धर्मशास्त्रेषु तथा सर्वश्रुतिष्वपि ।

उपनिषत्तन्मन्त्रद्वत् विप्रहितं प्रकीर्त्तितम् ॥

न्यासस्तनुतन्त्रं च यन्मन्त्रदेहे

जग्राह बोद्धारमशीसुतीक्ष्णम् ।

विप्रश्च वक्ष्यान्त्रियदान्त्र लोके

मतः स दुष्टः कुनृपश्च कुर्यात् ॥

इति श्रीबृहत्पराशर्ये जपनिर्णयः ॥

- देवार्चनं प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ऋषिभिः पुरा ॥
 वैदिकैरेव तन्मन्त्रैर्यस्य एतस्य तैरिति ।
 अर्चयेद्द्वैदिकैर्मन्त्रैर्नानुग्राहमुपेक्षते ॥
 वैदिकोऽनुग्रहस्तस्य वेदचित्करणेन तु ।
 ब्रह्माणं वैधर्मैर्मन्त्रैर्विष्णुं स्वैर्गङ्गारं स्वकैः ॥
 अन्यानपि तथा देवानर्चयेत्स्वीयमन्त्रकैः ।
 मन्त्रव्यासमुपराहृत्वा स्वदेहे देवतासु च ॥
 गायत्रेण ह्यारन्यस्ताङ्गं पूजयेद्दिशं मलयम् ।
 न्यस्वातु व्याहृती रुवा प्रोक्तस्थानक्रमेण तु ॥
 ब्रह्मीभूतं शुचिः आसीत् देवयागमुपक्रमेत् ।
 विष्णुरादिरयं देवः सर्वामपगणाक्षितः ॥
 नामग्रहणमात्रेण पापयोगोऽप्यनस्ति यः ।
 तदर्चनं प्रवक्ष्यामि विष्णोरर्चिततेजसः ॥
 यदुज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे विष्णो सायुज्यमाप्नुयुः ।
 पृथ्व्योऽपि हरेश्चम्यगर्चनं मुनिभिः कृतम् ॥
 अमृत्सन्मनो हृदये सूर्ये स्थण्डिले प्रतिसासु च ।
 अग्नी क्रियावता जेया दिवि देवमनीषिणाम् ॥
 प्रतिसाखल्पबुद्धीनां योगिनां हृदये हरिम् ।
 आपो ह्यायतनन्तस्य तस्मात्तासु सदा हरिः ॥
 सर्वगत्वेन विष्णोस्तु स्थण्डिले भावितस्त्रिनाम् ।
 दक्ष्यात्पुनरुच्छतेन आपः पुष्पाणि चैव हि ॥
 अर्चितं स्यादिदन्तेन नित्यं गुणनसप्तकम् ।
 अनुष्टुभस्य सूक्तस्य विभक्तस्य च दैवतम् ॥

पुरुषो यो जगद्बीज सृपिर्नारायण स्मृतः ।
 यस्य सृक्तस्य सर्वस्य च्चत्वा न्यासं यथाक्रमम् ।
 देवे श्रान्तिं च तथा सृष्ट्वा तदाभ्यत परम् ।
 हस्तन्यासगुणं कृत्वा स्मृत्वा विष्णुन्तथाव्ययम् ॥
 शिखायन्त्रश्च दिग्बन्धः सौर्चयेद्विष्णुमात्मनि ।
 मयमाँबन्धसेहान द्वितीया दक्षिणे करे ॥
 तृतीया वामपादे चतुर्थी दक्षिणे न्यसेत् ।
 पञ्चमी वामजानो ल पठौ च दक्षिणे न्यसेत् ॥
 सप्तमी वामकक्ष्याश्च ८ क्षिणायास्तथाष्टमीम् ।
 नवमी नाभिमध्ये तु दशमीं हृदि दिन्यसेत् ॥
 एकादशी वामपादो द्वादशी दक्षिणे न्यसेत् ।
 घण्टे त्रयादशी न्यस्वा तथा वक्त्रे चतुर्दशीम् ॥
 अष्टौ, पञ्चदशी न्यस्वा पण्डशी मूर्द्ध्नि विन्यसेत् ।
 * एव न्यासविधिं कृत्वा पश्चात् यागं समाचरेत् ॥
 आसने दिन्तयेन्मोरु सष्टदलं सकार्णिकम् ।
 व्याघ्रतीना मय न्यासं कुर्व्यात्तद्विधिवद्विजः ॥
 भूर्भोक्तं पादयन्त्यस्वा भुवर्भोक्तं जातुनो ।
 स्वर्भोक्तं कटिदेशे तु नाभिदेशे रुद्ररुधा ॥
 जमोशोक्तं हृदये कण्ठदेशे वटीस्तथा ।
 भुवोर्भोक्तं सन्ध्योः सत्यलाङ्गं प्रतिष्ठितम् ॥
 हिरण्यग्रे परे कोणे विष्णो मग्नं निष्कृतम् ।
 तच्छिखर्योतया ज्योतिर्मल्लदाभिधौ विदुः ॥
 आवाहनं रुयं प्राञ्जं विष्णुं रमिततलनः ।

यदर्चाकृतये तस्य स्वदेहे चिन्तयेद् यथा ॥
 आद्य भावाहयेद् देवम् चाच पुरुषोत्तमम् ।
 यथादेशे तथा देहे न्यास कृत्वा विधानतः ॥
 द्वितीययासनन्दं दद्यात्पाद्यं तृतीयया ।
 चतुर्थार्घ्यः प्रदातव्यः पञ्चम्याचमनन्तथा ॥
 षष्ठा स्नानं प्रकुर्वीत मंगल्या वस्त्रं धीतकम् ।
 यज्ञोपवीतं चाटम्या नवम्या गन्धं मेव च ॥
 पुष्पन्देयं दशम्यातु एकादश्याच धूमकम् ।
 द्वादश्या दीपकन्द्यात् त्रयोदश्या निवेदनम् ॥
 चतुर्दश्याञ्जलिं कुर्यात्पञ्चदश्या प्रदक्षिणम् ।
 षोडश्याद्वासनं कुर्याच्छेषकर्माणि पूर्ववत् ॥
 स्नाने वस्त्रे निवेद्ये च दद्यादाचमनं हरेः ।
 षण्मासात्सिद्धिमाप्नोति एषमेव हि योजयेत् ॥
 आदित्यगण्डले देवन्धात्वा विष्णुमुपैत यः ।
 स याति ब्रह्मणः स्थानं नात्र कार्या विचारणा ॥
 ध्येयो दिनेश परिमण्डलमध्यवर्ती
 नारायण सरसिजासनसन्निविष्ट ॥
 केयूरवान्मकरकुण्डलवान् किरीटि-
 हारी हरिर्मुनिजनैर्धृतशङ्खचक्रः ॥
 सूत्रेण विष्णुविधिना ससुदीरितेन
 योगेन नित्यमजमादिमनन्तमूर्तिम् ।
 भक्त्यार्चयेत्पठति यश्च स विष्णुदेवम्
 विप्रो विश्वेश्वरिपरेण कृतार्थदेवः ॥

वृद्धन् पराशरसहितायाम् ।

पञ्चरात्रविधानेन स्थण्डिले वापि पूजयेत् ।

जलमध्यगतो वापि पूजयेज्जलमध्यतः ॥

द्वादशार्चनव्यहपञ्चतन्त्रक्रमेण तु ।

अभावे धौतपुत्रस्य पत्रिकायास्तथा द्विजः ॥

जलेऽपि हि जलेनैव मन्त्रैरेवार्चयेद्वरिम् ।

विष्णुर्विष्णित्यंजस्वस्तु चिन्तयेद्वरिमेव तु ॥

तिष्ठन्ब्रह्मस्तथासीनं, शयानोऽपि हरिं सदा ।

संस्तुन्नाशुभं पश्येद्विद्यामुत्र च वै द्विजः ॥

रुद्र रुद्रविधानेन ब्रह्माण्डविधानतः ।

सूर्यं संहितमन्त्रैश्च तदीरितविधानतः ॥

दुर्गा कात्यायनी चैव तथा बाग्देवतामपि ।

स्वन्द विनायकश्चैव योगिनी चैवपालकान् ॥

विधानेनार्चयेत्सर्वान्यो विप्रो भक्तितत्परः ।

विष्णुना सुप्रसन्नेन विष्णुनोक्तमवाप्नुयात् ॥

ग्रहाश्च पूजयेद्विद्वान् ब्राह्मण शक्तिस्तत्परः ।

आरोग्यपुष्टिसंयुक्तो दीर्घमायुष्यमाप्नुयात् ॥

ग्रहा गावो वृषा विप्राः सर्पिः पूज्याः सदा द्विजैः ।

पूजिता पूजयन्त्येते दृष्टन्ति चापमानिताः ॥

यो हित सर्वसत्त्वेषु गोवृषब्राह्मणेषु च ।

इदमुक्तं म पूज्यः सो विष्णुः, नाकत्रवाप्नुयात् ॥

उक्तो गृहस्थस्य सुरार्चनस्य

धर्मो विधिर्विष्णुर्जनस्य नम्यः ।

कार्योद्दिजातिः प्रतिवामरं यो

येदोक्तान्तेः समये हिताय ॥

देवपूजाविधिः प्रोक्त एष चद्देशतो मया ।

वैश्वदेवस्य वक्तव्यो विधिर्विप्रः । मयाधुना ॥

इति वृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे देवपूजाविधिः समाप्तः ॥

वैश्वदेवं प्रवक्ष्यामि यथाकार्यं द्विजातिभिः ।

स्यादोक्तविधानेन जुहुयाद्वैश्वदेवकम् ॥

हविष्यस्य द्विजोभावे यथास्वाभ्युदयं हविः ।

जुहुयाद्विधिवद्भक्त्या यथा स्याच्चित्तनिर्देतिः ॥

यद्वा तदापि होतव्यं मग्नौ किञ्चिद्विजातिभिः ।

फलत्वा यदिवा मूलं घासत्वा यदिवा पयः ॥

अज्जत्वा च द्विजोऽग्नीयाह्निकश्चित् स्वयमश्रुते ।

अग्नीयाह्नेदज्जत्वापि नरकं स समाविशेत् ॥

जुहुयादज्जगच्चारयत्समर्चं ज्ञताग्ने ।

अनुज्ञातो द्विजैस्तैस्तु त्रिः कृत्वा पुरुषर्षभः ॥

यदाग्नौ ह्वये नैव यस्य ग्रामो न दीयते ।

अभोक्ष्य तद्विजातीनां भक्ता चान्द्रायणश्चरेत् ॥

लौकिके वैदिके नैव वैश्वदेवो हि नित्यशः ।

लौकिके पापनाशाय वैदिके स्वर्गमाप्नुयात् ॥

अभावादग्निहोत्रस्य आवसस्य वा तथा ।

अस्मिन्दग्नौ पचेदन्नं तत्र होमो विधीयते ॥

अग्निः सोमः समस्तौ तौ विश्वदेवास्तथैव च ।
 धन्वन्तरी कुञ्जस्तदनुज्ञातः प्रजापतिः ॥
 द्यावाभूम्योः सृष्टिकृच्च ज्ञत्वा तेभ्य पुनः पुनः ॥
 कुर्याद्वलिकृतं पश्चात्सर्वदिक्षु प्रदक्षिणम् ।
 सूत्रास्त्रैस्तस्य पुन्यश्च यस्मात् च सहानुगैः ॥
 मरुद्वायुश्च क्षिपेह्यारिश्च अश्वरोभ्यस्तथा हरेः ।
 वनस्पतिभ्य सर्वेभ्यो सुसज्जोलूखले हरेत् ॥
 त्रियै च भद्रकाल्यै च उष्णीषपादयोः क्रमात् ।
 ब्रह्मणे सानुगायेति मध्ये चैव हरेद्वलिम् ॥
 वास्तवे सानुगायेति वास्तुमध्ये बलि हरेत् ।
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो बलिमाकाशमुत्क्षिपेत् ॥
 द्युचरेभ्यश्च भूतेभ्यो नक्तश्चारिभ्य एव च ।
 वास्तुसृष्टे च कुर्वीत बलि सूर्यान्व भूतरेत् ॥
 पितृभ्यो बलिशेषस्तु सर्वं दक्षिणतो हरेत् ।
 पतितेभ्य खंपाकेभ्यः पापानां पापरोहिणाम् ॥
 कृमिकीटपतङ्गानां सर्वेभ्योऽपि बलि हरेत् ।
 एव सर्वाणि भूतानि यो विप्रो नित्यमर्चयेत् ॥
 तत्स्थानं परमाप्नोति यज्ज्योति परवेधसः ।
 गृह्येऽग्नौ वैश्वदेवन्तु प्रोक्तमेतन्मनीषिभिः ॥
 अग्निकृत्तं कुर्वीत वैश्वदेव कथं त्विति ।
 महाव्याहृतिभिस्त्रिषु समस्ताभिस्तथा परा ॥
 इत्याहुतीयतस्त्रिषु तथा वेदकृतोऽपि च ।
 त्रियम्बकं यज्यामह इत्यादीनाहुतिद्वयम् ॥

वैश्वदेवे च जुहुयाद्विशेषोऽन्यत्र वै पुनः ।
 अल्पस्य तु निवृत्त्यर्थमायुः पुष्टिविहङ्गये ॥
 जुहुयात् त्वम्भकं देव विल्लपन्नैस्त्रिलैस्तथा ।
 विनायकाय होतव्या तथा हतस्यै वाहुतिः ॥
 सर्वविघ्नोपशान्त्यर्थं पूजयेत्सन्ततस्तुतम् ।
 गणानान्वितिमन्त्रेण स्वाहाकारान्तपादतः ॥
 चतस्रो जुहुयात्तस्यै गणेशाय तथाहुती ।
 तद्विशोरिति जुहुयाद्विधिसम्पूर्णताकृतेः ॥
 प्रणवेन च गायत्र्या केचिच्चुञ्चति-सदृद्धिजः ।
 एतौ वै सर्वदैवतयो एतत्परश्च किञ्चन ॥
 एताभ्यां जुहुते नैव सर्वेभ्योऽपि हुतम्भवेत् ।
 जुहुयात्सर्पिपायुक्त सव्येन पयसाथ वा ॥
 क्रीनेन च विकारेण तिलतैलेन वा पुनः ।
 समोक्ष्य पयसा यापि अस्मन्त मन्त्रुयादपि ॥
 अक्षेहाद्यापि गोधूमा शालयो हवनीयकाः ।
 हविसु हविरभ्युक्तमहविसु हविर्यतः ॥
 अभ्यक्तमेव होतव्यं नूतोरूक्ष विवर्जयेत् ।
 दरिद्राद्यित्थितामिके रूक्षान्वहवने विदुः ॥
 उठराग्ने क्षत्र्यैके रूक्षासनमिहोक्ष्यते ।
 उक्तापूर्विकाः सर्वाः स्वाहाकारान्तिकास्तथा ॥
 जुहुयादग्निको विघ्नो मृदमेधीहि नित्यशः ।
 बलिशेषश्च भूतेभ्यः सर्वेभ्योऽप्यपिशेपतः ॥
 हुत्वाथ क्षणावर्त्मान कृताञ्जलिं प्रसादयेत् ।
 नमस्ते । नान्निजेन मन्त्रेण भक्तिमान् विजः ॥

बृहत्पराशरसंहितायाम् ।

आब्रह्ममिति मन्त्रस्तु जपेहै सर्वकामिकम् ।
 अष्टाव्यग्न इति ह्येत मन्त्रश्च प्रयतो जपेत् ॥
 अन्यद्वैताशन मन्त्र जपित्वा च समापयेत् ।
 सर्वशान्तिफलं तथैव तयाग्निर्देवनेति च ॥
 ज्ञान धनमरोगित्व गतिमिच्छेत् स तथा द्विजः ।
 यन्भुमग्नि रविं विष्णु मर्चयेद्भक्तिः क्रमात् ॥
 अजानन् यो द्विजो नित्य मज्जत्वा निसृत इवि ।
 पितृदेवमनुष्याणां ह्यत्युक्त प्रयात्यधः ॥
 शाकशापि तृण वापि हुत्वाग्नावश्रुते द्विजः ।
 सर्वकामसमाशुक्तः सोऽत्रैव सुखमश्नुते ॥
 स्वरेण वर्ण्येन च यद्विहीनं तथैव हीनं क्षययापि यच्च ।
 तथार्तिरिक्त मम तत् क्षमस्व तदनु चान्तेः परिपूर्णमेतत् ॥
 सर्वपापप्रणोदाय सर्वकामाय वै द्विज ।
 द्विजन्मना हितार्थाय वैश्वदेव उदाहृतः ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशरे वैश्वदेवविधिः ॥

, आतिथ्यं संप्रवक्ष्यामि चातुर्वर्ण्यं फलप्रदम् ।
 चातुर्वर्ण्यं तिथिः प्रोक्तः कालमाप्तो यज्जसृत् ॥
 अष्टष्टोऽष्टगोत्रादिरज्ञाताचारविद्वक् ।
 सन्ध्यामात्रं कृताचारस्तज्ज्ञैः सोऽतिथिरुच्यते ॥
 क्षुत्तृष्याध्वत्रयान्त प्राणवाणान्त्रयाचकः ।
 गृहिणो वैश्वदेवान्ते गृहद्वारमुपागतः ॥
 विष्णुरूपोऽतिथिः सोऽयं मन्तारार्थमिच्छागतः ।
 इति सात्राच भक्त्या च प्रणय्याहोर्जनायतनम् ॥

त्वं शुभेन ममायात, सर्वदेवमयो विधिः ।
 निर्दह्य सर्वपापानि ममाचायुः प्रयास्यति ॥
 ब्राह्मणैः सह भोक्तव्यो भक्त्या प्रचाल्यं पादयम् ।
 आसनार्चादिकं दत्त्वा दत्त्वा सुखचन्दनादिकम् ॥
 योगिनो विविधैर्षेणैर्भुजन्ति धरणीतले ।
 नराणामुपकाराय ते चाज्ञातस्वरूपिणः ॥
 तस्मादभ्यर्चयेत्प्राप्तं आदृक्कालेऽतिथिं द्विजः ।
 आदिक्रियाफलं हन्ति तत्र वायुं जितोऽतिथिः ॥
 तस्मादपूर्वमेवात्र पूजयेदागतोऽतिथिः ।
 कदम्बित्कचिदागच्छेन्नारयेद्यस्तु पूर्वजान् ॥
 यतिर्वा ह्यग्निहोत्री च तथापि मण्डपद्विजः ।
 सदैवेऽतिथयः प्रोक्ता अपूर्वश्च दिने दिने ॥
 अतिथेऽमरदेहस्य भक्तार्यमिहागतः ।
 संसारमङ्गलग्नं मा मुञ्चस्वाधनायने ॥
 नैक ग्रामे वसन्तीह मुनीर्गौरव्यनिऽतिथिः ।
 अन्यत्र हृष्टपूर्वोऽपि नासावतिथिरुच्यते ॥
 क्षत्रियो यदि वा गच्छेदतिथिमास्य वेश्मनि ।
 भक्तेषु सत्सु विप्रेषु कामतस्तु तमाशयेत् ॥
 वैश्यो वा यदि वा शूद्रो विप्रगृहं समाव्रजेत् ।
 तो भृत्यैः सह भोक्तव्यो हति पारागरोऽव्रजेत् ॥
 स्त्रीषो वा यदि वा काण, कुष्ठौ वा व्याधितोऽपि वा ।
 आगतो वैश्वदेवान्ते प्रष्टव्यः सर्वदेवताः ॥
 दक्षिणेनापि वैश्येन तथा च हपलेन च ।
 आतिथ्यं सर्ववर्णानां कर्तव्यं स्यादमंगयम् ॥

योऽतिथीन्पूजयेद्भक्त्या तथाभ्यागमनेन च ।

वालेवहादिकश्चैव तस्य विष्णोः प्रसीदति ॥

देवा मनुष्याः पितरश्च सर्वे स्थूयन्ते हस्तेन च भूरि तिष्ठन्
तस्मान्नदातुस्त्वमराङ्गनाभिस्तस्यातिथिः केन समन्वमस्ति ।

इति श्रीवृहत्पराशरै श्रुतिथिविधिः समाप्तः ॥

वर्णधर्मान् प्रवक्ष्यामि यत्कृतं ब्राह्मणादिभिः ।

निबोद्धव्यं द्विजास्तद्वै सत्तेयेण पृथक् पृथक् ॥

यजने याजने विप्रे तथा दानं प्रतिग्रहे ।

अध्यापनं मध्ययनं कर्माख्येतानि यद् तथा ॥

प्रजानां रक्षणे दानं भरीणां निग्रहन्तथा ।

यजनाध्ययने राज्ञि विषयासक्तिवर्जनम् ॥

यजनाध्ययने दानं पाशुपाल्यन्तथा क्षयी ।

वाणित्यञ्च कुसीदञ्च कर्मयद्वा प्रकीर्तितम् ॥

शुश्रूषा ब्राह्मणादीनां तेभ्यश्चाजीवनन्तथा ।

एष धर्मः स्मृतः शूद्रो वाणिज्येन च जीवनम् ॥

सर्वेषां जीवनं प्रोक्तं धर्मैरेव च वर्पणम् ।

भिन्नवृत्तिर्यथा न स्यात् कुख्यादिप्रस्तथा च तत् ॥

कुर्वन्नुक्तानि कर्माणि हत्या वा क्षत्रियस्य च ।

हन्त्यभाये द्विजो जीवेद्विष्यति विषर्जयेत् ॥

क्षत्रिये प्रनापास्तत्वं शस्त्रभस्वं प्रचण्डता ।

निर्जयेत्परसैन्यानि एष धर्मः स्मृतो नृपः ॥

पुण्यपुण्यं विचिनुयान्मूनच्छेदं न कारयेत् ।

मानाकार इवारामे प्रजासु स्यात्तथा नृपः ॥

लोहकर्मस्थानाश्च गवाश्च प्रतिपालनम् ।

गोरक्षा कृपिशण्डिज्यं वैष्णवर्त्तिरुदाहृता ॥

शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा परोधर्म प्रकीर्तितम् ।

अन्यथा कुरुते यंस्तु तद्वेत्तस्य निष्फलम् ॥

सर्वम् मधु तैलञ्च दधि तक्र मृतं पयः ।

न दूष्येच्छूद्रजातीनां कुर्व्यात् सर्वस्य विक्रियाम् ॥

विक्रय मद्यमामाना मभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।

जात्यागामिता चौर्यं शूद्रे स्युः पापहेतवः ॥

कपिलाक्षीरपानेन बाह्याणीगमनेन च ।

वेदाक्षरविचारिणः शूद्रस्य नरक भुवम् ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्तपुराणस्य प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

अतः परं गृहस्थस्य कर्माचारः कथो द्युते ।

धर्मसाधारण साध्यास्तुर्वर्ण्यक्रमागतम् ॥

युष्माकं सम्प्रवक्ष्यामि पाराशरप्रचोदितम् ।

पट्कर्मसहितोऽपि कृपिर्हस्तिः समाश्रयेत् ॥

जीनाङ्ग व्याधिसंयुक्तं प्राणहीनञ्च दुर्घणम् ।

क्षुद्रयुक्तं तृपित आन्तमनङ्ग्वाहं न वाहयेत् ॥

स्थिताङ्गं नीरुजं तप्त शान्तं पण्ड विवर्जितम् ।

अहटं सयत्नमाय मनङ्ग्वाहं न वाहयेत् ॥

वाहयेद्विषसंस्पर्धं पश्चात् स्नानं समाचरेत् ।

कुंगवैर्न कर्पि कुर्यात्सर्वथा धेमुसंग्रहः ॥

वन्धनं पालनं रक्षा द्विजः कुर्याद्गृह्णी गवाम् ।

वत्सान् यत्नतो रक्ष्यावर्धन्ते ते यथाक्रमम् ॥

न दूरे तास्तु मौक्तव्या चरणांय कदाचन ।

दूरे गावश्चरन्त्यो वै न भवन्ति शुभायनाः ॥

प्रातरेव हि दोग्धव्या दुह्याः साथ तथा गृह्णी ।

दोग्धुर्विपर्ययेणैव वर्धन्ते ताः कदाचन ॥

अनादेर्यदेषास्त्यक्त्वा स्वयन्त्यनुदिनं पयः ।

तुष्टिहोवतादीनां पूज्या गावः कथन्त ताः ॥

यस्याः शिरसि ब्रह्मास्ते स्कन्ददेशे शिवः स्मृतः ।

पृष्ठे विष्णुः साया तस्यौ श्रुतयश्चरणेषु तु ॥

या अन्या देवताः काश्चित्तस्या सोमसु ताः स्थिताः

सर्वे देवमया गौरां तुल्येत्तद्भक्तितो हरिः ॥

हरति स्वर्गनात्पाप पयसा पोषयन्ति याः ।

प्रापयन्ति दिवं दत्ताः पूज्या गावः कथन्त ताः ॥

यच्छक्राहृतंभूमेस्तु उद्यताः पाशुसंसृजः ।

प्रीणयेत् पुरुषस्येनो वन्धा गावः कथन्त ताः ॥

शक्तमूत्रं हि यस्यास्तु पितुः सुजाति पातकम् ।

किमपूज्यं हि तस्या गौरिति पाराशरोऽब्रवीत् ॥

गौरवत्सान् दोग्धव्या नचैवं गर्भसन्विनी ।

प्रसूता च दशाहार्वाग्दोग्धा चेन्वरक वजेत् ॥

दुर्बला व्याधिसयुक्ता पुष्पिता या द्विवत्सभूः ।

सा साधुभिर्न दोग्धव्यावर्णिभिः सुपमैस्तुभिः ॥

कुलान्ते पृथिता गावः कुलान्ते बहवस्त्रिला ।
 कुलान्ते चलचित्ता स्त्री कुलान्ते बन्धावग्रहः ॥
 एकत्र पृथिवी सर्वा सुशैलवनकानना ।
 तथा गौ कर्षायसौ साक्षादेकत्राभ्यवोऽसुखी ॥
 यथोक्तविधिनायैता द्यूः पाल्यासु पूजिता ।
 पा नयेत्पूजयन्नेताः समे मेह च मोदते ॥
 दक्षिणाभिसुपा गाव उत्तराभिसुपा अपि ।
 बन्धनीयास्तथैतासु न च प्राक्पश्चिमासुखा ॥
 गोहपा वाजिशाकाया सुतीक्ष्णं लोहदालकम् ।
 स्थाप्य तु सर्वदा तस्यां गवि क्षुप्तविमोक्षणात् ॥
 गावो देयाः सदा रक्षा फोषा, पाल्याश्च सर्वदा ।
 ताडयन्ति च ये पापा येचाकर्षन्ति ता नराः ॥
 नरके पच्यन्तेऽङ्गानि श्वासेनच प्रपीडिता ।
 स पशुचर्म दण्डेन स्रुत तासा निवर्त्तयेत् ॥
 गच्छ गच्छेति ता नूयामा माभैरिति वारयेत् ।
 ससृगन् गा नमस्कृत्य कुर्ष्यात्तान्तु प्रदक्षिणम् ॥
 प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ।
 त्वणोदकादिसमुक्तं च प्रदद्याद्भवाङ्गिकम् ॥
 सोऽश्वमेधसम पुण्यं लभते नात्र समयः ।
 पृथिव्या यानि तीर्थानि समुद्राश्च सरासि च ॥
 गवा शृङ्गोदकस्नाने कला नार्हन्ति प्रोदयोम् ।
 फुल्लोपा हि पाणानि येषा गृह मज्जुतम् ॥
 सततं बालवत्प्राभिर्गोभिः स्त्रीभिरिव स्वयम् ।
 माघ्मणाश्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा हतम् ॥

हृत्पराशरसंहितायाम् ।

तिष्ठन्त्ये क्व मन्त्राणि हरिरेकत्र तिष्ठति ।
 गोभिर्देवाः प्रवर्तन्ते गोभिर्देवा प्रतिष्ठिताः ॥
 गोभिर्देवाः समुद्गीर्णा संपद्वर्षदः क्रमात् ।
 सौरभेयाम् तस्याग्रे पृष्ठतोऽप्यस्य ता स्थिताः ॥
 वसन्ति हृदये नित्यन्ताका मध्ये वसन्ति ये ।
 ते पुण्यपुरुषाः क्षीणा नाकेऽपि दुर्लभाश्च ये ॥
 ऋद्धमूले स्थितो ब्रह्मा भृद्धमूले तु केशवः ।
 ऋद्धाग्रे भृद्धं विद्यास्त्रयोदेवाः प्रतिष्ठिताः ॥
 ऋद्धाग्रे सर्वतीर्थानि स्यावराणि चराण्य च ।
 सर्वदेवाः स्थिता देहे सर्वदेवमया हि गौः ॥
 ललाटाय स्थिता देवी नामामध्ये तु परमधः ।
 कक्षस्थाय तरो नागौ तत्कर्णे यो व्यवस्थितौ ॥
 स्थितौ तस्याश्च सौरभ्याश्चक्षुषीः शशिभास्करी ।
 दन्तेषु वसवयाष्टौ जिह्वाया वरुण स्थितः ॥
 सरस्वती च ऊर्ध्वारे यमयक्षौ च गण्डयोः ।
 क्षपयो रोमकूपेषु प्रस्रुग्वे जाङ्गवीजलम् ॥
 कालिन्दी गोमये तस्या अपरा देवता स्तथा ।
 अष्टाविंशतिदेवाना कोट्या लोमसु ताः स्थिताः ॥
 उदरे गार्हपत्योऽग्निर्हृद्देशे दक्षिण स्तथा ।
 मुखे चाङ्गनीयसु चावसाथौ च कुक्षिषु ॥
 एवं यो वर्त्तते गोषु ताडन क्रोधवजितः ।
 मर्हती श्रियमाप्नोति स्वर्गलोके मर्ह्यते ॥
 कृत्यं तस्या न लङ्घेत पूतिगन्ध न वर्जयेत् ।
 यावत्प्रवति तद्गन्ध तावत्पुण्यं प्रवर्धते ॥

यो गां पयस्विनीं दद्यात्तरुणीं वत्ससंयुताम् ।

शिवस्यायतनं दत्त्वा दत्तन्तेन तु विश्वम् ॥

उक्षा गौ बंधसा सृष्टा तस्यं ह्युत्पादेनाय च ।

तैरुत्पादितशस्येन सर्वमेतद्धि धार्यते ॥

येद्यैतान् पालयेत् यत्नान्मूर्धन्यैव युजतः ।

जगन्ति तेन सर्वाणि साक्षात् स्युः पालितानि च ॥

योवद्गोपालने पुण्यं मुक्तं पूर्वमनीषिभिः ।

उत्सृज्योऽपि पालने तेषां फलं दशगुणं भवेत् ॥

जगदेतदृष्टं सर्वम नहुञ्च चराचरम् ।

इय एक्ष्मवती रक्षा पालनीयसु सर्वदा ॥

धर्मोऽयं भूतले साक्षाद्गङ्गायां हिततारिताः ।

त्रैलोक्यं धारणायालमन्त्रानाञ्च प्रसूयते ॥

अनादेयानि वासानि विध्वंसन्ति सकामतः ।

अमिता भूतल दूरमुच्चाणङ्को न पूजयेत् ॥

उत्पादयन्ति शस्यानि मर्दयन्ति वञ्चन्ति च ।

आनयन्ति दवीयस्य मुष्णोर्वा कोऽधिको भवि ॥

कन्धेन दूराञ्च वञ्चन्तिभारं साक्षादि किञ्चिद्यनपत्यरत्नम् ॥

जीवेन जीवेन परस्य जीव रक्षन्ति पुण्यन्ति विवर्धयन्ति ॥

पुण्यास्तु गावो यमुधातले मां विभ्रत्यमुद्गोष्ठगर्भभारम् ।

भारः पृथिव्या दशताडिताया एकस्य चाण्डो ह्यपि माधुवाच ॥

एकेन दत्तेन हृषेण येन दत्ता भवेयुर्दश सौरभेयाः ।

माहेक्ष्मणीयं धरणीं समाना तस्माद्दृष्टात् पूजितमस्ति चान्यम् ॥

उत्पाद्य शस्यानि वृणश्चरन्ति तदेव भूयः सकलं वञ्चन्ति ।

तं भारपिन्दा प्रवदन्ति किञ्चिदनीहपाक्षार्यति जीवसोकः ॥

तृतीयेऽङ्गि चतुर्थे वा यदेवोच्चा दृढीभवेत् ।

तदा न सातुं भेतव्या नैव प्राग्दुर्बलस्य च ॥

नाम(वे)नकीलन्त खादिर वाय सैशिपम् ।

द्वादशाङ्गुलं कङ्काय्यन्तज्ज्ञैस्त्रीणि समेच वा ॥

शाला द्विजेन्द्रा वृषगोर्जयानां तां यास्यदिग्द्वारवतीं विदध्या

सौम्या, ककुप्द्धारवतीं सुशोभान्तेषां शमिच्छन् धृतमात्मनश्च

गावो वृषो वा हयवृश्चिनो वा अन्येऽपि सर्वे पशवो द्विजेन्द्रा

यास्यां मुखं दिङ्मध्यमुत्तरं दिङ्मुखाशकां सोऽथल बन्धनीया

शालाप्रवेशे वृषगोपशूना राजापि यत्नादयकुञ्जराणाम् ।

होमश्च सप्तार्चिषि शास्त्रयुक्तं कुर्याद्विजज्ञो द्विजपूजनश्च ॥

• लाङ्गुलं यत्प्रवक्ष्यामि यत्काष्ठं यत्प्रमाच्यते ।

हलीयायास्तथात्मानं प्रेतोदस्य युगस्य च ॥

चत्वारिंशत्तथाचाष्टा बहुलानि, कुहः स्मृतः ।

• अयार्द्धमङ्गुलैर्भोज्यो हलीशा वेधतश्च यः ॥

पण्डितैः तु तस्याधः पञ्चविंशति तथोपरि ।

वेधस्तथाव कर्तव्यं प्रमाणेन पण्डितैः ॥

अष्टाङ्गुलमुरस्तस्य वेधादूर्ध्वं प्रकल्पयेत् ।

ग्रीवा दशाङ्गुला चोर्ध्वं हस्तग्राही ततः स्मृतः ॥

अङ्गुलेष्टाद्विंशतं स्याद्देध स्यात्प्रतिहारकः ।

तस्याधस्ताद्यच्चत्वारिंशत्तथावेधश्चतुरङ्गुलः ॥

सार्धं तच्चैः शुभा कार्या तद्देधस्त्र्यङ्गुलो भवेत् ।

पञ्चाङ्गुलमुरस्तस्या, गिरस्येति विभाजनम् ॥

पृथुत्वं शिरसो धार्यं हस्ततलप्रमाणकम् ।

अङ्गुलानि तथा चाष्टौ लक्ष्म भयता मृता ॥

बन्धादङ्घ्रिः प्रतीक्षारी पङ्क्तिश्च दृष्टला भवेत् ।
 सुतीक्ष्णे लोहपाल्यस्य सुक्तादामादिद्वयकृत् ॥
 नगर क्षीरवृक्षस्य न पितृपितृमर्दयोः ।
 इत्यादीनां हि कुर्वाण न नन्दति चिर गृही ॥
 प्राञ्जला समहस्ता तु हलीया विदुषः मता ।
 तस्य येनः सवर्णाया कार्यो नृविवितस्त्रिभिः ॥
 पञ्चाक्षयोर्न तत्कुर्वाणः कीर्तिर्नैव प्रकीर्तितौ ।
 प्रमादतस्तु ता कुर्वन् सद्यस्यो नश्यते गृही ॥
 नीचोच्चपमानेन तज्ज्ञाता प्रवदन्ति हि ॥
 चतुर्दशं युगं कार्यं स्कन्धस्थानेऽर्धचन्द्रवत् ॥
 शेषवृद्ध्या कदम्बस्य शालाधन्यतमस्य च ।
 सस्या वेधादङ्घ्रिः कार्यो दशाङ्गुलप्रमाणिका ॥
 तन्माने च प्रवालीच तदन्तरदशाङ्गुलम् ।
 प्रतीद्विषमयन्त्रि वेणवश्च चतुः करः ॥
 तदग्रे तु प्रकर्तव्या यवाकारास्तु लोहवत् ॥
 हीनातिरिक्तं कर्तव्यं नैव किञ्चित्प्रमाणात् ।
 कुर्वादनङ्गुला दैन्यादवैन्या नरकं व्रजेत् ॥
 यथा भीष्टं तथा शोभ वाङ्मस्य प्रमाणात् ।
 भूमेऽथ कर्षणायास्तं तज्ज्ञा सर्ववदन्ति हि ॥
 योजनं तु दशस्याथ प्रवक्ष्यामि यथा तथा ।
 श्रेष्ठमक्षत्र संयुक्ते पुण्येऽङ्घ्रि तद्विधीयते ॥
 यत्र दिने तु बुध्येत तत्र कार्यं विजानता ॥
 यत्र हृत्य हितं चापि पुण्यं वा मनसि स्मरेत् ।
 तत्र विद्वान् द्विजश्रेष्ठ पुण्येऽङ्घ्रि तद्विधीयते ॥

मातृश्राद्धं द्विजं कृत्वा यथाकृतविधिना गृही ।
 द्रव्यकालानुमारेण कुर्वतो धर्मतः, कृपिम् ॥
 प्रोक्षिष्वन् मण्डलं पुष्पधूपदीपैः समर्चयेत् ।
 इन्द्राय च तथाश्विभ्यां मरुद्भिश्च तथा द्विज ॥
 कुर्याद्दक्षिणं हृदि विद्वान् उदलश्वश्याय च ।
 तथा कुमार्यै शीतायै अनुमत्यै तथा बलिम् ॥
 नमः स्वाहेति मन्त्रेण सवालन्वात्मनः शुभम् ॥
 दधिगन्धार्चतापुष्पैः शमीपत्रैस्तिलैस्तथा ।
 दद्याद्दक्षिणं हृदि तथान्यप्राशनं तथा ॥
 सहस्रं शिरफालाग्रे हेम्ना वा राजतेन वा ।
 प्रलेप्य मधुसर्पिभ्यां कुर्याच्चैव प्रदक्षिणम् ॥
 अग्न्योक्ष्णौ मण्डलं कुर्यात् कृत्वा सीरप्रवाहणम् ।
 पुष्पं साङ्गलकल्याणं कल्याणाय नमोऽस्त्विति ॥
 शीताया, स्थापनं कुर्यात् पाराशरस्वपिं स्मरेत् ।
 सीतां मुञ्जत इत्याद्यैर्मन्त्राधीरं प्रवाहयेत् ।
 दधिदूर्वाक्षतैः पुष्पैः शमीपत्रैश्च पुण्यदैः ॥
 सीतां पूज्य वंशो भक्तोऽक्त वस्त्रविशायकौ ।
 सप्त धान्यानि चादाय प्रोक्ष्य पूवासुखां हली ॥
 तानि दक्षोक्ष्णं क्षेत्रं किरन् भूमौ कृपद्विजः ।
 न यवैर्न तिलैर्हीनं द्विजं कुर्याच्चो कर्पणम् ॥
 तद्विहीनस्तु कुर्वाणं न प्रशंसन्ति देवताः ।
 तिलमावप्युत तोयं दक्षिणस्याम्पतर्दिशि ॥
 तेन दृष्यान्ति पितरो यावन् तिलवित्तयः ।
 निष्करीणीने विजानन् मया नर्मयेत्याहं दृष्ट्वा ॥

विमुच्य पितरस्तनु प्रयान्तीव तिलैः सह ।

उपाजल यवस्तम्बपत्रेभ्यो भतलैः पतत् ॥

पयोदधिद्विताद्यैस्तर्पयेत्सर्वदेवताः ।

देवपर्जन्यभूसीरयोगात् क्षपिः प्रजयते ॥

व्यापारात् पुरुषस्यापि तस्मात्तत्रोद्यतो भवेत् ।

शालीन् भूशणकापांसं वाचाकुमभ्यंतीनि च ॥

वापयेत्सर्वबीजानि सर्ववापी न सोऽग्निः ।

चन्द्रक्षये यतिर्विप्रो यो युनाक्तं हंषान् कश्चित् ॥

तत्पञ्चदशवर्षाणि त्यजन्ति पितरो हि तम् ।

चन्द्रक्षत्रे द्विजो विद्वान्यो भुङ्क्ते तु पराश्रयम् ॥

भोक्तुर्मांसार्जितं पुण्य भवेदशन मस्य तत् ।

चन्द्रार्कयोस्तु संयोगे कुर्याद्य स्त्रीनिषेवणम् ॥

स रेतोभोजिनस्तस्य पण्मासं पितरो हिताः ।

चन्द्रक्षये च यः दुर्व्याघ्रस्तस्मिन्निहन्तनम् ॥

सत्पर्णसङ्ख्याया तस्य भवन्ति शूण्डैत्यकाः ।

वनस्पतिगते सोमे वीऽप्यध्वान् वज्रेण च ॥

प्रश्नद्विजकर्माणां न त्यजन्त्यमरादयः ।

वासासि दुःप्रणाशाय रजवस्त्रा मति क्षिपेत् ॥

पिबन्ति पितरस्तस्य मांसं वस्त्रजलान्तु ततः ।

सोमक्षये द्विजो याति तत्कायस्तु तृतीयतमः ॥

तदेव पितृशयाग्निदग्धो नरकं साविशेत् ।

अष्टमी कामभोगेन पृष्ठी तैलोपभोगिना ।

कुड्मत्वं दन्तकाष्ठेन दिनस्यासप्तमं कुलम् ।

[१०]

चन्द्राप्रवीताः पुरुषास्तु दैवा दद्यादपत्या यदि दन्तकाष्ठम्
नराधिराजः संहितस्तु तेन घातः कृतः स्यात्पितृदेवतानाम् ।

तत्राभ्यंज्य विपाण्याग्निं गांश्चैव वृषास्तथा ।

चरणाय विहृज्यन्ते आगतान्निशि भोजयेत् ॥

य उत्पार्यो ह शस्यानि सर्वाणि तृणचारिणः ।

जगत्सर्वं हृतं यैस्तु पूज्यन्ते किञ्च ते वृषा ॥

येनैवेन प्रदत्तेन दत्त गोदशकम्भवेत् ।

यद्रूपेण स्थितो धर्मं पूज्यन्ते किञ्च ते वृषाः ॥

पाल्याहि यत्नतस्ते वै वाहनीया यथाविधि ।

सं याति नरकं घोरं यो वाह यत्पणालयत् ॥

नाधिकाङ्क्षो न हीनाह्, पुष्पिताङ्क्षो न दूषितः ।

वाहनीयो हि शूद्रेण वाहयन् क्षत्रमाप्नुयात् ॥

यर्जयेद्दुष्टदोषाश्च गाधो वै दोहने नरः ।

पाल्या वै यत्नतः सर्वे पालयन् शुभमाप्नुयात् ॥

अन्नार्थं मेतास्तुघाणः समर्ज परमेश्वरः ।

अन्नेनाप्यायते सर्वं त्रैलोक्यं सच्चराचरम् ॥

अग्निर्ज्वलति चान्नार्थं वाति चान्नाय भातः ।

गृह्णाति चान्नमा सूर्यो रसानवाय रश्मिभिः ॥

अन्नं प्राणो बलं चान्नं मदाज्जीवितं मुख्यम् ।

अन्नं सर्वस्य आधारः मयि भवे प्रतिष्ठितम् ॥

मुरादीनां हि सर्वेषां मयि बीजं परं स्थितम् ।

तस्मादन्नात्परं तत्त्वं न भूतं न भविष्यति ॥

द्यौः पुमान्चरणी गारी अग्नौषी चन्द्रिवन्द्यतम् ।

द्युधाती तोयसयोगादवादीनां हि सम्भवः ॥

आपोमूलं हि सर्वस्य सर्वमप्सु प्रतिष्ठितम् ।
 आपोऽमृतरसो ह्यापः आपः शुक्लं यत्नं मृदु ॥
 सर्वस्य बीजं मापो वै सर्वं भद्रं समाहृतम् ।
 यद्य आप्यायना ह्यापः आपो व्येष्टतरा ह्यतः ॥
 किञ्चित्कालं विनाऽन्नाद्यैर्जीवन्ति मनुजादयः ।
 न जीवन्ति विना तानि तस्मादापोऽमृतं स्मृतम् ॥
 दत्तानि चाङ्गिरेतस्यां किं न दत्तं चितो भवेत् ।
 तथात्रेन प्रदत्तेन सर्वं दत्तं भवेदिह ॥
 अतोऽप्यन्वार्थभावेन कर्त्तव्यं कथय द्विज ।
 यथोक्तेन विधानेन लाङ्गलादिप्रयोजनम् ॥
 सीते । सौम्ये । कुमारि । त्वं देवि । देशार्चिने । श्रिये ।
 सत्कृताहि यथासिद्धा तथा मे सिद्धिदा भव ॥
 सक्तत् सूनार्विना नाम्ना सीतया, स्थापनं विना ।
 विनाभ्युत्थारणार्थं सर्वं हरति राक्षसः ॥
 वापने नवने क्षेत्रे खले गन्तोप्रवाहणं ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयो धान्यानाञ्च प्रवेगने ॥
 देवतायतनोद्याननिपातस्थानगो व्रजन् ।
 सीमा श्मशानभूमिश्च ह्यवच्छाया क्षिति तथा ॥
 भूमिं निष्ठातयूपाञ्च अयनस्थानमेव च ।
 अन्यामपि हि चावाह्या न रूपन् कृपिकृत् हराम् ॥
 नोपरमं वाहयेद्भूमिं वचोऽश्वरुक्करोरुताम् ।
 वाहयन्नाप्रमत्तश्च न नदीपुलिन तथा ।
 यद्यसौ वाहयेल्लोभात्तद्देवाद्यापि हि मानव ।
 चीयतेऽसौ चिरात्पापात् सप्तपशुबान्धवः ॥

नरक घोरतामिष पापीयान्याति चैनसः ॥

योऽपहृत्य परंकीयां क्षपित्वाहवेदराम् ।

स भूमिस्थेन पापेन क्षीनन्तनरकां वसेत् ॥

न दूरे वाचयेत् चेन्न नचैवात्यन्तिके तथा ।

वाचयेन्नपथे चेन्न धातुर्नृपभाग्भवेत् ।

चेत्तथैव हतं कुर्यात् स षष्ठो नावलोकयेत् ॥

न लङ्घयेत्पशूनांसो नाभीयाद्याश्च शूकरः ।

बन्धश्च दत्तं च कार्थी मृगयुवासनाय च ॥

अत्राप्युपद्रव राजा तस्करादिममुद्धवम् ।

सरत्तेत्सर्वतो यत्नाद्यद्यात् गृह्णात्यमोकरात् ॥

क्षपित्वा नानवस्त्रेवं मत्वा धर्मं क्षपे भुवम् ।

अन्यथा शुभा दिग्धा जलायगाहनक्षमाम् ॥

निष्ठां हि पाचयेद्भूमि यत्र विश्रमते जलम् ।

पाचयेत् जलाभ्यर्णे अपुच्छोऽसेकमग्नयैः ॥

गारद मुञ्चकेः स्थानं वस्त्रादि पापयेद्वती ।

अर्धाप्तकामुकार्यान् ददन्यान् तु शैमतम् ॥

यमन्तप्रोक्ताकानीय मयूङ्गिगन्धेषु तद्विदः ।

केदारैः तथा शालीन् जलोपास्तेषु चैव च ॥

हन्ताकशाश्मूलानि फण्डानि च जलान्तिके ।

हृदिषिग्रान्तपानीदलेषु च दवादिषान् ॥

गोधूमाश्च मस्त्राश्च अन्नाम् अन्नकुमन्तया ।

मम'अग्रेषु आणानि भूमिकीषान् विजानता ॥

तिग्मा वज्रविधा शोष्णा अतभीगन्धके च ।

रदस्य यो जगन्मपं पापे तु'पिहृदयः ॥

सम्पश्येच्चरतः सर्वान् गोवृषादीन् स्वयङ्मृदो ।
चिन्तयेत्सर्वमात्मानं स्वयमेव कृषिं व्रजेत् ॥
प्रथमं कृषियाणि त्रयं द्वितीयं योनिपोषणम् ।
तृतीये विक्रयं पक्वं चतुर्थं राजसेवनम् ॥
नक्षत्रैर्विलिप्यते यः स्वात् व्रूयुर्दोषं मनीषिणः ।
तस्याः सीरविदारेण किञ्च पापं क्षितेर्भवेत् ॥
तृणैकछेदमात्रेण प्रोच्यते क्षयमायुषः ।
अनङ्गकन्दनिर्वासादसङ्ख्यातम्भवेदयम् ॥
यद्वर्षं मश्वधामां तथा सङ्घर्षणामपि ।
अहः कुकुटिकानाञ्च तद्दिने कृषिजीविनाम् ॥
वधकालाञ्च यत्पापं यत्पापं ह्यग्योरपि ।
कदर्श्याणाञ्च यत्पापं यत्पापं कृषिजीविनाम् ॥
वयौनाञ्च गृहस्थानां कृषिश्चतुर्थं पञ्चजीविनाम् ।
तदेनसो विशुद्धं प्राह सत्यवतीपतिः ।
द्वादशी नवमो वापि रुद्रमः पञ्चमोऽपि वा ॥
धाम्यभागः प्रदातव्यो देहिनाः चित्रिणो भुवम् ।
अश्वत्थद्वूतभूमौ च विशास्त्रिचैवभुम्भवेत् ॥
एकैकांशापकर्म स्यादावह गमसप्तमौ ।
ग्रामेशस्य वृक्षस्यापि वर्णिभिः कृषिजीविभिः ॥
स च भागः प्रदातव्यो वनेस्ते कृषिभूमिनी ।
च्युत्तौ नमः सत्यमात्मनां देव्योऽप्य स्वान्तर्हृदयः ॥
एकैकांशाय चर्पसु यावद्दशमसप्तमौ ।
वांछाणसु कृषिं कुर्वन्वाहयेद्दिच्छ्वाधराम् ।
न किञ्चिदस्य चिद्वात्स सर्वस्य प्रभुर्यतः ।

ब्रह्मा वै ब्राह्मणानां स्यात्प्रभुस्त्वसृजदादितः ॥

तद्रक्षणाय बाहुभ्यामसृजत् चत्रियानपि ।

पशुपाल्याग्रनोत्पत्त्यै कुरुभ्याश्च तथा विशः ॥

द्विजदास्थीयं पश्याय पद्भ्यां शूद्रं मकल्पयत् ।

यत्किञ्चिज्जगती यत्र भूगेहाश्च गजादिकम् ॥

स्वभावेनेह विप्राणां ब्रह्मा स्वयं मकल्पयत् ।

ब्राह्मणश्चैव राजा च द्वावप्येतौ धृतव्रतौ ॥

न तयोरन्तरं किञ्चित्प्रजा धर्मेण रक्षयेत् ।

तस्मान्न ब्राह्मणो दद्यात् कुर्याणो धमतः कृपिम् ॥

ग्रामेशस्य वृषस्यापि किञ्चिन्तमप्यसौ बलिम् ।

अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि कृपिस्तच्छ्रुत्तिकारणम् ॥

मंशुद्धः कर्पको येन स्वर्गलोक मवाप्नुयात् ।

सर्वसत्वोपकाराय सर्वत्र कृपिस्तद्वरः ॥

कुर्व्यात् कृपिं प्रयत्नेन सर्वसत्वोपजीव्यस्तत् ।

सर्वस्य स्थितिकारण्यात्स देवपितृभिः पुनः ॥

मनुष्याणान्तु पोष्याय कृपिं कुर्व्यात् कृपीयतः ।

वयासि चान्वसत्वानि क्षुत्तृष्णापीडितो द्विजः ॥

विमुक्तः सर्वपापेभ्यः स्वर्गलोकस्तमवाप्नुयात् ।

चतुर्दिक्षु चले कुर्व्यात्प्राथ्यामतिघनाहतिम् ॥

सैकद्वारपिधानश्च पितृभ्याञ्चैव सर्वतः ।

परीष्टाजीरणास्तत्र विशतम्भु निवारयेत् ॥

मृगशूकर शृगालादिकाकोलूककपोतवान् ।

तिसन्ध्यं प्रोक्ष्यं कुर्व्यात् दामीवाग्युक्षणाश्रुभिः ॥

रक्षा च भक्षणा कुर्व्याज्जन्तुधाराभिरक्षयम् ।

त्रिमन्थ मर्चयेत्सीता पराशरस्यपि स्मरन् ।

प्रेतभूतादिनामानि न वदेच्च तदग्रतः ॥

सूतिकागृहवज्रं कर्त्तव्यंस्तत्र रूचणम् ।

हरन्त्यरचितं यस्मात् रचांसि सर्वमेव हि ॥

प्रशस्तादिव पूर्वाह्णे नमोऽपराह्णे न मन्थयोः ।

धन्योऽस्मान सदा कुर्यात्सीतापूजनपूर्वकम् ॥

यजेत यत्रभिवाभिः कलेरोद्दिश्यैव हि ।

भक्त्या सर्वं प्रदत्तं हि तत्समस्तमिहाक्षयम् ॥

सलयज्ञा यक्षियैषा नक्षत्राणि निर्मिता पुरा ।

भागधेयमयां कृत्वा ता गृह्णन्वीह मामिकाम् ॥

शतकृत्वादयो वेग पितरः सोमपादयः ।

सनकादिमनुष्याश्च येषान्ये दक्षिणाशनः ॥

तद्गृहिष्य च विप्रेभ्यो दद्याच्च प्रथमं हस्ती ।

विवाहे खलयज्ञे च संक्रान्तौ यक्ष्येणु च ॥

पुत्रे जाते व्यतीपाते दत्तं भवति चाक्षयम् ।

अन्येषामर्थिना यथात्कारुकाणां पुनः पुनः ॥

दीनानामथनाथानां कुलीना कुशरीरिणाम् ।

क्लीबान्धवधिरादीनां सर्वेषामपि दीयते ॥

वर्णानां यतितानाञ्च द्युहम्भूतानि तर्पयेत् ।

चाण्डालानाञ्च पाकानां प्रीत्यात्युज्ज्वलं चाददत् ॥

ये केचिदागतास्तत्र पूज्यास्ते विधिवद्गृहिजाः ।

सोऽकशं सीरिभिः सर्वे वर्णिभिर्गृहमेधिभिः ॥

दत्त्वात्यवृत्तया वाचा क्रमेणाय विरुर्जयेत् ।

तत्कृत्वा रुष्टं गच्छेच्छादमभ्युदयं त्रयेत् ॥

शरद्वदे मन्त्रासन्तनवाग्बै, आहुमाचरेत् ।
 नो हत्वानन्तदग्नीयादश्रन्तं तद्वयमश्रुते ॥
 कृपायुत्पाद्य धान्यानि खलुयत्र समाय्य च ।
 सर्वस्व ह्ये धुक्त इहामुत्र सुखी भवेत् ॥
 कृपेरन्यतमो धर्मो न लभेत् कृपितोऽन्यत ।
 न सुखं कृपितोऽन्यत्र यदि धर्मेण कर्षति ॥
 अश्वत्थं निरञ्जत्वं कृपितो नैव जायते ।
 अनातिथ्यश्च दुस्तत्वं गोम ० न कदाचन ॥
 निर्धनत्वमसम्यत्वं विद्यायुक्तस्य कर्हिचित् ।
 अस्त्रानित्वमभाग्यत्वं न सुशीलस्य कर्हिचित् ॥
 वदन्ति कवयः, केचित् कृप्यादीना विशुद्धये ।
 क्षामस्यासंप्रदानश्च सर्वेषां शुद्धिस्तद्वदेत् ॥
 प्रतिग्रहचतुर्थांशं वर्षिके भ तृतीयकम् ।
 कृपितो विप्रतिष्ठैव दुदो नास्ति पातकम् ॥
 राज्ञो दत्त्वा च पङ्कभाग देवताना च विप्रकम् ।
 त्रयस्त्रिंशच्च विप्राणां कृपिकर्मा न लिप्यते ॥

कृप्या च चोत्पाद्य यवादिकानि
 धान्यानि भूयांसि मग्धान्विधाय ।
 मुक्तो गृहस्थोऽपि पराशरमाक्
 तस्यामय यत्तिदवादिदोषा ॥

मगुप्या पितरस्य सर्वे साध्याश्च यज्ञाश्च सकिञ्चराश्च ।
 द्विषेद्वा रुद्ध सर्वसत्त्वै हृद्य न हतानि मनाक् दुरेति ॥
 दासोप्य कृपि विदध्यात् लिप्येत पापेन स भूभवेन ।
 त तस्यान विदारितापि न्याहु रधात्री वरदानदात्री ॥

पट् कर्माणि क्षपिं येतु कुर्युर्ज्ञानविधिं द्विजाः ।

ते सुरादिवरप्राप्ताः स्वर्गलोकमवाप्नुयुः ॥

पट्कर्मभिः क्षपिः प्रोक्ता द्विजानां गृहमेधनाम् ।

गृहञ्च गृहिणीमाहुस्तद्विवाहमथोच्यते ॥

इति श्रीबृहत्पाराशर्ये धर्मशास्त्रे सुवतप्रणीतायां
श्रविकर्मसीतायज्ञोपवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

स्वयञ्च वाहयेत् चेतैर्धान्यैश्च स्वयमर्जितैः ।

कुर्याद्विवाहयागादिपञ्चयज्ञांश्च नित्यशः ॥

अष्टौ विवाहा नारीणां सस्काराय प्रकीर्तिताः ।

ब्रह्मादिक क्रमेणैव संप्रवक्ष्याम्यतः पृथक् ॥

जात्यादिगुणयुक्ताय पुत्रे सति वराय च ।

कन्यालङ्कृत्य दीयेत विवाहो वेधमः स तु ॥

रेतो मज्जति यस्याल सूत्रञ्च हादिकेऽनिलम् ।

सुमान् स्यात् सज्जणैरेतैर्विपरीतैश्च पण्डकः ॥

ये यज्ञे वर्त्तमाने तु ऋत्विजः कर्म कुर्वते ।

कन्यालङ्कृत्य दीयेत विवाहः स तु देवकः ॥

वराय गुणयुक्ताय त्रिदुषे महशाय च ।

कन्या गोद्वयभादाय दीयेतार्पः स उच्यते ॥

कन्या चैव वरयोभौ दृच्छ्या धर्मचारिणौ ।

स्यातामिति च यत्रोक्तां दानं कार्यं विधिस्वयम् ॥

एवमर्हति मे द्रव्यं मित्युक्ता प्राक् प्रदाय च ।

यत्र कन्या प्रदीयेत स दैवत्यविधिः स्मृतः ॥
 यत्रान्योन्याभिज्ञापेण उभयोर्वरकन्ययोः ।
 तयोस्तयोर्विवाहः स्याद्भान्वर्षः प्रथितः स तु ॥
 युद्धे हत्वा वैजांकन्या यत्रास्त्रिचाप इत्यृचा ।
 उह्यन्तु स तु विद्वद्भिर्विवाहो राक्षसः स्मृतः ॥
 सुप्ता वापि प्रमत्ता वा कन्यां छलेन भुज्यते ।
 सर्वेभ्यः स तु पापिष्ठः पेशाचः प्रथितोऽष्टमः ॥
 आद्या वाद्यस्य षट् प्रोक्ता धर्माश्चत्वार एव हि ।
 चत्वारोऽन्ये द्वितीयस्य चाद्यस्य च द्वयस्य च ॥
 पञ्चमस्य तथापठः स्मृतौ चतुश्चतुर्यर्याः ।
 द्वितीयस्यापि यत्प्रोक्तां एतथोक्तेन चाष्टमः ॥
 वैधस्याद्यनुरूपेण द्वितीयापरयोः स्मृतः ।
 सर्वसप्तमनेकस्याद्वितीयस्यैव कीर्तितः ॥
 अन्यथावत्यधमौ चोक्ता वृद्धाहः श्वश्रुना ।
 दद्याद्युधस्यरूपेण प्रोक्तो दैत्यसु मानुषः ॥
 वार्त्ताया प्राकृतोऽधस्ताच्चतुराद्यविवाहजैः ।
 स्थात्मानं द्विगुणान्वश्याद्द्विगुणं च यथ षट् ॥
 स्त्रीणामाजन्मयमार्थं वंशशुद्धौ प्रयत्नवान् ।
 वरं हि कवयो विद्वान् जात्यादिगुणसयुतम् ॥
 जातिर्विद्यावेयः शक्तिरारोग्यं वल्लभक्षता ।
 अथित्यं वित्तमम्पत्तिरटायै वरे गुणाः ॥
 जातिर्विद्या च रूपश्च कुलस्यैव नवं धनम् ।
 आरोग्यं यिगेयेण पुंस्ये मत्स्यपि भक्षयेत् ॥
 जातोरूपश्च शीमश्च ययो नवमरोगितः ।

स्वाचरत्वं विशेषेण सलक्षवरमाश्रयेत् ॥
 स याति रूप वित्तञ्च तथाग्रेष्यंसं दृढम् ।
 सन्तोषजनन स्त्रीणां प्रज्ञावानाश्रयेद्वरम् ॥
 न जातिं न च विद्याञ्च वित्तं वाधरयं स्त्रियाम् ।
 किमु तत्प्राप्तिमिच्छन्ति तस्मात्प्रीतिकरं श्रयेत् ॥
 पिता यत्र सगोत्रत्वं माता यत्र सपिण्डता ।
 न च तामुदहेत्कन्यां दारकर्मण्यमाहताम् ॥
 कन्यायाश्च वरस्यापि रुन्धोभयो भवेद्भृतिः ।
 तथा कन्यां वरो धीमान्वरयेद्वशशुद्ध्यै ॥
 नानामतानि सर्वेषां सतां कन्यां वरं प्रति ।
 सन्तानार्थं विशुद्ध्यर्थं जात्यादिषु च नान्यतः ॥
 दूरस्थानामविद्यानां मोक्षं धर्मानुयायिनाम् ।
 शूराणां निर्धनानाञ्च न देयां कन्यका बुधैः ॥
 वर्जयेद्वृत्तिरिक्ताङ्गीं कन्यां हीनाङ्गरोगिणीं ।
 अतिलोम्बीं हीनलोम्बी मवाचसर्तिषाम्बुताम् ॥
 पिता पितामहो भ्राता माता मातामहोऽपि वा ।
 कन्ययाः स्युः क्रमेणैते पूर्वाभावे परः परः ॥
 अधिकारी यदा न स्यात्तदस्याय नृपस्य सा ।
 तद्गिराच स्वयङ्मयं कन्यापि वरयेद्वरम् ॥
 पिङ्गलां कपिलां हृष्णां दुष्टवाक्काकानिस्सनाम् ।
 सूनाङ्गलङ्घपाटाश्च सदा चामिदवादिनीम् ॥
 त्वजेन्नागनदीनाम्नीं पत्तिहृत्तनानियाम् ॥
 यष्टिमृच्छाल्यनाम्नीष तदाभीषणनामिदाम् ।
 मुजातिगुदहेत्कन्यां मुरूपं नचणाग्निताम् ॥

अरोगिणीं सुशीलाञ्च तथा आत्ममतीमपि ।

सुलज्जां शुभनांसाञ्च पतिप्रीतिकरीमपि ॥

श्वशुरश्वशुरगुर्वादिशुश्रूषाकारिणीं प्रियाम् ।

अव्यङ्गकुलसञ्ज्ञाता मनभिश्चस्वशजाम् ॥

प्रस्वेदसुभगां घाता शुभमिच्छन् समुदहेत् ।

हिंस्रः स्वामपरेद्धेतु राजा स्वामपरे तथा ॥

वैश्यः 'स्वाञ्च चतुर्योश्च क्रमेणैव समुदहेत् ।

पितृभिः सप्तमीमेके मातृत' पञ्चमीमपि ॥

उद्वहेदिति मत्स्यन्ते कुलधर्मसमाश्रिता ।

लक्तुलक्षणकन्याया कृत्या पाणिप्रहं द्विजः ॥

धर्मोद्वाहनकेनापि तदा दद्याद्भुताशनम् ।

दायाद्यकाले वा दद्यात्तदुक्तं कर्मकदुद्विजः ॥

यदा वापि भवेद्भक्तिः सम्पत्तिर्या तदा भवेत् ।

'अताहतौ स्त्रियङ्गच्छेत् स्त्रीच्छया चवर स्मरन् ॥

सर्वन्तदिच्छया कुर्याद्युयथाभयोभवेद्भुतिः ।

भोल्यालङ्कारवासीभिः पूज्याः स्युः सर्वदा स्त्रियः ॥

यथा किञ्चिन् शोचन्ति नित्यं कार्यकृता वृभिः ।

आयुर्विन्तं यशः पुत्राः स्त्रीप्रीत्या स्युर्नृणां सदा ॥

नश्यन्ते ते तदा प्रीतौ तासां शपाटसंशयः ।

स्त्रियश्च अत्र पूज्यन्ते सर्वदा भूषणादिभिः ॥

देवाः पितृमनुष्याश्च मोक्षन्ते तत्र वेश्मनि ।

स्त्रियस्तुष्टाः स्त्रियः साक्षाद्भुष्टाश्च दुष्टदेवता ॥

वर्धयन्ति कुलान्तुष्टाः नाशयन्त्यपमानिताः ।

नापमान्यः स्त्रियः सद्भिः पतिश्वशुरदेवैः ॥

भ्रात्रा पित्रा च माता च तथा बन्धुभिरेव च ।
 स्त्री यस्य पुरुषस्यापि यतोभयो भवेद्भृतिः ॥
 तत्र धर्मार्थकामाः स्युः सदेधोना यतस्त्वमी ।
 पट् कर्माणि वृणान्तेषां येषां भार्थी पतिव्रता ।
 पतिलोकन्तु ता यान्ति नृपसा तेन योगवित् ॥
 पतिव्रता तु साध्वी स्त्री अभि दुष्कृतकारिणी ।
 पतिमुद्धृत्य याति द्यां काकीव पतिता रुजाम् ॥
 जीवन्वापि मृतोवापि पतिरेव प्रभुः स्त्रियाम् ।
 नान्यच्च देवता तासां तमेव प्रभुमर्चयेत् ॥
 अन्यस्य पि हि दुष्टा स्त्री यान्यभावा प्रियस्यतिम् ।
 सा गच्छेन्नरकं घोरन्तद्रोहांद्वयुतेऽपि च ॥
 नियोज्य गृहकृत्येषु सर्वदा ता वृभिः स्त्रियः ।
 गृहार्थासक्तचित्तास्तास्तदेवार्हन्ति शोचितुम् ॥
 स्त्रीणामष्टगुणः कामो व्यवसायश्च षड्गुणः ।
 लज्जा चतुर्गुणा तामा माहारश्च तर्दडकः ॥
 न विस्तं नैव जातिश्च नापिरूपमपेक्षते ।
 किन्तु ताभिः पुमानेव हृति रुत्वेव भुज्यते ॥
 विकुर्वाणाः स्त्रियो भर्तुरायुष्यधननाशकाः ।
 अनायासेन वा स्वस्य यथाशक्त्या भवन्ति हि ॥
 नारीणाञ्च नदीनाञ्च न गतिर्ज्ञायते तृभिः ।
 कुलं कुलं प्रयायिन्योः कालक्षेपो न जायते ॥
 चेष्टाचरित्रचित्तानि देवानेव विदुः स्त्रियाम् ।
 किं पुनः प्राणिमात्रा सु सर्वथा नष्टमुदयः ॥

तस्मात्ताः सर्वथा रक्ष्याः सर्वोपायैर्गृभिः सदा ।

श्वशुरैर्देवराद्यैस्ताः पितृभ्रावादिभिस्तथा ॥

विवर्द्धात् प्राक् पिता रक्षेत्ततः पतिस्तु यौवने ।

रक्षेद्युर्बाद्धं कं पुत्राः नास्ति स्त्रीणां स्वन्मवता ॥

स्वातन्त्र्येण विनश्यन्ति कुलजा अपि योपितः ।

तं स्वातन्त्र्यं मतस्तासां प्रजापति रकल्पयत् ॥

अग्नौ चायं सग्नौ चायं अमेध्या अपि पावनाः ।

दुवोचोऽपि सुवाचस्ता स्तास्मादन्वेय्येत्ततः ॥

ग्नौ चं वार्चं च मेध्यत्वं सोमगन्धर्वपावकाः ।

ददुस्तासां वरानेतां स्तस्यान्वेध्यतराः स्त्रियः ॥

भर्तारो वो भविष्यन्ति युष्मच्चित्तानुसारिणः ॥

रक्षणीयास्तत्र सास्तु सर्वभावेन योपितः ॥

समादृष्ट्वैक्यं मिथ्याद्यैर्देवन्यस्ता वृणातनौ ।

अर्धकाया वृणा तास्ता पृथक् धर्मादिना स्त्रियम् ॥

नदी वापी स्त्रियं गच्छेत्त सगर्भा व्यवस्थिताम् ।

अभिगच्छेद्द्विविहान् यस्तदा भूः चयमेति चे ।

नदी वापी स्त्रियं गच्छेद्दिच्छं स्तदिच्छयापि च ॥

न पर्वसु न सन्ध्यासु नाद्यार्जु चतुरात्रिषु ।

वन्ध्याष्टमेऽधिवेत्तव्या नवमे च स्युतप्रजा ॥

एकादशी स्त्रीजननी सद्यस्त्वप्रियवादिनी ।

न वक्त्रेऽभिगमं कुर्यात्प्राणी गृहीतयोपितः ।

कुर्याच्चेत्पितरस्तस्य पतन्ति रेतसोभुजः ॥

भार्याधीनं मुखं पुसां भार्याधीनं गृहं वनम् ।

भार्याधीना सुखीत्यस्ति भार्याधीनं शुभोदयः ॥

यत्र भार्या गृहं तत्र भार्याधीनं गृहं वनम् ।

न गृहेण गृहस्यः स्यात् भार्याया कथ्यते गृही ॥

गृहीस्याद् गृहधर्मिणः स वै पञ्चनखमदिकाः ।

तद्गृहीनो न गृहस्यः स्यात् भार्याया कथ्यते गृही ॥

श्रीतो वा यदिवा स्नानं सर्वेषां गृहमेधिनाम् ।

कण्डन्यदककुम्भीच चुल्ली पेषणं पस्करम् ॥

पञ्चयज्ञविधानेन कुर्यात्पञ्च मर्हामपानम् ॥

पञ्चसूना वृत्त्यश्च सूनादोषो न विद्यते ॥

यदादौ वेदमारभ्य स्नात्वा भक्त्या हिलोचनः ।

अध्यापयेद्द्विजान् शिष्यान् सं वै ब्रह्ममखः स्मृतः ॥

यः स्नात्वाऽहरहः कुर्याद्देवाश्च मनुजान् विदून् ।

तर्पयेद्भक्ता भक्त्या पित्र्यज्ञः स वै सप्तः ॥

श्रीतेवा यदिवा स्नानं यज्जुहोति ऊतायने ।

विधिवन्तिः सर्वे विप्रः स तु देवमखः स्मृतः ॥

दशस्वाशासु यः कुर्याद्दत्तशोषो यन्नि द्विजः ॥

इन्द्रादिभ्यस्तथान्येभ्यः स वै भूतमखो मतः ।

समायातातिथि भक्त्या यद्भोजयति नित्यगः ॥

अन्यानभ्यागतासैव समानीयेति कथ्यते ।

एवं पञ्चमख्यं स्यान्मनुमासा ज्येष्ठशुक्लम् ॥

स सन्तर्प्य पितॄन् देवान् मनुजं स्वर्गमाप्नुयात् ।

गृहस्थायौषधिं मत्वा त्वाच धेनु चतुःसनीम् ॥

स्वर्गीकसः पितॄन् देवान् पुण्यातिदिवगानपि ।

स्वर्गैकोभिः पितृभ्यस्तु पुज्यास्तोऽतिथयो द्विजैः ॥
 चत्वारस्तु सुता एते यजुर्वेद उदाहृतः ।
 स्वाङ्गकारो वषट्कारो हन्तकारस्तथा स्वधा ॥
 दैवानि भगधेयो होत्रिन्यथ मनुजास्तथा ।
 पितृणाञ्च चतुर्थस्तु इतिविदनिदर्शनम् ॥
 इति निवृत्य विधिर्वत्सकत कर्म नैतिकम् ॥
 प्र. गार्ग्यग्निहोत्रविधिना भुञ्जीतान्न मघापहम् ।
 अदत्त्वा धोष्यवर्गस्य ह्यकृत्वाऽध्यापनादिकम् ॥
 असात्त्विकश्च योऽश्रीयात्सोऽश्रीयात्किल्बिषद्विजः ।
 प्राण्णुखादिक्रमेषांशु दिव्याशुः कीर्तकीर्त्तितम् ॥
 दिव्याग्निस्वाननद्याद्यादूयन्नेदन्नन्ति राक्षसाः ॥
 अथ प्रोणाग्निहोत्रस्य श्रूयतां द्विजसत्तमाः । ॥
 वक्षमाणो विधिः पुन्यः यावत्तः प्रेत्य चेह च ।
 यो विधि देवतान्यस्तमसं रवन्वनाशकत् ॥
 तद्विदस्तु दिवं यान्ति मुक्ता देवान् कृण्वेन च ।
 उद्धरेद्यदि मत्वाशु पुरुषानेकविंशति ॥
 सर्वेष्टिफलभाक् यायाद्देधम अथ सक्षयम् ।
 यः कालाकालविधिप्रो नैनः स्वर्गी स कर्हिचित् ।
 सोऽस्पृष्टो नाविशेत्तत्र यद्गत्वा नैव ससृतौ ।
 दशपञ्चाङ्गुलध्याप्तं नासिकाया वह्नि स्थितम् ॥
 जीवो यत्र विभुं ह्येत सा कला षोडशी स्मृता ।
 सर्वमेतत्तत्र व्याप्तं चैलेष्य सचराचरम् ॥
 ब्रह्मविद्येति विख्याता वेदान्ते च प्रेतिष्ठिता ।

न वेद वेदमित्याहुर्वेदन्नाम परम्पदम् ॥
 तत्पदं विदितं येन स विप्रो वेदपारंग ।
 आहुतिः सा प्रराज्ञेया सा च शान्तिः प्रकीर्तिता ।
 गायत्री सा च विज्ञेया सा च सन्ध्या प्रकीर्तिता ॥
 तज्जप्य तच्च वै ज्ञेयं तद्वत् तद्रूपासितम् ।
 ता कला यो विजानाति स कलत्रो हि ज्ञः स्मृतः ॥
 यन्तुरीयं पदं प्रोक्तं यस्मिन् लीनं मिदं जगत् ।
 तत् ज्ञात्वा परमं तत्त्वं न भूयः पुरुषो भवेत् ॥
 प्राणमार्गस्त्रयः प्रोक्तास्त्रिस्तो नाद्याः प्रकीर्तिताः ।
 ईडा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च तृतीयका ॥
 ईडा च वैष्णवी नाडी ब्रह्माणी पिङ्गला स्मृता ।
 सुषुम्ना चेश्वरी नाडी त्रिधा प्राणवधा स्मृता ॥
 उत्तरं दक्षिणं ज्ञेयं दक्षिणोत्तरसंज्ञितम् ।
 मध्येतु विषुवज्ज्ञेयं पुटद्वयविनिश्चितम् ॥
 संक्रास्तौ विषुवस्यैव या विजानाति विप्रश्चमः ।
 नित्यमुक्तः स योगी च ब्रह्मवादिभिरुच्यते ॥
 मध्याह्ने चार्धरात्रे च प्रभातेऽस्तनये तथा ।
 विषुवन्तं विजानीयात्पुटद्वयविनिश्चितम् ॥
 हृत्पङ्कजं रीकमरणीं मनोमयनमेव च ।
 प्राणारब्धं न्यसेदग्निं रात्र्याध्ययुः प्रतिष्ठितः ॥
 प्यानत्रेत्पूरकेणाग्निं स्यापयेत्कुम्भकेन तु ।
 रेचकेणोर्ध्ववर्ज्यं ततो होमं करोति यः ॥
 यत्तद्गृहि स्थितं पञ्चमधोनालं यथस्थितम् ।

तद्वै विकासते पद्मं प्रणवन्तश्च सपेति ॥

वामहस्तद्वते पाते दक्षिणे चान्मसि स्थिते ।

सनादं सुचरेद्दिप्र आच्छन्नाग्रन्तु पूरयेत् ।

पूरयेत् पूरकं प्राञ्ज नित्यं कुम्भकं भवेत् ।

विनिश्चित्य शनैर्वायूरेचकान्तं विनिर्दिशेत् ॥

स्वांशान्तैः प्रणवाद्यैश्च स्वस्वनान्ना च वायुभिः ।

जितात्मा योषितं पठ, पडाञ्जल्याञ्जलिं भवेत् ॥

जिह्वादन्तं ग्रसेदन्तं दन्तैश्चैव न तत् स्पृशेत् ।

दशनैः स्पृष्टमात्रेण पुनराचम्य चारभेत् ॥

सुप्तमाहवनीयोऽग्निर्गार्हपत्यं सथोत्तरे ।

उदये दक्षिणाग्निश्च ग्रहाग्निश्चापि दक्षिणे ॥

सम्यचोत्तरतश्चान्त्य इत्यग्निस्कारणक्रमः ।

प्राणायामेव हि होत्रादि चिन्तयेत्तद्वदेव तु ॥

होतारं प्राणमित्याञ्जराङ्गातारमपानकम् ।

ब्राह्मणं व्यानमित्येके उदानाध्वर्युमित्यपि ॥

समानश्चेह यज्वानमिति अत्यक् क्रमं बधः ।

अहङ्कारं पशुं कृत्वा प्राणञ्च पशुमित्यपि ॥

बहिः प्रत्यरणिः पृथ्वी लोमानि च कुशाः स्मृताः ।

मनोविभक्ता त्यग्जिह्वा इति तास्ते प्रचक्षते ॥

कृत्वा तु मान्दमोक्षारं ऊह्वारश्च तथा पुनः ।

उत्तिष्ठज्जनताये च हरिज्जादितपिह्वनः ॥

सुप्तं परिषये तुभ्यं जुह्वन्ति देवतश्च यत् ।

विजिह्वी यो छाठगग्नेः स्यादा प्राणाय वात्ययः ॥

इन्द्रगोपककर्णाय त्रिजिह्वायाग्निदैवतम् ।
 ॐ स्वाहा ऋगनाय स्वाहाकारान्त भुञ्जरेत् ॥
 गोचीरसमवर्णाय पर्जन्यंवाङ्मित्रदैवतम् ।
 स्वाहोदानाय सोऽङ्गार मन्त्राय परार्चये ॥
 तद्धित्समानवर्णाय वाङ्माग्निदैवतायने ॥
 ॐ स्वाहा च समानाय ॐ स्वाहा चाह वेधसे ।
 तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठै र्लग्नप्राणस्य चाङ्गतिः ॥
 मध्यमानामिकाङ्गुष्ठै र्व्यानिष्य परिकीर्तिता ।
 कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठै रपानायाङ्गतिः श्रुता ॥
 मध्यमानामिकास्वन्या सुदाने जुहुयाद्बुधः ।
 समाने सर्वैरुह्यन्त्याङ्गतिः स्यात्समानता ॥
 जल पीत्वा तु लप्यन्ति रेचयन्त्य शनैः शनैः ।
 ततोऽन्यद्द्वयमश्नीयात् पूरणायोदरस्य च ॥
 विधिं प्राण्णाग्निहोत्रस्य ये द्विजा नैव जानते ।
 अपानेन तु भुञ्जन्ते तेषां सुप्तमर्षानवत् ॥
 यो ज्ञात्वा तु विधिं भुङ्क्ते यथेक्षमिदमाचरेत् ।
 इहामुत्र च पूज्यत्व व्रज्यभूयाय कल्पते ॥
 त्रि.सप्तकुलमुहृत्य दातुरप्यन्नं भवेत् ।
 दातुरपि हि यत्पुण्यं भोक्तुश्चैव हि तत् फलम् ॥
 दाता चैव तु भोक्ता च तावुभौ स्वर्गगामिनौ ।
 यो जानाति विधिं चेमं स भवेद्ब्रह्मवित्तमः ॥
 एकं पिबति गण्डूषं यजेदर्हं धरातले ।
 पीतेन पिबत्यग्निमु भुमी च भूमिदेवता ॥

- पिवेदुहि तीर्थ गच्छूय ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ।
 स हतेः, पितृदैवत्य मात्मानं नरकं व्रजेत् ॥
 रहस्य सर्वशास्त्रेषु सर्वशास्त्रेषु दुर्बलम् ।
 ज्ञानाना मुत्तमं ज्ञानं न कस्यचित्प्रकाशयेत् ॥
 ज्ञानानि च प्रकाश्यानि तु सामविदुषां वदेत् ।
 स प्राणस्य फलं तेषा मात्मानं नरके नयेत् ॥
 अग्नीयां द्विधिवन्यस्तपात्रः कृतपरीहृतः ।
 पूजितान्नमवाग्जुष्टः स पैशाच ममाक्षिकम् ।
 पाग्न्यतन्यस्तपात्रोऽपि त्रिपासान पि वा द्विजः ॥
 तस्य त्विरात्रमुख्यस्तु दानेऽपि कवयोऽिदुः ।
 चतुस्त्रिकोणञ्ज्ञा च विप्रचतुर्विंश क्रमात् ॥
 वदन्ति परिकल्पयन्ति तक्षीनान्नतु राक्षसम् ।
 गृह्णीयात्प्रागपीगान तथा भुक्त्वा सकृन्मृष ॥
 अनग्न मधत् तत् स्यात् भुक्तमन्नं द्विजम्भना ।
 काले भुक्त्वा संमुत्थाय प्रोष्य विप्र समीक्ष्य च ॥
 अष्ट पतिन्तश्च स्थित्वा चिन्तयेद्दुर्बलकृत्यकम् ।
 भाव्या भोजनवेलाया भिक्षां सप्ताय पञ्च वा ॥
 दत्त्वा शेषं समग्रीयात्प्रापत्यभृत्यकैः सह ।
 निहत्य साऽपि सकलं किञ्चित् स्थित्वा मुग्धेन च ॥
 म्यम्यीवस्तुल्यकार्येषु सापि सा त्यपरा पुनः ।
 उपोस्य पश्चिमां मन्थ्यां कृत्वा चैवागुगुनशिमम् ॥
 किञ्चिन्मन्थ्यामग्रीयात्प्राय प्रातरिति श्रुतिः ।
 स्याध्याय मन्थ्येति किञ्चित् यामहयगयीति च ॥

शयानो मध्यमौ यामौ ब्रह्मभूयाय कल्पते ।
 सुशयने शयीनाद्ये एकान्ते च स्त्रिया सह ॥
 सेवनं मैथुनादीना वदन्ति मुनिपुङ्गवाः ।
 ऋतुक्षयात् सुपुत्रार्थो आधानविधिना द्विज ॥
 प्रसह्य भस्मना योनिं स्त्रितित्न्नेति दर्शनात् ।
 कृत्वाधानविधानन्तु स्त्रीयोग मभ्यसेत् पुनः ॥
 मन्येद्विष्णुतौ योनौ विकाराद्विहता प्रजा ।
 वृहन्महर्त्तमुखाय प्रातः सन्ध्या सुप्रकर्मेत ।
 आसूख्योदयनात्प्रातः सायञ्चैवर्चदर्शनात् ॥
 अमृत मद्यगन्धश्च दिवामैथुनमेव च ।
 पुनाति वृषलस्यान्त्रं मन्यां वहिरुपासिता ॥
 सिन्दुरारुणभ भाति यौवनं यौवतारति ।
 उदयेऽस्तमये भानौ तावन्मन्थेति शक्तिज ॥
 आधानतो द्वितीयेतु मासे पुंसवने भवेत् ।
 सीमन्तोन्नयनं पष्ठे कार्यं मासेऽष्टमेऽपि वा ॥
 जातस्य जातकर्मादि विधिवश्चाद्वर्षपूर्वकम् ।
 दिने चैकादशनामकर्त्तादिवद्विहजन्मनाम् ॥
 तुर्यनिष्क्रमणं मासे पष्ठेऽध्वपाशनं तथा ।
 चूडाकर्म द्वितीयेऽर्द्धे कार्यं वा कुलधर्मतः ॥
 मर्षं स्त्रिया विमन्त्रं तु कार्यं कार्यविमुक्तये ।
 न सूर्यस्य द्विजा खेतां श्रियाश्चैव कथञ्चन ॥
 न वात्यं न परित्याज्यो द्विजो यस्माद् द्विजन्मनाम् ।
 मुञ्चमोर्वशणानान्तु विहता रशना मृता ॥

वृहत्पराशरसंहितायाम् ।

कांर्पासंशयमेपीशान्युपधीतानि विवर्तितः ।
 पालाशवटपीलूनां दण्डाश्च क्रमशः स्मृताः ॥
 कार्पाश्च रौरव वास्तमोजनानि द्विजन्मनाम् ।
 शिरोललाटनीसोन्त क्रमाद्दण्डाः प्रकीर्तिताः ॥
 अग्रयाः सत्वचो देशधातुक्ताः शुभकराः श्रुताम् ।
 गायत्र्या विष्टुर्जगत्या त्रयाणामुपेनायनम् ॥
 गायत्र्यामिव शेषो वा युञ्ज्यादित्यपरेषु च ।
 सवितुः पाठः सवितुर्विश्वाख्याणि चक्रमात् ॥
 औपासनायिका मन्त्रा विप्रादीना सुदाहिताः ।
 ब्रह्मणो विप्रगेहेषु शृणुस्तेषूत्तमेषु च ॥
 वैश्यो विप्री शृणुः स्वेष्टं कुर्याद्भिक्षां स्ववृत्तये ।
 एकाग्रश्च द्विजोऽश्वीयाद्ब्रह्मचारी व्रते स्थितः ॥
 भिक्षाव्रतं द्विजातीनां त्रयवाससमं स्मृतम् ।
 प्रतिपद्यते न भिक्षां स्वी न तस्याः परमाकता ॥
 सोमपानसमां भिक्षां अतीश्रीत स भिक्षया ।
 भिक्षया यस्तु भुञ्जीत निराहारः सचच्यते ॥
 भिक्षामन्वाभिषस्तेषु साक्षारेषु द्विजेषु च ।
 भिक्षेत भिक्षा क्रमशो गुरोः कुलं विवर्जयेत् ॥
 स्वसारं मातरश्चापि मातृस्वसारमेव च ।
 भिक्षेत प्रथमा भिक्षां याचेत न विमानयेत् ॥
 भवति । भिक्षां मे देहि भिक्षा भवति । देहि मे ।
 भिक्षा मे देहि भवति । क्रमेणैष दुदाहरेत् ॥
 द्वादशाब्दं व्रतं धार्यं षट् त्र्यब्दस्तु श्रुतिं प्रति ।
 आदित्याब्दे सृजेत्तद्वै दत्त्वा तु गुरवे वरम् ॥

त्वयस्तु स्नातकाः प्रोक्ताः विद्याव्रतोपसेविनः ।

विद्यां समाप्य स स्नायाद्विद्यास्नातकं उच्यते ॥

समाप्य च व्रतं यस्तु व्रतस्नातकं उच्यते ।

द्वयं समाप्य यः स्नायात्स विनामाभिधीयते ॥

अष्टैकद्वादशाब्दानि सङ्गर्भाणि द्विजन्मनाम् ॥

मुख्यकालो व्रतस्यैष ह्यन्य उक्तो विपर्यये ॥

द्विगुणाब्देषु कर्त्तव्या क्रमादुपनतिर्द्विजे ।

हीनगायत्रीच ब्राह्म्य उक्तकालादनन्तरम् ॥

नाध्येयो नैव चीद्वाच्योऽथ्यवहारविबर्जितः ।

न चोक्त्यो नार्चकार्येषु प्रयोज्यास्तु इति श्रुतिः ॥

स्त्रीष्वन्त्रिलोमवक्त्रा ये निर्लीमदेहवक्षसः ।

उदरस्यानपत्याश्च अदृश्यास्तो विगर्हिताः ॥

येऽजस्रं विहितं कुर्युः प्राप्तुंयुक्ते सदा शुभम् ।

दीर्घायुष्ट्वं प्रजापत्यं मरोगितं यशोदिवम् ॥

क्षीणायुष्यं हरिद्रव्यं मप्रजत्वं मरोगिताम् ।

विहितत्वं चेलीकेऽपि विदुर्निष्प्रिकोरिणः ॥

प्रातर्वा यदिवा सायं मद्यादन्त्रमेनर्चितम् ॥

नानान्यस्यानपोशानं शुभप्रेक्षु द्विजन्मनाम् ।

अपोशानं विना नाद्यान्वादिद्यान् मनर्चितम् ।

अनान्यं न दिवा सायं शुभमिच्छुन् समश्नुते ॥

षोडशाब्दानि विप्रस्य द्वाविंशति वृषस्य च ।

चतुर्विंशतिरन्यस्य ब्राह्म्यस्तेऽसुरतः परम् ॥

उपनेया न ते विप्रैर्नाध्यायाः शुद्धधर्मिणः ।

न व्ययहार्याद्याख्याश्च इति धर्मविदो विदुः ॥

स्त्रीणामुद्वाह एको वै वेदोक्तपावनो विधिः ।
 स्त्रोपुमोर्यत्र विन्यासः सुन्दोरन्योन्यमुच्यते ॥
 स्वस्वित्यस्माद्विभर्त्येषा पतिर्विभर्ति सोऽपि ताः ।
 अतो भार्या च भर्ता चेत्यत्र वेदो निदर्शनम् ॥
 पतिविशति यज्जाया गर्भी भूत्वेह मातरम् ।
 तस्या पुनर्नवो भूत्वा दशमे मासि जायते ॥
 जातोक्ता तेन जाया वै यदस्या जायते पुनः ।
 इयमाभवर्तनं भार्या बीजमस्या निपिच्यते ॥
 देवा ऊचुर्मनुष्याश्च भार्या तु जननी तु यः ।
 आत्मना जायते ह्यात्मा सेरावत्यतितारिणीम् ॥
 भार्या जाया जनन्येषा इति वेदप्रतिष्ठितः ।
 यस्यात्सत्वातिपुनान्वी नरकात् पुत्र उच्यते ॥
 सर्वां सृष्टिमादृत्यं तद्वत्तं दृष्ट्वाणैकताम् ।
 यं पिता जातपुत्रस्य पश्येत्सेज्जीवतो सुखम् ॥
 सर्वं मे सफलं प्राप्तं मैत्रिकामुद्रकस्य यत् ।
 किं दृष्टै रजिनैःसीयै स्तयोभिः किं समाधिभिः ॥
 पुमासः । पुत्रमिच्छध्व स वै लोके वदावदः ।
 यान्त्रमुस्मिन् शरणं हि वासो रूपं हिरण्यं पशवो विवाहः ।
 वा च यन्वा रुपणश्च पुत्री ज्योतिः परम्पुत्र इहाप्यमुत्र ॥
 स पुण्यरुत्तमो लोके यस्य पुत्रश्चिरायुषः ।
 विगेषेण द्विधमश्वः स परं ब्रह्मा विन्दति ॥
 पुत्रेण प्राप्यते स्वर्गो जातमात्रेण तु भवम् ।
 तस्मादिहान्ति सर्वेऽपि पशवोऽपि वयामि च ॥
 जायायास्तद् द्विजश्रत्यं यदस्मां जायते पुनः ।

पुत्रस्यापि न पुत्रत्वं य स्त्राति नरकार्यवान् ।
 यः पिता स तु पुत्रस्तु जायैव हि जनन्यपि ॥
 न पृथक्त्व विदुस्तज्ज्ञाद्यनयोः परयोऽपि ।
 अथ हि यस्या पुत्रपंथ्य तस्य पुत्रं भवेत्पुत्रजन्मेह यस्य ।
 तद्दीव्य चोर्ध्वं पश्यते वर्यासि पुत्रार्थिनो मातरमारुहन्ति ॥
 जनिष्यमाणा इच्छन्ति पितरः स्वकुले सुतान् ॥
 कश्चिद्भूत्वा गयाया नोऽवश्य पिण्डान् प्रदास्यते ।
 यक्षत्यन्योऽश्वमेधेन नील मोक्ष्यति गोगृहे ॥
 इष्टव्यं पितृभिः सर्वपुत्रेभ्यः सकलं फलम् ।
 शुद्धशौर्यैकचित्तो वा प्राणान्मोक्षयति गोगृहे ॥
 दानदो वा कुरुक्षेत्रे ज्ञानी वाथ भविष्यति ।
 पुच्छे शिरसि यः शुक्लं शुक्लपा लोहितं वधुः ॥
 देवायभीष्टो नीले यः कुरुज्यः पावनो हृष ।
 रक्तो वा यदि वा शुक्लं भ्रुविषाण्य शुभेक्षयाः ॥
 यो न हीनंतिरिक्ताङ्गः स्वः वा हृषः ससुतहृजेत् ।
 दुहित्यापि तथा साध्वी श्वशुरयो रूपास्तज्जित् ॥
 पतिव्रता च धर्मज्ञा अपि दुर्गतिरुद्भवेत् ।
 यः पिता स च वै पुत्रः सत्समा दुहितापि च ॥
 पुत्रश्च दुहिता चोभौ पितुः सन्तानकारकौ ।
 तत्सुतः पावयेद्दशान् दीन्वै मातामहादिकान् ॥
 दौहित्रं पुत्रवत् स्वर्गं उक्तौ शास्त्रैश्च तौ समौ ।
 आधानादिप्रसकाराः प्रोक्ताश्चैव द्विजन्मनः ॥
 कर्त्तव्याश्च स्वशास्त्रोक्ता केचित् कुलक्रमेण च ।

चत्वारिंशच्च ते सर्वे निषेकाद्याः प्रकीर्तिताः ॥

मप्यदीक्षा च विविधा तथैवान्येष्टिकर्म च ।

कुलाचारोऽपि कर्त्तव्य इति शास्त्रविदो विदुः ॥

देशाचारस्तथाधर्म इति प्राह पराशरः ।

अयं हि परमो धर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ॥

हीनाचारस्तथा पुत्रपौ निन्द्यो भवति सर्वशः ।

क्षेत्रभागी च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥

आचारे व्यवहारे च दुराचारो विपर्ययः ।

वृणामाचारतो धर्मः स्यादधर्मो विपर्ययात् ॥

आचारवन्तो मदुजा लभन्ते आयुर्व्यवित्तं च सुतश्च सौख्यम् ।

धर्मं तथा शाश्वतमीशलोक भवापि विद्वज्जनपूजिताश्च ।

वेदाः सहास्रैः स पुराणविद्याशास्त्राणि वेद्यानि च तद्विहीनम् ॥

कुटुम्बैतानि च संस्मृतानि नरं पवित्रं प्रयदन्ति वेदाः ।

येऽधीतवेदाः क्रियया विहीना जीवन्ति वेदैर्मनुजाधमास्तान् ॥

वेदास्त्यजेयुर्निधनस्य काले नीलं शक्रता इव जातपचाः ।

आचारहीननरदेहगताश्च वेदाः

शोचन्ति किन्तु कृतवन्त इति च विज्ञे ॥

यं नो भवेद्वपुषि चास्य शुभप्रहीणो

स्थानस्तदत्र भतमन्धननायकर्त्ता ।

कर्त्तव्यं शस्त्रं शौचं शौचम्, द्विजात्पुत्रः ।

गोआचारविहीनाना सर्वाः स्युर्निष्कलाः क्रियाः ।

तत्प्रति द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्यन्तरं तथा ।

विष्णुवशोधनं बाह्यं चित्तशुद्धिस्तथान्तरम् ।

गन्धलेपायनं व ह्यं शौचमाज्जर्मनीपिणः ॥

मृद्धिरद्भिर्निलयस्य तत्कर्त्तव्यं द्विजातिभिः ।

भावशुद्धिपरं शौच मज्जराभ्यन्तरं बुधम् ॥

यस्य पुंससु यच्छौच शौचैस्तप्यं किमन्यकेः ।

वाङ्मनोजलशौचानि च सदा द्विजन्मनाम् ॥

त्रिभिः शौचैरुपेतो यः स सगौ नात्र संशयः ।

स्त्रिय रिरसुर्द्विषा जिहीर्षुर्वधश्चिह्नकीर्षुर्मनुजः परस्य ।

विवश्रत्यन्तमवाप्यवाच कथं स शुद्धिं संसुपैति शौचात् ॥

किं निकामस्य नारीभिः किं गताप्तोश्च समू द्विजैः ।

यतेन्द्रियस्य किं शौचैर्निष्कलं । मुखदानवम् ॥

न गतिर्मूर्खदानेन न तारीऽम्बुनि चाश्मनः ।

तस्मात्तस्य न दातव्यं सह दात्रा स मज्जति ॥

यथा भस्म तथा मूर्खो विद्वान् यज्वलिताग्निवन् ।

होतव्यश्च समिद्धाग्नौ जुहुयात्को नु भस्मान् ॥

यथा शूद्रस्तथा मूर्खो शूद्रश्च भस्मवत् तथा ।

शूदेण सह सखेप मूर्खे दानं विवर्जयेत् ॥

ग्रहीता च तर्वाद्द्विद्वान् तद्दाता रोहको यथा ।

आत्मानं तारयेत्तच्च नदीं यैतरणीं द्विजम् ॥

यो मूर्खो विशदाचारः षट्कर्माभिरत सदा ।

स नयन् स्वर्गं मात्मानं वृद्धाश्चैव न पीडयेत् ॥

न विद्यते तयोऽयस्य अददञ्च प्रतियुजम् ।

अददानः स दानारमात्मानं मय्यधो नयन् ॥

हेम भूमिं तिलान् गावश्च अविद्वान् हि ददाति यः

भक्षीभवति सोऽङ्गाय दातु स्यान्निष्कन भवेत् ॥

तस्माददति नो दद्यादल्बयोऽपि प्रतिग्रहम् ।

विषतत्त्वपरिज्ञानी विप्रेणात्मेन नश्चति ॥

सर्वं गवादिर्न दान पात्रे दातव्यं मर्चितम् ।

विद्वद्भिर्न त्वपात्रे तु गतिमिच्छद्भिरात्मनः ॥

हस्तिहृणाजिनाद्यास्तु गर्हिता ये प्रतिग्रहाः ।

महिमासान् गृह्णीषु गृह्णन्तः स्युः पतन्ति ते ॥

हृणाजिनप्रतिग्रही हयानां शुक्रविक्रयी ।

नवश्चाहस्य भोक्ता च न भयं पुरुषो भवेत् ॥

यो गृह्णाति कुरुक्षेत्रे मार्गगा द्विसुखी गजम् ।

नवश्चाहान्भुङ्क्ष्वर्ज्यो निमाल्यवद्विजा ॥

एते यान्यन्वतामिस्तु यावश्चतुस्रश्चक्रम् ।

विष्णोश्च वज्रेण रवेण जाता

भृथ्यीच येशश्च मुनिश्च गौश्च ।

काले च पात्रे विधिना प्रदत्त-

प्राप्नोति लोको नियमे तदुक्तम् ॥

वेदाविद्वान् सदाचारः सदा वसति सन्निधौ ।

भोजने चैव दाने च वज्रनीयो न सत्तमैः ॥

अत्यासन्नमधीयानान् ब्राह्मणान् यो व्यतिक्रमेत् ।

भोजने चैव दाने च हिनस्त्यासन्नम कुलम् ॥

अनृचाऽपि निराचारा प्रतिवासिनिवासिनः ।

अन्यत्र हव्यकव्याभ्या भोज्यास्तौ रक्षवादिषु ॥

श्रेष्ठार्तिग्रहाभावे प्राप्ताया बृहदापदि ।

विप्रोऽग्नन् प्रतिगृह्णन् यतस्ततोऽपि नाधभाक् ॥

गुर्वादियोम्यवर्गाधिं दैवादयर्थञ्च सर्वतु ।

एत्यादद्यात् द्विजाग्रन् भृत्यर्थमात्मनोऽपि च ॥

दधिक्षीराद्यमामानि गन्धपुष्पाब्जमूलकान् ।

यस्यामनाशन शाक प्रंथञ्च च नष्टि क्वचित् ॥

अपि दुष्कृतकर्मभ्यः समादद्यादयाचिता ।

पतितादिस्तदन्वेभ्य प्रतिग्राह्यमसययम् ॥

यत्न प्रतिगृहीतु र्यो वेदव्रतस्तु सहतम् ।

लभ्यमान न गृह्णाति स्वर्गस्तस्य सुनिश्चितः ॥

प्रतिग्रहमृणं वापि याचित यो न यच्छति ।

तत्कोटिगुणग्रस्तोऽसौ हतौ दास्यत्यनृच्छति ॥

दाता च य स्तरेहान प्रतिग्राही न पात्यते ।

उभौ तौ नरक यातो दाता चैव प्रतिग्रही ॥

अपात्रस्य हि यदन्न दान स्वल्पमपि द्विज ।

गृहीता ततश्चाद्याति भक्ष्यत्वञ्चाप्यधारित ॥

वदन्ति कवय केचिद्दानप्रतिग्रही प्रति ।

प्रत्यक्षलिङ्गमेवेह दातृयाचकयो रतः ।

दातृहृत्सी भवेदूर्ध्व मधस्तिष्ठेत्प्रतिग्रही ।

दातृयाचकयोर्भेदो हस्ताभ्यामेव सूचित ॥

सूनादीनाञ्चतुर्वर्णा तथा निन्दितभूयते ।

न विद्वान् प्रतिगृह्णीयात्प्रतिगृह्णन् व्रजत्यध ॥

पुष्टो दयगुण पूर्वात् सुनिश्चयमयाधिरत ।

वैग्यो निषिद्धवृत्तिप्रतिग्राही परे क्रमात् ॥

परंपाक वयामास देवानामपि दूषितम् ।
 अनुपाककृतं चैवं तथा मांसंश्च नादिकम् ॥
 न भोक्तव्यं न भोज्यान्न कन्दमूलादिकश्च यत् ।
 न पातव्यं न घेयञ्च द्विजैरन्नं न गर्हितम् ॥
 सद्यमुक्तं सदा व्रुवाच्छत्रैर्धर्मं समाचरेत् ।
 यमान् न नियमान् कुर्याद्भार्जस्यं व्रतमाचरेत् ॥
 मातृपितृडपाध्यायान् गुरुन्विमान् सदा चरेत् ।
 एतान् श्रेष्ठान् तथाचान्यान्वित्यं विप्रोऽभिवादयेत् ॥
 दमश्च सर्वदा कुर्याद्दानं दद्याच्च सर्वदा ।
 दयाश्च सर्वदा कुर्यात्तद्विना नरकाग्रय ॥
 दाम्यन् सः सर्वदात्मानं दाम्ययन्तु सदा द्विजः ।
 दयध्वमिति वै वैश्याः । श्रुतिर्वाजसनेयिकी ॥
 यत्तिथा कारकं कुर्यात् स्नानयितुध्वनिन्दिभिः ।
 ददेद्देति दम दानं दयामिति च शिष्ययेत् ॥
 रसारसेः सप्त ग्राह्या देया अपि च नान्यथा ।
 न रसैर्न वण्य ग्राह्या समती चीनतोऽपि वा ॥
 तिना अपि समा देया यस्मात् अपि च नान्यथा ।

न सवदेष्ट पिताद्योः पतिताद्यैर्न सविशेत् ॥
 न मति नीचवर्णाय दद्यादुच्छिष्टमेव च ।
 मतिं शूद्रस्य यो दद्याद्येन पर्युपासते ॥
 न किञ्चित्तस्य चाक्षेयं व्रतादिनियमादिकम् ।
 आचक्षणास्तु तदुधर्मं नरुकाग्नौ प्रपश्यते ॥
 नाद्यादन्न निषिद्धस्थं स्वप्याह्वा नाहुरात्रिषु ।
 वेदविद्यावितानानि विक्रीणीतं न कर्हिष्वित् ॥
 नापात्नानि रमाद्यानि भूवृत्तिज्ञान्वयेऽपि च ।
 नापच्येत्तु स्वपाणिन्यां न च कण्डूतिरुद्धवेत् ॥
 पादुका न च पालाशा न हस्तार्दिनरुन्तनम् ॥
 नोत्सृज्यं छीवनाद्यश्च कदाचिद्वै गवादिषु ।
 पद्भ्यां स्पृश्यो गवाग्रातो नोच्छिष्टो न च तद्भृतिः ॥
 न लङ्घ्या वस्त्रपन्थादि वाय्वग्न्योर्नास्तरा गतिः ।
 न हयोर्विप्रयोर्नाग्न्योः सौरभेयोः पतिस्त्रियोः ॥
 न विप्रग्न्योर्विप्रपिण्डो नो ग्राह्यो विष्णुतार्क्ष्ययोः ।
 सौरभेयोर्जनाग्न्योश्च माहेवीजनयोरपि ॥
 भामुष्योमादिकानास्तु न कुर्यादन्तरागतित् ॥
 भोजनादिषु नासक्तां पश्येन्न विगताशुकाः ॥
 न गच्छेत् स्त्री रजोयुक्ता न च तथा सदाश्रुयात् ।
 उत्तरीयं विना नैव न नग्नो न शयीत च ॥
 न गेहे चैव मार्गाटो न निषिद्धककुम्भुषः ।
 नापगाह्येयचर्यादि नचविष्ठा गृह्यास्तिके ॥
 अतिकानातिथानि च शुभमिच्छन्मिभर्जयेत् ॥

यश्चेन्द्रचापमद्राद्या मूलनान्मा न निर्दिशेत् ।

इन्द्रचापं ध्यायन्ति ये न स्वातव्याः परस्य ते ।

वर्जयेद्वादनस्यैव पार्थिवो काशभोजने ॥

पैशुन्यं मर्मभेदश्च न वदेन्स्नेच्छभाषितम् ।

प्राकृत वक्त्रगुह्याणि परर्षण्डहेतुकानि च ॥

न करं मस्तके दद्यान्मस्तके न करं तथा ।

न जातु नो शिरोधार्यं न ग्राह्यत्तशिरा श्रमेत् ॥

वेनाश्च वज्रश्च कर्दंयचौराः क्लीवाभिघस्ताग्निकासु जातु ।

यो वृद्धजीवी गणदीप्तका ये तेषां न भोज्यं ह्यग्नं द्विजातैः ॥

क्रूरतुरा वृद्धचिक्षिप्तकाश्च या पुंश्चली यौ च विकृष्टशत्रू ।

व्रात्याग्रमत्ता श्रवणां जितार्थं अग्राह्यमेपासयन् द्विजस्य ॥

ये ढाक्षिका येच सुपर्णकारा उच्छिष्टभोजी पतितश्च यश्च ।

ये पुत्रभार्या वज्रयाचका ये विप्रस्य नेकेऽपि न भोज्यमन्नम् ॥

यः सोमं यश्च सुकृताम्बुचक्रं क्षीमाज्यमास नवणाजिनानि ।

क्षोमाज्यलाक्षाश्च तिलान् फलानि एषां न विक्रीतं कदम्बमाद्यम् ॥

जीवन्ति नित्याश्च रसान्वयाना कर्माश्च कार्येऽपि च तन्तुवायाः ।

राजा दृगसो रजकः क्षतघ्नो भोज्यश्च तेनैव च हिमकाश्च ॥

ते चैलधाराश्च सुराकृता ये शून्यं न वाचोद्वाहृतं वदाय ।

ये पन्दिनो येऽपि च याचकाश्च विप्रस्य चैतेऽपि न भोज्यगत्याः ॥

मध्याह्नमधुच्छिष्टं दक्षिणीररमोदनः ।

ममुष्यः फलपूजाश्च कुशवत् पुष्पवीरुधः ॥

कोशेयकेगकुतया नीरं विषं रमसाया ।

शाके कुशकपिण्डः फलं गन्धर्वापधिमूलकाः ॥

विक्रीणन्ति य एतानि वस्तूनि मनुजाधमाः ।

तेषामन्नं न भोक्तव्यन्तथोपपत्तिवेश्मनः ॥

यो वडस्य कदर्यस्य भुञ्जीतान्नं हिजाधंसुः ।

तद्गुणानद्रवत्सं स्यान्मतो विदुश्शूक्तो भवेत् ॥

योऽन्नं वाधुं पिकस्यापि जालापत्यादिकस्य च ।

अन्यस्यापि निषिद्धस्य भोऽनन्तं नरकं व्रजेत् ॥

पाणिगृहीतभार्याया सत्यां यंसु नराधमः ।

शूद्रीहस्तेन यो भङ्गे पतितः स सदैव तु ॥

त्यक्ता ये नोदभार्यास्तु त्यक्ताः सः पितृदैवतैः ।

देवादित्यक्तः पापीयान् शूद्रादप्यधिकः क्षुतः ॥

यः शूद्रां भजने नित्यं शूद्रा तु गृहमेधिनी ।

वर्जितः पितृदैवैस्तु रौरवं यात्यमो द्विजः ॥

यः शूद्राश्च स्वयं जातो ह त्वस्यां सोऽपि तत्पुनः ।

अन्यस्याश्च पुनः सोऽपि किन्तस्य प्रेत्य चिन्तनम् ॥

सर्वान् भुञ्जीत नरकान् विशति त्वेकवर्जितान् ।

रौरवादीन् क्रमेणैव पापिष्ठो यावदन्तरम् ॥

हेमन्तशशिरत्नैश्च प्रोष्ठपद्या परस्य च ।

पञ्चत्वपरपक्षेषु कार्या साग्निभिरष्टका ॥

हेमन्तशशिरे चैका एकैकाथ तथापरा ।

प्रोष्ठपद्या हिजास्त्रिस्तो ह्यष्टका इति केचन ॥

दर्शयु पौर्णमासश्च तथैवाग्रहयणैश्च ।

चतुर्मासीव्रतान्येव कार्याणि साग्निकैर्हिजैः ॥

अनूचानः कृत कुर्युः सदैव व्रतचारिणः ।

अग्निहोवरता नित्यं मातापितृदिपूजकाः ॥
 प्रतिग्रहनिवृत्तांश्च जपहोमपरायणाः ।
 वृत्तवन्तश्च ये विप्राः स्नातृकास्ते प्रकीर्त्तिताः ॥
 सक्रान्तिरर्क्षकरश्च व्यतीपातो युगादयः ।
 शुभर्क्षदिनयोगाश्च कार्या साग्निभिरष्टका ॥
 न शूद्राय भिक्षुने नैतत् कर्त्तव्यं कर्म च द्विजैः ।
 चण्डालत्वमवाप्नोति यज्ञार्थं शूद्रयाचकः ॥
 सध्व यज्ञाय स विप्रो न दद्याद्यज्ञकर्मणि ।
 स वायसीऽथ वा गृध्रः काकोवाथ प्रजायते ॥
 यिज्ञोष्कृत्तिर्विप्रस्य तथा चैकाहिकारयनः ।
 त्र्यहहिकायनो वा स्यात् कुम्भीकुशलधान्यकः ॥
 पूर्वं पूर्वतरः श्रेयानेषां सद्भिः प्रकीर्त्तितः ।
 सोमपः स्यात्त्रिषण्णं तत्पूर्वकृत्स्नमागनः ॥
 सोमेष्टिपशुयज्ञश्च कुर्याच्च प्रेतवामरम् ।
 इष्टिर्वैश्वानरी यातु कर्त्तुर्वै तदनभावेत् ॥
 सत्यामर्षस्य सम्पत्तौ न कुर्याद्विहीनदक्षिणाम् ।
 तत्कृतश्च भवेदर्थं प्राप्नुयात्पशुयोनिताम् ॥
 त्र्यश्वपूतश्च दातव्य मात्रे दानं समर्चितम् ।
 याचिरेऽपि हि दातव्यं पूतं स्वयद्वया धनम् ॥
 शूद्राश्च वासापोऽत्यन्तैः मातृ माताहमेव च ।
 तद्योनात्रभिज्ञयित सथमेतद्विदुर्बुधाः ॥
 प्रागूढस्यादशूद्राग्नौ मृतचैवोपजायते ।
 हादशं दश वाष्टौ च गृध्रशूकरपुष्कनः ॥

उदरस्थितशूद्रान्त्रो ह्यधीयानोऽपि नित्यशः ।

जुहन्वापि जपन्वापि गतिमूर्च्छा न विन्दति ॥

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं चतुर्विधं प्रयः स्मृतम् ।

वैश्यस्य चान्नमेवात्रं शूद्राद्यं रुधिरं स्मृतम् ॥

तस्माच्छूद्रं न भिक्षेरन्वहार्थं सद्विजातयः ।

श्लथानमेव तच्छूद्रस्तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥

कणानामथ वा भिक्षां कुर्यान्नेदूहत्तिकर्षितः ।

स शूद्राणां गृहे कुर्वन् न तत्पापेन क्षिप्यते ॥

विशुडान्वयसञ्जातो निवृत्तो मासमद्य योः ।

द्विजभक्तिर्वणिगृह्णति तच्छूद्रः संप्रकीर्तितः ॥

उदक्यास्पृष्टं स्पृष्टं वीक्षितं वाप्युदक्यां ।

स्वस्पृष्टं शकुनोत्सृष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥

उच्छिष्टं च पदा स्पृष्टं शुक्रं च पतितेक्षितम् ।

परुषितं च विट्कस्यं केशकीटाद्युपाहितम् ।

पत्युच्छिष्टं गवात्रातं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥

नाश्रीरन्नेतदशनं सामिपन्ते द्विजातयः ।

शूद्राणामपि भोज्यान्नाः स्युर्दासनापितादयः ॥

सस्नेहमशनभोज्यं चिरस्थमपि यद्धवेत् ।

अनुक्ता अपि भोज्याः स्युः सदृश्वेता यवादृष्टः ॥

गर्भिण्या वत्ससुमशमवादे र्वर्जयेत्पुनः ।

स्त्रीणामेकशफोद्गीणा तथारण्यकमाविकम् ॥

प्रसूता ब्राह्मणी गौश्च महिष्याजा स्तथैव च ।

दशरात्रेण शुद्धोत भूमिष्ठं च नवञ्जनम् ॥

- शंकादिक्श्च विदजातं कथंचानि च वर्जयेत् ।
 मासकीटादिभिर्जुष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥
 एवं ये कथ्यमश्नन्ति तथा विष्ठाभुजश्च ये ।
 शुकाटिद्विभंदांत्यूहान् कपोतपिकसारिका ॥
 सेधाद्यान् पृष्ठं पटं पृथं सिद्धाद्यान्मत्स्याकांश्च पट् ।
 धर्माशास्त्रोदितानद्यात् सर्वाकाराश्च वर्जयेत् ॥
 भक्ष्यप्रांणा ह्यज्जेन् मास आहयज्ञोत्सवेष्वपि ।
 कृत्वा च विधिवत् आहु नाद्यमतिथिनामिषम् ॥
 यदैवाव्ययसम्पत्तिस्तदैवामन्त्रयेद्द्विजान् ।
 कृत्वा च विधिवत् आहु यद्यात् तत् स्वयमश्नुयात् ॥
 नाद्यादविधिना मासं चतुर्दिष्टेऽपि धर्मावित ।
 भक्ष्यन्वरके तिष्ठेत्पशुलोमसमा समा ।
 गृहस्थोऽपि हि यो नाद्यात्पिशितस्तु कदाचन ॥
 स साक्षान्मुनिभिः प्रोक्तो योगी च ब्रह्मलोकनः ।
 न स्वयञ्च पशुं हन्याच्छावादिक उपस्थिते ॥
 क्रव्यादयैः मारुमेयाद्यैर्हृतं सगादिमाहरेत् ।
 एतच्छाकवदिच्छन्ति पवित्रं द्विजसत्तमा ॥
 समर्थो यस्य यस्तु स्यादन्व दत्त्वा तु देहिनाम् ।
 सत्तामिति निरातहो लोमहृष्ट निगद्यते ।
 अन्वादेरपि भूष्यस्य स्नेहमद्यामिषस्य च ॥
 महाफलानि हंतौ स्यात् प्रहन्ति स्वर्गसाधना ।
 एकोऽष्टशतमश्वेन यजेत पशुना द्विज ।
 अन्योन्यं मासमन्नाति स्वर्गप्राप्तिस्तयो समा ॥

हेम राजन् ' शङ्खतश्च ताम्रस्य वैणवस्य च ।
चर्मणोरज्जुवस्त्राणां शुद्धिर्जायितं वारिणा ॥
तदादियज्ञपात्राणां धान्यानां वायसामं पि ।
अन्येषां जयरूपाणां प्रोक्षणाच्छुद्धिरिय्यते ॥
मार्जनाग्नयपात्राणां हृस्तेन मशकर्मणि ।
अन्मोगे यत् कैरुण्यैः शुद्धतां कोशिमविक्ते ॥
अथैरशुपट्टानां सारिष्टैः कुतपस्य च ॥
अथमयानि पुनः पाकैः क्षौमाणि सितसर्पयैः ।
शुद्धे त कारुहस्यस्य पण्यं यत् स्यात्प्रसादितम् ॥
भैक्षश्च प्रक्षोषाच्छुद्धात् पिष्टं साक्षान्नयस्य तु ।
स्त्रीमुखश्च सदा शुद्धं भूमिर्लेपविर्वर्जिता ।
अपरा दहनाद्यैश्च गृहं मार्जनलेपनैः ॥
द्रवद्रव्याणि शुध्यन्ति वङ्गिनीं स्नायनेन च ।
अव्यादयद्यात् हतं मांसं सर्वदा शुचिं कीर्तितम् ॥
हस्तिहस्तं सौरभेयाय स्वभावात् सङ्गदा गतिः ।
वदन्ति स्त्रियो वारिं पवित्रमिति सर्वदा ॥
गौर्वङ्गिश्च वनच्छायां जलमण्डो वसुन्धरा ।
विष्णुपो मक्षिकानाञ्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥
श्रुतिं प्रस्थापने वत्सः अजाश्वौ मुखतस्तथा ।
न तु गौर्मुखतो मेध्या न कस्य मुखजा मलाः ॥
सोमभास्करयोर्भाभिः पथशुद्धिं प्रकीर्तिता ।
अंष्टाधरौ शम्भुकरो मस्त्रेहो भोजनादनु ॥
न दुष्येच्चरुजः प्राह बालवद्वो स्त्रियोर्मुखम् ।

गत्वा रथ्यादिके चैव शुद्धिराचमनेन तु ।

नापो मूलपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कर्मणा ॥

न स्त्री दुध्यति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा ।

पद्माश्लोहफूलकाष्ठ चर्ममाण्डस्य तोयैः ॥

स्वयमेव शौचात् पुंसां निशास्वध्वनि निःसहायम् ।

न स्त्रीणाञ्च सदा शुद्धिर्विहिता च सतामपि ॥

नभसः पञ्चदश्यां तु पञ्चम्यो च तथापरे ।

नभसस्य चतुर्दश्या सुपाकर्म यथोदितम् ॥

तद्विदः केचिदिच्छन्ति नभसः श्ववणेन तु ।

इत्थेन वाथ पञ्चम्या मध्यायानां वदन्ति तत् ॥

यत्र ग्राखीपवीतः स्याद्ब्रह्मचारी द्विजोत्तमः ।

तत्साखा विहितं तस्य उपाकर्मादि कीर्त्तने ॥

अतो वेदाधिकारत्वं वेदपाठस्य कीर्त्तने ।

अनुपाकृतविप्रादेर्वेदाध्ययनं दुष्कृतम् ॥

मुञ्जोपवीताजिन दण्डकाष्ठम्

त्याज्यं न तत्समादृतचारिणा मपि ।

अस्तिष्टमैकीकृतलोपपापम्

सस्कारमन्यं न पुनर्नयेत् ॥

ओषधीनां तु रङ्गावे स्वशाखाविहितस्तु २ त् ।

रोहिण्या च सहस्यस्य उपाकर्माणि कुर्वते ॥

न भवेदनुपाकर्म ब्राह्मणः स्नातको व्रती ।

कर्मप्युतो भवेद्वात्यो वात्यानिष्कृतिकः शुचिः ॥

तथा तत्स्यादनध्यायो ह्यतगुर्वादिषु त्यजम् ।

मित्तकादिष्वहोरात्र मधीत्यारण्यकः शुचिः ॥

अट्कासु तथाष्टस्या यौर्यमास्था शशिक्षये ।
 मन्वादौ युगपच्चादौ विन्दुपातात् क्षयेऽपि च ॥
 चतुर्मासि द्वितीयायां चतुर्दश्यामर्हनिशम् ।
 अहोरात्रे नृपे संस्थे व्रतिनि श्रोत्रिषि यतौ ।
 अत्र त्यजमनध्याय सिन्धुर्हन्ति चापरे ह्यहम् ॥
 अगौचसूतकान्तं च यावच्छु द्विस्तयोर्भवेत् ।
 देशान्तरगणे ग्रेने श्युनेऽपि स्यादहर्निशम् ॥
 शुर्मादौ वा नृपत्वादौ इति वाशष्ठजोऽब्रवीत् ।
 प्रतिग्रही त्वहोरात्रं भुक्त्वा आह्वयमेव च ॥
 तज्ज्ञा ब्रूयु रनध्याय नृपुसन्वा वहर्निशम् ।
 यथादौ च रहो भोक्त्वा रंहोरात्रा विदुर्वुधाः ।
 अकाले वा हते वृष्टिषङ्किटा येच सप्तमाः ।
 सामेपु दुःखितानाश्च खरादीनाश्च नि खंने ॥
 पतितश्यावशूद्रा त्यसन्निधाने न कीर्त्तयेत् ।
 आत्मन्येव शुचौ देशे विद्युत्सन्नितरोहिते ॥
 स्वधे च कलहे देगि-श्वे लोकत्रिग्रहे ।
 पाशुवर्षेऽम्बुमध्ये च दिग्दाहग्रामदाहयोः ॥
 नीहारे च भवेद्विद्वान् सन्ध्ययोरुभयोरपि ।
 धार्वश्च न पठेद्विद्वान् पूतिगन्धेतयैव च ।
 विशिष्टे चागते गेहे गवाष्टक्निर्गमे तथा ॥
 भेज्जायोपविष्टस्य क्षुत्पित्तस्याद्र पाणिनः ।
 वान्ते चान्ते तथा जीर्णे महापात्रेऽतिमारुते ॥
 राजा वृषौ च य.नादौ आरूढस्य तथा द्विजः ।
 एतानन्याथ तत्कालान् अनाध्यायान्विदुर्वुधाः ॥

यो वर्जयेदनव्ययान्वेदाव्ययनरुद्धिजः ।

भजन्ति तस्य संफक्ता वेदाः प्रोक्तफनप्रदाः ॥

ये च तेषु पठन्त्यदा पाठलोभेन लोभिताः ।

न शाश्वता भवेद्विद्या निष्फला च तथा हिजः ॥

य पठेद्विधिवहेदन् तत्प्रतीन्द्रियसयमी ।

ब्रह्मत्वमिह लोकेऽपि ईश्वर्यमुच्यभाक् भवेत् ॥

जनानरमृत्त्वतां यस्तु मार्गं गच्छन् पठेद्विजः ।

निष्फलास्तस्य वेदाश्च वेदविबदोपभाक् ॥

य पठेत् स्वरहीनस्तु लक्षणेन विवर्जितम् ।

सङ्कीर्णायाममध्ये तु मज्जवेन् वेदविषयी ॥

ये स्वाध्यायानधीयीन् च ध्यायेयुर्लभतः ।

वज्ररूपेण ते रुन्ता सोपा देहे व्यवस्थिताः ॥

नाकामेदमरादीनां च्छाया तथा परस्त्रियः ।

वान्तर्जीवनविष्णुमूत्र कार्यासांस्थिकपालिकाम् ॥

तानङ्गेयाः स्युष मित्रावरुणान् स्पृशेयुर्हिजाः ।

त्रियं कामं च सा काङ्क्षेन्वस्मृतेन मर्म कस्यचित् ॥

नित्यं यत्तेत चाजस्रधर्मश्च नित्यमर्जयेत् ॥

न क्रिश्चित्ताडयेद्भीमान् सुतं गिष्यश्च ताडयेत् ।

ताडयेन्नाभितोऽधस्तान्नत्तानन्यत् ताडयेत् ॥

आचारेण सदा विद्वान् यत्तेते यो यतेन्द्रियः ।

स ब्रह्म परमाप्नोति चारण्येऽमुत्र चेह च ॥

आचारमूलं श्रुतिशास्त्रवत् च आचारनामान् तदुक्तकृत्यम् ।

आचारपणानि हि वाग्निगोतो वाचारपुण्यानि यगोधनानि ॥

आचारद्वयस्य फलं हि नाकलाभ्याञ्च सुखादुरमश्च सुक्तिः ।

तस्मादनन्त फलदन्तु तत्त्वमाचारमेवात्रय यत्नपूर्वम् ॥
 ये धर्मशास्त्रे विहिताश्च केचिद्धर्मा द्विजाग्न्योरपि तेच सर्वे ।
 यत्नेन कार्याः पितृदेवभक्तैः आह्वानि कार्याण्यथ तानि वक्ष्ये ॥
 यत्नेन धर्मो गृहमेधिविमैः प्रीतेन वाचा वेषुषा च कार्यः ।
 आयुः प्रजा श्रीर्भुवि पूजितत्वं तस्मान्नभन्ते दिवि देवभोगान् ॥
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रोक्तायां धर्म-
 विहितायां चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

आह्वयन्द्वाधचन्द्रे भव्यायां गृहणमक्रमं ।
 व्यतीपातविषुवत् क्षणपक्षपातार्थलम्बिषु ॥
 चष्टका नयने हे च आह्वयं प्रति यदा रुचिः ।
 पुण्यं आह्वयं कालोऽयमपिभिः परिकीर्तितः ॥
 युगादिषु च कर्त्तव्यं मन्त्रस्तरादिकैःपि च ।
 आह्वयकालोऽयं प्रोक्तो मन्त्राद्यैर्धर्मकर्तृभिः ॥
 नवान्नं नवीदकश्चैव नवकुक्षं तथागृहम् ।
 नाव्येत्य वेषु चेदन्ते पितरो हि यमास्तव ॥
 काणः पौनर्भवो रोगी पिशुनो वृद्धिजीवकः ।
 छतमो मत्सरी क्रूरो मित्रघ्नः कुनपोऽगुदः ॥
 दित्तिः प्रजन्तश्चिह्नो रोगदन्तः सक्तीर्षिणः ।
 हीनाङ्गश्चातिरिक्ताङ्गो विक्लवो परनिन्दकः ॥
 क्लीबोऽभिषक्तवाक् दुष्टश्चतुर्धाप्यपकस्तथा ।
 कन्याद्रूपी वणिग् वृत्तिर्विनग्नः सोमविक्रयी ॥

भार्याजितोऽनपत्यश्च कुण्डाशी कुण्डगोलकः ।
 पित्रादित्यागं कृत्तेन वृषणी पतितस्त्वनु ॥
 अनुक्तवृत्तिसन्ध्यातः पतिपूर्वापतिस्तथा ।
 अजापालो माहिषिकः कर्मदुष्टाश्च निन्दिताः ॥
 योऽसत्प्रतिग्रहगृही दृष्ट इति प्रतिग्रही ।
 गृहस्त्रनकदूतौ च पितृश्राद्धेषु वर्जिताः ॥
 एकादशाहे भुञ्जन्त शूराश्चरसमयुताः ।
 गरुतल्लङ्गी ब्रह्मघ्नो दस्य चोपपत्ति गृहे ॥
 प्रेतसृक् चैत्रनिर्नेक्ता चोपयाचकयाचकौ ।
 वक्रकाकविडालाश्च शूद्रवृत्तिश्च वर्जितः ॥
 वाक्कुट्टबोलदमको नित्यमप्रियवाक्यया ।
 आसक्तो दूतकामादावतिवाक् चैव दूषितः ॥
 निराचाराश्च ये विप्राः पितृमातृविवर्जिताः ।
 विहासोऽपि हि नाभ्यर्थाः पितृश्राद्धेषु सत्तमैः ॥
 न वेदै, केवलैर्वापि तपसा केशलेन च ।
 सदृक्तैः किन्तु तैः प्रोक्ताः पावता ब्राह्मणस्य च ॥
 यत्र वेदः सप्तो यत्र न्यत्र हस्त द्विजाग्रजे ।
 पितृश्राद्धेषु तं यत्नान्विशान्वित्रं समर्चयेत् ॥
 वेदशास्त्रार्थविच्छान्त शुचिर्धर्ममना, सदा ।
 गायत्री ब्रह्मचिन्ताञ्जत् पितृश्राद्धे स पावनः ॥
 रथतरं हृद्गन्धेष्ट, सामवित् त्रिसुपर्णकः ।
 द्विमधुश्चापि यो विप्रः पितृश्राद्धेषु पूजितः ॥
 मातामहश्च दौहित्री भागिन्योऽप्य मातुलः ।
 मातृसखेयश्च तथा तथा मातुलजोऽपि या ॥

जामाता श्वशुरौ वन्धुर्भार्या भ्राता च तत्सुतः ।
 सुहृत्ताश्च सदाचारा ये ते आर्द्धेषु पावनाः ॥
 षट्त्रिगुणरूपाध्यायः श्रीचार्यः श्रीत्रिगुणपरः ।
 एते आर्द्धेषु वै पूज्याः ज्ञातिसर्वान्धवान्धवा ॥
 अग्निहोत्री च यो विंश्र आत्वरुष्याग्निर्कोऽपि च ।
 पित्रमात्रपरावेतौ भोक्तृशौ हव्यकव्ययोः ॥
 कव्येकहृत्तिजीवी यो भोक्ता मातादिकेषु च ।
 षट्कर्मनिरतः पूज्यो हव्यकव्ये सदैव हि ॥
 चतुष्टुति सदाचारो मातादिभक्तितत्परः ।
 शुचिः षट्कर्मयुक्तश्च हव्यकव्येषु पूजितः ॥
 युगानुरूपतो यस्तु विद्याचारोऽदिसंयुतः ।
 स पूज्योऽन्निभिशक्तः स षट्कर्मनिरतो हि ज ॥
 इत्युक्तगुणसम्पन्नान् ब्राह्मणान् पूर्ववासरे ।
 निमन्त्रयेत् सङ्गत्या नियोगस्थानपूर्वकम् ॥
 सव्येन देवतार्थन्तु पितृार्थमपसव्यवान् ।
 ततस्तैः परितव्य स्यादुक्तं पितृहृतद्विजैः ॥
 जितेन्द्रियैस्तु भाष्यं स्यादहोगवमतन्द्रितैः ।
 तस्मिन्बहनि वा प्रात र्थं च आहमवस्थितम् ॥
 निमन्त्रयेत् तान् भक्त्या तैश्च भाष्यं जितेन्द्रियैः ।
 विप्रैरुपार्ज्वष्टस्याः पितृमातामघटयः ॥
 मुञ्चन्ति क्रमयः आर्द्धे तथा विष्टां विनोऽपि च ।
 निमन्त्रयेत् द्विज आर्द्धे न शशीत स्त्रिया सट् ॥
 अध्वानं न च वै यायाश्च ब्रूयादवृत्तन्तथा ।
 नाधीयीत दिवास्वापं न कुर्वीत न सख्यदेत् ॥

न स्वेच्छपतितैः सार्द्धं न वदेच्च निषिद्धकम् ।
 प्राङ्मुखौ दैविकौ विप्रौ विप्रास्त्रय उदङ्मुखाः ॥
 एकैकोऽवो भयत् स्या देसम्पत्ताविति क्रमः ।
 पात्र वा दैविकं कृत्वा विप्र एकस्तु पैतृके ॥
 इति वा निर्वपेत् आहु निर्धनस्यान्यदाचरेत् ।
 गत्वारण्यममाशुष्य ऊर्ध्वं वा ऊर्विरौत्यदः ॥
 निरन्त्रो निर्धनो देवाः पितरो ह्यावृणक्कुर ।

न मेऽस्ति वित्तं न गृहं न भार्या
 आहं कथं वः पितरः । करोमि ।

वने प्रविश्येह कृतं मयोच्चै-
 र्भुजावृते वर्जनि मारुतस्य ॥

आहर्णमेतद्भवता प्रदत्तम्
 मर्त्यां दयध्व पितृदेवताभ्यः ।

अस्या वचोऽस्ति प्र भुजावतस्तत्
 दिवाच दाति ससुषोष्य तिष्ठेत् ॥

भवेत्स चैतेन कृतेन तेषां
 नृणाम् न मुक्तः पितृदेवतानाम् ।

निर्वित्तनिर्भाग्य निराश्रयाणाम्
 आह्वस्य मार्गः प्रथितो मुनीन्दैः ॥

ख्यातं मया रुदित्वा वः पितरः आहुदेवताः ।

आहार्यस्य विमुक्तोऽहं भवतः पितरो मया ॥

कृतोपवासः स तस्मात् आहर्णोद्दिप्रमुष्यते ।

एतैसापि न यः कुर्यात् पितरन्तेन वै कृतान् ॥

सम्पत्तावय पात्राणामेकैकस्य चयस्तयः ।

पित्रादौ ब्रह्मणा, प्रोक्ता श्रुत्वा रो वैश्वदेविके ॥
 दौ वापि दैविके विप्रौ चैकेकोवां न दोषभाक् ।
 स्यान्मातामहिकेऽप्येवमेकीऽपि वैश्वदेविके ॥
 नतु वैक्रतु सर्वेषां आश्रयलायनमतः, नस्यतम् ।
 पितृणामर्चयेद्विप्रो मन्त्रैः पिण्डनिदर्शनम् ॥
 न मातामहिकं आहं आतुमुक्तान्तु साग्निके ।
 अग्निं कथं तत् कुर्यादिति केचिन्मतं विदुः ॥
 साग्निकस्यापि कार्यं स्यात् आहं मातामह द्विजैः ।
 पट्टं दैवत्यमितीत्येकेऽप्येकेषु पार्वणद्वयम् ॥
 अपुत्रस्य पितृव्यस्य तत्पुत्रैर्भ्रातृजो भवेत् ।
 स एव तस्य कुर्वीत पिण्डदानोदकक्रियाः ॥
 पार्वणान्तेन कार्यं स्यात् पुत्रवग भ्रातृजेन तु ।
 पितृस्थाने तु तं कृत्वा शेषे पूर्ववदुच्चरेत् ॥
 आहं पत्यापि कार्यं स्यात् अपुत्रा यास्तु योपितैः ।
 तस्यापि हि तथा कार्यमेतत्तु हि तथोच्यते ॥
 भ्रातृज्येष्ठस्य कुर्वीत कार्यं ज्येष्ठोऽनुजस्य च ।
 देवहीनस्तु तत् कुर्यात् इति धर्मविदो विदुः ॥
 पितुः पुत्रेण कर्तव्या पिण्डदानोदकक्रिया ।
 पुत्राभावे तु पत्नी च तदभावे सहोदरः ॥
 पित्रादीनान्तु कर्तव्यं समीक्षते यतस्त्वमी ।
 नावच्छेद्यान्तु ते सर्वे कृते तु स्थानं च फलम् ॥
 पितामहस्य चान्येषां दस्य जीवन्तवा द्विजः ।
 प्रत्यक्षान्तेऽपि यै पूज्या, संस्थित्यर्थं यतश्च तत् ॥
 विद्यमानस्त्वयाप्या स्यात् प्रत्ययः पूज्य एव सः ।

गौतमस्य मतं ह्येतदिति वाशिष्ठजोऽब्रवीत् ॥
 विद्यमाने तु पितरि आहं कर्तुं सुपस्थितः ।
 पितृवर्त्यत्वेऽपि चादेः कुर्याच्छास्त्रमसंशयम् ॥
 पुत्रिकायाः सुतः आहं निर्वपेन्मातुरेव सः ।
 तत्पितुर्निर्वपत्यस्मात् तृतीयं तु पितुः पितुः ॥
 द्यूतएव द्विजः पुत्रीमुद्वहेन्न कथञ्चन ।
 उहोहः पुत्रः पुत्रोऽसौ पुत्रोऽसौ मातुरेव हि ॥
 पुत्रश्च दुष्टपुत्रश्चैव समौ तौ धार्मिकौ पथि ।
 अर्थहृतोऽपि विप्रोक्तौ तुल्यौ तौ शक्रजोऽब्रवीत् ॥
 मुख्यं यथा पितुः आदन्तया मातामहम्यपि ।
 पुत्रदौहित्रयोर्लोके विप्रो नोपपद्यते ॥
 दौहित्रः पार्षणश्चाहे कालम् कुतः पश्या ।
 तथा कृष्णास्तिग्ना विद्वान् इति शास्त्रविदो विदुः ॥
 काम्यमभ्युदयश्चैव द्विविधं पार्षणं स्मृतम् ।
 तथाकामस्तु काम्यं स्याद् दृष्ट्वावभ्युदये स्मृतः ॥
 सचिदाद्यान्त्यो जातो वैश्याद्यास्तु तथा सुतः ।
 ब्राह्मणस्य पितृमौतु निर्वपेतां द्विजाग्रथम् ॥

कृमीभयति पाताले स युगानेकाविशतिः ॥
 भोजितेन तु विप्रेण यत्पाप तस्य जायते ।
 तेनासौ लिप्यते मूढो यः शूद्रो भोजयेद्द्विजान् ॥
 योऽहं मन्ये द्विजाभ्यान्तु शूद्रास्तेन भोजयेत् ।
 स गच्छेन्नरकघोरं पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥
 यत्किञ्चिद्दुष्कृतं विप्रे पूर्य कृतन्तु तिष्ठति ।
 तेनासौ लिप्यते पापी यः शूद्रो भोजयेद्द्विजान् ।
 शूद्रोच्छिद्यन्तु यो भुङ्क्ते मन्ये विप्रोऽधमः स तु ॥
 कृमिर्त्वं याति विष्ठाया युगानि ह्येकाविशतिः ।
 शूद्रोच्छिद्यन्तु भूषान्, यस्माद्द्वानि द्विजोत्तमः ॥
 स तद्विष्ठाक्रिमिर्त्वाऽपि प्राप्नोति हि यत्तं समा ।
 अतो न भोजयेद्द्विप्रान्निषपेक्षैव पूजयेत् ॥
 शूद्रान्न भोजनाद्युक्त इति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 अग्नौकरणपिण्डाद्य कुर्यादमाशनेन तु ॥
 हृतिर्देहधिमध्याज्यैः सम्पृक्तं शक्यैरपि ।
 यथाद्यसंस्मृतान्नेन हेमापि चस निर्वपेत् ॥
 उलेन ययसा वापि नष्टादव्याहृतस्तथा ।
 नामान्नेन द्विजैः कार्यं कदाचिदपि सद्द्विजैः ॥
 अपयित्वा द्विजो कस्तु तथापि पाकमाश्रयेत् ।
 न कुर्यात् परपाकेन नैकपाकेन तु द्वयम् ॥
 नैकयाहो द्वयं कुर्यान्न च कुर्यात् पराश्रयम् ।
 पिपादीनां सगोत्रा ये तथा सातामणस्य च ॥
 तथामेकेन पाकेन यार्धं पिण्डविपर्यजितम् ।
 मेचितुं सपिण्डमिच्छन्ति समगोत्रन्त्या तथा ॥

दैविके दक्षिणतद्वदिति वाशिष्ठजोऽनधीत् ॥
 कुत्र कालेच कर्तव्यं आहुन्तत् पैतृकं प्रभो ! ॥
 वदस्व निश्चयन्तत्र विवदन्त्यपरेऽत्र तु ।
 यश्वदशसुहृत्तां हंस्तत्प्रागर्घ्यं दिनं स्मृतम् ॥
 अपरार्धं स्मृता रात्रिः सन्मध्यः कुतपोमतः ।
 यथा यथा च ह्यस्वत्वमुभयं स्यान्नेनसो भवेत् ॥
 तथा तथा पवित्रं स्यात्कालः श्रीद्वार्षणाद्रियु ।
 ऋषयेयं पुरुषस्यैवस्तत्पादाधो भवेदधः ॥
 आधानआहुदानादेः स कालोऽक्षयस्तत् स्मृतः ।
 अयुतं तु सुहृत्तां नामर्घ्यं द्वादश्याधिकम् ॥
 त्रिंशद्विंशौ रजोरात्रमिति माध्यन्दिनी श्रुतिः ।
 दिवमस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करे ॥
 स कालः कुतपो ज्ञेयस्तत्र दत्तानुचाक्षयम् ।
 मध्याह्ने तु गने सूर्ये न पूर्वे न च पश्चिमे ॥
 तुल्याग्रसंस्थिते चैव सोऽष्टमो भाग उच्यते ।
 मध्याह्नाञ्चलितो भानुः किञ्चिन्मन्दगतिर्भवेत् ॥
 स कालो रौहिणीनामपितृणां दत्तमक्षयम् ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन रौहिण्यनु न लङ्घयेत् ॥
 अकाले विधिना दत्तं न देवपितृगामि तत् ।
 अष्टहविर्भवेद्यत्र तवाब्दमुभयात्मकम् ॥
 आहुन्तत्र च कुर्वीत सासयो रुभयोरपि ।
 पिण्डवर्ज्यं मसक्रान्ते संक्रान्ते पिण्डसद्युतम् ॥
 पट्टिभिर्दिव्यैर्मामिस्त्रिंशद्विः पक्ष उच्यते ।
 संक्रान्तिरहितः पक्षस्तत्र कार्यं विपिण्डकम् ॥

सिनीवालीमतिक्रम्य यदा सक्रमते रवि ।
 युक्तसाधारणैर्मासैः स काष्ठ उत्तरोभवेत् ॥
 सकर्त्तवर्जितं काष्ठं संमलं पापसम्भवः ।
 रक्षसाभ्रागन्धेयोऽसौ उत्सर्वादिविवर्जितः ॥
 तत्र नैमित्तिकं कार्यं आह पिण्डविवर्जितम् ।
 नित्यं तु सततं कार्यं मिति पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 अहोभिर्गणितैर्यत् स्यात् तत्कार्यं यच्च सर्वदा ।
 तिथिनक्षत्रयोगश्च जातकर्मादिकाश्च ये ॥
 नैमित्तिकाश्च दैवान्ये कार्यास्तेऽपि मलिन्मुचे ।
 तीर्थस्नानं गजच्छाया द्विमुखी गोप्रदानवत् ॥
 मलिन्मुपेऽपि कर्त्तव्यं सपिण्डीकरणन्तथा ।
 आग्रहणं समावास्या मष्टकाग्रहसक्रमम् ॥
 अधिमासेऽपि कार्यं स्यादिति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 नित्यश्च नित्यशः कार्यमिष्टकामाश्च वर्जयेत् ॥
 वार्धिकं पिण्डवर्जं स्यादन्यस्मिन् पिण्डसमुत्तम् ।
 इष्टिराग्रहणं आह मन्वाहार्यश्च सर्वदा ॥
 कर्त्तव्यं सततं विगैरिष्टिकामाश्च वर्जयेत् ।
 दैवे कर्मणि संप्राप्ते तिथौ यत्रोदितो रविः ॥
 सा तिथिः सकला श्रेया विपरीता तु मैत्रके ॥
 हृदिमदित्रसे कार्यं आह माभ्युदिकं द्विज ।
 क्षीणमानादने कार्यं आह विहन् । क्षयादिकम् ॥
 मित्रे चैव गगोत्रे च पित्रमातृसहोदरे ।
 यामनश्चैव दातव्यं भोक्तव्या एवमेव ते ॥
 ब्राह्मणं न सगोत्रन्तु पूजयेत् पितृकर्मणि ।

नोपतिष्ठन्ति तज्जेषां किन्तु स्याच्च निराशता ॥

स्वगोत्रं भोजयेद्यसु पित्र्याद्धेषु वै द्विजः ।

हतान् पितरस्तेन न भुङ्क्त्युपतिष्ठति ॥

आहं कुर्वन् द्विजोऽज्ञानात् स्वगोत्रं यसु भोजयेत् ।

स लुप्तं पितृदेवः सन्बरकं प्रतिप्रयते ॥

तस्मान्न गोविशं विप्रं भोजयेद्विधिपूर्वकम् ।

जातिमात्रो न भोज्यसु चञ्चितैस्तैः द्विजोत्तमैः ॥

दक्षिणाप्रवक्षे देशे आहं कुर्वाणं पैतृकम् ।

पितॄणां यावनो देशः स प्रोक्तोऽक्षयवृत्तिस्तत् ॥

देशे काले च पात्रे च विधिना हविषा च यत् ।

तिलैर्दध्नेश्च सन्तैश्च आहं स्वात् अक्षयान्वितम् ॥

तैजसानि तु पात्राणि ह्यर्घ्याय भोजनाय च ।

सत्पापाण्यमयान्येके अपराण्यपरेविदुः ॥

पलायपद्मपत्राणि अनिमिद्धानि यानि च ।

तानि आह्वेषु कार्याणि पितृदेवहितानि च ॥

वृद्धिवाङ्मेषु मन्यन्ते ह्यसमयानि तु केन च ।

धीनकस्य मतं श्रोतत् वृथाकार्यन्तुं मृण्मयम् ॥

एकद्रव्याणि कार्याणि पात्राणि भोजनार्थयोः ।

त्रीणि पैतृककार्याणि भेदमेकत्र वर्जयेत् ॥

एकस्य वैश्वदेवानि पैतृकाण्येकवस्तुनः ।

इतिवा तानि कार्याणि भेदमेकत्र वर्जयेत् ॥

यदाश्रत्यार्कपत्रेषु न भुञ्जीत कदाचन ।

न जातिकुसुमैर्विद्वान् पितृ पत्रैश्च नार्चयेत् ॥

मुरभीनागकर्णाद्यैः करवीरैश्च नारकैः ।

पितृपत्रै रचयेद्विद्वन् पितृश्राद्धेषु गर्हितैः ॥
 तद्भुञ्जानैः कृतः श्राद्धं निराशैः पितृभिर्गतैः ।
 सर्वाण्यपि च पुण्याणि निपिहान्यपराणि तु ॥
 वर्जयेत् पितृश्राद्धेषु केतकीकुसुमानि च ।
 गोरम्भाभर्ङ्गराजाद्यै र्भक्षिकाकुलकैरपि ॥
 समर्चयेत् द्विजान् श्राद्धे हयकव्योदिते द्विजः ।
 न दद्याद्भुङ्गुल श्राद्धे द्विजानां पितृदैवते ॥
 धूपाभावे तु कर्तव्यं द्रवधूपं द्विजोत्तमः ।
 कुङ्कुमाद्य चन्दनञ्च देयं गन्धविमिश्रितम् ॥
 ऊर्ध्वं च तिलकं कुर्यान् च कुर्याच्च त्रिपुण्ड्रकम् ।
 ऊर्ध्वञ्च तिलकं कुर्याद्देवैः पितृ च कर्मणि ॥
 निराशाः पितरो यान्ति यस्तु कुर्यात् त्रिपुण्ड्रकम् ।
 यविक्रं यदि वा दर्भं करे लत्वा द्विजान्तरः ॥
 समालभेत् द्विजानञ्च स्नात् श्राद्धं मसुर भवेत् ।
 गन्धाद्य विविधा देयाः कर्पूरागुरुमिश्रिताः ॥
 शक्त्या वस्त्राणि देयानि तदभावे च निष्क्रयम् ।
 दीपञ्च सर्पिणा देयं सिलतैलैश्च वा पुनः ॥
 न वाऽतैलैरन्यैस्तु कदापि च सर्पपात्रसैः ।
 देयधर्मं समाहृत्य वंशधर्मं तथापरे ॥
 स्त्रियः श्राद्धमिच्छन्ति पार्वण्यञ्च क्षयान्यपि ।
 स्त्रीणामपि पृथक् श्राद्धं न मन्यन्ते स्वरूमतः ॥
 मातामहस्वगोत्रेण मातुस्तु तु सपिण्डताम् ।
 मातामहमहेच्छन्ति मातुस्तुऽपि सपिण्डताम् ॥
 स्त्रीणां स्त्रीगोत्रमन्यन्वात् पुंगोत्रेण वृणां यतः ।

सपिण्डीकरणं काले आह हयमुपस्थितम् ॥
 देवाद्यं प्रथमं कुर्यात् पितृणां तदनन्तरम् ।
 देवाद्यं पार्वण्यं प्रोक्तं प्रेतश्चाह मथापरम् ॥
 एकतश्च ततः पश्चात् कृत्वा विप्राश्च भोजयेत् ।
 पितृणां मर्त्यं यात्राणि प्रेतपात्रं मथामरम् ॥
 प्रेतपात्रं तु तत् कृत्वा मिष्टपात्रेषु न्योजयेत् ।
 ये समाना इति हाभ्या पूर्ववच्छेषं माचरेत् ॥
 सपिण्डीकरणं यस्य कृतं न स्याद्द्विजन्मनः ।
 आदेयं तस्य देयं स्यात् पिण्डमेकं तु निर्वपेत् ॥
 सपिण्डीकरणश्चैतत् स्त्रियाश्चैव शयाङ्गिकम् ।
 एकादशाङ्गिकं कृत्वा योहि मासि च मासिके ॥
 वर्षे वर्षे च कर्तव्यं ऋतेऽहनि च तत् पुनः ।
 नापुत्रस्य सपिण्डत्वं केचिदिच्छन्ति तद्विदः ॥
 विशेषतोऽनमत्यस्य नत्यप्यवाधिकारिणी ।
 विद्यमानं पिता यस्य स चेद्यदि विपद्यते ॥
 तदन्तरा सपिण्डत्वं वदन्ति ब्राह्मवादिनः ।
 आभ्युदयिकमभ्यस्तौ अर्चा प्रागेव कारयेत् ॥
 कुर्यात् परिजनेनैतत् स्वयं वापि द्विजोत्तम ॥
 सन्यसन् सर्वकर्माणि तत् आहाय च तद्दिने ।
 अग्निदाप्यदिनश्चैके केचिन्मृतदिनं विदुः ॥
 विदेऽसौ अन्ताहसु शुक्रेवामिषु द्वादशी ।
 सग्रामि संस्थितानाञ्च प्रेतपक्षे शशिक्षये ॥
 अग्निसर्पादिं हृत्यूना घण्टासोपरि सत्क्रिया ।
 तेषां पार्वण्यं सेवीकं क्षयाह्नेऽपि च सत्तमैः ॥

चन्द्रचया नाशकं संयुगेषु यः प्रेतर्पणे चतवत्सदण्डः ।

पिण्डतानन्तरं मोक्षिकानां भवन्ति तेषां मित्रं पार्वणानि ॥

क्षयाङ्गिकादि कार्याणि ब्रह्मर्षीर्भविष्यन्ति जनाः ।

अर्द्धादूर्ध्वं चरन्त्येके कृत्वा च वैष्णवीं बलीम् ॥

विष्णुर्चनं विना नोर्वाक् प्रदत्तमुपतिष्ठति ।

विद्युता हृद्यपानेन श्रेष्ठेन महिषेण वा ॥

इत्यादिकेन चेत्यस्यात् यव तिर्यौ च तत्र च ।

तन्निर्मितस्य दृष्ट्यर्थं मासि मासि क्षयाङ्गिकम् ॥

कर्त्तव्यमवधौ यावत् ततः कुर्वीत सत्क्रियाम् ।

अनाशकं चतानाञ्च क्षयाहेमि च पार्वणम् ।

मन्वासावहि मन्वन्ते केचिद् द्विदु रवैदिकम् ॥

एकोद्दिष्टं मदैव स्यादेकार्थकपवित्रकम् ।

आवाहनाग्नीकरणं हीनं तदपसव्यवत् ॥

पूर्वोत्तरं श्वेदे देशे आहं स्यान्मातृ पूर्वकम् ।

शतपीतादिपिष्टेन चर्चितं भूतले च तत् ॥

उद्दिष्टकृतकालस्य तत् प्रागेव विधीयते ।

आभ्युदयिकं दैवानि पूर्वाह्णे स्युरिति स्मृतिः ॥

तिळाक्षतोदकैः शुक्ला न्यासभादिप्रदक्षिणम् ।

परि कृत्यादि दृष्टेन कृत्वा च शान्तिपूर्वकम् ॥

वीर्यो यवगोधूमा क्षयतायाक्षताः श्रुताः ।

अक्षतामलकैः त्रिण्डान् दार्धिककान्धु मिश्रितैः ॥

नान्दीमुखेभ्यो देयेभ्यो प्रदक्षिणं कुशासनम् ।

पितृभ्यः शान्मुखेभ्यश्च प्रदक्षिणं मिति स्मृतिः ॥

कर्कन्दुभि र्यवे पुष्पैः शमीपत्रैः क्षितैस्तथा ।

तेभ्योऽर्घ्यः प्रदातेत्यः पितृभ्यो देवतैः सह ।
 मातामहानामप्येवं परं देवत्वं श्रियिद् द्विजः ॥
 माङ्गल्यपूर्वकं सर्वं गन्धाद्यापि च धारयेत् ।
 तस्मिन् पितृमातृणां धूपो देयश्च सुमुत्तमः ॥
 हृताभिघारं धूपो वा यथा स्यात् परिपूर्णता ।
 दीपाश्च बहवो देयाः विप्रं प्रति हृतेन च ॥
 तैलेन केन ये वापि नवनीतेनैव हि ।
 माङ्गल्या शतं पश्चात् मल्लिका कुन्टयोऽपि ।
 केतक्या माटलायावा देया आहो न लोहिताः ॥
 वासांसि च यथाशक्या दद्यान्तेभ्योऽपि निकयम् ।
 परिपूर्णं तथा तत्स्यात्तथाकार्यं भवेदिति ॥
 सुवेप भूषणैः सूत्रसालह्वरैः स्नयान्तरैः ।
 कुङ्कुमाद्यनुलिप्ताङ्गैर्भौर्व्यन्तु ब्राह्मणैः सह ॥
 स्त्रियोऽपितु तथा भूता गीतहृत्यादिर्हर्षिताः ।
 बुन्दभीनादहृष्टाङ्गा मङ्गलध्वनिकान्तिकाः ॥
 सोमसदोऽग्निस्नान्ताश्च तथा बर्हिषदोऽपि च ।
 सोमपाश्च तथा विंशस्तथैव च हविर्भुजः ॥
 आग्न्यपाश्च तथा वत्स तथा परे सुकालिनः ।
 एते चान्ये च पितरः पूज्या सर्वे द्विजाग्रजैः ॥
 वसवश्च तथा रुद्रा स्तथैवादितिष्ठन्वः ।
 देवता अपि यज्ञेषु स्वायम्भुवाहि कीर्तिता ॥
 एते च पितरो दिव्या स्तथा वैवस्वतादयः ।
 ये तत्पौत्रा प्रपौत्राश्च असंख्याः पितरः स्मृताः ॥
 एते आह्वेषु सत्तर्प्या सु निचाद्यैर्द्विजातिभिः ।

सत्सर्पिता इमे सर्वान् प्रीणयन्ति वृणा पितृन् ॥
 प्राक् सङ्केतितान्वि तान् स्नातान् काले समागतान् ।
 दत्त्वाध्यान् कृतवत् शौचान् आचान्तानुपवेशयेत् ॥
 ये स्पृगन्त्यत स न्येऽङ्गि चाचमन्ति पिबन्ति च ।
 तेषाम् जायते शुद्धिराचमन्त्यहजहि ते ।
 सर्वाणि स्नानि कार्याणि कार्यच्छिद्राणि चात्मनः ॥
 तैराचान्तैर्भवेच्छुद्धिरशुचिस्त्वन्यथा भवेत् ।
 व्याहृय तैष्णवान् मन्त्रान् स्मृत्वा च सर्वमातरम् ॥
 शान्तस्नान्तौ द्विजान् पृष्टे करिष्ये ब्राह्ममित्यथ ।
 करवे करवाणीति पृष्ट्वा ब्रूयुर्द्विजाक्षयतः ॥
 अमुञ्चायै वधो ह्येतन्न कुरुष्व यत कृतं कुरु ।
 ततो दर्भासनं कृत्वा देवेभ्यः समयं यन ॥
 दक्षिणं जानुमन्वास्त्य दक्षिणस्य तथासनम् ।
 पात्रद्वयं मतोऽध्यायं तैजसश्चैकवस्तुजम् ॥
 शासनं सपत्नित्वं तत् समस्यर्थं विधानतः ।
 प्राङ्मुखोऽभिरतीर्थेषु शस्त्रीदेव्योदकं क्षयेत् ॥
 यवोऽसीति यवास्तत्र दक्षिणी पुण्याणि चन्दनम् ।

यवोऽसि पुण्यमिति सत्रितोऽसि

समं स्नयान्य प्रभुरस्यसुतः ।

मरुन्मनुष्यं पितृगणस्य तृतीये

द्वितीयाद्वितीयोऽसि द्वितीऽसि पुंसाम् ॥

उत्पादपूर्वकं मिमानश्च तेन वेधा

भूय प्रसन्नमनसा तदुपासितं सन् ।

चित्तेप तान् सलिलनाथ प्रसिध्यताहि-

तेनाश्रिता वरुण दैवतकां बभूवुः ॥

आनीयमान्विधिरिमान्वरुणस्थलोकान्

अन्नप्रभून्भूवि यवान् वसुलोक तप्तैः ।

तत्पिठ पक्वहविषा पिष्ट देवतानाम्

तृप्तया वसन्ति दिवि दानवरास्तएव ॥

ततः सव्य करं न्यत्वा विप्रो दक्षिणजानुभिः ।

देवानावाहयिष्येव मिति वाचं सुदीर्येत् ॥

आवाहयेत्यनुज्ञा च विश्वे देवाः स आगतः ।

विश्वे देवा शृणुनेमिति मन्त्रद्वयं पठेत् ।

सीमेन सहस्रान्नेति केचित्पठत्यदोऽपि च ॥

प्याहृत्य मन्त्रभावाद्वा हस्ते दत्त्वा पवित्रकम् ॥

अर्चयेत्तं द्विज पुष्पैः दद्यादध्वं करे पुनः ।

विश्वेभ्य स्त्वेप देवेभ्यस्तुभ्य मर्घ्यं प्रदीयते ॥

या दिव्या इति मन्त्रेण पाणौ क्षिप्रस्य तं क्षिपेत् ।

अपसव्य मतः क्षत्वा निर्वर्त्य वैश्वदेवकम् ॥

आपो भूमिगताः केचिदादित्येत्यभिमन्त्र्य च ।

पुनस्ताभिकयाभ्याश्च कुर्यान्ति सुष्ठुमार्जनम् ॥

उदकं गन्धधूपांश्च वासांसि चन्दनं च जः ।

दत्त्वा आपः च मोहूता दद्यात् पिष्टं कुशाम्नम् ।

सोदकान् द्विगुणीभूतान् सतिर्लान् सकुशानपि ॥

गोकर्णमातृकान् सायान् प्रदद्याद्दामपार्श्वतः ।

चतुर्थ्यन्तं सगोत्रश्च पिष्टनाम च शर्मवत् ॥

उद्धार्य परयोस्तददिदं तुभ्यं कुशासनम् ।

पितॄर्धं मर्घ्यं पात्राणि संपूज्य दक्षिणाशुखः ॥

तिलोऽसीन्येतदुच्चार्य यवस्थाने तिलान् क्षिपेत् ।

भूलग्नः सव्यजानुः सन्पिठतीर्थे नचात्वरः ।

पितृध्यानमना कुर्यात् पितृकार्यमशेषतः ॥

द्यावाहृदिय्ये पित्रादीन् हनुञ्चावाहयेति च ।

उग्रन्ता स्वेति उदीर्य यथायन्तु न इत्यपि ॥

अन्येत्वपश्चता असुरा इत्यादि च पठन्ति हि ।

अन्यविघ्नव्यपीडार्थं वक्तव्य मिति केचन ॥

प्राग्व हिमाचनं कार्यं प्राग्वर्घ्यं प्रसेवनम् ।

प्राग्वत्सन्तं समुच्चार्य प्राग्वच्च मुखमार्जनम् ॥

एते तिलास्तु विधिना शशिलोक्तस्तु

प्राकृत्य भोजनं हिते न शुभाय धन्यः ।

क्षिप्त्वा मलानि पुरुषस्यच तर्पणाद्यै

र्घ्ये घ्नन्ति तेषु भुवि सत्सु कुतो भय स्यात् ॥

तिलोऽसि चन्द्रामृतदैवतोऽसि

हितोऽस्यश्रेष्ठे पितृ देवतानाम् ।

कर्तापि तृप्तिं परमां पितृणां

मुक्तोऽसिते न भवता विधिसम्भवोऽसि ॥

अर्घ्यपात्राणि सर्वाणि कृत्वा तान् पादपात्रके ।

पितृभ्यः स्थानं मसीतिन्युज्ज कुर्यादधश्च वेत् ॥

यस्तू हरेदविज्ञानं दर्घ्यपात्रस्तु पैतृकम् ।

तद्धि आह मभोज्य स्यात् कृत्यै पितृगणैर्गतेः ॥

आश्रित्य प्रथमं पात्रं तिष्ठन्ति पितरो कृणाम् ।

आहो तस्माच्च तं द्विद्वानहरेत प्रथमं मधुः ।

वाचयेत् परिपूर्णं वा सोदत्त्वा विधानतः ।
 अस्वे तु परिपूर्णं ब्रूयुरेते द्विजान्नयः ॥
 ससर्पिः पात्रं मादाय सपिधान विधीनतः ।
 नत्वा सर्वान् द्विजान् पृच्छेत्कांरूप्येऽग्नाविति द्विजः ॥
 कुरुष्वेति त्वनुज्ञातां जुहोत्यग्नौ ततः पुनः ।
 भोजने पितृविप्राणां मितिमन्त्रं सुदीरयेत् ॥
 अग्निशब्दं चतुर्थैकवचनान्तं समुच्चरेत् ।
 कथ्यवाहनशब्दं च सोमं पितृमदित्यपि ॥
 पङ्क्तिमूर्ध्नि मेवात्र पृच्छेदिति च केचन ।
 पितृश्चाहप्रदानत्वात् साम्नस्वे नाथवा मुनः ॥
 तृतीयां मनसा दद्यात् यमाय त्वेतवा पुनः ।
 तुष्णीं यत्र तु होमादौ प्रजापतिस्तु तत्रतु ॥
 अहं वाक् तस्मिन् वाक् सव्यादो भून्मनोगिरीः ।
 अहव्यवाद्यते वाणी असुध्याग्नेः प्रजापतेः ॥
 अग्नावाहृतयः प्रोक्तास्मिन् एव मनीषिभिः ।
 अग्निवद्विप्रपात्रेषु पश्चात्तज्जु ह्ययाद् द्विजः ॥
 अग्नौकरणं श्रेयस्तु पितृपात्रेषु दापयेत् ।
 प्रतिपाद्य पितृणां तु दद्याद् वैश्वदेविके ॥
 यथाग्नौकरणं दद्यात् पितृविप्रकरेषु च ।
 तेनोच्छेपितं मेतत् स्यात्समाप्तिस्तावन्तैश्च तु ॥
 पितरः कथ्यवक्त्राश्च बह्विवक्त्राश्च देवताः ।
 अतः पात्रौ न तद्देयं देयं पात्रे कुशान्विते ।
 वैश्वदेविकविप्राणां पात्रे वा यदिवा करे ॥
 अनग्निकस्तु तद् दद्यात् प्रथमं वैश्वं देविके ।

वृहत्पराशरसंहितायाम् ।

ऊतशेषमशेषाणां पात्रे दद्याद् द्विजोत्तमः ।
 पृच्छेत्सर्वं यत् कृत्य सामान्येन द्विजोत्तमान् ॥
 दत्त्वान्ये करणान्यं विप्राणां तृप्तिस्तद्विवि ।
 परिवेष्य मूर्तिं द्रुसु स्ततोविधिरनन्तर ॥
 प्रागग्नेौ करणं दद्यात् अन्यत्तदत्त्वा च तृप्तिशतम् ।
 एकीकृतं तु भक्ष्यानां प्रीणयन्तु वृणा पितृन् ॥
 परिवेष्यं हविः सर्वं तदर्थं यच्च वै स्मृतम् ।
 अभिमन्त्र्य मतः पात्रमपोशनप्रदानवत् ॥
 अन्नपूर्णस्य पात्रस्य कर्त्तव्यं अभिमन्त्रणम् ।
 आपोऽदत्त्वा तु सकल्पमेव आहुविधिवैरः ॥
 चर्जितानि न देयानि पितृप्रीतिं विजानत ।
 हविष्याणि प्रदेयानि यक्ष्यमाणानि वर्जयेत् ॥
 निष्पावा राजमापाय कुलाय कोरद्रूपकान् ।
 मन्दूर सितपारुष्य पुष्पकं शायमर्कटा ॥
 शालकाक्षिलसिद्धार्थाः वस्त्रान्विस्त्रधनान्यथै ।
 पिण्याकं परिहृग्धा च मथितश्च विवर्जयेत् ॥
 नापि नीरस निर्गन्धं कारुष्य सर्वशक्तुकम् ।
 अमोक्षितं च यत्किञ्चित् पशुपितश्च वर्जयेत् ॥
 लोहितान् वृक्षनिर्यासान् प्रत्यक्ष लवणानि च ।
 कृता रुष्णांतिता यर्णाः सर्वाः पालाण्डु जातय ॥
 रुष्णा जीरकवस्त्रायास्तृणानि च विवर्जयेत् ।
 कुम्भिकेषु कपालाह्वा कटफल तण्डुलीयकम् ॥
 नीलकाच समच्छता शोभाञ्जन कुसुमिकाः ।
 मोविदार करञ्जो च सुमुष्णामूलक तथा ॥

कूप्याणं गौरवन्ताक वृक्षत्याश्च फलानि च ।
 करीरफलपुष्पाणि विडङ्गमरिचानि च ।
 जम्बारिका सुजम्बीरा मुकवी बीजपुष्पिकाः ॥
 तुम्बालावूनि पिप्पल्यः पटोलं पिण्डमूलकम् ।
 मसूराज्जनपुष्प च शङ्खे दत्त्वा पतत्यधः ॥
 विषच्छङ्खदत मांसं मग्नञ्च चिरसंस्थितम् ।
 नित्यञ्च ह्येऽपि वर्त्यं स्वादिद्विराट्चकौरयोः ।
 स्वायम्भुवादिभिः सर्वैर्मुनिभिर्धर्मदर्शिभिः ।
 निषिद्धानि न देशानि पितृणा महितानि च ॥

एकेन किञ्चिदपरेण किञ्चिन् किञ्चिच्च किञ्चिन्पूरमस्तु सद्भिः ।
 आहो निषिद्धं स्वाशनादि विद्वन् । सर्वं पितृणा नतु किञ्च देयम् ॥
 सौवीरनिङ्कूलवणादिभिः सुपाकस्य शुद्धिर्भवतीह यस्तु ।
 तद्वीजपूरान्मरिचादियोगात् सिद्धं प्रदेयं नतु दुष्यतीह ॥
 आहन्तु यस्य द्विजदीयमानं पित्रादिभ्यस्तेऽहं भवेन्ननुत्थैः ।
 यदि श्रुतस्येह मनस्यभीष्टमासीत् पुरा यस्य तदेव देयम् ॥
 दातुस्तु यस्मिन् मनसोऽभिलाषः श्रद्धा भवेत्तत्र तु दीयमाने ।
 आह्वेऽपि देयं विधिवत्तदेव तदक्षयस्येति इतिप्रवादः ॥
 आनीतमग्धोनिधिवत्कथञ्चित् तत्पाणिदत्तं भवतीह विद्वन् ।
 हेमाखुनिक्षेपहरिष्मताभ्या मच्छिद्रतामेति पराशरोक्तिः ॥
 दक्षीरसारैः क्षयस्युद्योगात् यास्याभिर्धेयं भवतीह विद्वन् ॥
 पाण्यद्रधूपान् मरिचादियोगात् पाकस्य शुद्धिं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥

वीजयो यवगोधुमा सुद्धा आपास्त्रिणा स्तथा ।

नीवारश्यायतादन्तं मरुटसम्भवानि च ॥

शर्करागुड्यगुडानि सशुद्धा व्योद्रमेव च ।

पितृत्राहं हविर्मुख्य यदा तदास्य लोभतः ॥

देहिना मत्त शरीरपुष्पैर्धाता ससर्जाशननाम किञ्चित् ।

सर्वधान्यान्यमित ह्यवादि तेषां मुनीन्द्रेण पराशरेण ॥

॥माशराधादिकर्कहृज्जावि र्यात्किञ्चदग्निं सुखसाररूपम् ।

रण्यजं वा कृपिसम्भव वा सस्त्रुन्तदुक्त ह्यशनेषु विदन् । ॥

गण्डाङ्गव यत्त्वशनेषु किञ्चित्पद्मोद्भव वा स्थलसम्भव वा ।

सुच्छसारं वज्रराजमग्निं सर्वाणि धान्यानि च शूकवन्ति ॥

सर्वसार सतुदत्तं भक्ष्य निःशूकसूनाम्बितमत्र किञ्चित् ।

प्यायनं देहभृता तु सद्य सात्प्रोक्तमत्र ह्यशनेन सद्भिः ॥

प्रतिश्रुतञ्च भुक्तञ्च कटु तिक्तञ्च यत्तथा ।

क्वेचिद्रूपुरदैयानि ह्यश्वेत्यप्रतिरोपिताः ॥

तुण्डीकरान्यलावूनि लिङ्गाख्यानि तु यानि तु ।

नित्यं त्राहं ऽप्यदेय स्यादाह सत्यवतीपतिः ॥

सौङ्कारया वै गायत्र्या दशावर्तितया जरुम् ।

पूतन्तु तेन तत्प्राक्तं सर्वमन्त्रविशुद्धये ॥

शुद्धवत्योऽथ कृष्णाण्ड्य पावमान्यसारत्समाः ।

पूतेन वारिणैताभि रन्वशोधनमुत्तमम् ॥

तद्विष्णोरिति मन्त्रेण गायत्र्या च प्रदत्तवान् ।

प्रोक्षयेदशनं सर्वम् शूद्रहृष्यादिशुद्धये ॥

परिषेपयेत्सर्वं न कार्यं पङ्क्तिभेदनम् ।

पङ्क्तिभेदी हथापङ्की नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः ॥

आदेशी येषां वक्त्रेण पश्यते ब्रह्मपातकाः ।

ऋषिभिर्यथा विपम ॥ १ ॥ स्नेहाङ्गयादा यदिवार्थलोभात् ।

दृष्टं कृपिभिः ॥ २ ॥ इह्याहत्या मुनयो वदन्ति ॥

देवान् पितॄन् मनुष्यांश्च वक्षिमभ्यागतां स्तथा ।
 अभ्यर्च्य तु न भुञ्जानो वृथापाक इति स्मृतः ॥
 एतद्वा ब्राह्मणस्यास्ये जुहोमि चाधरेऽमृतम् ।
 इदं विष्णुरिति ह्येतन्मन्त्रमुच्चार्य चापरे ॥
 द्विजाहुः च तन्नाम्ने निवेशयन्ति तद्विदः ।
 जप्त्वा व्यावृत्तिभिर्गार्ग्यद्वीमधुमतीरिति ॥
 सङ्कल्पान् मपोद्यानं ब्रूयाच्च मधुमध्विति ।
 आपोशनं प्रदेयाच्च न तत्सङ्कल्पयेद्द्विजः ॥
 सङ्कल्प्य नरके याति निराश्रयः पितृभिर्गतैः ।
 आपोशनो देवपितोः पाथो तिष्ठति यो द्विजः ॥
 सङ्कल्पं कुरुतेऽज्ञानात् स्युस्तेन पितॄरो ज्ञताः ।
 जप्त्वाथ वैष्णवान् मन्त्रान् विप्रान् ब्रूयाद्यथासुखम् ॥
 भुञ्जीरन्वाक्यताक्षो तु पितृदेवहितैर्पिणः ।
 अत्युष्णमशनं कार्यं वचोवाच्यं पितृष्वदः ॥
 अद्रक्ष्य शूकरध्वाह्णं कुक्कुटानपलापयेत् ।
 भुञ्जते ब्राह्मण्या यवस्तावत् पुण्यं जपेज्जलम् ॥
 माधमान्यानुवाक्यानि पितृसूक्तानि चैव हि ।
 ततस्तृप्तान् द्विजान् पृच्छेन्नृपाः सन्तवतुशासनम् ॥
 तृप्ताः स्येति द्विजा ब्रूयुस्तदन्नं विकिरेद्भुवि ।
 सक्तं सक्तपयो दत्त्वा शेषमन्नं निवेदयेत् ॥
 यथाज्ञानं तथा कृत्वा पिण्डास्तदनु निर्वपेत् ।
 यद्यदुभक्तं द्विजैरन्नं तत्तदादाय विचारः ॥
 स्यात्तोषाकतिलोपेतं दक्षिणाभिसुपक्षतः ।
 अन्ननिज्यतिलान् दर्भान् पिण्डार्थं भवनीतले ॥

तस्मिन् निर्वपेत्पिण्डान् गोत्रनामकर्पूरकान् ।

एदेकलोकं पिण्डलोक्तमायुः प्राप्ता स्तथैवं नरकनराये ॥

अग्नौ ज्जतेन द्विजभोजनेन तृप्यन्ति पिण्डे भुवि ते प्रदत्तैः ।

यदन्नं लेपरूपंस्तु कृमाक्षेपं च निक्षिपेत् ।

प्रक्षाल्य सलिलं वारि श्रवणेज्जवत् पुनः ॥

निहत्तानर्चयेत्पिण्डान् पुष्पगन्धारलेपनैः ।

दीपवासप्रदानेन पितृनर्च्य समाहितः ॥

वासो वस्तुदद्याद् दद्याद्विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ।

केचिद्वत्त्वाविकं लोम केचिन्मृत न तत्त्विति ॥

पश्चाद्यद्वार्धिको यस्य दद्याज्जोम स्वमशुकम् ।

तदवश्यं प्रदेयं स्याद्विधिसम्पूर्णं वाक्यते ॥

पवित्रं यदि वा दर्भं करात्तनोविनिक्षिपेत् ।

प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य प्रोक्षणादिकमाचरेत् ॥

निर्वपन्त्यपरे पिण्डान् प्रागेव द्विजभोजनात् ।

खादयेयुः शकुन्तैस्तान् पितॄणां तृप्ततत्परा ॥

गातामठानामप्येव विप्रानाधामयेदथ ।

वाक्यातीतद्विजान् स्वस्ति दद्याच्चैवाद्यनोदकम् ॥

दक्षिणा हेम देवानां पितॄणां रजतं तथा ।

शक्त्या दत्त्वा स्वधाकारं व्याहरेत् आह्वयद्विजः ॥

तिष्ठन् पिण्डान्तिके ब्रूयाद्वाचयिष्ये स्वधामिति ।

वाक्यतामिति विप्रोक्तिः प्रवदेद्भोदपूर्वकम् ॥

स्वधोप्यनामिति ब्रूयादसु स्वधेति तद्वचः ।

ऊर्जं वदन्ति उच्चार्य जन पिण्डेषु सेचयेत् ॥

याः काचिद्देवताः आहुः विष्णुशब्देन जल्पिताः ।

प्रीयता मिति च ब्रूयान् विप्रैरुक्तमिदं जपेत् ।
 दातारो नोऽभिवर्न्ता वेदा सन्ततिरेव च ॥
 अथा च नो मा व्यगमद् बद्धदेयञ्च नोऽस्त्विति ।
 न्यजपिण्डार्घ्यपात्राणि कृत्वोत्तानानि सञ्चवान् ॥
 त्रिभ्या पिण्डेष्वतो विरान् पितृभ्यै विसर्जयेत् ।
 वाजे वाजे इति क्षात्रा शुभावाजस्य तान् वदिः ॥
 ब्रूयात्प्रदक्षिणीकृत्य तथा चमध्वमित्यपि ।
 पिण्डाना मध्यम पिण्ड पितृभ्यां समाहित ॥
 प्राशयेत् पुत्रकाम्या तु भार्या तच्छ्राद्धं दस्य तु ।
 स्नुषा वापि सगोत्रा वा पुत्रकामा द्विजाश्रया ।
 आधत्त पितरो गर्भं व्याहरेयुर्हि जातयः ॥
 महारोगग्रहीतो वा तद्भोगोपशमाय च ।
 अस्तु मे पितरो रोगमित्युक्त्वा प्राशयेद्वितम् ॥
 अन्यानप्सु ऊपाशे वा क्षिपेद्दद्याद्द्विजाय वा ।
 अजाय वा प्रदद्याच्च पश्चाद्विप्रविसर्जनम् ॥
 उवाह पितृकादेके पाकास्तामसाय तु ।
 यजेनैव हि गच्छन्ति भिन्नगोत्रास्तथा द्विजा ॥
 अद्वैतेऽस्य स्थाने तु वृक्तव्यं सुपतिष्ठताम् ।
 अभिरम्यता खधास्थाने विप्रोक्तिरभिरताः स्य च ॥
 ऊर्ध्वं तु प्रोष्ठपद्यास्तु प्रतिपादादिकाश्च या ।
 सुखास्तास्तियत्र नर्वाः दद्यान्ति सूहं वञ्चन्ति ॥
 तेषाञ्चतुर्दशौ प्रोक्ता शास्त्रेणापहता नरा ।
 पितृभ्यश्च तयोदश्या गयाआह्वाधिकं फलम् ॥
 न तत्र पातयेत्पिण्डान् सन्तानेऽमु वडाघन ।

पिण्डदानेन कवयो वशस्तथ वर्दन्ति हि ॥
 मन्त्रानिप्सु स्वग्रोदक्षां न पिण्डान् पातयेन्नरः ।
 पातयेन्मन्त्रीऽथ प्राहुः सत्यवतीपतिः ॥
 मघायुक्तवयोदक्षा पिण्डनिर्वपणं द्विजः ।
 ससन्तानो नैव कुर्यादित्यन्ये कवयो विदुः ॥

यः संक्रमे भानुदिनि च कुर्यात्
 विशेषणं मारणकं द्विजन्मा ।
 पिण्डप्रदनं पित्रभेच तद्वत्
 व्येष्टे प्रपद्ये सुतोऽनजोऽवा ॥

पुत्रश्च पञ्चमी कर्तुं सद्यैवैकादशी तिथिः ।
 सर्वक्रीमा त्वमावास्या पञ्चम्यर्थं शुभा स्मृता ॥
 अन्नक्षीरमृतं क्षौद्रमैलवज्जावशाकवा ।
 एतैश्च तर्पितैर्विप्रैस्तर्पिता पितरो वृणाम् ॥
 देशः पर्वच कालश्च हवि पात्रे च शक्ततः ।
 पित्रदैविकचित्तत्वं योगश्चेत् पित्रभादिभिः ॥
 शौचञ्च पात्रशुद्धाच्च आहुञ्च परमा यदि ।
 अन्नस्तप्तृमिक्षाक्षे एतत् खलु न चामिषे ॥
 यत् प्राणिवधं कृत्वा मासेन तर्पयेत् पितॄन् ।
 सोऽविहायन्दनं दग्ध्वा कुर्यादन्नारधिक्यम् ॥
 त्रिहोत्रं कूपे तथा किञ्चिद्वालं यादातुमिच्छति ।
 पतत्यज्ञानतः सोऽपि मासेन आहवन्तथा ॥
 सर्वथाय तथा न स्यात्तदैवामिषमाशयेत् ।
 ब्राह्मणश्च मय नाद्यात्ततः श्वादिहृतं यदि ॥
 अथान्यत्पापमृत्यूना शुद्ध्यर्थं आहुमुच्यते ।

क्षीणे तेन येषान्तु प्रदत्तमुपतिष्ठति ॥
 दन्तिशृङ्गिगरव्याल निरग्निवन्धनैस्तथा ।
 विद्युन्निर्घातवृक्षैश्च त्रिमैश्च स्वात्मना हृताः ॥
 प्राणसञ्ज्ञातकीदाश्च स्तैश्चैवैव, हतास्तथा ।
 पापहत्यव एवैते शुभगत्वर्थमुच्यते ।
 नारायणवलिः कार्यो विधानन्तस्य उच्यते ।
 ऊर्ध्वं परमासतः कुर्यादेक ऊर्ध्वं तु वत्सरात् ॥
 तेषां चैव व्यपोहार्यं कार्यो नारायणो वलिः ।
 धौतवासाः शुचिः स्नात एक दद्यामुपोषितः ॥
 शुक्ल रक्षेतु संपूज्यो विष्णुमीशं यमन्तथा ।
 नदीतीरं शुचिर्गन्वा प्रदद्याद्दण्डं पिण्डकान् ॥
 क्षोद्राज्यतिष्ठसशुक्तान् हविषा दक्षिणामुखः ।
 अभ्यर्च्य पुष्पधूपार्घ्यैः पुन्नामगोत्रपूर्वकान् ॥
 विष्णुध्यानमनाः कुर्यात् ततः स्नानान्नामि क्षिपेत् ।
 निमन्त्रयेत् विप्रांश्च पञ्च सप्ताथ वा नव ॥
 द्वादश्यां कुतपे स्नानान्धौ नवस्थान् नमागतान् ।
 चर्याराधनकृद्भक्त्या प्रक्षालिताह्वयशुभकान् ॥
 दक्षिणःप्रवर्णे देये शुचिस्तानुपवेशयेत् ।
 दैवे हौ तु त्रयः पितृन् प्राञ्ज खोदङ्मुखान् द्विजान् ॥
 आसनावाहनार्घ्यं च कुर्यात् पार्वणवद्विजम् ।
 भोजवेद्भक्ष्यभोज्यैश्च क्षौद्रैश्च राज्ञ्यर्घ्यैश्चैः ॥
 तप्तान् क्षया ततो विप्रांस्तृप्तिद्वच्छेद्यथाविधि ।
 भोज्येन तिलमित्रेण हविष्येन च तान् पुनः ॥
 पञ्च पिण्डान् प्रदद्याद्द्वै वैकरूपमनुस्मरन् ।

विष्णुं ब्रह्माग्निवेभ्यश्च त्रीन् पिण्डाथ यथाक्रमम् ॥
 यनाय सानुगायाथ चतुर्थं पिण्डमुत्सृजेत् ।
 मृतं सङ्कृत्य मनसा गोत्रनामकपूर्वकम् ॥
 विष्णुं स्मृत्वा चित्रेत पिण्डं पञ्चमञ्च ततः पुनः ।
 षडक्षिणाभिमुखं चैव निवेद्य पञ्च पिण्डकान् ॥
 आचम्य ब्राह्मणान् पश्चाद् प्रोक्षणादिकमारभेत् ।
 हिरण्येन च वासोभिर्गोभिर्भूम्या च तान् द्विजान् ॥
 प्रणम्य गिरसा पृथाद्विनयेन प्रसादयेत् ।
 तिलोदकं करे दत्त्वा प्रेतं सस्मृत्य चेतमि ॥
 गोत्रपूर्वं क्षिपेत्पाणो विष्णुं बुद्ध्या निवेद्य च ।
 वह्निर्गव्या तिलाम्भस्तु तस्माद्दद्यात्समाहितः ॥
 मित्रभृत्यैर्निजैः सार्धं पश्चाद्भुञ्जीत वाग्यत ।
 एवं विष्णुमने स्थित्वा यो दद्यात्पापघ्नत्यये ॥
 समुद्धरन्ति तं प्रेत पराशर्यचो यथा ।
 सर्वेषां पापघ्न्यना कार्थो नारायणो बलिः ॥
 तस्माद्दूर्ध्वं च तैर्भ्योऽपि प्रदत्तमुपतिष्ठते ।
 एष आहूतैः समज्ज्ञान्यः सन्तर्पयति वै पितॄन् ॥
 दद्यात्सानुत्तमास्त्रस्य पितरस्तर्पिता परान् ।
 विद्यातपोमुखान् पुत्रान् पूज्यत्वमथ योपितः ॥
 भौभाग्यैर्गर्गतेजस ब्रज श्रेष्ठमरोगताम् ।
 यग शुचिर्नृकृप्यानि मिद्विष्टैवात्मवाप्स्यताम् ॥
 यगस्यन्दीर्घमायुश्च तर्पणानुमतं मतिम् ।
 यथान्यत् किञ्चिदाग्यामि पितॄणामुचिताय वै
 सन्तेनैव स्वल्पेनापि प्राप्नुवन्ति विधेः फलम् ।

उच्छिष्टस्य विसर्गायं विधिस्तात्कालिको हि यः ॥

आङ्घ्रौ विहितं यत्प्राक् पितृगणहितैषिभिः ।

आदाय सर्वं मुच्छिष्टमवनेजनवदुबुधः ॥

तत्रैव भक्षयेद्भूमौ तिलदर्भसमान्वितम् ।

नरकेषु गता ये वै अल्पमृत्युमृता मम ॥

एतदाप्यायनस्तेषां चिरायैतद्वधीन्मनुः ।

करस्य मध्यतो देया, करद्वये तु राक्षसाः ॥

पादस्यानन्मनादौ च तस्मात्तच्च प्रदर्शयेत् ।

दर्भाश्च स्वयमानेया दक्षिणावर्णे ज्ञवाः ॥

तर्पणाद्युच्छिष्टा ये वै इत्याद्याश्च विमर्जयेत् ।

न कुण्डलमिल्याङ्गदर्भमूलं कुण्डलं स्मृतम् ॥

छिद्यदर्भा इति प्रोक्ता तदयं कुतपः स्मृतः ।

हरिता याज्ञिका दर्भा पीतकः पाकयाज्ञिकाः ।

सङ्गयाः पितृदैवत्यच्छिन्ना वै वैश्वदेविका ॥

दर्भमूले स्थितो ब्रह्मा दर्भमध्ये जनादिनः ।

दर्भाये यद्वरमास्यो दर्भाः देवत्रयान्विताः ॥

अह्नयेकादे गत्रादेः प्रतिमाम तु यत्नरम् ।

प्रतिमस्यत्नर कार्ये मेकोद्दिष्ट तु सर्वदा ॥

एकस्य प्रथमं त्राह मर्यागन्दाञ्च मासिकम् ।

प्रतिमस्यत्नरस्यैव शेषतिपुरुष स्मृतम् ॥

सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिमस्यत्नरं सुते ।

एकोद्दिष्टं प्रपुर्वीत पितृगण्यत्र पार्ष्णम् ॥

सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिमस्यत्नरं द्विजेः ।

मातापित्रोः पृथक्षार्यं मेकोद्दिष्टं घ्राणनि ॥

चतुर्दश्या तु यच्चाह सपिण्डीकरणे कृते ।
 एकोद्दिष्टविधानेन तत्कुर्याच्छस्त्रपातिते ॥
 पित्रादयस्त्रयो यस्य श्रद्धाघातास्वनुक्रमात् ।
 स भूते पार्वणं कुर्यात् अष्टकानि पृथक् पृथक् ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं पितुर्यः प्रपितामहः ।
 स तु लेपभुगित्येव प्रसूतपितृपिण्डतः ॥
 सपिण्डीकरणदूर्ध्वं कुर्यात् पावणवत्सदा ।
 प्रतिमन्त्रर विधान् च्छागलेपोविधि स्मृतः ॥
 सपिण्डता तु कर्त्तव्या पितु पुत्रैः पृथक् पृथक् ।
 स्वाधिकारप्रवृत्तत्वादितर आहकर्तृवतः ॥
 यस्य सम्बन्धरादर्वाक् सपिण्डीकरणं भवेत् ।
 प्रतिमास तस्य कुर्यात् प्रतिमन्त्ररं तथा ॥
 अर्वाक् सम्बन्धरात् वक्ष्ये पूर्णे सम्बन्धरेऽपि च ।
 एकपिण्डीकृतानाम् पृथक्तेनोपपद्यते ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं चतुर्दशीं चतुर्दशीम् ।
 ये सपिण्डीकृतास्तेषां पृथक्तेनोपपद्यते ॥
 पृथक्त्वकरणे तस्य पुनः कार्या सपिण्डता ।
 स्त्रिय श्रद्धा पतिर्माता तथा सह सपिण्डयेत् ॥
 तत्सभावे पितामह्या तन्माता चापरे विदुः ।
 नान्यथा तु पितामह्या मातामह्यास्तथापरे ॥
 उदके पिण्डदानञ्च भर्ता सह प्रदीयते ।
 अपुत्रा ये सता केचित् स्त्रियो वा पुरुषोऽपि वा ॥
 तेषामपि च देयं स्यादेकोद्दिष्टं न पार्वणम् ।
 अपुत्राश्च सता ये च कुमाराः स भृता अपि ।

समानता न तेषां स्यान्न स्वधा नाभिरक्ष्यताम् ॥

भर्ता सपिण्डता स्त्रीणां कार्येति कवयो विदुः ।

श्वश्र्वा सहापरे तस्यास्तन्मात्रा वा परे विदुः ॥

अनपत्येषु प्रेतेषु न स्वधा नाभिरक्ष्यताम् ।

एकोद्दिष्टेषु सर्वेषु न स्वधा नाभिरक्ष्यताम् ॥

मित्रवन्तुसपिण्डेभ्यः स्त्रीकुमारस्य चैव हि ।

दद्यात्तै मासिकं आहं सम्बत्सरं तु नान्यथा ।

अप्रत्ययगतचैव कुलदेशस्यवत्स्थिता ॥

यो यथा क्षपया युक्तः स तथैव हि निर्वपेत् ।

दाढ्यायं दृश्यते रुढे मानवं लिङ्गमेव च ॥

दृष्टीकृताच विद्वद्भिर्लोककूटिर्गरीयसी ।

विकल्पेषु च सर्वेषु स्वयमेवैक मादितः ॥

अङ्गीकरोति यः कर्ता सविधिसस्य नेतरः ॥

वह्न्याजयते यस्तु वर्णवाच्यांश्च नित्यशः ।

स्नेच्छाश्च शौण्डिकाश्चैव स विप्रो यज्जयाजकः ॥

वर्त्तते यय चौर्येण सुवर्णेनोपहारकः ।

स गृहीतमवर्णस्त्री स विप्रो गण उच्यते ॥

मृते भर्त्तरि या नारी रक्ष्यं कुरुते पतिम् ।

ते तु वै आपयेदुगर्भं सा नारी गणिका स्मृता ॥

अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्याव दीयते ।

शस्या शम्भिरभोक्तव्यं पुनर्भूः कीर्तिता हि सा ॥

स्त्रीमारं पतिमुत्सृज्य या त्वन्यं पुरुषं चिता ।

पुनः पत्युर्गृहं गच्छेत् पुनर्भूः सा द्वितीयका ॥

असत्सु देवरेषु स्त्री बान्धवेयां प्रदीयते ।

सवर्णाथ सपिण्डाय पुनर्भूः सा तृतीयका ॥
 प्राप्तो द्वादशवर्षेऽत्र या रजो न विभर्ति हि ।
 धारितस्तु तृया रेतो रेतोधाः सा प्रकीर्तिता ॥
 भर्तुर्या व्यभिचारेण नारी चरति नित्यशः ।
 अस्या अपि न भोक्तव्यं सा भवेत् कामचारिणी ॥
 भर्तुः शासनमुल्लङ्घ्य स्वकामेन प्रवर्तते ।
 दीप्यन्ती च जसन्ती च सा भवेत् कामचारिणी ॥
 पतित्यक्ता तु या नारी गृहादन्यत्र गच्छति ।
 गुदिषु रमते नित्यं स्त्रैरिणीन्ता विनिदिशेत् ॥
 पतिं हित्वा तु या नारी सवर्णं मन्यमान्ध्रयेत् ।
 वर्तते ब्राह्मणत्वेन द्वितीया स्त्रैरिणी तु सा ॥
 मृते भर्तरि या याज्ञा क्षत्रिपासातुरा तु सा ।
 तवाह मित्युपगता तृतीया स्त्रैरिणी तु सा ॥
 देगजातसुपेणैव गुरुभिर्या प्रदीयते ।
 उत्पन्नसाहमान्यस्यै चतुर्थी स्त्रैरिणी तु सा ॥
 असुपुताशुभे जातान्ते वर्ज्या हव्यकथ्ययोः ।
 तथैव यतयशामां वर्जनीया प्रयत्नतः ॥
 आहूतौघं न कर्मण्यं प्रतिलोमविधानतः ।
 वर्णाश्रमवर्जि स्यान्ते सद्गोर्णजन्मसम्भवाः ॥
 मातृणाश्रमपूतृणाञ्च स्त्रीयानां दिण्डदाः शूद्राः ।
 उपपत्तिमुतो यानु यथैव दीधिपूजतिः ॥
 परपूरां पनेर्जाता वर्ज्याः सर्वे प्रयत्नतः ।
 अजापानादिजाताश्च विगोपेण च वर्णयेत् ॥

इतरे तुर्यवर्णेषु तपः परममुच्यते ।

भर्तुश्चित्यां समारोहेत् याच नारी पतिव्रता ।

अहन्येकादशे प्राप्ते पृथक्पिण्डे नियोजयेत् ॥

श्रौतैश्च स्मार्त्तं मन्त्रैश्च दम्पत्या वेवं तादृशौ ।

एकमृत्युगतौ चैव वक्त्रानेकत्र श्रौ ऊतौ ॥

एकचं तु तयोर्यस्मात् जातमाद्याय सानकम् ॥

एकादशादिकं श्राद्धं एकमेव स्मृतं बुधैः ।

एकत्वमिच्छन्ति मतिप्रहीणा एकादशाद्येषु शृणान्तु नार्थः ।

ते स्वर्गमार्गे विनिहत्य कुर्युः स्त्रीसत्वदाता नरकेऽधिवासम् ॥

समानमृत्युना यस्तु मृतोभर्ता च योपिताम् ।

तस्याः सपिण्डता तेन पिण्डमेकं तु निर्वपेत् ॥

स्त्रीपात्रं पतिपात्रे तु सिद्ध्येदेकमेव हि ।

श्राद्धे त्रिपुरूपे त्रीणि तत् प्रत्यक्ष पितृन् प्रति ॥

पत्या सह परा सुह्वा तेनैवास्याः सपिण्डता ॥

पितामह्यापि चान्यत्र ह्येतदाह पराशरः ।

अन्यप्रीतौ न चान्यस्य तृप्तिः कस्यापि दृश्यते ॥

एव धीमन्बभूवपि तस्मान्नेकात्ममात्मने ।

एकत्वान्नयणे धर्मो नार्धालुब्धो भवेद्बभूवम् ॥

तस्याः सुलतसामर्थ्यात् पत्युः स्वर्ग इहेष्यते ।

भर्ता सह मृता यातु नाकलोकमभीक्ष्ण्यती ॥

साद्यश्चाह पृथक् पिण्डो नैकत्वान्तु स्मृतं बुधैः ।

पतिमृत्युः स्त्रियोमृत्यो निर्मित्तमेव जायते ॥

निर्निमित्तो नवै मृत्यु मृत्युना चैकता भवेत् ।

भर्ता स ह मृता भार्या भर्तारं सा समुद्धरेत् ॥

तस्याः पतिव्रताधर्म एकत्वे तु हतो भवेत् ।

बलीयस्त्वेन धर्मस्य तुच्छत्वाच्च समसाया ॥

धर्मेण लिप्यते पाप मेकत्वे समता तयोः ।

नैकत्वस्तु तयो रक्षादुक्तव्यं आह्वकर्मणि ॥

पृथगहनि कर्त्तव्यं आहमेकादशादिकम् ।

यानि आहानि कार्याणि तान्युक्तानि पृथक् पृथक् ॥

कर्त्तव्यं यच्च तेषु विधेयं विशेषश्च नियोधत ।

औरसाया मृताः पुत्रा मुनिभिर्द्वादशैव तु ॥

यथाकाल्यनुसारेण वर्णाभामनुसारतः ।

आहमदाः क्रमेण स्युः पूर्वाभावे परः परः ॥

यस्माद्यो जायते पुत्रः स भवेत्तस्य पिण्डदः ।

तस्मात्तस्मादधीहन्ते मृताः प्रेतत्वमागताः ॥

तस्मादवश्यमेवं हि आहं कार्यं विधानतः ।

शूद्रस्य दासीजः पुत्रः कामदस्तु स पिण्डदः ॥

जात्या जातः सुतो मातुः पिण्डदः स्यात् सुतोऽपि च ।

जनकस्य न किञ्चित् स्याद्दूर्धात्कामप्रवर्त्तनात् ॥

वायुभूताश्च पितरो दत्ताभिकाङ्क्षिणः सदा ।

तस्मात्तेभ्यः सदा देयं वृभिर्द्द्वर्मरतैः सदा ॥

ये खड्गिर्मांसमधुपायससर्पिरन्यै-

र्देशे च कालसंहिते च सुपात्रदत्तैः ।

प्रीणन्ति देवमनुजान् पिष्टवंशजांश्च

तेषां वृणां तु पितरो वरदा भवन्ति ॥

उक्तश्राद्धविधिस्त्वेव वर्णानां पितृदत्तकृत् ।

एवं दास्यति यः श्राद्धं वरान् सर्वान्वाप्नुयति ॥

इति श्रीहस्तपाराशरीये श्राद्धनिर्णयोन्नाम

षष्ठमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि शुद्धिं पाराशरोदिताम् ।

सूतके वाध्यशौचे वा यथावत्तां निबोधयेत् ॥

प्रसवं सूतकं प्राङ् राशौचं याव मुच्यते ।

यावत्काष्ठश्च यन्मांसं तथा तावन्निगद्यते ॥

केपाक्षितेन वै मांसं केपाक्षित्पर्याप्तिकम् ।

सद्यःशौचास्तथा चान्ये चान्ये वैकाहिकाः स्मृताः ॥

त्रिपट्दशदशह्यमां दशापि ऋद्धि पञ्चभिः ।

तान्येव त्रिगुणान्याङ्गं दिनेनान्यैव मनीषिणः ॥

वक्ष्यामाणं निबोध त्वं मुक्तकर्ममिदं हि ज ! ।

शक्तिलो यन्मुनीनाश्च प्राक् ब्रवीत् कन्तिधर्मवित् ॥

विष्णुध्यानरतानाश्च सदैव ब्रह्मचारिणाम् ।

गृहमेधिद्विजानान्तु तथैव व्रतचारिणाम् ॥

वेदतत्त्वार्थवेत्तृणां नित्यस्नानकृतां तथा ।

अन्तःसंसर्गिणामेवा नाशौचं नापि सूतकम् ॥

संसर्गं वर्जयेद्यत्नात् संसर्गो दोषकारणम् ।

वदन्ति मुनयः सर्वे वर्जने स्यान्व किल्बिषी ॥
 वदन्ति मुनयः सर्वे ससर्गो दोषकारणम् ।
 अससर्गः स्वकर्मस्यो द्विजो दोषैर्न लिप्यते ॥
 दानोद्वाहेष्टिसङ्ग्रामे देशविप्रयकादिके ।
 सद्यः शौचं द्विजातीनां सूतकाशौचयोरपि ॥
 दातृणा वृत्तिनामैके कवयः सत्त्व्यामपि ।
 सद्यः शौचमदोषाणा मूर्खधर्मविदः कलौ ॥
 सर्वमन्त्रपवित्रसु अग्निहोत्रो षडङ्गवित् ।
 राज्ञा च त्रयोविधैव सद्यः शौचः प्रकीर्तितः ॥
 देशान्तरगते ताते ह्यते वापि सगोविधिः ।
 शेषाहानि दशाहार्वाक् सद्यः शौचमतः परम् ॥
 पिण्डनिर्वर्तने जाते ह्यने वापि सगोत्रजे ।
 सद्योऽपीहेति वासे स्यात् सद्यः शौचं विशोधनम् ॥
 सद्यः शौचं विधातव्यं सर्वाञ्च दक्षजन्मनः ।
 बान्धवादिषु विज्ञेयं मन्यदूर्ध्वं विधीयते ॥
 नाशौचसूत्रके स्यातां वृषतीना कदाचन ।
 यज्ञकर्मनिरुक्तस्य ऋत्विजो दीक्षितस्य च ॥
 पृथक् पिण्डमृते काले विदेशेऽन्यत्र च श्रुतेः ।
 जाले वापि च शुद्धिः स्यात् सद्यः शौचादसगयम् ॥
 सपेदः साग्निको दाहात् वा क्षणः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 तथैकाहो वृषे मंस्ये तथैव ब्रह्मचारिणि ।
 दुभिषे राष्ट्रभङ्गे च घापत्काष्ठपस्थिते ।
 उपमर्गाश्रयेवापि भयाः शौचं विधीयते ॥
 गोविप्रार्थनपन्थानां चाहयेषु तथैव च ।

ते योगिभिः समाज्ञेयाः सद्यः शौचं विधीयते ॥
 विप्रे सस्ये व्रताटर्वाक् श्रोत्रिये च तस्या द्विजैः ।
 अनूचाने गुरौ चैव ध्याचार्ये कपि सस्थिते ॥
 असंस्कृतस्त्रिया राज्ञि श्रोत्रिये विधनङ्गते ।
 चिरात्रमेव शौचं स्यात्तैश्चैवोदकटाग्नयिः ॥
 विधानेनाग्निको विप्रः स्त्रिरात्राच्छुद्धिमाप्नुयात् ।
 मनीषिणः परे ब्रूयु रसपिण्डे त्वहं सृजे ॥
 प्रेतभूतश्च यः शूद्रं ब्राह्मणज्ञानदुर्बलः ।
 नियतं ह्यनुगच्छेत् चिरात्रमशुचि भवेत् ॥
 पट्ठात्रं नवरात्रञ्च शवस्मृशां विशुद्धकृत् ।
 त्यहञ्चैव विशुद्ध्यर्थं धर्मशास्त्रविदो विदुः ॥
 अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः ।
 पदे पदे यज्ञफलं मनुष्यं लभन्ति च ॥
 अशुचित्वं न तेषां पापं वा शुभकारणम् ।
 जलावगाहनं तेषां सद्यः शौचं विधीयते ॥
 असंगोत्रमसम्बन्धं प्रेतीभूतं तथा द्विजम् ।
 ऊढादग्धद्विजाः सर्वे स्नानान्ते शुचयः स्मृताः ॥
 एकरात्रं वहन्त्येके सद्यः स्नाने तथा परे ।
 गोघ्राहादिघ्नानाञ्च मुनयः शुचिकारणम् ॥
 इतश्च यो विपद्येत शत्रुभिर्यत् कुर्वचित् ।
 स मुक्तो यतिषत्सद्यः प्रविशेत्परवेधसि ॥
 सव्यासीं बुद्धसंस्थं सम्भुञ्जे शत्रुभिर्नरः ।
 सूर्यमण्डनमेक्षाराविति प्राज्जर्मनीपिणः ॥
 पराङ्मुखे कृतमैन्ये दो यः प्रायश्चित्तं ते ।

तत्पदानीष्टतुल्यानि स्फूर्त्या चाह पराशरः ॥
 वक्त्रेतु प्रविशेद्यस्य लोहितं शिरसः पतत् ।
 सोमपानेन ते तुल्या विन्द्वो रुधिरस्य च ॥
 सन्त्यासेन च्छता ये वै प्रधने ये तनुत्यजः ।
 मुक्तिभाजनकास्वर्ते इति वेदो निदर्शनम् ॥
 सद्यः शौचं विधातव्यं शुचिरेवं विधीयते ।
 नोच्यन्ते ते च्छता लोके सद्यो ब्रह्मवपुर्गमाः ॥
 सन्त्याचारविहीनाना स्तूतक ब्राह्मणा धुम् ॥
 अशौचं वा दृशाहं स्यादिति प्राहु पराशरः ॥
 राज्ञस्तु द्वादशाहं स्यात् पक्षो वैयस्य पावनः ।
 उपभस्य तथा मास त्र्यष्टादप्यति धर्मतः ॥
 चक्षियादि पक्षः सन्निर्मातुनादिषु कीर्तितः ।
 गर्भस्त्राये तु तैस्तु रात्रयो माससन्निताः ॥
 स्त्रायद्गर्भस्य विद्वांसो मासादर्वाक् चतुर्यकम् ।
 पाताङ्गभं घटन्त्येके तत्राधिक्यं च श्रुतकम् ॥
 ऋण्यसगरीगार्तपराधीनश्रुदर्यकम् ।
 तद्व्यायन्तो निराचाराः पितृमातृवियर्जिताः ॥
 स्त्रीजिताद्यानपत्याश्च देवग्राह्याण्यवर्जिताः ।
 परद्रव्य जिघृक्षन्तः सद्यः स्तूतिकिनः सदा ।
 पूर्वे किं मत्पुण्ड्रहेवा अन्यदापद्यते यदि ॥
 पूर्वेष्वपि तु गुध्येत धाने जातं घने चतम् ।
 एकपिण्डाः स्यटायादाः पृथक् दारनिकेक्षणाः ॥
 जन्मनि सग्रे नापि भदेक्षेयान्तु श्रुतकम् ।
 धानोधगुप्रपानेष देवान्तरगृहेऽपि वा ॥

बाले प्रेच संन्यस्ते सद्यः शौचं विधीयते ।
 अजातदन्ता ये बाला ये च गर्भाद्विनिःसृताः ॥
 न तेषामग्नि संस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु चान्तराशौचसूतके ॥
 पूर्वसङ्कल्पितानर्थान् तानशौच्यान् मवीक्षन्तुः ।
 शिल्पिनः कारकाश्चैव दासीदासास्तथैव च ॥
 इत्यादीनां न ते स्यातामनुगृह्णन्ति या द्विजः ।
 पिता पुत्रेण जातेन दद्यात् आहुन्तथोदितम् ।
 पितृणां विधिवद्दानं तत्र तत्राप्यनन्तकम् ॥
 प्रसवे च द्विजातीनां न कुर्यात्सङ्करं यदि ।
 दशाहाच्छ्रुते माता अवगाह्य पिता शुचिः ॥
 अतिमानादतिक्रोधात् स्नेहाद्वा यदि वा भयात् ।
 छद्ध्यन्वियते यस्तु न तस्याग्निं प्रदीयते ॥
 न स्नायान्नोदकं दद्यान्नापि कुर्याद्दशोचनम् ।
 सर्पेण शृङ्गिणा वापि जलेन चाग्निना तथा ॥
 न स्नानादौ विपन्नस्य तथा चैवात्माघातिनः ।
 अर्वाक् द्विहायनादग्निं न दद्यान्मृतकस्य च ॥
 किन्तु तान्निष्यनेद्भूमौ कुर्यान्नैवोदकक्रियाम् ।
 सर्पादिप्राप्यच्छत्न्या मग्निदाहादिकाक्रियाः ॥
 परमासेतु गते कार्या इति प्राह पराशरः ।
 शाकल्येण मुञ्जैः कर्षजिप्लवस्तज्जवज्जटद्विजम् ॥
 तत्कृत्वाप्युक्तदिवसैः शुद्धमर्चति धर्मतः ।
 अन्यायघतविप्राणां ये वोढारो भवन्ति हि ॥
 अग्निदासैव ये ज्ञेया तथोदकादिदायिनः ।

उद्वन्धनव्यतस्यापि यच्छिन्द्यात् रज्जुपाशकम् ॥

ते सर्वे पाशसमुक्ता प्रायश्चित्तस्य भाजनाः ।

यः सूतकाशौचविशुद्धकृत् स्यात्

आख्यय कालान्तमनुक्रमेण ।

पाराशरस्याम्बुर्निश्चिताया

वाच्यास्ततो निष्कृतयो द्विजास्ताः ॥

सूतकाशौचयोः कृत्तः शुद्धिपन्यासुपूर्वश्च ।

सर्वेनसा विशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तमथावधीत् ॥

मनुर्वा अज्ञवल्कलानु वशिष्ठ ग्राह निष्कृतिम् ।

सा कृतादिषु वर्णानां सति धर्मे वपुष्मति ॥

मानसा वाचिका दीपास्तथा वै कार्यकारिताः ।

धर्माधीना वृणा सर्वे जायन्ते तेष्यनिच्छताम् ॥

तेषामुपरताक्षाणां प्रेत्येह शुभमिच्छताम् ।

शक्तिजो निष्कृति ग्राह युगधर्माशुरूपतः ॥

निष्कृति व्यवहाराणां सर्वं निष्कृतिकृत्यतः ।

कर्तुं विप्रैः कथं रूपैरिति वाच्या भवेद्वि सा ॥

तद्रूपञ्च प्रवक्ष्यामि यावद्भिः सा द्विजैर्भवेत् ।

यथाविधाय विप्रा स्युरिति विद्वन् ! प्रकीर्त्यते ॥

पर्यङ्गवरा प्रोक्ता ब्राह्मणैर्वेदवित्तमैः ।

तं य ब्रूयः स धर्मः स्यात् स्वयम्भूरित्यकल्पयत् ॥

देवगास्त्रविदो विप्रा य ब्रूयुः सप्त पञ्च वा ।

तयो वापि स धर्मः स्यादेको वाध्यात्मवित्तमः ॥

सयम नियमं वापि उपवामादिकञ्च यत् ॥

न लक्षणे तु भूषाणां नचैवाधर्मवादिनाम् ॥
 अविदुषां नातिलुब्धानां नचापि पक्षपातिनाम् ।
 श्रुताध्ययनसम्पन्नः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 सदा धर्मरतः शान्तः सदापर्यत्वमर्हति ।
 न सा वृद्धैर्न तरुणैर्न सुरुषैर्धनान्वितैः ॥
 त्विसिरेकेन पर्यत् स्याद्विद्वद्भिर्विदुषापि च ।
 तनया वयसापि स्युर्दृढधर्मविदो हिजाः ॥
 शिष्यवोऽपि हि मध्यस्थाः सर्वत्र समदर्शनाः ।
 न सा विप्रैर्भवेद्बृहद्ब्रह्मा स्युर्धर्मवादिनः ॥
 यत्र सत्यं स धर्मः स्यात् स्युर्ल यत्र न तादृशम् ।

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः

वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।

धर्मो वृथा यत्र न सत्यमस्ति

सत्यं न तद्वयन्नृद्वानुविडम् ॥

निष्कृतौ व्यवहारे च वृद्धस्याशंसनेऽपि च ।

धर्मं वा यदिवाऽधर्मं पर्य यत्प्राह तद्भवेत् ॥

स्त्रीणाञ्च बालवृद्धानां चोण्यानां कुशरीरिणाम् ।

उपवासाद्यशक्तानां कर्त्तव्योऽनुग्रहश्च तैः ॥

ज्ञात्वा देशञ्च कालञ्च व्ययः सामर्थ्यमेव च ।

कर्त्तव्योऽनुग्रहः सद्भिर्मुनिभिः प्ररिकीर्तितः ॥

लोगान्मोहादयान्मैत्र्यादादि कुर्तुरनुग्रहम् ।

नरकं याति ते मूढा यतथा वाग्नवाचिनः ॥

प्रविश्य चोत्तमान्ते वै पर्यदानुग्रहात्स्थितः ।

यथाकालं प्रकुर्युस्ते प्रायश्चित्तन्तदीरितम् ॥

किन्त्वयं याचते देवः वदन्तोऽत्र द्विजातयः ।
 सर्वे कुर्वन्ति नियतं गतपापं न सशयः ॥
 प्रसादो विविधो दैव्यो दैत्याश्चासुरयेव च ।
 क्रीडयापि च तत्रैव देयास्तथैव ते द्विजाः ॥
 व्यवहारो गोसमैस्तु ब्रूयाद्वापि च वै रतः ।
 तथास्ततस्तु तत्पापन्तत्तथैव निवेदयेत् ॥
 यस्तेषामन्यतो ब्रूयात् स पापीयान्पतत्यधः ।
 सत्यमसत्यं मेवात्र विपर्यस्तं वदेदित् ॥
 स एवावृतवादी स्यात् सोऽनन्तनरकं व्रजेत् ।
 ज्योतिष व्यवहारश्च प्रायश्चित्तं चिकित्सितम् ॥
 अजानन्यो नरो ब्रूयात् साहस किमतः परम् ।
 व्यवहारश्च तैः प्रोक्तो मन्वाद्यैर्धर्मैवत् कृमिः ॥
 प्रजाभिर्न तु सर्वाभिर्नान्यैश्चतुर्भिर्मनैः ।
 तत् साधकप्रमाणानि व्याख्यितानि न तैर्विना ॥
 जलादिनीचांदिव्यानि साक्ष्योक्त्या श्रपयानि च ।
 अन्ये जनपदाचारा अणुधर्म स्तथापरः ॥
 पर्षद्भिर्ब्राह्मणैर्मर्त्या निर्णेतव्यो यथाविधिः ।
 यत्र जान्यनुमारेण देशकालानुधर्मतः ॥
 कर्त्तव्यः सप्तमैः सर्व माननीयोऽभिवादिभिः ।
 गोब्राह्मणक्षत्रानाश्च ये स्युर्दाहादिकारिणः ॥
 तप्तकृच्छ्रेण शुद्धोयुरिति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 भोजयेद्ब्राह्मणान् यथात् स वृथा गौश्च दक्षिणाम् ॥
 जायते पापनिर्मुक्तः शक्तिस्तूनो रथैव वचः ।
 अनाशिका निवृत्ता ये ब्रह्मचर्यान्तथा द्विजाः ॥

वैकालिकास्तु विज्ञेयाः सर्वकार्यविवर्जिताः ।
 सर्वे प्रविशयेषु वैते च वैडालिकैः समाः ॥
 तेषां सर्वाण्यपत्यानि पुकसैः सह घातयेत् ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापयश्च स्तेयी गुर्वद्रनागमाः ॥
 एतेषां निष्कृती ब्रूयादेतत् ससर्गिणा मपि ।
 द्वादशाब्दन्तु विचरेद्ब्रह्मघ्नस्तत्कपालधृक् ॥
 सर्वत्र ख्यापयन् कर्मभिक्षा विघ्नेषु सञ्चरन् ।
 दृष्ट्वा सेतुं समुद्रस्य स्नात्वा तु लवणान्भक्षि ॥
 ब्राह्मणेषु चरन् भिक्षा स्वकर्म ख्यापयन् शुचिः ।
 मुण्डितस्तु त्रिष्यावर्जं स कौपीनो निराश्रयः ॥
 चीरचीवरवासा वै त्रि. स्नाथी सन् शुचिर्ग्रन्थी ।
 सयताक्षश्चरेच्छान्त ऋत्वीपानहवर्जितः ॥
 ब्रह्मघ्नोऽस्मीत्यहं वाच मिर्तितं सर्वत्र वै वदेत् ।
 गवाश्च विंशतिर्दद्यादक्षिणां वृषसप्तताम् ॥
 ब्राह्मणेभ्यो निवेद्यैता. शुचिराख्याय भूपतेः ।
 पूर्वोक्तप्रत्यवायानां प्रायश्चित्तं मिदं स्मृतम् ॥
 ब्राह्मणानां प्रसादेन तीर्थेषु गमनेन च ।
 गोशतस्य प्रदानेन शुध्यन्ति नात्र समय. ।
 अवभत्यैश्च मेघस्य स्नात्वा शुद्धिं भवाप्नुयात् ॥
 आख्याय नृपतेर्वापि तेन संशोधितः शुचिः ।
 महापापानि सर्वाणि कथयित्वा महीपतेः ॥
 निष्कृतिं तद्विरा दद्या दन्यथा तेऽपि तत्समाः ।
 रोगार्ताहं हि ज वापि मार्गे स्वेदसमन्वितम् ॥
 दृष्ट्वा कृत्वा निरातङ्गं ब्रह्मघ्नः शुद्धिमाप्नुयात् ।

अर्धसंख्यातं धनं दत्त्वा विप्रेभ्यो वापि शुद्धति ॥
 अरण्ये निर्जने यद्वा शुद्धोत् त्रिवेदसंहिताम् ।
 सुरापस्य प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं त्रोटु मर्हसि ॥
 सुरापस्तु सुराप्तांतां पयो वा जलमेव वा ।
 तप्तं गोमूत्रमाज्यं वा पीत्वा हृतोऽपि शुद्धति ॥
 यदि वा चैलवासो वा ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् ।
 यद्यज्ञानात्प्रवेदिप्रो द्विजातिर्वा सुरां पुनः ॥
 पुनः संस्कारकरणात् शुद्धोदाह पराशरः ।
 स्तेयं कृत्वा सुवर्णस्य शुद्धमेव द्विजातयः ॥
 समर्प्य मूपलं रात्रः स्थापये स्तेय कर्मकृत् ।
 शक्तिश्चोभवत्स्त्रीणां मायसं दण्डमेव च ॥
 खादिरं लंगुडं वापि हन्यादेकेन तं वृषः ।
 जीवतोऽपि भवेत् शुद्धो भुक्तो वा तेन पावनः ॥
 मृतश्च प्रेत्य संशुद्धोत् पाराशरवचो यथा ।
 न स्त्री प्रतिशतं कृत्वा अग्निवर्णां च तां धमेत् ॥
 सुर्वङ्गना गमन्तस्या लोहमय्या तु स्थापयेत् ।
 हर्मणो पुनस्तृकृत्य नैऋत्याभुक्षुजेत्तनुम् ॥
 स हतः शुद्धिमाप्नोति नान्यस्तस्य तु निष्कृतिः ।
 मन्वत्सुरं चरेत् कृच्छ्रं प्राजापत्य मथापि वा ॥
 चान्द्रायणं चरेहापि त्रीन् मासानि जितेन्द्रियः ।
 व्रते तु क्रियमाणे वै विपत्तिः स्यात् कथञ्चन ॥
 स हृतोऽपि भवेच्छुद्ध इति धर्मविनिर्णयः ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य तथोपपातवस्य च ॥
 तच्छुद्धौ पावनं कुर्यात् चन्द्रव्रत समाहितः ॥

तिष्ठेन्नासं पयोऽशित्वा पराक वा चरेद्व्रतम् ।
 अग्निर्दिष्टस्य पापस्य शुद्धिरेषां प्रकीर्तिता ॥
 क्षत्रियं ब्राह्मणं कृत्वा गवा दद्यात् सहस्रकम् ।
 वृषभैकेन सयुक्तां पापादस्मात् प्रमुच्यते ।
 त्रीणि वर्षाणि शुद्ध्यर्थं ब्रह्मणस्य व्रतं चरेत् ॥
 चान्द्रायणानि वा त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि वा चरेत् ।
 वैश्य इत्यादिजन्तुष्वेव अद्भ्यमेकं व्रतं चरेत् ॥
 गवां क्षौद्रव्रतं दद्याच्चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 कृच्छ्राणि वाचरेत् त्रीणि वचनादिदुपा मृशौ ॥
 इह कार प्रदुष्टा स्त्री चातुर्वर्णा द्विजातयः ।
 शूद्रकृत्या व्रतं तेषु चरन्तः शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अनुलोमेन शूद्र या योषामव्यभिचारिणीम् ।
 शुद्धिं मिच्छन्ति कवयश्चन्द्रहस्तेन केचन ॥
 व्यभिचारात्तु ते कृत्वा योषितो ब्राह्मणादयः ।
 दन्तिधनुर्वस्त्रं गवा क्रमाद्दद्याद्विंशुडये ॥
 सास्त्रीना मनस्वीनाश्च नरो कृत्वा सहस्रकम् ।
 क्षीणेन शुद्धिमागच्छेत् योषा सत्या व्रतेन तु ॥
 गोप्राप्यातः प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं श्रोतु मर्हथ ।
 यथा यथा विपत्तिः स्यात् तथा तथोपपद्यते ॥
 गोघातो पक्षगव्याभी गोष्ठग्रायोच गोऽनुगः ।
 सप्तक्षी मासमासीन गोमदानेन शुद्ध्यति ॥
 एकपादे तु क्षीमानि द्वये शमन्तु निरुन्तयेत् ।
 पादत्रये शिखावर्णे सगिर्यं तु निपातिते ॥
 सगिर्यं वपनं कृत्वा द्विसन्ध्यं भवगाहनम् ।

अर्शस्यातं धनं दत्त्वा विप्रेभ्यो वापि शुद्धति ॥
 अरण्ये निर्जने यद्वा शुद्धोत् त्रिवेदसंहिताम् ।
 सुरापस्य प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं त्रोटु मर्हसि ॥
 सुरापसु सुराप्तां पयो वा जलमेव वा ।
 तप्तं गोमूत्रमाज्यं वा पीत्वा मृतोऽपि शुद्धति ॥
 यदि वा चैलवासो वा ब्रह्महत्याव्रतचरेत् ।
 यद्यज्ञाजात्यवेदिप्रो द्विजातिर्वा सुरां पुनः ॥
 पुनः संस्कारकरणात् शुद्धोदाह पराशरः ।
 स्तेय कृत्वा सुवर्णस्य शुद्धमेव द्विजातयः ॥
 समर्प्य मूपलं रात्रः स्थापये स्तेय कर्मकृत् ।
 शक्तिश्चोभयतस्तीक्ष्ण मायसं दण्डमेव च ॥
 खादिरं लंगुडं वापि हन्यादेकेन तं वृषः ।
 जीवतोऽपि भवेत् शुद्धो मुक्तो वा तेन पावनः ॥
 मृतश्च प्रेत्य संशुद्धोत् पाराशरवचो यथा ।
 न स्त्री प्रतिकृतं कृत्वा अग्निवर्णां च तां धमेत् ॥
 पुर्वङ्गना गमन्तस्या लोहमय्यां तु स्थापयेत् ।
 वृषं पुनरुत्कृत्य नैऋत्या सुतृजेत्तनुम् ॥
 स मृतः शुद्धिमाप्नोति नान्यशस्य तु निष्कृतिः ।
 स्रस्वत्पूरं चरेत् कृच्छ्रं प्राजापत्य मयापि वा ॥
 चान्द्रायणं चरेत्वापि त्रीन् मासानि जितेन्द्रियः ।
 व्रतं तु क्रियमाणे वै विपत्तिः स्यात् कथञ्चन ॥
 स मृतोऽपि भवेच्छुद्ध इति धर्मविनिर्णयः ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य तथोपपातवस्य च ॥
 तच्छुद्धौ पावनं कुर्यात् चन्द्रव्रत समाहितः ॥

तिष्ठेन्नासं पयोऽशित्वा पराक वा चरेद्भ्रतम् ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य शुद्धिरेषां प्रकीर्तिता ॥
 क्षत्रियं ब्राह्मणं हत्वा गवा दद्यात् सहस्रकम् ।
 वृषभैकेन सयुक्तां पापादस्मात् प्रमुच्यते ।
 त्रीणि वर्षाणि शुद्ध्यर्थं ब्रह्मन्त्रस्य व्रतं चरेत् ॥
 चान्द्रायणानि वा त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि वा चरेत् ॥
 वैश्यं हत्वा द्विजश्चैव अद्भ्यमेकं व्रतं चरेत् ॥
 गवा लोकाशतं दद्याच्चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 कृच्छ्राणि वाचरेत् त्रीणि वचनाद्विदुषा मुने ॥
 इह कार प्रदुष्टा स्त्री चातुर्वर्णा द्विजातयः ।
 शूद्रहत्या व्रतं तेषु चरन्तं शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अनुलोमिन शूद्र वा योपामव्यभिचारिणीम् ।
 शुद्धिं मिच्छन्ति कवयश्चन्द्रवृत्तेन केचन ॥
 व्यभिचारान्तु ते हत्वा योपितो ब्राह्मणादयः ।
 दन्तिधनुर्वस्त्रं गवा कसाहस्युर्विशुद्धये ॥
 सास्यीना मनस्यीनाश्च नरो हत्वा सहस्रकम् ।
 क्षीणेन शुद्धिमागच्छेत् योपा मत्या व्रतेन तु ॥
 गोघ्नस्यातः प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं श्रोतुं महर्षयः ।
 यथा यथा विपत्तिः स्यात् तथा तथोपपद्यते ॥
 गोघातो पक्षगव्याशो गोष्ठमायीच गोऽनुगः ।
 सवुक्त्रो मासमासीन गोपदानेन शुद्ध्यति ॥
 एकपादे तु लोमानि द्वये श्मश्रु निहन्तयेत् ।
 पादद्वये शिरसावर्जं समिखं तु निपातिते ॥
 सशिष्टं वपनं कृत्वा द्विसन्ध्यं भवगाहनम् ।

अर्संख्यात घन दत्त्वा विप्रेभ्यो वापि शुद्धति ॥
 धरण्ये निर्जने यद्वा शुद्धोत् त्रिवेदसंहिताम् ।
 सुरापस्य प्रवक्ष्यामि निष्कृति श्रोतु मर्हसि ॥
 सुरापसु सुरापाना पयो वा जन्ममेव वा ।
 तप्तं गोमूत्रमाज्यं वा पीत्वा नृतोऽपि शुद्धति ॥
 यदि वा चैलवासो वा ब्रह्माहत्यावतश्चरेत् ।
 यद्यज्ञानात्पिबेद्दिप्रो द्विजातिर्वा सुरा पुन ॥
 पुन, संस्कारकरणात् शुद्धोदाह पराशर, ।
 स्तेयं कृत्वा सुवर्णस्य शुद्धमेव द्विजातय ॥
 समर्घं मूपलं रात्रिं स्थापये स्तेयं कर्मकृत् ।
 शक्तिश्चोभयतस्तीक्ष्ण मायसं दण्डमेव च ॥
 खादिरं लघुञ्च वापि हन्यादेकेन तं वृष ।
 जीवतोऽपि भवेत् शुद्धो मुक्तो वा तेन पावन ॥
 नृत्यं प्रेत्य संशुद्धोत् पराशरवचो यथा ।
 न स्त्रीं प्रतिकृतं कृत्वा अग्निवर्णा च ता धमेत् ॥
 सुर्वङ्गना गमन्तस्या लोहमय्या तु स्थापयेत् ।
 वृषं षोऽपि पुनरुत्कृत्य नैऋत्या मुत्सृजेत्तमुम् ॥
 स नृत्यं शुद्धिमाप्नोति नान्यस्तस्य तु निष्कृति ।
 मस्यत्सुरं चरेत् कृच्छ्रं प्राजापत्यं मथापि वा ॥
 चान्द्रायणं चरेद्वापि त्रीन् मासानि जितेन्द्रिय ।
 व्रतं तु क्रियमाणे वै विपत्तिः स्यात् कथञ्चन ॥
 स नृत्योऽपि भवेच्छुद्ध इति धर्मविनिर्णयः ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य तथोपपातकस्य च ॥
 तच्छुद्धौ पावनं कुर्यात् चन्द्रव्रतं समाहित ॥

तिष्ठेन्नासं पयोऽशित्वा पराक वा चरेद्भ्रतम् ।
 अग्निर्दिष्टस्य पापस्य शुद्धिरेपां प्रकीर्तिता ॥
 क्षत्रियं ब्राह्मणं हत्वा गवा दद्यात् सहस्रकम् ।
 वृषभैकेन सयुक्तां पापादस्मात् प्रमुच्यते ।
 त्रीणि वर्षाणि शुद्ध्यर्थं ब्राह्मणस्य व्रतं चरेत् ॥
 चान्द्रायणानि वा त्रीणि क्षत्र्याणि त्रीणि वा चरेत् ।
 वैश्यं हत्वा द्विजस्यैव अर्द्धमेकं व्रतं चरेत् ॥
 गवा ह्येकशतं दद्याच्चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 क्षत्र्याणि वाचरेत् त्रीणि वचनाद्विदुषा मृशे ॥
 इह करं प्रदुष्टा स्त्री चातुर्वर्णा द्विजातयः ।
 शूद्रहत्या व्रतं ते तु चरन्तः शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अनुलोमेन शूद्रं वा योपामव्यभिचारिणीम् ।
 शुद्धिं मिच्छन्ति कवयश्चन्द्रवृक्षेन केचन ॥
 व्यभिचारान्तु ते हत्या योषितो ब्राह्मणादयः ।
 दन्तिधनुर्वस्त्रं गवा क्रमाद्दद्याद्विंशुद्धये ॥
 सास्यीना मनस्यीनाश्च नरो हत्वा सहस्रकम् ।
 चीर्णेन शुद्धिमागच्छेत् योषा सत्या व्रतेन तु ॥
 गोघ्नप्यात प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं श्रोतुं महत्तमम् ।
 यथा यथा विपरि, स्यात् तथा तथोपपद्यते ॥
 गोघातो पक्षगव्यागो गोष्ठगायी च गोऽनुगः ।
 सयुक्ता मासमासीन गोप्रदानेन शुद्ध्यति ॥
 एकपादे तु सोमानि द्वये शम्यु निरुन्तयेत् ।
 पादत्रये शिखावर्जे सशिरं तु निपातिते ॥
 सशिरं वपनं हत्वा द्विसन्ध्यं मयगाहनम् ।

गर्वा मध्येवसेद्रात्रौ दिवा गा समनुव्रजेत् ॥
 तिष्ठन्तीभिश्च तिष्ठेत व्रजन्तीभि सह व्रजेत् ।
 पिवन्तीभिः पिवेत्तोयं संस्विशन्तीभिश्च संविशेत् ॥
 ऋक्कणादिसंयुक्तं चर्मोत्कृत्य तदाव्रतः ।
 विपैकं सुचरेद्भिक्षां स्वर्गं स्थापयन् व्रती ॥
 गोमस्य देहि मे भिक्षां इति वाचमुदीरयेत् ।
 मासमेकं व्रतं कृत्वा गोमदानेन शुद्ध्यति ॥
 चौरव्याघ्रादिकेभ्यश्च सर्वप्राण्यैः समुदरेत् ।
 गन्तुं प्रपातपङ्काच्च तथान्यादुपकारतः ॥
 भोजयेद्वाह्याणान् पश्चात् पुष्पधूपादिपूर्वकम् ॥
 दद्याद्वाह्याच्चैव पक्षैकं तर्तः शुद्ध्यति किल्बिषात् ।
 मुनयः केचिदिच्छन्ति विचित्रासु विपन्नियुः ॥
 यथा सन्भवतस्तासु पृथक्पृथग्दिनिष्कृतिम् ।
 भस्त्रवस्त्राश्च मृत्पिण्डयष्टिमुष्टिप्रघातनम् ॥
 योक्तव्यस्तारणं रोधो बन्धनं विदुदग्नेयः ।
 ग्रहपङ्कमपातश्च बह्व्याघ्रादिभक्षणम् ॥
 क्षुत्तृद्वरोगचिकित्साश्च तथादिदोहवाहने ।
 मृत्युस्थानानि चैतानि गवामिति प्रबोधनम् ॥
 प्रव्रज्यात् पृथगेतेषु प्रायश्चित्तं पराशरः ।
 उपेक्षणश्च पङ्कादौ तथोपविषमक्षयैः ॥
 वक्ष्यमाणक्रमेणैतत् पृथुध्वन्दिजसत्तमाः ।।
 शस्त्रेण त्रीणि कृष्णाणि तदर्द्धं वासमाचरेत् ॥
 अश्वना हे चरेत् कृष्णे मृत्पिण्डे नास्ति कृष्णकम् ।
 यथ्या च हे चरेत् कृष्णे साक्षात् यथ्या तु ते चरेत् ॥

योक्तेण पादमेकन्तु तारणे पादमेव च ।
 रोधने कृच्छपादे द्वे कृच्छमेकं तु बन्धने ॥
 कूपपाते चरेत् कृच्छ्रं मर्धं वाप्यां समांश्चरेत् ।
 गोशक्तिरुद्धवांते च प्राजापत्यश्चरेद्द्विजः ॥
 क्षुत्तृट् रोगचिकित्सासु कृच्छ्रेण प्रेक्षणं चरेत् ।
 पतिता पङ्क्तुलगां वा चञ्चलिताश्च यो नरः ॥
 स्वस्य चान्यस्य चोत्प्रेक्ष्य सार्धकृच्छ्रं चरेच्छ्रुचिः ।
 एकश्चेद्बहुभिर्विद्वान् क्षेडिताचैकयेत गौः ॥
 पादं पादश्चरेयुस्ते इति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 स्वबुधा योऽवलितान् पश्यन्तो नोपकुर्वते ॥
 पातनोत्प्रेक्षणप्रोक्तश्चरेयुस्ते व्रत नरः ।
 या गन्तादौ विपद्येत क्षेडिता स प्रपत्य वा ॥
 पातक्षेडितयोस्तु तत्कर्त्ता व्रतमाचरेत् ।
 अश्वश्चा रज्जुदोषेण गौर्विपद्येत यस्य सः ॥
 व्रतपादश्चरेत् शुभ्येत्किञ्चिद्दद्यात् दक्षिणाम् ।
 यो गामपानयन् दुह्या इति वा वाहयेद्द्वयम् ॥
 यदि म्रियेत तद्दोषान्तदा कृच्छ्राह्ममाचरेत् ।
 ग्रास यो ना क्षुधार्तस्य हृषार्तस्य न वा जलम् ॥
 स्त्रीकृतस्य नरो दद्यात्स तत्पादव्रतश्चरेत् ।
 या तु बद्धा चिकित्सायं विशल्यकरणाय च ॥
 शौयधादिमदानाय पियत्रो नास्ति पातकम् ।
 विद्युत्पाताग्निदाहाभ्या कुण्ड्याश्च पतनादिभिः ॥
 गोभिर्विपत्तिमापचे तत्र दोषो विपद्यते ।
 मालस्य रक्षतोऽरस्ये व्याघ्रादिर्गां निपातयेत् ॥

अकुर्वतः प्रतीकारं कृच्छार्धं न्तस्य पावनम् ।
 शृण्वन् शून्येषु पालेषु तथान्यारण्यगामिषु ॥
 पाले सृम्भापयत्युच्चैर्हन्पातत्र न दोषभाक् ।
 गर्भिणीगर्भतुल्यातु तद्गर्भं न विशत्यत ॥
 यत्नतोऽपि विपद्येव तत्तु दोषो न विद्यते ।
 गर्भस्य पातने पादं ह्यौ पादौ गात्रसम्भवे ॥
 पादोनं व्रतमाचष्टे हत्वा गर्भमचेननम् ।
 अह्नप्रत्यहभूतेन तद्गर्भं चेतनान्विते ॥
 द्विगुणद्वीवत कुर्यादेषा गोघ्न स्य निष्कृतिः ।
 वस्त्रादिवासने गौश्च बालदामकदोषतः ॥
 पादयोर्वन्धने चैव पादोनं व्रतमाचरेत् ।
 घण्टाभरणघोषेण गौश्च बन्धनमाप्रयात् ॥
 चरेद्धर्षयत तत्र भूषणार्थं च यत् कृतम् ।
 गौश्चेन्नादावघाशङ्की स्यात् कुर्यान्नैव निष्कृतिम् ॥
 तदा गीरोमतुल्यानि नरकाण्याविशत्यमाः ।
 यः स्नात्वा पापसन्नीतो विप्राराधनतत्परः ॥
 तद्दत्तां निष्कृतिं कुर्याद्भूतेना नाश्रुतेऽशुभम् ।
 अन्यत्प्राप्यिवधस्याय प्रवक्ष्यामि च निष्कृतिम् ॥
 गजादिवधशुद्ध्यर्थं यद्गतं याच दक्षिणा ।
 हस्तिनक्षुरणं हत्वा हयमं खरमेव च ॥
 हवाणाश्वाशुकं गुञ्जान्दद्याद्दृष्ट्यं यथाक्रमम् ।
 चण्डालोनिष्कृत्यन्दत्वा परगोवधकृत्तरः ॥
 तस्यातिनिष्कृतिं कुर्याद्वधशुद्धिमपेक्षया ।
 हंसं येन कपिं गृध्रं जतस्य न शिथिलिडमम् ।

भासञ्च हत्वा स्युर्गावः शुद्धौ देयाः पृथक् श्रेयक् ॥

हससारसचक्राह मयूरमङ्गुकुटान् ।

आटीपारावतक्रौञ्चशुकं नक्तभोजनात् ॥

येषां जम्बो हृष्यदद्यात् मत्स्यकं शुद्धये द्विजः ।

मनीषिणो वदन्त्येनां भार्गवीनां वध्वनिष्कृतिम् ॥

क्रौञ्चसारसहिसाटिशिखिरक्राहकुटान् ।

शुक टिट्ठिभ मुद्गमो नक्ताशी नक्तका शुचिः ॥

पारावतकपोनघ्नसारितित्तिचसापहा ।

त्रिसन्ध्यान्तर्जले प्राणान् धाचम्य स्याच्छुचिर्द्विजः ॥

कङ्क गृध्रश्च श्येनश्च अनक्रथालिपविणम् ।

हत्वा स्यादुपवासेन शुचिराह पराशरः ॥

मण्डोरिसुखक सर्वं हत्वा गजरुडिण्डभी ।

शर्कराभोजनन्दण्ड मायसे च ददन् शुचिः ।

मेघश्च शशकङ्कीषा हत्वा कर्म च शल्यकम् ।

वाक्साकुङ्कुमरञ्जग्धाहोरात्रोर्पण्यात् शुचिः ॥

सुखिकान् जम्बुकान् हत्वा तरङ्गचौ तथा द्विजः ।

चिरात्रोषोयितः शुद्धोत्तिलस्यप्रदानतः ॥

द्विजः शङ्खामृगं हत्वा सिंह चित्रकमेव च ।

हत्वा सप्तोपवासानि दद्याद्वाह्यभोजनम् ॥

महिषोद्भृगजाखानां हत्वा चान्युतमं द्विजः ।

त्रिः स्नात्वाचोपवासेन शुद्धः स्याद्द्विजपूजनात् ॥

वाराहं यदिवा रोहं हत्वा सगमकामतः ।

अकालक्षिप्तभोजी सत्त्वक्तकैकेन शुध्यति ॥

अथान्यत् संप्रवक्ष्यामि स्पर्शने दर्शनादिषु ।

अमंल्यमक्षणादीच निष्कृति श्रोतुमर्हथ ॥
 उदक्या ब्राह्मणी स्पृष्टा मातङ्गपतितेन च ।
 चान्द्रायणेन शुष्येत द्विर्जाना भोजनेन च ॥
 कापालिकादिनारीस्तु गत्वाऽगम्यान्तथा पराम् ।
 भुक्त्वा विप्रस्तदन्नं स्याच्छुद्धिचन्द्रवर्तेन तु ॥
 कामतस्तु व्रतं कुर्यादुक्तस्त्रीगमनादिषु ।
 चन्द्रवर्तद्वयं शुद्धौ पराशरवचो यथा ॥
 दुग्धं सलक्षणं शक्तुं सदुग्धं निमिषं सामिपान् ।
 दन्तच्छिन्नान् सतद्दत्तान् पृथक्त्वावजलानपि ॥
 योऽद्यादुच्छिष्टाव्यं तु पीतशेषं जज पिबेत् ।
 एकैकशो विप्रश्चैवं विप्रश्चन्द्रवर्तं चरेत् ।
 वासांसि यावतो यस्य पतन्ति जलविन्दवः ।
 तदपुण्यं जलस्थानं नरकस्य शिलान्तिजम् ।
 तैव पीत्वा जलं विप्रः आसक्तस्तृपपरिपीडितः ॥
 तदेनसो विशुद्धैर्धनं कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 नटीं शैलुपिक्रीडैश्च राजकीं वेषुजीविनीम् ॥
 गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात् तथा चर्मोपजीविनीम् ।
 गां वृषश्चैव वैश्यश्च शूद्रं वास्यानुलोमजम् ॥
 क्षत्रियादिस्त्रियं गत्वा विप्रश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 ब्राह्मणात्र ददत् शूद्रं शूद्रान्नं ब्राह्मणी ददत् ॥
 हावप्येतावभोज्यान्त्रो चरेता शगिनो व्रतम् ।
 विप्रेणामन्वितो विप्रः शूद्राहृतश्च योऽश्रुते ॥
 अमुत्र पितृभोक्तारौ शुद्धौ तामैन्दयेन तु ।
 समानार्था स यो गच्छेन्माता च स गतज्ञाम् ॥

मातुलस्य सुताश्चैव विप्रश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषं जलं पीत्वा मुक्तशेषं तथा प्लुतम् ॥
 अथ मूत्रपुरीषे तु द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 सूनाहस्ताश्च गोमांसं च दद्यादापद्यमकांमतः ॥
 पीत्वा चन्द्रव्रतं कुर्यात्पावनं शुद्धिदं परम् ।
 प्राज्ञः सन् पञ्च यज्ञान् यो न कुर्वीत द्विजाधमः ।
 परपाकरतो नित्यं आत्मपाकविवर्जितः ॥
 प्रदाता च सदा लुब्धः सोऽपचः परिकीर्तितः ।
 द्विजस्यास्यान्ममश्राति स कुर्यादैन्दवं व्रतम् ॥
 गणिकागणधोरन्तं यदन्नं बद्धं याचकम् ।
 सीमन्तोन्नयने भुक्त्वा द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 अजानन् यः समश्रीयात् पक्षष्टे द्विजाधमः ।
 सोऽभक्ष्यसममश्राति द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 महापातकिनामन्त्रं योऽद्यादृष्टान्तो द्विजः ।
 अजानात्तप्तश्चक्षुः तु जानश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 प्रपातविपन्नश्चासुप्रवक्ष्याधर्मवासकान् ।
 यथा जताय जन्ताय प्रत्यवसन्निकाः श्रुताः ॥
 कैचिदेतद्विमुक्त्यर्थं मिच्छन्ति व्रतमैन्दवम् ।
 दक्षिणां सटपां गाश्च दद्याच्च द्विजभोजने ॥
 मृद्वहारेऽतियो मात्से तस्यादृष्ट्यं समश्रुते ।
 तदग्नं नमोज्यं स्याद्भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 सव्यहस्तास्यदर्भो यो ब्राह्मणः समुपशृगेत् ।
 अष्टकूपानेन तक्षुल्यं पीत्वा शशिव्रतं चरेत् ॥

अभक्ष्येण हि तत्तुल्यं चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 आसनादूढपादः सन् वस्त्रस्नानार्हपटे कृतम् ।
 मुखेन धर्म्मिन् भुङ्क्ते द्विजयान्द्रायणचरेत् ॥
 उडृत्य वामहस्तेन यत्किञ्चित् पिबते द्विजः ।
 सुरापानेन तत्तुल्यं पीत्वा चान्द्रायणचरेत् ।
 अग्नीयात् येन स्पृष्टेन छिष्टं चाद्रुने हि सः ॥
 चरन् चान्द्रायणशुद्धेक्षीणि कृष्काणि वा द्विजः ।
 चान्द्रायणवपश्चाद्दे पारको मासिके यथा ॥
 आदिके मादकश्च स्यादेकाहः पुरादिके ।
 ज्ञानं मन्येऽनु कुर्वीत प्राणायामश्चपन् तथा ॥
 स्त्रैरिणीनां पुनर्भुवाश्च यः कामचारी द्विजयोपिताश्च ।
 मोष्टता पाकमना यदद्याद्विप्रः स चन्द्रव्रतकृच्छुचिः स्यात् ॥
 वैष्णव्यज्ञातचाण्डालो द्विजाते यदि तिष्ठति ।
 ब्रह्मकृचं चरेन् मासन्ति स्नायी नियतेन्द्रियः ॥
 स्नेहाच्च वृत्तैलादीन् वस्त्राणि स्वासनानि च ।
 शङ्खं कृत्वा दहेद्गोहं सशुद्धो भोजयेद्द्विजान् ॥
 गोविशति वृषश्चैकान्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ।
 इमं हि निष्कृत्य वृषं चन्द्रव्रतस्य केचन ॥
 अस्य पापस्य शुद्ध्यर्थं चरेद्वा सौन्दर्यं व्रतम् ।
 इमं वा निष्कृत्य दद्यात् इत्येके कवयोविदुः ॥
 महापातकशुद्ध्यर्थं सर्वनिष्कृतये नरैः ।
 वृषशमेशविदितैः कुर्वाणैः शुद्धिराच्यते ।
 सुरामूत्रपुरीषाणां लीढा त्वेकमकामतः ।
 घनः सस्कारकरणात् श्रद्धेयदाह पराशरः ॥

अभक्ष्यमन्नमेषां सखैवापेयपानकम् ।
 व्रतमन्यत् प्रकुर्वीत वदन्यन्ये द्विजोत्तमाः ।
 कुशाब्जाश्वत्थपालाशविन्वोदुम्बरवारिण्याम् ।
 पात्रेन ज्ञायते शुद्धिः पट्टात्रेण न सशयः ॥
 द्रौण्यम्बूशीरकुम्भाभस्तुष्टं ज्ञेयवार्ति च ।
 पीत्वारण्ये प्रयातोऽथ पञ्चगव्यं पिबन् शुचिः ॥
 भाण्डस्थितमभोज्याना पयो दधि दृतं पिबन् ।
 द्विजाति रूपावासेन शुद्धो दानेन शुद्ध्यति ॥
 ततोऽप्यपीतजीर्णाश्च तप्तकण्टारैर्द्विजः ।
 सर्वे ते तु जले मद्यः प्राजापत्यं समाचरेन् ॥
 रजकाद्यम्बुपाने तु प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 वान्ते जले तदर्थं तु शुद्धः स्यात् पादकण्ठशतम् ।
 जलशुपकाद्यम्बु पीत्वा शुद्धा द्विजातयः ।
 गोगूत्र यावकाहाराः शुद्धोऽथ दिवसैस्त्रिभिः ॥
 दृतं दधि तथा दुग्ध गोष्ठे वा गोचस्सूतके ।
 अभिचारस्य तद्वृक्षा भुक्त्वा वा शुद्धभोजनम् ॥
 द्रुण्डा वा द्विजो भुक्त्वा मानसोऽप्यामयापि वा ।
 क्षुधातिपीडितैः पेयमित्याहेतत् पराशरः ॥
 सूतकाद्यं द्विजो भुक्त्वा विराटोपोपणाष्कृचिः ।
 तोयपाने त्वमो कुर्यात् पञ्चगव्यस्य चाशनम् ।
 द्रौण्योऽथ तदर्थं वा द्रव्यं प्रस्थाप्येति च ॥
 एतमुच्छिष्टमंस्पृष्टं प्रोक्षणाष्कृचितामियात् ।
 चरुपक्वं एतं पक्वं चरुं काकाद्युपाहतम् ॥
 तदुपासः स्नानसम्यागात्पूतं देव्याम्बुमदमात् ।

केचिद्वदन्ति तज्ज्ञासु तस्याग्निनावचूडनम् ॥
 केचित् प्रणवयुक्तेन वारिण्या प्रोक्षयं विदुः ।
 केयकीटंक्रमदुष्टं अन्नं मक्षिकयापि च ॥
 खड्गस्य वारिवा तत्र प्रक्षेप्तव्यं विशुद्धयेत् ।
 उदक्या ब्राह्मणी स्पृष्टा क्षत्रियापि क्षुद्रक्या ॥
 अर्धरुक् चरेत् पर्यं तदर्धं मपराचरेत् ।
 प्राजापत्यं च विडल्या विडली पादमाचरेत् ॥
 शुद्धा स्पृष्टाचरेत् रुक् शुद्धी दानेन शुद्ध्यति ।
 ब्राह्मण्या ब्राह्मणी स्पृष्टा उदक्योदक्या च ते ।
 चरेत् पादरुक् द्वे द्वे स्नाने विशुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मणी क्षत्रिया स्पृष्टा ब्राह्मणीव्रतमाचरेत् ।
 अपरा क्षत्रियायास्तु वक्तव्यमेव मन्ययोः ॥
 रजस्वना तु संस्पृष्टा क्षत्रिदृशद्वैच वायसैः ।
 स्नानं यावन्निराहारं पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मण्युदक्या संस्पृष्टा मातङ्गैर्मैदभिर्भुक्कैः ।
 गोमूत्रयावकाहारा पङ्कतिष्वपि च शुद्ध्यति ॥
 उच्छिष्टं ब्राह्मणः स्पृष्टा द्विजातिस्त्रीरजस्वलाम् ।
 प्राजापत्येन सशुद्धीत् शीर्णं रुक्मेण वा पुनः ॥
 वदन्ति कवयः केचिदेतद्दोषविशुद्धये ।
 प्राणायामशतश्चास्य पञ्चगव्यस्य प्राशनम् ॥
 उच्छिष्टं ब्राह्मणः स्पृष्टा ब्राह्मण्युदक्या चरेत् ।
 प्राजापत्यं च गायत्री मयुतं नियमं सकृत् ॥
 क्षत्रियादिभिरेतस्य स्पर्शने व्रतमाचरेत् ।
 अनुच्छिष्टस्य तत्स्पर्शे स्नानकर्म यतः स्मृतम् ॥

रजकादिकसंस्पर्शे द्विजमोदकयोषित ।
 प्राजापत्यक्षरेद्विप्रा अन्याक्षरेयुरशत ॥
 उदका ब्राह्मणी गत्वा क्षत्रियो वैश्येय, च ।
 विरात्रोपोषित, प्राश्य गत्यमाज्यं शुचिर्भवेत् ॥
 क्षत्रिणीचैव वैश्या च क्षान गत्वा तु कामत ।
 चरेत् सात्तपन विप्रस्तत्पापस्य विमोचकत् ॥
 वैश्याश्च क्षत्रियो गत्वा वैश्यश्च शूद्रिणी तथा ।
 प्राजापत्यक्षरेत् मासं इति ब्रूयात् परीशरः ॥
 उच्छिष्टा ब्राह्मणी स्पृष्टा शुना वा वृषलेन वा ।
 शुद्धा भवति सा तावत् यावत् पश्यति शीतयुग्म् ॥
 विप्रामश्वजनी वैश्या मर्हिष्युङ्गीमजा खरीम् ।
 प्राजापत्यक्षरेद्गत्वा ह्येकैकस्य विशुद्धये ।
 शूद्रीस्तु ब्राह्मणी गत्वा मास मासार्द्धमेव च ।
 गोमूत्रयावकाहारी ममाह्वेण विशुद्ध्यति ॥
 वृषोऽप्यश्वजनी गत्वा प्राजापत्य समाचरेत् ॥
 वैश्यपत्नीमसौ गत्वा कृत्वा सान्तपन् शुचि ।
 शूद्रीस्तु क्षत्रिया गत्वा गोमूत्रयावकाशन ॥
 दशभिर्दिवसैः शुद्धोत् वैश्य साऽप्येवमेव हि ।
 उत्तमागमने नार्या सर्वे ते स्युः कटाग्निन्य ॥
 मघापथचर ब्राह्मं परयानेन योषित ।
 चण्डालमेदभिल्लानामभिगम्य स्त्रियं नर ॥
 शुद्धोत्पयोवत कुर्वन् मासार्द्धं मघमर्षणम् ।
 पतिता च द्विजाग्र स्त्री प्राजापत्यक्षरेद्विज ॥
 तैलिकस्य स्त्रिय गत्वा गत्वा मद्यकृत स्त्रियम् ।

अन्त्यानाभिगतः स्त्रीणां पुंस्यनुलोमजेन तु ॥

इमा निष्कृतिमिच्छन्ति दृतयोनिश्च केचन ।

पितृव्यमातृभार्या च मरुद्वषसारमेव च ।

भगिनीश्चैव यात्रीश्च गत्वा क्लृप्ते समाचरेत् ॥

परमासं केचदिच्छन्ति इमा गत्वा विशुद्ध्यति ।

कृच्छ्रं धर्मविदो विप्राः शुद्धितत्त्वार्थवेदिनः ॥

गुरुपत्नीं द्विजो गत्वा मातृव्यश्च दुर्हित्यु ।

क्षिपेत् शुद्ध्यर्थमात्मानं सुसामिहे ज्ञताशने ॥

उपाध्यायवृषाचार्यशिष्ययोः पङ्कमी नरः ।

परमासात् कृच्छ्रचरणात् शुद्धे दाह पराशरः ।

कृतचारुदालसस्पर्शः क्षेतम् चकरो द्विजः ॥

पद्मात्रोपीपणात् शुद्धे तु भुक्त्वा चान्तो भवेत् शुचिः ।

उद्धर्त्तुं चित्तस्य संशुद्धौ केचित्प्राजापतिव्रतम् ॥

पराक पञ्चगव्यश्च केचित् स्युर्मनीषिणः ।

उच्छिष्टं ब्राह्मण, स्पृष्टा उच्छिष्टेन द्विजेन तु ॥

आचम्यैव तु शुध्येतां विष्णुनामानि कीर्त्तनात् ।

चान्तियेण तु सस्मृतो ब्राह्मणो नक्तभोजनात् ॥

वैश्येन तु च सस्मृतो नक्ताशी पञ्चगव्यपः ।

शूद्रेण तु च सस्मृत एकरात्रोपवासकृत् ॥

उच्छिष्टैः पुनरेतैस्तु प्रोक्तं द्विगुणमर्हति ।

उच्छिष्टः शूद्रसंस्मृतः शुना वापि द्विजोत्तमः ।

उपोष्य पञ्चगव्येन शुद्धिं स्यादपरे विदुः ॥

अनुच्छिष्टोऽपि यत्स्पर्शात् स्नाति वर्णीं विशुद्ध्ये ।

उच्छिष्टस्तस्य सस्पर्शं चरेत्प्राजापतिव्रतम् ।

रजकायन्त्यजसृष्टः शुद्धौ तदर्धमाचरेत् ।
 ब्राह्मण्यदक्या कृच्छ्रेण प्राजापत्येन चापरे ॥
 चदक्या ब्राह्मणा सृष्टी मृताङ्गपतिर्ननु वा ।
 तावन्तिष्ठेन्निराहारा स्नात्वा कृत्वेन शुद्ध्यति ॥
 चदक्यासूतकाम्नेच्छसुस्पृशेत्सुमित्रे रवौ ।
 लङ्कदानादिधर्मेण शुद्धोत् द्विजोऽग्नि सन्निधौ ॥
 वन्दयित्वा पविदत्वं मन्दाकैरंश्मिवायुभिः ।
 सुनयो धर्मवेत्तारो रात्रौ चन्द्राशुरंश्मभिः ॥
 क्षमिष्व ब्राह्मणं प्राग्य यडह पञ्चगव्यकम् ।
 हेनो ददञ्च पण्मासान्तथा गाञ्च विशुद्ध्यति ॥
 पञ्चाहेन वृषः शुद्धेत्तथा हेम ददञ्च गाम् ।
 चतुर्धाहेन वैश्वसु चतुर्मासान् गवा सह ॥
 त्यहेण च चतुर्थेन तत्साङ्गञ्च त्रयञ्च गाम् ।
 सप्तपञ्चात्कृते स्नान मेतदाह पराशरः ॥
 पङ्क्तिं निःसार्य विप्रस्या कामतोऽकामतोऽपि वा ।
 गायत्र्या च सहस्रेण जप्तेन तु भयेच्छुचिः ॥
 य कश्चिद्वरते भूमिं हेम गामश्चमेव वा ।
 स त यत्नात्प्रसाद्याऽपि तदुक्त शुद्धिमाप्नुयात् ॥
 आख्याय भूम्ने वापि तेन सगोधितः शुचिः ।
 द्रव्यदण्डादिमुक्तिर्वा तपसा वा शुचिर्नरः ॥
 निराहारा जायते च एतदाहर्मेनीपिण्यः ॥
 विनिर्गता यदा शुद्धादुदक्यान्ते व्यवस्थिता ।
 तदा द्विजैस्तु दृष्टव्य इति धर्मविदो त्रिदुः ॥
 दुःस्वप्नदर्शने चैव वान्ते वा शुद्धिर्नरः ॥

मैथुने कूटघूमे च सद्य स्नान विधीयते ॥
 चिताञ्च चितिकाष्ठञ्च यूप चाण्डालमेव च ।
 स्पृष्ट्वा देवलकञ्चैव सर्वत जलमाविशेत् ॥
 जम्बुकञ्च शूकरैस्तु यदि स्पृष्टो भतेन्वरः ।
 षष्ठोत्तरगतं जम्बुङ्गायत्या शुद्धिमर्हति ॥
 शुनोघ्राणावनीढस्य नखैर्विलिखितस्य च ।
 अङ्घ्रिः प्रक्षालनं कार्यं मग्निना वायधूननम् ॥
 अञ्जान्तं गुरो कृत्वा नक्त तस्य तु भोजनम् ।
 नक्षत्रदर्शनं त्वन्ये इति प्राक् पराशरः ॥
 कुमारीं तु शुना स्पृष्ट्वा जम्बुकेन वृषेण वा ।
 या दिशं प्रजते सूर्ये ता दिशं सा विलोकयेत् ॥
 दिवसे तु यदा ग्रामे शुना स्पृष्टो भवेद्द्विजः ।
 विप्रं प्रवृत्तिणीकृत्य हतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 चातुर्वर्ण्यांस्तु या नारी क्षताभिगमनापि च ।
 प्रक्षाल्य नाभिं यायत्तत् सिद्धयौ च निजं विदुः ॥
 अभिगच्छन् सुतार्धञ्च चतुर्हस्तौ स्त्रियं द्विजः ।
 न च कुर्वीत स स्नानं नाभेरधस्तु शोधयेत् ॥
 तुङ्गारन्तु एरोरुक्ता ऊङ्गारन्तु गरीयसम् ।
 प्रसाद्यैतावेन चेत्यात् स्नात्वा शुद्धो द्विजोत्तमः ।
 विषादे शयितोजित्वा भार्या यस्य तु जायते ॥
 श्मशाने जायते तस्य तमोभावेन दुष्कृतम् ।
 ताडयित्वा तृणेनापि स्कन्धेनावध्य रज्जुना ॥
 विषादेनापि निर्जित्य तं प्रसाद्य विशुध्यति ।
 उद्गीर्य च चरेत् रुष्ट मतिरुष्ट निपातने ॥

कृच्छातिकृच्छ्रोऽहंकूपाने कृच्छ्रोऽस्यान्तरशोणिते ।
 म्रेत दृष्ट्वा च दग्ध्वा च शुद्धिः स्नानात् द्विजन्मनाम् ।
 उपवासमयो वापि ब्रह्मकूर्चश्च पावनम् ।
 म्रेतभूतं तु यः शूद्रं ब्राह्मणो ज्ञानन्दुर्यलः ॥
 नीयते ह्यनुगच्छ सु त्रिरात्र मशुचिर्भवेत् ।
 त्रिरात्रे तु ततः पूर्णं नदीं गत्वा समुद्रगाम् ॥
 प्राणायामशतं कृत्वा दृत पाश्व विप्रुध्यति ।
 अष्टुल्या दन्तकाष्ठन्तु मृत्युचलवर्णं यथा ॥
 सृक्तिकाभक्षणञ्चैव तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥
 कृत्वान्यतममेतेषां शुद्ध्यर्थं मात्मनो हितम् ।
 चरेत् मशिवतं विप्र इति प्राज्जर्मनीविथः ॥
 केचिद्वदन्ति सुनयः कृच्छं प्राजापतिं तथा ।
 तदर्धं पादकृच्छे वा वृषुरन्यो द्विजोत्तमाः ॥
 अधोच्छिष्ट द्विजोऽज्ञानादयद्यदयं हि किञ्चन ।
 भुक्त्वा नाचम्य वा कुर्व्यात् विषमूलं केच निष्कृतिः ॥
 नक्तोपवासबाह्ये तु अन्यत्र द्विगुणश्चरेत् ।
 अष्टोत्तरशतं जप्त्वा गायत्र्याः शुद्धिर्महति ॥
 अधोच्छिष्ट द्विजः सृष्ट्वा श्लोच्छिष्टं वृषलेन तु ।
 नक्षत्रदर्शनेऽश्रीयात् पञ्चगव्यपुरःसरम् ॥
 अधोधोच्छिष्टं विप्राद्यै श्लोच्छिष्टं शूद्रैस्सृजः ।
 उपरासेन शुद्ध्युः पञ्चगव्यस्य पार्वनम् ॥
 श्वकाकीकाकससृष्टो भुक्त्वानो ब्राह्मणश्च यः ।
 तदन्नस्य परित्यागात् कृत्वा स्नानन्तु शुद्ध्यति ॥
 यज्ञोपवीतेन विना भोजनं कुरुते द्विजः ।

अपि मूलपुरीषे वा रेत सेवनमेव च ॥
 तिरात्रोपोपितो विप्रः पादकृच्छ्रन्तु भूमिषु ।
 अहोरात्रोपितो वैश्य शुद्धिरेषा पुरातनी ॥
 विप्रः कुकूलनिष्ठैर्व्यं कृत्वाऽनृतंभाषणम् ।
 वचनं पतितैः कृत्वा दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥
 विप्रस्य दक्षिणे कर्णे नित्यं वसति पावकः ।
 अङ्गुष्ठे दक्षिणे पाण्यौ तस्मात्तेन च तं स्पृशेत् ॥
 प्रेक्षणं शशिनोऽर्कस्य ब्रह्मशविष्णुसंस्मृतिम् ।
 गायत्र्या शतसाहस्रं सर्वपापहरं स्मृतम् ॥
 गायत्र्यष्टसहस्रं तु ब्रह्महत्याविशोधनम् ।
 शूद्रवधे द्विजाग्रस्य गायत्र्यष्टसहस्रकम् ॥
 राक्षसं पञ्चसहस्राणि ह्यह्विजस्य तदर्धकम् ।
 योगेन गतिशीलस्तु यदि वा स्यात्सदा नरः ॥
 तां बुभूी सर्वदा त्याजौ निश्चिनं सर्वकर्मसु ।
 भक्षिकाहन्ततिर्धारा विप्रुषो ब्रह्मविन्दवः ॥
 स्त्रीमुप बालवृद्धश्च न दूष्यन्ति कदाचन ।
 ब्राह्मस्त्री ह्यात्मबालश्च ब्राह्मवृद्धः तथैव च ॥
 आत्मनः शुचयस्तानि परेषां मशुचिं स्तया ।
 उत्पन्नमातुरे स्नानं दशकृत्यो ह्यनानुरः ॥
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेदेन ततः शुद्धोत्स आनुरः ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु संधामे जनसङ्कुले ॥
 पलायने वनेऽरण्ये स्पृष्टास्पृष्टिर्न दूष्यति ।
 धाद्यस्यर्गे भवेत् स्नानं द्वितीयस्यापि तत्तन्मतम् ॥
 यिर प्रोक्षणमन्येषां मन्यताचमनं स्मृतम् ।

पन्नाशयशिपाकाटदन्तधावनरुन्धरः ॥

दिवा कीर्तिं समञ्जीयादुशावज्ञा नैव पश्यति ।

पद्माश्लोहं फलकाष्ठचर्म भाण्डस्यतोयै स्वयमेव शौचात् ।

पुंसां निशाश्वर्धकनिःसृष्टानां स्त्रीणां च शुद्धिर्विहिते सदैव ॥

स्नानसृष्टेन येन स्यात्काष्ठद्वये यदि सं स्पृशेत् ।

नावागोहणवत् स्पृशन्, ततोपस्पर्शनाच्छुचिः ॥

स्नेच्छलूनाशनस्पर्शे चेतो वा, यदि वा स्थले ।

उपस्पर्शे शिरः प्रोक्ष्य संगृही जायते द्विजः ॥

वस्त्रसस्पर्शेन तस्य सचैकाङ्गऽवगाहनम् ।

अङ्गस्पर्शेन वत्सस्य वन्दति द्विजसत्तमा ॥

चण्डालोदकसंस्पर्शे शुद्धिः स्नानेन जायते ।

तथा तङ्काण्डसस्पर्शे स्नानमाहुर्मनीषिणः ॥

उदक्यास्पर्शे स्नायादशुकेनाङ्गतोऽपि वा ।

स्याद्यतः स्पृश्यपि स्नानं तुल्याः सर्वरजस्वलाः ॥

सस्पर्शे मेदभिन्नानां तथैव ब्रह्मघातिनाम् ।

पतितानां च सस्पर्शे स्नानमेव विधीयते ॥

रजस्वलाद्यैः सस्पर्शे उपस्पर्शेनमेव च ।

उदक्यायास्तृतीयेऽङ्गि केचिदाचमनं विदुः ॥

प्रथमेऽङ्गि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।

तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे तु विशुद्धति ॥

पुरुहूतः पुरा दैत्यं विशिर्पाङ्गाङ्गघानं यत् ।

तदुषधं, ब्रह्महत्यायास्तत्फलं स ददौ स्त्रियम् ॥

आसां तत्प्रभृति स्त्रीणामस्पृश्यत्वं समाभवत् ।

अंगैर्दिनत्रयं स्नेतच्छुक्रगुर्वाटिकल्पितम् ॥

शवराद्य मुलिन्दाद्य नटाद्य केवटास्तथा ।

एतावजकसन्तुल्यान् केचिदाङ्गमनीषिणः ॥

रजकाद्याभिगामित्वे वैश्यो गोमूत्रयावकम् ।

चरन्ति षड्गुणाद्गोभिः कृच्छ्रं वा द्विगुणश्चरेत् ॥

तद्वाच्यत्रियविट्कृता शूरास्तेऽनुक्रमेण तु ।

क्रमातिक्रमतेष्वन्ये स्त्रेष्टान्त्ववर्णसम्भवः ॥

भोज्याशनान्तु तच्छूद्रा अन्ये भोज्यासनाः स्मृताः ।

आमायनानि भोज्यानि हृतमुच्छिष्टं मुच्यते ॥

दासनापितगोपाल कुलमित्रार्हसीरिणः ।

भोज्यान्त्रो नापितश्चैव यथात्मानं निवेदयेत् ॥

पर्युपितश्चिरस्यश्च भोज्य स्नेहसमन्वितम् ।

यवगोधूमावस्त्रेहो तथा गोरसविक्रयः ॥

आपङ्क्तो द्विजोऽग्रीयात् गृहीयादा यतसाः ।

न स लिप्येत पापेन पद्मपत्रमिवान्नसा ॥

आपित शूद्रगेह्नेऽनङ्कटं पक्वञ्च यद्ववेत् ।

नीत्वा नद्यादिकं तद्वै प्रोक्ष्य भुञ्जन्किल्बिषी ॥

गायत्र्योद्धारपूत्राभिः केचिदङ्गिच प्रोक्षणम् ।

मन्यन्ते विष्णुमन्त्रेण कलिधर्मसमाः स्मृताः ॥

आममांसं पृतं चीद्रं स्नेहाय फलसम्भवाः ।

स्त्रेष्टमाण्डस्थिता ह्येने निष्क्रान्ताः शुचयः स्मृताः ॥

आभीरभाण्डमंशूनि पयोदधिघृतानि च ।

तावत्पूनां हि तद्भाण्डं यावत्तत्र तु तिष्ठति ॥

पूतानि सर्वेषु खानि काकश्चस्थितानि च ।

ग्राह्यानि च भक्ष्याणि यत्रतनु द्विजातिभिः ॥

सर्वैः स्योपस्करैर्ह्येक्ता शय्या रक्तांशुकानि च ।
 पुष्पाणि चैव शुद्धानि प्रोक्षणाणि न सशयः ॥
 अलेपं स्नयनं भाण्डं भाण्डं सशयमेष च ।
 प्रोक्षणादेव शुद्धेन सलेपं मग्निताडनात् ॥
 भक्षणा शुद्धेन कामं भुर्याद्य न सिध्यते ।
 सुरा मूत्रपुरीषाभ्यां शुद्धेन तापलेपनैः ॥
 अग्निं मद्यमूत्राद्यैः स्नानं मन्तेन शुद्धति ।
 रजसा स्यो मनोदुष्टा नद्याद्य वेगसंयुताः ॥
 अवेगमपि यद्गूरि सरिहारि हृदय यत् ।
 सकृदस्पर्शसंस्पर्शं न तद्दूष्यन्ति सङ्गिर ॥
 सत्येन ब्रूयते वाणी धर्मं सत्येन वर्तते ।
 तस्मात्सत्यं हि वक्तव्यमात्मशुद्धौ द्विजातिभिः ॥
 रथ्याकर्मतो यानि नावः पथि तृणानि च ।
 भारताकेण शुद्धानि निशि चन्द्रार्चमावृतैः ॥
 यथात्मनश्च सुक्तानि प्रायश्चित्तानि सत्तम ।
 उक्तानुक्तानि सर्वाणि ज्ञातव्यानि द्विजातिभिः ॥
 प्रायश्चित्तं न तत्प्रोक्तं धर्मशास्त्रपटुभिः ।
 द्विजैस्तत्र प्रकल्पं स्याद्धर्मशास्त्रार्थचिन्तकैः ॥
 ता मया निष्कृतयः समासात्मशुद्धये वर्णचतुष्टयस्य ।
 तानि तासां विहितानि यानि वक्ष्याम्यतस्तानि निबोधयेति ॥
 इति श्रीवृद्धत्पाराशरणीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रणीते प्राय-
 क्षनिर्णयो नाम पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

व्रतान्यथ सवर्तामि ह्यैन्दवादिक्रमेण तु ।

पापक्षयकृतैर्यैः स्याद्वर्माथी च स होदय ॥

चन्द्राश्चाग्नीरादृशासान् शुक्ले कृष्णे च ह्वासयेत् ।

चन्द्रक्षयेन शोक्तार्थं मार्थं शशिव्रतश्चरेत् ॥

विपरीतान् क्रमादृशासानादावादौ च ग्रासयेत् ।

वर्धन्ते दैन्यपत्तेषु पिप्पलीमध्यमैन्दवम् ॥

प्रष्टावष्टौ रमन्तीयात्स व्रती प्रतिवासरम् ।

अष्टाग्रासिकमित्याप चान्द्रायणं मथापरम् ॥

अतद्वधत्तु पिण्डानां चत्वारिंशत्समन्वितम् ।

मासेनैवोपभुञ्जीत चान्द्रायणं मथापरम् ॥

चतुरः प्रातरग्नीयात्सायं ग्रामाच्च तावता ।

शिगुचान्द्रायणं तज्ज्ञैः प्रोक्तं पापापनोदनम् ॥

रुध्यन्दिने द्वादशीरात्राय ग्रासाय तावता ।

चान्द्रायणं यतीनां तत्तत्त्वज्ञैः परिकीर्तितम् ॥

शिखण्डसन्निहितान् ग्रासान् चन्द्रव्रतप्रयोजने ।

दीपः स्यादन्यथाभावे तस्मादुक्तं न दापयेत् ॥

एकभुक्तैश्च नक्तैश्च तथैवायाचितैरपि ।

उपवासैश्च यतुर्भियं कृच्छ्रं षोडशभिर्दिने ॥

उष्णं जलं पयः सर्पिरेकैकश्च त्यक्तं पिबेत् ।

यादुभवस्त्वष्टि तिष्ठेत्तप्तश्चोऽयं मुष्यते ॥

पलमेकं कृत्वा पीत्वा पलमेकं तथा पयः ।

पलमेकं तथा च स्य मानमेतत्प्रतीतितम् ॥

एतच्च त्रिगुणं प्रोक्तं महासान्त्वनं स्मृतम् ।
 प्राजापत्यञ्च रुद्रञ्च पराकस्त्रिगुणो महान् ॥
 पद्मोदुस्वरराजीव विन्नाम्न कुशोदकम् ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं प्रांशुं पर्णकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥
 प्रत्येकं प्रत्यहं गव्यं सखां शुद्धौ पयो दधि ।
 घृतं कुशोदकं पीत्वा उपवासस्य सप्तमः ॥
 एभिः रुन्म्रागनैरुक्तं दिव्यं सान्त्वनं द्विजैः ।
 सप्तहेन तु रुद्रोऽयं मुनिभिः परिकीर्तितः ॥
 एतच्च त्रिगुणं तज्ज्ञैर्महामान्त्वनं स्मृतम् ।
 प्राजापत्यञ्च रुद्रञ्च पराकस्त्रिगुणो महान् ॥
 एतद्भुक्तञ्च नक्तञ्च अयाचितविशेषणम् ।
 पादकृच्छ्रोऽयमुद्दिष्टं स्निग्धं प्राजापतिव्रतम् ॥
 अयमेवातिरुद्रः स्यात्प्राणिपूतान्नभोजनः ।
 रुद्रातिरुद्रपयसा दिवसान्नैकविंशतिम् ॥
 दिनैर्द्वादशभिः प्रोक्तं पराकं समुपोषितैः ।
 एकैश्चैव त्रिगुणैर्नक्तैश्चैव यथा श्रुतम् ॥
 सप्ताश्वं तिलपिण्याकं तम्रं तीर्थं कुशोदकान् ।
 पद्मे क्षुपवासः स्यात्सौम्यरुद्रोऽयमुच्यते ॥
 चान्द्रायणे च रुद्रे च त्रिकालं स्नानमाचरेत् ।
 स्नानद्वयं कर्त्तव्यं वनेष्वेवापरेष्वथ ॥
 शक्तिं ज्ञात्वा शरीरस्य स्नानं कार्यं तथा व्रतम् ।
 असामर्थ्येन कार्यं वाचं पर्यन्तनुग्रहम् ।
 ब्रह्मकृष्टं प्रदद्यामि व्रतानां मुत्तमं व्रतम् ॥
 कृतेन येन सुच्यते प्राणिनः सर्वकिल्बिषैः ।

नीलिकायास्तु गोमूत्रं कृष्णायाः सकृदुदरेत् ॥
 पयश्च ताम्रवर्णायाः पीतायाश्च तथा दधि ।
 कपिलायाः घृतञ्चैव मन्त्रापातकनाशनम् ॥
 अभावे सर्ववर्णानां कपिलायाः संमुञ्चरेत् ।
 पलानि पञ्च मूत्रस्य अद्भुतार्धन्तु गोमयम् ॥
 चीरं सप्तपलं ग्राह्यं दध्नः पलत्रयं तथा ।
 घृतं चाष्टपलं ग्राह्यं पलमेकं कुशाम्भसः ॥
 मन्त्रैः सर्वाणि चैतानि अभिमन्त्र्याथ मिश्रयेत् ।
 गायत्र्या चैव गोमूत्रं गन्धहारेति गोमयम् ॥
 आप्यायस्वेति वै चीरं दधिज्ञातुं स्तथा दधि ।
 तेजोऽसि शुक्रमित्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकम् ॥
 निष्पन्नं पञ्चगव्यञ्च पात्रैः क्रमेण तत्पिबेत् ।
 मध्यमेन पलागस्य तत्पत्रेण पिवेद्द्विजः ॥
 द्वितीयं पद्मपत्रेण ब्रह्मपत्रेण चापरम् ।
 चतुर्थं ताम्रपत्रेण तत्पिबेद्भक्तद्विजः ॥
 आलोड्य प्रणवेनैव निमेष्य प्रणवेन तु ।
 उहृत्य प्रणयेनैव तत्पिबेत्प्रणवेन तु ॥
 विष्णुं संस्त्रापयेद्भक्त्या पञ्चगव्येन चार्चयेत् ।
 कृष्णाण्डैर्जुल्लयान्मन्त्रैः पञ्चगव्यं हृताशने ।
 सथाहृत्या च गायत्र्या तथैव प्रणवेन च ॥
 ब्रह्मर्षे मिदं प्रोक्तं व्रतं पञ्चदिनात्मकम् ।
 पञ्चगव्यं संप्राप्य पञ्चरात्रोपवासयत् ।
 नक्तेन वासमश्रीयादावच्छ्रित्वा दिनानि च ।
 पञ्चादिकम्पारणकं वास्यास्य प्रकीर्तितम् ॥

निर्दहेत्सर्वपापानि ब्रह्मकूर्चं मिति स्मृतम् ॥

अन्ये वदन्ति कवयः उपवासं विना व्रतम् ॥

जप्य होमंच कूर्तव्यं देवतार्चनमेव च ।

पञ्चगव्यञ्च होतव्यं पञ्चगव्यं समं श्रियात् ॥

ब्राह्मणान् भोजयेत्तान् द्यावात्कुर्यादिदं व्रतम् ।

यत्पुण्यस्य गतं पापं तिष्ठते पुरुषस्य च ॥

ब्रह्मकूर्चो दहेत् सर्वं समिद्धाग्निं रिवेन्धनम् ।

यानीह पापानि भवन्ति पुंसां देवादकामादयः कामतीवा ।

उक्तानि तेषां मुनिना व्रतानि शुद्ध्यर्थमेतान्यपरायणि चैवम् ॥

धर्माय मेतानि कृतानि पुंसां ददुर्दिवौकस्व विमुक्तसिद्धिः ।

अत्राप्यपूज्यत्वमशेषलोकैस्तोजःशरीरीति चरन् गता भीः ॥

यस्यास्ति भीतिः पुरुषस्य पापात् इच्छेच्च कर्तुं चयमेनसाञ्च ।

प्रीत्येव तं च व्रतदानजप्यं प्रोदिष्य मेतन्मतदन्यतस्तु ॥

वदन्ति दानं मुनयः प्रधानं कलौ युगे नान्यदिहास्ति किञ्चित् ।

विशोधनं स्वर्गमिहापि पूज्यं वदामि तस्मादथ दानधर्मात् ॥

इति श्रीउद्दारायणीये सुव्रतप्रायश्चित्तनिर्णयः सप्त-

मोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

दानानि विधिना साधं जगौ यानि पराशरः ।

व्यासस्य तानि वक्ष्यामि श्रूयतां द्विजसत्तमाः ॥

दानेन प्राप्यते स्वर्गो दानेन सुखमश्नुते ।

इहामुत्र च दानेन पूज्यो भवति मानवः ॥

न दानात् परतो धर्मं स्त्रैर्नोक्थे सचराचरे ।
 सुमुत्तवोऽपि योगीशा भिक्षादानोपजीविनः ॥
 अन्नं तोयसमायुक्तं पृथगेते तथैव च ।
 सर्वोपस्कारसंयुक्तं गृहञ्च गृहमात्रकम् ॥
 वृषादियुक्तसीरञ्च एकैवैव तथैव च ।
 गृह्याग्निना प्रदानेन गोप्रदानं तथैव च ।
 सौरभियौ द्विवक्त्राश्च तिलधेनुमतं परम् ।
 दृतधेनुं अश्वधेनुं हेमधेनुं सविस्तरम् ॥
 क्षुण्याजिनप्रदानञ्च वाजिस्थन्दनमेव च ।
 एकहस्तिप्रदानञ्च कन्यादानफलं तथा ॥
 भूमिदानंफलञ्चैव तुलापुरुषमेव च ।
 हेमरूप्यप्रदानञ्च ननाकादिसमन्वितम् ॥
 वपुसीसकतान्वाद्सर्वधातुप्रदानवत् ।
 नक्षत्रतिथियोगेषु यद्यदानञ्च तत् फलम् ॥
 विद्यादानं फलं तस्य प्रजादानं मथैव च ।
 अथवादिकदानानि प्रतिग्रहे यथाविधि ॥
 दद्यात्पूर्वो फलापेक्षितौ सर्वं विस्तरतो मया ।
 शक्तिस्त्रिणाश्रितं पूर्वं क्रमात्कथयत शृणु ॥
 गोर्धिरण्यादिदानानां सर्वेषामप्यनुत्तमम् ।
 अन्नदानंमपेक्षन्ते सर्वेऽपि हि दिवौकसः ।
 अन्वार्थं मातरि श्याह सन्वार्थञ्च तयागलः ।
 अन्वार्थं मित्रा चैव चातिशयति भामिनी ।
 अन्नकामः स सर्वेदं विधिरण्यग्नौ जगत् ॥
 तन्मादद्यात्कुरुं तत्त्वं न भूतं न भविष्यति ।

दद्यादृक्षरक्षसादन्नं विप्राय मानवः ॥
 स्रुतं वा यदि वा चामं, स स्वर्गे सुप्तमेधते ।
 शोभनात् प्रभृतान् सर्वान् पक्वान्परिपूस्तितान् ॥
 अपूपै रुदकाद्यैश्च दत्त्वा दिवं सुप्तं व्रजेत् ।
 द्विजान् यः पाययेन्नोय भन्यामपि पिपासितान् ॥
 प्रणं तु कारयेद्दुग्धीन् प्राप्नोति देवलीकताम् ।
 पद पात्राण्यादिकं दद्याद्वर्षासु च प्रतिग्रहम् ॥
 पादाभ्यङ्गन्तैषेधः शीते चावरणानि च ।
 उपानतादुके चैव ददत्कामानवाप्रयात् ॥
 मत्तवीहिममायुक्तं सर्वस्वेष्टसमन्वितम् ।
 सर्वोपस्कारसंयुक्तं सर्वाण्डुर्भूषितम् ॥
 हिरण्य गोष्ठपात्रैव कुलिशाद्युपधानकैः ।
 चारुस्त्रीभूषणैर्युक्तं सकांस्य ताम्रभाजनम् ॥
 कण्डण्यादिसमायुक्तं ददत्पात्राय मानवः ।
 पर्कष्टकचित्तं कृत्वा सर्वलक्षणसंयुतम् ॥
 अण्मय वा तथा सद्यः कृत्वा चाण्डमय तथा ।
 दत्त्वा स्थानं नवाप्नोति प्रजापतिरशंसयम् ॥
 प्राकारा यत्र सौवर्णाः मृच्छाण्युच्चैस्तराणि च ।
 माणिक्यगारुडैर्वज्रैर्मौक्तिकैर्भूषितानि च ॥
 देवकन्यासहस्रेण स हृतो गीतवृत्त्यकैः ।
 सेव्यमनोऽश्चरः सङ्घैः प्रजापतिसंमं वसेत् ॥
 अगङ्गाद्यौ च धूर्वाद्यौ बलवन्तौ सुलक्ष्णौ ।
 तरुणौ सविषाणौ च घण्टाभरणभूषितौ ॥
 अदुष्टावेकवर्णौ तु शरीरौ दक्षिणान्वितौ ।

य आह्वय द्विजाग्राय दद्याद्भक्त्या तु मानवः ॥

सोऽनङ्गुद्रोमंतुल्यानि स्वर्गे वर्षाणि तिष्ठति ।

अमर्त्यो भवति तोऽजस्रं खेद्यमानश्च दैवतैः ॥

एकोऽपि हि वृषो देवो धूर्धरः शुभलक्षणः ।

अरोगश्चापरिहृष्टो रक्ष्मात्म दशगोसमः ॥

५ एकेन दत्तेन वृषेण येन दत्ता भवेद्युर्दश सौरभेयाः ।

आहेमपीताद्दधरणींसमानात्तस्माद्दृपात् पूज्यतमोऽस्ति नान्यः ।

दृष्टिदानं प्रवक्ष्यामि यथादेय द्विजातिभिः ।

यो विधिर्दक्षिणायाश्च तथा सर्वं निबोधत ॥

एकुरात्पीतः स्नातो गोदाता पञ्चगव्यतः ।

पश्चाच्छीन सस्नाय्य सपूज्य मधुसूदनम् ॥

सवत्सा वस्त्रसयुक्ता शतयज्ञोपवीतिनीम् ।

सुविपाणा सुरूपाश्च सर्वलक्षणसयुताम् ॥

हेमकल्पितशृङ्गाश्च सुरूपां चरणाग्रकाम् ।

पयस्विनीं शुशीलाश्च हिरण्योपरि संस्थिताम् ॥

हिरण्य वाचयित्वाग्रे स द्विजायोपपादयेत् ।

प्राङ्मुखाय च दिप्राय दृष्टिन्ताश्च उदङ्मुखीन् ॥

इमा त्व प्रतिगृह्णीष्व प्रीतोऽस्तु केशवो ह्ययो ।

इति दत्त्वोदकं हस्ते पादान्यष्टौ विसर्जयेत् ॥

व्यावर्त्तसे ततः पश्चात् प्रणम्य शिरसा द्विजम् ।

अनेन विधिना धेनु यो विप्राय प्रदच्छति ॥

स विष्णुप्रीणनाद्याति विष्णुलोकमसंशयम् ।

आत्मन पुरुषान् सप्त प्रागस्तान् सप्त रुप्तच ॥

आत्मान सप्तजन्मोत्थान् पापादिसुच्यते नरः ।

पदे पदे तु यज्ञः स्याद्गोर्वत्सस्य च मानवः ॥
 फलमाप्नोति विप्रेन्द्राः शुद्धा वै तत्पुरा हरेः ।
 सर्वकामसम्पन्नाः सर्वलोकेषु पूजितः ।
 नान्ना पापापहर्ता वदुयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 इक्ष्वाकूणान्तथा चान्यैर्वज्रधा, वसुधाधिपैः ॥
 यैर्या नृभिरिय दत्ता जग्मुः सोऽपि च विष्टपम् ।
 दीयमानं च पश्यन्ति ये भवन्त्यनुमोदकाः ॥
 तेऽपि पापविनिर्मुक्ताः विष्णुलोकमवाप्नुयुः ।
 पादद्वयं सुखं योन्यां प्रसवन्त्या प्रहृष्यते ॥
 यदा च हिमुखी गौः स्यात् देया यावन्न स्तंभ्यते ।
 शौचीतुल्या तदा सा गौः सर्वैरक्ता मुनीश्वरैः ॥
 सापि प्राग्विधिना देया सङ्घाष्टा दोहना द्विजाः ।
 एकत्र पृथिवी सर्वा सशैलवनकानना ॥
 तस्या गौर्व्यायसी साक्षादेकलोभयतोमुखी ।
 गोर्वत्सस्य च लोमानि यावत्संख्यर्पिणं सत्तमाः ।
 तावत्संख्यानि सर्वाणि ध्रुवं ब्रह्मजने वसेत् ।
 यसारोगामक्लिष्टाह्मण्येनं वा यदि वा तनुम् ॥
 दद्यात् स्वर्गमवाप्नोति देया यथा तथाहि गौः ।
 तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीणनाथ हरेरिमाम् ।
 यथा तुष्यति गोविन्दो दत्तया नु गव्यऽनघ ॥
 ब्रह्महः स्वर्गहा गोघ्न पितृमातृसुहृद्बधात् ।
 अग्निदो गुरुहा चैव तथैव गुरुतल्पगः ॥
 सर्वपापसमायुक्तो यत्को यथोपपातकैः ।
 सर्वैर्नोमिः प्रमुच्यन्ते तिलधेन्वा मदत्तया ॥

अनुलिप्ते महीष्टष्ठे वस्त्रा जिनप्रसारिते ।
 धर्मज्ञा केचिदिच्छन्ति कुतपेच तिलाहरे ॥
 प्रसीर्थं चाविकं भूमौ तत्र कृष्णाजिन पुन ।
 तिलास्तु पृथ्विपिस्तत्र कृष्णाटकैश्चतुष्टयम् ॥
 कुर्यादुत्तरतोऽभ्युषे अरढकेन तु वत्सकम् ।
 सर्वरत्नैरलङ्कुर्यात् सौरभेयी सवत्सकाम् ॥
 काये हेममये षड्रे सारुः सूत्रमयी तथा ।
 ताम्रष्टकेक्षुपादाच कार्वा मुक्ताफलेक्षणा ॥
 गण्डपादपत्रश्रवणा फनरत्नवती तथा ।
 शुभस्वङ्गायनाङ्गुली नवनीतस्तथान्वित ॥
 नारैर्द्वैर्वीजपूरैश्च वाष्पीरैर्नारिकेलकै ।
 यदरात्रकपित्तैश्च मणिमुक्ताफलैश्चिताम् ॥
 सितयस्त्रयुगच्छन्ना सितच्छत्रसमन्विताम् ।
 ईदृग्विधाश्च ता कुर्यात् अहया पर्यान्वितः ॥
 काष्ठापटोद्दमा दद्यात् फेगव । प्रीयतामिति ।
 कुर्यादि दृष्टिबहिहानिमा प्रत्युत्तरासुष्मीम् ॥
 'मम्यगुञ्चार्य विधिदा दन्वैतेन द्विजोत्तम ।
 सर्वपापैर्विनिर्मुक्त पितरं स पितामहम् ॥
 प्रपितामहमाया पूर्वं पुरुषाणां चतुष्टयम् ।
 द्विजेन्द्रास्त्वारयत्ये तान्निक्तधेनुप्रदा नर ॥
 यश्च गृह्णाति विधिवत् पुरुषान् सोऽपि तायतः ।
 चतुर्दश तथा येष दद्रुतशशुमोष्टिक ॥
 दीयमानश्च पश्यन्ति त्रिकधेनुश्च ये नरा ।
 शृण्वन्ति येष ता भद्रदा परया नाम तरयाः ।

तेऽप्यशेषावभिर्मुक्ताः प्रयान्ति विष्णुलोकताम् ॥
 प्रशान्ताय सुशीलाय तथा मत्सरिणे बुध ।
 तिलधेनु नरो दद्याद्दे दस्मात्तं त्रधार्मिके ॥
 त्रिगात्र यस्मिन्लोधारमिलधेनुं प्रयच्छति ।
 तद्यैऋताग्रन्तु पुनस्त्रिज्ञानन्ति सभक्तिकं ॥
 दातुविशुद्धपापस्य तस्य पुण्यवती द्विजः ।
 चान्द्रायणादप्यधिकं शस्त तत्तिललक्ष्णम् ।
 एव प्रतिष्ठहीतापि आदत्ते विधिना द्विज ॥
 स तारयति दातारं आत्मानञ्च न शययः ।
 प्रतिग्रहञ्च दीप्ताग्निदग्धविप्रमुखेरिता ॥
 न स्फुरतीह मन्वाच्च जपहीमादिक्तेषु च ।
 तदा न दीयते तस्य न तं कर्मणि योजयेत् ॥
 निष्कृतं तत्कृतं कर्म हतस्यैषधदानवत ।
 अघातः संप्रवक्ष्यामि हतधेरसपि द्विजः ।

येन सा विधिना देया तां प्रवक्ष्याम्यतः शृणु ॥

वदामि धेतु हतकल्पिता यो विधिश्च येनै निचयै प्रकल्पया ।
 फलं प्रदाने मनुजस्य यस्मात् कृष्णश्च पातन्त्रमुपर्व यञ्च ॥
 गोक्षीरसर्पिर्मधुपण्डदध्ना संस्थाप्य विष्णु शुभवारिण्यच ।
 सपूज्य पुष्पैश्च विलेप्य गन्धैर्दद्यान्निषेद्यञ्च मधूपट्टीपस ॥
 हतश्च वल्लिर्हतमेव सोमो हतश्च रुद्रयो एवमेव चाम्भः ।
 प्रदेहि तस्मात् हतमेव विद्वन् । हतं हन्ते मकान् प्रदत्तम् ॥
 हतेन गव्येन तु पूर्णकुम्भ प्रकल्पान्ते गो करकश्च वत्स ॥
 हिरण्यगर्भा भणिरत्नगोभा तुरगश्च परनुवाचनासम् ॥

ष्टङ्गे च कृष्णागुरुदारवे च सौवर्णनेत्रे षट्सूत्रसाम्ना ।
 क्षौमञ्च पुच्छ गुडदुग्धवक्त्र जिह्वा च तस्या वरशर्कराया ॥
 द्राक्षोत्प्लेधं हि खजूरैरन्यै स्वादुफलैरपि ।
 उरस्तस्याः शर्करां वृष्टन्ताश्चैवं धीमता ॥
 इक्षयष्टिमयाः पादा शङ्का रौप्यमयास्तथा ।
 धान्यैश्च सर्पभिः पाशैर्लोमानि सितसर्पपैः ॥
 कांश्चिदोहा च कर्तव्या मितवस्त्राश्च दातव्या ।
 शितच्छत्रसमायुक्ता सितचामरभूषिता ॥
 सितयज्ञोपवीता च सितस्रग्दात्रा भूषिता ।
 वस्त्रस्य कुर्यादिति सङ्गतानि मेतानि सर्वाण्यपि यानि धेनोः ।
 अङ्गानि सर्वाणि च तद्वदस्य हस्तं सुवस्त्रं च तथैव विप्रः ॥
 गृहाण चेना मम पापहृत्यै दुस्कारसमारपयोधिपोतः ॥
 संसारतारो भुवि भूमिदेव । स्वर्गं प्रदेहि क्षम विप्रराज ।।
 विष्णुः सुनेमो धृतराष्ट्रिरम्याः प्रीतोऽस्य दानेन वरं प्रदातु ॥
 व्याहृत्य चैतन्निजहंस्तोय दत्त्वा क्षमम्येति च याग्विधेया ।
 दात्रा द्विजेनात्र तु पूर्वमुक्तं समाश्रय भर्षिर्व्रतमात्मशुध्यै ॥
 कार्यं प्रमुक्तोऽस्मिन्नकिञ्चिदप्यैस्ते प्राप्नोति लोकान् धृतदुग्धदिग्धान् ॥
 • धृतक्षीरवशा नयो यत्र पायसकर्दमाः ।
 तेषु लोकेषु विप्रेशः । मुमुष्येषु प्रजायते ॥
 पितृरुष्यन्तु ये सप्तपुरुषस्यास्य योग्यधः ।
 तासोऽपि द्विजलोकेषु न नयस्यन्तकिञ्चिन् ॥
 स कामानामियं दृष्टिः कथिता तव सत्तम ।।
 विष्णुर्लोका नरा यान्ति निष्कामा धृतधेशुदा ॥
 जलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीतये दत्तया यया ।

देवदेवो हृषीकेशा सर्वेशः सर्वभावन ॥
 जलधेनुं द्विजश्रेष्ठ । सम्पूर्णरजतस्थितम् ॥
 रत्नगर्भमशेषैस्तु शार्भङ्गैर्वन्द्यै समन्वितम् ।
 सितवस्त्रयुगच्छदं दूर्वापल्लवशोभितम् ॥
 कुष्ठमासीमुरोशीर बालकामलकैर्गुतमं ।
 त्रियङ्गुपत्रसयुक्तं मितयज्ञोपवीतिनस ॥
 सोपानकञ्च सञ्छत्त दर्भविष्टरगस्थितम् ।
 चतुर्भिः संवृतं पात्रैः स्तिलं पूर्णैश्चतुर्दिशम् ।
 स्थगितं दधि पात्रेण हतलोद्भवता मुखे ।
 उपोषितः समभ्यर्च्य वातुदेवं सुरेश्वरम् ॥
 पुष्पधूपोपहारैश्च यथा विभवसम्भवम् ।
 सकल्पं जलधेनुञ्च समभ्यर्च्य जनार्दनम् ॥
 पूजयेद्वत्सकं तद्वत् कृतञ्जलमयं बुध ।
 अत्रोचुरपरे केचित् पूजयेत् हतवत्सकम् ।
 पद्माशेन तु कुम्भास्य चतुर्धाशेन वा परे ।
 एवं संपूज्य गोविन्दं जलधेनुं सवत्सकाम् ॥
 सितवस्त्रधरं शान्तो बीतुरागो विमत्सरः ।
 दद्याद्विप्राय विप्रेन्द्रः प्रीत्यर्थं जलगायिनः ॥
 जलगायी जगद्योनिं प्रियतां मम केशव ।
 इति चीञ्चाख्यं विप्रेन्द्रो विप्राय प्रतिपाटयेत् ॥
 अपक्वायनिना स्वेयं अहोरात्रं जतः परम् ।
 अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनुं द्विजोत्तम ॥
 सर्वराज्यं मवाप्नोति यत् यत् ध्यायेत् स मानवः ।
 शरीरारोग्यं माण्यत्वं प्रथमः सर्वकामिकः ॥

वृणां भवति दत्तायां जनधेन्वा न मशयः ।

इमामपि प्रशंसन्ति जनधेनु द्विजोत्तम ॥

ये नरास्तेन वै यान्ति विष्णुलोक ममशयम् ।

हेमाव्याभस्त्रिखैर्विद्वन् । यद्यपि गो प्रकल्पिताम् ॥

“ भव्यास्तु ते तथाप्येव धर्मशास्त्रमतोद्विज । ।

अथातः संभवद्भामि दानानामुत्तमं परम् ॥

यदेत्वा मानवी याति सायुज्य परयेधमः ।

धेनुर्देया मुदर्थस्य कारदित्वा द्विजातये ॥

यादत्त्वा प्राज्ञहीपाला, ब्रह्मणः सहशङ्कताः ।

सा चतुर्भि स्त्रिभिर्वाप्यशुद्धवर्णपत्नै द्विजः ॥

द्वाभ्यां वापि पलाभ्यास्तु पत्नेनैकेन वा पुन ।

हीनं तु नैव कर्त्तव्यं सत्या सम्पदि स द्विज ॥

हीनस्तु कुर्यतो दानं दातुस्तु निष्कल भवेत् ।

चतुर्थांशेन धेन्वास्तु हेमवत्प्र प्रकल्पयेत् ॥

सर्वरत्नैरलङ्क्यैर्हव्यमाणैर्मणैः तु ।

राजत वत्सक कुर्याद्द्वयुरन्ये च तद्ददः ॥

अलङ्काराय सर्वेऽपि गोवद्रत्नैः प्रकल्पयेत् ।

भकायादामुदेवस्य सुगालीया युधिष्ठिर ॥

दत्त्वा प्राप्नो हरेर्लोकं सा मयेयमुदीरिता ।

मुक्ताफलशङ्का कार्या प्रयानकविपाणका ॥

मद्भारागच्छियुक्ता च हतपाददानान्निभा ।

कर्पूरागुदनासाध शर्करामना तथा ॥

सुष्ठुष्टम् युग्मपाश्वर्ध चेमसास्त्रायती तथा ।

इत्यादिगुदजानुष मद्भगथ मपानकम् ॥

नारीकेलेश कर्तव्यो कर्णो दृष्टश्च कासकम् ।
 सप्तद्वयं सूत्रलाङ्गुलं सप्तधान्यसंमाहृता ॥
 फलपुष्पोपसपन्ना च्छोपानतसमन्विता ।
 सुवर्णधेनु कांर्या च विप्रायं प्रतिपादयेत् ॥
 अश्वमेधसहस्रस्य दत्त्वा फलमवाप्नुयात् ।
 कुलानां हि सहस्रानुस्वर्गं नयत्यसशय ॥
 किमन्यैर्षङ्गभिर्दानै रत्नहेमंगवाऽनया ।
 हेमधेनुप्रदानेन कृतकृत्यो हि वर्तते ॥
 हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतुमिति कीर्त्तयेत् ।
 उपवासी विशुद्धात्मा दत्त्वा सोमरविग्रहे ॥
 दीयमानश्च यश्चन्ति येनरा हेमगामिनाम् ।
 रत्नोभूतपिशाचाद्या स्ततो नश्चन्ति सदृङ्गज ॥

एता मयोक्तास्तत्र वत्स । सर्वा दृष्टादिका वत्सरतोऽत्र गावः ।
 इत्याहुर्भूततदव्यति त्रितीया ऽग्नौर्दिषं यं विधिवत् प्रदाय ।
 दद्याजिनस्य दानस्य प्रयत्नामि यथाविधिम् ॥
 प्रमाणश्च विधिर्यस्य यस्मै विप्राय दीयते ।
 वैशाख्या पूर्णिमायाश्च कार्तिष्या ऋषवाऽपि वा ।
 यतयोस्तु प्रदातव्यं रविसोमग्रहेऽपि च ॥
 अस्तिष्ट मच्छिद्रमसोकमश्च सप्ताण्यन्तं भुञ्ज्यत् सशोफम् ।
 सायणं प्रदेशं सविपाणवक्त्रा शस्तप्रदाने मितकृष्णचर्म ।
 एतमेव विधे चर्म गृहीत्वा द्विजपावनम् ।
 कलयेद्देनुवत्तञ्च हेमशृङ्गादिकं पुनः ।
 गृह्णेहेममये तस्य शफाश्च रजतस्य च ॥
 मुक्ताफलैश्च साधूलं कुर्यात् शाठ्यं विवर्जयेत् ।

अतुलिते महीपृष्ठे प्रसूते कुतपेऽशुके ॥
 तत्र प्रसारयेन्मार्गं तिलैस्तदपि पूरयेत् ।
 वदन्ति तद्विदस्यैव चतुर्दोषास्तु पूरयेत् ।
 नाभिपुन्मात्रकं कुर्यादपरे कवयोविदुः ॥
 नाभिमात्रं वदन्त्यन्ये राशिं कुर्यादिति द्विजः ।
 हेमनाभश्च तं कुर्यात् हेमकर्षेण तु द्विज ॥
 शतया वापि प्रकर्त्तव्यं मनः शुद्धियथा भवेत् ।
 सौवर्णक्षीरपूर्णं प्राज्यपादौ च दापयेत् ॥
 राजतं दधिपूर्णं यथा दक्षिणतो द्विजः ।
 तान्त्रमाज्यभक्तपात्रं पश्चिमस्या तथादिशि ॥
 सौद्रपूर्णं तथा काश्यं चतुर्दिक्षु क्रमेण तु ।
 शतया वापि च कर्त्तव्यं वित्तशाय विवर्जयेत् ॥
 तद्दद्याद्देविदुपे नाह्वाणायाहिताग्नये ।
 परिधाप्यापि ते वस्त्रे अलङ्कृत्य च भूषणैः ॥
 चतस्रोष्टयं वार्या इत्यन्ये कवयो विदुः ।
 वदन्ति कवयो गायत्र्या मार्गमाहात्म्यवेदिनः ॥
 न सा विद्वाश्च वित्तसंपुराणार्थविदोऽपरे ।
 यस्तु कृष्णाजिनं दद्यान् सखुरं स्रगसंयुतम् ॥
 तिलैः प्रच्छाद्य वासोभिः सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।
 ससमुद्रगुणान्तेन सशैलवनकानना ॥
 चतुरन्ताम्बु संयुक्तां पृथिवीं नात्र सशयः ।
 कृष्णाजिने तिलान् दत्त्वा क्षिरं मधुसर्पिषा ॥
 ददाति यस्तु विप्राय सर्वन्तरति दुष्कृतम् ।
 यः कृष्णाजिनमासीर्यं हेमरत्नयुतैस्तिलैः ॥

वस्त्रावृतं सोपवासो विष्णोरापन्ननीस्रथा ।

वैशाखां पूर्णिमायाञ्च कार्तिकां वा समाहितः ।

दद्याद् दत्तपोयुक्ते ब्राह्मणे च जितेन्द्रिये ॥

शान्तानीके वाहिताग्नौ प्रदद्याद्भूरिदक्षिणाम् ।

यावन्त्यजिनलोमाम् तिलाः वस्त्रस्य तन्तवः ॥

तावन्त्यब्दसहस्राणि दाता विष्णुपुरे वसेत् ।

विशेष भूपरे ब्रह्मविष्णुशायनयोर्द्वयोः ॥

तद्व्रणवह्निर्लोमं प्रग्रीवं तु प्रसारयेत् ।

चतसृषु तथा दिक्षु सौवर्ण्यभुजतानि च ॥

निधाय शक्या पात्राणि क्षीराद्यैः पूरितानि च ।

तस्या पश्चात् समिद्धाग्निं परिससृच्च तं पुनः ॥

पर्युक्तं च परिक्षीय महाव्याहृतिभिस्ततः ।

सद्यो कृत्वा तिलांस्तत्र विप्राय प्रतिपादयेत् ॥

नाभिं स्पृशन् नदीतीय मार्गं गृह्णास्य हं त्विदम् ।

धीमान्दद्याद् द्विजेन्द्राय वार्ष्णेयत्वा प्रतिग्रहम् ॥

पश्चाद्ब्रह्मादिकं दद्यात् एष प्रतिग्रहे स्थितः ।

मया गीताप्यथो गाथा सुदाहरन्ति तद्विदः ॥

दातृणां सत्तमानान्तु विशेषप्रतिपत्तये ।

गोभूहिरण्यसयुक्तमार्गमेकं ददति यः ॥

स सर्वमापकर्मापि सायुज्यं ब्रह्मणो व्रजेत् ।

प्रोक्तेन चैतन मुनीशमार्गं दद्याद् द्विजेन्द्रे विधिना प्रयुक्तम् ।

पापानि हत्वा स पुरातनानि यायात्स वेधोऽप्युपा च योगी ॥

मुपासनञ्च यो दद्यात् जापमास्य मयोत्तमम् ।

देवयानैर्दिष्यान्ति स्यमानैः स दैवतैः ॥

१ य रथं हयसयुक्तं हेमपुष्पैरलङ्कितम् ।
 कतरज्जुस्र पादाद्यैर्नेत्रपादकृतैरपि ॥
 तत्सर्वं स्थगितं वस्त्रैः परिपट्टालकैः शुभैः ।
 मुक्ताफलैश्चाथानिकैर्मणिभिर्क्षुपशोभितम् ॥
 अग्रे चैव शुभे वस्त्रे मूर्ध्नि तावत्पलङ्कितम् ।
 तद्गुभूपणैरलङ्कित्य सुखयन्त्रसुशोभितैः ॥
 सपर्याणौ कशायुक्तौ ग्रीवाभरणभूषितौ ।
 शुभलक्षणसंयुक्तौ तरुणौ तत्र योजयेत् ॥
 रविसोमग्रहे दृष्ट्वा च्छुभयान् यत्र कर्मणि ।
 अयनयोर्वा द्विजान्ध्याय स माप्नोत्यर्कलोकताम् ॥
 वसेद्भवि समन्तत्र सेव्यमानः स दैवतैः ।
 एकमपि हि य दद्यात् सर्वालङ्कारभूषितम् ॥
 स लक्षा सुवर्णञ्च मोऽश्वलोक मवाप्नुयात् ।
 दद्यादश्वरथ यस्तु हेमरत्नविभूषितम् ॥
 दिव्यवस्त्रपरिच्छिन्न नेत्रपट्टादिभिः शुभैः ।
 सौवर्णैरर्धचन्द्रैश्च राजतैर्वा विभूषितम् ॥
 शुभैर्मुक्ताफलैरन्यैर्नीलवस्त्रादिभिस्तथा ।
 गजो सुलक्षणोपितौ सुशीलौ निरुजावपि ॥
 सुरदानौ सुरूपौ च हेमालङ्कारभूषितौ ।
 दिव्यवस्त्रैः परिच्छिन्नौ कर्णशाखावलम्बिनौ ॥
 पटिनेत्रादिकाद्यौ तौ विशिष्टमणिभूषितौ ।
 ईहग्रथश्च सयोज्य पताकाभिर्विभूषितम् ॥
 शोभित पुष्पमालाभिः शङ्खदुन्दुभिर्निस्स्रजैः ।
 चतुर्वेदाय विनाय दिवेदाय तथा पुन ॥

शुचये च द्विवेदाय त्रिविधाय कृतेष्टये ।
 अलङ्कृत्य स माध्याग्निं रङ्गलीयसुवासुसी ॥
 तस्य हस्तीदकं दद्यात् प्रीयता केशवस्त्विति ।
 एवं हस्तिरथं दद्यात् समभ्यर्च्य द्विजातये ॥
 निहत्य सर्वपापानि विष्णुलोके महीयते ।
 वसेच्चतुर्भुजस्तत्र सेव्यमानश्चतुर्भुजैः ॥
 अनन्तकाले स तिष्ठेच्छङ्खचक्रगदाधरः ।
 पद्मन्तीह रथये तु दीयमान नरा द्विज ॥
 तैऽपि विष्णुपुरं यान्ति वायिष्टस्य वचो यथा ।
 एकै मेऽपि कृपो दद्यादस्तिनश्च स भूषणम् ॥
 सवस्त्र हेमरदनं नखे रञ्जतकल्पितैः ।
 मण्यमुक्ताफलैर्गुक्तं सुवर्णरजतान्वितम् ॥
 पूर्वोक्ताय च विप्राय चतुर्वेदाय वा द्विज ।
 दद्याच्च विधिवत् सोऽपि सदा विष्णुपुर वसेत् ॥
 विधिवद्वायुं नृह्णाति सर्वमपि प्रतिग्रहम् ।
 दातृलोकमवाप्नोति परागरवचो यथा ॥
 अनङ्गत्वं तु यः कन्या ब्राह्मणेद्वाहेन यच्छति ।
 अन्योद्वाहेन केनापि हस्तिदानगत लभेत् ॥
 हस्तिदानस्य यत पुण्यं तस्माच्छतगुणं फलम् ।
 कन्याया विधिवत्सर्वं प्राप्नुवन्ति ह्यसर्गयम् ॥
 पुत्रदानं समिच्छन्ति योविद्वान् स मनीषिणः ।
 कन्यान्तसोऽपि मन्यन्ते पुत्रदानगत धरम् ॥
 भूमि गम्यवतीन्दद्याद्यस्तु विप्राय नानव ।
 स भूभक्तस्तस्यैव विष्णुलोके समावसेत् ॥

योगे चर्मप्रमाणेच भूमि दद्याद्द्विजातये
 स विष्णुलोकमाप्नोति केचिदूचर्मनीपिणः
 पद्भिसुं प्रहिता विद्यावशात्सूभयतो द्विः
 तेनैव द्विगुणानाञ्जरिति केचिन्निवर्तनम्
 पञ्चदशकदर्शानाम् चत्वारिंशद् दशाहत ।
 पञ्चभिर्गुणिता सा तुं निवर्तनमिति स्मृतम्
 बालवत्सुकधेनूनां सहस्रं यत् तिष्ठति ।
 तद्वै निवर्तनं श्रेयं इति केचिद्वदन्ति हि ॥
 ताम्रपट्टे पटे वापि लेखयित्वा च शासनम्
 ग्रामं विप्राय वा दद्याद्दशसीरक्षितिं पुनः ॥
 सीरस्यैकस्य वा दद्यात्तस्य पुण्यं किमुच्यते ।
 भूम्यंशु कणिकातुल्या, सिमा विष्णुपुरे वरे
 भूमिदानात्परो धर्मो तैल्लोकोऽपि न विद्यते
 पादैकमात्रदानेन तस्य विष्णुपुरे स्थितिः ॥
 तस्य दानात्परो धर्मस्तद्दत्ते च त्वयन्तथा ।
 तस्मान्ता यत्नती दद्याद्धरणं च विवर्जयेत् ॥
 इहैव भूमिदानस्य प्रत्यक्षं चिह्नमीक्ष्यते ।
 क्षितिदं स्वर्गतो भ्रष्ट क्षितिनाथ पुनर्भवेत्
 भुनक्तु च पुनर्भोगो यथा दिवि तथा भुवि ।
 गर्जरश्मैर्नरैर्युक्तो हेमरत्नविभूषितः ॥
 वरस्त्रीगणसमेव्य सूर्यमान स्ववभूभिः ।
 कृत्वा नन्दारसंयुक्तो वस्त्रवाद्योत्सवादिभिः ॥
 इत्यादि भूमिदानस्य चिह्नान्ते यत्नः । कीर्तित

यावन्तिष्ठत सा भूमि स्तावत् स्वर्गे महीयते ।

मृदभूमिश्च यो दद्याद्दद्याद्वाश्वमभातकाम् ॥

मृदस्योपस्करन्दद्याद्भृङ्गं दानफलं लभेत् ।

किञ्चिन्मात्रञ्च यो दद्याद्भूमि विप्राञ्च मानवः ॥

तस्यापि हि महापुण्यन्दद्याद्भुलमाश्वकम् ।

नैतस्मान्परमं दानं किञ्चिदंश्चि घरातले ॥

पुण्यफलं प्रवक्ष्यामि विशेषेण तु तत् शृणु ।

हैमानि यत्र मानानि मणिभिर्भूषितप्रनि च ॥

प्राकारा तत्र सौवर्णाद्यतुर्द्वाराः सुतेरणाः ।

दिव्याश्वाश्च रसा यत्र तासा सङ्ख्या क्षणेकेभ्यः ॥

सुपर्वाण्यो कसायुक्तौ श्रीनाभरणभूषितौ ।

हृद्वा याः कामदेवोऽपि नचेत्कामातुरः क्षणात् ।

सुकेशाः सुललाटास्ता बालेचन्द्रोपमञ्जुवः ॥

सुनासाकर्णगण्डाश्च शुभोष्ठाधरपङ्क्तवोः ।

सुग्रीवा भुजपाल्यपा, पीनोत्तुङ्गलनासया ॥

सुमध्योरुनितम्बाश्च सुश्रोण्यश्च शुभोरुकाः ।

सुजातुलङ्गागुल्फाश्च सुपादाः सुनन्धासया ॥

केन रूपेण ता वर्या भवन्त्यश्च रसा द्विजाः ।

वैष्णवाः गणिकाः सर्वाः दिव्यस्वस्वभूषभा ॥

दिव्यानुलेपलिप्ताद्वा दिव्यालङ्कारभूषिताः ।

मन्मथोऽपि हि तान् हृद्वा भवेत्कामातुरः क्षणात् ॥

वर्यस्ते ताः कथं देव्यो या लक्ष्मीप्रतिमोपमाः ।

वैष्णवाश्च रसा सङ्घैर्वैष्टिताचामरारिभि ।

गीयमानश्च गन्तव्यं लयमानश्च देवते ॥

वसेन्विष्णुपुरे तावद्यावत् विष्णुरजः क्षितौ ।

पुण्यं वै भूमिदानस्य कथितन्तव वत्सक । ॥

मोक्षुर्धरित्री कुलपर्वताश्च पार्थोऽर्णवः स्वर्गतलादिकादिः ।

देयानि सर्वाणि च स्रुधकामैः प्रोक्तानि दानानि पुरावदग्निः ॥

० घाततुल्यं सुवर्णम्वा रक्षत द्रव्यमेव च ।

यो ददाति द्विजाग्नेभ्योऽस्तस्याप्येतत् फल भवेत् ॥

ब्रह्महत्यादिपापैस्तु यदि युक्तो भवेच्चरः ।

स तत्पापविनिर्मुक्तं प्रोक्ते विष्णुपुरे व्रजेत् ॥

तुलापुरुषभूम्यो च दीयमानौ च ये नराः ।

पर्यान्ति तेषां चान्ते व ये च स्युरनुमोदकाः ॥

गुड वा यदि वा खण्ड खण्डश्चापि तोषितम् ।

यो ददात्याग्रना तुल्य नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥

पुमान् प्रद्युम्नवत्स । स्याच्चारी स्यात्पार्वतीसमा ।

सौभाग्यरूपसंयुक्ते भुञ्जीतान्ते त्रिविष्टपम् ॥

हिरण्यदक्षिणायुक्तं रुक्मं भूषणान्वितम् ।

अनङ्गत्वं विजाग्रन्तं परिधाय च वासमी ।

खण्डादितो नितं पश्चाद्विप्राय प्रतिपादयेत् ।

सर्वेकांमसम्यग्दात्वाऽनन्तकालं वसेद्विधिः ॥

० चन्द्रं चराण्य मङ्गपञ्च मेघं चण्डान् करेण मङ्गिणीमजाय ।

वृष्यु परोष्टी मङ्गिकां मुनीन्द्रा हेमादिचक्रं सकलं च दानम् ।

वराणि रत्नानि च चैत्ररूप्यं शुभानि वासामि च काञ्चनार्चिः ।

अग्निमात्रं काभादि कृत्वा हेमादिदानं दिजं दीयते हि ॥

केचिददन्ति चैतानि कृत्वा हेममयानि च ।

सर्वोदरकायुक्तानि देवानि हेमधेनुवत् ॥

अर्चयित्वा हृषीकेशं पुण्येऽङ्घ्रि विधिपूर्वकम् ।

अग्निमुदं सुवर्णं च विप्रमाह्वय यच्छति ॥

स मुक्ता विष्णुलोकं च यदा गच्छति संभृतौ ।

तदा प्रो तेन पुण्येन धनयुक्तो द्विजो भवेत् ॥

यो रौप्यमुत्तम दद्याद्दृष्टिने ब्राह्मणाय च ।

सोऽतीव धनसयुक्तो रूपयुक्तश्च जायते ॥

माणिक्यानि विचित्राणि नानानामानि यो नरः ।

तथा ताम्रश्च काश्यश्च तपुं वा सीसकुादि वा ॥

यो दद्याद्भक्ततो विप्रे स सोमलोकमवाप्नुयात् ।

सम्पूज्य सतत लोकं रूपवानिह जायते ।

हृतं ददाति यो विप्रे सोऽत्यन्तं सुखमश्नुते ॥

भोजेनाभ्यञ्जनार्थं वा भवेत्सोऽपि सुखी नरः ।

तैलपदानेन सततं भोजेनाभ्यञ्जनाय च ॥

स्निग्धदेहोऽपि तेजसी रूपयुक्तश्च जायते ।

नृदहश्च सकपूरं तुरष्क चन्दनादिकम् ॥

गन्धद्रव्याणि दत्त्वा तु शुभगन्धं प्रजायते ।

ताम्बूलं पुष्पमालाश्च पुष्पाक्षरण्यानि च ॥

सुमतिर्वीर्यवाचैव धनयुक्तश्च जायते ।

शिशिरज्जौ च यो दद्यादनल सैन्धवं नरः ॥

स ममिहोदराग्निं सन् प्रश्नास्त्रययुतो भवेत् ।

यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च नित्यं मेधाभि मानवः ॥

यिगायुक्तो भवेदत्र संग्रामे चामराजितः ।

किञ्च वा यज्जनोक्तेन दानस्य विशदरेण च ॥

यद्यदिष्टतमन्तस्य तत्तन्मै प्रतिपादयेत् ।

तिलान् दभांश्च नित्यार्थं तृणान्याश्लेषणं यच्च ॥

भुक्त्वा स तु सुखं स्वर्गं जातयात्र भवेद्भवि ।

गुडमिचुःसङ्खण्ड दुग्धपर्ज्जरसाधकान् ॥

फलानि दत्त्वा सर्वाणि स्वादूनि मधुराणि च ।

सर्वाणि फलशकानि लवणानि तथा द्विजः ॥

स्याप्यानि गृहपात्राणि शुभगोत्रो भवेन्नरः ।

कृष्णाण्डन्तपुपं दत्त्वा वृन्ताकादिपटोलकान् ॥

शुभानि कन्दमूल्यानि सुहृष्ट पुत्रवान् भवेत् ।

षट्पञ्चकपित्यानि खर्जूरदाडिमानि च ॥

चिञ्चामलकं दत्त्वा पुत्रवानिह जायते ।

या नारी द्विजः चैतानि द्विजे भक्त्योपपादयेत् ॥

सर्वं तस्य भवेत्तद्वि धेनुदानमन्विताम् ।

भोजनाच्छादनं दत्त्वा दत्त्वा चोत्तराहो द्विजः ॥

सुर्गलोकेषु सम्पुज्य सर्वकामोऽत्र जायते ।

याः पुण्यनार्यश्च सक्रमिषुसा कामोपभुक्त्यै निजदेष्टदाः स्युः ।

गौर्वाण्यचेतोऽरुरूपवन्त्यः पौरन्दरास्ता गणिका भवन्ति ॥

गृहं वा मणिकी वापि शयानासनविष्टपम् ।

दत्त्वा च कश्चिद्विद्वान् विप्रान् यः पाठयेन्नरः ॥

धरादानादिकं व्यासं विद्यादानं शताधिकम् ।

विद्यार्थनाथं विप्राणां पादाभ्यङ्गं सुपानघो ॥

यो ददाति द्विजैश्च । ब्रह्मनोकं स गच्छति ।

आदायारभ्य वेदांश्च शास्त्रं वाप्यतमं द्विजः ॥

दद्यात्तस्यै द्विजान् शिष्यान् च दानं तदुत्थने ।

उपाध्यायं निषेध्याये तस्य दत्त्वा च परानमः ॥

विद्यां भक्त्या प्रदच्छेद्यः परब्रह्मण्यसौ विशेत् ।

विद्यार्थिनेऽथ विनाय यो दद्याद्भोजनं द्विजः ॥

पादाभ्यङ्गं तथा स्नानं सोऽपि दानाश्रयाग् भवेत् ।

यः स्वयं पाठवेदिमान् स्नात्वा भक्त्या च स द्विजः ॥

साक्षात् ब्रह्म मध्येति नागच्छेत् संसृतो ।

एतच्च वा यदि वाहं च पार्श्वं पादार्थं नैव च ॥

अध्यापयति तस्यापि नास्ति शिष्यस्य निष्कृतिः ।

मन्त्ररूपं द्विजो दद्यादेकमपि शुभाक्षरम् ।

तस्य दानस्य वै शिष्यो न कर्तुं निष्कृतिं क्षमः ॥

यद्विप्र । शिष्यप्रतिपत्तिनेन विद्यापदानेन न तुल्यमस्ति ।

मूलं धरित्यामविनायि किञ्चन तस्मात्प्रदेयत्तु तदेव विद्वन् ॥

रोगार्त्तस्थैः पथं पथं यो ददाति नरस्य तु ।

अन्यस्यापि च कस्यापि प्राणदः स तु मानवः ॥

किन्नरैर्भूषणैर्दत्तैर्गोभिर्वा सोभिरेव च ।

आदत्ते प्राणहीनेन प्राणदानं मतः परम् ॥

अत्र प्राणो जलं प्राणः प्राणघोषं सुष्यते ।

तस्मादोषधदानेन दाता सुरसमो द्विजः ॥

प्राणदानं हि यो दद्यात्सर्वेषामपि देहिनाम् ।

स याति परमं स्थानं यत्र देवचतुर्भुजः ॥

यो दद्यान्मधुरा वाचं माखासनकराष्टतम् ।

रोगचुधादिनार्त्तस्य स गोमधफलं लभेत् ॥

क्रीबान्धवधिरादीनां रोगार्त्तानां शरीरिणाम् ।

यश्चिद्विदीयते तेषां यदादानं तदुच्यते ॥

ये यच्छन्ति दयादानं कृत्वा दीनदयां नरः ।

तेऽपि तदानधर्मेण विष्णुर्लोकं मवाप्नुयान् ॥

अथान्यत्सम्प्राप्तमिति विधिमागतं हि ज ! ।

यत्प्रदानेऽनुनिश्चेष्ट ! विशिष्टं फलमिष्यते ॥

मासे मासगणिते दानं पूर्यचन्द्रन्तयौ नरः ।

विधीनर्थं प्रवक्ष्यामि यत्प्रदानं महत् फलम् ॥

काश्यपात्रमस्ति दत्तं सुवर्णं प्रस्यपूरितम् ।

हिरेण्यनाभं वस्त्रेण कुतुम्भेन च छादितम् ।

ज्ञाताचात्ताय विप्राय सर्वस्वं प्रतिपाद्य च ।

सौभाग्यरूपलावण्यशुक्ती भवति मानवः ॥

गौरक्षर्पपशुक्तेन पीप्यानुत्सादितोनरः ।

स पुनरभिषेक्तव्यः कुम्भेन हयसपिपा ॥

सर्वगन्धोदकैस्तथैः फलरत्नममन्त्रितैः ।

सुवर्णममुष्णं दद्यात् प्रदद्यात्तु द्विजातये ॥

द्वेनेन स्नापयेद्विष्णुं भक्त्या सम्पूजयेद्द्वरिम् ।

एतच्च शुद्धयद्दद्यात् एतं दद्याद् द्विजातये ॥

सर्वं वस्त्रयुतं दद्यात्सोपवासः समाहितः ।

कर्मणा तेन धर्मज्ञः पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥

माघ्यां पुष्यं क्षिणैः आर्द्रं कुम्भेन सर्वकित्तियैः ।

शुभं शयनमासीर्य फाल्गुण्यां स द्विजातये ॥

रूपद्रविणसंयुक्ती भार्या रूपवतीं लभेत् ।

नरः प्राप्नोति धर्मज्ञः श्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमाम् ॥

नार्हपि शुभमर्तारं रूपसौभाग्यसंयुतम् ।

प्राप्नोति विपुनान् भोगान्नात कार्या विचारणा ॥

पीर्यमासीषु चैतासु मास्यसंयुतासु च ।

एतेषामेव दानानां फल दशगुणं भवेत् ॥ •
 महापौर्णासु चैतासु फलमत्रयं मश्नुते ।
 द्वादश्यां चैव शुद्धस्य चैव वस्त्रप्रदो नरः ॥
 अत्रयं फलमाप्नोति नागलोकं मश्नुतमम् ।
 इत्यन्तं कथितं विप्र ! फलं त्रैतस्य सत्तमं ॥
 दद्याद्देमच वैशाखे द्वादश्यां यो नरः सितम् ।
 शुक्ले च्छत्रोपानहौ च विष्णुलोकं मवाप्नुयात् ॥
 आसीर्यं ययन दत्त्वा प्रणम्य भोगशायिनम् ।
 आपादशुक्लद्वादश्यां चैतद्दीपं मवाप्नुयात् ॥
 आवणे वस्त्रदानेन विष्णुसायुज्यं वच्छति ।
 गौदः प्रयाति गोलोकं मासि भाद्रपदे द्विजः ॥
 प्रीणयेदश्वगिरसम् अश्वं दत्त्वा तथाश्विनी ।
 विष्णुलोकं मवाप्नोति कुलं सुररते स्वकम् ॥
 स नरो वस्त्रदानेन कार्त्तिक्यां दिवमाप्नुयात् ।
 प्रदानं लवणानां तु मार्गशीर्षे मङ्गलफलम् ॥
 धान्यानाञ्च तथा पौषे दारुणा मप्यनन्तरि ।
 फावगुणे सर्वगन्धानां भवेद्द्वयं मङ्गलफलम् ॥
 गजर्चसंयुता चैत्रे द्वादश्यां तु मङ्गलफलम् ।
 मासि तु साधवे शुक्लद्वादश्याचा संयुता ॥
 शयन्येन युताशुके शुची मूर्त्तेन वैष्णवी ।
 नभस्यश्विनयोः पुण्या आवण्यजर्चसंयुता ॥
 पौष्णं संयुता चैत्रं हेमार्गे रुक्मिकायुता ।
 मरस्ये रिक्थकोपेता तपसि चादित्यमयुता ॥
 पूर्वर्चसुक्तापुष्ये च द्वादशी पावना मृता ।

नक्षत्रयुक्तास्वेतासु दत्त्वा दानानद्यन्तकम् ॥

मेघ च मेघसक्रान्तौ गोवृष हृषसक्रमे ।

शयनासूनदानञ्च मिथुनोत्तममे तथा ॥

कर्कप्रवेशे शकूनं हि प्रदद्याच्छर्करा तथा ।

सिंहप्रवेशे पार्श्वान् तैजसानां तथैव च ॥

तुलाप्रवेशे धान्यानां वीजानां मत्तिषोत्तमम् ।

कीटप्रदेशे वस्त्राणां वेश्मानां दानमेव च ॥

धनु प्रवेशे वस्त्राणां यानानाञ्च महाफलम् ।

ऋषप्रवेशे सर्वेषां धनानां दानमुत्तमम् ॥

स्नेहानाञ्चैव दारुणां दानमग्ने शय्ये च ।

कुम्भप्रवेशे दानन्तु गवामर्थे नृणस्य तु ।

मीनप्रवेशे स्नानानां भाल्यानां मपि शोत्तमम् ॥

दानान्यथैतानि मया द्विजेन्द्र । प्रोक्तानि काले तु नर प्रदाय ।

प्राप्नोति कामान् मनसात्यभीष्टास्तस्मात्प्रशंसन्ति हि कालदानम् ॥

अथौचसूतके त्वापि न दातव्यः प्रतिग्रहः ।

सतीरपि तयो देया परन्तु भयदक्षिणा ॥

रात्रौ दानं न दातव्यं दातव्यं मभयं द्विजः ।।

त्रयाणामपि देयानि विद्यां क्रिया प्रतिग्रहा ॥

पात्राणामतिथीनाञ्च गवामपि च पूजनम् ।

रात्रावपि च कर्त्तव्यं मिति पारागरोन्नवीत् ॥

शुचि सन्त्रशुचिर्वापि दद्यात् गृहीतं चोभयम् ।

अन्य दानकालोऽयं यदा मयं सुपस्थितम् ॥

पान्यप्रतिग्रहो विहान् याच्याय शुचिना सह ।

अथौचसूतके चैव न तु याच्या भवन्ति ते ॥

अव्यक्तेन च धर्मज्ञ ! तथा मुक्तिशिखेन च ।
 स्नात्वा च स्यः पयःस्पृश्य गृहीत् प्रयतः शुचिः ॥
 द्रव्यस्य नाम गृहीयाद्दाता तथा निवेदयेत् ।
 तीयं दत्त्वा तया दाता दाने, किं धरयं स्मृतः ॥
 महिगृहीता सावित्रः सर्वमन्त्रं ह्युदीरयेत् ।
 सार्धद्रव्येण तत् सर्वं तद्रथैव स देवतम् ॥
 समापश्य ततः पयात्कामं स्नात्वा प्रतिग्रहम् ॥
 प्रतिग्रही पठेदुच्चैः प्रतिगृह्णाद्विर्जोत्तमात् ।
 मन्दं पठेत राजान्याहुपांशुं च तथाविशः ॥
 मनुसा च तथा शूद्रात् कर्त्तव्यं स्वस्तिवाचनम् ।
 सोऽङ्गारं ब्राह्मणो दूयात् निरौङ्गारं महीपतिः ॥
 उपांशुं च तथा वैश्ये स्वस्तिं शूद्रे तथैव च ।
 न दानं यद्यसे दद्यात् न भयान्नोपकारिणे ॥
 न वृत्त्यगीतशीलेभ्यो दासिकेभ्यश्च धार्मिकः ।
 पातभूतोऽपि यो विप्रः प्रतिगृह्णति प्रतिग्रहम् ॥
 असत्सु विनियुञ्जीत तस्यै देयं न तद्भवेत् ।
 सक्षयं कुरुते यस्तु समादाय इतस्ततः ॥
 धर्मायै नोपयुञ्जीत न तं तस्कर मर्चयेत् ।
 यस्मै दद्याद्विजा ! यस्य नत्वा तस्मुररी नरः ॥
 दानञ्च हृदि संचिन्त्य जलमध्ये जलं क्षिपेत् ।
 वदन्ति मुनयो गाथां परोक्षे दानमत्फलम् ॥
 परोक्षे चैव यद्दानं प्रत्यक्षात्कोटिगो भवेत् ।
 पातं मनसि सचिन्त्य गुणवन्तं मभीक्षितम् ॥
 यस्तु ब्राह्मणहृत्ते वा भूमावपि जलं क्षिपेत् ।

दानकाले तु समाप्ते पात्रे चासन्निधौ जलम् ॥

अन्यविप्रकरे दद्याद्दानं पात्राय दीयते ।

विष्णुस्ते तारणायास्तु शृङ्खन्ति हि वरोदकम् ॥

तद्दानं ब्रह्म संप्राप्तं मद्यस्य मिति विष्णुगाः ।

लक्ष्मीपृष्ठा च यद्दत्तं दृष्टिद्रायार्थिने द्विजः ॥

तदक्षय्यं समुद्दिष्टं मिति पराशरोऽब्रवीत् ।

राज्यभ्रष्टश्च राजानं यस्तु राज्ये निवेशयेत् ।

विष्णुलोकसंभं भुञ्ज्य भवेत्पतिर्दिव्यौकसाम् ॥

प्रतिशृङ्ख्य द्विजार्थं यो न यच्छति च तं पुनः ।

न च स्मारयते विप्रः स्तुल्यन्तदुपपातकम् ॥ •

प्रतिश्रुत्य तु यत्किञ्चिदंहिजेभ्यो न ददाति यः ।

स वै द्वादश जन्मानि शृङ्खली योनिमाप्नुयात् ॥

वृष्ट्यादीनि प्रयच्छामि यथा लक्षणशीलितान् ।

मानभूमिस्तिलादीनां यथावत्ता निबोधत ॥

अजातदन्ता या तु स्याद्भ्रष्टस्तसमन्विता ।

वर्षादर्वाक् चतुर्था च यावदेतत् प्रकीर्तिता ।

सुशीला च सुवर्णा च अरोगा च यशस्विनी ॥

सुवत्सा प्रथमा सुता वृष्टिगैरभिधीयते ।

अरोगा या परिकृष्टा प्रसवत्यप्रसूतिका ॥

सुता सातिधयोयुक्ता सा गोमामान्यतः सुता ।

पूर्वोक्तगुणसयुक्ता प्रत्यग्रे प्रसदा तथा ॥

साथं गौर्विभुरित्युक्ता यागिष्ठस्यन्तरी यथा ॥

पञ्चगुप्त्रो भवेन्माय कर्षं पोरुगभिद्यते ।

तैश्चतुर्भिः पर्जन्यं प्राक्तं दाने मानं च पुण्यदम् ॥

माणकस्तैश्चतुर्भिश्च येतिकेति प्रकीर्तिताः ॥
 ताभिश्चतस्रभिः प्रस्थयतुर्भिराटकैश्च तैः ।
 द्रोणश्चतुर्भिसौ कृत्तौ धान्यमानं प्रकीर्तितम् ॥
 तैलप्रवृत्तिभिर्माण्डं चतस्रभिर्यत्प्रपूर्यते ।
 तैश्चतुर्भिश्च कूर्चश्च तैश्चतुर्भिश्च वैफलम् ॥
 पातैश्चतुर्भिः स्यात्तन्नी पांटी तच्च चतुष्टयम् ।
 करक चतस्रभिः साभिश्चतुर्भिः सौषंठं स्मृतः ॥
 इत्येतैः कविभिः प्रोक्तं दत्तगोतिनगोसमा ।
 किञ्चिच्च बल्लनोक्तेन दानस्य तु पुनः पुनः ॥
 दीयते दक्षिणाय कुटुम्बिने तदक्षयम् ।
 सकृद्विधाय विप्राय भक्त्या परमया वसु ॥
 दीयन्ते वेदविदुषे तदुपतिष्ठन्ति यौवने ।
 अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि दानानि निष्कलानि तु ॥
 तथा निष्कलजन्मानि तथा तव निबोधत ।
 हृथा जन्मानि चत्वारि हृथा दानानि षोडश ॥
 तानि पृथक् प्रवक्ष्यामि निबोध त्वं द्विजोत्तम ।
 अश्वस्य हृथा जन्म ये च भर्मावशिष्टता ॥
 दक्षिणस्य हृथा जन्म व्याधितस्य तथैव च ।
 अपुण्यस्थाने यद्दत्तं हृथादार्यं प्रकीर्तितम् ॥
 आरुढपतिने दानं अन्यायोपार्जितञ्च यत् ।
 अर्थमवाप्नुयान् दानं पतिते तस्करेऽपि च ॥
 गरीरपीतिजनके हतस्ते ग्रामयाचके ।
 ब्रह्मबन्धौ च यद्दानं यद्दत्तं हृथलीपतौ ॥
 वेदविक्रयिणे चैव यस्य चोपपतियहे ।

स्वीजिते चैव यद्वत्तं व्यालग्राहे तथैव च ॥
 परिचारके तु यद्वत्तं वृथा दानानि षोडशः ।
 तमोवृत्तं यो दद्याद्भयात् क्रोधान्तथैव च ॥
 विद्वद्वृत्तं हि तत्सर्वं भुङ्क्ते गर्भस्य एव हि ।
 ईष्येया मन्युर्ना दानं यद्वाजं मर्धकारणात् ॥
 यो ददाति द्विजातिभ्यो बालाभावे तदश्रुते ।
 स्वयं नीत्वा च यद्दानं भक्त्या पात्रे प्रदीयते ॥
 अपमेयगुणतश्चि उपतिष्ठति योवने ।
 यत्सद्भिर्माय वृद्धात् भक्त्या परमया वतु ॥
 दीयते वेदविदुषे तदुपतिष्ठति वार्द्धके ।
 तस्मात्सर्वास्त्रयस्यासु मर्धदानानि सत्तमः ॥
 दातव्यानि द्विजातिभ्यः स्वर्गमार्गं मभीक्षताः ।
 भूमेः प्रतिग्रहं कुर्याद्भूमिं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥
 करे गृह्य तथा कन्या दासं दासी तथा द्विजः ।
 करन्तु हृदि विम्यस्य धर्मो ज्ञेयः प्रतिग्रहः ।
 आरुह्य च गजस्तीक्ष्णकर्णस्याग्नौ प्रकीर्तितः ॥
 तथा वैक्यफानांश्च सर्वेषां भविष्येयतः ।
 प्रतिगृहीत गां ऋद्धे पृष्ठशृणाजिन तथा ॥
 कर्णजाः पशवः सर्वे आर्द्धाः पुष्के विचक्षणैः ।
 प्रतिग्रहं तशोष्ठस्य आरुह्यैव तु पादुके ॥
 ईशायास्तु रथो व्याघ्रा चैव दण्डे तु धारयेत् ।
 द्रुमाणां मथ सर्वेषां भूले न्यस्तकरो भवेत् ।
 आयुधानि समादाय तथामुष्य विभूषणम् ।
 धर्मध्वजं स्वयां स्पृष्ट्वा प्रविश्य च तथा गृहम् ॥

अवतीर्य तु सर्वाणि जलस्थानानि यानि तु ।
 उपविश्य च शय्यायां स्पर्शयित्वां करेण वा ॥
 द्रव्याण्यन्यान्यथादाय स्मृद्वा वा ब्राह्मणः पठेत् ।
 कन्यादाने तु च पठेद् द्रव्याणि तु पृथक् पृथक् ॥
 प्रतिग्रहं द्विजयेष्ठ । तृयेषां भवन्ति ते ।
 द्रव्याणामथ सर्वेषां द्रव्यसंययणान्नरः ॥
 वाचयेज्जलमादाय ऋद्धारेण प्रतिग्रहम् ।
 प्रतिग्रहस्य यो धर्मो यो जानाति द्विजो विधिम् ॥
 सद्रव्यसोम्यसयुक्तो नरकं प्रतिपद्यते ।

अथापि वक्ष्यामि विधिं विशेषं वाजिदानतः ॥

दाहप्रहीनोरपि येन पुण्यं स्वर्गाय जायेत नृपुंश्चमेतत् ।
 गृह्णीत योऽथ विधिवद्विजेन्द्रः कुर्यादसौ पञ्चदिनानि पूर्वम् ॥
 पक्षोपचारैर्युतविष्णुपूजां कृत्वा ऋद्धमन्त्रैर्हृतदुग्धहेम ।
 यद्राम इत्यादि गुरुत्वतीय सौहार्दभूरादिभिरन्वितं च ॥
 प्रत्येकमष्टौ जुहुयाद्विजाग्र्याः । तदा तथांमानसयेद्विजेन्द्राः ॥
 सौर्येण मन्त्रेण च तद्वदष्टौ पश्चात् प्रयुक्तं विशतं जुहोति ॥
 कुर्याच्च गायत्र्यजपं सहस्रं पश्चात्पण्डितं सुरगं द्विजेन्द्रः ।
 दातोऽपि चैतद्व्रतमाविदध्याद्विजाग्र्यवत्प्राक्तनयोर्विशुद्धौ ।
 श्रावणम् सूर्यं जलं लभेते अत्रापि पूज्यौ द्विजवृन्दमध्ये ॥

अथ प्रतिग्रहविधिः ।

पुराण गीता सु भवन्ति गाथा विशिष्टं मुख्यप्रतिपादनाय ।
 त्रिथौ प्रदत्तं द्विज । यत्र पूर्वं क्रमेण चैतं पुनरुच्यतां तु ॥
 श्रावणे शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां दीयते द्विजः ।
 गोप्रदानेन गोविन्दी वन्द्येत न्यनीपिणः ॥

पक्षे शुक्ले तथा वत्स । द्वादश्यां हतधेनुकाम् ।
 हतार्चिः प्रणनायाल प्रदद्यात् फलदायिनीम् ॥
 तथैव सांध्यादश्यां प्रदत्तां तिलगौर्हिज । ।
 केशवं प्रीणयन्त्यांशु सर्वान् कामान् प्रयच्छति ॥
 व्यैष्टे मासि सिते पक्षे द्वादश्या जलधेनुकाम् ।
 दत्त्वा विभ्रायं विधिना प्रीणयन्त्यम्बुशायिनम् ॥
 यत्र वा तत्र वा काले यद्वा तद्वा प्रदीयते ।
 विप्रैर्पार्थिवं प्रोक्तं नान्यत्काले निषेधनम् ॥
 पिप्पु सुहृद्य विप्रैर्भ्यो निःस्पृह्यो यत् प्रदीयते ।
 भवेत्तदशनं दानं उक्तमल्पाक्षरैरिदम् ॥
 काले पात्रे तथा देशघन न्यायजितं तथा ।
 यद्वत्त माह्वयन्नेष्टे तदनन्त प्रकीर्तितम् ॥
 चन्द्रे वा यदिवा सूर्ये हृष्टे राक्षे महायज्ञे ।
 अक्षय्य कथितं सर्वं तदप्यर्के विशिष्यते ।
 द्वादशी पुष्यशुक्लासु विप्रैर्पाच्छ्रायणेन तु ॥
 यत्र प्रदीयते किञ्चित्तदनन्तं द्विजोत्तम । ।
 वैशाखे शुक्लपक्षे तु विप्रैर्पादपि मानवः ॥
 चापाढी कार्तिकी चैव फाल्गुणी तु विप्रैः पत ।
 तिष्ठन्मैत्राः पीर्णमास्यो दाने विप्र । मृष्टाफलाः ॥
 व्यतीपातेषु सर्वेषु समर्पेण द्विजोत्तम । ।
 अद्वैतक्रमकाले तु तीव्ररश्मे विग्रेयतः ॥
 तु मा मेषप्रयागेषु योगेषु मिथुनस्य च ।
 रेवेर्मृष्टाफलं दानन्तेभ्योऽपि स्यान्मृष्टफलम् ॥
 यदा प्रविशते भागु मकरं द्विजसत्तम । ।

द्यापाठेऽग्नयुजे पोषे चैव शुक्लेतथैव च ॥
 द्वादशीसहितं प्रोक्तं पुण्यं दिनचतुष्टयम् ।
 मियुनश्च तथा कन्याधन्विता मीनमेव च ॥
 प्रविष्टे भास्करे पुण्यं कथितं द्विजोत्तमम् ॥
 पङ्कशीतिमुखं नाम दशमे दिनचतुष्टयम् ॥
 अष्टिन्मनाद्यां यद्वत्तं पुत्रे जाते द्विजोत्तमम् ॥
 संस्कारे चैव पुत्रस्य तद्वत्तं प्रकीर्तितम् ॥
 एताश्च विविधाः प्रोक्ताः स्वाद्य कार्या यथोदितम् ।
 सर्वास्त्वपि हि सहिप्रैरित्यं धर्मं मभीशुभिः ॥

सत्सङ्गमेधिविज नालकध्वि मिहार्थमुक्तानि किर्यन्ति विप्राः ॥
 दानानि वशास्यथ यूतं धर्मं भावेन पुंसोर्विचिन्तेन धर्मः ।
 ब्रह्मोपचारिस्तूर्याणां स्कन्धे भास्याश्विने तथा ।
 ईशदुर्गाग्रहाणाञ्च गृहाणि कारयेन्नरः ॥
 द्रष्टुकामशतं वापि यश्चार्पयति विश्वे ।
 अनेन विधिना कुर्यात् विष्णुलोकं संवाप्नुयात् ॥
 एव यः सर्वदेवानां मन्दिरं कारयेन्नरः ।
 स याति वैष्णव लोकं परितुष्टो हरिर्नरः ॥
 समाचरति यो भग्नं सुधया लेपयेद्यथा ।
 शुभं पतिश्च यस्तन्तु विशिष्टैर्देवलेपनैः ॥
 सम्राज्ययति यस्तन्तु यथाचैवानुलेपयेत् ।
 प्रदीपन्तत्र योदद्यात् स याति विष्णुलोकताम् ॥
 पूजयेद्यस्तु विधिना पञ्चोपचारसयुतः ।
 स विष्णुलोकमभ्येति व्रीडते च चतुर्भुजे ॥
 यावन्तत् श्रेष्ठिकास्तत्र वित्तदैवस्य सद्गानि ।

तादन्त्यद्दसहस्राणि विष्णुलोकं समाविशेत् ॥

स नित्यन्तत्तडाकानि पुष्करिण्यथ दीर्घिकाः ।

तथा कूपाय कर्त्तव्या वाप्यथ गृहमेधिमिः ॥

स्थातमात्रेषु कर्त्तव्यं एकादिकञ्जलं नरैः ।

यावत्प्रीत्या जलं गौतु तृपात्तापि तृषी भवेत् ॥

पियान्तं सर्वसत्त्वानि तृपातां यन्मसामिदम् ।

गण्डूपानि तु तप्यन्ति तत्कर्त्ता तत्समन्दिषि ॥

यावन्ति स्तूपकुर्वन्ति गण्डूपानि किं ननु च ।

कुर्यता स्नानयौषादि यावदाचमनं तथा ॥

तारत्नंख्यानि वर्षाणि नद्याणि दिवि मोदते ।

अथ स च विभेत् स्वर्गे रोष्यमानोऽक्षरोगयोः ॥

धारामाद्यापि कर्त्तव्याः शम्भस्यैः स्वर्गोभिरीः ।

न्ति स्वादन्ति फलानि हृद्या क्षुद्राक्रिदग्धस्य तु मृगशीषान् ।
 णि तावन्ति वमन्ति नाके वृक्षौघकर्तृपुरुषा स्वमरौघसेव्या ॥
 णि यावति च पुष्पिणं तु दिवोकता मूर्ध्नि धरातले वा ।
 न्त तावन्ति च वत्सराणां कल्पाणि वज्रैर्दिवमारुहन्ति ॥
 लपद्मैर्मधुरैरपि शाख्युतैः स्वादुफलैर्नगाद्याः ।
 णि सत्त्वानि समर्पयस्व ततश्चाहदानेनैव हृक्षनाथान् ॥
 श्वं विष्णुं जगतामधीशं नारायणं यत्पुरुषं करोति ।
 न्यमाप्नोति कृतं तु तस्मादनन्ततोऽभयवान् पुण्या ॥
 णि सर्वाण्यभिधाय विहन । नष्टं पूर्तं गृहमेधिकर्म ।
 न्ति शान्तिं मनुजा शुभाय वक्ष्यामि ततस्मादयं सर्वशान्त्यै ॥
 उक्तानि सर्वदानानि ब्रह्मपूर्तं च सत्तमाः ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि गणेशादिकृतशान्तयः ॥
 इति श्रीवृहत्पारशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रणीताया
 धर्मसंहिताया दानधर्मेण पूर्तविनिर्णयो .
 नामाष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

शान्तीनामय सर्वासा ग्रहशान्तिः परास्मृता ।
 ग्रहेभ्योऽपि गणेशसु तस्य शान्तिरभ्योच्यते ॥
 यदि मुहूर्तकर्मणि भवन्ति फलदानि हि ।
 तदा धर्मार्थकामानु ससिद्धेरन् सदा श्रयाम् ॥
 तपूभिः क्रियमाणानां सर्वेषां कर्मणामयम् ।
 विघ्नार्थमष्टजह्नु शङ्करश्च विनायकम् ॥

तेनोपहतपुसान्तु कर्म स्यान्निष्फलं कृतम् ।
 स्त्रीणामपि तथा सर्वं क्रियमाणत्तु निष्फलम् ॥
 जलावगाहनं स्वेन क्रव्याद्वारोहणं तथा ।
 परोद्गच्छेच्छमंसं शुङ्कापायवांससन् ॥
 पश्यत्यात्मानमेवेह ह्रीदन्तं प्रतिवासरम् ।
 यानि कर्माणि कुर्वीत तानि स्युः श्लेशदानि हि ॥
 राजपुत्रो न राज्याप्ता यद्याप्ता न तु कन्यका ।
 अन्तर्धर्तिन्यपत्याप्ता आचार्यं तु न सा द्विजः ॥
 अधीयानास्तु विद्याप्ता कपिलत्सस्यसम्पदा ।
 वणिग्वर्त्तनं लाभेन युज्यन्ते तद्वतश्च सन् ॥
 तस्मात्तदुपाश्रित्यर्थं समभ्यर्च्य गणेश्वरम् ।
 स्नपनद्वारेणैतस्य विधिवत्पुण्यवासरे ॥
 स्यासनासीनं सस्नाप्य आरक्तार्पभक्षमपि ।
 मितसर्पपक्ष्मेन साज्येनाच्छादितस्य च ॥
 विलिप्तं शिरमंशस्य गन्धैः सर्वैश्चाधोपधैः ।
 अष्टौ वा चतुरो वापि स्युस्ति वाच्यं दिजान् शुभान् ॥
 एकवर्षेणैतुर्भिर्वा पुष्पैः कुम्भैश्च यज्जलम् ।
 संमानीतं क्षिपेत्तत्र वक्ष्यमाणघटस्त्रिमासः ॥
 अग्नेभ्यस्तानवस्त्रीके हृदसङ्गमघ्निका ।
 रोषनां गुग्गुलुं गन्धान् तस्मिन्मन्त्रे तान् क्षिपेत् ॥
 यत्तैर्होपायनं स्नानं सहस्राक्षं शृणुतम् ।
 तेन त्वा गतधारेण पावमान्यः पुनन्त्रिमासः ॥
 नषाभिः पातमानोभिः कुम्भान्तमपिमन्त्रयेत् ।
 शर्करादद्गदिक्पाशा बह्वेगकेयवादयः ॥

आपस्ते व्रतु दौर्भाग्यं शान्तिं ददतु सर्वदा ।
 सुचित्रियान इत्यादौ मन्त्रैर्नैकाभयेचनम् ॥
 वदन्ति वदता श्रेष्ठाः दौर्भाग्यस्योपशान्तये ।
 समुद्रा गिरयो मन्दो सुनयश्च पत्रिव्रता ॥
 दौर्भाग्यं व्रतु मे सर्वं शान्तिं यच्छन्तु सर्वदा ।
 पादजङ्घोरुजङ्घाश्च नितम्बोदरनाभिषु ॥
 शान्तासे बाहुस्तथाग्रहीवा अंमार्गसन्धिषु ।
 नासा ललाटे कर्णभू केशान्तोर्ध्वं च यत्स्थितम् ॥
 तदपि व्रतु दौर्भाग्यं शान्तिं यच्छन्तु सर्वदा ।
 स्नातस्य मसके दर्भान् सव्येन परिगृह्यते ॥
 शुद्धया त्वर्पणं तैलमौदुम्बरखवेण ततः ।
 मितय समितश्चैव तथा सोलषट्छटौ ॥
 कृष्णण्डो रानपुत्रश्चेत्यन्तस्वाहा समन्वितैः ।
 नामभिश्च बलिं दद्यान्मन्त्रैर्नाम स्वधान्वितैः ॥
 चतुष्पथं समान्वित्य सूर्य्यं हत्वा कुंशाक्षतः ।
 निधाय तेषु दर्भेषु शुक्लाशुक्लाश्च तण्डुलान् ॥
 धोदन पललीपित यत्कामान् मत्स्यकानपि ।
 तथा मासश्च कुस्त्रापान् तत्रैव त्रिविधां सुराम् ॥
 झरिकेऽरेरिकान् प्पान् फलानि मूलसंखनः ॥
 गच्छेत् स मातुं पार्यत्या कुर्यादुपस्थित पुनः ।
 दूर्ध्वाऽर्ध्वाऽपुण्ड्रं दूर्ध्वाऽर्ध्वाऽङ्गुलिं क्षिपेत् ॥
 सौभाग्यं मन्त्रिकैः । देहि भगरूपं दशोऽपि च ।
 त्रियो युक्ताश्च कामाश्च तथा गोर्धश्च देहि मे ॥
 गणेशमात । रखाते । यत्किञ्चिद्गदभीष्टितम् ।

एतच्चाख्ये ! च तद्देहि देहि गौरि । वरान् वरान् ॥

अनसु वामसीं शुक्ले परिधायाह ते शुभे ।

मितचन्दनलिप्ताङ्गं शितघ्नगुणभूषणान्वितः ॥

तान् नत्वा च द्विजान् सर्वान् भोजयेद्विप्रिधाशनैः ।

वस्त्रयुग्मं गुरौर्दद्यात्तेतु तस्य वराश्रियः ॥

एतानि सम्पूज्य गणाधिदेव विघ्नोपशान्त्यै जननी तथास्य ।

स्वात्तौक्तसम्यक्त्विधिना संमासात्प्राप्नोति चान्यान्यनसा यमिच्छेत् ॥

स्नात्वा विधायाऽर्चनमभ्यङ्गायाः सम्पूज्य लोकान् सखिबन्धुलोकान् ।

आचार्यवृद्धान्वतिताकुसारी प्रध्वस्तविघ्नः त्रियमेति गुर्वीम् ॥

स्मृत्युक्तमन्त्रैर्यद्विधितं युक्तैर्नित्यं द्विजानन्दनपूजनं च ।

एतान्तरायान्विद्धित्य सर्वान् कुर्यादद्यातो ब्रह्मयागमेनम् ॥

इति श्रीबृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे शास्त्रध्याये विना-

यकशान्तिः सम्पूर्णा ॥

पीतो ब्रह्मा सुराचार्यः शुक्लः शुको अगूहृष्टः ॥

कृष्णः शनीरवेः पुत्रः कृष्णो राज्ञः प्रजापतिः ।

कृष्ण केतुः कृष्णानुचं कृष्णपापास्त्रयोऽप्यमी ॥

कालगोऽयं पुनः सोम आवन्त्यः सोम उच्यते ।

मागधो बुधइत्युक्तो गौतमस्तु बृहस्पतिः ॥

सैधवो दानवाचार्यसौरिसौराष्ट्रदेशजः ।

राजशङ्खलदेशीत्यो मध्यदेशभवाऽग्निभूः ॥

जन्मदेश इमे प्रोक्ताः ग्रहजातकं वेत्तुभिः ।

शम्भुं रविं पुमान् चन्द्र स्तन्वभूमिं हरिं बुधम् ॥

ब्राह्मणश्च गुरुं विद्याच्छुक्रं शुक्रं यमं शनिम् ।

काल राज्ञं चित्ररुतं केतुं मित्यधिदैवतम् ॥

एतद्विज्ञाय यत्कुर्यात्तत्सर्वं सफलं भवेत् ।

अर्कस्वर्काय होतव्यः सर्वव्याधिप्रणाशनः ॥

सुधामुचे च सोमाय पालाशः सर्वकामिकः ।

खदिरयार्धलाभाय मङ्गलाय विवेकिभिः ॥

स्वरूपकदपामार्गो होतव्यश्च बुधाय च ।

प्रभाप्रदसथाश्वत्यो होतव्योऽमरमन्त्रिणे ॥

अजी सौभाग्यकृद्देया दैत्यामात्याय सद्द्विजः ।

धर्मविद्यार्थकृद्दर्मान् स द्विजै र्वक्त्रिस्त्रनवे ॥

दधिक्षीराज्यसंमित्राः समिधः शुभदृष्टये ।

शमी पापोपशान्त्यर्थं होतव्या मन्दंगामिने ॥

दीर्घायुर्धर्मकृद्दूर्वा होतव्या राक्षसे द्विजः ।

प्रादेशमात्रका सर्वा अष्टा वष्टेऽक्षर शतम् ॥

अष्टाविंशतिरेकैकं सङ्ग्रहया प्रतिदैवतम् ।

दृष्ट्वा तु फलभूयस्त्वं सुक्तादन्यत्र राक्षसम् ॥
 नव भुवनकं लेख्यं चतस्रं मण्डलं द्विज ! ।
 ग्रहांस्तु च प्रतिष्ठाप्य कथ्यमाणक्रमेण तु ।
 मध्ये तु भास्करः स्याप्य पूर्वदक्षिणतः शशी ।
 दक्षिणेन धर्मास्त्रं बुधः पूर्वोत्तरेण तु ॥
 उत्तरस्यां सुराचार्यः पूर्वस्यां भगुनन्दनः ।
 पश्चिमायां शनिः कुर्यात् राजदक्षिणपश्चिमे ॥
 पश्चिमोत्तरतः केतुरिति स्याप्याः ग्रहाः क्रमात् ।
 पटे वा मण्डले लेख्या ईशान्यां दिशि पावकान् ॥
 भास्करः स्फाटिकाग्रन्दो रक्तचन्दनकोऽपरः ।
 सोमस्त्रं सुराचार्योऽस्वर्गशोभौ प्रकीर्तितौ ॥
 रजतो भगुपुत्रस्य कार्ण्यं च स शनैश्चरः ।
 राज्ञ्य सैसकः कार्यः कार्यः केतुश्च कांश्यकः ॥
 तर्जनेतन्मया कृत्वा ममभ्यर्थं सदा गृही ।
 लेपयेद्दुर्गकैः खैः सैर्विधिवत्प्रीतकेन वा ॥
 ग्रहाणां साधिदैवानां प्रतिष्ठापनं मन्त्रकान् ।
 पदंति मन्त्रतत्त्वार्थवेदिनो द्विजमुत्तम ! ॥
 आदित्यं गर्भमित्युक्तं मग्निं द्रुतमनेन वा ।
 एताभ्यां स्यापयेदर्थं त्यक्तम् इति शङ्करम् ॥
 अश्वन्तरीति गीताशुः श्रीष त इति पार्वती ।
 स्थोना पृथ्वीति भीमश्च य इन्द्रं देति वा गुहम् ॥
 इन्द्रं विष्णुं बुधः स्याप्य तद्विष्णोः मिति वै चरिम् ।
 इन्द्रं प्राणां सुराचार्यं चामरुद्राणं नियोधकम् ॥
 इन्द्रं देवी भगोः स्त्रुतं सर्वोपेत्यनराधिपम् ।

शन्नो देवी रवेः सूनुं यमाय त्वा तथा यमम् ॥

अथ गौरिति राज्ञश्च काल वार्षीरसीति च ।

ब्रह्मजज्ञेति केतुश्च चित्र चित्रावसोऽरिति ॥

ब्रूयुरेतानि मन्त्राणि मूलमन्त्राणि चापरे ।

आकृष्टेन च तीक्षाशेरिमन्देवा निशाकरम् ॥

अग्निमूर्धेति भूसुनोरुद्विध्यस्य बुधस्य च ।

वृहस्पतेरिति गुरो रन्धात्परिहृती भृगोः ॥

शन्नो देवी शनैर्गन्तुः काण्डात् काण्डात्परस्य च ।

केतु कण्वनग्निस्तुरयमश प्रकीर्तितः ॥

वेदमन्त्रैः सदा पूज्या विधिना ते द्विजन्मना ।

कर्त्तव्याश्चरवो मन्त्रैः सैः सैश्च प्रतिदैवंतम् ॥

सद्यता सयवाद्यापि होतव्याश्च द्विजैस्त्रिणा ।

मध्यमानामिकामूलमग्नाष्टु चतसृभिः ॥

यावन्तोऽष्टलिभिर्ग्रीसा स्त्रिला स्तावत्तवाङ्गतिम् ।

हस्तमात्रं पृथिकेन वेधोऽपि तावतैव तु ॥

याङ्गमात्रं षडन्येके एके एके चारत्त्रिमासम् ।

चतुरस्रं चनेत्कुण्डमेकयोनिसमन्वितम् ॥

शुभमेखलया युक्तं सुशान्तिकरमुत्तमम् ।

होमार्थं मण्डलं कुर्याच्चतुर्द्वारसमन्वितम् ॥

चतुर्दिक्षु ध्वजा कार्या नानावर्णाः शुभावहाः ।

तथा ततोदकुम्भाच्च दूर्वायल्लक्संयुता ॥

पुनर्नवीकृतं पद्मं मण्डपाभायमाश्रयेत् ।

पट्कर्मनिरताः शान्ता ये न दग्धाः प्रतियज्ञे ॥

नियोज्यासोऽग्निकार्यादौ स्फुरन्मन्त्रा द्विजोत्तमाः ।

प्रतिग्रहा निदग्धश्च जपहोमादि कुर्वतः ॥

यस्य मन्त्राण्यवीर्याणि तत्कृतं कर्म निष्फलम् ।

ओदनं सगुडं अरुणैः पायसं शशिनं स्तथा ॥

हविष्यं भूमिपुत्रस्य क्षीराक्षश्च वधस्य च ।

पूर्ये हविः शनैः केतो मीप राहो, हताश्वतम् ॥

चित्तान्नमग्निस्त्रुनोश्च भाज्यानामपि यस्य याः ।

होमं कृतस्तथान्येऽपि सद्वृत्ताय द्विजायजाः ॥

यथावर्णानि वासांसि देयानि कुसुमानि च ।

देया गन्धाय सर्वेषां देयो घूपश्च शुग्गुल ॥

धेनुं शङ्खो रुपः स्वर्गे वासोऽस्यद्यासिता च गौः ।

द्याविष्कागलकश्चैव क्रमशो दक्षिणाः स्मृता ॥

प्रत्यहं प्रतिमासश्च प्रत्यब्दं वा विधानतः ।

वर्षाभिश्च ग्रहा पूज्या राजभिस्तु सदैव हि ॥

दुःपितो यस्य यंस्तु स्यात् पूज्यस्तस्य ॥ यत्नतः ।

वेधसैते नियुक्ता, प्राक् स्वभक्तं पूजयिष्यथ ॥

वरं ददाति सद्गृहा किमा अग्निं हृषां ग्रहाः ।

जसन्तुष्टा दहन्त्येते तस्मान्नान्नर्चयेत्सदा ॥

गृहाधीनं मिदं सर्वं उत्पत्तिप्रलयात्मकम् ।

जगत्प्रभावभानौ च तस्मात्पूज्यतमा ग्रहा ॥

सानुकूलैर्गृहैर्यानि कुर्यात्कर्माणि मानवः ।

सफलानि भवन्त्यस्य निष्फलानि स्फुरन्ग्रहा ॥

विपन्ति चैतद्विधिना ग्रहाणां मातिष्यमब्दं प्रतिवासर ये ।

आरोग्यदेहा धनधान्ययुक्ताः दीर्घायुषः स्त्रीशतगा भवन्ति ॥

इति श्रीबृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे ग्रहशान्तिर्नाम शान्त्य-
ध्यायः ।

वसेत्स कस्मात्स दनेष्वतीऽद्भुतं व्योवसेयुर्यदरण्यवासिनः ।

विशेषतो गृध्रकपोतपिङ्गलास्तथैव चोलूकसकाकवायसाः ॥

तरत्तुगोमायुर्गगायुर्गोभि-

र्हि धायकस्मादकुतोऽपि निर्भयः ।

विशन्ति यत्त्वेतदतीव चाद्भुतम्,

गृहे पुरे तच्छनिकृते हि सिद्धये ॥

अथाद्भुतानि जायन्ते वर्णानां गृहमेधिनाम् ।

नानाविधानि तेषान्तु प्रशान्त्यै शान्तिरिष्यते ॥

यस्याद्भुतानि जायन्ते गृहे तस्य समादिशेत् ।

धनधान्यस्यो वापि पुत्रभार्यास्तयस्तथा ॥

भयम्वा जायते शत्रो राज्ञो वर जायते भयम् ।

शान्तिस्तत्र विधातव्या यथोक्तं मुनिपुङ्गवैः ॥

यदि गोधूमशाखायां यत्रशाखोपजायते ।

यत्रगोधूमशाखाश्च देवसर्वाग्नेषु च ॥

सर्पे तिलशाखा च तिले शाखासु सर्पप्रभम् ।

मापे मुह्यन्तु मुख्ये स्यात् अरुग्गृहृष्टिर्भवेद्यदि ॥

अग्निः पूर्ये तु कुम्भे तु ज्वलदग्निमयेषते ।

उदपनन्तु कूपानां मन्तो वा मधुजालकम् ।

विधिवद्वायुलिङ्गैश्च निर्वाप्य पायसं चरुम् ॥

महावाताय वाताय तद्दद्यात् प्रशाम्यतु ।

- त्विपञ्चसप्त वा कृत्वा सर्वत्र च्यत्र तुल्यता ॥
 स्त्रियो गौर्वा महिष्यावा सुतौ बल्लौ च पण्डकौ ।
 द्वौ द्वावाश्च प्रजायेते तत्र शान्तिर्विधीयते ॥
 ह्यपपद्मोदयं नष्टेत् वडवाश्ववदाहरेत् ।
 अश्वतरी प्रसूते वा मस्येद् प्रतिमासुच ॥
 हृदङ्गपटहादीनामकुतोऽपि धनिर्यदा ।
 काकगृध्रकपोताद्याः प्रविशेयुर्गृहे पुरे ॥
 यवपिष्टेन निर्लिप्यं विधिवद्धारणं वरम् ।
 मन्त्रैर्वरुणदैवत्यै जुहुयाद्वरुणाय तम् ॥
 महावरुणदेवाय ह्यपास्व पतये तथा ।
 धृन्वैर्वरुणदैवत्यैर्मन्त्रैश्च जुहुयाच्चरम् ॥
 विप्रस्तु जुहुयाम्मन्त्रैरेतेन वरुणाय तम् ।
 अन्यस्य तुल्यतां कृत्वा स्वादान्तैर्वरुणदैवतैः ॥
 इन्द्रचापिच्छणं रात्रौ शस्त्रप्रज्वलनन्तथा ।
 गजश्च शफवस्त्रानाज्वलनं प्रतिषीच्छणम् ॥
 स्यूणाप्ररोहणं यत् स्याद्वाण्डस्यानप्ररोहणम् ।
 विद्युन्निर्घातवज्राणां यतनं वा भवेद्यदि ॥
 मृदाकुक्ताकमंसर्गं विपरीतप्रदर्शनम् ।
 शुभाय चरराग्नेयो निर्वाण्यो विधिवद्विजैः ॥
 अग्नये त्वग्निराजाय महविश्वानराय च ।
 हृदये मम यत्प्येतत्सर्वत्र च वदेद्विधुः ॥
 गृहशान्तिश्च सर्वत्र शनिपूजा तथैव च ।
 दक्षिणा मृगया गौस्तु वस्त्रदुग्धं द्विजायने ।

एतेषु चान्येष्वपि चाङ्गुतेषु जातेषु सावित्तजयं संहस्रम् ।
होम विदध्यादपि विष्णुमन्त्रै र्वह्नेशमन्त्रैरपि वा द्विजोत्तमैः ॥
इति श्रीबृहत्पाराशरीये शान्त्यध्याये अङ्गुतशान्तिः ।

अभिधास्येऽथ रुद्राणां शान्तये ऋहमेधिनाम् ।
पञ्चानाञ्च विधानन्तु यत्कृतं हन्ति पातकम् ॥
ब्राह्मणा विधिवत् ज्ञात्वा सर्वोपद्रवनाशनम् ।
कुर्युर्विधानं रुद्राणां यजुर्विधाननिर्मितम् ॥
इषेत्वादिषु मन्त्रेषु च ब्रह्मा तेषु या क्रिया ।
दशप्रणवयुक्तेषु भूर्भुव स्वरितीति च ॥
आर्षञ्चन्दश्च दैवत्य न्यासश्च विनियोगतः ।
पराशरोदित वक्ष्ये शेष मुनिविभाषितम् ॥
मनोज्योतिरबोध्याग्निमूर्धानञ्च मर्माणि ते ।
मानसोक्त इति ह्येतत्प्रथमं पञ्चकं सारम् ॥
याते रुद्रेति बु आयागिरोऽस्मिन्महदर्शने ।
असंख्यातसहस्राणि ललाटे विन्यसेद्बुधः ॥
चक्षुषोर्विन्यसेद्देहेतु त्वम्बजश्च यजामहे ।
मानसोक्तं इति ह्येतन्नामिकाया न्यसेद्बुधः ॥
अवतत्य धनुर्वक्त्रे नीलग्रीवाय वा गले ।
नस्य आयुध इत्येतत्सरे मन्त्रप्रकोष्ठके ॥
विन्यसेदासुमन्त्रोऽयं ये तीर्थानिति दशयोः ।
नमोऽसु किरिकेभ्यो वै हृदये मलनाशनम् ॥
ताभ्यां विद्वान् न्यसेत् पात्रं नमो हिरण्यवादे ।

- गुह्यमन्त्रस्तु सस्मार्थ इमा रुद्राय इत्यपि ॥
 मानो महान्त इत्योर्वो एष ते रुद्रेतिजानुनोः ।
 अवरुद्रसिति ह्येतज्जङ्घयीर्मन्त्रमुच्चरेत् ॥
 क्वचै मध्यमेतहै तदुपरिस्थित इति ।
 नेत्रस्तु नीलग्रीवाय प्रमुञ्चन् मनोऽण्डकम् ॥
 य एतावन्त एतेन विदध्युर्दिक् प्रबन्धनम् ।
 उँसितिच नमस्कारमवा च ते ततः पुनः ॥
 रुद्रायेति विंधानञ्चो दशाक्षरन्तदा न्यसेत् ।
 प्रणवं धिन्यसेन्मूर्ध्नि नकार नासिकान्तरे ॥
 मोकारस्तु जलाटे तु भकारं सुखमध्यतः ।
 गकारं कण्ठदेशे तु वकारं हृदये न्यसेत् ॥
 तेकारं वज्रिणे हस्तौ रुकार वामतो न्यसेत् ।
 द्राकारं नाभिदेशे तु यकार पादयोर्न्यसेत् ॥
 तान्तरमिन्द्रं त्वन्ताग्नेसुगन्ध पश्यान्मिति ह्यपि ।
 तज्या यामि यदेदानो नियुहिरित्यपीरयेत् ॥
 वयं सोम तमीयानं अस्मैरुद्रा इति स्मरेत् ।
 स्योना दधिषी ह्येतत् कुर्वीत सप्तं द्विजः ।
 भुत्रामादिदिगांपालान् प्राच्यादिषु अरेदथ ॥
 रौद्रीवरणमेतदे कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ।
 यत्नरत्न पिशाचाद्याः प्रेतभूतग्रहादिकाः ॥
 दुष्टदैत्याश्च शाकिन्धो रैयत्नो वृहकाश्च याः ।
 मिहव्याघ्रादयोऽरण्या देदुष्टग्रापदहा निजाः ॥
 मेष्ट्यश्चक्रचोराद्या यमदूतष्ट्टाकयः ।
 रौद्रभूतमिमं सर्वं द्विजं पश्यन्ति पश्चिधत् ॥

देदीप्यमानमर्चिर्भिर्दुष्टहृत्स्वधकारकः ।
 दह्यमानो दवीयः सु सप्तधामसु धामभिः ॥
 प्रणश्यन्ति हि ये दुष्टा द्विजास्ते रुद्ररूपिण्य ।
 पञ्चास्यमौस्यमात्मानं सर्वाभरणभूषितम् ॥
 सृगलाञ्जनमूर्धानं शुद्धं स्फटिकसन्निभम् ।
 फणासहस्रविस्फूर्जं दुरगेन्द्रोपवीतिनम् ॥
 सप्तार्चिषं ज्वनज्ज्वाल जटाजूटकिरीटिनम् ।
 सहस्रकरपादाजपद्माङ्गाङ्गविभूषितम् ॥
 ब्रह्माण्डाण्डवक्त्रारं वृक्षपालकधारिणम् ।
 देदीप्यमानश्चन्द्रार्कज्वलदग्निचिनेत्रिणम् ॥
 त्रैलोक्यज्योति रुद्धास्वत्स्कन्धऋषालमालिनम् ।
 दीप्तनक्षत्रमालाभदक्षमङ्गाधरद्विज ॥
 निशेषवारिसम्पूर्णं कमण्डलुधर ध्वजम् ।
 जगत्प्राधयकत्राददण्डमेकधारिणम् ॥
 केयूरवदनागेन्द्रमूर्धमणि विराजितम् ।
 विश्वित्र किङ्किणी माला मुक्तारात्र विराजितम् ॥
 वर्षराव्यक्तनिर्गच्छद्भिरारविनूपूरम् ।
 सहेमपट्टनीं लाभ व्याघ्रचर्मोत्तरीयकम् ॥
 विद्युल्लताप्रभागद्वं शुभ्रमूर्धसुरार्चितम् ।
 समस्त भुवनाभाव धरणीच्छासनस्थितम् ॥
 त्रैलोक्यवनितामूर्धानं तद्देहार्धं पार्वतीम् ।
 लक्ष्म्यप्रभाभास्वत् त्रैलोक्यकृतपाण्डुरम् ॥
 अमृतप्रुत हृष्टाङ्गं दिव्यभोगसमाकुलम् ।
 दिग्दैवतैः समायुक्तं सुरासुरनमस्कृतम् ।

नित्यं यावत्तु मव्यतं व्यापिन नन्दिन भुवम् ॥

द्विजो ध्यात्वा भयात्मनं सख्यकं यदस्वरूपिणम् ।

सप्तपदसान्तरायः सन्ततोयजनमारभेत् ॥

अनुलिप्ते सुपुत्रे च देशे गोचर्ममात्रके ।

स्यगिहनाम्नजमालिख्यं मन्यै प्रध्यात्य त पुनः ॥

तत्र पूजादिजं कुर्यान्ममय गान्धवाय च ।

मानो मद्या त इति च सिद्धमन्त्रं स्मरेद्द्विजः ।

स ललाटे पुनर्ध्यात्वा तेजोरूप पुनर्द्विजः ।

दशाक्षरेण मन्त्रेण दद्यात्पाद्यादिकौ पुनः ॥

न्यासमनै य सोङ्कारैर्मानसोक्त इति ह्यपि ।

ग्रन्थवे इति मन्त्रेण दद्याद्गन्धोदकादिकम् ॥

पुष्पद्रुपश्च दीपादि यथा लाभ निवेदिकम् ।

दक्षाक्षरेण तेनैव ततः कुर्यात् पुनर्द्विजः ॥

शिखा तस्य तु रुद्रस्योत्तरनारायण द्विजः ।

शिरः पुरुषसूक्तश्च शिवसङ्कल्पद्वयकृत् ॥

क्षवचक्ष्वाप्रतिरय नेत्रविभ्राट् वृद्धत्पियन् ।

शतरुद्रीयमन्त्रेण देवस्यास्त्रं प्रकल्पयेत् ॥

पञ्चाङ्गानि स्मरेद्दृष्टप्रणवं पूजयेद्द्विजः ।

उद्धृत्य प्रणवेनेशं विकिरन्द्रेति विसर्जयेत् ॥

रुद्ररूपो द्विजो यस्य कुर्यात्तद्विच सिध्यति ।

अक्षतान्वा तिलान्वापि यवान्वा समिधोऽपि वा ॥

ग्रन्थवे इति जुहुयात् सर्वास्तानाञ्चसिक्तकान् ।

पञ्चपञ्चाय षड्वाय अष्टावष्टौ तथापि च ॥

दशदशैकादश वा जुहुयात्साधको द्विजः ।

द्विजः स्वदारसन्तुष्टः शुचिः स्नातो जिनेन्द्रियः ॥
 जपतर्पणहोमादौ रतो यो वत्सरं जपेत् ।
 दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति वै द्विजः ॥
 सौवर्णं शचिवीदानं पुण्यभावं प्रज्जयते ।
 महापापीपमापैव सुक्तो रुद्रलक्षच्छति ॥
 एकादशगणान् रुद्रानावत्यं याति रुद्रताम् ।
 रुद्रजापी शुचिः पुण्यः पाङ्गेयः श्राद्धभुक्चरः ॥
 वंशानां विंशतिश्चैकान्तारयेद्रुद्रजायकृत् ।
 एकतो योगिनः सर्वे ज्ञातिभिः सुखं सद्गतैः ॥
 एकतो रुद्रजापी तु मान्यं सूर्यस्वदैवतैः ।
 पात्रमथ पवित्रञ्च नाधिकं रुद्रजापिनः ॥
 तस्मै दत्तं कृतम्भुक्तन्तदानन्त्याय कल्पते ।
 अयातः सिद्धिकामः सन् कन्दमूलफलाशनः ॥
 गोमूत्रयावकक्षीरं दधियाकान्त्रं भोजनः ।
 हविष्यभोजनो वासौ विप्रायोत्पन्नभोजनः ॥
 जपहोमादि कुर्वाणो यथोक्तफलभाग्भवेत् ।
 गिरः साहस्रं रुद्राणां जप्तैर्दशगतैर्भुवम् ॥
 सर्वे मन्त्रा भवन्त्यस्य ब्राह्मणस्योक्तकारिणः ।
 सिद्धमन्त्रा भवन्त्यस्य चिन्तितार्थफलप्रदाः ॥
 रुद्रस्यैवास्य सर्वे ते भवन्तीश्वरनोदिता ।
 एकादशशुभान् कुम्भान्वाहत्य विधिसम्भितान् ॥
 सहिरण्यान् सबस्त्रांश्च फलपुष्पोपशोभितान् ।
 गन्धोदकाक्षतैर्गुक्तान्ममस्कृत्वाऽभिमन्त्र्य च ।
 एकादशमहात्मानं मन्य वा हितकाम्यया ।

तीक्ष्णतैलघुतं सम्यक् मन्त्रान्ते भोचनम् धरम् ।
 फट्कारेण च जुञ्जयात् तयोरेवांचिराद्भवेत् ॥
 जलमध्ये शतावर्त्या सद्योऽष्टिर्निगद्यते ॥
 नाभिमात्रे जले विप्रः प्रविश्य जुञ्ज्याञ्जलम् ।
 कुर्यादेकार्णवां चात्रौ मन्त्रमन्त्राख्यतो भयम् ॥
 नमः खभ्य इत्यनेन मन्त्रेण तु सहस्रकम् ।
 लवणं मध्वाज्जतीनान्तु राजा शीघ्रं वशी भवेत् ॥
 द्विगुणाम्पलाशसमिधं महावाणी प्रजायते ।
 त्रिगुणां नवपद्मानां पाताले सिद्ध्यति ध्रुवम् ॥
 चतुर्थ्येन मन्त्रेण वरदा श्रीः प्रजायते ।
 समुद्रगा नदीतीरे पुलिने वा पवित्रके ॥
 षड्गोपरि श्रीफलानां जुत्वा त्रिगुणसहस्रकम् ।
 अणिमादिकसिद्धीनामेभिरेव भवेद्विजः ॥
 छन्दोदैवतमार्पेयमथातः शतरुद्रिये ।
 ज्ञानेन कर्मसम्पन्न द्विजानां येन जायते ॥
 आद्यानुवाके रुद्राणां आद्यायाश्च क्वचिद्विजः ।
 छन्दोगायत्यमन्यास्तु अनुष्टुप्तिस्त्रिषु स्मरेत् ॥
 पङ्क्तिस्त्रिषु विज्ञेया अनुष्टुप् तिस्त्रिषु स्मृताः ।
 द्वयोश्च जगती विप्र उक्तमथ्यानुवाककम् ॥
 आद्यानुवाके प्रथमा वृहती जगती तथा ।
 अनुष्टुप् जगतीयावां द्वयोस्त्रिषु स्मृता द्विजः ॥
 उपरासु तथाऽनुष्टुप्सु अनुवाकद्वयं स्मृतम् ।
 रुद्रः सर्वासु देवत्वं विनियोगो ययोचितः ॥
 यज्जप्यनादि षट्केच शिवसकल्पमार्पकम् ।

रुद्रस्तु देवता षट्सु विनियोगो जपादिषु ॥
 अङ्गाः सम्भृत इत्यादौ उत्तरनारायणस्त्रिपिः ।
 पूर्वोक्तवाकैर्देवत्यं अनुष्टुप्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

आशु शिशूनि इत्यादिरप्रीतिरथ उच्यते ।
 एतन्नाम्नाः सुनिखा च देवतारामरेश्वरः ॥
 देवत्यमापतेत् स्यात् छन्दस्त्रिष्टुप् प्रकीर्तितः ।
 विभ्रीट् वृहदित्यादौ सूर्यो देवतमुच्यते ॥
 एतत्संक्षिप्तं सकल द्विजाग्रो रुद्रजाप्यकृत् ।
 यदादारभते तत्तद्यथोक्तफलदम्भवेत् ॥

तदा ध्यायन् यत्प्रितृणां आद्यानान्द्रविणस्य च ।
 प्रजानामीयुषः कीर्तिभूयस्व रुद्रजापिनः ॥
 इमं पुण्यं पवित्रञ्च रहस्यं पापनाशनम् ।

रुद्रविधि विधिश्चेष्ट । कुर्याद्विप्रः शिवे रतः ॥

कुर्याद्य एवं विधिवद्विधानं शम्भोरजस्रस्यथित द्विजेन्द्राः ।।
 प्राप्नोति नार्कं स शिवस्य साक्षादत्रापि स स्याच्छिववत्स पूज्यः ॥
 मन्त्राणि सर्वाणि च स द्विजस्य आदेशकर्तृणि भवन्ति यस्य ।
 यः साधयेत्प्रोक्तविधानवर्गो मन्त्राभिपूज्य स तु शम्भुवत्स्यात् ॥
 'इति श्रीवृहत्पाराशरीये शान्त्यध्याये रुद्रशान्तिः समाप्ता ।

मन्त्रन्विनेन जुहुयाद्भुताग्ने योविल्वपत्रैर्धृतदग्धयुक्तैः ।
 मृत्युश्च हत्वा त्रियमेव ध्यात्वा प्राप्नोति यश्चाच्छिवलोकमेव ॥
 पञ्चभागास्तथा पञ्च पञ्चेन्द्रा पञ्चवारुणम् ।
 यष्ट्याहृतीर्जपित्वाथ रुर्वपापे प्रमुच्यते ॥

अथातः रुद्रव ह्यामि तटागेष्टिविधिं शुभम् ।
येन कृतेन तेषाम्नु प्रतिष्ठा सा प्रजायते ॥
अस्मात्तातस्य तातेन दृच्छति रघुपुङ्गवे ।
तटागाद्यत्सवविधिः प्रोक्तो सोऽयं प्रकीर्तितः ॥
दीर्घकासु तटागेषु संस्मृतासु यो विधिः ।
वशिष्ठः प्रोक्तवान् सम्यक् दशरथस्य दृच्छतः ॥
तस्माद्यः श्रुतवान् शक्तिश्चूनवेऽतः पराशरः ।
तत्प्रसादेन तत्प्रोक्तो योविधिः संप्रचक्षते ॥
तटागादिनिपातानां यावदुत्सर्जनं कृतम् ॥
तावन्न परकीयन्तु स्नानादीनामनर्हकम् ।
अतिष्ठितदेवानां न कार्यं पूजनं यथा ॥
अतिष्ठितपापानां प्रोक्तन्तोयमपेयवत् ।
तदुत्सर्गः प्रकर्तव्यो निजवित्तानुसारतः ॥
वित्तघात्यं प्रहेयं स्यादित्यब्रवीत्पराशरः ।
तद्विधिज्ञः शुचिः शान्तो ब्राह्मणो धर्मवित्तमः ॥
तत्कुर्याद्यं वरेण्योऽसौ चतुर्भिर्बाह्व्यैः सह ।
सतोयं न तु कर्त्तव्यः प्रतिधर्मविद्वद्भ्ये ॥
विपरीतमतिर्यः स्यात् तत्कृतं कर्म निष्कलम् ।
तटागपालिपृष्ठे तु मण्डपं तत्र कारयेत् ॥
पूर्वोत्तरपृष्ठे देशे शुभे शौचसमाहितः ।
चतुरस्रं चतुर्वारं दशहस्तप्रमाणतः ॥
स्यामिहस्तप्रमाणेन तोरणानि तु कारयेत् ।
काष्ठैः विचित्राः पताका नानावर्णाः समन्ततः ॥

शुभपल्लभसंयुक्ता द्वारेषु कलशाः स्मृताः ।

यथावर्णं यथाकाष्ठं यथाकार्यां प्रमाणतः ॥

तथा यूपान् प्रवक्ष्यामि सर्वेषां हितकाम्यया ।

पालाशो ब्राह्मणस्योक्तो न्यग्रोधः क्षत्रियस्य च ॥

वैष्णो वैश्यस्य यूपः स्याच्छूद्रस्योदुम्बरः स्मृतः ।

शिरः प्रमाणं विप्रस्य ह्याकण्ड क्षत्रियस्य च ॥

उरःप्रमाणं वैश्यस्य शूद्रस्य नाभिमात्रकम् ।

पूर्वस्य दक्षिणे भागे तोरणं तत्र कारयेत् ॥

ब्रह्मस्थानञ्च तत्तन्मध्ये अष्टौ भागाः प्रकीर्तिताः ।

तेषामुत्तरतः सीम कुवेर कुविदवृतम् ॥

धनदं धननागेति ईशावास्येति शङ्करम् ।

आकृष्टेनेत्यादिमन्त्रैश्च स्त्रैः स्त्रैः कल्पयास्तथा ग्रहाः ॥

वातारमिन्द्रमितीन्द्र अग्निदं ते च पावकम् ।

अग्निपृथुरित्यादि धर्मविज्ञ द्विजोत्तमः ॥

तद्विष्णोरिति वै विष्णु नमः शूरेति नैऋतम् ।

सप्त अपय इत्यादि मन्त्रेण सप्त अपिस्तथा ॥

वरुणस्योत्तमनमसि वरुणस्तु प्रकल्पयेत् ।

एतद्वा विंशतिः स्यान्ना निमन्त्रेक्ताः पृथक् पृथक् ॥

इमं मे त्वन्वसत्वन स्तत्वायामि ह्यनुत्तमम् ।

समुद्रोऽसि समुद्रेति त्रीन् समुद्रानिति ह्यसि ॥

दयवारुणमन्त्रेण आहुतीना यतद्वयम् ।

अग्नयतं गतं वापि विगमष्टोत्तर गनम् ॥

गोसत्सुयतं वापि गतार्जं वा प्रदीयते ।

अतामे चैव गा दद्यादिकामपि पयस्विनीम् ॥

अगोरा वत्समंयुक्ता सुरूपा भूषणान्विताम् ।

सौवर्णराजतासाम्नाः काखाः सीसाश्च शक्तिः ॥

भत्स्यनकादयः काय्यः विविधाः पूर्ववृद्धये ।

गोवन्धो वस्त्रवर्धौ च आग्नेय्या दिशि संस्थितौ ॥

वायव्याभिमुखौ तत्र तारयेद्वह्निर्मध्यतः ।

वस्त्ररग्मानि त्रिः स्थाप्य छत्रिकाभुद्रिकां शुभाम् ॥

शक्त्यान्वितैः प्रदातव्य विमान् प्रसाद्य भक्तिनः ।

दद्याद्विप्रेभ्यः सम्बोध्य छत्रोपानन्दमेव च ॥

सुहेम पुरुषमयुक्ता शय्या दद्याच्च शक्तिः ।

आसनानि च शस्त्रानि भाजनानि निवेदयेत् ॥

एतत्प्रदक्षिणीकृत्य व्यात्मना च विपश्चितः ।

प्रसादयेद्द्विजान् भक्त्या इष्टापूर्त्तं फलं नरः ॥

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा विप्राणामगत् स्थितः ।

ब्रूयादेवं भवन्तोऽत्र सर्वे विप्रत्रपुर्धराः ॥

तद्ब्रूयन्तारयध्व मां समारार्णवतो द्विजाः ॥

आगता मम पुण्येन पूर्वपुण्यप्रसाधकाः ।

कूर्मश्च मकराश्चैव सौवर्णं तत्र कारयेत् ॥

मीनश्च राजतश्चैव ताम्रहर्दुरका स्मृताः ।

जलकुम्भचराद्याश्च सैन्धवास्तत्र प्रकल्पयेत् ।

अन्ये च जलजास्तत्र शक्त्या ताम्रान् प्रकल्पयेत् ॥

इमं सुष्ठु पवित्रश्च तटाकादिविधिं नरः ।

ष्वातयित्वा तटागानि स्वभावात् सम्प्रवर्जिताः ॥

मानवः क्रीडने स्वर्गे यावदिन्द्रायतुर्दश ।

एतद्विधानं विदधाति भक्त्या सर्वेषु खानेषु तडागकेषु ।

सर्वेषु कामैः परिपूर्णो देहो भुङ्क्ते धरित्व्यामपि सर्वभोगान् ॥
 वेदान्ति केचिद् वरुणस्य लोके प्रयाति जाकान् वरुणस्य कुम्भे ।
 स पूज्यता तत्र पुनर्धरित्व्या नृरेन्द्रं तामेति पराशरोक्तिः ॥

इति श्रीहृत्तराशरीये शान्त्यर्थे यापीकूपतटागादि
 शान्तिविधि ममाप्तः ।

अथातः सग्रावक्ष्यामि नरेन्द्राः । श्रूयतामयम् ।
 लक्ष्मीमविधिः पुण्यः, कीर्तिमविधिः श्रद्धा ॥
 स्वयम्भूर्यसुवाच, माकं सप्ततत्तत्पितामहः ।
 तमिमं सग्रावक्ष्यामि श्रूयता पापनाशनम् ॥
 ये वेदं ब्राह्मणाः कार्या, भूमिर्यावन्तु मण्डपम् ।
 समिधो याच सन्त्राच अन्यच्च तत्र यज्ञवेत् ॥
 लक्ष्मीमविधिं विप्राः । कथ्यमानं निबोधत ।
 सुगमाश्च क्षत्रिजः, कार्या ब्राह्मणा ये विपश्चितः ॥
 नियमव्रतसम्पन्ना महिता पार्थिवेन तु ।
 नित्यं जपपराश्चैव नियोज्यास्तादृशा द्विजाः ॥
 कन्दमूलफलाक्षरा दध्नीक्षीराशिनोऽपि वा ।
 प्रागुदक् पूर्वदेशेषु समे स्थण्डिलमेव च ॥
 तत्र वेदिं च कुर्वीत पञ्चहस्तममन्वितम् ।
 दक्षिणोत्तरं धायामे त्रिंशत्तु पूर्वपश्चिमे ॥
 फण्डानि खनितयानि चङ्कुल्या नैकाविंशतिम् ।
 निधापयेद्द्विरण्यश्च रत्नानि । वविधुर्नि च ॥
 सिकता परिदेया च तत्राप्यग्निं सन्निवयेत् ।
 शान्त्यभागाद्धृतीर्ज्ज्वा न वाद्धृत्या च हं. मयेत् ॥

अग्निं सोमञ्च सूर्यश्च विष्णुश्चैव प्रजापतिम् ।
 विश्वे देवान् महेन्द्रश्च भित्रं स्विष्टिकृतं तथा ॥
 दधिमधु घृताक्तानां समिधास्यैव यन्निगाम् ।
 होमयेच्च सहस्रञ्च तत्र चैव यथाक्रमम् ॥
 चतुर्विंशति गायत्र्या मानसोक्तेति षण्डं तथा ।
 विंशग्रहाभिमन्त्रेश्च चत्वारि विष्णुदैवतैः ॥
 कुशाण्डैर्जुहुयात्तश्च त्रिकिरेदाथ षोडश ।
 जुहुयाद्दशसहस्राणि ज्ञातवेदस ईदृशे ॥
 पञ्चसहस्राणि जुहुयात् जुहुयादिन्द्रदैवतैः ।
 ऊरे शतसहस्रे तु अभिषेकस्तु कारयेत् ॥
 इष्टाभिषेकं यत्प्रोक्तं तदुक्तापि शुभप्रदम् ॥
 अथवा षोडशं कुम्भे सहिरण्यैः समङ्गलैः ।
 सर्वोपधिसमायुक्तैः सर्वरत्नविभूषितैः ॥
 अभिषेकं ततस्तस्मिन् प्रवाना दक्षिणां स्मृताः ।
 ऋषयश्चरययानानि भूमिवस्त्रैर्युगानि च ॥
 अजश्च गोशतं हेमः अश्विजास्यैव दक्षिणाम् ।
 हयानेकादशैवाथ दश दद्याच्च धेनवः ॥
 अथक्त्वा वा प्रदद्याद्गुणां विन्तमाख्यं विवर्जयेत् ।
 एवं कृते तु यत्किञ्चिद् गृह्णीडासमुद्भवम् ॥
 भौममाकाशजं वापि न्यसदा यदि जायते ।
 तत्सर्वं लक्षहोमेन प्रशमयात्यसंशयम् ॥
 शान्तिर्भवति पुष्टिश्च बलं तेजः प्रवर्धते ।
 दृष्टिर्भवति राष्ट्रे च सर्वोपद्रवसङ्घयः ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीये लक्षहोमविधिः सम्पूर्णः ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कोटिहोमविधिं द्विजाः ! ।

श्रूयतामादरेणाय सर्वकामफलप्रदः ॥

सानुष्ठानाद्विजाः प्रोक्ताः चत्विजा यागवर्मेणि ।

विधिज्ञश्चैव मन्त्रज्ञाः स्वदारनिरताश्च ये ।

ध्यायेच्चैव विशेषेण ग्रहयज्ञं वधिर्विदः । ॥

एकाङ्गविकलैर्विप्रैर्धनधान्यापहारकः ।

सर्वाङ्गविकलो यस्तु यजमान स हि सति ॥

वर्ज्यः सर्वप्रयत्नेन विधिमन्त्रद्रविद्विजः । ।

कार्यश्चैव विशेषेण ग्रहयज्ञश्च विदुद्विजैः ॥ --

ग्रहा फलस्तु सार्धाय सुराद्यैव नरेश्वराः । +

अधीध्वं येच मन्त्राणां कृत्वा चाष्टोत्तर शतम् ॥

स एव श्रुतिग्विज्ञेय सर्वकामफलप्रदः । ।

आवाहनीयो यत्नेन प्रणिप्रत्य मुञ्जमुञ्जः ॥

एवं कृते तु यत्किञ्चिद्गृहपीडासमुद्भवम् ।

तत्सर्वं नाशयेत्प्रेव छान्म्रः सौहृदं यथा ॥ --

अस्माच्छतशुण प्रोक्तः कोटिहोम स्वयम्भुवाः ।

आञ्जतीभिः प्रयत्नेन दक्षिणाभिः फलेन च ॥-

पूर्ववद्ग्रहदेवानां आवाहनविसर्जने । १-११ ।

होममन्त्रास्त एवेक्ता स्नानदानान्तथैव च ॥

मण्डपंयैव वेद्याय विशेषज्ञं नियोधत ।

कोटिहोमे चतुर्ध्रुवां चतुर्हस्तायत पुनः ॥

योनिवक्त्रहयोपेतं तदप्याहस्त्रिमेखलम् ।

अहलोद्भूतकार्याच प्रथमा मेखला बुधेः ॥

त्यहलैरुद्भूतातद्वद् द्वितीया मेखला श्रुता ।

उद्गरे विष्णोः या तु तृतीया चतुरङ्गला ॥
 अङ्गुलमात्रं विस्तारः पूर्वयो रेव शस्यते ।
 वितस्तिमात्रा योनिः स्यात् पदसंज्ञाङ्गुलविस्तृता ॥
 कूर्मपृष्ठोद्भूत मध्ये पार्श्वतश्चाङ्गुलोद्भूता ।
 गजोद्वपद्वशा तददायामाच्छिद्रसंयुता ॥
 एतत्सर्वेषु कुण्डेषु योनिर्नक्षत्रसुच्यते ।
 मेघलीपरि सर्वत्र अष्टत्यपवसुन्विभाम् ॥
 वेदीच कोटिहोमे स्यान्मण्डपश्च चतुर्मुखः ।
 पूर्वद्वारेऽपि सस्याप्य बह्वृच वेदपारगम् ॥
 यजुर्वेदन्तया चास्ये पश्चिमे सीमवेदिनम् ।
 अथर्ववेदं तच्च उत्तरे स्यात्पदेद्वयम् ॥
 अथौ तु होमका कार्या वेदवेदाङ्गवेदिनः ।
 एवं द्वादशविप्राणा वस्त्रमाल्यानुलोपनैः ॥
 पूर्ववत् पूजयेद्भक्त्या सर्वाभरणभूषितैः ।
 रालिङ्गकञ्च सौरञ्च पावमानन्तु मङ्गलम् ॥
 पूर्वतो बह्वृचः शान्तिं पठमानोऽनुदहसुखम् ।
 सौक्तं सौद्रञ्च सौध्यञ्च कृष्णाण्ड शान्तिमेव च ॥
 पाठयेद्दक्षिणे द्वारे यजुर्वेदिनमुत्तमम् ।
 सौवर्णमथ वै राज्य माग्नेवीं रुद्रमंहिताम् ॥
 ज्येष्ठसामन्तया शान्तिं चन्द्रोर्मं पश्चिमेऽजपेत् ।
 पञ्चभिः सप्तभिर्वायु होमः कार्यश्च पूर्ववत् ॥
 स्नाने दाने च मन्त्राः स्युः सायं द्विजसूतमा ॥
 वसीर्धाराविधानन्तु लक्षहोमवदिष्यते ॥
 अनेन विधिना यश्च शङ्खपूजा समाचरेत् ।

सर्वान् कामानवाप्नोति ततो विष्णुपुर व्रजेत् ॥

य पठेत् ऋणुयाद्वापि ग्रहयागमिम नरः ।

सर्वपापत्रिगुणांश्चापदमैन्द्रं न गच्छति ॥

प्रखमेधसहस्रशुद्धं चाष्टौ च-धर्मवित् ।

प्लुत्या यन् फलमाप्नोति कोटिहोमात्तदश्रुते ॥

ब्रह्महत्यासहस्राणि श्रूयंहत्यायुःशानि च ।

नश्यन्ति कोटिहोमेन स्वयम्भूवचनं यथा ॥

प्रपेदिरे तस्य पितामह-द्याः शुभेषु पापेन गरीयसा तान् ।

उद्धृत्य नाकं स नयेद्दि सर्वान्यो लक्षहोमे वृषतीरत-स्यात् ॥

राष्ट्र मनोधाञ्छितदृष्टिं युक्तं धान्यैश्च रत्नैः पशुभिः समेतम् ।

निर्द्वन्द्वनीरोगमस्य तस्माद्गो लक्षकोटीहवनं विदध्यात् ॥

यो लक्षहोम विदधाति भूभृत् तद्व्यलक्ष शतहोमक-स्यात् ।

प्रत्यब्दमाप्नोति स दीर्घमायुर्भुङ्क्ते सप्तान् विजये धरित्रीम् ॥

यो ब्रह्मघाती गुरुदारगोऽपि यामाविदाहोऽङ्गवपापयुक्तः ।

राजा स मुक्तः शनश्वहोमान्निः शेषपापैर्विबुधत्वमेति ॥

तस्मात्तदा भूपतयो विदध्युर्वृष्टी प्रजासौख्यवनस्य पुष्ट्यै ।

आयुःप्रहसौ विजयाय कीदृशै लक्षस्यहोमे ग्रहयोगमेतम् ॥

इति श्रीहृत्त्वराशरीये कोटिहोम-सम्पूर्णम् ॥

यो यन्त्रप्रवक्ष्यामि विधिम्पावनमुत्तमम् ।

स्नानातप्रतातोऽयं रघुपुत्राय धीमते ॥

नपत्स्य पुत्रार्थं कुर्यादेभाण्डिकं स्वयम् ।

हस्तगीर्णसूक्तस्य विधानस्वरूपाककम् ॥

यैः कृतं नृपैः पूर्वं रन्यैरपि द्विजोत्तमैः ।
 उपासितन्तु सङ्गत्तया ओषधैर्वैद्यगारगैः ॥
 आत्मविद्धिर्निराहारैर्धर्मैश्चिभिर्मन्त्रउत्तमैः ।
 क्रियमाणाः क्रियाः सर्वाः सिध्यन्ति व्रतचारिभिः ॥
 न पाठान्न धनात् स्नातात् नालम्ब्य प्रतिपादनात् ।
 प्रोक्तस्य कर्मणः पुनरसर्वा भवन्ति सिद्धयः ॥
 शुक्लपक्षे शुभे वारे शुभनक्षत्रगोचरे ।
 द्वादश्या पुत्रकामाय सं-कर्षन्ति च वैष्णवम् ॥
 दम्पत्योरुपवासश्च ह्येक दश्यां सुरासये ॥
 ऋग्भिः पौडशभिः सम्यगर्चयित्वा जनार्दनम् ॥
 चरुं पुरुषसूक्तेन अर्पयेत् पुरुषकाम्यया ।
 प्राप्नुयाद्वैष्णवं पुनश्चिरायुः सन्ततिक्षमम् ॥
 द्वादश्यां द्वादश सम्यग् विधिवन्निर्वपेच्चरुम् ।
 यः करोति द्वादश्याति स विष्णोः परम पदम् ॥
 कृत्वा च विधिवत्पूर्वं ऋग्भिः पौडशभिस्तथा ।
 नमिधोऽष्टत्यञ्जस्य कृत्वा च जुहुयात् पुनः ॥
 उपस्थान ततः कुर्यात् ध्यात्वा च मधुसूदनम् ।
 हविर्होमं पुनः कृत्वा जुह्वत्यश्नु हताहुतीः ॥
 हविःशेषं नमस्कृत्य नारी नारायणं पतिम् ।
 संप्राप्य च हविःशेषं लंघामीत वसेद्गृहे ॥
 ततः कृत्वा इदं कर्म कर्त्तव्यं द्विजतर्पणम् ।
 रजः स्त्रीषु निवर्तेत यावद्गर्भं न विन्दति ॥
 चक्षुःश्रोत्रं घृतपुत्रा वा यावत्कन्या प्रसूयते ।
 दिप्रं मा जनयेत् पुनः पराशरवचो यथा ॥

होमान्ते दक्षिणान्दधात् घेनु वासस्तथा तिलान् ।

भूमिं हिरण्यं वस्त्राणि यथासम्भजमेव वा ॥

यः सिद्धमन्त्रः सततं द्विजेन्द्राः । संपूज्य विष्णुं विधिवत्सुतीर्थे ।

इमं विधानं विदधाति सम्यक् स पत्रमाप्नोति हरे प्रसादात् ॥

इति श्रीवृहत्पराशरशरीरे शान्त्यध्याये पुत्रकामोऽयं पुरुष

सूक्तविधिः सम्पूर्णः ॥

अथातः सम्यक्प्रवक्ष्यामि वृहत्मन्त्रोऽधिदैवतम् ।

आर्षच्छन्दसं यज्ज्ञानात्कर्म स्यात्समलङ्कृतम् ॥

आद्यश्रोत्रेति मन्त्रोऽस्मिन्देवत्य सविता संहतः ।

अपिहिरण्यरूपाख्यं वृष्टच्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

आप्यायस्वेति सोमोऽत्र दैवतं गौतमो मुनिः ।

गायत्रीच्छन्दः संहितं विनियोगो यथोदितम् ॥

अग्निमूर्धेति मन्त्रोऽत्र दैवता भौममुच्यते ।

विक्रपाक्षो मुनिर्धीमान् छन्दोगायत्य मिष्यते ॥

सद्वबुध्यस्वेति मन्त्रस्य बुधश्चैव तु दैवतम् ।

मुनिर्बुधश्च मन्त्रस्य स्त्रिष्टुप्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

शुक्लत्वमिति हीत्यत्र शुक इत्यधिदैवतम् ।

शुकस्यापि तथार्पश्च त्रिराष्ट्रच्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

शन्नो देवीतिचेत्यत्र शनिदैवतं मुच्यते ।

सिन्धुर्नाम मुनिर्विद्वान् छन्दोगायत्य मुच्यते ॥

काण्डात्काण्डादिभिर्मन्त्रस्य राज्ञदैवतं मुच्यते ।

अपि प्रजापतिः प्रोक्तोऽनुष्टुप्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

केतुः कण्वनिति प्रोक्तं दैवतं केतुरेव हि ।

मधुच्छन्दस आर्पश्च गायत्य छन्द एव हि ॥

स्योना पृथिवीत्यत्र स्कन्दस्य देवता स्मृता ।
 इन्द्रकुत्सेति दैवत्य मिन्द्र एव स्मृतो बुधैः ॥
 धार्पन्तत्स्वस्य चापुत्रं स्त्रिष्टुप्कन्दः प्रकीर्तितम् ।
 यस्मिन्नुच्चेति स्त्रीत्यत्र यमोवै देवता परा ॥
 ऋषिस्तु कुष्मलो नाम ऋन्द्रोऽनुष्टुप् स्मरेद्बुधः ।
 बह्मजज्ञमित्यत्र च कानीं दैवतकं मङ्गत् ॥
 सुनिर्यमानतुर्नाम त्रिष्टुप्कन्दो विधीयते ।
 धायाते मेतिच क्षस्या चित्रगुप्तस्तु दैवतम् ॥
 धार्पन्तु वामदेवस्य त्रिष्टुप्कन्दो क्षयो बुधैः ।
 अग्निं द्रुतमितिह्यं स्वादग्निर्वै देवता स्मृता ॥
 धार्पं मेधातिथेरत्र ऋन्द्रोगायत्यमेव हि ।
 अस्वस्तु सोम इत्यत्र सोमं वैदैवतं स्मरेत् ॥
 मेधातिथिरिडाप्यर्कोऽनुष्टुप्कन्दश्च उच्यते ।
 भूतिपृथिव्यन्तरिच नित्यत्र दैवतं चितिः ॥
 ऋषिः शातातपः श्रुत्वा ऋन्द्रयानुष्टुप् कुबुध्यते ।
 पुरुषसूक्तस्य दैवत्य पुरुषेच हितं बुधैः ॥
 धार्पं नारायणस्येह ऋन्द्रस्यानुष्टुवित्यपि ।
 इन्द्रोपेन्द्रौ मरुत्वन्तो मरुत्वान्दैवतं मङ्गत् ॥
 धार्पन्तु काश्यपस्येह गायत्यऋन्द्रएव हि ।
 मरुत्वनित्यत्रबुधैः सुरेन्द्रो देवता मता ॥
 अथापि काश्यपस्यार्पं गायत्यऋन्द्रएव हि ।
 उत्तानपर्यं नित्यत्र इन्द्रो दैवतं मुख्यम् ॥
 धार्पं साहस्य खैवोक्तम् अनुष्टुप्कन्द इत्यपि ।
 प्रजापते इति क्षत्र देवता च प्रजापतिः ॥

हिरण्यगर्भस्यार्पन्तु त्रिष्टुप्छन्दो मतं बुधैः ।

आय गौरिति ह्यत्र देवता पूजने मता ॥

सर्पराजमुनिर्ह्यत्र गायत्र्यं च्छन्द इष्यते ।

एष ब्रह्मा अन्विज इति ब्रह्माद्विषोऽधिदैवतम् ॥

अपि वै वामदेवोऽत्र गायत्र्यच्छन्द इष्यते ।

आहन्वन् इन्द्र इदृत् सुरेन्द्र शर्मणोऽश्वरः ॥

वामदेवेह्यस्य आपि गायत्र्यच्छन्द इत्यपि ।

जातवेदस इत्यत्र जातवेदास्तु दैवतम् ॥

कस्यपस्यार्पमत्तापि च्छन्दोऽनुष्टुप् प्रकीर्तितम् ।

आनोनिबुद्धिरित्यपि वायु दैवतमुच्यते ॥

आपेह्यत्र वसिष्ठस्य अनुष्टुप्छन्द एव हि ।

नमः प्रकाशदैवत्यं सुनिप्रोक्तं प्रजापतिः ॥

गायत्र्यं च्छन्दसास्वर विनियोगो यथोचितम् ।

ईषो उपेति चात्यत्र अश्विनौ दैवते स्मरेत् ॥

प्रक्ष एवस्यार्पमत्तापि गायत्र्यच्छन्द सप्तमम् ।

मरुतो यस्य द्विष्यस्य मरुदैवतमुच्यते ॥

गौतमश्च मुनिविद्वन् च्छन्दसः प्रथममुने ।

दैवत्यं सार्धं सप्तच्छन्दसा यो मत्पाहिजाग्रजु रते विधानम् ।

येदोक्तमर्थं सुवतिस्त्वा सर्वं सम्यक्फलं कर्तुमिच्छाम्युत ॥

यो एव होमं कचथ कोटिहोमं राजा विदध्यात्प्रतिवर्षमेकम् ।

राष्ट्रे सुवृष्टिर्विजयः सुभिचम् आरोग्यता स्यात् सुज्जतस्य वृद्धिः ॥

भवन्ति पुत्राः शुभसन्तति चमाधिरायुषो राजहिता धरित्याम् ।

सुकीर्तिमन्तो जयिनोऽपि राज्ये प्रतापवन्तो रपिचन्द्रतुल्याः ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीये शान्तिविधिर्नाम नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

अथातो वृषतेर्धर्मं वक्ष्यामि हितकार्ययोगः ।
 पराशरोदितं विप्रा । वक्ष्यमाणं निबोधत ॥
 भूभृत् भूमा परो देवपूज्योऽसौ परदेवकः ।
 स विधाता च सर्वस्य रक्षिता शासितापि च ॥
 इन्द्रादियमवित्तेश्वारीशमातरिखनः ।
 शीतांशुस्त्रीवभासश्च ब्रह्मादयो द्विजो वृषः ॥
 वृषो वेधा वृषः शम्भुर्हृषोऽर्क्यो विष्टरश्मवाः ।
 दाता कर्ता वृषः कर्ता वृषा कर्मानुसारतः ॥
 नापृच्छेद्यदि राजान दण्डं नाप्याचरिष्यतः ।
 नामास्या क्षमेष्यति च नाभविष्यज्जगत्स्थितिः ॥
 नापि विष्यन् पुरोडाशान्मनुष्यपितृदेवताः ।
 नाभविष्यत् खकाकानां भागधेयं कृतं क्वचिः ॥
 विगुणोऽपि यथा पूज्यः स्त्रियार्थं सत्पतिर्भवेत् ।
 तथा राजा प्रजानान्तु पूज्यः स्याद्विगुणोऽपि सन् ।
 स्वधर्मस्यान् वृषो लोकान्नन्यान् पुत्रानिवोरसान् ।
 शास्त्र्य धर्मविदोदण्डं मधर्मकारिणश्च तान् ॥
 दण्डहतो नरान् कुर्याद्धर्मज्ञानार्थसाधकान् ।
 समर्थानश्च पत्न्यादौ शूरान् स्वामिहितोद्यतान् ॥
 शुचीन् प्रज्ञाश्च धर्मज्ञानं विप्रान् मुद्राकरान्वितान् ।
 लेपकानपि कायस्यान् लेख्यरुक्तुं हितैपिणः ॥
 अमात्यान्मन्त्रिणो दूतान्यथोदितपुरोहितान् ।
 प्राड्विषाकं समस्तान्वा हिताय रक्षकानपि ॥

शूरानथ शुचीन् प्रज्ञान्परिविश्वासकारिणः ।
 सर्वस्थानेषु चाध्यक्षं सत्कृत्य वेदिनोऽपरे ॥
 मदायत्तं कुमाराणां मन्तःपूरुषलक्षणम् ।
 वृहानशुचिनीं विप्रांश्चुचीननघान् भीरुकान् ।
 यथोदितानि दुर्गाणि कुर्युस्ते परिरक्षणम् ॥
 उवाचमुदितं स्त्रीणां यौवने बभ्रुकारणात् ।
 पुरस्कृत्य च विज्ञानं मातरक्षा च यत्नतः ॥
 प्रातः सन्ध्यां च नादूर्द्ध्वं गुह्यं पुंसवनं हृतम् ।
 यथोक्तकार्ये शास्त्रे च नित्यं कुर्यात् परीक्षणम् ॥
 कोशेभास्वरथादीनां हेतीनां वर्मणामपि ।
 कुर्याच्च दर्शनं नित्यं मन्तन्द्रितो महीपतिः ॥
 अनात्यमन्त्रयोक्तृणां सन्मन्त्रं नित्यशोऽपि च ।
 वेदार्थश्च सदा होमशान्तिश्च वृहत्सेवनम् ॥
 यज्ञदानं तथोत्पातं समये शान्तयोऽपि च ।
 वर्ज्येन विषयासक्तो भूमिदानस्य शासनम् ॥
 अक्षिर्वर्जितदेशे तु नीतिज्ञो मन्त्रकृद्भवेत् ।
 नित्यमुत्साहयुक्तः स्याद् विजिगीषु रुदायुधः ॥
 रुदालङ्कारयुक्तश्च सदैव प्रियवाक्चयः ।
 सदाप्रियाङ्गने युक्तः पूज्यो नाकेऽप्यसौ वृषः ॥
 सदा साधुं सन्मानं विपरीतेषु घातनम् ।
 दण्ड दण्डेषु कुंवाणो राजेष्टिफनमश्रुते ॥
 वृहान् साधून् द्विजान् मौलान् यो न सन्मानयेन्नृपः ।
 पिण्ड कुर्वीत नामीषा भूयत् चिम्र क्षयं व्रजेत् ॥
 यस्तु सन्मानवेदेतान् नित्यं विप्रांश्च पूजयेत् ।

पराजयेत सोऽरातीनजोऽपि जायते ॥
 पीड्यमाना प्रजा रक्षेत् कायस्थैश्चोरतस्करैः ।
 धान्येक्षुत्तृणतोयैश्च संपन्न परमण्डलम् ॥
 हीनवाहनपुस्कन्तु मत्वा तत्प्रविशेद्गृहम् ।
 मासे सहसि यातार्यम् क्षतपुण्यश्च घोषवान् ॥
 विधिवद्वयानकं कुर्यात् सहाहै रक्षयेद्बलम् ।
 यत्राश्वत्थसरोरक्षा हस्तरक्षा तु यत्र तु ॥
 वासं तत्र विधायैव रात्रौ रक्षेद्भन स्वकम् ।
 चतुर्दिक्षु च सैन्यस्य शूरान्धनुर्धराश्विणि ॥
 स्वयं राजा नियुञ्जीत समीप्य भूषलावलम् ।
 राज्यस्य षड्गुणान् मत्वा सन्धिविग्रहयानकान् ॥
 आसन सन्नयं द्वैध सम्यक्ज्ञात्वा समाचरेत् ।
 निर्भेद स्वबलं कुर्यात् हन्याच्च भिन्नचेतसा ॥
 दासीकर्मकरान् दासान् भिद्यन्ते न क्षयेन्मृगः ।
 निकटस्यायिनो नित्यं जानन्ति चैष्टित प्रभोः ॥
 तस्मात्ते यत्नतो रक्षा भेदमूलं यतस्वमी ।
 ये ते परस्य यत्नेन भेदनीयास्ततोऽपरे ॥
 यथा परो न जानाति तथा भेद समाचरेत् ।
 परमात्मविधानाना व्यलीकहृतशब्दितम् ॥
 उत्थापयेत् स्वसेनायाः स्थाय्यताचित्तभेदिनः ।
 परसैन्ये बहून् पातान् विविधान् कुहकानपि ॥
 करीणाङ्गरदानादि वङ्गिपाताननेकशः ।
 स्वसैन्येऽभवदित्यादि शृपो यत्नेन रक्षयेत् ॥
 नियुज्य यज्ञदुष्टान् नक्तं सर्वं निग्रामयेत् ॥

अन्तर्भीरून् वरुः शूरान् साग्निकान् ब्राह्मणोत्तमान् ।
 धर्मज्ञान् कुलसम्भूतान् विदध्यादात्मसन्निधौ ॥
 प्रविशेत्परदेशे तु प्रजां स्वीकृत्य संविशेत् ।
 उत्सार्य मार्गणे दूरीकृत्वापि संगीतो व्रजेत् ॥
 शस्यानि दाहयेत्सर्वं सयवृनि घनानि च ।
 भिन्यात्सर्वं निपानानि प्राकारं परिख्या तथा ॥
 अपमृत्युमुपादाय भूमिसाधारणं पुनः ।
 गमयेद्दार्पिकान् मांसानसौ च वसुधानृपः ॥
 न युद्धमाश्रयेत् प्राज्ञो न कुर्यात् स्वबलक्षयम् ।
 न प्रभेदेन दानेन त्विभिरेव वशं नयेत् ॥
 वृद्धन्ति सर्वे नीतिज्ञा दण्डस्यागतिका गती ।
 तद्वर्त्तं वशमायाति यथा रिपुस्तथा श्रयेत् ॥
 आक्रान्ता दर्भसूच्योऽपि विद्युद्गुह्योपपातनम् ।
 न तापित युक्ते च युद्धसिद्धौ श्ररसिद्धवत् ॥
 स्वस्वस्वात्ययिके देशे युद्धमिच्छेत् स्वधर्मवित् ।
 ततः प्रविश्य तद्दूरं भूमियुद्धं समारभेत् ॥
 किञ्चित् सुप्तेषु लोकेषु च पाया यदमुल्लजेत् ।
 संजीरयामतोवापि पीडयेत्परसैन्यकम् ॥

हीन परबलं मत्वा निरुत्साहमनादरम् ।
 समस्तवत्सयुक्तं स्वयमुत्थाप्य बोधयेत् ॥
 न हन्यान् मुक्तकेशन्तं नाशयेन्न निरायुधम् ।
 पराङ्मुखश्च प्रहृतं न तवास्मीति कदादिनम् ॥
 अन्यानपि च विहास्य न हन्यात् धर्मयुद्धकृत् ।
 हन्याच्चेन्नरकं याति भ्रूणहत्यासमेनसा ॥
 पराङ्मुखीकृते सैन्ये यो युद्धान्न निर्वर्त्तते ।
 तत्प्रदानीष्टितुल्यानि भूत्यर्थमेकचेतसः ॥
 शिरोहतस्य ये वक्त्रे विशन्ति रक्तविन्दवः ।
 सोमपानेन तप्तुल्या इति वासिष्ठजोऽब्रवीत् ॥
 युद्धन्ते भूभृतो येच भूभ्यर्थं मेकचेतसः ।
 इष्टैस्सैर्वज्रभिर्योगैरेव यान्ति त्रिविष्टपम् ॥
 येषु एवापरो धर्मो वृषतेर्यदृणार्जितम् ।
 वित्तन्दीयेत विप्रे स्यात् प्रजाभ्यङ्गाभयं सदा ॥
 तदा तु वशता याति स देशो न्यायतोऽर्जितः ।
 तद्देशव्यवहारेण यथावत्परिपालयेत् ॥
 रणार्जितेन वित्तेन राज्ञा कुर्यान्मन्त्रान् द्विजान् ।
 अर्चयेद्विधिवहिहान् सतान् सन्मानयेदपि ॥
 मातुल, अश्वुरो बन्धु रन्यो वापिच यो जितः ।
 अदण्डाः कोऽपि नो राजा राजनीतिविदो विदुः ॥
 सुसन्धायमग्रपादं शूरं प्रज्ञातुरांगदम् ।
 सोत्साहं विजिगीषुश्च भूभृन् क्षिप्रं निवेदयेत् ॥
 मत्वाचार्यवत्, सर्वान् नियुक्तार्थनियुग्मवेत् ॥

सार्थकाश्चैव युञ्जीत सर्वतोऽर्थमुपार्जयेत् ॥
 सर्वाण्यपि च विज्ञानि यतस्ततोऽपि राजनि ।
 नृपस्य यत्ति चातानि देवद्रव्याणि कोशवत् ।
 दद्यात् रक्ष्य चैतानि ततस्तत्र च तत्र क्षिपेत् ॥
 विपत्तौ बार्हुपिकाणान्तु कर्तव्यस्यापि यत्नवेत् ।
 पापण्डिगणिकाविपत्तौ हरन्नातो न किल्बिषी ॥
 देवब्राह्मणपापण्डिगणिका गणिकादयः ।
 वणिग्वार्हुपिकाः सर्वे स्वस्य राजनि सुस्थिताः ॥
 सप्तार्चिस्त्राश्वगोमासान यस्य दृढत्यक्लिषी ।
 गृहीयात् सर्वतो राजा करान् यः पीडयेत् प्रजा ॥
 सकिं सो कर्तुं फलक मांसं भुङ्क्ते चिरन्तराम् ।
 सदा चोद्यमिना भाव्यं नृपेण विजिगीषुषा ॥
 विजिगीषुनृपो नान्यैः कदाचिदभिभूयते ।
 तदैवं हृदि सन्ध्यायन् निरुत्साहो नृपो भवेत् ॥
 दैवपुरुषसयोगे सर्वाः सिद्ध्यन्ति सिद्धयः ॥

नैकेन चक्रेण रथः प्रयाति नचैकपत्तोऽङ्गः । चयाति पथी ।
 एवं हि दैवेन च केवलेन पुंसोऽर्थमिदं नैरकारतो वा ॥
 केचिर्द्वि दैवस्य तु केवनस्य प्राधान्यमिच्छन्ति विधिप्रवीणम् ।
 पुंस्कारयुक्तस्य नरस्य केचिदप्यत्र दृष्टा पुरुषार्थसिद्धिः ।

अत्युद्यमी क्रियत एव च यः अमी च
 शीर्थान्वितश्च गुणवाञ्छुः सुधीश्च विद्वान् ।
 प्राप्नोति नैव विधिना स पराङ्मुखेन
 स्त्रीयोदरस्य परिपूरणमन्त्रमात्मन् ॥

शुम्भाणि हस्यं च वराहनाथ जानाप्रकारो विभवो नरस्य ।
 उर्वोपतित्यश्च वृक्षारता च सर्वं हि मञ्जु क्षथमेतत्तु दैवात् ॥
 केदा हि पुंसा महतो हि दैवात् स्थानस्थितानामपि चार्थसिद्धिः ।
 एषा प्रभुत्व वज्रजीविता च एको हि दैवो वनवानतोऽत्र ॥
 पुंस्त्रीप्रयोगादथ युक्तयोगात् तजोर्हि मध्ये विदधाति गर्भम् ।
 स्त्रीणां तु तत् विप्रः । नचापि पुंसा सर्वाणि चैषा मनुजेश्वरत्वम्
 कासान्तु गर्भस्य न सम्भवाऽस्ति कामान्तु शुक्रं नतु धीर्यहीनम् ।
 अधस्त गर्भोऽपि जडाति गर्भं काचिच्च गर्भं न विभति दैवात् ॥
 धाता विधाता निजकर्मयोगाद् विधेभ्वभीष्ट त्वनुभावाभायम् ।
 देवारुणानां नच दैत्यकानां स ह्येव कर्ता तु मनूजानाम् ॥
 दैवान्मघोनापि सहस्रमघ्नां देवाहिमायो जयरोगता च ।
 दैवात्प्रयोधो लवणोदकत्व दैवाङ्गयेच्चिततरा च हृष्टिः ॥
 यद्यप्यनुष्य न परोऽस्ति दैवात् कुर्वन्त्यथापीह नरो वृक्षारम् ।
 उद्दीपयेत्कर्मकरो वृक्षारादुद्दीपित श्रीरिवै तनोति ।
 दैवेन केचिच्च हटेन केचित् केचिन् वृक्षारिण नरस्य चार्थः ।
 सिध्यन्ति यत्नेन विधीयमाना स्तेषां प्रधानं नरकारमाहुः ॥
 स्वामिप्रधानं त्वयदुर्गकोशान् दण्डं च मित्वाणि च नीतियज्ञा ।
 अङ्गानि राज्यस्य वदन्ति सप्त सप्ताङ्गपूर्वो वृषतिर्धराभुक् ॥
 दुर्दत्तसदृत्तनरेषु दण्डं राज्ञा विधेयं निमुण्यार्थसिद्धे ।
 दण्डश्च सत्वाऽर्जितवित्तसत्त्वात् हीनार्थं पुसायं दमन्ति हीनम् ।
 अन्यायतो ये जनन जनेश्वरा संपीड्य विंस्तानि नयन्ति लोभात् ।
 तत्क्रोधवद्दि परिदग्धकाया चीण्यायुपक्षे तु भवन्ति भूपाः ।
 दण्डो महान्मध्यकमन्यशस्तु मानन्तु तस्य वसरेणुकादि ॥
 साग्रीति साहस्रपादमहान् स्यादर्धादिके चैव तदर्धको वा ।

सर्वार्थपादंस्तु चरच्च दण्डः, पात्यो नृपेणेति वदन्ति सद्यः ॥
 पाण्यादिपाच्छेदनपारणञ्च निर्वासनं राष्ट्रतरणं सद्यः ।
 ज्ञात्वापराधमनुजस्य यस्तु देशञ्च कालञ्च वयोवपुश्च ॥
 दण्डेषु दण्डं विदधाति भूभक्त्याम्य स वध्नाति पुरन्दरस्य ।
 यः शास्त्रदृष्टेन यदा नरेश्वरो दण्डं विदध्याद्विधिवत्कराच्च ॥
 स चैवकीर्तीर्वितनोति गुर्वीरायुश्च दीर्घं दिवि देवभोगान् ।
 यस्तूक्तमार्गाणि कुलानि राजा श्रेणिश्च जातीश्चरताश्च लोकान्
 आनीय मार्गं विदधाति धर्मं नागेशगीर्वाणगणैः प्रशस्यम् ।
 अन्यच्च वद्विर्जलवित्तनाथशीताशुरूपाणि ह विभ्रतीह ॥
 सर्वे च भूयस्विह रूपकश्च तत्तत्प्रमानं शृणुत द्विजेन्द्राः ।।
 यदा निजगीर्धृतं शस्त्रपाणिं स्त्रियं समालम्ब्य स विदसैन्य ॥
 सर्वान् सपत्नाश्च स हन्तुकामस्तदासह्यश्च इवावभाति ।
 आकारणात्कारणतोऽपि एष प्रजा हतेश स सद्यश्चकीर्तिः ॥
 यदा तदैवं नृपतीति विशास्तनूनपात्तं प्रवदन्ति भूपम् ॥
 धर्मास्तनस्त्वश्रुतिशास्त्रदृष्टाः शुभाशुभाचारविचारकृत्वात् ॥
 धर्म्येषु दानं त्वषकृत्सु दण्डं यदावनीशः सच धर्मराजः ।
 धनप्रदानेन करोति दृष्ट्वा भूभक्तृदासान्द्रविणेशवश्यान् ॥
 समस्तशीताशुगुणप्रयोक्ता यदायदामेष शुभाय शास्येत् ।
 प्रसन्नमूर्तिर्गतमत्सरः सन् तदीच्यते सोम इव क्षितीयः ॥
 आज्ञा नृपाणां परमं हि तेजो येषां न मन्ये तं सशस्त्रवध्वः ।
 ब्रूयाच्च कुर्याच्च वदेच्च भूभक्तार्थान्तदेवं भुवि सर्वलोके ॥
 दुर्धर्पतीनाशुसमानदीप्तो ब्रूयान्मनुष्यः परमं नृपस्य ।
 यदास्य तेजोऽध्यवमन्यमान्यः सद्यः स पञ्चत्वमुपैति यायात् ॥

योऽङ्गाय सर्वं विदधाति पश्येत्
 नृणोति जानानि चकारि शक्तिः ।
 कस्यापि चाज्ञा न विभर्ति राष्ट्रः
 समस्तदेवाग्रभवोऽहि यस्मात् ॥
 यः स्वधर्मे स्थितो राजा प्रजा धर्मेण पालयन् ।
 सर्वकामसङ्गहात्मा विष्णुलोकं भवाम्भ्रयात् ॥
 इति श्रीरुद्रहृत्याराशरोये राजधर्मः सम्पूर्णः ।

अथ विप्रो वनं गच्छेद्दिना वा सुह भार्यया ।
 जितेन्द्रियो वसन्नेव नित्यश्रौचाग्निकर्मसक्तः ॥
 वन्यैर्मुन्यग्रनैर्मेधैः श्यामजीगरकङ्कभिः ।
 कन्दमूलफलैः शाकैः स्नेहेद्य फलसम्भवैः ।
 सायं प्रातश्च जुहुयात् त्रिकालं ज्ञानमाचरेत् ॥
 चर्मवीरवासा वै शम्भुलोमजटाधरः ।
 पितुश्च तर्पयेन्नित्यं देवाद्याजस्त्वमर्चयेत् ।
 अर्चयेदतिथीन् नित्यं भृत्याश्चापि भूपोषयेत् ॥
 न किञ्चित् प्रतिगृह्णीयात् स्वाध्यायेनेत्यमाचरेत् ।
 सर्वसत्त्वहितोपेती दान्तश्चाप्यात्मचिन्तकः ॥
 सम्यक्सन्तको नित्यं दानशीलः सदा हिज ।
 किञ्चिद्देहं समाध्यायं सं हृत्या वर्तयेत्सदा ॥
 एकाद्रिक्वत्तु कुर्वीत मासैकस्वार्थसंक्षयम् ।
 पाण्ड्यापिकश्चाब्दिकश्च यन्त्रार्थं च वने वसेत् ।
 त्यक्त्वा तदाश्विने मासि अन्य स्थानं समाचरेत् ॥
 यथावद्ग्निस्रोतं तु रुमिधग्नीं च पालयेत् ।

रुद्रचान्द्रपराकाद्यैः पक्षमासोपवासकैः ॥
 विरात्रैर्वैकरात्रैश्च ध्यायमस्य चोद्देशपुः ।
 तिष्ठन्नात्रांतिकस्तत्र स्वप्नेदधंस्तथा निशि ॥
 अतन्द्रितो भवेन्नित्यं वासरं प्रपदैर्नयेत् ।
 योगाभ्यासरतौ नित्यं स्थानासनविहारवान् ॥
 वसन्तशीघ्रवर्षासु जर्जराग्न्याकाशमाश्रयेत् ॥
 दन्तोलूप्सलिको वापि कालपक्षभुगेव च ।
 स्यादाश्वकुङ्कुमविघ्नं फलस्त्रेहैव कर्मकृत् ॥
 शत्रौ मित्रे समुः स्याच्च तथैव सुखदुःखयोः ।
 समदृष्टिश्च सर्वेषु न विभेदमगच्छरम् ॥
 स्नेच्छव्याहानि सर्वाणि वनानि हि कलौ युगे ।
 न भूय शासितारसु ग्रामोपान्ते वसेदतः ॥
 ग्रामाच्च नगराद्देशास्तथारण्यवनानि च ।
 क्षित्यंशरक्षितान्येव सर्वेषां फलदानि हि ॥
 भूपते, प्रथमं तत्स्यात् क्षत्वं शसेदुहिजाग्रतः ।
 याग वाऽरण्यवास वा कुर्यात्तु तदनुज्ञया ॥
 सुत्रामानलवायूनां दमस्येन्द्रविवस्वताम् ।
 यदा वित्तेशयोर्बद्धा माताभ्यो निर्भमौ वृषसः ॥
 पार्वतिकस्तु यत्किञ्चित् यत्किञ्चिदेष्टिकं तथा ।
 वृषाजया द्विजातीनां तत्सर्वं सिद्ध्यति ध्रुवम् ॥
 वृषपतेः प्रथमं न स्यात् स वै द्विजः । मखादिकम् ।
 रक्षार्थं कथयित्वा तु यथाकार्यं समापयेत् ॥
 धेनुपूर्वं वशिष्ठस्य ह्यसौ दुर्वाससोऽपि च ।
 वनवासाश्चमस्यस्य ह्यग्निकार्याय ताश्रयेत् ॥

पुनस्तेषां दानस्य कालवैगुण्यतोद्विजः ॥
 तथा गोदुग्धसर्पिष्य मग्निकार्यं समापयेत् ।
 सर्वकालेषु सर्वेषु तथा चैवाश्रमेषु च ॥ •
 गोदुग्धादि पवित्रं स्यात् सर्वकार्येषु सत्तमाः ।
 सर्वकार्येषु सर्वेषु भिक्षां कुर्याद्द्विनाश्रमी ।
 तथा सर्वे प्रकुर्वन्ति पितृदेवार्चनादिकम् ॥ •
 अष्टौ भुञ्जीत वा यासान् ग्रामादाहृत्य यत्नवान् ।
 आश्रमः संक्षयं गच्छेदनित्यां प्राणुदौचिकाम् ॥

विप्रोविधाय वनवासविषेयधर्मान् •

सर्वानिमानुक्तविधिप्रमेय ।

सशुद्ध पापानि वपुर्विशोध् •

ब्रह्माधिगच्छेत् परमं द्विजेन्द्रः ॥

आश्रमत्रयधर्मात्प्राक् चरित्वा ते द्विजातयः ।
 द्वयोश्च वा ततः पञ्चाञ्चतुर्थाश्रममावरेत् ॥ •
 द्विजाग्रजो यदा पश्येद्वलिं पक्षितं मात्मनः ।
 उपरतिं तथाचाणां क्षीणकामः स वै द्विजः ॥ •
 समीक्ष्य पुत्रपौत्रं वा, हृद्वा वा दुहितुः सुतम् ।
 अधीत्य विधिवद्देवान् कृत्वा यागविधानताम् ॥ •
 निश्चयं मनसा कृत्वा चतुर्थाश्रममावसेत् ।
 अज्ञापत्वं विधायेष्टिं वनाद्वासमनोऽपि वा ॥
 समस्तदक्षिणायुक्तां सर्ववेदास्तथाश्रवान् ।
 अग्निनात्मनि चारोप्य दण्डान्विधिवदाचारित् ॥
 किञ्चिद्देवं समास्थाय तद्भर्मेण च वर्त्तयेत् ।
 वाङ्मनःकायदण्डाश्च तथा सङ्गादयो गुणाः ॥

- सुमुंख्यो नियतो यस्य स त्रिदण्डीति कथ्यते ।
 कमण्डलुचमालात्र भिक्षापात्र मथापरम् ॥
 कापायवासःकौपीनकार्यीथं वस्त्रमेव च ।
 • शिखायन्त्रोपवीतश्च दण्डाना त्रितय तथा ॥
 द्विकालविधिवत् स्नानं भिक्षया चापि भोजनम् ।
 शुद्धैकवृत्तिर्विप्रेषु सत्कर्म निरतेषु च ॥
 भिक्षावर्णोयतेः प्रोक्तो वृत्तवर्जन्तथैव च ।
 असंभाष्यं स्वशून्येच तथाच शिल्पकारुभिः ॥
 अवकृत्यं तथा स्त्रीभिरेतन्मृत्यं यत्र स्मृतम् ।
 सर्वदा दम्भसरोधो नित्यमेकान्तः ॥
 • सदैव प्राणसरोधः सदैवाध्यात्मचिन्तनम् ।
 मृद्वे शुदावलाव्यश्ममय पात्रं यते स्मृतम् ॥
 शुचिरम्भस्वभीपाक्ष गोवालद्याधमर्पणम् ।
 न दण्डेनैव, दण्डेन विना वातेन वा तथा ॥
 मोक्षावाप्तिर्भवेत्पुंसा किन्तु साध्यात्मचिन्तनम् ।
 ज्ञमत्वं सुखदुःखेषु तथा वै द्वे परागयोः ॥
 • आत्म समानधर्मत्वं मजस्तु आत्मचिन्तनम् ।
 यतिभिस्त्रिभिरेकत्वं द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च ॥
 न ख्यातव्यं कदाचित्ख्यान्शिष्यतो नाशमाप्नुयुः ।
 वक्तव्यं यत्र भिक्षाणां वार्तास्तत्र विचित्रकाः ॥
 स्नेहपैशुन्यं मात्सर्यं भिक्षाणां वृषतेरपि ।
 तस्मादेकान्तशीलेन भवितव्यं सदा द्विज ॥
 आत्मास्यासरतो नित्यं ब्रह्मावाप्ति मभीक्ष्यताम् ।
 त्रिदण्डग्रहणादेव प्रेत्य नैव जायते ॥

अध्यात्मयोगयुक्तस्य ब्रह्मावाप्तिर्भवेदुच्यतः ।
यतेन्द्रियोऽपि दण्डार्हो युवा तस्य तथा निरुक्त् ॥
युवा निरुक्त्याभिचुरात्मद्वन्द्वमहर्षकम् ।
भिद्युर्गृहे वसेत्तत्र कामार्थान्द्योऽभिगच्छति ॥
तत्स्यानेन वृथा चैव मच्च तेनैव त्रापयेत् ।
निवसेदेकरात्रञ्च बहिर्यत्र तु वेश्मनि ॥
स तारयति वृद्धाञ्चै विशतिं पितृमातृत् ।
भितुर्यस्यान्नन्तु ब्रह्म योगाभ्यासरतो भवेत् ॥
परिणामय योगेन चतुष्कालो गृही स तु ।
निर्ममो निरिहकारः सर्वैः सह प्रयच्छति ।
ब्रह्मण्यात्मनि गोमायो मृते इच्छासु दमिहक् ।

चिह्नानि धात्वा कथितानि अस्यवक्त्रे सयस्याभिहितेव भिक्षा ॥
यो ध्यानवान् वा सततं जिताश्व स ब्रह्मकाव्योगमनं करोति ॥
वनस्य भिक्षुधर्मान् वै यानब्रवीत्पराशरः ।
तथावदभिधायेतान वक्ष्याम्याश्चमभेदकान् ॥
इति श्रीऋत्वापाराशरीये धर्मशास्त्रे वानप्रस्थ्यति-
धर्मोनाम दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

अद्यातः सप्रवक्ष्यामि भेदमाश्रमसम्प्रवक्ष् ।
ब्रह्मचर्यादिकानान्तु तथा तथ्यं निबोधत ॥
चतुर्णामाश्रमाणां तु भेदो ह्यहो मनीषिभिः ।
प्रत्येकशो वदाम्येतत् शृणुष्व द्विजयजमानाः ॥

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थस्तथा यती ।
 एतद्भेदं प्रवक्ष्यामि ष्टगुध्वं पापनाशनम् ॥
 चतुर्थं ब्रह्मचारी च स्वाहा यत्र यतस्तथा ।
 अजायत्वा 'हृह' इति लक्षणां पृथक् पृथक् ॥
 अक्षरलवणांशित्या गृह्यत्याच स प्रत्यङ्गम् ।
 वर्तते क्षपया नित्यं गायत्यं तत्प्रकीर्तितम् ॥
 चतुर्थं द्वादशाब्दानि योऽधीयानयतुः श्रुती ।
 भिक्षया ब्रह्मचर्येण तेष्वध्यात्म तदुच्यते ॥
 चतुर्गुणानाभिगृहीतुं सन् परस्त्रीपर्ववर्जक ।
 वेदानध्येति भिक्षाभूक् प्राजापत्योऽयमुच्यते ॥
 गुरोर्वा गुरुपुत्रस्य तत्पत्न्या वापि सन्निधौ ।
 यो वसेदात्मसंज्ञानं ब्रह्मचारी स नैष्ठिकः ॥
 गृहस्थस्य चतुर्भेदो मतः शालीनतीव्रकौ ।
 'यायावरास्तथा वान्ये घोरसन्धासिकास्तथा ॥
 ह्यभिगोरक्षयाणिज्यैः सर्वान् कुर्वन् क्रियां द्विजः ।
 विहितो ह्य्यात्मविद्यया वार्तावृत्तिः स उच्यते ॥
 'ददात्यध्येति यजते याजयेत् चैव पाठयेत् ।
 कुर्यात्कर्म प्रतिग्राही शालीनोऽध्यानकृद्द्विजः ॥
 चक्रं सन् कारयेदन्या क्रिया कुर्यात्प्रतिग्रहे ।
 पाठको नियतात्मा च 'यायावरः स उच्यते ॥
 तिष्ठेद् यश्च शीलोऽध्याया सुहृताद्भिश्च वर्तते ।
 आत्मविज्ञ क्रिया कुर्यात् घोररन्यासिक स तु ॥
 वानप्रस्थश्चतुर्भेदो वैष्णवस्य चतुस्वर ।
 वानप्रस्थो वनेवासी तल्लक्षणमयोच्यते ॥

फलैर्मूलैरक्षणाधैरग्निकल्पेन वै वसन् ।
 कुर्यात्पञ्च महायज्ञानात्मविद्वैद्यानसः स तु ॥
 इमानि तत्फलः कृष्णभस्त्रे धनुः सदस्वरे ।
 योवा वसेदतो घ्रांती पञ्चयज्ञाग्निकर्मकृत् ॥
 वनस्यो बालखिल्यो यो वसेत् वल्कलचीवरम् ।
 अग्निशाय्यकृदात्मज्ञ दुर्जातसेवितं त्यजेत् ॥
 चतुरोऽन्यानमूनग्निशायं कुर्वन्वने वसेत् ।
 फलस्त्रेहैः फलैर्पन्यै बल्लभिः श्रुतिचोदितम् ॥
 उद्धृत्य परिभूताहि तथा वै विचतुष्टितिकः ।
 फलैर्वन्यैर्वनान्तैश्च फेनप पञ्चयज्ञकृत् ॥
 पुत्रस्य भ्रातृपुत्रस्य भ्रातृदौहित्ययोरपि ।
 न दुष्यात् कुटीस्थोवा यद्भैक्ष्यं हन्तिभुक् द्विजः ॥
 ज्ञेयो पञ्चदशो नाम यश्च पयित्वापादुकः ।
 शिखासनोपवीतानि धातुकापायवासकृत् ॥
 चतुर्भेदपरिव्राट् स्यात् कुटीचरबह्वेदकौ ।
 हंसा, परमहंसाश्च यच्छन्ते तु पृथक् पृथक् ॥
 साधुवृत्तिर्हि ज्ञो यस्तु भिक्षाभुगात्मचिन्तकः ।
 बह्वेदकः स्वयं ज्ञेयः परिव्राट् स त्रिदण्डवृत् ॥
 एके दण्डधरा हंसा शिखोपवीतधारिणः ।
 वार्याचारकराः शान्ता भूतानामभयप्रदाः ॥
 वसेदेकक्षपा ग्रामे नगरे पञ्च सर्वशः ।
 सर्पयन्तो व्रतैर्देहमात्मध्याने सदा रताः ॥
 एकदण्डधरा मुण्डा कन्याकौपिनवाससः ।
 अत्यन्तलिङ्गिनोऽव्यक्ताः सर्वदैव च भौनिनः ॥

शिखादिरहिता शान्ताः उन्मत्तरवधारिणः ।

नग्ने, शूरामर्त्रैः केषु वासिनो ब्रह्मचिन्तकः ॥

ये ते परमहंसा वै नैष्ठिका ब्रह्मभिर्क्षेत्रे ।

उक्ता सद्गतभेदज्ञैरात्मन प्रार्थनापराः ॥

यो ब्रह्मचर्ये व्रतस्फरिभेदी

भेदी गृहस्थस्य तथैव यत्नतः ।

किरणपासी द्विजकर्मभेदी

क्षुक्तो मदीसीदृद्विजभिर्भुभेदः ॥

इति वृहत्पाराशर्ये ध्यानप्रस्थारत्याश्रमभेदो नाम एका-
दशोऽध्यायः ॥

द्वादशोऽध्यायः ।

पुस्तक्ष्वो विरज्यन्तो देहाद्देहादितो यथा ।

शरीरंज्ञास्तथा ब्राह्म, परब्रह्म नय गतो ॥

स्वेवाद्येग्यस्वधात्रीभि सारव्यामाशुनाशि तत् ।

तन्मुख्ये गुणसमुक्ते सत्पञ्चचालनं व्रजेत् ॥

शुक्लयोगितसंयोगात् स्त्रीकोष्ठपाकसम्भवम् ।

दु खेन दशभिर्मासैर्व्यापितभूरि दीर्घदैः ॥

जनन्यादौ गृह्णाभावे गर्भिणास्यापि दुःखित ।

अतश्च जायमानस्य योनियन्त्रनिर्गोडनात् ।

जातस्य बालरोगाद्यैः योगिनीग्रहदोषतः ।

देहिनः सर्वदा दुःखं पूजाजन्मादिकैर्ग्रहे ॥

एवं गाल्ये मज्जदुःखं कामार्धं यौवनेऽपि च ।

स्त्रिया विना तु स्याद्वर्षादरिद्वैश्वर्ययोरपि ॥
 चुत्तृद्भ्या मथमे विग्नं रक्षणाद्यैर्द्वितीयके ।
 वृद्धत्वे वा तयोर्द्विपन्तस्यादुपमयं वपुः ॥
 मासेन लोपितं बालं ज्ञायुभिः कुल्यसंख्यम् ।
 सैदोसैहनसम्पूर्णं कफपित्तस्य साध्यम् ॥
 अमेध्यपूर्णमस्त्राद्यदमे वै सर्वदा शुचिः ।
 हस्तायाः स्नानगन्धाद्यैर्निर्गन्धैः कथ्यते यच्च ॥
 दुर्गन्धः सर्वरन्त्रेषु स्वप्नाग्नौ द्वे गकारणम् ।
 सततञ्च स्वावमिध्यद्विदेहे शोच्यते शुभम् ॥
 यद्दग्धं भवेन्मृतस्त्रादम्बभक्तत्वमाप्नुयात् ।
 मृतस्य दृश्यते त्रिष्विन्नश्याकोपरतस्य च ।
 क इहाभ्युद्यते विद्वान् कथ्येच्च म्रियते पुनः ।
 यन्त्रोपममिदन्धीमन् । वायुत्यक्तं घृतम्भवेत् ॥
 पृथगात्मा पृथक्खातं पृथक् स्थानिर्दशानि च ।
 पृथक्भूतानि भूतानि पृथक्तेषां गुणोत्तर ॥
 पृथक् पापं दिवायुञ्जतद्भक्तिश्च पृथक् पृथक् ।
 पृथक् पृथगिति ह्येतत् पृथग्भिः किमिहोच्यते ॥
 आरम्भकाणि यान्येव तेषु यान्ति तदंशकाः ।
 अत्ययाद् यदवाप्नोति भाति वीर्यं पुनर्वपुः ॥
 शृणुयात् पादपस्पर्शं क्षिप्तेत् स्नादेदियं शरीरम् ।
 स्वपेच्च जाग्रया हृच्छेद्व्याह्नायेद्यतेन वा ॥
 मृहीयाद्यद्यथाप्यद्य जायेत स नयेदपि ।
 सोऽस्तिकश्चेत्परो देहाद्योदेहीति निगद्यते ॥
 नैकञ्च स्याच्चदेहे वै प्रत्यभिज्ञा कथम्भवेत् ।

एकदंक् दद्रूपस्य पुनरन्येन पश्यतः ।
 अद्राक्षं यद्गृहो वस्तु तदेवैतत्सृशाम्यथ ॥
 यच्चासृश्य च पश्यामि प्रतीतिर्यस्य जायते ।
 दर्शनाभ्यां तु संतत ग्रहेणादेकवदनः ॥
 अस्ति ह्यात्मा मरौ देहार्त् यो देहीति च कथ्यते ।
 गृहीच गृहमध्यस्थो जग्नादिच समाचरेत् ॥
 देहे क्षतादिमरोहान् त्रयो देह्यस्ति कश्चन ।
 स एव पूज्यते कुर्यन् उद्देशो तस्य ताविति ।
 वार्यते कर्मणा चायं बाध्यते कर्मणापि च ॥
 उभयस्यापि चैवान्न प्रचक्षं दृश्यते द्विजाः ॥
 मायाविसृष्टं सूक्ष्ममतिक्रान्तागताश्वमान् ॥
 अन्न बाधान्यहर्तृणा पिशुने पूतिनासिना ।
 भरती वणकैश्चित्तैर्देहस्य वर्णयेत्तथा ॥
 कुर्वन्नानाविधं कर्म तथात्मा कर्मजस्तनूः ।
 जरायुजाण्डजादौ नि वपु सि यो ग्रहेस्त्रिजैः ॥
 कर्मभिर्वर्णभेदैश्च चित्तदैर्गत्यरुग्यतः ।
 बभ्रिरान्वकिनः क्लीवा जायन्ते पुरुषाधमाः ॥
 निरतः स पुनर्भूत्वा विद्वद्भिप्रकुलेषु च ।
 मणिकर्षाश्च जायन्ते सच्चिदादितयान्वितः ॥
 धनवन्तः प्रजायन्ते येदवन्तो यगस्विनः ।
 रूपसम्भाव्यसम्पृक्ताः सर्वेषा नयनप्रियाः ॥
 ब्रह्माद्याश्चरतां गान्ताः पट्कर्मनिरतास्तथा ।
 पञ्चयज्ञस्ततो नित्य अग्निष्टोमादिषु स्थिताः ॥
 द्विजोपासिकाश्च नित्यहर्षाचार्यादि पूजकाः ।

चतुरात्रमधर्माणां कथिताः समदर्शिनः ॥
 गुणैः स्वैः समायुक्तास्ते लक्ष्मिनो द्विजमिया ।
 एतन्भूतास्तु ये मित्रास्तेषां विष्णुः सदा नृत्तिके ॥
 विष्णुश्च सर्वदेवतं तस्माद्विष्णुमयो भवेत् ।
 देवतार्चाकृता नित्यं गुरुपांसि वृत्तान्तया ॥
 ब्रह्मैवावामता सम्यक् ब्रह्मभान्निध्यव्यवृत्तिः ।
 तदुपास्य सदा ब्रह्म यावत्साधनकालं यत् ॥
 ब्रह्मपापान्निदित्वा यः स सरेन्द्रेण मानवे ।
 शङ्कन्ति ब्रह्मदेवेन ब्रह्मभ्यासमनेकशः ॥
 ब्रह्मापि द्विविधं धाम न परं परमेव च ।
 समात्रं समरं ब्रह्म शब्दमहोति कीर्तितम् ॥
 प्रणवाख्यन्ति रूपज्ञात् प्रागेव हि विशेषतः ।
 प्राणायासे तदभ्यस्य पूरकाद्यैश्च वायुभिः ॥
 पूरको कुम्भको वायू रेचकस्तु द्वितीयकः ।
 येन व्यावर्तते वायुर्नासाग्राग्निः सरम्वहिः ॥
 स्वासयोगेन तं प्राञ्जः पूरकं तद्विद्दोऽनिलम् ।
 स्वासयोगं ददन्त्येन कवयस्तन्तु पावनम् ॥
 विदुस्त रेचकं तज्ज्ञाः रेच्यश्च शनकैः शतैः ॥
 न वेगाद्रेचयेद्वायुः सर्वथा विघ्नमाक् भवेत् ।
 मोचयेन्नन्दमन्दन्तु वक्त्रिः स्यात् कुम्भितो यथा ॥
 नासाग्रस्थितपाणिषु सखिखञ्जालनं क्षमम् ।
 अनिल रेचयेद्योगी न मन्दं वाति वेगवान् ॥
 न प्रायतेऽनिलो यस्य निःसरवासिकाग्रतः ॥
 यस्यासौ कुम्भितो ज्ञान प्राणयोगी स उच्यते ।

दीर्घायुस्त्वं परं ज्ञानं समस्ता योगरुडय ॥
 देहे तस्मावतिष्ठन्ति प्राणायामवशीकृता ।
 यत्र तिष्ठति जीवस्य नि ह्येच्छत उच्यते ।
 स किञ्च धार्यते प्राणो ब्रह्मा तिष्ठति यत्र तु ॥
 प्राण एव हि चात्मा च प्राणो देहस्य वाहक ।
 शरीरान्नि ह्ये प्राणे नात्मा विग्रहवाहक ॥
 देहस्यैवा यदा जीवो बहिराकाशमास्थितः ।
 तदा निर्विषयो वायु भवेदत्र न संशय ॥
 तदा संसर्जं देहेषु नासाग्रमास्थित शिव ।
 प्रत्यक्षं सर्वभूतानां तिष्ठति न च लक्ष्यते ॥
 तदा न श्वसते वायु सादा निष्कल सुच्यते ।
 नाभिसंस्थन्तु विज्ञाय जन्मवाधादिसुच्यते ॥
 देहस्य सर्वसत्त्वानां स जीवति शृणोति च ।
 धर्माधर्मौ प्रवृत्तौ देहे देहे व्यवस्थितौ ॥
 सुदृप्तकञ्जसंस्थसु अथ कुर्वन् प्रधावति ।
 धर्माधर्मैर्महापाशैर्गृहीतः स प्रवर्तते ॥
 अर्द्धमुच्छ्वसते यावत् प्राणो द्रव्यसमीरणात् ।
 तावत्प्राणस्तु विद्येयो यावन्नासाग्रमास्थित ॥
 अत्रस्थं निष्कलं ब्रह्म यावच्च श्वसते द्विज ।
 श्वसनेन समायोगादाकाशात्पुनरागत ॥
 नासारन्त्रसमालीनः सादा निष्कल उच्यते ।
 स जीव इति विख्यातः स विष्णुः स महेश्वरः ॥
 ध्यातव्या देवतास्तत्र क्रमेण पूरकादिषु ।
 विष्णुब्रह्मेश्वरास्तेषु स्थानेषु स्थापरा द्विजैः ।

नीलपद्मजविरयात आनीय नाभिमध्यतः ॥
 महात्मानं चतुर्वाङ्मकेयूरन्तं हरिं स्मरेत् ।
 हृत्पद्मे कुम्भके ध्यायेद्ब्रह्माय पद्मजं सनम् ॥
 रणेन्द्रीशरवर्णाभि चतुर्वक्त्रं पितृमहम् ।
 रेचके गङ्गर ध्यायेत्तुल्लाङ्गस्थं विशूनिनम् ॥
 शुद्धस्कटिकमङ्गाय संसारार्णवतारकम् ।
 एव श्वमनसरोधो देवतात्रयचिन्तनात् ।
 अग्निर्वायस्यसंयोगादन्तरं शुद्ध्यति त्रिभिः ॥
 निरोधादभवद्वायुः क्षप्त्वा दग्निस्ततो जलम् ।
 इति त्रिदेवतायोगात् शुद्ध्यत्येन पुनर्हि जा ॥
 भयन्ति प्रणवोपेताः प्राण्याचामस्तु ये उग्र ।
 अपि भ्रूयाद्भन मारात् पुनात्यहरहः कनः ॥
 मातरश्चक्षसायश्च पूरकं ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
 रेचकेन तृतीयेन प्राप्नुयात् परम पदम् ।
 न प्राणेनाप्यपानेन वायुयेगेन रेचयेत् ॥
 प्राणुक्तेन प्रयोगेण मोचयेत्प्राणसयमी ।
 शरीरश्च शिरोग्रीव विद्वत्पाणि च पादयम् ॥
 सर्वाङ्गं नियतं धार्यमापूर्य सर्वनाडिकाः ।
 सधृत्याङ्गानि सर्वाणि कर्मविज्ञानकृद्भिज्ज ॥
 ब्रह्मासनो चलाङ्गस्तु कुर्यादसुनिरोधनम् ।
 कृत्वा सुसञ्चयं विद्वान् विधित्सुः संसुपस्मृशेत् ॥
 अन्तरे शुद्ध्यते यस्मात् कुर्यादाचमनं स्मृतम् ।
 इत्युक्तं प्राणसंगोघो देवतात्रयसद्भुत ॥
 त्रिमातृप्रणवस्तत्र ध्यातव्यं सर्वयोगिभिः ।

स्मर्यमाणस्य चातस्य विश्रान्तिः स्यादमात्रकैः ॥

तत्परं निष्कलं ज्ञानं तद्विदुर्ब्रह्मचिन्तकाः ।

सदुमध्योर्त्तमत्वाच्च स्थूलसूक्ष्मांशुभावतः ॥

त्रिविधं प्राणसंरोधं विदुस्तत्तत्त्ववेदिनः ।

क्रियमाणो विशेषेण प्रत्याहारीऽयमुच्यते ॥

सर्वं प्रागुक्तमेव स्याद्विशेषं तु निबोधत ।

वाह्यं वाह्यं यथोक्तं आरुष्य यच्छनैः शनैः ॥

निरुध्य विधिवद्योगी प्रत्याहारः स उच्यते ।

व्यावृत्त्यातिमुखी यत्र खानि यत्र निरुध्य च ॥

चिन्तयेन्निश्चलीकृत्य प्रत्याहारः स उच्यते ।

प्राणायामवयवसूना, सकल्पाद्यामुवाच यः ॥

निरोद्धव्या दृशोऽप्येते प्राणसंयमकारिभिः ।

वायुरेकोऽपि देहस्थः क्रियाभेदेन भिद्यते ॥

प्रकर्षेण समन्ताच्च न यानादिक्रिया स्मृता ।

भविष्यातीतकालेभ्यः कर्मभ्यश्चानु संयमी ॥

सर्वानिलास्तथा खानि निरुध्यैकत्र धारयेत् ।

अधीमांस्वेदविहिहान, स योगी ब्रह्मवित्तमः ॥

स्थानं द्विजन्मा विधिवत् अऽस्तु मांशस्य यद्व्यातिविधिः परस्य

पाराशरोक्तैर्वज्रभिः प्रकारै रक्तोविधिः प्राणनिरोधनस्य ॥

प्रत्याहारो विशेषस्तु प्रोक्तस्तस्यैव वित्तमाः ।

यदभ्यस्याप्रयाद्ब्रह्म सर्वदा नैदमव्ययम् ॥

इति श्रीबृहन्नारायणे प्राणायामप्रत्याहारविधिः ।

यातैम् पुनरावृत्तिः कदाचिदिह दृश्यते ।
 स स्मृति नाप्रयाद्येन शक्यं नुसन्दावतीत् ॥
 चक्षोऽसि संयमं पूर्वं विधिहीनोऽपि नाशनः ।
 निषोध्य चतुर्थन्तु ध्यानं प्रणववैधसाः ॥
 विधियत्र णव व्यानं मेकचित्तम् नोऽभ्यसेत् ।
 ब्रह्माभ्येति स सुक्तात्मा स योगी योगिना ब्रह्म ॥
 तद्व्यानमसुसरोधं तुर्यसम्यग्निरोच्यते ।
 तद्व्याख्यानं पञ्चन्तु चिन्तापेक्षविर्वर्जितम् ॥
 तच्छान्तं निर्मलं शुद्धं ध्यातव्यं हृत्सरोरुहे ।
 तदेयन्तदरेणन्तु सुक्तिबीजं तदुच्यते ॥
 सञ्चित्य व्याहृतीः सप्त प्रणवाद्या सादन्तकाः ।
 सम्यगुक्तं मिदं ध्यात्वा परब्रह्माणि योजयेत् ॥
 हुतभुक् भवनो जीवस्त्वयोऽप्येतेह दिव्यस्थिताः ।
 ये तत्सर्वन्तु वैकल्यं संसारे ध्यानकृद्भिज्ज ॥
 ऊर्द्ध्वारावर्त्तनालेन बहुल्य परियोजयेत् ।
 योजयेत्सर्वमेवैतत्सिद्धयोगी स उच्यते ॥
 शून्यभूतं तु यत्प्राणो ह्यासजीवितसञ्चितम् ।
 यस्मादुत्पद्यते श्वासः पुनस्तत्र निवेशयेत् ॥
 आद्यन्तप्रणवं विद्वान् घटाकाशवदुत्सृजेत् ।
 स पश्यन् निर्गलं योगीपुरुषं मम शशयम् ॥
 अन्तर्वक्त्रः वह्निः सस्यकुण्डलीमूर्तसर्पवत् ।
 ध्यातव्यः प्रणवस्तस्य मध्यमं धाम सञ्चरेत् ॥
 स ध्यातात्मा स विन्दुश्च तदेव परमं पदम् ।
 तदभ्यस्तं हि तत्तज्ज्ञात्वा स तस्मिन्नेव लीयते ॥

प्रथमं प्रणवी वक्ता स्वप्नक्षरः परमाक्षर ।
 रुजत्वमन्यदाप्नोति सप्राप्य परम पदम् ॥
 पञ्चमं तु पदं विद्वन् । ह्यन्यार्धन्यवतिष्ठते ।
 नाद्विन्दुः समस्त्यातोहिजेन्द्राः । परमं पदम् ॥
 यत्प्राप्य न निर्वर्त्तन्ते भूतलस्वात्मनि च ।
 सर्वेभ्यो मातृकावर्णा पुनस्तत्र विशन्ति च ।
 वर्णात्मासन्धवर्णास्तु समस्तं वर्णजीवनम् ॥
 न दीर्घं न खल्वस्वप्नं न घोषं नाप्यघोषवत् ।
 न विसर्गस्य वा विद्वान् नानुस्वारविपर्ययः ॥
 हृद्याकाशनिविष्टं यदक्षतत्वं प्रयाति चेत् ।
 ज्ञानयोगे निपटिर्वै यो विभर्त्यक्षराणि तु ॥
 तत्परं योगिभिर्ध्येयं व्योम यस्य तु मध्यमम् ।
 व्योमान्तर्गं यत्तुध्येयमनन्ताकाशमव्ययम् ॥
 चिन्तयामो ययं तत्त्वं धियो यो न प्रचोदयात् ।
 ये तद्वक्तावयोरुपमेतद्दर्भं यदधीमया ॥
 येषां स परमा मुक्तिर्गत्या या न निवर्त्तते ।

आदाय चापं प्रणवं च याण सध्याय चामानमयेषण्यम् ॥
 सम्यग्निर्धिं तं प्रविधियं तस्मिन् प्राप्नोति योगी स तु मुक्तिधाम
 उद्देशभक्तिं विधिनादि विद्वन् । ध्यान विधेयं ध्वनिपूर्वकम् ॥
 सर्वं विधानं विधियञ्च सम्यग् यत् समर्थो विधिरेव चास्य ॥

इति श्रीवृहत्पारायणीये योगाध्यायप्रणव

ध्यानविधि सम्पूर्णः ।

अथान्यत्संप्रयस्यामि विधानं ध्यानकर्मणाम् ।
 नानामतोदित कार्यं परब्रह्माप्तिकारकम् ॥
 कामाक्षकर्मिणं प्रोक्तं परमात्मा किमुच्यते ।
 वक्ष्यामिदं विद्याः । शृणुष्व भक्तितत्पराः ॥
 स्वीये न कर्मणा येषां गुरोरेषुडयं भवेत् ।
 कर्मात्मनः सादृश्यन्ते निर्गताः परमात्मनः ॥
 ये न स्पृशन्ति सत्त्वाय साया सत्त्वदयोग्याः ।
 कदाचित्केन कर्माणि परमात्मा ततः परम् ।
 निष्ठानागौर्ध्वविद्येति गुणत्रयं स्पृशन्ति हि ॥
 सो यस्मिन् कथमेतस्मिन् लोकापालो विधीयते ।
 स्यात्मानमेव चात्मानं येष्टाकोट्यकारुषत् ॥
 कर्मणैव प्रजातस्तु याह्यस्वार्थविमोहितः ।
 तस्माद्विवर्जयेत्कर्म स्वर्गादेरपि साधकम् ॥
 सौप्तिकेऽस्वर्गतेः कर्मचयः सतु पुनर्यतः ।
 सीमैषा परमाविद्या ब्रह्मणः पातमीक्ष्योः ॥
 कर्मस्यानमिदं धावो कृतमत्रोपभुज्यते ।
 वैदिकं कर्मयोग्यं दियोऽप्यावतं कस्य तु ॥
 योतेहावृत्तिरखश्च ज्ञानयोगमतोऽभ्यसेत् ।
 हृद्विनिःसृतनाडीनां सहस्राणां द्विसप्ततिः ॥
 तन्मध्यावस्थितं रजः शशिप्रमया भाति यत् ।
 यन्मध्यमखलेह्यात्मा विष्णुमाननद्रीववत् ।
 संज्ञातं यो विदित्वा तं संसरेन्न पुनर्यतः ॥
 भूरिभुवमधोवक्त्रं तत्रहातव्यं व्यवस्थितम् ।
 नानुष्णं देन वातेन कृत्योदास्य विकासयेत् ॥
 विकास्य तस्य मध्यस्य मचलं दीपशिखेव तत् ।

तदूर्ध्वं निःसरेत्शुभ्रं सूक्ष्मं तत्तु विचिन्तयेत् ॥
 ललनहारनिर्गच्छन् कुन्तयोगीच चिन्तयेत् ।
 तावत्तु चिन्तयेद्यावन्निरालम्बश्च दृच्छति ॥
 निरालम्ब गदा ध्यान कुर्वाणो निश्चलो भवेत् ॥
 तदा तदुच्यते ब्रह्म स योगी ब्रह्मविस्तमः ।
 तत्पदश्च पदांतीना तन्प्राप्ती सुक्त उच्यते ॥
 इति ध्यान विधातव्य सुक्तिरुद्धि हि जैर्हिजाः । ।
 भूतानामात्मभूतस्य तानि सम्यक् प्रपश्यतः ॥
 विमुह्यत्यमरो मार्गं पद किं न पदस्य तु । ,
 यो न तिष्ठति यो याति न कश्चित्सर्वथैव यः ॥
 अवाग्यो वाङ्मयोऽन्यस्तु सर्वश्रुति प्रचोदितः ।
 योऽतिकेऽपि दवीयाच्च योऽसिनासिस्वरूपकः ॥
 यस्येदं नममेति स तत्रैव च प्रलीयते ।
 यस्तु सर्वाणि भूतानि पश्यत्यात्मगतानि तु ॥
 आत्मानं तेषु सर्वेषु ततो यो न विमुह्यते ।
 सर्वभूतानि भूतात्मा यत्र तिष्ठति धीमते । ॥
 गौचमोक्षी च को तस्य ह्येकश्च ह्यनुपश्यतः ।
 समाप्तावुत्तमादीना यन्मन्त्रं मया यो हिज्ज ॥
 ॐ यं तद्वोति ज्ञानायो दर्शकश्चैव देधसः ।
 आत्मज्ञानवर्जपाया उक्तः सत्ये च कोविदैः ॥
 ते सौ मयैः शम्भुन्तयो च ज्ञातव्योपदेगतः ।
 ज्ञातव्यः परमात्मैव भक्तिं दाया परेण तु ।
 ध्यानज्ञानस्य तद्वक्त्रे यच्च दिश्रमने मन ॥
 तदेदोपदिशेत्तस्य यत्तुज्ञानोपदेगकम् ।

मनो यस्य विषण्णं तु यत्र ज्ञाते च वस्तुनि ॥
 ध्यायेत्स तु तदेवेति यावत्सात् ध्यानसन्नातिः ।
 ध्याने तत्र तु संलग्ने चरन्वात्मनि वा पुनः ॥
 ध्यानं नियोजयेद्योगी तं निरालम्बतां नयेत् ।
 योगशास्त्रेषु यत्प्रोक्तं पृच्छस्यारण्यकेषु च ॥
 तत्तयोपदिशेद्भ्यानं ध्यायेदपि तथैव च ।
 प्रवदन्त्यन्यथा केचिच्छुभादिभेदेवांस्ततः ॥
 त्रैविध्यं विदुषो विद्वन्विद्धि तत्त्वपरेऽपदम् ।
 चित्तजं श्रुतिर्ज्ञं भावं भावनाभावमेव च ॥
 त्रिविद्यमात्रविद्येत योगाभ्यासफलाफलम् ।
 आत्मशक्तिशिवस्येति चैतन्यमतिसंस्थितम् ॥
 उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यात् योगाभ्यासः प्रवर्त्तते ।
 स एको निष्कलीभूतः कर्मात्मा यच्च योजितः ॥
 न विभेति सचैकाकी भयं वै जायतेऽन्यतः ।
 न देवगतिर्भिर्ब्राह्मणं ध्यानं यस्मादस्ति योगिनः ॥
 सखित्सोऽत्र ह्यज शान्त कदाचित् कुवरेण तत् ।
 त्यम्बकश्च चतुर्वक्त्रश्चतुर्बाहुः परेश्वरः ॥
 एक एव महेशो वै तत्तस्मिन्नेति कीर्तितः ।
 नाभिमध्ये स्थितं विद्वन्विज्ञानेन सुनिर्मलम् ॥
 रविवज्जमानं तु काशदृग्निगयैर्हिजाः ।
 चिन्तयेद्बुद्धिं यथाशक्तं दीप्तिमत् सूर्यप्रगल्भम् ॥
 तस्य मध्यगतो सोमवज्जिबन्धुश्चिन्ता रुहान् ।
 तन्मध्ये तु परं सूक्ष्मन्तस्यायेद्योगमात्मनः ॥
 तन्मध्ये चिन्तयेद्देवं ब्रह्ममाणिक्यमेव तु ।

विश्वमध्यगतो नादो नादमध्यगतो ध्वनिः ॥
 ध्वनिमध्यतः सारः सारमध्यगतोऽशुमान् ।
 तस्य मध्यगतं ब्रह्म शान्तं तस्य तु मध्यगम् ॥
 परं पदन्तु व्यच्छान्तं सम्यगुद्बलं यो व्रजेत् ।
 जीवात्मा कार्यमध्यस्य सूत्रापि देहवर्जितः ॥
 ब्रह्मनासापुटस्यसु मुञ्जीत हृदयान् प्रभुः ।
 इत्येतद्व्यानमार्गन्तु वदन्ति कवयो द्विजाः । ॥
 कचिदन्यान्वया ब्रूयुरूपं ब्रह्मविदो विदुः ।
 न ममापि हि दुःखस्य शर्म यत्र निरन्तरम् ॥
 ब्रह्मणोरूपमानन्दन्तन्मुक्तरूपं मुच्यते ।
 सर्वव्यापी य एकसु यश्चानन्तश्च भावकः ॥
 स मन्तव्योऽजरोऽह्यात्मा सर्वं व्याप्य च यः स्थितः ।
 एकं व्योम यथानेकं प्रविधे रूपसंध्यते ॥
 एकोऽप्यात्मा तथानेको जलाधारेषु सूर्यवत् ।
 विश्वरूपो मणिर्यद्वहर्णान् गृह्णात्यनेकशः ॥
 उपाधिस्य स्यात् त्वेको न नादेहेषु कर्मतः ।
 कंशाकाष्ठादिभेदेन त्वर्त्तमादिभेदतः ॥
 एकः कालो यथा नाना तथा त्वैकोऽप्यनेकधा ।

देहमध्यस्थितदेवं यो न ध्यायति मूढधीः ॥

सोऽकर्मव्यं मधु त्यक्त्वा क्लेशायाश्चो गिरी व्रजेत् ।

यत्तीर्थयानं अपयागोमान् कुर्व्यादपुष्पान् सतु वैष्णवः स्यात्
 मथैव पिण्डं परिहृत्य दूरादज्ञप्रभावैश्च यरिष्ठदृष्टे ॥

संभ्राम्य वै विधिवगात्करणोपशमके

पापेन कुम्भद्वयाद्व्यपरेण नूनम् ।

शारोप्य सौख्यं व्रत दण्डमुखेन कर्षं
 हृत्पद्मस्य शिवतत्त्वमतिप्रक्षीणम् ।
 द्वौ मार्गायात्मनो ज्ञेयौ ब्राह्मणैर्ब्रह्मविन्तकैः ।
 अभियाति विदित्वाथ सायुज्यं प्रपुनैधमः ॥
 विहन्मूमादिरेको वै द्वितीः सु विराडिकः ।
 यत्र देवो प्रतीतव्यो यत्प्रतीतिरजायते ॥
 धूमः क्षिप्रं सितं पक्षो दक्षिणायनमेव च ।
 लोकापित्यस्य चान्द्रस्य सातरिभ्वानुकरणम् ॥
 पाथोधात्री कपादेने सन्भवन्ति ममाश्रिताः ।
 अर्विरहं सितं पक्षं स्तयाचैवोत्तरायणम् ॥
 देवलोकास्तथा सूर्यं विद्युतश्च क्रमादिमान् ।
 मनसा पुरुषा यान्ति तानतो ब्रह्मलोकताम् ॥
 यत्र जातो पुनर्देहं ससरन्ति पुनर्दिवाः । ।
 मार्गं ज्ञेयं पुनर्धोमन्मन्तव्यं सहिजैर्हिज ॥
 यन्म ज्ञातेन विज्ञातुं नाकमोक्षौ च सिध्यतः ।
 स आरण्यस्य भिक्षूणां जयाणामपि स द्विजाः ॥
 समानजानमेतद्वदति ब्रह्मविदो विदुः ।
 यथा दहति वैवासिं समिद्धस्वाशुशुचिणि ॥
 ज्ञानमभ्यस्यमानस्तु तथा दहति संवृतीः ।
 तस्मान्मार्गद्वयेनापि स्थात्वा ज्ञेयो भवेद्दिजैः ॥
 येन जानन्ति तेषान्तु इदं यूकादियोनिषु ।
 पञ्चगाव हस्तिव वा कीटव मयवाग्रयु ॥
 एतेभ्यस्त्ववन्मभ्यश्च जायन्ते तासु योनिषु ।
 विद्याविद्धिः स मन्तव्यं स ज्ञेयः स्वर्गमोक्षयोः ॥

विद्यामोक्षदासा च अविद्यामन्युनाशकृत् ।
 ज्ञानयोग स्थापकर्म विद्याविद्भिः स्मृतो बुधैः ॥
 अपवर्गाय वै नृणां कर्म त्रिविष्टपाय च ।
 कर्मापि क्रियुमाथं निरपेक्षं मोक्षलङ्घयेत् ॥
 विद्याये शुरुवे वापि कर्म कृत्वा निवेदयेत् ।
 आत्मनः फलमिच्छद्भि र्थेत्कर्म क्रियते वृभिः ॥
 तेनैव वाञ्छितावाप्ति स्तेनान्यद्वीपजायते ।
 हरिं वानित्यमभ्यस्य सर्वभावेन सद्भिजैः ॥
 तदभ्यासवदाप्नोति सत्युदाहात् हरिस्मृतैः ।
 एक एव हि स ध्येयो यत्पर नास्ति किञ्चन ॥
 विनाशमान् महानेप स ध्येयः सयनेन्द्रियैः ।
 महान्तं पुरुषं देवं हृदि रूपं मतः परम् ॥
 ब्रह्मविद्वत्यष्टत्युर्वै प्रयाति ह्यनिवर्त्तकम् ।
 एष एव वृणा पत्या ब्रह्मा वै यं श्रुपासते ॥
 दास्य जन्मस्वनेकेषु विचित्रैश्चैकचेतसाम् ।
 नाभिभक्तापि वै केन नान्यभ्यासकृतेरपि ॥
 ब्रह्माप्तिजन्मनां पुंसां किन्तु सा भूरजश्रमिः ।
 यतयः सर्वदाभ्यासाद्ब्रह्मा यन्मं प्रपेदिरे ॥
 तन्मनुष्यैः कथं प्राप्य मेफेनैव तु जन्मना ।
 ज्ञानाभ्यासेन तद्ब्रह्मा तैश्च दम्भस्वरूपकैः ॥
 न प्राप्यते परं ब्रह्म न वाप्यासनमुद्रया ।
 यद्धृभिः किमुपायैस्तु मोक्षैर्वा ग्रन्थविस्तारैः ॥
 एकमेवायमेतन्तु ये न चिन्ते भवेदरिः ।
 एकैव शुद्धिस्तु सदा यदा स्यात् क्रियतां तथा ॥

नैव कुर्यान्मनस्य न्यं विरुद्धमिति सर्वथा । •

भावः स्वर्गाय मोक्षाय नरकायांऽपि स स्मृतः ॥

तस्मात्त शोधयेद्यत्नाच्छुचिः स्याद्भावशुद्धितः ।

एकस्य पुत्रकत्तारौ उक्तस्यापि च योऽपि तः ॥

भिन्नभाषौ भवेतान्तावतीव वै विशोधयेत् ।

परिष्कृतो नरो नार्याः संहृदयति यौवनम् ॥

तल्पस्योऽपि सकामान्ता भावहीनो न कामयेत् ।

एकोभाषो हसैकार्यो यथा स तुं न वै श्लेत् ॥

तद्ब्रुवा पञ्चतामिच्छन् स्वर्गमोक्षं मयाश्रयात् ।

कृत्वापि विविधान्यागास्तपसाञ्चा सुदुष्करम् ॥

मृत्युकाले नतियेच्छाद्भति तानिव विन्दति ।

गप्रयोगः कथितः द्विजेन्द्रा । ध्यानस्य मार्गो वज्रधापि वापि ।

भ्यस्यमानस्तु भवद्विभ्राना ब्रह्मात्मिकदस्तु तथा द्विजानाम् ।

प्रत्याहारश्च योगश्च ध्यानावस्तरतस्तथा ।

उक्त द्विजहितार्थं वै ब्रह्मावाप्तिकरं द्विजाः । ॥

अष्टल्यष्टयोर्नादक्षणं स्यात्तद्वयं तृटि ।

द्वाभ्याश्चैव लवसाभ्या निमेषोऽपि लवद्वयम् ॥

तैः पञ्चदशभिः काष्ठास्तथा वि शत्कलाः स्मृताः । •

द्वाविंशति त्रिभागस्तु त्रुटिकेति प्रकीर्तिता ॥

तद्वयञ्च मूहर्त्तं स्यात्ते त्रिंशन्तुलयादिनम् ।

तत्पञ्चदशकं पञ्चसहस्रं मास उच्यते ॥

तद्वयं चतुरित्युक्तं तद्वयं काल उच्यते ।

तत्सार्द्धमयनं प्रोक्तं तद्वयं वत्सरस्तथा ।

पञ्चभिसौर्युगः प्रोक्तो तद्वादशकपञ्चकम् ॥

पष्ठक. पष्टिगुणितो वाक्पते र्युगमुच्यते ।

पष्टिघ्नः सोऽसिं कालज्ञैः प्रजानाञ्च युगः स्मृतः ॥

तद्वयन्तु कलिः प्रोक्तो तद्वय हापरं भवेत् ।

कलित्वयाणां त्रेता स्यात् कृतं कलिचतुष्टयम् ॥

कलिभिर्द्वयमिर्विहरन् चतुर्युग मिति स्मृतम् ।

चतुर्युगसहस्रेण त्वजांघ्रः कल्प उच्यते ॥

अष्टयुगा पितृसन्ध्या सायसन्ध्या पितावती ।

तदेकसप्ततिगुणं मन्वन्तर मिति स्मृतम् ॥

मन्वन्तरद्वयेनेकं द्वाकृत्वयः प्रसी र्तेतः ।

एव मानेन वर्षाणां शतं ब्रह्मक्षयः स्मृतः ॥

ब्रह्मक्षयशतिनापि विष्णोरेक महर्भवेत् ।

एतद्विधाः समासेन प्रयानेऽद्दशने द्विजाः । ॥

रुद्रस्यात्मनि लीयन्ते भूतभौतिकसृष्टयः ।

अथ यथानेन परपदं तत्तद्विधानयोगात् सत् तत्र लीयते ।

परम्पराणां परमन्त्रचिन्त्र परात्पर दिष्टपदादतीतम् ॥

चक्षादिकाल क्रमगोऽप्यमन्तः प्रवृत्ति चैतत्पदमव्यय तत् ।

कालज्ञानेन योगेन योगिभि र्ध्यानकारिभिः ॥

मुमुक्षुभिः सदा श्रेय निरालम्बं परं पदम् ।

पराशरोक्तशस्त्रेण चातुर्यर्षा जनायरेत् ॥

हितमुक्तं प्रयत्नेन सदा श्रेय विजायते ।

आययिष्यति यः आह्वे ब्रह्मणान् भक्तितत्पराः ॥

प्राप्स्यन्ति पितरसास्य तृप्तिं वै शाश्वतीं द्विज । ।

हादशं दश या सप्त पदष्टीयाचया नव ॥

दैविके पैलुके वापि श्लोकाः आद्या द्विजातिभिः ।
 य इदं शृणुयाद्विप्रः आवयेत्पाठयेदपि ॥
 स प्रध्वस्तमससौनां ब्रह्मलोकं सवाप्नुयान् ।
 त्रिभिः श्लोकैस्तद्विषयैस्तु त्रिभिः छन्दैस्तैरपि ॥
 माराशरीदितं शास्त्रं सुव्रतः प्रोक्तवान् मुनिः ॥
 इति श्रीवृद्धत्पाराशरस्मृतिः सम्पूर्णा ।

लघुव्याससंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

ऋषयञ्जयः ।

अथ न्यहनि कर्त्तव्यं क्रमाणां हि क्रमाद्विधिम् ।
ग्राह्ये सुहृत्ते उत्याय धर्मार्थाश्चुचिन्तयेत् ॥
कायक्लेशाश्च तन्मूलान् वेदतत्त्वार्थं मेव च ।
ज्वः काले तु सप्राप्ते कृत्वा चावश्यकं बुधः ॥
स्नानान्नदीषु शुद्धासुः शौचं कृत्वा यथाविधि ।
प्रातः स्नाने न पूयन्ते येऽपि पापकृती जनाः ॥
तस्मात्सर्वः प्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत् ।
प्रातः स्नानं प्रथमं सृजति दृष्टादृष्टफलप्रदम् ॥
अपीणा कुर्वता नित्यं प्रातःस्नानं न संशयः ।
सुखे सुप्तस्य सततं लाजानित्यं खण्डयति हि ॥
ततो नैवाचरेत्कर्माण्यकृत्वा स्नानमादितः ।
अतस्मिन् कालकर्मोच्च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तनम् ॥
प्रातःस्नानेन पूयन्ते सर्वपापान्च संशयः ।
न हि स्नानं विना पुमां प्राणस्य कर्मसु स्मृतम् ॥
होमे जपे विरोधेण तस्मात् स्नानं समाचरेत् ।
अगस्त्योऽथ गिरिक वा स्नानमात्रं विधीयते ॥
पादौ च वामसा चाङ्गमार्जनं कापिशं स्मृतम् ।

अथाशस्ये समुत्पन्ने स्नानमेव समाचरेत् ॥
 बाह्यादीन्वयवाशक्तौ स्नानान्याङ्गमनीषिणः ।
 बाह्याग्नेष सुदृष्टं वाच्यं दिव्यमेव च ॥
 वारुणयोगिनं चैव सदा स्नानं प्रकीर्तितम् ।
 बाह्यं तु मार्जनं मन्त्रैः कुशैः सौदकविन्दुभिः ॥
 आग्नेय भक्षणं स्नानं वाच्यं गोरजं स्मृतम् ।
 यत्तु सातपथ्येण तत् स्नानं दिव्यमुच्यते ॥
 वारुणश्चाथगाहश्च मानसश्चात्मवेदनम् ।
 यौक्तिकं स्नानं प्राच्यातं योगोऽप्यविष्णुचित्तनम् ॥
 आत्मतीर्थमिदं स्यात् सेविता ब्रह्मवादिभिः ।
 मनःशुद्धिकरं पुसां नित्यं तत् स्नानमाचरेत् ॥
 शक्तश्चेद्धारुणं विद्वानप्राशस्ये तथैव च ।
 प्रचाल्य दन्तकाष्ठं भक्षयित्वा विधानतः ॥
 आचम्य प्रयतो नित्यं प्रातः स्नानं समाचरेत् ।
 मध्याह्नसमस्यैत्यं द्वादशाह्नसंस्मितम् ॥
 सत्त्वचन्दनकाष्ठं स्यात्तस्याग्रेण तु धावयेत् ।
 क्षीरद्वयसमुद्भूतं मालिनीसम्भयं शुभम् ॥
 क्षपामार्गं च पित्तं च करवीरं विशेषतः ।
 दर्शयित्वा निषिद्धानि मृच्छीत्वेकं यथोदितम् ॥
 अपहृत्य दिनं पापं भक्षयित्वा विधानवित् ।
 आचम्य प्रयतो नित्यं स्नानं प्रातः समाचरेत् ॥
 नात्पाददेहं तनाष्ठमहल्या धावयेत् कश्चित् ।
 प्रचाल्य भक्ष्या तर्जन्या शुचौ देगे समाहितः ॥
 स्नात्वा सन्तर्पयेद्देवान् ऋषीन् पितृगणान् प्रमात् ॥

आचम्य मन्त्रवन्वित्यं पुनराचम्य वाग्यतः ॥
 मार्जनं वारुणैर्मन्त्रैरात्मानं सुकुशोदकैः ।
 आपोहिष्ठादिव्याहृतिभिः सावित्या वारुणैस्तथा ॥
 ओङ्कारव्याहृतियुक्तां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 जज्ञा जलाञ्जलिं दद्याद्भास्करं मतिं तन्मनाः ॥
 प्राक् तु तेन समासीनो दर्भेषु सुसमाहितः ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत्सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥
 या सन्ध्या सा जगत्सृष्टिस्थितिसंयमकारिणी ।
 ऐश्वर्यी तु पराशक्तिं स्रजं यत्र ससुद्धवा ॥
 सवितुर्मण्डलगतां गायत्रीं वै जपेद्ब्रह्मः ।
 प्राङ्मुखः प्रयतोविप्रः सन्ध्यापासनं समाचरेत् ॥
 सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यं मनर्हः सर्वकर्मसु ।
 यदन्यत् कुरुते कर्म न तस्य फलमाप्नुयात् ॥
 अतस्तचेतसो शान्ता ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 सपास्य विधिवत्सन्ध्यां प्राप्ताः पूर्वं पराङ्गतिम् ॥
 योऽन्यतः कुरुते दत्तं धर्मकार्यं द्विजोत्तमः ।
 विहाय सन्ध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सन्ध्यापासं समाचरेत् ।
 सप्राप्नोति भवेत्तेन देवयोगतनुः परः ॥
 सचक्षुपरमां देवीं शतमध्यां दद्यावरां ।
 गायत्रीं वै जपेद्द्विद्वान् ब्राह्मणः प्रयतः स्थितः ॥
 इति लघुव्यासस्मृतौ प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

अथागम्य ग्रहं विप्रः समाचम्य यथाविधि ।
 यन्नि प्रज्वाल्य विधिवत् जुहुयाज्जातवेदसम् ॥
 ऋत्विक् पुत्रोऽथवा पत्नी शिष्योऽपि च सहोदरः ।
 प्राप्याशुक्ला विगेषेण जुहुयाद्वा यथाविधि ॥
 पवित्रपाणिः शुद्धाभा शुद्धाभ्वरधरोऽपरः ।
 अनन्यमानसो वक्त्रौ जुहुयात्संयतेन्द्रियः ॥
 विना दभेण यत्कर्म विना सूत्रेण वा पुनः ।
 नाक्षयसाङ्गवेत्सवं नेहासुव फलुप्रदम् ॥
 देवतादीन्ममस्क्रुर्यादुपहारं निवेदयेत् ।
 दद्यात्पुष्पादिकां स्नासां हृद्वांश्चैवाभिवारयेत् ॥
 एवमैवाप्युपासीत हितं तस्य समाचरेत् ।
 वेदाभ्यासं ततः कुर्यात्प्रयत्नाच्छक्तितोदितः ॥
 वेदमध्यापयेच्छिष्यान् धारयेच्च विपाठयेत् ।
 अपेक्षेत च शास्त्राणि मन्त्रादीर्भिनः द्विजोत्तमाः ॥
 वैदिकानियमान्मेदान्वेदाङ्गानि च सर्वशः ॥
 धर्म्यादीन्वरश्चैव योगचेमार्थसिद्धये ।
 साधयेद्दिविद्यामर्घ्यान् कृदुभयार्थे तथैव च ॥
 ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं चक्ष्माहरेत् ।
 पुष्पाक्षतान्कुशलितान् गोमयं गन्धमेव च ॥
 नदीषु देवस्थानेषु तटाकेषु सस्तिषु च ।
 स्नानं समाचरेन्नित्यं नदीप्रखरणेषु च ॥
 परकीयनिपानेषु न स्नायाद्दौ कदाचन ।
 पण्डितान् समुद्यत्य स्नायाद्वा सन्ध्यात् पुनः ॥

मृद्वैकया शिरः चाल्य द्वाभ्यां नाभे स्तथोपरि ।
 अतश्चतसृभिः कार्यं पादो पङ्क्तिस्तथैव च ॥
 चत्तिका च समाविष्टा त्वाद्रामलकमात्रतः ।
 गोमयस्य प्रभाणं तत् तेनाह लेपयेत्ततः ॥
 लेपयेदयतीरस्य सरस्त्रिंशे तैव मन्त्रतः ।
 प्रक्षाल्याचम्य विधिवत् ततः स्नायात्समाहितः ॥
 अभिमन्य जलैर्मन्त्रैरबलिहैर्वाणैः शुभैः ।
 आपो नारयणोङ्गता स्नानेवास्यायन पुनः ॥
 तस्मान्नारायण देवं स्नानकाले स्मरेद्बुधः ।
 प्रोक्ष्यसोङ्कारमादित्यं त्रिर्निमज्जेज्जलागये ॥
 आचान्त धुनराचामेन्यन्त्रेणानेन रुन्त्रवित् ।
 अन्तश्चरति भूतेषु शुद्धाया विश्रुतोमुखः ॥
 त्वं यज्ञस्त्व वषट्कार आपीज्योतिरसोऽस्तम् ।
 द्विपदा वा त्रिरभ्यस्येद्याहति प्रणवादिकाम् ॥
 सावित्री वा जपेद्विद्वान् स्तथैवाप्यधमर्पणम् ।
 ततः सम्मार्जनं कुर्यादापोहिष्टामयोभुवः ॥
 इदमापः प्रवहत व्याहृतिभिस्तथैव च ।
 ततोऽभिमन्य तत्तीर्थमापोहिष्टादिरुन्त्रकैः ॥
 अन्तर्गत उल्लेभर्गो जपेत् द्विरधमर्पणम् ।
 द्विपदा वाथ गायत्री तद्विष्णो परमम्पदम् ॥
 आवर्त्तयेद्वा प्रणवं देव वा सस्मरेद्वरिम् ।
 द्विपदोहि परो गन्धो यजुर्वेदे प्रतिष्ठितः ॥
 अन्तर्जनाच्चिरादृत्या सर्वपापे प्रमुच्यते ।
 आपः पाणो समादाय जह्या वा मार्जने हते ॥

विन्यस्य मूर्ध्नि तत्तोयं सर्वपापैः प्रसूयते ।
 यथाश्वमेधः कर्तुराह सर्वपाप प्रणोदनः ॥
 तथायमर्पणं सूक्तं सर्वपाप प्रणोदनम् ।
 अथोपतिष्ठेतादित्य मूर्ध्वं पुष्पाञ्जलान्वितम् ॥
 प्रक्षिप्य देवमादित्यं क्षुण्ड्यञ्च, सामंरूपिणम् ।
 उदित्यश्चित्तमित्येतत् तस्मैक्षुरितिसंन्वतः ॥
 चंसः शुचिषु इत्येतत्सर्ववित्या च विशेषतः ।
 अन्यैश्च वैदिकैर्मन्त्रैः सर्वपाप प्रणाशनैः ॥
 सावित्रीं वै जपेत् पद्याञ्जपयज्ञः प्रकीर्तितः ।
 विविधानि यवित्वाश्च शुद्धाविद्यास्तथैव च ॥
 तिष्ठन् तदेक्षमाणोऽर्कं जपं कुर्यात्समाहितः ।
 आसीनः प्राङ्मुखो नित्यं जपं कुर्याद्यथाविधि ॥
 स्कटियेन्द्राक्षपद्माक्षैः पत्र दीप कुम्भक्षैः ।
 कर्तव्या त्वक्षमाणा स्थात् विशिष्टा चोत्तरोत्तरा ॥
 जपकाले न भाषेत नाङ्गानि त्रासयेत्तथा ।
 न कम्पयेच्छिरोघ्नीनां दन्तान् न प्रकाशयेत् ॥
 शुद्धका राक्षसा मित्रा हरन्ति प्रसभं हि तत् ।
 एकान्ते तु शुचौ देशे तस्माञ्जप्य समाचरेत् ॥
 चण्डाला गृह्य पतितान् हृष्टाचक्ष्य पुनर्जपेत् ।
 आचक्ष्य प्रयतो नित्यं कयेदशुचिर्दर्शने ॥
 भीरान्मन्त्रान्यथोक्त्वाह पापमानाश्च शङ्कितः ।
 आचक्ष्य च यथाशक्तं यज्ञया स्वाध्यायमाचरेत् ॥
 ततः सन्तर्पयेद्देवान् अथोन् पित्रगणान् क्रमात् ।
 आदौ ॐकारमुच्चार्य नाम्नोऽस्ते तर्पयामि च ॥

देवान् ब्रह्मर्षींश्चैव तर्पयेदक्षतौदकैः ।
 पितॄन् तिलोदकैश्चैव विधिना तर्पयेद्बुधः ॥
 अपसव्येन सव्येन पाणिमां दक्षिणेन तु ।
 देवर्षीं स्तर्पयेद्भीमान् उदकाञ्जलिभिः पितॄन् ॥
 यज्ञोपवीती देवानां निर्वीति ऋषितर्पणे ।
 प्राचीनावीति पितॄण्युखेन तीर्थेन भाषितम् ॥
 निष्पीड्येव तु वस्त्रञ्च समाचम्य यथाविधि ।
 यैर्मन्त्रैरर्चयेद्देवान् पुण्यैः पत्रैस्तथाश्वभिः ॥
 ब्रह्माणं शङ्करं सूर्यन्तथैव मधुसूदनम् ।
 अन्यान्नाभिमतान् देवान् पूजयेत्कृत्ततो द्विजः ॥
 प्रदद्याद्वायुं पुष्पाणि विन्यसेच्च पृथक् पृथक् ।
 न विष्णुपाराधनात् पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ॥
 तस्मादनादिमध्याह्नं नित्यमाराधयेद्हरिम् ।
 ब्रह्मणोरिति मन्त्रेण सूक्तेनापौरुषेण च ॥
 नैताभ्या सहशो मन्त्रो वेदेषूक्तश्चतुर्विधः ।
 निवेदयित्वा चात्मानं विमलन्तत्र तेजसि ॥
 तदाश्ना तन्मनः शान्तः तद्विष्णोरिति मन्त्रतः ।
 अथवा देवमीयानश्मन्मन्त्रं सनातनम् ॥
 आराधयेन्महेशान महादेव महेश्वरम् ।
 मन्त्रेण रुद्रं गायत्र्या प्रणवेनाथ वा पुनः ॥
 ईशाने नाथ वीरुद्रैस्सुखकेन समाहितः ।
 पुण्यैः पत्रैरथाङ्गिर्वा चन्तनाद्यैर्महेश्वरम् ॥
 अथोनम शिवायेति मन्त्रेणानेन वाचयेत् ।
 नमस्तुभ्यो नमो देवं अमृत परमेश्वरम् ॥

निवेदयित्वा स्वात्मानं यो ब्रह्माणमतः परम् ।
 प्रदक्षिणन्ततः कुर्यात्ततो ब्रह्माणि वै जपेत् ॥
 ध्यायेत देवमीशान् व्योममध्यगतं शुभम् ।
 अथवा लोकयेदर्कं हंसः शुचिपदित्यृषा ॥
 कुर्यात् पञ्चमहायज्ञान् यद्वद्वत्समाहितः ।
 देवयज्ञं पितृयज्ञं भूतयज्ञं तैत्तिरीयञ्च ॥
 मनुष्य ब्रह्मयज्ञश्च पञ्चयज्ञान् प्रचक्षते ।
 यदि स्यात्तर्पणादर्षाक् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।
 कृत्वामनुष्य यज्ञं हि ततः स्वाध्याय मारभेत् ॥
 अग्नेः पश्चिमतो देशे भूतयज्ञान्तरेऽथवा ।
 कुशपूतैः समारूढैः कुशपार्श्वैः समाहितः ॥
 श्रोताग्नौ लौकिकेचापि जले भूम्या मथापि वा ।
 वैश्वदेवश्च यज्ञार्थ्यो वेदयज्ञः स संस्कृतः ॥
 यदि स्यात्लौकिके पक्वं तदन्नं तत्र ह्ययते ।
 शालाग्नौ तत्रचेदग्नौ विधिरूपः सनातनः ॥
 देवेभ्यश्च ऊतादन्नाच्छेपाद्भूतं बलिं हरेत् ।
 अग्नये च अथ देवेभ्यश्च पतितादिभ्यएव च ॥
 दद्याद्भूमौ भूतं बलिं क्रिमिभ्योऽथ द्विजोत्तमः ।
 सायन्तानस्य मिदस्य पक्वमन्नं बलिं हरेत् ॥
 वैश्वदेव विनार्वेन सादृश्यात्तर्विधीयते ।
 एतान् भोजयेद्विप्रं पितृनुदिश्वरत्सदा ॥
 नित्यं दद्यात् तदुद्दिष्टं पितृयज्ञो गतिप्रदः ।
 उपृत्य वायवायुक्तः किञ्चिदन्नं समाहितः ॥
 देवार्थं तत्र विदुषे हिमादे पाप पादयेत् ।

पूजयेच्चारुन नित्यं नमस्येदर्चयेच्च तम् ॥
 मनोवाक्कर्मभिः शान्तम् आगत स गृहं गतम् ।
 हन्तकार, सयाग्र वा भिक्षा वा शक्तितोद्विजः ।
 दद्यादभिषेधे नित्यं बुध्येत परसेखरम् ।
 भिक्षामाहुर्ग्राहमात्रम् अग्रं तस्य चतुष्टयम् ॥
 पुष्कलं हन्तकारस्यापि ज्ञतुं गुणं सुत्तमम् ।
 गोदीह कालमात्रं वै प्रतीत्यं ह्य निधि स्वयम् ॥
 अभ्यागतान्यथाशक्तिं भोजयेदतिथीं रुदा ।
 अदत्त्वा देवताभूतं कृत्वा तिथिं पितृष्वपि ॥
 भुञ्जीत चेत्समूहाभ्यातिर्यग्योनिश्च गच्छति ।
 वेदाभ्यासोऽन्वहशक्त्या महायज्ञक्रिया क्रमाः ॥
 नाशयन्त्याशुं पापानि वेदानामर्चनं तथा ।
 यो मोहादथवा सोभादकृत्वा देवतार्चनम् ॥
 भुङ्क्ते स याति नरकान् शूकरेष्वभिजायते ।
 तस्मात्सर्वं प्रयत्नेन कृत्वा कर्माणि वै शनैः ॥
 भुञ्जीत स्वजनैः सार्धं स याति परमावृत्तिम् ।
 प्राङ्मुखोऽन्यानि भुञ्जीत सूर्याभिमुख एव दा ।
 अशुभ्य प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रिंशं प्रचङ्मुखो भुङ्क्ते अशुभं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥
 आसीनस्वासनेऽगुडे भूभ्यां पादौ निधाय च ।
 उपजायेन तक्षुल्यं मनुराह प्रजापतिः ॥
 पश्चाद्रौभोजनं कुर्यात् भूभ्यां पादौ निधाय च ।
 उपलिप्तं शुचौ देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करौ ॥
 घाट्वा गाननो भूत्वा पश्चाद्रौभोजनं चरेत् ।

महाव्याहृतिभिश्चान्न परिधायोदकेन तु ॥
 अस्तोपस्तरणमसीत्यापोशनक्रियाञ्चरेत् ।
 स्वाहा प्रणवसंयुक्तं मायायान्वाहृतिं वतः ॥
 अपानाय ततोऽह्वा ध्यानाय तद्गन्तरम् ।
 उदानाय ततोऽह्वा सुमानयेति पञ्चमम् ॥
 विज्ञाय चार्थमर्तेषां जुहुंश्यादात्मवान् हिज ।
 शेषमन्नं यथाकाम भुञ्जीत व्यञ्जनैर्युतम् ॥
 ध्यात्वा तन्मनसा देवमात्मान वै प्रजुपतिम् ।
 अस्ततापिधानमसीत्युपरिष्ठाञ्जल पिबेत् ॥
 आचम्याहुटमात्रेण पादाहुटैतु दक्षिणे ।
 निधापयेद्वाजल मूर्ध्वहस्तः समाहितः ॥
 ऊत्थानुमन्त्रणं कुर्याच्छ्रद्धायामिति रुन्वतः ।
 अथाक्षरेण स्वात्मानं योजयेत् ब्रह्मणेति हि ॥
 सर्वेषामेव योगानामात्मयोग परः स्युत ।
 योगेन विधिना कुर्यात् स याति ब्रह्मण पदम् ॥
 यद्योपवीती भुञ्जीत सुगन्धान्कृतोत्तरम् ।
 सायस्मातस्तु भुञ्जीत विशेषेण समाहितम् ॥
 नाद्यात्स्त्र्यंघ्र्यात्पूर्वं मज्जिषाय शशिशयात् ।
 प्राहकाले च नाग्नीयात् स्नात्वाग्नीयात्प्रसक्तयोः ॥
 असुक्तयोरस्तनयोरद्याहृष्टा परीहन् ।
 नाग्नीयात्प्रोक्षमाणानां मयदायापि दुर्गत ॥
 न यश्चापि द्वादभ्यस्वात्पुण्योमान्यो जमातुरः ।
 घात्माद्यं भोजनं यस्य रुच्यं यस्य भेद्युतम् ॥
 हृत्पथं यस्य चाधीतं निष्कलं तस्य प्रीदितम् ।

यो भुङ्क्ते वेष्टित शिरा यस्तु भुङ्क्ते विदिहसुखम् ॥
 सोपानत्कच यो भुङ्क्ते सर्वं विद्यात्तदासुरम ।
 नार्धरात्रे न मध्याह्ने नाजीर्णे नार्द्रवस्तृणम् ॥
 न च भिन्नासनयतो न ग्रयान स्थितोऽपि वा ।
 भोपानतपोदुर्करं चापि न च संविनपन्नपि ॥
 भुङ्क्ते च सुखमास्थाय तदन्नं परिणामयेत् ।
 इतिहास पुराणभ्या वेदार्थं सुपटं हयेत् ॥
 ततः सन्ध्या सुपासीत पूर्वोक्त विधिना द्विज ।
 आसीनस्तु जपेद्देवी गायत्री पश्चिमाश्रति ॥
 नानुतिष्ठति यः पूर्वासुपासो न च पश्चिमाम् ।
 स शूद्रेण समोलोके सर्वधर्म विगर्हितः ॥
 ऊत्वाग्ने विधिनमन्त्रैर्भुक्त्वा यज्ञावशिष्टकम् ।
 विहृष्य बान्धवजन शपेच्छुष्कपदी निशि ।
 नोत्तराभिमुखं सुप्यात् पश्चिमाभिमुखो न च ॥
 अराहमुखो न नग्ना वा न च भिन्नासने कश्चित् ।
 न भग्नायान्त पङ्काया शून्यागारे तथैव च ॥
 इत्येव मखिलं प्रोक्तं ग्रहण्यहनि वै पुरा ।
 ब्राह्मणेनैव कृत्यजातं अपमर्गं फलप्रदम् ॥
 नास्ति क्वाप्यन्यथा गृह्यात् ब्राह्मणो न करोति यः ।
 न याति नरकान् घोरान् शूकरेष्वभि जायते ॥
 नान्यो विमुक्तोऽप्या मुक्ताग्रमधिकं स्वतः ।
 तस्मात्सर्वार्थि भूतानि मुक्तये परमं हितम् ॥
 इति लघुव्यासस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ।
 लघुव्याससंहिता समाप्ता ।

व्याससंहितायाम् । ..

प्रथमोऽध्यायः ।

वाराणस्यां सुखामीनं वेदव्यासं तपोनिष्ठम् ।
प्रपञ्चसु नयोऽभ्येत्य धर्मान् वर्ण्यैवस्थितान् ॥
स षष्ठः स्मृतिमान् स्मृत्वा स्मृतिं वेदार्थगुर्भितान् ।
उवाचाञ्च प्रसन्नात्मा कुतश्च व्यसता स्मृतिं ॥
यत्र यत्र स्वभावेन कर्णसारोऽसृगः सदा ।
चरते तत्र वेदोक्तो धर्मो भवितुमर्हति ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरोधी यत्र दृश्यते ।
तत्र श्रौतं प्रमाणान्तु तयोर्द्वेधे स्मृतिर्वरा ॥
माह्वयक्षत्रिय विप्रस्त्वयो वर्ण्यैव हि जातयः ।
श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तधर्मयोग्यास्तु नेतरैः ॥
शूद्रो वर्णश्चतुर्थोऽपि वर्ण्यैवाहुर्ममर्हति ।
वेदमन्त्रसुधास्त्राहावपट्कारादिभिर्विना ॥
विप्रबहिप्रविश्यासु क्षत्रविश्यासु विप्रसत् ।
जातकर्माणि कुर्वीत ततः शूद्रासु शूद्रवत् ॥
वैश्यासु विप्रक्षत्राभ्या ततः शूद्रासु शूद्रवत् ।
अधमादुत्तमायान्तु जातः शूद्राधमः स्मृतः ॥
माह्वय्या शूद्रजनितदण्डालो धर्मवर्जितः ।
कुमारीदृग्भवस्त्वैकः सगोत्रायां द्वितीयकः ॥

ब्राह्मण्यां शुद्धजनितश्चाण्डालस्त्रिविधः स्मृतः ।
 वर्द्धकीनापितोगोपश्चाथापः कुम्भकारकः ॥
 वणिक्किंरातकायस्थम्भलांकार कुटुम्बिनः ।
 वरटोमेदचण्डालंदासश्चपञ्चकोलंकाः ॥
 एतेऽन्यजा सुमाख्याता ये चान्ये च गवाशनाः ।
 एषां सम्भाषणात् स्नानं दर्शनादर्कवीक्षणम् ॥
 गर्भाधानं पुंसवनं मीमन्तोजातकर्म च ।
 नामक्रियानिष्क्रमणेऽन्ताशनं वपनक्रिया ॥
 कर्णवेधोद्यतादेशो वेदारम्भक्रियाविधिः ।
 केशान्तः स्नानं सुहाहोविवाहाग्निपरिग्रहः ॥
 त्रेताग्निमग्रहयेति संस्काराः षोडश स्मृताः ।
 नवैताः कर्णवेधान्तामन्त्रवर्जं क्रियां स्त्रियाः ॥
 विवाहोमन्त्रतस्तस्याः शुद्धस्यामन्त्रतोदयः ।
 नर्भाधानं प्रथमतस्तृतीये मासि पुंसवः ॥
 मीमन्तश्चाष्टमे मासि जाते जातक्रिया भयेत् ।
 एकादशेऽङ्गि नामार्कस्येवा मासि चतुर्थके ॥
 पष्ठे मास्यान्मन्त्रीयाञ्छूडाकर्म कुलोचितम् ।
 छतभूडे च बाले च कर्णवेधोविधीयते ॥
 त्रिमोग्भाष्टमे वर्षे चत्रएकादशे तथा ।
 द्वादशे वैश्वजातिम् वर्तमानयमर्हति ॥
 तस्य प्राप्तवतस्त्योयं कालः च्यात्तुद्दिगुणाधिकः ।

एव हिजातिमापन्नो विमुक्तो वा न्यदीपतः ।
 श्रुतिस्मृतिपुराणानां भवेदध्ययनं त्वम् ॥
 उपनीतो गुरुकुले वसेत् नित्यं समाहितः ।
 विभ्रयाद्दण्डकौपीनोपवीताजिनमिषन्दाः ॥
 मुखेऽङ्गि सुर्वनुज्ञातः, छतरन्वाञ्छतिक्रियः ।
 स्मृत्योद्धारश्च गायत्रीनारभेद्देदमादितः ॥
 शौचाचारविचारार्थं धर्मशास्त्रमपि हिजः ।
 पठेत् गुरुतः सम्यक् कर्म तद्दिष्टमाचरेत् ॥
 ततोऽभिवाद्य स्यविरान् गुरुभ्यैव समाचरेत् ।
 स्वाध्यायार्थं तदा यत्नः सर्वदा हितमाचरेत् ॥
 नापक्षिप्तोऽपि भायेत् न ब्रजे साहितोऽपि वा ।
 विधेपमश्न्य मैशुन्यं हिंसनश्चार्कषीक्षणम् ॥
 तौर्यविकानृतीन्मादपरिवाटानलसृक्क्रियाम् ।
 भञ्जनोद्वर्तनादर्शस्वन्दिलेपनयोपितः ॥
 वृथाटनमरन्तोप ब्रह्मचारी दिव्यज्जेदेत् ।
 ईषत्प्रलितमध्याह्नेऽनुज्ञातो गुरुणा स्वयम् ॥
 ग्रामोल्लापश्चैहिकं वृत्तिपूर्वमतश्चियम् ।
 मद्योभिद्यावमादाय दिक्षु वत्तदुपसृजेत् ॥
 हतमाध्याह्निकोऽग्नीयादगुह्यात्तदकायिभिः ।
 नाद्यादेयाः सुस्निष्टं भुक्त्वा चादाकितिक्रियात् ॥
 नान्यद्विज्ञितनाट्यादापयोद्विषणादिकम् ।
 चरन्त्याग्नित्तं चाप्येत्येष्टादगुरुषोदितः ॥
 एकाग्रमन्यविभोधे प्रताना प्रत्यगायमी ।
 भुङ्क्ता गुरुमुपासीत तात्पा कन्युत्पादिकम् ॥

समिधोऽग्नावाद्धीत ततः परिचरेद्गुरुम् ।
 गयीत गुर्वनुज्ञातं प्रह्वय मयम गुरोः ॥
 एवमन्वहमभ्यासी ब्रह्मचारी व्रतश्चरेत् ।
 हितोपवादः प्रियवाक् सम्यङ्गुर्वर्धमाधकः ॥
 नित्यगाराधयेदेनमस्तसमर्पे श्रुतिप्रज्ञात् ।
 अनेन विधिनाधीतो वेदमन्त्रोद्भिजं नयेत् ॥
 गायानुथहसामर्थ्यवपीशाश्च सलोकताम् ।
 पयोऽष्टतार्या मधुभिः साव्यैः प्रीणन्ति देवताः ॥
 तस्माद्हरहर्षेदसनध्यायश्चै पठेत् ।
 यदङ्गं तदन्ध्याये गुरोर्वचनमाचरेत् ॥
 त्वतिक्रमादसम्पूर्णमनङ्कतिराचरेत् ।
 परतेश्च च तद्ब्रह्म अनधीतमपि दिजम् ।
 यस्तूपनयनादेतदाश्रित्योर्तमाचरेत् ॥
 स नैष्ठिकोऽह्माचारी ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ।
 उपकुर्व्यान्मकीयसु द्विः पङ्क्तिगयार्पिक ॥
 देवान्नाश्रमणा तत्र यथोक्तचरितव्रतः ।
 सुमाय्य वेदान् वेदी वा वेदं वा प्रसभ द्विजः ॥
 'दायीत गुर्वनुज्ञातः प्रसोदितटदिष्यः ।
 इति श्रीवेदव्यासीये धर्मशास्त्रे पथसोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः १,

एवंसातकता मांसीद्वितीयाश्चमंकाङ्क्षया ।
 प्रतीक्षेत विवाहार्थमनिन्द्यान्त्रयसंभ्रवाम् ॥
 अरोशादुष्टवंशोत्थामशुल्कादानदूषिताम् ।
 सवर्णामसमानार्थाममाहपितृगोत्रजाम् ॥
 अनन्यपूर्विका लघ्वी शुभलक्षणसंयुताम् ।
 धृताधोवसना गौरी विख्यातदुष्टपूरुषाम् ॥
 ख्यातनाम्नः मुत्तमत सदाचारवत मतः ।
 दातुमिच्छोर्दुहितरं प्रार्थ्य धर्मेण स्वीद्वहेत् ॥
 माह्नीहाहविधानेन तदभावे परोविधि ।
 दातव्यैषा सहस्राय वयोविद्यान्वयादिभि ॥
 पितृतृपितृभ्रातृषु पितृव्यज्ञातिमातृषु ।
 पूर्वाभावे परोदद्यात् सर्वाभावे स्वर्यं व्रजेत् ॥
 यदि सा दातव्यैकल्यादजः पश्येत् कुमारिका ।
 श्रूयहत्याश्च यावत् पतिनः स्यान्तदप्रद ॥
 तुभ्य दास्याम्यहमिति ग्रहीष्यामीति वक्ष्यते ।
 तावा समयमन्योन्य भजते न स दण्डभाक् ॥
 त्यजन्नदृष्टा दण्ड्यः स्याद्दूषयंयाप्यदूषिताम् ।
 जडाया हि सवर्णायानन्या वाक्याममुद्वहेत् ॥
 तस्यामुत्पादित मुक्तो न सदस्यात् प्रणीयते ॥
 उद्वहेत् क्षत्रिणः पित्रो वैशाख क्षत्रिजोविशाम् ।

नतु शूद्रां द्विजः कश्चिन्नाधमः पूर्ववर्णजाम् ॥

नानावर्णासु भार्यासु सवर्णा सहचारिणी ।

धर्मा धर्मेषु धर्मिष्ठाऽव्येष्ठा तस्य स्वजातिषु ॥

पाटितोऽयं द्विजाः पूर्वमेकदेहः स्वयम्भुवा ।

पतयोऽर्हन् चार्हन्त पत्न्योऽभूवन्निति श्रुतिः ॥

यावन्न विन्दते जार्या तावदर्हो भवेत् पुमान् ।

नार्हं प्रजायते सर्वं प्रजायेतित्यपि श्रुतिः ॥

गुर्या सा भूस्त्रिवर्गस्य वोढुं नान्येन शक्यते ।

यत्सतोऽन्वहं भूत्या स्ववशोविभ्रयाञ्च ताम् ॥

कृतदारोऽग्निपत्नीभ्यां कृतवेश्मा गृहं वसेत् ।

स्यकृत्यं पित्तमासाद्य वैतानाग्निं न ह्यपयेत् ॥

घ्नार्त्तं वैवाहिके वङ्गौ श्रौत वैतानिकाग्निषु ।

कर्म कुर्व्यात् प्रतिदिनं विधिवत् प्रीतिपूर्वतः ॥

सस्यग्धर्मार्थकामेषु दम्पतिभ्यामर्चनिगम् ।

एकचित्ततया श्रव्यं समानव्रतवृत्तितः ॥

न पृथग्विद्यते स्त्रीणां त्रिवर्गविधिसाधनम् ।

भावतो ह्यतिदेगाह इति शास्त्रविधिः परः ॥

पत्युः पूर्व्यं समुत्थाय देहशुद्धिं विधाय च ।

उत्थाप्य शयनीयानि ह्यप्या वेष्ट्यापिगोधनम् ॥

भजानसस्य पात्राणि वहिः प्रक्षाल्य सर्वथा ॥
 अद्भ्य शोधयेन्मूलीं तत्राग्निं विन्यसेत्ततः ।
 स्मृत्या नियोगपात्राणि रसांश्च द्रविणां च ॥
 कृतपूर्वाङ्गकार्थं च स्वगुरुनभिः प्रदयेत् ।
 ताभ्यां मर्तपितृभ्यां षु श्राद्धमाहुः कृत्वा न्ववैः ॥
 वस्त्रालङ्काररत्नानि प्रदत्तान्येव धारयेत् ।
 मनोवाक्कर्मभिः शुद्धा प्रतिदेशातुवर्त्तनी ॥
 ज्ञापेयानुगता स्वच्छा सखीवर्द्धितकर्मसु ।
 दासीवादिष्टकार्येषु माय्या भुक्तुः नदा भवेत् ॥
 ततोऽन्नसाधनं कृत्वा पतये विनिवेद्य तत् ।
 वैश्वदेवकृतैरन्नेर्भोजनीयांश्च भोजयेत् ॥
 यतिश्चेतदनुज्ञातः शिष्टमन्वाद्यमात्मना ।
 भुक्त्वा नयेदङ्गशेषमायव्ययविचिन्तया ॥
 पुनः सायं पुनः प्रातर्गृहशुद्धिं विधाय च ॥
 कृतान्नसाधना साध्वी सुभ्रशं योजयेत् पतिम् ।
 नातिहृष्टा स्वयं भुक्त्वा गृहनीतिं विधाय च ॥
 आस्तीर्थं साधुशयनं ततः परिचरेत् पतिम् ।
 सुप्ते पतौ तदभ्यासे स्वपेत्तद्गतमानसा ।
 अनग्ना चाग्रमत्ता च निष्कामा च जिनेन्द्रिया ॥
 नोच्चैर्वदेच्च परुषं न ब्रूहन् मत्पुत्रत्रियम् ।
 न केनचित् विवदेच्च अमलापर्विणापिनी ॥
 न चातिव्ययशीला स्याच्च धर्मार्थविरोधिनी ।
 प्रमादोन्मादरोपेयांश्च न चातिमानिताम् ॥
 पेशुन्यहिमाविह्वेपमहाहृद्धारधूर्त्तताः ।

नास्ति खसाहसस्तेयदग्धान् साध्वी विवर्जयेत् ॥
 एवं परिचरन्ती सा पतिं परमदैवतम् ।
 यशः शर्मैह यात्येव परत्र च सलोकताम् ॥
 योपितो नित्यकर्मात् नैमित्तिकं मथोच्यते ।
 रजोदर्शनतो दोषात् सर्वमेव परित्यजेत् ॥
 सर्वैरक्षयितांशीघ्रं लज्जितान्तर्गृहे वसेत् ।
 एकाग्रदायता दीना स्नानालङ्कारवर्जिता ॥
 मौनित्यधोरुखी चक्षुःपाणिपद्मिरचक्षुषा ।
 अग्नीयात् केवलं भक्तं नक्त सप्तयभाजने ॥
 स्वपेक्षमावग्रमत्ता क्षपेदेव महत्तयम् ।
 स्नायीत च त्रिरात्रान्ते भवेनमुदिते रवौ ॥
 विलोक्य भर्तुर्वदनं शुद्धा भवति धर्मतः ।
 क्षतशौचा पुनः कर्म पूर्ववच्च समाचरेत् ॥
 रजोदर्शनतो याः स्नानात्रयः पीड्यर्चवः ।
 ततः पुनर्जन्मकृष्टं शुद्धे चेत्ये प्ररोहति ॥
 क्षतक्षयादिमा रात्रीः पर्ववच्च विवर्जयेत् ।
 गच्छेद्युग्मासुरात्रीषु शोणपित्तर्चराक्षसान् ॥
 गच्छादिनादित्यपथे पुमान् गच्छेत् स्वयोपितः ।
 क्षामाङ्गद्वयाग्नेति पुनः पूजितलक्षणम् ॥
 चतुर्कालेऽभिगम्यैवं ब्रह्मस्यैव व्यवस्थितः ।
 गच्छन्नापि यथाकामं न दुष्टः स्यादनन्यकृतः ॥
 भूगृहत्यागवाप्नोति चतौ भार्यापराङ्मुखः ।
 मा त्ववाप्याऽन्यतो गमं त्याज्या भवति पापिनी ॥
 महाशतकुट्टा च पतिगर्भप्रिणाग्निनी ।

मदृत्तचारिणीं पत्नीं त्यक्त्वा पतति धर्मतः ॥
 मद्यापातकदुष्टोऽपि नाप्रतीक्ष्यस्तथा पतिः ।
 यशश्चे क्षयमा दूरं स्थितायामनुचिन्तया ॥
 व्यभिचारेण दुष्टानां पंतीनां दर्शनादृते ।
 धिक्कृतायामवाप्यायामन्यत्र वानुयंत्यति ॥
 पुनस्ता भर्ता वस्त्रातां पूर्ववद्वावहुरप्येत ।
 धूर्त्ताश्च धर्मकामघ्नीमपुतां दीर्घरोगिणीम् ॥
 सुदुष्टां ध्यमनामक्तामहितामधिवासयेत् ।
 अधिपिन्नामपि विभुः स्त्रीणां तु संमतामियात् ॥
 विवर्णा दीनयदना देहसंस्कारवर्जिताः ।
 पतिव्रता निराहारा शोष्यते प्रीयिते मतौ ॥
 सत भर्तारमादाय ब्राह्मणी वस्त्रिमाविशेत् ।
 जीवन्ती चेत्त्यक्तकेया तपसा शोधयेदपुः ॥
 सर्वविश्यासु नारीणां न युक्तं स्यादरक्षणम् ।
 तदेवानुक्रमात् कार्यं पित्रभर्तृसुतादिभिः ॥
 जाताः सुरक्षिता या ये पुत्रपौत्रप्रपौत्रकाः ।
 ये यजन्ति पितृन् यश्चैर्मोक्षप्राप्तिमश्नोदयैः ॥
 सनानामग्निहोत्रेण दाहयेद्विधिपूर्वकम् ।
 दाहयेद्विस्रवेन भार्याश्चान्न व्रजेत सा ॥
 इति श्रीमद्व्यासीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

नित्यं नैमित्तिक काश्यमिति कर्म विधा सतम् ।
 त्रिविधं तच्च य इति ऋषयस्तथा च व्युत्पत्तयः ॥

यामिन्याः पश्चिमे यामे त्यक्तनिद्रोऽहरि स्मरेत् ।
 आलोक्य महलद्रव्य कर्मावश्यकमाचरेत् ॥
 कृतशौची निषेव्याग्नि दन्तान् प्रक्षाल्य वारिणा ।
 स्नात्वोपास्य द्विज सन्ध्या देवादींश्चैव तर्पयेत् ॥
 वेदवेदाङ्गशास्त्राणि इतिहासानि चाभ्यसेत् ।
 अध्यापयेच्च सन्निष्ठव्यान् गृह्णन् द्विजोत्तमः ॥
 अनर्थं प्रापयेद्ध्याक्षयमात्र समापयेत् ॥
 समर्थो हि समर्थेन ज्ञाविडात् क्वचिद्वसेत् ॥
 सरित्सरसि बापीषु गर्तास्त्रवणादिषु ।
 स्नायीत यावदुडुर्त्वं पञ्च पिण्डानि वारिणा ॥
 तीर्थाभावेऽप्यशक्त्या वा स्नायात्तोयैः समाहृतैः ।
 गृहाङ्गनगतस्तत्र यावदम्बरपीडनम् ॥
 स्नानमध्वैवतैः कुर्यात् पावनैश्चापि मार्जनम् ।
 मन्त्रैः प्राणास्त्रिरायस्य सौरैश्चार्कं विलोकयेत् ॥
 तिष्ठन् स्थित्वा तु गायत्री ततः स्वाध्यायमारभेत् ।
 षष्ठ्याश्च यजुर्पा साम्नामथर्वार्हिरसामपि ॥
 इतिहासपुराणानां वेदोपनिषदां द्विजः ।
 शक्त्या सम्यक् पठेन्नित्यमल्पमप्यासमापनात् ॥
 स यज्ञदानतपसामुषिज फलमाप्नुयात् ।
 तस्मादहंरश्मिर्दे द्विजोऽधीयीत पाग्यतः ॥
 धर्मशास्त्रेतिहासादि सर्वेषां शक्तितः पठेत् ।
 कृतस्वाध्याय प्रथमं तर्पयेच्चाथ देवता ॥
 जाम्बा च दक्षिणं दक्षः प्रागग्रैः सययैस्त्रिलोः ।
 एकैकाशुनिदानेन प्रलतिस्थोपधीतकः ॥

समजानुदयो ब्रह्मसूत्रहार उदङ्मुखः ।
 तिर्यग्दर्भैश्च वामाग्रैर्यवैस्तुलविमिश्रितैः ॥
 अम्भोभिरुत्तरक्षिप्तैः कुण्ठामूलनिर्गतैः ।
 हाभ्यां हाभ्यामञ्जलिभ्यां मनुष्यांस्तुर्पयेत्ततः ॥
 दक्षिणाभिमुखः सर्व्यं ज्ञान्वा च द्विगुणैः कुयैः ।
 तिलैर्जलैश्च देशिन्या मूलदर्भाद्विभिर्दत्तैः ॥
 दक्षिणां शीपवीतः स्यात् क्रमेणाञ्जलिभिस्त्रिभिः ।
 सन्तर्पयेद्व्यपितृं सत्परांश्च पितृन् स्वकान् ॥
 मातृमातामहांसहस्रीनेवं हि त्रिभिस्त्रिभिः ।
 मातामहाश्च येऽप्यन्ये गोत्रिणो दाहवर्जिताः ॥
 तानेकाञ्जलिदानेन तर्पयेच्च पृथक् पृथक् ।
 अक्षंस्कृतप्रभौता ये प्रेतसंस्कारवर्जिताः ॥
 वस्त्रनिष्पीडनाम्भोभिस्तेषामाप्यायनम्भवेत् ।
 अतर्पितेषु पितृषु वस्त्रं निष्पीडयेच्च यः ॥
 निरायाः पितरस्तस्य भवन्ति सुरमानुषैः ।
 पयोदर्भस्वधाकारगोत्रनामतिलैर्भवेत् ॥
 सुदत्तं तत्पुनस्तेषामेकेनापि दद्यात् विना ।
 अन्यचित्तेन यद्दत्तं यद्दत्तं विधिवर्जितम् ॥
 अनासनस्थितेनापि तज्जलं बधिरायते ।
 एषं सन्तर्पिताः कामैस्तर्पकांस्तर्पयन्ति च ॥
 मङ्गलपिण्डगिवादित्यमित्रावरुणनाभभिः ।
 पूजयेज्जलितैर्मन्त्रैर्जलमन्त्रोक्तदेवताः ॥
 उपस्थाय रवेः काष्ठां पूजयित्वा च देवताः ।
 मङ्गलग्नीन्द्रीपधी जीषविष्णुनामहतां हसाम् ॥

अर्पां यत्नेति सत्काय नमस्कारैः स्तनामभिः ।
 कृत्वा मुख समलभ्य स्नानमेव समाचरेत् ॥
 ततः प्रविश्य भवनमावसथ्ये^१ ऊतायने ।
 पाकयज्ञाय चतुरोविदध्याद्विधिवद्भिजः ॥
 'यनाहितोवसण्याग्निरादायादं' एतद्भुतम् ।
 शाकलेन विधानेन तुङ्गयाल्लोकिकेनले ॥
 व्यंसाभिर्याहनीभिर्य समन्ताभिस्ततः परम् ।
 पङ्क्तिर्देवज्ञतस्येति मन्त्रवज्जिर्ययाक्रमम् ॥
 प्राजापत्यं खिष्टकृत ऊत्वेयं हादयाऊतीः ।
 ओङ्कारपूर्वः स्वांष्टान्तस्यागः खिष्टविधानतः ।
 भुवि दर्भान् समासीर्य बलिर्गर्म समाचरेत् ।
 'विश्वेभ्योदेयेभ्यद्रति सर्वेभ्यो भूतेभ्यश्च च ॥
 भूतानां यतये चेति नमस्कारेण शाख्यवित् ।
 दद्यादलिययश्चाग्रे पितृभ्यश्च स्वधा नमः ॥
 पातनिर्घोषं यारि वायव्यां दिशि निःक्षिपेत् ।
 सहृत्य पौडगग्राममात्मनश्च एतोक्षितम् ।

आगतं दूरतः शान्तं भक्तुकाममकिञ्चनम् ।
 दृष्ट्वा समुपमभ्येत्य सत्कृत्य प्रञ्चयाम्बुजैः ॥
 पादधावनमग्नानाम्यञ्जनादिभिरञ्जितम् ।
 विदिवं प्रापयेत्सद्यो यत्स्याभ्यधिकोऽतिथिः ॥
 कालागतोऽतिथिर्दृष्ट्वा दपारो गृह्यगतः ।
 द्वावेतौ पूजितौ स्वर्गं नयंतोऽध्वर्युजितौ ।
 विवाह्यस्नातकक्षामदाचार्यमुहृद्विजम् ॥
 अर्घ्या भवन्ति धर्मेण प्रतिवर्षं गृह्यगताः ।
 गृह्यगताय सत्कृत्य श्रोत्रियञ्च दद्याद्विधिम् ॥
 भक्त्योपकल्पयेदेकं महाभागं विसर्जयेत् ।
 विसर्जयेदनुब्रूय सुहृत्प्रशोभित्यातिथीन् ।
 मित्रमातुलमस्वन्विबान्धवान् समुपागतान् ॥
 भोजयेद्बृद्धिणीभिक्षा सत्कृता भिक्षुकोऽर्हति ।
 स्वाद्वन्नमन्नस्वादु ददन्नच्छत्यधोगतिम् ॥
 ग र्भण्यातुरभत्येषु बालवृद्धातुरादिषु ।
 बुभुक्षिषु भुञ्जानो गृहस्थोऽत्राति किल्बिषम् ॥
 नाद्याद्गृह्येन पाकाद्य वदाचिदनमन्वितः ।
 निमन्त्रितोऽपि निन्द्येन प्रत्याख्यानं द्विजोऽर्हति
 शूद्राभिषसवार्षुष्यवाग्दुष्टकूरतंस्कराः ।
 क्रुद्धपविद्धवद्वोय वधबन्धनजीविनः ॥
 शैलूष्यौखिडकोन्मडोन्मत्तवात्यव्रतच्युताः ।
 नग्ननासिका निर्लज्ज पिशुनव्यसनान्विताः ॥
 कदर्थस्त्रीजितानार्थपरवादकृता नराः ।
 अनीशा, कीर्तिमन्तोऽपि रा-देवस्वहारकाः ॥

शयनोत्तनससर्षवृत्तकर्मादिदूषिताः ।
 अथ हधानाः पतिता अष्टाचारादयश्च ये ॥
 अभोज्याज्ञाः स्फुरन्नादो यस्य यः स्वात्म तत्समः ।
 नापितान्वयमिधार्द्धसीरिणो दासगोपकाः ॥
 शूद्राणामप्यभोषान्तु मुक्ताश्च नैव दुष्यति ।
 धर्मेणान्योन्यभोज्यान्ना द्विजास्तु विदितान्वयाः ॥
 स्ववृत्तीर्पाजितं मेध्यं माजरस्य ममाक्षिकम् ।
 अश्वलीढमगोघातमसृष्टं शूद्रवायसे ॥
 अनुक्लिष्टममदुष्टमपथ्युपितमेव च ।
 अन्तान्वाह्यमन्वाद्यमाद्यं नित्यं सुसंस्कृतम् ॥
 क्षयरा धूपसंयावपायसं शष्कलीति च ।
 नाश्रीयाद्वाह्याणोमांसमनियुक्तः कथञ्चन ॥
 क्रतौ आह्वे नियुक्ती वा अनश्रन् पतति द्विजः ।
 ऋगथोपाजितं मांसमभ्यर्च्य पिष्टदेवताः ॥
 क्षत्रियो ह्यदशोम तत् क्रीत्या वैश्वेऽपि धर्मतः ।
 द्विजोजग्धा व्रयामासं हत्वाप्यविधिना पशून् ॥
 निरयेष्वक्षयं यासमाप्नीत्याचुन्द्रतारकम् ।
 सर्वान् कामान् समासाद्य फलमश्वमप्यस्य च ॥
 मुनिशस्य सवाजेति गृहस्योऽपि द्विजोत्तमः ।
 द्विजभोज्यानि गथ्यानि मांश्चिष्याणि पयांसि च ॥
 निर्द्दगासन्धिसंयन्धिवत्समयन्तीपयांसि च ।
 मनाशुश्रेतहस्ताकान्तमूनकमेव च ॥
 गृह्णन्नारुणश्चाण्डालगुणतुर्गर्भ फलानि च ।

अकालकुसुमादीनि द्विजोजग्ध्वैन्दवं चरेत् ॥
 वाग्दूषितमविज्ञातमन्यपीडितं कार्यपि ।
 धूतेभ्योऽन्नमदत्त्वा च तदन्नं गृह्णीतुं हेतु ॥
 हैमराजतकास्थेषु पात्रेष्वद्यातुं सदा गृही ।
 तदभावे साधुगन्धलोध्रद्रुमलतासु च ॥
 पलायपद्मपत्रेषु गृह्णीतुं भोक्तुमर्हति ।
 वक्त्राचारी यतियैव श्रेयोयङ्गीकुमर्हति ॥
 अभ्युत्थान्न नमस्कारैर्भुवि दद्यादक्षितयम् ।
 भूपतये भुवः पतये भूतानां भूतये तथा ॥
 अपः प्राश्य ततः पश्चात् पञ्चप्राणाङ्गति क्रमात् ।
 स्वाहाकारेण जुहुयाच्छेपमद्याद्वयथामुखम् ॥
 अनन्यचित्तो भुञ्जीत वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन् ।
 आत्मैरन्न मन्त्रीयादक्षुष पात्रमुत्सृजेत् ॥
 उच्छिष्टमन्नमुद्धृत्य ग्रासमेकं भुवि क्षिपेत् ।
 आचान्त साधुसङ्गेन सद्विद्यापठनेन च ॥
 हत्तहृद्भक्त्याभिश्च शेषाहमतिवाहयेत् ।
 सार्धं सन्ध्यामुपासीत जुत्वाग्नि भक्त्यसंयुत ॥
 आपोशानक्रियापूर्वमन्त्रीयादन्वह द्विजः ।
 सायमप्यतिथिः पूज्यो होमकालागतोऽनिघम् ॥
 अहुया शक्तितोनित्यं श्रुत हन्यादपूजितः ।
 नातिहृष्ट उपस्पृश्य प्रशाल्य चरणी शुचिः ॥
 अमृत्युत्तरागिरा शयीत शयने शुभे ।
 शक्तिमानुदिते काले स्नानं सन्ध्या न हापयेत् ॥

ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय चिन्तयेद्वितमात्मनः ।

शक्तिमान् मतिमान् नित्यं वृत्तमेतत् समाचरेत् ॥

इति वेदव्यासीर्धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

इति व्यासकृत शंख धर्मसारसमुच्चयम् ।

आश्रमे यानि पुण्यानि मोक्षधर्माश्चितानि च ॥

गृहाश्रमात् परोधर्मो नास्ति नास्ति पुनः पुनः ।

सर्वतीर्थफलं तस्य यद्योक्तं यस्तु पालयेत् ॥

गुरुभक्तो धृत्यपोषी दयावाननुसूयकः ।

नित्यवापी च होमी च सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥

स्वदारे यस्य सन्तोषः परदारनिवर्त्तनम् ।

अपवादोऽपि नो यस्य तस्य तीर्थफलं गृहे ॥

परदारान् परद्रव्यं हरते यो दिने दिने ।

सर्वतीर्थाभिप्रेक्षेण पापं तस्य न नश्यति ॥

गृहेषु सवनीयेषु सर्वतीर्थफलं ततः ।

अन्नदस्य तयो भागा कर्त्ता भागेन लिप्यते ॥

प्रतिश्रयं पादूयौचं ब्राह्मणानाञ्च तर्पणम् ।

न पापं संस्पृशेत्तस्य बलिभिर्वा ददाति यः ॥

पादोदकं पादहृतं दीपमन्नं प्रतिश्रयम् ।

यो ददाति ब्राह्मणेभ्यो नोपसर्पति तं यमः ॥

विप्रपादोदकलिङ्गा यावत्तिष्ठति सेदिनी ।

तावत् पुष्करपादेषु पिबन्ति पितरोऽष्टतम् ॥

यत्फलं कपिलादाने काचिच्छा ज्येष्ठपुष्करे ।

तत्फलं वृषयः श्रेष्ठा विप्राणां पादशौचने ॥

स्वागतेनाग्नयः प्रीताः शसनेन शतक्रतुः ।

पितरः पादशौचेन अशलेन प्रजापतिः ॥

मातापित्रोः परं तीर्थं गङ्गाभारो विधेयतः ।

वाङ्मयात् परमं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥

इन्द्रियाणि वशीकृत्य गृह्येन वनेनरः ।

तत्र तस्य कुक्षेत्रं नैमिषं पुष्कराणि च ॥

गङ्गाहारश्च केदारः सन्निहत्य तथैव च ।

एनानि सर्वतीर्थानि कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥

वर्णानामाश्रमाणाञ्च चांशुर्वर्णस्य भो द्विजाः ।

दानधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा व्याख्येन भाषितम् ॥

यद्दाति विशिष्टेभ्यो यद्दाति दिने दिने ।

तच्च वित्तमर्हं मन्ये श्रेष्ठं कस्याभिरुचति ॥

यद्दाति यद्दाति तदेव धनिनो धनम् ।

अन्ये स्वतः क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥

किं धनेन करिष्यन्ति देहिनीऽपि गतायुषः ।

यद्दत्तं यत्तमिच्छन्तस्त्वेतरोरमशाश्चतस्रः ॥

अगाश्चतानि गात्राणि विभवो नैव शाश्वतः ।

नित्यं सविहितोऽस्य वैरिभ्यो धर्मसंग्रहः ॥

यदि नाम न धर्माय न कामाय न कीर्तये ।

यत्परित्यज्य गन्तव्यं तद्दत्तं किं न दीयते ॥

जीवन्ति जीवन्ति यस्य विप्रा मित्राणि बान्धवाः ।

जीवितं सफलं तस्य चात्मार्यं को न जीवति ॥

पशवोऽपि हि जीवन्ति केवलार्त्तोदरम्भराः ।
 किं कायेन सुगुप्तेन बलिना चिरजीविनः ॥
 ग्रासादहं सपि ग्रासमर्षिभ्यः किं न दीयते ।
 इच्छानुरूपोविभवं कदा कस्य भविष्यति ॥
 अदाता पुरुषस्यागी धनं सत्त्वज्यं गच्छति ।
 दातारु कपयं मन्ये सृतीऽप्यर्थं न मुञ्चति ॥
 प्राणनाशस्तु कर्त्तव्यो यः कृतार्थो न सोऽमृतः ।
 अकृतार्थस्तु वी सृत्युं प्राप्तं परसमोहि सः ॥
 अनाहृतेषु यद्वत्तद्वत्तदत्तजयाचितम् ।
 भविष्यति सुगत्यान्तस्तस्यागो न भविष्यति ॥
 मृतवत्सा यथा गौश्च वार्या लोभेन दुह्यते ।
 परस्परस्य दानानि लोकायात्रा न धर्मतः ॥
 अदृष्टे चाशुभे दानं भोक्ता चैव न दृश्यते ।
 पुनरागमनं नास्ति तत्र दानमनन्तकम् ॥
 मातापितृषु यद्वत्पादुम्बाटेषु श्वशुरेषु च ।
 जायापत्येषु यद्वत्पात् सोऽनन्तं स्वर्गसकम् ॥
 पितुः शतगुणं दानं सृष्ट्व मापुरुष्यी ।
 भगिन्या शतसाहस्रं सोदरे दत्तमक्षयम् ॥
 अहं यज्जनिं दातव्यं ब्राह्मणेषु मुनीश्वराः ।।
 आगमिष्यति यत् पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति ॥
 किञ्चिद्वेदमयं पात्रं किञ्चित् पात्रं तपोमयम् ।
 पात्राणां सुत्तमं पात्रं शुद्धात्रं यच्च नोदरे ॥
 यस्य चैव गृहे मूर्ध्नि दूरे चापि गुणाम्बितः ।

देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वरूपेण च ।
 कुलान्यकुलता यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविर्वर्जिते ।
 ज्वनन्तमग्निमुत्सृज्य नहि भस्मस्मि ज्ञयते ॥
 सन्नित्यष्टमधीयान ब्राह्मण्यो व्यतिक्रमेत् ।
 भीक्षने चैव दाने च हन्यात्त्रिपुरुष कुलम् ॥
 यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।
 यच्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारका ॥
 ग्रामस्थान यथा शून्यं यथा कूपश्च निर्जलः ।
 यच्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारका ॥
 ब्राह्मणेषु च यदन्तं यच्च वैश्वानरे ज्ञतम् ।
 तद्वन्न धनमाख्यात धनं शेषं निरर्थकम् ॥
 सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणानुवे ।
 सद्वस्त्रगुणमाचार्ये ह्यनन्तं वेदपारगे ॥
 ब्रह्मबीजसमुत्पत्तेः मन्त्रमस्कारवर्जितः ।
 जातिमात्रोपजीवी च स भवेद्ब्राह्मणं समः ॥
 गर्भाधानादिभिर्मन्त्रैर्केटोपनयनेन च ।
 नाध्यापयति नाधीते स भवेद्ब्राह्मणानुवः ॥
 अग्निहोत्री तपस्वी च वेदमध्यापयेत्त ए ।
 सद्गुण्य मरक्षस्य च तमाचार्यं प्रचक्षते ॥
 इष्टिभिः पशुबन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च ।
 अग्निहोत्रादिभिर्यज्ञै र्येन चेष्ट स इष्टवान् ॥
 भीमांसते च योवेदाम् चङ्भिर्गृहे मविसारैः ।
 इतिहासपुराणानि स भवेद्देदपारगः ॥

ब्राह्मणा येन जीवन्ति नान्योवर्णाः कथञ्चन ।
 ईदृक्पथमुपस्थांय कोऽन्यन्तं त्यक्तुमुत्सहेत् ॥
 ब्राह्मणः सं भवेच्चैव देवनामपि दैवतम् ।
 प्रत्यचच्चैव लोकास्य ब्रह्मणेजोहि कारयम् ॥
 ब्राह्मणस्य सुखं चेतं निर्ष्कर्करमकण्टकम् ।
 वापयेत्तत्र बीजानि सर्वा ह्यपिः सर्वकामिकी ॥
 सुक्षेत्रे दापयेद्बीजं सुपात्रे दापयेद्धनम् ।
 सुक्षेत्रे च सुपात्रे च चित्तं नैव विदुष्यति ॥
 विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गृहभागते ।
 क्रीडत्योपधयः सर्वा यास्यामः परमां गतिम् ॥
 नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे विप्रे वेदविवर्जिते ।
 दीयमानं रुदत्यन्नं भयाद्वै दुष्कृतं कृतम् ॥
 वेदपूर्णसुखं विप्रं सुभुक्तमपि भोजयेत् ।
 न च मूर्खं निराहार पट्टावसुपवासिनम् ॥
 यानि यस्य पवित्राणि कुक्षो तिष्ठन्ति भो द्विजाः ।।
 तानि तस्य प्रयोज्यानि न शरीराणि देहिनाम् ॥
 यस्य देहे सदाश्रन्ति श्रव्यानि त्रिदिवौकसः ।
 कथ्यानि चैव पितरः किम्भूतमधिकं ततः ॥
 यद्भुङ्क्ते वेदत्रिहिप्रैः स्वकर्मनिरतः शुचिः ।
 दातुः फलमसङ्घातं प्रतिजन्म तदक्षयम् ॥
 हस्यशरथयानानि केचिदिच्छन्ति पण्डिताः ।
 अरं नेच्छामि सुतयः कस्यैताः शस्यमस्पदः ॥
 वेदमाङ्गनशृङ्गेषु दिक्ष्येष्टेषु मत्सु च ।

यत्पुरा पातित वीजं तस्यैताः शस्त्रसम्पदः ॥

शतेषु जायते शूरो सङ्ख्येयु च प्रणिङ्गतः ॥

यक्ता शतसङ्ख्येषु दाता भवति या नवा ।

न रथो विजयाच्छूरोऽभ्ययनात्र च प्रणिङ्गतः ॥

न यक्ता वाक्पटुत्वेन न दाता चार्थदानतः ।

इन्द्रियाणां ज्ञे शूरो धर्मं चरति प्रणिङ्गतः ॥

हितप्रियोक्तिभिर्वक्ता दाता सम्मानदानतः ॥

यद्येकपङ्क्त्यां विपमं ददाति •

स्नेहाङ्गयादा यदि वार्यहेतोः ।

वेदेषु दृष्टं ऋषिभिश्च गीतम्

तद्ब्रह्महत्यां मुनयोषदन्ति ॥

ऊपरे वापितं वीजं भिन्नभाण्डेषु गेदुहम् ।

ऊत भस्मानि ह्यथश्च सूर्ये दाननशासतम् ॥

सतधूमकपुटाङ्गोद्विजः शूद्रान्नमोजर्ज ।

अहमेव न जानामि कां योनिं स गमिष्यति ॥

शूद्रान्नमोदरस्येन यदि कश्चिन्म्रियेत यः ।

स भवेत् शूद्रो नूनं तस्य वा जायते कुलम् ॥

गृध्रो द्वादश जन्मानि सप्त जन्मानि शूकरः ।

खानश्च सप्त जन्मानि इत्येवं अनुरवधीत् ।

अथतः ब्राह्मणात्वेन दारिद्र्यं च त्रियस्य च ॥

पैशात्वेन तु शूद्राश्च शूद्रान्वावरकं भजेत् ।

यय भुङ्क्षेत् शूद्रान् मासमेकं निरन्तरम् ॥

एष पण्यनि शूद्रत्वं यतः श्वा पैय जायते ।

यस्य शूद्रा पंचेनित्य शूद्रा वा गृहमेधिनी ॥
 वर्जितं पिबदेवैस्तु रौरवं याति स द्विजः ।
 भाण्डसङ्करसङ्कीर्णा नानासङ्करसङ्कराः ॥
 योनिसङ्करसङ्कीर्णा निरयं यान्ति मानवा ।
 पङ्क्तिभेदी हथापाकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः ॥
 आदेगौ वेदविकेता पञ्चैते ब्रह्मघातकाः ॥
 इदं व्यासमतं नित्यमध्ये तस्य प्रयत्नतः ।
 एतदुक्ताचारवत् पतनं नैव विद्यते ॥

अति श्रीवेदव्यासीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।
 समाप्ता तेय व्याससंज्ञिता ।

शुद्धसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

स्वयन्मुखे नमस्कृत्य दृष्टिसंहारकारिणे ।
चानुर्वर्ण्य हितार्थाय शूद्रः शास्त्रमथाकरोत् ॥
यजनं याजन दानं तथैवाध्यापनक्रियाम् ।
प्रतिप्रहृष्टाध्ययनं विप्रः कर्माणि कारयेत् ॥
दानमध्ययनञ्चैव यजनं च यथाविधि ।
क्षत्रियस्य तु वैश्यस्य कर्मदं परिकीर्तितम् ॥
क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् ।
क्षपिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यस्य परिकीर्तितम् ॥
शूद्रस्य द्विजशूद्राणां सर्वेशिख्यानि चाप्यथ ।
क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्यास्त्रयोवर्णा दिजातयः ।
तेषां जन्म द्वितीयस्तु विज्ञेयं मौञ्जिन्यनम् ॥
आचार्यसु पिता प्रोक्तः सावित्रीजननी तथा ।
मह्यक्षत्रविशाखैव मौञ्जिन्यनजग्मनि ॥
विप्राः शूद्रसमाखापद्विज्ञेयसु विचक्षणे ।
यावद्देहं न जायन्ते दिजा त्रैयाः तत्परम् ॥
इति शास्त्रीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

.. द्वितीयोऽध्यायः ।

गर्भस्य स्पृष्टतत्त्वज्ञानं निषेकः परिकीर्तितः ।
 ततस्तु स्पन्दनात् कार्यं सवृभन्तु विचक्षणैः ॥
 अगौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।
 नामधेयस्य कर्तव्यं पंथांनाद्य समाक्षरम् ।
 माहृत्यं ब्राह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य बलाश्रितम् ॥
 वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सितम् ।
 शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु ॥
 धनान्तं चैव त्रैश्वस्य दासान्तं वान्यजनानः ।
 चतुर्थे मासि कर्त्तव्यमादित्यस्य प्रदर्शनम् ॥
 पष्ठेऽन्नप्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ।
 गर्भादमेऽब्दे कर्त्तव्यं ब्राह्मणस्योपनायनम् ॥
 गर्भादेकादशे राश्रीगर्भात्तु द्वादशे विधः ।
 षोडशाब्दसु विप्रस्य द्वाविंशः क्षत्रियस्य तु ॥
 विंशतिः सप्ततुष्का च वैश्यस्य परिकीर्तिता ।
 नाभिभाषेत नावितीमतर्कज्ञं निवर्त्तयेत् ॥
 विज्ञातव्यास्तयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृता ।
 सावित्री मतिता यात्याः सर्वधर्मवद्विष्कृता ॥

यज्ञोपवीत कापोसज्जीमोर्णानां रथाक्रमम् ॥
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितम् ।
 भेदस्य चरणं प्रोक्त वर्णानामनुपूर्वशः ॥
 इति शाङ्खीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

उपनीय गुरुः शिष्य वेदमसौ प्रयच्छति ।
 भूतकाध्यापकोऽयं उपाध्यायः स उच्यते ॥
 प्रयतः कल्यमुत्थाय ज्ञातो ज्ञतज्ज्ञताशनः ।
 कुर्वीत प्रयतोभूत्वा गुरुणामभिवादनम् ॥
 अनुज्ञातय गुरुणा ततोऽध्ययनमाचरेत् ।
 कृत्वा ब्रह्मयज्ञं पश्यन् गुरोर्वदनमानतः ॥
 ब्रह्मावसाने प्रारम्भे प्रणवश्च प्रकीर्तयेत् ।
 अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नेतः ॥
 चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राजसूतकम् ।
 उत्क्रामातं महीकम्पसुशौचं ग्रामविश्रवम् ॥
 इन्द्रप्रयागं सुरतं घनसंघातनिखनम् ।
 वाद्यकीलाहलं युद्धमनध्यायं विवर्जयेत् ॥
 नाधीयीताभियुक्तोऽपि प्रयत्नान् च वैगतः ।
 देवायतनवन्मीकशमगानशिषमर्चिधौ ।
 भैरवर्चान्तथा कुर्याद्विवाहणेषु यथाविधि ।
 गुरुणा चाभ्यनुज्ञातः प्राद्वीयात् प्राद्वमुषः शुचिः
 रितं प्रिय गुरोः कुर्यादहहारविवर्जितः ॥

उसास्य पश्चिमां सन्ध्यां पूजयित्वा ऊताशनम् ।
 अभिवाद्य शुक्लं पश्चाद्गुरोर्वचनद्वयेत् ॥
 गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ।
 मधुसांसार्वजनं श्राद्धं गीतं नृत्यञ्च वर्जयेत् ॥
 हिंसापवादवादांश्च स्त्रीलीलाश्च विशेषतः ।
 मेघलामजिन दण्डं धारयेच्च प्रयत्नतः ।
 अधःशायी भवेन्नित्यं ब्रह्मचारी समाहितः ॥
 एवं कृत्यन्तुं कुर्वीत वेदस्वीकरणं बुधः ।
 गुरुवे च धन दत्त्वा स्नायाञ्च तदनन्तरम् ॥
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

विन्देत विधितङ्कार्थमसमानार्पणोत्तरजाम् ।
 साद्यतः पञ्चमीक्षापि पितृतत्त्वथ सप्तमीम् ॥
 ब्राह्मोदैवस्तथैवार्पः प्राजापत्यस्तथासुरः ।
 गान्धर्वो राक्षसयैव पेशाचक्षाष्टमोऽधमः ॥
 एते धर्मास्तु चत्वारः पूर्वं धिमे प्रकीर्तिताः ।
 गान्धर्वो लक्षसंयैव क्षत्रियस्य प्रथमस्य ते ॥
 अपार्थितः प्रयत्नेन ब्राह्मणं परिकीर्तितः ।
 यज्ञेषु क्षत्रियैर्दैव आदायार्पणं गोद्वयम् ॥
 पार्थितप्राप्त्यानेन प्राजापत्यः प्रकीर्तितः ।
 आसुरोऽपि षाण्डानाङ्गान्धर्वः समयान्निधयः ॥

तिष्ठन्तु भार्या विप्रस्य द्वे भार्ये चतितस्य तु ॥
 एकैव भार्या वैश्यस्य तथा शूद्रस्य कीर्तिता ।
 ब्राह्मणी चतिया वैश्या ब्राह्मणस्य प्रकीर्तिताः ॥
 चतिया चैव वैश्या च चतियस्य विधीयते ।
 वैश्यैव भार्या वैश्यस्य शूद्रा, शूद्रस्य कीर्तिता ॥
 आपद्यपि न कर्त्तव्या शूद्रा भार्या द्विजन्मना ।
 अस्यां तस्य प्रसूतस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥
 तपस्वी यज्ञशीलश्च सर्वधर्मभर्ताम्बरः ।
 भुवं शूद्रत्वमाप्नोति शूद्राश्रये तयोदये ॥
 नीयते तु सपिण्डत्वं येषां आशं कुलोद्भूतम् ।
 सर्वे शूद्रत्वमायान्ति यदि स्वर्गजितरसु ते ॥
 सपिण्डीकरणं कार्यं कुलजस्य तथा भुवम् ।
 आश्वं द्वादशकं कृत्वा आश्वे प्राप्ते तयोदये ॥
 सपिण्डीकरणं नार्हं नच शूद्रसाधार्येति ।
 तस्मात् सूर्यप्रयत्नेन शूद्राभार्या विवर्जयेत् ॥
 पाणिग्रह्याः सदस्यास्तु गृहीयात् चतिया यरम् ।
 वैश्या प्रतीदमादद्याद्द्वेदने तु द्विजन्मनः ॥
 सा भार्या या वहेदग्निं सा भार्या या पतियता ।
 सा भार्या या पतिप्राया सा भार्या या पूजावती
 लालनीया सदा भार्या ताडनीया तथैव च ।
 क्षातिता ताडिता चैव स्त्री वर्त्मवति न न्यया ॥
 इति गार्गीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

पदसूनां गृहस्थस्य चुल्लीः पेषण्यं स्तरः ।
 कण्डनी चोदकुम्भश्च तस्य पापस्य गान्तये ॥
 पञ्चयज्ञविधानञ्च गृही नित्यं न ह्यपयेत् ।
 पञ्चयज्ञविधानेन तत्पापं तस्य नश्यति ॥
 देवयज्ञो भूतयज्ञः पितृयज्ञस्तथैव च ।
 ब्रह्मयज्ञो ह्ययज्ञश्च पञ्च यज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥
 सोमो दैवीवन्निर्भूतः पितृयः पिण्डमिदं याच्यते ।
 स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञश्च ह्ययज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥
 वानप्रस्थो ब्रह्मचारी यतिश्चैव तथा हिजः ।
 गृहस्थस्य प्रमादेन जीवत्येते यथाविधि ॥
 गृहस्थस्य यजते गृहस्थमाप्यते तपः ।
 दाता चैव गृहस्थः ग्यान्तस्मात्प्रेष्ठो गृहस्थमी ॥
 यथा भर्ता प्रभुः सतीना यथा ना ब्राह्मणो यथा ।
 यतिथिमाह देवास्य गृहस्थश्च प्रभुः गृहस्थः ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

न यज्ञैर्दक्षिणांभ्यः वज्रिभ्यश्च न च ।
 गृही स्वर्गमवाप्नोति तथा चातिथिपूजनात् ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गृहहस्त्योऽतिथिमागेतम् ।
 आहारशयनार्थेन विधिवत् पूजयेत् ॥
 सायं प्रातश्च जुहुयाद्ग्नौ च यथाविधि ।
 दशैश्च पौर्णमासश्च जुहुयाच्च यथाविधि ॥
 यज्ञैर्ना पशुबन्धेन चातुर्मास्यैस्तथैव च ।
 तैवापिकाधिकारत्वेन पिबेत् सोममवन्द्धितः ॥
 इष्टिं वैश्वानरीं कुर्यात्तथा चाल्पधनोऽपि ।
 न भिक्षेत धनं शूरात् सर्वं दद्यादभीष्टितम् ॥
 हविंस्तु न त्यजेद्विदाहृतिर्जं पूर्वमेव तु ।
 कर्मणा जन्मना शुभं विद्यात् पात्रं वलीततम् ॥
 एतैरेव शुचैर्युक्तं धर्माजितधनं तथा ।
 याजयेत्तु सदा विप्रो ब्राह्मणैस्तस्मात् प्रतियुक्तः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

गृहस्यसु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः ।
 अपत्यस्यैव चापत्यं तदारब्धं समाश्रयेत् ॥
 सुतेषु दारादिः क्षिप्य तथा वानुगतो वने ।
 अग्नीशुपचरेन्नित्यं वन्यमाहारमाचरेत् ॥
 यटाहारो भवेत्तेन पूजयेत् पितृदेवता ।
 तेनैव पूजयेन्नित्यमतिथिः समुपागतम् ॥

ग्रासादाहृत्य चाग्नीयादष्टौ ग्रासान् समाहितः ।
 स्वाध्यायञ्च सदा कुर्याज्जटाञ्च विभ्रयान्तथा ॥
 तपसा शोपयेन्नित्यं स्वकश्चैव कलेवरम् ।
 घ्राट्वासास्तु हेमन्ते ग्रीष्मे पञ्चतंयास्तथा ॥
 प्रावृथ्याकाशग्रायी स्यान्वृक्षाशी च सदा भवेत् ।
 चतुर्थकालिकोवा स्यात् स्याच्च पष्ठक एवच ॥
 क्षत्रैर्वापि नयेत् कालं ब्रह्मचर्याच्च पालयेत् ।
 एव नीत्वा खने कालं द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

कृत्वेष्टिं विधिवत् पश्चात् सर्वयेदसदक्षिणम् ।
 आत्मन्यग्नीन् समारोप्य द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥
 विधूमे न्यसासुमन्त्रे यद्द्वारे भुक्तयर्जने ।
 यतीति पादसम्पाते नित्यं भिक्षा यतिश्चरेत् ॥
 न व्यथेत तथानाभि यथालब्धेन वर्तयेत् ।
 न पाचयेत्तथैवात्र नाग्नीयात् कस्यचिद्गृहे ॥
 षड्मयालावपावाणि यतीनास्तु विनिर्दिशेत् ।
 तेषां संभ्रान्तानाच्छुद्धिरङ्गिष्वेव प्रकीर्तिता ॥
 कौपीनाच्छादतं वामो विभ्रयादसम्प्रयरन् ।
 शून्वागारनिकेतः स्यादृयत्र सायं गृहोऽमुनिः ॥
 दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।
 सत्वपूतं वदेदायं मनःपूतं समाचरेत् ॥

चन्दनैर्लिप्यतेऽङ्गं वा भस्माचूर्णैर्विगर्हितैः ।
 कल्याणमप्यकल्याणं तयोरेव न संशयेत् ॥
 सर्वभूतहितो मेवः समंल्लोकाश्मकाश्चनः ।
 ध्यानयोगरतो नित्यं भिक्षुर्यायात् पुरां गतिम् ॥
 जन्मना यस्तु निर्विण्णोऽन्यत्र च तथैव च ।
 आदिभिर्याधिभिश्चैव तं देवा ब्राह्मण विदुः ॥
 अशुचित्वं शरीरस्य त्रियस्य च विपर्ययः ।
 गर्भवासे च वसतिस्तस्मान्मुच्येत नान्यथा ॥
 जगदेतन्निराकण्डं नतु सारम्भनर्थकम् ।
 भोक्तव्यमिति निर्विण्णो मुच्यते नात्र संशयः ॥
 प्राणायामैर्दहेद्दोषान् धारणाभिश्च क्लिष्टान् ।
 प्रत्याहारैरसत्त्वज्ञानं ध्यानेनानीखरान् गुणान् ॥
 सव्याहृतिः सप्रणवा गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिःपठेदायतप्राणः प्राणायामः सु उच्यते ॥
 मनसः संयमस्तज्जैर्धारणेति निगद्यते ।
 संहारश्चेन्द्रियाणाञ्च प्रत्याहारः प्रकीर्तितः ॥
 हृदयस्थस्य योगेन देवदेवस्य दर्शनम् ।
 ध्यानं प्रोक्तं प्रवक्ष्यामि सर्वभ्यादयोगतः शुभम् ॥
 हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ।
 हृदि ज्योतीर्षि भूयश्च हृदि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥
 स्वदेहमरणि कृत्वा प्रणवश्चोत्तरारणिम् ।
 ध्याननिर्मथनाभ्यान्तु विष्णुं पश्येद्दृदि स्थितम् ॥
 हृदयर्कचन्द्रमाः सूर्यः सोमो मध्ये ऊतागनः ।
 ते ते निगमं तत्त्व तत्त्वमध्ये स्थितोऽप्युतः ॥

अणोरणीयान् महतो महीया-

नात्मास्य जन्तरेर्निहितो गुहायाम् ।

तेजोमयं पश्यति वीतशीको-

धातुः प्रसादान्महिमानमात्मनः ॥

वासुदेवस्तमोऽन्धाना प्रयत्नो नैव जायते ।

अज्ञानपटसंवीतैरिन्द्रियैर्विषयेप्सुभिः ॥

एष वै पुरुषोविष्णुर्व्यक्ताव्यक्तः सनातनः ।

एष धाता विधाता च पुराणोनिष्कलः शिवः ॥

विदेहमेतं पुरुषं मृच्छान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।

मन्त्रैर्विदित्वा न विभेति मृत्योर्नान्य पन्थानिद्यतेऽयनाय ।

एथिव्यापसांथा तेजोवायुराकाशमेव च ।

पद्मेमानि विजानीयान्महाभूतानि पण्डितः ॥

चक्षुः श्रोत्रे स्पर्शनञ्च रसना घ्राणमेव च ।

बुद्धीन्द्रियाणि जानीयात् पद्मेमानि शरीरके ॥

शब्दो रूप तथा स्पर्शो रसो गन्धस्तथैव च ।

इन्द्रियस्यान् विजानीयात् पक्षैव विषयान् वधः ॥

हृत्सौ मादावुपस्थश्च जिह्वा पायुस्तथैव च ।

कर्मेन्द्रियाणि पक्षैव नित्य सति शरीरके ॥

मनोबुद्धिस्तथैवात्मा व्यक्ताव्यक्त तथैव च ।

इन्द्रियेभ्यः परस्परैकं च तत्त्वं त्रिप्रसरणिश्च ॥

तथाग्रान् तदुर्व्यतीतं पुरुषं पञ्चविंशकम् ।

तन्तु ज्ञात्वा विमुच्यन्ते ये जनाः साधुवृत्तयः ॥

इदन्तु परमं शुद्धमेतदक्षरमुत्तमम् ।

अशब्दमरसस्पर्शमरूप गन्धवर्जितम् ॥

निन्दुःखमसुखं शुद्धं तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 विज्ञानसारथिर्यस्तु मनःप्रग्रहवन्धनः ॥
 सोऽध्वनः पारंभाषोति तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 बालाग्रशतशो भागः कल्पितस्तु सहस्रधा ॥
 तस्यापि शतशो भागाज्जीवः सूक्ष्मा उदाहृतः ॥
 महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषैः परः ।
 पुरुषान्न परं किञ्चित् सा क्राष्टा सा परा गतिः ॥
 एष सर्वेषु भूतेषु तिष्ठत्यविरक्तः सदा ।
 दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मादर्शिभिः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

क्रियास्नानं प्रवक्ष्यामि यथावद्विधिपूर्वकम् ।
 नृङ्गिरङ्गि च कर्तव्यं शौचमादौ यथाविधि ॥
 जले निमज्ज्य उन्मज्ज्य उपस्पृश्य यथाविधि ।
 तीर्थस्यावाहनं कुर्यात् तत्प्रवक्ष्याम्यग्रेयतः ॥
 प्रपद्य वरुणं देवमन्मसीं पतिमर्चितम् ।
 याचेत देहि मे तीर्थं सर्वपापापनुत्तये ॥
 तीर्थमावाहयिष्यामि सर्वार्थविनिस्सृदनम् ।
 सान्निध्यमस्मिन् तोयै च क्रियतां मदनुपज्ञात् ॥
 रुद्रात् प्रपद्य वरदान् सर्वान्मेषु सदसाया ।
 सर्वानप्सु सदस्यैव प्रपद्ये प्रयतः स्थितः ॥
 देवमंशुसदं यज्ञं प्रपद्यापनिस्सृदनम् ।

आप, पुण्या पवित्राश्च प्रपद्ये शरणं तथा ॥
 रुद्राग्निश्च सूर्यश्च यक्षणास्त्वाप एव च ।
 शमयन्त्वाशुभे पापं माञ्च रुचन्तु सर्वशः ॥
 हिरण्यनर्येति तिसृभिर्जगतीति जतस्तुभिः ।
 शनोद्देवीति तथा शन्नश्चापः सायैव च ॥
 इदमापः प्रवक्ष्ये द्यूतं च मुमुदीरयेत् ।
 एव सम्राजं न कृत्वा, ऋन्द्यार्पणं च देवता ॥
 अघमपणस्कृतं च प्रपठेत् प्रयतः सदा ।
 छन्दोऽशुद्रं च तस्यैव ऋषिश्चैवाघमर्पण ॥
 दैवताः, नीधुः, तथैव नीधये प्रकीर्तितः ॥
 ततोऽग्निसि निमग्नः स्यात्तत्र पठेदघमर्पणम् ।
 प्रपद्यान्मूर्ध्नि तथा मन्त्राद्याहृतिभिर्जम्भम् ॥
 यथाग्वमेधः, क्रतुराद् सर्वपापपानोदनः ।
 तथाघमर्पणं कृत्वा सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 अनेन विधिना स्नात्वा स्नातवान् धीतवामसा ।
 परियर्जितवासान् तीर्थनामानि सजपेत् ॥
 उदकस्याप्रदानार्जुं स्नानगाढी न पीठयेत् ।
 अनेन विधिना स्नातस्तीर्थस्य फलमश्नुते ॥
 इति गाढीये धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि शुभामाचमनक्रियाम् ।
 क्वाय कनिष्ठिका मूले तीर्थे मुक्तकरस्य नु ॥
 अङ्गुष्ठमूले च तथा प्राजापत्य प्रङ्गीर्तिनम् ।
 अङ्गुल्यग्रे स्मृतं दैव पितृ तर्जनिमूलकम् ॥
 प्राजापत्येन तीर्थेन त्रि प्राञ्जीयाज्जलं द्विज ।
 द्विः ऽष्टज्य सुखं पयादक्षिः च संसृष्टयेत् ॥
 हृन्नाभिः पयते त्रिः कण्ठगाभिश्च भूमिप ।
 तालुगाभिस्तथा वैश्व शूद्रः स्मृष्टाभिरन्ततः ॥
 अन्तर्जानुः शुचौ देशे प्राङ्मुखं सुममर्हित ।
 उदङ्मुखोऽपि प्रयत्नो दिग्बन्धनयत्नोऽपि न ॥
 अग्निः संसृष्टताभिस्तु हीनाभिः क्षेपेन बहुदै ।
 वक्त्रिणा चाप्यदग्धाभिरङ्गुलीभिरुपसृष्टयेत् ॥
 तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन सृष्टेः चैव हयं तव ।
 अङ्गुष्ठानामकाभ्यान्तु श्रवणौ संसृष्टयेत् ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन सृष्टेत् स्कन्धद्वयं ततः ।
 सर्वाङ्गसामेव योगेन वाभिश्च हृदयं ततः ॥
 संसृष्टेः तु तथा मूर्ध्ना यथाचाचमने विधिः ॥
 त्रिः प्राञ्जीयादुदग्धस्तु प्रीतास्तेन स्युः देवताः ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च भवन्तीत्यनुश्रुत्यम् ॥
 गङ्गा च यमुना चैव प्रीयेते परिमार्जनात् ।
 नासत्यदखो प्रीयेते स्मृष्टे नानापुटद्वये ॥
 स्पृष्टे लोचनयाम्ने च प्रीयेते शशिभास्तरौ ।

कर्णयुग्मे तथा सृष्टे प्रीयेने अग्निस्नानलौ ॥
 स्कन्धयोः स्पर्शनादस्य प्रीयन्ते सर्वदेवताः ।
 मूर्ध्नि तु स्पर्शनादस्य प्रीतुं पुंस्त्वो भवेत् ॥
 विना ध्वजोपवीडो न तथा सुक्तघिखोऽपि वा ।
 'अथ त्राखितपादसु आचान्तोऽप्यगुचिर्भवेत् ॥
 यद्विजानुर्हस्यस्यैकैकजापितैर्जलैः ।
 समलाभितथा च नैव शुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 आचम्य च पुरा प्रोक्त तीर्थसंमार्जनं ततः ।
 उपसृज्य ततः पद्याग्नन्तेणानेन धर्मतः ॥
 अर्च्यश्चरामि भूनेषु शुद्धाया निश्वतोमुग्रः ।
 तत्र यज्ञक्षत्रं वषट्कार आपोज्योतीरमोऽमृतम् ॥
 'आचम्य च ततः पद्यादादित्याभिसुप्तोजनम् ।
 उदुत्य जातवेदस मन्त्रेण प्रक्षिपेत्ततः ।
 एव एव विधिः प्रोक्तः सन्ध्यायाश्च द्विजातिषु ।
 पूर्वा सन्ध्या जपस्तिष्ठेदासीनः पश्चिमा तथा ॥
 ततो जपेत् पवित्राणि पयित्वान् वायुं गन्तितः ।
 षडप्यो दीर्घसंख्यात्यादीर्घमायुरवाप्नुयुः ॥
 इति गार्हपत्ये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

मर्त्यवेदपवित्राणि संप्रवक्ष्याम्यतः परम् ।
 येषां जपेन होमैश्च पूज्यन्ते मानवाः सदा ॥
 अथमर्पणं देवव्रतं शुद्धवत्यस्तु यत्सदा ।

कृष्णाण्डाः पावमान्यश्च सर्वसावित्र्यश्च च ॥
 अभीष्टरूपदा चैव सोमानि व्याहृतिस्तथा ।
 भारुण्डानि च सामानि गायत्र्या वै हंतुं तथा ॥
 पुरुषव्रतश्च भाषश्च तथा सोमव्रतानि च ।
 अविज्ञा बाह्वृत्त्यश्च वाक्सूक्तमष्टवृत्तं तथा ॥
 शतवद्रीमथर्वशिरास्त्रिंशत्पर्यं महाव्रतम् ।
 गोसूक्तमश्वसूक्तञ्च इन्द्रसूक्तञ्च सामनी ॥
 वीणि पुष्याद्देहानि रथन्तरश्चान्नव्रतं वामदेव्यश्च ।
 एतानि गीतानि पुनन्ति जन्तून् जातिंश्च त्वं लभुने यदीच्छेत् ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

इति वैश्वविनायकभिहितानि एभ्यः सावित्री विंशत्यने ।
 नास्त्यधमर्षणात् परमं तज्जलेन व्याहृतिभिः परमहोम ॥
 न सावित्या पर जप्यं । कुशदृष्टमासीनः कुशोत्तरीय
 कुशपाणिः प्राङ्मुखः सूर्याभिमुखो वाक्षमालामादाय देवता-
 ध्यायी तज्जप कुर्यात् । सुवर्णमणिमुक्ताङ्गाटिकपद्मपत्र
 बीजाक्षायामन्यतमेनाश्रमाला कुर्यात् । ध्यायन् वामहस्तोपरि
 व्याकरणयेत् । आदौ देवतामर्प्य छन्दश्चान्देन । ततः सप्रणव
 व्याहृतिकामाटावन्ते च शिरसा गायत्रीमावर्तयेत् तथास्याः
 सविता ऋषिर्विश्वामित्रो गायत्रीछन्दः । प्रणवाद्या भूर्भुवः
 स्वर्महर्जनस्तप सत्यमिति व्याहृतयः । सापोज्योतीरमोऽ
 मृतं दक्षभूर्भुवः स्वरोम् ॥

सव्याहृतिका सप्रणवा गायत्री शिरसा सह ।

ये जपन्ति सदा तेषां न भयं विद्महे क्वचित् ॥

दशजप्ता तु सा देवी दिपपांप्रणाग्निनी ।

यत् जप्ता तृया सा तु सर्वकल्पापनाग्निनी ॥

सहस्रं जप्ता सा नृणां पातकेभ्यः प्रमुच्यते ।

स्वर्णस्तेयी कृतघ्नयः ब्रह्महा गुरुतल्पग ॥

सुरापश्च विप्रुद्धेत लज्जजप्तेन सर्वदा ।

प्राणायामत्रयं कृत्वा स्नानकाले समाहित ॥

अहोरात्रकृतात् फल्पात्तत्तृचणादेव शुद्ध्यति ।

सव्याहृतिका सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश ॥

अपि श्रूण्वहणमासात् पुनन्त्यहरहः कृता ।

हता देवी विशेषेण सर्वकामप्रदातिनी ।

सर्वपापक्षयकरी वनस्थभक्तवत्सला ।

शान्तिकामस्तु जुहुयाद्वायवीमयुतैः शुचि ॥

हस्तुकामोऽपष्टत्युध्वहो न जुहुयात्तथा ।

त्रीकामस्तु तथा पद्मैर्विलैः काष्ठैः कामतः ॥

ब्रह्मवर्त्मसकामस्तु जुहुयात् पूर्ववत्तथा ।

धृतयुक्तैश्चिलैर्वक्रैः कृत्वा तु सुसमाहितः ॥

गायत्र्याद्युनहोमन्ति सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

पापात्मा लज्जहोमेन पातकेभ्यः प्रमुच्यते ॥

ब्रह्मनीकमवाप्नोति प्राप्नुयात् कामभीक्षितम् ।

गायत्री चैव जननी गायत्री पापनाग्निनी ॥

गायत्र्यास्तु पर नास्ति दिवि चेह च पावनम् ।

हस्तावाणप्रहा देवी पतता नरकार्णवे ॥

तस्मात्तामस्यसंनित्यं ब्राह्मणोनियतः शुचिः ।
 गायत्रीजपनियुतो हव्यकव्येभ्यो भोजयेत् ।
 तस्मिन् तिष्ठते पापमखिन्दुरिव भास्कुरे ॥
 जपेनैव तु संसिद्धो ब्राह्मणो नात्र संशयः ।
 कुर्यादन्यन्न वा कुर्यान्नौले ब्राह्मण उच्यते ॥
 उपाशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ।
 नोच्चैर्जप्यं बुधः कुर्यात् सा वन्यान् विशेषतः ॥
 सावित्रीजपनिरतः स्वर्गमाप्नोति मानवः ।
 सावित्रीजपनिरतो मोक्षोपपद्यते विन्दति ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्नातः प्रयतमानसः ।
 गायत्रीञ्च जपेद्भक्त्या सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

स्नातः कृतजपस्तदनु प्राङ्मुखो दिव्येन तीर्थेन देवास्त-
 तन तर्पयेत् । प्रत्यहं पुरुषसूक्तेनोदकाञ्जलीन् दद्यात् पुष्पा-
 लीन् भक्त्या । अथ कृतापसव्यो दक्षिणामुखोऽन्तर्जितुः पि-
 तृणां पितृणां आह्वयप्रकारमुदकं दद्यात् । पितृ पितृमहाय-
 मतामह्यै सप्तमात् पुरुषात् पितृपत्ने यावता नाम जानी-
 णत् । पितृपत्नीयाणां त्रयाणां दत्त्वा मातृपत्नीयाणां
 दद्यात् सख्यन्विबान्ववानाश्च कृत्वा मुहुरेव कुर्यात् । भवन्ति
 प्रातः श्लोकाः ।

विना रौप्यसुवर्णेन विना ताम्रतिलेन च ।
 विना दमैश्च सन्त्रैश्च पितॄणां नोपतिष्ठते ॥
 सोवर्णरजिताभ्याश्च खड्गेनो दुस्वरेण वा ।
 दृत्तमक्षयतां याति पितॄणान्तु तिलोदकम् ॥
 कुर्यादहरहः आत्मन्वाह्येनोदकेन वा ।
 पयोमूलफलैर्वापि पितॄणां प्रीतिमावहन् ॥
 स्नातस्तु तर्पणं कृत्वा पितॄणान्तु तिलाभेसा ।
 पितृयज्ञमवाप्नोति प्रीणन्ति पितरस्तथा ॥
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणान् परीक्षेत दैवे कर्मणि धर्मवित् ।
 पितृभ्यो कर्मणि संप्राप्ते सूक्तमार्गैः परीक्षणम् ॥
 ब्राह्मणा ये विकर्माणो वैडालव्रतिकाः शठाः ।
 जीनाङ्गा अतिरिक्ताङ्गा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 गुरुभ्या प्रतिबलाद्य तूयाम्मुत्पातिनश्च ये ।
 गुरुभ्या त्यागिनश्चैव ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 अनध्यायेष्वधीयानाः शौचाचारविवर्जिताः ।
 शूद्रान्नरससमुष्टा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 षडङ्गवेदयेत्तारवे बह्वृचश्चैव सामगाः ।
 तृणाचिकेतः पञ्चाग्निर्ब्राह्मणाः पङ्क्तिपाचनाः ॥
 ब्रह्मदेयानुसन्ताना ब्रह्मदेयाप्रदायकाः ।
 ब्रह्मदेया पतिर्यश्च ब्राह्मणाः पङ्क्तिपाचनाः ॥

चतुर्गुणः पारगो यश्च सान्धः यथापि पारगः ।
 अथर्व्याद्विरसोऽध्येता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 नित्यं योगरतो विद्वान् प्रेमलोद्गाहकोच्चनः ।
 ध्यानशीलो रतिविद्वान् ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 द्वौ दैवे पादुमुखौ तौ च पुत्र्ये चोदङ्मुखौ संस्था ।
 भोजयेद्विविधान् विप्रानेकैरुमुत यत्र वा ॥
 भोजयेदयवाप्येकं ब्राह्मणं पङ्क्तिपावनम् ।
 देशे कृत्वा तु नैवेद्यं पश्चाद्वह्नौ तु शतं चिपेत् ॥
 उच्छिष्टमन्त्रिभ्यो कार्यं पिण्डनिर्वपणं बुधैः ।
 अभावे च तथा कार्यमग्निं कार्यं यथाविधि ॥
 आहुं कृत्वा तु यत्नेन त्वं । क्रोधमिर्वर्जितः ।
 एषां मन्त्रं द्विजातिभ्यः श्रद्धया विनिवेदयेत् ॥
 भोजयेद्विविधान् विप्रान् गन्धमाल्यामुलेपनैः ।
 पङ्क्तिविदालिनो गेहे भक्ष्यं वा भक्ष्यमेकं वा ।
 अनिवेद्यं न भोक्तव्यं पिण्डमूले कथञ्चन ॥
 उग्रगन्धान्यगन्धानि चैत्यवृक्षभवानि च ।
 पुष्पाणि वर्जनीयानि तथा पर्वतजानि च ।
 तीयोदुभूतानि देवानि रक्तान्यपि विशेषतः ॥
 ऊर्णास्तृणं प्रदातव्यं कार्पासमथवा नवम् ।
 दशा विषर्जयेत् प्राज्ञो यद्यनाहतमस्त्रजाः ॥
 एतेन दीपो दातव्यस्तनूतैलेन वा पुनः ॥
 धूपार्थं गुग्गुलुं दद्याद् एतच्छुक्तं मधूत्कटम् ।
 चन्दनञ्च तथा दद्याद्विष्टं येन कुङ्कुमं शुभम् ॥
 छत्वाकं शरयिष्यं पञ्च सुभक्तं तथा ।

कृष्णाण्डालावुवात्ताकूकोविदाराद्यं वर्जयेत् ॥
 पिप्पली मरिचश्चैव तथावै पिण्डमूलकम् ।
 कृतञ्च लवणञ्चैव वशागन्तु विवर्जयेत् ॥
 राजमासान् मण्डरांश्च प्रवालकोरट्टपकान् ।
 लोहितान् हृत्तानिर्गुणान् श्राद्धकर्मणि वर्जयेत् ।
 आभ्रातलवलीमूलमूलकान् दधिदाडिमान् ।
 स कोविदगुर्यसत्कन्दराजेन मधुना सदा ॥
 शक्तून् शर्करका साडे दद्याच्छास्त्रे प्रयत्नतः ।
 पायसादिभिरुष्णैश्च भोजयित्वा तथा द्विजान् ॥
 भक्त्या प्रणम्य आचान्तान् तथा वै दत्तदक्षिणान् ।
 अभिवाद्य प्रसन्नात्मा अनुग्रह्य विसर्जयेत् ।
 निर्मन्त्रितस्तुं यः श्राद्धे मैथुनं सेवते द्विजः ॥
 श्राद्धं भुक्त्वा च दत्त्वा च युक्तं स्थान्महत्तैजसा ।
 कालशकं महाशक्तं मासं वा शकुनस्य च ॥
 खड्गमासं तथानन्त्यं यमं प्रोवाच धर्मवित् ।
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

यहदाति गयाक्षेत्रे प्रभासे पुष्करेऽपि च ।
 प्रयागे नैमिषारण्ये सर्वमानन्त्यमुच्यते ॥
 गङ्गायामुत्तरीरे तीर्थे वामरकण्ठके ।
 नर्मदाया गयातीरे सर्वमानन्त्यमुच्यते ॥
 वाराणस्या कुरुक्षेत्रे भृगुतट्टे मन्दागने ।

सप्तारण्येऽसिंके च यत्तदचयमुच्यते ॥
 स्नेच्छदेशे तथा रात्रौ सन्ध्ययोश्च विशेषतः ।
 न आह्वमाचरेत् प्राञ्जने स्नेच्छदेशे न च व्रजेत् ॥
 हस्तिच्छायास्तूर्यमितचन्द्रार्द्धे रात्रिर्दृश्यते ।
 विषुवत्ययने चैव सर्वमानस्यमुच्यते ॥
 पौष्ठपद्यामतीतायां मधायुक्ता त्रयोदशी ।
 प्राप्य आहन्तु कर्त्तव्यं मधुना पायसेन च ॥
 प्रजां पुष्टिं तथा स्वर्गमारोग्यश्च धनं तथा ।
 वृणां प्राप्य सदा प्रीतिं प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

जनने मरणे चैव सपिण्डानां द्विजोत्तमाः ।
 त्यक्त्वाच्छुद्धिमवाप्नोति योऽग्निवेदंसमन्वितः ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 जनने मरणे विप्रो दशाहेन विशुध्यति ॥
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पक्षेण शुध्यति ।
 मासेन तु तथा शूद्रः शुद्धिमाप्नोति नान्तरा ॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशुध्यति ।
 अजातदन्तबाले तु सद्यःशौचं विधीयते ॥
 अहोरात्रात्तथा शुद्धिर्बाले त्वक्तचूडके ।
 तथैवानुपनीते तु त्यक्त्वाच्छुद्ध्यन्ति मानवाः ॥
 घृतानां कन्यकानान्तु तथैव शूद्रजनानः ।

अन्नूढभाय्यः शुद्रसु पोडगाद्वत्सरात् परम् ॥
 सत्यं समवगच्छेत्तु मास तस्यापि बान्धवाः ।
 शुद्धिं समवगच्छन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥
 पितृवेष्यानि कन्या या रज. पश्यत्यसस्कृता ।
 तस्या सताया नाशोच कृदाचिदपि गाम्यति ॥
 हीनवर्णाद्वयदा नारीं प्रमादात् प्रसव व्रजेत् ।
 प्रसवे मरणो तज्जन्मशोच नोपशाम्यति ॥
 समानं खल्वशौचं तु प्रथमे तु समापयेत् ।
 असमान द्वितीयेन धर्मराजवचोयथा ॥
 देशान्तरगतः श्रुत्वा सत्वानां मरणोद्भवौ ।
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥
 अतीते दशरात्रे तु तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 तथा सम्बत्सरेऽतीते स्नातएव विशुद्ध्यति ॥
 अनौरसेषु पुत्रेषु भ.र्यास्त्रन्यगतासु च ।
 परपूर्वासु च स्त्रीषु त्यहाच्छुद्धिरिहेयते ॥
 मातामहे ध्यतीते तु आचार्य्यं च तथा चरेत् ।
 गृहे सतासु दत्तासु कन्यासु च त्यहं तथा ॥
 विनष्टे राजनि तथा जाते दौहित्रके गृहे ।
 आचार्य्यपक्षीपुत्रेषु दिवसेन च मातुले ॥
 मातुले पक्षिणीं रात्रिं शिष्यातिश्वान्वविषु च ।
 सब्रह्मचारिणिं तथा अनुचाने तथा चरेत् ॥
 एकरात्रं त्रिरात्र वा षड्रात्र मासं य च ।
 शुद्रा. सपिण्डवर्णानामशौच क्रमतः शृतम् ॥
 सपिण्डे क्षत्रिये शुद्धिं षड्रात्रं ब्राह्मणस्य च ।

वर्णानां परिशिष्टानां द्वादशेऽङ्गि विनिर्दिशेत् ॥
 सपिण्डे ब्राह्मण्यं वर्णाः सर्वेणविशेषतः ।
 दशरात्रेण शुभ्येयुरित्याह भगवान् ब्रह्मः ॥
 भस्वग्निपतनाम्नीभिर्घृतानामर्क्षघृतिनाम् ।
 पतितानामशौचश्च शस्त्रधियुद्धताश्च ये ॥
 यती व्रती ब्रह्मचारी स्तूपकारश्च दीक्षितः ।
 नाशौचभाजः कथिता राजाज्ञाकारिणश्च ये ॥
 यस्तु भुङ्क्ते परागोचे वर्णो सोऽप्यंशुचिर्भवेत् ।
 अमुष्य शुद्धो शुद्धिश्च तस्यप्युक्ता मनीषिभिः ॥
 परागोचे नरो भुक्ता क्षमियोनौ प्रजयते ।
 भुक्तानं त्रियी यस्य तस्य जातौ प्रजायते ॥
 दान प्रतिग्रहो होम स्वाध्यायः पिष्टकर्म च ।
 मेतपिण्डक्रियावर्जमशौचं विनिवर्त्तते ॥
 इति शाङ्ख्ये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

नृणामय भाजनं सर्वं पुनः पाकेन शुद्ध्यति ।
 मलैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा स्त्रीवनैः पूयशोषितैः ॥
 संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनः पाकेन नृणामयम् ।
 एतैरेव यदि स्मृतं तान्नसौम्यैराजतम् ॥
 शुद्ध्यत्यावर्जितं पञ्चादन्यथा केपलाग्रसा ।
 अग्नौदकेन तान्नस्य मीसस्य दधुण्यथा ॥
 घात्रेण शुद्धं क स्यात् न हस्यापि विनिर्दिशेत् ।

सुकामेणिप्रधानानां शुद्धिः । ध्यानेन तु ॥
 यत्नानां चैव भाषणानां मर्यादाः कथयत्यथ ॥
 शाकम्भस्यमानाश्च विद्वानां तथैव च ॥
 मार्जनादयश्च पादाणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।
 उष्णाग्निमा तथा शुद्धिः । कर्मणानां विनिर्दिशेत् ॥
 यथासुनापणानां तु सूर्यस्य किरणमाया ।
 शुद्धिं प्रोक्षणादयश्च करकेन्यनमोवाथा ॥
 मार्जनाद्देहमना शुद्धिः । चित्ते, गोपयन् तत्तत्तथा ॥
 'संमार्जनं तोयेन' वाममा शुद्धिरित्यथ ॥
 यज्ञनां प्रोक्षणाच्छुद्धिर्धात्यादीनां विनिर्दिशेत् ।
 प्रोक्षणात् संप्रतानाश्च काष्ठान्, चैव तद्यथा ॥
 सिद्धार्थकाणां कर्म्येन शृङ्गदन्तमयस्य च ।
 गोवालौ फलपत्राणामस्या शृङ्गवता तथा ॥
 निर्यासानां गुणानाञ्च लवणानां तथैव च ।
 कुसुमकुसुमानाञ्च ऊर्णाक्षार्पासयोस्तथा ॥
 प्रोक्षणात् कथिता शुद्धिरित्याह भगवान् यम ।
 भूमिउमुदकं शुद्धं तथा शुक्तिं शिलागतम् ॥
 वर्षागन्धरसैर्दुष्टैर्वर्जितानां तथा भवेत् ।
 शुद्धं - दीगर्तं तोयं सर्वदैव सुखाकरम् ॥
 शुद्धं प्रसारितं पुण्यं शुद्धायाश्वादयो मुखे ।
 सुखवर्जन्तु गौ शुद्धा मार्जारश्चाश्वमे शुचिः ॥
 शय्या भार्या शिशुर्वस्त्रमुपवीतं कमण्डलुः ।
 आत्मनः, कथितं शुद्धं न तच्छुद्धं परस्य च ॥
 नारीणाञ्चैव वस्त्रानां शकुनीनां शुनां मुखम् ॥

रात्रौ प्रसरणे वृत्ते खगयाया सदा शुचि ॥
 शुद्धा भर्तुं यतुर्देवज्ञः स्नाता नारी रुजस्वला ।
 दैवे कर्मणि प्रित्ये च पञ्चमेऽङ्गनि शुभ्यति ॥
 रथाकर्दमतोयेन छीवनाद्येन व्राप्यथ ।
 नाभेरूर्ध्वं नर स्पृष्ट संयु स्नानेन शुद्ध्यति ॥
 कृत्वा मूत्रपुरीषश्च लेपगन्धापहन्तया ।
 उद्धृतेनाम्नसा स्नानं कृत्वा चैव समाचरेत् ॥
 मेहने मृत्तिका सप्त लिङ्गे द्वे च प्रकीर्त्तने ।
 एकस्मिन् विंशतिर्हस्ते द्वयोर्देवोयतुर्दश ॥
 तिस्रस्तु मृत्तिका देवा कृत्वा तु नपशोधनम् ।
 तिस्रस्तु पादयोर्देवा शौचकामस्य सर्वदा ॥
 शौचमेतद्गृहस्थाना द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।
 द्विगुणश्च वनस्थाना यतीना द्विगुणं तथा ॥
 मृत्तिका च विनिर्दिष्टा त्रिषर्वं पूर्यन्ते यया ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

नित्यं त्रिषवणस्त्रायी कृत्वा पर्यंकुटी वने ।
 अधःशायी जटाधारी पर्यमूलफलान्गन ॥
 ग्रामं विधेत भिक्षार्थं स्वकर्म परिकीर्त्तयन् ।
 एकं द्वात्रिंशत् समस्थानो वर्षे च द्वादशे गते ॥
 रुक्मस्तोत्री मुरापायी ब्रह्मरा गुरुतल्पगः ।
 वसन्तेनैतेन शुभ्यन्ति महापातकिनश्च ये ॥

यागस्य क्षत्रियं हत्वा वैश्यं हत्वा तु याजकम् ।

एतदेव व्रतं कुर्यादाश्रमं द्विजिद्रूपम् ॥

कूटपाद्यं तथेवोक्ता नृक्षेपश्च प्रहृत्य च ।

एतदेव व्रतं कुर्याच्छ्रुतया च शरणागतम् ॥

आहिताग्निः स्त्रियं हत्वा मित्रं हत्वा तथैव च ।

हत्वा गभेमविना न मेतदेव व्रतश्चरेत् ॥

व्रतस्य वै द्विजं हत्वा पार्थिवश्चाकृताश्रमम् ।

एतदेव व्रतं कुर्याद्विगुणश्च त्रिगुण्ये ॥

क्षत्रियस्य तु पाशेन तदर्द्धं वैश्यघातने ।

अर्द्धमेव सदा कुर्यात् स्त्रीवधे पुंसवस्तथा ॥

आदन्तु शूद्रं हत्यायामुदक्यागमने तथा ।

भोवधे च तथा कुर्यात् परदारगतस्तथा ॥

पशून् हत्वा तथा ग्राम्यान् मासं कुर्याद्विचक्षणः ।

आरण्यानां वधे चैव तदर्द्धं नु विधीयते ॥

हत्वा द्विजं तथा सर्पं जलेऽप्यविलेग्यौ ।

सुप्तरात्र तथा कुर्याद्भ्रतस्तु ब्राह्मणस्तथा ॥

अनसूयान्तु शतं हत्वा सासूयां दशशतं तथा ।

ब्रह्महत्यानत कुर्यात् पूर्णं सम्बत्सरं तथा ॥

यस्य यस्य च वर्णस्य वृत्तिच्छेदं समाचरेत् ।

तस्य तस्य बन्धप्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥

अपहृत्य तु वर्णानां भुवमेव प्रमादतः ।

प्रायश्चित्तमथ प्रोक्तं ब्राह्मणानुमतश्चरेत् ॥

गोऽजाश्वम्यापहरणे मीसानां रजतस्य च ।

जलापहरणे चैव कुर्यात् सम्बत्सरं व्रतम् ॥

तिलानां धान्यं वस्त्राणां शस्त्राणामामिषस्य च ।
 सस्वत्सराद्धं कुर्वीत व्रतमेतत् समाहितः ॥
 तृणकाष्ठे च तक्राणां रसानानपहारंकेः ।
 मासमेकं व्रतं कुर्यादन्तानां सर्पिपान्तथा ॥
 लवणानां गुडानाञ्च मूलानां कुसुमस्य च ।
 मासाद्धैतत् व्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥
 लौहानां वैदलानाञ्च सूत्राणां चर्मणं तथा ।
 एकरात्रं व्रतं कुर्यात्तद्वदेव समाहितः ॥
 भुक्ता पलाण्डुं नसुनं मद्यं च करकाणि च ।
 नारं मलं तथा मांसं विडुराह चरं तथा ॥
 गोधेरकुञ्जरोद्गच्छ सर्वं पञ्चमस्यं तथा ।
 क्रव्यं च कुक्कुटं घ्रास्य कुर्यात् सस्वत्सरं व्रतम् ॥
 भक्ष्याः पञ्चमखास्वेते गोधाकच्छपशङ्गजाः ।
 पङ्क्तयः शशकस्यैव तान् हत्वा तु चरेद्ब्रह्मन् ॥
 हंसं मङ्गुरकं काकं काकीलं चञ्चरीटम् ।
 मत्स्यं दास्य तथा मत्स्यान् वनाकाशेऽपि गताः ।
 चक्रनाकश्च कौक्यं मण्डूकं भुजगनाया ।
 मासमेतद्व्रतं कुर्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥
 राजीवान् सिद्धदण्डाश्च शकुलाश्च तथैव च ।
 पाठीनरोहितौ तथैव मत्स्यौ परिकीर्तितौ ॥
 जले चराश्च जनजान् मुखपादान् सुविष्करान् ।
 रक्तपादान् जालपादान् रत्नाच्च व्रतमाचरेत् ॥
 तित्तिरिश्च मयूरश्च लावकश्च कपिञ्जरश्च ।
 पार्श्वीणमं वर्त्तकश्च भक्ष्यान् च यमः सदा ॥

भुक्ता चैवोभयदत्त तथैकगफट्टद्विणः ।
 तथा भुक्ता तु मांसं वै मासाहुः व्रतमाचरेत् ॥
 स्वयंस्तुतं व्रथामास मद्भिषे वाजमेव च ।
 गोश्च क्षीरं कित्वाया मद्भिषाश्च तथा पयः ॥
 सन्निव्यमेध्यं मंक्षित्वा पृच्छन्तु व्रतमाचरेत् ।
 क्षीराणि यान्यभक्ष्याणि तद्विकारायने बधः ॥
 सप्तरात्र व्रतं कुर्याद्द्वयदेतत् परिकीर्तितम् ।
 क्षोदितान् एक्षनिर्यासान् व्रणानां प्रभवास्तथा ॥
 केवलानि तथाऽङ्गुलि तथा पर्युपितश्च यत् ।
 गुडपक्कं तथा भुक्ता त्विरावन्तु व्रती भवेत् ॥
 दधिभक्तश्च शुक्लेषु यज्ञान्यहारसम्पन्नम् ।
 गुडयुक्तं भक्षयित्वा तत्र निन्दामिति श्रुतिः ॥
 यवगोधूमजं सत्त्वं विकाराः पयसाश्च ये ।
 राजवाहश्च कुल्यश्च भैक्षं पर्युपितं भवेत् ॥
 सजीवपक्कमांसश्च सर्वं यत्नेन व्रजेयेत् ।
 सम्बत्सरं व्रतं कुर्यात् प्राश्नैतान् ज्ञानतस्तथा ॥
 शूद्राश्च ब्राह्मणोभुक्ताश्च तथा रक्षावतारिणः ।
 वंशस्य चैव क्षीरस्यावीरायाश्च तथा स्त्रियः ॥
 कर्मकारस्य देणुश्च क्षीरस्य पतितस्य च ।
 रुक्मकारस्य तक्षश्च तथा वार्हुषिकस्य च ॥
 कट्यस्य वृशस्य वेयायाः कितवस्य च ।
 गणाश्च भूमिपालान्द्रमन्त्रश्चैवास्त्रजीविनः ॥
 सौनपात्रं सूताकाश्च भुक्ता मांसं व्रतमाचरेत् ।
 शूद्रस्य सततं भुक्ता पणमासान् व्रतमाचरेत् ॥

वैश्यस्य च तथा स्त्रीणा मासमेकं व्रतञ्चरेत् ।
 क्षत्रियस्य तथा भुक्त्वा द्वौ मासौ च व्रतञ्चरेत् ॥
 ब्राह्मणस्य तथा भुक्त्वा मासमेकं समाचरेत् ।
 अपः सुराभाजनंस्या पीत्वा पंचं व्रती भवेत् ॥
 शुनोच्छिष्टाग्ने मासं पञ्चमेकं तथा विश ।
 क्षत्रियस्य तु सप्ताहं ब्राह्मणस्य तथा दिनम् ॥
 अथाश्वहाग्ने विद्वान् मासमेकं व्रती भवेत् ।
 परिवर्त्ति परीवेत्ता यथा च परिवर्त्तते ॥
 व्रतं सम्बत्सरं कुर्याद्वाट्याजकपञ्चमः ।
 शुनोच्छिष्टं तथा भुक्त्वा मासमेकं व्रती भवेत् ॥
 दूर्घपतं केशकीटैश्च मूषिकानकुलेन च ।
 मक्षिकामशकेनापि तिरात्रन्तु व्रती भवेत् ॥
 हयाक्षरसथावपायसापूषश्चकुली ।
 भुक्त्वा तिरात्रं कुरीत व्रतमेतत् समाहितः ॥
 नीत्या चैव क्षतो विप्रः शुना दष्टस्यैव च ।
 तिरात्रन्तु व्रतं कुर्यात् पुंश्चलीदृशनक्षतः ॥
 पादप्रतापनं वक्त्रौ चिक्ष्वा वक्त्रौ तथाप्यधः ।
 कुशैः प्रमृज्य पादौ च दिनमेकं व्रतञ्चरेत् ॥
 क्षत्रियस्तु रणे हत्वा पृष्ठं प्राणपरायणम् ।
 सम्बत्सरव्रतं कुर्याच्छिक्त्वा पिप्पलपादपम् ॥
 दिवा च मैथुनं हत्वा स्नात्वा दुष्टजं ले तथा
 नग्ना परस्मिन् दृष्ट्वा दिनमेकं व्रती भवेत् ॥
 क्षिप्त्वाग्नावशुचि द्रव्यं तद्वदग्निं मानवः ।
 मासमेकं व्रतं कुर्यादपत्रुष्यं तथा गुरुम् ॥

तथा विशेषजं पीत्वा पानीयं ब्राह्मणस्तथा ।

त्रिरावन्तु व्रतं कुर्याद्ब्राम्हणेन वा पुनः ॥

एकपङ्क्त्युपविष्टेषु विपर्मयः प्रयच्छति ।

स च तावदसौ पञ्चं प्रकुर्याद्ब्राह्मणो व्रतम् ॥

धारयित्वा तुलाञ्चैव विपर्मवणिजस्तथा ।

सुरालवणपात्रेषु भुक्त्वा क्षीरं व्रतश्चरेत् ॥

विक्रीय पाणिना मद्यं तिलानि च तथाचरेत् ।

त्वङ्कार ब्राह्मणस्योक्ता त्वङ्कारश्च गरीयसः ॥

दिनमेक व्रतं कुर्यात् प्रयतः सुसमाहितः ॥

प्रेतस्य प्रेतकार्याणि कृत्वा वै धनधारकः ।

वृर्णानां यद्व्रतं प्रोक्तं तद्व्रतं प्रयतश्चरेत् ॥

कृत्वा पापं न गूहेत सुहृद्भयान हि वर्द्धते ।

कृत्वा पापं बुधः कुर्यात् पर्यदानुमत व्रतम् ॥

स्थित्वा च श्रुपदाकीर्णं बहु व्याधमृगे वने ।

न ब्राह्मणो व्रतं कुर्यात् प्राणबाधभयात् सदा ॥

सतीहि जीयते जीवं सर्वपापमपोहति ।

व्रतैः कृष्णैस्तथा दानैरित्याह भगवान् यमः ॥

शरीरं धर्मसर्वस्य रक्षणीयं प्रयत्नतः ।

शरीराद्भवने धर्मः पर्वतात् सखिलं यथा ॥

आलोभ्य सूर्यशास्त्राणि समीत्य ब्राह्मणैः सह ।

प्रायश्चित्तं द्विजैः दद्यात् स्वेच्छया न कदाचन ॥

इति शाङ्खीये धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥

ह्रास्यंशु कलाहानौ व्रतं चान्द्रायणं श्रुतम् ॥

मन्त्र विद्वान् जपैर्द्विज्या जुहुयाच्चैव शक्तितः ।

अयं विधिस्तु विद्वेयः सुधीभिर्विमलात्मभिः ।

पापात्मनस्तु पापेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ॥

शङ्खप्रोक्तमिदं शास्त्रं योऽधीते प्रयतः सुधीः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥

इति शङ्खीये धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ।

इति श्रीमन्महर्षिर्षिरोरत्नायमानत्रयीनितरास्त्रीगीयमा-
नमहाविद्यान्यकृताखण्डनोपदेशधीपणशङ्खविरचितं धर्म-
शास्त्रं समाप्तम् ॥

लिखितसंहिता । ..

इष्टापूर्त्ते तु कर्त्तव्ये ब्राह्मणेन प्रथमतः ।
 इष्टेन लभते स्वर्गं पूर्त्ते मोक्षमवाप्नुयात् ॥
 एकाहमपि कर्त्तव्यं भूमिष्ठमुदकं शुभम् ।
 कुलानि तारयेत् सप्त यत्र गौर्विदधी भवेत् ॥
 भूमिदानेन ये लोका गोदानेन च कीर्त्तिता
 तल्लोकान् प्राप्नुयान्मर्त्यं पादपाना प्ररोपये ॥
 बाधोकूपतडागानि देवतायतनानि च ।
 पतितान्यद्वरेद्वयसु स पूर्त्तं फलमश्नुते ॥
 अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चैव पालनम् ।
 आतिथ्यं वैश्यदेवञ्च इष्टमित्यभिधीयते ॥
 इष्टापूर्त्ते द्विजातीनां सामान्यो धर्म उच्यते ।
 अधिकारी भवेच्छूद्रं पूर्त्तं धर्मो न वैदिके ॥
 यावदस्थि मनुष्यस्य गङ्गातीरेषु तिष्ठति ।
 तावद्वर्षं सहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥
 देवतानां पितॄणाञ्च जले दद्याज्जलाञ्जलिम् ।
 असक्तघृतानाञ्च स्थले दद्याज्जलाञ्जलिम् ॥
 एकादशाहं प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यते ह्यपः ।

मुच्यते मे नलोकाप्त, पितृलोकं सं गच्छति ॥
 एष्टव्या वक्ष्य पुंत्वा यद्यप्येको गया व्रजेत् ।
 यजेत वांश्चमेधेन नीलं वा ह्यपमुनश्चजेत् ॥
 दाराणस्या प्रविष्टं कदाचिन्निष्क्रमेद्गृष्टि ।
 वसन्ति तस्य भूताति अनीन्य करताडनै ॥
 गयाशिरः तु यत्किञ्चिन्नाम्ना पिण्डस्तु निर्वपेत् ।
 नरकस्यरेदिष याति स्वर्गस्योमोक्षमाप्नुयात् ॥
 आत्मनोवा परस्यापि गयाक्षेत्रे यतस्तत ।
 यन्नाम्ना पातयेत् पिण्डस्त नयेद्ब्रह्म शाश्वतम् ॥
 लोहितो यस्तु वर्णेन शङ्खवर्णखुरस्तथा ।
 लाङ्गूलशिरसोश्चैव स वै लीलहयः स्मृतः ॥
 नवश्राद्धं त्रिपक्षे च द्वादशस्यैव मामिकम् ।
 पण्मासौ चाब्दिकश्चैव श्राद्धान्येताति षोडश ॥
 यस्यैतानि न कुर्वीत एकोद्दिगनि षोडश ।
 पिशाचत्वं स्थिरं तस्य दत्तैः श्राद्धयैरपि ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिसम्बतमरं दिज ।
 मातापित्रो पृथक्कुर्व्यादेकोद्दिष्ट चरेऽहनि ॥
 वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मातापित्रोस्तु सन्ततम् ।
 अदैव भोजनेच्छाद्द्वि पिण्डमेकस्तु निर्वपेत् ॥
 संक्रान्तावुपरागे च पर्वण्यपि महालये ।
 निर्वाप्यस्तु त्रयं पिण्डा एकतस्तु चरेऽहनि ॥
 एकोद्दिष्ट परित्यज्य पार्वण कुरुते दिज ।
 अकृत तद्विजानीयान स नाम पितृघातक ।
 अमावस्या चयोयस्य वेतपक्षे ऽथवा यदि ।

सपिण्डीकरणादूर्ध्वं तस्योक्तः पार्वणोविधिः ॥
 त्रिदशद्वयचक्रादेव प्रेतत्वं नैव ज्ञायते ।
 अह्नये कादशे प्राप्ते पार्वणं तु विधीयते ॥
 यस्य सम्बत्संराट्वाक् सपिण्डीकरणं स्मृतम् ।
 प्रत्यहं तत्सोदकुम्भः दद्यात् सम्बत्संरं द्विजः ॥
 पत्या चैकेन कर्तव्यं सपिण्डीकरणं स्त्रिया ।
 पितामह्यापि तत्तस्मिन् सत्येवन्तु क्षोऽहनि ॥
 तस्या सत्या प्रकर्तव्यं तस्या खञ्ज्येति निश्चितम् ॥
 विषाहे चैव निर्हन्ते चतुर्यहनि रात्रिषु ।
 एकत्वं सा गता भर्तुः पिण्डं गोत्रे च सूक्तके ॥
 स्यगोत्रादुन्मथ्ये नारी उद्वाचात् सप्तमं पदे ।
 भर्तृगोत्रेण कर्तव्यं दानं पिण्डोदकक्रिया ॥
 द्विमातुः पिण्डदानन्तु पिण्डे पिण्डे दिनामतः ।
 पत्या देयास्तथ पिण्डा एवं दाता न सुह्यति ॥
 अथ चेन्नान्नवित्सुक्तः शारीरैः पङ्क्तिद्रूपणैः ।
 अदीपन्त यमः प्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥
 अग्नौ करणशेषन्तु पिण्डपात्रे प्रदापयेत् ।
 प्रतिपाद्य पितृणाञ्च न दद्याद्दैवदेविके ॥
 अनग्निको यदा विप्रः आहं करोति पार्वणम् ।
 तत्र मातामहानाश्च कर्तव्यमभयं सदा ॥
 अपुत्ता ये भूता केचित् पुरुषावा स्त्रियोऽपि वा ।
 तेभ्य एव प्रदातव्यमेकोद्दिष्टं न पार्वणम् ॥
 यस्मिन् रात्रिगते सूर्ये विपत्तिः स्याद्विजयन ।
 तस्मिन् अहनि कर्तव्यं दानं पिण्डोदकक्रिया ॥

वर्षह्रद्व्यभिषेकादि कर्तव्य मधिकेन तु ।
 अधिमासे तु पूर्वं स्याच्छ्राद्ध सम्बत्सरादपि ॥
 स एव ह्येयोद्दिष्टस्य येन केन तु कर्मणा ।
 अभिषातान्तर कार्यं तत्रैवाह.कृतं भवेत् ॥
 शालाग्नौ पचये अन्नं लौकिकेनापि नित्यशः ।
 यस्मिन्नेव पचेदन्नं तस्मिन् होमो विधीयते ॥
 वैदिके लौकिके वापि नित्यं ऊत्वा ह्यतन्वितः ।
 वैदिके स्वर्गमाप्नोति लौकिके हन्ति किंत्वपि ॥
 अग्नौ व्याहृतिभिः पूर्वं ऊत्वा मन्त्रैस्तु शाकलैः ।
 संविभागस्तु भूतेभ्यस्ततोऽग्नीयादनग्निमान् ॥
 उच्येयं शास्तु नोत्तिष्ठेदुयावद्विप्रविसर्जनम् ।
 ततोऽग्नौ दक्षिणं कुर्व्यादिति धर्मो व्यवस्थितः ॥
 दर्भाः कृष्णाजिन मन्त्राब्राह्मण.श्च विशेषतः ।
 नैते निर्भाल्यतां यान्ति योक्तव्यास्तैः पुनः पुनः ॥
 पानमाचमनं कुर्व्यात् कुशपाणि. सदा द्विजः ।
 भुक्ता नोच्छिष्टतां याति एष एव विधिः सदा ॥
 पान आचमने चैव तर्पणे दैविके सदा ।
 कुशस्रो न दूष्येत यथा पाणिस्तथा कुशः ॥
 वामपाणौ कुशान् कृत्वा दक्षिणेन उपस्पृशेत् ।
 विनाचमन्ति ये मूढा रुधिरपाचमन्ति ते ॥
 नीवीमध्येषु ये दर्भा ब्रह्मसूत्रेषु ये कृताः ।
 पवित्रास्तान् विजानीयाद्यथा कायस्तथा कुशाः ॥
 पिण्डे कृतास्तु ये दर्भा यैः कृतं पितृतर्पणम् ।
 मूत्रोच्छिष्टपुरीषश्च तेषां त्यागो विधीयते ॥

दैवपूर्वन्तु यच्चाहमदैवञ्चापि यद्ववेत् ।
 ब्रह्मचारी भवेत्तत्र कुर्याच्चाहन्तु पैतृकम् ॥
 मातुः आहन्तु पूर्वं स्यात् पितृणां तदनन्तरम् ।
 ततोमातामहेनाश्च वृद्धौ आह्वय्य स्मृतम् ॥
 क्रतुर्हृद्योवसुः सम्यः, कालकामौ धुरिलोचनौ ।
 पुष्करवामाद्र्वाश्च विश्वे, देवाः प्रकीर्तिताः ॥
 आगच्छन्तु महाभागाविश्वे देवामहाबलाः ।
 ये यत्र विहिताः आहो सावधानाभुवन्तु ते ॥
 इति आहो क्रतुर्हृद्योवसुः सम्यश्च दैविके ।
 कालः कामे ऽग्निकार्येषु सम्यरे धुरिलोचनौ ।
 पुष्करवामाद्र्वाश्च पार्वण्येषु नियोजयेत् ॥
 यस्यान्तु न भवेद्भ्राता न विक्रयित्वा पिता ।
 नोपयच्छेत् ता मात्रः पुत्रकाकर्मशङ्कया ॥
 अन्वाहका प्रदास्यामि तुभ्य कन्यामसङ्कताम् ।
 अस्यां योजायते पुत्रः स मे पुत्रो भविष्यति ॥
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितीयन्तु पितृस्तस्यास्तृतीयन्तु पितुः ॥
 स्वण्मयेषु च पात्रेषु आहो यो भोजयेत् पितॄन् ।
 अन्नदाता पुरोधश्च भोक्ता च नरकं व्रजेत् ॥
 अलाभे स्वण्मय दद्याद्भुज्जातसु तैर्द्विजैः ।
 एतेन प्रोक्ष्य काव्यं मृदः पात्रं पवित्रकम् ॥
 आहं कृत्वा परआहो यस्तु भुञ्जीत जित्तलः ।
 पतन्ति पितरस्तस्य क्षुप्तपिण्डोदकाक्रियाः ॥
 आहं दत्त्वा च भुञ्जा च अध्वान योऽधिगच्छति ।

भवन्ति पितरस्तस्य तन्मास पाशुभोजनाः ॥
 पुनर्भोजनमध्वानं भाराध्ययनमैधुनम् ।
 दानं प्रतिग्रहं होम आहुतत्वाष्ट वर्जयेत् ॥
 अध्वगामी भवेद्दण्डः पुनर्भोक्ता च वायसः ।
 कर्मकृज्जायते दास स्त्रीगमने च शूकरः ॥
 दशरत्नं पिवेदापं सृष्टित्या चाभिमन्त्रिताः ।
 ततः सन्ध्यामुपासीत शुद्धोत्त तदनन्तरम् ॥
 आद्रवासास्तु यत् कुर्व्याद्विहिर्जातु च यत् कृतम् ।
 सर्वं तन्निष्कृतं कार्याज्जपहोमप्रतिग्रहम् ॥
 चाङ्गायणं नवग्रहं पराकी मासिके तथा ।
 पञ्चमे तु कृष्णं स्यात् पणमासे कृष्णमेव च ॥
 जंनादिके तिरात् स्यादेकाह पुनरादिके ।
 शाये मासस्तु सुक्ता वा पादकृष्णं विधीयते ॥
 सूर्यविप्रहृतानाञ्च ऋद्धिदद्विसरीरूपैः ।
 आत्मनस्त्यागिमाश्वैव आशुमेपा न कारयेत् ॥
 गोभिर्हतं तथोद्वहं ब्राह्मणेन तु घातितम् ।
 तस्मृयन्ति च ये विप्रः गोमाश्वान् भवन्ति ते ॥
 अग्निदाता तथा चान्ये पाशुच्छेदकराश्च ये ।
 तप्तकृष्णेण शुध्यन्ति मनुराह प्रजापतिः ॥
 त्यजमुष्णं पिवेदापस्त्वहमुष्णं पयः पिवेत् ।
 त्यजमुष्णं घृतं पीत्वा वायुमह्यो दिनत्रयम् ।
 गोभूहिरेण्यहरणे स्त्रीणां चैव गृहस्य च ।
 यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राण्यास्तनाज्जर्वाघातकम् ॥
 चयता, सह धावन्ते यद्येकोधर्मघातकः ।

सर्वे ते शुद्धिच्छन्ति स्पृष्टो ब्रह्मघातकः ॥
 पतिताश्च यदा भुङ्क्ते भुङ्क्ते चाण्डालवेषानि ।
 स मासार्धं चरेद्द्वारि आसं कामक्षेत्रे तु ॥
 योयेन पतिर्नैव स्पर्शं स्नानं विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसम्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 ब्रह्मणा च सुरापायी स्त्रेयी च सुव्रतस्य गः ।
 नृणां न्तः पातकान्यज्जलत्सु रूग्णं च पशुमः ।
 स्नेहाद्वा यदिवा लोभाद्वा दद्यात्ततोऽपि वा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहं ये च तत्पाप तेषु गच्छति ॥
 उच्छिष्टोच्छिष्टसम्पृष्टो ब्राह्मणस्तु कदाचन ।
 तत्क्षणात् कुर्वी स्नानमाचमेन शुचिर्भवेत् ॥
 कृज्ज्वामनवण्डेषु गङ्गदेषु जडेषु च ।
 जालन्ध्रे वधिरै रूके न दोषः परिवेदने ॥
 स्त्रीषु देशान्तरस्थे च पतिते ब्रजिन्ऽपि वा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥
 पूरुषो कृपवापीनां वृक्षच्छेदनपातने ।
 विक्रीणीत गजस्त्राखं गोवधन्तस्य निर्दिशेत् ॥
 पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्मश्रु केवलम् ।
 तृतीये तु शिखावर्जं चतुर्थे तु शिखावपः ॥
 चाण्डालोदकस्पर्शं स्नानं येन विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसम्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 चण्डालघटभागदस्य यत्तोयं पिबेत् द्विजः ।
 तत्क्षणात् क्षिपते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 तत्क्षणात् क्षिपते यस्तु गरीरे तस्य कीर्यति ।

प्राजापत्यं न दातव्यं कृष्ण सान्तर्जन चरेत् ॥
 चरेत् सान्तर्पणं विप्रः प्राजापत्यस्तु कृत्विजः ।
 तद ईदं चरेद्वैश्वः परदं शुद्धे तु दापयेत् ॥
 रजस्वला यदा स्पृष्टा शुना शुक्लं वायसैः ।
 उपैष्य रजनीमैकां पशुं गव्येन शुध्यति ॥
 अज्ञानतः स्नात्वा मातृप्राणाभेस्तु विग्रेपतः ।
 अत्र उर्ध्वं विराजं स्यात्त दीयस्सर्गने मतम् ॥
 वानश्चैव दद्यात् हेतुं पशुत्व यदि गच्छति ।
 सद्य एव विशुद्धो भूनामै च नोऽकक्रिया ॥
 शावस्तूतक उपपन्ने स्तूतकस्तु सदा भवेत् ।
 शावेन शुद्धते स्तूतिर्न स्तूतिः शावशोधिनी ॥
 पष्ठेन शुद्धं नैकाह पशुमे दद्यात्तु ॥
 चतुर्थे मग्नरात्रं स्यात्त पुरुषे दशमेऽहनि ॥
 मरणारब्धमाशेष संयोगीयस्य नाग्निभिः ।
 आदाहात्तस्य विज्ञेयं यस्य वैनातिकोविधिः ॥
 आममांसं दत्तं शूदं कृहाश्च फलसम्भवाः ।
 अन्यभाण्डस्य गृह्ये तेऽग्निपूक्रान्ताः शुचयः स्मृताः ॥
 आर्जनोरजसामक्ते स्नानवस्त्रदण्डोदके ।
 नवान्मृतिं तथा चैव हन्ति पुण्य दिवाक्त्तम् ॥
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दधिषु शक्तुषु ।
 धात्रीफलेषु सर्वत्र अलक्ष्मीर्वसते सदा ।
 यत्र यत्र च संकीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।
 तत्र तत्र तिलैर्घोमं गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥
 इति श्रीनरहर्षिः संहितायां धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

दक्षसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

सर्वधर्मार्यतत्त्वञ्च सर्ववेदविदु वर ।
पारगः सर्वविद्यानां दक्षो नाम प्रजापतिः ॥
उत्पत्तिः प्रलयश्चैव स्थितिः संहार एव च ।
आत्मा चात्मनि तिष्ठेत् आत्मा ब्रह्मण्यवस्थितः ॥
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थोऽपि स्तथा ।
एतेषां तु द्वितीयं दक्षः शास्त्रमकल्पयत् ॥
जातमात्रं शिशुस्तावद्व्यावदष्टौ समा वयः ।
स हि गर्भसमोज्ञेयोऽव्यक्तिमात्रमदर्शितः ॥
भक्ष्याभक्ष्ये तथा पेये वाच्यावाच्ये तयावृते ।
तस्मिन् काले न दीपोऽस्ति स यावज्जोपनीयते ।
उपनीतस्य दीपोऽस्ति कियमापैर्विगुर्हितैः ।
अप्राप्तव्यवहारोऽसौ यावत् पौष्टशर्पार्थिकः ॥
स्वीकरोति यदा वेदं चरेद्देवव्रतानि च ।
ब्रह्मचारी भवेत्तावदूर्ध्वं स्नातो भयेदृष्टही ॥
द्विविधो ब्रह्मचारी तु स्मृतः शास्त्रे मनीषिभिः ।
उपनयनाकल्पाद्यो द्वितीयो नैष्ठिकः स्मृतः ॥

योगं चाश्रममास्थाय ब्रह्मचारी भवेत् पुन ।
 न यतिर्न वनस्थश्च सर्वाश्रमत्रिवर्जितः ॥
 अनाश्रमी न तिष्ठेन्नु द्विनंमेकमपि द्विज ।
 आश्रमेण विर्ना तिष्ठन् प्रायश्चित्तीयते हि स ॥
 जपे होमे तप्ता दामे स्वरध्याये च रतस्तु य ।
 नासौ तत्फलमाप्नोति कुर्वाणोऽप्याश्रमाश्रुत ।
 तयाणामीनुलोम्य हि प्रातिलोम्य न विद्यते ॥
 प्रातिलोम्येनं यो याति न तस्मात् पापकृत्तम ।
 मेखलजिनदण्डेन ब्रह्मचारी तु लक्ष्यते ॥
 गृहस्थो देवयज्ञाद्यैर्नखलोन्ना वनाश्रित ।
 त्रिदण्डेन यतिश्चैव लक्षणाणि पृथक् पृथक् ॥
 यस्यैतल्लक्षण नास्ति प्रायश्चित्ती मचाश्रमी ।
 उक्तं कर्म क्रमो नोक्तो न कालो मुनिभिः स्मृत ॥
 द्विजानान्तु द्वितार्थाय दक्षस्तु स्वयमब्रवीत् ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रातरुत्थाय कर्त्तव्यं यद्विजेन दिने दिने ।
 तत्सर्वं संप्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकारकम् ॥
 उदयास्तमयं यावन् विप्र चणिको भवेत् ।
 नित्यनैमित्तिकैर्मुक्त कास्यैश्चान्यैरगर्हितैः ॥
 यः स्वकर्म परित्यज्य यदन्यत् कुरुते द्विज ।
 अज्ञानादयदिवा मोहात् स तेन पतितो भवेत् ।

दिवसस्याद्यभागे तु कृत्यं तस्योपदिश्यते ।
 द्वितीये च तृतीये च चतुर्थे पञ्चमे तथा ॥
 षष्ठे च सप्तमे चैवं अष्टमे च पृथक् पृथक् ।
 विभागेष्वेव यत्कर्म तत्प्रवक्ष्याम्यग्रेपतः ॥
 उपकाले तु संप्राप्ते यौच कृत्वा यथार्थवत् ।
 ततः स्नानं प्रकुर्वीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥
 अत्यन्तमलिनः कायो नवच्छिद्रसमन्वितः ।
 स्वपत्येष दिवारात्रौ प्रातःस्नानं क्रियोधनम् ॥
 क्लिद्यन्ति हि प्रसुप्तस्य इन्द्रियाणि स्ववन्ति च ।
 अङ्गानि समता यान्ति उत्तमान्यधमैः सह ॥
 नानाखेदसमाकीर्णः शयनादुत्थितः पुमान् ।
 अन्नात्मा नावरेत् कर्म जपहोमादि किञ्चन ॥
 प्रातस्त्याग योविप्रः प्रातःस्नायी भवेत् सदा ।
 समस्तजन्मज पाप विभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥
 उपस्युपसि यत् स्नानं सन्ध्यायामुदिते रवौ ।
 प्राजापत्येन तत्तुल्यं महापातकनाशनम् ॥
 प्रातः स्नानं प्रशंसन्ति दृष्ट्वा दृष्टकरं हि तत् ।
 सर्वमर्हति पूतात्मा प्रातःस्नायी जपादिकम् ॥
 स्नानादनन्तरं तावदुपस्थानमुच्यते ।
 अनेन तु विधानेन आचान्तः शुचिर्त्वा म्रियात् ॥
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च त्रिः प्रिवेदसु वीक्षितम् ।
 सहत्याहुष्ठमूलेन द्विः प्रक्षज्यात्ततोमुखम् ॥
 मञ्जित्य तिष्ठभिः पूर्वमास्यमेवमुपस्थेत् ।
 ततः पादौ समभ्युक्ष्य अङ्गानि समुपस्थेत् ॥

अहुतेन प्रदेशिन्या घ्राण पश्चादनन्तरम् ।

अहुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुःश्रोत्रे पुनः पुनः ॥

कनिष्ठाह्णया नाभि हृदयञ्च तलेन वै ।

सर्वाभिस्तु णिः पश्चाद्वाह चार्येण संस्पृशेत् ॥

सन्ध्यायाश्च प्रभाते च मध्याह्ने च तत पुन ।

सन्ध्या नोपासते यस्तु ब्राह्मणोऽपि विशेषतः ॥

स जीपश्येय शूद्र 'स्यान्मृता' श्वा चैव जायते ।

सन्ध्याहो नोऽप्युचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ॥

यदन्यत् कुरुते कर्म न तस्य फलमश्नुते ॥

सन्ध्याकर्मावसाने तु स्वयं हीमोविधीयते ।

स्वयं होमे फलं यत्तु तदन्तेन न जायते ॥

ऋत्विक् पुत्त्रो गुसम्भ्राता भाग्निनेयोऽथ विट्पति ।

एभिरेव ऊतं यत्तु तद्धत स्वयमेव हि ॥

देवकार्यं तत कृत्वा शुभमङ्गलवीक्षणम् ।

देवकार्याणि पूजोक्ते मनुष्याणाञ्च मध्यमे ॥

पितृणामपराह्णे च कार्याग्रेतानि यत्नतः ।

पौर्वाहिकान्तु यत् कर्म यदि तत् सायमाचरेत् ॥

न तस्य फलमाप्नोति बन्ध्यास्त्रीमैथुनं यथा ।

दिवसस्याद्यभागे तु सर्वमेतद्विधीयते ॥

द्वितीये च तद्याभागे वेदाभ्यासो विधीयते ।

वेदाभ्यासोऽपि त्रिप्राणा परमं तप उच्यते ॥

ब्रह्मचरः स विज्ञेयः षडहसहितस्तु सः ।

वेदस्वीकरणं पूर्वं विचारोऽभ्यसनं जपः ॥

ततोऽनश्नश्च शिष्येभ्यो वेदाभ्यासोऽपि पञ्चधा ।

समित्पुष्पकुशादीनां स कालः समुदाहृतः ॥
 तृतीये चैव भागे तु पोष्यवर्गस्य साधनम् ।
 पिता माता गुरुर्भार्या प्रजादीनाः समाश्रिताः ॥
 अभ्यागतोऽतिथिश्चान्यः पोष्यवर्गश्चदाहृतः ।
 ज्ञातिर्वन्धुजनः क्षीयस्तथानाथः समाश्रितः ॥
 अन्येऽप्यधनयुक्ताश्च पोष्यवर्गश्चदाहृतः ।
 भरणं पोष्यवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधनम् ॥
 नरकपीडने चास्य तद्भादुर्यत्नेन तं भरेत् ।
 सार्वभौतिकमन्त्राय कर्त्तव्यं नु विप्रपतः ।
 ज्ञानविद्याः प्रदातव्यमन्यथा नरकद्रजेत् ॥
 स जीवति यएवैकोवज्जुभियोपजीव्यते ।
 जीवन्तोऽष्टतकाद्यान्ये य आत्मग्नयोरनराः ।
 यद्यर्थे जीव्यते कश्चित् कुटुम्बार्थे तथा परैः ॥
 आत्मार्येऽन्यो न शक्नोति स्वोदरेणापि दुःखितः ।
 दीनानाथविशिष्टेभ्यो दातव्यं भूतिमिच्छता ॥
 अदत्तदाना जायन्ते परमाव्योपजीविनः ।
 यददाति विशिष्टेभ्यो यज्जहोति दिने दिने ॥
 तत्तु वित्तमहं मन्ये जेषं कस्यापि रक्षति ।
 चतुर्थे च तथा भागे स्नानार्थं च दमाहरेत् ॥
 तिलपुष्पकुशादीनि स्नानघ्राणस्त्रिमे जले ।
 निःश्वं नैमित्तिकं काश्यं विविधं स्नानमुच्यते ॥
 तेषां मध्ये तु यन्नित्यं तत्पुनर्भिद्यते विधा ।
 मन्त्रापरण यथाग्न्यन्तरिक्षे जले गूढतम् ॥
 मन्त्रास्नानमुभाभ्याश्च स्नानमेवाऽऽकीर्तिताः ।

मार्जनं जलमध्ये तु प्रणायामोयतंस्ततः ॥
 उपस्थानं ततः पद्यात् सावित्या जगदुच्यते ।
 सविता देवता यस्या मुपर्जग्निस्त्रिधास्थितः ॥
 विश्वामित्रश्चपिर्धन्वो गायत्री सा विशिष्यते ।
 पञ्चमे च तन्माभागे सुस्विभागेऽप्यर्च्यते ॥
 पिष्टदेयमनुष्याणां कीटानाञ्चोपदिश्यते ।
 देवैश्चैव मनुष्यैश्च तिर्यग्भक्ष्योपजीव्यते ॥
 गृहस्य प्रत्यहं यस्मात्तस्माज्ज्योष्ठाश्चमी गृही ।
 त्रयाणामाश्रमाणां तु गृहस्थो योनिरुच्यते ॥
 तेनैव सीदमानेन सीदन्तीहेतरे त्वयः ।
 मूलप्राणो भक्षेत् स्कन्दः स्कन्दाच्छाखाः समस्तवाः ॥
 मूलेनैव विनष्टेन सर्वमेतद्विनश्यति ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन रक्षितव्यो गृहाश्चमी ॥
 राज्ञा चान्यैस्त्रिभिः पूज्यो माननीयश्च सर्वदा ।
 गृहस्थोऽपि क्रियत्युक्तो न गृहेण गृहाश्चमी ॥
 नचैव पुत्रदारेण खकर्मपरिवर्जितः ।
 यस्तं त्वा चाप्यकृत्वा च जप्त्वाऽदत्त्वा च मानयः ॥
 देवादीनां हृणी भूत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 एकएव हि भूङ्क्तेऽयमपरोऽन्वेन भुज्यते ॥
 न भुज्यते स एवैको यो भुङ्क्तेऽहं समाक्षिप्य ।
 विभागशीलो यो नित्यं क्षमायुक्तो दयापरः ॥
 देवतातिथिभक्तश्च गृहस्थः स तु धार्मिकः ।
 दया लज्जा क्षमा श्रद्धा प्रज्ञा योगः कृतघ्नता ॥
 एते यस्य गुणाः सन्ति स गृही भुज्यतेऽप्युच्यते ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

सन्धिभागं ततः कृत्वा गृहस्थः शेषभुग्भवेत् ॥
 भुक्त्वा तु सुखमाश्लाय तदन्न परिणामयेत् ।
 इतिहासपुराणौ पठञ्च सप्तम नयेत् ॥
 अष्टमे लोकयात्रा तु वह्निःसन्ध्यां ततः पुनः ।
 होमो भोजनकञ्चैव यज्ञान्यदुगृह्य कृत्यकम् ॥
 कृत्वा चैव ततः पश्चात् स्वाध्यायं किञ्चिदाहरेत् ।
 प्रदोषपश्चिमौ यामौ वेदाभ्यासेन तौ नयेत् ॥
 यामद्वयं शयानोऽहि ब्रह्मभूयांश्च कैल्पते ।
 नैमित्तिकानि काम्यानि निपतन्ति यथा यथा ॥
 तथा तथैव कार्याणि न कानस्तु विधीयते ।
 अस्मिन्नेव प्रयुञ्जानो ह्यस्मिन्नेव तु लीयते ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्यं सुखमिच्छता ।
 सर्वत्र मध्यमौ यामौ ऊतगोप इविद्य यत् ॥
 भुञ्जानश्च शयानश्च ब्राह्मणो नावमीदति ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

सुधा नवगृहस्थस्य स इयामि न चैव तु ।
 तथैव नव कर्माणि विकर्माणि तथा नव ॥
 प्रच्छन्नानि नवान्यानि प्रकाश्यानि तथा नव ।
 सफ्यानि नवान्यानि निष्कलानि न चैव तु ॥
 अदेयानि नवान्यानि वसुजातानि स्युः ॥

नवकां नव निर्दिष्टा गृहस्थोन्नतिकारकाः ॥

सुधावस्तूनि वक्ष्यामि विशिष्टे गृहमागते ।

मनश्चक्षुर्मुखं वाचं सौम्यं दद्याच्चतुष्टयम् ॥

अभ्युत्थानमिहांगच्छ पृच्छालापप्रियान्विनः ।

उपासनं मनुष्या कार्य्यास्येतानि यत्नतः ॥

ईषदातानि चान्यानि भूमिरापस्तृणानि च ।

पादशौचं तथाभ्यङ्गमाश्रयः शयनस्तथा ॥

किञ्चिच्चान्नं यथाशक्ति नास्यानन्नं गृहे वसेत् ।

लज्जलज्वादिभिर्देव मेतान्यपि सदा गृहे ॥

मन्थास्नानं जपोहोमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।

वैष्णवदेव तथार्थात्पुनश्चतुष्टयमपि शक्तितः ॥

पितृदेवमनुष्याणां दीनानाथतपस्विनाम् ।

मातापितृगुरुणाञ्च सविभागोयथार्हतः ॥

एतानि नव कर्माणि विकर्माणि तथा पुनः ।

अनृत पारदार्यञ्च तन्धाभहस्त भक्षणम् ॥

अगस्यागमनापेयपानं स्तेयञ्च हिंसनम् ।

अत्रैतत्कर्माचारणं मित्रधर्मवहिष्कृतम् ॥

नयेतानि विकर्माणि तानि सर्वाणि वर्जयेत् ।

आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुनभेषजम् ॥

तपोदानावमानौ च नव गीघ्यानि यत्नतः ।

प्रायोग्यव्ययशुद्धिर्दद्यान्नाध्ययनविक्रयाः ॥

कन्यादानं वृषोत्सर्गो रजःपापमकुत्सनम् ।

प्रकाश्यानि नवेतानि गृहस्थः श्रमिणस्तथा ॥

मातापिशोर्गुरौ मित्रे विनीते चोपकारिणि ।

दीनानाथविशिष्टेभ्योदत्तत्वं सफलं भवेत् ॥
 धूर्त्तं वान्दिनि मन्त्रे च कुर्वेद्ये कितत्रे शठे ।
 चाटुचारणशौरेभ्योदत्तं भवति निष्फलम् ॥
 सामान्यं याचित न्यास आधिर्दाराश्च तद्धनम् ।
 क्रमायातश्च निक्षेपः सर्वस्वदान्वये सति ॥
 आपत्स्वपि न देयानि नव वस्तूनि सर्वदा ।
 यो ददाति स मूढात्मा प्रायश्चित्तोयते नरः ॥
 नवनवकवेत्तारमनुष्ठानपरं नरम् ।
 इह लोके परे च श्रीः स्वर्गस्यश्च न सुवृत्तिः ॥
 यथैवात्मा परस्तद्वद्व्यस्य सुखमिच्छता ।
 सुप्तदुःखानि तुल्यानि यथात्मनि तया परे ॥
 सुखं वा यदि वा दुःखं यत्किञ्चित् क्रियते परे ।
 ततस्तत् पुनः पश्चात् सर्वमात्मनि जायते ॥
 न क्लेशेन विना द्रव्यं द्रव्यहीने कुतः क्रिया ।
 क्रियाहीने न धर्मः स्याद्धर्महीने कुतः सुखम् ॥
 सुखं वाञ्छन्ति सर्वे हि तच्च धर्मसमुद्भवम् ।
 तस्माद्धर्मः सदा कार्यः सर्ववर्णैः प्रयत्नतः ॥
 न्यायागतेन द्रव्येण कर्तव्यं पारलौकिकम् ।
 दानञ्च विविना देयकाले पात्रे शुश्रूषन्विते ॥
 समद्विगुणसाहस्रमानन्यश्च यथाक्रमम् ।
 दानि फलविशेषः स्याद्विंशत्यां तावदेष तु ॥
 सममवाप्नुयान् दानं द्विगुणं वाष्पुण्यमुपे ।
 सहस्रगुणमाचार्यं त्वनन्तं येदपारमे ॥
 विधिहीने तया पात्रे यो ददाति प्रतियहम् ।

न केवलं तद्दिनश्चेच्छेषमप्यस्य नश्यति ॥
 व्यसनप्रतिकाराय कुटुम्बार्थञ्च याचते ।
 एवमन्विष्य दातव्यमन्यथा न फलमवेत ॥
 मरतापि हविर्हीनं तु सस्कारोद्दहनादिभिः ।
 यः स्थापयति तस्यैह पुण्यसंख्या न विद्यते ॥
 न तच्छ्रेयोऽग्निहोत्रेण नाग्निष्टोमेन लभ्यते ।
 यच्छ्रेयः प्राप्यते पुसा विप्रेण स्थापितेन तु ॥
 यद्वयदिष्टतमं लोके यच्चापि दयितं गृहे ।
 तत्तद्गुणवते देयं स देवाश्चयमिच्छताः ॥
 इति दाते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

पत्नीमूलं गृहं पुसा यदि च्छन्दोऽनुवर्तिनी ।
 गृहाश्च प्रसम नास्ति यदि भार्या वशानुगा ॥
 तया धर्मार्थकामाना त्रिवर्गफलमश्नुते ।
 प्राकाश्ये वर्त्तमाना तु स्त्रियाश्चतुः निवारिताः ॥
 अथवा सा भवेत् पथाद्वयया व्याधिरुपेक्षितः ।
 अनुकूला नवाग्दुष्टा दद्यात् साध्वी प्रियम्बदा ॥
 आत्मगुप्ता स्वामिभक्ता देयता सा न मानुषी ॥
 अनुकूलकलत्रोय सस्य स्वर्गद्वैवहिः ।
 प्रतिफलकञ्चस्य नरको नात्र सशयः ॥

अथोऽपि तस्मिन् लोकावस्थायां परस्परम् ।

रक्तएको विरक्तोऽन्यस्त्वस्मात् कटतर तु किम् ॥
 गृह्वामः सुखार्थाय पत्नीमूलं गृहे सुखम् ।
 सा पत्नी या विनीतां म्याञ्चित्तत्रा वंशवर्तिनी ॥
 दुःखा ह्येवा सदा सिन्धो चित्तमेदः परस्परम् ।
 प्रतिकूलगलत्रयं द्विद्वारस्य विशेषतः ॥
 योपि सूर्या जलोद्येव भूयणाच्छादनाश्रिते ।
 सुभूत्यापि जता नित्यं पुरुषं ह्यपकर्षति ॥
 जनौका रक्तमादत्ते केवलं सा तपस्विनी ।
 इतरा तु धनं वित्तं मासं वीर्यं बलं सुखम् ॥
 सगङ्गा बालभावे तु योवने विमुषी भवेत् ।
 दण्डवन्मयी पश्चाद्दृष्टभावे स्वकं पतिम् ॥
 अनुकूला नवाग्दुष्टा दक्षा साध्वी पतिवता ।
 एभिरेव सुयुक्ता श्रीरेव स्त्री न संशयः ॥
 या हृष्टमनसा नित्यं स्थानमानविचक्षणा ।
 भर्तुं प्रीतिकरी नित्यं सा भय्यौ हीरा जरा ।
 शिष्योभार्या शिशुभर्ता मुत्रोद्भासः समाश्रितः ।
 यस्यैताति विनीतानि तस्य लोके हि गौरवम् ॥
 प्रथमा धर्मपत्नी च द्वितीया रतिवर्द्धिनी ।
 दृष्टमेव फलं तत्र नादृष्टमुपजायते ॥
 धर्मपत्नी समाख्याता निर्दोषा यदि सा भवेत् ।
 दोषे सति न दोषः स्यादन्या भार्या सुखान्विता ॥
 अदृष्टापतिता भार्या येवने यं परित्यजेत् ।
 न जीवनान्ते स्त्रीत्यस्य वन्द्यत्वञ्च समाप्नुयात् ॥
 दूरं व्याधितं चैव भर्तारं दावमन्दते ।

शुनी गृध्री च मकरी जायते सां पुनः पुनः ॥
 मृते भर्तरि या नारी समारोहेऽङ्गुताशनम् ।
 सा भवेत्तु शुभाचारा स्वर्गलोके महीयते ॥
 व्यालयात्री यथा व्यान वनादुदरेते विलात् ।
 तथा सा पतिमुद्भूत्य तेनैव सह मोदते ॥
 चाण्डालप्रत्यर्चसितपरिव्राजकतापरा ।
 तेना जातान्य गत्यानि चाण्डालैः सह वासयेत् ॥
 इति दाते धर्मगस्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

चक्रं शौचमशौचञ्च कार्यं त्याज्यं मनीषिभिः ।
 विशेषार्थं तयो किञ्चिद्व्याप्तिं हितकाव्यया ॥
 शौचे यत्नः सदाकार्यः शौचमूलोद्भिजः स्मृतः ।
 शौचाचारविहीनस्य समस्तनिष्कलाः क्रियाः ॥
 शौचञ्च द्विविधं प्रोक्तं ब्रह्ममाभ्यन्तरन्तया ।
 मृज्जलाभ्या स्मृतं बाह्यं भावशुद्धिसथान्तरम् ॥
 अशौचादि वर्गं दाह्यं तस्मादाभ्यन्तरं वरम् ।
 समाम्याञ्च शुचिर्यसु स शुचिर्नेतर शुचिः ॥
 एका लिङ्गे गुदे तिष्ठेदथ वामकरे तथा ।
 समयो सप्त दातव्या च देस्तिस्त्रस्तु पादयो ॥
 गृहस्थशौचमाख्यातं विष्वङ्गे यथ क्रमम् ।
 द्विगुणं त्रिगुणञ्चैव चतुर्थस्य चतुर्गुणम् ॥

अर्धं प्रवृत्तिमात्रेण प्रथमा सृजिका स्मृता ।
 द्वितीया च तृतीया च तदर्थं चरितीर्तिना ॥
 लिङ्गेऽप्यत्र समाख्याता, त्रिपर्वी पूयति यया ।
 एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ॥
 त्रिगुणं वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ।
 दातव्यमुदकन्तावन्यदभ्युपयोग्यं भवेत् ॥
 सदा जलेन शुद्धिः स्यान्नक्षत्रेण न धनव्ययः ।
 यस्य शौचेऽपि शौचिल्यं चित्तं तस्य परीक्षितम् ॥
 अन्यदेव दिवाशौचं रात्रावन्यद्विधीयते ।
 अन्यद्रापत्सु विप्राणामन्यदेव क्षानापदि ॥
 दिवोदितस्य शौचस्य रात्रावर्द्धं विधीयते ।
 तदर्थं मातुरस्याङ्गस्वरायामर्दं मध्वनि ॥
 न्यूनाधिकं न कर्तव्यं शौचे शुद्धिमभीप्सता ।
 प्रायश्चित्ते न युज्येत विहितातिक्रमे कृते ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

सूतकन्तु प्रवक्ष्यामि जन्ममृत्युनसृङ्गवम् ।
 दासजीव तृतीयस्तु यथावदनुसूयशः ॥
 सद्यः शौचं तथैकाहोदितिवचतुरहसाद्या ।
 दशाहो द्वादशाहय षष्ठो मासमाथेव च ॥
 मरणान्तं तथा चान्यद्व्यपद्यतु सूतके ।

उदम्यस्तकमेणैव वक्ष्याम्यहमग्रेपतः ॥

ग्रन्तार्थतोविजानदति वेदमङ्गैः समन्वितम् ।

सकल्य सपुत्रम्यञ्च क्रियावांसेन स्रुतकी ॥

राजर्त्विग्दीक्षितानाञ्च बाले देशान्तरे तथा ।

व्रतिनां सर्वाणिचैव सद्यः शौचं विधीयते ॥

एकाहसु समाख्यातो योऽग्निवेदसमन्वितः ।

हीने हीनतरेचैव द्वित्रिचतुरहस्तथा ॥

जातिविप्रो दशाहनेन द्वादशाहनेन भूमिपः ।

वैश्यः पञ्चदशाहनेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥

अस्नात्वा चाप्यङ्गत्वा च भङ्गेऽदत्त्वा च यः पुनः ।

एवविधस्य सर्वस्य स्रुतक समुदाहृतम् ।

व्याधितस्य कदर्थस्य क्षणग्रस्तस्य सर्वदा ।

त्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥

व्यसनासक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यम् ।

अज्ञात्यागविहीनस्य भस्मान्त स्रुतक भवेन् ॥

न स्रुतक कदाचित् स्यादूयावज्जीवन्तु स्रुतकम् ।

एवगुणविशेषेण स्रुतक समुदाहृतम् ॥

स्रुतके मृतके चैव तथाच स्तंस्रुतके ।

एतत्संहतशौचानां तयोचेन शुद्ध्यति ॥

दानं प्रतिग्रहो होम स्वाध्यायश्च निवर्तते ।

दशाहान्तु परं शौचं विप्रोऽर्हति च धर्मवित् ॥

दानञ्च विधिना देय अशुभान्तारक हि तत् ।

स्तकान्ते स्ततो यस्तु स्रुतमान्ते च स्रुतकम् ॥

एतत्संहतशौचानां पूर्वाशौचेन शुद्ध्यति ।

सप्तमोऽध्यायः ।

उभयत्र दशाहानि कुलस्यान्नं न भुज्यते ॥ ,
चतुर्थेऽहनि कर्तव्यमस्य सञ्चयनं द्विजैः ।
ततः सञ्चयनादूर्ध्वमङ्गस्यैर्विधीयते ॥
वर्णानामानुलौस्येन स्त्रीणामेकोग्रदापतिः ।
दशपट्यहमेकाहः प्रसवे सूतकं भवेत् ॥
यज्ञकाले विवाहे च दशभङ्गे तथैव च ।
हयमाने तथाग्नौ च नाशौचं स्रतसूतके ॥
सुस्यकाले त्विदं सर्वमशौचं परिकीर्तितम् ।
आपङ्क्तस्य सर्वस्य सूतके न तु सूतकम् ॥
इति दाक्षे धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

लोको वशीकृतो येन येन चाग्रां वशीकृतः ।
इन्द्रिगार्थो जितो येन तं योगं प्रब्रवीम्यहम् ॥
प्राणायामस्तथा ध्यानं प्रत्याहारस्तु धारणा ।
तर्कश्चैव समाधिश्च पण्डितो योगवृत्तये ॥
नारण्यसेवनाद्योगो नानेकग्रन्थचिन्तनात् ।
व्रतैश्चैस्तपोभिश्च न योगः कस्यचिद्भवेत् ॥
न च पथाशनाद्योगो न नासाग्रनिरीक्षणम् ।
न च शास्त्रातिरिक्तेन शौचेन स भवेत् कश्चित् ।
न मौनमन्त्रकुङ्कैरनेकैः सुकृतैस्तथा ।
लोकयात्राप्रियुक्तस्य योगो भवति कस्यचित् ॥

अभियोगात्तथाभ्यासात्तन्निवेव तुं निश्चयात् ।
 पुनः पुनश्च निर्वेदाद्योगः सिद्ध्यति नान्यथा ॥
 आत्मचिन्ताविनोदेन शौचक्रीडनकेन च ।
 नर्व्यभूतसमत्वेन योगः सिध्यति नान्यथा ॥
 यथात्मनि रतोनित्यमात्मक्रीडस्तथैव च ।
 आत्मनिष्ठश्च सततमात्मन्येव स्वभावतः ॥
 रतयैव इयं तुष्टः सन्तुष्टो नान्यमानसः ।
 आत्मन्येव सुखमोऽसौ योगस्तस्य प्रसिद्ध्यति ॥
 सुप्तोऽपि योगयुक्तः स्याज्जाग्रच्चापि विशेषतः ।
 ईदृक्प्रेष्टः स्मृतः श्रेष्ठो गरिष्ठो ब्रह्मवादिनाम् ॥
 य आत्मार्थतिरेकेण द्वितीयं नैव पश्यति ।
 ब्रह्मीभूय मएव हि दत्तपञ्चउदाहृतः ॥
 विषयासक्तचित्तो हि यतिर्मोक्षं न विन्दति ।
 यत्नेन विषयासक्तिं तस्माद्योगी विवर्जयेत् ॥
 विषयेन्द्रियसयोगः, केचिदुयोगं वदन्ति हि ।
 अधर्मो धर्मरूपेण गृहीतस्तैरपण्डितैः ॥
 मनसश्चात्मनसैव संयोगश्च तथापरे ।
 लुक्तांगामधिका ह्येते केवल योगवद्धिताः ॥
 हृत्तिहीन मनः कृत्वा चेवञ्च परमात्मनि ।
 एकीकृत्य विमुच्यंत योगोऽथ मुख्ये उच्यते ॥
 कषायमोहविघ्नेफलज्जाग्रद्धादिचेतसः ।
 व्यापारास्तु समाख्यातास्तान् जित्वा वयमानयेत् ॥
 कुटुम्बैः पञ्चभिर्गाम्यैः पष्ठसुत महत्तरः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

देवासुरमनुष्यैस्तु स जेतुं नैव शक्यते ॥
 वलेन परराष्ट्राणि गृह्णन् शूरस्तु नाश्रयते ।
 जितो येनेन्द्रियग्रामः स शूरः कथ्यते बुधैः ॥
 बहिर्भुङ्क्तानि सर्वाणि कृत्वा क्षमिभुङ्क्तानि वै ।
 सर्वक्षैवेन्द्रियग्रामं मनश्चात्मानं योजयेत् ॥
 सर्वभावविनिर्मुक्तः क्षेमस्तं ब्रह्मण्य न्यसेत् ।
 एतद्वानश्च योगश्च शेषाः सूर्यस्य विस्तराः ॥
 तद्वक्त्रा विषयभोगाश्च मनोनिश्चलतां गतम् ।
 अक्षयशक्तिसंरूपेण सुमाधुः परिकीर्तितः ॥
 चतुर्णां सन्निकर्षेण पदं यत्तदशाश्वतम् ।
 द्वयोस्तु सन्निकर्षेण शाश्वतं ध्रुवमक्षयम् ॥
 यन्मास्ति सर्वलोकस्य तदस्तीति विद्वद्भ्यः ।
 कथ्यमानं तथान्यस्य हृदये नावतिष्ठति ॥
 स्वसम्बन्धं हि तद्वद्वा कुमारीमैद्युनं यथा ।
 अयोगी नैव जानाति जातान्वाहि यथा घटम् ॥
 नित्याभ्यसनशीलस्य सुसंवेद्यं हि तद्वदेत् ।
 तत्सूक्ष्मत्वादिनिर्देशं पश्यं ब्रह्म सनातनम् ॥
 युधस्वाभरणं भावं मनमालोचनं यथा ।
 मन्यते स्त्री च मन्त्रश्च तदेव ब्रह्म मन्यते ॥
 सत्त्वोत्कटाः सुराद्यापि विषयेण वशीकृताः ।
 प्रमादिभिः क्षुद्रस्त्वैर्मानुषैरुलूका कथा ॥
 तस्मान्मन्त्ररूपायेण कर्तव्यं दण्डधारणम् ।
 इतरस्तु न शक्नोति विषयैरभिभूयते ॥

न स्थिर क्षणमप्येकमुदकं हि यन्धोर्मिभिः ।
 वाताहतं तथा चित्तं तस्मान्नस्य न विश्वसेत् ॥
 त्रिदण्डं पद्मेशेन जीवन्ति बहवो नराः ।
 यो हि ब्रह्म न जानाति न त्रिदण्डार्ह एव स ॥
 ब्रह्मचर्यं सदा रक्षेदष्टधा मैथुनं पृथक् ।
 स्मरणं कौर्त्तनं केलिं प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् ॥
 सङ्कल्पोऽध्वजसायं च क्रियानिष्पत्तिरिव च ।
 एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 न ध्यातव्यं न वक्तव्यं न कर्त्तव्यं कदाचन ।
 एतैः सर्वैः सुसम्पन्नो यतिर्भवति नेतरः ॥
 पारिव्रज्यं गृहीत्वा च योधमे नावतिष्ठते ।
 स्वपदेनाङ्कयित्वा तं राजा शीघ्रं प्रवासयेत् ॥
 एको भिक्षुर्यथेक्षतु द्वौ चैव मिथुनं स्मृतम् ।
 त्रयो ग्रामस्तथा स्यात्तर्द्धन्तु नगरायते ॥
 नगरं हि न कर्त्तव्यं ग्रामो वा मिथुनं तथ ।
 एतन्नयं प्रकुर्वीणं स्वधर्माच्चवते मतिः ॥
 राजधान्यादि ते यान्तु भिक्षावार्त्ता यरस्वरम् ।
 क्लेशपैशून्यमात्मर्थं सन्निकर्षादसमर्थम् ॥
 लाभपूजानिमित्तं हि व्याख्यानं शिष्यसमूह ।
 एते चान्ये च बहवः प्रपञ्चा कुतपस्विनाम् ॥
 ध्यानं शौचं तथा भिक्षा नित्यमेकान्तशीलता ।
 भिक्षोयत्वारि कर्माणि पशुषो नोदयते ॥

तपोजपैः कृशोभूतोव्याधितोऽवमथावहः ।
 वृद्धोऽग्रहस्तदीतय यश्चान्यो विकलेन्द्रियः ॥
 नीरुजश्च युष्मा चैव भिन्नानां वसथावहः ।
 स दूषयति तत्स्थानं बुधान् पीडयतीति च ॥
 नीरुजश्च युष्मा चैव ब्रह्मद्विन्दुश्च ॥
 ब्रह्मद्विन्दुश्च कुलश्चैव तु नाशयेत् ॥
 वसन्नायसथे भिक्षुर्मेथुन यदि सेवने ।
 तस्यावसथनाथस्य मूलान्यपि निहन्ति ॥
 आश्रमे तु यतिर्यस्य सुहृत्तमपि विश्रमेत् ।
 किन्तु स्थान्येन धर्मेण कृतकृत्योऽभिजायते ॥
 समित यदुगृहस्येन पापमाश्रयान्तिकम् ।
 स निर्दहति तत् सर्वमेकरात्रोपितोयतिः ॥
 योगाश्रमपरिश्चान्तं यस्तु भेजयते यतिम् ।
 निष्किल भोजितं तेन त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
 यस्मिन् देशे वसेद्योगी ध्यानयोगविचक्षणः ।
 सोऽपि देशो भवेत् पूतः किपुनस्तस्य बान्धवाः ॥
 हैतस्यैव तथा हैतं हैताद्वैतं तथैव च ।
 न हैतं नापि चाहैतमित्येतत् परमार्थिकम् ॥
 नाहं नैवान्यसम्बन्धो ब्रह्मभावेन भाषितः ।
 ईदृगायामवस्यायामवाप्यं परम पदम् ॥
 हैतपक्षाः समाख्याता येऽहैतं पश्यन्ति स्थिताः ।
 अहैतिनां प्रवक्ष्यामि यथा धर्मः सुनिश्चितः ॥

तत्रात्मव्यतिरेकेण द्वितीयं यदि पश्यति ।
 ततः शास्त्रार्थधीयन्ते श्रूयन्ते ग्रन्थसञ्चयाः ॥
 दक्षशास्त्रं यथा प्रोक्तमंशेषाश्चमस्तुत्तमम् ।
 अधीयन्ते तु ये विप्रास्ते यान्त्यमरलोक्ताम् ॥
 इदन्तु यः पठेद्भक्त्या शृणुयादधमोऽपि वा ।
 स पुत्रपौत्रपशुमान् कीर्त्तिश्च समवाप्नुयात् ॥
 आचरित्वा त्विदं शास्त्रं आह्नकालेऽपि वा द्विजः ।
 अक्षयं भवति आहुं पितृभ्यश्चोपजायते ॥

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

समाप्ता चेयं दक्षसंहिता ।

गौतमसंहितायाम्

प्रथमोऽध्यायः ।

वेदो धमेमूलं तद्विदाश्च स्मृतिशीलो दृष्टो धर्मव्यतिक्रमः
 राजसच्च महतां न तु दृष्टेऽर्थो वरदौबल्यात्तुल्यबलविरोधे वि-
 जल्पः । उपनयनं ब्राह्मणस्याष्टमे नवमे पञ्चमे वा कास्यं
 गर्भादिः सङ्ख्यावर्षाणां तद्वितीयं जन्म । तद्यस्मात् स आ-
 चार्यो वेदानुवचनाच्च । एकादशहादशयोः क्षत्रियवैश्ययोः ।
 घापोऽष्टाद्वाह्मणस्यापतिता सावित्री हाविशतेराजन्यस्य
 अधिकाया वैश्यस्य । मौञ्जीव्यामौर्वीसौत्यो मेखलाः क्रमेण
 क्षणरुक्मसाजिनानि वासांसि शायमौमशौरकुतंपाः सर्वेषां
 कार्पासश्चाविकृतम् । कापायमर्घ्यके । वार्षं ब्राह्मणस्य
 मास्त्रिष्ठहारिद्रे इतरयोः वैल्पालाशौ ब्राह्मणस्य दण्डान-
 ग्न्यपैलवौ श्रेष्ठे यज्ञियत्वा सर्वेषामपीरिता यूपचक्राः सवल्क-
 ला मूर्धललाटनामायप्रमाणाः । मुण्डजटिलशिप्याजटाश्च ।
 द्रव्यहस्त उच्छिष्टोऽनिधायुचामेद्रव्यशुद्धिः परिमार्जनं प्रदाह-
 तक्षयनिर्णयनानि तैजसमार्त्तिकदायवतान्तवाना तैजसवदु-
 म्नमणिगद्गशुक्तीनां दारुवदस्थिभूंम्योरावपनश्च भूमेर्लव-
 दह्मुषोवा ग्रीवमारभेत् । शुचो देवघासीनो दक्षिणं पादं
 जाम्यस्तुरा कृत्वा यशोपवीत्यामणिवन्धनात् पाणी प्रक्षाल्य

वाग्यतो हृदयस्य शस्त्रिष्वनुवापश्चाचामेहिः प्रसूज्यात् पादौ
 चाभ्युवेत् खानि चोपसृशेच्छीर्षण्यानि मूर्ध्नि च दद्यात् ।
 सुत्वा भुक्त्वा क्षुत्वा च पुनः । दन्तस्थितेषु दन्तवदन्यत्र जिह्वा-
 भिमर्पणात् । प्राक्च्युतिरित्येके । च्युनेरास्त्राववद्विद्यान्निगिर-
 नेव तच्छुचिः । न मुख्यार्विमुपउच्छिष्टं कुर्वन्ति ताश्चेदङ्गे
 निपतन्ति । लेपगन्धापकर्षणे शौचममेध्यस्य । तदङ्गिः
 पूर्वं सदा च मूत्रपुरीषरेतोविस्त्रसनाभ्यवहारसयोगेषु च यत्र
 चास्त्रायोविदध्यात् । पाणिना सव्यमुपसगृह्याद्गृह्णमधीहि
 भोद्वत्यामन्त्रयेत् एव । 'तत्र' चक्षुर्मनःप्राणोपस्पर्शनं दर्भैः
 प्राणायामास्त्रयः पञ्चदशमात्राः प्राक्कुलेष्वासनञ्च ॐपूर्व्या व्या-
 हृतयः पञ्चसप्तान्ताः । गुरोः पादोपसयङ्गण प्रातर्ब्रह्मातु-
 वयनेचाद्यन्तयोरनुज्ञातउपविशेत् । प्राङ्मुखोदक्षिणतः शिष्य
 उदङ्मुखोवा सावित्रीश्चानुयचनमादितो ब्रह्मणश्चादाने ॐ-
 कारस्यान्यत्रापि । अन्तरागमने पुनरुपसदनं श्वनकुलसर्प-
 मण्डूकमाज्जरिणां त्यहमुपवासोविप्रवासश्च प्राणायामा वृत्त-
 प्राशनश्चेतरेषाम् । श्लाघानाध्ययने चैवम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रागुपनयनात् कामचारवादमन्त्रोऽङ्गतोऽब्रह्मचारी यथो-
 पपादमूत्रपुरीषोभवति नास्याचमनकल्पो विद्यतेऽन्यत्रापमा-
 र्जनप्रधायनावोचयोभ्यो न तदुपस्पर्शनाशौचं नन्वेवैनमग्निहव-

नवलिङ्गयोगोर्नियुञ्जान्न ब्रह्माभिव्याहारयेदन्यत्र स्वधानि-
नयनात् । उपनयनादनियमः । उक्तं ब्रह्मचर्यमग्नीन्धनभैक्ष-
चरणे सत्यवचनमपासुपस्यर्जनम् । एके गोदानादि । बहिः
सन्धार्यश्चातिष्ठेत् पूर्वमासीतोत्तरां सृज्यतिथ्या ज्योतिषोदरं
नाहायतो नादित्यमीचेत् । वर्जयेन्नाधुमासगन्धमाल्यादवा-
स्त्रप्राञ्जनाभ्यञ्जनयानोपानच्छतक्रामकोधलोभमोहवाद्यवादन-
स्नानदन्तधावनर्पणदृष्ट्यगीतपरिवादंभयानि । गुरुदर्शने कर्ण-
प्राप्ततावशक्थिकायाश्चयणपादप्रसारणानि निष्ठीवितहसित-
विजृम्भितास्कोटनानि स्त्रीप्रेक्षणाङ्गुष्मने मैथुनशङ्काया दूत-
हीनवर्णसेवामदत्तादान हिंसा आचार्यतत्पुत्रस्त्रीदीक्षित-
नामानि शुष्का वाचं मद्यं नित्यं ब्राह्मणाः । अधः शय्यायायी
पूर्वोत्थायी जघन्यसम्बेशी वाग्व्याहृदरसंयतः । नामगोत्रे
गुणे समानतो निर्दिशेत् । अर्चिते श्रेयसि चैवम् । शय्या-
सनस्थानानि विहाय प्रतिश्रवणमभिक्रमणं वचनप्रवृत्तेनाध-
स्यानामर्नास्त्यग्वा तत्सेवायाम् । गुरुदर्शने चोत्तिष्ठेत्
गच्छन्तं मनुव्रजेत् कर्म विज्ञाप्याख्यायाङ्गताध्यायी युक्तं प्रिय-
क्षितयोस्तद्गार्ह्यापुत्त्रेषु चैवम् । नोच्छिष्टाशनसंपन्नप्रमाधन-
पादप्रक्षाननोन्मर्दनोपसंग्रहणानि । विप्रोप्योपसंग्रहणं गुरु-
भार्याया तत्पुत्रस्य च । नैके युवतीनां । व्यवहारप्राप्तेन
सार्ववर्णिकं भैक्षचरणमभिंशस्तपतितवर्जं । आदिसध्यान्तेषु
भवच्छब्दः प्रयोज्यो वर्णानुपूर्वेण । आचार्यज्ञातिगुरुस्तेष्व-
लाभेऽन्यत्र । तेषां पूर्वं परिहरन्निवेद्य गुरुवेऽनज्ञातोभुञ्जीत ।
असन्निधौ तद्गार्ह्यापुत्तमब्रह्मचारिसङ्गः । वाग्यतस्तृप्यन्तलो-
लुप्यमान मन्त्रिधायोटकं स्पृशेत् । शिष्यशिष्टिगवधेनाशक्तो-

रज्जुवेणुविदलाभ्या तनुभ्यामन्येन घ्नन् रांज्ञा शास्यः । द्वाद
शवर्षाण्येकैकवेदे ब्रह्मचर्यं चरेत् प्रतिद्वादशवर्षेषु ग्रहणान्त
वा । विद्यान्ते 'गुरुरर्थेन निमग्न्य' । ततः कृतानुष्ठानस्य
ज्ञानम् । आचार्यं श्रेष्ठगुरुणा मातेत्येके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

तस्याश्रयविकल्पमेके ब्रुवन् ब्रह्मचारी गृहस्थोभितुर्वैखा-
नस इति तेषां गृहस्थो यो निरप्रजनत्वादितरेषाम् । ततोक्त
ब्रह्मचारिणश्चाचार्याधीनत्वमात्रं गुरोः कर्मशेषेण जपेत्
शर्वभावे तदपन्यवृत्तिस्तदभावे 'दश' समस्तचारिण्यग्नौ वा ।
एवं वृत्तो ब्रह्मलोकमवाप्नोति जितेन्द्रियः । छत्रेपाञ्चैतदवि-
रोधी अनिचयो भित्नुर्हर्षरेता भुवशीलो वर्षासु भिक्षार्थी
ग्राममियात् । जघन्यमनिवृत्तवरेत् । निवृत्ताग्नीर्वाक्चक्षुः
कर्मसयतः । कोपीर्गाच्छादनार्थं बालोविभ्रयात् । प्रक्षीणमेके
नियोजनाविप्रयुक्तः । श्रोत्रधिवनस्पतीनामङ्गमुपादधीत । न
द्वितीयासुपहर्तुं रात्रिं ग्रामे वसेत् । सुण्ड शिखी वा वर्ज
येज्जीवतर्धम् । समीभूषेण हिमासुग्रहयोरनारती । वैखानसो
धने मूलफनाग्नी तपाशीलः । आभरणैरेनाग्निमाधायायास्य
भोजी देवपितृमनुष्याभूतर्षिपूजकः । सर्वातिथिः प्रतिपिद्वर्जं
मैत्रमप्युपयुञ्जीत न फाल्गुनमधितिष्ठेत् ग्रामश्च न प्रविशेज्जटि-
लशीराजिनवासा नातिशय भुञ्जीत । एकाश्रयं त्वाचार्याः
प्रत्यक्षविधानाङ्गार्हस्यस्य ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

महस्यः सहशी माय्यां निन्देतानन्यपूर्वा यवीयसीम् ।
 असमानप्रवरेर्विवाहकृद् सप्तमात् पितृबन्धुस्थोवीजिनश्च
 मातृबन्धुश्च पञ्चमात् । ब्राह्मोविद्याचारितृबन्धुशीलसम्पन्नाय
 दद्यादाच्छालङ्कृता संयागमन्त्र प्राजापत्ये सहधर्मश्चरता-
 मिति धार्ये गोमिषम कन्यावते दद्यादन्तर्वेद्युत्तिजे दान
 देवोऽलङ्कृत्यैच्छन्त्या स्वयं सयोगो गान्धर्वो विज्ञेयानतिस्त्रीमता-
 मासुरः प्रसह्यादानाद्राक्षमोऽसुविद्वज्जोपसङ्गमनुत् पैशाचः ।
 चत्वारो धर्माः प्रथमाः पण्डित्येके । अनुलोमानन्तरैका-
 न्तरङ्गान्तरासु जाताः सवर्णभ्यष्ठोग्रनिपाददैश्वन्तपुरश्वाः ।
 प्रतिलोमासु सूतमागधायोगवत्तृवैदेहकृचाण्डालाः । ब्राह्म-
 ण्यजीजनत् पुत्रान् दशेभ्य आनुपूर्व्यात् ब्राह्मण्यसूतमागधचा-
 ण्डालान् तेभ्यएव क्षत्रिया मूर्धावपिक्तक्षत्रियधीवरपुत्रान्
 तेभ्यएव वैश्या भञ्जकण्टकमाहिष्यवैश्वदेवान् तेभ्यएव पार-
 शवयवनकरण शूद्रान् शूद्रेत्येके । वर्णान्तरगमनमुत्कर्षा-
 पक्षर्पाभ्यां सप्तमेन पञ्चमेन चाचार्या । हृद्यन्तरजातानाञ्च
 प्रतिलोमान् धर्महीनां शूद्रायाञ्च असमानायाञ्च शूद्रां पति-
 तहन्तिरन्त्यः पापिष्ठ । पुनन्ति संधवः पुत्रास्त्रिपौरुषाना
 पर्दश देवाद्गैत्र प्राजापत्याहमूर्व्यान् दशावरानात्मानञ्च
 ब्राह्मीपुत्रा ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

ऋतावुपेयात् सर्वत्र वा प्रतिपिद्धं वनेषु । देवपितृमनुष्यभू-
 तर्षिपूजकोनित्यस्वाध्यायः । पितृभ्यश्चोदकदानं यथोत्साहम-
 न्यद्वाय्वादिरेग्निर्दायादिर्वा । तृप्तिन् गृह्याणि देवपितृमनु-
 ष्ययज्ञाः स्वाध्यायश्च । वलिकर्मग्नावग्निर्धन्वन्तरिर्विश्वे देवा-
 मजापतिः स्विष्टिस्तदिति होमः । दिग्देवताभ्यश्च यथा स्वर्गा-
 रेणुं मरुद्भ्यो गृहदेवताभ्यः प्रविश्य ब्रह्मणे मध्ये अद्भ्य उदकुम्भे
 आकाशायेत्यन्तरीक्षे नक्षत्ररेभ्यश्च सायम् । स्वस्तिवाच्य-
 भिक्षादानप्रश्नपूर्वन्तु ददातिषु चैवं धर्मेषु । समद्विगुणसाह-
 स्वानत्यानि फलान्यब्राह्मणमाह्मणयोर्विचवेदपारगेभ्यः । गुर्व-
 र्धनिवेशोपधार्थं हंसिस्त्रीण्यव्यमाणाध्यायनाश्वमयोगवैश्वजि-
 तिषु द्रव्यसंविभागोवर्हिर्वेदि भिक्षमाणेषु कृतान्नमितरेषु ।
 प्रतिच्युत्याप्यधर्मसंयुक्ताय न दद्यात् । क्रुद्धदृष्टभीतार्तक्षुब्धवा-
 लस्य विरमूढमत्तोन्मत्तवाक्यान्यवृतान्यपातकानि । भोजयेत्
 पूर्वमतिशुक्रमारव्याधितगर्भिणीपुत्रासिनीस्यविरान् जघ-
 न्याश्च । आचार्यपितृमग्नीनान् निषेद्य वचनाक्रियाशस्त्रिगा-
 चार्यश्च शुरनिवृत्त्यमातुगानामुपस्थाने मधुपर्कः सम्पत्तगरे
 पुनः पूजितायगविवाहयोरर्वाक् राजश्च श्रुतियस्य । अश्वो-
 त्तिदस्यातनोदके श्रुतियस्य तु पशुमर्घ्यमन्त्रविशेषाश्च मफा-
 र्येन्द्रित्य वा संस्कारविशिष्टं गध्यतोऽग्नदानं मयेद्य मापहृत्तो
 विपरोते तु यणोदकमूत्रं स्यात्तमस्ततः पूज्यान्त्यागश्च
 गय्यासनावमयागुदयोपामनानि मृद्वक्ष्येयमो ममान्यन्पंगो-
 ऽपि हीनेष्वतमानग्रामोऽतिथिरेकगतोऽभिरुक्षन्त्योप-

स्वायी कुगलानामंचारोग्यायामनुप्रशोत्य शूद्रस्यावाह्येण
स्यानतिथिरवाह्ययोग्ये सृष्टतथेत् भोजनन्तु चतियस्योद्धं
वाह्ययोग्येऽन्यान् भृत्यैः संहृष्टगंसार्थमावृणु सार्धं ॥

इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥

पष्ठोऽध्यायः ।

पादोपसग्रहणं गुरुसमवायेऽन्वहम् । अग्निगम्य तु विप्रोप्य
मातृपितृतद्वन्धूनां पूर्णजानां विद्यागुरुणा तत्तद्गुरुणाश्च
सन्निपाते परस्य । नाम प्रोच्यार्हमयमित्यभिधादोऽज्ञसमवाये
स्त्रीपुत्रयोगेऽभिवादतोऽनियममुक्ते जाविप्रोप्यः स्त्रीणाममातृपि-
तृश्रमाय्याभगिनीनां नोपसग्रहणं आतृभार्याणां खञ्जाय ।
अतिक्लृष्टशूरपितृव्यमातुलानान्तु यवीयसा प्रत्युत्थानजन-
भिवाद्यास्तद्यान्य, पूवेः पौरोऽशीतिकावरः शूद्रोऽप्यपत्यसमेना-
वरोऽप्यार्यः शूद्रेण नाम चास्य वर्जमेद्राक्षयाजपः प्रेथो भो
भवन्निति वयस्य समानेऽहनि जातौ दशवर्षवृद्धः पौरः पञ्चभिः
कलाभर, अतिवयारणस्त्रिभिः राजन्यो वैश्वकर्म्म विद्याही-
नोदीक्षितस्य प्राक्कयात् । विन्तवन्मुकर्मजातिविद्यावयासि
सान्यानि पररनीयासि श्रुतस्तु सर्वेभ्योगरीयस्तन्मूलत्वाद्धर्मस्य
श्रुतेश्च । अकिं दशमीस्याणुयाह्यवधूस्त्रातकराजभ्य पथोदानं
राज्ञा तु अतिवयाय अतिवयाय ॥

इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

आपत्कल्पो ब्राह्मणस्याब्राह्मणाद्विद्योपयोगोऽनुगमन शुश्रू-
पा समाप्तेर्ब्राह्मणो गुरुर्याजनाध्यापनप्रतिग्रहाः सर्वेषां पूर्व. पूर्वो
गुरुस्तदलाभे चतुर्वर्त्तिस्तदलाभे वैश्यवृत्तिः । तस्यापत्यं गन्धरस
कृतान्नतिलं शायत्तौ माजिनां नि रक्तनिर्णिक्ते वाससी क्षीरश्च
सविकार मूलफलपुष्पोपधमधुमासटणोदकापथ्यानि पशवश्च
हिंसासयोगे पुंरुषवृथाकुमारीहेतवश्च नित्य भूमिव्रीहियवा-
जाव्यश्च ऋषभधेन्वनदुह्यैके । विनिमयस्तु रसाना रसै पशू-
नाञ्च न लवणाकृतान्नयोस्तिष्ठानाञ्च समेनामेन तु पक्षस्य संप्र-
त्यये सर्वधातुवृत्तिरशक्तावशूद्रेण तदप्येके प्राणसंशये तद्वर्णस-
ङ्करोऽभध्यनियमस्तु प्राणसंशये ब्राह्मणोऽपि शस्त्रमाददीत रा-
जत्यो वैश्यकर्म वैश्यवर्म ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

द्वौ लोके दृतव्रतौ राजा ब्राह्मणश्च यज्ज्युतसायश्चतुर्वि-
धस्य मनुष्यजातस्यान्तः सज्जानाश्चलनपतनसर्पणानामायत्त
जीवनं प्रसूतिरक्षणमसङ्करो धर्मः । स एष यज्ज्युतो भवति
लोकवेदवेदाङ्गविद्वाको वाक्येति ङासपुराणकुशलस्तदपेक्षसहृ-
त्तियत्वारिश्चता रुस्कारैः संस्कृतस्त्रिषु कर्मस्वभिरतः पदमु-
यासागयचारिकेष्वभिविहीत. पङ्क्तिं परिहाय्यो राजा बध्य
शावध्यचात्तद्व्यावहिष्कार्यज्ञापयिष्याद्यथापरिहाय्येति ।
गर्भाधानपुगवनसीमन्तोन्वयनजातकर्मनामकरणान्नप्राशनपी-
डोपनयनं चत्वारि वेदयतानि स्नानं सप्तधर्मचारिणीमंयोगः

पञ्चानां यज्ञानामनुष्ठानं देवपितृमनुष्यभूतब्रह्मणामेतेषाञ्चा-
 दकापार्श्वग्राह्यावण्याग्रहायणीचैत्राश्वयुजीति सप्त माक-
 यज्ञसस्या अग्न्याधेयमग्निहोत्रदर्शपौर्णमासीवग्रयणं चातुर्मास्य
 निरूढपशुपन्धसौचामणीति सप्त चर्ग्येजसंस्या अग्निष्टोमोऽ-
 त्यग्निष्टोम उक्त्यः षोडश्वि वाजुपेयोऽतिरात्रोऽभोर्याम इति
 सप्त सोमसस्याइत्येते चत्वारिंशत् संस्काराः । अथाष्टावात्मगुणा-
 दया सर्वभूतेषु क्षान्तिरनन्दया शौचमनाथसोमङ्गलमकार्षण्य
 मसृहेति यस्येते न चत्वारिंशत् संस्कारा नवाष्टावात्मगुणा
 न स ब्रह्मणः सायुज्यं साक्षीकृतं च गच्छति । यस्य तु खलु संस्का-
 राणामेकदेशोऽप्यष्टावात्मगुणा अथ स ब्रह्मणः सायुज्यं साक्षी-
 कृतं गच्छति गच्छति ॥

इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

स विधिपूर्वं स्नात्वा भाष्यीमभिगम्य यथोक्तान् गृहस्थ-
 धर्मान् प्रयुञ्जान इमानि वतान्यनुकर्षेत् स्नातकोनित्यं शुचिः
 सुगन्धः स्नानशीलः सति विभवे न जीर्णमलवहासाः स्थान्
 रक्तमलवदन्यदृतं वा वासोविभयान्न खगुपान्नौ निर्णक्त-
 मयक्तौ न रूढश्लथुरकस्मान्वाग्निमपथ्य सुगपद्धारयेन्नाञ्ज-
 लिना पिवेन्न तिष्ठन्नुद्धतोदकेनाचामेन्न शूद्राशुच्येकपाण्या-
 वंर्जितेन न वाय्वग्निविषादित्यापोदेवतागाथ प्रतिपश्यन् वा
 मूलपुगीयामेध्यान्युदस्येन्नैव देवताः प्रति पादौ प्रसारयेन्न

पर्णलोद्गाश्मभिर्मन्त्रपुरीषापकर्षणं कुर्व्यान्व भस्मकेशतुपकपा-
 लान्यधितिष्ठेन्न स्नेच्छाशुच्यधार्मिकैः सह सम्भाषेत सम्मप्य
 पुण्यकृतो मनसा ध्यायेद्वाङ्मयेन वा सह सम्भाषेत । अधेनु
 धेनुभवेति ब्रूयाद्भटं भट्टमिति कपालं भंगालमिति मणि-
 धनुरितिन्द्रधनुः । 'गा' धयन्ती यरस्मे नावचीत नचैना
 वारयेन्न मिथुनीभूत्वा 'शोच' प्रति विनस्वेत नच तस्मिन्
 शयने स्वाध्यायं मधीयीत नचापररात्रमधीत्य पुनः प्रतिस-
 स्विशेत्ताकल्पा नारीमभिरमयेन्न रजस्वला नचैना द्वि-
 येन्न कन्यामग्निमुषोपधमनविष्टच्छावादवर्हिर्गन्धमाल्यधारण-
 पापीयसां प्रलेखनमाख्यासहभोजनाञ्जल्यवेक्षणकुङ्कुमारप्रवेशनपा-
 दधावनासन्दिग्धभोजननदीवाङ्मतरणप्रक्षविषमारोहणावरो-
 हणप्राणव्यवस्थानानि च वर्जयेन्न सन्धिग्धा नावमधिरोहेत्
 सर्वतएवात्मानं गोपायेन्न प्रावृत्य शिरोऽहनि पर्यटेत प्रा-
 वृत्य तु रात्रौ मूलोच्चारे च न भूमावनन्तर्धाय नाराञ्चाव
 सथान्न भस्मकरीपकटच्छायापथिकाम्येषु उभे मूलपुरीषे
 दिवा कुर्व्यादुदङ्मुखं सन्ध्योश्च रात्रौ तु दक्षिणामुखः
 पालाशमासनं पादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् । सीमानत्-
 कथाशनासृनयनाभिवादननमस्कारान् वर्जयेत् । न पूर्वा
 ह्णमध्यन्दिनापराह्णानफलान् कुर्व्याद्वयथाशक्ति धर्मार्थका-
 मेभ्यसोपु च धर्मोत्तरं स्यान्न नप्ना परयोपितमीचेत न
 पटासनमाकर्षेन्न शिश्नोदरपाणिपादवाक्चक्षुश्चापलानि कु-
 र्याच्छेदनभेदनविलिप्पनविमर्दनावस्कोटनानि नाकस्मात्
 कुर्व्यान्वोपरिवत्सतन्त्री गच्छेन्न जनह्नुन स्यान्न यज्ञमहतो
 गच्छेद्दर्शनाय तु काम न भव्यानुत्सहे भवयेन्न रात्रौ प्रेष्या

हृतमुहृतस्तेऽविलपनपिण्याकमथितप्रभृतीनि चात्तवीर्याणि
 नाश्रीयात् सायं प्रातस्त्वन्मभिपूजितमनिन्दन् भुञ्जीत न
 कदाचिद्रात्रौ नग्नः स्वपेत् स्नायाद्वा यच्चात्मवन्तो वृद्धाः स-
 म्यग्मिनीता दन्धनोभमोर्होद्विभुक्ता वेदविदंश्चाचक्षते तत् समा-
 चरेत् योगक्षेमार्थमीश्वरमधिगच्छेद्दन्धमन्यत्र देवगुरुधार्मि-
 केभ्यः प्रभूतैर्धोदकयवसंकुशसाल्योपनिष्क्रमणमार्याजनभू-
 यिष्ठमनलमहड धार्मिकाधिष्ठित निवेदनमावसितुं यतेत
 प्रशस्तमङ्गल्यदेवतायतनचतुष्पथादीन् प्रदक्षिणमावर्त्तेत ।
 मनसा वा तत्समयमाचारमनुपालयेदापत्कल्पः । सत्यधर्मा-
 ध्यार्थवृत्तः शिष्टाध्यापकशौचशिष्टः श्रुतिनिरतः स्यान्नित्यमहिं-
 खो षडु दृढकारी दमदानशीलएवमाचारो मातापितरौ पू-
 र्वापरान् सख्यन्त्रान् दुरितेभ्यो मोक्षयिष्यन् स्नातकं यश्चब्रह्म-
 लोकांश्च च्यवते न च्यवने ॥
 इति गौतमीये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

द्विजातीनामध्ययनमिव्या दानं ब्राह्मणस्याधिकाः प्र-
 चनयाजनप्रतिग्रहाः पूर्वेषु नियमस्वाचार्यज्ञातिप्रियगुरुषु
 विद्याविनिमयेषु ब्रह्मणः सस्रदानमन्यत्र यधीज्ञानं क्षा-
 वाणिज्ये चास्वयं कृते कुसीदश्च । राज्ञोऽधिकरक्षणः ।
 भूतानां न्याय्यदण्डत्वं विभ्रयात् ब्राह्मणान् श्रीद्वियान् नि-
 त्साहाशब्राह्मणानकराशोपकुर्वाणाश्च योगश्च विजये
 विशेषेण चर्या च रघधनुर्व्यां संग्रामे संस्मर्यानिर्गतिः

दोषोऽहिसायामाहवेऽन्यत्र व्यस्तसारथ्यायुधकृताञ्जलिप्रकीर्ण-
 केशपराङ्मुखोपविष्टस्थलवृक्षारूढदूतगोब्राह्मणगादिभ्यः क्षत्रि-
 यश्चेदन्यस्तमुपजीवेत्तद्वृत्तिः स्यात् जेता लभेत सांग्रामिक
 वित्तं वाहनन्तु राज्ञश्चकाराद्याष्टयज्ञेऽन्यन्तु ययार्हं भाजते
 द्राजा राज्ञे बलिदानं कर्षकैर्दशममष्टम पष्ठं वा पशुहिरण्य
 योरप्येके पञ्चाशद्भागं त्रिंशतिभागः शुक्लः पश्ये मूलफलमुष्णौ
 मधमधुमासद्वयेन्यनाना यष्ठं तद्द्रव्यधर्मित्वात्तेषु तु नित्य
 द्युक्तं स्यादधिकेन हन्तिः शिल्पिनोमासि मास्येकैक कर्म
 कुर्युरेतेनालोपजीविनो व्याख्याता नौचक्रीवन्तश्च भक्तं तेभ्यो
 दद्यात् पश्य वणिग्भिरर्घापचये न देय प्रणष्टमस्वामिकमधि-
 गम्य राज्ञे प्रवृत्तुर्वित्याय सम्बत्सर राज्ञा रक्ष्यमूर्द्धमधिगन्तु-
 चतुर्थे राज्ञे श्रेयः स्वामी कथ्यत्रयसम्बिभागपरिग्रहाधि-
 गमेषु ब्राह्मणस्याधिकं लब्धं क्षत्रियस्य विजित निर्विष्ट
 वैश्यशूद्रयोर्निध्याधिगमो राजधनं न ब्राह्मणस्याभिरूपस्या-
 ब्राह्मणो व्याख्यातः पष्ठं लभेतत्येके चौरहृतमुपजित्य यथा-
 स्थानं गमयेत् कोशाद्वा दद्याद्रथ्यं बालधनमाव्यवहारप्रापणात्
 समाहृत्तेर्वा । वैश्यस्याधितं कृपिवणिक्पाशुपाल्यकुसीदम् ।
 शूद्रश्चतुर्थो वर्णः एकत्रातिस्तस्यापि सत्यमक्रोधः शोचमाचम-
 नार्थं पाणिपादप्रक्षालनमेवैके आश्रयकर्म भृत्यभरणं स्वदार-
 दन्तिः परिचर्यां श्रोतरेपां तेभ्योऽहन्ति लिखेत जीर्णान्यु-
 पानच्छतवासः शूर्वाण्युच्छिष्टाशनं शिल्पवृत्तिय बध्नायमात्रि-
 तोभर्त्ताव्यसेन क्षीणोऽपि तेन चोत्तरसादर्योऽस्य निचयः
 स्यादनुज्ञातोऽस्य नमस्कारोमन्त्रः पाकयज्ञैः स्वयं यजेतेत्येके ।

मर्मे चोत्तरोत्तरं परिचरेयुरार्यानार्य्योर्व्यतिचेपे कर्मणः
साध्यं साध्यम् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

राजा सूर्यस्येष्टे ब्राह्मणवर्जं साधुकारी स्यात् साधुवादी
व्ययामान्वीक्ष्याच्चाभिविनीतः शुचिर्जितेन्द्रियोरुणवत्सहायो-
पायसम्पन्नः समः प्रजासु स्याद्वितृष्टासा कुर्वीत तसुपर्णा-
तीनमधस्या उपासीरन्नन्ये ब्राह्मणेभ्यस्तेऽप्येन मन्येरन् वर्णा-
नाञ्चमांश्च न्यायतोऽभिरत्तेच्चरुतथैनान् स्वधर्मे स्यापयेधर्म-
स्योच्छ्रयभाग्भवतीति विज्ञायते ब्राह्मणश्च पुरोदधीत विद्या-
भिजनवायूपवयःशीलसम्पन्नं न्यायवृत्तं तपस्विन तत्प्रसूतः
कर्माणि कुर्वीत ब्रह्मप्रसूत इति च तत्र चक्ष्यते न व्यथत इति, च
विज्ञायते यानि च दैवोत्पातचिन्तकाः, प्रभूयस्तान्याद्रियेत
तदधीनमपि ह्येके योगक्षेमं प्रतिजानते शान्तिपुण्याश्च स्वस्व-
यनायुष्यमङ्गलसंयुक्तान्याभ्युदयिकानि विद्वेद्विद्या सञ्चलनम-
भिचारद्विषद्याधिसंयुक्तानि, च °शालाग्नौ कुर्याद्द्वयोक्त
वृत्तिजोऽन्यानि तस्य व्यवहारी वेदोधर्मशास्त्राख्यान्युपवेदाः
पुराण देशजातिकुलधर्माश्चान्त्रायैरविकृताः प्रमाणं कृषि-
वणिरूपाशुपाल्यकुसीदकारवः स्वे स्वे वर्गे तेभ्योयथाधिकार-
मर्थान् प्रत्यवहृत्य धर्मव्यवस्था न्यायाधिगमे तर्कोऽभ्युपायस्तेना-
भ्यूह्य यथास्थानं गमयेद्विप्रतिपत्तौ तं योविद्यादृष्टेभ्यः प्रत्यव-
हृत्य निष्ठां गमयेदथाहास्य निःश्रेयसं भवति ब्रह्मचरिण्ये

दोषो हि सायामाहवेऽन्यत्र व्यखसारध्यायुषकृताञ्जलिप्रकीर्ण-
 केशपराङ्मुखोपविष्टस्य लवचारूढदूतगोब्राह्मणवादिभ्यः क्षति-
 यश्चेदन्यस्तमुपजीवेत्तद्वृत्तिः स्यात् जेता लभेत सायामिक-
 वित्तं वाहनन्तु राज्ञ उद्धारस्याप्यर्थगजयेऽन्यन्तु यथाहं भाजये
 द्राजा राज्ञे बलिदानं कर्षकैर्दशममष्टमं पष्ठं वा पशुहिरण्य-
 योरप्येके पञ्चाशद्भागं विंशतिभागः शुक्लः पण्ये मूलफलपुष्पौ
 यधमधुमासदण्येनाना पष्ठं तद्रक्ष्यधर्मित्वात्तेषु तु नित्य-
 युक्त स्यादधिकेन वृत्तिः शिल्पिनो मासि मास्येकैक कर्म
 कुर्युरेतेनात्मोपजीविनो व्याख्याता नौचक्रीवन्तश्च भक्तं तेभ्यो
 दद्यात् पण्य वणिग्भिरर्घाप्रचये न देय प्रणयसामिकमधि-
 गम्य राज्ञे प्रवृत्तिर्नित्याय सस्वत्वर राज्ञा रक्ष्यमूर्द्धमधिगन्तु-
 चतुर्थं राज्ञः शेषः स्वामी चक्रयत्रयसंस्विभागपरिग्रहाधि-
 गमेषु ब्राह्मणस्याधिवं लब्धं क्षत्रियस्य विजितं निर्विष्टं
 वैश्यशूद्रयोर्निध्यधिगमो राजधनं न ब्राह्मणस्याभिरूपस्या-
 ब्राह्मणो व्याख्यातः पष्ठं लभेतत्येके चोरहृतसुपजित्य यथा-
 स्थानं गमयेत् क्षीणाद्वा दद्याद्द्रव्यं बालधनमाव्यवहारप्रापणात्
 समावृत्तेर्वा । वैश्यस्याधितं कृपिवणिक्पाशुपाल्यकुसीदम् ।
 शूद्रश्चतुर्थो वर्णः एकजातिमास्यापि सत्समक्षोधः शोचमाचम-
 नार्थं पाणिषादप्रजालनमेषैके आहुकर्म भृत्यभरणं स्यटार-
 वृत्तिः परिचर्या शोचतेषां तेभ्यो वृत्तिः लिखेत जीर्णान्यु-
 यानच्छत्रवामकूर्वाण्युच्छिष्टाशनं गित्यवृत्तिय यथायमात्रि-
 तोभर्ता व्यप्तेन क्षीणोऽपि तेन शोचरसादर्योऽस्य निचयः
 स्यादनुज्ञातोऽप्य नमस्कारो मन्त्रः पाकयज्ञै स्वयं यजेतेत्येके ।

मर्दे चोत्तरोत्तरं परिचरेयुरार्यानार्य्योर्त्यतिचेपे कर्मणः
साम्यं साम्यम् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

राजा सूर्यस्येष्टे ब्राह्मणवर्जं साधुकारी स्यात् साधुवादी
ब्रह्मामान्वीक्षित्वाच्चाभिविनीतः शुचिर्जितेन्द्रियो गुणवत्सहायो-
ऽपायसम्पन्नः समः प्रजासु स्याद्वितस्तासां कुर्वीत तमुपस्था-
सीनमधस्या उपासीरन्नन्ये ब्राह्मणेभ्यस्तेऽप्येनं मन्येरन् वर्णा-
नाश्चमांश्च न्यायतोऽभिरक्षेच्चतुर्थैरानान् स्वधर्मे स्थापयेद्धर्म-
स्योच्छ्रयभाग्भवतीति विज्ञायते ब्राह्मणश्च पुरोदधीत विद्या-
भिजनवायूपवयःशीलसम्पन्नं न्यायवृत्तं तपस्विन तत्प्रसूतः
कर्माणि कुर्वीत ब्रह्मप्रसूतं हि चन्द्रमथ्यते न व्यथत इति च
विज्ञायते यानि च दैवीत्यातश्चिन्तकाः प्रब्रूयस्तान्याद्रियेत
तदधीनमपि ह्येके योगक्षेमं प्रतिजानन्ते शान्तिपुण्याश्च स्वस्व-
यनायुष्यमहलमंयुक्तान्याभ्युदयिकानि विद्वेषिणां सम्बलनम-
भिचारद्विषद्याधिसंयुक्तानि च शान्ताग्नौ कुर्व्याद्वयथोक्त
चत्विजोऽन्यानि तस्य व्यदहारी वेदो धर्मशास्त्राण्यङ्गान्युपवेदाः
पुराणं देवजातिकुलधर्माश्चास्त्रायैरविंशदाः प्रमाणं कृषि-
पणिरूपाशुपाल्यकुसीदकारवः स्वे स्वे वर्गे तेभ्यो यथाधिकार
मर्यान् प्रत्यवद्वत्य धर्मव्यवस्था न्यायाधिर्गमे तर्कोऽभ्युपायसेना-
भ्युत्थ यथास्थानं गमयेद्विप्रतिपत्तौ त्वयो विद्यावृद्धेभ्यः प्रत्यव-
द्वत्य निष्ठां गमयेदघाहास्य निःश्रेयसं भवति ब्रह्मक्षत्रेण

सम्प्रवृत्तं देवपितृमनुष्यान् धारयतीति विज्ञायते दण्डोद-
मनादित्याहुस्तेनादान्तान् दमयेद्वर्णाश्रमाश्च स्वकर्मनिष्ठाः
प्रेत्य कर्मफलमनुभूय ततः शेषेण विशिष्टदेयजातिकुलरू-
पायुःश्रुतवृत्तवित्तसुखमेधसो जन्म प्रतिपद्यन्ते विष्वमो विप-
रीता नश्यन्ति तांनाचार्योपदेयोदण्डश्च पालयते तस्माद्राजा-
चार्योवनिन्द्यायनिन्द्यौ ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

शूद्रोद्विजातीनभिसन्वायाभिहत्य च वाग्दण्डपादप्या-
भ्यामङ्गं मोच्यो वेनीपटन्यादार्यस्यभिममने जिह्वोद्धारः स्तब्ध-
रणश्च गोप्ता चेद्वधोऽधिकोऽप्याशस्य वेदसुपशृण्वतस्त्वपुज-
तुभ्यां श्रोत्रप्रतिपूरणमुदाहरणे जिह्वाच्छेदो धारणे शरीर-
भेद आंसनयनयाकूपथिषु समप्रेशुर्दण्डाः गतम् । क्षत्रियो-
ब्राह्मणाक्रोशे दण्डपादप्ये द्विगुणमध्यर्द्धं वैश्योब्राह्मणस्तु क्षत्रिये
पञ्चागच्छदर्द्धं वैश्ये न शूद्रे किञ्चित् ब्राह्मणराजन्यवत् क्षत्रिय-
वैश्वावष्टापाद्यं श्लेयकिल्बिषं शूद्रस्य द्विगुणोत्तराणीतदेपां
प्रतिप्रेषणं विदुषोऽतिक्लमे दण्डभूयस्त्वं फलहरितधान्यमाका-
दाने पञ्चरुणलमल्पे पशुपीडिते स्वामिदोषः पालसंयुक्ते तु
तन्मित्रं पथि चेत्वेनाहते पालचेत्त्रिकयोः पशु मापा गुपि
पशुद्वे रुद्रेऽश्वमर्चिभ्योर्दं गाजाविषु द्वौ द्वौ सूर्यविनागे गतं
गिराकरणे प्रतिपिष्टमेवायाश्च नित्यं चेनपिष्टादृष्टं स्वहृत्पञ्च
गोऽग्न्यर्धे तृणमेधान् पीरुतनस्पृशीनाश्च पुण्याणि श्रुपदाददीत

लानि चापरिवृतानाम् कुसीददृष्टिर्धर्म्या विंशतिः पञ्च-
 अपकी मासं नातिसाख्यत्सरीमेके चिरस्थाने वैगुण्यं प्रयोगस्य
 ज्ञाधिर्न वर्धते दिव्यतोऽवसदस्य च चक्रकालवृद्धिः कारिता-
 नायिकाशिखाधिभोगाश्च कुसीद पशूपुञ्जलोमचेतशतवात्सेषु
 नातिपञ्चगुणमजडापीगण्डधनं दशवर्षभुक्तं परैः सन्निधौ
 भोक्तुरन्वोषियप्रव्रजितराजन्यधर्मसंयुतैः पशुभूमिस्त्रीणामन-
 तिभोगश्चक्षुभाजि चरणं प्रतिकुर्युः प्रातिभाव्यवर्षान्शुल्क-
 मद्य द्यूतदण्डान् पुत्रानध्याभवेयुर्निध्य वाप्तियाचितावक्रीताध-
 योनयः सर्वा न निन्दिता न पुरुषापुराणेन स्त्रेणः प्रकीर्ण-
 केयो सुपत्नी राजानमियात् कर्माचक्षुषः पूतोर्ध्वमोक्षाभ्या-
 मन्नवेनस्त्री राजा न शरीरो ब्रह्मणदण्डः कर्मवियोगविख्या-
 पनविवासनाङ्ककरणान्यप्रवृत्तौ प्रायश्चित्ती स चौरसमः स च-
 योमतिपूर्वं प्रतिग्रहीतायधर्मसंयुक्ते पुरुषशक्त्यपराधानुबन्ध-
 विज्ञानादण्डनियोगोऽनुज्ञानं वा वेदवित्समवायवचनात्
 वेदवित्समवायवचनात् ।

इति गोतमीये धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

विप्रतिपत्तौ साक्षिणि मिथ्यासत्यव्यवस्था बहवः स्युरनि-
 न्दिताः स्वकर्मसु प्रात्ययिका रोज्ञाश्च निष्पीत्यनुमितापाधान्य-
 तरस्मिन्पि शूद्राब्राह्मणवचनादनु रोध्योऽनिबन्धनेन समवेता
 दृष्टाः प्रभूशूरवचने च दोषिणः स्युः स्वर्गः मत्यवचने विपर्यये
 नरकः । अनिवन्धैरपि वक्तव्यं पीडाकृते नियन्धः प्रमत्तोक्ते

च साक्षिसभ्य राजकर्तृषु दोषो धर्मतन्त्रपीडायां शपथैर्नैके
 सत्यकर्मणा ते हव राजर्वाङ्मणसंसदि स्याद्वाङ्मणानां क्षुद्रपश्व-
 वृते साक्षी दशं हन्ति गोऽश्वपुंसं भूमिषु दशगुणोत्तरान्
 सर्वं वा भूमौ हरणे नरको भूमिवर्देषु मैथुनसयोगे च
 पशुवन्मधुसर्पिपोर्गोवहंस्त्रहिरख्यधान्यबह्यसु यानेष्वश्वान्म-
 थ्यवचने दाय्यो दण्डांश्च साक्षी नाश्रुतवचने दोषो जीवनञ्चेत्त-
 दधीनं नतु परपीयसो जीवने राजा प्राङ्मणको वाङ्मणो वा
 शास्त्रवित् प्राङ्मणको मध्यो भवेत् सम्बत्सरं प्रतीचेत् प्रतिभायां
 धेन्वन् दुहस्त्रीप्रजनसमुक्तेषु गीप्तिमात्ययिके च सर्वधर्मेभ्यो गरीयः
 प्राङ्मणके सत्यवचनं सत्यवचनम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

शावमाशौच दशरात्रमश्रुतिगदीक्षितबह्वचरिणा सपि-
 ण्डानामेकादशरात्रं क्षत्रियस्य द्वादशरात्रं वैश्यस्यार्द्धमास-
 मेक मासं शूद्रस्य तच्चेदल्लः पुनरापतेत्तच्छेषेण शुद्धेरन्
 रात्रिश्चेद्द्वे द्वाभ्यां प्रभाते तिस्रभिर्गोत्राङ्गणशतानामन्यत्र
 राजक्रोधाच्च युद्धे प्रायोनाशकमस्त्राग्निविषोदकोदृबन्धनप्रपतने-
 रोष्णता पिण्डनिवृत्तिः सप्तमे पञ्चमे वा जननेऽप्येवं मातापि-
 तृभ्यामातुर्वा गर्भमाश्रमसा रात्रिः श्रमने गर्भस्य त्यज्वा वा
 श्रुत्या चोर्हं दशम्याः पलिण्डमपिण्डयोनिमन्यन्ते महाध्या-
 यिनि च गमह्यचारिण्येकाहं श्रोत्रिये चोपमन्यन्ते प्रेतापपर्मणे
 दशरात्रमाशौचमभिमन्याय चतुर्हं वैश्यशूद्रयोरात्रांशीर्जा

पूर्वयोश्च त्यहं वाचार्थतत्पुत्तस्त्रीयान्यशिय्येषु चैवमवरश्चै द्वर्णः
 पूर्वं वर्णमुपस्पृशेत् पूर्वोवावरं तत्र शा,वोक्तमाशौचं पतित
 चण्डालस्त्रुतिकोदक्याश्वस्पृष्टितन्स्पृष्ट्युपस्पर्शने सचेलोदकोप-
 स्पर्शनाच्छुद्धोच्छवानुगमे च शुनश्च यदुपहन्यादित्येके उद-
 कदान सपिण्डैः कृतचूडस्य तत्स्त्रीणां चानतिभोगेऽप्रद-
 त्तानामधः शय्यासनिनो ब्रह्मचारिणः सर्वे न मार्जयेरन्न मास
 भक्षयेद्युरामदानात् प्रथमद्वितीयपञ्चमसप्तमनवमेपूदकक्रिया
 वासत्ताञ्च त्यागः अन्ये त्वस्थानां दन्तजन्मादि मातापितृभ्यां
 दृष्टां माता बालदेशान्तरितप्रव्रजितासपिण्डानां सद्यःशौचं
 राज्ञाञ्च कार्यं विरोधाद्वाह्मणस्य च स्वाध्यायानि वृत्त्यर्थं स्वाध्या-
 यानि वृत्त्यर्थम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ आहुममावस्थायां पितृभ्योदद्यात् पञ्चमीप्रभृति
 वापरपक्षस्य यथाश्राद्धं सर्वस्मिन् वा द्रव्यदेशव्राह्मणसन्निधाने
 वा कालनियमः शक्तिः प्रकर्षे गुणसंस्कारविधिरन्नस्य नवा-
 वरान् भोजयेद्युजो यथोत्साहं वा ब्राह्मणान् श्रोत्रियान्
 याग्रूपवयःशीलसम्पन्नान् युवभ्योदानं प्रथममेके पितृवन्नच तेन
 मित्रकर्म कुर्यात् पुत्ताभावे सपिण्डा मातृमपिण्डाः शिष्याश्च
 दद्यात्सहभावे शक्तिगाचार्यो तिलमामग्रीहियबोटकदानैर्नाम
 पितरः प्रीणन्ति मत्स्यहरिणरुदयगकर्मवराहमेघमासेः मस्य-
 त्पराणि गव्यपयःपायसैर्द्वादश वर्षाणि वार्षीयसेन मासेन

कालमाकच्छागलोहखड्गमासैर्मधुमिश्रैश्चानन्यम् । न भोजयेत्
 स्नेनक्रीवपतितनास्त्रिकृतदृत्तिवीरहाग्रेदिधिपुदिधिपुपतिस्त्री-
 ग्रामयाजकाजपांस्तोत्तृष्टाग्निमध्वपकुचूरकूटसाक्षिप्रातिहारि-
 कानुपपत्तिर्यस्य च कुण्डाशी सोमविक्रय्यगारदाही गरदाव-
 कीर्ण्यगणप्रेष्यागम्यागामिहिस, परिचितपरिवेजृपय्याहृतपय्य-
 घातृत्यक्तात्मदुर्वला, कुनखिश्रावदन्त, श्वित्रिपौनर्भवकितवाज-
 प्रेष्य प्रातिरूपवशूद्रापतिनिराकृतिकिनासी कुसीदी पणिक-
 शिल्पोपजीविज्यावादिनेतालवृत्त्यगीतशीलान् पित्रा चाकामेन
 विभक्तान् शिष्याश्चैके द्वगोदाय । भोजयेदूर्ध्वं मिथ्योगुणव-
 न्तम् । सद्यधाही शूद्रातल्पगस्तत्पुरीषे मास नयति पितृ-
 स्तस्मान्ददवर्त्तुचरौ स्यात् श्वचण्डालपतितावेक्षणे दुष्ट-
 तस्मात्परिच्युतं दद्यात्तिलेय्यां किरेत् पङ्क्तिपावनोवा यमयेत्
 पङ्क्तिपावना, षडङ्गविज्जेष्ठनामिकसृणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रि-
 सुपर्णं गङ्गाग्निं स्नातकोमन्त्रगङ्गाश्वविधर्मजोब्रह्मदेयातुसं-
 दानइति हविषु चैवं दुर्नलादीन् आहएवैके आहएवैके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

अवणादिं यार्पिकं प्रोष्ठपदी वोपास्त्याधीयीत च्छन्दा-
 स्सर्वपञ्चममासान् षडदक्षिणायनं वा वायव्यार्थं तुष्टतोमां
 न मासं भुञ्जीत द्वैमास्योवा नियमो नाधीयीत पायौ, दद्या-
 पाशुहरे कर्ण्यत्राविणि ननं वाणभेरीष्टद्वगङ्गाकर्त्तृगङ्गा-
 च त्र्यगानमर्दभमंष्ट्राटे क्षोदितेन्द्रवनुर्नाशारेष्वभ्रदर्गने चा

पक्षौ मूत्रित उच्चारिते निशासन्ध्योदकेषु वर्धति चैके वलीक-
सन्तानमाचार्यपरिवेषणे ज्योतिषोश्च भीतो यानस्य, शयानः
प्रौढपाद, श्मशानग्रामान्तंमहापथाशौचेषु 'पूतिगन्धान्तःशव-
दिवाकीर्त्ति'शूद्रसन्निधाने सूतके वीक्षारे ऋग्यजुषश्च साम-
ग्रन्थो यावदाकालिका निर्धातभूमिकम्पराज्जदर्शनोत्कासन-
यितुवर्षविद्युतः प्रादुष्कृताग्निष्वदृतौ विद्युति नक्तक्षापररा-
त्राक्षिभागादिप्रवृत्तौ सर्वसुक्ता विद्युत्समत्येकेषा । सनयितु र-
पराह्णेऽपि प्रदोषे सर्वं नक्तमर्द्धरात्रादृश्येत् सन्ध्योतिर्विषयस्ये
च रात्रि मेते विमोक्ष चान्योन्येन महु सङ्कलोपाहितवेदसमाप्ति
च्छर्दिचाहमनुष्ययज्ञभोजनेष्वहोरात्रममावास्यायाश्च द्युचं वा
कात्तिकी फाल्गुन्यापाढी पौर्णमासी तिथीऽष्टकास्त्रिराव-
मन्यामेके अभितीवार्षिकं सर्वं वर्षविद्युत्सैनयितुसन्निपाते
प्रत्यन्दिन्यूङ्गं भोजनादुत्सवे प्राधीतस्य च निगाया चतुर्मुहूर्त्तं
नित्यमेके नगरे मानसमध्यशुचि आश्विनामाकालिकमहतान्द्र-
आदिकसयोने च प्रतिविद्यश्च यावन् स्मरन्ति प्रतिविद्यश्च
यावत् स्मरन्ति ॥

इति गोतमीये धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

प्रयस्ताना स्वकर्मभु हिजातीना वाह्यणोभुञ्जीत मति-
गृहीयाज्ञेर्धादकयवसमूहफलमध्वभयाभ्युद्यतशय्यामनयानप-
योदधिधानागकरिमियद्वयद्वार्गगाकान्यप्रणोद्धानि सर्वेषां
पितृदेवगुरुभत्यभरणे चान्यवृत्तिष्वेवान्तरेण शूद्रात् पशु

पालत्तेत्रवर्षककुलसङ्गतकारपितृपरिचारका भोज्यान्ना व
 शिक् चाशिल्पी नित्यमभोज्य केशकीटावपन्नं रजस्वला-
 कृष्णशकुनिपदोपहृतं शूण्यघ्नप्रे रक्षितं गवोपघ्नात् भावदुष्टं शुक्तं
 केवलमदधि पुन सिद्धं पर्युषितमशार्कभक्ष्यस्नेहमासमधून्युत्
 शृष्टपु हृत्य भिगस्तानूपदेश्यदृष्टिर्दत्तचक्रद्वयं वचनिकचिकि-
 त्सकस्तृगुशार्युच्छिष्टभोजिगणविद्विषाणामपाङ्गानां प्राग्
 दुर्बलादुद्वयान्नाद्यमनीत्यानव्यपेतानि समासमाभ्या विषमसमे
 पूजान्तरानर्चितश्च गोय क्षीरमनिर्देशाया, सूतके चाजाम-
 द्विथोश्च नित्यमाविकमपेक्षमौघमैकशफक्ष स्यन्दिनीयमस्यस-
 न्धिनीनाश्च याश्च व्यपेतवत्साः पञ्चनखाश्चाश्ल्यकशश्चाविड्गी-
 धाश्चङ्गकृच्छपा उभयतोदत्केशलोमैकशफकलविह्वलचक्रवाक
 हसाः काककङ्कटभ्रंशेनाजलजारक्तपादतुण्डा श्मश्रुकुक्षुटशू-
 करौ धेन्वतडुहौ चापन्नदावसन्नहथामासानि किसलयक्या-
 कुलशून्यगिर्यासलोहितावचनाश्च निचिदावदकारलाकटिद्विभ-
 मान्वाहनक्तश्चरा अभक्ष्याः । भक्ष्या प्रतुदाविष्किराजालपादा
 मत्स्याश्चाविकृतावध्याश्च धर्माये व्यालहता दृष्टदोषवाक्प्रश-
 स्तान्यभ्युष्योपसुञ्जीतोपसुञ्जीत ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ।

अष्टादशोऽध्यायः ।

अस्यतन्या धर्मे स्त्री नातिचरेद्भर्तारं वाक्चक्षुः कर्मस्यता
 पतिरपत्यानिष्ठुर्देवराद्गुरुप्रसूता नर्तुमतीयात् पिण्डगौत्र-
 चपिसस्यन्धिभ्योयोनिमात्राद्वा वादेवरादित्येके नातिद्वितीय

जनयितुरपत्य समयादन्यत्र जीवतश्च चेत्ते परस्मात्तस्य द्व-
योर्वा रक्षणाङ्गर्तुरेव नष्टे भर्त्तरि पाण्डुवार्पिकं क्षपणं श्रूयमाणे
ऽभिगमनं प्रवर्जिते तु निवृत्तिः प्रसङ्गात्तस्य द्वादशवर्षाणि
ब्राह्मणस्य विद्यासम्बन्धे भ्रातरि चैवं । ज्यायसि यवीयान्
कस्याग्न्युपयमेषु पडित्येके त्रीन् कुमार्यृद्धनतीत्य स्वयं युज्ये-
तानिन्दिनेनोत्सृज्य पितृयानलह्वारान् प्रदानं प्राग्दत्तोरप्य-
च्छन् दीपौ प्राग्वाससः प्रतिपत्तेरित्येके दद्यादात्मं विवाह-
सिद्ध्यर्थं धर्मतन्त्रसयोगे च शूद्रादन्यथापि शूद्राद्वृद्धपयोर्हीन-
कर्मणः श्रतगौरनाहिताग्नेः सुहृत्सुगोष्ठ्य सोमपात् नप्तमीक्षा-
भुक्ता निचयाथाप्यहीनकर्मभ्यश्चावचीतं रात्रौ पृष्टस्तेन हि
भर्तव्यः श्रुतशीलसम्पन्नश्चेद्धर्मतन्त्रपीड्यतां तस्याकरणो
दीपादोषः ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे अष्टादशोऽध्यायः ।

एकोनविंशोऽध्यायः ।

उक्तौ वर्णधर्मश्चात्रमधर्मश्चाथ खल्वयं पुरुषो येन कर्मणा
निष्यतेऽथैतदयाज्ययाजनसमर्थमभक्षणमवधायदनं शिष्टस्या-
क्रिया प्रतिपिद्धसेवनमिति च तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्या-
दिति मीमांसन्ते न कुर्यादित्याहुर्नैहि कर्म क्षीयत इति
कुर्यादित्यपरे पुनस्तोमेनेद्वा पुनः सवनं गंयातीति विज्ञायते
घ्रात्यस्तोमेनेद्वा तरति सर्वं पात्रानं तरति ब्रह्महत्यां
योऽर्धमेधेन यजतेऽग्निदृताभिगर्ह्यमानं याजयेदिति च ।
तस्य निष्कृयणानि जपस्तपोहोमउपवासोदानमुपनिषदो
वेदान्ताः सर्वच्छन्दःसु संहिता मध्वन्यधर्मर्षणमथर्षगिरो-

रुद्राः पुरुषस्त्रुक्तं राजनरौहिणे सामनीं वृहद्रथन्तरे पुरुष-
 गतिर्महानास्यो महावैराजं महादिवाकीर्त्तं ज्येष्ठवाम्नामन्य-
 तमहहिष्यवमानं 'कुष्माण्डानि, 'पावमान्यः सावित्री चेति
 पावनानि । पयोव्रभता शाकभक्षता फलभक्षता प्रसृतयाव-
 को हिरण्यलाशनं घृतप्राशनं सोमपानमिति च मेध्यानि ।
 सर्वे शिलोच्चयाः सर्वाः स्तवन्त्यः पुण्या हृदास्तीर्थानि ऋषिनि-
 वासगोष्ठपरिस्कृता इति देवाः । ब्रह्मचर्यं सत्यवचन सत्र-
 नेषूदकोपस्पर्शनमार्द्रभस्त्रताम्रः शायितानाशक इति तपांसि ।
 हिरण्यं गौर्वामोऽश्वोभूमिस्तिलाघृतमश्वमिति देवानि ।
 सस्वत्सरः पशुमासाश्चत्वारस्तयस्त्रयो द्वावेकश्चतुर्विंशत्यहोद्वाद्याहः
 षडहस्त्रयोऽहोरात्र इति कालाः । एवान्येवानादेशे विक-
 ल्पेन क्रियेरन् । 'एन,सु गुरुषु गुरुणि लघुषु लघूनि कृच्छा-
 तिकृच्छं चान्द्रायणमिति सर्वप्रायश्चित्तं सर्वप्रायश्चित्तम् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ।

विंशतितमोऽध्यायः ।

अथ चतुःषष्टिषु यातनास्यानेषु दुःखान्यनुभूय तत्त्रेमानि
 लक्षणाणि भवन्ति यद्वाचार्द्रकुष्ठी सुरापः श्वाघदन्तो गुरुत-
 ल्यगः पट्टः स्पर्शरागी कुनपी शिखी वस्त्रापहारी हिरण्य-
 चारी दर्दूरी तेजोऽपहारी मण्डली स्त्रेणपहारी जयी तथा
 जीर्णवानन्त्रापहारी ज्ञानापहारी मूकः प्रतिहन्ता गुरोरप-
 हारी गोघ्नो जादन्धः पिशुनः पूतिनामः पूतिरक्तश्च कृषकः
 गृहोपाध्यायः श्वपाकश्चपुसीमचामरविह्वली मथप एकगफ-

विक्रयी मृगव्याध कुण्डाशी भृतकश्चैलिकोवा नक्षत्री चार्बुदी
 नास्तिकोरद्गोपजीव्यंमध्यमची गण्डरी ब्रह्मपुरुषतस्कराणा
 देगिकः पिण्डितः पण्डीमहापथिकोगण्डिकश्चण्डाली पुकमी
 गोष्कवकीर्णी मध्वासेही. धर्मपत्नीषु स्थान्नीधुनप्रवर्तक' खल्वा-
 टसगोत्रसमयस्यभिगांभी पितृमातृभगिनीस्यभिगाभ्यावीजि-
 तस्तेषां कुलकुलमण्डव्याधितव्यङ्गदोरिद्रांस्त्राद्युपोऽस्यबुदयच-
 ण्डयण्डजैल्पतस्करपरपुरुषप्रेष्यपरकर्मकराः खल्वाटचक्राङ्ग-
 सङ्कीर्णाः क्रूरकर्माणाः क्रमशश्चान्त्याशोपपद्यन्ते तस्मात्
 कर्तव्यमेवेह प्रायश्चित्तं विशुद्धैर्लक्षणैर्जायन्ते धर्मस्य धार-
 णादिति धर्मस्य धारणादिति ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे विंशतितमोऽध्यायः ।

एकविंशतितमोऽध्यायः ।

त्यजेत् पितर राजघातक शूद्रयाजक वेदविश्रावक भूय-
 ष्चन यश्चान्त्यावसायिभिः सह सम्बन्धेऽन्त्यावसायिन्यां वा तस्य
 विद्यागुरुन् योनिसम्बन्धाश्च सन्निपात्य सर्वाण्युदकादीनि
 प्रेतकर्माणि कुर्युः पात्रञ्चास्य विपर्यस्येयुः । दशः कर्मक-
 रोषावकरादमेध्यपात्रमानीय दासी घटान् पूरयित्वा दक्षिणा-
 सुखः पदा विपर्यस्येदमुममुदकं करोमीति नामपादस्तं
 सर्वेऽन्वालभेरन् प्राचीनावीजिनो मुक्तशिर्या विद्यागुरवो योनि-
 सम्बन्धाश्च कीदरेन पठपसुस्थ यामं प्रविशन्ति । अत ऊर्ध्वं
 तेन सम्भाष्य तिष्ठेदेकरात्रं जपन् सावित्रीमन्त्रानपूर्वं ज्ञान
 पूर्वचेत्तिरात्रम् । यस्तु प्रायश्चित्तेन शुद्धोत्तमिन् शुद्धे

शातकुम्भमयं पात्र पुण्यतमाद्भुदात् पूरयित्वा खडन्तीभ्योवा-
त एननपत्रयस्पर्शयेयुः । अथास्मै तत्पात्रं दद्युस्तत् सम्प्रति-
गृह्य जपेच्छान्ता द्यौः शान्ता पृथिवी शान्तं शिवमन्तरीवं
थोरोचनस्तमिह गृह्णामीत्येतैर्यजुर्भिः पावमानीभिस्तस्म-
न्दीभिः कुष्माण्डैश्चाज्यं जुहुयादिरण्यं ब्राह्मणाय वा दद्या-
द्भामाचार्य्ये । यस्य तु प्राणान्तिकं प्रायश्चित्तं स मृतः
शुद्धोत्तस्य सर्वाण्युदकादीनि प्रेतकर्माणि कुर्युरेतदेव शा-
न्युदकं सर्वेषूपपातकेषु सर्वेषूपपातकेषु ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकाविंशतितमोऽध्यायः ।

द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।

ब्रह्महत्यासुरापशुवृत्तल्पगमाहपिहयोनिस्त्वन्वगस्तेननास्ति
कनिन्दितकर्माभ्यासिपतितत्याग्यपतितत्यागिनः पतिताः पा-
तकसंयोजकाश्च तैद्याहं समाचरन् । द्विजातिकर्मभ्योऽज्ञानिः
पतनं परत्र चासिद्धिस्तामेके नरकं चीणिं प्रथमान्यनिर्ह-
ष्यानि मनुर्न स्त्रीष्वगुरुतल्पगः पततीत्येके भ्रूणहनि । चीन-
वर्णसेवायाञ्च स्त्री पतति कौटसाह्यं राजगामिपैशुन गुरोर-
वृताभिर्गंसनं महापातकसर्मानि अपातयानां प्राग्दुर्गमा-
होहन्तृब्रह्मोक्तभयतन्मद्भुददवकीर्णपतितसावित्रीकेषूपपातक-
याजनाध्यापनादृत्विगाचार्य्यैः पतनीयसेवायाञ्च हेयावन्यत्र
ज्ञानात् पतति तस्य च प्रतिग्रहीतेत्येके न कर्हिचिन्मातापित्रो-
रहन्तिर्दायस्तु न भजेरन् ब्राह्मणाभिर्गंसने दोषस्तावान् द्विर-
नेनसि दुर्वेनहिसायासपि मोचने शक्तचेत् । अभिक्रुद्धाव-

गोरणा ब्राह्मणस्य वर्षशतमस्वर्गं निर्धाते सचस्व नोदितद-
शने यावत्सत्प्रस्कन्द पाशून समृद्धीयात् समृद्धीयात् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।

त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तमग्नौ सक्तिर्वक्ष्ये ब्रह्मिण्येव च्छादितस्य लक्ष्यं वा
स्याज्जन्ये शस्वभृताम् । खट्वाङ्गकपालपाणिर्वा द्वादशमन्त्रं
रान् ब्रह्मचारी भैक्षाय ग्रामं प्रविशेत् स्त्रकर्माचक्षाण
पथोपक्रामेत् संदर्शनादार्थस्य स्नानासनाभ्या विहरन् सव-
नेपूद्कोपस्पर्शी शुद्धीत् प्राणनाभे वा तन्निमित्ते ब्राह्मणस्य
द्रव्यापचये वा त्यक्त्वा प्रति राज्ञोऽश्वमेधाकभृथे वा न्ययज्ञेऽ
प्यग्निष्टदन्तघोतृष्टष्टेदृब्राह्मणवधे । इत्यापि आत्वेव्यासैव
गर्भे चाविज्ञाते वा । ब्राह्मणस्य राजन्यवधे षड्वर्षिकं प्राकृतं
ब्रह्मचर्यं क्षपभैकमहश्चाथ गा दद्यात् । वैश्ये त्रैवार्षिक क्षप-
भैकयथाय गा दद्यात् । शूद्रे सम्बत्सर क्षपभैकं दद्याथ गा
दद्यादनात्वेव्यासैव गाश्च । वैश्यं वन्यखड्गवन्कुलकाकविषद
हरभूपिकाश्च । हिंसासु चास्थिमता सचस्व इत्वानस्थिमता
मनडुङ्गारे च । अपि वास्थिमतामेकैकास्त्रिन् किञ्चित् किञ्चि
दद्यात् । पण्डे च पलालभार सीसमापन्न वराहो हतघट-
रूपे लौहदण्डो ब्रह्मबन्धुचललनायां जीकोवैश्विके न विहित
त्पान्नधनलाभवधेषु पृथग्वर्षाणि द्वे परदारो त्रीणि त्र्योत्रियस्य
द्रव्यलाभे चोत्सर्गो दद्यात्स्थानं वा गमयेत् प्रतिमिहमन सयोगे
सचस्ववाक्चेदग्न्युत्सादिनिराकृत्युपपातकेषु चैव स्त्री चाति-

चारिणी युता पिण्ड तु नभेन अमानुयीऽरीवर्ज स्त्रीकृते.
कुम्भाण्डैर्हतहोमो वृतर्ह म ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे त्रयोविंशतितमोऽध्याय ।

“ — ”
चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ।

सुरापस्य ब्राह्मणस्योष्णामांसिञ्चेद्यु सुरामास्ये नृत शुद्धे
देमत्या पाने पयोऽष्टममुद्रक वायु प्रति त्यह तप्तानि सकृच्छ-
स्ततोऽस्य संस्कारः । मूत्रपुरीषरेतसाञ्च प्राग्ने खापदोद्गृह-
राणाञ्चाहस्य ग्राम्यकुक्कुटशूकरयोश्च गन्धप्राणे सुरापस्य
प्राणायामो दृष्टप्राशनञ्च पूर्वञ्च ददस्य । तल्पे लोहयवने गुरु
तल्पगः शयीत सूर्मीं वा ज्वलन्ती क्षिप्येक्ष्णं वा सवपण-
मुत्कृत्याञ्जलावाधाय दक्षिणागतीं व्रजेदजिह्वाशरीर
निपातान्मृतः शुद्धोत् । सखीसयोनिसगोत्राशियभाभ्यां सु-
क्षुपाया गवि च तल्पसमोऽवकरइत्येके श्वभिरादयेद्राजा
निहीनवर्णगमने स्त्रिय प्रकाश पुमासं खादयेद्वयथोक्त वा
गर्हभेनावकीर्णी निर्कृति चतुष्पथे यजते तस्याजिनमूर्द्ध्वाणं
परिधाय लोहितपात्र सप्त गृहान् भैक्षश्चरेत् कर्माचक्षाण
सम्बत्सरेण शुद्धोत् । रेतस्कन्दने भये रोगे स्वप्नेऽग्नीन्धन-
भैक्षचरणानि सप्त रात्रं कृत्वाज्यहोमः साभिसन्धेर्व्या रेत-
स्याभ्या स्तूर्याभ्युदिते ब्रह्मचारी तिष्ठेदहरभुञ्जानोऽभ्यस-
मिते च रात्रि जपन् सावित्रीमशुचि हृद्वादित्यभीक्षेत् प्राणा
वास कृत्वाभोऽभ्यसोजनेऽभिध्यप्राशने वा निष्पुगेयीभावस्विरा
तावरमभोजन सप्तरात्र वा स्वय शीर्णान्युपशुञ्चान, फल न्य

नतिक्रामन् प्राक्पञ्चनयेभ्यश्चर्द्दिनोद्यतप्राशनर्क्षाक्रोशावृतहिं-
सामु विराजं परमन्तपः सत्यवाक्ये चेद्वारुणीपावमानीभि-
र्होमोविवाहमैथुननिर्मात्यर्षेभ्योऽप्यदोपमर्कैरुद्यत नतु खलु
सुर्वर्षेषु यतः सप्त पुरुषानितथ परतंस हन्ति मनसापि गुरो-
रुद्यत यदन्वल्पेष्वप्यर्षेष्वन्त्यावस्ययिनीगमने रुद्धाब्दोऽमत्या
हादगरात्सुःखागमने विराजं विराजं ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ।

पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ।

रक्षस्यं प्रायश्चित्तमविग्यातदोषस्य चतुर्द्धच वरत्समन्दी-
त्यशु जपेदमनिग्राह्यं प्रतिजिहृष्यन् प्रतिगृह्य वाऽभोज्यं वृभु-
क्षमाणः पृथिवीमावपेदृत्यन्तरारकं गच्छदकोपस्पर्शनाच्छुद्धिमेके
स्त्रीषु पयोवती वा दशराजं दृतेन द्वितीयमद्विसृतीयं दिवा-
दिष्वेकभक्तकोजसक्लिन्नशरा खोमानि नखानि त्वच मांसं
शोणितं स्नायुश्चिमज्जानमिति होम आत्मनोमुखे चत्वीरास्ये
जुहोमीत्यन्ततः । सर्वेषामेतत् प्रायश्चित्तं श्रूयहत्यायाः ।
अथान्य सक्तोनियमोऽग्निं त्वं पारयेति महाव्याहृतिभिर्जुह्व-
यात् कुष्माण्डैश्चाज्यं तद्वतएव वा ब्रह्महत्यासुरादानसेयगु-
ह्यतल्पेषु प्राणायामैः स्नातौषमर्षणं जपित् सममश्वमेधावभ-
धेन सावित्रीं वा सङ्ख्यकृत्य आवर्त्तयन् पुनीं वैवात्मानमन्त-
र्जले वाधमर्षणं विरावर्त्तयन् पवित्र्यो मुच्यते मुच्यते ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ।

षड्विंशतितमोऽध्यायः ।

तदाह कतिधावलीर्णीं प्रविशतीति मरुत प्राणेनेन्द्र
 वलेन वृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निर्वैश्वरेण सर्वेणेति सोऽमा-
 धास्याया निश्चिन्तिमुदंसमाधाय प्रायश्चित्ताज्याहुतीर्जुहोति
 कामावकीर्णोऽस्त्रावकीर्णोऽस्त्रि कर्मकामाय स्वाहा कामाभि
 दुग्धोस्त्राभिदुग्धोऽस्त्रि कामकामाय स्वाहेति समिधमाधाया-
 नुपयुज्य यज्ञवान् । कृत्योदंस्याय सन्नासिञ्चत्वित्येतया त्रिरुप-
 तिष्ठेत त्रय इमे लोका एषा लोकानामभिजत्या अभिक्रान्त्या
 इत्येतदेवैकेषा कर्माधिकृत्यो पूतइव स्यात् मइत्य जुहुया
 इत्यमनुमन्त्रेणैवरोटिचिणेत् । प्रायश्चित्तमविशेषादनार्जवपे
 शुनप्रतिपिडाचारानाश्रयशेष । शूद्रायाश्च रेत सिक्ता योनौ
 च ढोपवति कमण्यभिसन्धिपूर्वेष्वनिज्ञाभिरप उपसृगेद्वाह-
 ण्योभि रन्यैर्वापवित्रै प्रतिपिडवाङ्मनमयोरपचारे व्याहृतयः
 संख्याता पञ्च मर्ष्यास्यपोवाचा मे दह्य मादित्यश्च पुनानु
 स्वाहेति प्रातः रात्रिश्च मा वरुणश्च पुनात्विति सायमष्टौ वा
 समिधमादध्यह्नियकृतम्येति हुत्वेऽथ सर्वस्यादेनमोमुच्येमुच्ये ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे षड्विंशतितमोऽध्यायः ।

सप्तविंशतितमोऽध्यायः ।

सीतं क्षीयकामः सत्यं वदेदनायैर्न सम्भाषेत रौरवयौधाजिने
नित्यं प्रयुञ्जीतानुसवनमुदकोपस्पर्शमापोहिष्ठेति तिसृभिः
पवित्रवतीभिर्मार्जयेत् हिंरख्यवर्णाः शुचयः पावका इत्यष्टाभिः ।
अथोदकतर्पणं ॐ नमोऽहमाय मोहमाय संहमाय धुन्वते ताप-
साय पुनर्नसवे नमोनमोमौञ्ज्यायोभ्यां यमुविन्दाय सर्वविन्दाय
नमोनमः पाराय सुपाराय मङ्गपाराय पारयिष्णवे नमोनमो
रुद्राय प्रभुपतये मङ्गवे देवाय त्वय्यजायैकज्जराधिपतये इराय
शर्वायेशानायोग्राय वज्रिणे वृष्णिनेऋषिर्हिने नमोनमः सूर्या-
यादि त्वाय नमोगमोनीलग्रीवाय शितिकण्ठाय नमोनमः कृ-
ष्णाय पिङ्गताय नमोनमोज्येष्ठाय श्रेष्ठाय वृद्धायेन्द्राय हरिकेशा-
योर्द्धरेतसे नमोनमः रत्याय पावकाय प्रायकवर्णाय कामाय
कामरूपिणे नमो नमो दीप्ताय दीप्तरूपिणे नमोनमस्त्रीक्ष्ण
रूपिणे नमोनमः मौस्याय सुपुरुषाय महापुरुषाय मध्यमपुरु-
षायोत्तमपुरुषाय ब्रह्मचारिणे नमो नमश्चन्द्रखलाटाय क्षन्तिवा-
ससे पिनाकहस्ताय नमोनम इति । एतदेवादित्योपस्थानमेता
एवाज्यः क्षतयो द्वादशरात्रस्यान्ते चरन् प्रयित्वैताभ्यो देवताभ्यो
जुह्यादग्ने स्थाहा सोमाय स्वाहाग्नीषोमाभ्यामिन्द्राग्नि-
भ्यामिन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे प्रजापतये अग्ने स्विष्टि-
कृत इति । ततो ब्राह्मणतर्पणम् । एतेनैवातिरुच्छ्रोव्याख्यातो-
यावत् सकृदादृष्टीत तार्वटग्रोयाद्वृभद्वसृतीयः स कृष्णा-
तिरुच्छः । प्रथमं चरित्वा शुचिः पूतः कर्मण्यो भवति द्वितीयं
चरित्वा यत्किञ्चिदन्यन्महापातकेभ्यः पापं कुरुते तस्मात्
प्रमुच्यते तृतीयं चरित्वा सर्वस्मादेनरोमुच्यते अथैतां स्त्रीन्

कृच्छ्रान् चरित्वा सर्वेषु वेदेषु स्नातो भवति सर्वदेवैर्ज्ञातो
भवति यश्चैव वेद यश्चैव वेद ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥

अष्टाविंशतितमोऽध्यायः ।

अथातश्चान्द्रायण तस्योक्तो विधिः कृच्छ्रे वपन व्रतश्चरेत्
श्रीभूता पोर्णमासीमुपवसेदाप्यायस्व सन्ते पयासि नवो
नव इति चैतभिस्तर्पणमाज्यहोमोदविषयानुमन्त्रणमुपस्थानं
चन्द्रमसोयद्देवा देवहेतुनमिति चतस्रभिराज्य जुहुयाद्देव-
कृतस्येति चान्ते समिद्धिरो भूर्भुवः स्वस्वपः सत्य यय श्रीरूपं
गिरोजसोज पुद्गोधर्मः गिवः गिव इत्येतैर्ग्रासानुमन्त्रण
प्रतिमन्त्रं मृनमा नम स्वाहेति वा सर्वग्रामप्रमाणमास्याविका-
रेण चरुभैक्षशक्तुकण्ठीवक्रगाकपयोदधिद्वतमूनफलोदकानि
हयोप्युत्तरोत्तरं प्रयस्तानि पोर्णमास्या पञ्चदश ग्रामान्
भूक्तैकापचयेन परपक्षमग्नीयादमावास्यायामुपोष्यैकोपचयेन
द्वूपक्षं विपरीतरेकेषाम् । एष चान्द्रायणोमासीमाममेत-
मास्या विषापोदियाग्रा सर्वमेनोदन्ति द्वितीयास्या दशपूर्वान्
दशाश्वरानाजानंश्चैव विग पङ्क्तौष पुनाति सस्यतसर चास्या
चन्द्रमसं सलोकातामाप्नोति ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे अष्टाविंशतितमोऽध्यायः ।

एकोनविंशत्तमोऽध्यायः ।

ऊर्द्धं पितुः पुत्रा चंद्रक्ष भजेरन्विष्टे रजसि मातुर्जीवति
 चेच्छति सर्वं वा पूर्वजस्येतरान् त्रिभुव्यात् । पूर्ववदिभागे तु
 घर्मवृद्धिं वंशतिभागो ज्येष्ठस्य मिथुनसुभयतोददुयुक्तो रथोगो-
 हपः जाणखोरकूटवण्डामध्वमस्थानेक्येदविर्धान्यायसी गृह-
 मनीयुक्त चतुष्पदाश्चैकैक यवीयमः समश्चेतरत् सर्वं द्यंशी वा
 पूर्वजः स्यादेकैकमितरेषामेकैक वा धनरूप कास्यं पूर्वं पूर्वी
 लभेत दशनः पशूनां नैकशफः नैकगफाना हपभोऽधिको ज्ये-
 ष्ठस्य हपभपोऽप्या ज्यैष्ठिन्यस्य ममं वा ज्यैष्ठिन्येनं यवी-
 यसां प्रतिमाह वा स्वर्गं भागविशेषः । पितोत्सृजेत्
 पुत्रिका मनपत्योऽग्नि प्रजापतिश्चेद्वा सार्द्धमपत्यमिति संवा-
 द्याभिसन्धिमात्रात् पुत्रिके ये केषां तत्संशयान्नोपयच्छे-
 दभाद्रकाम् । पिण्डगोत्रघटपिसम्बन्धा ऋक्ष भजेरन् स्त्री
 चानपत्यस्य बीज वा लिप्सेत देवरवेत्यन्यतो जातमभागम् ।
 स्त्रीधनं दुर्हृत्तृणामप्रत्तानामप्रतिष्ठितानाञ्च भगिनीशुल्कं
 सोदय्योणामूढं मातुः पूर्वक्षेत्रे । संष्टविभागः प्रेतानां ज्ये-
 ष्ठस्य सप्तष्टिनि प्रेते असंसृष्टी ऋक्षभाक् विभक्तजः पितृमेव ।
 स्वयमर्जित वैद्योऽवैद्येभ्यः कामं भजेरन् । पुत्रा औरसत्वेत-
 जदत्तत्रतिमगूढोत्पन्नापविद्धा ऋक्षभाजः कानीनसहोद-
 पोर्नर्भवपुत्रिकापुत्रस्वयन्दत्तक्रीता गोत्रभाजश्चतुर्थायभागिन्यौ-
 रगाद्यभावे ब्राह्मणस्य राजन्यापुत्रो ज्येष्ठोऽयुषसम्पन्नमुल्याग-
 भाक् ज्येष्ठाशहीनमन्यत् राजन्यावैश्यापुत्रममवाये स यथा
 ब्राह्मणीपत्ने चतिवाच्चेत् शूरापुत्रोऽप्यनपत्यस्य शुश्रूषणे-

लभेत वृत्तिभूलमन्तेवासविधिना सवर्णोपुत्रोऽप्यन्यायवृत्तो न
 लभेतैकेषा त्रितिया ब्राह्मणस्यानपत्यस्य ऋक्थं भजेरन् रा-
 जेतरेषा जडक्लीर्षी भर्त्तव्यावपत्यं जडस्य भागाहं शूद्रापुत्र
 वत् प्रतिलोमास्त्वदक्षयोगर्त्तमकृतात्रेष्वविभाग स्त्रीषु च सयु-
 क्तास्वनाज्ञाने दशावरै शिष्टैरूहवृद्धिरलुब्धैः प्रशस्तं कार्यम् ।
 चत्वारश्चतुर्णां पारगा वैदाना प्रागुत्तमा स्त्रय आश्रमिणः पृथग्ध-
 र्मविदस्त्रयएतान् दशावरान् परिपदित्याचक्षते असम्भवे त्वेते
 यामत्रोत्रियो वेदविच्छिष्टोविप्रतिपत्तौ यदाह यतोऽयमप्रभवी-
 भूतानां हिसानुग्रहयोगेषु धर्मिणां विशेषेण स्वर्ग लोक धर्म-
 विदाप्नोति ज्ञानाभिनिवेशाभ्यामिति धर्मो धर्मः ।

इतिगौतमीयेऽधर्मशास्त्रे एकोनत्रिशत्तमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेयं गौतमसंहिता ।

शातातपसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तविहीनाना महापातकिना वृणाम् ।
नरकात्ते भवेज्जन्म चिह्नं तत्प्रायश्चित्तशरीरिणाम् ॥
प्रतिजन्म भवेत्तेषां चिह्नं तत्प्रायश्चित्तम् ।
प्रायश्चित्ते कृते याति पञ्चाप्तापवता पुनः ॥
महापातकजं चिह्नं सप्तजन्मानि जायते ।
उपपापोद्भवं पञ्च त्रीणि पापसमुद्भवं ॥
दुष्कर्मजा वृणा रोगा यान्ति चोपक्रमैः यमम् ।
जपे सुराद्यनैर्होमैर्दानैस्तेषां शमो भवेत् ॥
पूर्वजन्मकृतं पापं नरकस्य परिचये ।
बाधते व्याधिरूपेण तस्य जूष्यादिभिः शमः ॥
कुष्ठञ्च राजयक्षा च प्रमेहो ग्रहणी तथा ।
मूत्रक्ष्माश्मरीकामा क्षुतीसारभगन्दरो ॥
दुष्टव्रण गण्डमाला पक्षाघातोऽक्षिनाशनम् ।
इत्येवमादयो रोगा महापापोद्भवा भूताः ॥
जलोदर यक्ष्मश्चीर्णा शूलरोगव्रणानि च ।
श्रामालीर्णज्वरप्लीहिः श्वसमोहगलग्रहाः ।
रक्तार्बुद विमर्षाद्या उपपापोद्भवा गदा ॥
दण्डापतानकश्चित्तवपुः कम्पविचर्षिकाः ।
वन्मोहप्लुगडरीकाद्या रोगाः पापसमुद्भवाः ॥

विधाय वैष्णवीं पूजां सङ्कल्प्य निजकाश्यया ॥
 धेनुं दद्याद्विजातिभ्योदक्षिणाञ्चापि शक्तितः ।
 अलङ्कृत्य यस्याशक्तिं वस्तुनलङ्करणैर्द्विजान् ॥
 याचेद्दण्डप्रमाणेन प्रायश्चित्तं यथोदितम् ।
 तेषामनुज्ञया कृत्वा प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 पुनस्तान् परिपूर्णार्यानिर्चयेद्विधिवद्विजान् ।
 सन्तुष्टा ब्राह्मणा दद्युरनुज्ञां व्रतकारिणे ॥
 जपच्छिद्रं तपच्छिद्रं यच्छिद्रं येऽकर्मणि ।
 सर्वं भवति निष्छिद्रं यस्य चेच्छन्ति ब्राह्मणाः ॥
 ब्राह्मणा यानि भायन्ते सन्त्यन्ते तानि देवताः ।
 सर्वदेवमया विना न तद्वचनमन्यथा ॥
 उपयामोव्रतश्चैव स्नान तीर्थफल तपः ।
 विप्रैः सम्पादितं सर्वं सम्यक् तस्य तत्फलम् ॥
 सम्यक्त्वमिति यद्वाक्यं वदन्ति स्मृतिदेवताः ।
 प्रणम्य शिरसा ध्याय्यमग्निष्टोमफलं लभेत् ॥
 ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्जलं सार्वकामिकम् ।
 तेषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनाः ॥
 तेभ्योऽनुज्ञामभिप्राप्य प्रमृष्ट्वा च तथाशिषः ।
 भोजयित्वा द्विजान् शक्त्या भुञ्जीत सङ्गं वसूभिः ॥

• इति शातातपीये कर्मविपाके साधारणविधिः प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

ब्रह्महा नरकस्थान्ते पाण्डुकुठीं प्रजायते ।

प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत स तदा जगन्तये ॥

चत्वारः कलमा. कं. य्या. पञ्चरत्नमन्विताः ।

पञ्चपल्लवसयुक्ताः सितवस्त्रेण सयुताः ॥

अश्वस्यानादिष्टद्वयुक्ताक्षीर्योदकमुपूगिताः ।

कृपायपञ्चकपेता नानाविधफलान्विताः ॥

सर्वोपधिसमयुक्ताः स्याद्याः प्रतिदिश द्विजैः ।

रेप्यमट्टल पद्मं मध्यकुम्भोपरि न्यसेत् ॥

तस्योपरि न्यसेद्देवं ब्रह्माणञ्च चतुर्मुखम् ।

पलाहार्धपमांशेन सुवर्णेन विनिर्मितम् ॥

अर्चेत् पुरुषसूक्तेन त्रिकाल प्रतिवासरम् ।

यजमानः शुभैर्गन्धैः पुष्पैर्धूपैर्यथाविधि ॥

पूर्वादिकुम्भेषु ततो ब्राह्मणा ब्रह्मचारिण्यः ।

पठेयुः स्वस्ववेदासो जग्येदप्रभृतीन् गनैः ॥

दशमेन ततो होमो अचर्यान्तिपुर.सरम् ।

मध्यकुम्भे विधातव्यो वृताक्तैश्चिन्तयेत्तमभिः ॥

हादगाहनिद कर्म समाप्य द्विजपुङ्गवः ।

तत्र पीठे यजमानमभिषेद्यथाविधि ॥

ततोद्वाद्यद्यथायति गीर्भृत्तेमतिनादिकम् ।

ब्राह्मणेभ्यसाया देदमाच.व्याय निषेदयेत् ।

आदित्या यतवीरुता विग्रे देवा मदङ्गणाः ।

प्रीताः सर्वे व्यंपीयन्तु मम पाप सुदारुणम् ॥

इत्यदीर्य मुहुर्भक्त्या तमाच.व्यं क्षमापयेत् ।

एवं विधाने पिच्छिरेणैतकुष्ठो विगुभ्यति ॥

कुष्ठो गोवधवापी व्याघ्रकातोऽस्य निष्कृतिः ।

रारप्रेतमेतस्य पर्वोक्तदृश्यसंयुतम् ॥

रक्तचन्दनलिप्ताङ्गं रक्तपुष्पांश्चरान्वितम् ।
 रक्तकुम्भं तु तं कृत्वा स्थापेद्दक्षिणा दिशम् ॥
 ताम्रगतं न्यसेत्तत्र तिनचूर्णेन पूरितम् ।
 तस्योपरि न्यसेद्देवं हेमनिष्कमयं द्रुमम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन मापं मे शास्त्रनामिति ।
 सामपारायणं कुर्यात् कलसे तत्र सामवित् ॥
 दशांशं सूर्यपैत्रुत्वा पावमान्यभिषेचने ।
 विहिते धर्मराजानमाचार्य्यं निवेदयेत् ॥
 यमोऽपि महिषारुढो दण्डपाणिर्भयाद्भृङ्गः ।
 दक्षिणाशापतिर्देवोमम पापं व्यपीडितुं ॥
 इत्युच्चार्य विरुध्यैर्न मासं सङ्गतिमाचरेत् ।
 ब्रह्मगोबधयोरेषा प्रायश्चित्तेन निष्कृतिः ॥
 पितृणां चेतनाहीनो मातृहन्तः प्रजायते ।
 नरकान्ते प्रकुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 राजापत्यानि कुर्वीत त्रिंशच्चैव विधानतः ।
 व्रतान्ते कारयेन्नाव सौवर्णपलसन्निताम् ॥
 कुम्भं रौप्यमयञ्चैव ताम्रपात्राणि पूर्ववत् ।
 निष्कहेन्वा तु कर्त्तव्यो देवः श्रीवत्सलाञ्छनः ॥
 मृद्वस्त्रेण सवेष्ट्य पूजयेत्तत्र विधानतः ।
 नावं द्वित्राय तां दद्यात् सर्वोपस्कारसंयुताम् ॥
 वासुदेव । जगन्नाथ । सर्वभूतांशयस्थितः ।
 पातकार्णवमग्नं सा तारय प्रणतार्त्तिहृत् ॥
 इत्युदीर्य प्रणम्याथ ब्राह्मणाय विसर्जयेत् ।
 अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति विप्रेभ्योदक्षिणां ददेत् ॥

स्वहंघाती तु वधिरो नरकान्ते प्रजायते ।
 मूको भ्रातृवत्रे चैव तस्येय निष्कृतिः स्मृता ॥
 सोऽपि पापविगुह्यं चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 दृतान्ते पुस्तकं दद्यात् पुण्यफलसयुतम् ॥
 इमं मन्त्रं सप्तसुचार्यं ब्रह्मणी ता विमर्जयेत् ।
 सरस्वति । जगन्मात । शब्दब्रह्माधिदेवते । ॥
 दुष्कर्मकरणात् पापात् पाप्मि मा परमेश्वरि । ।
 यालघाती च पुरुषो भूतवत्स इजायते ॥
 ब्राह्मणोदाहनश्चैव कर्त्तव्य तेन शुद्धये ।
 अत्रणं हरिवंशस्य कर्त्तव्यं यथाविधि ॥
 महाब्रह्मपञ्चैव कारयेच्च यथाविधि ।
 पठन्नेकादशैरुद्रैरुद्रं समभिधीयते ॥
 रुद्रैस्तथैकादशभिर्महाब्रह्मैः प्रकीर्त्तितः ।
 एकादशभिरेतैश्च अतिरुद्रश्च कथ्यते ॥
 जुहुयाच्च दद्याद्येन दूषेयायुतसंख्यया ।
 एकादश स्वर्गनिष्ठा प्रदातव्या सदक्षिणा ॥
 पतान्येकादश तथा दद्याद्दिनानुमारतः ।
 अन्त्येभ्योऽपि यथाशक्ति द्विजेभ्योऽक्षिणान्दिशेत् ॥
 स्नापयेद्दम्पतीः पर्याग्नन्त्रैर्वेरुणदैवतैः ।
 आचर्याय प्रदेयानि वस्यालङ्करणानि च ॥
 गोवृषा एव च कुंभी निषेगसोपजायते ।
 स च पापविगुह्यं प्राञ्जापत्यगतश्चरेत् ॥
 व्रतान्ते मर्दिनीं दद्यात् ऋणयादय भारतम् ।
 स्वीकृता चातिसागी व्यादश्वत्यान् रोपयेद्दग ॥

दद्याच्च गर्वाघेनुं भोजयेच्च यत द्विजान् ।
 राज्ञा चयरोगी स्यादेपा तस्मै च निष्कृतिः ॥
 गोभूहिरग्न्यमिष्टान्नजलवस्त्रप्रदानतः ।
 हतधेनुप्रदानेन तिलधेनुप्रदानतः ॥
 इत्यादिना क्रमेणैव न्ययरेगः प्रशस्यति ।
 रक्तार्बुदी वैश्यहन्ता जायते सच मानवः ॥
 प्राजापत्यानि चत्वारि सप्त धान्यानि चोत्सृजेत् ।
 दण्डापतानकस्तुतः शुद्धहन्ता भवेन्नरः ॥
 प्राजापत्य सक्तञ्चैयं दद्याद्घेनुं सदक्षिणाम् ।
 कारुणाञ्च बधे चैव रुज्जभावः प्रजायते ॥
 तेन तत्पापशुद्ध्यर्थं दत्तव्यो हवभः सितः ।
 सर्वकार्येष्वसिद्धार्यो गजघाती ऽ वैश्वरः ॥
 प्रासाद कारयित्वा तु गणेशप्रतिमां न्यसेत् ।
 गणनाथस्य मन्त्रं तु मन्त्री लक्षमितं जपेत् ॥
 कुललशकैः पूषेच्च गणशान्तिपुरःसरम् ।
 छद्रे विनिश्चते चैव जायते विहृतस्वरः ॥
 स तत्पापविशुद्ध्यर्थं दद्यात् कर्पूरकं फनम् ॥
 अश्वे विनिश्चते चैव वक्रनुण्डः प्रजायते ।
 खत पत्नानि दद्याच्च चन्दनान्यधनुन्तरे ॥
 महिषीघातने चैव कृष्णगुह्यः प्रजायते ।
 यदे विनिश्चते चैव खररोमा प्रजायते ॥
 निष्कत्रयस्य प्रकृतिं सम्प्रदद्याद्द्विरण्मयीम् ।
 तरुचौ निश्चते चैव जायते केकरेक्षणः ।

शुकरैर्निहते चैव दन्तुरो जायते नरः ।
 म दद्यात्तु विशुद्धं दृतकुम्भ सदक्षिणम् ॥
 हरिणे निहते खञ्जः शृगले तु विषादकः ।
 चतुस्तेन प्रदातव्यः सौवर्ण्यपलनिर्मितः ॥
 अजगभिघातने चैव सधिकर्षः प्रजायते ।
 अजा तेन प्रदातव्या विचित्रवस्त्रसंयुता ॥
 उरस्त्रे निहते चैव पाण्डुरोगः प्रजायते ।
 कसूरिकापलं दद्याद्वाङ्माणाय विशुद्धये ॥
 मर्जारैर्निहते चैव पीतपाणिः प्रजायते ।
 पारावतं च सौवर्ण्यं प्रदद्यान्निष्कमात्रकम् ॥
 शुक्रशारिकयोर्घाते नरः सुदलितवाग्भवेत् ।
 सच्छास्त्रपुस्तकं दद्यात् स विप्राय सदक्षिणम् ॥
 यकघाती दीर्घनमो दद्याद्वा ध्वनप्रभाम् ।
 कम्बघाती कर्णहीनो दद्याद्वा मसितप्रभाम् ॥
 हिंसाया निष्कृतिरियं ब्राह्मणे समुदाहृता ।
 तद्वर्द्धं प्रमाणेन क्षत्रियादिष्वनुकृता ॥

इति शातातपीये कर्मविधौ हिंसाप्रायश्चित्तविधिर्नाम
 द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

मुरापः श्वापदन्तः श्यात् प्राजापत्यन्तरस्तथा ।
 गङ्गायामुनाः सप्त दद्यात् पापविशुद्धये ॥
 जदिष्या तु मरुद् दद्यात् जुहुयात्तिथेः ।

ततोऽभिषेकं कर्त्तव्यं मन्त्रैर्वरुणदेवतैः ॥
 मद्यपो रक्तपित्ती स्यात्स दद्यान् सर्पिषो घटम् ।
 मधुनोऽर्द्धघटश्चैव सैन्दरयुग्मं विशुद्धये ॥
 अभक्ष्यमक्षयं चैव जायते कृमिकीदरः ।
 यथावत्तेन शुद्धार्थमुपोष्यं भीष्माप्रक्षकम् ॥
 उदकावीक्षितं भुक्त्वा जायते कृमिलोदरः ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेणैव शुद्धान्ति ॥
 भुक्त्वा चास्पृश्य संस्पृष्टं जायते कृमिलोदरः ।
 त्रिरात्रं समुपोष्याथ स तन्प्रापात् प्रमुच्यते ॥
 परान्नविघ्नकरणादजीर्णमभिजायते ।
 लक्ष्मोमं स कुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 मन्दोदराग्निर्भयति सति द्रव्ये कदम्बदः ।
 प्राजापत्यत्रयं कुर्याद्भोजयेच्च शतं द्विजान् ॥
 विषदः स्याच्छर्दिरोगी दद्याद्दश पयस्विनीः ।
 मार्गच्छा पादरोगी स्यात् सोऽर्धदानं समाचरेत् ॥
 पिशुनो नरकस्यान्ते जायते श्वासकान्तवान् ।
 हत तेन प्रदातव्यं सहस्रपलमग्मितम् ॥
 धूर्त्तोऽपङ्गाररोगी स्यात् स तत्प्रापविशुद्ध्यते ।
 मल्लार्धमर्धौ धेनुं दद्याद्वाक्च मदक्षिणाम् ॥
 शूनी परोपतापेन जायते तत्प्रमोचने ।
 सोऽन्नदानं प्रकुर्वीत तथा रुद्रं जपेत्तरः ।
 दावाग्निदायकसैव रक्तातिमार्गवान् भवेत् ।
 तेनोदपानं कर्त्तव्यं रोपणीयमथा दृढं ॥
 मृगान्ते जले वापि शयनमूढं करोति यः ।

गुदरोगो भवेत्तस्य धापरूपः सुदर्शणः ॥
 मास सुरार्चनेनैव गोदानद्वितयेन तु ।
 प्राजापत्येनैव चैकेन शाश्वन्ति गुदजा रुजः ॥
 गर्भपातनजा श्लेष्मा यकृत्क्षीणजलोदराः ।
 तेषां प्रथमनार्थाय प्रायश्चित्तमिदं स्मृतम् ॥
 एतेषु दद्याद्द्विप्राय जलधेसु विधानतः ।
 सुवर्णरूप्यताम्राणां पञ्चत्रयसमन्विताम् ॥
 प्रतिमाभङ्गकारी च अप्रतिष्ठं प्रजायते ।
 सम्बत्सूरत्रय मिच्छेद्दृष्टव्यं प्रतियासरम् ॥
 उद्वाहयेत्तमश्वत्थं स्वगृह्योक्तविधानतः ।
 तत्र सस्यापञ्चेद्देव विप्रराजं सुपूजितम् ॥
 दुष्टवादी पंगुलिङ्गतः स्यात् संवै दद्याद्द्विजातये ।
 रूप्यं पणद्वयं दुग्धं घटद्वयसमन्वितम् ॥
 पद्मोदः परनिन्दावान् धेनुं दद्यात् सजाघनाम् ।
 परोपशंसकत्वात् कारणं स गा दद्यात् समौक्तिकाम् ॥
 सभायां पक्षपाती च जायते पक्षपातवान् ।
 निष्कत्रयमित्तेन स न दद्यात् सत्यवर्तिनाम् ॥

इति शातानपपीये कर्मविपाके प्रकीर्णप्रायश्चित्तं नाम
 तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

कुनघ्नो नरकस्यान्ते जायते विप्रहेमदत्त ।
 स तु व्यर्णगतं दद्यात् सत्या शान्दायणप्रदम् ॥

औडुम्बरी ताम्रचोरो नरकान्ते प्रजायते ।
 प्राजापत्यं च कृत्वा ताम्र पलशत दिशेत् ॥
 कास्यहारी च भवन्ति पुण्डरीकसमन्वितः ।
 कास्यं पलशतं दद्यादलङ्घ्य द्विजातये ॥
 रीतिहृत् पिङ्गलाक्षः स्यादुपोष्य हरिवासरम् ।
 रीति पलशतं दद्यादलङ्घ्य द्विज शुभम् ॥
 सुक्ताहारी च पुरुषो जायते पिङ्गमूर्धनः ।
 सुक्ताफलशतं दद्यादुपोष्य च विभानतः ॥
 वपुहारी च पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।
 उपोष्य दिवस सोऽपि दद्यात् पलशतन्तु ॥
 सीसहारी च पुरुषो जायते शीर्षरोगवान् ।
 उपोष्य दिवस दद्याद्दृष्टधेनु विधनतः ॥
 दुग्धहारी च पुरुषो जायते बद्धमूलकः ।
 स दद्याद्दुग्धधेनुं वाह्याय यथाविधि ॥
 दधिचौर्येण पुरुषो जायते मदवान् यतः ।
 दधिधेनुं प्रदातव्या तेन विप्राय शुद्धये ॥
 मधुचौरस्तु पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।
 स दद्यान्मधुधेनुं समुप्योष्य द्विजातये ॥
 इक्षोर्विकरहारी च भवेदुदरगुल्मवान् ।
 गुडधेनुः प्रदातव्या तेन तद्दीपयान्तेये ॥
 लोहहारी च पुरुष कर्षूरक्षः प्रजायते ।
 लोह पलशतं दद्यादुपोष्य स तु वासरम् ॥
 तैलचौरस्तु पुरुषो भवेत् कण्ठादिपीडितः ।
 उपोष्य स तु विप्राय दद्यात्तैलघट्टयम् ॥

आमाम्हरणाञ्चैव दन्तहीनः प्रजायते ।
 स दद्यादश्विनौ हेमनिष्कद्वयविनिर्मितौ ॥
 प्रकाम्हरणाञ्चैव जिह्वारोगः प्रजायते ।
 गायत्र्याः स जपेत्तु दशांशं जुहुयात्तिलैः ॥
 फलहारी च पुरुषो जायते जग्निताडुलिः ।
 नानाफलानामयुतं स दद्याच्च द्विजन्मने ॥
 ताम्बूलहरणाञ्चैव श्वेतौष्ठः सम्प्रजायते ।
 सदक्षिणं प्रदद्याच्च विद्रुमस्य द्वयं वरम् ॥
 शाकहारी च पुरुषो जायते नीललोचनः ।
 ब्राह्मणाय प्रदद्याद्देवमानीलमणिद्वयम् ॥
 कन्दमूलस्य हरणाहुस्वपायिः प्रजायते ।
 देवतायतनं कार्यमुद्यानं तेन शक्तितः ॥
 सौगन्धिकस्य हरणाद्दुर्गन्धाङ्गः प्रजायते ।
 स लक्ष्मणं पद्मानां जुहुयाज्जातवेदसि ॥
 हारुहारी च पुरुषः स्निग्धपाणिः प्रजायते ।
 स दद्याद्विदुषे शुद्धो काश्मीरजपलद्वयम् ॥
 विद्यापुष्पाकहारी च किल मूकः प्रजायते ।
 न्यायेतिहासं दद्यात् स ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ॥
 यस्त्रहारी भवेत् कुक्षीं सम्प्रदद्यात्प्रजापतिम् ।
 हेमनिष्कमित्तैश्चैव वस्त्रयुग्मं द्विजजातये ॥
 ऊर्णाहारी शोभनः स्यात् स दद्यात् कम्बलान्वितम् ।
 स्वर्गनिष्कमितं हेमयङ्किं दद्याद्विजातये ॥
 पट्टमूलस्य हरणान्विर्नोमा जायते नरः ।
 तेन धेनुः प्रदातव्या विशुद्धार्थं द्विजन्मने ॥

औषधस्यापहरणे सूर्यावर्तः प्रजायते । •
 सूर्यायार्धं प्रदातव्यो मासं देयञ्च काञ्चनम् ॥
 रक्तवस्त्रप्रवालादिहारी स्याद्रक्तवातघ्नम् ।
 सवस्त्रा महिषी दद्यान्मणिरागुग्गुमन्विताम् ॥
 विप्ररत्नापहारी चाप्यनपत्यं प्रजायते । •
 तेन कार्यं विशुद्धार्थं महारुद्रजपादिकम् ॥
 नृतवत्सोदितः सर्वो विधिरत्न विधीयते ।
 दशाश्वोमः कर्तव्यः पलाशेन युथाविधिः ॥
 देवस्य हरणाञ्चैव जायते विविधो ज्वरः ।
 ज्वरोमहाज्वरश्चैव रौद्रो वैशाखे च ॥
 ज्वरे रौद्रं जपेत् कर्णं महारुद्रं महंज्वरे ।
 अतिरौद्रं जपेद्रौद्रे वैशाखे तद्वयं जपेत् ॥
 नानाविधद्रव्यचौरो जायते ग्रहिणीयुत ।
 तेनान्नोदकवस्त्राणि हेम देयञ्च शक्तितः ॥
 इति शातातपीये कर्मविपाके स्त्रियप्रायश्चित्तं नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

मादृगामी भवेद्यज्ञं लिङ्गं तस्य विनश्यति ।
 चाण्डालीगमने चैव हीनकोपः प्रजायते ॥
 तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं कुम्भमुत्तरतीत्यसेत् ।
 कृष्णवस्त्रसमाच्छ्रयं कृष्णमाल्यविभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेद्देवं काश्यपात्तु धनेश्वरम् ।

सुवर्णनिष्कपटकेन निर्मितं नरवाहनम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन धनदं विश्वरूपिणम् ।
 अथर्ववेदत्रिहिमोऽक्षायर्वणः समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निष्कविंशतिरङ्गुल्या ।
 दद्याद्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥
 निर्धोनामधिपो देवः शर्हूरस्य प्रियः सखा ।
 सौम्याशाधिपतिः श्रीमान् मम पापं व्यमोहयतु ॥
 इमं मन्त्रं ससुचार्यं आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवं शीनकोपे लिङ्गनाशे विशुद्धये ॥
 शुभजायाभिगमनान्मूलकंश्च प्रजायते ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥
 स्यापयेत् कुम्भमेकं तु पश्चिमाया शुभे दिने ।
 नीलवस्त्रसमाच्छन्नं नीलमाल्यविभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेद्देवं ताम्रपात्रे प्रचेतसम् ।
 सुवर्णनिष्कपटकेन निर्मितं यादसाम्पतिम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वरुणं विश्वरूपिणम् ।
 सामविद्वाङ्मणस्तत्र सामवेदः समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निष्कविंशतिरङ्गुल्या ।
 दद्याद्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥
 यादसामधिपो देवो विश्वेष्टामपि पावनः ।
 ससाराब्धौ कर्णधारो वरुणः पावनोऽसु मे ॥
 इमं मन्त्रं ससुचार्यं आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवमलङ्कृत्य मूलकंश्च प्रशान्तये ॥
 स्वसुतागमने चैव रक्तकुष्ठं प्रजायते ।

भगिनीगमने चैव पीतकुष्ठ प्रजायते ॥
 तस्य प्रतिक्रिया कर्तुं पूर्वतः कलसं न्यसेत् ।
 पीतवस्त्रसमाच्छन्नं पीतमाल्यविभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेत् स्वर्णपात्रे द्वेष्ट सुरेश्वरम् ।
 सुवर्णनिष्कपटकेन निर्मितं वज्रधारिणम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वासवं विश्वरूपिणम् ।
 यजुर्वेदे तत्र साम ऋग्वेदश्च समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिका कृत्वा सुवर्णदशनेन तु ।
 दद्याद्दिवाय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ध्रुवम् ॥
 देवानामधिपो देवो वज्रवी विष्णुनिकेतनः ।
 शतयज्ञः सहस्राक्षः पापं मम निहन्तु ॥
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य चाचार्य्यं यथाविधि ।
 दद्याद्देवे सहस्राक्षं स पापस्यापनुत्तये ॥
 भाद्रभाष्याभिगमनाङ्गलकुष्ठ प्रजायते ।
 स्ववधूगमने चैव कृष्णकुष्ठ प्रजायते ॥
 तेन कार्यं विप्रुद्ध्यर्थं प्रागुक्तस्यार्द्धं भवति ।
 दशाश्वमीमः सर्वत्र दृष्टाक्तैः क्रियते तिलैः ॥
 यद्गम्याभिगमनाज्जायते ध्रुवमण्डलम् ।
 कृत्वा लोहमयी धेनु तिलप्रष्टिः समाणतः ॥
 कार्पासभारसयुक्ता कास्यदोहं सर्पत्सिकाम् ।
 दद्याद्दिवाय विधिवदिमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥
 सुरभी वैष्णवी माना मम पापं व्यपोहतु ।
 तपस्विनीमुद्गमने जायते चाश्वमरीगदः ॥

सतु पापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 दद्यादिप्राय विदुये मधुघेसु यद्योदितम् ।
 तिलद्रोणशसश्चैव हिरण्येन संनन्वितम् ।
 पिष्टप्लवस्त्रभिगमनाद्दक्षिणाश्रवणी भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्या अजादानेन शक्तिः ॥
 मातुलान्यान्तु गमने षट्पञ्चजः प्रजायते ।
 कृष्णाजिनप्रदानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 मातृप्लवस्त्रभिगमने दामाद्रे व्रणान् भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्या सम्यग्दासप्रदानतः ॥
 श्वतभार्याभिगमने श्वतभाष्यं प्रजायते ।
 तत्पातकविशुद्ध्यर्थं द्विजमेकं विवाहयेत् ॥
 सर्गोत्तस्त्रीप्रसङ्गेन जायते च भगन्तरः ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्या महिषीदानयत्नतः ॥
 तपस्विनीः सङ्गेन प्रमेही जायते नरः ।
 मासं वृद्धजपः कार्या दद्याच्छक्त्या च काश्चनम् ॥
 दीक्षितस्त्रीप्रसङ्गेन जायते दुष्टरक्तहक् ।
 स पातकविशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यद्वयश्चरेत् ॥
 स्वजातिजायागमने जायते हृदयव्रणी ।
 तत्पादस्य विशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यद्वयश्चरेत् ॥
 पशुयोनौ च गमने मूत्राघातः प्रजायते ।
 तिलपातद्वयश्चैव दद्यादात्मविशुद्ध्ये ॥
 चण्डयोनी च गमनाद्गुदसम्भः प्रजायते ।
 सहस्रकमनस्तानं मासं कुर्यात् गिरयस्य च ॥

एते दोषा नराणां स्युर्नरकान्ते न संशयः ।

स्त्रीणामपि भवन्त्येते तत्तत्पुरुषसङ्गसात् ॥

इति शातातपीये कर्मविपाके अगस्यांगमन प्रायश्चित्तं

नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

अश्वशूकरवृद्धादिद्रुमादिशकटेन च ।

भग्नग्निराक शस्त्राश्वविपोदबुध्वनजैर्हताः ॥

व्याघ्रादिगजभूपालघोरवैरिबुकाहताः ।

काष्ठमल्ल्यहता ये च शौचसंस्कारवर्जिता ॥

विस्त्रचिकाश्च कवचदवातीसारतोहताः ।

सारिकन्यादिग्रहैर्ग्रस्ता विद्युत्पातहताश्च ये ॥

असृष्टा अपवित्राश्च पतिताः पुत्रवर्जिताः ।

मञ्चलि शत्रुप्रकारैश्च नाप्नुवन्ति गतिं हताः ।

पित्वाद्याः पिण्डभाजः सुस्त्रयो लेपभुजस्तथा ।

ततो नान्दीमुष्ठाः प्रोक्ताः स्त्रयोऽप्यश्वसुखास्त्रयः ॥

हादयैते पितृगणास्तर्पिताः रुन्ततिप्रदाः ।

गतिहीनाः सुतादीना रुन्ततिं नाशयन्ति ते ॥

दश व्याघादिनिहता गर्भं निघ्नन्त्यभी क्रमात् ।

हादशस्त्रादिनिहता आकर्षन्ति च वानकम् ॥

विमादिनिहताः सन्ति दशसु हादशध्वम् ।

वर्षेकबालकं कुर्यादपत्योऽनपत्यताम् ॥

व्याघ्रेण हन्यते जन्तुः कुमारीगमनेन च ।

विपदंश्चैव सर्पेण गजेन नृपदुष्टकृत् ॥

राज्ञा राजकुमारघ्नश्चौरा पशुहिसक ।

वैरिणा मित्रभेदी च वक्रवृत्तिर्वक्त्रेण तु ॥

गुरुघाती च शय्यायां मत्सरी शौचवर्जितः ।

द्रोही संस्काररहितः शुनौ निक्षेपहारकः ॥

नरोविहृत्योऽरण्ये शूकरेण च पाशिकः ।

क्षमिभिः क्षत्तवासार्थं क्षमिणा च निहन्तनः ॥

पृथ्विणा शङ्करद्रोही शकटेन च सूचकः ।

भगुणा मेदिनीचोरो वज्रिना यज्ञहानिकृत् ॥

दधेन हृष्टिणा चौरः शस्त्रेण श्रुतिनिन्दकः ॥

अश्वना द्विजनिन्दाकृद्द्विषेण कुमतिप्रदः ।

उदुषन्धनेन हिंस्रः स्यात् सेतुभेदो जलेन तु ॥

द्रुमेण राजदन्तिहृदतीसारेण लौहहृत् ।

साकिन्याद्यैश्च म्रियते सदर्पकार्यकारकः ॥

अनध्यायेऽप्यधीयाजो म्रियते विद्युता तथा ।

असृष्टस्पर्शसङ्गी च बान्तमाश्रित्य शास्त्रहृत् ।

पतितोमदविक्रैतानपत्योद्विजवस्त्रहृत् ॥

अर्थं तेषां क्रमेणैव प्रायश्चित्तं विधीयते ।

कारयेन्निष्कृमावन्तु पुरुष प्रेतरूपिणम् ॥

चतुर्भुजं दण्डद्वयं महिषीसनसंस्थितम् ।

पिष्टैः क्षण्यतिलैः कुर्व्यात् पिण्डं प्रस्थप्रमाणतः ॥

मध्वाज्यं गार्गं रायुक्तं स्पर्शकुण्डलसंयुतम् ।

अकालमूलं कलसं पञ्चपल्लवसंयुतम् ॥

क्षणवस्त्रसमाच्छन्नं सर्वोपधिसमन्वितम् ।

तस्योपरिन्यसेदेवं पात्रं धान्यफलैर्युतम् ॥
 सप्तधान्यं तु सफलं तत्र तत् सफलं न्यसेत् ।
 कुम्भोपरि च विन्यस्य पूजयेत् प्रंतरूपिणम् ॥
 कुर्वीत्-पुरुषसूक्तेन प्रत्यहं हृग्धृतर्पणम् ।
 पङ्कजं जपेद्भुङ्क्ते कलसे तत्र वेदवित् ॥
 यमसूक्तेन कुर्वीत यमपूजादिकं तथा ।
 गायत्र्याद्यैव कर्त्तव्योजपः स्वात्मविशुद्धये ॥
 गृहगान्तिकपूर्वञ्च दशांशं जुहुयात्तिलैः ।
 अन्नानामगोत्राय प्रेताय सतिलोदकम् ॥
 मृदद्यात् पिष्टतीर्थेन पिण्डं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 रमं तिलमथ पिण्डं सधुसर्पिःसमन्वितम् ॥
 ददामि तस्मै प्रेताय चः पीडां कुरुते मम ।
 सज्जलान् कृष्णकलसांसिलपात्रसमन्वितान् ।
 द्वादश प्रेतमुद्दिश्य दद्यादेकञ्च विण्ये ॥
 ततोऽभिपिसेदाचार्यो दम्पती कलसोदकैः ।
 शुचिर्वरायुधधरो मन्त्रैर्वरुणदैवतैः ।
 यजमानस्ततोदद्यादाचार्याय सदक्षिणाम् ॥
 ततो नारायणशक्तिः कर्त्तव्यः शास्त्रनिश्चयात् ।
 एष साधारणविधिरगतीनामुदाहृतः ॥
 विशेषस्तु पुनर्ज्ञेयो व्याघ्रादिनिहतैष्वपि ।
 व्याघ्रेण निहते प्रेते परकन्या विवाहयेत् ॥
 मर्षदशे नागवलिर्देयः मर्षेण काष्ठनम् ।
 चतुर्भिष्कमितं हेम गज दद्याद्भुजैर्हते ॥
 राज्ञा विनिहते दद्यात् पुरुषस्तु चिरम्भयम् ।

चौर्येण निहते धेतुं वैरिणा निहते वृषम् ॥
 वृक्षेण निहते दद्याद्द्वयथाशक्तिं च काञ्चनम् ।
 शय्यामृतेऽप्रदातव्या शय्याः तुलीसमन्विता ॥
 निष्कमानं सुवर्णस्य विष्णुना समधिष्ठिता ।
 शीतचर्हीने हते चैव द्विषिष्कस्वर्णजं हरिम् ॥
 सस्कारहीने च हते कुमारश्च विवाहयेत् ।
 शूना हते च निक्षेपस्यापयेन्निजशक्तितः ॥
 शूकरेण हते दद्यान्महिषं दक्षिणान्वितम् ।
 क्षमिभिश्च मृते दद्याद्गोधूमाश्च द्विजातये ॥
 ऋक्षिणा च हते दद्याद्दृषभं वस्त्रसयुतम् ।
 शकटेन हते दद्यादश्वं सोपस्करान्वितम् ॥
 भृगुपाने हते चैव प्रदद्याद्धान्यपर्वतम् ।
 अग्निना निहते दद्यादपानहं स्वशक्तितः ॥
 दधेन निहते चैव कर्त्तव्या सदने सभा ।
 शस्त्रेण च निहते दद्यान्महिषीं दक्षिणान्विताम् ॥
 अश्वना निहते दद्यात् सवत्सा गा पयस्विनीम् ।
 विप्रेण हते दद्यान्नेदिनीं चैव सयुताम् ॥
 उरुबन्धनहते चापि प्रदद्याद्गा पयस्विनीम् ।
 हते जलेन वरुणं हैमं दद्यात्त्रिनिष्ककम् ॥
 दधं दधत् दद्यात् सौत्रेण स्वर्णसंयुतम् ।
 अतीसारहते क्षुधं सावित्र्या सयतो जपेत् ॥
 साकिन्यादिहते चैव जपेद्बुधं यथोचितम् ।
 विद्युत्पात्रेण निहते विद्यादानं समाचरेत् ॥
 अस्पर्शे च मृते वार्यं वेदपारायणं तथा ।

सच्छास्त्रपुस्तकं दद्याद्दान्तर्मात्रित्य संस्थितं ॥
 पातित्येन मृते कुर्व्यात् प्राजापत्यानि षोडश ।
 मृते चापत्यरहिते कृच्छ्राणां नवतिश्चरेत् ॥
 निष्कृत्यमितस्वर्णं दद्यादश्वं च योयते ।
 कपिना निहते दद्यात् कपिं कनकनिर्मितम् ॥
 विस्त्रुचिका मृते स्वादु भोजयेच्च शतं द्विजान् ।
 तिलधेनु, प्रदातव्या कण्ठेऽन्तर्गवले मृते ॥
 केशरोगमृते चापि अष्टौ कृच्छ्रान् समाचरेत् ॥
 एव कृते विधानेन विदध्यादौर्द्ध्वं देहिकम् ।
 ततः प्रेतत्वनिर्मुक्ताः पितरस्तर्पितास्तथा ॥
 दद्यात् पुत्राय पोत्राय आयुरारोग्यसम्पदः ।
 इति शातातपप्रौक्तीविपाक कर्मणामयम् ।
 शिष्याय शरभङ्गाय विनयात् परिपृच्छ्यते ॥

इति शातातपीये कर्मविपाके अगतिप्रायश्चित्त, नाम
 षोडश्याय, ॥

समाप्ता चेयं शातातपसंहिता ।

अशिष्टसंहिताहाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अथातः पुरुषं धर्मं श्रेयसार्थं धर्मं जिज्ञासा । ज्ञात्वा चावृत्तिं
धार्मिकः प्रशस्यतमो भवति । लोके प्रेत्य वा विहितो धर्मः ।
तदलाभे शिष्टाचारः प्रमाणम् । दक्षिणेन हिमवत उत्तरेण
विन्ध्यं ये धर्मा ये चार्चारास्ते सर्वे प्रत्येतस्या नत्वन्ते
प्रतिलोमकल्पधर्माः । एतदार्यावत्तमित्याचक्षते । गङ्गाय-
मुनयोरन्तरायेके । यावद्वा क्षणमगोविचरति तावद्ब्रह्मवर्चस
मिति । अथापि भाल्लविनो निदाने गाथासु दाहरन्ति ।

पश्चात् सिन्धुर्विहरिणी सूर्यस्योदयन पुरा ।

यावत् क्षणोऽभिधावति तावद् ब्रह्मवर्चसम् ।

त्रैविद्यवृद्धा यद्रूधर्मं धर्मविदो जनाः ।

पवने पावने चैव स धर्मो नात्र सशय इति ।

देशधर्मज्ञानि धर्मकुलधर्मान् श्रुत्यभावादब्रवीन्मनुः ॥ सूर्या-
भ्युदितः सूर्याभिनिर्मुक्तः कुनखी श्यावदण्डः परिवर्त्तिः
परिवेत्ता अग्नेर्दिधिपूर्दिधिपूषतिर्वीजहा ब्रह्मन्नइत्येतएन
स्विनः । पञ्च महापातकान्याचक्षते गुरुतल्पं सुरापानं
भ्रूणहत्या ब्राह्मणसुवर्णहरणं पतितसम्प्रयोगश्च ब्राह्मेण वा
यौनेन वा ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सम्भूतमरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।

याजनाध्यापनादयौनादन्वयानासनादपि ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

विद्याविनाशे पुनरभ्युपैति ।

ज्ञातिप्रणाशे त्विह सर्वनाशः ।

कुलापदेशेन हयोऽपि पूज्य-

स्तस्मात् कुलीना स्त्रिय मुद्विन्तीति ॥

तयोवर्णा ब्राह्मणस्य वशे वर्त्तेरन् तेषां ब्राह्मणो धर्मो
यद्विदुष्यात्तद्राजा चानुतिष्ठेत् ।

राज तु धर्मेणानुशासन् पठं पठ धनस्य कुरेदन्त्यत्र ब्राह्म-
णात् । इष्टापूर्जस्य तु पठमर्थं भजति । इतिह ब्राह्मणोवेद-
माद्य करोति ब्राह्मणपदञ्चरति तस्माद्ब्राह्मणोऽनाद्य-
मोमोऽस्य राजा भवतीतीह प्रेत्य चाभ्युदयिकमिति च विज्ञा-
यते ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

चत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः । तयोवर्णा
द्विजातयो ब्राह्मणक्षत्रियवैश्या । तेषां

मातुरग्रेऽधिजनन द्वितीयं मौञ्जिवस्त्रे ।

तदास्य माता सावित्री पिता त्वाचार्यं नम्यते ।

वेदप्रदानात् पितेत्याचार्यमाचवते ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

द्वयमिह वै पुरुषस्य जेतो ब्राह्मणस्योर्द्ध्वं नाभेरर्वाचीन
मन्येत । तद्यदूर्द्ध्वं नाभेस्तेनास्यानौरसी प्रजा जायते यदुप-
पनयति यत् साधुवरीति । अथ इदं र्वाचीन नाभेस्तेनास्यौ
रसी प्रजा जायते जनत्या जनयति तस्माच्छ्रोत्रियमनूचानम
पूज्योऽसीति न वदन्तीति हारीताः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

नत्वस्य विद्वाने कर्म किञ्चिदामौञ्जबन्धनात् ।

हन्त्या शुद्रसमो ज्ञेयो यावद्देहे न जायत इति ॥

अन्यतोदकर्मस्वधापिष्टसृयुक्तेभ्यः ॥ विद्याह वै ब्राह्मणमा-
जगाम गोपाय मां सेवधिसोऽहमस्मि ।

असूयकायानृजवेऽव्रताय न मा ब्रूया वीर्यवती तथा स्या ।

यश्चावृणोत्यवितथेन कर्मणा बद्धदुःखं कुर्वन्स्वमृतवसंप्रयच्छन्
तन्मन्येत पितर मातरश्च तस्मै न दुहेत् कतमञ्च नाहम् ।

अध्यापिताये गुरु नाद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा ।

यथैव तेन गुरोर्भाजनीयास्तथैव तान्म युनक्ति श्रुतं तत ।

नेन विद्याच्छुचिमप्रमत्त मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम्

तदुदुहोत् कतमञ्च नाह तस्मै मा ब्रूयान्निधिपायब्रह्मन्निति ।

दहत्याग्निर्यथा कक्षं ब्रह्म त्वद्भ्रमनाहतम ।

न ब्रह्म तस्मै प्रब्रूयाच्छ्रवमानमकृन्तत इति ॥

पट्कर्माणि ब्राह्मणस्याध्यायनमध्यापनं यजन दानं
प्रतिग्रहश्चेति । त्रीणि राजन्यम्याध्ययनं यजनं दानं शस्त्रेण
च प्रजापालनं स्वधर्मस्य जीवेत् । एनान्येव त्रीणि वैश्यस्य
क्षपिवाणिज्यपाशुपाल्यकुसीदश्च । एतेषां परिचर्या शुद्रस्य ।
अनियता हस्तिरनियतकेगवेशाः सर्वेषां मुक्तिप्रपावर्जम् ।

अजीवतः स्वधर्मेणान्यतरामपायीयसीं वृत्तिमातिष्ठेरन् तु
कदाचित् पापीयसीम् । वैश्वजीविकामास्याय पश्येन जीव-
तोऽश्म लवणमपश्यं पापांशुकौ पक्षौ माजिनानि च तान्तवच्च
रक्तं सर्वञ्च कृतान्नं पुष्पमूलफलानि च गन्धरसा उदकश्चोप-
धीनां रसः सोमयश्च विषु मांसञ्च चौरं सविकरं अपस्वपु
जतु सीसञ्च ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सद्यः पतति मासेन लाक्ष्यः लवणेन च ।

त्यहेण शूद्रीभवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् ॥

मास्यपशूनामेकशफाः केशिनश्च सर्वे चारण्याः पशवो वयां-
सि दंष्ट्रिणश्च ॥ धान्यानां तिलानाहुः । अथाप्युदाहरन्ति ।

भोजनाभ्यञ्जनाहानादयदन्यत् कुरुते तिलैः ।

कृमिभूतः स विष्ठाया पितृभिः सह मज्जति ।

कामं वा स्वयं कृष्योत्पाद्य तिलान् विक्रीणीरन् ॥

अन्यत्र धान्यविक्रयात् । रसारसैः समतोहानतो वा
निमातव्यः नत्वेव लवण रसेस्तिनतण्डुलपक्वान् विद्यान्मनु-
ष्याश्च विहिताः । परिवर्त्तकेन ब्राह्मणराजन्यौ बार्हृपान्न
नाद्याता । अथाप्युदाहरन्ति ।

समर्धं धान्यमुहृत्य मर्दार्धं यः प्रजुह्यति ।

स वै बार्हृपिकोनाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥

दृष्टिश्च भृशश्च तथा तुलया समतोलयन् ।

अतिष्ठद्ब्रूणहा कोट्या बह्वर्धं धिर्यरूपपातहेति ॥

काम वा परिलुप्तकृत्याय पापीयसे दद्यात् द्विगुणं द्विरण्यं

त्रिगुणं धान्यं धान्येनैव रसाव्याख्याता पुष्पमूलफलानि च ।
तुलाष्टतमष्टगुणम् । अथाप्युदाहरन्ति ।

राजानुमर्तभावेन द्रव्यदृष्टिं विनाशयेत् ।

पुनाराजाभिषेकेण द्रव्यदृष्टिं वर्धयेत् ॥

। द्वक त्रिकं चतुर्कं पञ्चकं शतं स्मृतम् ।

। मासस्य दृष्टिं गृह्णीयादृष्टानामनुपूर्वशः ।

वशिष्ठवचनप्रोक्ता दृष्टिं वाङ्मयिके शृणु ॥

पञ्चमापासु विद्यन्ते एवं धर्मो न क्षीयत इति ॥

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

अत्रोन्नियाननुवाका अनग्नयः शुद्रधर्माणो भवन्ति ।
नाष्टगुणाश्चोभयति । मानवश्चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

योऽनधीत्य द्विजोवेदमन्यत्र कुरुते अमम् ॥

स जीवन्नेव शुद्रत्वमाप्नु गच्छति सान्वयः ।

न वणिक् न कुमीदजीवी । ये च शुद्रप्रेषणं कुर्वन्ति ।
न स्तेनो द्विचिकित्सकः ।

अवता ह्यनधी याना यत्र भैक्षचरा द्विजा ।

तं ग्राम दण्डधेद्राजा चौरभक्तपटो हि स ॥

चत्तरोऽपि त्रयोऽपि य ब्रूयुर्वेदपारगा ।

स धर्मदृष्टिविज्ञेयो जेतरेषा सहस्रयः ॥

अवतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविना ।

सहस्रयः समेताना पर्यत्त्वं नैव विद्यते ॥

यद्वदन्यन्यथा भूत्वा मूर्खा धर्ममतहिद ।
 तत्पापं धनधा भूत्वा तद्वक्तृष्वनु गच्छति ॥
 योऽतिव्याधैव देवान्नि इत्यकथ्यानि नित्यश ।
 अयोऽतिव्याधु दत्त्वानि तस्मिन् नापान्तिदेवताः ॥
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चैवं ब्रज्युत ।
 ब्रज्युताय दातव्यं भास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।
 अन्तमग्निसुत्सृज्य नहि भस्मानि ह्रियते ॥
 यद्य काष्ठमयो हस्ती यद्य चर्म मयोऽह ग ।
 यद्य विप्रोऽनधीयान स्त्रियश्चैव नामधारकाः ॥
 विद्वद्भोज्यानि चान्नानि मूर्खारोपेऽपुं भुञ्जते ।
 तदन्नं नाशमायाति महद्वा जायते भयम् ॥

अप्रज्ञायमानोऽहं योऽधिगच्छेद्राजां तद्वरेत् अधिगन्त्ये
 पृथमश प्रदाय । ब्राह्मणोऽधिगच्छेत् पट्कर्मसु वर्त्तमानो
 न राजा वरेत् । आततायिन इत्या नृप त्वाणमिच्छी, कि-
 ञ्चित् किञ्चिपमाज्ज । यद्धिधास्वाततायिन । अथाम्युदा-
 हरन्ति ।

अग्निदी गरदद्यैव शस्त्रपाणिर्धनापह ।
 चेतदारहरयैव पडेते आततायिन ॥
 आततायिनमायान्तमपि येऽन्तपारगम् ।
 जिघासन्त जिघासीयान् तेन ब्रह्महा भवेत् ॥
 स्वाध्यायिन कुलेजात यो हं द्यादाततायिनम् ।
 न तेन श्रूयन्ता स स्वान्मन्त्रान् मन्त्रुगच्छति ॥

विष्णाचिकेतस्त्रिपञ्चाग्निमुपसृजान् चतुर्मेधा वाजसनेयो

पङ्कविद्ब्रह्मदेयासु सन्तानं हृन्दो गोज्येष्ठसामगोमन्त्रब्राह्मण-
वित् यस्य धर्मानधीते यस्य च पुरुषमाह पितृवंशः श्रोत्रि-
यो विज्ञायते विद्वांसुः स्नातकाश्चेति प्रङ्गिपावनाः ।

चातुर्विद्यो विकल्पी च अहंविद्ममं प्राठकः ।

आयमस्यास्त्रयोमुखा परिपुत् स्यादशावरा ॥

उपनीयं तु यः 'तत्सं' वेदमध्यापयेत् स आचार्यो य
स्वेकदेश स उपाध्यायो यश्च वेदाङ्गानि । आत्मवशे वर्णसंस्का-
रे वा ब्राह्मणवैश्यौ शस्त्रमाद्दीयाताम् । क्षत्रियस्य तु तन्नि-
त्यमेव रक्षणधिकारात् । प्राग्वोदग्वासीनः प्रक्षाल्य पादौ
पाणी चामणिबध्नात् । अर्हुष्ठमूनस्योत्तरतो रेखा ब्राह्मणं तीर्थं
तेन तिराचामिदं शब्दवत् । द्विःपरिच्छिज्यात् खान्यङ्गिः ससृजेत्
भूर्बन्यपो जिनयेत् । सव्ये च पाणौ व्रजं स्तुष्टन् शयानः प्रयातो
वा नाचामित् । हृदयह्रमाभिरङ्गिरयुद्दाभिरफेनाभिर्बाह्याण्यः
कण्ठगाभिः क्षत्रियः शुचिः । वैश्योऽङ्गिः प्राशिताभिसु स्त्री-
शूद्रौ स्पृष्टाभिरेव च । पुत्रद्वारापि यागासर्पणानि स्युः ।
न वर्णगन्धरसदुष्टाभिः । याश्च सुरशुभागमा । न सुखा
। न ५५ ५५ कुर्वन्त्यनङ्गिष्टाः । सुखा भुक्त्वा पीत्वा स्नात्वा
वाचान्तः पुनराचामित् ॥

वासश्च परिधाय चोष्ठौ संस्पृश्य यात्राखोमकौ । न श्मश्रु-
गतालेपः दन्तवदन्तसंक्षेपु यच्चान्तं मुखे भवेदाचान्तस्याव-
शिष्टं स्थान्निगिरन्नेव तच्छुचिः ।

परानथाचामयतः पादौ वा विप्रयोगताः ।

भूम्या तासु समा प्रोक्तास्ताभिर्नोच्छिष्टभाग्भवेत् ॥

प्रचरन्मयवह्नार्येषु उच्छिष्टं यदि ससृजेत् ।

भूमौ निक्षिप्य तद्द्रव्यमाचान्तं प्रचरेत् पुनः ॥

यदुयन्मीमांस्यं स्यात्तत्तदङ्गिषु संस्पृशेत् ।

श्वहताश्च ऋगा वन्या घातितश्च खगैः पलम् ॥

बालैरनुपविष्टान्तः स्त्रीभिराज्ञरितश्च स्यत् ।

परिसंख्याय तान् सर्वान् शुचीनाञ्च प्रजापतिः ॥

प्रसारितश्च यत्पण्यं ये दीपाः स्त्रीमुखेषु च ।

मशकैर्मक्षिकाभिश्च निर्लीनो नोपचन्यते ॥

क्षितिस्थश्चैव या आपो गवाः प्रीतिकंराश्रयाः ।

परिसंख्याय तान् सर्वान् शुचीनाञ्च प्रजापतिरिति ॥

लेपगन्धापकर्षण शौचमभेद्यक्षिप्तस्याद्विर्द्धा च । तैजस-
चण्डमयदारवतान्तकाना भस्मपरिमार्जनप्रदाहतक्षयनिर्णेज-
नानि । तैजसवदुपलमणीना मणिवच्छङ्खं शुक्तीना दासवटस्या
रज्जुविदलचर्मणा चैलवच्छौच । गोवाले फलचमसाना
गौरसर्पपकल्केन क्षोमजाना । भूम्यासु संमार्जनप्रोक्षणीप-
लेपनीक्षेपनैर्यथास्थाने दोषविशेषात् प्राजापत्यमुपेति । अथा
प्युदाहरन्ति ॥

खननाद्दहनाहर्षाद्गोभिराक्रमणादपि ।

चतुर्भिः शुद्ध्यते भूमिः पञ्चमाक्षोपलेपनात् ॥

रजसा शुद्ध्यते नारी नदी वेगेन शुद्ध्यति ।

भस्मना शुद्ध्यते कास्यं ताम्रमग्नेन शुद्ध्यति ॥

मद्यैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा स्नेहपूयाशुशोणितैः ।

सस्पृष्ट नैव शुद्ध्येत पुनः पाकेन च समयम् ॥

अद्भिर्गात्राणि शुद्ध्यन्ति मनः मत्प्रेन शुद्ध्यति ।

विद्यातपोभ्या भताभ्या बहिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति ॥

अङ्गिरेयं वाङ्मन पूयेत्तथा रजनम् । अङ्गलिकनिष्ठिका
मूले दैव तीर्थसः । अङ्गुल्यग्रे मानुषः । पाणिमध्यग्राग्नेयम् ।
प्रदेगिन्यङ्गुष्ठयोरन्तरा पितृ ॥ रूचन्त इति मायं प्रातरगं
नान्यभिपूजयेत् । ८ त्वदितमिति पितृषु ९ सम्पन्नमित्याभ्युद-
यिकेषु ॥ ८

इति वांशिष्ठे धर्मस्य स्तौ तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

प्रकृतिविशिष्टं चातुर्यस्य सस्कारविशेषाच्च । ब्राह्मणोऽस्य
शुद्धमासीद्वाहुराजन्यः कृतं ऊरु तदस्य यद्वैश्यं पद्मा
शूरोऽजायतेति । गायत्र्या कन्दमा ब्राह्मणमखजं तद्वद्भा रा-
जन्यं जगत्या वैश्यं न केनचिच्छन्दसा शूद्रमित्यसस्कार्यो
विज्ञायते । १ त्रिष्वेव निवासः स्यात् सर्वेषां सत्यमक्रोधोदान
महिंसा प्रजननञ्च पितृदैवतातिथिपूजायां पशु हिंसात् ।

मधुपर्कं च यज्ञं च पितृदैवतकर्मणि ।

अत्रैव च पशुं हिंस्यान्मन्यथेत्यब्रवीन्मनुः ॥

नाकृत्वा प्राणिना हिंसा मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।

नच प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मादुद्यागे बधोऽबधः ॥

अथापि ब्राह्मणाय राजन्याय वा अभ्यागताय वा महीक्ष-
वा महाजम्बा पचेदेवमस्थातिथ्यं कुर्वन्तीति । उदकक्रिया-
मशौचश्च द्विवर्षात् प्रभृति संततमयं कुर्यात् । दन्तजनना-
दित्येके । शरीरमग्निना सयोज्यानवेक्षमाणा अपोऽभ्यवयन्ति ।

ततस्तत्रस्था एव सव्योत्तराभ्यां पाणिभ्यामुदकक्रिया कुर्वन्ति ।
अयुग्मा दक्षिणामुखाः । पितृणा वा एषा दिग्वा दक्षिणा ।
गृहान् व्रजित्वा स्वसरे त्यहमनग्रन्त श्रीमीरन् । अशक्तो
क्रीतोत्पन्नेन वर्त्तेरन् ।

दशाह मरणाशौचं सपिण्डे विधीयते ।

मरणात् प्रभृति दिवसगणना । सपिण्डना सप्तपुरुष
विज्ञायते । अप्रताना स्त्रीणा त्रिपुरुषं त्रिदिन विज्ञायते ।
प्रतानामितरे कुर्वीरन् । तासु तेषा जननेऽप्येवमेव निपुणा
शुद्धिमिच्छता मातापितृवोर्जनिमुत्तत्वा । अथाप्युदा-
हरन्ति ।

नाशौचं सूतके पुंसः संसर्गश्चेत्कगच्छति ।
रजसावाशुचि ज्ञेयं यच्च पुंसि न विद्यते ॥
ब्राह्मणो दशरात्रेण पञ्चदश रात्रेण भूमिपः ।
विशतिरात्रेण वैश्यः शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥
अशौचे यस्तु शूद्रस्य सूतके वापि भुक्तवान् ।
न गच्छेन्नरकघोरं तिर्यग्ग्योनिषु जायते ॥
अनिर्दशाहे पक्वान्न जियोगादथस्तु भुक्तवान् ।
कृमिभूत्वा स देहान्ते तद्विद्यामुपजीवति ॥

द्वादशमासान् द्वादशार्द्धमासन् वा अनग्रन् संचिता-
मर्धायान् प्रतोभवतीति विज्ञायते । ऊर्ध्वदिवसे प्रेते गर्भ-
पतने वा सपिण्डाना चिरात्रमाशौचं सद्यः शौचमिति गौ-
तमः । देहान्तरस्थे प्रेते ऊर्ध्वं दशाहार्द्धे कृतात्माशौचम् ।
आहिताग्निस्थेत् प्रवमन् स्त्रियते पुनः संस्कारं कृत्वा शववच्छौच

मिति गौतमः । यूपयतिः श्मशानरजस्वलाः सूतिकाशुचीनुपसृश्य
सशिरा अभ्युपेयादप ।

इति वाग्विष्टे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

अस्वतन्त्रा स्त्री पुरुषप्रधाना अनग्निरनुदक्या च अदृत
मिति विज्ञायते । अथाप्युदाहरणि ।

पिता रक्षति कोमारे भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्राश्च स्वधरे भारे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥

तस्या भर्तुरभिचार उक्तः प्रायश्चित्तरहस्येषु ।

मासि मासि रजो ह्यासा दुष्कृतान्यपकर्षति ॥

‘विराजं’ रजस्वलाऽशुचिर्भवति सा नाञ्जयात् नाभ्यञ्जयात्
नापसुस्नायात् अध शयीत दिवा न स्वप्यात् नाग्निं स्पृशेत् न
रज्जुं प्रवृजेत् न दन्तान् धावयेत् न मासमश्नीयात् न ग्रहान्
निरीक्षेत् न हसेत् न किञ्चिदाचरेत् नाञ्जलिना जलं पिबेत्
न खर्च्येण न शोहितायस्नेन वा । विज्ञायते हीन्द्रस्त्रिशीर्षाण्य
त्वाद् इत्या . पाप्मना गृहीतो मन्यत इति । त सर्वाणि
भूतान्यभ्याक्रोशन् भ्रूणहन् भ्रूणहन् भ्रूणहन्विति । स स्त्रिय
उपाधावत् । अस्यां मे ब्रह्माहत्यादौ तृतीय भागं गृहीतेति
गत्वैवमुवाच । ता अत्रुणन् किं नोऽभूदिति । सोऽब्रवीद्वरं
हृणीध्वमिति । ता अनुवृन्तौ प्रजा विन्दामह इति काम
सा विज्ञानीमोऽलम्बाम इति यथेच्छया आप्रसवकानां पुरु
षेण सह मैथुनभावेन सम्भ्राम इति चैषोऽस्माकं वरस्तथे

नृपोक्तास्ताः प्रतीजगृह्यस्तृतीयं भ्रूणहत्यायाः । सैषा भ्रूण-
हत्या मासि मास्याविर्भवति । तस्माद्रंजस्वलात्र नाग्नीयात् ।
अतश्च भ्रूणहत्याया एवैतद्रूपं प्रतिमास्यान्ते कृष्टकमिव । तदा-
हर्गह्यवादिनः । अञ्जनाभ्यञ्जनमेवांस्यां न प्रतियाह्य तद्धि
स्त्रियोऽन्वमिति तस्याप्तस्यास्यैव न च मृन्यन्ते आचारा याद्य
योपित इति । सेयमुपयाति ।

उदक्यास्मासते तेषां येच केचिदनग्नयः ।

गृहस्थाः श्रोत्रियाः पापाः सर्वे ते शुद्धधर्मिणः ॥

इति वाग्विष्टे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

पष्ठोऽध्यायः ।

आचारः परमोधर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ।

हीनाचारपरीतात्मा प्रेत्य चेह विनश्यति ॥

नैनं तपासि न ब्रह्म नाग्निहोत्रं न दक्षिणा ।

हीनाचाराश्रित भ्रष्टं तारयन्ति कथञ्चन ॥

आचारहीन न पुनन्ति वेदा यद्व्याप्यधीताः सह यद्भिर्द्वैः ।

छन्दांस्यैन मृत्युकाले त्यजन्ति नीडं शकुन्ता इव जंघतपचा ॥

प्राचारहीनस्य तु ब्राह्मणस्य वेदाः षडङ्गा अखिलाः सप्तधाः ।

ता प्रीतिमुत्पापयितुं समर्थाश्चन्द्रस्य दारा इव दर्शनीया ॥

नैन छन्दांसि वृजिनात्तारयन्ति मायुर्विनं मायया वर्तमानम्

तदाक्षरे सम्यगधीयमाने पुनाति तद्ब्रह्म यथावदिष्टम् ॥

दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः ।

द. सुभागी च सतत व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥

आचारान् फलते धर्ममाचारात् फलने धनम् ।

आचारात् श्रियमाप्नोति आचारो हन्यलक्षणम् ॥

सर्वलक्षणधीनोऽपि यः सदाचारवान्नर ।

अदधानोऽनसूयश्च शत वर्षाणि जीवति ॥

आचारनिर्हारे विहारयोगा सुसंहता धर्मविदा तु कार्याः ।

वाग्बुद्धिवीर्याणि तपस्तथैव धनयुषी गुप्ततमे च कार्य्ये ॥

उभे मूत्तपुरीषे तु दिवा कुर्यादुदङ्मुखः ।

रात्रौ कुर्यादक्षिणस्य एवं ह्यायुर्न रिच्यते ॥

प्रत्यग्नि प्रतिस्वर्य्यञ्च प्रतिगा प्रति च द्विजम् ।

प्रतिसौमोदक सन्ध्या प्रज्ञा नश्यति मेहत ॥

न नद्या मेहनं कार्य्यं न गृथि न च भस्मनि ।

न गोमये न वा कृष्टे नीप्ते क्षत्रे न ग्राहले ॥

छायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा द्विजः ।

यथातुल्यमुख कुर्यात् प्राणवाधभयेषु च ॥

उहृताभिरग्निः कार्य्यं कुर्यान्नस्त्रानमनुहृतभिरपि ।

आहरेन्मृत्तिका विप्रः कूलात् समिकता तथा ॥

अन्तर्जले देवगृहे वल्मीके मूषिकस्थले ।

कुतशैचावशिष्टे च न ग्राह्या पञ्च मृत्तिकाः ॥

एका निम्बे करे तिष्ठ उभाभ्यां द्वे तु मृत्तिके ।

पञ्चापांने दंष्ट्रैकस्त्रिभुज्यः सप्त मृत्तिकाः ॥

एतच्छौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः ।

वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यतीनान्तु चतुर्गुणम् ॥

अष्टौ ग्रासा मुनेर्भूतं वानप्रस्थस्य षोडश ।

द्वाविंशत्तु गृहस्थस्य अमितं ब्रह्मचारिणः ॥

अनङ्गान् ब्रह्मचारी च आदिताग्निश्च ते त्रय ।

भुञ्जाना एव सिद्धान्ति नैपा सिद्धिरनग्रताम् ॥

तपोदानोपहारेषु व्रतेषु नियमेषु च ।

इत्याध्ययनधर्मेषु यो नासक्तः स निष्कयः ॥

योगस्तपोदमोदान् सत्यं शौचं दयां श्रुतम् ।

विद्या विज्ञानमास्तिक्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥

सर्वत्र दान्ताः श्रुतपूर्णकर्णा जितेन्द्रिया, प्राणिवधे निवृत्ता ।

प्रतिग्रहे सद्बुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणासारयितु समर्था ॥

असूयक पिशुनश्चैव कृतघ्नो दीर्घरोपक ।

चत्वारः कर्मचाण्डाला जन्मतथापि पञ्चम ॥

दीर्घवैरमसूयाश्च असत्य ब्रह्मदूषणम् ।

पैशुन्य निर्दयत्वञ्च जानीयाच्छूद्रलक्षणम् ॥

किञ्चिद्देहमयं पात्रं किञ्चित् पात्रं तपोमयम् ।

पात्राणामपि तत्पात्रं शूद्रान्न यस्य नोदरे ॥

शूद्रान्नरसपुष्टाद्रो ह्यधीयानोऽपि नित्यश ।

जुष्टित्वापि यजित्वापि गतिमूर्च्छा न विन्दति ॥

शूद्रान्नेनोदरस्थेन यः कश्चिन्म्रियते द्विज ।

स भवेच्छूकरो ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले ॥

शूद्रान्नेन तु भुक्तेन मैथुनं न्योऽधिगच्छति ।

यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा न च स्वर्गादको भवेत् ॥

स्वाध्यायाद्य योनिमित्तं प्रशान्त चैतन्यस्य पापभीरुं बल्लभम् ।

स्त्रीयुक्तान्नं धार्मिक गोशरण्यं व्रतैः क्षान्त तादृशं पात्रमाहुः ॥

आमपात्रे यथा न्यस्त क्षीरं दधि हेतु मधु ।

विनश्येत् पात्रदौर्बल्यात्तच्च पात्रं रसाय ते ॥

एव गाञ्च द्विरण्यञ्च मस्तमञ्च मर्हौ तिलान् ।

अविहान् प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति दारुवत् ॥

नाङ्ग नखञ्च वाद्धि च कुर्यात् । नवांपोऽञ्जलिना प्रिवेत् ।
न पादेन पाणिना वा राजानमपि हन्यात् न जलेन जलम् ।
नेष्टकाभिः फलानि पातयेत् न फलेन फलम् । न कल्कपुट-
कोभवेत् । न स्नेच्छभाषो शिञ्जेत । अथाप्युदाहरन्ति ।

न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलो भवेत् ।

नचाङ्गचपलोविष इति शिष्टस्य गोचरः ॥

पारम्यर्थागतो येषा वेदः सपरिहृ हणः ।

ते शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेया श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥

यन्न सन्त नचासन्त नाश्रुत न वज्रश्रुतम् ।

न सुष्टुत न दुर्हस्त वेद कश्चित् स ब्राह्मण इति ॥

इति वशिष्टे धर्मशास्त्रे पष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

चत्वारः आचम्य ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थपरिव्राजकाः ।
तेषां वेदमधीत्य वेदौ वद वेदान् वा अविशीर्या ब्रह्मचर्यो-
ऽयनिच्छेत्समाचरेत् । ब्रह्मचार्यार्थाचार्यं परिचरेद्दाशरीरदिसो-
चात् । आचार्यं प्रसीतोऽग्निं परिचरेत् । विज्ञायते हि
चाहवाग्निराचार्य इति । सयतवाक् चतुर्थपष्ठाष्टमकालभोजी
भैक्षमाचरेत् । गुर्वधीनो जटिलः शिष्पाजटो वा शुक गच्छन्त
मनुगच्छेदासीनश्चानुतिष्ठेत् ययानश्चासीन उपवसेदाहता-

ध्यायी सर्वभैक्षं निवेद्य तदनुज्ञया भुञ्जीत । पृष्टाशयनदन्तप्र
क्षालनाभ्यञ्जनवर्जो तिष्ठेदहनि रात्रावासीत । त्रिः कृत्वोऽभ्यु
पेयादपोऽभ्युपेयादपः ।
इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ॥

गृहस्थो विनीतक्रोधहर्षो गुरुणानुज्ञातः स्नात्वा असमा-
नार्पामसृष्टमैद्युनां यवीयसौ सहर्षो सार्था विन्देत् । पञ्चमीं
मातृवन्तुभ्यः सप्तमीं पितृवन्तुभ्यः । वेवाह्यमग्निमिन्ध्यात् । सा-
यमागतमतिथिं नावरुन्ध्यात् । नास्यानन्नन् गृहे वसेत् ।

यस्य नाग्राति वासार्थी ब्राह्मणो गृहमागतः ।

सुक्तं तस्य यत् किञ्चित् सर्वमादाय गच्छति ॥

एकरात्रन्तु निवसन्वतिथिर्नाज्ञायः स्मृतः ।

अनित्यं हि स्थितिर्यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥

नैकग्रामीण मतिथिं विप्र साङ्गतिक तथा ।

काले प्राप्ते अकाले वा नास्यानन्नन् गृहे वसेत् ॥

अद्वाशीलोऽसृष्ट्यालुः । अलमग्न्याधियाय नानाहिताग्निः

स्यादलक्ष सोमपानाय नासोमयाजी स्यात् । उक्तः स्वाध्याये
प्रजनने यज्ञे च गृहेष्वभ्यागतं प्रत्युत्थानासनशयनवाक्सूत्र

ताभिर्मर्मानयेत् । यथाशक्ति चाग्नेन सर्वभूतानि ।

गृहस्थएव यजते गृहस्थस्यत्यते तपः ।

चतुर्णामाश्रमाणां गृहस्थस्तु विशिष्यते ॥

यथा नदीनदाः सर्वे समुद्रे यान्ति संस्थितिम् ।

एवमाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम् ॥

यथा मातरमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।

एवं गृहस्थमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति भिक्षुकाः ॥

नित्योदकी नित्ययज्ञो पृथीती

नित्यस्वाध्यायी पतितान्नवर्जो ।

ऋतौ गच्छन् मिथिगञ्जुह्वन्न ब्राह्मण-

श्चावते ब्रह्मलोकात् ब्रह्मलोकादिति ॥

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

वानप्रस्थोजटिलशीराजिनवासा ग्रामश्च न प्रविशेत् । न
फालकृष्टमधितिष्ठेत् । अकष्टं मूलफलं सञ्चिन्वीत । ऊर्ध्वरे-
ताः क्षमाशयः । मूलफलभक्षेणाश्रमागतमतिथिं मर्चयेत् ।
दद्यादेव न प्रति गृह्णीयात् । त्रिपवणमुदकमुपसृजेत् ।
आवणकेनाग्निमाधायाहिताग्निं स्याद्वृक्षमूलिकऊर्ध्वं पङ्-
भ्योमासेभ्यरेऽनग्निरनिकेतः । दद्याद्देवपितृमनुष्येभ्यः । स
गच्छेत् स्वर्गमानुन्यमानन्धम् ॥

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

दशमोऽध्यायः ।

परिव्राजकः सर्वभूताभयदक्षिणां दत्त्वा प्रतिष्ठेत् ।

अथाप्नुदाहरन्ति ।

न कुश्यां नोदके सङ्गे न चैले न त्रिपुष्करे ।

नागारे नासने नान्ते यस्य वै मोचवित्तमः ॥

ब्राह्मणकुले वा यत्नमेतद्भज्यते सायं मधुमांससर्पिर्वर्जम् ।
यतीन् साधुन् वा गृहस्थान् सायं प्रातश्च लप्येत् । ग्रामे वा
वसेदजिह्वाशरणोऽसङ्गसुकः । नृचेन्द्रियसयोग कुर्वीत केन-
चित् । उपेक्षकः सर्वभूतानां हिंसातुग्रहपरिहारेण । पैशु-
न्यसत्सराभिमानाङ्गहाराश्च हानार्जवात्मस्वपरमर्हादभलीभ-
मोक्षक्रीडास्त्रयाविवर्जग सर्वाश्रमिणा धर्मिष्ठो यन्नोपवीत्युद-
कमण्डलुहस्तः शुचिर्ब्राह्मणोवृषलान्नपानवर्जी न हीयते ब्रह्म-
लोकात् ॥

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

एकादशोऽध्यायः ।

पठ् कर्मा गृहदेवताभ्यो वलि हरेत् । श्रोत्रियायान्न
दत्त्वा ब्रह्मचारिणे वामन्तर पितृभ्यो दद्यात्ततोऽतिथिं भोज-
येत् खेटायांसमानुपूर्व्येण स्वगृह्याणां कुमारवाणहृत्तरुण
प्रभृती सक्तोऽपरान् गृह्यान् श्वचारुणाल पतितवायसेभ्यो भूमौ
निर्वपेत् शुद्धेभ्य उच्छिष्टं वा दद्याच्छेष यती भुञ्जीत सर्वोप-
योगेन पुनः प्राज्ञो यदि निरुक्ते वैश्वदेवेऽतिथिरागच्छेद्विशे-
षेणास्मात्प्रव्रजं कारयेद्विजायते ऽङ्गि वैश्वानरः प्रविगत्यतिथि-
र्ब्राह्मणोगृहम् । तस्मादपयानमन्यत वर्षाभ्यस्ता हि यान्ति ज-
नाविद्विरिति तं भोजयित्वा पसीतासीमान्तादनुव्रजेदनुज्ञा-
ताहा । परपक्षाजघ्रे चतुर्थ्यां पितृभ्यो दद्यात् पूर्वद्युर्ब्राह्मणान्

संनिपात्य यतीन् गृहस्थान् साधून् वा परिणतवयसोऽविकर्म-
स्यान् थोत्रियान् गृहस्थानन्तेवासिभः शिष्यान्पिगुणवतोभो-
जयेद्विलग्नशुक्लविगृहस्थिवावदन्तकुष्ठिकुनखवर्जम् । अध्यायु-
दाहरन्ति ॥

अथ चेन्मन्त्रविदुक्तः शरीरैः पङ्क्तिद्रूपणैः ।

अद्रूप्यन्तं यमः प्राह पङ्क्तिं यावन् एव सः ॥

आहेनोदासनीयानि उच्छिष्टान्यादिनक्षयात् ।

खे पतन्ति हि या धारास्ता पिवन्त्यक्ततोदकाः ॥

उच्छिष्टेन प्रपुष्टास्ते यावन्नास्त्वमितोरखिः ।

क्षीरधारास्ततोयान्यक्षयाः सञ्चरन्नाग्निः ॥

प्राक्संस्कारप्रसीतानां प्रवेशनमिति श्रुतिः ।

भागधेय मनुः प्राह उच्छिष्टोच्छेपणे उभे ॥

उच्छेपणं भूमिगत विकिरेत्क्षेपसोदकम् ।

अनुप्रेतेषु विमृज्जेदप्रजानामनायुसाम् ॥

उभयोः शास्त्रयोर्मुक्तं पितृभ्योऽन्नं निवेदितम् ।

तदन्तरं प्रतीक्षन्ते ह्यसुरादुष्टचेतसः ॥

तस्मादशून्यहस्तेन कुर्यादन्नमुपागतम् ।

भोजनं वा समालभ्य तिष्ठतोच्छेपणे उभे ॥

हौ दैवे पितृकृत्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा ।

भोजयेत् सुसह्योऽपि न प्रसज्येत विस्तरे ॥

स्तत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणं सम्पदः ।

पञ्चैतान् विस्तरो हन्ति तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥

अपिवा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।

शुभशीलोपसंमन्नं सर्वलक्षणवर्जितम् ॥

यद्येकं भोजयेच्छाद्दे दैव तत्र कथं भवेत् ।
 अत्र पात्रे समुहृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ॥
 देवतायतने कृता तत्र आर्घ्यं प्रवर्ज्यते ।
 प्रास्येदग्नौ तदन्नं तु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे ॥
 यावदुष्णं भवत्यन्नं यावदन्नंति वाग्यता ।
 तावद्वि पितरोऽन्नंति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥
 हविर्गुणा नं वक्तव्याः पितरोभावतर्पिताः ।
 पितृभिरुत्पिर्तैः पश्चाद्वक्तव्यं शोभनं हविः ॥
 निवृत्तस्य यदा आद्दे दैवे तन्तु समुत्सृजेत् ।
 यावन्ति एशुरोमाणि तावच्चरकमृच्छति ॥
 त्रीणि आद्दे पवित्राणि दौहित्रं कुतपस्त्रिणा ।
 त्रीणि चान्नं प्रशंसन्ति शौचक्रोधमत्वराम् ॥
 दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः ।
 स कालः कुतपोनाम पितृणां दत्तमक्षयम् ॥
 आद्दं दत्त्वा च भुक्ता च मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं रेतसोभुजः ॥
 यत्सुतोजायते च दत्त्वा भुक्त्वा च पैतृकम् ।
 न स विद्यामवाप्नोति क्षीणायुश्चैव जायते ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 उपासते सुतं जातं शकुन्तादयः पिप्पलम् ॥
 मधुमासेश्च शकैश्च पयसा पायसेन वा ।
 अधनी दास्यन्ति आद्दं वर्षासु च मघासु च ॥
 सन्तानवर्धनं मुक्तं तृप्यन्त पितृकर्मणि ।
 देवब्राह्मणसम्पन्नमभिनुन्दन्ति पूर्वजाः ॥

नन्दन्ति पितरंस्तस्य सुहृदैरिव कर्षकाः ।

यज्ञेयास्थो ददात्यन्नं पितरस्तेन पुत्त्रिणः ॥

आवण्याग्रहायण्योयान्वटकायाश्च पितृभ्योदद्याद्दद्यादे-

शब्राह्मणसन्निधाने वा कालनियमोऽवश्यः । योब्राह्मणोऽग्नि-

मादधीत दर्शपूर्णमासाग्रयण्येष्टिचातुर्मास्यपशुमोमैत्रं यजते ।

नैयमिकं ह्येतद्व्यं संस्तुतश्च विज्ञायते हि त्रिभिर्ऋणैर्ऋणवान्

ब्राह्मणोजायते यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्योत्रह्यचर्येण

ऋषिभ्यः । इत्येव वा अष्टाणो यन्वा.यः पुत्त्री ब्रह्मचर्यवानिति

गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत गर्भैकादशेषु राजन्यं गर्भद्वा-

दशेषु वैश्यम् । पालाशोदण्डो वेत्तोवा ब्राह्मणस्य नैयग्रोधः

क्षत्रियस्य वा औडुम्बरोवा वैश्यस्य । कृष्णाजिनमुत्तरीयं ब्रा-

ह्मणस्य रौरव क्षत्रियस्य गव्य वस्त्राजिन वैश्यस्य । शुक्लमा-

हंतं वासीब्राह्मणस्य माश्विष्ठं क्षत्रियस्य हारिद्रं कौशेयं

वैश्यस्य सर्वेषां वा तान्तममरक्तम् । भवत्पूर्वा ब्राह्मणोभिजा

याचेत भवन्मध्या राजन्योभवदन्त्या वैश्यस्य । आपोऽग्रा

ब्राह्मणस्यानतीतः कालश्चाद्वाविगात् क्षत्रियस्याचतुर्विंशद्वै-

श्यस्यातर्जुं पतितसावित्रीका भवन्ति ।

नैनानुपनयेन्नाध्यापयेन् याजयेन्मैभिर्विवाह्येषुः ।

पतितसावित्रीकउद्दालकप्रवृत्तरेत् ॥

हौ मामौ यावकेन वर्त्तयेन्मास मांश्चिक्रेणाटरात्रं एतेन

पञ्चावमयाचित तिरावमभक्षोऽहोरात्रमेवोपवसेत् । अग्नेमेधा

वभयगच्छेद्ब्राह्मणोमेन वा यजेत् ।

इति यागिष्ठे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

अथातः स्नातकव्रतानि । स न कश्चिद्व्याचेतान्यस्तं
 राजान्तेवासिभ्य चतुर्धापरीतस्तु किञ्चिदेव याचेत कृतमकृतं
 वा चेत् 'गामजायिकं यन्तर्त' हिरण्य धान्यमन्न वा नतु
 स्नातकं क्षुधावसीदेदित्युपदेशो न नद्या स सहसा संविशेन्न
 रजस्वलायामयोग्यायाम् । न कुल कुलं स्याद्वत्सन्तो वितता
 नातिक्रमेनोद्यन्तमादित्यं पश्येन्नादित्यं तपन्त नास्तं मूत्रपु-
 रोषे कुर्यान्न निष्ठोवेत् एरिवेष्टितशिरा भूमिमयन्निवैसृण्यै
 रन्तर्द्वाय मूत्रपुरोषे कुर्याद्दुःखसुखयाहनि नक्त दक्षिणा-
 मुखं सन्ध्यामासीतोत्तरामुदाहरन्ति ।

स्नातकानांतु नित्यं स्यादन्तर्वासस्तयोत्तरम् ।

यज्ञोपधीते द्वे यष्टि, सोदकश्च कलण्डस्तु ॥

अशुपाणौ च काष्ठे च कथित पावकं शुचि ।

तस्मादुदकपाणिभ्यां परिस्त्रज्यात् कमण्डलुम् ॥

पर्यग्निकरणं ह्येतन्नमुराह प्रजापति ।

कृत्वा चावश्यं कार्याणि आचामेच्छौ च यित्तत इति ॥

प्राङ्मुखोऽन्वानि भुञ्जीत दक्षीं साहस्रं कथं ग्रासं प्रसेत
 न च मुखशब्दं कुर्याद्वतुर्कोलाभिगामी स्यात् पर्ववर्जं स्वदारे
 वा तीर्थेषु पितृदद्याद्भुदाहरन्ति ।

यस्तु पाणिगृहीतांया आस्ये कुर्वीत सैद्युनम् ।

भवन्ति पितरस्तस्य तन्मास रेतसोभुजः ।

या स्यादनतिचारेण रतिसाधर्म्यसंश्रिता ॥

अपिच पावकोऽपि ज्ञायते । अद्य श्रवो वा विजनिष्यमाणाः ।

पतिभि सह शयन्त इति स्त्रीणां निन्ददत्तोवर । उन्न दृष्ट-
मारोहेन कूपमवरोहेनाग्निं मुखेनोपधमेनाग्निं ब्राह्मणं
चान्तरेण व्यपेयाद्वाग्न्योर्ब्राह्मणयोरनुज्ञाप्यं वा । भार्यया
सह नाग्नीयादवीर्यवन्दपत्य भवतीति वीजसनेयके विज्ञायते ।
नेन्द्रधनुर्नाम्ना निर्दिशेन्नग्निधनुर्निति ब्रूयात् । परलाशमास-
नपादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् । नोत्सङ्गे भक्षयेदंक्षी न
भुञ्जीत वैष्णवं दण्ड धारयेद्भुक्मकुण्डले च । न वहिर्मासां
धारयेदन्यत्र रुक्ममथ्याः सभासमवाधार्य वर्जयेत् । अथाप्यु-
दाहरन्ति ।

अप्रामाण्यञ्च वेदानामार्षाणाञ्चैव दर्शनम् ।

अन्यवस्था च सर्वत्र एतन्ना शनमात्मन इति ॥

दानाहतो यज्ञ गच्छेद्दयदि व्रजेदधिहं च सूर्यमध्वान न
प्रतिपद्यते नावञ्च सांशयिकीं वाङ्मयां न नदीन्तरेदुत्थायाप्र-
ररात्रमधीत्य न पुन, प्रतिसविशेत् । प्राजापत्ये मुहूर्त्ते
ब्राह्मणः स्वनियमाननुतिष्ठेदिति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथात स्याध्यावशीर्षकर्म आवर्ण्यो पोर्णसाम्या प्रीष्ट-
पद्या वाग्निमुपसमाधाय कृता धानां जुहोति देवेभ्यश्चन्दोभ्य-
येति । ब्राह्मणान् स्वस्तिवार्थं दधिं प्राञ्च्य तत उपानु
कुञ्जीत अर्हं पक्ष्मसमामानर्हं पष्ठानत ऊर्ध्वं शुक्लपक्षेऽधीयीत ।

— नेत्राभ्यां । तस्यानध्याया मन्त्राभिमिते स्थाने

शवे दिवाकीर्त्ये नगरेषु काम गोमयपर्युषिते परिलिखिते
वा श्मशानान्ते शयातस्य आद्विकस्य । मानवश्चात्र श्लोक-
मुदाहरन्ति ।

फूलान्यापस्त्रिलान् भक्ष्यमथान्यश्नादिकं भवेत् ।

प्रसिद्धह्याप्यतथ्यायः पार्थ्यास्या ब्राह्मणाः स्मृता इति ॥

धावतः पूतिगन्धिप्रसृतेरितवृक्षमारूढस्य नापि सेनायाञ्च
भुक्ता चार्धप्राणे वाणशब्दे चतुर्दश्यामभावास्यायामष्टम्या-
मष्टकासु प्रसारितपादोपस्यस्योपाश्रितस्य 'गुरुसमीपे मिथुन-
व्यपेताया वाससा मिथुतव्यपिते नानिर्मुक्ते । न ग्रामान्ते-
च्छर्दितस्य मूत्रितस्योच्चरितस्य यजुपाञ्च सायंशब्दे बाजीर्णे
निर्घातभूमौ च । न चन्द्रसूर्योपरागेषु दिङ्मादपर्यतनाद-
कृन्मप्रयातेषूपलर्धिरपांशुवर्षेष्वालिकम् । उल्काविद्युत्-
सज्योतिपमपत्त्वाकालिक वा । आचार्य्ये च प्रेते त्रिरात्रमा-
चार्य्यपुत्रशिष्यभार्यास्वहोरात्रम् । ऋत्विग्योनिःसम्बन्धेषु च ।
गुरोः पादोपसग्रहणं कार्य्यं ऋत्विक्श्वगुरुरपि ह्यमातुलानव-
रवयसः प्रत्युत्यायाभिन्नदेहू ये चैव पादग्राह्यास्तेषां भार्या
गुरोश्च माता पितरौ यो विद्यादभिवन्दितुमहमयन्मोरिति-
ब्रूयाद्वयञ्च न विद्यात् प्रत्यभिवाद नाभिवदेत् । पतितः पिता
परित्याज्यो साता तु पुत्रे न पतति । अथाप्युदाहरन्ति ।

उपाध्यायाद्दशार्थ्य आर्चीर्याणां शतं पिता ।

पिदुर्दृशशत माता गौरवेणातिरिच्यते ॥

भार्याः पुत्राश्च शिष्याश्च संस्पृष्टाः पापकर्मभिः ।

परिभाष्यं परित्याज्याः पतितो योऽन्यथा भवेत् ॥

ऋत्विगाचार्य्यावयाजकानध्यापकौ हेयावन्यत्र ज्ञानात्

पतितो नान्यत्र पतितो भवतीत्याहुर्न्यत्र स्त्रियाः साहि
परगमिता तन्निन्नामचुष्मासुपेयात् ।

गुरोर्गुरौ सुनिहिते गुरुवदृष्टिरित्यंति ।

गुरुवदृष्टगुरुपुंल्लस्य वर्तितव्यमिति श्रुतिः ॥

शास्त्रं वस्त्रं तथान्नानि प्रतिग्राह्याणि ब्राह्मणस्य । विद्या-
विजयज्ज, सम्बन्धः कर्म च मान्यं पूर्वं, पूर्वो गरीयान् । स्ववि-
रवालातुरभारिकचक्रवर्ता यथाः समागमे परस्मै देवो राज-
स्नातकयोः समागमे राज्ञा स्नातकाय देयः सर्वदेव वा उच्च
तमाय । त्वणभूष्यग्वुदकवाक्स्त्रुतानस्त्रुयाः सप्त गृहे नो-
च्छिद्यन्ते कदाचन कदाचनेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे तयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथातो भोज्याभोज्यश्च वर्णद्वयमिन्द्रियमिन्द्रियमिन्द्रियमिन्द्रिय-
पुत्रलीदण्डिकसोनाभिश्चसपण्डपतितानामभोज्यं कदर्थ्येक्षित-
वशातुरसोमविक्रयितक्षकरजक्रयौण्डिकसूचकवाहुमिकचर्मा-
वक्षत्ताना शूद्रस्य चायज्ञस्योपयज्ञे यद्योपपत्तिं मन्यते यच्च
गृहीततद्देतुर्यच्च यथाहं नोपहन्वात् कौ मन्धमोक्षो इति
चाभिरुक्षेत् गणायं गणिकाञ्चमथाप्युदाहरन्ति ।

नान्नन्ति श्वपतेर्देवा नान्नन्ति हपनीपतेः ।

भार्यालितस्य नान्नन्ति श्वस्य चोपपत्तिर्गृहे इति ॥

एधोदकसवत्सकुशलाभ्युद्यतपानीयस्यरुफरिप्रियहसारण
मधुमासानि नेतेषा प्रतिगृहीयादथाप्युदाहरन्ति ।

गुर्वर्धदारमुज्जिहीषन्नर्चिष्यन् देवतातिथीन् ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्नतु तृप्येत् स्वयं तत इति ॥

न मृगयोरिष्यवारिणः परिवर्जमन्त्रे विज्ञायते ह्यगस्त्योवर्ष-
साहस्रिके सत्वे मृगयाश्चकार तस्यासंस्तु रसमया पुरो
डाशा मृगपुच्छिणां प्रशस्तानामपि ह्यन्नं प्राजापत्यानुश्लोका-
नुदाहरन्ति ।

उद्यतामाहता भिक्षा पुरस्तादप्रचोदिताम् ।

भोक्त्या प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकारिणः ॥

अदधानैर्न भोक्तव्यं चौरस्यापि विशेषतः ।

नन्वेव गङ्गा तस्य यावानपङ्कता भवेत् ॥

न तस्य पितरोऽग्नन्ति दशवर्षाणि पञ्च च ।

न च हव्य दहत्यग्निर्यस्यामभ्यवमन्यते ॥

चिकित्सकस्य मृगयो शल्यहस्तस्य पाणिनः ।

पण्डस्य कुलटायाश्च उद्यतापि न गृह्यत इति ॥

उच्छिष्टमगुरोरभीष्य स्वमुच्छिष्टमुच्छिष्टोपहतश्च । यद्
शनं केशकीटोपहतश्च । कामन्तु केशकीटानुहृत्याङ्गि प्रोक्ष्य
भक्षणावकीर्त्य वाचा च प्रशस्तमुपभुञ्जीतापि ह्यन्नम् । प्राजा-
पत्यानुश्लोकानुदाहरन्ति ।

त्रीणि देवा पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।

अदृष्टमङ्गिर्निर्गिर्यं यज्ञ वाचा प्रशस्यते ॥

देवद्रोणा विवाहेषु यज्ञेषु प्रसूतेषु च ।

त्राकै श्वभिश्च सस्पृष्टमुन्न तन्न विसर्जयेत् ॥

तस्मात्तदन्नमुत्पत्य गेप सस्कारमर्हति ।

द्रवाणां प्रावनैवैव घनानां चरणेन तु ॥

याकेन मुखसंस्पृष्टं शुचिरेव हि तद्भवेत् ।

अन्नं पर्युपितं भावदुष्टं हृल्लेपं पुनः सिद्धमांमृज्जीवपक्षश्च का-
मन्तु दध्यादुद्यतेन चाभिघारितमुपभुञ्जीतापि ह्यन्नम् । प्रा-
जापत्यामुसोकानुदाहरन्ति ।

हृत्सादत्तास्तु ये स्नेहा लवणं व्यञ्जनानि च ।

दातार नोपतिष्ठन्ते भोक्ता भुङ्क्ते च किंलिपमिति ॥

लशुनपलाण्डुकेमुकगृञ्जनसेयातृत्वनिर्यासनीहिताव्रश्च-
नाश्वकाकावलीढशूद्रोष्णभोजनेषु लक्षातिष्ठश्च इतरे-
ऽप्यन्यत्र मधुमांसफलविकर्षेष्वाभ्यपञ्चविषयः सन्धिनीचीर-
मवत्साचीरं गोमहिष्यजातरीमानिर्देशाहानामनामन्य ना-
व्युदकमपूपधानाकरन्मशक्तुचरकतैलपायसशाकानिलशुक्तानि
वर्जयेदन्याश्च चीरयवपिष्टवीरान् । श्वाविच्छल्लकशयकच्छप-
गोधाः पञ्चनखा नाभक्ष्याः अनुद्राः पशूनामन्यतोदृतश्च मत्स्या-
नां वा येहगवयशिशुमारनक्रकुलीरा विकृतरूपाः सर्पशीर्पाश्च
गौरगवयश्चलभायानुदिष्टास्तथा धेन्वनडाहो मेध्वी वाजसने-
यने । पृङ्गे तु विवदन्त्यग्राम्यशूकरे च । शकुनानाञ्च वि-
शुविधिक्किरजालपाटाः कलविद्रुप्रवहंसचक्रवाकभुसमदृगुटि-
ट्टभाटयान्मनक्रश्चरा दाव्याघाटायठकवैलातकहारितपञ्जरीट-
ग्राम्यकुक्कुटमुकमारिकाकोकिलक्रव्यादग्रामाचारिणश्च ग्रामा-
चारिण्येति ।

इति वाग्विष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

शोणितशुकसम्भवः, पुरुषो मातापितृनिमित्तकः । तस्य
प्रदानविक्रयत्यागेषु 'मातापितरौ, प्रभवन्तः, नत्वेकं पुत्रं दद्यात्
प्रतिगृहीयाद्वा संहि भक्तानाय पूर्वपाम् ।' न स्त्री दद्यात्
प्रतिगृहीयादान्यत्रानुज्ञानाद्भर्तुः । पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन् वन्ध-
नाह्वय राजनि, चावेद्यं निवेशनस्य मध्ये व्याहृतिर्ज्जत्वा दूरे-
वान्धवमसन्निकटमेव । सन्देहे चोत्पन्ने दूरे वान्धव इदमिव
स्थापयेत् । विज्ञायते ह्येकेन वज्रं जायत इति । तस्मिंश्चेत्
प्रतिगृहीते धौरसः पुत्रं पुत्रद्वये चतुर्थभागभागी स्यात् ।
यदि नाभ्युदधिके युक्तं स्यादेदविश्वविनः सव्येन पादेन प्रष्ट-
त्ताग्रान्, दर्भान्, लोहितान्, वोपसीर्य पूर्णं पात्रमस्मै निनये-
न्नितैतारक्षास्य प्रकीर्य केशान्, ज्ञातर्याम्बारभैरन्वपसव्यं कृत्वा
गृहेषु खैरमापाद्योरन्वत ऊर्ध्वं तेन सहधर्ममीयुस्तद्वर्माणस्त-
द्वर्मापवा । पतितानान्तु चरितव्रतानां प्रत्युद्गीरोऽद्याप्य
दाहरन्ति ।

अन्यभ्युद्गतां गच्छेत् क्रीडन्ति च हसन्ति च ।

यद्योत्पातयता गच्छेच्छोषत्रित्याचार्यमाष्टपिष्टहन्तार-
स्तृप्सादाङ्गायाद्वा एषा प्रत्यापत्तिः पूर्णाब्दात् प्रष्टत्ताद्वा
काश्चन पात्रं माहेयं वा पूरयित्वा पोहिष्ठाभिरेव पत्रभिर्ह-
ग्भिः, सवेत वाभिरिक्तस्य प्रत्युद्गीरपुण्ड्रजन्मना व्याख्यातः ।

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

अथ व्यवहाराः । राजमन्त्री सदःकार्याणि कुर्याद्वयो-
र्विवदमानयोरत्र पृच्छान्तरं गच्छेद् यथासनमपराधो ह्यन्ते ना-
पराधः । समः सर्वेषु भूतेषु यथासनमपराधो ह्याद्यवर्णयो
र्विधानतः सम्पन्नतामाचरेत् । राजा बालानामप्राप्तव्यवहा-
राणां प्राप्तकाले तु तद्वत् ।

लिखितं साक्षिणोभुक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतम् ।

• धनस्वीकरणं पूर्वं धनी धनमव्यपुयादिति ॥

मार्गक्षेत्रयोर्विसर्गे तथा, परिवर्तनेन क्षणग्रहेष्वर्थान्तरेषु
त्रिपादमात्रम् । गृहक्षेत्रविरोधे सामन्तप्रत्ययः सामन्तावि-
रोधेऽपि लेख्यप्रत्ययः प्रत्यभिलेख्यविरोधे ग्रामनगरहृदयेष्वपि-
प्रत्ययोऽप्युदाहरन्ति ।

य एकं क्रीतमाधेयमन्वाधेयं प्रतिग्रहम् ।

यज्ञादुपगमीवोगै स्तथा धूमशिला ह्यमी इति ॥

तत्र भुक्ते दशवर्षमेवोदाहरन्ति ।

आधिः सीमाधिकश्चैव निक्षेपोपनिधिः स्त्रियः ।

राजस्वं श्रोत्रियद्रव्यं न राजा दातुमर्हतीति ॥

तच्च सभोगेन ग्रहीतव्यम् । गृहिणां द्रव्याणि राज-
गामीनि भवन्ति । तथा राजा मन्त्रिभिः सह नागरैश्च
कार्याणि कुर्यादसौ वा राजा श्रेयाच्च वसुपरिवारः स्याद्गृध्रं
परिवारं वा राजा श्रेयान्गृध्रपरिवारः स्यान्न गृध्रोऽगृध्रपरि-
वारः स्यान्न परिवारादोषाः गादुर्भवन्ति : सोयहारविनागर्गं
तस्मात् पूर्वमेव परिवारं पृच्छेत् । अथ साक्षिणः । श्रोत्रियो

रूपवान् ग्रीनवान् पुण्यवान् सत्यवान् साक्षिणः सर्वे एव वा
स्त्रोणान्तु साक्षिणः स्त्रियः कुर्यात् द्विजानां सदृशा द्विजा
शूद्राणां सन्तः शूद्राश्च अन्यानामन्याः । अथाभ्युदाहरन्ति ।

प्रातिभार्थं वृथादानमात्रिक सौर्विकश्च यत् ।

दाडशुक्तावशिष्टञ्च न पुनो दातुमर्हतीति ॥

ब्रूहि साक्षिन् ॥ यथातथ्यं लब्धन्ते पितरस्तव ।

तव वांक्षमुदीर्यन्तमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥

नग्नोमुण्डः कृपाणी च भिक्षार्थं क्षुत्प्रासितः ।

अन्धः शत्रुकुले गच्छेद् यस्तु सान्द्रवृतं वदेत् ॥

पञ्च कन्यावृते हन्ति दश हन्ति गवावृते ।

शतमखावृते हन्ति सहस्रं पुरुषावृते ॥

व्यधहारे हृते दारे प्रायश्चित्ते कुलस्त्रियः ।

तेषां पूर्वपरिच्छेदाच्छेदान्ते वा यवादिभिः ॥

उद्वाहजाले रतिसमयोगे प्राणालये सर्वधनापहारे ।

विप्रस्य चार्थे अवृतं वदेत् पञ्चावृत्तान्याङ्गरपातकानि ॥

स्वजनस्य अर्थे यदिवार्थहेतोः पक्षाश्रयेणैव वदन्ति कार्यम् ।

वैगन्धवादं स्यकुलानमूर्खान् स्वर्गस्थितान् तानपि पातयन्त्यपि ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

अणमक्षिन् सन्धयति अमृतत्वं च गच्छति ।

पितापुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतोमुखम् ।

अनन्ता पुत्रिणा लोका नापुत्रस्य लोकोऽस्तीति श्रूयते ॥

प्रजाः सन्त्वपुत्रिण इत्यपि श्रापः । प्रजाभि रग्नेस्त्वष्ट-
त्वमस्यामित्यपि नियमोभवति ॥

पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्त्यमश्रुते ।

अथ पुत्रस्य पौत्रेण वधस्यामोति पिष्टमिति ॥

क्षेत्रिणः पुत्रो जनयितुः पुत्रइति विवदन्ते । तत्रोभयथा-
प्युदाहरन्ति ॥

यद्यन्यो गोपु दपभो वत्सान् जनयते सुतान् ।

गोमिनामेव ते वत्सा मोघं स्यान्मनमोक्षणमिति ॥

अप्रमत्ता रक्षन्तु वै न मात्र क्षेत्रे पदे वीजानि वासौ जन-
यितुः पुत्रो भवति । सम्परायोमोघं देतोऽकुरुत तन्तुमेतमिति ।

वध्नानामेकजातानामेकक्षेत्रे पुत्रवान्तरः ।

सर्वे ते तेन मृत्रेण पुत्रवन्तइति श्रुतिः ॥

वहीनां द्वादश क्षेत्रे पुत्राः पुराणदृष्टाः स्वयमुत्पादितः
स्वक्षेत्रे संस्कृतायां प्रथमः तदक्षेत्रे नियुक्तायां क्षेत्रजो द्वितीयः
तृतीयः पुत्रिका विज्ञायते अम्नादृक्ता पुंसः पिष्टलभ्येति प्रती-
चीनं गच्छति पुत्रत्वम् । श्लोकः ॥

अम्नादृक्तां प्रदास्याग्नि तुभ्यं कन्यामलङ्कृतान् ।

अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रोभवेदिति ॥

पौनर्भवयतुर्यः पुनर्भूः कौमारं भर्तारमुत्पृज्यान्यैः
सह चरित्वा तस्यैव कुटुम्बमाश्रयति सा पुनर्भू भवति । याच
क्षीरं पतितमुन्मत्तं वा भर्तारमुत्पृज्यान्य पतिं विन्दते हते
वा सा पुनर्भूभवति । कानो नः यक्षमो या पितुर्मृहे संस्कृता
कामादुत्पादयेन्मातामहस्य पुत्रीभवतीत्याहुः । अथाप्यु-
दाहरन्ति ॥

अप्रज्ञां दुहिता यस्य पुत्रं विन्दति तुल्यतः ।

पुत्री मातामहस्तेन दद्यात् पिण्डं हरेर्हृन्मिति ॥

गूढे च गूढोत्पन्नः पठ इत्येते दायादा वान्धवास्तातारो
महतोभयादित्याहुः । अथादायादास्तर्त्तं सहोद एव प्रथमो
या गर्भिणी सस्त्रियने तस्या ज्ञात सहोद पुत्रोभवति ।
दत्तसोद्वितीयो यं मातापितरौ दद्याताम् । क्रीतसृतीयस्त-
च्छुन श्रेफेन व्याख्यात हरिश्चन्द्रोहवै राजा सोजीगर्तस्य
सोपवत्सै पुत्रं विक्राय्य स्वयं क्रीतवान् । स्वयमुपागतश्चतुर्थः
तच्छुन श्रेफेन व्याख्यात शुन श्रेफो हवै यूपे नियुक्तो देवता-
स्तुष्टाव तस्येह देवता पाशं विमुमुचुस्तस्मै त्वज्जुचुर्ममैवाय पुत्रा
ऽस्त्विति तानाह न समोदे ते सम्पादयामासुरेण एव यं कामयेत
तस्य पुत्रोऽस्त्विति तस्येह विश्वामित्रो होतासीत्तस्य पुत्रत्वमि-
याय । अपविड, पञ्चमो यं मातापितृभ्यामपास्त प्रति गृही-
यात् । शुद्धापुत्र एव पठोभवतीत्याहु रित्येते दायादा वान्धवाः ।
अथाप्युदाहरन्ति । यस्य पूर्वेषां वर्णाणां न कश्चिदायाद
स्यादेते तस्यापि हरन्ति । अथ मातृणां दायविभागो ह्यं
न्येष्ठो हरेर्हृन्वाञ्छस्य चामुसदृशमजावथोगृहञ्च कनिष्ठस्य
काष्ठं गा ययंसं गृहोपकरणानि च मध्यमस्य मातुः पारिव्येय
स्त्रियो विभजेरन् । यदि ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीव्रतियावैद्यासु
पुत्राः स्युस्त्यंशं ब्राह्मण्या पुत्रो हरेत् ह्यं राजन्यायाः पुत्र-
सममितरे विभजेरन् न्येयं चैषा स्वयमुत्पादितस्यात् ह्यं ग्रमेव
हरेदन्येपान्त्वाथमान्तरगताः क्लीबोन्मत्तपतिताश्च भरणम् ।
क्लीबोन्मत्तानां प्रेतपत्नी परमास व्रतचारिण्यचारलवण भुञ्जा-
न् शयीतोर्जं पण्डित्योमासेभ्यः स्वात्मा आहृष्ट प्रत्ये दत्त्वा

वेद्याकर्मगुरुयोनिसम्बन्धाम् सन्निपत्य पिता भ्राता वा नि
योग कारयेत्तपसे वीर्यवृत्तामवशा व्याधिता वा निमुञ्जात्
ज्यायसीमपि षोडशवर्षानचेदामयाविनी स्यात् प्राजापत्ये
मुमूर्त्ते पाणिग्रहणवदुपचारोऽन्यत्र संस्थाप्य वाक्पादव्याहण-
पादव्याह्रयासाच्छादनस्नानलेपनेषु प्राग्वागमिनी स्यादनि-
मुक्तायामुत्पन्नवत्पादयितुं पुत्रोभयतीत्याहुः स्य चेन्नियो-
गिनो दृष्टा लोभान्नास्ति नियोगः । प्रायश्चित्तं वांष्पनिमुञ्जा
दित्येके । कुमार्यृतुमती त्रिवर्षाण्यपासीतोर्द्धं त्रिभ्यः वर्षेभ्यः
पतिं विन्देत्तुल्यम् । अथाप्युदाहरन्ति ॥
पितु मदानात्तु यदाहि पूर्व कन्या वयो यः संमतीत्यं दीयते ।
सा हन्ति दातारमपीक्षमाणः कालातिरिक्तां गुरुदक्षिणे च ॥

प्रयच्छेन्नग्निका कन्या ऋतुकालभयात् पिता ।

ऋतुमत्या हि तिष्ठत्या दीप पितरस्य ऋति ॥

यावच्च कन्याऋतव सृशन्ति

तुल्यैः सकामामभियाच्यमानाम् ।

भ्रूणानि तावन्ति हतानि ताभ्या

मातापितृभ्यामिति धर्मवादः ॥

अङ्गिर्वाचा च दत्ताया त्रिवेताथो वरोयद्दि ।

नच मन्त्रोपनीता स्यात् कुमारी पितुरेव सा ॥

यावच्चेदाहता कन्या मन्त्रैर्यदि न संस्कृता ।

अन्यस्मै विधिवद्देया यथा कन्या तथैव सा ॥

पाणिग्रहे चने बाला केवल मन्त्रसंस्कृता ।

साच त्वक्षतयोनि स्यात् पुनः संस्कारमर्हतीति ।

प्रोपितपत्नी पञ्चवर्षा प्रवसेदुदयकामा यथा प्रेतस्य एवञ्च

वर्त्तितव्यं स्यात् । एवं पञ्च ब्राह्मणीप्रजाता चत्वारि राजन्या
प्रजाता त्रीणि वैश्याप्रजाता द्वे शूद्राप्रजाता अत ऊर्ध्वं समा-
नोदकपिण्डजन्मर्धिगोत्राणां पूर्वः पूर्वो गरीयान् न खलु कुलीने
विद्यमाने परगामि स्यात् । यस्य पूर्वेपां पक्षां न कश्चिद्वा-
यादः स्यात्, सपिण्डाः पुत्रस्थानीया वा तस्य धनं विभजेरंस्ते-
पामन्नाभे आचार्यान्तेवांसिनौ हरेयातां तयोरन्नाभे राजा
हरेत् न तु ब्राह्मणस्य राजा हरेद्ब्रह्मस्वन्तु विषं घोरम् ॥

न विषं विषमित्याहर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ।

विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्व पुत्तपौत्रकमिति ॥

तैविद्यसाधुभ्यः संप्रयच्छेदिति ॥

इति वशिष्ठे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

शूद्रेण ब्राह्मण्यमुत्पन्नश्चाण्डालो भवतीत्याहुः राजन्यायां
वैश्याया मर्त्यावसायी । वैश्वेन ब्राह्मण्यमुत्पन्नो रामको भवति
इत्याहुः राजन्यायां पुक्कशः राजन्येन ब्राह्मण्यमुत्पन्नः सूती-
भवतीत्याहुः । अथाप्युदाहरन्ति ।

च्छिन्नोत्पन्नास्तु ये केचित् स्यातिलोम्यगुण्यश्रिताः ।

गुणाचारपरिभ्रष्टात् कर्मभिस्तान् विजानीयुरिति ॥

एकान्तरद्यन्तरत्यन्तरासुजाता ब्राह्मणक्षत्रियवैश्येय-
च्छिन्ना निपादा भवन्ति । शूद्रायां पारशवः पारयन्नेव जी-
वन्नेव शवो भवतीत्याहुः शव इति मृताख्या । एतच्छाव यच्छूद्र-

सस्माच्छूद्रसमीपे तु नाध्येतव्यः । अथापि यतर्गीतान् श्लोका-
नुदाहरन्ति ।

शमशानमेतत् प्रत्यक्षं ये शूद्राः पापचोरिणः ।
तस्माच्छूद्रसमीपे च नाध्येतव्यं कदाचन ॥
न शूद्राय मतिं दद्यान्मोक्षिष्टं न हविष्कृतम् ।

न चास्योपदिशेद्धर्मं न चास्य व्रतमादिशेत् ॥

यद्यास्योपदिशेद्धर्मं यद्यास्यं व्रतमादिशेत् ।

सोऽसवत तमोघोर सह तेन प्रपद्यत इति ॥

ग्रणद्वारे कर्मिण्यस्य श्रम्यन्ते कदाचन ।

प्राजापत्येन ब्रुह्मेतं हिरण्यं गौर्वासीदोक्षणेति ।

नाग्निचित् परामुपेयात् कृष्णवर्णायाः सरमाया इव न
धर्माय न धर्मायेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ।

एकोनविंशोऽध्यायः ।

धर्मोराज्ञः पालनं भूतान्य तस्यानुष्ठानात् सिद्धिः । भय
कारणं ह्यपालनं वै एतत्सूत्रं भास्वर्वाद्वासस्तस्माद्भास्वर्वाच्चैत्यनैयमि
केषु । पुरोहिते दद्याद्विज्ञायते ब्राह्मणं पुरोहितोराष्ट्र
दधातीति । तस्य भयमपातनादसामर्थ्यञ्च । देशधर्मं जातिधर्मं
कुलधर्मान् सर्वान् वैताननुप्रविश्य राजा चतुरोवर्णान् स्वधर्मे
स्थापयेत्तज्जधर्मपरेषु दण्डन्तु - देशकालधर्मधर्मवयोविद्या-
स्यानविशेषैर्दिशेत् । आगमादृष्टाभावात् पुष्पफलीगान्धदेयानि
हिंस्यात् । कर्पणकारणार्थं चोपहृत्यागाहंस्थं गात्रं मानोन्माने

रक्षिते स्यातां अधिष्ठानान्वीनीहारसार्यानामस्मान्न मूल्य-
मात्र नैहारिकं स्यात्तमं कामदस्य. स्यात् समानयेदवाहवा-
हनीयद्विगुणकारिणी स्यात् प्रत्येकं प्रयास्यः पुमान् । शत वा
राक्षं वा तदेतदप्यर्थाः स्त्रियः स्युः करार्थो मानाधारमध्यमाः
पादः कार्पापणस्य निरुक्तोऽन्तरीमानाकरः श्रोत्रियो राज-
पुमानय प्रव्रजितबालवृद्धतरुणप्रदाता प्रागामिका कुमा-
र्यौन्दतापत्याश्च वाङ्मयासुत्तर शतगुणं दद्यान् दीक्षवन् शै-
लोपमाज्ञा निष्कराः स्थूलदुर्गजीविनो वा दद्याः प्रतिमासमु-
द्वाहकरैस्त्रागमयेद्राजनि च प्रेते दद्यात् । प्रासङ्गिक तेन
मातृवृत्तिर्व्याख्याता राजमहिष्याः पितृव्यमातृकाशजापितृ-
व्यान् राजा विभयात्तद्गामित्वादंशस्य स्युः तद्वन्धूश्चान्याश्च
राजपत्योपासाच्छादनं कभेरन् । अनिच्छन्तो वा प्रवर्ज्येरन्
क्षीवोन्मत्ताश्च वापि । मानवं श्लोकमुदाहरन्ति ।

न पिक्तकार्पापणमस्ति शुल्क

न शिल्पवृत्तौ न शिष्यौ न धर्मै ।

न भैक्षवृत्तौ न हतावशेषे

न श्रोत्रिये प्रव्रजिते न यज्ञे इति ।

स्तेनाभिंशसदृशस्वधारिसहोत्तरणसम्यन्वयपविष्टेष्वेकेषा
दण्डोत्सर्गे राजैकरात्रमुपवसेत् विरात्रं पुरोहित कष्ट-
अदण्डदण्डने पुरोहितस्त्रिरात्रं च । अथाप्युदाहरन्ति ।

अन्नादे भूयश्चा मूर्ष्टिं पत्यो भार्यापचारिणि ।

गुरौ शिष्यसु याव्यय स्तेनो राजनि किलिपम् ॥

राजभिष्टे तदण्डासु कृत्वा पापानि मानवाः ।

निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः मुहूर्तनो यथा ॥

एनोराजानमच्छत्यप्युत्सृजन्तं सन्निवृत्तम् ।

तच्चेन्न घातयेद्राजा राजघर्मेण दुष्यतीति ॥

राज्ञामन्येषु कार्येषु स्यात् शौचं विधीयते ।

तथा तान्यपि नित्यानि कानि एवात्र कारणमिति ॥

यमगीतश्चात्र श्लोकमुदाहरति ।

नात्र दोषोऽस्ति राज्ञां चैव त्रिणां न च मन्त्रिणाम् ।

ऐन्द्रस्यानमुपासीना ब्रह्मभूता हि ते सदेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे एकीनविंशोऽध्यायः ।

विंशतितमोऽध्यायः ।

अनभिसन्विकृते प्रायश्चित्तमपराधे सविकृतेऽप्येके ।

युक् राक्षसतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।

इह प्रच्छन्नभाषानां शास्ता वैवस्वतो यमइति ॥

तत्र च सूर्याभ्युदयितः सन्नहस्तिष्ठेत् सावित्रीञ्च जपेदेव
सूर्याभिनिर्मुक्तो रात्रावासीत् । कुन्ती श्यावदन्तसु कृष्णं

द्वादशरात्रश्चरित्वा पुनर्निर्विशेत् । अथदिधिपूषतिः कृष्णं

द्वादशरात्रश्चरित्वा निर्विशेत् । तत्सैवोपयच्छेद्दिधिपूषतिः

कृष्णातिरुच्छेत् चरित्वा निर्विशेत् । चरणमहरहस्तद्वत्यामो-

ब्रह्मन्ः कृष्णं द्वादशरात्रश्चरित्वा पुनरुपनीतो वेदमाचा-

र्यात् । गुरुतल्पगः सहपणं शिग्रमुत्कृत्याञ्जलावाधाय

दक्षिणामुखो गच्छेत् यत्रैव पतिहन्त्यात्तत्र तिष्ठेदाप्रक्षया-

न्दिष्कालकोवा हताक्तस्तप्तां सूर्यं परिष्वजेन्नरयानुक्तो

भवतीति विज्ञायते । आचार्यद्वयशिष्यभार्याभु चैवं योनिषु

च सुवीं सखी सुरसखी च पतितः च गत्वा लक्ष्म्या चरेत् ।
एतदेव चाण्डालपतितान्नभोजनेषु तत पुनरुपनयन वपनः
दीनान्तु निवृत्तिः । मानवञ्चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

वपन मेखला एरडोभैचचर्या व्रतानि च ।

निर्वर्तन्ते द्विजातीनां पुनः सस्कारकर्मणीति ॥

मृदुपाने क्लीबव्यवहारेषु चैव । मद्यभाण्डे स्थिता आपी
यदि कश्चिद्द्विजोऽर्थवित् । पद्मोऽङ्गुलविल्वपलाशानामुदकं
पीत्वा तिरात्रेणैव शुद्ध्यति । अभ्यासे सुरायाग्निवर्णान्ता
द्विजः प्रिवेत । श्रूणहनश्च वक्षामीवाक्ष्ण्यं हत्वा श्रूणहा
भवत्यविज्ञातश्च गर्भं अविज्ञाता हि गर्भाः पुमासीभवन्ति तस्मात्
पुस्कृत्य जुहुयात् लोम्नानि चत्यो जुहोमि योमभिर्हृत्य वासय
इति प्रथमा त्वचं चत्यो जुहोमि त्वचा चत्यु वासयइति द्वितीय
लोहितं चत्यो जुहोमि लोहितेन चत्युं वासयइति । तृतीया
त्वचं चत्यो जुहोमि तावति चत्युं वासयइति । चतुर्थी मा-
सानि चत्यो जुहोमि मासैर्हृत्य वासयइति । पञ्चमी मेदेन
चत्यो जुहोमि मेदसा चत्यु वासयइति । षष्ठीमस्योनि चत्यो-
जुहोमि अस्थिभिर्हृत्य वासयइति । सप्तमी मज्जानं चत्यो-
जुहोमि मज्जाभिर्हृत्य वासयइति । अष्टमी राजार्थे ब्राह्म-
णार्थे वा ग्रामेऽभिमुखमाधानं घातयेत्तिरञ्जितोवापराद्धः
पूतोभवतीति विज्ञायते । द्विरुक्तं कृत कनीयोभवतीति ।
तदप्युदाहरन्ति ।

पतितं पतितं त्यक्त्वा चैरं चैरेति या पुनः ।

यचसा तुल्यदोषं स्वान्निध्यादिदोषता व्रजेदिति ॥

एव राजन्यं हत्वाष्टौ वर्षाणि चरेत् पट्टैश्च त्रीणि ।

शूद्रं ब्राह्मणीश्चात्रेयीं हत्वा सवनगतौ च • राजन्यवैश्यौ
चात्रेयीं वक्ष्यामोरजस्वतामृतस्नानामात्रेयीमाहुः । अत्रेत्ये-
षामपत्यं भवतीति चात्रेयी । राजन्यहिंसाया वैश्यहिमाया
शूद्रं हत्वा सम्बत्सरम् । ब्राह्मणसुवर्णहरणां प्रकीर्य केशान्
राजानमभिधावेत् स्नोऽपि भोः शस्त्रं भवानिति तस्मै राजी-
दुस्वरं शस्त्रं दद्यात्तेनात्मानं प्रमापयेन्मरणात् पूतो भवतीति
विज्ञायते । निष्कालकोवा हतात्कीगोमयाग्निना पादप्रभ-
त्वात्मानमभिदाहयेन्मरणात् पूतोभवतीति विज्ञायते । अथा-
प्युदाहरन्ति ।

पुराकालात् प्रमीतानामांताकं विधिकर्मणम् ।

पुनरापन्नदेहानामङ्गं भवति तच्छृणु ॥

स्नेनः कुनपी भवति खिली भवति ब्रह्महं ।

सुरापः श्वावदन्तसु दुश्कर्मां गुरुतल्पग इति ॥

पतितैः सम्प्रयोगे च ब्राह्मेण वा यौनेन वा तेभ्यः सकाशा
न्मात्रा उपलब्धास्तासां परित्यागसौधं न सम्बन्धेदुदीचीं दिश
गत्वाऽन्यत्र संहिताध्ययनमधीयानः पूतोभवतीति विज्ञायते ।
अथाप्युदाहरन्ति ।

शरीरपातनाच्चैव तपसाध्ययनेन च ।

सुच्यते पापकृत् पापाहान्भञ्जापि प्रसुच्यते ॥

इति विज्ञायते ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे विंशतितमोऽध्यायः ।

• एकविंशतितमोऽध्यायः ।

शूद्रश्चेद्वाह्याणीमभिगच्छेद्दीरणैर्वैष्टयित्वा शूद्रमग्नौ प्रा-
 स्येद्वाह्याः शिरसि वापन कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य नग्ना
 खरमारोप्य महापथमनुवाजयेत् पूता भवतीति विज्ञायते ।
 वैश्यश्चेद्वाह्याणीमभिगच्छेत्क्षोणितदर्पैर्वैष्टयित्वा वैश्वमग्नौ प्रा-
 स्येद्वाह्याः शिरसि वापन कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य नग्ना
 गोरथमारोप्य महापथमनुवाजयेत् पूता भवतीति विज्ञा-
 यते । राजन्यश्चेद्वाह्याणीमभिगच्छेच्छरपत्रैर्वैष्टयित्वा राजन्य-
 मग्नौ प्रास्येद्वाह्याः शिरोवापन कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य
 नग्ना रक्तखरमारोप्य महापथमनुवाजयेत् । एवं वैश्यो राज-
 न्याया शूद्रश्च राजन्यावैश्वयोर्मनसा भर्तुरतिचारे विरात्रं
 यावत् क्षीर भुञ्जानां ध. शयाना विरात्रमशु निम्बगाया सावि-
 त्यष्टशतेन शिरोभिर्षा जुहुयात् पूता भवतीति विज्ञायते ।

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे एकविंशतितमोऽध्यायः ।

समाप्ता चेयं वशिष्ठसंहिता ।

बृहद्गौतमसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अश्वमेधे पुराहते केशव केशिन्द्रदत्तम् ।

धर्मसंशयकं दृश्य किमपृच्छत गौतमः ॥

गौतमः । पञ्चमेनापि मेधेन यदा क्तातो युधिष्ठिर ।

तदा राजा नमस्कृत्य केशव वाक्यमब्रवीत् ॥

युधिष्ठिरः । भगवन् । वैष्णवा धर्माः किं फलं किं परायणाः ।

किं धर्ममधिकृत्यासीत् भवतीत्यादिता पुरा ।

यदि ते न मनोयाह्य प्रियोवा मधुसूदनः ॥

श्रोतव्यं स तु वा कृष्ण । तन्मे कथय सुव्रतः ।

पवित्राः किल ते धर्माः सर्वपापप्रणाशनाः ॥

सर्वधर्मोत्तराः पुण्या भगवन्ननघोत्विताः ।

यच्छ्रुत्वा ब्रह्मणागोष्ठो मन्त्रिणा सुव्रतहृदयैः ॥

पाकभेदीकृतमन्नं सुरापोब्रह्मविक्रयी ।

मित्रविश्वासघाती च ब्रह्मणा विष्णुणा तथा ॥

आत्मविक्रयिणो ये च जीवेयुश्च कुकर्मभिः ।

यापाः शठा नैकृतिका व्यभिचारपरास्तथा ॥

रसभेदकरा ये च ये च नीरप्रद्रूपकाः ॥

श्रीर्षिप्रेण कराद्यौरा विप्रा ये च पुरोहिताः ।

रुक्षपणारूणाः क्रिग्धा स्तथा ये परदारकाः ॥

ये ते चान्ये च बहवः पञ्च ते तेषां किल्बिषातः ।

तानाचंक्षुः सुरश्रेष्ठ । त्वद्भक्तोऽस्य धर्मच्युतः ॥

वैशाम्पायनः । इत्येवमुक्त्विति देवो धर्मपुत्रेण संसदि ।

वशिष्ठाद्यास्तपीयुक्ता मुनयः स्वत्वं दर्शिनः ॥

श्रोतुकामाः परं गुण्यं भक्तिमन्तो हरेः कथाः ।

तथा भागवताश्चैव तत्सुसंपर्कवारयन् ॥

बुधिष्ठिरः । यदि जानासि मा भक्तं स्निग्धम्वा भक्तवत्सलः ।

सर्वधर्माणि पुच्छाणि श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

धर्मान् कथय देवेश । यद्यनुग्रहभागहम् ।

श्रुता मे मानवा धर्मं वाशिष्ठा काश्यपास्तथा ॥

गार्गेया गौतमीयाश्च तथा गोपालितस्य च ।

परशरकृताः पूर्वमात्रेयस्य च धर्मतः ॥

उमामहेश्वराश्चैव नन्दिधर्माश्च पावनाः ।

ब्रह्मणा कथिता ये च कौमाराश्च श्रुता मया ॥

धूम्रवर्णाः कृताधर्माः क्रौञ्चवैश्वानरा अपि ।

भार्गव्या चाश्ववल्क्याश्च माण्डव्या कौशिकास्तथा ॥

भारद्वाजकृता ये च ब्रह्मस्वकुक्कृताश्च ये ।

कृष्णिने च कृष्णीवाहो । विश्वामित्रकृताश्च ये ॥

सुमन्तुजैर्मिनिकृताः शाकनेयास्तथैव च ।

पुलस्त्यपुलहोद्गीताः पाराशर्यास्तथैव च ॥

अगस्त्यगीता मौद्गल्याः शारङ्गल्यास्तुलहायनाः ।

बालखिल्यकृता ये च सप्तर्षिरर्चिताश्च ये ॥

आपस्तम्बकृता धर्माः शूद्रस्य निखितस्य च ।

प्राजापत्यास्तथा याम्या माहेन्द्राश्च श्रुता मया ॥

वैश्वानराख्या गीताश्च विभाण्डककृताश्च ये ।

नारदीयकृता धर्माः कापोताश्च श्रुता मया ॥

तथापि पुरवाक्यानि भृगोरद्विरसस्तथा ।

क्रोशमातङ्गगीताश्च सौधकारीतकास्तथा ॥

पिद्मवर्मकृतांकान्ता ये च वा वसुपालिताः ।

उद्दालककृताधर्माः श्रौशनसा स्तथैव हि ॥

वैश्यपा धनगीताश्च ये चान्येऽप्येवं मागधाः ।

एतेभ्यः सर्वधर्मेभ्यो देवत्वाद्याद्यनिश्चिताः ॥

पापनत्यात्पवित्त्वाद्दिगिष्टा इति मे मतिः ।

तस्माच्छ्रुत्वा प्रपन्नस्य त्वद्भित्तस्य च माधव ॥

युष्मदीयान् परान् धर्मान् पुण्यान् कथय मेऽर्च्युत । ।

वैशम्पायनः । एवमुक्तस्तु धर्मज्ञो धर्मपुत्रेण माधवः ॥

उवाच धर्मान् सूक्ष्माण्यान् धर्मपुत्रस्य धीमतः ।

श्रीभगवानुवाच । यावन्तोयस्य कौन्तेय । एतद्धर्मेषु सुव्रत ॥

त्वत्समो मत्समो लोके न कश्चिदिह विद्यते ॥

धर्मः श्रुतो वा दृष्टो वा कृतो वा कथितोऽपि वा ।

आमोदितो वा राजेन्द्र ! पुंनाति ह नरं सदा ॥

धर्मः पिता च माता च धर्मश्च सुहृदस्तथा ।

धर्मो भ्राता सुखा चैवं धर्मः स्वामी परन्तप ॥

धर्मादर्थश्च कामश्च धर्माद्भोगाः सुखानि च ।

धर्मादैश्वर्यमेवश्च धर्माः स्वर्गगतिं प्रभो ॥

धर्मो वशे त्रिपन्नश्च त्नायते मृहतो भयात् ।

हिंजत्व देवतात्वश्च धर्मः प्रापयते नरम् ॥

यदा च क्रियते पापः कालेन परुषस्य च ।

तदा सञ्जायते बुद्धिधर्मं कर्तुं युधिष्ठिर ! ॥

जन्मान्तरसहस्रेषु मानुषत्व सुखी भव ।
 तत्तवापीह यो धर्मं न करोति स वञ्चितः ॥
 कीटाश्च धूरिपक्षैव विरूपा व्याधितास्तथा ।
 परद्वेष्याश्च मूर्खान्श्च न तैः धर्माः कृताः पुरा ॥
 एकैर्दीर्घायुषं शूराः पण्डिता भोगिनस्तथा ।
 अरोगा रूपसम्पन्ना सौधर्माः स्त्र्यु कृता पुरा ॥
 एष धर्मः कृतः सद्यो नयते गतिसुत्तमाम् ।
 अधर्मं सेव्यज्ञानस्तु तिर्यग्योनिं नयत्यसौ ॥
 इदं रहस्यं कोन्तेय । श्रूयतामिदमुत्तमम् ।
 कथं शिष्ये परं गुण्यं मम भक्तस्य पाण्डव ॥
 इष्टस्त्वमसि मे त्यक्तुं प्रपन्नाद्यापि मा सदा ।
 परमात्ममपि ब्रूया किं पुनर्धर्मसंहिताम् ॥
 इदं मे मानुषं जन्म कृतमात्मनि मायया ।
 धर्मसंस्थापनायैव दुष्टानां शासनाय च ॥
 मानुष्यं भावमापन्नं ये मा गृह्यन्तवाङ्मया ।
 संसरन्ति ह ते मूर्खा स्तिर्यग्योनिष्वनेकशः ॥
 ये च मा सर्वरक्तत्वे पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषा ।
 मद्भक्तास्तान् सदा युक्तान् मत्समीपं नयास्यहम् ॥
 मद्भक्तानान्तु मानुष्ये सर्वजन्म च पाण्डव । ।
 अपि वां ये अम्भिरता मद्भक्ताः पाण्डुनन्दन । ॥
 मुच्यन्ते पातकैः सर्वैः पद्मपत्रमिवाम्भसा ।
 जन्मान्तरसहस्रेषु तपसा भावितात्मनाम् ॥
 मद्भक्तिः क्रियते तात । मनुष्याणां न समयः ।
 यच्च रूप्यपरं पुण्यं तैश्च दचलवत् ध्रुवम् ॥

न दृश्यते तथा देवैर्मद्भक्तैः क्रुष्यते यथा ।
 अपरं यच्च मे रूपं प्राणभावेण नाश्रये ॥
 तदद्य ते ह सर्वार्थैः सर्वभूतैश्च पारुडव ! ।
 कल्पकोटिर्महच्छेषु व्यतीतेष्वगतेषु च ॥
 दर्शयामीति यद्रूपं तत्प्रपश्यन्ति मे सुराः ।
 स्थित्युत्पत्तिलयकर्तारं यो नां ज्ञात्वा प्रपद्यते ॥
 अतुष्टुह्यस्य हं तस्य संसारान्मोचयामि च ।
 अहमादीति भूतानां दृष्टा ब्रह्मदयोमया ॥
 प्रकृतिं स्वामयद्यभ्य जगत्सुं हजाम्यहम् ।
 ततो मूलोऽहमव्यक्तो रजोमध्ये प्रतिष्ठितम् ॥
 ऊर्ध्वं सत्त्वविशालोऽहं ब्रह्मादि सत्त्वं संस्थितम् ।
 मूर्ध्नां मे दिवं विद्धि चन्द्रादित्यौ च लोचने ॥
 देवादिमाह्वया वक्त्रं मरुतः श्वसनश्च मे ।
 दिव्यो मे वाहवद्याष्टौ नक्षत्राणि विभूषणम् ॥
 अक्षरित्तरं विद्धि सर्वभूतावकाशकम् ।
 मार्गो मे घानिलाभ्यान्तु यमं सोदरमव्ययम् ॥
 पृथिवीश्च बलं यद्वै द्वीपार्णा च नगैर्युतम् ।
 सर्वसन्धारणोपेतं पादौ मम सुधिष्ठिर ! ॥
 स्थितोऽहो कगुणाख्ये ह द्विगुणश्चास्मि मारुते ।
 अगुणसौः स्थितोऽहं वै सलिले तु चतुर्गुणः ॥
 महान्तो मे गुणाः पञ्च महद्भूतेषु पञ्चसु ।
 तन्मात्रे संस्थितः सोऽहं पृथिव्याः पञ्चधा स्मृतः ॥
 अहं सहस्रशीर्षसु सहस्रचरणेक्षणाः ।
 सहस्रबाहूदरहक् सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥

स्थितोऽस्मि सर्वतः रुदो ह्याद्य तिष्ठेद्दृग्गालम् ।
 सर्वभूतात्मभूतः सुन् रुर्व्यापी ततो ह्यहम् ॥
 अचिन्त्योऽहं मनन्तोऽहमचलोऽहं मज्जो ह्यहम् ।
 अनाद्योऽहमप्रमेधोऽहमव्ययोवेद्योऽहमयम् ॥
 निर्गुणोऽहन्निर्गन्धाद्या निर्व्योऽहं निर्ममोऽपि च ।
 निहेन्दो निर्बिकारोऽहं निधानश्चाद्यतस्य च ॥
 अतस्य तस्य चाहर्ष स्वाहाकारो नराधिप ! ।
 तेजसा तपसा चाहं भूतग्रामेष्वनव्ययः ॥
 स्नेहपाशगणैर्वध्वा धारय्यस्यात्ममायया ।
 चतुराश्रमवर्णोऽहं चातुर्होत्रफलाशनः ।
 चतुर्मूर्तिचतुर्व्यूह चतुराश्रमभाजनम् ॥
 संहृत्याहं जंगत्सुखं कृत्वाहं गर्भमात्मनः ।
 शयामि दिव्ययोगेन प्रलयेषु बुधिष्ठिर ! ॥
 सहस्रयुगपर्यन्ता प्राज्ञी रात्रिर्महार्णवे ।
 स्थित्वा हजामि भूतानि जङ्गमानि स्थिराणि च ॥
 कल्पे कल्पे च भूतानि संहरामि हजामि च ।
 न च मां तानि जानन्ति मां यथा मोहितानि हि ॥
 मरुं चैवान्धकारस्य मान्त्रितथ्यस्य नित्यशः ।
 प्रशान्तस्त्वेव दीपस्य गतिर्नैवोपलभ्यते ॥
 न तदस्ति क्वचिद्राजन् यत्र नाहं प्रतिष्ठितः ।
 न च तद्विद्यते भूतं मयि घन्वं प्रतिष्ठितम् ॥
 यावन्मात्रं शरीरं हि स्थूलसूक्ष्ममिदं क्वचित् ।
 जीवमृतो ह्यहं तस्मिन् हिताय मां प्रतिष्ठितः ॥
 किञ्चात्र बलनोक्तेन सत्यमेतत् ब्रवीमि ते ।

यद्भूतं यत् भविष्यच्च तत्सर्वं महमेव तु ॥
 मया अद्ध्यनानि यानि भूतानि कानि पाण्डव । ।
 समैव न च जानन्ति मायया मोहितानि मे ॥
 एव सर्वं जगद्विद स देवासुरमानुषम् ।
 मन्त्र प्रभवते राजन् मम विप्र । विनाशिनः ॥
 इति शौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः ।

एवमाश्रोतवद्वक्ष्य मगददृष्टश्चकेशवम् ।
 धर्माहर्मात्मजस्यैव पुण्यानकथयद् भङ्गम् ॥
 श्रीभगवानुवाच ।

मृणु पाण्डव । यत्नेन पवित्र पावन परम् ।
 कथमान मया पुण्य धर्मशास्त्र महाफलम् ॥
 यच्छृणोति शुचिर्भूत्वा एकचित्तस्तपोधन ।
 धर्मं यशस्य मासृष्य धर्मात्मानं शुचिष्ठिरः ॥
 अद्धानस्य तस्यैव यत्पाशा पूर्वसंश्रितः ।
 विनश्यत्याशु तत्सर्वमभक्तस्य विशेषतः ॥
 एवं श्रुत्वा वचः पुण्यं वाक्यं केशवभागिनस ।
 प्रणष्टमनसो भूत्वा चिन्तयन्त्युन्तम परम् ॥
 देवा ब्रह्मर्षयः सर्वे गन्धर्वाश्चरसस्तथा ।
 भूतान्यथक्षत्राणि गुह्याका भुजगार्क्ष्याः ॥
 बालाचिल्या महात्मानो योगिनस्तत्त्वदर्शिनः ।

तथा भागवताद्यापि पञ्चकालमुपात्मकाः ॥
 कोतुलसमाविटाः प्रणटाः परमर्षयः ।
 श्रोतुकास्तः परं गुह्यं वैश्वं धर्मगणनम् ॥
 हृदि कर्तुं च तदार्थं प्रणम्य गिरुना तदा ।
 ततश्च वासुदेवेन दृष्टा सौम्येन चक्षुषा ॥
 विमुक्तपापानालोक्य प्रणम्य शिरसा हरिम् ।
 पप्रच्छ केशव धर्मं धर्मपुत्रः प्रतापवान् ॥

शुचिष्ठिर । ततश्च वासुदेवेन दृष्टा सौम्येन मातुषा ।
 कीदृशी ब्राह्मणस्याथ कीदृशी क्षत्रियस्य वै ॥
 वैश्यस्य कीदृशी देव । गतिः शूद्रस्य कीदृशी ।
 कथं गच्छेत्त पापेन ब्राह्मणसु यमालये ॥
 क्षत्रियोवाथ शूद्रीवा वैश्योवा गच्छते कथम् ।
 एतत्कथय देवेश । लोकनाथ । नमोऽस्तु ते ॥
 वैशम्पायन । स पृष्ठः केशवश्चैव धर्मपुत्रेण धीमता ।
 उवाच ससारगतिं चतुर्वर्णस्य कर्मजाम् ॥

श्रीभगवानुवाच ।

पृथुं वर्णक्रमेणैव धर्माद्धर्मभृतास्वरः ।
 नास्ति किञ्चिन्नरञ्छेष्ट । ब्राह्मणस्य तु विक्रयः ॥
 येन तासु सदा ध्यात्वा सन्ध्या ये च उपासते ।
 यैश्च पूर्याऊर्तिः प्राप्ता विधिर्वज्जुहते च ये ॥
 वैश्वदेवाश्च ये कुर्युः पूजन्यतिथीश्च ये ।
 नित्यस्वाध्यायशीलाश्च पञ्चयज्ञपरायणाः ॥
 साय प्रातः ॐ तोषाथ गुर्वभोजनवर्जिता ।
 दम्भाचारविमुक्ताश्च स्वदारनिरताः सदा ॥

पञ्चयज्ञरताश्चैव अग्निहोत्रमुपासते ।
 ते नमस्कृतकर्माणि ब्रह्मलोकं व्रजन्ति ते ॥
 ब्रह्मलोके ततः कामं गन्धर्वैर्ब्रह्मण्यकैः ।
 उपगीयमानाः प्रिय । तैः पूज्यमानाः स्वयम्भुजा ॥
 ब्रह्मलोके प्रमादन्ते यावद्भूतस्य विल्लवम् ।
 क्षत्रियोऽपि स्थितो राज्ये स्वधर्मपरिपालयन् ॥
 सम्यक् प्रजा पालयिता स्वधर्मनिरतः सदा ।
 यज्ञदानरतो धीरः स्वधर्मनिरतः शुचिः ॥
 शास्त्रानुकारी तत्त्वज्ञः प्रजाकार्यपरायणः ।
 विमेष्य कामदो नित्यं मृत्यानां भरणं रतः ॥
 सत्यसन्धः शुचिर्नित्यलोभदम्भविवर्जितः ।
 क्षत्रिय उक्तमा याति गतिं देवनिमेषिताम् ॥
 तत्र दिव्याश्चरोभिस्तु गन्धर्वैश्च प्रयत्नतः ।
 सेव्यमानो मृच्छतेजाः क्रियते शक्रपूजितः ॥
 चतुर्युगानि वै त्रिंशत् मोदित्वा तत्र देवयत् ।
 इहैव मानुषे लोके चतुर्वेदी द्विजो भवेत् ॥
 क्षपिगोपाननिरतः स्वधर्मवैद्येण रतः ॥
 यणिक् स्वकर्मवाप्नोति पूज्यमानोऽश्वरोगणैः ।
 चतुर्युगानि वै त्रिंशत् क्षत्रि दादय पञ्च च ॥
 इह मानुष्यके राजन् । राजा भवति वीर्यवान् ।
 अयाणामपि वर्णाणां ऋषिर्निरतः सदा ॥
 विशेषेण तु विप्राणां दासवदस्तु तिष्ठति ।
 अयाचितप्रदाता च सत्वशौचसमन्वितः ॥
 गुरुदेवेषु निरतः परदारविवर्जितः ।

परपीडयन् हृत्वेव भृत्यवर्गं विभर्त्ति यः ।
 मृतोऽपि स्वर्गमाप्नोति जीवानां ममभयप्रदम् ॥
 स स्वर्गलोकेऽर्धित्वा वर्षकोटीर्महातमाः ।
 इह मानुष्यलोके वै वैश्यो धनपतिर्भवेत् ॥
 एव धर्मात्परं नास्ति महत् सुगर्गसाक्षिण्यं ।
 स स्वधर्मात्परं किञ्चित् प्रापकर्मव्यपोहनम् ॥
 तस्माद्धर्मं सदा कारयेन् मानुष्यं प्राप्य दुर्लभम् ।

सुविष्टिरः । भगवन् । देव देवेभ्य वदस्व मधुसूदन । ॥

शुभस्याप्यशुभस्यापि क्षुब्धहृद्भीर्यथाक्रमम् ।

श्रीभगवानुवाच । शृणु पाण्डव । तत्सर्वं धर्मं सूक्ष्मं सनातनम् ॥

दुर्विज्ञेयं प्रमोदन्ते यः ज्ञात्वा ते महाजनाः ।

यथैव शीतमुदकमुष्णेन वज्रघ्ना व्रतम् ॥

भवेत्तु तत्क्षणादुष्णं शीतत्वञ्च विनश्यति ।

यद्योष्णं वा भवेदद्दं शीतेनापि यथाव्रतम् ॥

शीतत्वञ्च भवेत्सर्वं सुष्णत्वञ्च विनश्यति ।

एवन्तु यद्भवेत् भूमन् । सुकृतं वायु दुष्कृतम् ॥

तदल्पं क्षमयेद्दिमं नात्र कार्या विचारणा ।

समत्वेऽस्ति राजेन्द्र । तयोः सुकृतपापयोः ॥

मृगीतस्य भवेदद्दिः कीर्तिर्यस्य भवेत् स्वयम् ।

एवापनेनासुतार्पितं प्रायः पापं प्रणश्यति ॥

तथा कृतस्य राजेन्द्र । धर्मो नश्यति भारत । ।

मृगीतो ता यभौ सम्यक् दृढियातो न संग्रहः ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन न पापं प्रापयेद्भयम् ।

तस्मादेतन्मयत्वेन कीर्तितमद्य मया ॥

तस्मात् सङ्कीर्तयेत्पापं नित्यधर्मञ्च ग्राहयेत् ।
इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । एवं श्रुत्वा यक्षस्तस्य धर्मपुत्रोऽप्युतस्य तु ॥
यप्रच्छ पुनरप्यन्यान् धर्माद्धर्मात्मजोऽहम् ।
शुधिष्ठिरः । इथा चरति जन्मानि इथा दानानि वा कृतिः ॥
इथा च जीवितं क्षेमो नराणां पुद्गलीक्ष्मण ! ।
कीदृशासु व्यवस्थासु दानं देयं जनार्दन ! ॥
इह लोकेच भवति पुरुषः पुरुषोत्तम ! ।
गर्भस्थे कर्म चायाति किं बाल्ये चापि केशव ! ।
यौवनत्वेऽपि किं लक्ष्ण ! वृद्धत्वेचापि किं भवेत् ॥
सात्त्विकं कीदृशं दानं राजसं कीदृशं भवेत् ।
तामसं कीदृशं देव ! तमधीष्यति किं प्रभो ! ॥
उत्तमं कीदृशं दानं मध्यमं कीदृशं भवेत् ।
अधमं कीदृशं दानं तेषां यादव ! किं फलम् ॥
किं दानं नयतेर्बुद्धिर्गतिं किं मध्यमां नयेत् ।
गतिं जघन्या मयवा देवदेव ! प्रयान्ति मे ॥
एतद्विच्छामि विज्ञातुं परं कौतुहलं हि मे ।
त्वदीयं वचनं सत्यं पुण्यञ्च मधुसूदन ! ॥
वैशम्पायनः । एव धर्मप्रसक्तेन पृष्ठः पाण्डुमुनेन वै ।
उवाच वासुदेवोऽथ धर्माद्धर्मेण पाण्डवम् ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ शृणु राजन्ययान्त्रायं वचनं तथ्यमुत्तमम् ।

कथ्यमानं सदा पुण्य सर्वपापव्यपोर्जनम् ॥
 वृथा च दश दानानि चत्वारिच नराधिप । ।
 वृथा दानानि पञ्चाशत् पञ्च चैवं यथाक्रमम् ॥
 वृथा च जीवितयेतां ते च सर्वपकीर्तिता ।
 अमुक्तेन सर्वोणिं तानि वृद्धानि पाण्डव ॥
 धर्मज्ञाना तथा चैव लुब्धना पापिना तथा ।
 वृथापाकस्तु शक्नन्ति धरदाररताश्च ये ॥
 पाकमेदमरा ये च यथा स्युः सत्यवर्जिता ।
 दृष्टमश्नाति यथैको दृष्टमातस्तु बन्धवै ॥
 पितरं मातृगणैव उपाध्याय गुरु तथा ।
 मातुल मातुनानीच्च योहि हन्याच्छपेक्षया ॥
 ब्राह्मणाश्चैव ये भूत्वा सन्धोपासनवर्जिताः ।
 निर्ग्राह्यो नि स्वधयैव यच्च गुर्वन्नभुक् द्विज ।
 मम वा शङ्करम्यापि ब्राह्मणी वा बुधिष्ठिर । ॥
 पूर्वाह्णब्राह्मणानां तु ये न भक्ता नराधिप । ।
 वृथा जन्मन्यधैतपा पापाना विद्धि पाण्डव ॥
 अथ वृथा च वदन्तं चोत्थेणावर्जितस्तु यत् ।
 अभिगृहीत यत्तु वदान पतिने द्विजे ॥
 अवज्ञाभिहित यत्तु वदन्त सर्वयाचके ।
 प्राप्ते तु यद्धि तद्वन्न मारुढपतिने च यत् ॥
 यत्प्राप्तमवाप्स्यन्ति यत्कृतम्वत्तनाया ।
 उपपातकिने दत्तं येदविक्रियणे च यत् ॥
 स्त्रीजीविते च यद्वत्त यत्र देहमक्राय च ।
 देयपूर्वाग्निने दत्तं नित्यगर्म न कारिणे ॥

रङ्गोपजीविने दत्तं यच्च मांसोपजीविने ।
 सेवकाय च यद्वत्तं यद्वत्तं ब्राह्मणमुवे ॥
 अदेहिने च यद्वत्तं दत्तं वार्धुपिकाय च ।
 यदनाचारिणे दत्तं यच्च दत्तं वृथाग्निने ॥
 असभ्योपासिने दत्तं यच्च धर्मनिवासिने ।
 यन्मिथ्यालिङ्गिने दत्तं दत्तं सर्वाग्निने च यत् ॥
 नास्तिकाय च यद्वत्तं धर्मविक्रयिणे च यत् ।
 कारकाय च यद्वत्तं दत्तं यत् कूटसाक्षिणे ॥
 नचात्मानं तरन्त्येते न दातारं युधिष्ठिर ! ।
 यत्तेभ्यो दत्तमात्राणि दद्मानि सुबहून्वापि ॥
 हया भवन्ति राजेन्द्र ! भक्षन्त्यान्याङ्गतिर्यथा ।
 यद्येष्टं यत्फलं किञ्चित् भविष्यति कथञ्चन ॥
 राज्ञसाय पिशाचाय तद्विलुम्पन्ति संस्थिताः ।
 हया क्षेप्तानि दानानि कथितानि समासतः ॥
 जीवितञ्च हया तेषां तच्छृणुष्व युधिष्ठिर ! ।

श्रीभगवानुवाच ।

ये च मां न प्रपद्यन्ते शङ्करा नराधमाः ।
 ब्रह्माणं वा महीदेवा हया जीवन्ति ते नराः ॥
 ये च निन्दन्ति मां मूढाः शङ्करं वा नराधमाः ।
 कुशलैः क्षतयास्त्राणि पठित्वा न्ये नराधमाः ॥
 विप्रा निन्दन्ति यज्ञाय हया जीवन्ति ते नराः ।
 विद्यमानधनोयसु दानधर्मविवर्जितः ॥
 मृष्टमग्राति यस्मै को हया जीवति सोऽपि च ।
 हया जीवितमाभ्यातं दानकालं व्रथामि ते ॥

तमोनिविष्टचित्तेन दत्तं दानञ्च यद्ववेत् ।

न तस्य फलमश्नाति नरो गर्भगतो जृम्भ । ।

ईर्ष्यामात्सर्यसंयुक्तो भगवदाकृष्णकारणम् ।

ददाति दानं यो मर्त्योर्बलिभावस्तदश्रुते ॥

अदायुक्तः प्रुचिः स्नातः प्रसन्नोभयमानसः ।

ददाति दानं यो मर्त्यो यीर्षिने ॥ तदश्रुते ॥

• स्वयं नीत्वा तु यद्दानं भक्त्या पात्रे प्रदीयते ।

तत् सार्वकामिकं बिद्धि दानं मामरथान्तिकम् ॥

• सात्विकं राजसञ्चैव तामसञ्च युधिष्ठिर । ।

दानं दानफलञ्चैव भतिञ्च त्रिविधां शृणु ॥

दानं दानार्थोमित्येव भति कृत्वा द्विजाय वै ।

उपकारविमुक्ताय दत्तं दत्तञ्च सात्विकम् ॥

श्रोत्रियाय दरिद्राय बद्धधन्याय पाण्डव । ।

दीयते यत्प्रणष्टाय तत् सात्विकमुदाहृतम् ॥

वेदाक्षरविहीनाय यत्तु पूर्वोपकारिणे ।

समृद्धाय च यद्दानं तद्राजसमुदाहृतम् ॥

सम्बन्धिने च यद्दानं व्रताय चैव पाण्डव । ।

लाभादिभिरपात्राय तद्राजसमुदाहृतम् ॥

वैश्वदेवविहीनाय यद्दानं श्रोत्रियाय च ।

दीयते तस्कराद्यापि तद्दानं तामसं स्मृतम् ॥

सरोयमवधूतञ्च शोकयुक्तमवज्ञया ।

सेवकाय च यद्दत्तं तद्दानं तामसं स्मृतम् ॥

देवाः पितृगणायैव जनयथाग्नयसाध्या ।

सात्त्विक दानमश्नन्ति तुष्यन्ति च नरेश्वर ! ॥
 अथवा दैत्यसङ्घाद्य गृह्यज्ञांश्च राजसाः ।
 राजसं दानमश्नन्ति वर्जितं पिबन् दैवतैः ।
 पिशाचाः प्रेतसङ्घाद्य कश्मला ये मूलीमसाः ।
 तामसं दानमश्नन्ति गतिश्च त्रिविधां शृणु ॥
 सात्त्विकानां तु दानानां सुत्तमं फलमिष्यते ।
 मध्यमं राजसानान्तु तामसानां तु पथिमम् ॥
 अभिगत्योपनीताना दानानां सुत्तम फलम् ।
 मध्यमन्तु समाधाय जघन्याय च ते फलम् ॥
 अयाचितप्रदाता वै स याति गतिमुत्तमां ।
 समाह्वय तु वै दद्यात् मध्यमां स गतिं व्रजेत् ॥
 याचितो यस्य वै दद्यात् जघन्यां स गतिं व्रजेत् ।
 उत्तमा देवकी ज्ञेया मध्यमा मानुषी गतिः ॥
 जघन्या याति तिर्यक्षु गतिरेषा क्रिया मता ।
 पात्रभूतेषु विप्रेषु स्थितेषु चाहिताग्निषु ॥
 यद्य यच्छति तीव्रोऽप्य च यत्नं स प्रकीर्त्यते ।
 ओत्रियाणां दरिद्राणां भरणीं कुरु पाण्डव ॥
 सृष्टवानां द्विजातीनां कार्यन्ते परिरक्षणम् ।
 दरिद्रान् वृत्तिहीनानां प्रदानैस्तांस्तु पूजयेत् ॥
 आतुरस्यौषधैः कार्यं नीरुजस्य किमोषधैः ।
 माम् प्रतिगृहीतारं प्रदातुं मुपगच्छति ।
 प्रतिगृहीतुर्व्यत्युष्यं प्रदातारं मुपैति तत् ॥
 तस्माद्ददानं सदा कार्यं परमं हितमिच्छता ।
 वेदविद्यावता तेषु सदा सुर्वन्तवर्जनम् ॥

प्रयत्नेन हि दानव्यो, महादानमयोनिधिः ।
 यस्तु दाता प्रयच्छेत् सहस्रस्यावलम्बनम् ॥
 भुक्तशेषस्य भक्तस्य तं निमन्त्रय भारत । ।
 अमन्त्रन्तु निरुशासो न कर्तव्या हि पाण्डव । ॥
 कुलाग्निं सन्ततिः प्राणा नैतामाशा हता भवेत् ।
 मङ्गला ये नरञ्जैः । मङ्गला मत्परायणाः ।
 मद्याजिनो मन्त्रियमास्तान् प्रयत्नेन पूजयेत् ॥
 तेषान्तु पावनाग्नाह नित्यमेव शुधिष्ठिर । ।
 उभे सर्वे प्रतिष्ठामि व्यसनं तच्च सुव्रतम् ॥
 तस्मादष्टाक्षरं मन्त्रं मङ्गलैर्वीतकल्मषैः ।
 सन्ध्याकालेष्वकालेषु जप्तव्यश्चात्मशुद्धये ॥
 अन्येषामपि विप्राणां किल्बिष हि प्रणश्यति ।
 उभे सर्वे च पुरुषा साक्षाद्विप्रो विशुद्धये ॥
 दैवे आह्वे च विप्रः सन् विधिवुक्तो जुगुप्सितः ।
 जुगुप्सितस्तु तत् आह्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥
 भारत मानवोधर्मः साह्वेदश्चिकित्सितम् ।
 अज्ञाविद्वानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥
 न ब्राह्मणान् परीक्षेत दैवे कर्मणि मन्त्रवित् ।
 महान् भवेत् परीवादो ब्राह्मणानां परीक्षणे ॥
 ब्राह्मणानां परीवादं यः करोति नराधमः ।
 सहस्रैव शुनां योनिं स गच्छेत् ब्रह्मादूषकः ॥
 स्वल्पपापेन निन्दित्वा परीवादात् खरो भवेत् ।
 परिभाय कृमिर्भवति कीटो भवति मस्करी ॥
 दुर्दत्ता वा सुव्रत्ता वा प्राकृता वा सुसंस्कृताः ।

ब्राह्मणा नावमन्तव्या मन्त्राच्छ्रुत्वा इवाग्नयः ॥
 जलियञ्चैव पञ्चब्राह्मणञ्च वद्धन्त्युतम् ।
 नावमन्येत मेधावीं क्षयानपि कदाचन ॥
 इह तच्चापि पुरुष निर्दहेदवमानितम् ।
 तस्मादेत प्रयत्नेन नावमन्येत बुद्धिमान् ॥
 यथासर्वास्वदस्यासु पावकी दैवतं मङ्गत् ।
 तथासर्वास्वदस्यासु ब्राह्मणो दैवतं मङ्गत् ॥
 व्यज्ञान् काणांश्च कुन्ताश्च वाम नान् शास्त्रैव च ।
 स निर्वदेदयुक्तञ्च मिथिता वेदपारगैः ॥
 मन्त्रोत्पादयेत्तेषां न चानिष्टं समाचरेत् ।
 मन्त्रुश्चरणा विप्रा न विप्राः शस्त्रपाणयः ॥
 मन्त्रुना स्यन्ति ते शत्रून् यज्ज्वरेन्द्र ईवासुरान् ।
 ब्राह्मणो हि मङ्गद्वैवं कथित वेदपारगैः ॥
 द्विजाय सर्वभूतानां धर्मकीशस्य सुप्तये ।
 किं पुनस्ते च कोन्तेय । सर्वे नित्यं सुपासते ॥
 यस्यास्येन सदान्नन्ति हव्यानि विविधानि च ।
 तरामसान् द्विजान् वै क्रिमभूतमधिकन्ततः ॥
 एत्पन्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती ।
 स हि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
 भुक्तेषु तेषु स्वयमे तस्य धर्मं ददाति च ।
 अनुगंस्यात् ब्राह्मणय भुञ्जतेऽपीतरे जनाः ॥
 तस्मात्ते नावमन्तव्या मद्भक्त्या द्विजाः सदा ।
 आरण्यकोपनिपदि ये तु पश्यन्ति मां द्विजाः ॥
 कलावस्यान् द्विजान् रम्यान् प्रयत्नेन प्रपूजयेत् ।
 स्वग्रहे वा प्रवासे वा दिवा रात्रौ तथैव च ॥

वृद्धाश्च ब्राह्मणा भूज्या मङ्गला येच पाण्डव । ।
 नास्ति विप्रसमो देवो नास्ति विप्रसमो गुरुः ॥
 नास्ति विप्रात् परो बन्धुर्नास्ति विप्रात् परोनिधिः ।
 नास्ति विप्रात् एरं तीर्थं न पुण्यं ब्राह्मणात्परम् ॥
 नास्ति विप्रात् परो धर्मो नास्ति विप्रात् परा गतिः ।
 पापकर्मसमाक्षिप्तं पतन्तं नरके नरम् ॥
 त्रायते दानमप्येक पावभूते कृते द्विजे ।
 बाला हिताग्नयो येच शान्ता स्युर्वान्नवर्जिताः ॥
 भामर्चयन्ति मङ्गलस्रोक्षो दत्तं महाफलम् ।
 प्रदानैः पूजितो विप्रो बन्दिता वापि कृतस्त्रयः ॥
 सभावितो वा विप्रो वै मङ्गलो दिवमुन्नयेत् ।
 ये पठन्ति भजन्त्यन्ति ध्यायन्ति पुरुषास्तुतम् ॥
 तं श्रुत्वा वायवा दृष्ट्वा नरैः पापात् प्रमुच्यते ।
 मङ्गला मङ्गलप्राणा मङ्गला मत्परायणाः ॥
 धीजयोनिविर्गुण्डाये श्रोत्रियाः सयतेन्द्रियाः ।
 श्रुत्वान्नविरला नित्यन्ते पुनन्तीह दर्शनात् ॥
 स्वयं नीत्वा विशेषेण दानन्तेषा गृहेष्वथ ।
 तिथापयेन्तु मङ्गला तद्दानं ह्येकस्मिन् ॥
 जायत, स्वपतोवापि प्रवासे स्वगृहेऽथ वा ।
 हृदयानि प्रपश्यामि यस्य विप्रस्य भारत ॥
 स पूजितो वास्पृष्टो वा पृथोवापि द्विजोत्तमः ।
 सम्प्रापितो वा राजेन्द्र । पुनातीह नर सदा ॥
 एव सर्वास्ववस्थासु सर्वदानानि पाण्डव । ।
 मङ्गलेभ्यः प्रदत्तानि तानि स्वर्गप्रदानि वै ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

गम्यायनः । श्रुत्वैवं सात्त्विकं दानं राजसन्तामसन्तया ।

पृथक् पृथक् फलञ्चैव गतिञ्चैव पृथक् पृथक् ॥

अवितृप्तः प्रसन्नात्मा पुण्यधर्माभ्युत्पन्नः पुनः ।

युधिष्ठिरो धर्मानित्यः केशवं पुनरब्रवीत् ॥

युधिष्ठिरः । द्विजयोनिविशुद्धाणां लक्षणाणि वदस्व मे ।

बीजदोषेण लोके च जायते च कथन्तराम् ॥

आचारदोष देवेश । वक्तुमर्हस्यशेषतः ।

ब्राह्मणानां विशेषश्च गुणदोषौ चै केशव ! ॥

चातुर्वर्ण्यस्य कृत्स्नस्य वर्तमानाः प्रतिग्रहे ।

केन विप्रः विशेषेण तरन्ते तारयन्ति च ॥

एतत्कथय देवेश । त्वङ्गत्तस्य नमोऽस्तु ते ।

श्रीभगवानुवाच । शृणु राजन्यथातत्त्वं बीजयोनिशुभाशुभम् ।

येन तिष्ठति लोकोऽयं विनश्यति च पाण्डव ! ॥

अवस्थितब्रह्मचर्योयं च विप्रो यथाविधि ।

स द्विजानामविज्ञेयः सास्य बीजं शुभमभयेत् ॥

कन्या चाक्षतयोनिः स्यात् कुलीना पितृमातृतः ।

ब्राह्मादिषु विवाहेषु परिणीता यथाविधि ॥

सा प्रयत्ना वरारोहा शुद्धयोनिः प्रयस्यते ।

यानीनः सच्छीढय तावुभौ पुण्ड्रगोत्रयो ॥

धारुढवनिता ज्ञातः पतितस्यापि यः सुतः ।

पण्ड्रेण विप्रचण्डाला निषिद्धाः श्वपचादपि ॥

यो यत्र तत्र वा रेतः सिक्ता शुर्वेषु वाचयेत् ।

कामचारी स पापात्मा बीजं तस्यागुणमभयेत् ॥

अगुणं तद्विषेद्बीजं शुद्धं योनिम्वचार्हति ।

दूषयत्येव तां वाणीं शृणुध्वं च हविरेथा ॥
 सुर्वीयोनी पततु बीजं चाचाशब्दो द्विजन्मनाम् ।
 कुर्यात् पुरीषगतेषु पतितासिं मतिः कुतः ॥
 सामधः पातयेदेष कामात्मा पापमोहितः ।
 अधोगतिं व्रजेत् क्षिप्रं मृतिं शङ्खा पतेन्नु यत् ॥
 आत्मा हि शुक्रमुद्दिष्टं देवतं परमं महत् ।
 तस्मात्सर्वप्रज्ञत्वेन निरुन्ध्यात् शुक्रमालिनः ॥
 आयुस्तेजो बलवीर्यं प्रज्ञा शीघ्रं महायशः ।
 पुण्यञ्च मत्प्रियत्यञ्च हृन्यते ब्रह्मचर्यया ॥
 अविभुतं ब्रह्मचर्यं गृहस्थात्रममाश्रितैः ।
 पञ्चयज्ञपरैर्धर्मः स्याप्यते पृथिवीतले ॥
 सार्यं प्रातस्तुभ्ये सन्ध्यां सम्यक् नित्यमुपासते ।
 नाव वेदमधिकृत्य तारयन्ति तरन्ति च ॥
 यो जपेत् पावनीं देवीं गायत्रीं वेदमातरम् ।
 न सीदेत् प्रत्यगृहीतं पृथिवीञ्च ससागरान् ॥
 ये च मयः सस्यिताः केचित् गृहे सूर्योदयादिय ।
 ते चांस्य मोक्ष्या जायन्ते शिवागुभकरासाया ॥
 यत्नयन्त्यस्थिताश्चैव दारुणाः पिशितायनाः ।
 घोररूपा महाकाया बीजं न धोषयन्ति च ॥
 पुनर्नीदं पृथिव्या पि चीर्णां सत्यव्रता नराः ।
 ये चीर्णा व्रतवेदाये विकर्ममयमाश्रिताः ॥
 ब्राह्मणा नाममयेण हंसि पूज्या युधिष्ठिरः ।
 किं पुनर्यद भन्धे ह्ये नित्यमेषोपतिष्ठति ॥
 शीलमभ्ययनं दानं शीघ्रमार्दपमार्जवम् ।

तस्माद्देदान् विशिष्टान् भनुराह प्रजापतिः ॥

भूर्भुवः स्वरिति ब्रह्मा यो वेद परमहिज ।

स्वदारनिरतोदान्तः स च विद्वान्स भूसुरः ।

सन्ध्यामुपासते विप्रा नित्यमेव द्विजोत्तमाः ॥

ते यानि नरशार्दूल ! ब्रह्मलोक ममयन्म् ।

सावित्रीमातसारोऽपि वरोऽपि प्रसुयन्ति तः ॥

नायन्ति तं चतुर्वेदी सर्वाशी सर्वत्रिकयी ।

सावित्री चैव वेदाश्च तुलया तुल्यन् पुरा ॥

देवा ऋषिगणाश्चैव सर्वे ब्रह्मापुरसराः ।

चतुर्णामपि वेदानां साहि राजन् । भरीयसी ॥

यथा विकसिते पुष्पे मधु गच्छन्ति यदपदाः ।

समुत्सृज्य रसं सर्वं निरातङ्कमसीरवत् ॥

एवं हि सर्ववेदानां सावित्री प्राणमुच्यते ।

निर्जपा हीतरे वेदा सावित्री मन्तरेण च ॥

एवं हि यच्चतुर्वेदी शीलभ्रष्टः स कुत्सितः ।

शीलव्रतममायुक्तः सावित्रीपाठको वरः ॥

सहस्र परमा देवी ज्योतसध्वान्दशावराम् ।

सावित्री जप कौन्तेय । सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥

सुधिष्ठिरः । त्रिनाकनाथ ! भोः ऊर्ध्व ! सर्वभूतात्मकीत्यसि ।

नानायोगपर्येष्टं । तुष्यसे केन कर्मणा ॥

श्रीभगवानुवाच । यदि भारसहस्रसु गुण्णुल्यादि प्रभूपयेत् ।

करोमि च नमस्कार उपचारश्च कारयेत् ॥

पूजयेत् सुतिभिर्मांस च गन्धजुःसामतस्तथा ।

न तुष्यन्ति ते विप्रा नाहन्तुष्यामि भारत । ॥

ब्राह्मणे पूजिते नित्यं पूजितोऽस्मिं न संययः ।
 आतुष्टेचाहमाकृष्योभवामि भरतर्षभ ॥
 परमाधिगतिस्तेषां पूजयन्ति च मां ह ते ।
 यदहं द्विजरूपेण वसामि वसुधातले ॥
 यस्तान् पूजयति प्रांशो मद्भूतेनान्तरात्मना ।
 तमहस्तेन रूपेण पश्चामि नरपुङ्गव ॥
 काष्ठा कुब्जा वामनाश्च दरिद्रा व्याधितास्तथा ।
 नावमान्या द्विजाः प्राञ्चैर्मम रूपा हि ते द्विजाः ॥
 ये तेऽपि सागरान्तायां पृथग्वा द्विजसत्तमाः ।
 मम रूपेषु तेष्वेव मर्चतेष्वर्चितो भवान् ॥
 बहवस्तु न जानन्ति नरा ज्ञानवद्विष्कृताः ।
 यथाहं द्विजरूपेण वसामि वसुधातले ॥
 अवमन्यन्ति ये विमान्विकर्मापादयन्ति च ।
 प्रेययन्ते च सततं सुभ्रूणाह्वारयन्ति च ॥
 भूतांशान् करपत्रेण समदूता महाबलाः ।
 निष्कृन्तन्ति यथाकाष्ठं सूचनार्गेण शिल्पिना ॥
 आक्रोशं परिवादाभ्यां ये रजन्ते द्विजादिषु ।
 तान् दृता थमनोकस्यान् निपात्य धरणीतले ॥
 आक्रुशोरपि पादेन अदासंरक्तलोचना ।
 अग्निवर्णैस्तु सदृशैर्मोहिमनमाचरेत् ॥
 येच विप्रा निरीक्षन्ते पापा पापेन चतुषा ।
 अमृतमप्ययुतेषांस्तान् नित्यं ब्रह्मादियो नराः ॥
 तेषां योगक्षयाय ब्रह्महत्या मदायमा ।
 उदरान्ति मुहूर्तेन यमाचम्यमाश्रया ।

य, प्रहारं द्विजेन्द्राय दद्यात्कुर्व्याच्च शोणितम् ।

अस्थिभागश्च वः कुर्यात् प्राणैर्वा विप्रयोजयेत् ॥

सोऽनुपूर्वेण यांतीमानरकानेकविंशतिम् ।

शूलमारोपितो गत्वा ज्वरनिज्जपि दह्यते ॥

बहुवर्षसहस्रं हि युच्यमानस्त्वं शकुंशिगाः ।

नायमुच्येत दुर्मेधा न ज्ञाम्य चरियते गतिः ॥

ब्राह्मणानविचार्यैव जयन्त्यै धर्माकाङ्क्षया ।

यतवर्षसहस्राणि तामिच्छोपरि पश्यते ॥

उत्पाद्य शोणितं गात्रात् संरन्ध्रा इति पूर्वकम् ।

स पर्यायेण यातीमानरकानेकविंशतिम् ॥

तस्मान्नाकुमलं ब्रूयात् न शुष्काङ्गिरमीत्येव ।

तच्छ्रुत्वापदपां बाष्पीं चैवैतान्यतिक्रमेत् ।

ये विप्रं स्निग्धया वाचा पूजयन्ति नरोत्तमाः ॥

तच्छ्रुत्वा वै क्षुतस्यैव भवामि च सुविष्टिरः ॥

सञ्जयन्ति च ये विप्रान् क्रोधयन्ति च भारत । ।

आकृष्टसर्जितसाहं तैर्भवामि न संग्रहः ॥

यद्यन्दनैवागुरुधूपदीपैरभ्यर्च्य यत्काष्ठमधूमं संपर्श्यात् ।

तैर्नाचिंतो नैव भवामि सद्यो विशाखनादार्चितोऽहं भवामि ॥

विप्रप्रसादाद् धरणीधरोऽहं विप्रप्रसादादसुरान् जयामि ।

विप्रप्रसादाच्च सदृशिष्योऽहं विप्रप्रसादादजितोऽहमस्मि ॥

इति गौतमीये श्रीवैष्णवऽभिशम्भे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । देव । देवेभ्यः । दैत्येभ्यः । परं कौतुहलं हि मे ।

एतत्कथय सर्वज्ञ । त्वं ब्रह्मस्य समाच्युत । ॥

मानुष्यस्य च लोकस्य यमलोकस्य चान्तरे ।

कीदृशं किं प्रमाणं वा किमधिष्ठानमेव च ॥

तरन्ते मानवा देवा, केनोपायेन मानवाः ।

क वा स्थितासन्निर्मुक्ते पञ्चभूतविवाजिने ॥

कथयस्व महादेव । सुखदुःख मशेषत ।

जीवस्य घमलोकेतु कर्मभिश्च शुभाशुभैः ॥

अनुब्रूहस्य तै पाशव्रीयमानस्य दारुणै ।

ब्रह्मदूतैर्दुराधर्षैश्चौरैर्धौरपराक्रमैः ॥

वडस्य क्षिप्यमाणस्य जनस्य च यमाज्ञया ।

पुण्यं पाप कथन्तिष्ठेन् सुखदुःखमशेषतः ॥

दुराधर्षैर्हर्षयन्ते वा स्नानुपै स्तैः कथं पुनः ।

किं वा तत्र महादेवाः कर्म कुर्वन्ति मानवाः ॥

कथं धर्मरता यान्ति देवता द्विजपूजकाः ।

कथं वा प्रेतकर्माणो धर्मं प्रेतपुर नराः ॥

किं रूपं किं प्रदान वा वर्णः की वास्य केसर ।

जीवस्य क्रोगतो नित्यं यमलोकं व्रज्यपि मे ॥

श्रीभगवानुवाच । शृणु राजन्यथातत्त्वं यमाज्य यत्प्रवक्ष्यामि ।

तत्तादृ कथयिष्यामि ब्रह्मस्य नरेश्वर । ॥

पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः । योजनानां गतानि च ।

साधयस्व च लोकस्य यमलोकस्य चान्तरम् ॥

न तत्र वृक्षच्छायाच न तटाकं सरोहि वा ।
 न वाप्यो दीर्घिज्ञा वापि न कूटं वा युधिष्ठिर । ॥
 न मण्डपं सभा वापि न प्रभा न र्ननवेगनम् ।
 न पर्वतो नदीवापि न भूमेर्विकर क्वचित् ॥
 न ग्रामो नाश्रमोवापि नोद्याने काननानि च ।
 न किञ्चिद्विद्यमस्यानं पृथि तस्मिन्नुधिष्ठिर । ॥
 जन्तोः सम्प्राप्तकालस्य वेदनार्तस्य वै भयम् ।
 करणैस्तुक्तेदेहस्य प्राणैः कर्णगतैः पुनः ॥
 शरीराद्धार्यते जीवो ह्यवगो सातृष्वना ।
 निर्गतो वायुभूतस्तु नर्पकौशिकविप्रहात् ॥
 शरीरं यच्च तद्रूप्य तद्वर्णस्तत्प्रमाणकम् ।
 अदृश्यं सप्रविष्टन्तु मोऽप्यदृष्टो न केनचित् ॥
 सोऽन्तरात्मा देहयतामटाज्ञो यस्तु सच्चरेत् ।
 छेदनाङ्गेदनाहाहात्तोदनाद्वा न नश्यति ॥
 नानारूपधरैर्घोरैः प्रचलैश्चण्डयासनैः ।
 शूयमाणो दुराधर्षैर्मदूतैर्यमाक्षया ॥
 पुत्रदारं येय मायैः सन्निरुद्धो वगोवनात् ।
 कर्मभिश्चापि युगतैः कृतैः सुकृतादुष्कृतैः ॥
 अश्रुत्प्रमानकरणा बन्धुभिर्दुःस्वपण्डितैः ।
 त्यक्त्वा बन्धुजनं सर्वं निरपेक्षस्तु गच्छति ॥
 मातृभिः पित्र्यभिश्चैव भ्रातृभिर्मौतुलेस्तथा ।
 दारैः पुत्रैर्वयस्यैश्च रुदन्निस्संयुते पुनः ॥
 अदृश्यमानस्तोदनैः रश्मिपूर्णमुज्ज्वले ।
 स्वशरीरं परित्यज्य वायुभूतम्, गच्छति ॥

अन्धकार परतरं मृच्छाघोरं तमोवृत्तिम् ।

दुःप्राय दुष्प्रकामश्च तमाशु पापकर्मणाम् ॥

दुःसह यमपूर्णश्च दुर्तिरीर्क्ष दुःसदृशम् ।

दुःशप मतिदुर्गं च पापिष्ठान्यान्तरोत्तमम् ॥

अपिभिः कथ्यमानन्तु पारम्पर्येण पार्थिव ।।

वासं जनयति प्राय पूयमानकथास्मपि ॥

अपि तैश्चैव गन्तव्याः सादृशीन् वा बुधिष्ठिर ।।

प्राप्तकालेन सन्त्यज्य बन्धून् भोगान् धनानि च ॥

जरायुजैर्धागुजैश्च उर्ध्वभिर्जैः स्वेदजैः क्षया ।

जह्मै स्थिरसंगैश्च गन्तव्यं हि यमानयम् ॥

देवासुरमनुष्याद्यैर्वैवस्वतयशानुगैः ।

स्त्रीपुंनपुंनकैश्चापि पृथिव्या जीवसन्नकैः ॥

मध्यमैर्युवभिर्बालैर्हृत्तैर्वापि तथैव च ।

जातमात्रैश्च गर्भस्थैर्गन्तव्यः स महालयः ॥

पूर्वाह्ने वा पराह्ने वा सन्ध्याकालेऽथवा पुन ।

प्रदीपे पाञ्चरात्रे वा प्रत्यूषे वाप्युपस्थिते ॥

प्रवासस्थैर्वनस्थैर्वा पर्वतस्थैर्जलस्थितैः ।

चेन्नस्थैर्वा स्थलस्थैर्वा गृहमध्यस्थितैरपि ॥

भुञ्जद्भुभिर्वा लिखद्भिर्वा खादद्भिर्नान्तरोत्तम ।।

आसीने वास्थितैर्वापि शयनीयागतैरपि ॥

जाग्रद्भिर्वा प्रसुप्तैर्वा गन्तव्यं स महापथः ।

मृत्युद्रुतैर्दुःखधरैः प्रचरन्तैश्चण्डविज्रैः ॥

आक्षिप्यमाणा ज्ञावगा यान्ति शीघ्रं यमालयम् ।

दग्धैर्देवानां गन्तव्यं यममादनेन ।
 निर्भत्स्यमानै रद्विग्नैर्विकीर्तैर्भयवित्तलैः ॥
 कण्टकाकीर्णमार्गेण तप्तपल्लवपाशुना ।
 दण्डमानैस्तु गन्तव्यं वानरैर्दानवजितैः ॥
 काष्ठोपलशिलाघातैर्दण्डोन्मत्तग्राह्यैः ।
 हन्यमानै र्यमपुर गतव्यं धर्मवर्जितैः ॥
 मेदःशोणितपूयाद्रैर्वस्त्रैर्गात्रैश्च भीषणैः ।
 विद्वत्तेषु प्रपाकीर्णै र्गन्तव्यं जीवघातकैः ॥
 क्रुध्यद्भिश्च रुद्रभिश्च क्रोयद्भिश्चापि विश्वरम् ।
 वेदनातैः पतद्भिश्च गतव्यं जीवघातकैः ॥
 श्लिष्यैश्च प्रहकैः कङ्कै र्भक्षसांया, समन्ततः ।
 तुद्यमानाश्च गच्छन्ति राक्षसैर्मांसपादिभिः ॥
 मण्डिपैश्च शृङ्गैश्चापि शूकरैः क्रूरकर्मभिः ।
 वीक्ष्यमाणा, परध्वानं गन्तव्यं मांसपादिभिः ॥
 सूचीसूतीक्ष्णदण्डिभि र्मच्छिकाभिः समन्ततः ।
 तुद्यमानैस्तु गन्तव्यं पापिष्ठै र्मधुघातकैः ॥
 विषस्त्रै र्स्यामिनमिमै र्स्त्रिय वा घ्नन्ति ये नराः ।
 शास्त्राणि निन्द्यमानैस्तु गन्तव्यं तैर्यमत्रयम् ॥
 घातयन्ति च ये पापा दुष्प्रमाणादयन्ति च ।
 राक्षसैश्च श्लिष्यैश्च भक्षसाणां यजन्ति ते ॥
 ये हरन्तीष्ट वस्त्राणि ग्रथ्यां प्रावरणानि च ।
 ते यान्ति विद्रुता जग्मां, पिशाचा इव तत्पथम् ॥
 गोशयान् ये हिरण्यं च यन्तु जवगृहं तथा ।
 । हरन्ति, दुष्टात्मानः परस्परं पापकारिणः ॥

पापण्डै रूपाग्रैर्देण्डै काष्ठघातैर्नरैश्चरैः ।
 हन्यमानै च नाकीर्णैर्गन्तव्यं यमसादनम् ॥
 ये ब्रह्मसूत्रं हरन्तीह नरा नाकनिपातिनम् ।
 धृष्टोऽशयन्ति वा नित्यमाहरन्ति च ये द्विजान् ॥
 शुष्कशर्णा निषयन्ते किञ्चलिह्लादिनासिका ।
 पूयशोणितदुर्गन्धैर्भक्ष्यमाणाश्च जम्बुकैः ॥
 चण्डालैर्हृद्दण्डैश्चण्डैर्भक्ष्यमाणाः समन्ततः ।
 क्रोशन्तः करुणं घोरं गच्छन्ति यमसादनम् ॥
 तत्रैव प्रतिता पार्षाः विष्ठापूयेष्वनेकशः ।
 मज्जन्ते वृषजोटीसु क्लिश्यन्ते वेदनाम्बिताः ॥
 ततश्च सुक्ताः कालेन लोके चास्मिन्नराधमाः ।
 विष्ठाक्रिमित्वं गच्छन्ति पतन्ति च ततोऽर्णवे ॥
 विद्यमानधवै र्येषु लोभदम्भाहृतान्वितैः ।
 ओद्विग्रेभ्यो न दत्तानि धनानि यद्धधा शृपः ॥
 श्रीपा पायनिवद्वाक्ते हन्यमानाश्च राक्षसैः ।
 क्षुत्पिपासाश्चमार्तासु यान्ति प्रेतपुरन्दराः ॥
 अदत्तदाना गच्छन्ति शुष्कशर्णास्तालुजाः ।
 अन्नं पानीयसहितं प्रार्थयन्तः पुनः पुनः ॥
 श्वासे विभक्षाटण्डुलान्तां गन्तुं नैवाद्यगन्तुमम् ।
 समान्ते दीयतां स्यामिन् । पानीयं दीयतामिति ॥
 इति ब्रुवन्तस्ते दूतं प्राप्नुवन्ति यमालयम् ॥

वैशम्पादन । तच्छ्रुत्वा यचन विष्णो पपात भुवि पाण्डव ।

नि सशोभूद्वयत्वमोनिशेटी भयविह्वलः ॥

ततोऽनन्ना शनैः सञ्जा समान्द्रसोऽप्यतिनमः ।

नेत्रे प्रक्षाल्यं तोयेन भूयः केनैव सबवीत् ॥

यधित्ठिरः । भीतोऽस्माहं महादेव । श्रुत्वा वाक्यस्य विस्तरम् ।

केन दानेन तं मार्गं तुरन्ति पुरुषाः सुखम् ॥

श्रीभगवानुवाच । ईह ये धार्मिका लोके जीवघातकवर्जिताः ।

शुश्रूषया युक्ता द्देवब्राह्मणं पूजकाः ॥

अग्राह्यानुष्यलीकान्ते मसहायोः सवान्धवाः ।

यमध्वानन्तु ते यान्ति यथावत्तु निर्दोष मे ॥

ब्राह्मणेभ्यः प्रदानानि नानारूपाणि पाण्डव ।

ये प्रयच्छन्ति विद्वद्भ्यो सुखा यान्ति तत्प्रदम् ॥

अन्तश्च ये प्रयच्छन्ति ब्राह्मणेभ्यः सुसंस्कृतम् ।

श्रोत्रिणेभ्यो विशेषणं भक्त्या परमया युताः ॥

ते विमानैर्महात्मानो यान्ति चित्रैर्यमानयम् ।

सैव्यमाना वरस्त्रीभिर्देवसङ्घैर्महापथे ॥

ये तु नित्यं प्रभाषन्ते प्रियमकिस्त्रिणं वचः ।

ते च यान्ति महाज्ञाभैर्विमानैस्तैर्यमानयम् ॥

कपिलादीनि दानानि श्रद्धायुक्ताश्च ये नराः ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति श्रोत्रिणेभ्यो विशेषतः ॥

ते यान्त्यादित्यवर्गाभैर्विमानैर्हंसभूषणैः ।

वैयस्यतपुरं रम्यमश्वरोभिनिषेविताः ॥

सपानहो च च्छलश्च गयनान्यस्तनानि च ।

विप्रेभ्यो ये प्रयच्छन्ति वस्तान्याभरणानि च ॥

ते यान्त्यश्वैर्हृषीकेशैश्च कुञ्जरैश्चापलङ्घितैः ॥

धनदस्य पुरं रम्यं दण्डच्छलविभूषितः ।

ये च दद्यान्ति दानानि भोज्यं रम्यं तथैव च ।

स्त्रिर्घतां चापि विद्येभ्यश्चायया परया युताः ॥
 ते यान्ति काञ्चनैर्धानैर्युता वैवस्वतचयम् ।
 वरस्त्रीभिर्युधतिभिः सेव्यमानाः समन्ततः ॥
 येच क्षीरं प्रयच्छन्ति दृतं दधि शुद्धं मधु ।
 ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति अद्धानाः सुसंस्कृताः ॥
 चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु यानैरुक्कमयैः शुभैः ।
 यान्ति गन्धर्ववादिवैः सेव्यमाना यमालयम् ।
 ये फलानि प्रयच्छन्ति पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 इमयुक्तेर्विमानैस्तु यान्ति ब्रह्मपुरं नराः ।
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यो विविधान् दृतशुतम् ॥
 ते यात्यमंलर्णामैर्विमानैर्वायुवेगिभिः ।
 पुरं तत्प्रेतनाथस्य नानाजलममाकुलम् ॥
 पानीयं ये प्रयच्छन्ति सर्वभूतप्रजीवनम् ।
 ते सुहृता सुखा यान्ति विमानैर्हंसचोदितैः ॥
 ये तिलोस्त्रिजयेतैव दृतं सर्वं सथापि वा ।
 श्रोत्रियेभ्यः प्रयच्छन्ति सौम्यभावसमन्विताः ॥
 सोममण्डलसङ्घाशैर्यानिैस्तु यान्ति निर्मलैः ।
 गीयमानास्तु गन्धर्वैर्वैवस्वतपुरं चरः ॥
 वेपां वाप्यथतुः पञ्चतटाकानि सरांसि च ।
 दीर्घिकां प्रुष्कन्निष्यथ सजलाश्च जलाययाः ॥
 यानैस्तु यान्ति स्वर्णामैर्दिव्यघण्टानिनादितैः ।
 चामरैस्तालवन्तैश्च वीजनाना महाप्रभाः ॥
 नित्यं यथा महात्मानो गच्छन्ति यमसादनम् ।
 वेपां देवमृदाणीह च्छदाण्याभरणानि च ॥

मनोहराणि कान्तानि दर्शनीयानि भूमिषु ।।
 ॥ व्रजन्त्यमलाभ्यामै विमानैर्वायुवेगिभिः ॥
 पुर तत् प्रेतजायस्य नानाजनसमाकुलम् ।
 वैवस्वतश्च पश्यन्ति सुखचित्तं सुखस्थितम् ॥
 यमेन पूजिता यान्ति यमशालोकात्ता गतिम् ।
 नृतासुद्दिश्य लोकेषु प्रपातशानमुच्छ्रितम् ॥
 शीतल सलिल रस्य तिष्ठ तैभ्यो दिशन्ति ये ।
 ते तु तृप्ति पराम्नाप्ता सुखं यान्ति महापथम् ।
 काष्ठपादुकतर्दाया तमध्वानं सुखन्तथा ।
 सुवर्णमणिपीठेषु पादो कृत्वा रथोत्तमम् ।
 आरामान् हृत्क्षण्डाश्च रोपयन्ति च ये नराः ॥
 सन्मन्यन्ति चाव्यग्रा फलपुष्पोपशोभितान् ।
 हृत्क्षणायासु रस्यासु तमध्वानं स्वलङ्कृतम् ॥
 यानैस्तु वाहनैर्द्विव्यै पूज्यमाना मुहुर्मुहुः ।
 सुवर्ण रजत वापि विद्रुमं मौक्तिकं तथा ॥
 ये प्रयच्छन्ति ते यान्ति विमानैः कनकोज्वलैः ।
 ते व्रजन्ति वरक्षीभिः सेव्यमाना यथासुखम् ॥
 भूमिदा यान्ति तं लोकं सर्वशामैः सुतर्पिताः ।
 उदितादित्यमङ्गाग्रैर्विमानैर्हृत्क्षयोज्ज्वलैः ।
 कन्याश्च ये प्रयच्छन्ति विप्राय श्रोत्रियाय च ॥
 दिव्यकन्यावता यान्ति विमानैस्तैः यथासुखम् ।
 मुग्धान् गन्धसयोगान् पुष्पाणां सुरभीणि च ॥
 प्रददन्ति द्विजाग्रैर्म्यो ये भक्त्या परया युताः ।
 दीपदा यान्ति दानेश दीपयन्तो दिशो दश ॥

आदित्यसदृशाकारैर्दोष्यमाना यथाग्नयः ।

यद्वावसथदानाये गृहैः काञ्चनवेदिभिः ॥

व्रजन्ति बालसूर्याभैर्धमेराजपुरस्तराः ।

जलभाजनदातारः कुण्डिकाकरकामदाः ॥

पूज्यमाना वरस्त्रीभि र्यान्ति तस्मान्महागजैः ।

• पादाभ्यङ्ग, शिरोभ्यङ्ग, यानपादोदक ततः ॥

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्ते यान्त्वयैर्यमालयम् ।

• विश्रामयति यो विप्रं आन्तमध्वनि कशितम् ॥

चक्रवाकैः प्रयुक्तेन याति यानेन सोऽपि च ।

स्वागतेन च यो विप्रं पूजयेदासनानि च ॥

स गच्छति तमध्वान परमनिर्दृतम् ।

• नमोब्रह्मण्यदेवाय सर्वदाचाभिवादयेत् ॥

प्रयतं प्रयतो नित्यं स सुखं याति तत्फलम् ।

नमः सर्वसमेभ्यश्च त्वभियाय दिने दिने ॥

नमस्करोति यो भक्त्या स सुखं याति तत्फलम् ।

नमोऽस्तु विप्रदत्ताय तुभ्यं देहि दिने दिने ॥

भूमिमाक्रमते प्रातः शयनादुत्थितस्तु यः ।

स सर्वकामप्रप्तात्मा सर्वभूषणभूषितः ॥

याति यानेन दिव्येन सुखं वैवस्वतालयम् ।

अनन्तराशितोऽयं तु दम्भाङ्गद्वारवर्जितः ॥

तेऽपि सारसयुक्तेन यान्ति यानेन वै सुखम् ।

ये चाप्येकेन भक्तेन वर्तन्ते दम्भवर्जिताः ॥

हमयुक्तैर्विमानैस्ते सुखं यान्ति यमानयम् ।

चतुर्थेनैव भुक्तेन वर्तन्ते ये जितेन्द्रियाः ॥

यान्ति ते धर्मेनगरं यानैर्वर्हिण्ययोजितैः ।
 द्यानीय दिवसेनेह भुञ्जन्ते ये जितेन्द्रियाः ॥
 तेऽपि हस्तिरथैर्यान्ति तत्पथं कनैकोज्वनैः ।
 पष्ठानुकामिकोयस्तु वर्षमेकं नुवर्तते ॥
 कामक्रोधविनिर्मुक्तः शुचिर्नित्यजितेन्द्रियः ।
 स याति कुञ्जरस्थस्तु जयशङ्करवैद्युतः ।
 पक्षीपवासिनो यान्ति यानैः शार्दूलयोजितैः ।
 धर्मराजपुरं रथ्यं दिव्यस्त्रीगणसेवितम् ॥
 ये मासोपवासं वै कुर्वन्ते संयतेन्द्रियाः ।
 तेऽपि सूर्योदयप्रख्यै र्यान्ति यानै र्यमालयम् ॥
 अग्निप्रवेशं पश्चादि कुरुते मङ्गलात्मना ।
 स यात्यग्निप्रकाशेन विमानेन यमालयम् ॥
 प्राणांस्त्यजति यो विप्रो मां प्रपन्नोऽप्यनाश्रयम् ।
 स यालार्कप्रकाशेन व्रजेद्यानेन तत्फलम् ॥
 प्रविष्टोऽन्तर्जले यस्तु प्राणांस्त्यजति मानवः ।
 सोममण्डलकल्पेन याति यानेन तत्पथम् ॥
 स्वशरीरं हि गृध्राणां मञ्जनाद्य प्रयच्छति ।
 स याति रथमुख्येन काष्ठनेन यमालयम् ॥
 गोलवे स्त्रीरुते चैव तवाग्नौ प्रहृतेऽपि च ।
 ते यान्त्यमरकन्याभिः सेव्यमानो रविप्रभः ।
 ये यजन्ति द्विजश्रेष्ठाः कतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥
 जंससारमयुक्तेन याति यानेन तत्पथम् ।
 परपीडामहत्त्वैव भत्यान् विभ्रतिं ये नराः ॥
 तत्पथं ते सुप्तं यान्ति विगामैः काष्ठनेज्वनैः ।

ये समास्थाय भूतेषु जीवानामभयप्रदाः ॥
 क्रोधलोभविनिर्मुक्ता निगृहीतेन्द्रियास्तथा ।
 पूर्णचन्द्रप्रतिकीर्णैर्विमानैस्तु महाप्रभा ॥
 यान्ति वैवस्वतपुरं देवगन्धर्वसेविताम् ।
 ये मासेकात्मभावेन भक्त्या तृप्स्वकमेव वा ॥
 पूजयन्ति नमस्यन्ति सुवन्ति च दिने दिने ।
 धर्मराजपुरं गन्ति यानि स्रव समप्रभै ॥
 पूजितास्तत्र धर्मेण स्थधर्माद्यादिभिर्गुणै ॥
 यान्त्येव मम लोक वा हृद्रलोक मद्यापिवा ॥
 इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

वैशम्पायन । श्रुत्वा धर्मपुरार्थं वा जीवानां गमनं तथा ।
 धर्मपुत्रं प्रहृष्टात्मा केशव पुनरब्रवीत् ।
 युधिष्ठिरः । देव । देवश । दैत्यघ्न । सदा देवैरभिष्टुतः ॥
 भवान् भवकर । श्रीमान् सहस्रादित्यतेजसः ।
 सर्वसङ्घारसर्वज्ञः । सर्वधर्मप्रवर्तकः ॥
 सर्वदानफलं सौम्य । कथयस्व ममाश्रुतम् ।
 दानं कृत्वा कथं कृणुः कीदृशाय द्विजाय वै ॥
 कीदृशं वा तपः कृत्वा तत्फलं वाप्य भुञ्जते ।
 वैशम्पायन । एवमुक्तो हृषीकेशो धर्मपुत्रेण धीमता ॥
 उवाच धर्मपुत्राद धर्मान् मुख्यान् महोदयान् ।
 श्रीभगवानुवाच । शृणुष्वारहितो राजन् । पूतम्यावनमुत्तमम् ।
 सर्वदानफलं सौम्य । तेन आरब्धमकर्मणाम् ॥

यच्छ्रुत्वा पुंरुप, स्त्री वा नटपापाः समाहिताः ।
 तत्तृचणात्पूतता यान्ति पापकर्मरता अपि ॥
 एकाहमपि कौन्तेय, भूनावुत्पादितं जलम् ।
 सत्य तारयते पूर्वा दृष्ट्या यत्र च गौर्भवेत् ॥
 पानीय परम लोके, जीवानां जीवन परम् ।
 पानीयस्य प्रदानेन हृत्तिर्भवति शाश्वती ॥
 पानीयस्य गुणा दिव्या परलोकसुखावहा ।
 तत्र पुण्योदकी नाम नदी परमपावनी ॥
 कामन्ददाति राजेन्द्र ! तोयदान यमानये ।
 शीतल सलिल तस्यामघ्यममृतोपमम् ॥
 चौरतोयं प्रदातुर्णा भवेद्दीर्घं सुखावहम् ।
 ये चापि तोयदातारो भूयस्तेषां विधीयते ॥
 प्रशान्त्यत्यन्तपानेन विभक्ता च युधिष्ठिर ।।
 हृपितस्य नचान्येन पिपासापि प्रणश्यति ॥
 तस्मान्नोयं सदा देय हृत्तितेभ्यो विजानता ।
 अग्निर्मृत्तिः क्षितिर्योनिः स्मृतस्य च सुखम्भवा ॥
 तत्तोय सर्वदानानां मूलमित्युच्यते बुधैः ।
 यतः सर्वाणि भूतानि जीवन्ति प्रभवन्ति च ॥
 तस्मात्सर्वेषु दानेषु तोयदानं विशिष्यते ।
 सर्वदानतपोयज्ञैर्यत्प्राप्य फलमुत्तमम् ॥
 तत्सर्वं तोयदानेन प्राप्यते नात्र संशयः ।
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यः स्वनदानं सुसंस्कृतम् ।
 तस्माज्जाताः स्वयं प्राणा भवन्ति पुंरुपर्यभ ॥
 अन्नभुक्तश्च भुक्तश्च अन्ने जीव, प्रतिष्ठितः ।

इन्द्रियाणि च बुद्धिश्च पुण्यन्तेऽन्नेन नित्यम् ॥
 अन्नेनैव हि जीवन्ति सर्वभूतानि पाण्डव ! ।
 तेजोबलञ्च रूपञ्च सत्त्व वीर्यं द्युतिर्मति ॥
 ज्ञानमेव तया युज्य सर्वमन्ने प्रतिष्ठितम् ।
 देवदानवतिर्यङ् सर्वलोकैर्षु सर्वथा ॥
 सर्वकालं हि सर्वेषा मन्त्र प्राणा प्रतिष्ठिता ।
 अन्नं पूज्य यतो रूपं सर्वं नित्यं नमस्कृतम् ॥
 सर्वभूतमयञ्चैव सर्वप्राणमयं स्थितम् ।
 अन्नेनाधिष्ठितप्राणोऽल्लयानो व्यानमेव च ॥
 उदानश्च समानश्च धारयन्ति शरीरिणः ।
 शयनोत्थानगमनग्रहणाकर्षणानि च ॥
 सर्वसत्त्वकृतं कर्म अन्नादेव प्रवर्तते ।
 चतुर्विधानि भूतानि जज्ञमानि स्थिराणि च ॥
 अन्नाद्भवन्ति राजेन्द्र । श्रुतिरेषा सनातनी ।
 विद्यास्थानानि सर्वाणि सर्वयज्ञाश्च पावनाः ॥
 अन्नाद्यस्मात् प्रवर्तन्ते तस्मादन्नं परं स्मृतम् ।
 देवा इन्द्रादयः सर्वे पितरो जनयस्तथा ॥
 यस्मादन्नेन तुष्यन्ति तस्मादन्नं विशिष्यते ।
 यस्मादन्नात्प्रजा मर्वा कल्पे कल्पेऽहजत्प्रभु ॥
 तस्मादन्नात्परं दानं न भूतो न भविष्यति ।
 यस्मादन्नं प्रवर्तन्ते धर्मार्थकाममेव हि ॥
 तस्मादन्नात्परं दानं नास्तु ते ह च पाण्डव ! ।
 यक्षरक्षोगणा नागा भूता दैत्याश्च दानवाः ॥
 तुष्यन्त्यन्नेन यस्मान्नु तस्मादन्नं परम्भवेत् ।

परान्नमुपभुञ्जानो यत्कर्म कुरुते शुभम् ॥
तच्छुभैकस्य भागस्तु कर्तुं भवति धारत ! ।
अन्नदस्य तयो भागा भवन्ति भरतर्षभ । ॥
तन्मादन्नं प्रदातव्यं ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ।
ब्राह्मणाय दरिद्राय योऽन्नं संस्वत्सरं दृप । ॥
त्रोविधाय प्रयच्छन् वै प्राक्पेदविवर्जितः ।
दन्माचारवियुक्तस्तु परा भक्तिमुपागतः ॥
स्वधर्मेणार्जितायास्तस्य पुण्यफलं शृणु ।
गोसहस्रप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
तत्पुण्यफलमाप्नोति नरो वै नात्र संशयः ।
अर्धसंस्वत्सरं दद्यादप्रभैश्चमयाचरे ॥
विविधं परमं भूपः तस्य पुण्यफलं शृणु ।
कपिलाद्यमहस्ते तुं दत्ते यत्पुण्यमिष्यते ॥
तत्पुण्यमपिलं प्राप्य शक्रलोकं महीयते ।
॥ शक्रभवने रस्ये वर्षकोटिशतं दृप । ॥
यथाकामं महातेजाः क्रीडत्यप्सरसाङ्गणे ।
अप्राप्तं यो दिवं दद्याद्विजाय नियतव्रतम् ॥
दशवर्षाणि राजेन्द्र ! तस्य पुण्यफलं शृणु ।
कपिलायतसहस्रस्य विधित्तस्य तत्फलम् ॥
तत्पुण्यफलमादाय पुरन्दरपुरं व्रजेत् ।
स शक्रभवने रस्ये वामरूपी यथामुष्यम् ।
दशकोटिसमा राजन् । क्रीडते सुरपूजितः ।
शक्रगल्यावतीर्ण्य अस्तेगेमं महर्गुतिम् ॥
पत्न्यैः ही विज. श्रीमान् जादने राजपूजितः

अध्वश्रान्ताय विप्राय क्षुधितायान्नकाङ्क्षिणे ॥

देशकालाभियाताय दीयते प्राण्डुनन्दन । ।

याचतेऽन्नं न दद्याद्वा हसंमाने पराङ्क्रमे ॥

स क्षुधो नरकं याति कृमीणां कालसूतकम् ।

स तत्र नरके घोरं लोभमोहितचेतनः ॥

शतवर्षसहस्राणि क्लिश्यते वेदनार्दित ।

तस्माच्च नरकात्त्यक्तः कालेन सहता हि सः ॥

दरिद्रो मामुपे लोके चण्डालेष्ववजायते ।

यस्तु पांसुनपादसु दूराध्वञ्चमकर्णितः ॥

क्षुत्पिषामाश्रमार्त्तयश्चमस्त्रिभूतिर्द्विज ।

प्रयच्छन् वै तृ दंतात्तरं गृहस्यान्ते च यस्य वै ॥

तं पूजयति वाग्देव सोऽतिथिः स्वर्गसूक्तमः ।

तस्मिंस्तुष्टे नरयेष्ठ । तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥

न तर्था हविषा ह्योमैर्न पुष्पैर्नानुलेपनैः ।

अग्नयः प्रार्थयिष्यन्ति यथाह्यतिथिपूजनात् ॥

कपिलायान्तु दत्ताया विधिवज्ज्योष्ठपुष्करे ।

न तत्फलमवाप्नोति यत्पुंनर्विशभोजनात् ॥

द्विजर्षादजनक्लिन्ना यावन्तिष्ठति मेदिनी ।

तावत् पुष्करपर्णेन पिबन्ति पितरो जनम् ॥

देवमालांपनयनं द्विजोच्छिष्टापमार्जनम् ।

श्रान्तश्च पादुनश्चैव तथा पादावसेचनम् ॥

प्रतिश्रयप्रदानञ्च तथा शय्यासनस्य च ।

एकैकं पाण्डुवयेष्ठ । गोप्रदानाद्विधिष्यते ॥

पादोदकं पादद्वयं जीयमानं प्रतिश्रयम् ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यो नोपसर्पति तान् यमः ॥
 विप्रातिथ्यो कृते राजन् । भक्त्या श्रुश्रूषितेऽपि च ।
 देवाः श्रुश्रूषिताः सर्वे त्वयस्त्रिंशुद्वन्द्वतः ॥
 अभ्यागतो ज्ञानपूर्वस्वज्ञातोऽतिथिरुच्यते ।
 तयोः पूजामधः कुर्यादिति पौराणिकी श्रुतिः ॥
 पादाभ्यङ्गोऽन्नपानैश्च योऽतिथिं पूजयेन्नरः ।
 पूजितस्तेन राजेन्द्र । भवेद्देन नु समयः ॥
 शीघ्रं पापविनिर्मुक्तो मया चानुगृहीतकः ।
 विमानेनैव कल्पेन यमलोकं स गच्छति ॥
 अभ्यागत आत्ममनुव्रजङ्घि देवाय सर्वे पितरोऽग्नयय ।
 अस्मिन् द्विजे तत्र च पूजिताः स्युर्गते निराशा अपि ते प्रयान्ति ॥
 • अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ।
 पितरस्तस्य नाश्रन्ति दशवर्षाणि पञ्च च ॥
 वर्जितः पितृभिर्लुब्धः स देवैरग्निभिः सदा ।
 निरय रौरवं गत्वा दशवर्षाणि पश्यते ॥
 ततयापि श्रुतः कालादिह लोके नराधमः ।
 ज्ञा वै द्वादशवर्षाणि जायते क्षुत्पिपासितः ॥
 चण्डालोऽप्यतिथिः प्राप्नो देशकालौ च काङ्क्षया ।
 अभ्युद्गतगृहस्थेन पूजनीयः स सर्वथा ॥
 अनर्चयित्वा योऽग्राति लोभमोहितचेतसः ।
 चण्डालत्वं मवाप्नोति दशवर्षाणि पाण्डव ॥
 निराशमतिथिं कृत्वा भुङ्क्त्वान् स प्रणष्टवान् ।
 न जानात्यात्मनात्मानं विष्ठाकृपे निपातितम् ॥

मोघमन्त्रस्य चाश्रन्ति योऽतिथिं न प्रपूजयेत् ॥
 साङ्गोपाङ्गसु यो वेदान् पठतीह दिने दिने ।
 नचातिथिं पूजयति हथा स पठति द्विजः ॥
 नित्यमग्नौ पाकयज्ञैः सोमस्य्याभिरेव च ।
 ये यजन्ति न चाश्रन्ति गृहेष्वतिथिमागतम् ॥
 तेषां यंशोभिः कामानां दत्तमिष्टञ्च यज्ञवेत् ।
 हथा भवति तत्सर्वमाश्रया चतया हतम् ॥
 देश कालश्च पात्रश्च स्वयंतिश्च निरीक्ष्य च ।
 अल्पं वा सुमहदापि कुर्यादातिथ्यमात्मवान् ॥
 सुसुखः सुप्रसन्नात्मा धीमानतिथिमागतम् ।
 स्वांगतेनासनेनाद्भिरन्नाद्येन च पूजयेत् ॥
 प्रियो वा यदि वा द्वेष्टो मूर्खः पण्डितएव वा ।
 प्राप्तो यो वैश्वदेवान्मे सोऽतिथिः स्वर्गसक्रमः ॥
 क्षुत्पिपासात्रमर्त्ताश्च देशकालगताश्च च ।
 सत्कृत्यान्नं प्रदातव्यं यज्ञस्य फलमिच्छता ॥
 भोजयेदात्मनश्चेष्टांश्चिधिवत्पूजितात्मनः ।
 अन्नं प्राणो मनुष्याणां मन्त्रदः प्राणदोभवेत् ॥
 तस्मादन्नं विशेषेण दातव्यं भूतिमिच्छता ।
 अन्नदः सर्वकामैस्तु सूपटमस्वलङ्घृतः ॥
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजितः ।
 सेव्यमानो वरस्त्रीभिर्देवलीकं स गच्छति ॥
 क्रीडित्वा तु ततः सुस्निग्धर्षकोटिं ययामरम् ।
 ततयापि प्युतः कान्तादिह लोके महाययाः ॥
 वेदशास्त्रार्थतत्पज्ञो भोगयान् ब्राह्मणो भवेत् ।

सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्यान्ननुष्य सूपजायते ॥
 महाधनपतिः श्रीमान् वेदवेदाङ्गपारगः ।
 सर्वशास्त्रार्थविद्विद्वान् भोगवान् ब्राह्मणोभवेत् ॥
 सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्याद्वर्षमङ्गमकल्पम् ।
 धर्मार्जितधनोभूत्वा पाकभेदविशर्जितः ॥
 देवानिव स्वयं विमानर्चयित्वा पितॄनपि ।
 विप्रो नाग्रायनाशी यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 वर्षेणैकेन यावन्ति पुण्यान्म्रन्ति वै द्विजाः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि संज लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके महीयते ।
 वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो भोगवान् ब्राह्मणोभवेत् ॥
 सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्याद्यथाश्रद्धन्तरेश्वरः ।
 अकालनियमेनापि सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 सत्यमन्वो जितक्रोधः सदा धर्मेषु निष्ठितः ।
 अधर्मभीरु धर्मिष्ठो मायामात्मैर्यवर्जितः ॥
 अद्विधानः शुचिर्नित्यं पाकभेदविशर्जितः ।
 स विमानेन दिव्येन दिव्यरूपी महायशः ॥
 पुरन्दरपुरं याति गीयमानोऽथ तोगणैः ।
 मन्थन्तरश्च तत्रैव क्रीडित्वा देवपूजितः ॥
 मानुष्यं लोकमागम्य भोगवान् ब्राह्मणोभवेत् ।
 द्दगजानानि भूयत्वं प्राप्तुयाद्राजपूजितः ॥
 जातिभरय भवति यत्र तत्रैव जायते ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि भूमिदानं मनुजमम् ॥
 यः प्रयच्छति विप्राय भूमिं रस्यां मुदःश्याम् ।

ओत्रियाय दरिद्राय साग्निहोत्राय पाण्डव । ॥

स सर्वकामलभार्ता सर्वरत्नविभूषित ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो दीप्यमानो रविर्यथा ॥

बालसूर्यप्रकाशेन विचित्रध्वजशोभिना ।

याति यानेन दिव्येन मम लोक महातपा ॥

तत्र दिव्याङ्गनाभिस्तु श्रेष्ठमानो ययामुखम् ।

कामग कातरूपी च क्रीडत्यभरसाङ्गणैः ॥

यावद्विभर्ति लोफान्धै भूमिः कुरुकुलोद्वह ।

भूमिदानस्य पुण्यस्य ज्ञयरे नैवोपपद्यते ॥

ब्राह्मणाय दरिद्राय भूमिं दत्त्वा तु यो नरः ।

न हिनस्ति नरव्याघ्र । तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

सप्तहोपसमं प्रान्तं यत्र धान्यसमाकुला ।

सशैलवनदुर्गान्ता तेन दत्ता भवेन्मही ॥

भूमिं हि दीयमानाश्च ओत्रियायाग्निहोत्रिणे ।

सर्वभूतानि मर्त्यन्ते मे ददातीति ह श्रुतिः ॥

सुवर्णमणिरत्नानि धनधान्यवस्तूनि च ।

सर्वदानानि वै राजन् ददाति वसुधान्ददत् ॥

सागरान् सरितः शैलान् । समानि विषमाणि च ।

सर्वगन्धान् नृसान् स्नेहान् ददाति वसुधा ददत् ॥

ओषधिः फलसम्पन्नान् नगान् पुष्पफलोपगान् ।

कमलोत्पलपण्डाणि ददाति वसुधा ददत् ॥

धर्मान् कामान् तथार्थान् वेदान् यज्ञास्तथैव च ।

स्वर्गमोक्षगतिश्चैव ददाति वसुधा ददत् ॥

अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्ये यजन्ति सदक्षिणे ।

न तत्फलं भवेत्तेषां भूमिदानस्य यत्फलम् ॥
 श्रोत्रियाय महीं दत्त्वा यो हि नृस्ति न पाण्डव । ।
 तज्जनाः कथयिष्यन्ति यावच्छ्लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥
 तावत्सर्गोपभीगाना भोक्तारं प्राण्डुनन्दन ! ।
 शम्यपूर्णां महीं यस्तु श्रोत्रियार्थं प्रयच्छति ॥
 पितरस्तस्य कुप्यन्ति यावदाभूतसङ्गवम् ।
 मम रुद्रस्य सवितु स्त्रिदशमा तथैव च ॥
 प्रीतये विद्धि राजेन्द्र ! भूमिं दत्त्वा द्विजाय वै ।
 स च पुण्येन पूतात्मा द्राता भूमे र्युधिष्ठिर ! ॥
 मयि सायुज्यतां याति नाव कार्या विचारणा ।
 यत्किञ्चित्कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ॥
 स च गोकर्णमात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ।
 वेदानां पारगो यस्तु परं पुण्यं मुदाहृतम् ॥
 भूमेर्गोकर्णमात्रेण तत्फलन्तु विधीयते ।
 मासोपवासे यत्पुण्यं चीर्णे चान्द्रोदयेऽपि वा ॥
 भूमेर्गोकर्णमात्रेण तत्फलन्तु विधीयते ॥
 युधिष्ठिरः । देवदेव । नमस्तेऽस्तु वासुदेव । सुरेश्वरं । ।
 गोकर्णस्य प्रमाणं मे वक्तुमर्हसि मानद ! ॥
 श्रीभगवानुवाच । शृणु गोकर्णमात्रस्य प्रमाणं पाण्डुनन्दन । ।
 वि शदण्डप्रमाणेन प्रमितं सर्वतोदिगम् ॥
 प्रत्यक्षपरागपि राजेन्द्र ! तत्तथा दक्षिणोत्तरम् ।
 तत् गोकर्णमिति प्राङ्गः प्रमाणोदरेण च ॥
 सर्वेषां गोगतं यत्तु मुखं तिष्ठति यत्नतः ।
 न यत्नः । नरगार्हपत्यं वै तद्गोकर्णं मुख्यम् ॥

किङ्करां षट्युदण्डाय क्रमपाकाय दारुणाः ।
 घोराय वारुणाः पापा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ॥
 निराधारा रंवाद्यास्तु तथा त्रैतरंणी नदी ।
 तीव्रास्तु यातना कंठा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ॥
 चित्ररुतः कलिः कालो गृह्णा वै षट्युरेव च ।
 यमश्च भगवान् साक्षात्पूजयन्ति महीप्रदम् ॥
 रुद्र प्रजापति शक्र सुरा, ऋषिगणास्तथा ।
 अहश्च मीतिमान् राजन् । पूजयामो महीप्रदम् ॥
 कृम्यशक्रस्य वृत्तस्य क्षयगोत्र्य क्षयातिथौ ।
 भूमिर्देवा नरश्रेष्ठ । सन्निधिः पारलौकिकम् ॥
 सीदमान कुटुम्बाय श्रोत्रियायाग्निहोत्रिणे ।
 वृत्तस्याय हरिद्राय भूमिर्देवा नराधिप ॥
 यथा जनित्री घोरिण्य पुत्रं वर्धयति स्वकम् ।
 दातारमनुगृह्णाति दत्ता ह्येवं वसुन्धरा ॥
 यथाविभर्ति गौर्वत्स हजति घोरमात्मन ।
 तथा सर्वगुणोपेत भूमिदम्पाति सम्पदा ॥
 यथा दिवा निराहन्ति जलसिक्तानि भूतले ।
 तथा कामविपुरो हन्ति भूमिदस्य दिने दिने ॥
 यथोदयस्य सूर्यसु तमः सर्व व्यपोहति ।
 तथा पापान्तरयेह भूमिदोऽप व्यपोहति ॥
 दानाद्दशानुगृह्णाति यो हरेद्दश हन्ति सः ।
 अतीतानागतानीह कुलानि कुरुनन्दन ॥
 आत्रित्य भूमिदत्ता दत्त्वा या यो हरेत् पुनः ।
 स भान्धो वारुणः पाशैः क्षिप्यते पूयशोणिते ॥

स्वदत्तां परदत्ता वा यो हरेत् वै वसुन्धराम् ।
 न तस्य नरका घोरा निवर्तन्ते न निष्कृतिः ॥
 ब्राह्मणस्य हृते क्षेत्रे हन्याद् द्वादशयूरूपान् ।
 प्राप्नोति भूमियोनिश्च न च भुञ्जेत जातु सः ॥
 दत्त्वा भूमिं द्विजेन्द्राय यस्तामेवोपजीवति ।
 पण्यं शतसहस्रस्य हन्तुः सा लभ्यते फलम् ॥
 सोऽवाक्शिरास्तु पापात्मा कुम्भीपात्रैः पच्यते ।
 दिव्यैर्वर्षसहस्रैस्तु कुम्भीपात्राद्भिर्निर्गतः ॥
 इह लोके भवेच्छापैः शतजन्तानि पाण्डव ।
 दत्त्वा भूमिं तु देवानां यस्तामेवोपजीवति ॥
 विनाशं स्वकुलं याति नरकानेकविंशतिम् ।
 नरकेभ्यो विनिर्मुक्तं शुना योनिं स गच्छति ॥
 श्वयोनेयं परिभ्रष्टो विष्टाया जायते क्रिमिः ।
 तत्र तत्रैव जायेत नोत्तरं विन्दते पुनः ॥
 फाक्ताकृष्टा मही देया सर्वा जाग्रस्यमालिनी ।
 अथवा सोदका देया दरिद्राय द्विजाय वै ॥
 एव दत्त्वा महीं राजनू । मृष्टेनान्तरात्मना ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति मनसा चिन्तितानपि ।
 वज्रभिर्वसुधा दत्ता दीयन्ते च नृराधिपैः ॥
 यस्य यस्य यदा भूमिं तस्य तदा फलम् ।
 यः प्रयच्छन्ति कन्यां वै सभूषा त्रोटियाय च ॥
 स ब्रह्मदेहि राजेन्द्र । तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 दत्तजीवदसहस्राणां दत्तानां धूर्यवाहिनाम् ॥

पाष्टवर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके स जायते ।
 पितरस्तस्य तृप्यन्ति ये प्रयच्छन्ति कन्यकाम् ॥
 यावन्ति चैव सोशाणि कन्यायाः कुंरुनन्दन । ।
 तावद्वपसहस्राणि मम लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके स जायते ।
 षड्विंशद्वर्षे दी सर्वलोकार्चिती द्विजः ॥
 यः सुवर्णं दरिद्राय ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
 श्रोत्रियाय सुवृत्ताय बद्ध भूयश्च पाण्डव । ॥
 स मुक्तः सर्वपापेभ्यो बालसूर्य्यसमप्रभः ।
 दिव्यं विमानसारूढः कामगः कामरूपवान् ॥
 वर्षकोटि महातेजा मम लोके महीयते ।
 ततः कालावतीर्णश्च सोऽश्विन् लोके महीयते ॥
 वेदवेदाङ्गविहिमः कोटियज्ञपति मृचान् ।
 यश्च रूप्यं प्रयच्छेत् दरिद्राय द्विजातये ।
 शक्रवृत्तः शक्रसङ्घः स मुक्तः सर्वकिल्बिषैः ॥
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजता ।
 कामरूपी यथाकाम स्वर्गलोके महीयते ॥
 ततोऽवतीर्णः कालेन लोकेऽश्विन् स महायया ।
 सर्वलोकार्चितः श्रीमान् राजा भवति वीर्यवान् ॥
 तिलपर्षतकं यस्तु श्रोत्रियाय प्रयच्छति ।
 विशेषेण दरिद्राय तस्यापि शृणु यतफलम् ।
 पण्यं ह्यपायतोत्सर्गे यत्प्रोक्त पाण्डुनन्दन । ॥
 तत्पुण्य समनुप्राप्तस्तत्क्षणाद्विरजा भवेत् ।

यथा त्वचं भुञ्जते वै त्यक्त्वा शुभ्रतनुर्भवेत् ।
 तथा तिलप्रदानाद् वै पापं त्यक्त्वा विशुध्यति ।
 तिलवर्णप्रयुक्तं च जाम्बूनदविमूर्षितः ॥
 विमानवरमांरूढः पितृलोके न भगच्छति ।
 पट्टिर्वर्षसहस्राणि कुमारूपी महायशाः ॥
 तिलप्रदानाद्रमते पितृलोके यथासुखम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय तिलधेनुं नराधिप ॥
 त्र्योत्रियः यः दरिद्राय शृणु तस्यापि यत्फलम् ।
 गोसहस्रप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति तिलधेनुप्रदो नरः ।
 तिलानां तु यवैर्यसु तिलधेनुं प्रयच्छति ॥
 तावत्कोटिसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ।
 आपादकैस्तिलैः कृत्वा तिलधेनुं नराधिप ॥
 द्वाविंशन्निष्कसंयुक्तं विष्णवे यः प्रयच्छति ।
 महत्तो महतात्मा च तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कन्यादानसहस्रस्य विधिदत्तस्य यत्फलम् ॥
 तत्पुण्यं समनुप्राप्नो नमः लोके महीयते ।
 मम लोकावतीर्णाय सोऽग्निं लोके हि ज्ञायते ॥
 चाग्न्यजुः सामवेदानां पारगो ब्राह्मणर्षभः ।
 गान्तु यमु दरिद्राय ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥
 प्रमत्ताङ्गीरिणीं पुण्यां सवत्सां कांस्यशेखराम् ।
 यत्किञ्चित् दुष्कृतं कर्म तस्य पूर्वततं नृप ॥
 तत्सर्वं तत्क्षणादेव विनश्यति न भगवः ।
 दानस्य दीपमयुक्तं दीप्यमानमनङ्गम् ।

आरूढः कामगन्धर्वह्रीलोकमभिगच्छति ।
 यावन्ति चैव रोमाणि तस्या गोमू नराधिप ! ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि गवां लोके मंजीयते ।
 गोलोकादवतीर्णान् लोकेऽस्मिन् ब्राह्मणो भवेत् ॥
 सत्रयाजी यतायुय जायते रश्मिरर्चितः ।
 तिला गावः सुवर्णञ्च तथा कन्या यमुन्धरा ॥
 तारयन्तीह दत्तानि ब्राह्मणेभ्यो महाभुज ! ।
 ब्राह्मण एतसम्पन्नमाहिताग्निमग्नोल्लापम् ॥
 दापयेद्विधिवद्वाजन् ! एन्निधिः पारस्त्रीयिकः ।
 आहिताग्निं दरिद्रश्च श्रोत्रियश्च जितेन्द्रियम् ॥
 स्वकर्मनिरतश्चैव द्विजं यत्नेन पूजयेत् ।
 आहिताग्निः सदा पात्रं सदा पात्रश्च वेदयित् ॥
 पात्राणामपि तत्पात्रं शुद्धान्नं यस्य नोदरे ।
 सर्वं वेदमयं पात्रसर्वं पात्र तपोमयम् ॥
 असह्यीर्णञ्च यत्पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति ।
 वृढस्त्राध्यायनियमाः स्वप्रकीर्णेन्द्रियाश्च ये ॥
 पञ्चयज्ञरता नित्य पूजितास्तारयन्ति ते ।
 ये शान्तदान्ताश्च तथाभिपूर्णा
 जितेन्द्रियाः प्राणिवधे निवृत्ताः ॥
 प्रतियहे मङ्गुचिता गृहस्था
 सेनाज्ञाणास्तारयिगुः समर्थाः ॥
 नित्योदकी नित्यथश्रोपवीती
 नित्यस्याध्यायी हपमान्वधर्जा ।

अतश्च कलादिकं योविधिनाद्दाति
 स ब्राह्मणस्यारयितुं समर्थः । ..
 ब्राह्मणो यंश्च मङ्गलं मद्याज्यं मत्परायणः ॥
 मयि सन्ध्यासकर्मचु स विप्रश्चरधिप्यति ।
 दादयाचरतत्त्वज्ञातुर्वर्ख्यं विभागवित् ॥
 अच्छिद्रः पञ्चकान्तः सविप्रः सारयिष्यति ॥
 इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । वामुदेवेन दानेषु कथितेषु यथाक्रमम् ।
 अविद्यमानं धर्मेण राजा केयवमवधीत् ॥
 देवः । धर्माद्वृत्तमिदं शृण्वतोऽपि परन्तप । ।
 न विद्यते नरश्रेष्ठ । मम हृत्तिर्हि साधवः । ॥
 अन्नं दुत्सम्प्रदानस्य यत्फलं विधीयते ।
 तत्फलं कथयस्व तव भक्तस्य मेऽप्युत । ।
 यानि दानानि वार्ष्णेय । त्वयानोक्तानि कानि च ।
 तान्याचक्ष्व सुरश्रेष्ठ । तेषांश्चापि क्रमात्फलम् ॥
 भगवानुवाच । शृणु धर्मविदा श्रेष्ठ । दत्तस्यानङ्गुष्ठं फलम् ।
 पवित्रत्वात् सुपुण्यत्वात् पावनत्वात्तथैव च ॥
 दशधेनुमसोऽनङ्गुलानि कोऽपि कुरुपुङ्गव । ।
 मेलीमांसविपुटाहोनीरीगः पादवर्जितः ॥
 शुवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ।
 धरन्धराचारयति दत्ता दिमाय पाण्डव ॥

स तेन पुण्यदानेन पञ्चकोटी युधिष्ठिर । ।
 यथा मम मृहातेर्जा मम लोके महीयते ॥
 दरिद्रायैव दातव्यं न सन्तुष्टाय पाण्डव । ।
 वर्षाणां हि तटाकेषु पञ्चदश्या समाहितः ॥
 यो हि दद्यादमृताहौ द्वौ युक्तौ च धुरन्धरो ।
 सुवृत्तायं दरिद्राय श्रोत्रियाय विशेषतः ॥
 तस्य यत्पुण्यमाख्यातं तच्छृणुष्व युधिष्ठिर । ।
 गोसहस्रप्रदानेन यत्प्राक्तं फलमुत्तमम् ॥
 तत्पुण्यफलमासाद्य याति लोकान् स मामकान् ।
 यावन्ति चैव रोमाणि तथोद्यानङ्गुली नृप ॥
 तावद्वपसश्छाणि मम लोके महीयते ।
 दरिद्रायैव दातव्यं न सन्तुष्टाय पाण्डव । ॥
 वर्षाणां हि तटाकेषु फलं नैव पयोधिषु ।
 तस्मादेनङ्गुलन्दद्यादरिद्राय द्विजाय ये ॥
 स तेन पुण्यदानेन पूतात्मा कुरुपुङ्गव । ।
 निमालन्दिव्यमारुढो दिव्यरूपी यथासुष्ठु ॥
 मम लोकेषु रमते यावदाभूतसहस्रम् ।
 गृहं दीपप्रभायुक्तं शून्यासनविभूषितम् ॥
 भाजनोपस्करैर्युक्तं धान्यं पूर्णमण्डितम् ।
 दामीनोभूमिसंयुक्तं संयुक्तं सर्वसाधने ॥
 ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियाय युधिष्ठिर । ।
 दद्यात्पदद्विगुणं यम् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 देवा पित्रगणानैव मिहयन्मृपयन्त्या ।
 प्रदद्वन्ति प्रणटा वै यानमादित्यसन्निभम् ॥

तेन गच्छेच्छ्रियायुक्तो ब्रह्मलोकमनुत्तमम् ।
 स्त्रीसहस्रभते दिव्ये भवने तत्रैकाग्र्ये ॥
 मोदते ब्रह्मलोकेषु यावदाभूतसंभवम् ।
 शय्याप्रसारणोपेतां यः प्रयच्छति पाण्डव ॥
 अर्चयित्वा द्विजं भक्त्या वस्त्रमाल्यानुलेपनैः ।
 भोजयेच्च विचित्राणि तस्य पुण्यफलं नृणु ॥
 अहिताग्निमहस्रं यत्पितस्य हं यत्फलम् ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति यस्तु विप्राय यच्छति ॥
 छन्दोभिः सह युज्यन्ते विमानेन विराजितः ।
 सप्तर्षिलोकान् व्रजति पूज्यते ब्रह्मादिभिः ॥
 चतुर्युगानि वै तत्र क्रीडित्वा तं देववत् ।
 इहैव मानुषे लोके विप्रो भवति वेदवित् ॥
 विश्रामयति यो विप्रं आन्तमध्वपरिश्रमात् ।
 विनश्यति तदा पापं तस्य वर्षकृतं वृष ॥
 अथ प्रक्षालयेत्पादौ तस्य तोयेन भक्तिमान् ।
 दशवर्षकृतं पापं व्यपोहति न संशयः ॥
 हृतेन वायु तैलेन पादौ यस्तस्य पूजयेत् ।
 तद्द्विदशार्द्धं समारूढं पापमाशु व्यपोहति ॥
 येन दानस्य दत्तस्य यच्च पुण्यमुदाहृतम् ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति यस्त्वेव विप्रमर्चयेत् ॥
 स्वागतेन च यो विप्रं पूजयेदासनेन च ।
 प्रत्युत्थानेन वा राजन् । स देवानां प्रियो भवेत् ॥
 स्वागतेनानलोराजन्नासनेन शतक्रतुः ।
 प्रत्युत्थानेन पितरः प्रीतिं यान्त्यतिथिप्रियाः ॥

अग्निशक्रपितृणाञ्च तेषां प्रीत्या नराधिप । ।
 समस्तुरकत पापन्तत्र सद्यो विनश्यति ॥
 यः प्रयच्छति विप्राय यानमाल्यविभूषितः ।
 स याति सण्णचित्त्रेण रथेनेन्द्रनिकेतनम् ॥
 पुरन्दरपुरे तत्र दिव्यनारोनिषेविते ।
 पटिवर्पसहस्राणि क्रीडतिऽश्वरमाङ्गणैः ॥
 वाहनं ये प्रयच्छन्ति ब्राह्मणाय युधिष्ठिर । ।
 त यान्ति रत्नचित्त्रेण वाहनेन सुरालयम् ॥
 स तत्र कामं क्रीडित्वा सेव्यमानोऽश्वरोगणैः ।
 इह लोके भवेद्विप्रो वेदवेदाहृतचवित् ॥
 पादपं पल्लवाङ्गीर्णं पुष्पितं सफलन्तथा ।
 गन्धमाल्यार्चितं कृत्वा वस्त्राभरणभूषितम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय श्रोत्रियाय दरिद्रिणे ।
 भोजयित्वा यथाकामं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 जाम्बूनदविचित्रेण विमानेन विराजता ।
 पुरन्दरपुरं याति जयशब्दरवैर्द्युतः ॥
 तत्र शक्रपुरे रम्ये शक्रस्य कल्पपादपम् ।
 ददाति चेष्टितं सर्वं मनसा यद्यदिच्छति ॥
 यावन्ति तस्य पत्न्याणि पुण्याणि च फलानि च ।
 तानवर्पसहस्राणि शक्रलोके महीयते ॥
 शक्रलोकावतीर्ण्य मानुष्य लोकमागतः ।
 रथाश्वगजसम्पूर्णं पुरं राष्ट्रञ्च रक्षति ॥
 स्थापयित्वा तु मङ्गल्यो यो भूतप्रकृतिमान् नरः ।
 न स्नानं विधिनतृप्त्या पूजाकर्माणि कारयेत् ॥

स्वयं वा पूजयेद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 अग्नमेधमश्नुय्य यत्फलं मनुदाहृतम् ।
 तत्फलं सन्ननुप्राप्य मेत्मानोऽप्यप्रपश्यते ॥
 न जाने निर्गमं तस्य मम लोकांश्च धिष्ठिरऽ ।
 देवालये विप्रगृहे गोवाटे चत्वरेऽपि वा ॥
 प्रज्वालयति यो दीपं तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 आरुह्य काञ्चनं चानं द्योतयन् सर्जतीदिशम् ॥
 गच्छेदादित्यलोकं स सेव्यमानः सुरोत्तमैः ।
 तत्र प्रकारं क्रीडित्वा वर्षकोटिं महायथाः ॥
 इह लोके भवेद्विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः ।
 देवालयेषु वा राजन् । माह्व्यावांसयेषु वा ॥
 चत्वरेषु चतुष्के वा रात्रौ वा यदि वा दिवा ।
 नाध्यागान्धर्ववाद्यानि धर्मआवणिकाश्च याः ॥
 यस्तु कारयते भक्त्या मङ्गलेनान्तरात्मना ।
 तस्य देवा नरश्रेष्ठ । पितरप्यपि हर्षिताः ॥
 सुप्रीताः सन्मयच्छन्ति विमानं कामगं शुभम् ।
 स च तेन विमानेन याति देवपुरं नरः ॥
 तत्र दिव्याश्चरौभिस्तु देवमानं प्रमोदते ।
 देवल्लोकावतीर्णश्च स लोकेऽक्षिन्नरात्रिषु ।
 वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो भगवान् ब्राह्मणो भवेत् ।
 चत्वरे वा सभाया वा तीरथे वा गृहाङ्गणे ॥
 हत्वाग्निकुण्डं विपुलं स्थण्डिलं वा शुधिष्ठिरं ।
 तत्राग्निवतुरोमासान् ज्वालयेद्यम् भक्तमान् ॥
 समाप्तेषु तु मासेषु पौष्णादिषु तथा द्विजान् ।

भोजयेत्प्रायसं षट् सष्टं मङ्गनात्मना ॥
 दक्षिणाञ्च यथाशक्ति ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् ।
 एव नित्यन्तु यः कुर्यात् गित्थं मेवार्चयंस्तुमाम् ॥
 तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्निबोध युधिष्ठिर । ।
 तेनाहं शङ्करश्चास्मि पितरो ह्यग्नयस्तथा ॥
 यास्यामः परमां प्रीतिं नात्र कार्या विचारणा ।
 पष्टिर्षसहस्राणि पष्टिर्षशतानि च ॥
 सोऽस्मत्प्रीतिकरः श्रीमान् मम लोके महायशः ।
 वेदवेदाङ्गविद्विग्रो जायतेऽभरपूजितः ॥
 यः करोति नरश्रेष्ठभरणं ब्राह्मणस्य तु ।
 ओल्लियस्याभिजातस्य दरिद्रस्य विशेषतः ॥
 तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्निबोध युधिष्ठिर । ।
 गवां कोटिप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति वर्षैकेन पाण्डव । ।
 काञ्चनेन विचित्रेण यानिनाम्बरशोभिना ॥
 स याति मामकं लोकं दिव्यस्त्रीशतसेवितः ।
 गीयमानोऽमरस्त्रीभि र्वर्ष्मणां कोटिविंशतिम् ॥
 क्रीडित्वा मामके लोके तत्र देवैरभिष्टुतः ।
 भानुष्य मङ्गतीर्षन्तु वेदविदु ब्राह्मणो भवेत् ॥
 करकं कुसिकां वापि यो मष्टञ्जनभाजनम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 अथैतु यत्प्रीतिं फलं प्रोक्तं यथाविधि ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति जनभाजनदेव नरः ॥
 तः शुभः सौम्यः प्रहृष्टेन्द्रियमानसः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

हससारसयुक्तेन विमानेन विराजता ।
 स याति वारुणं लोक दिव्यगन्धर्वसेवितम् ।
 पानीयं यः प्रयच्छेद्द्वै जीवानां जीवनं परम् ॥
 नैष्ठिकेषु च मासेषु तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिलाकोटिदानस्य यत्पुण्यं विधीयते ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति, पानीकं यः प्रयच्छति ।
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजतां ॥
 स गच्छेद्दिभुसदनं सेव्यमानोऽश्वरीगणैः ।
 त्रिशङ्कोटिसमास्तुत दिव्यगन्धर्वसेवितः ॥
 क्रीडित्वा मानुषे लोके चतुर्वेदी द्विजोभवेत् ।
 शिराभ्यङ्गप्रदानेन तेजस्वी प्रियदर्शनः ॥
 सुभगो रूपवान् शूरः पण्डितश्च भवेन्नरः ।
 वस्त्रदायीतु तेजस्वी रूपवान् प्रियदर्शनः ॥
 भवेच्च सुभगश्रीणां स्त्रीणां नित्यं मनोहरः ।
 उमानश्च च्छत्रश्च यो ददाति नरोत्तमम् ॥
 स याति रथमुख्येन काञ्चनच्छत्रयोभिना ।
 शक्रलोकं सहातिजा सेव्यमानोऽश्वरीगणैः ॥
 काष्ठपादुकदां यान्ति विमानैर्हययोजितैः ।
 धर्मराजपुर रम्य सेव्यमाना सुरोत्तमैः ॥
 दन्ताकाष्ठप्रदानेन घटधातुर्भवेन्नरः ।
 मुगन्धवदनः श्रीमान् मेघसौभाग्यसंयुतः ।
 सीरं दधि दत्तं वापि, गुडं मधु रसं तथा ॥
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यः परा भक्तिं मुपागताः ।
 ते वपै रमयानैश्च गोतैः खगुटामभूपितैः ।

गीयमानैश्च गन्धर्वैर्वान्ति शक्रपुर नरः ॥
 तत्र दिव्याश्वरोभिस्तु सेव्यमानो यथासुखम् ।
 पट्टिवर्षसहस्राणि मोदन्ते देवसन्निभाः ॥
 ततः कालावतीर्ण्यश्च जायन्ते त्विह मानवाः ।
 प्रभूतं धनधान्यांश्च भोगवृन्तो नरोत्तमाः ॥
 वैशाखे मासि वैशाखे दिवसे पाण्डुनन्दन ।
 वैवस्वत समुद्दिश्य परां भक्तिं सुपागताः ॥
 अभ्यर्थ्य विधिवद्विप्रास्तिलान् शुडसमायुतान् ।
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्य स्तोत्रं पुण्यफलं शृणु ॥
 गोप्रदानेन यत्पुण्यं विधिवत् पाण्डुनन्दन ।
 तत्पुण्यं समनुग्रामो यम लोके महीयते ॥
 ततस्यापि श्रुतः कालादिह राजा भविष्यति ।
 तस्मिन्नेव दिने विमान् भोजयित्वा सदक्षिणम् ॥
 तीर्थपूर्णानि रथ्याणि भाजनानि दिशन्ति ये ।
 ते यान्त्यादित्यवर्णाभैर्विमानैर्वरुणालयम् ॥
 तत्र दिव्याङ्गनाभिस्तु रमन्ते कामगाभिना ।
 ततोऽवतीर्णाः कालेन तेष्वस्मिन् मानुषे पुनः ॥
 भोगवृन्तो द्विजश्रेष्ठा भविष्यन्ति न संग्रयः ।
 अनन्तराशी यथापि वर्तन्ते स्रतवत्सदा ॥
 सत्यवान् क्रोधरहितः शुचिः स्नानरतः सदा ।
 स विमानेन दिव्येन याति रत्नपुरं नरः ॥
 तत्र दिव्याश्वरोभिस्तु वर्षकोटिं कृच्छातपः ।
 मीडित्वा मानुषे लोके जायते वेदविदिजः ॥
 एक भुक्तेन यथापि वर्षेनैकस्तु वर्तते ।

ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्यशौचसमन्वितः ॥
 स विमानेन शुभ्रेण याति शक्रपुरं नरः ॥
 दशकोटिसमासेन क्रीडित्वा पञ्चरसाद्गणैः ।
 इह मानुष्यके लोके ब्राह्मणो वेदं विद्महेत् ॥
 चतुर्थेनेह भक्तेन ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 वर्तते वर्षमेक यसास्य पुण्यफलं शृणु ॥
 चित्तवर्हिण युक्तेन विचित्रध्वजगोभिनां ।
 याति यानेन दिव्येन स सहेन्द्रपुरन्दरः ॥
 कर्कशाभिर्वरस्त्रीभिः सेव्यमानो यथासुखम् ।
 तत्रच द्वादशकोटिसमा सुखं प्रमोदते ॥
 ततो लोकावतीर्थश्लोके चास्मिन् नराधिप ।।
 भवेह ब्राह्मणो विद्वान् क्षमावान् वेदपारगः ॥
 पटकास्ते तु योऽज्जाति वर्षमेकान्तु कल्पशः ।
 ब्रह्मचर्योक्तते युक्तः शुचिः क्रोधविवर्जितः ॥
 तपोयुक्तस्य तस्यापि शृणुष्व फलमुत्तमम् ।
 शर्म्यादित्यप्रकाशेन विमानेन अग्निसन्निभः ॥
 स याति मम लोकं वै दिव्यं नारीनिप्रेक्षितः ।
 तत्र सर्वैर्महद्भिर्धनं सेव्यमानो यथासुखम् ।
 पश्यत्येव सदा मातुः क्रीडत्यञ्चरसाद्गणैः ।
 पक्षोपवास यथापि कुरुते मङ्गलायनां ॥
 समाप्ते तु व्रते तस्मिन् सर्वेच्छोदित्यं हि जगत् ।
 सोऽपि यानेन दिव्येन सेव्यमानो महर्षिभिः ॥
 द्योतयन् प्रथमं व्योम मम लोकं प्रवर्तते ।
 तत्रैव मोदते कामं कामरूपी यथासुखम् ।
 [५२]

विंशत्कोटिसमा राजन् । क्रोडित्वा देववत् सुखम् ॥
 इह मानुष्यके लोके पूजनीयो द्विजोत्तमः ।
 त्वयायामपि देवानां साङ्गानां पारगो भवेत् ॥
 यश्च मासोपवासं वै कुरुते मङ्गलात्मना ।
 जितेन्द्रियो जितक्रोधो जितभीः स्नानतत्परः ।
 समाप्ते नियमे तत्र भोजयित्वा द्विजोत्तमान् ।
 दक्षिणां च ततो दद्यात् प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
 स गच्छति महातेजा ब्रह्मलोकं मनुत्तमम् ॥
 सिंहसुतेन यानेन दिव्यस्त्रीगणसेवितः ।
 तत्रैव ब्रह्मणो लोके देवर्षिगणसेवितः ॥
 शतकोटिसमा राजन् । यथाकामं प्रमोदते ।
 ततः कालावतीर्णश्च सोऽस्मिन् लोके द्विजो भवेत् ॥
 पडङ्गविच्चतुर्बेदी त्रि शकन्यन्यरोगवान् ।
 यः सुत्वा सर्वकामस्तु शुचिः क्रोधविवर्जितः ॥
 महाप्रस्थानमेकाशी याति तद्गतमानसः ।
 स गच्छेदिन्द्रसदनं विमानेन महातपाः ॥
 महामणिविचित्रेण सुवर्णेन विराजता ।
 शतकोटिसमास्तत्र सुराधिपतिपूजितः ॥
 नागपृष्ठे निवसति दिव्यस्त्रीशतसेवितः ।
 शक्रलोकावन्तीर्णश्च मानुषेषु प्रजायते ॥
 राजा राजन् । महातेजा सर्वलोकार्चितः प्रभुः ।
 प्रायोपवेश यः कुर्यात् मङ्गलेनान्तरात्मना ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा मन्त्रं समाहितः ।
 पुनः स्रस्यो जितक्रोधस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

कामगः कामरूपी च वात्सल्यसमप्रभः ।
 स विमानेन दिव्येन याति लोकान्तां सामकान् ॥
 स्वर्गस्वर्गमहातेजा गत्वा दत्त्वा यथासुखम् ।
 मम लोकेषु रमते यावदाभूतसंभवम् ॥
 अग्निवेशं यथापि कुरुते मङ्गलात्मना ।
 सोऽपि यानेन दिव्येन मम लोकं प्रपद्यते ॥
 तत्र सर्वगुणोपेत पश्यत्येवमासदा ।
 त्वि शक्तीटिसमा राजन् प्रमोदते मम सन्निधौ ॥
 ततोऽवतीर्णः कालेन त्वेदविद्वद्वाङ्मणौ भवेत् ।
 कारीय साधयेद्यस्तु मा प्रपन्न शुचिव्रत ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्येतन्मन्त्रं सुदीरयेत् ।
 वात्सल्यप्रकाशेन विमानेन विराजता ॥
 मम लोकं समासाद्य पञ्चकोटी प्रमोदते ।
 मम लोकावतीर्णश्च लोकेऽस्मिन् चतुर्यो भवेत् ॥
 निवेदयति मन्मूर्त्या मन्त्रना मङ्गत शुचि ।
 रुद्रं दक्षिणमूर्तिं वा चतुर्दशा विधेयतः ॥
 मिष्टैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैव देवैः सर्वैश्च पूजितः ।
 गन्धर्वैर्भूतसङ्घैश्च गीयमानो महातपा ॥
 प्रविशेत् स महानेजा मा वा शुद्धरमेव वा ।
 तस्यापुनर्भव राजन् । विद्धि नात्र विचारणा ॥
 स्त्रीगृहे गोगृहे वाथ गुरुविप्रगृहेऽथवा ।
 एतन्ने येन राजेन्द्र । शत्रुलोकं यजन्ति ते ॥
 तत्र चाप्यनृमये विमाने कामगामिनि ।
 मन्यन्तारं प्रमोदन्ते दिव्यनारीनिषेविता ॥

अश्रुतस्याप्रदानेन दक्षम्य हरणेन च ।
 जन्मप्रभृति यद्दत्तं सर्वं नश्यति भारत ॥
 नागोप्रदा सर्वं पयः पिबन्ति
 न भूमिदा भूमिं पथाश्रयन्ति ।
 अन्यान् कामान् प्राच्छान्तेभ्यो ददाति
 ता स्तान् कामान् स्वर्गलोके स भुङ्क्ते ॥
 यद्यदिष्टतमं द्रव्यं न्यायेनोपाजितञ्च यम् ।
 ततो गुणयते देयं न देवात् क्षयमिच्छता ॥
 अतुषोष्य च रात्रिञ्च तीर्थान्यनभिगम्य च ।
 अदत्त्वा काष्ठनङ्गाश्च दग्धिं नाम जायते ॥
 दानं यत्फलं नैव श्रोत्रियं न दीयते ।
 न तद्गुणयते देयं न देवात् क्षयमिच्छता ॥
 अतुषोष्य च रात्रिञ्च तीर्थान्यनभिगम्य च ।
 श्रोत्रिया यत्र नाश्रयन्ति न देवा स्तत्र भुङ्क्ते ॥
 अत्रियेभ्यः परं नास्ति देयतं तारणं महत् ।
 निधानं चापि राजेन्द्र । नास्माच्छ्रोत्रियभाजनात् ॥
 इति गौतमीये श्रौतसूत्रधर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ॥

सुधिष्ठिरः । विप्रयोगे शरीरस्य सेन्द्रियस्य विग्रेयतः ।
 अन्तरा वर्तमानस्य गतिः प्राणस्य कीदृशी ॥
 श्रोत्रियानुषाच । शुभागुभक्तं सर्वं प्राप्नोतीह फलं नरः ।
 स तु सर्वस्य भूतस्य परमन्नाम विद्यते ॥

पञ्चत्वं पाण्डुवयेष्ठ । पञ्चीभूतकर परम् ।
 तेषां पञ्चमहायज्ञान् ये कुर्वन्ति हिजोत्तमाः ॥
 पञ्चत्वं पञ्चभिर्भूतैर्वियोग सम्प्रपद्यते ।
 न जायते न म्रियते पुरुषः प्राञ्जितः सदा ॥
 प्रायेण मरणं नाम पापिनामिष पाण्डव ।
 येषान्तु न गतिः पुण्या तेषां मरणमुच्यते ॥
 प्रायेणाकृतकृत्याद् भूयः उद्दिजते जनः ।
 कृतकृत्याः प्रतीचन्ते चतुर्ः प्रियमिवातिथिम् ॥

सुधिष्ठिरः । पञ्चयज्ञाः कथं देव । कियन्ते तु हिजातिभिः ।
 तेषाम्नाम च देवेश । वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥

भगवानुवाच । शृणु पञ्च महायज्ञान् कीर्त्यमानान् सुधिष्ठिर ।।

यैरेव ब्रह्मासालोक्ष्य लभ्यते गृहसेविना ॥
 ऋषियज्ञ ब्रह्मयज्ञ भूतयज्ञश्च पार्थिव ।।
 दृपयज्ञ पित्रयज्ञः पञ्चयज्ञान् प्रचक्षते ।
 तर्पण ऋषियज्ञः स्योत् स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञकम् ।
 भूतयज्ञो बलियज्ञो दृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥
 पितृनुद्दिष्ट यत्कर्म पित्रयज्ञं प्रकीर्तितः ।
 ऊतसाय ऊतधैव तथा प्रऊतमेव च ॥
 प्राशितं बलिदानञ्च पाकयज्ञान् प्रचक्षते ।
 वैश्वदेवादयो ह्येवा ऊतमित्युच्यन्ते बुधैः ॥
 आऊतन्तु अयेदत्तं प्रऊतं ब्राह्मणतश्चितम् ।
 प्राणाग्निहोत्रहोमश्च प्राशितं विधिवद्द्विजः ॥
 बलिञ्च कर्म राजेन्द्र ! पाकयज्ञाः प्रकीर्तिताः ।
 केचित्पञ्च महायज्ञाः पाकयज्ञान् प्रचक्षते ॥

अपरे ऋषियज्ञादि महायज्ञ वदोषिदु ।
 सर्व एते महायज्ञाः सर्वथा परिकीर्तिता ॥
 ब्राह्मणोभूषणैर्तेतास्तु यथाशक्तिमुपाचरेत् ।
 अहन्यहनि ये त्वेतां न कृत्वा भुञ्जते स्वयम् ॥
 केवलं मलमश्नन्ति ते नरेन्द्र, न सद्यः ।
 तस्मात् स त्वा हिजो विद्वान् बुध्य, देतान् दिने दिने ॥
 श्रोतव्यं तु भुञ्जन्वै प्रायश्चित्तीजते द्विज ।
 सुधिष्ठिर । देवदेव । नमस्तेऽस्तु त्वत्तस्य जनार्दन ॥
 धत्तुमर्हसि देवेश । ज्ञानस्य तु विधिं मम ।
 भगवानुवाच । ऋषेण पाण्डव । तत्त्वेन पयित पापनाशनम् ।
 ज्ञात्वा येन धिमानेन सुच्योऽकिञ्चिदाद् द्विज ॥
 नृदञ्च गोमयचैव तिलदर्मास्तथैव च ।
 पुष्पाण्यपि यथालाभमादाय तु जल व्रजेत् ॥
 नद्या सत्या न च ज्ञायादन्यत्र द्विजमत्तमः ।
 सति प्रभूने पयसि नास्ते स्नावात्कदाचन ॥
 गत्वोदकसमीपे तु शुचौ देशे मनोजरे ।
 ततो मृद्धोमयाढीनि तत्र प्रोक्ष्य विनिक्षिपेत् ॥
 प्रदक्षिण्य समामृज्या नमस्कुर्यात्तु तज्जनम् ।
 न च प्रक्षालयेत्तीर्थन्ताभिर्घिर्घिहान् कदाचन ॥
 न च पादेन वा दृन्यादस्तेनैव च या जज्ञम् ।
 सर्वदेशमया ज्ञाप्यो मम या पाण्डुनन्दन ॥
 तस्मात्तानु न हन्यथास्ताभिर्निघ्राहयेत् स्नानम् ।
 केवलं प्रथमं मज्जेत् नाङ्गानि विभजेद्बुध ॥
 ततस्तीर्थं समामाद्य कुर्यादाधमन बुध ।

गोपुच्छाऽन्तिवत् कृत्वा करैश्च प्रपिबेज्जलम् ॥
 द्विसपरिखजेद्वक्त्र पादावभ्युत्थ चात्मनः ।
 गीपेष्ट्यास्तु ततः प्राणान् सकृदेवं सम स्पृशेत् ॥
 याह्न होत्रे ततः स्पृष्ट्वा हृदयं नाभिव च ।
 मघ्न सुदक् स्पृष्ट्वा मूर्ध्ना ततः स्पृशेत् ॥
 आप पुनन्विष्युक्ता ज पुनराचमनश्चरेत् ।
 सोङ्कार व्या इति वापि सदसस्पृतिमित्युचम् ॥
 आचम्य प्रथमं पथात् तत्र कृत्वा समालभेत् ।
 ऋग्वेदं विष्णुरित्यङ्गसुक्तमाधममध्यमम् ॥
 आनख्यारुणौ सूक्तैर्नमस्कृत्य जलं ततः ।
 खल्वत्याद्येत्प्रतिस्त्रोतः प्रतिकूलश्च वारिषु ॥
 मज्जे दोमित्युदाहृत्य न च प्रक्षोभयेज्जलम् ।
 गोनयश्च विधा कृत्वा यथापूर्वं समालभेत् ॥
 सव्याहृतिका सप्रणवां सावित्रीं च जपेत् पुनः ।
 पुनराचमनं कृत्वा मज्जतेनान्तरात्मना ॥
 आपोहिष्ठेति तिष्ठभिर्दभ्यं पूतेन वारिषा ।
 तथातरत् समन्दीति सिधेऽज्ञेतिजलं क्रमात् ॥
 गीसूक्तेनाथसूक्तेन शुद्धवर्णेन चाप्यथ ।
 वैश्वैश्वर्यैरुणौ सूक्तैः सावितरै रुद्रदैवतैः ॥
 वामदेवेन चात्मानं मन्त्रैर्मन्ययसामभिः ।
 सिद्धान्तः सलिले सूक्तं जपेच्चैवाधमर्पणम् ॥
 सव्याहृतिका सप्रणवां सावित्रीं वा ततो जपेत् ।
 आश्वामघोघात् प्रणवं जपेद्वा मोननुकारम् ॥
 षट्कपादं वा जपेन्मन्त्रं मष्टाक्षरमथापि वा ।

मधु त्व तीर्थमासाद्य धोते शुक्ले च वाससी ॥
 शुक्ले चाच्छादयेत् कक्षे न कुर्यात् कटिपामके ।
 पायनिर्वन्धज्जीयत् कुरुते कर्म वैदिकम् ॥
 राक्षसा दानवा दैत्या तद्विलम्बुन्ति हर्षिताः ।
 तस्मान्मूर्ध्वप्रयत्नेन कर्ष्य प्राग्नेन धारयेत् ॥
 ततः प्रक्षाल्य पादौ हो हस्तौ चैव हृदाशनैः ।
 आचम्य पुनराचानेत् सावित्याञ्जलिना जपेत् ॥
 जले जनगतः शुद्धः स्वल्प एव स्थानस्थितः ।
 उभयत्र स्थितस्तस्मादात्तामेदात्मशुद्धये ॥
 दर्भेषु दर्भपाणिः सन् प्राङ्मुखस्तु समाहितः ।
 प्राणायामान्ततः कुर्यामङ्गुलीनान्तरात्मना ॥
 सहस्रं कृत्व सावित्री गतकृत्वस्तु वा जपेत् ।
 समाप्ते तु जपे तस्मिन् सावित्या चानुमन्त्रा च ॥
 मन्दे हाना विनाशाय रक्षसा विक्षिपेज्जलम् ।
 मदगोसीत्यथार्चान्तः प्रायश्चित्तत्रयं क्षिपेत् ॥
 अथादाय स पुष्पाणि तीयान्यञ्जलिना क्षिपेत् ।
 प्रक्षिप्य प्रतिस्ूर्यश्च व्योममूद्रा प्रकल्पयेत् ॥
 ततो हीदशकृत्वस्तु सूर्यस्यैकाक्षरं जपेत् ।
 ततस्वष्टाक्षरादीनि लि कृत्वा परिवर्तयेत् ॥
 प्रदक्षिणं परामृज्य मूद्रायाः समुप्यन्तथा ।
 ऊर्ध्ववाङ्मसतो भूत्वा सूर्यमीश्वरं समाहितः ॥
 तन्मण्डलस्य मा ध्यायेत् ततो मूर्तिश्चतुर्भुजम् ।
 उदुत्यश्च जपेन्मन्त्रं चित्रमर्चस्यरित्यपि ॥
 सावित्रीश्च यथागक्ति जप्त्वा हृत्कञ्च मामकम् ।

मन्त्रयानि च सामानि पूरुपं वृत्तमेव तु ॥
 ततश्चालोकयेदकं हंसमुचिषदित्युच्यते ।
 प्रदक्षिणसमांशं च नमस्कृत्य दिवाकरम् ॥
 ततस्तु तर्पयेदङ्गिमां ब्रह्मांशश्च शङ्करम् ।
 प्रजापतिश्च देवाश्च तथा देवसुनीनपि ॥
 साहजानपि तथा वेदान्तित्वांसकृत् संस्तुयात् ।
 पराणानि च दिव्यानि कुलान्यष्टरसान्तथा ॥
 ऋतून् संवत्सरश्चैव कालह्वालात्मक तथा ।
 भूतग्रामाश्च भूतानि सर्वाणि सागरास्तथा ॥
 शैनाश्चैव स्थितान् देवानोपधीः स्वमस्यतीन् ।
 तर्पयेदुपवीती तु प्रत्येकं तृप्यतामिति ॥
 अम्बारभ्यस्तु सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।
 निवीती तर्पयेत्पश्चादङ्गीन् मन्त्रकतस्तथा ॥
 मरीच्यादीन्मुनीन् चैव नारदान्तान् समाहितः ।
 प्राचिनावीत्यथैतास्तु तपन्नेद्देवतान् पितॄन् ॥
 ततस्तु हव्यमानाग्निं सोमं वैवस्वतं तथा ।
 ततश्च पितरथापि चाग्निष्वात्तास्तथैव च ॥
 सोमपांश्चैव दर्भस्तु सतिलैरेव वारिभिः ।
 तृप्यध्वमिति पश्चात्तु स्वपितॄस्तर्पयेत्ततः ॥
 पितॄन् पितामहीत्यथैव तथैव प्रपितामहान् ।
 पितामहीं तथा चापि तथैव प्रपितामहीम् ॥
 मातृष्वसा मथाचापि तथैव च पितृष्वसान् ।
 मातर आत्मनश्चापि तथा मातामहीनपि ॥
 मातुर्मातामही चापि गुरुनामार्थमेव च ।

उपाध्यायान् सन्धन्वीन् ग्रिथ्यत्विक्ञात्पुत्रकान् ॥
 प्रीतिमानावृगस्यार्थं तर्पयेत्तान्मत्सरः ।
 तर्पयित्वा तर्थाचस्य स्नानकलं मपीडयेत् ॥
 तद्विभृत्यजनस्यार्थं स्नानपानञ्च तद्विदुः ।
 अतर्पयित्वा तात पूयं स्नानस्नान्य पीडयेत् ॥
 पीडयेद्वृगदि तर्त्ताच्छादेषा मर्पिगणास्तथा ।
 पितरश्च निरुपगास्त गंधा यान्ति यथागमम् ॥
 प्रक्षाल्य तु च्छदां पादां वाचस्य प्रयतः पुनः ।
 दर्भेषु दभर्पाण्य सन् स्वाध्यायन्तु समाचरेत् ॥
 वेदवादीं समारभ्य तथोपर्युपरि क्रमात् ।
 यदधीते वदन् चित्वा तत स्वाध्याय प्रचक्षते ।
 ऋचं वाय यजुर्वापि सामगाथा रुथापिवा ॥
 इतिराचसुराणं वा यथाशक्ति न्न कर्तयेत् ।
 उत्थाय तु नमस्कृत्वा दिशोदिग्देवता अपि ॥
 ब्रह्माण खसनक्षान्निं पृथिवी मोषवीस्तथा ।
 वाच वाचसतिश्चापि विष्णुश्च पितरं तथा ॥
 नमस्कारान्तमङ्गिन् प्रणवादि च पूजयेत् ।
 ततो नमोऽस्तु इत्युक्त्वा नमस्कुर्यात्तु तज्जलम् ।
 हृणी सूर्यं स्यादित्य इत्युक्त्वा त्रि स्वमूर्धनि ॥
 सिक्तावलीकयेदन्त प्रणवेन समाहितः ।
 ततो मामर्चयेत्पुण्यैर्मन्त्रियैरेव नित्यम् ॥

बुधिष्ठिः । स्वप्तिर्याणि प्रसूनानि त्वदनिष्टानि साधवः ।

सर्वाण्याचक्ष्वं देवेश । त्वङ्गतास्य ममाच्युतः ॥

भगवानुवाच । शृणुष्ववहितोगजन् । पुण्याणि विविधानि मे

कुमुद करवीरञ्च गणकञ्चम्बकन्तथा ।
 मल्लिका जातिपुष्पञ्च नद्यावन्तुञ्च मे प्रियम् ॥
 पलाशपत्रं पुष्पं च दूर्वाञ्चकमेव च ।
 वनमाला च राजेन्द्र ! मत्प्रियोणि विशेषतः ॥
 सर्वेषां मपि पुष्पाणां सङ्गच्छ गुणमुत्पलम् ।
 तस्मात्पद्मं तथा राजन् ! पद्मात्तु शतपत्रकम् ॥
 तस्मात्सङ्खपत्रन्तु पुण्डरीकं ततः परम् ।
 पुण्डरीकसङ्ख्यात्तु तुलसीं पुण्यतोऽधिका ।
 वक्रपुष्पं ततस्तस्याः सौवर्ग्यन्तु ततोऽधिकम् ॥
 सौवर्गाञ्च-प्रसूनात्तु मत्प्रियं नास्ति पाण्डव ! ।
 पुष्पालाभे तुलस्यास्तु पत्रैर्मामर्चयेद्बुधः ॥
 पद्मालाभे तु शाखाभिः शाखालाभे शिफालवैः ।
 शिफालाभे सदा तत्र भक्तिमानर्चयेत् माम् ॥
 वर्जनीयानि पुष्पाणि शृणु राजन् ! समाहितः ।
 किङ्किणीं मुनिपुष्पञ्च धूञ्चूर पाटनन्तथा ।
 तथामुक्तवैभक्तं पुन्नागनक्षमालकम् ।
 यौधिकं क्षीरिकापुष्पं निर्गुण्डौ जागली जया ।
 कर्णिकान्तथाशोकं शाल्मलीपुष्पमेव च ॥
 ककुभ कोविदारञ्च वैभीतकमथापि च ।
 कुरण्डकप्रसूनञ्च तिलकं घातकीं तथा ॥
 अङ्गोल गिरिकर्णौ च नीपादन्यञ्च सर्वशः ।
 एकं वर्णानि चान्यानि सर्वाण्येव विवर्जयेत् ।
 अर्जपुष्पाणि वर्ज्याणि चार्कपत्रस्थितानि च ॥
 ध्यायात् मपि चान्यानि सर्वाण्येव विवर्जयेत् ।

अन्यैस्तु शुक्लपुष्पैस्तु गन्धवद्भिर्नराधिप । ॥

अवर्जितै र्यथा लाभं मङ्गलकौमार् सदाश्रयेत् ।

युधिष्ठिरः । कथं त्वसंचनीयोऽसि मूर्तयः कीदृशास्तु ते ॥

वैद्याहसाः कथं त्रैयुः कथं वा पञ्चरात्रिकाः ॥

भगवानुवाच ॥ 'शृणु पाण्डव । तत्सर्वमर्चनाक्रममुत्तमम् ।

स्यण्डिले पद्मकं कृत्वा चाष्टपतं स्वकचितम् ॥

अष्टाक्षरविधनिनाप्ययं वा हादयाक्षरैः ।

गैदिकैरथवा मन्त्रै मम सूक्तेन वा पुनः ॥

स्थापितं सात्ततस्तस्मिन्नुद्धरीत विश्वव्याः ।

पूरुषश्च ततः सूक्तमच्युतश्च युधिष्ठिर । ॥

अनिरुद्धश्च सो प्राञ्जवैश्वानरसंविदोजनाः ।

अन्ये त्वेवं विजानन्ति मा राजन् । पाञ्चरात्रिकाः

वासुदेवश्च राजेन्द्र । संकर्षणमथापि वा ।

प्रद्युम्नश्चाऽनिरुद्धश्च चतुर्मूर्तिं प्रपद्यते ॥

एतान्यन्यानि राजेन्द्र । सद्भाभेदेन मूर्तयः ।

विध्यन्तर्धान्तरायैव मामेवश्चार्चयेद्बुधः ॥

युधिष्ठिरः । त्वङ्गताः कीदृशा देवा कानि वृत्तानि तन्मृगा

एतत्कथय देवेश । त्वङ्गस्तस्य ममाच्युतः ॥

भगवानुवाच । अन्यदेवता भक्त्या ये मङ्गलजनप्रियाः ।

मामेव शरणं प्राप्ता मङ्गलास्ते भक्तीर्तिताः ॥

स्वर्गाण्यपि यमस्यानि मत्प्रियाणि विशेषतः ।

मङ्गलाः पाण्डवश्रेष्ठ । वृत्तानीमानि धारयेत् ॥

नान्यदाष्टादयेदस्मं मङ्गला जलतारणे ।

सस्थानु न दिवा स्वप्यात् मधुमांसानि वर्जयेत् ।

प्रदक्षिणं व्रजेद्विद्वान्गामेष्वथ ऊताशनम् ॥

निधावेयतिते वर्षे नाग्रभिर्चाञ्च लोपयेत् ।

प्रत्यघलवणं नाद्यात्सौहाशनकवर्जिनौ ॥

यासमेपाङ्गवे दद्यात् धान्यान् पुञ्चैव वर्जयेत् ।

तथा पर्युषितञ्चात्र पक्व परम्पुहायुतम् ।

वैदिकञ्चैव यद्वथ तत्प्रयत्नेन वर्जयेत् ।

• विभीतक करञ्जाना छायां दूरास्तु वर्जयेत् ॥

विप्रवादपरीवाद न वदेत् पीडितोऽपि सन् ।

सात्विका राजसाद्यापि तामसाद्यापि पाण्डुर ॥

मामर्चयन्ति भद्रक्तास्तेषामीहग्विधा गति ।

तिर्यङ्मानुपदेहेषु तामसा भुञ्जते फलम् ॥

नागयज्ञगृहस्थानि राजसा भुञ्जते फलम् ।

सात्विकाः सत्यसम्पन्ना मत्पद यान्ति मानवाः ॥

ये सिद्धान्तिच साङ्गो न योगसत्यबलेन च ।

नभस्यादित्यचन्द्राभ्यां पश्यन्ति पदविस्तरम् ॥

एकशब्दे नवद्वारे त्रिस्थूणे पञ्चधातुके ।

एतस्मिन् देहनगरे ये वसन्ति कृतशृणु ॥

उदिते तस्य विप्रस्य क्रियायुक्तस्य धीमते ।

चतुर्वेदविद्यापि देहे बह्वपुलाः स्थिताः ॥

क्षत्रियः सप्तविंशत्या वैश्यत्वष्टौ प्रकीर्तिताः ।

नियताः पाण्डवश्रेष्ठ । शूराणामेकविंशतिः ॥

काम, क्रोधश्च लोभश्च मानश्च मद एव च ।

महामोहस्तथेत्येते देहे यद्गुणना, स्थिता ॥

गर्वोदम्भोऽप्यहङ्कार ईर्ष्याभिद्रोहएव वा ।

पारुष्यं क्रूरताचेति एते ते चत्त्रियाञ्चिता ॥
 तीक्ष्णता निहृतिसाया शाय दम्भोत्थनार्जवम् ।
 पेशून्यमनृतञ्च वैश्वस्याष्टो प्रकीर्तिता ॥
 तृणा वुभुक्षा चालस्थ निद्रा चाप्यष्टा दमम् ।
 अधतिष्ठ विवादश्च प्रमदम् क्षीनसत्त्वता ॥
 भय वितव्यता जाला पापता मन्दुरेव च ।
 आशा चाश्रदधानत्वादंनवस्याप्य यन्नयाम् ॥
 क्षयोच मलिनत्वचं शूद्रास्यै ते प्रकीर्तिता ।
 यस्मिन्नेते न दृश्यन्ते सर्वे ब्राह्मणउच्यते ।
 येषु येषु हि भावेषु यत्काल वर्तते द्विज ।
 तत्काल नैव विज्ञेयो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बल ॥
 प्राणायामन्तु यत्काले येन मास्त्रापि चिन्तयेत् ।
 तत्काल वै द्विजोऽप्येव शेषकाल मथेरित ॥
 तस्मान्तु सात्वितो भूत्वा शुचि क्रोधविवर्जित ।
 मामर्चयेद्वय सततं मत्प्रियत्व यदृच्छति ॥

अलोलजिह्वः समुपस्थितो धृतीर्निधाय चक्षुर्युगमात्र मेव ।
 मानश्च वाचश्च निगृह्य चञ्चलोभोगान्निदृस्तो भगवान्निहीच्यते ।
 सरश्मयाद्यानि दरोति ब्राह्मणो नियतेन्द्रिया ।
 येषा आक्षेपे भोद्वन्ति तेषा तृप्ता पितामहा ॥
 धर्मो जयति नाधर्मं सत्यं जयति नावृतम ।
 क्षमा जयति न क्रोधः क्षमावान् ब्राह्मणो भवेत् ॥
 इति गीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ।

• नवमोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । दानधर्मफलं श्रुत्वा तपः पुण्यफलानि च ।

धर्मपुत्रं प्रहृष्टात्मा केशव पुनरब्रवीत् ॥

या चेपा कपिला देया पूर्वं सुम्पादिता विभो ।।

होमधेनुः सदा पुण्या चतुर्वक्त्रेण माधव ।।

सा कथं ब्राह्मणेश्यो हि देया, कस्मिन् दिनेऽपि वा ।।

कीदृशाय च विप्राय दातव्या पुण्यलक्षणा ॥

कति वा कपिलाः प्रोक्ताः, स्वयमेव स्वयम्भुवा ।

कैर्वा देयाश्च ता देव । ज्ञातुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

एवमुक्तो हृषीकेशो धर्मपुत्रेण संसदि ।

अत्रवीत्कपिलासङ्ख्यां तासां माहात्म्यमेव च ॥

शृणु पाण्डव । तत्त्वेन पवित्रं पापनाशनम् ।

यच्छ्रुत्वा पापकर्मापि नरः पापैर्विमुच्यते ॥

अग्निमव्योद्धवा दिव्या मग्निज्वालासमप्रभाम् ।

अग्निज्वालीज्ज्वलच्छीर्षां प्रदीप्ताद्धारलोचनाम् ॥

अग्निपुच्छा मग्निधुरा मग्निरोमप्रभाविताम् ।

तामाग्नेयी मग्निजिह्वा मग्निग्रीवा ज्वलत्प्रभाम् ॥

भुञ्जते कपिना येतु शुद्धा लोभेन मोहिताः ।

पतितासाम् विजानीया, क्षण्डानसदृशा हि ते ॥

न तेषां ब्राह्मणं कश्चिद्दृष्ट्ये कुर्यात् प्रतियद्यम् ।

दूराच्च परिहृत्तव्या महापातकिनी हि ते ॥

सर्वजालं हि ते सर्वे वर्जिताः पितृदैवते ।

ते सदा ह्यप्रतियाद्या अमम्याथ्याय पापिनः ॥

पिपन्ति कपिना यावत्तावत्तेषां पितामहाः ।

अमेध्य भुपभुञ्जेन्ति भूस्या वै भव्यर्गालवत् ॥
 कपिलाया हतं क्षीरं दधि तक्र मथा पिवा ।
 ये शूद्रा उपभुञ्जन्ते तेषां गतिं मिमांशुः ॥
 कपिलोपजीवी शूद्रस्य सती गच्छति रौरवम् ।
 क्लिश्यन्ते रौरवे घोरे वर्षकोटिशतं नृपः ॥
 ततश्च सुक्तः पापेन शुना योनिगतं व्रजेत् ।
 श्वयोन्याश्च पुरिभ्रष्टो विष्ठाया जायते क्रिमिः ॥
 विष्ठावर्गेषु पापिष्ठो दुर्गन्धेषु सहस्रयः ।
 तत्र तत्रैव जायेत नोत्तरं तत्र विन्दति ॥
 ब्राह्मणस्यापि यस्तेषां गृहे कुथ्यात्प्रतिग्रहम् ।
 ततः प्रभृतिं तस्यापि पितरः स्युरमेहमाः ॥
 न तेनं सार्द्धं सम्भाषेन्वाप्येकामन व्रजेत् ।
 स नित्यं वर्जनो यो हि दूराद्ब्राह्मणो हि मः ॥
 यस्तेन सह सम्भाषेदेकगर्था व्रजेत वा ।
 प्राजापत्यश्चरेत्क्षत्रं स च तेनैव शुध्यति ॥
 कपिलोपजीविनः शूद्राद्यः करोति प्रतिग्रहम् ।
 प्रायश्चित्तं भवेत्तस्य विप्रस्येद न संग्रहः ॥
 वर्षं ब्रह्मकुक्ष्यान् कुर्वीत चान्द्रायणं मथापि वा ।
 मुच्यते क्लृप्तिपातसम्भास्तेन व्यादू ब्राह्मणो हि मः ॥
 कपिला क्षाग्निहोत्रार्थे विप्रार्थे च स्वयम्भुवा ।
 सर्वत्रैव समुद्भूत्य निर्मिता ब्रह्मणा पुरा ॥
 पवित्रश्च पवित्राणां मद्भुजानां च मद्भुजम् ।
 पुण्यानां परमं पुण्यं कपिना पाण्डुनन्दन ॥
 तपसात्तप एवायं व्रतानां सुत्तमं मतम् ।

दानानामपर दानं विमानं, हैमसक्षयम् ॥
 पृथिव्या चानि तीर्थानि पुष्पान्यायतनानि च ।
 पवित्राणि च रम्याणि सर्वलोकेषु पाण्डव ॥
 तेभ्य स्तेजं समुद्धृत्य ब्रह्मणो लोक कारिणा ।
 लोकेनिसरण्यायैव निर्मिता कपिला स्त्रियम् ॥
 सर्वतेजोमयी ह्येषा कपिला पाण्डुनन्दन । ।
 सदाश्रितवहा मेध्या शुचिं पावनमुत्तमम् ॥
 क्षीरेण कपिलायास्तु दध्ना चैव हृतेन च ।
 होतव्यान्यग्निहोत्राणि सायम्प्रात दिंजातिभिः ॥
 कपिलाया हृतेनापि दध्ना क्षीरेण वां शृणु । ।
 जुहुते ये ऽग्निहोत्राणि ब्राह्मणो विधिवत्सदा ॥
 पूजयन्त्यतिथौचैव परा भक्तिं सुपागता ।
 शूद्रान्नविरता नित्य दम्भानृतविवर्जिताः ॥
 ते यान्त्यादित्यकलोऽन विमानेन द्विजोत्तमाः ।
 सूर्यमण्डलमध्येन ब्रह्मलोकं मनुत्तमम् ॥
 ब्रह्मणो भजने दिव्ये कामया, कामरूपिणः ।
 ब्रह्मणा पूज्यमानास्तु मोदन्ते कल्प मक्षरम् ॥
 एवं हि कपिला राजन् । पुण्य पापोपतीरिणी ।
 आदावेवाग्निहोत्रास्तु मन्त्रैर्व्रत्यादिनिर्मिता ॥
 शृङ्गाग्रे कपिलायास्तु सर्वतीर्थानि पाण्डव । ।
 ब्रह्मणोऽपि नियोगेन निवसन्ति दिने दिने ॥
 प्रातरुत्थाय यो मर्त्यो कपिनाग्रं प्रममकात् ।
 प्लुतात्पयमुशीर्षेण धारयेत्प्रयत शुचिः ।
 स तेन प्रपद्यमानेन तपनणात्प्रयतकिञ्चिद्व ॥

वर्षमेकण्डुहिम्राण्यं प्रदहत्यग्निवत्तृणम् ॥
 मूत्रेण कपिलायास्तु यस्तु प्रातरूपस्यृशेत् ।
 स्नानेन तेन गुण्येन नष्टपापं समाहितः ॥
 त्रिं ब्रह्मर्षिकृतात्पापांस्तूयते नात्र संशयः ।
 प्रातरुत्थाय यो भक्त्या भयर्क्षेत्तृणमुष्टिकम् ॥
 तस्य नश्यति तत्पापं त्रिं शतव्रात् सकलं वृष ॥
 प्रातरुत्थाय मङ्गल्यं कुर्याद्यस्तां प्रदक्षिणम् ॥
 'प्रदक्षीणीकृता तेन पृथिवी नात्र संशयः ।
 प्रदक्षिण्येन चैकेन अर्घ्यायुक्तं स पाण्डव ॥
 दशरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ।
 इह्ना तु कपिलां भक्त्या श्रुत्या हस्वारत्तं तथा ॥
 व्यपीडति नरः पापं महोरात्रकृतं वृष ॥
 यत्र वा तत्र वा चाहे कपिलायाः स्पृशेच्छुचिः ॥
 सं वर्त्मरक्तं पापं स नाशयति पाण्डव ॥
 गोसङ्ख्यं यो दद्यादेकाक्षं कपिला नरम् ॥
 समन्तस्य फलम्राह ब्रह्मलोके पितामहः ।
 यस्त्वेता कपिलां हन्यान् नरः किञ्चित्प्रमादतः ॥
 गोमहस्रहतं तेन भवेन्नाव विचारणा ।
 यस्त्वेका कपिला दद्याच्छ्रोत्रियायाग्निहोत्रिणे ॥
 गवा सहस्रान्तेनेह दत्तं भवति पाण्डव ॥
 दशैव कपिला प्रोक्ता स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥
 चा दत्ता श्रोत्रिण्यो वै स्वर्गं गच्छतितत् शृणु ।
 प्रथमा सुवर्णा कपिला द्वितीया गोरपिद्मना ॥
 त्रितीया रक्तपिद्माची चतुर्थी वज्रपिद्मना ।

पञ्चमी ब्रह्मावर्णा स्यात् पैष्ठी, स्यात् श्वेतपिङ्गला ॥
 सप्तमी कृष्णपिङ्गला अष्टमी पुरपिङ्गला ।
 नवमी पाटला श्वेता दशमी पुच्छपिङ्गला ॥
 दशैता कपिला प्रोक्ता स्नानेयन्ति नरान् सदा ।
 सङ्गल्यथ पवित्राथ सर्वमायप्रश्राशनाः ॥
 एव मेवाय नडाहो दश प्रोक्ता नरेश्वरः । ।
 ब्राह्मणो वाहयेत्तासु नान्यवर्ण कथाञ्चन ।
 वाहयेत्कपिलायासु क्षेत्रे वार्ध्वाणि पाण्डवः । ॥
 वाहयेद्बहुतेनैव शाखया वा सपत्न्या ।
 सुदृष्टे पु तु भुञ्जीयात् पिवेत्प्रीतेषु, चोदकम् ॥
 गुर्वोपदृभाविताश्चैते पितरस्ते प्रकीर्तिताः ।
 अन्न, पूर्वे विभागे तु धूर्याणां वाहन स्मृतम् ।
 दित्रामो मध्यमे भागे भाग्येश्वान्ते यथासुप्तम् ॥
 यत्र वा त्वरया कृत्वा संगयो यत्र वाञ्छति ।
 वाहयेत्तत्र धूर्यासु न स. पापेन लिप्यते ॥
 अन्यथा वाहनादेन निरय याति रोरयम् ।
 रुधिर पातयेत्तेषां व्यसु किञ्चिन्नराधमः ॥
 भ्रूणहत्यासम पापं तस्या स्यात्पाण्डुनन्दनः । ।
 तेन पापेन पापात्मा नरक याति सर्वगः ॥
 नरकेषु स सर्वेषु समा, स्थित्वा शत ततः ।
 इह मानुष्यके लोके वलीवेर्दो भविष्यति ॥
 तस्मात्तुश्चि मुक्तिमन्विष्यन् दद्यात्तु कपिलावरः ।
 कपिला वाहयेद्यसु हयनो लोभमोहितः ॥

तेन देवास्त्वयस्त्रिंशन्वितरथापि वाञ्छिताः ।
 स देवैः पितृभिर्नित्यं वर्जिताम्बु मदुर्मतिः ॥
 नरकावरकं घोरं गच्छेदभ्रमंयं नृपः ।
 ब्रह्मा रुद्र सत्याग्निश्च कपिलानां गतिङ्गताः ॥
 तस्मात्ते तु न गन्तव्याः पुण्याश्चैव विमेषतः ।
 निवसन्ति यदा भ्रान्तास्तदाहन्त्युद्य तत्कुलम् ॥
 यावन्ति तेषां रोमाणि तावद्वर्षगतनृपः ।
 नरके परिपच्यते तत्र तद्वाङ्मया नराः ॥
 कपिला सर्वयज्ञेषु दक्षिणार्थं विधीयते ।
 तस्मात्ता दक्षिणा देया यज्ञेष्वेव द्विजातिभिः ॥
 होमार्थं चाग्निहोत्रस्य यः प्रयच्छेत्स यत्नतः ।
 श्रोत्रियाय दारिद्र्याय प्रशान्ताय यतात्मने ॥
 तेन दानेन पूतात्मा सोऽग्निलोके महीयते ।
 यावन्ति चैव रोमाणि कपिलाया सुधिष्ठिरः ॥
 तावद्वर्षसहस्रानि सोऽग्निलोके महीयते ।
 सुवर्णखुरशृङ्गीं यः कपिलां हि प्रयच्छति ॥
 विपुवेत्यापि येनैव सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
 तेनाश्वमेधतुल्येन समं लोकं स गच्छति ॥
 सुवर्णशृङ्गी रूष्यखुराः सवत्सा कांसदोहना ।
 वस्त्रैरलङ्कता पुष्टा पुष्पमाल्यैश्च पूजिता ॥
 पवित्रं हि पवित्राणां सुवर्णं मिति मे मतिः ।
 तस्मात् सुवर्णाभरणा कृतव्या चाग्निहोत्रिणे ॥
 एवं दत्त्वां तु राजेन्द्र । सत्यपूर्वान् परानपि ।

तारयिष्यति राजेन्द्र ! नातकार्या विचारिणा ॥

अग्निष्टोमसहस्रं वाजपेयं तत्समम् ।

वाजपेयसहस्रं अश्वमेधं तत्समम् ॥

अश्वमेधसहस्रं राजसूयं तत्समम् ।

कपिलानां सहस्रेण विद्धि दत्तेन पाण्डव ! ॥

राजसूयफलं प्राप्य मम लोके महीयते ।

न तस्य पुनरावृत्तिरित्यनेन कुरुपुत्र ! ॥

यच्छन्ति ये कपिलां सचैलां सकांश्चक्षुः कनकाग्रशङ्खीम् ।

तैस्तैर्गुणैः कामदुषाभिभूतः । नरं प्रदातार सुपैति सा गोः ।

सा कर्मभिश्चाप्यनबुध्यमाना तौ ब्रान्धकारे नरके पतन्तम् ॥

महार्णवे नौरिव बाधुनीता दत्ता हि गौस्तारयते मनुष्यम् ।

पुत्रांश्च पौत्रांश्च कुलं च सर्वमासन्ननाशं तारयते परत्र ॥

यावन्मनुष्यः पृथिवीं विभर्ति तावत्प्रदातार सुपैति तत्र ।

यथोपधं मन्त्रकृतं नरस्य प्रयुक्तमात्रं विनिश्चिन्ति रोगम् ।

तथैव दत्ता कपिला सुपात्रे पापं निहन्त्याशुनरस्य सर्वम् ॥

यथैव दृष्ट्वा भुजगाः सुपर्णं नश्यन्ति दूराद्विशया मयार्ताः ।

तथैव दृष्ट्वा कपिलाः प्रदानं नश्यन्ति पापानि नरस्य गीघ्रम् ॥

यथा त्वचं स्वां भुजगो विहाय पुननवं रूपसुपैति पुण्यम् ।

तथैव मुक्तः पुरुषः स्वपापाहिराजते वै कपिलाप्रदानात् ॥

यथान्यकारं भुवनेषु लब्धं दीपो हि निर्तापयति प्रदीप्तः ।

तथा नरे पापं मपि प्रलीनं निर्वाप्येहि कपिलाप्रदानं ॥

यावन्ति रोमाणि भवन्ति तस्या वन्मान्धिताया स्वगरीरजः ।

तावत्प्रदाता मुगन्धकोटी म ब्रह्मलोके रमते मनुष्यः ।

यथा हितोऽग्नेरतिथिः प्रियस्य पूर्वान्नदूरस्य जितेन्द्रियस्य ।
सत्यव्रतस्याध्ययनान्वितस्य दत्ताहि गौस्तारयते परत्र ।

इति श्रीगोतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे कपिलादान
प्रश्नसौनामं नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । उक्तं श्रुत्यावचः पुण्यं कपिलादानमुत्तमम् ।

धर्मपुत्रं प्रहृष्टात्मा केशव पुनरब्रवीत् ॥

देवदेवेशः । कपिला सदा विप्राय दीयते ।

कथं सर्वेषु चाङ्गेषु तस्या स्मिष्ठन्ति देवता ॥

याश्चेता कपिला, प्रोक्ता देवदेव । त्वया मम ।

तासाङ्गतिं सुरश्रेष्ठ । कपिलाः पुण्यलक्षणा ॥

कथं वानुगृहीतास्ता सुरैः पितृगणैरपि ।

के नामयुक्ता वरेण श्रुतुं कौतुहलं हि मे ।

वैशम्पायनः । युधिष्ठिरेणैवमुक्ते केशव सत्यभक्तुः ॥

शुद्धानामपरहृष्टां वक्तुमेवोप चक्र मे ।

भगवानुवाच । शृणु राजन् । पवित्रं वै रक्षस्यधर्ममुत्तमम् ।

स्पृहणीयमिदं आव्युत्तमं हेतुवादिनाम् ।

यथा वत्सस्य पादौ द्वौ प्रसवे शिरसा सह ॥

दृश्यते कान्तदानन्तमाहुः दानं विदोजनाः ।

अन्तरीक्षगतो वत्सो यादङ्गं न यास्यति ।

गौमावत् पृथिवी श्रेया तस्माद्देया तु तादृशि ॥

यावन्ति घेन्वागोमाणि सप्तसागं युधिष्ठिरः ।

थावन्त्य सिङ्गतायापि गर्भोदकपरिश्रुताः ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि दाता स्वर्गे महीयने ।
 सुवर्णाभरणं कृत्वाऽश्वत्थ्वा कपिलांस्तु यः ॥
 तिले प्रच्छादिता दद्यात् संवत्सरे रत्नहृताम् ।
 ससमुद्रनदी तेन संशैलद्वीपपञ्चना ।
 चतुरन्ता भजेद्दत्ता पृथिवी नात्र संग्रहः ॥
 पृथिव्यामु स्यतुल्येन तेन दानेन मानव ।
 समारसागराक्षीर्णो याति लोक प्रजापते ॥
 ब्रह्महत्यादि वा गोघ्नो भूषणं गुणतत्पुणः ।
 महापातकयुक्तोऽपि दानेनानेन शुद्ध्यति ॥
 इदं पठति यः पुण्यं कपिलादानमुत्तमम् ।
 प्रातस्तथाय मङ्गलं सस्य पुण्यफलं शृणु ।
 मनसा कर्मणा वाचा भक्तिपूर्व युधिष्ठिर ।
 पापं रात्रिकृतं हन्यादस्याध्यायस्य पाठतः ॥
 इदमावर्त्तमानस्तु आह्वे यस्तर्पयैद् द्विजान् ।
 तस्याप्यहं मय्यन्ति पितरोऽत्यन्त हर्षिताः ॥
 यश्चेदं शृणुयाद्भक्त्या मङ्गलेनान्त राक्षसा ।
 तस्य रात्रि कृतं सर्वं पापमाशु व्यपोहति ॥
 अतः पर विशेषस्तु कपिलाणां शृणु क्रमात् ।
 यश्चैता कपिला प्रेक्ता दश राजनमया तव ॥
 तासाञ्च तस्य प्रवरा पुण्य पापप्राणाग्रजम् ।
 नमस्कृता वा स्पृष्टा वा भ्रन्ति पापं नरस्य तु ॥
 यस्यैता कपिला सन्ति गृहे पापप्रणाशना ।
 तत्र श्रीविजय कीर्ति स्थितानित्य युधिष्ठिर ॥

प्रद्या हितोऽग्नेरतिथि प्रियस्य पूर्वान्नदूरस्य जिनेन्द्रियस्य ॥
उत्पन्नतस्याध्ययनान्वितस्य दत्ताहि गौस्तारयते परत्र ।

इति श्रीगीतामीये वैष्णवधर्मशास्त्रे कपिलादान
प्रशंसोनामं नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

शम्पायन । उक्तं श्रुत्वा ब्रूच पुण्य कपिलादानमुत्तमम् ।

धर्मपुत्र प्रहृष्टात्मा केशव पुनरब्रवीत् ॥

देवदेवेश । कपिला सदा विप्रस्य दीयते ।

कथं सर्वेषु चाङ्गेषु तस्या स्मिष्ठन्ति देवता ॥

याचेता कपिला प्रोक्ता देवदेव । त्वया मम ।

तासाङ्कति सुरयेष्ठ । कपिला पुण्यलक्षणा ॥

कथं वानुगृहीतास्ता सुरैः पितृगणैरपि ।

के नात्मयुक्ता वर्येण श्रोतुं कोत्सुहल हि मे ।

शम्पायन । युधिष्ठिरेणैवमुक्ते केशव सत्यभङ्गम् ॥

गुह्यानामपरहृत्वा वक्तुमेवोप चक्र मे ।

गवानुवाच । शृणु राजन् । पवित्रं वै रहस्यन्धर्ममुत्तमम् ।

सृष्टणीयमिदं आद्य उत्तमं हेतुवादिनाम् ।

यथा वत्सस्य पादौ द्वौ प्रसवे गिरसा सह ॥

दृश्यते कालदानन्तमाज्ज हानिं विदोजना ।

अन्तरीक्षगतो वत्सो यादङ्गं न यास्यति ।

गौमावन् पृथिवीं ज्ञेया तस्माद्देया तु तादृशि ॥

यावन्ति धेन्वा गोमाणि सवत्सारा युधिष्ठिर ।

यावत्स्य, सिंतायापि गर्भोदकपरिश्रुताः ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि दाता स्वर्गे महीयते ।
 सुवर्णाभरणं कृत्वां स्वत्मा कपिलान्तु यः ॥
 तिले प्रच्छादिता दद्यात् संघर्षरत्नै रलङ्घ्यताम् ।
 सप्तसुद्रनदी तेन शैलद्वीपचतुना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नीत संशयः ॥
 पृथिव्यास्तु स्वतुल्येन तेन दानेन मानवः ।
 समारसागरात्तीर्णो याति लोकं प्रजापते ॥
 ब्रह्महत्यादि वा गोप्नी शूराणां गुरुतल्पगः ।
 महापातकयुक्तोऽपि दानेनानेन शुद्ध्यति ॥
 इदं पठति यः पुण्यं कपिलादानमुत्तमम् ।
 प्रातरुत्थाय मङ्गलं कृत्य पुण्यफलं शृणु ॥
 मनसा कर्मणा वाचा मतिपूर्व युधिष्ठिर ।
 पापं रात्रि कृतं हन्यादस्याध्यायस्य पाठतः ॥
 इदमावर्त्तमानस्तु श्राद्धे दत्तार्थैर्द्विजान् ।
 तस्याप्यमृतं मय्यन्ति पितरोऽत्यन्तं हर्षिताः ॥
 यद्येदं शृणुयाद्भक्त्या मङ्गलेनान्त राक्षसाः ।
 तस्य रात्रि कृतं सर्वं पापमाशु व्यपोहति ॥
 अतः परं विशेषन्तु कपिलानां शृणु क्रमात् ।
 यद्यैता कपिनाः प्रोक्ता दश राजन्मया तव ॥
 नामाञ्च तस्य प्रवरा पुण्य पापप्राणायामम् ।
 नमस्कृता वा स्पृष्टा वा भवन्ति पापं नरस्य तु ॥
 यस्यैता कपिना सन्ति गृहे पापप्रणायनाः ।
 तत्र श्रीर्षिजय कीर्तिः स्थितानित्य युधिष्ठिर ॥

ये तासां प्रीतिमायान्ति ददतस्त्रिदंशाः सदा ।
 पयसा पितरः सर्वे हतेन च ऊताशनाः ॥
 ततः पितामहं चैव तथैव प्रपितामहा ।
 सहृदत्तेन तुष्यन्ति वर्षकोटि युधिष्ठिर । ॥
 कपिलाया हृतं चौर दधिप्रायसमेव च ।
 श्रोत्रियस्य सहृदत्त्या नरः पापैर्विमुष्यते ॥
 उपवासन्तु यः कृत्वा 'अहोरात्र' जितेन्द्रियः ।
 कपिलापञ्चगव्यन्तु पीत्वा चान्द्रायणात्परम् ॥
 सौम्ये मुहूर्त्ते तत्प्राभ्य मुडात्माशुहमानसः ।
 क्रोधादृतविनिर्मुक्तो मङ्गतेनान्तरात्मना ॥
 कपिलापञ्चगव्येन समन्त्रेणं पृथक् पृथक् ।
 यो मत्कृतिर्लतं वापि शङ्कराकृतिमेव वा ॥
 स्नापयेद्विपुले भक्त्या सोऽग्नमेधफलं लभेत् ।
 स मुक्तपापः पूतात्मा यानेनास्वरगोभिना ॥
 मम लोकं व्रजेद्युक्तो ब्रह्मलोक मयापि वा ।
 ब्रह्मणा तु पुरा हृष्टा कपिला काश्वनप्रभा ॥
 अग्निं कुण्डात्परैर्मन्त्रैर्होमधेनु र्मष्टप्रभा ।
 स्पृष्टमाद्यान्तु ता दृष्ट्वा देवा शूरादयो दिवि ॥
 सिद्धा ब्रह्मर्षयश्चैव वेदाः साक्षाः सहाध्वराः ।
 नागराः सरितः सैव पर्वताः मयलाङ्गकाः ॥
 गन्धर्वाश्चरमो यक्षाः पद्मगायान्पुष्पस्थिताः ।
 सर्वे विष्णुयमापन्ना अग्निमध्ये सहप्रभाम् ॥
 मन्त्रैर्भोज्यैश्च विविधैर्गुह्यवृत्तामनेकगः ।
 ऊताश्च निपुटाः सर्वे तान्तिष्ठन्तीं दिव्यैः यन्त्रैः ॥

शिरोभिः प्रणता भूमौ ब्रह्मसा स्रततारिणीम् ।
 ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे चतुर्वक्त्रं पितामहम् ॥
 किमिदं देव ! देवेभ्यः । सर्वलोकपितामह ! ।
 आज्ञापय मेहादेव ! किं कुर्मस्ते प्रियं प्रभो ! ॥
 एवमुक्ताः सुरैः सर्वैः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
 तत्र सानुनयं प्रीत्या ब्रह्मावचनं ममवीत् ॥
 भवन्तो ह्यनुष्टहन्तु दोग्ध्रीमेता पयंस्विनीम् ।
 होमधेनुरियं ज्ञेया ह्यग्निं सन्तर्पयिष्यति ॥
 पीतक्षीरा येहि वास्याः जातवीर्य्यपराक्रमाः ।
 जयिष्यथ यथाकामं दानवान् सर्व एवमु ॥
 जातवीर्य्ययलैश्चर्याः सत्ववन्तो जितारयः ।
 अदेवमावृकाः सर्वाः पालयिष्यथ वै प्रजाः ॥
 पालिताश्च प्रजाः सर्वा भवन्निरिह धर्मतः ।
 पूजयिष्यति यो नित्यं यज्ञैर्विविधदर्शयैः ॥
 एकमुक्ताः सुराः सर्वे ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।
 ततः मंहृष्टमनसः कपिलायै वरं ददुः ॥
 यन्माल्लोकहितायाद्य ब्रह्मणा त्वं विनिर्मिता ।
 तस्मात् पूता पवित्राश्च भव पापव्यपोहिनी ॥
 ये त्वा दृष्ट्वा नमस्यन्ति स्मृयन्ति च करैर्नराः ।
 तेषां वर्षेकत पापं त्वद्भक्तानां विनश्यत् ॥
 कामतः कृतमज्ञातं मरुतं यत्तु पातकम् ।
 त्वां दृष्ट्वा ये नमस्यन्ति गावः सर्वसहेति च ॥
 तेषां तद्विलयं यातुं तमः सूर्योदये यथा ।

भगवानुवाच । इत्युक्त्वा च वरु दत्त्वा प्रययुः सो यथागतम् ॥

लोकनिस्तारणार्थं तु सा च लोक चचार ह ।

तस्या एव समुद्भूताः शेषास्तु कम्पिला अपि ॥

विचरन्ति महीमेढा लोकानुग्रहकारिणात् ।

तस्मांस्तु कम्पिला देया परतुः कृतमिच्छता ।

यदा च दीयते रजन् । कम्पिला ह्यग्निहीनिष्ये ॥

तदाग्रद्वयोस्तस्या विष्णु रद्वय तिष्ठतः ।

चन्द्रवज्रधरौ वाग्मि तिष्ठतः शृङ्गमूलयोः ॥

शृङ्गमध्ये तथा ब्रह्मा कुलाट्टे गोर्धपध्वजः ।

कर्णयो रंश्चिनीदेवौ चक्षुषोः यशिभास्तरौ ॥

फरयो वरुणो राजन् । हृदये हव्यवाहनः ।

रोमान्ते सुनयः सर्वे चर्मण्येव प्रजापतिः ॥

निश्वासेषु स्थिता वेदा सपञ्चदशपदक्रमाः ।

नासापुटे स्थिता गन्धा मुष्पाणि सुरभीणि च ॥

अधरे यमवः सर्वे मुखे चाग्निः प्रतिष्ठितः ।

माधु देवा स्थिता फले ग्रीवाया पार्वती स्थिता ॥

पृष्ठे च नक्षत्रगणाः कटिदेशे यमः स्थितः ।

अपानेऽर्धक्षीरार्थानि गोमूत्रे चाद्रवी स्ययम् ॥

श्रोणीतटस्थाः पितरो रोमनाङ्गल भास्थिताः ।

पार्श्वयो रंभयोः गर्भे विष्णो देवा प्रतिष्ठिताः ॥

तिष्ठत्युरमि तस्याग्नौ प्रीतः शक्तिधरो वरुणः ।

जानुजद्वोरुदरेषु यक्ष तिष्ठन्ति वायवः ॥

सुरमध्येषु गन्धर्वाः सुरापेषु च पयसा ।

चत्वारः सागराः पूर्णा मस्याच भयधोधराः ॥

रतिर्मेधा स्वंधा स्वाहा अन्तिः स्मृतिर्धृतिः ।
 कीर्तिर्दीप्ति स्तथा कान्तिः पुष्टिस्तुष्टिस्तु सङ्गतिः ॥
 दिग्गय विदिग्गयैव सेवन्ते कपिला सदा ।
 देवा पितृगणाद्यापि गन्धर्वाः सुरसाङ्गणाः ॥
 लोका द्वीपार्णवाश्चैव गणाद्याः सरितस्तथा ।
 गृहा मातृगणाश्चैव वेदाः सान्द्राः सहाध्वरैः ॥
 वेदोक्तैर्विविधैर्मन्त्रैः स्तोत्रैः सुवन्ति हर्षिताः ।
 विद्याधराश्च ये सिद्धा भूतास्तारागणास्तथा ॥
 पुष्पवृष्टिं प्रमुञ्चन्ति प्रशुत्यन्ति च हर्षिताः ।
 ब्रह्मणीत्यादिते देवि वाग्निकुण्डान्वाहाप्रभे ॥
 नमस्तो कपिले । पुण्ये । सर्वदेवैर्नमस्कृते ।
 कपिले । च महासत्वे । सर्वतीर्थमये । शुभे ॥
 दातारं स्वजनोपेत ब्रह्मलोकं नय स्वयम् ।
 अहोरात्रमिदं पुण्यं सर्वदुःखघ्नं सुत्तमम् ॥
 अङ्गी धर्माङ्गितशिवमिदं मग्नं महाधनम् ।
 इत्याकाशगतास्ते तु जल्पन्ति च रमन्ति च ॥
 तस्या प्रतिगृहीता च भङ्गेया च द्विजोत्तम ।
 तावदेव गणा सर्वे कपिलाश्च नमन्ति वै ॥
 स्यर्गशृङ्गी रौप्यसुरा गन्धैः पुण्यैश्च पूजिताः ।
 यस्याभ्यामेव ताभ्यान्तु धावन्तिष्ठत्वलङ्घिताम् ॥
 तावद्यदिच्छेत् कपिला मन्त्रपूता सुसम्कृता ।
 भूलोकवाग्निनः सर्वान् ब्रह्मलोकञ्चयेत् स्वयम् ॥
 भूरय कनकं गावो रौप्यं रुष्णातिना यवाः ।
 दीयमानानि विप्राय प्रद्वप्यति दिने दिने ।

अथवां ओत्त्रियेभ्यो वै तानि दत्तानि पाण्डव । ।

तानि निन्दन्त्यथात्मानमशुभ किन्नु नः कृतम् ॥

अहोरात्र पिशाचेय अर्च्यमूर्त्ताः समन्ततः ।

याम्यामो विनय शीघ्रमिति शोचन्ति तानि वै ॥

अथेतानि द्विजेभ्यो वै ओत्त्रियेभ्यो विशेषतः ।

दीयमानानि रर्षन्ते दत्तार तारयन्ति च ॥

युधिष्ठिरः । देव । देवेय । दैत्यघ्न । कालः को ह्यथ कथयोः ।

के तत्त्वपूजा मर्चन्ति यर्जनीयाश्च के द्विजाः ॥

भगवानुवाच । देव पूर्वाहिक कर्म, पैतृकश्चापराहिकम् ।

कालकीलश्च यद्दानं तद्दानं राक्षस विदुः ॥

खादित चावन्नीलश्च कलिपूर्वश्च यत्कृतम् ।

रजस्वलाभिष्टब्धश्च तद्दानं राक्षस विदुः ॥

अवकृष्टश्च यद्भक्त्या अर्चतेनापि भारत । ।

मराकृष्टं शुना चापि तद्भक्षणं राक्षसं विदुः ॥

थावन्तः पतिता विप्रा ससर्गात् पतितास्तथा ।

दैवे वा पैतृके वापि राजन् । नाहन्ति सत्कृतिम् ॥

क्लीव शिखीः च कुण्ठी च राजयक्ष्माम्बितश्च यः ।

अपहारी च यथाधः पित्ये नाहन्ति सत्कृतिम् ॥

चिकित्सका देवलका हृद्वा नियमधारिणः ।

सोमधिक्रियिणश्चापि आहो नाहन्ति सत्कृतिम् ॥

एकोद्दिष्टस्य ये चाम्रं भुञ्जते विधिवद्द्विजाः ।

चान्द्रायणं मकृत्वा ते पुनर्नाहन्ति सत्कृतिम् ॥

गायका नर्तकाश्चैव शायका घाटकाण्यथा ।

कथं नो यो धर्माच्चैव श्रीं नृणां हन्ति सत्कृतिम् ॥
 अगमयच्च ये विप्रा मृतनिर्यातकाश्च ये ।
 ते नराऽऽपि किं कर्मस्य राजन् ! नृणां हन्ति सत्कृतिम् ॥
 अपरिज्ञातपूर्वश्च गणपुत्रश्च यीदृजः ।
 पुत्रिकापूर्वपुत्रश्च आह्नेनाहन्ति सत्कृतिम् ॥
 क्षणं कर्ता च यो विप्रो यश्च वाणिज्यको द्विजः ।
 प्राणविक्रयवृत्तिय आह्नेनाहन्ति सत्कृतिम् ॥
 चीर्णावृता गुणैर्युक्ता यैश्च स्वाध्यायतत्पराः ।
 सावित्रीज्ञाः क्रियायन्त स्ते आह्ने सत्कृतिजमाः ॥
 आहस्य ब्राह्मणः कालः प्राप्तं दधिं दत्तं तथा ।
 दर्भाः सुमनसां चैत्रं तत्काष्ठं आह्नदो भवेत् ॥
 चारित्र्यनियता राजन् ! कथा ये कथयन्त्ययः ।
 अर्थिनश्चोपगच्छन्ति तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 तपस्विनश्च ये युक्ता स्तथा भैक्षचराचये ।
 अर्थिनः किञ्चिदिच्छन्ति तेषां दत्तं महत्फलम् ॥
 एवं धर्मविदो अष्ट ! ज्ञात्वा सर्वात्मनां सदा ।
 श्रोत्रियाय दूरिद्राभ्य प्रयच्छानुपकारिणे ॥
 दानं यत्ते प्रिय किञ्चिच्छ्रोत्रियाणाञ्च चेत्प्रियम् ।
 तत्प्रयच्छ स्वधर्मज्ञ ! यदिच्छसि त मद्ययम् ॥
 निरयं ये च गच्छन्ति तच्छृणुष्व युधिष्ठिर ! ।
 गुर्वर्थं वा गथार्थं वा नो वैदन्यत्र पाण्डव ! ॥
 वदन्ति येऽवृत्तं विप्रास्ते वै निरयगामिनः ।
 परदारापहर्तारः परदाराभिर्भक्षकाः ॥

परदारप्रयोक्तारस्ते वै निरयगामिनः ।

अनाथान् प्रमदा बालान् वृद्धान् भीतान् तपस्विनः ॥

प्रयच्छन्ति मर्यादे च ते वै निरयगामिनः ।

हान्तिच्छेदं गृहच्छेदं दारच्छेदञ्च भारत ॥

मित्रच्छेदं तथा कुर्षुस्ते वै निरयगामिनः ।

वर्णाश्रमाणां ये संस्थां ग्राहण्डा ये च घापिनः ॥

उपासते चतान्येतु ते सर्वे नरकानयाः ।

वेदविक्रयिण्यथैव वेदानाञ्चैव द्रूपकाः ॥

वेदानां लेप्तिन्यथैव ते ते निरयगामिनः ।

रसविक्रयिणो राजान् । विपविक्रयिण्यथैव ॥

क्षीरविक्रयिण्यथापि ते वै निरयगामिनः ।

चण्डालेभ्यश्च ये क्षीरं प्रयच्छन्ति नराधमाः ॥

अर्थार्थमथवा स्नेहात्ते वै निरयगामिनः ।

न क्षुण्णानाङ्गवाञ्छैव वृद्धानाञ्च सुधिष्ठिरः ॥

ये तरयन्ति कार्येषु ते वै निरयगामिनः ।

उपाश्यादश्च पितरं गुरुञ्च भरतर्षभ ॥

ये त्यजन्ति सहायाश्च ते वै निरयगामिनः ॥

अदातारं समर्था ये द्रव्याद्यालोभकारणात् ।

दीनानाथान् पश्यन्ति ते वै निरयगामिनः ॥

क्षान्तान्दान्तान् शूयान् प्राजान् दीर्घकालसहोपितान् ।

त्यजन्ति सततत्वाद्ये ते वै निरयगामिनः ॥

याणानामथ वृद्धानां श्रान्तानाञ्चापि ये नराः ।

अदत्त्वाश्रन्ति शृष्टान्ते वै निरयगामिनः ॥

एते पूर्वर्षिभिः प्रोक्ताः पुराणानां च द्रूपकाः ।
 ये च विप्रान् प्रदुष्यन्ति ते वै निरयगामिनः ।
 ये स्वर्गन्तुं समायन्ति तान् शृणुष्व युधिष्ठिर ।
 दानेन तपसा चैव सत्येन च धर्मेन च ।
 ये धर्ममनुवर्तन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 शुश्रूषाभिरुपाध्यायाश्चुतिर्मादाय भारत । ।
 ये प्रतिप्रदन्ति स्नेहा स्ने नराः स्वर्गगामिनः ॥
 प्रतिप्रदानदातारः श्रद्धयाश्रद्धयापि वा ।
 दातारश्चापि विद्याज्ज्ञानो नराः स्वर्गगामिनः ।
 क्षमावन्तश्च धीराश्च धर्मकार्येषु चोत्थिताः ॥
 मङ्गलाचार युक्ताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 मधुमासासवेभ्यस्तु निवृत्ताः कृतुर्मत्यापि ॥
 परदारनिवृत्ताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 वैवाहिकन्तु कन्यानां दरिद्राणाञ्च ये नराः ॥
 कारयन्ति च कुर्वन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 तपसा चैव दानेन ये त्वशक्ता नरेश्वर । ।
 धर्मोपदेशान् कुर्वन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 दानानां सुपदेशश्च तपसो नियमश्च तः ।
 व्रतानामपि ये कुर्युस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 वेच मार्गोपदेष्टारं सत्या संक्रमकारिणः ।
 मार्गशुद्धिकरा ये च ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 रसानामथबीजानां मोषघानान्तश्चैव च ।
 दातारश्च योपेता स्नेनराः स्वर्गगामिनः ॥

सुवर्णिकस्य वैश्यस्य शस्त्रविक्रयिणस्तथा ।
 सुदुष्टं शौण्डिकान्नञ्च चेल निर्णेजरस्य च ॥
 अनिदेशश्च मेतान्न गणिकान्न तथैव च ।
 वन्दिनोद्युतकर्तुञ्च तथाद्युतविदामपि ॥
 परिवित्तम्य यच्चान्नं परिवेत्तुस्तथैव च ।
 यद्याग्नेदिधीपुर्विप्रो दिधीप्रदेव वा पति ॥
 तयोरप्यभयो रक्ष सर्वस्यापि विवर्जयेत् ।
 गोलकस्य च कुण्डस्य राजान्नद्यापि वर्जयेत् ॥
 राजान्न तेज आदत्ते शुद्रान्न ब्रह्मवर्चसम् ।
 पाण्डु सुवर्णकारान्न यशस्यर्मावकृन्तिनः ॥
 गणान्न गणिकान्नञ्च लोकेभ्यः परिकृन्तति ।
 पूयर्चिकित्सकस्यान्न शूकस्तु वृषलीपतेः ॥
 विष्ठावार्द्धपिकस्यान्न तस्मात् तत्परिवर्जयेत् ।
 तेषां त्वगस्थिरोमाणि भुङ्क्ते योऽन्नं तु भक्षयेत् ॥
 दानानान्तु फलश्चान्यत् शृणु पाण्डव । तत्त्वतः ।
 वारिद कृत्तिमाप्नोति सुखमक्षयमन्नद ।
 तिलदर्शं प्रणामिष्टां दीपदायक्षुत्तमम् ॥
 भूमिदो भूमिमाप्नोति दीर्घेमायुर्हिरण्यद ।
 गृहदोऽग्राणि वैश्वानि रूप्यदोरूपमुत्तमम् ॥
 घासदयन्द्रसालोक्य मश्विसालोक्यमश्वदः ।
 अतडुहः त्रिया जुष्टोऽन्नदोवधस्य विष्टपम् ॥
 यानशय्याप्रदो भाव्यां मैत्र्यै मभयप्रदः ।
 शान्ति दगगतं मोक्ष्य ब्रह्मदो ब्रह्ममन्यताम् ॥

सर्वेषामनु प्रदानानां ब्रह्मदानं विगिष्यते ।

हिरण्यभूगवाश्वज यस्त्वय्यमनादिषु ॥

योचितं प्रतिगृह्णीते ददाल्यर्चितमेव च ।

तां दुर्भा गच्छतः स्वर्गे नरवानु विपर्यये ॥

अमृतं न पदेहृद्वा जपसस्त्रं न विस्मयेत् ॥

नातोऽप्यपदेहिप्रोविप्रान्नत्वात् प्रकीर्तयेत् ॥

यज्ञोऽवृतेन क्षरति तपः क्षरति विष्मयात् ।

आयुश्च पापवादेन दानानु परिकीर्तितम् ॥

एकः प्रजायते जन्तुरेकश्च प्रक्षीयते ।

एकोहि भुङ्क्ते सुकृतमेकस्याप्रोति दुष्कृतम् ॥

मृतं शरीरं सुतृणं काष्ठलोद्गमं क्षितौ ।

विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति ॥

अनागतानि कार्याणि कर्तुं न शक्यते जनः ।

स शिरःकम्पमुदीक्ष्य सूयते दिनमन्तकम् ॥

तस्माद्धर्मसहायोऽसु धर्मं सञ्चिनुयात्तदा ।

धर्मेण हि सहायेन तमस्तस्मिन् ईसरम् ॥

येषामन्तटाकानि समाः प्रपात्य कृपांश्च येषां प्रतिश्रयांश्च ।

अन्नप्रदानं रुधुराश्च वाणी यमस्य ते निर्वचनं भवन्ति ।

इति गौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे भोज्याभोज्यान्नविधिरुका-

दशोऽध्यायः ।

वृद्धगौतमसंहितायाम् ।

द्वादशोऽध्यायः ।

वृष्टिः । अनेकान्तं ब्रह्मद्वारं धर्ममाहुर्मनीषिणः ।

किं लक्षणोऽसौ भवति तन्मै ब्रूहि सुरेश्वर । ॥

प्राप्तुवाच । ऋणु राजन् । समासेन धर्मशौचविधिक्रमम् ।

अहिंसां सत्यमस्तेयं मांशं शयं दमः शमः ॥

आर्जवश्चैव राजेन्द्र । निश्चितं धर्मलक्षणम् ।

ब्रह्मचर्यं तपः क्षान्तिर्मधुमांसस्य वर्जनम् ॥

भयदाया स्थितिश्चैव मशौचस्य च लक्षणम् ।

पाल्ये विद्यान्निषेवेत यौषने दारसंग्रहम् ॥

स्याविर्ये मोक्षमातिष्ठेत् सर्वदा धर्ममाचरेत् ।

ब्राह्मणान्नावमन्येत गुरुन् परिवदेन्न च ॥

यतीनां मनुकूलः व्यादेय धर्मः सनातनः ।

यतिगुरुर्हिजानीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ॥

यतिरेव गुरुः स्त्रीणां सर्वेषां पार्थिवो गुरुः ।

सयि सव्यसर्गकर्माणः परतु हितकाङ्क्षिभिः ।
 प्रहरेन्व दिजान् प्राप्नो गा न हन्यात् कटाचन ॥
 भृशहत्यासमस्यैतदुभय यो निषेवते ।
 नाग्निमुखे शोषयमे न च पादो प्रतापयेत् ।
 नान्तरागमनं फुर्ख्यं श्वचामेश्व धिनिक्षिपेत् ।
 उच्छिष्टो न स्पृशेदग्निमग्नौ च स्थस्य जातुचित् ॥
 श्वचण्डालादिभिः स्पृशेन्नरः मग्नो प्रतापयेत् ।
 सर्वदेवमयो वज्रिसस्माच्छुद्धतमः स्पृशेत् ॥
 प्राप्तमूत्रपुरीषस्तु न स्पृशेद्वज्रिमात्मवान् ।
 यावत्त, धारयेद्देवाः स्तावदप्रयतो भवेत् ॥
 पचनाग्निं न गृह्णीथा परवेश्मनि जातुचित् ।
 तेन दत्त्वेन चाग्नेन यत्कर्म कुरुते शुभम् ॥
 तत्तत्कर्मणः फलस्यार्द्धं मग्निदस्य भवेत् वृष ॥
 तस्माच्च लिङ्गितं वज्रिं कुर्याद्देवाविनाशिनम् ॥
 प्रमादाद्यदिवाञ्छानात् तस्य नश्यो भविष्यति ।
 गृह्णीयात्तुमथित्वा वा श्रोत्रियागारतोऽग्निवा ॥
 शुधिष्ठिर । कीदृशाः साधवी विप्राः केभ्यो दत्तं महत्फलम् ।
 कीदृशेभ्यो हि दातव्यं तन्मे ब्रूहि जनाङ्गन ॥
 भगवानुवाच । अक्रोधना सत्यपरा । धर्मचित्या दमे रताः ।
 तादृशाः साधवी-लोके तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 अमानिनः सर्वसहा अदृष्टार्था जितेन्द्रियाः ।
 सर्वभूतहिता मैत्रास्तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 अनुव्याचक्षी वैषा श्रीमन्तः सत्यवादिनः ।

विप्रदेवानृषीन् विप्रानतिथैश्च निराश्रयान् ॥
 योनर, प्रीणयन्वैश्वस्य पुण्यफलं सद्यत् ।
 कृत्वापि वज्रयः पापं यो दद्यादन्वमर्थिने ॥
 मात्तयाय विशेषेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 अन्नं प्राणदो लोके प्राणदः सर्वदो भवेत् ॥
 तस्मादन्नं प्रयत्नेन दातव्यं भूतिमिच्छता ।
 अन्नं ह्यस्य तमित्याह्वय पूजितकं स्मृतम् ॥
 अन्नप्रणाशे सीदन्ति शरीरे सर्वधातवः ।
 यत्नं बलवतो न स्यादन्नं नृस्य च देहिना ॥
 तस्मादन्नं प्रदातव्यं अह्वयाऽअह्वयापि वा ।
 आदित्योऽपि रसं सर्वं मादत्ते ऋगंभक्षिभिः ॥
 वायुस्तस्मात्समाधाय रसमन्त्रे निवेद्येत् ।
 तन्तु मेघगर्तं भूमौ शक्नो व्यपति पाण्डव ॥
 तस्या शस्यानि रोहन्ति यैर्जीवन्त्यपिला, प्रजा ।
 मासमेदोऽस्थिमज्जाना सम्प्रवस्वेन्न एव हि ॥
 एवमन्नं च सूर्यश्च पवन, शक्र एव च ।
 एक एव स्मृतीराशि र्यतो भूतानि जश्निरे ॥
 वरं ददाति भूताना तज्जन्तं भरतर्षभ ॥
 अन्नदानेन सम्प्रीता देवाश्च मित्राभिः सह ॥
 तस्मात्तेजो यशो वीर्यं बलायुर्हृदयः सदा ।
 अह्वयान्नं प्रदातव्यमिति पौराणिकी श्रुतिः ॥
 अन्नदानं तु ये लोके कुर्वन्ति अह्वया नरा ।
 भवनानि च दिव्यानि दिवि तेषां महात्मनाम् ॥
 नानासंस्थानि रूपाणि नानाभूतयुतानि च ।

चन्द्रमण्डलशुभ्राणि किङ्किणीजालवन्ति च ॥
 तरुणादित्यवर्णानि स्थावराणि महान्ति च ।
 अनेकमतसंख्यानि सान्तर्जलवर्णानि च ॥
 वैदूर्यमणिचित्राणि रूप्यरूपमयानि च ।
 तत्र मृष्यफलोपेताः कामदाः सुरपादपाः ॥
 वायो वीर्यः समाः क्रूपाः दौर्घिकाश्चैव सर्वशः ।
 निर्घोषवन्ति यानानि युक्तानि च सहस्रशः ॥
 भक्ष्यभोज्यमयाः शैला वामास्याभरणानि च ।
 क्षीरस्रवन्त्यः सरितस्तथा चैवान्नपर्वताः ॥
 मासादाः पाण्डुराभ्राभाः शय्याय कनकोज्ज्वलाः ।
 अन्नदानात्तु सिध्यन्ति तस्मादन्नप्रदो भवेत् ॥

इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे अन्नदानविधिर्न
 द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अन्नदानफलं श्रुत्वा प्रीतोऽस्यसुरसूदन । ।
 भोजनस्य विधिं वक्तुं देवदेव । तमर्हसि ॥
 भगवानुवाच । भोजनस्य द्विजातीनां विधानं शृणु पाण्डव ! ।
 स्वातः शूचिः शूचौ देशे निर्झने ऊतपायकाः ॥
 मण्डलं कारयित्वा तु चतुरस्रं द्विजोत्तमः ।
 पश्चिमस्य ततोऽक्षं यैश्वस्य धनुस्त्रिभुजम् ॥
 कुर्षपादसु भुञ्जीयात् प्राह्मसुगन्धाने शुभो ।
 पादाभ्यां धरणी स्पृष्टा पादेनैवेन वा पुनः ।

नैकशाखास्तु भुञ्जीयान्नैवान्तर्धाय वै दिजेः ।
 न भिन्नपात्रे भुञ्जीत पर्याष्ट्रे तथैव च ॥
 अत्र पूर्वं नमः कर्तुं प्रष्टे नान्तरात्मना ।
 नान्यदालोकीयेदन्नाम्बजुश्लेठका पुनः ॥
 जुगुप्सिष्यन्तु यच्चाश्वराक्षसा एव भुञ्जते ।
 पाणिना जलसुकृतं कुर्यादसंभ्रदक्षिणम् ॥
 अथैतद्विजानीयान् पीत्वा चान्द्रायणक्षरे ।
 परिप्रेक्ष्यत्वादप्यत् पेयत्वे त्वगुमन्तरत् ॥
 पञ्चप्राणाहति कुर्यात्समन्तत् पृथक् पृथक् ।
 यथा रसं न जानाति जिह्वा प्राणाहुती वृषः ॥
 तथा नसाहितं कुर्यात् प्राणाहुतिमन्तर्द्वित ।
 विदित्वा चान्न नन्नाद् पञ्च प्राणाश्च पाण्डव ॥
 यः कुर्यादाहुती पञ्च तेनेष्टाः पञ्च वायवाः ।
 अगोऽन्यथा तु भुञ्जानो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥
 तेनास्त्रेण सुरान् मेतान् गृजसाक्षरपिष्यति ।
 वक्त्रप्रमाणपिण्डानि आसेनेकैर्न वा पुनः ॥
 वक्त्राधिगन्तु यत्पिण्डमात्मोच्छिद्यन्तदुत्थरं ।
 दद्याद्विशिष्टमन्त्रं वक्त्रनिःसृतमेव च ॥
 अभोग्यन्तद्विजानीयान् भुक्त्वा चान्द्रायणक्षरे ।
 स्वमुच्छिद्यन्तु यो भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते मुक्तभाषणे ॥
 चान्द्रायणसु यत्फलं प्राप्तामत्यमयापि वा ।
 पिपेतः पतिते तोये भाषणे मुग्धनिःसृते ॥
 यभोग्यन्तद्विजानीयान् भुक्त्वा चान्द्रायणक्षरे ।
 केमकीटावप्यहं सुखमाप्तमीजितम् ॥

ति नानद्योत्तिनान् दद्यात्तलान् प्रातरुपस्पृशेत् ।

तिलास्त्रिंश इति ब्रूयात् संहत्वापविमुक्तये ॥

तिलास्तु देवताकृपा नावमन्या द्विजा तभिः ।

भोजनाभ्यञ्जनादानाद्यो न बत् कुरुते तिले ॥

कृमिर्भूत्वाश्वविध्याया पित्रेभिः सह मकुञ्ति ।

तिष्ठान यो पीडयेद्विप्रो स्ववक्त्रेण स्वयं नृप ॥

पीडयेद्यदि तान् मोहान्तरकं यानि रौरवम् ।

इतिवगोद्धवे सोम, सोमवगोद्धवे विज ॥

इक्षून् यः पीडयेत्तस्माद्विद्युर्वात्मा त्रयातकः ।

इक्षुदण्डसहस्रेण एकैकेन द्विजोत्तमं ॥

ब्रह्म इत्यामवाप्नोति ब्राह्मणो, यत् पीडजः ।

तस्मान्न पीडयेद्विषून् मन्त्रचक्रे द्विजोत्तमं ॥

इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे तिलान्नदानादिप्रश्नसं

नाम त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

सुषिष्ठिरः । समुच्चयः तु धर्माणां भोज्याभोज्यश्च केषवः ।

श्रुतं मया त्वत्प्रसादाद्ब्रह्म ब्रवीहि मे ॥

भगवानुवाच । इदं भवेत् । द्रव्यानि क्षणीये शतसूतके ।

कर्मकालेऽध्वनि तथा नियमस्यो न क्षुण्यते ॥

दूराध्वनामनातपिचो द्विजाम्नामे तु शूद्रतः ।

अक्षतान्त्रयं यत्किञ्चिद्गृहीयादाब्रह्मस्ये ॥

चातुरोऽपि क्षितो वापि भवार्तो वा युमुक्षितः ।

भुञ्जन्विधिं । विप्रः प्रयश्चित्तीयते न च ॥

यत्किञ्चदपि कुर्वीणो विद्वान् गुरुनियोगकः ।

तेषां वचनसामर्थ्यात्प्रायश्चित्तीयते न च ॥

अवृतावृत्तकाले वरं दिवा रात्रौ तथापि वा ।

प्रोपितं स्त्रियं गच्छेत् प्रायश्चित्तीयते न च ॥

निमन्त्रितस्तु यो विप्रो विधिवद्व्यकथ्य यो ।

मासादीन्यपि भुञ्जानः प्रायश्चित्तीयते न च ॥

अष्टौ तान्यवतप्तानि आपोमूलं हतं पयः ।

हविर्वाह्याणकामाया गुरोर्वचनमौषधम् ॥

अग्नौ विधिवत्कर्तुं प्रायश्चित्तानि यो नरः ।

विदुषा कलनेनापि दानेनापि विशुद्ध्यति ॥

शुचिष्ठिरः । प्रशस्य कीदृशो विप्रो निव्यथापि सुरेश्वरः ।

अष्टकायश्चक्रः कालस्तस्मै कथय माधवः ॥

भगवानुवाच । सत्यं यदि हिजं दृष्ट्वा स्यान्नेपति भास्करः ।

एष मे मण्डनं भित्त्वा याति ब्रह्म सनातनम् ॥

कुलीनः कर्मसङ्घैश्च सत्यैवाप्यनृशंसकः ।

सदाशुः सत्ययादौ पात्रं सुवेदमे हिजा ॥

ये ते चाग्रीतने स्यात्तु भुञ्जानाः प्रथमं हिजाः ।

तस्यां पञ्चमा तु ये चान्ये तत् पुनन्येव दर्शनात् ॥

महत्ता ये हिजश्रेष्ठा महता सत्यरायणाः ।

तान् पश्चिमायनान् विहि पृष्य, सैव धिमेपतः ॥

निद्यान् शृणु हिजान् गणम् । सपिपा येऽपारगान् ।

प्राज्ञायेष्वामनालोक्ष्य चरन्तः पापकर्मणः ॥

अनगिरनधीयानः प्रतिप्रवृत्तिनः ॥

यत्र कुत्र च भुञ्जान स्वविद्यात्पङ्क्तिदूषकम् ॥
 मृतसूतकपुटाङ्गो यस्तु शूद्राच्चभोजनः ।
 अहश्चापि न जानामि गतिमस्य नराधिप ॥
 शूद्राच्चरमपुटाङ्गो ह्यधीयानोऽपि नित्यशः ।
 जपतो जुह्वतो वरुण गतिरुद्धं न विद्यते ॥
 आहिताग्निस्तु यो विप्रः शूद्रान्मेनापि वर्तते ।
 पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्म ब्रह्म तयोऽग्नयः ॥
 शूद्रप्रेषणकर्तुं य ब्राह्मणस्य युधिष्ठिर ।।
 भूष्यामन्नं प्रदातव्यं क्षत्र्याणामसमो हि सः ॥
 प्रेतीभूतश्च यः शूद्रं ब्राह्मणोऽज्ञानदुर्वलः ।
 अनुगच्छेन्नीयमानं स्विंरात्रः सशुचिर्भवेत् ॥
 त्विरात्रे तु ततः पूर्णो नदीं गत्वा समुद्रगाम् ।
 प्राणायामशतं कृत्वा हत प्राण विशुद्ध्यति ॥
 अनाथब्राह्मणं प्रेतं ये वदन्ति द्विजोत्तमाः ।
 पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं ते प्राप्नुवन्ति हि ॥
 न तेषां मशुभं किञ्चित् पापं वा शुभकर्मणाम् ।
 जलावगाहनादेव सुदाः शौचं विधीयते ॥
 शूद्रवेश्मनि विमेष्य क्षीरं वा यदि वा वृद्धिः ।
 हतन्ते न भोक्तव्यं विद्धि शूद्रान्नमेव तत् ॥
 विप्राणां भोक्तुकामाना मत्त्यन्तश्चात्तकाद्भया ।
 यो विघ्नं कुरुते मर्त्यं सातोऽन्यो नास्ति पापकृत् ॥

सर्वे च वेदाः, अविभिन्नहादैः, साक्षां सुराण्यस्य कुलद्व जन्मनोः
 एतानि सर्वाणि गतौ भवन्ति शीलव्यपेतस्य न हि द्विजस्य
 गृहोपगमे विषुवायनाद् मुमुक्षुर्तथाह मुने च जाते ।

गोभिश्च पुण्यक तेषा राजकुल्यादि शिष्यते ॥
 मादभ्या इति यो ब्रूयाद्गौरुग्ने ब्राह्मणस्य च ।
 तिर्यग्योनिशतं गन्वा चण्डाले पुं प्रजायते ॥
 ब्राह्मणस्य तु देवस्य द रिद्रस्य च यजनम् ।
 शुद्धोवापि हत राजन् । स्वर्गस्यमपि पातयेत् ॥
 धर्मजिज्ञासमानानां प्रमाणं प्रथमं श्रुतिः ।
 द्वितीयस्तु स्वशास्त्राणि तृतीयं लोकसंग्रहः ॥
 आसमुद्राच्च वै पूर्वादासमुद्राच्च पश्चिनात् ।
 हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं भार्यावर्तं प्रचक्षते ।
 सरस्वतीद्विपहत्यो साथा नद्योर्दन्तरेण ॥
 तदेव मातृक देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते ।
 तस्मिन्देसे सदाचारं पारम्पर्यक्रममागतः ॥
 वर्णाणां सान्तरालानां स सदाचार उच्यते ।
 कुरुक्षेत्रस्य मत्स्याय पाञ्चाला शूरसैनिका ॥
 एते महर्षिदेशास्तु ब्रह्मावर्तादनन्तरम् ।
 एतद्देशमस्तु नस्य सकाशाद्ग्रजम्बनः ॥
 स्वं स्वं चरित्रं शिष्यन्ते शिष्या सर्वमानवा ।
 हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्ये यत्प्राग्बिनशनादपि ॥
 प्रत्यगेव प्रयागश्च मध्यदेशं प्रकीर्तितः ।
 लण्णासारस्तु चरति मृगोयत्रै स्वभावतः ॥
 सङ्गया प्रायते देशो ग्लेष्मदेशस्तु तत्परम् ।
 एतान् विज्ञाय देशास्तु सत्यैरनु द्विजातयः ।
 शुद्रस्तु यस्मिन् कस्मिन् वा निवसेदुत्तिकर्षितः ।
 आचारप्रभवो धर्मो ह्यहिंसा सत्यमेव च ॥

वृद्धगौतमरुचिवायाम् ।

दानञ्चैव यथा शान्तिं नियमानियमैः सह ।
 वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैः निषेकादि द्विजात्मनाम् ॥
 कार्यैः शरीरकृत्स्नकारं पावनः गीत्यं चेह च ।
 गर्भे हर्मैर्जातकर्म मांसचौडोपनायनैः ॥
 स्वाध्यायैः सर्पण्यैश्चैव विशाहस्नातकव्रतैः ।
 सहायज्ञैश्च यज्ञैश्च ब्राह्मीयः क्रियते ततः ॥
 धर्मायौ यस्य ब्रह्मज्ञता श्रुत्या मपि तद्विधः ।
 न तस्य विद्या वक्तव्या कदाचिदपि चोपदे ॥
 लौकिकं वैदिकं वापि तथैवात्मिकमेव च ।
 यतो ज्ञातो गमः प्राप्तः स पूर्वमभिवादयेत् ॥
 सद्येद् सत्यं सृष्ट्यो दक्षिणेन तु दक्षिणम् ।
 न कुर्व्यादेकहस्तिनः गुरोः पादाभिवन्दनम् ॥
 निषेकादीनि कर्माणि यः करोति यथाविधि ।
 अध्यापयन्ति वेदांश्च स विप्रो गुरुव्यने ॥
 इहोपनयनं वेदान्योऽध्यापयति नित्यम् ।
 सुकल्पान् इतिहासांश्च स उपाध्याय उच्यते ।
 साङ्गान् वेदांश्च योऽध्याप्य शिष्ययुक्तां हृतानि च ॥
 विप्रयुजति च मन्त्रार्थां नाचार्यः सोऽभिधीयते ।
 उपाध्यायाद्दृष्टाचार्यं आचार्याणां शतं पिता ॥
 पितुर्दशगुणं माता गौरवेणातिरिच्यते ।
 तस्मात्तपो पात्रमेतिदं तृतीयं श्रूयापरो भवेत् ॥
 अथमानात्तं तेषां हि नरकान्वाति सर्वशः ।
 घनज्ञानतिरिक्ताङ्गान् विद्याहीनान् यशोऽधिकान् ॥
 रूपद्रविणहीनां च आतिथीनां च नास्ति वेत् ॥

शपतो यत् कृतं पुण्यं सेव्यमानन्तु गच्छति ॥
 सेव्यमानस्य यत्प्राप शपन्तां मनुगच्छति ।
 नाम्निष्कलोकनिन्त्याय देवतानां तुच्छनम् ।
 देव सान्मंसं मोहहृत् क्रोधन्त्यैक्षण्यं विवर्जयेत् ॥
 यस्य यस्य हि यो भान्, सो न तेन हि तं रथम् ।
 अनुमविश्य मेधावी क्षिप्रमार्त्तवशत्रयेत् ॥

इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे धर्मसारसमुच्चयोनाम
 चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

वृद्धिष्ठिरः । भगवत्पुत्र भक्तस्य मम धर्मजनप्रिय । ।
 धम पुण्यनम देव । पृच्छत, कथयस्व मे ॥
 यदेकमग्निहोत्र वै सृष्टं वर्णत्रयस्य तु ।
 मन्त्रस्य वृद्धा तं सम्यग्विंधिनां चाप्युपासितम् ॥
 आहिताग्निमन्यत्पूर्वं सपत्नीकं सवान्धवं ।
 वध तद्वाङ्मन्यैर्देव । होतव्यं क्षत्रियैः कथम् ॥
 वैश्यैर्वा देव ! देवेश । कथं वा सुकृतं भवेत् ।
 कस्मिन् काले कथं कस्यचित्तोऽग्निः स्यात् सुरेश्वर ! ॥
 आहितस्य कथं वापि सम्यगाचरणं भवेत् ।
 कत्यग्नयः किमात्मानं स्थानं किं कस्य वा विभो ! ॥
 कतरस्मिन् वा स्थाने किं वचेदग्निहोत्रकं ।
 अग्निहोत्रनिमित्तञ्च किमुत्पन्नं पुराऽनघ । ॥

कथमेवायं ह्ययन्ते प्रीयन्ते च सुरैः कथम् ।
 विधिवन्मन्त्रवद्भक्त्या पूजिता स्वर्गनयः कथम् ॥
 कां गतिं वर्द्धतां श्रेष्ठ ! नयन्ति स्यान्निहोत्रिणम् ।
 दुर्द्धतायाग्निहोत्राणां पवित्रातास्त्रयोऽग्नयः ॥
 किमाहिताग्नेः कूर्वन्ति चीर्त्वा वा अपि केशव ! ।
 जलसन्नाग्निस्तु पार्षात्मा कां योनिं देव ! गच्छति ॥
 एतत्सर्वं हि देवेश ! भक्त्या भूयगतस्य मे ।
 वृक्तुमर्हसि धर्मज्ञ ! सर्वावाप्त ! नमोऽस्तु ते ॥

भगवातुवाच । शृणु राजन् ! मन्त्रं पुण्यमिदं धर्मावृत परम् ।
 यत्तत्तारयति भक्तान् ब्राह्मणानग्निहोत्रिणः ॥
 ब्रह्मा त्वेतान् सृजन् लोकान् महदाद्यान् मचाद्युतीन् ।
 सृष्टोऽग्निर्मुखतः पूर्वं लोकानां हितकाम्यया ॥
 यस्मादग्रे स भूतानां सर्वेषां चिर्मितो मया ।
 तस्मादग्नीत्यभिहितं पुराणज्ञैर्मर्चयिभिः ॥
 यस्मात्तु सर्वकृत्येषु पूर्वमस्मै प्रदीयते ।
 आर्जतिर्दीप्यमानाथ तस्मादग्नीति कथ्यते ॥
 यस्माच्च नयति स्यात्ता गतिं विप्रान् सुपूजितान् ।
 तस्माच्च नयनाद्राजन् ! येदेष्वग्नीति घोष्यते ॥
 यस्माच्च दुर्द्धतान् सोऽप्य मन्त्रमक्षयितुं क्षणात् ।
 यजमाना नरयेष्टाः कव्याटोऽग्निस्तु न स्थिताः ॥
 सर्वभूताधिपो राजन् ! दयानामेष वै मुपमम् ।
 प्रथमं मन्मुपात् सृष्टो नोकार्थं पञ्चनमभुः ॥
 सृष्टमातो जगत्सर्वं सुरात्मैव यत्त गन्तु ।

ततः प्रशमितः सोऽग्निरूपः स मायया पुरा ॥
 स्मृतादुपासनात् सोऽयमौपासन इति स्मृतः ।
 आहुतिः सर्वमाख्यातस्तस्मिन् वर्तति योऽन्नः ।
 आवसथ इति ख्यातस्तेनासौ ब्रह्मवादिभिः ॥
 तस्मिन् पञ्च महायज्ञा वर्तन्ते यस्य धर्मतः ।
 सोममण्डलमध्येन गतिस्तस्याद्विजन्मनः ॥
 तेन सप्तर्षयः सिद्धाः संयतेन्द्रियबुद्धयः ।
 गतात्मभासा युज्यन्ते मेधाग्नेय न तत्पराः ॥
 अपरे चावशंसन्तु पञ्चद्वाग्नि प्रचक्षते ।
 तस्मिन् पञ्च महायज्ञा वैश्वदेव्य वर्तते ॥
 स्थास्त्रीपाकश्च गृह्याश्च सर्वे तस्मिन् प्रतिष्ठिताः ।
 गृह्यकर्मवही यस्माद् ततो गृहपतिसु संः ॥
 औपासनश्चावसथ सभ्यं पचनपावकम् ।
 आहुर्ब्रह्मविदः केचिदेतमेव ममापि च ॥
 अग्निहोत्रप्रकारन्तु शृणु राजन् ! समाहितः ।
 त्रयाणां गणनामापि अग्नीनामुच्यते मया ॥
 गृहाणान्तु पतित्वाद्भिर्गार्हपत्यमिति स्मृतम् ।
 यजमानन्तु यस्मात् दक्षिणान्तु गतिं नयेत् ॥
 दक्षिणाग्निं तदाहुतो दक्षिणत्वाच्च तद्दिवाः ।
 आहुतीः सर्वमाख्यातं हवनं हव्यवाचनम् ॥
 आह्वय योऽग्निं नियत यश्चाहवनमरतः ।
 आभिमुख्येन होमस्तु यस्माद्यज्ञेषु वर्तते ॥
 तेनास्याहवनीयत्वं गतोवज्जिर्महादुतिः ।

आहोमादग्निहोत्रेषु यज्ञे ये यत्र सर्वशः ॥
 यस्मादग्निं प्रवर्तन्ते ततोऽह्वाहवनीयता ।
 आवसथन्तु येचाग्निं पचनाग्निं प्रचक्षते ॥
 तेषां सभागतोवह्निः सस्यइत्यभिधीयते ।
 आवसथन्तु यो वह्निः प्रथमः स प्रजापतिः ॥
 ब्रह्मा वै गार्हपत्योऽग्निः साक्षाद्देवो हि वा भवेत् ।
 दक्षिणाग्निः सस्य रुद्रः क्रोधात्मा चण्ड एव सः ॥
 अहमाहवनीयोऽग्निः रन्तरीक्षश्च दक्षिणः ।
 स्वर्गाहवनीयोऽग्निरेव मग्नित्रयं स्मृतम् ॥
 हन्तो वै गार्हपत्योऽग्निः र्यस्याहृत्ता च मेदिनी ।
 अर्चचन्द्राकृतिः स वै दक्षिणाग्निः साया भवेत् ॥
 चतुरस्रं ततः स्वर्गं निर्मलं ह्यग्निसन्निभम् ।
 तस्यादाहवनीयोऽग्निः चतुरस्रो भवेद्ययः ॥
 जुहुयाद्गार्हपत्यो यो भुवः जयति स द्विजः ।
 जुहुयाद्दक्षिणाग्निं यः स जयत्यन्तरीक्षकम् ॥
 पृथिवीमन्तरीक्षं वा दिवश्च गणैः रुद्र ।
 जयत्याहवनीयः यो जुहुयाद्भक्तिमान् द्विजः ॥

त्वयणाप्तपि वङ्गीनामग्निहोत्रमिति स्मृतम् ।
 त्वाणादै यजमानस्य चाग्निहोत्रमिति स्मृतम् ॥
 होदत्येप विवादो वै विषादो दुःखं मुख्यम् ।
 दुःखं तापत्रयं प्रोक्तं तापो हि नृरकं विदुः ॥
 यस्माद्वा त्वायने दुःखाद्व्यजमानं ऊतोऽनलः ।
 तस्मान्तु विधिवत्प्रोक्तमग्निहोत्रमिति श्रुतम् ॥
 तदग्निहोत्रं दृष्टं वै ब्रह्मणा लोककारिणा ।
 वेदाद्याप्यग्निहोत्रार्थं जज्ञिरे स्वयमेव तु ॥
 अग्निहोत्रं फला वेदः शीलहृत्तफलं श्रुतम् ।
 रतिपुत्रफला नारी दानहोमफलं धनम् ॥
 त्रिवेदमन्त्रसयोगादग्निहोत्रं प्रचक्षते ।
 ऋग्यजुःसामभिः पुण्यैः स्थाप्यते सूत्रसंयतैः ॥
 वसन्ते ब्राह्मणस्य त्यादाधेयोऽग्निं नराधिप ।
 वसन्तो ब्राह्मणः प्रोक्तो ब्रह्मयोनिः स चक्षते ॥
 अग्न्याधानन्तु येनाथ वसन्ते क्रियते नृप ।
 तस्य श्रीर्ब्रह्मपुष्टिय ब्राह्मणस्य विवर्द्धते ॥
 क्रतवः सर्व एवेते त्रिभिर्वेदैरलङ्कृताः ।
 अग्निहोत्राः प्रवर्तन्ते यैरिदं भ्रियते जगत् ॥
 आस्यारण्याथ पशवस्तथा वृक्षासृणानि च ।
 फलान्योषधयश्चापि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 रसाः स्नेहा स्तथा गन्धा रत्नानि मणवस्तथा ।
 काश्चनाद्यानि लोहाणि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 आयुर्वेदो धनुर्वेदो मीमांसा न्यायवित्तरः ।

आहोमादग्निहोत्रेषु यज्ञे ये यत्र सर्वेण ॥
 यस्मादग्निं प्रवर्तन्ते ततोऽह्माहवनीयता ।
 आवसथन्तु येर्वाग्निं पंचनाग्निं प्रंचक्षते ॥
 तेषां सभागतोवह्निः सम्यदत्यभिधीयते ।
 आवसथन्तु यो वह्निः प्रथमः स प्रजापतिः ॥
 ब्रह्मा वै गार्हपत्योऽग्निः सस्त्राद्देवो हि वा भवेत् ।
 दक्षिणाग्निं स्त्रिय रुद्रः क्रोधात्मा चण्ड एव सः ॥
 अहमाहवनीयोऽग्निः रन्तरीक्षं दक्षिणः ।
 स्वर्गमाहवनीयोऽग्निरेव मग्नितयः स्मृतम् ॥
 हन्तो वै गार्हपत्योऽग्निः रय्यादृक्ता च मेदिनी ।
 अर्धचन्द्राकृतिः स वै दक्षिणाग्निः स्रष्टा भवेत् ॥
 चतुरस्रं ततः स्वर्गं निर्मलं स्याग्निः सन्निभम् ।
 तस्मादाहवनीयोऽग्निः चतुरस्रो भवेन्नृपः ॥
 जुह्याद्गार्हपत्यो यो भुवः जयति स द्विजः ।
 जुह्यादक्षिणाग्निं यः स जयत्यन्तरीक्षकम् ॥
 पृथिवीं मन्तरीक्षं वा दिवश्च गणैः सह ।
 जयत्याहवनीयः यो जुह्याद्वृत्तिमान् द्विजः ॥
 यस्त्वावसथे जुह्यात्सुप्ताग्निं विधिषद्द्विजः ।
 स च सप्तर्षिर्लोके नयत्येकः प्रमोदते ॥

त्रयणापि वज्रीनामग्निहोत्रमिति स्मृतम् ।
 त्राणाहै यजमानस्य चाग्निहोत्र मिति स्मृतम् ॥
 होइत्येप-विवादी वै विपादो दुःखं मुच्यते ।
 दुःखं तापत्रयं प्रोक्तं तापो हि नरकं विदुः ॥
 यस्माद्वा त्रायते दुःखादयजमान ऊतोऽनलः ।
 तस्मात्तु विधिवत्प्रोक्तमग्निहोत्रमिति श्रुतम् ॥
 तदग्निहोत्रं हृष्टं वै ब्रह्मणा लोककारिणा ।
 वेदाद्याप्यग्निहोत्रार्थं जज्ञिरे स्वयमेव तु ॥
 अग्निहोत्रं फला वेदः शीलवत्तत्फलं श्रुतम् ।
 रतिपुत्रफला नारी दानहोमफलं धनम् ॥
 त्विवेदमन्त्रसयोगादग्निहोत्रं प्रचक्षते ।
 ऋग्यजुःसामभिः पुण्यैः स्याप्यते सूत्रसंयतैः ॥
 वसन्ते ब्राह्मणस्य स्यादाधेयोऽग्निर्नराधिपः ।
 वसन्तो ब्राह्मणः प्रीतो ब्रह्मयोनिः स उच्यते ॥
 अग्न्याधानस्तु येनाय वसन्ते क्रियते वृषः ।
 तस्य श्रीर्ब्रह्मपुष्टिश्च ब्राह्मणस्य विवर्द्धते ॥
 क्रतवः सर्व एवैते त्रिभिर्वेदैरलङ्कृताः ।
 अग्निहोत्राः प्रवर्तन्ते यैरिदं ध्रियते जगत् ॥
 आभ्यारम्भाश्च पशवस्तथा वृक्षास्तृणानि च ।
 फलान्योषधयश्चापि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 रसाः स्नेहा स्तथा गन्धा रत्नानि मणयस्तथा ।
 काष्ठनाद्यानि लोहाणि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 आसुर्वेदो धनुर्वेदो भीमांसा न्यायविस्तरः ।

धर्मशास्त्रं च तत्सर्वं मग्निहोत्रकृतेऽभवत् ॥
 छन्दश्चिन्ताश्च कल्पंश्च तथा व्याकरणं नृप । ।
 ज्योतिर्ज्ञानं निरुक्तञ्च ह्यग्निहोत्रकृतेऽकृतम् ॥
 इतिहासपुराणञ्च गाथायोपनिषदृतथा ।
 आथर्वणानि कर्माणि चाग्निहोत्रकृतेऽभवन् ॥
 यथैतस्याः पृथिव्या हि किञ्चिदस्ति चराचरम् ।
 तत्सर्वं मग्निहोत्रस्य कृते सृष्टं स्वयम्भुवा ॥
 अग्निहोत्रस्य दर्शस्य पीणमासस्य चाप्यथ ।
 यूपेष्टिपशुबुधानां सोमपानक्रियावताम् ॥
 तिथिनक्षत्रयोगानां सुहृत्तकरणात्मनाम् ।
 कालानां वेदनार्थं तु ज्योतिर्ज्ञानं कृतं पुरा ॥
 ऋग्यजुःसाममन्त्राणां लोकचित्तार्थचिन्तनात् ।
 मत्स्यापत्तिविकल्पार्थं छन्दोज्ञानं प्रकल्पितम् ॥
 वर्णाक्षरपदार्थानां सुपि लिङ्गविभक्तितः ।
 नामधातुविवेकार्थं पुराऽव्याकरणं कृतम् ॥
 यूपवेद्यध्वराद्यन्तु मोक्षार्थं यदुच्यते तु ।
 यज्ञदैवतयोगार्थं शिखाज्ञानं प्रकल्पितम् ॥
 यज्ञपातृपवित्रार्थं द्रव्यसम्भरणाय च ।
 सर्वयज्ञविकल्पाय पुरा तुल्यं प्रकल्पितम् ॥
 नाममन्त्रविभक्तानां तत्त्वार्थनिर्यमाय च ।
 सर्ववेदनिरुक्तञ्च निरुक्तं यद्यिभिः कृतम् ॥
 वेदार्थं पृथिवी पृष्टा सम्भारार्थं तथैव च ।
 दूधनार्थञ्च यूपार्थं ब्रह्मा चक्रं यनम्पतीन् ॥

शस्त्रारण्याश्च पशवः स्तूयन्ते यज्ञकारणात् ।
 मन्त्राणां विनियोगश्च प्रोचंश्च अवयव तथा ॥
 अनुयाजप्रयाजांश्च मरुता शासिनुंस्तथा ।
 उद्गात्रश्चैव साम्ना वै वह्निप्रस्थानुमेव च ॥
 विष्णुक्रमाणां क्रमंश्च दक्षिणाप्रभृतं तथा ।
 त्रिकालं चैव भूमिश्च । स्थानिपूषभृतन्तथा ॥
 अवयवमीक्षणाश्चैव हविषां अवयवतथा ।
 नावतुल्यन्ति ये विप्रा निवृत्तयि पशोर्वशम् ॥
 ते यान्ति नरकघोरं क्षेरवं तमसावृतम् ।
 शतवर्षसहस्राणि तत्र स्थित्वा नराधमाः ॥
 क्रिमिभिर्भक्ष्यमाणान्श्च तिष्ठेयुः पूयशोणिते ।
 यूपान् उक्तसंस्कारै रोपय्य पशवंस्तथा ॥
 यजमानेन सहिता स्वर्गं यान्ति नरेक्षरः ।
 यावत्कालं हि यज्ञो वै स्वर्गलोके महीयते ॥
 तावत्कालं प्रमोदन्ते पश्वीक्ष्यध्वरे हताः ।
 हृत्वा यूपत्वमिच्छन्ति पशुत्वं पशवस्तथा ॥
 तृणा इच्छन्ति दर्भं च सोपध्यश्च हविष्मताम् ।
 सोमत्वञ्च लता सर्वा वेदित्वञ्च वसुन्धरां ॥
 यस्मात्पशुत्वमिच्छन्ति पशवः स्वर्गनिष्ठया ।
 तस्मात्पशुवधे हिंसा नास्ति यज्ञेषु पाण्डव । ॥
 अहिंसा वैदिक कर्म ब्रह्मकर्मेति तत् स्मृतम् ।
 वेदोक्तं ये न कुर्वन्ति हिंसाबुध्या क्रतु द्विजाः ॥
 सद्यः शूद्रत्वमायान्ति प्रेत्य चण्डालतामपि ।
 गावो यज्ञार्थं मत्पक्षा इक्षिणांश्च तथैव च ॥

सुवर्णं रजतञ्चैव पयस्विं कं भार्यमेव च ।
 दर्भसंस्करणार्थं तु रजस्रं रक्षणाय च ॥
 यजनार्थं द्विजाः शृष्टा स्वारक्षां भुवि देवताः ।
 क्षत्रिया रक्षणाार्थं तु वैश्या धार्ता निमित्तः ।
 शूद्रार्थं त्रयाणाम् तु शूद्राः शृष्टाः स्वयम्भुवा ।
 एवमेतत् जगत्सर्वं मग्निहोत्रकृते कृतम् ॥
 नावबुध्यन्ति ये वैतदीहं शन्तस्मावृतम् ।
 त्रै यान्ति नरकं घोरं रौरव नाम विश्रुतम् ॥
 रौद्रवादिप्रसुक्तास्तु कर्मिणो निं व्रजन्ति ते ।
 यथोक्तमग्निहोत्राणि शूद्रपन्ति च ये द्विजाः ॥
 तैस्तु दत्तं ऊत तप्तं जप्तमध्यापितं भवेत् ।
 एवमिष्टञ्च पूर्तञ्च यद्विजैः क्रियते वृष । ॥
 तत्सर्वं सम्यगाहृत्य चादित्ये स्थापयाम्यहम् ।
 मया स्थापितमादित्ये लोकस्य सुकृतं हि यत् ॥
 तारयेत्तत् सद्यस्त्राशुः सुकृतं ह्यग्निहोत्रिणाम् ।
 तावत्तेषां हि पुण्येन दीप्यते रविरम्बरे ॥
 स्वर्गे स्वर्गं गतानास्तु वीर्याद्भवति वीर्यवान् ।

होतव्यं विधिवद्वाजवृध्वमिच्छन्ति ते गतिम् ।
 अमृत्यं सूत्रमेतस्मादग्निहोत्रं युधिष्ठिर ! ॥
 न त्याज्यं मर्षेतंदृग्दहोतव्यं द्विजोतिभिः ।
 दृहत्वेऽप्यग्निहोत्रं ये गृह्णन्ति विधिवद्विजा ॥
 शूद्रान्नादिरताः सन्तः संयन्तेन्द्रियबुद्धयः ।
 पञ्चयज्ञपरा नित्यं क्रोधलोभविचर्जिताः ॥
 द्विकालं मतिरियञ्चैव पूजयन्ति च भक्तितः ।
 तेऽपि सूर्योदयप्रख्यैर्विमानैर्वायुवेगिभिः ॥
 मम लोके प्रमोदन्ते दृष्ट्वा मासं युधिष्ठिर ! ।
 मन्वन्तरस्य तत्रैकं मोदित्वा द्विजसत्तमाः ॥
 इह मानुष्यके लोके भवन्ति द्विजपुङ्गवाः ।
 बाला हितान्नयो ये च शूद्रान्नादिरताः सदा ॥
 क्रोधलोभविनिर्मुक्ताः प्रातःस्नानपरायणाः ।
 यथोक्तं मग्निहोत्रं वै जुञ्जते सयतेन्द्रियाः ॥
 सतिष्ठेद्वा सदा सौम्यो द्विकालं सत्परायणः ।
 ते चान्यपुनरावृत्तिं भित्वा चादित्यमण्डलम् ॥
 मम लोकं सप्तरीका ग्रानैः सूर्योदयप्रभैः ।
 तत्र बालाः ससस्काराः कालगाः कामरूपिणः ॥
 ऐश्वर्य्यगणसम्पन्नाः क्रीडन्ति च यथासुखम् ।
 इत्येषा ह्यारुहिताङ्गीना विभूतिः पाण्डुनन्दन ॥
 ये च वेदश्रुतिह्वेचित् निन्द्यमाना ह्यबुद्धयः ।
 इति श्रीगोतर्भायै वैष्णवधर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

शुधिष्ठिरः । चक्राशुधः । नमस्तेऽस्तु देवेश ! गरुडध्वज । ।

चान्द्रायणविधिं मुख्यं साख्याहि भगवन्मम ॥

भगवानुवाच । शृणु पाण्डुर्ष । तत्त्वेन सर्वपापप्रणाशनम् ।

पापिनो येन शुद्धान्ति तच्चे वक्ष्यामि सर्वशः ॥

ब्राह्मण क्षत्रिणो वैश्यः शूद्रो वाचरितवतः ।

यथावत्कर्तुं कामोयस्तस्व यं प्रथमन्तु यः ।

शोधयेत्तु शरीरं स्वं पञ्चगव्ये पवित्रितः ॥

सशिरः कर्तुं पत्नान्तं ततः कुर्वीत पावनम् ।

शुद्धवासाः शुचिर्भूत्वा मौञ्जीं बन्धीत मेघनाम् ॥

मालाशदण्डमहाय ब्रह्मचारीव्रते स्थितः ।

क्षतोपवासः पूर्वन्तु शुक्लप्रतिपदि द्विजः ॥

नदीसङ्गमतीर्थेषु शुचीं देशे गृहेऽपि वा ।

गोमयेनोपलिप्तेऽथ स्यण्डिलेऽग्निं निधापयेत् ॥

आधारीवाज्यभागौ च प्रणवं व्याहृतिस्तथा ।

वारुणश्चापि पञ्चैव श्रुत्वा कृत्वा न्ययाक्रमम् ॥

सत्याय विष्णवे चेति ब्रह्मर्षिभ्योऽथ ब्रह्मणे ।

विष्टेभ्यस्यैव देयेभ्योऽथ भजापतये तथा ॥

यद् पक्ष जुञ्जयात्पश्चात्प्रायश्चित्ताहुतौर्द्विजः ।

ततः समाप्येदग्निं शान्तिं कृत्याथ पौष्टिकम् ॥

प्रणम्याग्निं च मोमश्च भक्ष्य दत्त्वा तथात्मनः ।

नदीश्रुत्वा विविक्तानां मोमाय यरुणाय च ॥

आदित्याय ततः ज्ञायादन्त्रं एत्वा ममादितः ।

शुचिर्वोदकमाचम्य स्वाधीनः पूर्वतोमुखः ॥
 प्राणायामान्ततः कृत्वा पवित्रैरभिषेचनम् ।
 आचान्तस्त्रभिर्वीक्षेत् चोर्ध्वबाह्वर्द्धिवाकरम् ॥
 कृताञ्जलिरुपशान्तः कुर्याद्वापि प्रदक्षिणम् ।
 नारायणं वा रुद्रं वा स्वाध्यायं ब्राह्मणस्तथा ॥
 आरण्यं मम स्मृतं वा प्राक् भोजनमद्यापि वा ।
 वीरघ्नमृषभस्यापि तथावाप्यधमर्षणम् ॥
 गायत्रीं मम वा देवीं सावित्रीं वा जपेत्ततः ।
 शतं वाष्टशतं वापि सहस्रमथवा परम् ॥
 ततो मध्याह्नकालो वै पायसं यावुकं तु वा ।
 पाचयित्वा प्रयत्नेन प्रयत सुतमाहितः ॥
 ततः प्रातः समादाय सौवर्णं राजतन्तु वा ।
 ताम्रं वा मृण्मयं वापि ह्यौदुम्बरमथापि वा ॥
 वृक्षाणां याज्ञियानास्तु पर्णैराद्यैरकुत्सितैः ।
 पुटकेन तु गुप्तेन चरेद्भैक्षं समाहितः ॥
 ब्राह्मणानां गृहाणान्तु सप्तास्त्रान्नापरं व्रजेत् ।
 गोदोहमात्रं निष्ठेत्तु वाग्यतः सयतेन्द्रियः ॥
 न चक्षेत् न वीक्षेत् नाभिभाषेत् वा स्त्रियम् ।
 विष्टामूत्रपुरीषञ्च चण्डालं वा रजस्रलाम् ॥
 पतितञ्च तथाध्वानमादित्यमवलोकयेत् ।
 यो हि पादुकामारुह्य सर्वदा प्रचरेद्भिजः ॥
 तद्दृष्ट्वा पापकर्माण्यमादित्यमवलोकयेत् ।
 ततश्चावसथ प्राप्तो भिक्षान्विधिष्य भूतले ॥
 प्रक्षाल्य पादावाचस्य हस्तौ तां चरेत्—

आचम्य वारुणान्तेन वैक्लि विप्राश्च पूजयेत् ॥
 पञ्च सप्ताथ वा कुर्याद्भागान् भैक्षस्य तस्य वै ।
 तेषामन्यतमं पिण्डमादित्याय निवेदयेत् ॥
 ब्रह्मणे चाग्नये चैव सोमाय वरुणाय च ।
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो ह्यदित्यय यथाक्रमम् ॥
 अथ शिष्टमृषैः कृत्वा पितु माव प्रकल्पयेत् ।
 अहुत्ये स्थित पिण्ड जायते चाभिमन्त्रयेत् ॥
 ब्रह्मलीभि स्त्रिभिः पुण्य प्राप्नोयात्प्राङ्मुखः पुनः ।
 यथाच वर्धते सोमो ग्रस्ते च तथा पुनः ॥
 तथा पिण्डाश्च वर्धन्ते ह्यसन्ते च दिने दिने ।
 त्रिकालस्नानमस्योक्त द्विकालमथवा सकृत् ॥
 ब्रह्मचारी सदा चापि न च वस्त्रं प्रपीडयेत् ।
 स्यानि च दिवसे तिष्ठेत् रात्रौ वीरासनं व्रजेत् ॥
 भवेत् स्याण्डलशायी वा ह्यथवा वृक्षमूलकः ।
 वल्कलं यदिवा क्षौम शीणद्वार्पासकन्तया ॥
 आच्छादन भवेत्तस्य वस्त्रार्थं पुरुषर्षभ । ।
 एवञ्चान्द्रायणे पूर्णे मासस्यन्ते प्रवृत्तिमान् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेद्ब्रह्मणा दद्याच्चैव तु दक्षिणाम् ।
 चान्द्रायणेन शीर्णेन यत्कृतन्तेन दुष्कृतम् ।
 तत्सर्वन्तत्क्षणादेव भस्मीभवति काष्ठवत् ।
 ब्रह्महत्याय गोहत्या मृगवर्णसैन्यमेव तु ॥
 भ्रूणहत्या मृगपानं शूरोर्दारव्यतिक्रमः ।
 एवमन्यानि पापानि यतनीयानि यानि च ॥
 चान्द्रायणेन नश्यन्ति पापानि पांगवी यथा ।

अग्निर्देशाया गोः क्षीर-सौष्ट्रमाविकमेव च ॥
 मृतसूतकयोश्चान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 सुरामासामिषं सर्पिलोक्षा केवणमेव च ॥
 तैलं सोमश्च विक्रीण्वन् द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 एकोद्दिष्टश्च योभुङ्क्ते योभुङ्क्ते वासनस्थितः ॥
 भिन्नभाण्डे तु योभुङ्क्ते द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 आकाशस्थितश्च सोय आसनस्थस्तथैव च ॥
 परवस्तस्थितश्चैव भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 आसनस्थश्च योभुङ्क्ते शयनीयगतोऽपि वा ॥
 योभुङ्क्ते वासनस्थस्तु द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 यो भुङ्क्तेऽनुपनीतेन यो भुङ्क्ते च स्त्रिया सह ॥
 योभुङ्क्ते अन्यथा सार्धं द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 उच्छिष्टं स्थापयेद्विपो योमोहाद्भोजनान्तरे ॥
 दद्याद्वा यदि सोहाद्द्विजसाद्भ्रायणञ्चरेत् ।
 तुम्ह कोशातकञ्चैव पलाण्डुं गृह्णन्तथा ॥
 क्षत्राकं लघुनञ्चैव जग्ध्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 तथा पर्युपितं चान्नं पक्कं परगृहागतम् ॥
 द्विपक्कञ्च दद्यात्मासं जग्ध्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 उदका च शुना वापि चण्डालैर्वा जराधियः ॥
 स्रुटमनस्तु भुङ्गानो द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 एतत्परं हि शुद्ध्यर्थमपि भित्तिरित्यतम् ॥
 पापनं भवं पापानां पुण्यं पाण्डव । चोत्तमम् ।
 एतेन यमनो रुद्रा आदित्याश्च दिवङ्गताः ॥
 एतदाद्य परं शुद्धं पवित्रं पावनं स्मृतम् ।

यथोक्तमेतद्यः कुर्याद्दृष्टिजः पापप्रणाशनम् ॥

स दिव याति पूतात्मा निर्मलादित्यसन्निभः ॥

इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । केयवेनैवमाख्याति चान्द्रायणविधिकमे ।

पप्रच्छ पुनरप्यन्यान् धर्मान् धर्मात्मजो वृषः ॥

बुधिष्ठिरः । सर्वभूतहिते श्रीमन् । सर्वभूतनमस्कृतः ।

सर्वभूतहितं धर्मं सर्वज्ञः कथयस्व मे ।

यद्दरिद्रजनस्यापि स्वर्गं सुखकरम्भवेत् ॥

सर्वपापप्रशमनस्तत् शृणुष्व बुधिष्ठिरः ।

कार्तिकाद्यास्तु ये मासा द्वादशैव प्रकीर्त्तिताः ॥

तेष्वेकभक्तनियमः सर्वेषां मुच्यते मया ।

कार्तिके यस्तु वै मासे मृन्दया संयतो नरः ॥

एकभुक्तेन मरुक्ती मासमेकं तु वर्तते ।

जलमानं पिवेकासो नान्तराभोजेनात्परम् ।

आदित्यरूपसांश्चापि नित्यमध्ये समाहितः ॥

व्रतान्ते भोजयेद्दिमान् दक्षिणाश्चापि तत्पुनः ।

क्रोधलोभविभुक्तस्य तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

विधिवत्कपिलादाने व्रतपुण्य समुदाहृतम् ।

तत्पुण्य समुप्राप्य धूर्जलोके महीयते ॥

ततयापि प्लुतः कालान् मासुपेक्षमायते ।

ततः प्रकामं कीदृत्या सर्वलोकेषु पूजितः ॥

राजराजांर्जितोविप्रः कोटीधनपतिर्भवेत् ॥
 मार्गशीर्षे तु यो मासे एकभुक्तेन वर्तते ॥
 कामं क्रोधञ्च लोभञ्च परित्यज्य यथाविधि ।
 स्नात्वा चादित्यरूप मा भर्चयन्ति यतेन्द्रियाः ॥
 जपन्नेव तु गायत्रीं मामिकां वाग्यतः शुचिः ।
 मासे परिसमाप्ते तु भोजयित्वा द्विजान् शुचीन् ॥
 तानर्चयन्ति मङ्गल्यः तस्य पुण्यफलं नृणु ।
 अग्निहोत्रे कृतं पुण्य माहिताग्नेसु यज्ञवेत् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति युनिनाम्बरयोगिना ।
 सप्तर्षिलोके चरति यथाकाम यथामुष्मम् ॥
 ततश्चापि च्युतः कालाद्वरिषेषु जायते ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा राजा पयाङ्गविध्यति ॥
 पौषमासं क्षपेदेक मेकभक्तेन यो नरः ।
 अर्चयेत्तु च मां नित्यं मङ्गतेनान्तरात्मना ॥
 अहिंसासत्यनिरतः क्रोधहर्षविषर्जितः ।
 एव युक्तस्य राजेन्द्र । नृणुयाः फलमुत्तमम् ॥
 विप्रातिथ्यसदृखे तु यत्पुण्य समुदाहृतम् ।
 तत्फलं सममुप्राप्तः शक्रलोके महीयते ॥
 अश्वतीर्णं स्नातः कालाद्रिलावर्षेषु जायते ।
 तत्र स्थित्वा पिर कालं मिहं विप्रो भविष्यति ।
 माघमासन्तथा यमु वर्तते चैकभुक्ततः ।
 मदर्चनपरो भूत्वा दशक्रोधविषर्जितः ।
 मामिका मपि गायत्रीं सन्याद्या तु जपेद्द्विजः ॥
 दद्यात्तु दक्षिणामस्ते भोजयित्वा द्विजानपि ।

नमस्कारोति तान् भक्त्या मङ्गलेनान्तरात्मना ॥

त्रिकालस्नानयुक्तस्य तस्य पुण्यफलं शृणु ।

नीलकर्णप्रयुक्तेन यानेनसचरो भवेत् ॥

पितृलोकं पूजयित्वा सैव्यमानोऽश्वरोगणैः ।

तत्र प्रकामं क्रीडित्वा भद्रं पृषुजायते ॥

तत्र श्रुतश्चतुर्वेदी विप्रो भवति सूतले ।

क्षपेत् फाल्गुनमासं यः एकभुक्तेन संयतः ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यजस्रं विर्जयन् सदा ।

पायसं भोजयेद्दिपान् व्रतयन्ते सयतेन्द्रियः ॥

मदध्वनमरः क्रोधलोभमोहविवर्जितः ।

सदाचारव्रतपरं सस्य पुण्यफलं शृणु ॥

विमानैः सारसैर्युक्तमारूढः कामगं सुखम् ।

नक्षत्रलोके रमते सर्वेनक्षत्रयोभितः ॥

ततश्चापि श्रुतः कालात् केतुमालेषु जायते ।

तत्र प्रकामं क्रीडित्वा मनुष्ये नृपतिर्भवेत् ॥

चैत्रमासेषु योमर्त्यं एकभुक्तेन वर्तते ।

ब्रह्मचारी तु मङ्गलसांस्त्वं पुण्यफलं शृणु ॥

यद्ग्निरुदेत् यः पुण्यं यथोक्तव्रतचारिणः ।

तत्पुण्यफलमासाद्य चन्द्रलोके महीयते ॥

ततोऽपतीर्णो जायेत वर्षे रमणके पुनः ।

भुक्त्वा कामन्ततसाक्षिं नृपं राजा भविष्यति ॥

वैशाखे यस्तु वै मासं मेकंभुक्तेन वर्तते ।

द्विजमयासने स्नात्वा भुञ्जन् भूमौ च वाग्वतः ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यर्चयित्वा दिपाकरम् ।

द्रतान्ते भोजयेद्विप्रास्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 फलं यद्विधिप्रोक्तं मन्त्रिणोऽप्यतिरात्रयो ।
 तत्पुण्यफलमांसीय देवलोके महीयते ॥
 ततो हेमवते वर्षे जायते कान्तपर्वपाद ।
 तत्र प्रकामं मौढिली विप्रः पश्चादभविष्यति ॥
 ज्यैष्ठमासे तु भो राजन्नेकभुक्तेन वर्तते ।
 विप्रमग्रामकं कृत्वा भुञ्जन् भुञ्जन् जितेन्द्रियः ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यर्चयन्मा समाहितः ।
 दध्नाशुतजिनिमुक्तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 चीरे चान्द्रायणे सम्यक् यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमामाद्य देवलोके महीयते ।
 अथोत्तरकुक्ष्येव जायते निर्गतस्ताः ॥
 ततश्चापि प्युत काणादिह लोके द्विजो भवेत् ।
 द्वापाठमास यो राजन्नेकभुक्तेन वर्तते ॥
 ब्रह्मचारी जितक्रोधी मदर्चनपरायणः ।
 विप्रमग्रामने कृत्वा भुञ्जन् भुञ्जन् जितेन्द्रियः ॥
 कृत्वा विप्रमग्रामान् मथानरविधानतः ।
 द्रतान्ते भोजयेद्विप्रान् पादसेन युधिष्ठिरः ॥
 गुह्योदनेन वा राजन्स्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिनागदत्तस्य यत्पुण्यं पाण्डुनन्दनः ॥
 तत्पुण्यफलमामाद्य देवलोके महीयते ।
 ततोऽवतीर्णः कालेन गार्ग्येऽपि प्रजायते ॥
 ततश्चापि प्युत वागादिह विप्रो भविष्यति ।
 यावत्तु यः पदेनमाममेकं भुङ्क्ते न संशयः ॥

दृढगौतमसंहितायाम् ।

नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा मां मर्चयेत्सदा ।
 विप्रमयासने कृत्वा भूमौ भुञ्जन् यथाविधि ॥
 पायसेनार्चयन् विप्रान् जितक्रोधो जितेन्द्रिय ।
 लोभमोहविनिर्मुक्तस्त्वं पुण्यफलं शृणु ॥
 कपिलाशतस्य यत्पुण्यं विधिदत्तस्य वासय ।
 तत्पुण्यं समनुमास, शंकरलोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युत, कालात् कुशं द्वीपे मजायते ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा विप्रो भवति मानुषे ॥
 यस्तु भारद्वाजं मासमेकभुक्तेन वर्तते ।
 ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्यरन्ध्रो जितेन्द्रिय, ॥
 विप्रमयासने कृत्वा पाकभेदविवर्जितः ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा सुचरणौ स्पृशेत् ॥
 तिलान्वाद्य दत्तं वापि व्रतान्ते दक्षिणां दिशेत् ।
 मङ्गलस्य नश्येत् । तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 यत्फलं विधिबत्प्रोक्तं राजसूयाश्वमेधयो ।
 तत्पुण्यफलमासाद्य गङ्गालोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युत, कालाज्जायते धनद्वन्द्वये ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा राजा भवति मानुषे ॥
 यश्चाप्याज्ययुजं मासमेकभुक्तेन वर्तते ।
 यज्ञायत्री जपन् विप्रो मङ्गलेनान्तरात्मना ॥
 हिमन्थं या विमन्थ यां गतमद्गतन्तु या ।
 विप्रमयासने कृत्वा सवतेन्द्रियमानस, ॥
 व्रतान्ते भोजयेदिमां मास्यं पुण्यफलं शृणु ।
 यश्च तद्धेन यत्पुण्यं विधिरन्याश्वमन्दन ॥

तत्पुण्यफलमासाद्य मम लोकेऽमहीयते ।

ततश्चापि च्युतः कालात् श्वेतकीपे प्रजायते ॥

तत्र भुक्त्वा महान् भोगीस्तत्र विप्रो हि जायते ।

इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ।

अष्टादशोऽध्यायः ॥

सुविष्टिर । देव । सवत्सर पुण्यमेकभुक्तेन च; क्षपेत् ।

तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्ममाचक्ष्व केशव ॥

भगवानुवाच । शृणु पाण्डव ! सत्य मे वचनं पुण्यसुत्तमम् ।

यच्छ्रुत्वा वाच्यं कृत्वा वा नरः पापैर्विसुच्यते ॥

एकभुक्तेन वर्तेत नरः संवत्सरस्तु यः ।

ब्रह्मचारी ह्यथो शान्तो जितक्रोधो जिनेन्द्रियः ॥

शुचिः स्नानरतोऽव्ययः सत्यवागुनस्त्रयः ।

अर्चयेद्य तु मां नित्यं सदृशेतेनान्तरात्मना ॥

सन्ध्यर्चोस्तु जपेन्नित्यं मङ्गायत्रीं समाहितः ।

नमो ब्रह्मण्यदेवावेत्यसकृन्मां प्रणम्य च ॥

विप्रमग्रासने कृत्वा चापकं भैक्षमेव वा ।

भूत्वा तु वाग्यतो भुक्त्वा वाचस्यास्य विजन्मनः ॥

नमोऽस्तु वामुदेयायैत्युक्त्वा तु चरणं स्पृशेत् ।

मासे मासे समाप्ते तु भोजयित्वा द्विजः शचीन ॥

तस्य पुण्यफल राजन् । कथ्यमान मया शृणु ॥
 दमजन्मदत्तं परमं ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।
 तद्विन्यस्त्यति तस्याशु नावं कार्या विचारणा ॥
 बुधिष्ठिर । सर्वपापपवासाना यज्ञे यत् सुमहाफलम् ।
 तत्सर्वं श्रेयसे लोकं तद्भवान् वक्तुमर्हति ॥
 भगवानुवाच । शृणु राजन् । यथापूर्वं यथाहीतत्तु भारत ।।
 कथान्ते कथयिष्यामि मङ्गलस्य बुधिष्ठिर । ॥
 यस्तु भक्त्या शुचिर्भूत्वा पञ्चम्या मे नराधिप ।।
 उपवासकृतं कुर्यात्त्रिंशत्वार्षिकं यस्तु माम् ॥
 सर्वकृतुफलं लब्ध्वा मम लोके महीयते ।
 बुधिष्ठिर । भगवन् । देवदेवेश । पञ्चमी नामकातिथि ॥
 तामह ओतुमिच्छामि कथयस्व ममाच्युत । ॥
 भगवानुवाच । पर्वद्वयश्च द्वादश्या अवणश्च नराधिप ।।
 मात्पञ्चमीति विख्याता मत्प्रियश्च विग्रेयत ।
 तस्माद्भागवतैर्भुक्तैर्मन्त्रिवेशितबुद्धिभि ।
 उपवासस्तु कर्तव्यो मत्प्रियाय बुधिष्ठिर । ॥
 द्वादश्यामिव वा कुर्यादुपवासमशक्तुदन् ।
 तेनाह परमा प्रीतिं यास्यामि नरपुङ्गव । ॥
 ग्रहोरात्रेण द्वादश्या मार्गशीर्षे च केशवम् ।
 उपोष्य पूजयेद्वा सां सोऽश्नतेधफलं लभेत् ॥
 द्वादश्या पुण्यमासे तु भक्त्या नारायणस्तु नाम् ।
 उपोष्य पूज्य सद्य मन्दापेक्षफलं लभेत् ॥
 द्वादश्यां माघमासे तु माघपौष्य तु वापदम् ।
 पूजयेद्वा समाप्नोति पौष्णमीक्षणं वृष । ॥

उपोष्य मां यो वैशाखा द्वादश्यां मधुसूदन ! ।
 पूजयन् फलमाप्नोति सोऽग्निष्टोमस्य पाण्डव ! ॥
 द्वादश्यां ज्यैष्ठ्यांसे मां संमुपोष्य त्रिविक्रमम् ।
 अर्चयेद्यः समाप्नोति गवां मेघफलं वृष ! ॥
 आपाद्वे वामनाख्ये मां द्वादश्यां संमुपोष्य यत् ।
 पूजयेन्नरमेघस्य तत्फलं प्राप्नुयाद्रूप ! ॥
 द्वादश्यां श्रावणे मासि श्रीधराख्यमुपोष्य माम् ।
 पूजयेद्यः समाप्नोति पञ्चयज्ञफलं वृष ! ॥
 मासे भाद्रपदे यो मां हृषीकेशाख्यमर्चयेत् ।
 उपोष्य पुनराप्नोति सौत्वासणिकफलं वृष ! ॥
 द्वादश्या माश्वयुज्यांसे पद्मनाभमुपोष्य माम् ।
 अर्चयेद्यः समाप्नोति गोसहस्रफलं वृष ! ॥
 द्वादश्यां कार्तिके मासि मां दामोदरसञ्चितम् ।
 उपोष्य पूजयेद्यः स सर्वकृतुफलं लभेत् ।
 केवलेनोपवासेन द्वादश्यां पाण्डुनन्दन ! ॥
 फलं यत्पूर्वं मुद्दिष्टमस्त्यार्द्धं लभते फलम् ।
 अत्रयोऽप्येवमेवं मां योऽर्चयेन्नृत्तिमान्नरः ।
 मम सालोष्य मां याति नात्र कार्या विचारिणा ।
 मासे मासे समभ्यर्च्य योनरो मामतन्द्रितः ॥
 एवं द्वादशवर्षाणि मञ्जुक्तो मत्परायणः ।
 अविघ्न मर्चमानसु मम सालेक्यमाप्नुयान् ॥
 अभ्यस्येत्प्रीतिमान् सम्यक् द्वादश्यां वेदसहिताम् ।
 स पूर्वोक्तफलं राजन् ! लभते नात्र श्रयः ॥
 गन्धं पुष्पं फलं तोय पत्रं वा मूलमेव वा ।

द्वादश्यां मम यो दृष्ट्यात्ततो नैवास्ति भक्तिप्रियः ॥

एतेन विधिना सर्वे देवाः शक्रपुरोगमाः ।

मद्भक्ता नरशार्दूलः । स्वर्गलोकास्तु भुञ्जते ॥

वैशम्पायनः । एव वदति ऐवशे केशवे पाण्डुनन्दनः ।

कृताञ्जलिपुरं न्यस्य मिदं भक्त्या क्षुवाच ह ॥

सुधिष्ठिरः । यज्ञात्मन्यज्ञसम्भूतः । यज्ञनाथ नमोनमः ।

चतुर्भूते । चतुर्बाहो । चतुर्व्यूहः । नमोनमः ॥

लोकात्मन् । लोकनाथेयः । लोकवासः । नमोनमः ।

सर्वज्ञः । सर्वलोकेशः । टपरीकेशः । नमोनमः ॥

सहस्रशिरसे तुभ्यं सहस्राक्षः । नमोनमः ।

पञ्चयज्ञः । नमस्तेऽस्तु सर्वयज्ञः । नमोनमः ॥

त्वयीमयः । त्वधीनायः । त्वयीलभ्यः । नमोनमः ।

सृष्टिसंहारकतेति नारसिंहः । नमोनमः ॥

भक्तप्रियः । नमस्तेऽस्तु सीमनायः । नमोनमः ।

हयवक्त्रः । नमस्तेऽस्तु चक्रपाणे ! नमोनमः ॥

पञ्चभूतः । नमस्तेऽस्तु पञ्चायुधः । नमोनमः ।

वैशम्पायनः । भक्तिगद्गदया वावा सुषम्नेव सुधिष्ठिरः ॥

गृहीत्वा केशवो हस्ते प्रीतात्मा तं न्यवारयत् ।

निवार्य च पुनर्वाचा भक्तिनम्रं सुधिष्ठिरम् ॥

यत्तुमेव नरचेष्टं धर्मसुखं प्रचक्षते ।

भगवानुवाच । अथ्यवत्किमिदं राज्ञ्यां लोसि नरपुङ्गवः ॥

तिष्ठ पृच्छ यथापूर्वं धर्मानेव सुधिष्ठिरः ।

सुधिष्ठिरः । भगवन् । त्वत्प्रसादं तु स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः पुनः ॥

न गान्तिरसि देवेन । हृदयोऽपि च मे मम ।

इदञ्च नमः संप्रशंस्यन्तु मर्चसि माधव । ॥

हादस्यां कृष्णपक्षे तु अर्चनीयः कथं भवेत् ।

भगवानुवाच । शृणु राजन् । यथांतर्ध्वं तत्सर्वं कथयामि ते ॥

माहात्म्यं कृष्णहादस्या मर्चनीयम् फलं मम ।

एकादस्या सुपीड्यन्तु हादस्यामर्चयेत्तु माम् ॥

विप्रानपि यथा लाभं भोजयेत्क्षतिमान्तरः ।

स गच्छेद्दक्षिणामूर्तिर्मांश्च नात्र विचारया ॥

चन्द्रसालोष्यं मयवा ग्रहजलपूजितः ।

ऊनविंशोऽध्यायः ।

इति श्रीगीतमीये वैष्णवं धर्मशास्त्रे अष्टादशोऽध्यायः ।

वैष्णवायनः । केशवेनैव माख्याते धर्मपुत्रः पुनः प्रभुम् ॥

पप्रच्छ दानकालस्य विशेषश्च विधिं नृपः ।

युधिष्ठिर । देवकीफलमाख्यातं विष्णुवेष्वमरेश्वर । ॥

सूर्ययज्ञश्चैव दत्ते दाने च किं फलम् ।

भगवानुवाच । शृणुष्व राजन् । विष्णुवे सोमार्कग्रहणेषु च ।

व्यतीपातेऽयने चैव दानं स्यादक्षयवृषः ॥

राजन्मयनयोर्मध्यं विषुवः संप्रचक्षते ।

समरात्रिदिने तत्र सन्ध्ययना विष्णुवे नृप । ॥

ब्रह्माहं शङ्करस्यापि तिष्ठामः सहिता स्ततः ।

तस्मिन् मुहूर्ते ते सर्वे चिन्तयन्तः परपदम् ॥

शक्रयः पितरोरुद्रा वसवश्चाश्विनौ तथा ।

साध्या विश्वे भगन्तर्वाः सिद्धा ब्रह्मर्षयः स्तथा ॥

सोमो ग्रहगणश्चैव सागरा सरितस्तथा ।

मरुतोऽंशरसी नागाऽयघराक्षसगुह्यका ॥
 एते चान्ये च राजेन्द्र । विपुत्रे संयतेन्द्रियाः ।
 सोपवासा मयत्वेन भजन्ते ध्यानतत्पराः ॥
 अन्नं गावस्त्रिलोकं भूमिं कन्यादानं तथैव च ।
 गृहमाच्छादनं धान्यं वाहनं शयनं तथा ॥
 यच्चान्यच्च मया न्येक्तं तत्प्रयच्छ युधिष्ठिर । ।
 दीयते विपुत्रे चैव श्रोत्रियेभ्यो विशेषतः ॥
 तस्य दानस्य कौस्तुभे । श्रयो नैवोपपद्यते ।
 वर्धते हरत पुण्यं तद्दानं कीटिसम्भितम् ।
 विपुत्रे स्नापनं यस्तु मम कुर्व्यादरस्य वा ॥
 अर्चनाञ्च यथान्यायं तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 दशजन्मकृतं पापं तस्य सद्यो विनश्यति ॥
 दद्यान्नां मश्वमेधानां मिष्टानां लभते फलम् ।
 विमानं दिव्यमारुतः कामरूपी यथासुखम् ॥
 स याति कामगं लोकं रुद्रलोकं मथापि वा ।
 तत्र वै देवगन्धर्वैर्गीयमानो यथासुखम् ।
 दिव्यवर्षसहस्राणि कीटिमैकन्तु मोदते ॥
 ततश्चापि श्रुतं कालादिहं लोके हिजोभवेत् ।
 चतुर्णामपि वेदानां पारंगो ज्ञानविद्ववेत् ॥
 चन्द्रसूर्यग्रहिं शान्तिं मम वा शङ्करस्य वा ।
 गायत्री मम वा राजन् । जेपेहा शङ्करस्य वा ॥
 शङ्खं कुर्वन्ति नादैव कासघण्टाध्वनैरपि ।
 कारयेन्तु ध्वनिं भक्त्या तस्य पुण्यफलं मया ॥
 गान्धर्वैर्होमजपैश्च शब्दैरुत्कृटनादिभिः ।

दुर्बलोऽभिभवेद्राजः सोमञ्च पलवान् भवेत् ॥

सूर्येन्दूपश्च ये यद्वै श्रोत्रियेभ्यः प्रदीयते ।

तत्सहस्रगुणं भूत्वा दातारं सुपतिष्ठति ॥

महापातंकसयुक्तो यद्यपि स्थान्तरो नृपः ।

निर्लेपः सत्क्षणदेव द्वेन दानेन जायते ॥

चन्द्रसूर्यप्रकाशेन विमानेन विराजता ।

याति सोमपुरं रम्यं सेव्यमानेऽश्वरोगणैः ॥

यावन्नृचाणि तिष्ठन्ति गगनि शशिना सह ।

तावत्कालं स राजेन्द्र ! सोमलोके महीयते ॥

ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके युधिष्ठिरः ।

वेदवेदाङ्गविहिमः कीटीधनपतिर्भवेत् ॥

युधिष्ठिरः । भगवं स्तव गायत्री जप्यतेऽसु कथं नृभिः ।

किं वा तस्याः फलं देव । ममाचक्ष्वसिताम्बरः ॥

भगवानुवाच । द्वादशां विषुवै चैव चन्द्रसूर्यग्रहे तथा ।

अयने अवग्रे चैव व्यतीपाते तथैव च ।

अश्वत्थदर्शने चैव तथा महर्शनेऽपि च ॥

जप्यान्तु मम गायत्री मयवाटाक्षरनृपः ।

आजन्म दुष्कृतस्तस्य नाशयेन्मात्र संशयः ॥

युधिष्ठिरः । अश्वत्थदर्शनं देव । किं ज्वदर्शितसन्निभम् ।

एतत्कथय देवेश । परं कौतूहलं हि मे ॥

भगवानुवाच । अहमश्वत्थरूपेण पालयामि जगत्त्रयम् ।

अश्वत्थो न स्थितो यत्र नाहन्तत्र प्रतिष्ठितः ॥

यत्राह न स्थितो राजनश्वत्थस्यापि तत्र न ।

यस्त्वेनमर्चयेद्भक्त्या सा स सम्भ्रातृमर्चति ॥

यस्त्वेन प्रहरेत्कोपान्नामेव प्रहरेत्तु स ।
 तस्मात्प्रदक्षिणं कुर्यान्नभिवादेन प्रत्यहम् ॥
 गावोविमा स्तथाश्वयो मम त्वर्यं युधिष्ठिर । ।
 एतत्तृयं हि महत्तो नावमन्येत कर्त्तुं चित् ॥
 अथमाजित चेत्तु, इत्याह इत्यसप्तमं कुलम् ।
 अश्वत्यो ब्राह्मणयोगीवी मन्त्रया स्तारयन्ति हि ।
 तस्मादेतत्प्रयत्नेन राजन् पूजितुं मर्हसि ॥

युधिष्ठिरः । ब्राह्मणस्त्वेन देहेन शूद्रत्वं कथमाप्नुयात् ।
 ब्रह्म वा नश्यति कथं तत् देव । वक्तुं मर्हसि ॥
 भगवानुवाच । अपस्त्रानन्तु यो विप्रः कुर्याद् द्वादशवार्षिकम् ।
 स तेनैव शरीरेण शूद्रत्वं याति पाण्डव । ।
 शूद्रग्रामे तथार्थिको वसेद्वा दशवार्षिकम् ।
 ग्रजोक्तमपि कुर्वीत शूद्रत्वं याति यै द्विजः ॥
 यस्तु राजान्ययेणैव जीवेद् द्वादशवार्षिकम् ।
 स शूद्रत्वं व्रजेद्विप्रो वेदानां पारगो यदि ।
 वर्तते नगरे वापि यो वा द्वादशमावसेत् ।
 स शूद्रत्वं व्रजेद्विप्रो नात्र क्लार्या विचारणा ॥
 उत्पादयति यत्पुत्र शूद्राया कामतो द्विजः ।
 तस्य कायगतं ब्रह्म सर्वमेव विनश्यति ॥
 मद्यपस्त्रीसुखं मोहादास्तादयति यो द्विजः ।
 तस्य कायगतं ब्रह्म सद्यएव विनश्यति ॥
 मैथुनं कुरुते यस्तु जिज्ञासा ब्राह्मणो यमः । ।
 तस्य कायगतं ब्रह्म सद्यएव विनश्यति ॥
 यः सोमलतिकां विप्रः केवलं भक्षयेद् दृष्ट्वा ।

विंशोऽध्यायः ।

तस्य कायंगतं बद्धं सद्यएव विनश्यति ॥
विप्रत्वं दुर्लभं प्राप्तं वैमार्गेन्देवमादिभिः ।
विनाशयन्तु यंचक्षुः, तज्जीवापि युधिष्ठिर ! ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मतृप्रियः शुचिष्ठिर ! ।
जातिभ्रंगकरं यमं न कुर्यात् सदृशो द्विजः ॥
इति श्रीमोक्षमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे एकोनविंशतिरध्यायः ।

विंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । देवान्तरं गतेऽग्निं सयुक्ते कालधर्मणा ।
शरीरनाशे संप्राप्ते दृष्ट्वा विप्रप्रकल्पना ॥
भगवानुवाच । श्रूयतामार्जितान्गेषु तथा वृत्तस्य सस्त्रिया ।
पलायहन्तैः प्रतिमाकर्तव्या कल्पचोदिता ॥
चीणि पटिशतान्वाञ्छरस्थीन्यस्य नराधिप ! ।
तेषां विकल्पनां फायः यथाशास्त्रविनिश्चयम् ॥
अशीत्यर्थे तु शिरसि ग्रीवा वा दश एव च ।
वाङ्मोक्षपि शतं दद्यादङ्गुलीषु पुनर्दश ।
शिरसि त्रिंशतं दद्याज्जाठरे वापि विंशतिम् ॥
हृदये द्वादशार्थन्तु शिख्रे चाष्टार्धमेव च ।
दद्यात्तु शतसुर्वीक्षु षष्ठार्धं ज्ञानुजङ्घयोः ॥
दश दद्याच्चरणयोरेषा प्रेतविकल्पना ।
एवं विकल्पनां श्रुत्वा कुर्याद्विप्रसु सस्त्रियाम् ॥
युधिष्ठिरः । विशेषतोऽयं सर्वेषां संशुद्धानामनुग्रहात् ।
भक्तानान्तरायार्थं वै वक्तुमर्हसि धर्मतः ॥
भगवानुवाच । प्रवक्ष्यामि सर्वतीर्थानां सत्यज्ञायन्ति मामगताः ।

सत्य अर्चनन्तीर्थं हिंसातीर्थं समुच्यते ॥
 दानन्तीर्थं दयातीर्थं शीलतीर्थं युधिष्ठिरः । ।
 अर्थसन्तोषणन्तीर्थं नारीतीर्थं प्रतिवता ॥
 सन्तुष्टो ब्राह्मणस्तीर्थं ज्ञान वै तीर्थमुच्यते ।
 मङ्गलार्थं सततं तीर्थं यतयस्तीर्थमुच्यते ॥
 शरण्यं पुरुषस्तीर्थमत्र तस्तीर्थमुच्यते ।
 आतिथेयं परन्तीयं मतिथीस्तीर्थमुच्यते ॥
 व्रतस्य धारणन्तीर्थं आर्जनन्तीर्थमुच्यते ।
 देवशुश्रूषणन्तीर्थं गुरुशुश्रूषणन्तथा ॥
 द्विजशुश्रूषणन्तीर्थं तीर्थं ज्ञानस्य धारणम् ।
 दारसन्तोषणं तीर्थं कृतं सन्तीर्थमुच्यते ॥
 ब्रह्मचर्यं परन्तीर्थं त्रेताग्निस्तीर्थमुच्यते ।
 मूलधर्मं स विज्ञेयं मनस्तत्रैव वा युतम् ॥
 गच्छ स्तीर्थानि कौन्तेय ॥ धर्मो धर्मेण वर्तते ।
 द्विविधन्तीर्थमित्याहुः स्यावरं जङ्गमन्तथा ॥
 स्यावरञ्जङ्गमञ्चेष्ट तन्वेज्ञानपरिग्रहात् ।
 कर्मणा हि विशुद्धस्य पुरुषस्यैव भारत । ॥
 हृदये सर्पतीर्थानि तीर्थभूतं स उच्यते ।
 गुरुतीर्थपरं ज्ञानं मतस्तीर्थं न विद्यते ॥
 ज्ञानतीर्थन्तपस्तीर्थं ब्रह्मतीर्थं सनातनम् ।
 क्षमा तु परमन्तीर्थं सर्वतीर्थेषु पाण्डव । ॥
 क्षमावतामयं लोकं परं चैव क्षमावताम् ।
 मानितोऽमानितीवापि पूजितोऽपूजितोऽपि वा ।
 आकृष्टस्याडितो वापि क्षमावा स्तीर्थमुच्यते ॥

क्षमा दमः क्षमा दानं क्षमा सत्य क्षमा तप ।
 क्षमा हिंसा क्षमा धर्मः क्षमा चेन्द्रियनियमः ॥
 क्षमा दया क्षमा यज्ञः क्षमा धैर्यमुत जगत् ।
 क्षमावन् प्राप्नुयात् स्वर्गं क्षमावान् प्राप्नुयाद्यमः ॥
 क्षमावान् प्राप्नुयाद्भोजं क्षमावां कौर्त्थमुच्यते ।

आत्मा नदी भारत । पुण्यतीर्थं नत्वा तीर्थं सर्वतीर्थं प्रधानतः ।
 युत्वा तीर्थं सर्वमात्मन्यथोच्चैः स्वर्गो मोक्षः सर्वमात्मन्यधीनम् ॥
 आचारवक्त्रान्तरगात्रगोभिना सत्यप्रसूत्रेण मनोवरेण ।
 ज्ञानास्त्रना स्वातिव योहि नित्यं किन्तस्य भूयः सन्तिलेन कृत्यम्
 बुधिष्ठिरः । भगवन् । सर्वपापघ्न प्रायश्चित्तमस्तु त्वमम् ।

त्वङ्गक्तस्य नरत्रेष्ठ । मम वक्तुं त्वमर्हसि ॥
 रक्षम्यमिदमत्यर्थं न श्राव्यं पापक्षमणाम् ।
 अवैष्णवानामश्राव्यं प्रायश्चित्तं ब्रवीमि ते ॥
 वामनं ब्राह्मणं दृष्ट्वा सङ्गतेनान्तरात्मना ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवाद्येत्यभिवादनमाचरेत् ॥
 प्रदक्षिण्यन्तु त्रिः कुर्यात् पुनरष्टाक्षरेण तु ।
 तेन तुष्टो नरत्रेष्ठ । तत्प्राप्य क्षपयास्यहम् ॥
 प्रोत्पष्ट्वा वरार्चस्य शक्तिका शिरसा वक्षन् ।
 प्राणायामगतं कृत्वा नरः पापैर्विमुच्यते ॥
 दक्षिणावर्तगङ्गादा कपिलाशृङ्गमेव च ।
 प्रातः स्नातो नदीं गत्वा समुच्छ्रितेन गमत् ॥
 सन्तिलेन तु यः स्नायात् सन्तिलेन रविप्रह्ने ।
 तस्य यत्प्रदत्तं पापान्तर्नृणादेव नश्यति ॥
 मशकान्तिं हतैस्तोयैः कपिलाया बुधिष्ठिरः ।

गोमूत्रेणापि यः स्नायाद्गौर्हिंस्थान् ममवादिनः ॥
 विप्रपादच्युतैर्वापि तोयैः पापं प्रणश्यति ।
 नमस्यैर्यस्य सङ्गत्तया शिशुमारप्रजापतिम् ॥
 चतुर्दशाङ्गयुक्तस्य तस्य पापं प्रणश्यति ।
 ततश्चतुर्दशाङ्गानि शृणु तस्य नराधिप ॥
 शिरो घर्षो हनू ब्रह्म यद्भुत्तरदक्षिणौ ।
 हृदयस्तु भवेद्विष्णुहेस्तौ स्यातान्तथाश्विनौ ।
 अतिर्मध्यं भवेशाञ्चनं बिम्बं संवत्सरो भवेत् ॥
 मित्रावरुणकौ पादौ पुच्छमूल ऊताग्रनः ।
 ततः पश्चाद्भवेदिन्द्रः ततः पश्चात्प्रजापति ॥
 अभयश्च ततः पश्चात् स एव भुवसञ्जितः ।
 एतान्यङ्गानि कृत्वापि शिशुमारप्रजापते ॥
 पिवेत्तु पञ्चगव्यं यः पौष्णमास्यामुपोषितः ।
 तस्य नश्यति तत्सर्वं यत्पापं पूर्वसञ्जितम् ॥
 अथैव ब्रह्माकुर्वन्तु समन्त्रं तु पृथक् पृथक् ।
 मासि मासिपिपेदयस्तु तस्य पापं प्रणश्यति ॥
 पात्रञ्च ब्रह्माकुर्वन्तु शृणु मुन्त्रं च भारत ॥
 पलाशः पद्मपत्रं वा ताम्रं वाथ हिरण्यम् ॥
 सादयित्वा तु गृह्णीयाज्जलं पात्रमुदाहृतम् ।
 गायत्र्या गृह्णा गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ॥
 आप्यादयेति च चीरं दधिक्राव्येति वै दधि ।
 आप्यं शुक्लमसीत्येव देवस्येति कुशोदकम् ।
 आपोहिष्ठेति सगृह्णा यवचूर्णं यथाविधि ॥
 तद्वाणोऽथ तथाहुत्वा समिद्धे तु ऊताग्रने ।

आतेभ्य प्रणवेनैव निर्मथ्य प्रणवेन तु ॥

उद्धृत्य प्रणवेनैव पिबेच्च प्रणवेन तु ।

महतापि स पापेन त्वचेवाहिर्विमुच्यते ॥

इन्द्रान इति य पादं पठेद्ध संहितामिमाम् ।

अनूर्जलेऽथवाचित्ये तस्य पापं प्रणश्यति ।

सम सक्त जपेद्यस्तु नित्यं महत्तमानस ।

न स पापेन लिप्येत पद्मपत्रमिवांमसा ॥

इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे रहस्यंप्रारथितं नाम
विंशोऽध्याय ।

एकविंशोऽध्यायः ।

सुधिष्ठिरः । कीदृशा ब्राह्मणाः पुण्या भावसिद्धाः सुरैर्धरः । ।

तत्कर्म सफलं वेति वक्ष्यस्व समाच्युतः ॥

भगवानुवाच । शृणु पाण्डव । तत्कर्म ब्राह्मणानां यथाक्रमम्

सफलं निष्कनक्षेति तेषां कर्म ब्रवीमि ते ।

त्रिदण्डधारणं मोनं जटाधारणमुण्डनम् ।

वल्कलाजिनसंवागी वनचर्याभिषेचनम् ॥

अग्निहोत्रं वनेवासः स्वाध्यायो ध्यानसंस्क्रिया ।

सर्वाण्येतानि वै मिथ्या यदि भावो न निमलः ॥

अग्निहोत्रं हथां राजन् । हथा वेदास्तथैव च ।

गीनो देवान् तुष्यन्ति श्रूयतां तत्र कारणम् ॥

छान्तीदान्तीङ्गितक्रीडी जितायान् चितेन्द्रियम् ।

तमेव ब्राह्मणं मन्ये शेषाः शूद्रा इति श्रुतम् ॥

अग्निहोत्रं व्रतपरान् स्वाध्यायनिरतान् च
 उपवासरतान् दातां स्तां भेदा ब्राह्मणा
 न जातिः पूज्यते राजन् । सुखा, कल्याण
 चण्डालमपि वृत्तस्थं तप्तेषा ब्राह्मणा वि
 मन यौ च कर्मणो च कुं न यौ च भू भारत ।
 शरीरयौ च वाक्गौत्रं यौ च पञ्चविध स्मृत
 पञ्चष्वपि च गौत्रेषु धृतिश्चो च विशिष्यते ।
 हृदयस्य तु गौत्रेण स्वर्गं गच्छन्ति मानवा
 अग्निहोत्रपरिभ्रष्टः प्रसक्तः कृयविक्रये ।
 वर्षासङ्करकर्मा च ब्राह्मणो वृपले, सम ॥
 यस्य वेदश्रुतिर्नष्टा कर्षकश्चापि यो द्विजः ।
 विकर्मस्थोऽपि कुन्तेय । स वै वृपल उच्यते
 हर्षो धर्मो हि विज्ञेयस्तस्य च कुरुने लयम्
 विषदन्तं विदुर्देवा निन्दितं श्लपचादपि ॥
 स्तुतिभि ब्रह्मपूर्वाभिर्यदन्त्र सौति साम्द्रुप
 न च मां सौति पायात्मा स मामाक्रोशते च
 श्चिन्तते च यथा क्षीरं ब्रह्म वै वृपले तथा
 अदुष्टो द्रुतामेति शुना स्पृष्ट इति र्विधा ॥
 अद्भानि चतुरो वेदा मीमासा न्यायविस्तरम्
 धर्मशास्त्रपुराणानि विद्या ह्येताश्चतुर्दश ॥
 य, न्युक्तानि मया सम्यक् विद्याजन्मानि भार
 उत्पन्नानि पवित्राणि पावनार्थन्तयेव च ॥
 तस्मात्तानि न शूद्राय स्पृष्टव्यानि सुधित्विरे !

लोके त्रीर्णपवित्राणि पञ्चामेध्यानि भारत ! ।
 श्वा शूद्रयस्वपाकचेत्यपवित्राणि पाण्डव ! ॥
 देवलः शूद्रकीष्टो यूपचदक्यां हृपनीपतिः ।
 पञ्चैते स्युरमेध्याश्च न स्पृष्टव्याः कथंश्चन ॥
 स्पृष्ट्वैतान्यष्ट वै विप्रः सचेन्नो जलमाविशेत् ।
 मङ्गक्तान् शूद्रसामान्यादवमच्यन्ति ये नराः ।
 नरकेष्वेव तिष्ठन्ति वर्षकोटिं नुराधमाः ॥
 चण्डालमपि मङ्गक्तस्त्रावसन्त्येन बुद्धिमान् ।
 श्वमन्य पतत्येव नरके रौरवे नरः ॥
 मम मङ्गक्तभक्तेषु सम्प्रतिर्त्तुधिका भवेत् ।
 तस्मान्मङ्गक्तभक्ताश्च पूजनीया विशेपतः ॥
 कीटपक्षिमृगाणाञ्च मयि सन्त्यसुचेतसाम् ।
 ऊर्जामिव गतिं विद्धि किं पुन श्रानिनाम्बृष ॥
 पत्रं वाप्यथवा पुष्पं फलं वा तोयमेव वा ।
 ददाति मम शूद्रोऽपि शिरसा धारयामि तम् ॥
 विप्रानिवार्चयेद्वत्तया शूद्रः प्राणैश्च मत्प्रियः ।
 तेपान्तेनैव रूपेण पूजां गृह्णामि भारत ! ॥
 वेदीक्तेनैव मार्गेण सर्वभूतहृदि स्थितम् ।
 मामर्चयन्ति ये विप्राः सायुज्यं यान्ति ते मम ॥
 परित्राणाय भक्तानां प्रादुर्भावः कृतो मया ।
 प्रादुर्भावाकृतिः काचिदर्थयेतां युधिष्ठिर ! ।
 आसामन्यातमं मूर्तिं यो भक्त्या च ममर्चति ।
 तेनैवपरितुष्टोऽहं भविष्यामि न संशयः ।
 हृदाच रुणिरत्नैश्च ताम्रेण रजतेन वा ॥

कृत्वा प्रतिकृतिं कुर्यात्तर्चना काञ्चनेन वा ।

पुण्यं दशगुणं दद्यादेतेषामुत्तमोत्तमम् ॥

जयकामोऽर्चयेद्वाजाः विद्याकामो द्विजोत्तम ।

वैश्योऽपि धनकामस्तु शूद्रः पुण्यफलप्रिय ॥

सर्वकामाः स्त्रियो वापि सर्वान् कामान्नवाप्नुयुः ॥

इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे भक्त्यार्चनविधि

नाम् एकविंशोऽध्यायः ।

ः द्वाविंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । कीदृशानान्तु शूद्राणां नानुष्ठेयानि वार्चनानि

उद्देशं स्तव कर्मास्तु तत् प्रवीक्षि सुरोत्तम ॥

श्रीभवानुवाच । अष्टतेनाप्यभक्तेन स्पृष्टा शूद्रेण यार्चना

ता वर्जयामि यत्नेन स्वर्गाकविहितामिव ॥

अलौक्योऽस्मिन्निरुद्दिग्दो न विभेमि कुतश्चन ।

दिवा वा यदि वा रात्रौ बुद्धिर्न कुरु लाघवात् ॥

न भवेद्देवदैत्येभ्यो रक्षोभ्यस्तैव यो हृष ॥

शूद्रवक्त्रार्चिताद्देवाङ्गयन्तु सुमहन्मम ।

तस्मात्सप्रणवं शूद्रोमन्त्रं मे नैव कीर्तयेत् ॥

प्रणवं हि परं ब्रह्म नित्यं ब्रह्मविदो विदुः ।

द्विजशुश्रूषणं धर्मं शूद्राणां भक्तितो मयि ॥

ते न गच्छन्ति वै स्वर्गं चिन्तयन्तो हि मां सदा ।

द्विजशुश्रूषणादप्यन्नासि शूद्रस्य निष्कृतिः ।

रागो हे पश्य मोक्षश्च पारुष्यञ्चानृशंसता ॥
 शाम्यच्च दीर्घवैरत्वं मतिमान् मनार्जवम् ।
 अनृतञ्चापवादं चैशुन्यं मतिलोभता ॥
 हिंसास्तेयान्दधावादो वञ्चनापलो लुता ।
 अयुविता च नास्तिक्यं भयं मालस्यमेव च ॥
 अगौचत्वञ्चाकृतज्ञत्वं दम्भतां सन्म एव च ।
 निकृतिश्चाप्यवज्ञानं ज्ञातके शुद्धमाविशेत् ॥
 दृष्ट्वा पितामहः शुद्रमभिभूतस्तु तामसैः ।
 द्विजशुश्रूषणं धर्मं शुद्धान्तु प्रसक्तवान् ॥
 नश्यन्ति तामसा भावाः शुद्रस्य सन्निभक्तिः ।
 पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो न भक्त्या प्रयच्छति ॥
 तदहं भङ्गमिदं यत् मूर्ध्ना गृह्णामि रुद्रतः ।
 चण्डालो वा प्रियः कश्चित् सर्वपापसमन्वितः ॥
 यदि मां सततं ध्यायेत् स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।
 विद्याविनयसम्पन्ना ब्राह्मणा विदपारगाः ॥
 मयि भक्तित्वं कुर्वन्ति चण्डालसदृशा हि ते ।
 दृष्ट्वा दत्तं दृष्ट्वा जप्तं दृष्ट्वा चेष्टं दृष्ट्वा हतम् ॥
 दृष्ट्वा तोयेतु दत्तस्याद् यो न भक्तो मयि द्विजः ।
 यत्कृतञ्च हतञ्चापि यद्विष्टं दत्तमेव वा ॥
 अप्रैषा योक्तुं तत्तत्त्वं राक्षसा एव भुञ्जते ।
 स्वावरो जद्रमो वापि सर्वभूतेषु पाण्डव । ॥
 समत्वेन दद्यां कुर्यान्मद्भक्तो मित्रगतुषु ।
 आनृशंस्य मच्छिन्नाश्च दया सत्यं तनार्जवम् ॥
 अत्रोहं मम भक्तानाम्भूतानामभयं यत् ॥

इत्येवमादयो ब्रूयन्मङ्गल्यथा श्रवयान्वितः ॥
 तस्याक्षयो भवेज्जीकः स्वपाकस्यापि पार्थिव ! ।
 किं पुनर्ये समुर्चन्ति मङ्गलविधिं पूर्वकम् ॥
 मङ्गला मङ्गलप्रार्थनाः सुवन्ति ये तु मां सदा ।
 वज्रवर्षसहस्राणि तपस्यसि यो नरः ॥ ७
 बासौ तत्पदमाप्नोति मङ्गलैर्यद्वाप्यते ।
 मामेव तस्माद्राजर्षे ! ध्याहि नित्यमतन्द्रितः ॥
 श्रवाश्वासि ततः सिद्धिं नित्यं हि अनुत्तमान् ।
 अतर्हिं प्रभाषन्ते शूद्रा भागवता इति ॥
 न शूद्रा भगवद्भक्ता विप्रा भागवता स्मृताः ।
 हादद्यात्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत् ॥
 शूचिश्चन्द्रः पञ्चकालज्ञः सर्वे भागवताः स्मृताः ।
 ऋग्वेद यजुषो होता यजुषाध्वर्युरेव च ॥
 सामवेदेन चोद्गाता पुण्येनाभिसुवन्ति माम् ।
 अथर्वशिरसा चैव नित्यमाथर्वणं द्विजाः ॥
 सुवन्ति सततं येचतेहि भागवता स्मृताः ।
 वेदाधीनाः सदा यज्ञा यज्ञाधीनाश्च देवताः ॥
 देवता-ब्राह्मणाधीना साम्नादिमासु देवताः ।
 अनाश्रिताश्च यथास्ति मुख्यमाश्रय माश्रयेत् ॥
 रुद्रं समाश्रिता देवा रुद्रो ब्रह्माण माश्रितः ।
 ब्रह्मा मामाश्रितो राजन्नाहं किञ्चिदुपाश्रितः ॥
 ममाश्रयो न किञ्चित्तु सर्वेषा माश्रयोऽप्यहम् ।
 एवमेतन्मया प्रोक्तं रुद्रस्यमिदमुत्तमम् ॥
 धर्ममियं ! ब्रूवे राजश्रित्यमेव समाचर । /

इदं पवित्र माख्यानं पुण्यं वेदेन सम्मितम् ॥

येः पठेद्भामर्क-धर्म संहत्यर्चनं भारत ! ।

धर्मोऽपि वर्धते तस्य बुद्धिश्चापि प्रसीदति ।

पद्मपक्ष्म सुपैत्येव कल्याणस्य विवर्धते ॥

एतत्पुण्य पवित्रञ्च व्यापवाग्भनः सुत्तमम् ।

श्रीतव्यं अहया युक्तैर्मंडितैश्च विशेषतः ॥

आवयेद्यस्त्विदं भक्त्या प्रयतोऽथ शृणोति वा ।

स गच्छेन्मम सादुक्तं नात्र कार्या विचारणा ॥

यद्येदं आवेषेच्छास्ते मङ्गलौ मत्परायणः ।

पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावदरभूतसंश्रवम् ।

वैशम्पायनः । प्रहृष्टः सुमना भूत्वा चिन्तयेताद्भुतं कथान् ॥

पूजयामास गोविन्द धर्मपुत्र, पुनः पुनः ।

देवा ब्रह्मर्षयः सिद्धा गन्धर्वाश्च रससुधा ॥

भूता यक्षा यक्षाश्चैव सुंक्ष्मा भुजगा स्था ।

यालखिल्या महात्मनो मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥

तथा भागवताद्यैश्च पक्षकालरता स्था ।

कौत्सश्चलसमायुक्ता भगवद्भक्तिमागताः ॥

श्रुत्वा तु परमं पुण्यं वैष्णवं धर्मशासनम् ।

विमुक्तपापाः पूतास्तो मर्मांतास्तच्छणेन तु ॥

प्रणम्य शिरसा विष्णुं प्रसादमुमुखेक्षणः ।

यथागतं यदुद्देवाः सिद्धाश्चर्षिगणैः सह ॥

गतेषु तेषु सर्वेषु केगवः केशिहा तदा ।

पिष्टान्य पाण्डवान् सर्वान् प्रकृतान् हारिकां ययौ ॥

- ततः प्रणम्य गोविन्दं तदा प्रभृति पाण्डवाः ।
 कपिलाद्यानिर्दानानि दश विष्णुपरायणाः ॥
 • मधुसूदनवक्त्रान्तिस्मृत्वा चैव पुनः पुनः ।
 मनसा तूजयामासुहृदिस्थं पश्य पाण्डवाः ॥
 युधिष्ठिरोऽपि धर्मात्मा हृदि हृत्वा जनार्दनम् ।
 तद्भक्तं स्नानानात्यक्तं स्तब्धजी तत्परोऽभवत् ॥
 एवमेतत्पुराहृतं वैष्णवं धर्मशासनम् ।
 मया ते कथितं राजन् । तद्वित् पापनाशनम् ॥
 चिन्तयस्व सदा विष्णुं अग्रमत्तं कुरुदत्त ॥
 लोका गच्छन्ति नान्येन तद्विष्णोः परमं पदम् ॥

इति श्रीवृद्धगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।

समाप्तमुत्तरार्द्धम् ।

समाप्तोऽग्रन्थः ।